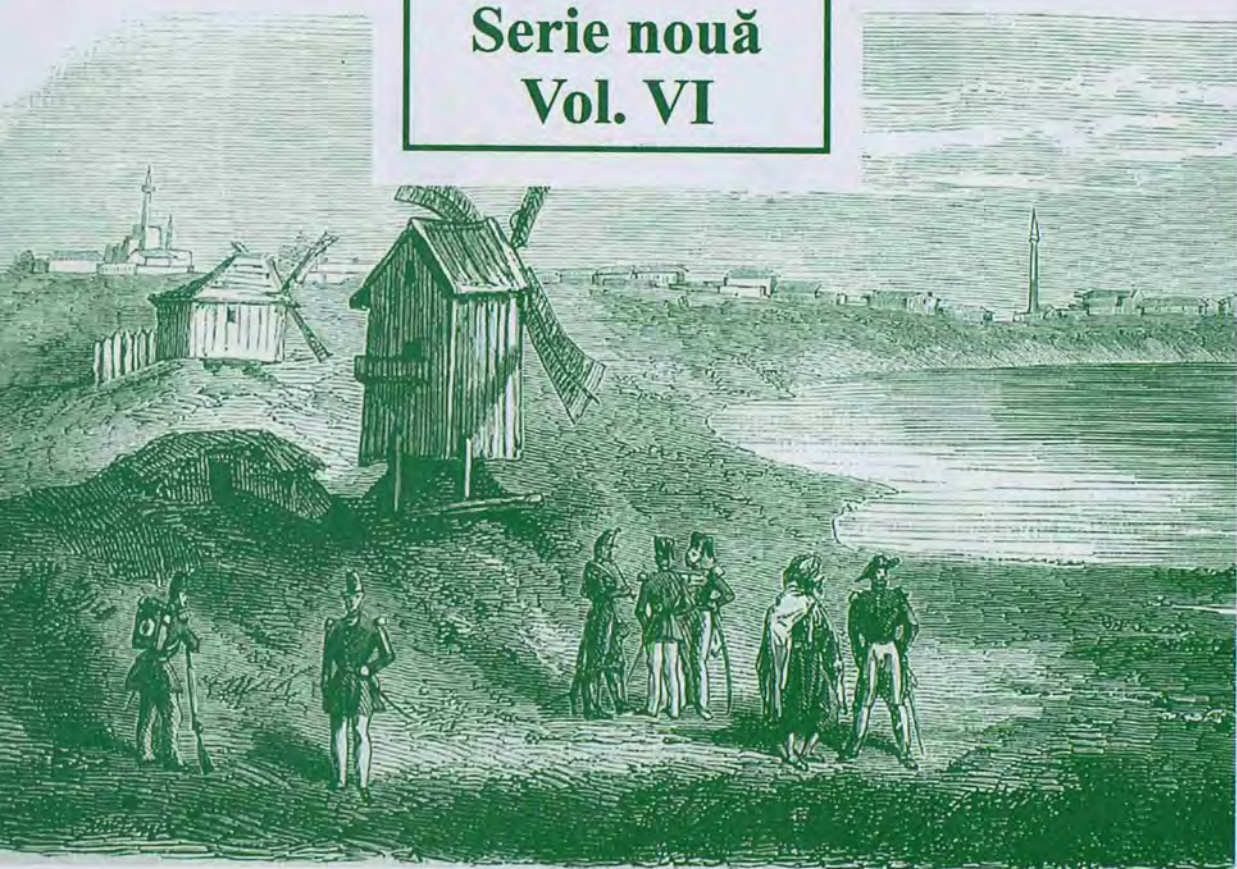

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. VI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

Serie nouă

Vol. VI

**FOREIGN TRAVELLERS ABOUT
THE ROMANIAN COUNTRIES
IN THE XIXTH CENTURY**

New series

Vol. VI

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

**Serie nouă
Volumul VI
(1852–1856)**

**Coordonatorul volumului:
DANIELA BUȘĂ**

**Autori:
DANIELA BUȘĂ, VENERA ACHIM, CONSTANTIN ARDELEANU,
ADRIAN-SILVAN IONESCU, BOGDAN POPA, NICOLETA ROMAN,
MARIAN STROIA, RALUCA TOMI**

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2010**

www.dacoromanica.ro

Copyright © Editura Academiei Române, 2009.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Coperta, selecția ilustrațiilor, reproducere și prelucrare computerizată a imaginilor:

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Coperta I: *Mangalia*, xilogravură după un desen de Ferdinand Quesnoy, în „L'Illustration”
no. 605/30 Septembre 1854

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenți: Dr. Ovidiu Cristea
Dr. Ileana Căzan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea :

Serie nouă. - București : Editura Academiei Române, 2004-.

vol.

ISBN 973-27-1129-9

**Vol. 6 : (1852-1856) / Daniela Bușă (coord.), Venera Achim,
Constantin Ardeleanu, ... - 2010. - ISBN 978-973-27-2004-2**

- I. Bușă, Daniela
II. Achim, Venera
III. Ardeleanu, Constantin

82.09:913(498)

82-992=135.1

913(498)(0:82-992)

94(498)"13/..."

Redactor: ANA BOROȘ

Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ

Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 21.11.2010. Format: 16/70 × 100

Coli tipar: - 51 + 48 pag. Planșe - Tiraj: 300 ex.

C.Z. pentru biblioteci mari: 91 (498) (082)

C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04 (00:498) (082)

PREFAȚĂ

Fenomen de anvergură europeană, care a marcat o etapă importantă în amplul proces de înnoire politică, economică, socială, culturală, ce cuprinsese țările și popoarele continentului încă din primii ani ai veacului al XIX-lea, revoluția de la 1848 constituie totodată și momentul decisiv al reдеșteptării conștiinței naționale. În contextul revoluției europene s-au ivit condiții favorabile pentru a aduce în atenția continentului problema românească, cantonată de mai multă vreme într-un con de umbră. Ca și în alte împrejurări de-a lungul istoriei și de această dată soarta națiunii a depins de jocul politic al marilor puteri, de natura relațiilor dintre ele, de echilibrul politic, de evoluția „problemei orientale”. Suzeranitatea Porții și protectoratul Rusiei, ambele realități ale Europei primei jumătăți a secolului al XIX-lea, ale ordinii stabilite de marile puteri, nu puteau suferi atingeri fără implicații asupra echilibrului politic și a numeroaselor interese ce legau între ele marile puteri. Pentru Principatele române, respectarea suzeranității otomane era importantă numai în măsura în care ea era în conformitate cu dorința Europei, punându-le astfel la adăpost de eventuale acțiuni expansioniste ale Rusiei, posibile și realizabile în condițiile unei desprinderi de Imperiul Otoman.

Supuse controlului politic direct al Imperiului Otoman și Rusiei după înfrângerea sângeroasă a revoluției de la 1848, Țara Românească și Moldova rămăneau sub dublă ocupație militară. Situația avea să se agraveze după ce la presiunile Rusiei, sultanul a fost nevoit să cedeze și să ajungă la o înțelegere (Balta Liman) privind „măsuri extraordinare și eficace”, menite a face față „tulburărilor revoluționare și anarhice”. Ambele puteri au căutat, prin reprezentanții lor să se amestece într-o formă sau alta în treburile interne, fie prin impunerea unor măsuri și decizii, fie prin întreținerea unui climat de suspiciune una față de cealaltă privind viitorul Principatelor.

Atitudinea relativ pasivă a puterilor europene în timpul revoluției de la 1848 și în perioada imediat următoare față de sud-estul Europei a fost interpretată de Rusia drept o încurajare indirectă a planurilor sale privind dezmembrarea Imperiului Otoman. Propunerile repetate în acest sens și tendința tot mai manifestă a țarului de a îngloba Principatele avea să le aducă pe acestea din nou, la începutul anilor '50, în prim planul politicii continentului. Disputa dintre țarul Nicolae I și Poartă privind problema Locurilor Sfinte, amplificată de refuzul Constantinopolului, încurajat de Marea Britanie și Franța, de a negocia soarta creștinilor din imperiu cu trimisul țarului, prințul Alexandr Sergheevici Menșikov, a redeschis în alt registru chestiunea orientală. Dorind să dea o lecție puterii otomane, țarul a decis să ia „în gaj” cele două țări române până la primirea unei soluții favorabile. La 21 iunie/3 iulie 1853 trupele rusești treceau Prutul, îndreptându-se spre București unde aveau să ajungă la 3/15 iulie. Refuzul categoric al Porții de a ceda a dus la declanșarea ostilităților în octombrie 1853. Aparent disputa era între Rusia și Imperiul Otoman, în realitate ea implica întreaga politică și diplomatie europeană și a avut consecințe asupra intereselor marilor puteri. Prin participarea Franței și Angliei de partea Porții, războiul Crimeii a devenit un conflict de anvergură europeană, ce a angrenat forțe umane și materiale importante, a adus modificări tacticii și tehnicii de luptă prin impunerea războiului de poziții în detrimentul celui de manevră, a armamentului modern, a relevat însemnătatea transportului pe calea ferată a trupelor și materialelor, dar și superioritatea navelor cu abur și a dat noi valențe informației prin apariția corespondenților și reporterilor de război și acreditarea lor pe lângă

forțele ce se confruntau pe câmpul de luptă, ceea ce a dat un plus de autentic și veridicitate mărturiilor epocii. Totodată, prin aria diversă de confruntare, de la lupte terestre, începute pe malurile Dunării la Cetate, Calafat, Oltenița, continuate în Dobrogea și în jurul orașului Varna, mutate apoi în Crimeea și Caucaz, la confruntări navale în Marea Neagră, Marea Baltică, Marea Albă și Extremul Orient, războiul Crimeii „capăta aproape proporțiile unui conflict mondial”¹. La aceasta se adaugă și numărul mare de oameni, civili și militari, care au avut de suferit sub o formă sau alta sau au participat efectiv.

Luate „în gaj”, în iulie 1853, Principatele române s-au aflat sub ocupație rusească până în vara anului următor când, prin convenția de la Boiaciköy, Austria a obligat Rusia să-și retragă trupele, locul acestora fiind luat de cele otomane, conduse inițial de Omer pașa și apoi de Mehmed Sadyk Pașa (pe numele adevărat Michael Czajkowski), un polonez trecut la islamism și de cele austriece, conduse de contele Johann Baptist von Coronini-Cronberg, situație care se va prelungi până la sfârșitul războiului, chiar până la începutul anului 1857 în cazul austrieilor. Noua dublă ocupație a fost la fel de păguboasă pentru români ca și cea rusească, fiind marcată de abuzuri și brutalități la adresa populației, ceea ce a dus la o stare de tensiune. În pofida tuturor acestor greutăți, cei doi domni, Barbu Știrbei în Țara Românească și Grigore Al. Ghica în Moldova, reveniți în țară în septembrie, respectiv, noiembrie 1854 după retragerea impusă de declașarea conflictului, au continuat opera de reformare a țării. Modernizarea ireversibilă a societății românești a însemnat eliminarea robiei și adoptarea de legi în spiritul european. În acest sens s-au făcut primele demersuri în direcția constituirii unui sistem bancar prin încercarea, eșuată, de creare a unei bănci cu capital străin, s-au făcut pași decisivi în direcția modernizării sistemului judiciar prin reorganizarea Înaltei Curți în Țara Românească și numirea de judecători numai cu studii juridice în Moldova, au fost luate măsuri în vederea aducerii armatei la standardele timpului prin achiziții de armament și muniție, prin pregătirea temeinică în școli speciale a cadrelor militare. Totodată au înregistrat progrese infrastructura, prin construcția de drumuri, comunicațiile prin instalarea de linii de telegraf, iar în domeniul edilitar-urbanistic a fost extinsă și modernizată rețeaua stradală a unor orașe, au fost construite sau amenajate noi teatre, parcuri, s-au făcut pași importanți în iluminatul public. În domeniul învățământului de o atenție deosebit s-au bucurat școlile de la sate, urmărindu-se în paralel și consolidarea ciclului mediu la orașe, bazele puse acum au permis peste câțiva ani nașterea învățământului superior românesc.

Războiul Crimeii și cursul evenimentelor au avut urmări faste asupra statutului internațional al Principatelor române, Rusia fiind obligată, inițial, să adere de principiu la garanția comună a puterilor europene asupra creștinilor din imperiu și mai apoi să renunțe la pretențiile asupra acestora. Protectoratul Principatelor române a fost abolit pe cale diplomatică, iar în decembrie 1854 pentru prima dată acestea au fost plasate sub garanția colectivă a puterilor europene. Bazele statutului internațional al Principatelor au fost puse la Conferința reprezentanților Austriei, Franței, Marii Britanii și Imperiului Otoman de la Constantinopol din ianuarie–februarie 1856 printr-un protocol referitor la organizarea lor internă. Potrivit acestuia, Regulamentul organic încetează de a mai fi lege fundamentală, Principatele continuau să se bucure de vechile imunități și privilegii, iar Poarta își menținea suzeranitatea asupra lor, fiind considerate „parte integrantă” a imperiului. Prin dezbaterea problemei organizării Principatelor române în cadrul Congresului de pace de la Paris din 1856 se consfințea caracterul ei internațional. Actul semnat în încheierea lucrărilor recunoștea suzeranitatea Porții asupra Principatelor, dar le plasa sub garanția colectivă a puterilor europene, care vegheau asupra respectării privilegiilor și imunităților celor două țări. Totodată nici un stat semnatar nu putea exercita o putere exclusivă asupra acestora și nici nu le era permis amestecul în problemele interne. Cât privește Înalta Poartă ea se obliga să respecte

¹ Adrian Silvan Ionescu, *Prefață la Războiul Crimeii. 150 de ani dela încheiere*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 8.

independența administrației, deplina libertate a cultului, a legislației, comerțului, navigației. Tratatul de pace de la Paris aducea consolidarea autonomiei Principatelor, garantată de puterile europene și înlătura abuzivul protectorat unilateral al Rusiei. De acum orice intervenție a puterii suzerane era supusă unui prealabil consens al puterilor garante. Actul de mai sus corecta, în parte, nedreptatea făcută în 1812, prin revenirea în hotarele Moldovei a sudului Basarabiei.

Concentrată asupra găsirii unei soluții cât mai viabile în spinoasa „chestiune orientală”, diplomații puterilor europene au abandonat la Congresul de la Paris problema unității românilor, adusă de curând în atenția opiniei publice continentale și asta în pofida curentului unionist din cele două principate, devenit cu fiecare zi tot mai numeros și mai puternic. Înaltul for de pace, marcat de opinii divergente în privința traseului graniței dintre Moldova și Rusia, s-a ferit să abordeze și să tranșeze un subiect față de care trei dintre puteri manifestau opoziție.

Toate acestea au sporit încă o dată interesul și curiozitatea Europei și i-au determinat pe occidentali să fie prezenți în miezul evenimentelor, unii chiar să se implice în derularea lor. Cei mai mulți au consemnat cu meticulozitate faptele, deciziile, au prezentat măsurile, au sesizat și comentat corect evenimente și urmări, și-au spus părerea despre realitățile întâlnite, despre starea de spirit a locuitorilor, obiceiuri, mod de viață, religie. Numărul mare al călătorilor care au străbătut spațiul locuit de români, relevanța și amploarea însemnărilor lor, mai cu seamă despre evoluția primei faze a războiului, când teritoriul românesc a fost teatru de luptă, ne-au determinat să ne limităm investigația la etapa 1852–1856. Editorii au pornit de la o bază documentară temeinică și au căutat să asigure un caracter cât mai complet volumului în ideea de a oferi un tablou complex al realităților acelor ani. În acest sens nu au precupețit nici un efort în depistarea și prelucrarea materialului documentar². O mențiune ce se impune este faptul că, în pofida eforturilor editorilor, pentru unii dintre călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit câteva date biografice, cu excepția celor oferite de ei înșiși în debutul propriilor însemnări de călătorie. Tot aici cei în cauză informează și asupra scopului călătoriei, care, în unele cazuri, nu a fost cel menționat.

Ca și în trecut, și în perioada ce face obiectul volumului de față interesul peregrinilor pentru români și spațiul locuit de ei a fost ridicat³. Evenimentele generate de conflictul dintre Rusia și Poartă au atras călători de o mare diversitate socială⁴, profesională⁵, religioasă⁶, culturală.

² Unele din însemnările călătorilor sunt rezultatul demersurilor susținute ale editorilor pe lângă mari biblioteci ale Europei. Astfel, prezența în volum a relatărilor călătorilor francezi Joseph Caillaud, Édouard Grenier și E. N. Hénoque-Melville, aflate în fondul de carte de la Bibliothèque Nationale de France, se datorează eforturilor cercetătoarelor Venera Achim și Nicoleta Roman, în vreme ce notele lui Julius Heinrich Petermann, aflate în Biblioteca Universității din Bamberg, le datorăm tânărului cercetător Bogdan Popa. Totodată suntem datori să amintim și efortul dnei Raluca Tomi în depistarea și traducerea relatărilor lui Sadyk Paşa, aflate în microfilm la secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române.

³ Între 1852–1856 țările române au vizitate de 46 de călători. În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, iar între 1847–1851 de 24. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004; *Ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005; *Ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, București, 2006; *Ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, București, 2007; *Ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, București, 2009.

⁴ Din cei 46 de călători care au traversat sau au stat un timp mai scurt sau mai îndelungat pe teritoriul locuit de români, cea mai mare parte provenea din rândurile burgheziei occidentale și central-europene. Câțiva au aparținut aristocrației, prezența acestora fiind dictată de împrejurările speciale impuse de război și situația de țări sub ocupație străină a Principatelor române. Dintre aceștia menționăm pe englezul George William Frederick Howard conte de Carlisle, membru al Camerei Lorzilor, om politic și literat, Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg, prinț prusian, Johann Baptist von

Demn de remarcat este numărul mare al militarilor⁷ și corespondenților de război⁸, fapt explicabil prin împrejurările deosebite generate de campaniile din prima etapă a conflictului și de ocupația militară rusă și apoi otomano-austriacă ce au sporit interesul și curiozitatea lumii vestice și central-europene.

Din cei 46 de peregrini, care fac obiectul volumului de față, 33 proveneau din Europa occidentală fiind francezi (15), englezi (12), germani (4) și câte un italian și belgian. Lor li se adăugau austrieci (7), doi ruși, un ucrainian, un polonez, un ceh și un american. De asemenea, se cuvine relevat faptul că pe lângă impresii superficiale, pe lângă informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, uneori clișee preluate din lecturi anterioare, există însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, despre o serie de aspecte militare și diplomatice legate de etapa conflictului desfășurată pe teritoriul românesc, mai puțin prezentă în istoriografia dedicată acestuia, despre importante personalități ale epocii, a căror prezență în principate este legată de război, despre intrigile născute, dar și despre orgoliile acestora, cât și ale unora dintre români, despre animozitățile dintre autoritățile otomane și austriece, dar și despre raporturile cu cele române, despre abuzurile ocupanților asupra populației, cât și informații și observații despre viața politică și economică, etnii, dorința de unitate a românilor, despre starea căilor și mijloacelor de comunicație, viață socială, culturală, învățământ, sistem sanitar și bolile întâlnite cel mai des la români, aspecte ediliar-urbanistice. Așa de pildă, Sadyk pașa, O. Squarr, corespondentul anonim englez, Ferdinand Quesnoy, Heinrich von Hess, Johann Baptist Alexius von Coronini-Cronberg, Charles Fay, Edmund Spencer, P. Jadovski, Stefan Dietrich, Julius Franz von Hessinghausen, Stokera, August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg, agentul „Flavius”, aflați nemijlocit în centrul evenimentelor și implicați direct prin poziția, funcțiile deținute și misiunile încredințate, ne oferă date despre cauzele

Coronini-Cronberg, conte austriac, militar de carieră, comandantul corpului de armată austriac care a ocupat Țara Românească în 1854, cehul Emanuel Solomon Frieherr von Friedberg (Mírohorský), militar de carieră, scriitor și pictor, sosit în Principate pentru a cartografia granița dintre Țara Românească și Moldova, austriacul Alfons von Wimpffen, colaborator al lui Coronini.

⁵ Profesiile călătorilor erau dintre cele mai diverse: diplomați, ca francezii Eugène Poujade, consul al Franței în Principate (1849–1854), Édouard Grenier, secretar al domnului Moldovei Grigore Alexandru Ghica (1855–1856) și englezul Andrew Archibald Paton, secretar particular al consulului englez în Egipt, atașat pentru probleme politice al consulatului englez din Siria (1839–1842), consul în Serbia (1843) și Ragusa (1862); medici, unii prezenți aici în dublă calitate, de militari și medici, ca de exemplu francezii Ferdinand Quesnoy și Camille Allard, austriacul Stefan Dietrich, polonezul anonim, în vreme ce alții, care călătoriseră anterior, și-au publicat abia acum însemările de drum sub impulsul evenimentelor, cazul francezului Joseph Caillat. Acestora li se adaugă literați, politicieni, profesori, avocați, jurnaliști, botaniști ca: francezii Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes, Théophile-Sébastien Lavallée, Thibault Lefevre, Alfred Poissonnier, englezii Patrick O'Brien, Warrington Wilkinson Smyth, prusianul Julius Heinrich Peterman, dar și prelatul venețian Francesco Nardi sau memorialista atipică, de origine modestă, Elise Bonzé, cunoscută sub numele de scenă de Rose Pompon. Există și călători despre care nu avem cunoștințe privind profesia, cum sunt francezii E. N. Hénouque-Melville și J.D. de Bois-Robert și agentul austriac „Flavius”.

⁶ Printre cei 46 de călători ale căror însemnări fac obiectul prezentului volum, întâlnim catolici, protestanți, reformați, ortodocși. Aceștia erau francezi, englezi, austrieci, prusieni, italieni, olandezi, americani, polonezi, cehi, ruși, ucrainieni.

⁷ Amploarea și importanța războiului Crimeii, coroborate cu miza și rolul Principatele române în chestiunea orientală explică prezența a 19 militari, ofițeri de carieră. Printre ei s-au aflat Mehmed Sadyk Pașa, Stephen Bartlett Lakeman, cunoscut sub numele de Mazar Pașa, Edmund Spencer, Charles Fay, Johann Baptist Alexius von Coronini-Cronberg, Alfons von Wimpffen, Moritz von Angelli, Heinrich von Hess, Georges Gordon, August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Julius Franz von Hessinghausen, Stokera, Emanuel Solomon Frieherr von Friedberg (Mírohorský), Thomas Abel Brimage Spratt.

⁸ Dintre aceștia amintim pe Laurence Oliphant, Joseph Archer Crowe, Andrew Archibald Paton, James Oscar Noyes, O. Squarr, Eugène Jouve, Charles Doussault.

conflictului dintre ruși și otomani, forțele combatante, viața într-o tabără militară, desfășurarea luptelor și implicațiile asupra locuitorilor, dar și despre trupele de ocupație, raporturile dintre ele cât și cele cu localnicii. Alți călători ca: Eugène Poujade, Francesco Nardi, Laurence Oliphant, Patrick O'Brien, Siegfried Kapper, Théophile-Sébastien Lavallée, Stephen Bartlett Lakeman (Mazar Pașa), Alfred Poissonnier sau Elise Bonzé (Rose Pompon) ne supun atenției analize pline de substanță ale mediului politic, claselor sociale, situației economice, stării drumurilor, condițiilor de transport, atât pe uscat cât și pe calea Dunării, realizărilor din domeniul învățământului și culturii, constituind o radiografie a societății românești de la mijlocul veacului al XIX-lea. De remarcat este interesul sporit de care se bucură Dobrogea, șase dintre peregrini oferind pagini întregi de date și informații despre relief, etnii și viața lor cotidiană, precaritatea căilor de comunicație și importanța amenajării unui canal între Cernavodă și Rasova, dar și despre Delta Dunării sau insula Șerpilor. Printre aceștia se numără prelatul italian Francesco Nardi, care în toamna anului 1852, în drum spre Constantinopol a ales calea Dunării, trecând prin Isaccea, Tulcea și Sulina, celebrul geolog și arheolog francez Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes, care a dedicat numeroase pagini Deltei Dunării și localităților Chilia, Ismail, Tulcea, Isaccea, ziaristul englez Patrick O'Brien, ofițerul francez Charles Alexandre Fay, participant la expediția din Dobrogea din 1854, medicii militari francezi Camille Allard, membru al serviciului medical al misiunii aliate în Dobrogea în anul 1855 și Ferdinand Quesnoy.

Pentru a ilustra toate acestea am selectat în prezentarea noastră acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite. Așa cum am menționat, și de această dată ca și în anii anteriori, marea majoritate a călătorilor aparține lumii vestice și central europene, iar cei mai numeroși au fost francezii, dintre care se distinge prin bogăția și diversitatea informației ca și prin modul în care a surprins starea de lucruri din societatea românească, Eugène Poujade, diplomat de carieră, consulul al Franței la București între 1849–1854, remarcabil cunoscător al problemelor orientale, luptător pentru apărarea drepturilor românilor și unionist convins. Poujade sosea în capitala Țării Românești după ce deținuse aceeași funcție la Ianina (1838, într-o zonă cu populație aromânească), Tars (1843), Beirut (1844–1845), Constantinopol și Malta (1846), Anvers (1848), iar după plecarea din București avea să ocupe o poziție similară la Tunis (1854), Florența (1861), Torino (1865) și Cairo (1868). Pentru serviciile aduse Franței, în 1854 a primit gradul de ofițer al Legiunii de Onoare, iar în 1863 pe cel de comandor. În cei peste cinci ani petrecuți în principate, Eugène Poujade s-a dovedit un atent, exigent, dar, în același timp, obiectiv, observator al societății, bucurându-se pentru fiecare reușită, criticând aspectele negative și militând pentru îndreptarea lor. Interesul său deosebit pentru Principatele române reiese și din lucrarea *Chrétien et Turcs. Scènes et souvenirs de la vie politique, militaire et religieuse en Orient*, publicată în 1859 în care o mare parte din conținut este dedicată românilor. Diplomatul francez nota că aceștia sunt „așezați în inima Europei orientale ca obstacol puternic, creat prin neam și limbă, între slavii din nord și slavii din sud” și „formează astăzi un tot omogen, având cele mai strânse legături de limbă, religie, obiceiuri, trăsături cu transilvănenii, basarabenii și bucovinenii, alcătuiind o naționalitate de aproximativ opt milioane de locuitori, întinzându-se de la malurile Nistrului la cele ale Tisei”.

Perioada petrecută în principate îl recomandă pe Poujade drept un cunoscător al vieții politice românești, un evaluator obiectiv al revoluției de la 1848 și consecințelor ei, cât și al războiului Crimeii. Ultimul este descris în amănunt de la intrarea trupelor rusești în Principate, la amplasamentul celor două tabere, declanșarea ostilităților și starea de spirit a populației față de evoluția lor, la situația domnilor în raport cu noile relații dintre puterea suzerană și cea protectoare, luptele de la Calafat, Cetate, Măcin, la ocuparea Dobrogei de către trupele rusești și jafurile petrecute la adăpostul generat de această situație, până la mutarea frontului la sudul Dunării, asediul Silistrei, convenția de la Boiaciköy și temerile Austriei privind diminuarea posibilităților de sporire a propriei influențe asupra acestei arii.

Referindu-se la Rusia și interesele ei în principate, Poujade arăta că după ce a încurajat ideile de autonomie, de neam și de independență națională, „întreținând aici agitația, neorânduiala și confuzia”, ea a participat la înăbușirea revoluției de la 1848, moment în care românii încercaseră materializarea lor. După 1848, stimulați de prezența trupelor în Principate, „rușii se credeau investiți cu o asemenea superioritate, că nu se gândeau să mai mențină alte limite decât cele cerute de politețe sau de respectarea conveniențelor”, astfel că în momentul evacuării principatelor în 1851, „ofițerii ruși anunțaseră populațiile danubiene că nu vor întârzia să revină”. În deplin acord cu politica lui Napoleon al III-lea, Poujade s-a dovedit prin tot ceea ce a scris și făcut un adevărat și neprețuit prieten al românilor, ca și Jean Alexandre Vaillant, Hippolyte Félix Desprez, Jean Henry Abdolonym Ubicini sau Adolphe Etienne Billecocq.

Atent observator al realităților sociale din societatea românească, Poujade considera că raporturile dintre boieri și țărani „trebuiau schimbate” și așezate pe baze noi „fără arbitrarul și lăcomia administrației”. Diplomatul francez era de părere că „cel mai de seamă flagel pentru țăran a fost administrația care, în județe, s-a dedat, din 1843, la toate abuzurile și toate opresiunile”, țăranul devenind „sclavul fiscului”. Soluția pentru corectarea situației era un sistem legislativ clar și corect, care să reglementeze în termeni moderni „raporturile dintre proprietari și agricultori”, astfel încât „proprietarul funciar va plăti un impozit egal cu contribuția totală a arendașilor agricultori stabiliți pe pământul său”.

Un alt diplomat francez, prieten cu poetul Alphonse Lamartine și, o scurtă vreme, secretar al poetului german Heinrich Heine, este Edouard Grenier. După renunțarea la diplomatie în 1851, el accepta câțiva ani mai târziu, la solicitarea lui Jean Henri Abdolonyme Ubicini și a poetului Vasile Alecsandri, funcția de secretar pentru domnitorul Moldovei, Grigore Al. Ghica. Timp de aproape doi ani (1855–1856) a locuit la Iași, unde a cunoscut reprezentanți de seamă ai societății moldave, a călătorit în Bucovina și a vizitat mănăstirile: Neamț, Agapia, Vărați. Peste aproape patru decenii (1893), Grenier a publicat amintirile sale referitoare la această perioadă a vieții în „La Revue Bleue”, pentru ca, un an mai târziu, să le adune într-un volum, intitulat *En Moldavie 1855–1856*, publicat numai în 10 exemplare (așa cum se menționează pe contrapagina de titlu), pentru a fi citit doar de prieteni, după moartea sa. În paginile lucrării, devenită foarte greu de consultat din cauza tirajului confidențial, se găsesc informații despre domnul Moldovei și familia sa, despre munca autorului, viața la curte, dar și câteva considerații despre situația țării și perspectivele de viitor. Opiniile lui Grenier în legătură cu un viitor mai bun pentru țară și locuitori nu sunt dintre cele mai optimiste, deoarece, argumenta el, nu exista „o reprezentare națională serioasă”, administrația era „fără control și fără tradiții”, clerul „ignorant și fără influență”, magistratura „mereu instabilă”, sentințele ei putând fi schimbate de domnitor, iar „puterea era concentrată în mâinile unui singur om, stăpân să hotărască asupra vieții și onoarei slujitorilor săi, fără alt recurs la opinia publică și garanție decât blândețea moravurilor”. Cât privește proprietatea, ea se afla „aproape în întregime, în mâinile unei aristocrații înglodată în datorii, fără trecut și fără virtuți militare, deschisă tuturor fanteziilor și ideilor moderne, plutind ca în Olimp, deasupra sârmanului popor de țărani, rămas în urmă cu câteva secole și înveșmântați ca dăci de pe columnna lui Traian, unii încă robi: buni, simpli, puternici, care vor dovedi mai târziu, la Plevna, tot ce ascundeau în ei, eroism și viitor. Între aceste două extreme nu exista o clasă de mijloc, o a treia stare inteligentă și muncitoare, pentru a uni aceste elemente dispartate și a forma un tot național. În locul acestei burghezii laborioase, străini, evrei, făcând întregul comerț, toate meseriile, de la corsetul femeilor până la bijuterii și înalte operațiuni bancare; unii îi spoliau pe țărani prin camătă, la nivelul de jos, alții îi ruinau pe boieri prin împrumuturi oneroase, la nivelul de sus. Iată tabloul diverselor elemente dispartate din care se compunea această țară, atât de ciudată, atât de interesantă”, conchidea Grenier.

Avocat la Curtea de Casație și la Consiliul de Stat, membru al Academiei din Blois, al Societății din Berry și al Societății de Economie Politică din Paris, renumitul economist francez Thibault Lefebvre s-a numărat la rândul său printre occidentalii interesați de spațiul locuit de români. El a vizitat Țara Românească în două rânduri, 1853 și 1857, iar materializarea celor două voiaje și a informațiilor culese din scrierile lui Charles Peyssonel, Elias Regnault, J. A. Vaillant, Paul Bataillard, Vasile Boerescu, Grigore Gănescu, Gheorghe Mano, este lucrarea *Études diplomatiques et économiques sur La Valachie*, apărută la Paris în 1858, o analiză amănunțită și pertinentă a economiei și finanțelor românești, în care autorul arată cauzele dezvoltării haotice a economiei, se oprește asupra statutului juridic internațional al principatelor, apreciază efortul acestora pe drumul modernizării. În acest context, cu atât mai surprinzătoare poate părea afirmația autorului potrivit căreia la sfârșitul domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica, Țara Românească avea o situație financiară ce putea fi invidiată de țările cele mai bogate ale continentului, „numai Statele Unite mai aveau finanțe atât de prospere”. Afirmația este argumentată de raportul dintre venituri și cheltuieli, insistându-se pe sursele de aprovizionare ale bugetului: impozitele directe – capitația și patenta; impozitele indirecte, cele percepute din: saline, vămi, trecerea turmelor din Ardeal, veniturile de pe domeniile statului, taxe pentru procese, impozitele pe salariile vătășilor, cele puse pe acordarea rangurilor boierești etc. Aceste aspecte nu-l împiedică pe Thibault Lefebvre să observe inechitatea impozitării și paradoxul că de plata impozitelor directe erau scutite tocmai categoriile cele mai avute și neproductive. Economistul francez remarcă pe bună dreptate că lipsa investițiilor în agricultură, în industrie, în modernizarea infrastructurii și a instituțiilor, va avea efecte pe termen lung asupra dezvoltării țării. Un capitolul special este dedicat tipurilor de monede care circulau în Țara Românească la jumătatea secolului al XIX-lea, proveniența lor, materialul din care erau confecționate, valoarea pe care o aveau. În finalul acestei analize, autorul considera că trebuia să se pună capăt acestui „talmeș-balmeș generalizat” din sistemul financiar prin adoptarea unei monede naționale și constituirea unor instituții de credit supravegheate de statul român.

La începutul războiului Crimeii un alt francez, Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes, celebru geolog și arheolog, incitat de recentul statut de „gaj” al Principatelor române și de starea de tensiune din sud-estul Europei, alegea calea Dunării pe drumul de întoarcere de la Constantinopol. Deși a perceput spațiul românesc mai mult de la bordul vasului, formația sa științifică și cunoștințele de ofițer de vamă au dat consistență observațiilor sale, deosebit de interesante în preajma declanșării războiului Crimeii. Impresionat de Delta Dunării, căreia i-a dedicat numeroase pagini, călătorul francez a remarcat amplasarea posturilor de observație rusești de la graniță, a descris uniforme soldaților și a făcut referiri la disciplina militară, care, în opinia sa, era superioară celei turcești. La Galați, unde a fost nevoit să debarce și să rămână în carantină, avea să constate numărul mare al ofițerilor care au venit să-i cerceteze pe călători și varietatea uniformelor, ceea ce l-a determinat să concluzioneze că războiul „putea izbucni dintr-un moment în altul”.

Prin natura muncii sale, mult mai riguros cu informația pe care o furniza cititorilor de acasă, s-a dovedit jurnalistul Eugène Jouve, trimis special în Orient de redacția periodicului „*Courrier de Lyon*” odată cu izbucnirea războiului Crimeii. Cele opt luni petrecute la Gallipoli, Constantinopol, Adrianopol, Ruscuc, București și Sevastopol, i-au oferit posibilitatea de a fi în centrul evenimentelor zi de zi, de a culege informații de la fața locului, rezultatul acestei serioase documentări fiind o lucrare foarte interesantă, plină de amănunte ce au fost ignorate sau omise de contemporani. Prezența în punctele de mai sus i-a fost deosebit de utilă lui Jouve în schițarea de portrete, pline de vitalitate, atât unor războinici de rând, ca de pildă bașibuzucii sau nizamii din trupele regulate, revoluționarii pașoptiști din Europa Centrală, înrolați în trupele otomane sau francezii din armatele aliate sultanului, cât și unor comandanți iluștri ori oameni de stat de trecătoare importanță, de la Omer Pașa, Iskender Bey și Sadik Pașa, la contele Coronini și

contele Zamoyski, de la domnitorii Barbu Știrbei și Grigore Alexandru Ghica, reveniți din exilul vienez, la beizadeaua Grigore Sturdza, turcit sub numele de Muhlis Pașa și la marele ban Constantin Cantacuzino. Fin observator, Jouve notează impresii despre viața politică, economică și socială din principat și deplânge soarta ingrată a românilor, nevoiți să-și ducă traiul între două puteri, cea suzerană și cea protectoare și, ca atare, circumspecți în manifestări. Astfel, în august 1854, la intrarea trupelor austriece în București, dovezile de bucurie ale locuitorilor erau elocvente, ei „văzându-se încă o dată eliberați de protectoratul moscovit. Oamenii strigau: *Trăiască sultanul! trăiască Skander Beg!*, doamnele au aruncat flori, tinerele fete și-au agitat batistele; au fost ovații desăvârșite. Fericită capitală! Care totdeauna se bucură pentru toată lumea și pentru toate motivele; pentru Știrbei și pentru revoluție, pentru Nicolae și pentru Abdul-Medjid pentru cazaci și pentru bașbuzuci. Aceasta înseamnă a lua <în chip> filosofic capriciile soartei. Un principat sărac protejat de două mari puteri inamice nu are nici un rol de jucat între protectorii săi, până în ziua când ea ar putea să se schimbe și să acționeze independent. Acest rol este trist! Este acela al micilor naționalități. Și mai trist și mai ridicol este acela al protectorului bătut și alungat, care pare rezervat Rusiei!”

Intrarea armatelor țariste în Principatele române îl găsea pe irlandezul Patrick O'Brien la Constantinopol. Singurul copil al familiei, Patrick și-a făcut studiile la Trinity College din Dublin, unde a absolvind în 1843, iar un an mai târziu a primit licența de practică juridică. Cu profunde convingeri liberale, ca și tatălui său, susținător al extinderii drepturilor electorale și apărător al principiului egalității religioase, Patrick O'Brien a fost ales membru al Camerei Comunelor în iulie 1852. Criza din relațiile ruso-otomane l-a determinat pe politicianul irlandez ca la întoarcerea în patrie să aleagă ruta prin principate, unde sosea în septembrie 1853 și avea să rămână aproximativ trei luni, până în decembrie, când a plecat, via Brașov, Sibiu și Arad, către Viena. Perioada petrecută pe pământ românesc constituie obiectul celor 181 de pagini ale *Jurnalului unei șederi în Principatele dunărene în toamna și iarna anului 1853*, apărut la Londra în 1854. Fără a oferi informații detaliate privind realitățile românești, relatarea lui Patrick O'Brien este interesantă prin referirile la condițiile navigației la gurile Dunării, atunci controlate strâns de autoritățile țariste, prin prezentarea situației carantinei din Țara Românească, prin descrierile orașelor Sulina, Brăila, Galați și București, dar mai ales prin pasajele ample și pline de amănunte privind pericolele călătoriei pe drumurile interne, pline de praf, noroi și cazaci. Un spațiu mai amplu este acordat Bucureștilor, față de care are cuvinte de laudă. Văzută de la distanță, capitala Țării Românești îi apare drept „un oraș foarte frumos”, ce „acoperă o suprafață aproape la fel de mare ca și Parisul”. Odată intrat în oraș constată existența, alături de clădiri frumoase cu etaj și a „micilor case particulare, așezate pe străzile mai puțin circulante, cu acoperișurile înclinate, formate din pătrățele de lemn, și cu porticele neobișnuite, complet acoperite de copaci” de un pitoresc incontestabil. La acestea se adaugă puține hoteluri, o frumoasă grădină publică, loc de promenadă pentru protipendada locală și agenții străini acreditați aici, cât și un „teatru la fel de frumos și spațios ca în orice oraș european”, cu „aspect deosebit de strălucitor”, în care aveau loc reprezentații din operele lui Verdi, audiate de ilustre personaje ale vremii, ca de pildă, generalul Mihail Dmitrievici Gorceakov, comandantul trupelor ruse din principate, Karl von Kotzebue, consulul general al Rusiei, Robert Colquhoun, consul general al Marii Britanii și omologul său francez, Eugène Poujade și de ofițeri ruși. Demn de relevat este și capitolul referitor la căile de comunicație de-a lungul Dobrogei, de la Cernavodă și Rasova către Constanța, și posibilitățile de amenajare a unui canal, dar și confruntările dintre armatele rusă și otomană, din apropiere de Giurgiu și Oltenița.

Interesul pentru cursul evenimentelor, pentru forțele implicate și impactul luptelor asupra locuitorilor, pentru intrigile și disputele dintre „actorii” vremii, dar mai ales dorința de informare, de cunoaștere au făcut ca o bună parte dintre călătorii prezenți în Principatele române în anii 1852–1856 să fie corespondenți ai unor prestigioase cotidiane din marile capitale ale Europei. Dintre aceștia semnalăm prezența englezului Laurence Oliphant, a trimisului revistei „Blackwood's Edinburgh Magazine”, a cărui identitate nu se cunoaște și a

belgianului O. Squarr. În august 1852, când spectrul războiului începea să se profileze, iar interesul publicului englez pentru chestiunea orientală era în creștere, tânărul Laurence Oliphant pornea într-o călătorie prin sudul Rusiei, împreună cu un prieten. Rezultatul voiajului a fost publicarea volumului *The Russian Shores of the Black Sea in the Autumn of 1852*, apărut în 1853 după declanșarea conflictului. Cartea a căpătat o valoare deosebită (într-un singur an s-au epuizat patru ediții) în condițiile în întreaga societate era interesată de cunoașterea realităților dintr-un stat în care existau multiple contradicții și împotriva căruia Marea Britanie a și intrat, în anul 1854, în război. Oliphant a devenit o personalitate foarte apreciată în arhipelagul britanic, îndeplinind funcția de consilier apropiat al mai multor diplomați englezi și de colaborator al gazetelor londoneze „Daily News” și „The Times”. În relatarea sa autorul insistă asupra condițiilor de navigație pe Dunăre, de la Sulina la Porțile de Fier și atrage atenția asupra politicii dezastruoase a Rusiei pentru comerțul la gurile Dunării prin înnisiparea lor, fapt ce aducea imense prejudicii schimbului de mărfuri al Marii Britanii. „Nu pare foarte depărtată ziua în care trebuie inițiate tratative în legătură cu această regiune a Europei; trebuie să sperăm că atunci deficiențele din tratatul de la Adrianopol vor fi îndepărtate, iar navigația liberă și neobstrucționată pe unul dintre cele mai frumoase fluvii ale Europei va fi asigurată lumii”, conchidea premonitoriu jurnalistul englez.

În 1854 sosea în Principate trimisul revistei „Blackwood’s Edinburgh Magazine”, pentru a-și informa cititorii cât mai fidel despre evenimentele aflate în derulare. Relatarea sa, bazată pe propria observație și constatare ca martor ocular, privește confruntarea dintre ruși și otomani de la Calafat, dar și unele observații despre zonele de luptă de la Cetate, Golenți, Poiana Mare sau Maglavit. Autorul oferă date și informații privind trupele otomane, de la înalți ofițeri la simpli soldați, despre viața într-o tabără militară, descrisă în cele mai mici amănunte, de la masa luată pe fugă la pedepsele date de comandanți, la incursiunile neașteptate asupra inamicului până la relațiile interumane. Umorul și ironia fină sunt metodele pe care autorul le folosește pentru a pigmenta textul. Cât privește pe belgianul O. Squarr, acesta a fost prezent, după propria mărturisire, la fața locului în anii 1853 și 1854, când a vizitat teatrul de operațiuni din dorința de a oferi cititorilor din Occident date și informații despre Principatele dunărene și Bulgaria, dar și despre cauzele conflictului, forțele combatante, desfășurarea luptelor și implicațiile lor asupra locuitorilor. Totodată, autorul și-a propus să umple golul din informația vest-europenilor despre Rusciuc, Turtucaia, Cetate, Oltenița, acolo unde s-au desfășurat primele lupte cu date chiar „din mijlocul cantonamentelor militare care sunt acolo”.

Un grup de călători pe care dorim să-l supunem atenției este cel al militarilor. Prezența unora este legată strict de câmpul de luptă, în vreme ce alții au deținut funcții importante ca reprezentanți ai forțelor de ocupație. În rândul acestora găsim nume ilustre, participanți la diferite campanii și pe diferite fronturi, dar și alții, implicați trecător în conflict de o parte sau alta, ori trimiși aici cu diferite misiuni. În cele ce urmează ne vom opri asupra câtorva exemple selectate din rândul tuturor forțelor implicate. Primul dintre militarii angrenați în conflict și care ne-a lăsat însemnări în acest sens, a fost P<iotr> Jadovski, care în iunie 1853 trecea Prutul cu trupele de ocupație și avea să rămână până în septembrie anul următor. Cel mai probabil el avea gradul de locotenent-colonel, dat fiind responsabilitățile cu care a fost investit și anume de comandant militar al orașului Buzău, și de responsabil al punctului de sprijin și aprovizionare pentru armata rusă. Până în septembrie 1854, când avea să părăsească orașul odată cu retragerea trupelor imperiale, ofițerul rus, cunoscător al limbii române, a avut ocazia să intre în contact cu oamenii și să cunoască aspecte multiple ale societății românești. Relatarea sa privește starea unor orașe, dintre care de o atenție specială beneficiază Iași și Buzăul, oprindu-se asupra aspectelor edilitar-urbanistice, administrației, lăcașurilor de cult, dar și asupra vieții cotidiene. În finalul expunerii Jadovski încearcă să justifice, din punctul de vedere al ofițerului rus, prezența armatelor imperiale în Principate, insistând asupra „politicii pașnice” a țarului și acuzându-i pe otomani și puterile europene că provoacă tensiune și dezordine. „În general operațiile militare au

avut un caracter defensiv. Câteva lupte fără importanță, dintre care s-au remarcat în special cele de la Oltenița și de la Cetate, au încheiat în anul 1853, războiul <cu turcii>. În acest timp însă politica vicleană și evazivă a Angliei și Franței acționa în taină, așteptând doar momentul prielnic pentru a-și lepăda masca și a declara război Rusiei”, considera ofițerul rus.

O prezență deosebită prin origine și implicare este ucrainianul Michael Czajkowski, devenit, odată cu trecerea la islamism, în anul 1851, Sadyk pașa, prieten cu unii dintre liderii generației de la 1848 din Principatele române. Comandant al regimentului de cazaci otomani, în timpul războiului Crimeii, în rândul căruia s-au înrolat toți cei ce au dorit să lupte de partea aliaților, nemulțumiți de puterea Rusiei, Sadyk pașa a fost martor al confruntărilor de pe malul drept al Dunării, din câmpia munteană și din Dobrogea din vara 1853 până în ianuarie 1855, când a părăsit principatele. Înzestrat cu talent literar, cunoscător al politicii otomane, poloneze, austriece, rusești, el oferă un tablou plin de culoare, în care aspectele militare și diplomatice se împletesc cu intrigile de culise și orgoliile personalităților, pe care le-a cunoscut nemijlocit. Descrierea confruntărilor din zonă contribuie la completarea informației despre această fază a conflictului și evidențiază că uneori banale înțeleștări lipsite de eroism și strălucire au apărut în ochii contemporanilor drept mari victorii sau lupte importante. Astfel ne este relatată confruntarea de lângă Calafat, lupta de la Cetate, înfrângerea lui Mârza han sau expediția condusă de generalul francez Espinasse, în Dobrogea. Această ultimă înțeleștare, de pildă, a avut drept motivație reală dorința francezilor „de a sărbători ziua de naștere a împăratului Napoleon printr-o nouă victorie”. Noaptea sumbră a făcut ca aliații să nu se recunoască și să tragă unii în alții. „Trupele franceze au început să tragă împotriva celor turcești, încât întreaga noapte a domnit o dezordine extremă. S-au împușcat unii cu alții și au perceput greșeala numai la răsăritul zilei”, iar „în raportul generalului Espinasse nu se amintea nimic de eroarea fatală”. Sadyk pașa critică și orgoliile militarilor englezi, exprimându-și, în schimb, admirația pentru comportamentul francezilor și pune în lumină interesele și intențiile acestora de a influența deciziile lui Omer pașa, dezvăluindu-ne totodată și ambițiile acestuia de fi domn în Principate, idee sprijinită de Ion Heliade Rădulescu.

Intrarea otomanilor în București, la 22 august 1854, este un eveniment căruia Sadyk pașa îi acordă spații importante în memoriile sale, reușind să surprindă fastul și primirea locuitorilor, poziția binevoitoare a marilor boieri față de turci și neîncrederea față de austrieci. „După trecerea a 15 zile, Omer pașa a intrat în București. A fost primit ca un suveran triumfător, boierii îl înconjurau, poporul îl aclama, sărbători publice, dineuri, baluri, spectacole, focuri de artificii se succedau fără întrerupere. Doamna Omer, care cu câțiva ani în urmă era o slovacă săracă, profesoară de muzică în București, la familia Câmpineanu, a devenit soția comandantului trupelor sultanului, dădea recepții princiare, iar elita societății umplea mereu saloanele sale. Curtea sa a fost pe jumătate orientală, pe jumătate occidentală, acolo domnea un lux al toaletelor, echipajelor, bucătăriei. Acasă purta toalete și coafuri europene, în public, la teatru sau la plimbare costum turcesc: iașmac și feregea. Era o femeie de lume, instruită și de frumusețe rară. A fost o veritabilă Josefina a acestui Napoleon turc. Entuziasmul românilor a fost mare, ne priveau ca pe liberatori și își puneau toate speranțele de viitor în generozitatea sultanului Abdul Medjid”. Peste câteva zile sosea și comandantul trupelor austriece, contele Johann Baptist von Coronini-Cronberg, întâlnirea dintre cei doi aliați evidențind nemulțumirea ultimului, rămas „nemișcat și impasibil precum statuia Comandorului din piesa *Don Juan*” și sentimentele ambigui ce-l încercau pe Omer pașa, „bine dispus și oarecum stânjenit, intimidat, amintirile probabil îi reveneau în minte”.

În cele două săptămâni în care Sadyk pașa a comandat trupele otomane din București a reușit, după spusele sale, să liniștească populația îngrozită de excesele războiului, chiar să se bucure de încredere în rândul românilor. Atmosfera din capitala Țării Românești îi apare dominată de intrigi și ambiții politice, între care se disting prin forță și implicare cele pentru revenirea pe tron a domnitorului Știrbey și cele ale austriecilor, care năzuiau la alipirea

principatelor. Însemnările lui Sadyk paşa sunt întregite de portretele sugestive ale lui Omer paşa, Anton Ilinski (Skinder paşa), Barbu Ştirbey, generalul Coronini, dar şi ale unor ofiţerii români ca Grigore Sturdza şi Dimitrie Kretzulescu, Christian Tell, Nicolae Golescu, Radu Rosetti, Alexandru Dimitrie Ghica etc.

Militar şi diplomat, englezul de origine olandeză Stephen Bartlett Lakeman, cunoscut pentru posteritate sub numele de Mazar paşa, a jucat un rol important în mersul istoriei moderne a României. Participant din partea Angliei la războaiele împotriva kaffirilor (1847, 1850–1853) din Africa de sud, el a fost înobilat de regina Victoria în 1853. Începutul războiului Crimeii îl găsea la Constantinopol, cu rolul de a informa Londra, pe larg şi la obiect, cu privire la cursul evenimentelor. Deşi ar fi dorit să meargă pe front şi să lupte, odată cu extinderea conflictului în Balcani, Marea Neagră şi împrejurimi şi Mediterana Orientală, el a fost nevoit să accepte, la recomandarea ambasadorului Stratford de Redcliffe, să-şi desfăşoare activitatea pe lângă comandantul otoman Omer Paşa, fiind numit de acesta, în septembrie 1854, guvernator al Bucureştilor. Din această poziţie a colaborat cu românii din principalele posturi de conducere, dar a intrat în conflict cu generalul austriac Coronini şi a devenit incomod pentru englezi care doreau menţinerea unei relaţii apropiate cu austrieicii aflaţi într-o poziţie de neutralitate. Apreciat şi susţinut de Omer Paşa, el a reuşit să se menţină în funcţie până în 1855, în ciuda demersurilor austrieccilor de a fi înlăturat, iniţiate chiar la puţin timp după numire. La sfârşitul războiului, în 1856, avea să se întoarcă în Ţara Românească, unde s-a căsătorit cu Maria Bujoreanu, văduva maiorului Emanuel Filipescu. De-a lungul anilor s-a apropiat de cercurile liberale ale elitei româneşti, întreţinând relaţii cu C. A. Rosetti, Ion Ghica, Al. G. Golescu şi fraţii Brătianu, iar în 1875, casa sa a devenit sediul ziarului „Alegătorul liber” şi locul în care a fost înfiinţat Partidul Naţional Liberal, pe care l-a sprijinit la fel cum făcuse şi în cazul unirii principatelor. Într-o scrisoare adresată tatălui său şi datată 12 noiembrie 1854, Stephen Bartlett Lakeman se plângea de greutăţile întâmpinate odată cu preluarea funcţiei în Bucureşti, de încercarea sistematică a austrieccilor de a-l înlătura şi de faptul că aceştia caută „prin orice mijloace să găsească un pretext pentru a introduce pe români sub tirania militară”.

Prezenţa în Principate a generalului austriac Johann Baptist von Coronini-Cronberg este legată tot de situaţia generată de conflict. Comandant al trupelor de ocupaţie austriece, Coronini face parte dintre militarii a căror viaţă şi activitate a gravitat în jurul câmpului de luptă. Intrat în armata austriacă de tânăr, în 1813, el a participat la campaniile anti-napoleoniene, dar şi la reprimarea revoluţiei de la 1848 din teritoriile italiene, fiind ridicat la gradul de feldmareşal în 1849. O vreme a fost preceptor al viitorului împărat Franz Joseph. În 1851 a devenit preşedinte al Comisiei pentru Reformarea Şcolilor Militare din Imperiul austriac, în 1854 a preluat comanda corpului de armată care a ocupat Ţara Românească, iar în 1859 a fost numit guvernator al Banatului. Informaţii despre perioada petrecută în principate, raporturile cu autorităţile şi populaţia românească, precum şi imaginea de sine a autorităţilor militare austriece se găsesc în rapoarte adresate superiorilor săi de la Viena. Nu lipsite de interes sunt consideraţiile lui Coronini asupra politicii ce ar fi trebuit dusă de Austria în principate. După propria-i mărturisire, lipsit de experienţa politicii externe, Coronini îşi făcea totuşi cunoscute opiniile privind integrarea Ţării Româneşti şi Moldovei în Imperiul Habsburgic. Aceste consideraţii sunt interesante şi prin judecăţile destul de echilibrate la adresa societăţii româneşti. „Acum este clipa în care imperiul austriac are, pentru prima oară în cursul istoriei, posibilitatea de a-şi arunca importantul său cuvânt în balanţa viitorului acestor ţări.... Nici un alt popor nu ar opune o rezistenţă internă mai slabă încorporării într-unul din statele sale vecine decât cel moldo-valah, dacă stăpânirea străină ar înţelege să ia fraiele stăpânirii cu inteligenţă şi putere şi să facă din dezvoltarea materială un sprijin”. Pentru început, pentru a-şi consolida poziţia, Austria trebuia, „să se mărginească să acţioneze pentru îmbunătăţirea legislaţiei şi administraţiei”. Cât priveşte unirea principatelor, parlamentul şi crearea altor instituţii, attribute ale unui stat modern, acestea sunt pe moment, în viziunea lui Coronini, nefolositoare, dăunătoare şi generatoare de instabilitate. „Unirea principatelor, introducerea

unei forme de guvernământ parlamentare, libertatea presei, curțile cu jurați, stăpânirea unui franțuzism neînțeles – toate acestea mi se par într-o contradicție atât de bătătoare la ochi cu nevoia strigătoare a poporului după o administrație liniștită, cu totul de bună credință, și cu starea sa culturală generală, așa încât îmi pare că o organizație întemeiată pe o asemenea absurditate ar lăsa masa atât de ușor de ademenit neschimbată în miezul său, și ar crea doar în pătura superioară un organism artificial, care la prima pală de vânt dinspre răsărit sau apus ar fi atât de repede spulberată, dacă nu ar putea să prindă rădăcini. Nu aş putea totuși aproba acest experiment, chiar dacă nu este unul imoral, din cauza faptului că, în ultima vreme, după cum trebuie să înțeleg din purtarea consulului francez la Iași, a fost pus în legătură cu un plan reprezentat chiar de Franța, de a așeza în vârful acestui stat improvizat pe umerii noștri un prinț francez”, încheia generalul austriac.

Printre militari s-a aflat și Lev Nicolaevici Tolstoi, marele prozator rus, proeminentă personalitate a literaturii moderne ruse și universale, pe atunci tânăr ofițer, care la începutul lunii martie 1854, împreună cu alți ofițeri și soldați din armata din Caucaz, a fost detașat în cadrul armatei de la Dunăre, fiind trimis inițial la Oltenița. La 17 martie 1854 sosea la București, fiind detașat la Statul Major al generalului Adam Osipovici Serpuhovski, șeful artileriei, unde avea să rămână până la 20 iulie /2 august, când a fost transferat la cerere pe frontul din Crimeea.

Alți militari au avut misiuni speciale, ca de pildă cehul Emanuel Solomon Frieher von Friedberg (Mírohorský), tânăr ofițer și excelent cartograf, trimis în Țara Românească în primăvara anului 1856 cu misiunea de a cartografia granița dintre Țara Românească și Moldova, comisarul imperial Stokera aflat în Moldova în timpul ocupației militare austriece din 1854–1856, trimis după cât se pare pentru a evalua la fața locului eventualii candidați la tronul Moldovei, căpitanul austriac Alfons von Wimpffen care pare să nu fi avut un rol activ în operațiunile militare, fiind mai degrabă un agent secret, preocupat de mișcările trupelor inamice, de starea de spirit din țările române în timpul ocupației militare a principatelor, precum și în preajma convocării Divanurilor ad-hoc și agentul „Flavius”, personaj necunoscut, autorul unor scrisori expediate pe numele unor case comerciale sau persoane particulare; scrisorile vorbeau pe larg despre situația Moldovei în timpul ocupației austriece din 1854–1856.

Dintre medicii care au vizitat sau au zăbovit un timp mai îndelungat pe teritoriul locuit de români amintim pe americanul James Oscar Noyes, francezii Ferdinand Quesnoy, medic militar la cartierul general al armatei franceze și unul dintre primii corespondenți voluntari de front ai revistei „L’Illustration”, Joseph Caillat, care a stat și a profesat mai mulți ani la București, autorul unei lucrări deosebit de interesante, care cuprinde date și diverse informații despre serviciul sanitar din Țara Românească, Camille Allard, căpitanul austriac Stefan Dietrich, comandantul unui spital de campanie.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa și alți peregrini care au străbătut spațiul locuit de români și au ținut ca drumul și impresiile lor să fie cunoscute și altora, cum este cazul lui Julius Heinrich Petermann, profesor de filologie orientală și membru al Academiei de Științe a Prusiei, al turistului francez E. N. Hénouque-Melville și desigur al memorialistei atipice de origine modestă, franțuzoaica Elise Bonzé, cunoscută mai mult sub numele de scenă de Rose Pompon. Coroborate, datele și informațiile oferite de drumeții care au străbătut sau au locuit vremelnice teritoriul locuit de români vin să completeze tabloul atmosferei din Principatele române în timpul războiului Crimeii.

Daniela Bușă

FRANCESCO NARDI

(1808–1877)

Prelat venețian, născut la Vardo, Francesco Nardi a devenit unul dintre cei mai cunoscuți teologi catolici. Profesor la Universitatea din Padova, Nardi a fost autorul mai multor lucrări despre istoria catolicismului, despre destinul papalității, a analizat raportul dintre stat și biserică, un subiect extrem de delicat și important în acele vremuri, când se redefinea rolul papalității față de noul Regat al Italiei. În Biblioteca Vaticanului se păstrează nu mai puțin de 62 de lucrări scrise de prelat.

În toamna lui 1852, Nardi a pornit într-o călătorie spre Constantinopol, de la Trieste, la Viena, la Pesta, apoi cu vaporul pe Dunăre. Descrierea țărmului românesc al fluviului este concisă, dar densă, călătorul demonstrându-și calitățile de scriitor, de observator fin al firii umane. Orșova i-a rămas în amintire prin inedita modalitate de a face comerț. Traversarea fluviului, la Cazane, pe bărcile plate folosite de localnici, este un episod descris cu multă însuflețire, uimindu-ne prin apetitul său pentru aventură, lucru puțin obișnuit la un om al bisericii. El relatează o incursiune pe uscat în împrejurimile localității Cladova, prilej de a observa chipurile țăranilor români, sărăcia acestora, dar și de a constata asemănarea limbii române cu italiana și latina. A rămas impresionat de urmele locuirii romane: Tabula Traiana și ruinele podului construit de Apollodor peste Dunăre. Interesante sunt considerațiile sale privitoare la călătoria prin Dobrogea. În aceea perioadă, Compania austriacă ce asigura navigația pe fluviu renunțase la transportul călătorilor, care mergeau spre Constantinopol pe drumul pe uscat, de la Rasova la Constanța, cu ajutorul trăsurilor. Călătoria se făcea pe Dunăre până la Galați, de unde un alt vapor asigura transportul până la țărmurile Bosforului. Personalitate iscoditoare, Nardi a făcut drumul de la Brăila la Galați pe uscat și astfel a putut descrie frumusețea peisajului întâlnit în lunca Siretului și a remarcat dezvoltarea portului moldovean, surprinzându-i freamătul comercial. Nu a avut cuvinte de laudă despre condițiile de cazare, pe care le considera insalubre. A fost surprins să regăsească pe parcursul călătoriei sale venețieni, fie ca hotelieri, marinari sau chiar vameși.

Călătoria lui Nardi în spațiul românesc se încheie cu o descriere a navigației pe Dunăre prin brațul Sulina, una dintre puținele întâlniri în lucrările voiajorilor străini, insistând asupra momentului întâlnirii apelor fluviului cu cele ale Mării Negre. Călătorul remarcă amestecul de etnii și diversitatea religiilor celor de pe vas, reușește să surprindă emoția echipajului în momentul periculos când vasul a atins fundul fluviului și descrie frumusețea unică a momentului când apele mării reușesc să înfrângă învolburatul Danubius.

Deși Francesco Nardi nu a poposit un timp îndelungat în țările române, el a reușit să surprindă destule caracteristici ale locuitorilor de la nordul fluviului, relatarea lui adăugându-se celor sembrate de alți faimoși prelați catolici: Domenico Zanelli și Vincenzo Vanutelli. Despre Francesco Nardi a scris Nicolae Iorga în articolul: *Încă un călător în țările noastre*, „Revista Istorică”, XVIII, 1932, p. 14–19.

Amintiri despre o călătorie în Orient¹

- p. 20 *Drencova*² și *prima cataractă*.
 [...] Observăm faimoasa fortăreață de la Golubac³, care în aceea strâmtoare sfida victorioasă furia otomanilor. Se vede ici-colo un turn, restul este ruină. Mai jos se găsesc multe peșteri în jurul cărora se țin mai multe legende adevărate sau false. Una dintre ele descrie cum generalul Veterani cu 50 de eroi a ținut piept atacului a 5.000 de turci, lăsând acolo sângele și numele său⁴. În altă peșteră se adăpostesc milioane de muște, pe care noi venețieni le numim țânțari⁵ și a căror înțepătură este fatală pentru animalele și pentru oamenii pe care îi întâlnesc. Dar
- p. 21 iată *Drencova*. Acest nume acum 20 de ani însemna pericol. Aici munții se apropiu astfel încât, distanța de la un mal la celălalt nu depășea // 800 de picioare⁶, iar Dunărea era redusă la o șesime din lățimea sa [...] Ici, colo pe stânci se zărește clar traseul unui drum roman, iar mai jos, aproape de nivelul râului, se vede o masă mare de marmură⁷ cu o acvilă romană și un delfin împreună cu o inscripție lungă, care amintește despre faimoasa expediție a lui Traian⁸. Deoarece nici un ghid nu conținea inscripția, am încercat să disting câteva cuvinte. Cuvintele *Trajanus Pontifex Maximus*⁹ le-am văzut cu limpezime, dar mai jos nu am putut vedea [...]
- p. 22 *Orșova*¹⁰. De la masa lui Traian, după multe peripeții și peisaje uimitoare, ajungem la frontierele Imperiului austriac, la Orșova Veche, unde suntem nevoiți să coborâm de pe vapor, aici terminându-se navigația pe Dunărea superioară, care este întreruptă de cataractele de la Porțile de Fier. Această // întrerupere este dăunătoare pentru că este nevoie să descarci, ceea ce este o operațiune scumpă și dificilă, care dăunează integrității mărfurilor și uneori sugrumă întregul trafic. Pentru a învinge această strâmtoare a Dunării s-au făcut multe încercări. Acel ilustru și generos nobil Szechenyi¹¹ a donat sume importante, iar Societatea danubiană a continuat să se ocupe de rezolvarea problemei și s-au făcut câteva

¹ Traducerea a fost făcută din *Ricordi di un viaggio in Oriente di monsignor Francesco Nardi*, Roma, 1866, p. 20–42.

² *Drencova*, sat, com. Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

³ *Golubatz*, peșteră în fața stâncii Babacai pe malul sârbesc al Dunării.

⁴ *Federigo Veterani* (1650–1695), general în armata austriacă, mort la Lugoj în lupta împotriva turcilor la 23 septembrie 1695.

⁵ *Pappataci*, specie de țânțari.

⁶ Un picior = 0,32 m lungime.

⁷ Este vorba despre *Tabula Traiana* a cărei inscripție se zărește și astăzi la Cazane pe malul sârbesc.

⁸ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117).

⁹ „După o recentă relatare întreaga inscripție este aceasta: *Imperatoris Caesaris Divi Nervae Felicis Nerva Trajanus Pontifex Maximus Germanicus*” (n.a.).

¹⁰ *Orsova*, oraș jud. Mehedinți.

¹¹ István Szechenyi, (1791–1860), economist, cunoscut scriitor și om politic maghiar, unul dintre inițiatorii construcției unei șosele între Banat și Oltenia, fondator al primei campanii de navigație cu vase cu aburi pe Dunăre (1834).

progrese. Stâncile cele mai periculoase au fost sparte cu ajutorul minelor, altele au fost tăiate cu dălțile și topoarele, dar navigația navelor mari este încă imposibilă [...] Austria a propus de multe ori Turciei să-și unească forțele pentru a învinge acest obstacol, dar propunerea nu a fost acceptată și nici Austria nu poate să finanțeze o lucrare, care se află în teritoriul otoman. Am înnoptat la Orșova și era tot ceea ce putem face în acel loc, care a fost atât de sângeros disputat de către Austria și Turcia. Dimineața am mers la fluviu și în loc de vaporul spațios, am găsit bărci plate destul de grosolane, dar foarte potrivite pentru dificila trecere. M-am urcat fără teamă în barcă, alții au preferat însă să continue drumul pe uscat, de-a lungul coastei. După ce am vâslit un sfert de oră am văzut la stânga apele Nerei¹² și Cernei¹³ cum se amestecau cu cele ale Dunării, urmând granițele celor două imperii. Pe malurile aceluia fluviu, la poalele unui munte, înainte de a părăsi patria, exilații maghiari din 1849 au îngropat coroana sacră a regatului, care a fost descoperită după patru ani. //

*Orșova turcă*¹⁴. Prima localitate care se vede este cealaltă Orșovă, cea turcă, p. 23 care se ridică pe o stâncă înaltă în mijlocul apelor. Este o fortăreață nu foarte mare, dar importantă, pentru că este așezată în mijlocul fluviului și domină întreaga deschidere. Zidurile sale albe dau impresia că a fost ridicată de curând, dar ce iluzie! [...]

Porțile de Fier. Dar să ne întoarcem la Cataracte. Trecând de Orșova turcă, p. 24 fluviul se îngustează, iar valurile sunt din ce în ce mai rapide și învolburate, vuietul crește, stâncile coboară în ape și își arată ici și colo crestele golașe. Trebuie să trecem printre ele, vâslașii își aranjează vâslele în rame, pilotul la pupa pilotează barca, apa trage singură ambarcațiunea, care alunecă cu agilitate printre vârtejuri și stânci și reușește să treacă prin acele locuri, pe care orientalii le-au numit, pe bună dreptate Porțile de Fier [...] Apoi fluviul se liniștește încet-încet, îngustimea dispare, munții asemenea, Dunărea redevine largă și maiestoașă și scaldă malul bulgar și cel românesc, care o conduc spre mare.

*Podul lui Traian*¹⁵. La sfârșitul cataractelor se află Cladova¹⁶ sau Turnu Severin¹⁷. Acolo se ivesc dintre ape ruinele faimosului pod // al lui Traian, iar noi p. 25 ne oprim pe țărmul românesc. Am coborât nerăbdător să cercetez acel pod, acel ținut, acel popor. Sunt multe controverse în legătură cu locul unde se găsea podul lui Traian. Unii îl localizează la începutul deltei, atribuindu-l lui Severin, generalul lui Constantin¹⁸, alții îl așează aici lângă Cladova. Tradiția numelui ar înclina spre Severin, iar descrierea făcută de Procopius¹⁹ podului lui Traian se potrivește

¹² Râu în Banat.

¹³ Râu în Banat.

¹⁴ *Orsova turca* = Orșova Nouă (Ada-Kaleh), insulă pe Dunăre inundată în 1970 de apele lacului de acumulare ale hidrocentralei de la Porțile de Fier I.

¹⁵ Podul construit de către Apollodor din Damasc.

¹⁶ *Kladova*, azi Schela Cladova, înglobată azi în municipiul Drobeta-Turnu Severin.

¹⁷ *Torre di Severino*, azi Drobeta-Turnu Severin, municipiu jud. Mehedinți.

¹⁸ Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus (272–337), împărat roman (306–337).

¹⁹ Procopius din Cezareea (497–555), istoric bizantin, secretar al generalului Belizarie, participant la campania de cucerire a Italiei.

acestuia din urmă. Drumul însuși, care este al lui Traian, se potrivește cu această localizare. Poate că Severin nu a făcut decât să restaureze anticul pod. Avea 20 de arcuri, acum nu se văd decât două coloane intacte pe malul bulgăresc și ruinele altor unsprezece. Cele două coloane întregi măsoară 18 picioare în lățime și sunt din bucăți mari de piatră tăiată, îmbrăcate în cărămizi. În extremitatea dreaptă se afla faimosul *Caput bovis*²⁰, lângă care stăteau *Egeta*²¹ și *Zanes*²², cel bine apărat. Pe malul opus se găseau *Drobeta*²³ și *Amutrium*²⁴. Traian l-a construit pentru a-i combate pe daci, iar Adrian²⁵ l-a distrus pentru a nu fi înfrânt de goți²⁶. Aceste două fapte sintetizează istoria celor doi împărați.

p. 26 *Românii*. Ținutul mi s-a părut deschis și foarte fertil. Poporul este, așa cum toată lumea știe, o ramură a marelui trunchi latin, dar care s-a desprins de multe secole și a ajuns aproape secăt printre atâtea populații străine. Românul are fața închisă la culoare, ochii vioi și poartă pecetea latinătății, unele femei chiar seamănă cu cele din Trastevere²⁷. Limba este și ea, în majoritate, latină, iar cuvintele slave nu reprezintă decât a cincea parte. Dar aici se sfârșește asemănarea. Asuprirea lungă și dură, sărăcia au șters în român acele nobile instincte ale legionarilor lui Traian. Și ce sărăcie lucie! Stăpânii au case acceptabile, dar țăranii locuiesc în bordeie din paie și chirpici sau // sub pământ ca iepurii. Văzând că iese fum din pământ, am bănuț că este o scăpare de sulf, dar apropiindu-mă am văzut o deschizătură, pentru că nu se putea numi ușă. Am coborât și am găsit o cameră largă luminată de o gaură, toată înnegrită de fum, care pornea de la focul aflat în mijloc, <fum care> nu își găsea ușor ieșirea. Era ora prânzului, iar pe o tavă mare fumega mămăliga, adică ceea ce noi numim *polenta*. Iată încă o asemănare dintre noi și români. Aceea cameră subterană era bucătărie, magazie, staul și cameră de odihnă. Astfel de locuințe am văzut în întreaga Țara Românească.

p. 27 *Vidin*²⁸ și *Calafat*²⁹. Sirena navei își chema călătorii la bord. Am navigat întreaga noapte. Dimineată ne-a apărut la dreapta Vidinul, iar la stânga Calafatul [...] Ultimul este un oraș mare, unde casele sunt construite după bunul plac al fiecăruia și unde te înconjoară o învălmășeală de edificii, fără piețe, fără parcuri. De-a lungul străzii se află magazine mari, iar mai departe se găsește carantina. Însă comerțul este înfloritor, pentru că de aici, prin Craiova și Slatina, merg mărfurile la București. Adevăratul port al Bucureștiului este Giurgiu³⁰, dar portul Țării Românești este Brăila³¹. La Calafat fluviul se întoarce în sens contrar cursului său, // adică spre sud-vest, formând o cotitură [...] După Vidin și Calafat, fluviul se liniștește, se așează

²⁰ Azi orașul Sip, din Serbia.

²¹ Azi Brza Palanka, oraș în Serbia.

²² Azi Klačovo, oraș în Serbia.

²³ Azi Drobeta-Turnu Severin.

²⁴ Castrul de la Răcari, oraș jud. Dâmbovița.

²⁵ Publius Aelius Traianus Hadrian (76–138), împărat roman (117–138).

²⁶ *geti*.

²⁷ Cartier al Romei, situat în sudul statului Vatican.

²⁸ *Vidino*, oraș în Bulgaria.

²⁹ Calafat, oraș jud. Dolj.

³⁰ *Giurgevo*.

³¹ *Ibraila*.

în matca sa, iar primăvara inundă malul românesc, care este mai jos. Se îngustează iarăși lângă Islaz³² și Nicopole³³, acolo unde primește Oltul înainte de Slatina.

*Rusciuk*³⁴ și *Giurgiu*. În seara următoare am navigat pe lângă Rusciuk, așezare care ne-a apărut bine apărată, de dublul șir de bastioane cu artilerie. <Soldații> au salutat drapelul, iar noi le-am răspuns. Am ocolit apoi o insulă, care se afla între Rusciuk și Giurgiu și am ajuns la acest ultim port. Nenorocul a vrut ca la intrare să atingem un vas de pescuit grecesc, deoarece la Giurgiu începe navigația cu nave mari. Izbitura l-a făcut să piardă un odgon, pentru care patronul furios împreună cu alți marinari au urcat la bordul vaporului nostru, cerând cu voce ridicată să vorbească cu căpitanul. A fost urmat de alți greci și români și era gata-gata să izbucnească un conflict, dacă pavilionul rus și numele prințesei pe care o aveam la bord nu i-ar fi readus la respect și liniște. Am rămas în Giurgiu două ore. Este un biet țărm distrus și refăcut de cel puțin șase ori într-un secol, fiind și el foarte disputat de stăpânii orientali. Are o stradă lungă la sud, case joase, dar din zid și o mică biserică cu arhitectură mongolă³⁵ [...]

*Oltenița*³⁶. Ne urmăim călătoria trecând pe lângă Turtucaia³⁷ la dreapta și Oltenița la stânga, localitate care se găsește aproape // de București. Oltenița nu are p. 28 decât o casă de carantină, iar vasta câmpie care o înconjoară este adeseori inundată de fluviul care lasă, în dauna ținuturilor vecine, ape stătute și murdare [...]

*Rasova*³⁸. La miazănoapte eram la Rasova. Aici fluviul își schimbă cursul și curge de la est la nord, ca și cum // ar vrea să se întoarcă la izvoare. De acolo se p. 29 poate ajunge la Constanța, la mare, după ce străbați 40 de mile³⁹; pe apă poți ajunge după 250 de mile. Pentru a-i scuti pe călători de acea ocolire, Societatea danubiană a pus o diligență de la Rasova la Constanța⁴⁰, care apoi a fost suprimată. Mult mai bun decât diligența ar fi un canal, pe care condițiile actuale și întreruperea permanentă a trecerii prin deltă îl fac actual. Canalul de la Rasova la mare ar măsura nu mai mult de 70 kilometri. S-ar putea folosi o serie de lacuri pe care turcii le numesc kara-su, bulgarii cerna-voda, apoi s-ar utiliza și faimosul val al lui Traian, ce străbate un teren aproape întins, deoarece puținele înălțimi de la Babadag⁴¹ se pierd în văi întinse. Astfel se pot evita gurile fluviului, iar drumul de la Viena la Constantinopol ar fi scurtat cu două zile. Dar proiectul a rămas din păcate numai o speranță, pentru că nici un guvern și nici măcar o persoană privată nu s-ar aventura într-o lucrare atât de costisitoare, care se găsește lângă acea frontieră atât de frământată.

După Rasova și mai ales după Hârșova⁴², fluviul aproape că stagnează și se desparte în două brațe între care se găsesc insule mari acoperite de alge și de

³² Sat, com. jud. Teleorman.

³³ *Niccpoli*, oraș în Bulgaria.

³⁴ *Rustciuk*, azi Ruse, oraș în Bulgaria.

³⁵ Corect musulmană, probabil o moschee.

³⁶ *Oltenitza*, municipiu, jud. Călărași.

³⁷ Oraș în Bulgaria.

³⁸ *Rassova*, sat și com., jud. Constanța.

³⁹ O milă terestră – cca. 1 609 m.

⁴⁰ *Küstendje*.

⁴¹ *Baba-Dag*, oraș, jud. Tulcea.

⁴² *Hirsova*, oraș, jud. Constanța.

papură, care dau peisajului o imagine de mlaștină fără limite. Aceea vastă și tristă singurătate este întreruptă numai de cârdușii de păsări, care vin din apropierea mării pentru a cuibări și a se hrăni. Aerul este rău și dă naștere febrei intermitente și nu rareori mortale, de aceea ne-am grăbit să ajungem până la amiază la Brăila.

p. 30 Pe mal stătea răsfirată armata română, iar formația cânta imnul rus. Oficiali // s-au urcat la bordul vasului pentru a o saluta pe principesa. Erau îmbrăcați în haine franceze și purtau ca stemă crucea română cu semiluna și steaua turcă. Stranie combinație de însemne pentru două popoare cu religii atât de diferite. Am vrut să vizitez Țara Românească în interior și așa am pornit spre Galați pe cale terestră. Acolo ne aștepta alt vapor, care trebuia să ne ducă până la Constantinopol.

[...] Partea cea mai pitorească a Țării Românești este cea muntoasă, unde tot ceea ce te înconjoară contribuie la frumusețea locurilor: vârfurile dantelate ale Carpaților Orientali, cu părțile lor împădurite, cu cele 200 de mănăstiri bogate și ospitaliere, adevărate azile pentru călători și pentru cei săraci, cu costumele lor naționale și cu tradițiile antice și sacre. Văile sunt în schimb monotone, însă foarte fertile. Munca omului nu este foarte prezentă, dar natura te copleșește prin bogățiile ei și din acel pământ întunecat și roșcat vezi cum cresc pășuni care hrănesc atâtea animale [...]

Am vizitat repede Brăila, unde nu era nimic de vizitat în afară de străzi lungi și noroioase cu case joase și cu aspect umil, nici un monument, nici un edificiu, în fine nimic altceva în afară de comerț. Un prieten din Veneția mă aștepta acolo, recunoscător pentru sfatul pe care i l-am dat de a lăsa școala, pentru care nu era născut, și de a se apuca de comerț, pe care acum îl făcea cu avantaje frumoase.

p. 31 Împreună cu el am luat una dintre acele căruțe românești (trăsură // nu pot să o numesc), care ne-a torturat, dezmembrându-ne și am plecat din Brăila. Drumurile românești sunt atât de faimoase încât nu mai au nevoie de descrieri. Mă gândeam ce drumuri prefer, pe cele maghiare, cele suedeze sau cele românești și încă nu eram decis; dar în Țara Românească cel puțin poți lăsa drumul avântându-te pe câmpia, care de multe ori este necultivată, în timp ce în Suedia nu ești lăsat de pietre, iar în Ungaria de culturi. Astfel, săltând și zburând spre Vârtescoi⁴³ și Martinești⁴⁴ pe drumul spre Focșani, unde se vede ultimul vârf al Carpaților, sosim la Siret, care este frontiera dintre Țara Românească și Moldova. Acolo am avut o aventură neplăcută. Pe pașapoartele noastre lipsea viza de Brăila. Ofițerul de la graniță era pe punctul de a ne întoarce din drum cu ordine severe, izvorâte din experiența Rusiei vecine. Conversația se anima, iar vizitiul evreu tocmai întorcea caii spre Brăila. Dar, ce să vezi? Acel ofițer era venețian. Ceva suspect am văzut eu pe figura lui, care nu era așa de închisă la culoare și nici nu avea roșeața românilor, iar suspiciunea mea a crescut atunci când l-am văzut cum ne ascultă și că înțelege dialogul nostru [...] Dacă nu mă înșală memoria numele său era Del Re. Nu am întrebat ce destinația l-a adus în acele locuri.

Galați⁴⁵. De la Siret la Galați drumul este scurt. Am intrat în marele oraș, care nu are nici șanțuri, nici ziduri, nici centură de fortificație, nici ordine pe ulițe.

⁴³ Viserskoi, azi com. Vârtescoiu, jud. Vrancea.

⁴⁴ Martinești, sat, com. Tataranu, jud. Vrancea.

⁴⁵ Galacz, municipiu jud. Galați.

Dar pe cât are Brăila un aspect decadent, pe atât de înfloritor pare a fi Galațiul. Ulițele orașului din Muntenia erau părăsite, cele ale orașului moldovean erau animate în ciuda noroiului, // care nu cunoaște egal, în care se afundă oameni și animale. S-a încercat să se repare drumurile, acoperindu-le cu podețe de lemn, care au fost utile la început, dar care le-au transformat în locuri periculoase [...] Minunată este însuflețirea comercială și în orice moment poți auzi toate limbile în acea mulțime de oameni, în acele lungi procesiuni de căruțe, în casele numeroase aflate în construcție sau de abia terminate, în vastele magazine, care iau locul mizerelor dughene de lemn din orașul de jos, în prezența consulilor puterilor, în Societatea de comerț și pe Dunăre, care îți dă imaginea unui port mare. Aici găsești aproape orice pavilion, în principal cel din Țara Românească, grecesc, englez, austriac, sard, francez, rus. Rămâi uimit să vezi cum mica Sardinie a întrecut în acele locuri pe puternica Franță. La export întâlnești cereale de toate categoriile, la import manufacturi. Orașul, așa cum am spus, este împărțit în <orașul> de jos și cel de sus. Pentru comerț este preferat primul, pentru locuințele sănătoase al doilea. Unul este prelungirea celuilalt, dar în curând se vor uni datorită noilor construcții, deoarece Galațiul, care acum 30 de ani avea 7 000 locuitori, acum are 40 000. Un venețian, cunoscut acolo cu numele de Senior Antonio, care și-a păstrat dialectul, obiceiurile și amabilitatea patriei sale, a fost hangiuul meu. Așa a putut să-și apere hanul de șoareci, care locuiau chiar și în fân, dându-mi probe funeste despre agilitatea lor în timpul nopții. Noapte cu adevărat nefericită! A început cu o piesă de teatru îngrozitoare, a continuat apoi cu șoareci și a sfârșit cu urletele sfâșietoare ale câinilor, găinilor, // ale porcului, singurul chiriaș al caselor românești. Teatrul din Galați amintea de cel al lui Tespi⁴⁶ din Grecia antică. Era o dugheană sau mai bine zis o incintă de mese gri, cu podeaua acoperită cu rogojini pe pământul gol și acoperișul din pânze de corăbii. Pe acele rogojini se aflau la anumite intervale bănci și pe acestea erau scânduri ținute, tăiate cu fierăstrăul, care se mișcau la orice așezare sau ridicare a spectatorilor, formând un sistem de echilibru destul de complicat. Nu exista cortină, iar scena reprezenta un loc tenebros, care ar fi trebuit să semnifice un munte scăldat de ape. Ariile erau pretinse a fi din *Orlando Furioso* a lui Donizetti⁴⁷. Ce muzică! Ce voci! Ce actori! [...]

Pe cât de sărăcăcios este teatrul, pe atât de elegantă și frumoasă este biserica catolică a micii colonii de italieni din orașul de sus. Este rotundă, cupola este așezată pe coloane maiestuoase, absida este simplă bine pictată, ornamentele sunt puține, dar elegante, iar întreaga clădire de o curățenie desăvârșită, lucru atât de rar în acele ținuturi. Misiunea este ținută de călugării polonezi.

*Llyod*⁴⁸. În seara celei de-a doua zile m-am întâlnit cu vaporul, care venise din Constantinopol și aștepta în carantină, pentru că aici sfârșea navigarea Societății

⁴⁶ Thespis din Icaria (cca. sec. VI î. H.) a fost primul actor, potrivit lui Aristotel. A fost considerat adesea cel care a făcut cunoscută tragedia.

⁴⁷ Gaetano Domenico Maria Donizetti (1797–1848), compozitor italian, reprezentant de marcă al operei *bel canto*.

⁴⁸ Llyod, cu sediul la Trieste, companie de navigație austriacă, după modelul englez, apărută în 1833 prin unirea a șapte companii de asigurări. În 1836 compania a deschis un departament de „Steam Navigation” Anu! real de naștere al companiei este considerat 1836. Din 1844 navele companiei au circulat pe linia Constantinopol – Smirna. *Lloyd-ul austriac* a efectuat transport și pe ruta Anglia-India, prin Trieste și Alexandria.

p. 34 danubiene de la Viena și începea cea a Llyod-ului, care naviga cu vasele sale prin întreg Orientul, conform principiilor din 1833 adoptate la Trieste⁴⁹, operă a ilustrului baron Bruck⁵⁰. În 1852 avea 56 de vapoare cu 9 080 de cai putere // și 26 775 tone. Capitalul de început de 1 milion de fiorini a depășit 10 milioane. Toată Adriatica, cea mai mare parte a Mediteranei, întregul Arhipelag⁵¹, Constantinopolul, Trebizonda⁵², Galați și acum chiar Padul⁵³ și lacurile subalpine îi datorează acestei societăți, atât de laborioasă și înțeleaptă, siguranța și comoditatea comunicațiilor. Atât de exclusiviștii britanici, care recunosc foarte greu tot ceea ce nu este englezesc, în special când este vorba de lucruri maritime, laudă acele vapoare și chiar le preferă celor engleze. Sâmbătă, 26 septembrie mi-am luat la revedere de la cei câțiva amici și de la politicianul agent al Llyod-ului, domnul Marassi, căruia îi datorez multe informații despre navigația pe Dunăre [...] și m-am imbarcat la bordul lui *Schild*, condus de căpitanul cult și nobil, domnul Anderlich. Echipajul, în cea mai mare parte alcătuit din venețieni, îmi amintea de patria mea îndepărtată. Dimineața am pornit la drum. Casele risipite ale orașului animat, bogat, dar nu atât de frumos le-am lăsat în urmă și au dispărut cu totul din vedere. În curând am văzut la stânga gura faimosului Prut, care scâldea cele două imperii, la vărsarea căruia de un secol și jumătate pofta Rusia. Mai târziu ne-au apărut zidurile fortului rus Reni⁵⁴, cheia Basarabiei, apoi câmpiile nelimitate pe care primăvara se formează două lacuri Cahul⁵⁵ și Ialpu⁵⁶, care vara târziu dispar.

p. 35 *Isaccea*⁵⁷. În fața acestora pe malul turcesc se ridică cetatea apărută a Isaccei, anticul Noviodonum, unde pentru ultima dată fluviul se adună într-o singură matcă, // punctul strategic al marelui fluviu. Aici, mi-a spus căpitanul, în 1828 împăratul Nicolae⁵⁸ a trecut fluviul sub tirul inamic, câștigându-și acea cruce Sfântul Gheorghe, pe care nici țarul nu o poate purta dacă nu a câștigat-o în luptă. Coborând mereu spre Orient, la două mile după Isaccea, am ajuns la insula Ceata⁵⁹, care opunându-se direct cursului fluviului, îl constrânge să se dividă, formând axa mării Delte. La stânga este brațul Chilia, care trece pe sub zidurile Ismailului⁶⁰ și ale Chiliei Noi⁶¹, antica Lykostomum, apoi intră în mare prin gura cu același nume. Este brațul de nord și până la sfârșitul anului 1809 era în mâna rușilor. La dreapta coboară grosul fluviului, care rămâne adunat, apoi, după Tulcea, se divide și acesta în două brațe mari, dintre care cel din stânga este Sulina, cel din

⁴⁹ Principii adoptate la Trieste, în 1833, când s-a constituit compania de asigurări Llyod.

⁵⁰ Karl Ludwig von Bruck, ministru de finanțe al Imperiului habsburgic, fondator al unei societăți pe acțiuni pentru construirea canalului Dunăre – Marea Neagră (1855) și fondatorul companiilor de asigurări și maritime, Llyod.

⁵¹ Sub această denumire se înțeleg insulele grecești.

⁵² Trebizonda, oraș port la Marea Neagră, pe țărmul turcesc.

⁵³ Pad, râu în nordul Italiei.

⁵⁴ Port la Dunăre, azi în Ucraina.

⁵⁵ *Kagul*, lac și oraș azi în Ucraina.

⁵⁶ *Jalpu*, lac în Ucraina.

⁵⁷ *Isakcia*, oraș, jud. Tulcea.

⁵⁸ Nicolae I, împărat al Rusiei (1825–1855).

⁵⁹ *Czata*, insulă pe Dunăre.

⁶⁰ Azi oraș în Ucraina.

⁶¹ *Kilia Nova*, azi oraș în Ucraina.

dreapta Sfântul Gheorghe. Și brațul Sulina a devenit al Rusiei prin Tratatul de la Adrianopole din 1829, numai sfântul Gheorghe a rămas într-o situație nedefinită⁶². Acestea trei guri au rămas din cele șapte amintite în antichitate, dacă erau atâtea, deoarece mi se pare că poeții antici aveau predilecție pentru acest număr de guri, iar Nilul, Padul, Dunărea erau condamnate să se verse în același mod. Dar Chilia, brațul din nord nu are în adâncime mai mult de cinci sau șase picioare, măsura de Veneția; Sfântul Gheorghe, brațul de sud este mai adânc, dar mai sinuos, iar la vărsare nu are mai mult decât Chilia. Întreaga navigație se desfășoară deci prin brațul de mijloc, Sulina, iar dacă comerțul Germaniei de sud, al Ungariei, Țării // p. 36
Românești, Moldovei, Bosniei, Serbiei și Bulgariei înflorește sau se pierde, depinde de acest ultim inel, care îl leagă de mare. De aici întrebarea: cât de adâncă este apa în brațul Sulina? Este puă atât de marinari cât și de negustori, pentru că de răspuns depinde soarta lor. La vărsare, ca la toate fluviile, se află un mare banc de nisip format din lupta fluviului cu marea. Pe deasupra acestuia trebuie să se treacă, ținând drumul aceluși canal. Acel canal sub turci nu avea mai mult de 13 picioare venețiene; sub ruși, de care aparține din 1829, nu are mai mult de 11 picioare sau chiar 10, iar în vara trecută a avut 6, 5 picioare. Rusia era obligată, ca și Austria să țină deschisă aceea gură și chiar s-a construit în Anglia o dragă. De la acea mașină s-au așteptat miracole, din moment ce turcii cu modalitatea lor simplă de a atașa la prora un lemn și alegând un vânt bun, să are cu acesta fundul fluviului, au putut să mențină adâncimea de 13 picioare, era drept să ai speranțe mai mari de la o astfel de mașină. Cum s-a ajuns la contrariu? Astfel. Acea mașină semăna cu o doamnă nervoasă, care nu se simte niciodată bine, sau dacă vreți seamănă cu un student rău, care pentru o zi de studiu își ia vacanțe lungi. După numai o jumătate de săptămână, acea mașină a fost dusă la Nikolaev⁶³ sau Sevastopol⁶⁴ pentru a se restabili pentru cinci sau șase luni, iar nenorociții navigatori trebuiau să aleagă să rămână 10 sau 15 săptămâni de partea cealaltă a pragului de nisip, ori să-l înfrunte după ce plăteau rușilor o trecere costisitoare și periculoasă, pentru că oricând valurile puteau răsturna bărcile și mărfurile. Care pot fi motivele unei astfel de purtări? Eu nu cred în răutate, dar pot crede că Rusia prefera ca navele comerciale să descarce mărfurile în porturile // sale din Marea Neagră și Azov, decât să intre pe Dunăre și să viziteze principatele, pe care încă nu le poate considera ale sale [...] p. 37

Tulcea. Tulcea, antica Aegyssus, este ultimul tărâm turcesc. Sosim acolo puțin înainte de amiază și ne oprim pentru a primi noi călători bulgari și turci. Ne reluăm apoi cu toată forța călătoria cu vaporul, care nu ar mai trebui întreruptă. După un timp se văd fâșii din Beștepe⁶⁵, care închide așa-numita Dobroge tătară, unde acum trece armata rusă, apoi, nimic altceva decât pustietăți nelocuite, fără arbori, fără alte semne de viață decât stufăriș și bastoane de trestii, care se agită în bătaia vântului. Fără alte locuințe ziceam, pentru că nu pot fi numite locuințe bordeiele locuite de cazacii care păzesc frontiera pe malul stâng [...] Jumătate din puntea vasului nostru era formată din pasagerii veniți din Germania, Ungaria și

⁶² „Este cunoscut cum pacea de la Paris, care a pus capăt războiului Crimeii a schimbat aceste prevederi. Acum gura Chilia este rusă, celelalte sunt turcești și libere comerțului cu toate națiunile” (n.a).

⁶³ *Nicolajev*, azi oraș în sudul Ucrainei, important port la Marea Neagră, multă vreme sediul flotei ruse.

⁶⁴ *Sebastopoli*, azi oraș în Ucraina, port la Marea Neagră.

⁶⁵ *Beg-Tepek*, com., jud. Tulcea.

p. 38 principate, dar cine poate descrie cealaltă jumătate? Călugărițe bulgăroaice în tunicile lor negre, care mergeau la Ierusalim, soldați turci care mergeau la Constantinopol, doi // derviși cu turbane ascuțite, tolăniți unul lângă celălalt fără să se miște, fără zgomot, aproape fără a simți razele soarelui. Călugărițele sunt însoțite de câțiva greci, dintre care doi au veșminte lungi și se închină la răsărit, făcând de milioane de ori semnul cruci [...] Ieșeam pe covertă destul de des și nu vedeam că acei oameni se mișcă, în afară de perioada în care își luau masa sărăcăcioasă, compusă din pâine și pepene. La ore fixe, musulmanii, neținând cont de zgomot și de lume, își făceau rugăciunile. Mă gândeam dacă un occidental ar fi în stare să-și facă rugăciunile în public; dar ceea ce un occidental face în ascuns, aproape rușinat, orientalul face la lumina soarelui și cu știința tuturor [...]

p. 39 *Ultima parte a Dunării.* Fluviul însuși, superba Dunăre atât de cristalină, de
p. 40 întinsă, // de rapidă la Regensburg⁶⁶, Passau⁶⁷, Viena, Bratislava⁶⁸ și Pesta, aici nu este decât un canal sărac larg de 20 de pași, cu ape galbene și aproape stătute, pline de nisip și alge [...]

Sulina. Căpitanul anunță ultima oprire în apropiere de mare. Erau orele trei după-amiază, soarele strălucea, aerul era liniștit, iar noi adunați pe punte scrutam în depărtare gura cea temută a fluviului. S-au scurs astfel 20 de minute, iată la dreapta farul și orașelul Sulina, patria pescarilor și a piloților. La stânga o construcție militară rusească joasă, care semăna mai mult cu un acoperiș decât cu o cazarmă [...] O șalupă cu steag rusesc s-a apropiat de vaporul nostru. Au vorbit cu căpitanul, au luat bani și au început să strige: 9 picioare și jumătate! Noi nu navigam mai jos de opt picioare și trei sferturi, adâncime până la care căpitanul nu se speria. Totuși a așezat în partea din față a vasului doi marinari care urmau să măsoare apa cu ajutorul prăjinilor, acolo unde curentul urma să fie foarte puternic. Căpitanul a schimbat câteva cuvinte cu pilotul, apoi a comandat mașiniștilor: cu toată forța înainte! Liniștea domnea pretutindeni, se auzeau numai vâslele. Rapid ne-am 11, 10, 9, un
p. 41 urlet a izbucnit imediat. // Atinsesem fundul, dar vasul s-a relansat imediat [...] în timp ce se striga 8 și jumătate. Acei domni de pe șalupă ori s-au înșelat, ori au vrut să ne înșele pe noi. Ne aflam într-o situație periculoasă, de departe se vedea cimitirul de nave, care se prelungea de o parte și de cealaltă a fluviului funest. Catargele ieșeau din ape, chile răsturnate, lemne pe jumătate îngropate, iată portul Sulinei. Dar cel care măsura a început să strige din nou: 12, apoi rapid adâncimea creștea la 20, 25, 30, iar la 32 a abandonat măsurătoarea, devenită inutilă. Căpitanul a venit spre noi fericit și ne-a spus: Suntem în afara oricărui pericol. Era adevărat, noi navigam rapid și fără teamă pe imensa suprafață, ca o oglindă, sub un cer senin. M-am oprit să privesc pentru ultima dată marele fluviu, tovarăș al călătoriilor mele și am văzut ceva despre care citisem, dar care totuși m-a surprins. Dunărea și-a adunat forțele și intra în mare cu putere, așa se vedeau apele sale galbene care se așezau ca într-un pat, iar valurile mării se loveau de acestea ca de un zid. Dar lupta era prea inegală ca să dureze mai mult. După numai 4 mile marea își relua drepturile, orice urmă a fluviului dispărea, iar apa se făcea peste tot sărată, albastră, limpede. Mă gândeam de ce era numită această mare Neagră. Anticii i-au spus Pontus Euxinus, adică Marea Fericită.

⁶⁶ *Ratisbona*, oraș în Germania.

⁶⁷ *Passavia*, oraș în Germania.

⁶⁸ *Pressburg*, astăzi capitala Slovaciei.

LAURENCE OLIPHANT

(1829–1888)

Laurence Oliphant s-a născut în 1829 la Cape Town, unde tatăl său, Anthony Oliphant fusese numit procuror general al coloniei britanice a Capului. Singurul copil al unei familii extrem de credincioase, Laurence a revenit curând în Marea Britanie, petrecându-și copilăria între Durnford Manor, Salisbury, unde mergea la școală, și Condrieu, una dintre proprietățile familiei. În 1841, Laurence s-a alăturat familiei în Ceylon, unde tatăl său deținea funcția de președinte de tribunal. În anii următori a călătorit mult alături de părinți, având posibilitatea să viziteze Franța, spațiul germanic, Austria, Italia, Grecia. Oliphant a beneficiat de o educație bună în familie, oarecum întreruptă de lungile perioade de călătorie; oricum, o bună perioadă de timp a fost secretarul privat al tatălui său, pe care l-a ajutat în complicatele activități de natură juridică cu care acesta se îndeletnicea¹.

La sfârșitul anului 1851, aflat încă în Ceylon, a fost invitat de John Bahadur (prim-ministrul Nepalului) să participe la o partidă de vânătoare în regiunea Himalaya, impresiile de călătorie fiind publicate sub titlul *A Journey to Khatmandu*. Revenit în arhipelagul britanic pentru a studia dreptul, Oliphant nu a rezistat tentației de a vizita Rusia, astfel că, în august 1852, a plecat alături de Oswald Smith într-o vizită de-a lungul zonei europene de la Sankt Petersburg și până în Crimeea. Un rezultat al călătoriei a fost publicarea volumului *The Russian Shores of the Black Sea in the Autumn of 1852*, la care vom face referire mai jos. În perioada în care Marea Britanie se pregătea de implicarea în ceea ce avea să fie războiul Crimeii, tânărul Oliphant a acceptat postul de secretar privat al lordului Elgin, guvernatorul general al Canadei, împreună cu care a negociat încheierea unui acord comercial cu Statele Unite (călătoriile pe continentul nord-american au fost rezumate în lucrarea *Minnesota and the Far West* – 1855). Revenit acasă în perioada când criza orientală era în fază acută, Oliphant a pornit spre Constantinopol cu intenția de a-i antrena în conflictul antițarist pe liderii musulmani din regiunea Caucazului. Ajuns în Crimeea în suita influentului ambasador Stratford Redcliffe, s-a alăturat unei misiuni de recunoaștere pe coasta Circasiei, pe care avea să o descrie în volumul *Trans-Caucasian Campaign under Omar Pasha* (1856).

În calitate de corespondent al cotidianului „The Times”, dar și de raportor semioficial al Foreign Office-ului, a călătorit în 1856, invitat de editorul gazetei londoneze, în Statele Unite, unde s-a alăturat aventurierul William Walker, care pregătea o expediție pentru a cuceri Nicaragua (*Patriots and Filibusters, or, Incidents of Political and Exploratory Travel* – 1860). Tot acum a vizitat cealaltă parte a lumii, Extremul Orient, unde lordul Elgin fusese trimis cu misiuni diplomatice, astfel că ajunge să călătorească în China și o mare parte a Japoniei, la numai câteva luni după ce arhipelagul nipon acceptase reprezentanți diplomatici occidentali (*Narrative of Elgin's Mission to China and Japan in 1859*). Avea să revină în Japonia numai doi ani mai târziu (după ce în anul 1860 îl întâlnim

¹ Prezentarea are la bază două scurte biografii ale lui Laurence Oliphant, anume Leslie Stephen, *Oliphant, Laurence (1829–1888)*, în *Oxford Dictionary of National Biography*, ed. Anne Taylor, Oxford University Press, 2004 (varianta online la <http://www.oxforddnb.com/view/article/20711>) și textul din varianta electronică a Enciclopediei Britannica, ediția 1911 (http://www.1911encyclopedia.org/Laurence_Oliphant). Alte detalii despre viața lui Laurence Oliphant în lucrările: Margaret O. W. Oliphant, *Memoir of the life of Laurence Oliphant and of Alice Oliphant, his wife*, 2 vol., New York, 1891; Herbert Wallace Schneider, George Lawton, *A prophet and a pilgrim: being the incredible history of Thomas Lake Harris and Laurence Oliphant*, New York, 1942; Philip Henderson, *Laurence Oliphant*, Londra, 1956; Anne Taylor, *Laurence Oliphant (1829–1888)*, Oxford–New York, 1982.

în Italia, amestecat în complotul lui Garibaldi care se opunea alipirii regiunii Nisa la Franța), în calitate de prim-secretar la legația britanică din Edo. Aici a supraviețuit ca prin minune unui atac al forțelor ostile pătrunderii capitalului străin, fapt care, posibil, i-a accentuat și mai mult dimensiunea mistică. După o scurtă revenire în patrie, și-a continuat vizitele de-a lungul Europei, ajungând în Corfu, Herțegovina și, într-o nouă misiune a Foreign Office-ului, în Polonia, în timpul insurecției naționale din 1863. Cu această ocazie a vizitat din nou Moldova, relatarea călătoriei sale, publicată în „Blackwood Magazine” sub titlul de *Letters from the Principalities*, fiind analizată într-un articol de istoricul britanic E. D. Tappe². Corespondent de război din nou cu prilejul conflictului dintre Prusia, Austria și Danemarca (1863–1864), Oliphant s-a apropiat de lumea politică londoneză, iar în 1865 a fost ales membru în Parlamentul britanic. În această perioadă a publicat și romanul cu care a rămas în istoria literaturii britanice *Piccadilly: a fragment of contemporary biography*.

Cariera politică s-a terminat însă rapid, lăsând loc unei noi perioade a vieții sale agitate, în care aveau să predominie misticismul și ezoterismul. Astfel, firea sa dispusă la speculații metafizice l-a făcut să intre sub influența lui Thomas Lake Harris, autorul unor lucrări mesianice și întemeietorul Frăției Noii Vieți. Crezul sectei, cu sediul în Statele Unite, era un amestec de filosofie și știință, ce avea la bază o viață simplă, în care căsătoria era considerată o relație platonice, iar proprietatea un bun al întregii comunități. Sub numele de Woodbine, Oliphant a fost mult timp sclavul spiritual al lui Harris, care l-a folosit fără multe scrupule în profitabilele lui afaceri, descrie câțiva ani mai târziu în lucrarea *Autobiography of a joint-stock company*. A continuat să călătorească des în Europa, împărțindu-se între afacerile controlate de Harris și vechea pasiune pentru gazetărie (a fost corespondent pentru „The Times” în perioada războiului franco-prusian). În 1872, s-a căsătorit cu tânăra Alice, de numai 26 de ani, intrată și ea, ca de altfel și mama lui Oliphant, sub influența abilului mentor spiritual.

Într-o perioadă de apogeu a sentimentelor naționale, Oliphant s-a implicat în mișcarea ce urmărea colonizarea evreilor în Țara Sfântă, astfel că, în 1879, a ajuns în Palestina, încercând să obțină o concesiune de la guvernul otoman. Materializarea acestei călătorii este lucrarea *The Land of Gilead, with Excursions in the Lebanon*, apărută în 1880. Relațiile cu Harris s-au răcit treptat, încercările de separare ale lui Oliphant (și, desigur, de a-și recupera averea până atunci împărțită cu ceilalți membri ai Frăției) fiind urmate de tentative ale „profetului” de a-l interna într-un sanatoriu de boli psihice. În anii '80, Oliphant a continuat să se ocupe de situația evreilor, călătorind des la Constantinopol și stabilindu-se la Haifa, în apropierea câtorva colonii evreiești. Teoriile sale despre misticism au fost expuse în trei lucrări ciudate, *Sympneumata, or, Evolutionary Forces Now Active in Man*, *Masollam și Scientific Religion*, or, *The Higher Possibilities of Life*, în care vorbea despre o nouă religie, al cărei lider spiritual era chiar Oliphant. Astfel, la moartea soției, în 1887, era convins că această va continua să comunice prin intermediul prietenilor, poate chiar al mai tinerei Rosamond Dale Owen, cu care s-a căsătorit un an mai târziu. Bolnav de cancer la plămâni, Laurence Oliphant a murit în decembrie 1888, după aproape șase decenii de viață în care călătorise în întreaga lume materială, iar spiritul în lumile de dincolo.

Lucrarea lui Laurence Oliphant *The Russian shores of the Black Sea in the autumn of 1852 with a voyage down the Volga, and a tour through the country of the Don Cossacks*, William Blackwood & Sons, Edinburgh and London, MDCCCLIII, în care se face referire și la spațiul locuit de români, a fost publicată în 1853, la declanșarea războiului Crimeii. Scrisă după călătoria în Rusia, în toamna anului 1852, cartea a căpătat o valoare deosebită în condițiile în care autoritățile de la Londra și publicul englez în ansamblul său erau foarte interesați de cunoașterea realităților dintr-un stat în care existau multiple contradicții și împotriva căruia Marea Britanie a și intrat, în anul 1854, în război. Interesul pentru această lucrare a făcut ca într-un singur an să se epuizeze patru ediții, iar Oliphant să fie o personalitate foarte apreciată în arhipelagul britanic, devenind consilier apropiat al mai multor diplomați englezi și, cum aminteam mai sus, colaborator al gazetelor londoneze „Daily News” și „The Times”. Relatarea nu cuprinde prea multe descrieri ale spațiului românesc, ci este mai degrabă o plastică prezentare a condițiilor de navigație pe Dunăre, de la Sulina la Porțile de Fier, însoțită de interesante considerații privind situația Basarabiei și soarta principatelor în cazul, considerat posibil în epocă, al anexării spațiului românesc extracarpatic de către Rusia.

² Eric Ditmar Tappe, *Rumania after the Union as seen by Two English Journalists*, în „The Slavonic and East European Review”, t. IXL, 1960, pp. 199–205.

Țărmurile rusești ale Mării Negre în toamna anului 1852

călătoria pe Volga și turul prin țara cazacilor de pe Don³

Capitolul XXIV

p. 338

[...] Ne găseam în fața unei noi călătorii cu un vapor rusesc, o perspectivă aproape la fel de îngrozitoare ca și șederea într-un hotel din Rusia, deoarece e întotdeauna imposibil să prevezi cât de mult va dura călătoria. Drumul <de la Odessa> până la Galați durează de obicei douăzeci și patru de ore; în aceste condiții, ne așteptam ca până în zori să ajungem la Dunăre. Dar, la ora șapte, când am ieșit dintr-o cabină mizerabilă, am constatat că ancorasem în largul Insulei Șerpilor, expuși furiei unei mări necruțătoare, care ne zdruncina și ne balansa atât de tare încât aproape toți pasagerii și unii dintre servitorii de cabină se simțeau rău. Eram la treizeci de mile de gura fluviului, condamnați să privim stânca aridă până ce marea se calma sau se schimba direcția vântului. Nimeni nu părea să fi auzit de o asemenea posibilitate, ceea ce, fără îndoială, nu se putea întâmpla decât din cauza unei administrații foarte proaste <a companiei>. Se pare că în perioada în care bate vântul dinspre vest // adâncimea barei la gura brațului Sulina al Dunării este de p. 339 numai nouă picioare. Vasul nostru avea <un pescaj de> nouă <picioare> și jumătate, astfel că eram condamnați să așteptăm la ancoră la treizeci de mile distanță până când deasupra barei era suficientă apă pentru a putea trece.

Vreme de douăzeci și patru de ore singura noastră consolare a fost să ne exprimăm părerile în legătură cu factorii care puteau determina o asemenea situație nefericită, când folosirea pe această linie a unui vapor mai mic ar fi putut s-o evite din start. Întârzierea de o zi la care s-a ajuns a fost suficientă să ne facă să terminăm rezervele de alimente; dacă vântul ar fi ținut încă pe atât, ne-am fi întors la Odessa să ne astâmpărăm foamea, fiind imposibil să efectuăm călătoria de douăzeci și patru de ore.

Nu e nimic interesant când vezi pentru prima oară Dunărea, pe malurile mlăștinoase ale căreia este așezat, cu aspectul său nefericit, orașul Sulina – un veritabil Eden american. Însă navigația este bogată, iar vestimentația marinarilor variată. Deși fluviul e suficient de adânc încât să fie imposibil să lovești un banc de nisip, reușim cu inteligență să eșuăm cu un zbat pe malul drept, ceea ce ne oferă timp să examinăm o mare întindere de papură și să admirăm modalitatea originală în care nefericitele echipaje sunt obligate să-și tragă corăbiile în lipsa unor remorchere; astfel că îi compătimim pe englezii pe care îi vedem trăgând de paramele de remorcare, activitate pe care nu sunt obișnuiți să o facă. //

³ Traducere după Laurence Oliphant, *The Russian shores of the Black Sea in the autumn of 1852 with a voyage down the Volga, and a tour through the country of the Don Cossacks*, William Blackwood & Sons, Edinburgh and London, MDCCCLIII, pp. 338–358.

p. 340 Când am ajuns la Ismail⁴, în importantul oraș basarabean avea loc un târg mare, al treilea la care luam parte de când eram în Rusia; târgul era frecventat de oameni aproape la fel de pestriți, obișnuiți ai unor astfel de locuri. Șirurile de tarabe acoperite ciudat, ridicate în mare grabă, erau înșesate de moldoveni, germani, bulgari, cazaci, țigani, greci și armeni. O cantitate imensă de mărfuri diverse umpleau tejghelele, iar haine grosolane fluturau deasupra. Strugurii erau strânși în grămezi la colțurile străzilor, căci Basarabia este o mare producătoare de vin, iar viticultorii elvețieni au emigrat aici în număr mare. Ismailul este un oraș de mărime mijlocie și continuă să se extindă, având circa patruzeci de mii de locuitori; se fălește cu o cetate care impune respect, este bine întărit cu garnizoane, iar sub zidurile sale sunt ancorate câteva canoniere.

Fiind principalul port al unei provincii foarte fertile, prin Ismail se derulează un comerț considerabil; dar resursele Basarabiei sunt slab dezvoltate și provincia este într-o situație mult mai deprimantă decât regiunile învecinate. Economistii politici ruși susțin că faptul se datorează în întregime emancipării neașteptate a țărilor și consideră rezultatul drept o justificare clară a eficienței sistemului țărilor. O simplă analiză a circumstanțelor în care a avut loc această eliberare în masă este suficientă pentru a demonstra caracterul greșit al argumentației și a
p. 341 dovedi că o măsură, deși // incontestabil benefică în sine, este întotdeauna influențată în rezultatele ei concrete de motivele care o determină și poate fi pusă în practică astfel încât să producă rezultate foarte diferite. Însă acolo unde o asemenea măsură nu a plecat din dorința guvernului de a oferi libertate populației rurale, ci de a-i ruina pe proprietari, boierii moldoveni sau vechea aristocrație funciară, caracterul ei pozitiv este într-un anumit grad neutralizat; astfel că proasta administrație a guvernanților locali, intrigile și tertipurile <des> *employés* ruși și introducerea sistemului prohibitiv din Imperiu într-o țară care anterior se bucura de o politică economică liberală alcătuiesc o combinație de influențe nefaste mai mult decât suficiente pentru a justifica situația nefericită a acestei provincii lovite de sărăcie.

Este interesant să analizăm situația actuală din Basarabia, care ne permite să ne facem o idee despre rezultatele probabile ale anexării principatelor dunărene de către Rusia, dacă acest lucru se va întâmpla vreodată. Trebuie doar să privim la situația prosperă a acelor provincii, comparativ cu Basarabia, pentru a înțelege cât de dezastruoase ar fi rezultatele unei asemenea întâmplări.

Nu trebuie să ne mirăm că locuitorii Moldovei și Țării Românești se tem de ziua în care influența nenorocită a administrației rusești se va extinde de-a lungul
p. 342 Dunării până la frontiera austriacă; căci în trecutul // Basarabiei ei își anticipează propriul viitor nefericit. Dacă împăratul le va da o constituție, ei o pot compara cu cea dată de Alexandru boierilor din Basarabia și nu trebuie să se îndoiască în privința duratei sale. Dacă le va acorda *privilegii speciale*, ei vor putea imediat să le aprecieze la adevărata lor valoare, să le anticipeze efectele fatale și să calculeze exact cât va trece până când impunerea protecționismului comercial le va aduce la o situație similară cu criza din Basarabia.

⁴ Oraș, azi în Ucraina.

Capitolul XXV

De la Ismail am revenit pe brațul Chilia al Dunării și am reintrat pe cursul p. 343 principal <al fluviului> la pitorescul oraș turcesc Tulcea. Posturi de gardă izolate ale cazacilor se întâlnesc la fiecare trei verste⁵, aproape ascunse de trestia de care sunt înconjurate. Ocupanții lor, având un aspect bolnăvicios, ies să privească la vasul care trece, iar santinela plictisită este evident bucuroasă de ocazia oferită de a da onorul cu arma.

Dimineața devreme, bălțile puțin adânci de pe malurile fluviului sunt acoperite cu gheață. Cu o săptămână în urmă ne coceam la Yalta, cu termometrul indicând 80 de grade la umbră⁶. Am ajuns, în cele din urmă, la Galați. Eram încântat să schimb asprul soldat cazac cu pleoștitul soldat moldovean, care aici se p. 344 plimba // pe dig și să descopăr că trecusem din posesiunile imperiale într-acelea ale unui principe *cvasi*-independent, unde puteam, fără nici un pericol, să aprind o țigară în public, unde nu se făcea vreo verificare a bagajelor sau a pașaportului, unde totul părea condus conform unor principii foarte liberale.

Deși, când se află în Moldova, călătorul este scutit de acele necazuri pe care le consideră inevitabile când se gândește că este înconjurat de Rusia, Austria și Turcia, guvernul nu acționează conform aceluiași principii față de propriii săi supuși. În prezent, nu există suficiente facilități pentru derularea comerțului căruia Moldova îi datorează prosperitatea și care l-ar putea face unul dintre cele mai bogate state, căci este una dintre cele mai fertile țări ale Europei.

Aflată la intersecția unor râuri nobile, ea are nevoie doar de priceperea bine direcționată a inginerului pentru a le face navigabile; binecuvântată cu un sol magnific, ea așteaptă numai acțiunile vreunui capitalist întreprinzător pentru a-și arăta abundența; în afară de grâu și porumb de cea mai bună calitate, produce în și alte recolte, care nici măcar nu au fost încercate.

Din nou, pare de la sine evident că trebuie profitat la maximum de poziția deținută de această țară la puternicul fluviu prin care comerțul său respiră; și, așa cum singurul port cu care se poate mândri este transformat în *emporium*-ul tuturor produselor din interior, la fel ar trebui să acționeze și în privința grânelor din p. 345 provinciile învecinate. Cu o nehibzuință aproape incredibilă, la Galați este complet interzis importul oricăror cereale străine, chiar și pentru tranzit; drept urmare, Brăila, un oraș situat la 16 mile în amonte pe fluviu, se dezvoltă de patru ori mai repede, așezarea fiind deosebită unei țări care se întinde pe o distanță de mai bine de 300 de mile de-a lungul fluviului; iar prosperitatea orașului Galați, în loc să crească și mai mult datorită proximității bogatei sale vecine, este complet dependentă de mica țară din spatele lui, care, din cauza condițiilor dificile de transport pe uscat, ca și a lipsei de capital și de muncă, nu este în situația de a profita de pe urma bogăției pământului.

În prezent, cel mai important produs de export al principatelor dunărene este porumbul. În ultimul timp, acest produs a făcut obiectul unui comerț complet nou,

⁵ O verstă= cca. un kilometru (1 067 m).

⁶ Autorul se referă la grade Fahrenheit, ceea ce înseamnă cca. 26,6 ° C.

Irlanda fiind până acum principalul consumator. Este evident că aceste provincii devin, cu fiecare an ce trece, rivale tot mai puternice pentru sudul Rusiei. Cerealele exportate de la Dunăre sunt cotate mai bine și primesc, pe piața londoneză, prețuri mai bune decât grânele poloneze exportate prin Odessa; fără îndoială că, dacă vor continua încurajările primite până acum de pe piețele străine, Moldova, Țara Românească și Rumelia vor împărți cu Rusia, în mod egal, comerțul cu grâne al Mării Negre.

p. 346 Înțelegerea clară a consecințelor dezastruoase ale // acestui fapt pentru țărmurile sudice ale imperiului a avut, fără îndoială, o importantă contribuție la impunerea nejustificatei ocupații prezente a principatelor⁷; chiar dacă ar fi periclitat planurile de anexare permanentă avute acum în vedere, iar evacuarea acestor provincii se va dovedi în cele din urmă inevitabilă, Rusia va fi răsplătită pentru neplăcerea acestei acțiuni, cu consolarea că a întârziat cu câțiva ani buni prosperitatea comercială a celor mai temute rivale ale sale.

În prezent, nu se fac nici cele mai mici eforturi pentru a se îmbunătăți navigația Dunării. Înainte de tratatul de la Adrianopol, adâncimea apei la bară, la gura fluviului, era de circa 16 picioare⁸. Acum sunt puțin peste 9 picioare. Bara este formată în principal din depuneri de aluviuni și nu din nisip spălat de mare; în consecință, îndepărtarea sa este foarte ușoară. Cum însă în tratatul de la Adrianopol nu se prevedea cui îi revenea această responsabilitate, în anul 1840 Austria a încheiat o convenție cu Rusia, prin care se convenea ca cea de-a doua putere să impună o taxă asupra tuturor vaselor care intrau pe fluviu la Sulina; ca urmare a acestui privilegiu, Rusia era obligată să curețe gurile Dunării de acele obstacole care există și acum. Taxa a început să fie solicitată începând din acea perioadă, cel p. 347 mai adesea fiind impusă vaselor britanice; nu numai că obligațiile // derivând din ea au fost complet neglijate, ci a fost întotdeauna obiectivul Rusiei să lase acest canal – pe care nu are dreptul să-l fortifice – să se colmateze, cu scopul de a împinge fluviul și comerțul spre brațul nordic al Chilieii. În trecut, acest braț era cel mai adânc și, astfel, cel preferat de către vase. În mâinile rușilor, el s-a înnisipat, iar apele sale s-au îndreptat către brațul Sulina, care a devenit cel mai accesibil. Dacă Sulina se va înnisipa, este probabil ca brațul Chilia să fie redeschis, iar cetatea Ismail va controla comerțul pe Dunăre.

Cât timp gura Sulina a fost în stăpânirea Turciei, fiecare vas care părăsea fluviul trebuia să tragă după sine un fel de rașchetă imensă. Era suficient pentru a se stârni nămolul, care era astfel dus de simpla forță a curentului. De atunci, vasele s-au oferit să continue practica, dar li s-a interzis în mod categoric să facă acest lucru. Într-adevăr, este absurd să se creadă că Rusia va lua vreo măsură care să ducă la creșterea comerțului rivalelor sale, prin îmbunătățirea navigației fluviului de care depinde prosperitatea acestora, doar pentru că, pur și simplu, tratatele o obligă să facă astfel. Drept urmare, este mult mai greu decât înainte să se intre pe Dunăre, iar numeroase nave britanice sunt pierdute la bară în fiecare an. Însă Rusia nu se mulțumește să permită naturii să monopolizeze opera de distrugere a

⁷ Neclar la ce ocupație rusească face referire autorul: cea din perioada 1848–1851 sau cea tocmai începută în anul când a fost publicată cartea.

⁸ Un picior = 30,48 cm.

comerțului dunărean; astfel, a ridicat o barieră artificială // care este chiar mai p. 348
dăunătoare pentru comerț decât cea de la gurile fluviului. Regulile dure de
carantină care au fost impuse fac imposibil ca produsele provinciilor turcești să
găsească un debușeu în această direcție, ceea ce împinge aceste produse, cu o
cheltuială nejustificată, către Varna și alte porturi ale Mării Negre.

Galați și Brăila nu suferă numai din cauza neglijenței și geloziei Rusiei:
Austria deține controlul complet asupra navigației cu aburi pe fluviu; cât timp
Compania de Navigație cu aburi pe Dunăre continuă să dețină monopolul pe care îl
exercită în prezent, va exista un obstacol insurmontabil pentru creșterea
prosperității acestor provincii, care sunt astfel victimele nefericitei lor poziții între
puteri atât de potrivnice unui sistem comercial liberal și luminat.

O analiză a perspectivelor întunecate pentru aceste regiuni producătoare de
cereale demonstrează, în mod clar, că sunt la fel de afectate de consecințele
dăunătoare, exercitate în prezent asupra navigației dunărene, și acele state care
depind, în oricât de mică măsură, de ele, pentru furnizarea de cereale. Dacă Anglia
va fi vreodată independentă față de Rusia pentru aprovizionarea anuală cu grâne,
atunci trebuie să privească în special către țărmurile vestice ale Mării Negre ca să
obțină suficient pentru a satisface cererile tot mai mari. Fără îndoială că dacă
resursele acestor provincii ar beneficia de o dezvoltare liberă, ele ar fi suficiente
pentru a satisface aceste cerințe. Însă dacă gurile Dunării vor fi neglijate // sau p. 349
blocate de către o putere, iar navigația cu aburi monopolizată de alta, țărilor
consumatoare și cele producătoare de cereale sunt, în egală măsură, la mila celor
care, din orice motive, pot dori să împiedice importantul comerț care există în prezent.

S-ar putea dovedi necesar, pentru interesul Europei, ca un canal să fie tăiat de
la Rasova pe Dunăre la Constanța la Marea Neagră, o operă de o relativă
simplitate, care, dacă este corect executată, va avea dublul scop de a îndepărta linia
traficului <comercial> la distanță de frontiera rusească, iar un ocol de mai bine de
200 de mile⁹ și un sector important cu navigație dificilă ar fi eliminate printr-un
procedeu atât de simplu. Varianta propusă, care nu depășește 40 de mile în lungime,
traversează, în principal, o țară foarte fertilă.

Nu pare foarte depărtată ziua în care trebuie inițiate tratative în legătură cu
această regiune a Europei; trebuie să sperăm că atunci deficiențele din tratatul de la
Adrianopol vor fi îndepărtate, iar navigația liberă și neobstrucționată pe unul dintre
cele mai frumoase fluvii ale Europei va fi asigurată lumii.

Orașul Galați este așezat în mod pitoresc pe coasta unui deal care se ridică
abrupt pe malul fluviului. Are o populație amestecată, care se ridică la vreo treizeci
de mii de locuitori. Se găsește aici un stabiliment pe care un călător englez îl
privește cu un oarecare interes când află că este // fabrica de conserve de carne care p. 350
i-a adus d-lui Goldner o faimă de neînviat și care funcționează în continuare sub
conducerea a doi englezi. Probabil că nicăieri în Europa alimentele nu sunt mai
ieftine ca aici, iar sumele plătite pentru o zi de muncă mai mari. Un simplu hamal
poate câștiga în mod obișnuit o rublă de argint pe zi; în același timp, după ce se

⁹ 1 milă marină = cca. 1 852 m; o milă terestră = cca. 1 609 m.

vând pieile și seul, carnea care era conservată pentru folosința Amiralității nu-l costa pe dl. Goldner mai mult de jumătate de penny livra¹⁰.

Dacă aș fi anticipat neplăcerile care aveau să urmeze, n-aș mai fi așteptat cu aceeași nerăbdare sosirea vaporului cu care trebuia să urcăm pe Dunăre. Într-o dulce ignoranță, după ce am rămas în Galați două zile, am primit cu bucurie vestea că vaporul sosise de la Viena și deja se pregătea pentru călătoria de întoarcere. Între timp, au început să se strângă pasageri din diferite direcții, astfel că am alcătuit un grup destul de mare la bordul lui „Boreas”. Reprezentanții a unsprezece națiuni diferite se înghesuiau în salonul aglomerat și un turn Babel de limbi răsuna pe vas de dimineată până noaptea; cele mai vorbite limbi, am descoperit, erau greaca, moldoveneasca¹¹, italiana, germana, franceza, rusa și araba.

Viața la bordul lui „Boreas” era la fel de diferită față de cea de pe „Samson” pe cât de deosebite erau fluviile pe care le traversau. Pe Volga eram tratați regește, cu un căpitan binevoitor alături de care luam masa și o bătrânică amabilă care avea
p. 351 grijă de noi. Pe // Dunăre eram pierduți într-o mulțime de necunoscuți, toți tratați cu dispreț egal de ofițerul austriac la comandă și de stewarzii austrieci care ne făceau onoarea să ne servească la masă. Nu sunt multe lucruri interesante pe Dunăre în aval de Porțile de Fier. Ca de obicei, un singur mal monopolizează toată frumusețea; iar pitoreștile orașe turcești, cu moscheile cățarate pe dealurile abrupte sau care apar din mijlocul pădurilor sau al viilor, provoacă acelor pasageri, care sunt sensibili la ele, emoții trecătoare.

Însă puțini călători își găsesc timp sau se ostenesc să urmărească frumusețile de pe fluviu. Felul în care vasele Companiei de navigație cu aburi pe Dunăre sunt administrate merită o descriere detaliată, pentru cei care sunt suficient de ghinionisti să călătorească cu ele. Pe întreaga durată a călătoriei, vasul se târâie greoi, iar zilele și nopțile sunt animate de scenele diverse și interesante care ni se întâmplă.

În orașele românești în care oprim, grupul nostru se completează cu numeroși pasageri, astfel că în scurt timp micuța cabină triumfiară, numită în mod greșit salon, devine neplăcut de aglomerată. Există numai vreo două sau trei cabine private, care sunt rezervate la un preț enorm, iar vremea este mult prea rece pentru a ne permite să dormim pe punte. Drept urmare, la apropierea nopții, pregătirile
p. 352 pentru a intra înăuntru sunt evidente. Cei care doresc să prindă câteva palme // dintr-un divan infect îl ocupă cu înțelepciune pe la ora șase. Cei care preferă <să fumeze> o țigaretă pe punte, la lumina liniștită a lunii, se pot socoti norocoși dacă, atunci când coboară în cabină, mai găsesc vreun loc liber pe podea.

Timp de vreo două ore domnește o mare confuzie. Fiecare pasager fie se luptă pentru locul de dormit, fie și-l pregătește sau, după caz, sforăie în el. Unii nu consideră necesar să se dezbrace deloc; alții merg la cealaltă extremă și se expun riscului inutil de a răci.

Pe la miezul nopții mă retrag de pe punte, după ce am savurat aerul proaspăt al serii; mai degrabă mi se pare că intru într-un spital prost administrat decât în

¹⁰ Referire la fabrica lui S. Goldner, anchetat de guvernul britanic, la mijlocul secolului al XIX-lea, pentru că ar fi furnizat Amiralității conserve alterate.

¹¹ Corect, limba română.

salonul unui vas cu aburi. Știu că am locul de culcare asigurat, pentru că trei dintre noi am făcut înțelegerea să ne apărăm reciproc interesele, așa că facem de gardă pe rând. Nu aceeași era însă situația prietenului meu prusian Sippel, un fermier amabil pe care-l cunoșteam încă de la Odessa, unde era anchetat în același birou de poliție ca și mine; acum își face o datorie din a-mi oferi întotdeauna locul, căci este o persoană extrem de recunoscătoare și amabilă. Însă în această seară își găsește colțul, asupra căruia considera că obținuse un drept exclusiv, ocupat de un austriac voinic, cu care toate rugămințile și protestele par zadarnice. Deodată îl vedem pe prietenul nostru aplecându-se, ca pentru a-i șopti uzurpatorului ceva la ureche; o p. 353 clipă mai târziu l-a // prins cu o priză care face orice rezistență inutilă și l-a aruncat cu violență de partea cealaltă a cabinei. Ne miram în legătură cu lipsa de reacție a masivului mustăcios care fusese astfel dat la o parte și aplaudam destul de tare atitudinea energică a lui Sippel, când, ca prin minune, doi jandarmi cu baionetele fixate apar pe marginea divanului atât de vitejește câștigat. Această apariție provoacă o liniște extrem de adâncă, întreruptă numai de sforăiturile celor care doreau să lase să se creadă că nu fuseseră niciodată treji. Cu toții suntem cuprinși de teamă, cu excepția lui Sippel, care, întins pe spate, este clar hotărât să rămână acolo în ciuda întregii armate austriece. După ce le-a înmănat pașaportul, i se permite în tăcere să rămână în stăpânirea locului, iar jandarmii dispar la fel de repede cum și apăruseră. Deși eram la bord de câteva zile, nu bănuisem niciodată existența acestor indivizi, a căror prezență în mijlocul unui grup de călători nesuspicioși era ceva plin de înțelesuri, iar lumea a început să vorbească în șoapte înăbușite și să privească în chip misterios. Am fost sfătuit s-o termin cu Sippel, dar n-am ascultat acest sfat bine intenționat, deși mulți dintre pasageri au făcut astfel.

Dacă era dificil să dormi la bordul lui „Boreas”, să te speli era și mai greu. Singurul lighean oferit de companie era cerut la ora nouă a.m. de stewarzi, pentru ca vasele să fie spălate în el imediat după pasageri. Era // astfel nevoie ca unii p. 354 dintre pasageri să înceapă să se spele mult înainte de venirea zorilor și abia se termina lupta pentru lighean când începea cea pentru locuri la masa unde se servea micul dejun; dar mâncarea era atât de cumplită, încât, în cele din urmă, în disperare de cauză, am hotărât să recurgem la fapta temerară de a scrie în cartea de reclamații. O asemenea îndrăzneală nu se mai văzuse niciodată la bordul lui „Boreas”; însă cum toată lumea a semnat documentul, cu excepția unei singure persoane, oamenilor le plăcea să creadă că erau siguri la adăpostul mulțimii. Excepția era un tânăr petrecăreț în drum spre Pesta, unde, conform propriilor relatări, urma să fie închis pentru cinci ani deoarece discutase politică într-o cafenea din București. Era foarte încântat de faima lui și juca tot timpul cărți. Se bănuia că era spion, însă, dacă acționa în acest sens rolul său, era probabil să obțină favorurile celor pe care dorea să și-i apropie.

Puțin după miezul nopții, după un control strict la vama din Orșova, care a durat vreo trei ore, mergeam pe chei pentru a reveni la vapor împreună cu un nobil ungur, care ni se alăturase prima dată în Crimeea. Își revizita pământul natal pentru prima dată după o absență de cinci ani. În această perioadă, o schimbare teribilă p. 355

avusese loc în situația nefericiților săi compatrioți; acesta era un subiect pe care // evita cu prudență să-l discute; oricare i-ar fi fost sentimentele, în privința unei chestiuni de care era atât de interesat, cunoștea prea bine lumea pentru a le da frâu liber. Cu câteva momente în urmă îmi imaginam, pe când își răsucea plin de indignare mustața lungă, că sângele său de maghiar i se urca în vene când îi privea pe vameși cum îi cotrobăiau prin cuferele cu haine. Acum, după ce chinul se terminase și ne plimbam liniștiți la lumina calmă și liniștită a lunii, încercam să-i analizez sentimentele imaginându-mi ce-aș fi simțit eu în condiții similare; tocmai ajunsesem la concluzia că îmi era imposibil să înțeleg sentimente atât de străine de firea unui englez, când o remarcă a sa m-a făcut să presupun că gândurile lui mergeau în aceeași direcție. Poate că a fost doar o închipuire, dar imediat ce cuvintele i-au ieșit din gură am și fost înconjurați de jandarmi; atât de bruscă și nimerită a fost apariția lor că, în privința propriilor mele gânduri, părea a fi rezultatul unei clarviziuni. Prietenul meu era la fel de uimit de această neașteptată primire în patria sa și, la început, a protestat plin de indignare. Era, evident, inutil căci cei care l-au arestat nu-i cunoșteau delictul, dincolo de faptul că era amicul a doi englezi pe care, de asemenea, aveau ordine să-i aresteze. Am fost luat imediat, iar mie mi s-a ordonat să mă întorc pe vapor și să rămân acolo // până ce „voi fi chemat”. Cum poliția avea pașapoartele noastre, nici nu puteam pleca în altă parte; prin urmare am dus plăcuta veste colegului meu de călătorie și celorlalți pasageri și am fost oarecum consolată de panica pe care a creat-o între cei din urmă.

Oamenii nu păreau să aibă chef să doarmă prea mult în acea noapte, în care noi stăteam pe chei, dar îi invidiau pe diferiții nou-veniți, care urcau la bord și puteau ocupa, fără vreun fel de opoziție, un loc pe divan.

Cu puțin înainte de venirea zorilor, contele s-a întors triumfător. Guvernatorul, din al cărui ordin fusese arestat, se dovedise a fi un vechi prieten și camarad de arme, care-l arestase la informațiile primite, după cum am dedus, de la căpitan și comisar. Acești indivizi destoinici profitaseră de reținerea noastră la vamă pentru a raporta guvernatorului, în conformitate cu atribuțiile lor de spioni, anumite conversații politice pe care pretindeau că le auziseră între contele și noi. Aceste conversații, l-a asigurat contele pe Excelența Sa, reprezentau o pură imaginație; iar prietenul nostru a și oferit un motiv pentru această răutate; așa că, foarte probabil, guvernatorul a fost nevoit să-l creadă. Cele trei nume care stăteau în capul celebrului manifest cu plângerile noastre de la bord erau, în mod destul de ciudat, identice cu cele ale așa-numiților politicieni. Plângerile noastre au fost atât de bine fondate //, iar limbajul atât de hotărât față de cei cu autoritate la bord, încât aceștia au încercat să se răzbune și, fără îndoială că ar fi reușit să ne determine arestarea, dacă n-ar fi existat această norocoasă prietenie.

Oricum, o ușoară eliberare s-a creat când s-a șoptit, dintr-o sursă sigură, că toți pasageri de pe navă erau trecuți în „Cartea neagră” ca persoane suspecte; de fapt, noi eram priviți drept grupul cel mai răzvrătit și rebel, care susținea opinii considerate a submina Imperiul, deoarece am obiectat să rămânem mai mult de o săptămână, la bordul unui vapor guvernamental, fără să ne spălăm.

Capitolul XXVI

Peisajul este foarte frumos la Orșova. Aici Dunărea pare să-și fi adunat p. 358 forțele pentru a străpunge un drum prin bariera muntoasă care formează Porțile de Fier. Alunecând pe lângă zidurile orașelului, fluviul se deschide maiestuos, iar din apele agitate se înălță crenelurile ciudate ale unei cetăți situate pe o insulă, unde minarete conice ascuțite la vârf amintesc de o moschee ascunsă în spatele plopilor și chiparoșilor. De pe ambele maluri, stânci înalte privesc încruntate spre vechiul, dar pitorescul castel. Un pârâiaș se varsă în Dunăre puțin mai jos de insulă; sub lanțul de munți care ia naștere aici se adăpostesc casele albe ale Orșovei. Deși face parte dintre cele mai frumoase panorame fluviale ale Europei, nu valoarea peisajului ne atrage atenția, ci mai degrabă lucrurile legate de el, care interesează întreaga lume civilizată.

Cetatea de pe insulă adăpostea odinioară o garnizoană turcească. Dealurile de la sud sunt înălțimile Serbiei, iar micul râul de *vis-à-vis* este Bega, care separă Țara Românească de Austria; lanțul de munți care se naște aici reprezintă *limita prezentei agresiuni rusești*.

WARINGTON WILKINSON SMYTH

(1817–1890)

Provenind dintr-o familie engleză înstărită, Warington Wilkinson Smyth a studiat la Cambridge, specializându-se în mineralogie. Pasiunea sa pentru acest domeniu i-a adus și o bursă de călătorie, de care a profitat pentru a petrece patru ani în Europa, Asia Mică, Siria și Egipt. La întoarcerea sa, în 1844, s-a angajat ca geolog în exploatarea minieră, obținând, în 1851, și dreptul de a ține cursuri la Școala Regală de Mine (*Royal School of Mines*). Treptat, experiența și cunoștințele acumulate i-au adus și funcția de președinte al Societății Geologice din Londra, iar apoi pe cea a Societății Regale de Geologie din Cornwall (1871–1879; 1883–1890). În tot acest timp a publicat o serie de articole și lucrări de specialitate, dintre care cea mai importantă este *A Treatise on Coal and Coal-mining*. Pentru întreaga sa activitate în acest domeniu a primit, în 1887, titlul de cavaler.

A year with the Turks or sketches of travel in the european and asiatic dominions of the Sultan apare ca urmare a interesului pe care l-a manifestat publicul pentru chestiunea orientală. Așa cum reiese și din titlu, autorul a vizitat cele mai îndepărtate colțuri ale Imperiului Otoman, prezentând, în relatarea sa de călătorie, doar acele spații prea puțin descrise de pana vreunui alt autor. În drumul său, din 1852, pe meleagurile românești, i-au reținut atenția, în special, problemele de ordin geografic și geologic și abia apoi cele de ordin social și politic.

Despre Warington Wilkinson Smyth au scris Nicolae Iorga, *Quelques voyageurs occidentaux en Orient* în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, IX, 1932, p. 62–82 și Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeii și epocii premergătoare Unirii* în „Biblioteca Bucureștilor”, anul II, nr. 12, 1999, p. 6–9.

WARINGTON WILKINSON SMYTH

Un an cu turcii sau schițe de călătorie în dominioane europene și asiatice ale sultanului¹

Capitolul II

p. 15 Orșova turcească² – Porțile de Fier³ - Starea românilor – Boierii – Robii

Bogăția naturală a țării – Preoțimea [...] – Galați – Un căpitan englez

Sulina și cazacii – Gurile Dunării – Furtună la Marea Neagră

Pe 11 noiembrie, într-o dimineață strălucitoare de toamnă, m-am îmbarcat la bordul unei corăbii, cu un fund întins și lung, trasă de 8 oameni, pentru a coborî

¹ Traducerea s-a realizat după lucrarea *A year with the Turks or sketches of travel in the european and asiatic dominions of the Sultan by Warington W. Smyth*, New York, Redfield, 1854.

² *Turkish Orsova*.

³ *Iron Gates*.

cataractele Dunării de Jos și a întâlni un vapor ce ne aștepta la Schela Cladova⁴, în Țara Românească. În cearcafurile de la pupă era adunat un grup amestecat – fostul ambasador otoman de la Viena, un bătrân cu barba căruntă, înveșmântat în haine ample, care forma cu ciubucul ridicat <o priveliște> minunată și care scruta cu privirea restul adunării prin binoclul său de teatru; alaiul său, cu fes și haine europene, discutând și râzând, jucându-se cu copiii unui misionar danez, aflat în drum spre Smirna; un evreu german, ce se pretindea misionar englez pentru evreii orientali; un turist american erudit; și un grup de domni români sau, mai degrabă, de oameni bogați, cu un prinț Ghica din familia domnitoare drept conducător, <care era> cel mai important personaj al grupului, conform părerilor lor și cu siguranță că așa și este pentru că ei îndurau neplăcerile fără a ține cont // de maniere, iar aroganța p. 16 și lașitatea făceau să se remarcă grupul.

[...] Ne-am învățat ușor în golul șuvoiului și imediat o nouă regiune era în fața noastră. Înălțându-se doar ca o mică ridicătură deasupra apelor tulburi, se află insula Orșova Nouă⁵, cetatea ei turcească mucegăind în neglijență, dar plasată astfel încât să comande eficient trecerea râului. Înălțimile întunecate și stâncoase erau ascunse în spatele său ca un fundal, case și minarete pitorești se iveau deasupra unui crâng de copaci, un turn de coastă și o baterie à *fleur d'eau* erau reflectate în șuvoiul înghețat și, întreaga scenă, luminată de soarele strălucitor al dimineții, aducea o asemenea veselie în simțiri încât am schimbat cu entuziasm vechea rutină a Europei civilizate pentru incertitudinile strălucitoare ale estului.

La o foarte mică distanță, sub această garnizoană mică și izolată, începe marele obstacol pentru navigația Dunării de Jos care, după cum era considerată în timpurile cele mai vechi, <era> o barieră naturală sau o linie de împărțire, ceea ce i-a determinat pe români să numească această parte a râului de deasupra, Danubius, și cea din josul său, până la Marea Neagră, Ister.

Un șuvoi de apă, străpungând și izbindu-și cu zgomot valurile perceptibile de la o distanță de jumătate de milă⁶, vestea apropierea de Porțile de Fier. Pe când ne apropiam de ele, turcii contemplau apariția sa cu seninătate, românii arătând simptomele de negreșit ale penei albe. Și acum colțuri de stânci de mică⁷ ascuțite se îndreaptă // spre colțurile negre de-a lungul râului, straturile lor ajungând uimitor p. 17 de apropiate în unghiuri drepte cu cursul aburului; întreaga masă de ape a ajuns dintr-o dată într-o asemenea stare de agitație încât, pe când barca dansează și se leagănă printre talazuri, este greu să afli care este cursul principal al curentului. Întreaga suprafață fierbe și bolborosește într-o sută de vârtejuri și, în timp ce pupa vasului este împinsă în jos de un torent grăbit, apa din spate dintr-o dată ia prora și ar clătina-o de îndată, dar pentru acțiunea <aceasta> vâsla <trebuie> folosită ca o cârmă. Trecătoarea a fost apreciată de câțiva scriitori cu imaginație ca <fiind asemeni> „fâlcilor unui monstru infernal” și având și alte înfățișări terifiante; deși

⁴ *Skela Gladova*, azi localitate componentă a orașului Drobeta-Turnu-Severin, jud. Mehedinți

⁵ *New Orsova*, insulă pe Dunăre, azi scufundată.

⁶ Unitate de măsură pentru lungimi, egală astăzi cu 1609, 3 m. În navigație este egală cu 1852 m.

⁷ *mica-slate rock*. Mineral cristalizat, cu luciu sticlos și sidefat, ce se desface ușor în foițe transparente și elastice.

trebuie admis că, atunci când apa este joasă poate prezenta un aspect mai periculos, totuși acum un membru al clubului de vâslași la două rame din Londra⁸ s-ar gândi de două ori înainte de a împinge barca prin el; și, pe o distanță de o milă, prin care era continuată turbulența apei, nicio piatră nu-și arăta capul deasupra apei.

Pe o lungime de aproape 40 de mile, rareori lesne de trecut, cu excepția bărcilor cu fundul plat, a fost construit un drum minunat – datorită înțelepciunii patriotice și perseverenței contelui Széchenyi⁹ –, de-a lungul țărmului ungar, *vis-à-vis* de nu mai puțin îndrăznețul și chiar mai romanticul drum al lui Traian¹⁰, ale cărui rămășițe se pot vedea din loc în loc de-a lungul stâncilor sârbești, <astfel încât> acel comerț să nu poată fi stânjenit de obstacolele navigației ce străbate Dunărea.

p. 18 Drumul Széchenyi continuă de-a lungul țărmului fluviului, deasupra micului șuvoi care separă Banatul¹¹ de Țara Românească¹², și a fost scos la lumină din pietrele de la baza muntelui, cu a căror trecere // obișnuia să se ocupe un car tras de un boulean, timp de zece până la paisprezece ore. Pe partea turcească sunt urmele abia vizibile ale unui canal pe care Traian l-a construit într-un moment potrivit, folosindu-se de întinderea pământului de acolo, ușurând astfel comunicarea cu minunatul său pod. Pe o insulă apropiată, pe lângă care am trecut, pot fi zărite urme de întărituri, probabil făcute de aceleași mâini.

Cineva poate compara, nu fără un sentiment de umilință, aceste relicve ale măreției antice cu starea actuală de decădere a țărilor în care se găsesc întâmplător. Ce spirit întreprinzător și ce prosperitate arată aceste lucrări uluitoare, atât la granițele apropiate cât și la cele îndepărtate ale muntelui, ce separă țara-mamă de coloniile ei ! Și acum, după atât de multe secole ale unui progres plin de fală, noi, oamenii unei generații ce pare că a făcut cei mai mari pași spre civilizație, vedem în cele din urmă împlinirea unor lucrări menite să conducă la aceleași efecte avute la mijlocul Imperiului Roman. În Slavonia, la băile lui Hercule¹³ de lângă Mehadia¹⁴, în Valea Hațegului¹⁵ și în multe alte locuri din Transilvania, precum și din Țara Românească, urme ale vechiului gust, ale sânguiniei și frumuseții au fost scoase, din când în când, la vedere; dar drumurile, canalele, podurile, orașele minunate, cu palatele, teatrele și templele lor, toate mărturii ale situației înfloritoare a coloniilor dacice, se năruiesc sau sunt îngropate sub praful epocilor nemiloase. Și când intrăm în partea cea mai udată de Dunăre¹⁶, în Țara Românească, în care odată au existat aceste urme ale bunăstării și puterii, găsim un popor recăzut într-un barbarism aproape primitiv, trăind în gropi făcute în pământ sau în staul, // potrivite mai degrabă pentru locuința unui porc. Un popor de robi, maltratați și asupriți de câțiva nobili aroganți și de protejații lor. Întorcându-ne la clasele de sus, observăm

p. 19

⁸ *London Sculler's Club*.

⁹ István Széchenyi (1791–1860), conte și om politic, teoretician și scriitor maghiar.

¹⁰ Marcus Ulpius Traianus (53–117 d. Hr.), împărat roman (83–117 d. Hr.)

¹¹ *The Banat*.

¹² *Wallachia*.

¹³ *Baths of Hercules* = Băile Herculane, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹⁴ Com, jud. Caraș-Severin.

¹⁵ *Vale of Hațeg*.

¹⁶ *Ultra-Danubian portion*.

că singura lor idee despre civilizație stă în a imita moda și limba unui popor, necunoscând alte calități mai bune ale acestuia. Și <observăm> că singurele lor plăceri sunt jocul de noroc, spectacolul și ticăloșiile, care etichetează Bucureștiul drept cel mai desfrânat oraș din Europa [...]. // Supuși de turci, ei au fost ținuți în frâu cu un sceptru de fier și pe parcursul unui regim greșit și în care nu s-au implicat, deși era unul corupt, ei au fost reduși la o situație din care se părea că nu mai există vreo perspectivă de a se ridica. Poarta obișnuia să numească un regent sau un domn¹⁷, care, conform legii, trebuia să rămână pe tron cel puțin trei ani; dar, cum era necesar pentru el ca, la numire, să facă un cadou valoros marilor viziri¹⁸, era schimbat cât de repede se putea; jecmânirea a ajuns astfel la ordinea zilei și fiecare rang apăsa asupra celui de dedesubt, transformându-i pe țărani într-o pradă a lor. O mulțime de greci hrăpăreți au intrat în teritoriu, au închiriat moșiile de la marii boieri¹⁹ sau de la mica boierime și, dorind să facă avere cât mai rapid, au folosit orice mijloc pentru a-i stoarce <de bani> pe cei pe care au pus mâna. Anumite impozite, necesare la plata tributului și a altor <dări>, trebuiau să fie plătite în bani ; și cum banii puteau fi găsiți numai în mâinile grecilor, țărani sunt obligați să transforme tot ceea ce au <în bani> pentru a putea plăti. Acești bieți robi pot cultiva cât de mult pământ doresc, căci este suficient de mult și de bună calitate; după a zecea, a douăsprezecea rentă pentru pământ, după zilele de muncă obligatorie pentru moșier²⁰ și altele ce sunt plătite, cu restul pot face ce doresc. Totuși, muntenii²¹ sunt niște oamenii nesocotiți și leneși, care, ținând cont de actuala situație, nu vor face nimic fără lovituri, ce le sunt date cu multă larghețe; și până când ei <nu> vor fi convinși că au un interes în a fi harnici, este în zadar să sperăm în vremuri mai bune.

Am fost lăsați să credem că independența de Turcia, obținută de câțiva ani de armele rusești²², va da roade bune, dar însăși campania // a afundat țara într-un abis al sărăciei; și acest pământ bogat de la natură, cu mai puțin de două milioane de locuitori, este cuprins câteodată de foamete – <ce este>, fără îndoială, un rezultat al stării de sclavie în care țărani sunt încă ținuți, și lipsei unei burghezii respectabile care să se situeze între boierii cheltuitori și poporul doborât <de nevoi>.

Puține țări au fost atât de bine dăruite de natură precum acest principat. Câmpiile sale întinse, bine udate, produc cele mai bogate recolte; dealurile sale, potrivite pentru vii, se bucură de livezi de pomi fructiferi; în timp ce cei mai înalți munți, dinspre granița cu Transilvania, despre care se spune că prezintă semne de minereuri și abundă în păduri vaste, sunt întru totul neglijate. O sursă importantă de câștig este creșterea oilor; și, pe lângă lâna obișnuită, este obținută o mare cantitate de blană de astrahan valoroasă, omorând oaia și jupuind tânărul miel. Mierea este și ea produsă din belșug, întrucât stupii dau mai departe, în fiecare an, trei, patru

¹⁷ *Hospodar*.

¹⁸ Este vorba despre mucarer.

¹⁹ *Boyars*.

²⁰ *Farmer*.

²¹ *Wallachians*.

²² Afirmatie eronată. Autorul se referă la administrația rusă a principatelor, de după pacea de la Adrianopol (1828–1834) și la perioada regulamentară (1831–1848).

sau cinci roiuri de albine. Dintre animalele sălbatice, urșii și lupii sunt animale obișnuite în creierii munților și primul este câteodată luat de țigani²³ și folosit într-un mod grotesc. Ei umplu un butoiș cu miere și rachiu și îl așează într-un loc în care ursul se duce adesea; ispita unui asemenea amestec dulce este atât de mare încât domnul Moș Martin²⁴ nu numai că își face pofa, dar adesea o aduce și pe doamna <Moș Martin> și pe ursuleți să fie părtași la această delicatessă; atunci întregul grup mănâncă și mănâncă până când băutura își face efectul, sar și dansează pentru o vreme ca și cum ar fi nebuni și, în cele din urmă, adorm, și devin o pradă ușoară pentru răpitorii lor.

Oamenii din Țara Românească sunt bine făcuți, activi și adesea înzestrați cu p. 22 inteligență; cu toate acestea trândăvia și efectele // asupririi i-au condus spre viața unor sălbatici. Cântecul lor național sunt fermecătoare și se spune că sunt pline de o poezie adevărată: un cor vioi însoțește dansurile, la care iau parte bărbații și femeile; dar cea mai mare încântare a unui valah, atunci când are puțini bani, este să rățăcească de la o cârciumă la alta, să bea halbe de țuică nenorocită și să cânte și să danseze cu frenezie pe melodia însuflețită a unei cete țigănești, după care merge beat către cocioaba sa mizerabilă și doarme până este trezit de loviturile unei vergele de pandur pentru a începe să ia din nou drumul spre muncă. Este doar uimitor cum o asemenea impunere <fiscală> excesivă și o asemenea tiranie nu au dus la disperare poporul, pentru că simțămintele de răzbunare ies câteodată la suprafață și factorul asupritor este, la căderea nopții, bine zdruncinat, sau chiar eliminat și familia sa înlăturată. În 1848–1849, o revoltă dintre cele mai de temut ar fi fost dusă până la capăt, dacă nu ar fi fost dubla ocupare a principatelor de către armatele rusești și turcești.

Profunda stare de ignoranță care predomină printre oameni cu greu poate fi înlăturată, dacă și preoțimea abia se ridică în înțelepciune deasupra țăranilor și oricine poate să-l vadă pe *popa* din parohie²⁵ îmbrăcat în piei și stând în spatele plugului precum cel mai umil <om> din turma sa. Doar când își îmbracă veșmântul oficial este considerat a avea un caracter sacru. Ba, din contră, acest sentiment merge într-atât de departe, încât am auzit că veșmântul preotului a devenit motiv de ceartă, că ar putea fi scos și pus din nou fără pedeapsă, moment în care se crede, în mod superstițios, că devine o altă persoană. Cu greu pot crede informația că printre ei există episcopi care nu știu să citească; dar este sigur că o mare parte dintre p. 23 preoții parohiilor sunt nepregătiți să facă // mai mult decât să îndrume într-un mod nedeșluit, din memorie, ceea ce este necesar pentru slujbă.

Pe lângă informația ce am obținut-o de la unul sau doi dintre cei mai învățați preoți, cutreierând latura transilvană, de-a lungul frontierelor cu Țara Românească și Moldova²⁶, am pătruns întrucâtva caracterul acestor oameni, și o plimbare prin Schela Cladovei (deși, datorită activității vapoarelor este cu mult deasupra satelor muntenești) ar oferi în mod obligatoriu subiecte de meditație. Cocioabele pline de noroi, murdare și înăuntru și în afară, aspectul de animal al locuitorilor, îmbrăcați

²³ *Gipsies.*

²⁴ *Mr. Bruin.*

²⁵ *Parish „popa”.*

²⁶ *Moldavia.*

în piei aspre de oaie și micuța lor biserică din lemn, icoanele de sfinți și fecioare lucrate cu stângăcie²⁷ și crucile de mormânt pictate, amintind călătorului mai mult de un teritoriu interzis²⁸ din Noua Zeelandă decât de hotarul sfințit al unui templu creștin; mai mult, tot ceea ce el, <călătorul>, aude despre țară de la străinii care, din motive de câștig, s-au stabilit în ea, îi determină pe toți să se minuneze cum este posibil ca un pământ și poporul său să fie atât de mult „căzuți din condiția lor înaltă”.

De la Orșova la Schela Cladova se ajunge în aproape două ore, fiind o distanță de douăsprezece sau paisprezece mile. De aici vapoarele merg în mod succesiv, unul spre toate orașele de malul Țării Românești, celălalt spre malul bulgăresc și turcesc, pentru că reglementările carantinei interzic trecerea lor, după dorință²⁹, de pe unul pe altul. Vaporul pe care l-am găsit aici se numea „Zriny”, destinat țărmului muntenesc sau de nord. Întâmplarea a adus la un loc un număr de pasageri ce mergeau spre capitală, dar de compania multora ne-am fi putut lipsi. //

La Schela Cladova³⁰, pentru că au fost prost așezate bunurile deasupra p. 24 trăsuri, am stat degeaba o zi întreagă, în timp ce puntea era ticsită de mărfuri și trăsuri noi într-o asemenea măsură, încât pasagerii care stăteau la bordul <vasului> erau ținuți prizonieri în cabine; și nu numai atât, dar a trebuit să remorcăm un șlep încărcat și el cu trăsuri și mărfuri. Pentru a socoti numărul primelor, am auzit că fiecare dintre acești boieri liberi, ce pretindeau că aparțin societății înalte din București³¹, trebuie să aibă o trăsură nouă în fiecare an; și la întrebarea mea de ce un constructor vienez de trăsuri³² nu se stabilește în capitală, mi s-a răspuns că nu era suficient numai să cumperi acest articol, ci că trebuia adus de la Viena ca atunci, pe vas, după moda cea mai scumpă!

Devreme, în dimineața următoare, eram în mișcare, părăsind repede intrarea Porților de Fier, care este vizibilă de la Schela Cladovei, deși creasta ei îndrăzneță se estompa acum până căpăta conturul îmblânzit al dealurilor terțiare, dezgolite pe alocuri cu totul, cu straturile lor foarte distincte și puternic brăzdate de ploi. Curând țărmul Țării Românești a devenit în întregime întins, în timp ce cel turcesc continuă să arate, ici și colo, câteva înălțimi interesante, când la distanță, când aproape de malul fluviului. La vreo trei mile în jos un turn în ruină, pe partea de nord, marchează poziția marelui pod al lui Traian, ai cărui piloni pot fi încă văzuți atunci când nivelul apei este scăzut, deși în acest anotimp nicio urmă a lor nu putea fi zărită.

Între timp, vremea s-a schimbat dintr-una mohorâtă de iarnă, care ne-a copleșit la Orșova, într-una frumoasă și călduroasă, care a apărut în ciuda anotimpului, dar care ne-a făcut să ne bucurăm puțin de micul spațiu al punții, neocupat de // marfă. Într-adevăr, de la monotonia ținutului³³ erau puține <lucruri> care să ne atragă p. 25 atenția, până când, înainte de apusul soarelui, am trecut pe lângă satul muntenesc

²⁷ *Uncouth pictures of saints and virgins.*

²⁸ *Tabooed ground.*

²⁹ *ad libitum.*

³⁰ *Gladova, oraș jud. Mehedinți.*

³¹ *to belong to the bon ton of Bucharest.*

³² *Viennese coach-builder.*

³³ *District.*

Calafat³⁴ și pe lângă orașul turcesc Vidin³⁵, cu al cărui guvernator dorea să vorbească pașa ce ne însoțea. [...] //

[Nicopole – Șistov – Rusciuc]

- p. 28 De îndată ce a avut loc debarcarea, am intrat în orașul muntenesc Giurgiu³⁶, care, deși nu este aproape de țarm, este locul din care pasagerii pleacă spre București cu trăsurile. Este un oraș sărăcăcios și contrastează în mod palid cu vecinul său din partea opusă, Rusciuc, care, având o populație de vreo 30 000 <de locuitori>, este împodobit nu numai cu moschei, dar și cu biserici grecești, armenesti și sinagogi evreiești.

- p. 29 În ziua următoare, mare a fost bucuria de la bordul <vasului> Zriny; puntea nu mai era încărcată – și, lucrul cel mai bun, <nu mai erau> nici românii, pentru care noi ceilalți, atât turci cât și creștini, nu simțeam decât repulsie și dispreț. O întâmplare ce a avut loc cu o zi sau două înainte ne-a întors în mod deosebit împotriva lor și poate ilustra o parte a sistemului social din aceste prin/cipate. Un flăcău italian, mergând singur la Iași³⁷, în Moldova, a insistat să-și păstreze propriul său loc de dormit, în ciuda nerușinării unui ienicer³⁸ înalt, în livrea stacojie, servitorul prințului Ghica, care întotdeauna stătea tolănit, înarmat cu pistoale și pumnal. În cele din urmă, tânărul, exasperat de amenințările și încercările cu forța ale rivalului său <de a-i lua locul>, a luat un sfeșnic și i l-a aruncat în cap, mai degrabă stricându-i frumusețea pentru un timp <decât răbindu-l>. Omul a devenit furios și a început să dea băiatul cu capul de ușă, în timp ce toți pasagerii, cu excepția prietenului meu american S. (căci era în cea de-a doua cabină) priveau mai departe, <fără să facă nimic>, deși considerau că italianul avea dreptate. Între timp, căpitanul, auzind larma, a adus băiatul pe punte, și cerceta asupra împrejurărilor, când, prințul, după ce a ascultat declarația servitorului, a început să ia legea în mâinile sale și să-l lovească pe băiat cu toiagul. Totuși, S., care a văzut întregul comportament, și era „foarte enervat”, a intervenit pentru a opri sumara execuție și și-a exprimat în limba franceză ideile într-un mod destul de ferm în fața prințului, care, după aceea, a dat înapoi, iar căpitanul, pentru a-l feri pe băiat de vreun pericol, l-a dus în cabina marinarului. Dar, în seara următoare, în timp ce cu toții se uitau să-l vadă pe pașă mergând la țarm, la Vidin, tânărul italian a alunecat de pe scară și stătea pe trapă, când lașul roșu a fost văzut furișându-se în spatele lui, cu pumnalul scos în mână și a fost arestat la momentul potrivit de un german mic și gras, care a observat mișcarea.

- p. 30 Nemernicul și-a anunțat intenția de a-și înjunghia dușmanul și, prin urmare, i-am spus căpitanului că trebuie dezarmat pentru că, navigând // sub drapelul unei națiuni civilizate, după cum se vedea, nu puteam accepta ca un bandit să-și fluture în văzul tuturor cuțitul și să amenințe în mod deschis că va ucide. Căpitanul, deși era un om cumsecade, era foarte timid și, temându-se foarte tare că o va jigni pe înălțimea sa din București, a lăsat treaba în mâinile însoțitorilor mult mai activi și

³⁴ *Kalafat*, oraș, jud. Dolj.

³⁵ *Widdin*, oraș în Bulgaria.

³⁶ *Giurgevo*.

³⁷ *Yassy*.

³⁸ *Janissary*.

îndatoritori pentru a lua câteva măsuri, printre care era și aceea de a-l instala pe italian în prima cabină, până muntenii vor părăsi vasul. În ciuda acestui <lucru>, prințul a amenințat că va trimite poliția pentru a-l alunga pe băiat, atunci când va ajunge la Giurgiu, și lingăul său roșu a spus că, dacă nu era sfârșită <treaba>, el va merge cu noi până la Galați³⁹, pentru a avea o ocazie să se răzbune. Totuși, i-am dat de știre că, deși căpitanul se poate să nu fie pregătit pentru a lua măsurile ferme, ce păreau a sta bine steagului austriac, erau unii printre noi care l-ar arunca peste bord dacă ar mai încerca încă o dată; și finalul a fost că a rămas la Giurgiu.

O altă sursă de neplăceri a fost situația primei cabine, care era prea aglomerată, când ne ocupam locurile pentru noapte, și a condus la un comportament nemaivăzut din partea preoților greci cu barbă lungă, sfârșindu-se într-o luptă, deloc eclesiastică, între ei și misionarul nostru germano-englez pentru evrei! Dar neplăcerea aceasta a scos la iveală grupului o alta; era un domn cu o înfățișare plăcută, cu mustați ca de smoală, atent ondulate, îmbrăcat ireproșabil și cu mers indescritibil, purtând câteodată o șapcă pitorească de catifea neagră, altădată o pălărie după ultima modă franțuzească, așezată pe capul său într-un unghi de 45 de grade. Cum l-ar putea boteza un cititor al lui Dickens⁴⁰ dacă nu Mantalini⁴¹ și cine și-ar fi putut imagina că acele mâini // de copil au susținut vreodată o greutate mai mare decât bastonul p. 31 împodobit cu ciucure? Oricum, într-o noapte, când noi ne-am găsit paturile de campanie, luate cum se cuvine, pentru a preîntâmpina strângerea lor lângă plita din cabină⁴², l-am auzit pe ospătar declarând hotărât că nu vor putea fi transportate. „Foarte bine”, a spus el, „noi vom încerca”. Și după aceea, încrezându-se în mâna sa a desfăcut o parte de cealaltă și eu luând una și el pe cealaltă, le-am transportat pe de-a întregul și ne-am bucurat de paturi de o lungime considerabilă. S-a dovedit a fi un locuitor al insulei Corfu⁴³, stabilit de câțiva ani la București, și era foarte bine educat și foarte ușor de influențat.

Nu a durat mult până când diferite lucruri de valoare au început să lipsească celor din grup. S. a fost ușurat de câteva mici articole și de doi ducați⁴⁴ de un evreu valah, ce fusese cel mai bun prieten al său; pentru că vorbea limba franceză și îi traducea din alte limbi. Ospătarul a pierdut câteva piese de aur dintr-un sertar, ce fusese spart; unui negustor turc din Kütahya⁴⁵ i-a fost luat cufărul personal de mai sus-menționatul preot grec, faptă de care a fost, bineînțeles înștiințat la agenție.

Vremea era încântătoare pe măsură ce navigam mai departe în jos pe fluviu și, datorită anotimpului înaintat, nu am avut parte de acele pedepse ale muștelor și țânțarilor, despre care se spune că-i supără pe călători vara; aerul înviorător al iernii timpurii a înlăturat <aerul> nesănătos al malurilor mlăștinoase. Deplasându-ne prea repede ca să prindem mai mult de o privire fugară, am trecut pe lângă orașele

³⁹ Galatz, oraș, jud. Galați.

⁴⁰ Charles John Huffam Dickens (1812–1870), romancier englez.

⁴¹ Domnul și doamna Mantalini sunt două dintre personajele romanului *Nicholas Nickleby*. Domnul Manatlini întruchipează un bărbat chipeș, chelțuitor și indiferent.

⁴² *our stretcher-beds prevented from pulling out properly by the cabin stove.*

⁴³ Corfiote.

⁴⁴ Veche monedă de aur și argint ce a circulat în Europa.

⁴⁵ Kutahieh, oraș în Turcia.

bulgărești Marotin și Turtucaia⁴⁶ iar, în amurgul serii, pe lângă importanta cetate a Silistrei⁴⁷, mult timp ținută de ruși după ultima lor luptă, aproape câștigată, drept bază permanentă la sudul Dunării.

p. 32 La o mică distanță, sub Silistra și aproape de Rasova⁴⁸, // începe întoarcerea bruscă în cursul râului, care, într-o zi ar putea exercita o mare influență asupra destinului acestor țări. De la punctul de pe malul bulgăresc numit Cernavodă (sau apa neagră)⁴⁹, nu sunt mai mult de treizeci de mile în linie directă spre Constanța⁵⁰, la Marea Neagră, deși cursul urmat de vas este de vreo două sute <de mile>. Pământul este jos și existența unui canal de vase⁵¹, a unei căi ferate construite de-a lungul acestui canal, ar fi salvat și dificultățile și complicațiile produse de influența rusească referitoare la diferitele guri ale Dunării, care ar fi, în ce privește navigarea pe partea superioară a fluviului, la final. Este o trăsătură ciudată în aspectul acestei peninsule, un grup de dealuri, al căror contur albastru foarte odihnitor pentru ochi, se ridică îndrăzneț ca o insulă din mijlocul câmpiei terțiare și aluvionare. Eram aproape de Brăila, portul cel mare al Țării Românești, unde era încurajator să vezi culorile engleze la bordul <vaselor> mai multor negustori, dar mările de noroi lichid ne-au oprit să intrăm în oraș. Două ore mai târziu am ajuns la Galați, unde un alt vas, stând în carantină, așteaptă să transporte pasageri prin Marea Neagră.

Galațiul începe să arate semne ale îmbunătățirii, ce sunt așteptate datorită comerțului său intens; deși cartierul de jos, apropiat de râu, este una dintre găurile cele mai nenorocite ale pământului, orașul de sus își însușește un aspect mult mai civilizat. Dar cantitatea de noroi divers, cenușiu, maro și negru, lipicios sau lichid, p. 33 care inundă străzile portului Moldovei, // face ca acest loc să se afle în fruntea tuturor orașelor pe care nu le-am putut suferi niciodată pentru murdăria lor: acelea ale oamenilor care nu călăreau, ci se bălăceau fie în picioarele goale fie în ghetete de muncitor; și după o încercare de a pătrunde pe jos, am fost bucuroși să închiriem o căruță mică pentru a ajunge în centrul orașului.

La bordul vasului de mare, toate <conversațiile> se purtau în limba italiană, spre furia misionarului german; cu noul nostru echipaj am trecut repede pe lângă micul fort al Isacelui⁵² și am intrat pe brațul Sulina al Dunării⁵³, unul din brațele care, deși îngust, are o adâncime remarcabilă a apei, cu excepția bancului de nisip. Am întâlnit două sau trei ambarcațiuni engleze mergând în sus, să ia <marfă> în cargourile lor de bani⁵⁴ și am auzit că sunt de la zece la paisprezece zile pe drum, datorită vânturilor nefavorabile și curenților puternici. De-a lungul țărmului de nord, câțiva cazaci stăteau de strajă lângă casele lor nou-construite din lemn; părea

⁴⁶ Oraș în R. Bulgaria.

⁴⁷ Oraș în R. Bulgaria.

⁴⁸ *Rasova*, com., jud. Constanța.

⁴⁹ *Tcherna-voda* (or *black water*), oraș, jud. Constanța.

⁵⁰ *Kostenjeh*, oraș, jud. Constanța.

⁵¹ *O asemenea schemă, bineînțeles, că ar fi depins de ușurința cu care s-ar fi obținut apă pentru a aproviziona cel mai înalt nivel. (n. a.)*

⁵² *Isakitcha*, oraș, jud. Tulcea.

⁵³ *The Sulineh branch of the Danube.*

⁵⁴ *To take in their cargoes of bones.*

o situație grea aceea ca ei să întrerupă în mod repetat pe marinari în timp ce își trăgeau ambarcațiunile în sus, și munceau prin stufărișul de zece sau douăsprezece picioare înălțime, aflat în mod obișnuit pe ambele maluri.

La Galați am luat la bord un nou pasager, căpitanul unei corăbii engleze cu pânze, care a fost sus să-l vadă pe consul și se reîntorcea pentru a se alătura navei sale. Era un reprezentant athletic al neamului său, cu o față roșie și cerea într-una coniac și apă, și și-a făcut observațiile în limba engleză cu o voce ce părea a-i îngrozi pe unii proprietari italieni⁵⁵, ce erau de asemenea cu noi. Când, în cele din urmă, a înhățat trompeta căpitanului nostru și și-a salutat vasul, care se afla în direcția din care bătea vântul spre noi, toți de la bord au stat înspăimântați pentru a auzi efectul plămânilor tunători ai acestui diavol de englez⁵⁶, după cum l-am auzit p. 34 numit // pe la spate; când a țipat și și-a fluturat mâna precum comandantul tuturor celor din jur și a sărit în barca sa cu patru vâsle să împingă la bord ambarcațiunea cu velatură zveltă și bine păstrată, a creat o asemenea senzație încât cred că întreg echipajul vasului nostru nu ar fi îndrăznit să ridice o mână împotriva lui! În ce-i privește pe ofițerii vasului nostru, le-a spus (din fericire, în limba engleză), că ar trebui ca toți să fie spânzurați⁵⁷ pentru că nu au fost capabili, după atât de mulți ani, să facă să se oprească un vas într-o perfectă ordine.

Ne-am petrecut noaptea într-un mică localitate numită Tulcea⁵⁸, unde, făcând o excursie în întineric, a devenit clar că era un teritoriu cu un fel de arhitectură domestică, nouă mie, căci m-am găsit pe acoperișul unor case, înainte să descopăr cafeneaua.

Mai jos de Tulcea, mai multe brațe ale Dunării, „septemplexis Istri”, fac cotituri la dreapta și la stânga și câmpia mlăștinoasă se întinde în lung și-n lat, neocupată de nimic altceva decât de păsări sălbatice, printre care mai mulți pelicani, care au urmat vasul nostru pe o oarecare distanță, amintindu-ne de lamentațiile bietului Ovidiu⁵⁹, un exilat la Tomis, ce plângea după confortul orașului și plăcerile rustice ale Italiei. [...]

Războinicii și pletoșii geți⁶⁰ din timpurile romane și pirații cazaci din Evul Mediu, descriși de părintele Avril⁶¹, au făcut loc mult mai disciplinaților cazaci de sub stăpânirea rusească; dar facilitățile îngăduite navigației sunt încă atât de înapoiate, încât ar trebui să fie o rușine pentru marile puteri interesate; un război, în care trei județe sunt implicate, va avea, oricum // efectul bun de a atrage atenția p. 35 asupra acestui subiect și, poate, de a aduce nevoia unei îmbunătățiri. După o alergătură de vreo patruzeci de mile prin pustiul lipsit de case, am ajuns alături de Sulina⁶², un orașel, ce a fost, în câțiva ani, aglomerat de ruși în jurul unui far, pe

⁵⁵ *padroni.*

⁵⁶ *diavolo d'un Inglese.*

⁵⁷ *ropesended.*

⁵⁸ *Toultscha.*

⁵⁹ *Ovid.* Publius Ovidius Naso (43 î. Hr.–17 d. Hr.), poet antic, originar din Imperiul Roman și exilat la Tomis.

⁶⁰ *The warlike and unshorn Getae.*

⁶¹ *Père Avril.* Philippe Avril (1654–1698), călugăr iezuit, călător în Orientul îndepărtat, care ajunsese în Rusia, Polonia, dar și la Constantinopol.

⁶² *Sulineh*, oraș, jud. Tulcea.

partea sudică a brațului fluviului, și care are câteva cafenele și câteva clădiri pentru un guvernator și o mică garnizoană. Cu totul neașteptat am dat peste marea largă, neagră și amenințătoare, care se întindea cu mult în fața noastră și catargele a două ruine, negre și singuratic, ce se iveau, arătând că această coastă încă mai merita epitetul antic de neprimitoare.

Am mers legănat pentru vreo două mile în fluxul Dunării, înainte să ne cufundăm în apele verzi, bine separate ale Mării Negre, adâncimea inferioară dându-ne un imbold nou să circulăm peste suprafața apei sărate. Ovidiu, în timpul surghiunului său, aproape de acest loc, a observat și interpretat corect acest fenomen [...]. Doctorul Clarke⁶³, la începutul acestui secol, a găsit că apa este dulce la o distanță de trei leghe⁶⁴ de gura fluviului.

p. 36 Încă din timpul poetului latin, pământul trebuie că a năvălit mult peste mare, căci marea masă de aluviuni ce a luat naștere în josul fluviului și o extindere a bancului de nisip stau mărturie a creșterii rapide a deltei. Strabon⁶⁵, care a lăsat // o însemnare destul de precisă a poziției gurilor Dunării de Jos⁶⁶ în timpul său, arată că erau șapte dintre ele la o distanță de aproape 300 de stadia⁶⁷, sau puțin peste treizeci de mile. Cea mai sudică se numea gura sacră⁶⁸; în sus, pe cursul de apă, la o distanță de aproape 120 stadia, era o insulă mare, numită Peuke⁶⁹, sub care Darius⁷⁰ a construit celebrul pod când a invadat Sciția. Aceeași insulă este descrisă în călătoria argonautică a lui Apollonius din Rhodos⁷¹, ca având adevărata formă a unei insule din deltă, cu unghiul ascuțit arătând în susul fluviului⁷². Dar este greu să faci referire la aceste povestiri <când vorbești> despre actuala gură a fluviului, decât doar dacă recunoaștem că actuala linie a mării este acum la câteva mile mai departe decât era în zilele Imperiului Roman; și dacă vom concluziona că o lărgime mai mare de douăsprezece mile a fost adăugată pământului în această perioadă, se va descoperi că aceste mărturii indică insulele pe la Tulcea.

Vreo trei ore au fost de ajuns să ne ducă de-a lungul malurilor joase, care se întindeau de la Sulina pentru o distanță bună spre sud, spre pământul ce se ridica îndrăzneț în spatele Mangaliei. O adiere plăcută, ce venea dinspre sud, a încălzit aerul, dar aspectul era sumbru, iar inginerul nostru, un englez, ne-a prevestit că nu-i un lucru bun; și, într-adevăr, spre seară, a fost senin pentru o jumătate // de oră, după care vântul p. 37 s-a schimbat spre nord și a devenit din oră în oră mai rece și mai puternic. [...]

⁶³ Edward Daniel Clarke (1769–1822), călător și mineralog englez, care efectuează, începând cu 1799, o călătorie în Europa, Asia și Africa, ce se va finaliza prin publicarea lucrării *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, London, T. Cadell and W. Davies, 1817

⁶⁴ O leghe terestră= cca. 1609 m.

⁶⁵ *Strabo*. Strabon (63/64? î. H.–cca 24 d. H.), geograf, istoric și filosof antic grec.

⁶⁶ *Ister*.

⁶⁷ Unitate de măsurare a distanței, a cărei lungime varia în funcție de țara care o folosea. La greci, ea era egală cu 185 m.

⁶⁸ *Sacred mouth*.

⁶⁹ Peuke sau Peuce este o insulă situată, conform geografiei antice, în apropierea gurilor Dunării, în zona Deltei Dunării.

⁷⁰ Darius I (549 î. H.–486 î. H.), rege al Persiei.

⁷¹ Apollonius din Rhodos, poet antic grec, director al bibliotecii din Alexandria, autor al poemului epic, *Argonautica*, în care este povestit mitul găsirii lânii de aur de către eroul Iolau, la bordul vasului Argo.

⁷² „Apoli. Rhod, Arg, 309” (n.a.)

JULIUS HEINRICH PETERMANN

(1801–1876)

Heinrich Petermann, după cum își semna cărțile, s-a născut la 12 august 1801 la Glauschau (în Saxonia) și a murit la 10 iunie 1876. Era descendentul unei familii de negustori. A studiat la Berlin, unde a obținut un titlu de doctor în orientalistică și a activat ca profesor de filologie orientală. Din 1850 a devenit membru al Academiei de Științe a Prusiei. Era un bun cunoscător al Vechiului Testament și al cărților sfinte iudaice, după cum arată și un fragment din relatarea sa de călătorie. Totuși, interesul său științific a fost, inițial, pentru limba, cultura muzicală și istoria armeană, publicând mai multe lucrări dedicate acestora. Deja din 1840 inițiasse tipărirea unei serii de manuale și crestomații de texte orientale.

La invitația lui Johann Gottfried Wetzstein (1815–1905), consul al Prusiei la Damasc între 1849–1861 și cunoscut orientalist, a călătorit în Orientul Apropiat. J. H. Petermann și-a început periplul în 1852, străbătând până în anul 1855 Siria, Palestina, Liban, Cipru, Mesopotamia, Persia și Egipt. Atenția lui s-a îndreptat în principal asupra manifestărilor religioase din regiunile menționate, fapt confirmat de preocupările ulterioare. În timpul călătoriei a achiziționat, pentru Biblioteca Regală de la Berlin, 1532 de manuscrise orientale. În lunga și fructuoasă călătorie științifică întreprinsă, teritoriul românesc ocupă un loc redus. În drum spre Constantinopol, Petermann a urmat ruta Berlin, Viena, Budapesta, de unde a navigat pe Dunăre și Marea Neagră până în capitala otomană. Practic, cu excepția unor scurte șederi la Băile Herculane și la Mehadia, a câtorva ore petrecute la Giurgiu și a unei scurte opriri la Galați, orientalistul german nu a intrat în contact cu lumea românească. La Galați, Petermann l-a întâlnit pe consulul prusian König, care i-a mijlocit vizita la croitorul Rhode, cunoscut pentru colecția de numismatică achiziționată, la sfatul călătorului, de Muzeul Regal din Berlin. Deosebit de interesantă este lista pasagerilor care s-au îmbarcat la Galați, pentru Constantinopol.

Informații despre biografia călătorului se găsesc la Hartmut Bobzin, „Julius Heinrich Petermann”, în *Neue Deutsche Biographie*, XX, Berlin, 2001, p. 238.

JULIUS HEINRICH PETERMANN

Călătorii în Orient 1852–1855.

Rapoarte și rezultate ale unei călătorii de cercetare în Levant,

Mesopotamia și Persia¹

1852

Era într-o miercuri, 9 iunie 1852, când am pornit de la Berlin spre Dresda, unde trebuia să mă întâlnesc, după cum vorbisem, cu amândoi tovarășii de călătorie,

p. 1

¹ Traducere după Heinrich Petermann, *Reisen im Orient 1852 1855. Berichte und Ergebnisse einer Forschungsreise in der Levante, Mesopotamien und in Persien*, I, ediția a II-a, Leipzig, Verlag von Veit und Comp., 1865, p. 1–14.

dr. Wetzstein, consulul regal prusian la Damasc și farmacistul W. Rose, care ni se alăturase. [Călătoria a continuat spre Viena și apoi spre Pesta.] De altfel, deoarece doream să facem viitorul drumul de întoarcere pe la Trieste, am hotărât chiar de la p. 3 început să navigăm pe Dunăre în jos până la Constantinopol. [...]

<La Pesta, pe 17 iunie 1852>, către ora 11 noaptea, am urcat la bordul vasului cu aburi „Diana”, căpitan <fiind> Jurenak, care a pornit către ora 2 dimineța. Societatea de pe vasul cu aburi consta dintr-un bijutier din Pesta, care călătorea la Mehadia, pentru a face afaceri la băile de acolo, mai mulți sârbi și un tânăr vienez, comis-voiajor la Arnstein & Eskeles². Acesta fusese trimis în Țara Românească³, unde numita casă cumpăraseră 60 000 de porci, pentru a pune să fie tăiați, pârliti, curățați și sărați, pentru a fi apoi trimiși la Londra. Luase de la Viena 2 dulgheri, care trebuiau să construiască un abator. [...]

p. 5 De la depărtare, am privit frumoasele ruine ale Semendriei⁴, apoi, în timp ce luam masa, cele de la Rama, unde Dunărea se strânge și face valuri mari, și am oprit apoi din nou la Baziaș⁵. Malurile sârbești sunt foarte pitorești; sate prietenoase se sprijină pe înălțimile care aici, ca și în Ungaria, sunt acoperite cu păduri și pomi fructiferi. [...] Granița militară de pe malul stâng al Dunării putea fi recunoscută după colibele ascuțite de paie, așezate la distanță de un sfert – o jumătate de oră una de cealaltă, cu un pichet și un punct de observație alături. Grănicerii au obligația să stea de veghe aici câte opt zile la fiecare trei săptămâni, unde au la două ore de slujbă patru de odihnă, și nu primesc nimic mai mult decât îndrăgita brânză de oaie numită <de ei> *Bryndza*⁶ și pâine și, în afară de acestea, încă 40 de crăitări pe săptămână ca soldă. Munții sârbești s-au apropiat de noi ca niște pereți de stâncă, golași, iar între 4 și 5 după-amiaza am văzut în mijlocul curentului o stâncă ce era numită „Papagoy”⁷. De partea cealaltă a acesteia, pe malul sârbesc, se află ruine însemnate, numite Golubač⁸, de la care țăntarii atât de primejdioși, care se arată de trei ori pe an în roiuri neobișnuite, au primit numele de Golubac. Aceștia vin din grotle singuraticale ale abruptei stânci, de pe malul stâng, iar toate încercările de a-i nimici au rămas până acum fără sorți de izbândă. Stâncile abrupte, puțin împădurite, se strângeau pitorești, astfel încât nu îngăduie deloc Dunării să aibă lățimea pe care Elba⁹ o are la Wittenberg¹⁰, iar cu stăruință și dibăcie s-a reușit cu greu, pe stâncosul mal stâng, <construirea> unui drum ce merge, mărginit de Dunăre, până la Orșova¹¹ – curând <Dunărea> se deschide

² Arnstein & Eskeles, cunoscută bancă austriacă, fondată de Bernhard von Eskeles (1753–1839) și cumnatul său, Nathan Arnstein. În 1816, Bernhard von Eskeles a participat la fondarea Băncii Naționale a Austriei, inițial o întreprindere cu capital privat. În anul călătoriei lui H. Petermann, banca era condusă de către Denis von Eskeles (1803–1876), fiul fondatorului. Banca Arnstein & Eskeles s-a implicat, din 1854, în administrarea căilor ferate din Banat.

³ *Walachei*.

⁴ Localitate în Serbia, pe Dunăre.

⁵ *Basiasch*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

⁶ *Schafkaese, Bryndza genannt*.

⁷ Referire probabilă la stânca Babakai.

⁸ *Golube*, oraș în Serbia.

⁹ Fluviu ce străbate Cehia și Germania.

¹⁰ Oraș în Saxonia, Germania, cunoscut ca centru al luteranismului.

¹¹ *Orsova*.

iarăși și pare să formeze un lac; la numai câteva sute de pași, ochiului i se deschide priveliștea <și poate vedea> înainte și înapoi, căci întorsăturile curenților, ca și munții înalți și acoperiți cu păduri și stâncile golașe și schimbătoare închid din nou p. 6 orizontul. // [Describe satele de pe malul sârbesc.]

Pe malul sârbesc se găseau, în apropiere de Drencova¹², mai multe inscripții care trebuie că proveneau de la Traian¹³. Nu le-am putut recunoaște, căci era deja întuneric. Am văzut, de asemenea, și așa-numitele ruine ale podului lui Traian, pe amândouă malurile; totuși, alte locuri puteau fi cu mai multă siguranță luate drept aceste <ruine>, căci adesea, înainte și după Drencova, am observat deasupra albiei fluviului, bolți și locașuri cioplite în stâncă, care, vădit, fuseseră menite să susțină grinzi și stâlpi. Abia între orele 8 și 9 seara am ajuns la Orșova. La Orșova Veche a trebuit să predăm din nou pașapoartele, deși cu doar câteva ore înainte ne fuseseră luate și înapoiate și am mers la cel mai însemnat hotel „La Cerbul”, pe care cu greu l-am putut găsi mulțumitor. Acesta era o căsuță lungă, ce consta doar din parter. Tovarășii noștri de călătorie se grăbiseră înaintea noastră, fără ca noi să fim observați și a trebuit să fim mulțumiți să găsim un loc de găzduire în deloc arătoasă sală de mese. Întregul hotel arăta ca o cârciumă de sat. Am dormit câteva ore, căci tabăra noastră a putut fi pregătită doar după plecarea tuturor oaspeților, am fost iarăși în picioare către // ora 5 și ne-am grăbit întâi să ne ridicăm pașapoartele și apoi la p. 7 biroul <companiei de> navigație cu aburi să ne luăm în primite bagajele și imediat să le predăm pentru călătoria către Galați¹⁴. Deoarece trebuia să așteptăm aici trei zile până la plecare, am făcut o excursie până la faimoasele băi de la Mehadia¹⁵, iar pentru aceasta ne-am închiriat una dintre trăsurile obișnuite pe aici, adică o căruță cu un coviltir ce consta din rogojini de paie. Tot în aceasta se aflau iarba și trifoi și deasupra o pernă de piele, ce ne servea drept băncuță. Vizitiul era din Boemia¹⁶; dintre aceștia există aici o întreagă colonie, care trăiește la Jupalnicul Vechi¹⁷, un sat vecin cu Orșova Veche. Populația obișnuită constă în cea mai mare parte din români¹⁸, câțiva sârbi și germani din Austria¹⁹. Românii se deosebesc foarte mult prin portul lor. O căciulă din piele de oaie și o blană de oaie sunt aproape singurele obiecte de îmbrăcăminte ale săracilor. Bogații au o haină scurtă, din postav albastru sau roșu, în parte cu șnururi de aur, pe dedesubt o cămașă albă, care ajunge până la genunchi, iar pe sub aceasta ȋțari largi, albi, de in, în picioare în parte ciorapi închiși la culoare și opinci²⁰. O parte dintre femei și fete poartă capul descoperit, cu părul împletit simplu și cu coada peste creștet așezată din față spre spate, sau <altele au> o basma pe cap cu vârful îndreptat către spate și pe dedesubt cu părul

¹² *Trenkova*, sat, comuna Berzasca, jud. Caraș-Severin.

¹³ *Trajan*. Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117).

¹⁴ *Galatz*.

¹⁵ *Mehadia*, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹⁶ *Boehme*.

¹⁷ *Alt-Schupaneck*, sat dispărut sub apele lacului de acumulare Porțile de Fier. Populația strămutată pe un nou amplasament a intrat în componența orașului Orșova, jud. Caraș-Severin.

¹⁸ *Walachen*.

¹⁹ Petermann a folosit sintagma *Deutsche Oesterreichern*.

²⁰ *Sandalen*, pe care autorul le-a confundat cu opincile.

împletit sau, după cum mi s-a părut mie, cu lână împletită în păr²¹. Apoi, poartă o cămașă albă, largă, împodobită uneori cu flori și motive geometrice, iar peste aceasta, în față și în spate, o bucată de lână colorată, de diferite lungimi, ce atârână de cingătoare ca un șorț cu franjuri când mai lungi, când mai scurte. Aceste două șorțuri sau părți de șorț sunt legate printr-un brâu. Câteodată poartă și o haină de lână colorată cu fireturi de aur, ca și bărbații. Fetele și femeile sârboace poartă pe cap un fes mic, cu ciucure albastru, în jurul frunții monede de aur turcești, rânduie strâns una lângă cealaltă, iar la gât podoabe tot asemenea.

Din Orșova am plecat duminică, 20 iunie, devreme, la orele șapte și jumătate, de-a lungul Cernei²² („râul negru”²³), și chiar în locul de unde începe apeductul lui Traian am fost surprinși de o ploaie puternică, de care ne-am adăpostit sub unul p. 8 dintre cele patru arcuri. // Apoi am trecut peste un pod acolo unde „râul alb” se întâlnește cu cel „negru” și am ajuns la orele zece și jumătate (așadar după trei ceasuri) la Mehadia. Drumul într-acolo, ce se aseamănă celui pe care mersesem pe Dunăre, este foarte romantic, iar Mehadia însăși se întinde între doi versanți înalți și abrupti. Cu greu am primit un loc la hotelul „Ferdinand”, unde se află cancelaria cezaro-crăiască a băilor, cu toate că numărul străinilor era încă foarte mic. Motivul acestei lipse de locuri era că nu era încă terminată clădirea. Zidarii încă mai lucrau în jurul nostru; cele două camere legate una de cealaltă, fără sobă, pe care le promisem, nu erau deloc zugrăvite, scândurile mai aveau încă multe urme de var, erau însă abia spălate, încă foarte ude și se uscau foarte greu, căci erau așezate la nivelul solului iar razele soarelui nu pătrundeau. Dedesubtul nostru, Cerna viaia peste steiuri, iar aproape de acestea se ridicau bucăți năvalnice de stâncă, care lăsau ca razele soarelui să strălucească prin ferestre în încăperi doar când soarele era la zenit. Nu am stat mult înăuntru, ci am ieșit repede, pentru a vedea mai întâi mica așezare a băilor. Orașelul Mehadia se află de-a lungul muntelui, cam la o oră, o oră și jumătate distanță de băi; îl văzusem de departe, când trecusem podul ce este fixat prin arce cilindrice de fier. Băile constau din două rânduri de case, din care cel de pe dreapta este ocupat aproape în întregime de hotelurile „Tereza” și „Francisc”; pe cel din stângă se întind două rânduri de odăi. În mijloc se ridică o fântână cu Hercule purtând o măciucă – fiindcă băile de la Mehadia se numesc „Băile Herculane”. Aici se găsesc un spital militar și două biserici. Austrieci, unguri, sârbi

²¹ *Mit Wolle ausgestopfte Haar.*

²² „În ceea ce privește Cerna, m-am gândit la o observație care, dacă nu a fost deja făcută de alții, ar putea fi demnă de luat în seamă. Inscriptii romane și poate și autori romani vorbesc despre o Colonia Tiernensis și Tsernensis aflată aici. De acolo vine, vădit, numele de Cerna, pe care romanii l-au împrumutat de la locuitori, care, de vreme ce Zrna este un cuvânt slav și un nume slav, trebuie să fi fost de asemenea slavi. Prin urmare s-a constatat că, multă vreme înainte de migrația sârbilor sub împăratul Heraclius, slavii locuiau deja aici. Să se compare tăblița votivă descoperită în anul 1737 de feldmareșalul-locotenent contele Hamilton, redescoperitorul băilor, ce este zidită pe treptele Bibliotecii Curții de la Viena. Prima dintre acestea (vezi Schwarzott, Die Herkules-Baeder von Mehadia, Viena, 1831, 8, p. 33) cuprinde următoarea inscripție: „Herculi. Aug. Valeri. M.// Felix.Rufi.Saturnini.G.P.P.//T.P.Expr.L.V.Stationis//Tiernen.III.ID.A.Anno.XI.//

Barbato.et.Regulo.Coss//Ex.Vot.Posuit”, [...]. Din apariția numelor consulilor Barbatus și Regulus vedem că această inscripție este din timpul lui Antoninus Pius”. (n. a.) Eroarea autorului asupra originii slavilor și românilor este evidentă.

²³ Zrna, sc. „rêka”.

și români pot fi văzuți aici laolaltă. Spre seară am urcat versantul din stânga până la Pavilionul Czoris, de unde se poate admira, de pe amândouă părțile, o priveliște desfătătoare a Cernei, peste culmile munților și versanților. Aici am văzut întâi de toate conifere, un soi de zadă, apoi aluni turcești, nuci, *Syringa vulgaris* (lilic), viță de vie și teiul cu frunză albă crescând împreună în sălbăticie. În apropierea pavilionului, se află peștera cu coș de abur²⁴, o peșteră mare, spațioasă pe dinăuntru, cu o intrare ceva mai îngustă și unde se află două deschizături în pământ, din care iese mereu un abur fără miros. Termometrul pe care l-am așezat înăuntru arăta 39–40 de grade Réaumur²⁵. În apropierea băilor adia o mireasmă aparte, plăcută, ce provenea probabil de la o floare ce creștea în sălbăticie. În împrejurimi se cultivau mult porumbul, vița de vie și secara. Luni, 21 iunie <1852>, dimineața devreme, am pornit pe Cerna în sus, pe lângă Băile Herculane până la cel de-al doilea pod de pe râu, unde se formează o cascadă, apoi peste acesta, de-a lungul malului stâng până la băi. Acolo am făcut o baie. Apa de la Băile Herculane are de la natură o căldură de 39 de grade Réaumur, dar în clădirile alăturate este răcită până la 28 de grade <Réaumur>. Către amiază am urcat până la pavilionul așezat pe vârful unui versant, deasupra băilor și am mers de acolo pe Cerna în jos până la Fântâna Iosif, a cărei apă are, datorită conținutului ridicat de sulf, un gust neplăcut²⁶. Marți, pe 22 <iunie 1852>, dimineața devreme, am mai făcut o plimbare până la așa-numita Peșteră a Hoților, așezată chiar sub Pavilionul Czoris și deasupra Băilor Herculane, ce nu și-a primit acest nume pe nedrept, fiindcă nu ușor poată fi găsit un loc mai potrivit pentru o ascunzătoare. Aceasta constă din trei grote naturale înalte și largi, cu mai multe ieșiri înguste, ce sunt ușor de apărut. Peșterile sau bolțile pot ușor adăposti un mare număr de oameni, iar felurile ieșiri înlesnesc evadarea, în caz de atac. La ceasurile 3 după-amiază am plecat înapoi la Orșova, într-o căruță asemănătoare celei de dinainte, pentru 4 florini și jumătate. În timpul călătoriei am observat, pe malul stâng al Cernei o potecă foarte apropiată de aceasta, poate la origine un drum, construit în munte, așa cum văzusem mai înainte pe Dunăre și am mai văzut, în afară de cele patru arce ale apeductului roman pe care le observasem la venire încă unsprezece, toate pe de-a-ntregul păstrate și un al doisprezecelea pe jumătate prăbușit. La fiecare două, deasupra erau așezate arce mai mici.

Puțin după 6 seara am urcat pe vasul cu aburi „Hermine”, însă a trebuit să p. 9 așteptăm până către ora 9, până când bagajul nostru a primit viza de ieșire din vamă, și am trecut apoi, pe vipie, către Orșova Nouă // o insulă turcească prost p. 10 fortificată²⁷, ce este așezată vizavi de un mic fort <de pe malul> sârbesc, numit Fortul Elisabeta, unde un ostaș sârb într-o cămașă fără mâneci stătea de veghe. În curând am ajuns la Porțile de Fier, remarcabile doar prin marea învolburare a valurilor; acolo, culoarul pentru vase se strâmtează foarte mult iar pe stânga și pe dreapta rămâne doar un stângen de apă, dar acum nu mai este nici o primejdie. O

²⁴ Dampf-Kamin-Hoehle.

²⁵ 49-50° Celsius. 1° Réaumur = 1,25° Celsius.

²⁶ „Seara am văzut o mulțime de insecte ce se asemănau licuricilor noștri, mai mari însă decât ai noștri și care răspândeau o lumină puternică, nu liniștitoare, ci mai învâpăiată. Toată partea din spate pâlăia într-una”. (n.a.)

²⁷ Referire la Ada-Kalch.

oră mai târziu am ajuns, după ce am părăsit Serbia și am avut de amândouă părțile ținuturi turcești, în stânga Țara Românească²⁸, în dreapta Bulgaria, la podul lui Traian de la Schela Cladovei²⁹, din care nu se mai vede, pe cele două maluri, decât câte un zid. Sus, pe înălțimile mașului românesc, la care am tras, am vizitat ruinele unei mici cetăți, unde se află un sarcofag din piatră. Aici a trebuit să așteptăm mult până când lucrurile au fost din nou împachetate; căci marele vas cu aburi cu trei punți numit „Pesth” nu putea trece prin poarta Dunării³⁰. Cele două vase de până acum avuseseră doar 80 de cai putere, acesta avea însă 100. Călătoria a fost de acum destul de searbădă, întreruptă doar de prânzurile îmbelșugate, cu vin unguresc *à discretion*; amândouă malurile erau destul de netede, cu puține ridicături, mai ales pe partea bulgărească. Noi mergeam de-a lungul celei valahe, în timp ce alte vase ale aceleiași societăți <de navigație> mergeau doar pe partea bulgărească și opreau. De aceea nu am ajuns la Vidin³¹, ci am oprit pe malul stâng, în locul <numit> Calafat³². Din Vidin, pe lângă care am trecut târziu, către ora 9 seara, nu am văzut decât nenumăratele minarete, fiecare iluminat cu câte trei rânduri de felinare, un semn că am ajuns în acest ținut la vremea Ramazanului, luna de post a mahomedanilor. De asemenea, în satele creștine am observat aprinderea focurilor din ajunul sărbătorii Sfântului Ioan³³, uniformitatea fiind astfel puțin înlăturată. De aici și până la gura Sulina am văzut o mulțime de mori, în parte obișnuite, în parte olandeze. Cu totul, am putut vedea puțini bivoli, dar mai mulți bătlani și vulturi de mare. [...]

p. 11 La nord-vest de Nicopole³⁴, pe partea valahă, am văzut Turnu <Măgurele>³⁵, a cărui biserică se remarcă pe o înălțime din afara orașului. Acest loc are o priveliște mai bună decât Nicopole. [...].Am observat adesea posturi de pază valahe și pescari bulgari pe maluri. Către ora 2 după-amiaza, după ce am înconjurat cu totul o insulă, am ajuns la Giurgiu³⁶. [...]

p. 12 Deoarece opream pentru puține ore aici, am folosit acest răgaz pentru a vizita acest oraș cu cetatea căzută în ruine. Este bine așezat și amintește de Karlsruhe³⁷, căci toate străzile principale, care sunt largi, dar prost pavate, merg până în piață. Trebuie că sunt cam 7 din acestea – cu câteva străzi care le întretaie. Casele au schelet de lemn³⁸, în parte cu un etaj și împodobite pe dinafară cu cele mai de prost-gust picturi. Pe străzile așezate pe partea opusă Dunării se află bazine, unde sunt de vânzare toate mărfurile, deși nu foarte ispititoare. Croitori și alți meșteșugari lucrează în odăile lor, după obiceiul oriental, dar totul este foarte

²⁸ *Walachei*.

²⁹ *Skela Kladova*, sat intrat în componența municipiului Drobeta Turnu-Severin.

³⁰ *Porta Danubii*.

³¹ *Widdin*, oraș în Bulgaria.

³² *Kalafat*, oraș, jud. Dolj.

³³ Referirea la sărbătoarea Nașterii Sf. Ioan Botezătorul, prăznuită la 24 iunie, cunoscută și sub denumirea populară de Sânzienele sau Drăgaica.

³⁴ *Nikopoli*, oraș în Bulgaria.

³⁵ *Turnul*, oraș, jud. Teleorman.

³⁶ *Giurgevo*.

³⁷ Oraș în Germania, în landul Baden-Wurtemberg

³⁸ *Fachwerk*.

murdar. La un colț de stradă era o cafenea unde am vrut să mâncăm înghețată, dar a trebuit totuși să renunțăm, deoarece eram neștiutori într-ale limbii române iar oamenii nu înțelegeau o altă limbă. Până la urmă ne-am înțeles cu chelnerul, astfel încât ne-a dat limonadă, pentru care a stors lămâile cu dinții în fața ochilor noștri și, totodată, am pus să ni se facă două narghilele, pe care le-am fumat în tihnă. Cu totul a costat 30 de crăițari. Pe drumul de întoarcere am văzut răufăcători cu lanțuri la picioare care, sub paza unui soldat, cărau o ladă.

Abia pe la 7 seara am plecat din Giurgiu și ne-am oprit în mijlocul Dunării de la 12 noaptea până către ora 2 dimineața. Somnul meu a fost scurt din pricina căldurii din cabină și a țăntarilor care m-au înțepat în toată mâna stângă. Vineri, 25 iunie <1852>, devreme, la ora 5, am văzut puternica fortăreață Silistra³⁹, așezată la piciorul unui șir de dealuri [...]. Am trecut apoi pe lângă neînsemnata așezare Hârșova⁴⁰, ne-am oprit pentru scurtă vreme la Brăila⁴¹, unde erau ancorate multe vase și am ajuns la o oră și jumătate după masa de prânz la Galați⁴², unde am tras la „Albergo di Vapore”. Călătoria fusese foarte monotună, căci de la Hârșova amândouă malurile Dunării fuseseră cu totul netede. La vărsarea Siretului⁴³ în Dunăre intrasem în ținuturile moldovenești, care aveau doar o bucată scurtă de uscat // lângă fluviu. Galați este un port liber⁴⁴. Vasul cu aburi cu care trebuia să p. 13 călătorim mai departe – căci cel de până acum se întorcea iarăși – era deja la ancoră; totuși nu ne-am grăbit să ajungem la el, deoarece era în carantină și trebuia să plece abia duminică, 27 iunie <1852>, dimineața devreme. Ne-am îngrijit de pașapoartele noastre și de biletele pentru continuarea călătoriei spre Constantinopol, pentru care a trebuit să plătim 42 de florini și 20 de crăițari – ducatul era schimbat doar pentru 4 florini și 40 de crăițari. Apoi am mers să ne plimbăm prin oraș, de-a lungul așa-numitei străzi principale, care avea foarte multe gropi și praf. Am văzut o mulțime de case în construcție. Guvernul moldovenesc poruncise locuitorilor să dărâme casele de lemn și să ridice altele de piatră în locul acelorora. Pentru aceasta dăduse un termen care apoi fusese prelungit cu un an. Dar, fiindcă în ciuda acestui fapt cei mai mulți <locuitori ai Galațiului> se arătaseră zăbavnici și îndărătnici, pusese să fie dărâmate 200 de asemenea barăci de lemn, care urmau să fie reclădite în piatră numai pe spezele proprietarilor. Sâmbătă, 26 <iunie 1852> ne pregăteam să facem o vizită domnului König, consulul regal prusian, acum consul general la Alexandria, care locuia în celălalt capăt al orașului. L-am găsit în drum spre un maistru croitor german pe nume Rhode, de la care am cumpărat o sticlă de praf pentru insecte, atât de necesar în Orient. Acesta era, după cum am aflat de la domnul König, în posesia unei bogate colecții de vreo 900 de monede în mare parte grecești și romane, pe care am vizitat-o și care a fost mai târziu cumpărată de Muzeul Regal din Berlin la cererea mea. Domnul consul ne-a invitat foarte

³⁹ *Silistria*, oraș în Bulgaria.

⁴⁰ *Hirsova*, oraș, jud. Constanța.

⁴¹ *Braila (Brailow, Ibrahil)*.

⁴² *Galatz*.

⁴³ *Szereth*.

⁴⁴ *Freihafen*. Este vorba de statutul de *porto-franco* dobândit în anul 1837.

prietenos la dejun la el și apoi ne-a arătat puținele splendori ale orașului. Ne-am întors apoi la hanul nostru, am plătit socoteala, la care am fost mult înșelați de hangiu, și ne-am grăbit spre vasul cu aburi pentru a putea primi locuri bune. Cum am pășit dincolo de grilajul care ducea într-acolo am fost rupți de toate legăturile cu uscatul și nu aveam voie să intrăm din nou în oraș fără o carantină de patru zile. În ciuda primirii atât de amicale a domnului consul, ne plăcuse puțin Galațiul, căci era un loc peste măsură de murdar și de prăfuit. Mai mulți dintre pasagerii de dinainte ne-au însoțit și aici, anume negustorul Grosser din Berlin, negustorul Neef din Solingen, care acum locuia la Constantinopol, împreună cu un tânăr din Barmen, care // trebuia el însuși să își găsească de lucru într-o afacere, și probabil p. 14 de un evreu spaniol din Constantinopol, pe nume de Castro, care se stabilise, după mulți ani, la Viena. În afară de aceștia au mai venit negustorul Matthieu din Galați, însuși consulul Regatului Suediei și Norvegiei⁴⁵, un profesor de limba greacă din București⁴⁶, născut la Atena, mai mulți clerici ortodocși din Basarabia care mergeau la Sf. Munte, adică la Athos, alți greci și grecoaiice, mai mulți evrei rabinici⁴⁷ din Cernăuți⁴⁸, care făceau un pelerinaj la Ierusalim și care, lucru curios, puteau chiar citi în ebraică, dar nu înțelegeau nimic și aveau o cunoaștere slabă a Talmudului, și, în sfârșit, o turcoaică cu feregea, urâtă însă, cu mai mulți turci, printre care era și marele cadiu⁴⁹ al Belgradului. [...] Se găsea printre pasageri și o calfă de țesător din Chemnitz, în Saxonia, care lucrase în orașul meu de baștină, Glauchau, sperând să găsească de lucru în fabrica imperială de la Erekli de lângă Constantinopol. [...] Am ajuns la vărsarea Prutului⁵⁰ în Dunăre, unde se termina pământul moldovenesc și începea cel rusesc, Basarabia⁵¹, și apoi pe tărâm neutru, care fusese însă cu totul luat în stăpânire de ruși. Până acolo ne însoțiseră pîntenii munților Balcani⁵², pe care îi văzusem deja înainte de Brăila. De acum, priveliștea a devenit plicticoasă, vedeam de jur împrejur doar mlaștini și șesuri. Spre ora 2 după-amiaza am trecut de gura Sulina, numită așa după micul oraș așezat acolo, Sulina, ai cărui locuitori conduceau vasele ca piloți prin larga, dar cu totul înnisipata gură a Dunării. Un număr mare de nave din toate țările erau ancorate acolo. Trecerea era îngustă și periculoasă; am văzut epavele mai multor vase eșuate de amândouă părțile. Un pilot de-al locului conducea trecerea; timonierul nu cârmea bine; un marinăr măsura într-una fundul apei și de două ori a găsit o adâncime de doar 9 picioare, în timp ce vasul se ducea opt picioare și trei sferturi în jos.

⁴⁵ Regatul Suediei și Norvegiei luase ființă ca uniune personală prin Tratatul de la Kiel din 1814.

⁴⁶ Bukarest.

⁴⁷ *Rabbanitische Juden*. sectă evreiască ce se baza pe o interpretare mai puțin strictă a textelor biblice.

⁴⁸ Czernowitz.

⁴⁹ *Oberrichter*.

⁵⁰ Pruth.

⁵¹ *Bessarabien*. Autorului nu par să îi fie cunoscute împrejurările cedării Basarabiei în 1812.

⁵² Confuzie cu Munții Măcinului.

JACQUES BOUCHER DE CRÈVECŒUR DE PERTHES (1788–1868)

Celebrul geolog și arheolog francez Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes s-a născut în localitatea Rethel în munții Ardennes. El era fiul mai mare al lui Jules Armand Guillaume Boucher de Crèvecœur și al Etienne Jeanne Marie de Perthes. Pasiunea pentru botanică a moștenit-o de la tatăl său, care era ofițer de vamă. Boucher de Perthes a urmat cariera paternă, care l-a purtat timp de șase ani în Italia. În 1825 devenea ofițer de vamă în orașul Abbeville, în care a locuit până la sfârșitul vieții sale. Preocupat de arheologie, în special de studiul epocii de piatră și al omului preistoric, el a descoperit în 1830 în valea râului Somme artefacte din epoca veche a pietrei; a fost considerat dintre întemeietorii paleontologiei, iar teoriile privitoare la omul preistoric, au făcut obiectul lucrării intitulată *Antiquités Celtiques et Antédiluviennes*. Boucher de Perthes a fost și un scriitor talentat, dar și un pasionat călător în spații considerate exotice pentru contemporanii săi: Europa de răsărit și Imperiul otoman, Algeria, dar și Danemarca, Suedia, Spania.

În mai 1853 pleca din Abbeville spre Constantinopol, iar pe drumul de întoarcere a călătorit pe Dunăre de la Sulina spre Viena. A perceput spațiul românesc mai mult de la bordul vasului, dar formația sa științifică și cunoștințele de ofițer de vamă au dat consistență observațiilor sale, deosebit de interesante, în preajma declanșării războiului Crimeii.

Boucher de Perthes a fost impresionat de Delta Dunării, căreia i-a dedicat numeroase pagini. El a descris cu mult talent traseul sinuos al fluviului, care l-a ajutat să descopere farmecul unic al spațiului vizitat, fiind încântat de diversitatea speciilor de păsări întâlnite aici și mai ales de peisajul halucinant al morilor de vânt din jurul Sulinei. Călătorul francez a fost uimit de amplasarea posturilor de observație rusești de la graniță, a descris uniforme soldaților, a făcut referiri la disciplina militară, care, în opinia sa, era superioară celei turcești. În drumul său a trecut pe lângă Chilia, Ismail, Tulcea, Isaccea, locuri care l-au impresionat și a remarcat atât construcțiile militare ridicate de ruși cu ocazia războiului din 1828–1829, cât și monumentele antice, tumulii, construcțiile ridicate de împăratul Traian, ruine ce aminteau de trecutul roman al regiunii. În tot acest periplu a resimțit lipsa unei hărți arheologice a ținuturilor și a constatat erorile din ghidurile de călătorie. El a identificat corect Hârșova cu anticul Carsium și Tulcea cu Aegyssus, dar a greșit în ceea ce privea orașul Reni, pe care îl credea a fi Dinogetia. Observațiile sale sunt critice în privința urbanizării, a carantinei din Galați, a obiceiurilor țiganilor din Orșova, a condițiilor insalubre de la bordul vasului. Călătorul francez s-a dovedit și un minunat portretist atunci când l-a descris pe prințul Miloș Obrenovici, care i-a devenit tovarăș de călătorie de la Giurgiu, sau când a povestit despre negustorii sau despre antreprenorii români, care l-au uimit prin cunoștințele lor lingvistice și dorința de a aplica în principate tehnica modernă.

Despre Boucher de Perthes au mai scris: Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, București, 1928, vol. III, p. 278–283; Ion Conea, *Voyage à Constantinople par l'Italie, La Sicile et la Grèce*, în „Analele Dobrogei”, Constanța, an IV, nr. 2, aprilie–iunie, 1923, p. 179–203; Ovidiu Muntean, *Voyageurs français dans les Pays Roumains pendant la première moitié du XIXe siècle*, în „Transilvanian Review”, vol. XII, no. 2, summer, 2003, p. 110–111.

JACQUES BOUCHER DE CRÈVECŒUR DE PERTHES

Călătorie la Constantinopol prin Italia, Sicilia, Grecia și întoarcere prin Marea Neagră, Rumelia, Basarabia Rusă, provinciile danubiene, Ungaria, Austria și Prusia¹

p. 362

Sulina. Flota de comerț. Basarabia rusă. Cazacii

Obstacolul a fost trecut, iar noi am înaintat pe fluviu, pentru că Sulina nu este decât una dintre cele șase guri de vărsare și cea mai bună pentru navigație, după spusele unora.

Am ajuns în localitatea Sulineh, Sulinam sau Sulina, pentru că are atâtea nume pe câte guri are Dunărea. Acest oraș este la dreapta noastră, să nu pierdem din vedere că urcând pe fluviu, malul stâng al fluviului a devenit pentru noi cel drept. Sulina face parte din Basarabia rusă. Ieni-Fenal, alt oraș plasat în față, aparține Bulgariei² și Turciei.

Ne oprim un moment între cele două orașe și debarcăm în ultimul, care nu este de fapt decât o stradă de-a lungul fluviului, care aici nu pare să aibă mai mult de o jumătate de kilometru în lățime. Drumul este mărginit pe ambele părți de cheiuri de lemn. De cealaltă parte, pe țărmul rusesc, casele sunt separate // unele de
p. 363 altele, de teama incendiilor. Acoperișurile lor sunt vopsite în roșu.

Pe ambele maluri morile de vânt domină casele; dar cheiuri, case, mori, toate dispar în spatele unei păduri de catarge (piloni), pe care am văzut-o numai pe Tamisa³. Sute de nave, toate de tonaje mari, purtând steaguri diverse și reprezentând tot atâtea națiuni se întindeau pe două linii nesfârșite. Era un spectacol demn de milă să vezi atâtea echipaje pe punțile lor sau pe cheiuri, privindu-ne cu brațele încrucișate și urmărind cu priviri invidioase mișcarea noastră. De două luni, aceste nave, în cea mai mare parte transportând grâne, erau reținute acolo. Unele își debarcaseră marfa, dar pragul (bara) funest se ridicase la un asemenea punct că nu puteau trece, chiar și fără încărcătură. Acolo se desăvârșea ruina căpitanilor, a armatorilor, a populațiilor care așteptau descărcarea grânelor pentru a suplini lipsa recoltelor. Iată ce poate aduce războiul [...]

Când fluviul a devenit liber ne-am găsit între două maluri joase acoperite de trestie, iar cât vedeai, nu se zărea nici un arbore sau o casă. Aici Dunărea nu este

¹ Traducerea s-a făcut după Boucher de Perthes, *Voyage à Constantinople par l'Italie, la Sicile et la Grèce, retour par la Mer Noire, la Roumélie, la Bulgarie, la Bessarabie russe, les provinces danubiennes, la Hongrie, l'Autriche et la Prusse*, t. II, Paris, 1855, p. 363–456 coroborată cu fragmentele traduse de către Ion Conea în „Analele Dobrogei”, Constanța, an IV, nr. 2, p. 179–203.

² Prin Bulgaria, autorul desemna Dobrogea, care făcea parte în acea perioadă din Imperiul otoman.

³ Râu care străbate Londra.

mai largă decât Tamisa la Londra și seamănă foarte puțin cu regina fluviilor din Europa, dar trebuie să ne amintim că nu este decât a șasea parte din ea, din moment ce are șase guri [...]

Cred că ne aflăm în 29 iulie, dacă nu am încurcat datele. Țânțarii, de care ne p. 368 temeam, nu ne-au chinuit foarte mult. A trecut aproape de noi vaporul *Cignis* //. Din când în când zărim, pe fluviu, câțiva pescari scoțându-și plasele. Am trimis pe p. 369 malul rus (în Basarabia) o barcă pentru a cumpăra pește. Am mers și eu. Locul părea părăsit. Nu am zărit decât câteva case, ce semănau de la distanță cu niște cabane elvețiene. Aceste case sunt acoperite cu lemn sau cu ierburi uscate. Nu zărești altă umbră decât cea a arborilor piperniciți și destul de rari. Mlaștinile acoperite de trestii se întind la orizont. Pelicanii albi cu aripi negre zboară în stoluri deasupra noastră, iar berzele sunt ocupate să pescuiască în apele adânci. Dintr-o dată apar bătlani pitici, albi și zvelfți. Toate aceste păsări zboară și înoată fără sfială aproape de noi și nu par a fi deranjate de prezența noastră. Parcă ar ști că nu avem de gând să folosim armele împotriva lor. Adevărul este că dacă am trage un foc în apropierea unui post, am avea mari neplăceri.

Lăsăm în stânga noastră un sat al cărui nume nu este știut de nimeni, nici chiar de ofițeri.

Suntem înconjurați de o mare de trestie, niciodată nu am văzut atât de multă, pare o mare verde cu valuri. Pentru a completa iluzia, a apărut o pânză la orizont, apoi o alta și vedem astfel înaintând vase, acolo unde nu zărim nici o picătură de apă. Pare că plutesc pe o câmpie. Este un spectacol ciudat care ne încântă pe toți. Bineînțeles că explicația nu întârzie să apară și în fața noastră apare unul dintre canale, care transformă Dunărea într-un adevărat labirint.

Din loc în loc, pe malul rusc, sunt case din lemn construite pe piloni, astfel încât inundațiile fluviului să nu le poată atinge. Etajul unic, care domină parterul, avansează cu balconul deasupra fluviului //. În afara locuinței principale, vedem în p. 370 spatele lor două sau trei barăci de stuf și un fel de țarc asemănător cu țarcurile noastre pentru oi.

Aceste așezări, care apar din leghe în leghe sau din jumătate în jumătate de leghe sunt construite toate după același model. În fața fiecăruia se află un mic port, unde se găsește o ambarcațiune.

La început nu am acordat o atenție mare acestor construcții atât de mohorâte, crezând că sunt locuințele pescarilor sau refugii ale grănicerilor. Dar, apropiindu-ne de ele, am crezut că disting figuri umane aliniate pe balcon. Pentru că erau nemișcate am crezut că erau niște păpuși, pe care grănicerii sau soldații se amuzau să le facă din pământ și iarbă, așa cum făceau țărani noștri pentru a speria păsările.

Pe măsură ce ne apropiam de ele am văzut că erau îmbrăcate în redingote lungi, maronii, cu un fel de beretă pe cap și țineau în mâini ceva ce semăna cu o pușcă. Gluma mi se părea bună, mai ales că nu vedeam nici un om, iar pe măsură ce ne depărtam nimeni nu mișca. Am fost nevoit să-mi schimb impresia, atunci când am văzut pe una dintre păpuși, cea din frunte, care a ieșit din rând și ne-a prezentat arma în semn de omagiu.

Am înțeles atunci că erau avanposturile rusești, linia lor de graniță și cordonul sanitar. Aceste locuințe înconjurate de ape, din cauza inundațiilor, le

p. 371 serveau de cazarmă și de corp de gardă //. În cinstea pavilionului austriac, care era arborat pe barca noastră, au dat onorul. Din post în post, fără îndoială, în urma unui consemn general, acest ceremonial s-a repetat, nu numai pe țărmurile Basarabiei rusești, dar și pe cele ale Moldovei, Țării Românești. Numai în Ungaria acesta a încetat și armele ne-au fost prezentate în alt fel. Vă voi povesti la timpul potrivit.

Pe malul bulgăresc, soldații turci coborau adesea pentru a ne vedea cum treceam, nu ne incomodau cu nimic atunci când mergeam pe uscat, dar nu dădeau onorul pavilionului nostru, sau ofițerilor noștri, dar nici ofițerilor lor. De patru sau cinci ori împreună cu colonelul am fost în apropierea corturilor sau a detașamentelor care făceau manevre, dar fie că nu recunoșteau gradele, fie din cu totul altă cauză nu i-au acordat atenția cuvenită [...]

p. 373 **Bulgaria – Tulcea – Morile – Isaccea – Timarova – Prutul - Moldova**

Am văzut, de mult, Dunărea, Istrul, cum era numit de antici, Donau de germani, acest rege al râurilor europene, care izvorăște din curtea unui palat princiar din ducatul Baden⁴. L-am regăsit mare și puternic după un curs de 2 800 km, între două maluri sălbatice, unde a servit drept graniță Imperiului roman și pavază împotriva barbarilor din Nord. Astăzi are aceeași semnificație pentru Imperiul otoman împotriva celui rus. Dintre toate fluviile este cel care străbate cele mai multe provincii și orașe și care primește ape de la cel mai mare număr de râuri, dintre care cele mai mari sunt: Ems⁵, Raab⁶, Drava⁷, Sava⁸, Mureș, Tisza, Oltul, Siret, Prut etc.

Ne-am minunat de cantitatea de apă, dar nimic mai mult, pentru că până acum nu ne-a arătat nimic din malurile sale atât de laudate. Basarabia nu este fără
p. 374 îndoială „frumoasa Rusie”, iar // Bulgaria nu pare a fi prosperă. Pe ambele maluri se văd mlaștini și stufărișuri eterne. Berze, pelicani, egrete și vulturi de talie mijlocie planează deasupra mlaștinilor pentru a-și căuta prada. Un grup de fenicoptere sau de altă specie cu picioare lungi, cu penaj roz, vine să varieze spectacolul. Nimic mai încântător decât reflectarea razelor de soare în penajul acestor păsări. Ne urmăresc o secundă, apoi spre marele nostru regret ne părăsesc. Este foarte dificil să determin speciile păsărilor, pentru că le vedem numai zburând, totuși iată speciile pe care le-am întâlnit cel mai des:

Barza era barza albă a lui Buffon⁹, *ciconia alba* și *ardea ciconia* a lui Linné¹⁰. O pasăre mai mică, cu ciocul și cu picioarele negre, poate fi micul bătlan alb al lui Buffon, *ardea blanca* a lui Linné.

⁴ Ducat situat în sud-vestul Germaniei, pe malul drept al Rinului. A devenit un stat întins după desființarea Sfântului Imperiu Roman de națiune germană, în 1871 a intrat în componența Imperiului german.

⁵ Râu în Germania, afluent al Dunării.

⁶ Râu în Austria, Raba denumirea pe care o are pe teritoriul Ungariei.

⁷ Afluent al Dunării, ce traversează Austria, Ungaria, Slovenia, Croația.

⁸ Sava, afluent al Dunării.

⁹ Georges Louis Leclerc, conte de Buffon (1707–1788), iluminist, botanist francez.

¹⁰ Karl von Linné (1707–1778), botanist, fizician, zoolog suedez.

Un pelican alb cu aripile negre seamănă mult cu *pelicanus noncrotalus* sau cu *pelicanus crispus* al lui Bruch.

Vulturul este vulturul pescar, *falcus haliactus*, sau mai bine spus zgomotosul *falco albicilla* [...]

Aceste bălți și mlaștini sunt mărginite în depărtare de coline, care ar putea fi p. 375 vechile maluri ale fluviului, pentru că le întâlnim peste tot până la Viena și mai departe. Mai mult sau mai puțin înalte aceste maluri ating în anumite părți înălțimea falezelor noastre de la Marea Mânecii sau ale munților de ordinul al treilea, acesta este cel puțin efectul pe care mi-l fac de la distanță [...]

Pentru că nu puteam să studiez natura, am revenit la ruine. Pe colinele din p. 377 depărtare, am regăsit, grație lunetei mele, aceea linie de tumuli pe care am văzut-o pentru prima dată pe țărmurile Mării Negre și pe care am remarcat-o pe ambele maluri ale Dunării până la Pesta. Le-am întâlnit fie izolate, fie câteodată în grupuri, sau pe linii paralele unde am putut să recunosc o anumită ordine ierarhică, adică cele mai mici înconjurau ceea ce era probabil monumentul central. Am remarcat de asemenea că acestea se compuneau în grupe cu număr impar: trei, cinci, șapte.

Acești tumuli nu se găsesc numai pe țărmurile Dunării. Anatole Demidov¹¹, în lucrarea sa despre Rusia de sud și Crimeea spunea la pagina 467 și 468: „Le întâlnim de pe platourile Donului până în Taurida, de unde ele sunt răspândite până la malurile Dunării, granițele Poloniei și în Nordul Rusiei”.

Demidov propunea realizarea unei hărți a acestor tumuli. Cred că această hartă va avea o mare utilitate istorică și ar putea contribui la elucidarea multelor întrebări privitoare la originea acelor popoare care le-au construit. Dar ar trebui ca autoritățile, cele care iubesc artele și istoria, să se înțeleagă pentru a pune oameni competenți să facă săpături arheologice. Se crede că în aceste ținuturi prea puțin locuite, unde nu trăiesc decât populații semibarbare, acești tumuli sunt apărați de p. 378 superstiții // și nu au fost cercetați niciodată. În același timp un ofițer dalmat mi-a spus cum a asistat la dezvelirea a doi tumuli și a văzut cum au fost scoase din ei arme, figurine și un cerc de piatră închis în altul. Aceste obiecte au fost transportate la muzeul din Sankt Petersburg [...]

Se pare că inundația se întinde pe măsură ce înaintăm; nu vedem decât în p. 379 depărtare câteva corpuri de gardă înconjugate de ape. Acum acestea sunt mult mai apropiate unul de celălalt, iar când fluviul nu face un cot prea brusc putem vedea chiar trei sau patru, împreună cu dependințele lor. Seamănă cu un arhipelag în miniatură [...] Lăsăm în sfârșit la stânga muntele Bestepe¹² și începem să distingem p. 381 de departe alți munți. Încerc, văzându-i, un fel de ușurare. Vederea acestor mlaștini, care înconjoară de atâta timp vasul nostru, m-a obosit [...].

¹¹ Anatoli Demidov (1812–1870), prinț rus, călător prin țările române. Date biobibliografice și relatarea călătoriei sale vezi în *Călători străini despre țările române*, serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, București, 2006, p. 599–680.

¹² În limba turcă „cinci dealuri”, coline în jud. Tulcea.

Singurul loc mai important din apropierea noastră, după Marea Neagră și Sulina este Chilia¹³, oraș al Basarabiei, situat pe un alt afluent al Dunării. Nu știu dacă se afla pe brațul pe care ne aflăm pentru că nu am reușit să-l văd.

Acum reușim să distingem clădirile din Ismail¹⁴ sau Ismailov, care de departe ne apare ca un mare oraș. Este totuși unul dintre cele mai importante orașe ale Basarabiei rusești. Numărul locuitorilor este variabil în dicționare. Unii îi atribuie 8 000, alții 25 000, alții 30 000 de locuitori. În orice caz este un loc important din punct de vedere militar pentru Rusia și un loc de carantină, motiv pentru care nu mă gândesc să merg. Lazaretele îmi provoacă o teamă mai mare decât ciuma. Acolo staționează o parte din flota de pe Dunăre [...]

p. 382 Am zărit pe câmpie o mare mișcare de trupe, fără îndoială era o manevră a soldaților din garnizoană.

La stânga, pe malul bulgăresc și pe coline ni se oferă un alt spectacol, unul dintre cele mai vesele care ni se pot înfățișa. Credeam că asist la un mare spectacol de carnaval sau la o pantomimă a lui Briarees¹⁵. Nimic însă mai serios și mai util, era o armată de mori de vânt cu șase sau zece palete, care se învâteau puțin câte puțin. Am numărat aproape 40, fără să le pun la socoteală pe cele care nu le zăream.

În fața morilor și față în față cu Ismail este un oraș turc fortificat, către care ne îndreptăm, și care se numește Tulcea. Fără a încerca a pune de acord hărțile, ghidurile și dicționarele cu cele spuse de locuitori, care nu cunosc nici o denumire a orașului lor, pot spune numai că această așezare poate fi considerată a fi vechiul Aegyssus și că va rămâne, datorită morilor de vânt, mereu în memoria mea asemenea unui alt loc al Dunării despre care voi vorbi mai departe, și care m-a impresionat datorită morilor de apă.

p. 383 Mai multe nave de război rusești au trecut pe lângă noi. Numărul morilor creștea pe măsură ce avansam; am numărat peste 56. Ne-am oprit în fața orașului care ne părea foarte întins. // Casele sunt acoperite de lemn și sunt separate unele de altele. Câteva au și două etaje. Am reînceput să vedem coșuri. Vase sub pavilion turcesc pluteau. Am zărit și o moschee. Câteva nave sunt în port. O stâncă aparent vulcanică, domină Tulcea. Populația orașului se compune din turci, greci și bulgari.

Îndepărtându-se de port, înaintând pe Dunăre, care are aici o lărgime de un kilometru, orașul ni se arată la jumătatea coastei. Casele separate de o mulțime de arbori, care se întind până în apropierea fluviului și ale căror trunchiuri sunt acoperite de apă, catargele navelor, dominate de aripile morilor, toate acestea formează împreună un peisaj fantastic, care dacă ar fi reprezentat într-un tablou, ar putea fi considerat o operă a imaginației.

Alte mori ! Parcă se înmulțesc mereu, acum se văd peste 60 !

În sfârșit, Dunărea ni se arată așa cum este. Toate brațele sale sunt reunite. Nu își mai pierde apele în canale, care nu sunt navigabile. Aici ea câștigă în adâncime. Fluviul este îmbogățit și de ploile de primăvară, care în unele locuri au

¹³ Se referă probabil la Chilia Nouă, pentru că această localitate se afla atunci în Basarabia. Chilia Veche era în Dobrogea otomană.

¹⁴ Ismail, oraș în Republica Ucraina.

¹⁵ Briarees, în mitologie un uriaș cu 100 de mâini și 50 de picioare.

făcut ca apele sale să înghită mile din țarm. Pe malul turcesc sunt coline. Malul rusesc oferă întotdeauna o regiune joasă, dar mai puțin mlăștinoasă ca cea dinainte.

În timp ce ne îndepărtăm de Tulcea vedem mai bine Ismail, ale cărui vaste stabilimente militare ni se perindă în fața ochilor. Apoi urmează orașul cu turnul și clopotele sale. Posturile rusești se găsesc aici la un kilometru unul de celălalt. Unul mai ales are, pe lângă dependențele obișnuite, o mică clădire din lemn. Apartine probabil unui ofițer. Sălciile și mestecenii sunt peste tot. Albia Dunării se lărgeste p. 384 // și poate avea aici trei kilometri. Zărim pe malul rusesc un detașament de cazaci.

Pe malul turcesc malurile devin împădurite. Locotenentul ne spune că aceste păduri sunt pline de vânat și că aici mistreții sunt de talie mare. El spune că pielea unui împănă cu capul ar avea o greutate de 63 de livre¹⁶. Aici a văzut și cerbi, pe care frigul i-a făcut să se apropie de apă. Veneau în turme de 100–200 de exemplare. Un alt animal, pe care îl numește căprioară¹⁷ se întâlnește des.

În anumite perioade se zăresc și lupii, dar nu atacă oamenii decât atunci când nu au altă hrană. Mistreții când sunt întâlniți pe drum sunt mai periculoși. [...]

Când locuitorii sunt obligați iarna să traverseze pădurile împreună cu caii și căruțele lor, au întotdeauna la ei câteva torțe pe care le țin aprinse. Este un mijloc excelent de a-i îndepărta pe lupi. Dacă, din întâmplare unul dintre ei le atacă caii, // o astfel de torță este aruncată <în mijlocul lor>, ceea ce îi sperie.

p. 385

Vânatul numeros se explică prin imensitatea terenurilor pustii, a pădurilor, puținătatea așezărilor umane și lipsa de preocupare a locuitorilor pentru această îndeletnicire. Bulgarii, popor cultivator au altceva de făcut, iar turcii, puțin numeroși sunt prea săraci sau prea leneși pentru a vâna și altfel decât cu șoimii.

La 22 de mile de Tulcea se zărește, la dreapta Dunării, pe malul rusesc, o mare de arbori care se pierde la orizont și se întinde în linie dreaptă transversal cu fluviul, aproximativ 10–12 km și sfârșește pe malurile sale. De acolo formează un unghi drept cu o altă pădure paralelă cu fluviul, care este la fel ca prima, o linie perfect dreaptă. Aceste două drumuri sunt de un efect uluitor, mai ales că inundația a făcut două istmuri, iar aceste alei par două panglici mari de verdeață. Arborii din aceste păduri nu sunt altceva decât pilonii, construiți de ruși în 1828, pentru a susține o bucată de pământ sau o șosea, pe care au construit-o pentru a traversa aceste mlaștini cu tunurile și pentru a le duce la Dunăre, acolo unde este mai îngustă. Pe acolo au trecut pentru a câștiga Varna și Adrianopole. Vedem încă ruinele fortificațiilor de pământ ridicate de turci pentru a apăra trecerea și pe cele ridicate de ruși la rândul lor.

Pe turci, care se așteptau la noi atacuri asupra acestui punct, i-am găsit reparând redutele. Lucrau la ele mulți soldați, iar piesele tunurilor sunt acolo, gata a fi puse în funcțiune. Credem că este o treabă făcută ca la turci, adică destul de rău. Au plasat al doilea rând de tranșee prea departe de fluviu; // în fine direcția p. 386 tunurilor nu este cea bună, nu ar fi cea aleasă de inginerii noștri [...] Se văd, de asemenea, urmele unui pod de lemn construit de ruși.

¹⁶ 1 livră = 500 gr.

¹⁷ *Caprioli*.

La extremitatea șoselei, la dreapta, vedem de departe o mare biserică, construită în 1830, chiar în locul unde împăratul Nicolae¹⁸ le-a vorbit soldaților, făcând împreună o rugăciune înainte de a începe lupta împotriva otomanilor și a elibera fluviul [...]

Un tumul, ce domină toate colinele din apropiere, se vede în fața noastră. Cei de aici îl numesc mormântul lui Traian¹⁹. Este de un efect admirabil și poate fi zărit de la o distanță mare.

Pe malurile fluviului sunt ruinele zidurilor și resturile din podul pe care Traian l-a ridicat pe Dunăre în jurul anului 114²⁰. Zărim pe malul turc o baterie puternică, apoi orașul Isaccea²¹ luat și dăruit de ruși în 1828 [...]

Aici pământul este acoperit de recolte frumoase, care ajung până în apropiere de fluviu. La jumătatea țărmlui se zăresc mori, iar apoi orașul, plin de arbori, se p. 387 întinde în fața noastră. În depărtare se disting înălțimi, // iar mormântul lui Traian domină totul. Este unul dintre cele mai frumoase locuri ale Dunării.

O insulă ne ascunde Isaccea, care apare însă imediat. În partea cealaltă regăsim alea de piloni. Aceste mii și mii de cotituri ale Dunării ne permit să vedem țara sub toate aspectele sale. Așa se face că regăsim orașul Isaccea pentru a treia oară și sub altă înfățișare. Vedem vechile urme ale fortificațiilor și minaretul moscheii. Un alt mormânt, mai mic decât cel al lui Traian, se află în stânga. În fața Isaccei, pe malul rusesc se află orașelul Kartal în jur de 1 400 de oameni.

Insula pe care o ocolim este plină de sălcii și de mesteceni. Aici Dunărea pare să aibă în jur de două – trei mile lărgime [...]

Recunosc noile morminte. Un locotenent îmi spune că unul dintre ele a fost deschis și că au găsit în el scheletul unui bărbat așezat, împreună cu cel al unei femei așezate pe pieptul său, iar la picioarele lor au fost găsite monede de aur.

La dreapta, în Basarabia rusă, la limitele la care noi am ajuns, începem să distingem colinele; ele sunt acoperite cu vii din care se face un vin alb, bun și ușor. // p. 388

Mormântul lui Traian se află încă în fața noastră. Aici posturile rusești de abia sunt la o bătaie de pușcă unul de altul. În spatele unuia dintre ele se vede o casă frumoasă, clădită din piatră, probabil că este locuința unui ofițer. La dreapta noastră se vede un orașel numit Timarova de către unii, Reni²² de către alții. Este antica Dinogetie²³; imediat zărim Prutul, care separă Basarabia sau Rusia europeană de Moldova și se varsă în Dunăre, iar apele sale ne scaldă vaporul. Toată lumea se afla pe punte să vadă acest nou Rubicon²⁴, a cărei traversare era subiectul zilei [...]

Pe malul stâng zăream malul bulgăresc. Luminile orașului Galați ne-au apărut la mică distanță.

Intrând în port am căutat repede un vapor cu aburi. Am zărit unul. Era un vapor pentru Constantinopol. Am zărit un altul, care mergea la Odessa. Un al

¹⁸ Nicolae I, țar al Rusiei (1825–1855).

¹⁹ Eroare. Probabil unul dintre tumuli era considerat a fi mormântul împăratului Traian.

²⁰ Eroare. Podul ridicat de Traian este cel de la Drobeta-Turnu Severin.

²¹ Isaccea, oraș jud. Tulcea.

²² Reni, oraș în Ucraina.

²³ Fals, Dinogetia este actualmente insula Bisericuța, lângă Garvăn, la 11 kilometri de Galați.

²⁴ Rubicon, râu în Italia.

treilea se îndrepta spre Varna. Un al patrulea urca pe Dunăre, era ceea ce îmi doream! [...] // Astfel asigurat, vreau să mă duc în oraș, unde se vedeau strălucind p. 389 multe lumini. După numai câțiva pași am fost oprit de soldați ruși și moldoveni, care cu baionetele încrucișate strigau să mă îndepărtez. Am revenit și am întrebat care era cauza unui astfel de comportament. Mi s-a spus că sunt în carantină, atât eu cât și nava pe care sosisem. Neliniștea mea creștea. Ne lăsau să plecăm spre Viena sau eram consemnați acolo ? Am urcat la bord, unde m-au liniștit, spunându-mi că o să plec, mâine la orele șapte, spre Viena [...]

Galați. Lazaretul. Trupele moldovenești. Câmpul rusesc. Brăila

p. 390

[...] Cum Galați era punctul de navigație spre Bosfor, pasagerii care mergeau mai departe erau în lipsă de mijloace de transport. Acestea erau greu de găsit, iar teama unei întârzieri neliniștea pe toată lumea. Războiul putea izbucni dintr-un moment în altul. [...] // După vizita pe care am făcut-o ofițerilor, în principal p. 394 vechiului meu amic dalmat, care m-a sufocat într-o îmbrățișare caldă, am coborât la carantină, unde erau strânși toți cei care nu au rămas pe malul turc sau care așteptau permisiunea de a intra în oraș. În spațiul care ne era hărăzit drept închisoare puteai să te plimbi, dar eu nu vedeam din oraș decât acoperișurile caselor și turlele clopotnițelor. În lipsa clădirilor aveam însă spectacolul persoanelor, <care ne vizitau și ne priveau de departe>. Pe măsură ce soarele se ridica, curioșii se urcau pe înălțimile ce înconjurau închisoarea noastră, care era alcătuită din hangare și o curte largă. Am văzut cum sosea un număr important de soldați, apoi ofițeri, ruși, moldoveni și munteni, pe care mi-i arăta însoțitorul meu ungur, care cunoștea foarte bine țara și mă făcea să le disting uniforme. Moldovenii și muntenii mi s-au părut înalți, puternici cu o frumoasă ținută. Făceau parte probabil dintr-un corp militar de elită. Aveau căciuli de astrahan negru, care erau rotunde, asemenea unui turban plat și aveau fundul roșu ornat cu aur, ceea ce le dădea un efect încântător. // p. 395 Sunt uimit că această modă nu a fost adoptată și de către trupele noastre. Aceste căciuli erau comode, elegante, bine făcute și puteau apăra capetele de loviturile de sabie sau de un glonte. La fel de solide ca niște caschete, nu au greutatea acestora și sunt mai stabile în fața vânturilor. [...] Numărul ofițerilor, care au venit să ne examineze, se reînnoia fără încetare, iar varietatea uniformelor ne făcea să bănuim numărul mare al trupelor care se găseau în oraș sau în împrejurimi. Se vorbea de 12 000 de oameni, iar corturile se zăreau în afara orașului. După ofițeri și după mulți orașeni cu pălării și cu palton, pentru că paltonul a făcut turul lumii, au sosit doamnele. Carantina și pacheboturile păreau a fi una dintre distracțiile orașului, care și așa nu are prea multe, îmi spunea ofițerul rus, prea puțin încântat de țară.

Galați, unul dintre orașele principale ale Moldovei, nu are mai mult de 7 000 locuitori. Aflat la doi kilometri de gurile Prutului și în apropierea Basarabiei, are o importanță comercială, iar numărul mare de corăbii și vapoare care se găsesc în port, arată că afacerile merg bine.

Unul dintre grăniceri care vorbea italiană, nu era de aceeași părere // cu p. 396 ofițerul. El vorbea foarte frumos despre oraș. Pretindea că are 30 000 de locuitori și

că locuitorilor nu le lipsea nimic. A recunoscut că nu existau hanuri, dar că în carantină puteam găsi tot ce aveam nevoie. La dorința mea, de a avea cotlet la cină, el s-a grăbit să-mi aducă o ceașcă de cafea neagră cu doi biscuiți. Era o cină frugală. [...] Între timp trecuse de mult orele șapte. Așezat pe bagaje așteptam în zadar pe ofițerul care trebuia să se ocupe de imbarcarea mea. A venit, într-un sfârșit, să-mi spună că trebuia să-mi plătesc în avans călătoria până la Viena și pentru aceasta era necesar să mă duc la carantină. Un comisar în uniformă a apărut în spatele unui grilaj dublu. Am trecut una câte una monedele mele de aur printr-o fereastră, iar el le pune într-o cupă, umplută cu oțet. Comisarul le scotea, le încerca, le afuma, le cântărea, și ceea ce fuseseră lire englezești și monede de 20 de franci erau transformați în florini austrieci, iar eu pierdeam la această operație între 5 și 6%. Unul dintre negustorii de pe nava *Bosfor*, care a văzut aceste manevre lipsite de onestitate m-a avertizat că sunt escroc. L-a apostrofat aspru pe comisar. Acesta mi-a arătat tariful. Nu el era cel care mă fura, ci administrația statului, care se baza pe un decret al majestății sale imperiale.

În total, prețul călătoriei, hrana și dormitul, deveneau, datorită acestui schimb cămătăresc cu o treime mai scumpe decât cele de pe navele franțuzești sau italiene.

p. 397 Călătoria plătită, bagajele percheziționate, cafeaua luată, mă credeam în perfectă regulă. Deodată mi-am amintit de pașaport. Au uitat să mi-l înapoieze, iar eu am omis să-l cer. Am fugit la bord. [...] // Prietenul meu dalmat m-a privit ca și cum aș fi revenit din altă lume. Credea că mă întorc cu el la Constantinopol. I-am spus motivul întoarcerii mele. [...] Întors la carantină nu mi-am mai găsit bagajele. Totul dispăruse, valiza, sacul de dormit, pălăria, armele, umbrela. Împrejurarea era îngrozitoare. Iată-mă alergând, rugându-mă și negăsind decât lume care mă privea, ridica din umeri și întorcea spatele. Nu aveam decât ceea ce era pe mine. Pierderea hainelor mă întrista, dar mai ales cea a însemnărilor. Am petrecut un sfert de oră îngrozitor. În sfârșit l-am văzut pe ofițerul care fusese însărcinat să aibă grijă de mine. M-a întrebat numele și numărul bagajului meu. Mi-a spus că el mi-a urcat bagajele la bord, unde le-am regăsit cu bucurie.

p. 398 Eram urcat pe noul meu vapor. Îl văzusem mai înainte. Era un vapor mare, construit parcă după înfățișarea Arcei lui Noe, cu un coș în plus. Pe punte trona o pasarelă ridicată ca o etajeră și pe care era așezat un cort cu parapetii // ridicați. Pe scurt era o invenție propice pentru a face ca navigația oamenilor să fie posibilă în ținuturi vântoase sau pe un fluviu involburat. Dar se pare că Dunărea era un copil cuminte, care a permis acestei ciudate ambarcațiuni să navigheze în apele sale. [...]

La bordul navei se aflau animale ce ofereau aspectul unei menajerii. Peste tot erau cuști cu oi, păsări, berbeci, viței.

Un bucătar vienez, gras, cu un costum clasic, două fete ce lucrau la bucătărie, dintre care una ce semăna cu Athalia²⁵ și avea un cap pătrat, servitori din toate țările, murdari, stupizi, nepoliticoși, compuneau personalul administrativ de la bucătărie și din anticameră.

²⁵ Athalia, una dintre reginele evreilor, cunoscută pentru metodele sale sângeroase. A trăit în sec. IX î. Hr.

Căpitanul era bolnav. Era înlocuit de un ofițer străin, care nu știa decât germana. Al doilea, tânăr ofițer ilir, nu știa decât italiana. Nemulțumit că nu fusese numit la comanda navei, ne-a anunțat în curând că eram împotmoliți fără scăpare, datorită faptului că noul căpitan naviga pentru prima dată pe Dunăre, dar că el se spăla pe mâini, pentru că nu el îl numise.

Al treilea ofițer nu era decât un simplu pilot moldovean, muntean sau bulgar, marinar pur sânge și care era de mare folos atunci când i se permitea. Dar adevăratul stăpân era contabilul, tânăr elegant din Viena, vorbitor de italiană și de puțină franceză. Acesta era însărcinat cu scrierea actelor, cu verificatul pașapoartelor, cu aprovizionarea, se ocupa de // afaceri și de pasageri, fără a uita de câinele său, p. 399 un drăguț cocker spaniol, care merita fără îndoială cel mai mare interes, în afara zilelor când era predispus să muște de picioare. Dar nimic nu este perfect în lume. [...]

Cea mai perfectă neînțelegere domnea printre ofițeri. Pentru a nu fi împreună mâncau separat, fiecare la masa sa. Pilotul, primul și cel de-al doilea mecanic aveau, de asemenea, mese separate. Toți erau serviți înaintea pasagerilor plătitori. [...]

În cabine, paturile nu erau de lepădat. Aveau saltele destul de bine făcute, dar așternuturile lăseau de dorit, pentru că nu puteam numi așternut un petec de pânză de culoare îndoielnică. La bordul navei *Bosfor*, nu aveam decât unul singur, dar era alb și curat. M-aș fi consolată cu absența așternuturilor, și le-aș fi înlocuit cu șervețelele de masă, dacă aș fi avut o cuvertură. Aceasta nu exista însă, era numai o mică învelitoare sau poate era un covor, la fel de murdar ca și salteaua și care a servit evident pentru toți pasagerii care se perindaseră pe aici. [...] //

Din motive economice, oalele de noapte, care pe vapoarele de lux, erau una p. 400 la fiecare pat, sau cel mult una la două paturi, aici erau una la o cameră întreagă. Nu se găsea decât o oală de noapte, un lavabou și un vas cu apă pentru o jumătate de duzină de paturi. Trebuia să stai la coadă pentru a avea un loc.

Aceasta era situația care se găsea atât la clasa întâi cât și la cea de-a doua, unde mă aflam instalat datorită lipsei de locuri la prima clasă. Ne putem imagina ce se găsea la clasele a treia și a patra! Totuși acest vapor avea un salon somptuos cu oglinzi, cu lambriuri de lemn prețios, cu cristale. Era lux și mizerie în același loc. Mă amuzam de călătorii noi sosiți, care înșelați de aparențe și de prețul plătit se așteptau la un dineu bogat, la vinuri fine și la paturi excelente și găseau în schimb băuturi detestabile, bucate ce nu se puteau mânca și paturi fără așternuturi. Totuși la bord se afla ceva care ne era oferit cu generozitate și era de calitate excelentă. Cafeaua. Era cu adevărat bună, iar bucătarul excela în facerea ei.

Pasagerii erau la fel de numeroși ca pe *Bosfor*. Cei mai mulți erau cei de la clasa întâi, care la fiecare debarcare își disputau cabinele. Cea mai mare parte erau boieri bogați munteni și moldoveni, care fugeau, unii de turci, iar alții de ruși, negustori și speculanți, care mergeau să facă afaceri sau cine știe ce învârteli pe la Viena, administratori chemați de stăpâni, și mai ales spioni. Aceștia din urmă ne făceau să simțim că ne apropiem de țările civilizate. Credeam că fiecare era p. 401 spionat, // datorită figurilor noi numeroase, care se perindau tot timpul [...]

Treburile se încurcau și mai mult când un prinț se urca la bord, dorea să fie servit separat și își punea servitorii să mănânce la masa celor de clasa întâi. Aceasta

determina o migrație a pasagerilor spre clasa a doua. Dar în curând nimeni nu mai avea loc, deoarece soseau jandarmi și grăniceri, un detașament întreg a fost trimis pentru a servi drept escortă prințului, dar de fapt pentru a-l împiedica să debarce și să comunice cu pământul. De ce atâta precauție ? Veți înțelege când vă voi spune numele personajului.

Această invazie de ofițeri și de agenți care nu plăteau, cădeau în sarcina administrației de la bord, iar prezența lor avea repercusiuni asupra călătorilor. Ceea ce s-a și întâmplat și de la dietă am trecut la foamete. De altfel personalul de la bucătărie și din camere nu ajungea la atâtea mese. Din dorința de a servi atâta lume, nimeni nu era servit în final. [...]

p. 403 La stânga avem întotdeauna Bulgaria turcă, unde din loc în loc zărim corturi și fortificații începute. Ne apropiem de gurile Siretului, care din Galiția și din munții Carpați, se varsă în Dunăre și separă Țara Românească și Moldova și care se depărtează de Dunăre și se întinde la vest spre Transilvania. Moldova face parte din vechea țară a Daciei. Are 320 de kilometri de la nord la sud, iar de la est la vest 400 de kilometri. Cât despre populație, numărul ei se apropie de cel al Țării Românești. Autorii nu sunt de acord în privința cifrelor, iar guvernul mă îndoiesc că știe mai mult decât aceștia. Mi s-a spus că există aceeași situație în toate provinciile turcești sau dependente de Turcia.

Țara Românească, unde de abia am intrat, se întinde între 17 grade și 24 grade longitudine. Ni se spune că are 332 km pe 212 km. Dar cifrele nu sunt foarte exacte. Este bine să se facă precizări și asupra denumirii țării, pentru că localnicii nu o numesc Valahia, ci Țara Românească²⁶, iar turcii Ak-Iflak. Aceste două țări a căror importanță comercială nu este nici cât a celor mai înapoiate departamente, vor fi cauza sau pretextul unei noi conflagrații europene, iar aceste ținuturi care ar putea să hrănească atâtea populații, le va servi drept mormânt. //

p. 404 Aici Dunărea are o lărgime impresionantă. Este oare aceasta lărgimea ei obișnuită sau este efectul inundațiilor ? Se văd insule peste tot și mă întreb dacă sunt veritabile sau sunt numai înălțimi ale unor câmpii inundate? Oricare ar fi adevărul efectul este pitoresc. Este în plan mai mic Marea Greciei cu Cicladele, însă cu arbori și cu vegetație abundentă. [...]

Iată-ne la Brăila, vechea Perislava²⁷. Aici peste tot există confuzia numelor. Fiecare oraș are o duzină și adesea mai multe. Aceasta este, de altfel, unul dintre cele mai importante orașe ale Țării Românești. Se află la 65 de kilometri de Galați²⁸. Se pare că ar avea 30 000 de locuitori. Găsim acolo un număr mare de nave și o fortăreață ocupată de ruși. [...]

²⁶ *Zara Roumanasca.*

²⁷ Fals, actualul sat Nufăru se numea Perislava.

²⁸ Distanța de la Brăila la Galați este de 32 km. Există și un drum pe faleză care reduce distanța la cca 18 km.

În fața Brăilei se află un oraș sau o localitate. Este Măcin²⁹ (?), loc puțin cunoscut, al cărui nume nu este cunoscut de nimeni de la bord și care nu este trecut pe hărți? Harta Dunării ar trebui făcută³⁰. Nu vă pot spune toate dificultățile prin care am trecut, pentru a pune de acord între ele informațiile din dicționare, ghiduri și hărți, și apoi efortul făcut să le armonizez în scris cu propriile mele observații. Dacă aș vrea să folosesc hărțile publicate de jurnale, hărți ce indică mersul operațiilor, confuzia ar fi și mai mare încă. Aceste hărți improvizate sunt incomplete, ele sunt eronate. Se înșeală asupra râurilor, pun la dreapta localitățile care se află la stânga, sau în Turcia ceea ce se află în Rusia și invers.

Suntem în continuare înconjurați de insule. Cursul Dunării seamănă aici cu un labirint. În fața noastră, pe malul bulgăresc sunt minarete, un cimitir de pietre // ce au deasupra turbane și de ziduri în ruină. Este Hârșova³¹, vechiul Carsium, unde p. 407 rușii și turcii s-au luptat de multe ori. O tabără turcească, unde numărăm mai multe corturi, se află în afara orașului.

Mai departe zărim malurile fluviului împânzite de cai, care veneau pentru a-și potoli setea și a căuta răcoarea, pentru că soarele era arzător, iar aerul lipsea. Acești cai semisălbatici erau mici, dar viguroși. Soseau în turme de 100–200. Deodată începeau să fugă împreună, ceea ce producea un spectacol animat, asemănător cu cursele de la Champs de Mars,³² Hippodrome sau Corso. Aceste turme se succedau fără întrerupere pe leghe întregi. Am văzut de asemenea turme de boi și de porci. Nicăieri nu am zărit o atât de mare abundență de animale. Trebuie să aibă o valoare considerabilă.

Aici Dunărea are o lărgime considerabilă. Ne apropiem de malul muntean, unde distingem o mare deplasare de trupe. Ne întâlnim cu nave pline de soldați ruși. Mai departe întâlnim pescari, sau alți oameni în bărci, care la apropierea noastră dispăreau în tufișuri. [...]

Țara nu este împădurită, deși ar fi putut fi, martoră fiind vegetația viguroasă. // Malul bulgăresc este ridicat, cel muntean este plat și puțin accidentat. [...] p. 408

Întâlnim o flotilă de ambarcațiuni muntene cu aspect ciudat. Nu știu de ce fiecare națiune are o formă de ambarcațiune specifică. Chiar dacă experiența le demonstrează că forma și construcția ei este incomodă și periculoasă, nu renunță la ea. [...]

Posturile de grăniceri de pe malul drept și-au schimbat înfățișarea. Cele ale muntenilor seamănă cu niște cuști montate pe niște piloni. Acolo cel puțin se află la adăpost de furia fluviului. Sunt ocupate pe rând de români și ruși. Toți acești soldați, în ținută de corp de gardă sunt îmbrăcați cu redingote lungi din stofă albicioasă, neelegante. Fiecare post, ca și cele de pe malul rusesc, odată ce ne

²⁹ *Matfchi*, oraș, jud. Tulcea.

³⁰ Hărți ale Dobrogei au fost făcute de trupele imperiale ruse, cu ocazia războaielor din 1828–1829, 1877–1878.

³¹ Oraș jud. Tulcea.

³² Champs de Mars, grădina publică din Paris, între Tour Eiffel și Școala militară.

recunoșteau, ne prezenta onorul. Pe malul turcesc numărul soldaților era mai mare, dar nimic nu ne-a atras atenția și am fi putut debarca oriunde am fi vrut, fără probleme. [...]

p. 409 O escadrilă turcească, care cobora pe fluviu, a trecut în stânga noastră. Ea ducea, fără îndoială, hrană și provizii soldaților din posturi. [Urmează descrierea Silistrei].

p. 411 La orele șapte și jumătate am trecut prin fața unui alt oraș și am aruncat aici ancora. Era Giurgiu, oraș românesc de 18 000 de suflete, apărat de o fortăreață.

Am ancorat aici cu gând de a avea o noapte liniștită. Însă ancorajul nostru a fost greșit. Din cauza vântului și a curenților, care au deviat ancorele, am fost aruncați asupra unei ambarcațiuni rusești încărcată cu muniție de război, obuze, bombe, cutii de cartușe și de praf de pușcă, care trebuiau să fie descărcate, dar care atunci se aflau pe navă. Frumoasă trezire pentru cei aflați pe navă, simțind șocul, văzând focul de la cazanele noastre și scânteile luminând marfa ! În uimirea lor, căpitanul și echipajul ne-au luat drept o navă turcească și erau pregătiți să tragă asupra noastră. [...]

p. 412 De îndată ce s-a luminat am plecat să vizitez Giurgiu, dar nu am putut să trec peste linia care mi s-a indicat. Plimbarea mea a fost astfel scurtă. Nu am pierdut nimic. Acest oraș nu are nimic remarcabil decât o fortăreață. În port se afla o flotilă românească, adevărată flotă fluvială. În spatele orașului am văzut o câmpie împădurită.

Se vorbea mult la bord despre evenimentele din noaptea trecută. [...] Zvonurile aventurilor noastre s-au răspândit rapid în oraș. Grupuri de doamne, de ofițeri ruși și români veneau curioși să ne examineze nava. Trăsuri îngrijite, cu atelaje întreținute, aduceau // pe aceste doamne. Printre militari se distingea unul în

p. 413 tunică bleu cu eghileți de argint și pe cap cu aceea căciulă de astrahan cu pânză roșie, costum național a cărei eleganță deja am remarcat-o. Cazacii, ușor de recunoscut, cu micile căciuli cilindrice, pe cai slabi și cu lăncii lungi, s-au arătat și ei în fața noastră. [Urmează descrierea Rusciukului].

p. 414 La Giurgiu în timpul nopții, între cele două incidente pe care le-am avut cu nava noastră, a urcat la bord un ilustru pasager, care nu era altul decât prințul Miloș³³ al Serbiei și învingătorul turcilor, care acum probabil se retrăgeau din fața lui. Prințul Miloș este un bărbat de 60 – 65 ani, înalt, vânos, fără a fi gras. Poartă o caschetă, o redingotă și ochelari. Poate fi luat drept un negustor din Marais³⁴, dacă o lovitură de sabie nu i-ar fi însemnat fața, care fără a fi frumoasă sau distinsă are ceva demn și impunător.

Se pare că Miloș a fost păstor. Prin curajul său s-a impus și și-a făcut o reputație prin respingerea atacurilor turcești. Când domnitorii au fost aleși, a obținut acest titlu și a guvernat Serbia ca un administrator abil, chiar dacă nu știa să scrie sau să citească. Era însoțit de doi secretari. Unul dintre ei este un boier bogat, ale cărui maniere de curte contrastau cu aerul patern al stăpânului său. [...] //

³³ Miloș Obrenović (1780–1860), prinț al Serbiei între 1815–1839 și 1858–1860, fondator al dinastiei sârbe Obrenović.

³⁴ Marais, cartier comercial din Paris.

Am văzut că printre pasageri, în afară de prințul Miloș, se aflau și cei care au p. 415
fost alungați din țările lor datorită evenimentelor politice. Compromiși de acțiunile
contra rușilor, turcilor sau împotriva amândouă, deoarece exista în principate un
partid național, care nu era nici turc, nici rus, fugeau și de unii și de alții. Se găseau
deci, români, bulgari, sârbi. Aduș că, în general, aceștia se temeau mai mult de
ruși decât de turci, și că cnutul sau Siberia sau simpla teamă de naturalizarea
străină, era cauza acestor plecări. Toți acești emigranți erau cunoscători de carte,
sau doreau să treacă astfel. Bogați sau săraci aveau pretenții mari. [Despre călătorii
care s-au urcat pe vas la Galați].

Printre cei mai curioși să afle noutăți erau doi moldoveni cu maniere bune și p. 417
plini de spirit. Unul era înalt cu mustață lungă și întotdeauna cu o pipă de jasmin.
Era un bogat proprietar de pământuri, de mii de animale și de șerbi³⁵. Se ducea la
Paris pentru a-și vedea fiul, care învăța acolo și să o îngrijească pe soția sa bolnavă.
Cu un caracter sincer și deschis, foarte inteligent, vorbind foarte bine franceza,
chiar dacă nu fusese niciodată în Franța, // mare prieten al turcilor, detestându-i pe p. 418
rușii de care probabil fugea, se numea George R.

Celălalt, în vârstă de 30 de ani, se numea P. și era din Galați. Rareori am
văzut o figură atât de fină și distinsă. Educat la Paris, a prins accentul și manierele
fără cusur. Își spunea negustor, dar pretindea că face parte din aristocrație, care
jucase și juca în continuare un rol important în afacerile țării. Avea mai degrabă
aerul unui diplomat decât cel al unui negustor. Adăugăm că voiajase în Rusia și
Turcia îmbrăcat în sutană, că cheltuisese milioane și că avea de gând să mai
cheltuiască tot atât. Se găsea pe vas și un important fabricant de pânzeturi. Avea
numeroși muncitori și cunoștea totul despre mașinile noastre cele mai noi. [...] Un
profesor elvețian, Schewitz, director al unui pension din București, ce conducea la
Viena și Berlin pe cei doi fii, unul de șaptesprezece ani și celălalt de cincisprezece
ani, copii unui locotenent din București. [...]

Colinele. Vidin. Serbia. Podul lui Traian. Trecerea Porților de Fier. Orșova

p. 440

[...] Iată-ne la locul îngust unde se afla Podul lui Traian³⁶. Se zărește, atunci p. 451
când apele sunt scăzute, o duzină de piloni. [...] Un pic mai încolo se găsesc ruinele
unui turn care îi este atribuit lui Septimius Sever³⁷. [...] // Zărim Orșova, Ossova p. 453
sau Ossehowa, oraș austriac care făcea parte altădată din Țara Românească și care
se numește Orșova Veche, pentru că mai este alta. De la distanță, pare o localitate
importantă.

Ne oprim în port. Ne coborâm bagajele și dorim să-l vizităm. Suntem
atenționați că Austria se află încă în regim de stare de asediu, iar introducerea
armelor în țară este aspru pedepsită. Acest lucru m-a îngrijorat, pentru că aveam cu

³⁵ În sens de țărani aserviți.

³⁶ Podul de la Drobeta, construit de Apollodor din Damasc.

³⁷ Septimius Severus, împărat roman (193–211).

p. 454 mine un adevărat arsenal: o sabie turcească, un iatagan, două pumnale persane, plus o pereche de pistoale [...] // Iată-ne la vamă. Aceasta este un fel de hangar plin de lume, unde se aflau laolaltă bagaje și pasageri. După o oră de așteptare, văzând că verificarea încă nu începuse, sufocat de căldură, am vrut să merg să iau aer, dar un funcționar mi-a barat drumul cu pușca. Am încercat să-l fac să înțeleagă că sunt un om, nu un lucru și că embargoul pus pe încărcătură nu mă privește pe mine. Dar cu un gest semnificativ, funcționarul mi-a dat de înțeles că la vamă totul este considerat lucru și că în această calitate nu am nici un cuvânt de spus. Pe scurt, împreună cu camarazii mei eram în așteptare. Aceasta a fost lungă, iar nouă ni s-a părut și mai lungă, mai ales că prin ferestre vedeam o mulțime, îmbrăcată în dantele și cu pălării, care se plimba pe aleile unui parc umbros, unde ne doream și
p. 455 // noi să fim. Am înțeles mai târziu că era vorba de o sărbătoare la Orșova. [...] După ce am reușit să fac un tur al festivităților, m-am plimbat prin port. Și acolo era o mulțime. Primul lucru care m-a uimit a fost un cerșetor orb condus de o fetiță de zece ani, care era măslinie și complet dezbrăcată. Am văzut, la Neapole, alergând astfel ștregari, dar era pentru prima dată când vedeam o fată de vârsta ei în această condiție. Am întrebat cine erau acei oameni care se plimbau îmbrăcați în propria lor piele ? Mi s-a răspuns că erau țigani și că acesta era costumul pe care îl purtau toți copii în lunile călduroase. Mai mult nimeni nu le dădea atenție, iar fata nici nu se sinchisea. [...]

Două frumoase hoteluri ne anunțau că pasagerii se puteau caza aici confortabil. Fete drăguțe, dar agasante, ne dădeau de înțeles că sexul frumos este aici foarte generos. [...]

GEORGE WILLIAM FREDERICK HOWARD

CONTE DE CARLISLE

(1802–1864)

George William Frederick Howard a fost primul dintre cei șase copii ai Georgianeii Cavendish și ai celui de-al șaselea conte de Carlisle, ambii provenind din două importante familii aristocratice engleze. Astfel, educația sa a fost una pe măsură, urmând cursuri la Colegiul Eton și la Universitatea Oxford (Christ Church) și specializându-se în limbi clasice, teologie și literatură engleză. În 1825 tatăl său a fost numit conte de Carlisle și drept urmare, el a căpătat titlul de viconte de Morpeth, pe care l-a deținut până în 1848, când îi va succeda tatălui său.

Urmând tradiția familiei sale, vicontele de Morpeth s-a implicat în viața politică britanică în calitate de liberal, intrând în Parlament ca reprezentant al ținutului Yorkshire (1830–1832) și apoi al uneia din cele trei subdiviziuni istorice ale acestuia, West Riding (1832–1841; 1846–1848). A promovat egalitatea religioasă, reformele în ce privește domeniul asistenței sociale și, începând cu 1835, când devine secretar de stat pentru Irlanda, o serie de proiecte de legi care să ajute la îmbunătățirea vieții în această provincie britanică. În timpul mandatului său de șase ani a căpătat reputația unui simpatizant al cauzei irlandeze. De altfel, el a fost unul dintre inițiatorii și susținătorii proiectului de lege care urmărea înlăturarea zecuielii, ce trebuia plătită de țărani, în favoarea bisericii lor, către biserica anglicană. Lupta dusă pentru păstrarea identității naționale, iar mai apoi chiar pentru propria supraviețuire, odată ce marea foamete s-a declanșat, i-a determinat pe irlandezi să se organizeze și să recurgă la diverse forme de rezistență față de măsurile luate de autoritățile britanice. „Războiul Zecuielii” (*Tithe War*), după cum este numit în istoria Marii Britanii, care și-a făcut cunoscută latura sa violentă în perioada 1831–1836, s-a finalizat prin adoptarea legii din 1838, prin care această sumă de bani urma să fie plătită de moșier și nu de arendaș. Chiar dacă vicontele de Morpeth a reușit să-și impună punctul de vedere în această problemă, reușita sa în ce privește proiectul privind Irlanda a fost parțială. Situația nu s-a îmbunătățit considerabil pentru țărănimea irlandeză, întrucât moșierii nu au făcut decât să crească obligațiile și arenda, iar ajutoarele date de stat pentru a depăși foametea, bolile și celelalte probleme erau mici și ajungeau, uneori, prea târziu. În februarie 1848 a inițiat un alt proiect legat de sănătatea publică, ce a devenit lege la sfârșitul sesiunii parlamentare. Moartea tatălui său, în octombrie același an, l-a transformat în cel de-al șaptelea conte de Carlisle, permițându-i să ajungă în Camera Lorzilor.

Dezamăgirile suferite în viața politică îl determină ca, după numirea ca rector, în 1853, la colegiul Marichal din Aberdeen, să călătorească un an de zile prin Europa. Rezultatul acestei călătorii a fost lucrarea, primită cu foarte multă căldură atât pe bătrânul continent cât și în America, *Diary in Greek and Turkish Waters*, din care fac parte și pasajele selectate pentru prezentul volum.

Noul premier, lordul Palmerston, l-a numit în februarie 1855 lord-lieutenant sau vicerege al Irlandei, funcție pe care a deținut-o aproape până la moarte (1855–1858; 1859–1864), moment ce poate fi considerat apogeul carierei sale. Datorită sănătății precare s-a retras din postul ce-l deținea în octombrie 1864 și a murit în decembrie același an, chiar înainte cu o zi de sărbătorirea Sf. Nicolae. Pentru că nu s-a căsătorit niciodată, titlul și averea sa au revenit fratelui său.

Al șaptelea conte de Carlisle nu a fost numai un om politic, ci și un literat, pamfletar și călător unanim apreciat. Poeziile sale, publicate, în mare parte, în mod disparat în publicațiile vremii, au fost adunate de surorile sale și redactate publicului în 1869¹. Observațiile făcute cu ocazia călătoriilor sale în

¹ *Poems by George Howard, earl of Carlisle selected by his sisters*, London, E. Moxon, 1869.

America și Canada (1844), iar mai apoi în Europa², au fost făcute publice încă din timpul vieții sale, obținând recenzii favorabile din partea ziarelor cu prestigiu la acea dată (*The North American Review*, *The British Quarterly Review*, *The Edinburgh Review or Critical Journal*). Ultima sa călătorie, cea desfășurată în Europa, este cea care ne interesează datorită informațiilor referitoare la principate, pe care le cuprinde. Plecat la data de 3 iunie 1853 din Londra, trece prin Calais și Dresda pentru a ajunge la Viena, de unde ia vaporul către Constantinopol. În drumul spre capitala Imperiului Otoman, are prilejul de a poposi în orașele-port românești (Drobeta-Turnu Severin, Giurgiu, Brăila, Galați) și de a înregistra, cu ochiul său critic, aspecte de viață socială, culturală și, bineînțeles, comercială.

Despre contele de Carlisle a mai scris și N. Iorga, *Un lord locotenent al Irlandei pe la români*, în „Revista istorică”, 1942, XXVIII, p. 21–23.

GEORGE WILLIAM FREDERICK HOWARD

CONTE DE CARLISLE

Jurnal purtat în apele grecești și turcești³

- p. 25 [...] 19 iunie <1853>. Curând după plecarea noastră, eram pe punte la ora trei și jumătate. Puțin mai jos de Moldova Nouă⁴, fluviul intră într-un defileu cu dealuri abrupte, stâncoase, împădurite, străjuit de un castel de o parte și de un turn de cealaltă, cam în modelul Rinului. Dar cred că în curând acest șuvoi își va depăși
- p. 26 fratele său german, <Rinul>. Ei spun că // stâncile sunt înalte de 2 000 de picioare⁵. Și aici regele apelor europene, cu ale sale <râuri> Drava⁶, Sava⁷ și Tisa⁸, pe care le-am văzut cu o seară înainte împrăstiate precum un lac imens, este atât de încorsetat pe cât poate fi un loc de 145 de yarzi⁹ în lungime. Am dat peste o ploaie foarte puternică în inima defileului, dar am stat afară pe puntea <vasului> aproape tot timpul. Există urme în promontoriul perpendicular al stâncilor de la traversele care susțineau un drum făcut de Traian¹⁰ în timpul campaniilor împotriva dacilor. Iese în evidență o plăcuță de piatră, pe care se poate încă descifra o inscripție menită a-i comemora. Ne-am oprit la Orșova, orașul de graniță de pe malul stâng al fluviului, dintre Austria și Valahia¹¹, unde bagajul nostru a fost supus unei verificări din partea ambelor state, dar trebuie să spun, în cazul nostru, <aceasta> era întru totul convențională de fiecare parte. Orașul este plăcut adăpostit între

² *Travels in America. The poetry of Pope*. Two lectures delivered to the Leeds mechanics' institution and literary society, December 5th and 6th, 1850, New-York, G. P. Putnam, 1851, 135 p.; *Diary in Greek and Turkish Waters* by the right honourable earl of Carlisle, second edition, Longman, Brown and Green, 1854, 353 p.

³ George William Frederick Howard, *Diary in Greek and Turkish Waters*, second edition, Longman, Brown and Green, 1854, p. 25–35.

⁴ Oraș, jud. Caraș-Severin.

⁵ 2000 feet. În trecut, unitate de măsură a lungimii, egală cu o treime dintr-un metru.

⁶ Drave.

⁷ Save.

⁸ Theiss.

⁹ Unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0,914398 m.

¹⁰ Trajan. Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117).

¹¹ Wallachia.

dealuri, care aici au început să se lase în jos. Chiar înainte am trecut pe lângă o cetate turcească și o insulă¹², care controlează fluviul, dar care nu pare a fi capabilă de o apărare curajoasă. Apoi am ajuns la partea cea mai periculoasă, care poartă numele impunător de Porțile de Fier¹³. Această parte a Dunării a fost considerată până de curând de netrecut de către vapoare; dar un căpitan îndrăzneț, aflat în serviciul companiei <navale>, a făcut încercarea într-o zi și alții l-au urmat. Totuși, // ei sunt obligați, atunci când nivelul apei este scăzut, să-și transporte încărcăturile p. 27 fie în mici ambarcațiuni fie pe țarm. Am făcut încă un popas la Turnu Severin¹⁴, <orașul> roman Severinum, unde pașapoartele sunt încredințate unui ofițer valah – o operație inutilă, crede căpitanul nostru, întrucât ofițerul nu înțelege altă limbă decât cea valahă, <româna>. Aici am dat peste un compatriot ce a fost timp de 17 ani în serviciul companiei, ca inginer sau ca agent. Pe lângă aparenta sa energie și sinceritate, pe care, cred, o putem considera un atribut obișnuit al compatrioților săi, el părea a avea o mare aptitudine în a învăța limbi străine, pe care nu o consider des întâlnită la nimeni, vorbea fluent și pronunța bine în franceză, germană, italiană și valahă. Spunea că nu i-a găsit pe autohtoni necinstiți, ci mai degrabă incurabil de leneși: este aproape cu neputință să-i faci să muncească, decât dacă sunt presați de o foamete imediată și acesta nu este sub nicio formă un îndemn constant într-o țară de o rodnicie dată de la natură. Mulți stăteau și leneveau în tunicile lor neglijente, cu eșarfele roșii, cu căciulile înalte din lână, din cele mai nespălate piei de oaie (un acoperământ obișnuit, după cum mi s-a părut, printre națiile de la Dunăre) – modele de o murdărie pitorească. Nu știu ce se poate dori mai mult pentru aceste populații. Sunt înclinat să cred că // de abia dacă au avansat cu un singur pas din p. 28 momentul cuceririi lui Traian. Poți simți că aproape orice revoluție care ar putea să-i ridice din indolență și să le stimuleze forțele – care pot reține motivele spre străduință și să asigure reîntoarcerea la muncă – cu oricare dintre componentele confuziei și vrajbei ce ar putea-o însoți, trebuie să aducă beneficii mai mari la sfârșit. Din câte am înțeles, pare a exista o aversiune generală față de ruși. Speranțele progresului uman nu zac în acel loc. Ocaziile favorabile, după cum observ în jurul meu, sunt neglijate și folosite greșit, dar de fiecare în parte, nu mă pot preface că nu știu ce se poate spune unui englez referitor la Irlanda¹⁵. Dar, chiar dacă nu ar exista oameni cu care să se compare irlandezii în nefericirea lor întâmplătoare există, la toate evenimentele, printre ei, numeroase semne ale energiei și forței morale, indiferent de direcția în care le-ar folosi, în timp ce în aceste regiuni, binecuvântate cu un climat propice și un sol rodnic, omul totuși pare că doar vegetează.

¹² Este vorba despre insula Ada Kaleh, acoperită de ape în 1970 în urma realizării lacului de acumulare Porțile de Fier I.

¹³ *Iron Gates*.

¹⁴ *Sozoreny*, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁵ În 1801, prin actul de uniune, a luat naștere Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei. Drept urmare, naționalismul irlandez s-a amplificat, cel mai important reprezentant fiind Daniel O'Connell (1775–1847). Situația irlandezilor se înrăutățește în timpul mării foamete (1845–1852), când principalele fenomene ce s-au făcut remarcate au fost: înfometare, creșterea numărului de boli și emigrarea.

Chiar mai jos de micul sat, pe ambele maluri, sunt pilonii podului construit de Traian deasupra unei lăţimi de 3 900 de picioare engleze; arhitectul a fost Apolodor din Damasc¹⁶. Se spune că figurile dacilor de pe stâlp seamănă la // p. 29 trăsături, personalitate şi costum cu valahii de azi. Ce popor au fost romanii! Nici Anglia nu are nimic de învăţat în ce priveşte îmbunătăţirile vieţii materiale pentru India din ceea ce Roma a făcut pentru Dacia? [...]

20 iunie. Între cele două dejunuri ale noastre, am poposit la Giurgiu¹⁷, care serveşte drept port pentru Bucureşti¹⁸. L-am văzut în răpăitul ploii, ceea ce a sporit p. 30 // impresia pe care mi-a făcut-o locul, de disconfort şi decădere. Avea o garnizoană de 200 soldaţi valahi; nu aveau nicio veste despre mişcările din Rusia. Cu puţină exersare, cred că se poate înţelege limba valahă cu ajutorul latinei. Aici şi în Moldova¹⁹, încă îşi spun romani²⁰. Curând după ce am pornit din nou am avut parte de o furtună cu fulgere, prin care Silistra se desluşea cu greu. Este straniu că am ajuns în aceste locuri spre sfârşitul lui iunie, fără să-mi fi dorit măcar o dată să-mi schimb hainele mele groase de iarnă. În această seară fluviul părea că începe a se descotorosi de malurile sale. Într-un loc am văzut podgorii pe ţarmul bulgăresc, dar în general părea a exista o mare greutate în cultivare. Cu cât văd mai mult din aceste ţări – totuşi, trebuie amintit, că aceste observaţii le fac pe parcursul trecerii foarte rapide a vaporului, care mergea cu o viteză de 16 mile faţă de curent – îmi dau seama, din ce în ce mai mult, că orice schimbare care ar deranja mulţimea inertă ar putea să dea o şansă mai bună decât cea a stării actuale, de putrefacţie rău mirositoare şi mucegăită. După lăsarea întinericului am atins Brăila²¹ şi apoi am sosit la Galaţi²², capătul navigării noastre pe actualul vas. Este principalul port al Moldovei.

21 iunie. Trezindu-mă, am fost mai degrabă îngrijorat să aflu că vaporul care p. 31 urma să ne ducă // de aici la Constantinopol nu a ajuns încă. Cu toate acestea este aşteptat să vină pe parcursul zilei. Consulul englez, dl. Cunningham²³, spune că a venit la bord să ne vadă. A trăit aici timp de 18 ani ceea ce, cred, trebuie să fie o soartă tristă. Se aşteaptă să afle curând despre intrarea ruşilor: el spune că sărmane! principatele trebuie să suporte cheltuielile, deşi Rusia pretinde că le va plăti. Un alt fenomen secundar încântător al ocupaţiei este acela că armatele ruseşti nu eşuează niciodată în a introduce ciuma sau, cel puţin, vreo febră rea care se manifestă sub acest nume. Carantina pare să fie adevărata molimă a acestor ţinuturi²⁴: oricine trece de pe un mal pe celălalt este supus ei şi chiar e împiedicat să obţină

¹⁶ *Apollodorus of Damascus* (cca. 60–125), arhitect, inginer şi sculptor antic, sirian sau grec de origine.

¹⁷ *Giurgevo*.

¹⁸ *Bucharest*.

¹⁹ *Moldavia*.

²⁰ *Romans*. Confuzie din partea autorului. Denumirea pe care şi-o atribuie locuitorii Țării Româneşti şi Moldovei este cea de români, care face, într-adevăr trimitere la originea latină.

²¹ *Ibraila*.

²² *Galatz*.

²³ Charles Cunningham, viceconsul englez la Brăila şi Galaţi din septembrie 1836 şi consul începând cu 1860. Pentru mai multe informaţii vezi Paul Cernovodeanu, *Rapoarte consulare engleze* p. 32 *în perioada regulamentară (1835–1849)* în „Revista de istorie”, tom 34, 1981, nr. 6, p. 1098.

²⁴ *Districts*.

vreo provizie de pește, ca pe barcaii, care nu au voie să treacă încolo și înapoi. Am întrebat care era scopul liniei de pichete care continua la intervale regulate în josul Dunării, și care acum, în cea mai mare parte, stăteau în mijlocul apei. Ni s-a spus că scopul lor în principate era să-i împiedice pe țărani să fugă de la stăpânii lor. Și cum locul lor de refugiu ar fi, fie în Turcia²⁵ fie în Rusia, nu mi-am putut face prea bine o idee asupra stării lor prezente. Robia a atins desăvârșirea; și pentru că sunt obligați să asigure // recolta stăpânului sau boierului²⁶ înainte <de a o obține> p. 32 pe a lor, în anotimpurile neprielnice atingeau limitele extreme ale foametei. Vaporul firmei austriece Lloyd, „Persia”, a ajuns la miezul zilei și am aflat că urma să plecăm la ora 8, în dimineața următoare. Am făcut o plimbare prin oraș cu Sir Charles <Cunningham>. A fost prima oară când am simțit căldura sudului. Nu am mers să vedem mormântul lui Mazepa²⁷. Nu am văzut niciodată un oraș cu astfel pretenții asupra populației (aproape 25 000 oameni) atât de necivilizat și de răvășit – asemenea râpe de străzi, asemenea mijloace de transport zdrențuite, un asemenea stil vestimentar dezgolit, zdrențaros și colorat. Totuși, în contrast cu toate aceste aspecte de barbarism, un grup foarte simpatic de ofițeri se distra în partea opusă vasului nostru, în timp ce noi ne beam cafeaua pe punte; și după apusul soarelui am mers la o operă jucată într-un teatru improvizat din lemn, unde *Somnambula*²⁸ a fost jucată decent de o companie italiană. Sunt conștient că sunt unii dintre cei care citesc aceste pagini și care în mod indisolubil leagă ideea de rău de orice tip de teatru. Mi se pare un lucru regretabil a introduce orice astfel de etichetare. Teatrele în marile și luxoasele capitale capătă o oarecare imoralitate din cauza atmosferei ce le înconjoară și, deși este întru totul posibil să crezi o reprezentare scenică pe o fundație pe de-a întregul ireproșabilă // și, deși cu actualele sale piedici sunt des p. 33 frecventate de mulți <oameni> considerați respectabili și curați la inimă ca mulți dintre criticii lor, totuși fără îndoială că există numeroase orânduiri ale teatrelor moderne ce au întâietate, atât înăuntru cât și în afara scenei, de care nu ar trebuie să ne mirăm că un cuget simțitor s-ar lăsa copleșit. În micile societăți, mai ales în cele în care opera este realizată fără prezența baletului, multe din afacerile scandaloase sunt minimalizate, dacă nu întru totul trecute cu vederea; fără a mai vorbi despre muzică, ce este o necesitate a vieții pentru germani și italieni, nu am putut decât să simt că într-o comunitate precum cea a Galațiului, unde totul în jur, fie natură fie societate, este neplăcut, mohorât și murdar, unde majoritatea locuitorilor sunt încă îmbrăcați în piei de oaie și arată aproape precum i-a lăsat Ovidiu²⁹:

„*Nec venit ad duros Musa vocata Getas*

²⁵ Turkey.

²⁶ Lord or Boyard.

²⁷ Mazepa. Ivan Stepanovych Mazepa (1639–1709), hatman al Ucrainei (1687–1708). În 1709 a luptat alături de regele Suediei, Carol al XII-lea, împotriva Rusiei. Coaliția dintre cazaci și suedezi a fost înfrântă la Poltova, unde a murit și regele Suediei. Mazepa s-a refugiat la Tighina, unde a murit în foarte scurt timp.

²⁸ Este vorba despre opera ce are la bază muzica lui Vincenzo Bellini (1801–1835) și libretul semnat Felice Romani. Premiera a avut loc la Milano, în 1831, la Teatrul Carcano.

²⁹ Ovidius Publius Naso (43 î. H.–17 d. H.), poet antic roman.

*No Muse here soothes the rugged Thracian's car*³⁰.

Cel mai neînduplecat moralist cu greu și-ar plânge de milă, deoarece s-a realizat o legătură între urechile lor surde și simțurile lipsite de expresie către o artă rafinată și umană. Ce lună plină străbătea cerul de un albastru deschis când am ieșit p. 34 din teatrul // cel familiar! Am simțit că a meritat să vin până atât de departe pentru a vedea acea lună.

22 iunie. La ora 8 am părăsit vaporul „Szechény” și pe bravul și educatul său căpitan. El este unul dintre aceia pe care nimeni nu-l poate părăsi, fără să-și dorească să-l reîntâlnească în vreun episod al nestatormicei vieți. Ne-am mutat pe „Persia”, pe care l-am găsit a fi un bun vapor, cu o hrană îmbelșugată, dar prea puțin ispititoare și cu un căpitan, un alt dalmat, despre care trebuie spus doar că părea să-și înțeleagă bine meseria. Am pornit cu doar șase pasageri în cabina de sus, deși în diferitele părți ale punții erau o zonă turcească și una evreiască și o mică dugheană turcească unde se face cafea. La orele știute i-am văzut pe turci și evrei spunându-și rugăciunile și făcând plecăriuni spre pământ cu fețele îndreptate spre Ierusalem, respectiv Mecca. Am trecut de gura Prutului³¹, granița (actuală) a stăpânirii rusești; acolo, locul unde rușii au trecut Dunărea în timpul ultimului război³²; apoi o priveriște îndepărtată a <orașului> Ismail. Momentul părăsirii Dunării prin Sulina sau prin principalul punct de vărsare al fluviului a fost foarte interesant. Canalul a fost dobândit de Rusia prin tratatul de la Adrianopol³³, cu p. 35 condiția că va fi deschis // comerțului tuturor națiunilor și ca rușii să-l mențină navigabil. Au adus o mașină pentru a draga, dar abia dacă a fost văzută la lucru. Rezultatul poate fi dedus din priveriștea de acum ce apare în fața ochilor, a sute de vase pe fluviu, în partea interioară a gurii de vărsare și câtorva zeci dintre ele în mare, fără să poată trece de bară³⁴. Am navigat victorioși printr-un lung șir de vase, dar chiar și când am atins ușor pământul, trecând în mod inteligent de aluviune, căpitanul a strigat la omul de la motor: „Cu toată forța!”³⁵ și am fost în siguranță în Mărea Neagră³⁶. [...]

³⁰ *Nici o muză nu a venit să-i mângâie pe geții neînduplecați.*

³¹ *Pruth*. Punctul de vărsare al Prutului, pe care-l menționează autorul este satul Giurgiulești, raionul Cahul, Republica Moldova, aflat la est de Galați.

³² Este vorba despre războiul Crimeii (1853–1856), în timpul căruia armatele rusești au trecut Prutul (1853) în Moldova.

³³ Adrianople, azi Edirne, oraș în Turcia.

³⁴ *the Bar*. Este vorba despre Bara Sulina.

³⁵ *Con tutta la forza*.

³⁶ *Euxine*.

SIR PATRICK O'BRIEN

(1823–1895)

Patrick O'Brien s-a născut la Dublin, pe 20 aprilie 1823, fiind fiul lui Timothy O'Brien (1787–1862) și al soției acestuia, Catherine Murphy. Tatăl său a fost un important om de afaceri (negustor și administrator al băncii „Hibernian”) și politician liberal, ales primar al Dublinului în anii 1844 și 1849; membru al Parlamentului britanic din 1846, Timothy O'Brien a fost înnobilit baron imediat după vizita în Irlanda, a reginei Victoria, în anul 1849. Singurul copil al familiei, Patrick și-a făcut studiile la Trinity College, Dublin, absolvind în 1843 și primind licența de practică juridică în Irlanda în anul 1844. Păstrând convingerile liberale ale tatălui său, Patrick O'Brien a fost ales membru al Camerei Comunelor în iulie 1852, în King's County, deținând această calitate până în 1885, când circumscripția a fost divizată. În plan politic a susținut extinderea drepturilor electorale și a apărât principiul egalității religioase, fiind extrem de apreciat de colegii politicieni. S-a căsătorit în anul 1866 cu Ida Sophia, văduva locotenent-generalului Perry¹.

După ce a călătorit în spațiul italian, Patrick O'Brien se afla la Constantinopol în vara anului 1853, când intrarea armatelor țariste în Principatele române a declanșat criza, în relațiile ruso-otomane care avea să ducă la conflictul cunoscut în istorie sub numele de războiul Crimeii. În acest context, în septembrie 1853, Patrick O'Brien sosea în principate, unde avea să rămână aproximativ trei luni, până în decembrie, când a plecat, via Brașov, Sibiu și Arad, către Viena. În cele 181 de pagini ale *Jurnalului unei șederi în Principatele Dunărene în toamna și iarna anului 1853* tânărul politician irlandez descrie perioada petrecută pe pământ românesc. Relatarea sa este mai puțin densă în informații detaliate privind realitățile românești decât alte scrieri contemporane. Încercând un stil uneori amuzant, alteori încărcat de povestiri romanțioase sau siropoase, relatarea lui Patrick O'Brien este însă extrem de interesantă prin referirile la condițiile navigației la gurile Dunării, atunci controlate strâns de autoritățile țariste, prin prezentarea situației carantinei din Țara Românească, prin descrierile orașelor Sulina, Brăila, Galați și București, dar mai ales prin pasajele ample și pline de amănunte privind pericolele călătoriei pe drumurile interne, la fel de pline de praf, noroi și cazaci. Foarte interesant este și capitolul relativ la căile de comunicație de-a lungul istmului dobrogean, de la Cernavodă și Rasova către Constanța și posibilitățile de amenajare a unui canal. Nu în ultimul rând, referirile la confruntările dintre armatele rusă și otomană, în apropiere de Giurgiu și Oltenița, reprezintă o contribuție importantă la istoria timpurie a războiului Crimeii.

Despre Patrick O'Brien au scris: Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeii și epocii Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, an II, nr. 12, 1999, p. 9; James Christian Brown, „*The Illustrated London News*” despre români, în „Magazin istoric”, an XL, serie nouă, nr. 7 (472), iulie 2006, p. 48.

¹ Informații biografice preluate din *Peerage, baronetage and knighthage of Great Britain and Ireland for 1857, including all the titled classes*, vol. XVII, by Charles Roger Dod, Londra, 1857, p. 427–428 și *Debrett's Illustrated House of Commons and the judicial bench*, compiled and edited by Robert Henry Mair, Londra, 1867, p. 176.

SIR PATRICK O'BRIEN

Jurnalul unei șederi în Principatele dunărene în toamna și iarna anului 1853²

Capitolul I

p. 3 În septembrie anul trecut <1853>, am plecat din Constantinopol la bordul vaporului austriac „Fernando I”³, cu destinația gurile Dunării. [În continuare descrie plecarea din capitala otomană, flota de război a sultanului și opririle în porturile Burgas și Varna.]

p. 7 În dimineața de după plecarea noastră de la Varna, am ancorat la circa o milă⁴ de gura Dunării. Cum adâncimea apei deasupra barei⁵ era de doar șase picioare⁶, nu ne-am putut apropia mai mult. Întinderea de apă tulbure din fața noastră era presărată cu epave. Era ceva teribil de dezolant în acest peisaj. Acolo unde apa era mică, în marea galbenă se zăreau carenele întunecate ale vaselor, asemenea unor cadavre pe jumătate acoperite, iar în alte locuri se vedeau doar catargele vaselor scufundate, ridicându-se din apă asemenea brațelor întinse ale unui om care se îneacă. Pe țărm era eșuată o navă de construcție olandeză, putrezind la soare, iar lângă noi erau câțiva bărbați în bărci, încercând să pescuiască încărcătura unui vas care se scufundase în ziua precedentă. Dincolo de bară, un alt vapor aștepta să ne ducă în amonte pe Dunăre. Ne-am îndreptat spre el cu un barcăz⁷, cu pânzele întinse, căci vântul era bun; nava mai era propulsată de șase bărbați și remorcată de o altă barcă cu șase vâsle, și ea cu pânzele ridicate. În circa o oră, am ajuns la vaporul care ne aștepta // pe Dunăre și, după ce am luat micul dejun la bord, am coborât pe uscat pentru a vizita orașul Sulina.

p. 8 Sulina aparține Rusiei⁸. Orașul este alcătuit dintr-un șir dublu de case din lemn cu etaj, ce se întind de-a lungul malului fluviului, cu o mlaștină sumbră în spatele lor. Cele mai multe case sunt construite pe piloni, în mijlocul bălților de apă puturoasă, care se scurge din mlaștina alăturată. Locul duhnește de febră în lunile de vară și este aproape de nelocuit iarna, din cauza frigului. Piloți, pescari, cârciumari și proprietari de limburi⁹, câțiva soldați ruși și unul sau doi preoți greci¹⁰ alcătuiesc populația orașului Sulina. Am numărat mai bine de două sute de vase de diferite mărimi, ancorate pe fluviu. Unele erau acolo de trei luni, neputând să treacă peste bară! Aproape fiecare încercare de a intra pe mare se dovedise fatală de la

² Traducere după Patrick O'Brien, *Journal of a residence in the Danubian Principalities in the autumn and winter of 1853*, London, 1854.

³ Numele corect este „Ferdinando I”.

⁴ Mila marină = 1 852 m.

p. 9 ⁵ Bara este pragul de nisip situat sub apă, în fața gurii de vărsare a Dunării în Marea Neagră.

⁶ Circa 1,83 metri (un picior este o unitate de măsură a lungimii, egală cu 30,48 cm).

⁷ *Barge*.

⁸ Rusia devenise stăpână pe cel de-al treilea braț al Dunării (Sfântul Gheorghe) după semnarea Tratatului de la Adrianopol.

⁹ *Lightermen*.

¹⁰ Probabil cu sensul de ortodocși.

începutul lunii iunie și toate eforturile de a tăia un canal peste bară par să fi fost abandonate. La gura fluviului era o dragă rusească; judecând după // noroiul ce o acoperea, ca și după aspectul ei murdar și părăsit, părea să nu fi fost folosită de mult timp. În apropierea navei de dragat era o canonieră rusească. Singura persoană de pe punte era un marinar¹¹ înalt, într-un palton plin de noroi, stând atârnat peste bordaj și aruncând în mare fire de paie. În conformitate cu Tratatul de la Adrianopol, insula Sf. Gheorghe¹², pe care se află Sulina, ca și celelalte insule ale Dunării, n-ar trebui să fie locuită. Însă rușii au construit o stație de carantină la capătul de sud-est al insulei Letea¹³ și puțin mai târziu au ridicat micul oraș Sulina^{13bis}, pe care s-au declarat stăpâni. La capătul opus al insulei Sf. Gheorghe, la intrarea pe braț, rușii au construit o altă stație de carantină. Restul insulei Sf. Gheorghe este o mlaștină pustie.

Și fără alte cauze, nivelul scăzut al apei deasupra barei, la gura Dunării, înregistrat din luna iunie, ar fi fost suficient pentru a lovi în comerțul Brăilei¹⁴ și p. 10 Galaților¹⁵. Totuși, mi se pare că, // cu puțină voință din poate părțile, ar fi extrem de simplu să păstrezi trecerea deschisă peste bară, la o adâncime de paisprezece – șaisprezece picioare. Din cât de greu s-a tras la rame pe distanța de la vapor la Sulina, curentul trebuie să fi fost foarte puternic; trebuie să fi avut o viteză de cel puțin cinci noduri pe oră¹⁶. Astfel, ar fi nevoie doar să se grebleze bancul de nisip, din care este formată bara, iar forța curentului l-ar lua cu sine. O dragă prevăzută cu asemenea rașchete, nu având cupe, ar obține ușor acest rezultat. Sigur că utilizarea de piloni de sprijin¹⁷ pe ambele părți ar menține canalul deschis permanent; însă fără a recurge la asemenea cheltuieli, vasul de dragat, folosit corespunzător, poate asigura un canal sigur pentru nave, cu o adâncime chiar și de douăsprezece picioare de apă, în lunile de vară.

Și brațul Sf. Gheorghe, care se întinde între cealaltă parte a insulei și malul bulgăresc¹⁸ al fluviului, poate deveni navigabil. În punctele cele mai puțin adânci, apa este de douăsprezece picioare; nivelul apei la bară, la gura // acestui braț, p. 11 variază în diferite puncte între șapte și paisprezece picioare. Nu s-au făcut până acum măsurători exacte și n-au fost plasate geamanduri; astfel, nici un vas nu folosește această rută. Brațul Chilia¹⁹, care separă insula Letea de Basarabia, este navigabil pe întreaga sa lungime; însă fiind în stăpânirea Rusiei, nu este niciodată frecventat de vasele altor națiuni.

Anglia este țara cea mai interesată de amenajarea pentru navigație a gurilor Dunării și numai ea a demonstrat o dorință sinceră și constantă de a se realiza acest lucru. În anul 1851, exporturile de la Brăila, pe calea mării, s-au ridicat la suma de

¹¹ *Marine.*

¹² *St. George.*

¹³ *Lati Island.*

^{13bis} Fals. Sulina este atestată documentar încă din timpul împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul. În 1318 devenise port genovez.

¹⁴ *Ibraila.*

¹⁵ *Galatz.*

¹⁶ Circa 7,4 km la oră (1 nod este egal cu o milă pe oră).

¹⁷ *Driving piles.*

¹⁸ Fals. Este vorba despre malul dobrogean.

¹⁹ *Kilia.*

778 157 £, iar importurile pe Dunăre la 334 078 £. Exporturile de la Galați, pe calea mării, s-au ridicat în același an la valoarea de 496 368 £, iar importurile pe calea Dunării la 374 233 £, ajungându-se în total la suma, pentru importuri și exporturi, de 1 982 836 £. Supușii britanici și vasele britanice au cea mai mare contribuție la realizarea acestui comerț; astfel, este de datoria guvernului Maiestății

p. 12 Sale să-și folosească influența // pentru a îndepărta, cât mai mult posibil, toate obstrucțiile din calea liberei navigații la intrarea Dunării.

În circa douăsprezece ore după ce am plecat de la Sulina, am ajuns la Galați; și după ce am debarcat o parte din încărcătură și câțiva pasageri, ne-am continuat drumul spre Brăila, care se află la circa zece mile în amonte.[...]

Capitolul II

p. 13

Toate persoanele care vin în Moldova sau Țara Românească din Turcia sunt obligate să facă patru zile de carantină. Este o simplă măsură polițienească, deoarece Turcia europeană a avut, în ultimii ani, aceeași situație a sănătății publice ca oricare altă țară din Europa. Între Constantinopol și Malta este acum doar o carantină nominală, iar între cel dintâi port și Trieste nu mai este deloc. Carantina din principate înseamnă o detenție politicoasă de patru-cinci zile, timp în care poliția are răgazul foarte necesar de a se informa în legătură cu opiniile tale politice și cu scopul vizitării țării. //

p. 14 După debarcarea în carantina de la Brăila, un ofițer de poliție mi-a cerut pașaportul. I-am arătat un *teskeré*, un ordin al autorităților turcești de la Constantinopol de a fi primit, fără nici o piedică, în Moldo-Valahia. Însă ofițerul l-a dat la o parte cu dispreț. Apoi i-am arătat pașaportul englez, vizat corespunzător. Nu a obiectat în nici un fel față de acest document; însoțit de alți pasageri, care debarcaseră odată cu mine, și de o gardă de soldați valahi, mi-am făcut intrarea solemnă în carantina de la Brăila. Cei închiși în această carantină ar trebui să-și aducă cu sine patul de dormit și celelalte obiecte casnice necesare. Din fericire, un negustor grec, care mergea la București împreună cu familia, intrat în carantină în același timp cu mine, a fost foarte amabil și mi-a împrumutat un pat, iar de la gardian am închiriat un butoiș²⁰, pe care-l văzusem în fața ușii și în care m-am spălat. Gardianul îmi aducea de mâncare la intervale stabilite de-a lungul zilei.

p. 15 Cum nu-i plăcea să facă mai mult // de-un drum de la bucătărie la bârlogul unde eram întemnițat, aducea o singură dată toate cele necesare unei mese. La ora prânzului, spre exemplu, venea cu un castron într-o mână și un vas de lut în cealaltă. În castron era supă, iar în vas carne fiartă sau pilaf sau ambele la un loc; asupra persoanei sale aducea și restul mesei, iar câteodată unele lucruri mai mici, pentru care nu mai găsea loc în buzunare, le ținea în dinți. După ce a așezat pe masă castronul și blidul, a scos la lumină o farfurioară, cu o foarte mică furculiță de fier, o lingură din același metal și un cuțit ruginit. Din aceeași farfurioară am mâncat supa, încet și cu greutate, ca și pilaful și carnea sau ce mai era acolo. N-am

²⁰ *Half barrel.*

încercat deloc să schimb *couvert*-ul²¹ după fiecare fel; căci în prima zi, când l-am rugat pe gardian să spele farfuria după ce mâncasem supa, am văzut că se pregătea să facă acest lucru cu o cârpă pe care a scos-o din buzunar.

În dimineața de după sosirea mea în // carantină, un ofițer de poliție a apărut p. 16 la ușa celei mele cu o carte mare sub braț, urmat de un bărbat cu o călimară gigantică din lemn, în care se afla un toc mare și rudimentar. „Cum te cheamă?”, a întrebat ofițerul, deschizând cartea. I-l spusese în seara dinainte, dar părea să creadă c-ar fi putut suferi unele modificări în timpul nopții. În fiecare dimineață pe timpul șederii mele în carantină a făcut aceeași anchetă în legătură cu numele meu, ca și când ar fi avut o existență distinctă și se supunea unei legi sanitare separate. I-am spus vârsta și locul nașterii. „Ești căsătorit?”, a întrebat ofițerul. Am răspuns că nu. „Atunci”, a spus, ca și când era o consecință a răspunsului meu, „câte cămăși ai?” Apoi a verificat toate articolele garderobei mele, mi-a numărat banii, s-a uitat prin hârtiile de pe biroul meu și, în fine, m-a întrebat de ce mergeam la București și cine erau prietenii mei în acel oraș.

În cele din urmă s-au terminat și cele patru zile de carantină //, iar gardianul p. 17 mi-a adus vestea bună că eram liber să-mi continui drumul. În același timp mi-a înmănat nota de plată a cheltuielilor din timpul detenției mele. Mâncarea, servită în felul descris, costa zece franci pe zi și, în plus, a trebuit să plătesc chiria pentru celulă și leafa deșteptului meu gardian.

Ceea ce poartă numele de orașul Brăila este o mare câmpie prăfuită, punctată de case. În apropierea malului <Dunării> este un șir lung de prăvălii și magazine²². Magazinele erau toate pline cu cereale, iar mormane de porumb zăceau în plină stradă din lipsă de spațiu de stocare. În această parte a orașului, am văzut la fiecare colț oameni curățând grânele, adunându-le în grămezi în aer liber sau cărându-le către mici vase aflate pe fluviu. Practic, locul mustea cu cereale. Era regretabil să te gândești că o mare parte dintre acestea se pierd din lipsă mijloacelor de a-l transporta către alte piețe.

Singurele locuri de cazare pentru călătorii // ajunși la Brăila sunt hanurile. Cel p. 18 mai curat este considerat „Locanda Rossa”. Este o clădire de lemn de formă rectangulară, cu o curte în mijloc. Are un etaj înălțime, iar ușile camerelor se deschid într-o galerie, aflată la vreo trei picioare de sol și care merge în jurul curții. La han locuiau în principal ofițeri ruși și alte câteva persoane bine îmbrăcate, care păreau destul de mulțumiți de locul de domiciliu, deși trebuie să fi dus o luptă constantă pentru stăpânire, cu miile de mici colegi care se aflau din abundență în fiecare crăpătură și colț ale bătrânului han. În afara fiecărei camere, prins în perete, este un bazin de cositor, plin cu apă; din el curge un firicel de lichid, cu care oaspetele se spală. În acest loc fermecător am petrecut o noapte. Singurele pregătiri făcute pentru odihna mea erau o saltea de paie și o pătură. M-am trezit în zori și, luându-mi într-o geantă de voiaj un schimb complet de haine, am mers la o baie turcească din vecinătate, de unde, o oră mai târziu, am plecat curat și mulțumit. // p. 19 Am mers și am luat micul dejun la vice-consulul englez²³, care, în noaptea

²¹ Tacâmuri, în text, în limba franceză.

²² Stores.

²³ Charles Cunningham, viceconsul britanic la Galați și Brăila, din 1836 și apoi consul din 1860.

anterioară, venise de la Galați; am rămas în casa lui pe perioada șederii mele la Brăila. În afara deșertului, n-am mai văzut niciodată un loc atât de plin de praf cum este Brăila. Respiri, mănânci și dormi în praf; apa din paharul tău se transformă în noroi și așa trebuie s-o bei. Să mănânci praf pare o soarta blândă după o ședere îndelungată într-un asemenea loc²⁴.

Am plecat de la Brăila, pentru a reveni la Galați, într-o trăsură deschisă de nuiile, fără arcuri, trasă de doi căluți vioi. Aceste trăsură sunt cele mai bune mijloace de transport public din oraș, iar cum drumul era complet acoperit de un covor gros de praf, n-am resimțit prea mult absența arcurilor. În afara orașului, am trecut pe lângă o tabără rusească de două mii de oameni. După vreo oră și jumate de mers rapid, am ajuns pe malul Siretului, granița dintre Țara Românească și Moldova. Aici a trebuit să arat pașaportul ce-mi fusese dat de poliția din Brăila.//

- p. 20 Am traversat râul pe un pod de pontoane, amenajat cu vreo două luni în urmă de ruși; odată ajuns pe malul opus, a trebuit să arăt pașaportul și polițistului moldovean. Râul are vreo două sute de picioare lățime și același aspect tulbure ca și Dunărea. Cu vreun sfert de oră înainte de a ajunge la râu, am trecut printr-un sat, în care erau staționați cinci sute de soldați ruși. Se pregăteau de paradă în timp ce noi treceam pe acolo. Păreau, în general, înși bine făcuți, cu înfățișare soldățească, mai ales subofițerii, în majoritate persoane cu vârste între treizeci și patruzeci de ani, cu privire aspră de veteran. Uniforma consta dintr-un veston verde, cu centiron²⁵ de culoare albă și pantaloni albi. Purtau căști, oarecum asemănătoare cu cele ale pompierilor din Londra. Vârful, care se înalță cu vreo patru inch²⁶ peste partea de sus a căștii, este făcut din alamă, iar în partea din față este vulturul Rusiei, din același metal. Muschetele aveau capse cu percuție²⁷, iar țevele erau
- p. 21 lustruite și aveau de jur împrejur cercuri de alamă, // părănd să urmeze întocmai modelul flintelor franceze obișnuite. Paltoanele și le cărau într-o husă rotundă de piele, așezată deasupra ranițelor, făcute din piele de vită. Am observat că nu purtau bocanci²⁸ asemenea soldaților noștri, ci cizme Wellington²⁹. Am constatat de atunci că uniforma acestor soldați este cea purtată de aproape întreaga infanterie rusească de linie. Când soldatul rus se întoarce în cantonament, își scoate imediat casca, vestonul, centironul și pantalonii și se echipează în indispensabili, care ajung mai jos de genunchi, unde se întâlnesc cu cizmele Wellington; mai poartă o bonetă plată din pânză neagră și un palton de culoare cafenie, care se strânge la mijloc și coboară până la glezne. În această uniformă își îndeplinește toate corvezile. Spun cu părere de rău că înfățișarea strălucită și îngrijită a soldatului rus la paradă se limitează la suprafață, căci cămașa, izmenele și alte componente ale lenjeriei de corp sunt în general într-o alarmantă stare de murdărie.//

²⁴ Joc de cuvinte. Expresia „to bite the dust”, având sensul de „a muri, a-și da sfârșitul, a eșua”, înseamnă la propriu „să mănânci praf”.

²⁵ *Cross-belts*.

²⁶ Circa 10 cm (un inch este egal cu 2,54 cm).

²⁷ *Percussion locks*.

²⁸ *Highlows*.

²⁹ Cizme de cauciuc, înalte până la genunchi al căror nume a fost dat de Arthur Wellesley, duce de Wellington, cel care le-a purtat pentru prima dată. În secolul al XIX-lea au devenit o modă pentru aristocrația engleză.

Înainte de a ajunge la Galați, am vizitat o fabrică de carne conservată, care p. 22 înainte a aparținut binecunoscutului Goldner³⁰, dar care este acum în proprietatea d-lor Powell. Sunt douăzeci de măcelari englezi în această fabrică; restul muncitorilor angajați sunt localnici. Construcțiile sunt de lemn, situate într-o curte largă, într-o parte a căreia erau închiși la un loc mai multe sute de porci, cu părul zbârlit. Chiar cererea mare de carne conservată preparată în această fabrică este o dovadă suficientă a excelenței sale calități. Cred că trebuie să spun, având în vedere că această chestiune a cărnii conservate a fost atât de mult în atenția publicului, că am aflat că actualii proprietari cumpără pentru manufactura lor cea mai bună carne de vită, porc și oaie care se găsește în țară.

Pe dealurile de deasupra Galaților, am ajuns la o tabără de 2 500 de ruși și am văzut că santinelele erau postate de-a lungul punctelor ce controlau Dunărea. În taberele rusești nu pare să se respecte vreo regulă generală de igienă publică, // deoarece pretutindeni am constatat că atmosfera este, în apropierea lor, infestată cu p. 23 mirosuri pestilențiale. Cred că aceasta este una dintre principalele cauze ale bolilor în rândul soldaților ruși.

Galații arată mult mai bine după ce am plecat din mohorâtul oraș Brăila. Străzile au în general o lățime suficientă și sunt destul de bine pavate. Pe strada principală sunt câteva magazine frumoase și peste tot domnește o aparență plăcută de agitație și prosperitate. De-a lungul fluviului, pe întreaga lungime a orașului, se întinde un chei foarte frumos, bine construit, având debarcadere comode și magazine largi. Cheiul nu exista acum câțiva ani și această parte a orașului se traversa pe scânduri, care abia te țineau în afara noroiului negru și a apei puturoase de dedesubt, a cărei duhoare otrăvea atmosfera. Autoritățile din Galați merită mare parte din credit pentru eforturile făcute de a-și face orașul primitiv și înfloritor. Spre deosebire de Brăila, aici este un hotel elegant, // unde călătorii pot sta p. 24 confortabil, iar locul are aspectul unui prosper oraș european. Dacă s-ar elimina obstacolele în calea navigației pe Dunăre, Galații ar deveni în mod inevitabil un loc de mare importanță. Cât despre autoritățile orașului vecin, Brăila, se pare că-și pierd tot timpul în dispute cu consulii puterilor străine. [...]

După câteva zile petrecute la Galați, sub acoperișul prietenos al viceconsulului p. 27 englez, m-am imbarcat la bordul unuiia dintre vapoarele Companiei Dunărene cu destinația Giurgiu³¹. [...]

Capitolul III

p. 30

La intervale scurte, de-a lungul țărmului bulgar al Dunării, am observat mici tabere turcești, iar pe toate înălțimile principale erau așezate puncte de observație. Din când în când, vedeam îțindu-se pe malurile împădurite mici corpuri de

³⁰ Stephen Goldner era antreprenorul care deschisese la Galați, în 1844, o fabrică de conserve de carne, ce furniza produse Amiralității britanice. În anii 1851–1852, firma a fost implicată într-un imens scandal, când problemele expediției arctice a lui Sir John Franklin au fost puse în legătură și cu calitatea îndoielnică a conservelor livrate de Goldner.

³¹ *Giurgevo*.

cavalerie, oprindu-se să se holbeze la noi cum treceam și dispărând apoi rapid. Adesea, în vreo vâlcea apărută, vedeam o cabană cu aspect primitiv și pitoresc, cu trei-patru cai de cavalerie priponiți în apropiere și cu lăncile călăreților înfipite în pământ. Pe malul opus erau gărzile muntene din cordonul sanitar, stând în posturi
p. 31 de observație din fața unor căsuțe, ridicate pe piloni, la // vreo șase picioare de sol; însă trupele rusești nu se puteau vedea nicăieri. La Hârșova³² era o armată turcească. Pe dealuri erau mai multe baterii de artilerie de câmp, cu caii în apropiere; între soldații care se plimbau prin oraș sau de-a lungul malului am văzut fustanela și armele splendide ale albanezilor.

Următorul oraș în amonte de Hârșova este Cernavodă³³. Și aici era o puternică armată turcească, oarecum similară celei de la Hârșova. Mai multe mori sunt construite pe fluviu; dar curentul nu este aici foarte puternic și roțile se învârt foarte încet. Mai mulți pescari erau pe mal, aranjându-și plasele și reparându-și bărcile lungi, asemănătoare unor canoe, iar lângă ei se jucau copiii lor, pe jumătate despuiați. Am văzut femei trecând cu greutate pe cap și muncitori lucrând din greu pe câmp și auzeam zumzetul vlăguit al roților de moară. Acestea formau un contrast bizar cu asprele pregătiri de război vizibile pretutindeni. În apropierea pescarilor se plimbau țănoși fioroși albanezi, înarmați până-n dinți; din spatele
p. 32 zidului cu șanțuri de apărare, lângă care // muncitorul lucra pământul, se vedea temuta artilerie. Iar soarele zâmbea strălucitor peste toți – peste copilașii ce se jucau lângă părintele lor și peste arnăut, a cărui meserie este lupta – peste semnele liniștitei vieți rurale și peste armamentul zbârlit din tabără.

La vreo jumătate de milă în aval de Cernavodă este râul omonim. De la gura acestei ape și până la Marea Neagră nu este o distanță mai mare de treizeci și două de mile. S-a susținut la un moment dat ideea de a se deschide un canal de la gura acestui râu până în orașul Constanța³⁴, pentru a evita astfel pericolele tot mai mari, de la an la an, pentru navigația la gura Dunării. Nu de mult a fost elaborat un raport în această privință, însă cum n-a fost niciodată făcut public, nu cred că e rău să-l prezint în aceste pagini. Întreg teritoriul a fost bătut pas cu pas și ceea ce urmează este rezultatul unei observații atente.

Carasu este o apă rapidă, izvorând din lacul Carasu³⁵ și curgând de la // izvoare spre Dunăre cu o viteză de cel puțin patru mile pe oră. Valea prin care curge râul este mărginită pe ambele părți de dealuri înalte. De-a lungul acestora, pe partea estică a văii, este un drum care merge până la Carasu, unde coboară până la marginea apei. Ceea ce poartă numele de lacul Carasu este de fapt un șir de lacuri care se întind pe o distanță de circa 10 mile, pe direcția SSE–NNV. Apa este adâncă în cel mai mare dintre lacuri, dar în canalele care fac legătura dintre ele, adâncimea apei este rareori mai mare de doisprezece inch. După puțin timp, drumul părăsește malul lacului Carasu și, după ce traversează câteva dealuri, coboară iarăși acolo unde apa numită Caramurat³⁶ trece pe lângă Kuziel³⁷, iar de acolo traversează

³² *Hirsova.*

³³ *Tchernavoda.*

³⁴ *Kustendji.*

³⁵ *Lake Carasou.*

³⁶ *Caramourad*, veche denumire a com. Mihail Kogălniceanu, jud. Constanța. Între 1930–1948 com. a purtat numele de Ferdinand I.

³⁷ Localitate neidentificată.

o întindere de teren jos, pe care, în perioadele de ploaie și după topirea zăpezilor primăvara, îl consider impracticabil spre satul Burlac³⁸. Burlac se află la o distanță de patru ore și jumătate de Cernavodă și la trei ore și jumătate distanță de Constanța. La circa o milă mai sus de Burlac, urmele râului // se pierd, iar cursul p. 34 este aici alimentat numai de apa de ploaie, căci la momentul când l-am traversat era destul de secăt. În fapt, izvoarele care alimentează cursul inferior al râului trebuie să existe mai întâi în Lacul Carasu. În amonte de el, nu există vreun fel de izvor sau urmă a altceva, în afară apei de ploaie.

Valea se termină la Burlac sau puțin deasupra lui, ea fiind închisă de dealuri destul de înalte, din vârful cărora se întinde, pe o distanță mare, de la nord la sud, o succesiune de văi cu pășuni foarte bune.

La Burlac drumul urcă pe unul dintre dealurile care închid cursul râului Cernavodă. Suișul continuă timp de aproape o oră, după care drumul trece pe lângă ruinele orașului Dryanlar³⁹, altădată important, acum complet nelocuit. La o distanță de zece minute de aici este cel mai înalt punct al drumului, de unde se poate desluși pentru prima dată Marea Neagră din direcția de unde am venit. Din acest punct, Marea Neagră este la o distanță de patruzeci de minute. Am privit în van, // de pe această culme, spre orice semăna cu o deschidere, însă în raza p. 35 oceanului nu se vedea nimic. Cum nu aveam instrumente cu mine, n-am putut afla altitudinea exactă a acestui punct deasupra nivelului mării, însă cred că trebuie să depășească trei sute de picioare. De aici drumul coboară până aproape de Lacul Siutghiol⁴⁰, de unde trece peste un alt șir de văi de-a lungul țărmului Constanței.

Constanța însăși este așezată pe un promontoriu proiectat în mare, cel mai sudic punct al promontoriului formând o latură a golfului sau micii rade. Orașul este într-o situație jalnică, după vizita rușilor, care par să fi dat dovadă de o severitate inutilă în distrugerea acestui loc. Constanța este situată la circa o sută cincizeci de picioare deasupra nivelului mării. Micul port format de dig, despre care se spune că a fost ridicat de romani, are în prezent numai șase-șapte picioare adâncime, fiind plin de ruinele digului și de nisipul adus de vânturile din est de pe mare. Acest port poate adăposti numai douăsprezece până la cincisprezece mici // vase. Golful sau rada ar fi destul de protejate, dacă digul ar fi restaurat sau extins, p. 36 iar golful curățat de nisip și ruine. Portul ar putea apoi adăposti cincizeci sau șazececi de vase mici cu o încărcătură între o sută cincizeci și două sute de tone. Facilitățile pentru restaurarea digului sunt foarte mari, căci piatră brută de toate mărimile se află la fața locului.

După ce am inspectat Constanța, am hotărât să mă întorc la Dunăre pe drumul prin Rasova⁴¹, pentru a putea astfel compara avantajele celor două rute.

Părăsind Constanța, am mers o milă spre sud până unde se termină valul de pământ, numit Valul lui Traian⁴², care traversează provincia din apropiere de Rasova

³⁸ *Bowlack*.

³⁹ Localitate neidentificată.

⁴⁰ *Soujial*.

⁴¹ *Rassova*.

⁴² *Trajan's Wall*.

p. 37 până aici, iar în acest loc se spune că Dunărea se vărsa înainte în mare. N-am văzut nici un fel de urme ale unui curs de apă care să justifice o asemenea supoziție. La capătul Valului lui Traian există un șir destul de regulat de movile, semănând foarte mult cu unele tabere romane din Scoția. Acest // loc este mult deasupra nivelului mării, iar lanțul de stânci continuă neîntrerupt, nepermițând trecerea ploilor puternice de primăvara și toamna. Drumul merge, cale de vreo două ore, paralel cu Valul lui Traian, continuând cu un urcuș lejer. Am ajuns apoi într-un punct ce domină perspectiva asupra văii Cernavodei, cu satul Burlac în vale. Am coborât, cale de vreun sfert de oră, în micul sat tătăresc Alacap⁴³, iar de acolo drumul nostru se întinde pe dealurile care formează granița sudică a văii Cernavodei până dincolo de orașul Carasu, unde, traversând două dealuri uriașe, am ajuns la un mic lac mocirlos mai jos de Idris⁴⁴, dincolo de care ne-am continuat drumul până am ajuns la malul Dunării, la jumătate de oră în aval de Rasova, după nouă ore și jumătate de călărit greu. Această din urmă rută nu are deloc înfățișarea unei linii pentru un canal, nici nu oferă ca simplu drum vreunul dintre avantajele variantei Cernavodă.

p. 38 Piedicile pentru formarea // unui canal sunt de la bun început, mai întâi, elevația considerabilă și continuă de la malul Dunării către interior, puțin dincolo de Burlac. Nu pot spune care este nivelul acestei elevații din lipsa instrumentelor, însă trebuie să depășească cu mult ce poate fi înlăturat prin tăiere, chiar și cu ecluze⁴⁵ foarte numeroase. În al doilea rând, șirurile de dealuri ce se întind de-a lungul țărmului mării, care nu este, sau nu pare să fie, spart de vreo deschidere care să lege litoralul Mării Negre cu oricare dintre văile care se întind spre Dunăre.

Drumul de la Cernavodă este, în majoritatea locurilor, excelent, și ar fi putut fi adoptat de Compania Austriacă dacă își continua planul de a face din Constanța locul de îmbarcare pentru pasagerii și mărfurile spre Constantinopol, prin mijlocirea Companiei cu Aburi pe Dunăre.

N-au fost stabilite stații de poștă pe nici una dintre rutele de mai sus, dar caii pot fi ușor procurați și sunt și căruțe mici și comode pentru pasageri și mărfuri. //

p. 39

Capitolul IV

Conform tratatului de la Viena, marile fluvii ale Europei trebuie să fie deschise pentru vasele tuturor națiunilor, dar este evident că, din nepăsare sau în mod intenționat, Dunărea va fi foarte curând complet închisă. Trebuie să ne amintim că nu doar brațul Sulina, ci și Sf. Gheorghe și Chilia sunt acum în mâinile Rusiei. La gura brațului Sulina, brațul principal, rușii au construit pe insula Letea o stație de carantină într-o parte, iar în partea opusă s-au statornicit în orașul Sulina. Au și o stație de carantină care controlează intrarea pe brațul Sf. Gheorghe și un

p. 40

⁴³ Azi Poarta Albă.

⁴⁴ Idris-kuius, azi satul Veteranu.

⁴⁵ Locks.

stabiliment similar // la gura Chilia. Dacă Tratatul de la Viena n-ar fi literă moartă, puterile interesate în păstrarea liberei navigații pe Dunăre ar trebui să insiste ca ea să nu fie încălcată. Și recentul Tratat de la Adrianopol, prin care părțile contractante au fost de acord ca insulele Dunării să nu fie locuite, a fost încălcat; dar chiar și această încălcare ar putea fi acceptată dacă Rusia ar respecta acordul solemn de a păstra brațul Sulina în stare navigabilă. Pe baza acestei înțelegeri, Austria a acceptat ca fiecare dintre vasele sale care trec prin gurile Dunării să plătească Rusiei o taxă de doi dolari, în contul cheltuielilor pe care cea de-a doua putere le-ar face pentru a păstra canalul deschis. Plata a fost solicitată în mod regulat de la vasele austriece, până în momentul de față, dar modul în care Rusia și-a respectat partea de contract se poate înțelege din ce-am spus despre situația gurilor Dunării la începutul acestor pagini. //

Nu mult după ce am părăsit Cernavoda, am trecut de orașul Silistra⁴⁶. p. 41
[Autorul descrie trupele turcești staționate în localitate.]

Pe la prânz, a doua zi după plecarea noastră de la Galați, am urcat pe canalul noroios care duce spre Giurgiu. Este aici o insulă care împarte Dunărea în două brațe. În stânga se află orașul Giurgiu, iar pe malul drept al Dunării, la circa o milă în amonte, este orașul turcesc Rusciuc⁴⁷. Giurgiu păstrează ruinele unei vechi fortificații orientate spre fluviu, dar altfel intrarea în oraș nu este neprotejată, în afara noroiului în care pare să fie afundat. La câteva mile în aval de acest loc, armata rusă // a traversat Dunărea în 1829. Într-o noapte, pontoanele au fost legate p. 42 în liniște, iar apoi întinse peste fluviu de forța curentului și înainte de venirea zorilor, armata împăratului era pe drumul spre Stambul. La Giurgiu se face un comerț considerabil cu grâne și se păstrează un trafic constant cu orașul omolog de la Rusciuck. Există o poștă de aici până la Rusciuck, și de acolo către Constantinopol, pe uscat. Aceasta este ruta urmată de obicei de curierii agenților străini de la București.

La debarcare, pașapoartele ne-au fost luate de poliție, iar bagajele au fost examinate de ofițerii vamali; am fost întrebați în legătură cu numele, vârsta, poziția socială, perspective de viață, încotro mergem și de unde venim; apoi am fost duși în curtea unui grajd, unde câțiva oameni încercau să pregătească un car mare⁴⁸, care urma să ne transporte la București. Distanța de la Giurgiu la București este de doar vreo patruzeci de mile și cum era doar unu // după amiază, exista posibilitatea să p. 43 ajungem la destinație la o oră rezonabilă din seară. Nu este plăcut în aceste locuri neobișnuite să ajungi noaptea târziu într-un oraș străin, nici măcar în casa unui prieten; căci, cu siguranță, în orice loc cei mai buni prieteni și veritabili amfitrioni vor amesteca urările de bun-venit cu înjurăturile dacă-i trezești din somn și-i obligi să facă onorurile de gazdă în cămașa de noapte. I-am spus politicoș aceste gânduri tânărului care urma să ne fie surugiu⁴⁹, iar el, ca un băiat de lume, a recunoscut imediat justetea gândirii mele. L-a chemat pe conductor; bagajul a fost repede așezat deasupra diligenței, legat cu grijă și apoi acoperit cu o prelată. Conductorul a

⁴⁶ *Silestria*.

⁴⁷ *Rutschuck*, azi Ruse, oraș în Bulgaria.

⁴⁸ *huge waggon*.

⁴⁹ *Postilion*.

sărit pe calul imperial să se asigure că totul era în ordine, surugiul a pocnit din bici și opt ore mai târziu mă găseam tot în curtea stației de diligență de la Giurgiu, în chiar locul unde discutasem cu surugiul. Trăsura nu se mișcase de pe locul unde o
p. 44 găsisem // la debarcarea noastră. Nu era vina surugiului, căci el dorea să plece, la fel ca și conductorul și pasagerii. Dimpotrivă, cel mai absurd dintre obstacole ne împiedica plecarea; pur și simplu din cauza faptului că nu aveam cai. În tot acest timp, caii erau în într-un alt grajd, așteptând ordinele poliției, iar poliția nu elibera caii până nu ne descifra pașapoartele. Darul limbilor nu pare să se numere printre calitățile poliției din Țara Românească, deoarece numai după o muncă neîntreruptă de opt ore au reușit să înțeleagă importantul document care ruga statele amice Marii Britanii să mă primească pe teritoriul lor. Pașaportul meu a fost, desigur, tradus în limba vernaculară într-un mod satisfăcător, căci am avut plăcerea să-mi văd numele în lista de sosiri ca „Domnou Richard, negoustor”. În loc de numele meu l-au pus pe cel al ambasadorului, care era în capul pașaportului, însă pot spune
p. 45 că titlul adăugat era o creație românească. // „Călător pe continent”, cuvintele din pașaport, sunt cauza pentru care am fost notat ca aparținând utilului corp al d-lui Cobden⁵⁰. [Povestește o glumă despre o situație asemănătoare.]

p. 46

Capitolul V

Era nouă seara când ne-au fost returnate pașapoartele și au fost eliberați caii. Însă conductorul a spus că era prea târziu să plecăm, căci noaptea era întunecată, drumul prost și, în plus, erau cazaci pe drum, care, fiind în general indivizi foarte nechibzuți și necuetați, ne pot confunda în noapte cu un corp de turci cotropitori; iar eroarea o pot descoperi abia după ce ne-au tăiat beregatele și jefuit bagajele. Așa că n-am avut altă soluție decât să rămânem pe loc până în zori. Între pasageri
p. 47 era și o doamnă, pusă pe băut, care-și // petrecuse după-amiaza, când nu era ocupată să se răcorească, plângând și insultându-l pe surugiul. Ne-a spus că ea și companionul ei, un tânăr slab și obosit, într-o haină din blană de iepure, așteptau în curte de două zile să meargă cu diligența la București.

Cum nu puteam decât să accept situația, am mers la han, care face parte din stabilimentul de diligențe, unde am mâncat ceva, plus o pipă liniștită și o ceașcă de cafea. Apoi m-am întins pe divan și am dormit până când surugiul m-a strigat și mi-a spus că diligența era gata să pornească.

Erau opt cai cu aspect sălbatic la carul condus de un surugiul, care călărea pe cel mai apropiat cal rotat. Mergeam într-un ritm foarte bun, având în vedere starea terenului. La drept vorbind, în Țara Românească nu există drumuri. Sunt doar niște cărări late acoperite cu un strat gros de praf întunecat la culoare în timpul verii, dar care, în perioadele ploioase sau după dezgheț, se transformă în râuri de noroi, prin
p. 48 care trăsura se deplasează cu greu, afundată în mocirlă până la osie. // Când drumul este prea stricat, se alege o nouă pistă pe oricare dintre laturi, care ajunge curând în aceeași situație. Însă iarna, când zăpadă este înghețată, călătoria se face foarte rapid în sănii. Era doar patru dimineața când am pornit, iar la ora șapte am ajuns la un han, situat la jumătatea drumului dintre Giurgiu și București, unde am luat micul dejun.

⁵⁰ Adică negustor, după numele economistului britanic Richard Cobden.

În apropierea hanului erau încartiruiți circa cinci sute de ruși. Aveau acea privire serioasă, soldățească, rezultatul unei discipline severe. Am observat că această privire este caracteristică aproape pentru toți soldații ruși pe care i-am văzut în principate. Fac excepție tinerii recruți, încă incomplet formați. N-am văzut niciodată vreo urmă de bună dispoziție la soldații ruși, nici atunci când erau în timpul liber. Este adevărat că, în anumite momente, în timpul marșului, batalioane întregi cântă în cor imnul național, o melodie plăcută, solemnă, sau vreun cântec dur, în general cu caracter războinic, presărat // cu strigăte ascuțite și uneori cu un p. 49 fluierat strident. Aceste ultime cântece sunt extrem de animate și vioaie, iar răpăitul - rapid de tobă, singurul acompaniament instrumental, le sporește caracterul captivant. Pentru ascultător este ceva sublim să audă mii de voci bărbătești amestecate în același cor, rostind sentimente de devotament față de Dumnezeu și împărat sau de provocare fioroasă la adresa adversarilor țarului. Chiar și în aceste manifestări se poate vedea severitatea regulamentelor militare. Pe fețele bărbaților implicați nu se observă nici o urmă de emoție; au mersul bine măsurat; înfățișarea lor este dreaptă; ei respectă o comandă, nu un simplu impuls. Emoțiile inimii par să fie instruite să asculte, iar expresiile de dragoste și furie, devotament sau răzburare sunt stărnite doar de vocea comandantului lor.

Țara este deosebit de bogată și frumoasă în această regiune. Plouase vreo două ore în timpul nopții și totul părea proaspăt și strălucitor în // lumina dimineții. p. 50 Locuințele micilor fermieri și țăranii din Țara Românească sunt asemănătoare celor ale omologilor lor din Irlanda. Casele⁵¹ țăranilor sunt făcute din lut sau cărămizi semiuscate, fiind acoperite cu paie, în timp ce casa micului fermier este construită în același stil, dar este mai mare. În general, se încearcă înfrumusețarea acestor locuințe. Toate sunt frumos văruite și adesea vița de vie sau o altă plantă agățătoare se află în jurul ușii sau ferestrei. Locul unde se află satul este aproape întotdeauna adăpostit de copaci, iar acolo unde nu este vreo apă curgătoare, se găsesc de obicei cinci-șase fântâni din care apa se scoate cu un fel de cumpănă de lemn. La un capăt al prăjinii transversale, o găleată este agățată de o funie, iar la celălalt capăt este legată o piatră grea. Cu o pârghie astfel construită, apa se ridică din cele mai adânci fântâni cu foarte puțin efort. Privite în ansamblu, satele au un aer pitoresc și aproape confortabil. //

La ușa hanului era un bărbat bine îmbrăcat, cu cizme impermeabile înalte și o p. 51 pălărie cu boruri largi⁵². Era călare pe un cal puternic, fiind însoțit de servitorul său, călare pe un animal asemănător. Ambii aveau pistoale în toc și ranițe legate în spatele șeilor. Acesta era unul dintre samsarii sau intermediarii, foarte numeroși în Țara Românească. Aceștia se situează între boieri sau marii proprietari și țăranii. Sistemul lor obișnuit este să încheie un contract cu un boier, prin care se angajează să-i plătească anual o anumită sumă de bani pentru o parte a moșiilor sale, cu condiția ca boierul să-i dea *carte blanche* să acționeze cum dorește cu micii fermieri și țăranii. Este un sistem în care, cum ușor se poate bănuî, doar intermediarii obțin principalele beneficii. Boierul, care astfel își cedează moșiile,

⁵¹ *Cabins.*

⁵² *In jack boots and a broad-leafed hat.*

- pierde mare parte din venit, în vreme ce arendașul, care-și urmărește numai propriul interes, stoarce de la nefericiții țărani și ultimul bănuț. Astfel că, în cele
- p. 52 mai multe cazuri, moșia se împovărează tot mai mult, // boierul este curând dator arendașului, iar acesta din urmă devine în final adevăratul stăpân al proprietății. Aproape toți acești intermediari sunt greci, iar unii dintre ei au averi considerabile, obținute în felul amintit. Dincolo de sistemul arendașiei, cvasigeneralizat, și de modul groaznic în care pământul este lucrat, unii boieri obțin pe moșiile lor mai mult de 20 000 £ pe an. Proprietățile particulare ale actualului domnitor aduc circa 30 000 £ *per annum*. Cu siguranță, nu există în întreaga Europă un pământ mai bogat și abia cu greu poți găsi o climă mai favorabilă decât cea din Țara Românească. Țara este efectiv inundată cu grâne de toate felurile și în afară de Franța n-am băut niciodată un *vin ordinaire* atât de bun ca cel din această țară. Vinul alb obișnuit din Țara Românească, când este păstrat în sticle timp de doi-trei ani, este asemănător cu cel produs pe malurile Rinului. Pajiștile bogate oferă loc de pășunat la nenumărate cirezi de vite și turme de oi, iar în apropierea pădurilor //
- p. 53 sunt turme imense de porci. Tocmai datorită acestei mari abundențe de carne de toate felurile s-au stabilit urmașii d-lui Goldner în apropiere de Galați, iar un alt stabiliment englez, puternic implicat în comerțul cu carne de porc, s-a înființat la Calafat. Proprietarii ambelor stabilimente consideră că, dincolo de salariile mari pe care trebuie să le ofere angajaților lor englezi și a cheltuielilor de transport, își pot vinde marfa mai ieftin în Anglia decât dacă ar cumpăra materia pentru comerțul lor din orice piață a Marii Britanii sau Irlandei. Vânatul de aproape toate felurile este abundent în Țara Românească. Curcanii sălbatici se întâlnesc cu sutele în stepe sau alte mari câmpii deschise. Iepurii se vindeau până de curând în piața de la București la prețul de patru peni bucata, iar o pereche de cocoși de munte cam la același preț. Există și o mare abundență de pești în apele interioare, iar unii dintre ei au un gust foarte ales.
- p. 54 Comparând locuințele țăranimii române cu casele irlandeze, n-am // precizat că aranjamentul interior al celor dintâi este mult superior. Când intri în casa unui țăran român, te găsești într-o cămăruță folosită drept bucătărie. Aici este o sobă ce încălzește întreaga casă în lunile de iarnă. Nu există casă fără vreun fel de sobă, obiect de importanță capitală într-o țară în care frigul este uneori atât de intens. În afara bucătăriei, fiecare casă are două camere, ambele folosite în general ca dormitoare. Pereții interiori sunt fin tencuiți și bine văruiți, iar întregul loc are un aer de relativă curățenie. //

Capitolul VI

p. 55

Cum înaintam pe drumul spre București, am văzut mici grupuri de soldați ruși cantonați pe ambele părți ale drumului, iar într-un loc am trecut pe lângă o baterie de tunuri grele, așezate în linie și îndreptate amenințător spre drumul care duce la Giurgiu. La vreo șase mile de București am văzut un campament mare pe partea dreaptă, iar la fiecare câteva minute întâlneam un cazac călare, grăbindu-se asemenea unui curier diplomatic. [Urmează descrierea cazacilor.]

Era cam ora două după-amiază când am văzut Bucureștii. Deși aproape de p. 56 începutul lui octombrie, era o zi foarte însorită și aproape la fel de cald ca la Londra în luna iulie. Văzut de aproape, Bucureștii par un oraș foarte frumos. Are vreo trei sute de biserici, fiecare cu două sau mai multe turle înalte. Cele mai multe // clădiri publice au, la rândul lor, turnulețe sau cupole. Fiecare turlă, turnuleț sau p. 57 cupolă este acoperită cu tablă. O pâclă asemenea ceței acoperea clădirile mai mici, slăbindu-le conturul, iar deasupra acestui nor ondulat se ridicau miile de bolți, turle și turnuri, strălucind aproape orbitor la soare. Ele încoronau orașul ca o diademă de argint. Bucureștii acoperă o suprafață aproape la fel de mare ca și Parisul, însă o treime din spațiu este acoperită de grădini, astfel că se poate vedea frunzișul verde strălucitor al copacilor, apărând ici acolo deasupra aburilor obscuri, ceea ce creștea efectul șarmant al întregului peisaj. N-am fost pe cât de dezamăgit credeam că voi fi la intrarea în oraș. După ce am trecut de poartă, unde, nu mai trebuie să spun, a trebuit să-mi arăt pașaportul și să răspund la trei sute de întrebări din interogatoriul poliției rusești, am mers printr-un lung *fauburg* de grădini și case cu un etaj, până când am ajuns la o stradă largă, bine construită, având câteva clădiri frumoase. Aceasta este partea orașului locuită de bogații // evrei spanioli. Am mers apoi pe p. 58 trei – patru străzi aglomerate, cu magazine frumoase de ambele părți, până am ajuns la stația de diligență.

Pot spune puține despre hotelurile din București, căci pe durata șederii mele în oraș am avut norocul să mă bucur de ospitalitatea agentului și consulului-general englez, dl. Colquhoun⁵³. Am motive să cred că *Hotel de France* este cel mai bun. Știu că patronul acestui hotel și soția lui sunt extrem de politicoși și amabili. Prețul pentru o cameră bună, mic dejun și cină este de vreo 12 șilingi pe zi, care este tariful obișnuit în toate hotelurile din București. Costul traiului cotidian este mic, dar chiriiile sunt mari. Nu poți găsi un dormitor acceptabil pentru mai puțin de un dolar pe zi.

În afara străzilor principale, puține case din București au mai mult de două etaje. Locul a fost lovit înainte de cutremure, motivul pentru care casele sunt făcute atât de mici. Cele mai multe dintre casele nou-construite au multe ornamente, frize din stucatură, pilaștri // și balcoane frumos vopsite sau înfrumusețate. Acest gust ar p. 59 putea fi considerat strident în Franța sau Anglia, dar, după conacele nesigure⁵⁴ din Turcia, efectul era unul foarte plăcut. Unele dintre micile case particulare, așezate pe străzile mai puțin circulate, cu acoperișurile înclinate, formate din pătrățele de lemn, și cu porticele neobișnuite, complet acoperite de copaci, sunt foarte pitorești. Palatul domnesc este o clădire modestă cu două etaje, situată pe strada principală, cu o curte largă în față. În prezent nu este locuit; prințul domnitor a locuit, de la începutul acestei crize și până când a plecat în exil, la o mănăstire situată puțin în afara orașului.

Opera din București este un teatru la fel de frumos și spațios ca în orice oraș european. Poate primi între șapte și opt sute de oameni. În fața scenei, pe al doilea

⁵³ Sir Robert Gilmore (Gilmour) Colquhoun (1803–1870), consul general britanic în principate (nov. 1834–iulie 1859). Date bibliografice și traducerea însemnărilor sale de călătorie vezi în vol. V al prezentei colecții, p. 177–213.

⁵⁴ *Shaky*.

p. 60 rând, este boxa domnitorilor, închisă cu draperii de catifea purpurie, cusute cu aur, și // decorată cu armele principatului. În toate boxele sunt fotolii acoperite cu catifea purpurie, și nu doar fotoliile, ci toate băncile din sală sunt dotate cu perne din același material. Formele și sculpturile de pe boxe sunt puternic poleite, iar în tavan, vopsit cu gust, atârnă un candelabru mare, cu suporturi aurite pentru felinare, care, împreună cu luminile de pe scenă, reușește să ilumineze clădirea. În prezent joacă aici o foarte respectabilă trupă italiană. Aseară am mers să ascult „Louisa Müller” de Verdi. Reprezentația a fost foarte bună, mai bună chiar, în unele privințe, decât ceea ce am văzut din aceeași piesă, în luna mai, la San Carlo din Napoli; însă în acest nefericit oraș totul s-a degradat mult în ultimul timp. Teatrul din București, pe care l-am vizitat aseară, avea un aspect deosebit de strălucitor. Locul era extrem de aglomerat. Doamnele din boxe erau grațios îmbrăcate, după moda pariziană, și am văzut că frumusețea pentru care erau atât de renumite nu era p. 61 simplă // ficțiune. Sala era aproape plină de ofițeri ruși. Într-o boxă încăpătoare din stânga scenei era prințul Gorceakov⁵⁵, însoțit de dl. Kotzebue⁵⁶, fiul cunoscutului, dar rău-famatului scriitor omonim, fost consul-general al Rusiei la București. Într-o boxă din dreapta celei a domnitorului erau dl. Colquhoun și dl. Poujade⁵⁷, consuli generali englez și francez. Cel din urmă era însoțit de d-na Poujade, o nepoată a prințului Ghica⁵⁸, fost domnitor al Țării Românești. Buna înțelegere dintre guvernele francez și englez îi animă și pe agenții lor la București, ambii acționând solidar, în cea mai perfectă armonie, pentru cauza comună.

În afara Bucureștilor se află un loc de promenadă publică. Are circa o milă și jumătate lungime și este străjuit de copaci. În fiecare după-amiază <aici> este plin de frumoasele trăsurile ale boierilor și agenților străini. În prezent este și mai animat p. 62 prin prezența generalilor ruși și a // ofițerilor lor. Locul de promenadă începe de la un arc de triumf, recent ridicat în onoarea împăratului Nicolae, iar la celalalt capăt se află un palat neterminat al ultimului domnitor. De ambele părți ale drumului se întinde o grădină publică, care, prin mărime, este una dintre cele mai frumoase din Europa. Este amenajată în stil englez, cu alei de pietriș, șerpuind prin mijlocul frunzișului gros și al straturilor strălucitoare de flori. Ici și acolo, în mijlocul spațiilor verzi, sunt fântâni arteziene și este și un lac, pe malul căruia se află o grotă pitorească. În mijlocul unei peluze deschise este un pavilion, unde, de sărbători, stă o fanfară. Această grădină a fost proiectată și făcută de prințul Bibescu⁵⁹, fostul domnitor. Acest loc de promenadă publică este și principala lui realizare. Pe o latură a grădinii, printr-o deschidere într-un mic crâng de salcâmi, poți vedea într-o vilă încântătoare, silueta unei tinere, una dintre frumusețile Bucureștilor, aflată sub p. 63 tutela actualului domnitor. Este siciliană prin naștere și, // când era mică, a fost

⁵⁵ *Gortschakoffe*. Cneazul Mihail Dmitrievici Gorceakov, comandantul trupelor ruse din Principate (1853–1854).

⁵⁶ *Kotsibue*. Karl von Kotzebue (1805–1896), consul al Rusiei la Iași (1838–1847) și București (1847–1848), fiul cunoscutului scriitor de limbă germană August von Kotzebue.

⁵⁷ Eugen Pierre Poujade, consul francez în Țara Românească (1849–1854). Vezi date biografice și însemnările sale despre români în volumul de față.

⁵⁸ Maria Ghica, fiica lui Constantin Ghica și nepoata domnului pământean Grigore IV Ghica.

⁵⁹ *Bebesco*. Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

adoptată de un general rus și de soția acestuia, o doamnă din Țara Românească, aflați atunci în călătorie în Sicilia. După câțiva ani, generalul și soția lui au murit, lăsând fiicei lor adoptive o avere de 30 000 £ și dând-o sub tutela actualului domn. [...]

Capitolul VII

p. 65

Acum câteva zile am mers să văd cum prințul Gorceakov trecea în revistă o parte a armatei ruse, cantonată la circa șase mile de București. Vastele câmpii ale Țării Românești sunt foarte potrivite pentru manifestări de acest gen sau pentru mai serioasele operațiuni ale acestui război. Nu era nici un zid sau gard, ci doar câțiva copaci care să împiedice mișcarea trupelor. Erau prezenți vreo optsprezece mii de oameni. [Describe parada militară.]

Puțin timp după sosirea mea la București, am mers cu dl. Colquhoun să-l p. 67 vizităm pe consulul-general francez, care locuia atunci într-un frumos castel, proprietatea prințesei văduve Ghica, situat la vreo două mile de oraș. În apropierea castelului este un lac, peste care, în ziua anterioară vizitei noastre, rușii construiseră un pod de pontoane. Pe malul lacului fusese o mare tabără rusească de cinci mii de oameni; dar chiar înainte de sosirea noastră, corturile fuseseră coborâte, iar întreaga p. 68 armate trecuse // pe podul de pontoane și mășăluisse spre sud-est. Întreaga armată rusă începea la acel moment să se pună în mișcare. Taberele interioare se închideau treptat, iar grosul armatei se deplasa spre Dunăre, de-a lungul căreia se află la momentul când scriu aceste rânduri, așezate în eșalon, așteptând înaintarea turcilor.

Pe malul lacului mai rămăseseră vreo sută cincizeci de oameni. O parte dintre ei erau ocupați cu gătitul. Cazanele ambulante erau așezate pe două rânduri, la jumătate de picior distanță, cu vreo douăzeci de cazane pe fiecare rând. Când am ajuns, toate cazanele fierbeau voioase. În schimbul câtorva bănuți⁶⁰, bucătarii ne-au lăsat să gustăm conținutul câtorva dintre ele și am aflat că aveau un gust excelent. În fiecare cazan erau carne, orez și legume; peste acestea, bucătarii, trecând pe rând, adăugau piper, sare și alte asemenea condimente, cum credeau necesar. Rușilor de toate gradele le place ceaiul, // apa folosită pentru a-l face fiind p. 69 fiartă într-un fel de urnă, numită samovar, care nu cred că este foarte bine cunoscut în Anglia. În mijlocul acestei urne este un tub, cu un grătar la fund. În acest tub sunt puși câțiva cărbuni aprinși, pe care aerul, intrat prin deschiderea cu grătar de dedesubt, îl menține în stare de ardere, iar căldura astfel produsă fierbe curând apa care înconjoară tubul. În vreme ce noi priveam la cum se gătește, a apărut și un soldat cu un mic samovar de alamă, în tubul căruia pusese câțiva tăciuni aprinși; pentru a-i face să ardă mai repede, și-a scos una dintre cizmele Wellington, pe care, cu mare abilitate, a transformat-o în foale. A așezat partea superioară a ghetei la gura tubului, presând puternic, și ținând talpa cu cealaltă mână, pompa. Operația era o mare reușită, căci, în scurt timp, samovarul a început să cânte la fel de vesel ca oricare alt ceainic casnic.

⁶⁰ Swanziker.

- p. 70 Cu câteva minute înainte, văzusem spre vest un nor negru de praf, din care // sclipeau căștile și baionetele unui batalion de infanterie. Au ajuns repede la locul unde ne aflam, urmați de furgonul pentru bagaje. După ce s-au oprit, oamenii și-au strâns armele, de care și-au atârnat căștile și centiroanele. Apoi și-au scos vestoanele și pantalonii și au luat paltoanele și bonetele. Între timp, furgonul de bagaje a fost descărcat, iar corturile aliniate. Oamenii s-au apucat apoi de lucru; pânza de cort s-a ridicat ca un nor; țăruii au fost înfipti în pământ, funiile legate și în mai puțin de jumătate de oră de când au ajuns, ofițerii se odihneau liniștiți în cantonamentul lor, santinele erau postate, iar rutina taberei funcționa ca și când întreaga companie era acolo de mai multe luni. Aproape toți oamenii au mers să facă baie în lac, iar o oră mai târziu, când noi ne plimbam pe aleea castelului, am auzit cum erau chemați la masă.
- p. 71 Cuvântul București înseamnă orașul // bucuriei. Un proverb românesc spune că cel ce bea din apa Dâmboviței nu mai poate să-i părăsească malurile. Cum pot fi oamenii mulțumiți cu un loc permanent expus invaziilor rusești, este greu să-mi imaginez. Dacă este vreo fărâmbă de adevăr în ce se spune despre apele Dâmboviței, atunci moscoviții și musulmanii trebuie să fi băut mult din aceste ape. În chestiunea actuală între Rusia și Turcia, nimănui nu pare să-i pese prea mult de nefericitele principate. Oricare parte ar câștiga, cu siguranță principatele sunt cele care pierd. Pe teritoriul lor staționează acum o armată străină, pe care sunt obligați s-o cazeze gratis și, în mare parte, s-o și hrănească; dacă această armată ar fi obligată să se retragă, iar locul i-ar fi luat de turci, ar fi cu greu o schimbare în bine. Turcii îi consideră pe români ghiauri și n-ar obiecta să-i taxeze ca pe niște <supuși din> raiale; în vreme ce Rusia, ocupându-le teritoriul, îi place să-i considere drept vasali
- p. 72 // ai sultanului și-i zdrobește cu mâna armată ca pe proprii ei șerbi.
- Populația Țării Românești este mai mică de trei milioane, dar țara poate hrăni de cinci ori mai mult. Pământul ei este unul dintre cele mai bogate din lume. Marea abundență a producției sale contribuie să sprijine mii de oameni care locuiesc în Imperiul britanic. Însă resursele sale sunt departe – foarte departe – de a fi exploatate. Comerțul țării este dominat de străini, agricultura este neglijată, iar cele mai rafinate arte și manufacturi sunt necunoscute. Țara Românească este străbătută de șase râuri, ale căror izvoare se află în Carpați. Cu cheltuieli relativ mici, aceste râuri pot fi navigabile pentru trecerea plutei. Munții din care ele izvorăsc sunt acoperiți până în vârf de păduri magnifice. La poalele munților sunt stejari, la mijloc fagi, iar deasupra lor pini, cu o înălțime și circumferință extraordinare.
- p. 73 Toată această bogăție de lemn este complet nefolosită, iar copacii // și crengile doborâte de furtuni putrezesc din lipsa mijloacelor de transport. În părțile moldovenești ale Carpaților, situația nu este exact aceeași. Râul Siret⁶¹, care desparte cele două Principate, este mai larg și mai adânc decât apele care curg prin Țara Românească, așa că apele sale sunt pline în timpul sezonului cu plute imense de lemn, în principal stejari și pin, lemn bun pentru construcții și arboradă de nave.

⁶¹ Țara Românească și Moldova erau despărțite de râul Milcov, afluent al Siretului. Acesta din urmă forma graniță între cele două principate numai pe o mică porțiune înainte de vărsare.

În Munții Carpați, au fost găsite, dar niciodată exploatare, vine de aur, argint, argint viu, fier, cupru, gudron, sulf și cărbune. Când au stăpânit țara, în 1811, rușii au încercat să exploateze câteva dintre aceste mine, însă curând, după ce se încheiasse pacea, armata rusă s-a retras, iar minele au fost abandonate.

Nu românii trebuie învinovați pentru această situație. Ea este între consecințele nefaste ale guvernării greșite a țării. Domnitorul, ales pentru un mandat de șapte ani, // dar obligat să fugă după trei, care și-a cumpărat tronul de la Poartă cu venitul pe doi ani și care a făcut troc cu Rusia, cedând, în schimbul sprijinului acesteia, toată puterea sa reală ca principe domnitor, poate cu greu face mai mult pentru dezvoltarea resurselor țării. A devenit o modă să se vorbească despre moldo-valahi cu dispreț, să li se ia în derâdere instituțiile și să fie descriși ca afundați în imoralitate, desfrâu și ignoranță. Printre cei mai auziți în corul calomniatorilor sunt câțiva dintre propriii concetățeni nemulțumiți. Puține sunt lucrurile mai bine premeditate, care să favorizeze ambițiile Rusiei, decât un strigăt de acest fel. Să lăsăm Europa să creadă că aceste Principate sunt regiuni barbare, locuite de o adunătură de semibarbari depravați, iar păcatul de a-i anexa ar fi trecut cu vederea, cu gândul la binele astfel făcut pentru cauza civilizației și virtuții.

Aceste țări sunt rar vizitate de turiști; ele sunt dincolo de drumurile bătute. // p. 75 Drumurile sunt întotdeauna rele și se poate spune că sunt impracticabile timp de șapte luni din an. Englezul care ierneză în Roma sau Napoli sau care își petrece vacanța de vară pe Rin sau în Elveția, ar putea fi cu greu tentat să treacă prin complicațiile unui birou de poliție rusesc de la frontieră, pentru a fi apoi târât într-o căruță fără arcuri, cu o mână de paie drept pernă, peste stepele Moldo-Valahiei. Nu sunt ruine care să-l atragă pe pasionatul de antichități; nu sunt peisaje care să-l atragă pe poet; și nu sunt școli care să fie frecventate de studenți. Nu are nici confortul Europei Occidentale, nici idilele Orientului. Este un colt neștiut pe marele drum al națiunilor. Această obscuritate este fatală pentru Principate. Locuitorii pot fi persecutați și oprimați, bârșiți și calomniați fără să fie pedepsiți. Bucureștii sunt un oraș atât de puțin vizitat de englezi, încât sunt singurul, nestabilit în țară, care se află acum în oraș și singurul care l-a vizitat în ultimele, cred, optsprezece luni.

[Urmează câteva capitole cu considerații generale privind politica Rusiei în Principatele române și situația din Grecia.]

Capitolul XIV

p. 131

La sfârșitul lui octombrie, pe la ora 10, am plecat din București către orașul Giurgiu. Eram într-o căruță ușoară și deschisă, trasă de patru cai. Înăuntru era loc pentru o singură persoană, iar servitorul meu stătea pe un loc în față. Era o noapte extrem de geroasă, dar eram bine învelit în blănuri și stăteam lungit pe fundul căruței, căci scosesem banca, cu un strat gros de paie sub mine și o geantă de telegrame sub cap. Mi-am petrecut timpul uitându-mă la stele, care aveau o strălucire solemnă pe cerul senin de deasupra, și mi-am alinat spiritul fumând câteva țigarete excelente, pe care // un prieten precaut mi le dăduse înainte de p. 132

plecare. Să fumez din pipă, cu care călătoresc întotdeauna în aceste țări, nu era posibil, căci mergeam cu viteză maximă pe drumul accidentat și-ar fi fost imposibil să o țin între buze. La vreo douăsprezece mile de București, rapida noastră înaintare a fost brusc oprită de două santinele ruse, cu baionetele fixate. Curierul îngrozit a oprit caii într-o clipă, iar soldații, luându-i de capete, ne-au condus în afara drumului mare, în mijlocul campamentului. Aici am fost interogați de un ofițer, care văzând, cred, aspectul nostru inofensiv și faptul că avem pașapoartele în regulă, ne-a permis să plecăm mai departe. Deși tabăra era mare, liniștea era profundă; am fi trecut, cu certitudine, pe lângă ea, fără să știm că eram în apropierea unei forțe atât de formidabile, dacă n-am fi fost opriți pe drum de acele santinele. Armele oamenilor erau adunate în fața fiecărui cort, iar atârnat pe

p. 133 baionetele fixe se aflau coifurile și centiroanele, gata de a fi împărțite. // Era un singur foc de pază, și acela la ceva distanță dincolo de tabără. În jurul lui stăteau vreo optzeci – nouăzeci de oameni, îmbrăcați în paltoane lungi. Stăteau acolo ca niște statui, nespunând nimic. Păreau fioroși și sălbatici în lumina pâlpâindă a focului; atât de adâncă era liniștea din jurul lor și atât de imobile atitudinile lor, că păreau implicați într-un ritual păgân. Imediat ce am ieșit din tabără, am galopat și mai repede. La fiecare zece mile am luat cai odihniți și, oferind un mic cadou grăjdarului⁶², am primit cei mai buni armăsari.

Am ajuns în orașul Giurgiu cu puțin înainte de căderea zorilor. Telegramele pe care le aveam cu mine trebuiau trimise peste Dunăre, la Rusciuck, lui Said Pașa, care avea ordine să le expedieze, cu un curier tătar, ambasadorului britanic la Constantinopol. Situația era foarte dificilă, căci fusese instituită legea marțială și orice comunicație cu malul turcesc al fluviului fusese interzisă sub amenințarea

p. 134 pedepsei cu moartea. Însă noi // am reușit să trimitem telegramele la Rusciuck, iar acestea au fost primite în timp util de către lordul Stratford de Redcliffe⁶³.

Vis-a-vis de Giurgiu sunt două insule, una dintre ele numindu-se în românește Mocan⁶⁴. Întreaga suprafață a acestei insule este acoperită de copaci piperniciți, sub care un grup mare de oameni se poate face ușor nevăzut. Cealaltă insulă, aflată puțin mai în amonte pe fluviu decât Mocan, este o mocirlă deschisă, pe care se găsește un post de gardă înălțat pe piloni, <și> care, atunci când am vizitat orașul Giurgiu, era ocupat de cazaci. În zori zilei de 2 noiembrie, unsprezece bărci pline cu oameni au fost văzute coborând pe fluviu din direcția Rusciuck-ului și îndreptându-se spre Mocan. Ceața era foarte groasă, așa că bărcile erau la jumătatea drumului când s-a dat alarma. Era un singur punct la Giurgiu de unde artileria putea ajunge la aceste bărci, iar tunurile rusești se aflau la o distanță de

p. 135 jumătate de sfert de milă de acest punct. Până ce au fost aduse tunurile, // opt bărci ajunseseră deja la Mocan și debarcaseră oamenii, însă asupra celorlalte trei artileria rusă a deschis focul. [...]

⁶² *Couch or stable-keeper.*

⁶³ Charles Stratford Canning, lord de Redcliffe, ministru plenipotențiar britanic la Poartă (1810–1812) și apoi ambasador, în mai multe rânduri, în capitala otomană (ultimul mandat 1841–1858).

⁶⁴ *Mokan.*

Intenționam să părăsesc Giurgiu și să merg pe drumul de-a lungul fluviului p. 136 până la Oltenița⁶⁵, cartierul general al generalului Dannenberg⁶⁶. // Știam că turcii p. 137 debarcaseră în forță lângă Oltenița, iar o bătălie în acel loc era inevitabilă, dacă ea nu avusese deja loc. Însă guvernatorul de Giurgiu m-a sfătuit să nu merg pe malul fluviului, căci riscam să fiu lovit de un foc răzleț, și mi-a recomandat un alt drum, mai sus, aproape la fel de scurt, dar mult mai sigur. Cum nu mi-am dorit niciodată să fiu omorât din greșeală, am ascultat sfatul guvernatorului. Nu știu nimic mai antrenant decât ca, după o ceașcă bună de cafea dimineața, să te urci într-una dintre aceste mici căruțe românești și, cu patru sau șase cai, să alergi cu mare viteză peste stepele sălbătice și fără arbuști. Am plecat de la Giurgiu cu patru cai foarte buni și un țișanuș pe post de surugiu. I-am promis un ban⁶⁷ în plus dacă mergea repede. A rânjit și, strângând cureaua purtată în jurul brâului, a strigat la cai și pocnind biciul lung deasupra capului, am pornit cu viteză maximă. Micul necăjit părea încântat de // munca lui, căci se apleca în șa, scoțând țipete ascuțite, la care caii își coborau p. 138 urechile și galopau și mai tare decât înainte. Când se întorcea răzând, cu ochii sclipitori, dinții albi strălucitori și părul de spiriduș în vânt, părea un adevărat drăcușor.

Să intrăm în liniile rusești era un lucru mai dificil decât am crezut; căci acești inși plăcuți, cazacii, au obiceiul de a trage în străini; este însă corect să spun că dacă nu te omoară din primul foc, intră adesea foarte binevoitori în discuție și sunt gata să primească orice le dai. Astfel, a trebuit să mergem până la Dobreni⁶⁸, la o distanță de cinci poște, și apoi să intrăm pe drumul spre Oltenița prin Negoiești⁶⁹. La Dobreni am întâlnit o brigadă de infanterie și un corp puternic de genști și mineri, mărșăluind în aceeași direcție ca și noi. Când schimbam caii la Dobreni, un grup de tinere fete, îmbrăcate cu cele mai bune haine, căci era sărbătoare, // stăteau p. 139 în apropiere, privindu-i pe soldații în trecere. Unele dintre ele erau foarte frumoase; una în special, fără ciorapi și cu bielele piciorușe vinete din cauza frigului, era extrem de frumoasă. Zâmbetul lor plăcut și reverențele suplimentare, când le-am spus buna seara, m-au făcut să-i uit pe groaznicii cazaci.

Capitolul XV

p. 140

Am făcut un ocol pentru a o lua înaintea soldaților și, cum se lăsa noaptea, am ajuns pe malul Argeșului⁷⁰. La fiecare câțiva pași de-a lungul drumului întâlneam furgoane cu bagaje, detașamente de soldați și tot felul de soldați răătăciți. Însă aceștia erau trupe regulate, serioase și nu adevărați farsori, cum erau cazacii. [...]

⁶⁵ *Oltenița*.

⁶⁶ Dannenberg, general rus, participant la războiul Crimeii, comandant al corpului IV al armatei ruse, prezent la Oltenița în timpul luptelor din toamna anului 1853, soldate cu victoria turcilor. Atacul rus, gândit și condus greșit, a pricinuit pierderi umane importante trupelor rusești (900 de morți).

⁶⁷ *Swanzaker*.

⁶⁸ *Dobrene*. Sat, com. jud. Giurgiu.

⁶⁹ *Negoiesti*. Sat, com. Șoldanu, jud. Călărași.

⁷⁰ *Arđish*.

p. 141 La căderea nopții, surugiul a urmat un alt drum, pentru a evita soldații rătăciți și pentru a înainta, credea el, mai repede. Cum se întunecase foarte tare, surugiul s-a rătăcit. Cerul era acoperit cu nori negri, picături mari de ploaie au început să cadă, iar un vânt puternic bătea din față, suflându-mi praful gros în ochi, cum galopam înainte, ceea ce-mi provoca o usturime severă. Surugiul oprea și striga din când în când, dar nu răspundea nimeni. Din câte puteam vedea, nu era nici un semn de viață umană. Uneori am ieșit cu totul de pe drum și mergeam pe câmp. Îmi place foarte mult să merg după o haită de câini de vânătoare, când sunt bine așezat pe cal, dar sunt forțat să recunosc că nu e plăcut să traversezi o țară într-o căruță. Îmi era frig, eram ud și prost dispus, uitând complet de chipurile frumoase văzute la Dobreni. În fine, în mod neașteptat ne-am trezit în mijlocul unui sătuc. Aici curierul a aflat drumul și peste vreo două ore am ajuns la Budești⁷¹. Am fost opriți la barieră, dar când au aflat că mergeam la comandantul-șef, santinelele ne-am lăsat să trecem. //

p. 142 Era târziu în noapte când am ajuns la Negoiești, unde intenționam să dorm. Aici se află un han care promite să ofere găzduire bună călătorilor întârziți. Este într-o depresiune pe malul Argeșului, la vreo două ore de Oltenița. Șeful poștei de la Negoiești era plecat, iar stăpânul hanului mi-a dat camera ocupată de obicei de acest funcționar, cameră despre care spunea că e cea mai bună din imobil. Era o cameră foarte murdară, având o sobă fără foc, o masă de joc, un scaun și două divane, care noaptea erau transformate în paturi. Nu era lemn pentru foc; rușii, spunea omul, i-au luat tot. Așa că am cumpărat două scaune, le-am desfăcut în combustibil și curând aveam un foc acceptabil în sobă. Adusesem cu mine de la Giurgiu doi pui fripiți, două sticle de vin și niște pâine, ceea ce era un noroc, căci la han nu puteai găsi altceva decât ceapă.

Călătorisem timp de vreo șapte ore într-un nor gros de praf sau mai degrabă de nisip.// Nu plouase suficient pentru a penetra stratul gros de praf aspru și nisipos care acoperea drumul, iar caii, în galopul lor, îl ridicau în masă, iar vântul puternic, plus viteza cu care mergeam, îl învârtea într-un nor în jurul nostru. Fața îmi era neagră de parcă aș fi ieșit dintr-o mină de cărbune și, spre disperarea mea, am văzut că puii fripiți, când i-am despachetat, aveau un strat de mizerie, ca și cum fuseseră roțiți în cenușă. Praful trecuse prin toate. Intrase în tubul pipei, se impregnase în tutun și devenise un ingredient al pâinii, cărnii și vinului. Ploaia îmi transformase praful de pe pălărie și pelerină într-un strat gros de stucatură, iar din același motiv părul și barba căpătaseră culoarea și consistența unei teracote.

De îndată ce am terminat masa nisipoasă, mă pregăteam să mă așez, pe cât de confortabil puteam, pe unul dintre divane și să încerc să dorm, când am fost vizitat p. 144 de aghiotantul comandatului-șef, care // mi-a transmis că fusese trimis de general să-mi spună că era periculos să trec de zona avanposturilor armatei, căci cazacii, o rasă sălbatică și barbară, au puțin respect pentru oricine nu poartă uniforma rusească, iar generalul îi ordonase să fiu însoțit de un ofițer, a cărui prezență mă va apăra de orice problemă. Astfel, aghiotantul l-a prezentat pe un tânăr ofițer, care vorbea limba franceză foarte bine și care s-a dovedit un însoțitor bun și plăcut. Am

⁷¹ *Boudesti*, oraș, jud. Călărași.

fost cu totul de acord cu aghiotantul că și biciuirea până la moarte a cazacului care m-ar ucide nu m-ar ajuta prea mult dacă aş sta țeapăn și rece pe malurile Argeșului. Am acceptat, prin urmare, compania tânărului ofițer, cu vie recunoștință, și l-am rugat pe aghiotant să le transmită mulțumirile mele prințului și generalului Dannenberg pentru bunăvoința lor precaută.

Orașul Oltenița este situat aproape de vărsarea râului Argeș în // Dunăre. p. 145
Aproape *vis-a-vis* de Oltenița, pe malul drept al Dunării, se află orașul și fortăreața turcească Turtucaia⁷², iar la distanță aproape egală de ambele maluri este o insuliță. La punctul extrem unde Argeșul se varsă în Dunăre, este o clădire mare de piatră, folosită ca stație de carantină, iar în apropiere sunt ruinele unui fort. Turcii, înaintând de la Turtucaia, au pus întâi stăpânire pe insulă, unde au ridicat baterii, iar apoi au traversat la punctul de carantină. Aici au săpat un canal de la Argeș la Dunăre, care înconjura carantina și vechea fortificație. Turcii au mai construit și o baterie mascată cu nouă tunuri. Turcilor li s-a permis să facă operațiile în liniște, fără atacuri din partea rușilor, iar asta am observat că a fost până acum tactica constantă a prințului Gorceakov și a generalilor săi. Ideea lui pare să fie să concentreze pe cât posibil trupele turcești într-un singur punct, iar apoi să le atace și să le zdrobească dintr-o singură lovitură. Dacă aceasta este ideea prințului, // p. 146 atunci cu siguranță a subapreciat curajul și priceperea adversarilor. [Urmează referiri la lupta dintre turci și ruși și succesul relativ obținut de artileria turcească; apoi, în timpul nopții, turcii și-au distrus lucrările și s-au retras peste Dunăre, la Turtucaia, luând cu ei morții și răniții].

Capitolul XVII

[Despre luptele dintre ruși și turci și regiunea Giurgiu–Oltenița, și încercările de a ocupa insulele dunărene, ca motiv de diversiune].

La puțin timp după lupta de la Oltenița, la București au început festivitățile de p. 161 iarnă, iar serate, baluri și concerte se succedau cu mare rapiditate, ca și când spitalele n-ar fi fost pline de răniți și bolnavi și sute de morminte n-ar fi fost proaspăt săpate pe malurile Argeșului. Oltenița a fost uitată; un nou subiect a pus stăpânire pe oraș – o *prima dona* ENGLEZĂ era anunțată la opera italiană din București. Eram, în mod firesc, neliniștiți în privința succesului compatriotei noastre, care apărea într-un asemenea moment în fața unei audiențe aproape în totalitate rusească. Ne temeam că va fi rău primită din cauza țării ei, astfel că ne-am ocupat cu teamă locurile în boxa consulului-general pentru a fi martorii apariției ei în „Beatrice di Tenda”⁷³.

Cântatul, cum am amintit deja, se învață în fiecare regiment al armatei rusești; iar între ofițerii ruși am // întâlnit câțiva muzicieni foarte buni. Majoritatea p. 162 auditoriului primadonei trebuie să fi avut astfel o anume doză de talent critic.

⁷² *Tartukai*, oraș în Bulgaria situat pe malul drept al Dunării în fața orașului Oltenița.

⁷³ Tragedie lirică, în două acte, de Vincenzo Bellini.

Succesul englezoaicei a fost decis după prima scenă. Ofițerii ruși, care umpleau sala, au aplaudat puternic, și au adus-o pe compatrioata noastră de trei ori sub luminile rampei. Avea o voce bună, cu un registru considerabil; dar, mai presus de orice, s-a dovedit o muziciană completă, corect educată pentru profesia ei. A cântat melodiile compozitorului bine și corect, un lucru care nu mai fusese auzit vreodată la Opera din București. [Sic!]

p. 169

Capitolul XIX

- După momentul Oltenița, soldații ruși bolnavi sau răniți au fost scoși din spitale, când au intrat în convalescență, și au fost încartiruiți la locuitori. Cum nu erau suficiente locuri pentru servitorul meu în casa unde locuiam, acesta a închiriat o cameră la un han învecinat, unde dormea. Într-o noapte, când a ajuns la han, a descoperit că toate camerele din clădire, inclusiv a lui, fuseseră ocupate de soldații ruși. Omul s-a plâns proprietarului stabilimentul, însă funcționarul i-a spus că nu
- p. 170 putea face nimic și i-a arătat camerele unde familii întregi // dormeau împreună și în care soldații ruși insistaseră să se încartiruiască. Servitorul meu era ionian, originar din Itaca, având astfel protecție britanică. Astfel, conform tratelor, camera lui era inviolabilă. Compatriotul lui Ulise știa acest fapt, astfel că a depus plângere la cel mai apropiat magistrat de poliție, pe care l-a forțat să găsească soldatului un alt loc de încartiruire. Ionianul a fost singurul din han care a scăpat de dezagreabilul musafir; restul oamenilor, supuși ruși, greci și români, au fost nevoiți să-și accepte soarta. [O'Brien își expune argumentele, pe baza cărora considera că ionienii erau activi în propaganda rusească.]
- p. 172 Târziu în după-amiaza unei zile din luna decembrie, în mijlocul unei violente furtuni de zăpadă, am plecat de la București spre Viena. Deși la căruța cu care călătoream erau înhâmați șase cai, înaintam greu, din cauza stării proaste a drumurilor și a asprimii vremii. Pe la miezul nopții am oprit la un han, unde părea oportun să rămânem până în zori. Ca de obicei, în acest han nu existau paturi și nimic de mâncare. După câteva probleme, am reușit să facem un foc, iar cu
- p. 173 proviziile pe care // avusesem precauția să le luăm de la București, am făcut o cină acceptabilă. Am stat lângă foc și am fumat până au apărut primele semne ale zorilor, când ne-am reluat călătoria. Cum întreaga țară era complet acoperită cu zăpadă, totul avea același aspect dezolant. La lungi intervale de timp, ici și acolo, treceam prin câte un sat și pe la apus am ajuns la poalele Munților Carpați. Deși lumina slabă sporea pericolele urcușului, eram hotărâți să-l încercăm, căci era imposibil să rămânem până dimineață în locul pustiu unde ne aflam. Drumul peste această parte a Carpaților este o simplă potecă rudimentară tăiată în marginea muntelui, cu o prăpastie de-o parte și un perete perpendicular de stâncă sau sol nisipos de cealaltă. Abia era loc pentru trăsură, iar o deviere de câteva picioare de la cursul obișnuit ne-ar fi azvârlit în prăpastie. Surugii au descălecat și conduceau
- p. 174 caii, în vreme ce niște țărani mergeau în urma căruței și așezau pietre // în spatele roților de fiecare dată când eram forțați să oprim, pentru a o împiedica să alunece

înapoi. După ce am reușit să urcăm încet cale de vreo două mile, unul dintre cai a devenit năvălaș și a sărit violent. Era noapte acum și nu aveam nici un fel de altă lumină să ne ghideze în afara de cea a stelelor. Un cal alb devenise năvălaș și de unde stăteam în trăsură îl puteam vedea, neclar, cum sărea înainte și înapoi. În lumina slabă a stelelor părea de o mărime monstruoasă, când încerca să sară înspre partea muntelui, iar apoi revenea tremurând la ceilalți cai. Poziția noastră era critică. Era imposibil să coborâm din trăsură, căci într-o parte, la un picior distanță de roți, era o prăpastie, iar în cealaltă parte era fața perpendiculară a muntelui. Unul dintre surugii a reușit în cele din urmă să taie frâiele calului năvălaș și, odată eliberat, a luat-o la goană și a dispărut în noapte. Apoi am început să înaintăm din nou, însă încet și cu grijă, până ce am ajuns în teren deschis. Aici era // o clădire p. 175 mare, asemenea unui șopron, unde am hotărât să rămânem până în zori. Am făcut un foc bun, am scos proviziile din trăsură și până în zori am stat pe cât de confortabil se putea. În dimineața următoare am aflat că drumul trecea printr-unul dintre cele mai periculoase trecători din această parte a munților. Surugii nu ne-au mai lăsat să mergem în trăsură de frica unui accident, așa că am pornit pe jos. După aproape șapte ore de mers, drumul s-a îmbunătățit puțin și am început să coborâm spre câmpii. La poalele munților pe care îi traversasem am ajuns la un mic han, unde am luat o masă bună din pui fripți și un vin acceptabil. Ne apropiam de frontiera austriacă, iar locurile deveneau evident mai civilizate. Eram cu câteva mile înaintea trăsurii și nu eram deloc deranjați că aveam puțin timp să ne astâmpărăm foamea și să ne odihnim puțin, după o noapte fără somn și un drum epuizant.

Ar fi greu să descriu mărimea // peisajului prin care tocmai am trecut. [...] p. 176

Pe la ora patru după-amiază am traversat frontiera Țării Românești, iar seara p. 177 târziu am intrat în orașul Brașov⁷⁴. I-aș sfătui pe călătorii englezi care vizitează Brașovul să-l întrebe dinainte pe patronul hotelului unde opresc de lista de prețuri, căci n-am mai văzut niciodată ceva atât de exorbitant și absurd ca prețurile luate mie la hotelul unde am tras în acel oraș.

Brașovul este un orașel fermecător în mijlocul unui munte mare și amenințător. Locuitorii nu par să aibă nimic din acea apatie orientală pe care o vezi de partea românească a graniței, ci sunt un popor activ, muncitor și prosper. De la Brașov am mers la Sibiu⁷⁵, iar de aici am luat drumul spre Arad. Pe drumul către acest ultim oraș a trebuit să ne oprim cea mai mare parte a unei zile pe malul râului Mureș⁷⁶, până când a fost tăiată o trecere prin gheață // pentru pluta care trebuia să p. 178 ne transporte pe noi, trăsura și caii, pe partea cealaltă. După câteva ore de odihnă într-un han excelent din Arad, am plecat spre Szolnok⁷⁷. La Szolnok începe calea ferată spre Viena, dar între acest oraș și Arad nu este nici un fel de drum.

⁷⁴ Cronstadt.

⁷⁵ Hermanstadt.

⁷⁶ Marosh.

⁷⁷ Oraș în centrul Ungariei.

SIEGFRIED KAPPER

(1821–1879)

Siegfried (sau Vítězslav) Kapper s-a născut în familia unui sticlar evreu din Smichow (localitate aflată în apropiere de Praga) la 21 martie 1821 și a încetat din viață la Pisa la 7 iunie 1879. A studiat medicina la Praga și Viena (unde s-a stabilit după 1841) dar s-a consacrat carierei de scriitor. A fost membru al cercului cultural cunoscut sub numele de „Tânăra Boemie” (Junge Boehmen), din 1839 contribuind la revista *Ost und West*. A participat la revoluția de la 1848, fiind medic în legiunea academică.

Sub impulsul lui Václav Bolemlr Nebensky s-a dedicat studierii lumii slave, în particular a celei cehe. A militat pentru asimilarea culturală a evreilor din Imperiul austro-ungar, dar ideile sale nu au găsit un ecou favorabil. A fost, de asemenea, preocupat de culegerea de folclor. În timpul șederii la Viena a scris și livrete de operă.

Decisivă a fost întâlnirea cu Vuk Karadzic (1787–1864), considerat fondatorul limbii literare sârbești. Acesta i-a insuflat lui Siegfried Kapper dorința de a studia îndeaproape ramura sudică a slavilor. Siegfried Kapper a călătorit în Peninsula Balcanică și a cules folclor sârbesc. Călătoriile sale în Banatul românesc (în 1851–1853 și 1854) au fost legate mai degrabă de aceste preocupări ale sale. Chiar dacă, așa cum reiese din text, ar fi dorit să treacă în Țara Românească, a fost împiedicat de măsurile luate de comandanții militari otomani și ruși în anul 1854. Siegfried Kapper este unul dintre călătorii care au vizitat zona Banatului și au intrat în contact cu diverse categorii sociale. Vizita în Banat i-a pricinuit reîntâlnirea cu Friedrich Bach, în tovărășia căruia a petrecut cea mai mare parte din prima călătorie. Vizita la minele de aur de la Oravița i-a prilejuit o atentă analiză a relațiilor sociale din zonă, constituite în contextul colonizării implicate de industrializarea Banatului. Întâlnind întâmplător o nuntă românească, Siegfried Kapper a încercat o stângace descriere a acesteia, semn al diferențelor culturale dintre Europa Centrală și cea răsăriteană, dar și dintre tradițiile și ritualurile iudaice și creștin-ortodoxe.

A doua călătorie, în 1854, a fost de scurtă durată. Neputând trece de Orșova, Siegfried Kapper s-a mîrginit la a descrie sumar atmosfera de încordare ce domnea în portul dunărean.

Informații despre viața și activitatea lui Siegfried Kapper pot fi găsite în: Oskar Donath, „Siegfried Kapper”, în *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der tschechoslowakischen Republik*, 1934, p. 323–442, precum și în *Encyclopaedia Judaica*, XI, p. 782.

SIEGFRIED KAPPER

1853

Călătorii la slavii de sud¹.

Bela Crvka. Un dispărut

p. 20 Iute ca săgeata [...] a zburat mândrul vas cu aburi pe apele spumegânde. Ca într-un basm zburau prin fața ochilor noștri crestele zidurilor și turnulețele vechii cetăți turcești Smederevo (Semendria)² ce răsăreau din valuri strălucind în mândrul

¹ Traducerea s-a făcut după Siegfried Kapper, *Südslawische Wanderungen. Zweiter Teil*, Leipzig, Friedrich Ludwig Herbig, 1853, p. 20–99.

² Oraș în Serbia de astăzi.

soare de dimineată, iar după puține ceasuri vasul a tras la locul de debarcare înnegrit de cărbune din apropierea mănăstirii de călugări Baziaș³, țelul tuturor călătorilor către și dinspre partea de sud a Banatului și a graniței militare valahe.

Am coborât pe uscat și în timp ce vasul s-a aprovizionat cu cărbuni, pentru a p. 21 continua călătoria prin splendidele părți ale Dunării de Jos, printre // pasurile de stâncă ale Serbiei și vârfurile sud-estice ale Banatului până la Porțile de Fier, care încep chiar de la munții Baziașului, m-am urcat în căruța ușoară a unui țaran valah, sau, după cum îi plăcea acestuia să se audă numit, român⁴, pentru a-mi continua drumul către interiorul țării, de-a lungul Dunării.

Nu se poate spune că românii au păstrat amintirea originii lor din orașul sau din țara cezarilor printr-o oarecare aplecare către moliciune sau lux. Cel puțin căruța, în care mă aștepta o călătorie de mai multe mile, nu era deloc în stare să amintească cumva confortul cezarilor; părea mai degrabă pregătită să îl pregătească de la bun început pe bietul călător pentru lipsurile și greutatea ce îl așteptau în văile fostei Dacii⁵. Nimic nu îl apăra de razele fierbinți ale soarelui de vară, nimic nu împiedica ca zguduile și împunsăturile pe care le încerca căruța hodorogită peste toate hopurile unui drum de munte neîngrijit, // și pe care coastele nevinovate p. 22 le simțeau mai mult decât o lovitură directă. Era zadarnic să te plângi vizitiului mustăcios, <să îi ceri> să caute umbră sau un drum mai bun; fiindcă pe el, cel care stătea în față pe un braț de fân, cu o blană mițoasă de oaie aruncată pe umeri și cu o căciulă de oaie pe cap, nu îl deranja arșița soarelui, ba se simțea chiar prea bine, deoarece pornea de la faptul că ceea ce ar fi bun iarna, ar trebui să fie bun și vara. Căii scunzi, uscățivi, cu coame lungi, tropoteau cu curaj peste lemne și pietre, ba chiar își făceau un soi de bucurie din a trage căruța huruitoare printr-o bucată de mlaștină, iar până la urmă a trebuit să îl cred când îmi dădea asigurări că nu doar că nu exista un drum mai bun, dar chiar nici un alt drum de la țărmul Dunării către interiorul lăudatei țări a Banatului, căci drumul de fier de la Baziaș la Moldovița⁶, deși de ani buni era vorba de a fi început, după cum puteam vedea, până acum p. 23 consta doar // din câteva încercări de a marca locul cu câțiva pari.

[Siegfried Kapper a pornit de la Baziaș în direcția opusă Porților de Fier, către Bela Crvka, localitate aflată astăzi în Banatul sârbesc. Acolo a întâlnit un vechi prieten din Praga, medicul și scriitorul Friedrich Bach⁷, în tovărășia căruia a continuat călătoria].

[...] În curând am atins Nicolinț⁸, primul sat locuit de români⁹. În fața ochilor p. 39 noștri orizontul munților înalți ce ne înconjurau căpăta contururi tot mai precise:

³ *Basias*. Este vorba despre munții Locvei la poalele cărora se află mănăstirea Baziaș, citorită în secolul al XIII-lea sau al XIV-lea, unul dintre cele mai importante așezăminte monastice sârbești.

⁴ *Rumunjschen*.

⁵ *Dazien*.

⁶ *Steuendorf*. Este vorba despre o porțiune a căii ferate Baziaș – Oravița, prima construită pe actualul teritoriu al României.

⁷ Friedrich Bach (1817–?), medic chirurg și poet, a frecventat la Praga aceleași cercuri literare ca și Siegfried Kapper. În 1847 s-a stabilit în Banat, unde izbucnise o epidemie de tifos. A practicat medicina la Oravița, Anina (din 1851) și Reșița (din 1855), unde a intrat în serviciul unei companii private de căi ferate.

⁸ *Nikolinca*, sat, comuna Ciuchici, jud. Caraș-Severin.

⁹ *Rumänen*.

către nord munții Vârșetului¹⁰, cu biserița albă pe cel mai înalt vârf, către răsărit vârfurile acoperite cu zăpadă ale lanțului transilvănean și munții de la Mehadia iar de jur împrejur, în vecinătatea imediată, colinele unduitoare, împădurite, înțelenite, lucrate, într-o varietate colorată. Soarele de seară încă mai strălucea la orizont în timp ce treceam printre colibele satului Răcășdia¹¹. Dealurile au început să arate tot mai mult a munți și, curând, drumul a intrat în munți. Un șir de coloane de fum se ridica dintr-o prăpastie ce se căsca între culmile înalte, reapărând în lumina apusului. „Acesta este fumul de la cuptoarele de topit de la Oravița¹²!”, spuse Friedrich <Bach>. [...]

Oravița. O călătorie în mină

p. 41 De o parte a unei trecători, nu foarte ușor de văzut până când nu te afli în mijlocul ei, se află orașelul minier Oravița, un singur șir lung de case, care se întinde prin trecătoarea îngustă dintre munți, întrerupt colo de un pinten de stâncă, dincolo de o strungă sau de un șut¹³. Zadarnic s-ar căuta clădiri frumoase sau o piață. Căsuțele și atelierile¹⁴ nu păreau să fi câștigat ceva din spațiul îndestulător al locului dintre munți. Și totuși priveliștea este mai frumoasă, impresia mai prietenoasă, și este de înțeles cum un poet <ca Friedrich Bach>, care era obișnuit să se consoleze cu natura s-a putut repede simți aici și ca acasă și bine. //

p. 42 Oriunde caută, ochiul întâlnește o creație care amintește de legăturile pline de mister în care intră omul și natura, atunci când crede că e bine să pătrundă în secretele ei. Peste tot locul plutește poezia munților, a galeriilor, a puțurilor de mină. Acolo sunt depozitate într-un loc, între pereții goi de stâncă, grămezile de minereu gri, așa cum au fost scoase din măruntaiele pământului. Aici câțiva oameni sfarmă bucățile mari în bucăți mai mici, mai încolo huruie o moară pentru a duce la bun sfârșit măcinarea, în locul mâinii omenești. Din douăzeci de coșuri se ridică coloane groase de fum și stau mărturie că din materiile prime este smuls cu vigoare și asiduitate metalul pur, prin tot felul de adăugiri de sulf, calc și altele asemenea la minereul sfărâmișor.

Cum mai sfârâie asemenea minereuri! Mereu sar scânteii în camerele întunecate ale cuptoarelor negre ca tăciunele. Focul întreținut cu pucioasă al zăcămintelor de minereu¹⁵ corozive inundă chipurile turnătorilor, care stau p. 43 împrejurul lui cu o lumină verzuie, fantomatică. Acum maistrului i se pare // că ar fi vremea să elibereze metalul din topitura fierbinte, iar făptura neagră a unui topitor apare și, cu o rangă lungă, face o gaură în compoziția fierbinte și de acolo țâșnește o rază roșiatică de jărat curgător pentru a se răci și întări în vasele

¹⁰ *Werschitzer Gebirge*, masiv în Serbia legat de Munții Carpați.

¹¹ *Rakaschdia*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

¹² *Oravitza*, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹³ *Werkplatz*.

¹⁴ *Werkhutte*.

¹⁵ *Erzlagen*.

așezate dedesubt. În acest chip se dobândește cel mai bun cupru și este stivuit în bucăți rotunde, pentru a ajunge sub ciocanele puternice pentru a fi bătut cu ciocanul și trimis mai departe, bine forjat. Acolo vine unul din ceata celor de jos, îmbrăcat cu o blană, cu lămpașul în mână, pentru a-și începe, dimineața devreme, drumul prin galerii. Acolo, printre tufe și stânci, se cațără inginerul hotarnic¹⁶; planșeta îi este adusă, pentru a-și începe munca încă de dimineață. Și printre toți aceștia se amestecă țărani veniți din satele din jur, unul ca să vândă un miel, altul ca să caute de lucru, celălalt să cumpere, și cu toții să se plângă doctorului de suferințele lor.

Dar doctorul a uitat de toată tristețea și amintirile de la revederea de data p. 44 trecută, // și aleargă în halatul său de dril, cu pălăria pe cap și cu bastonul sub braț de-a lungul lungului șir de case, intră repede în fiecare, întreabă, sfătuiește, prescrie, se grăbește iar mai departe, dincolo ține în treacăt o consultație la fereastra deschisă, în altă parte din ușa casei, salută în stângă și în dreapta, și nu are suficiente saluturi pentru a răspunde tuturor salutarilor care i se oferă, mai cu seamă de către nenumăratele căpșoare drăgălașe care îi fac semn de la ferestre din toate părțile. Este privit ca și cum nu ar fi doar doctorul, ci și prietenul Oraviței și, se înțelege, și al frumoaselor căpșoare. [Friedrich Bach a mijlocit o vizită într-una din galeriile minei.]

Așadar, mai înainte de a cunoaște bine Oravița pe la suprafață, trebuia să o p. 45 știu pe dedesubt. Trebuie să recunosc că îmi era chiar greu să mă despart de minunatele căpșoare care se așteptau de după toate perdelele și ghivecele de flori. Eram totuși la dispoziția lui Friedrich și nici nu voiam să las prea ușor nefolosit bunul prilej al unei plimbări prin lumea de jos a Banatului. //

Pentru lumea de la suprafață îmi mai rămâneau câteva ceasuri.

„Vreți să coborâți în costum, în frac, cu pantaloni de gală¹⁷, cu pălăria albă?” p. 46
a întrebat aproape uimit bătrânul miner, pe când vroiam să pătrundem, pe de o parte, în munte, pentru a ajunge la intrarea în galerie.

Am explicat că atunci când mi-am început plimbarea de dimineață nu eram pregătit pentru aventura unei călătorii în mină și de aceea nu am prevăzut acea toaletă în care, și numai în care, se obișnuiește să îți prezinți omagiile zeilor subpământeni.

„În asemenea haine nu merge, dacă nu aveți altele mai bune ...”, a observat sec Mathes.

„Mai bune?”, mi-am măsurat uimit toaleta, pe care o țineam mai presus de orice cusur.

„Pentru acolo jos, una proastă ar fi una mai bună”, mi-a explicat Mathes.

„Așadar trebuie să luăm una cu împrumut!”, a adăugat el și am intrat într-una din // p. 47 casele aflate în apropiere, locuința domnului inginer hotarnic, după cum a spus Mathes.

Metamorfoza mea într-un călător al minelor s-a produs repede și am pornit sprinten către munte, în pantaloni de piele, o haină gri de miner, strâmtă, și cu o pălărie fără cozoroc, cu baston și lămpaș.

¹⁶ Markscheider.

¹⁷ Rankinghosen.

După un sfert de oră am ajuns la intrarea în șut. Locul putea fi recunoscut prin grindişul aflat de jur-împrejur, <folosit> pentru a sprijini părțile mai șubrede ale galeriei și pentru asigurarea mai multor locuri primejdioase, de asemenea, pregătit pentru construirea de șuturi, <iar> de jur-împrejur erau așezate depozite de minereu [...].

Într-o colibă, care slujea la păstrarea uneltelor necesare mineritului, și unde se adunau minerii dimineata, înainte să intre în galerie, lămpașele au fost umplute cu ulei proaspăt și aprinse și apoi am pornit prin Mina Elisabeta¹⁸, de unde se scotea „aur”, după cum a observat Mathes, cu importanță. [Considerații exaltate asupra bogăției și posibilităților oferite de stăpânirea aurului.]

p. 49 [...] „Dar unde este aurul?” am întrebat din nou, deja devenind nerăbdător, pe călăuza mea cea monosilabică.

„Fiți atent să nu vă scufundați în noroi”, a fost răspunsul.

În sfârșit, după o vreme și după ce am pătruns destul prin diferite <galerii> întortocheate, când urcând, când coborând, când pe scări când de-a bușilea, Mathes a rămas în picioare, atât cât se putea în galeria înaltă de nici un stat de om, și a ridicat lămpașul.

„Aici e aurul!”, mi-a strigat, căci eu, un nou-venit în aceste pelerinaje subpământene, rămăsesem câțiva stânjeni în urma lui. //

Nu trebuie să vă asigur că mi-am grăbit pașii. Cât de mare a fost totuși uimirea mea când, în strălucirea mată a lămpașului de mină, nu am avut în fața ochilor altceva decât o deschizătură, prin care un miner urca, în sus și în jos, într-o galerie laterală, împingând un vagonet cu pământ gri.

„Bun lucru!¹⁹”, a salutat Mathes cu salutul mineresc al românilor²⁰, în care filologii ar putea recunoaște romanul *bonum lucrum*.

„Bun lucru!”, întoarse <salutul> minerul, pentru care a lăsat o clipă vagonetul și și-a șters nădușeala de pe frunte.

„Acum, acolo, vedeți aur!”, a lămurit Mathes, în timp ce mi-a întins o mână de pământ gri ca să o cercetez.

„Atunci nu aveți deloc aur pur în galeriile dumneavoastră?”, mi-am întrebat călăuza.

„Trebuie că a fost vreodată, dar s-a dus”, răspunse Mathes. „Acum trebuie să fim mulțumiți dacă găsim asta. Până la urmă nu e mult și nici nu se plătește, dar rar este aur!” //

p. 51 „Și cum s-a ajuns să se piardă zăcămintul?”, am întrebat eu din nou.

Mathes s-a așezat pe un pinten de stâncă ce ieșea din peretele galeriei, ca semn că acolo începea proprietatea unui alt stăpân de mină. Anume, minele de la Oravița sunt în parte ale aerarului, în parte proprietate particulară. Galeriiile particulare, totuși, aparțin adesea mai multor proprietari, adesea sunt împărțite între mai multe proprietăți. [Istoria povestită de Mathes are caracteristici de basm.]

¹⁸ *Elisabethgrube.*

¹⁹ *Bun lukre!*

²⁰ *Walachische Bergmannsgrusse.*

„Dar pământul asta cenușiu este măcar destul de bogat?”, l-am întrebat pe p. 59 Mathes, curând după ce am ieșit din galerie, de cealaltă parte a muntelui, având privilegiul unui foarte frumos peisaj montan, și am pornit pe drumul către o altă <mină>, de unde se scotea cupru.

„Nu e mereu la fel”, mi-a explicat Mathes. Căutarea aurului este un joc al tentațiilor diavolești și a adus mai mulți oameni la cerșetorie decât a îmbogăți. O sută își pun banii în asta și sapă ani îndelungați și nu găsesc nimic și apoi renunță și apoi vine al o sută unulea și vrea să încerce și el <să intre în afacere cu> câțiva guldeni și nici nu dă bine cu sapa și ajunge în filon²¹. Acum crede că a găsit un filon, sapă acolo câteva săptămâni și iar nimic. Era doar o bucată rățăcită, ce a găsit el, și nu acoperă nici costurile. Dar acum nu îi mai dă pace, se gândește că un filon p. 60 nu poate fi departe, muncește mai departe și intră și în // avutul său, până când trebuie să renunțe și tot așa merge mai departe. Să te îmbogățești e greu. Trebuie ca cineva să ajungă la o săpătură de unde să scoată dintr-un chintal²² doisprezece, zece, nouă sau cel puțin opt uncii²³ de aur. O uncie dă cinci ducăți²⁴; atunci, un chintal poate da șizeci, cincizeci sau patruzeci de ducăți. O asemenea săpătură însă se numără printre cele mai rare; și dacă se găsește, atunci este slabă. Cel mai mult, 1 000 de chintale dau trei, patru, cinci până la șase uncii. Atunci chintalul duce la 1–2 creițari²⁵, unde mai trebuie puse la socoteală și costurile. Mai bune sunt săpăturile unde 1 000 de chintale dau opt până la nouă sau zece până la doisprezece uncii de aur și atunci chintalul duce, fără scăzământul²⁶ costurilor, doi, trei până la cinci creițari. Cine nu face asta pe picior mare și nu are galerii foarte bune, acela preferă să se lase; totuși, aurul strălucește și înnebunește. La noi se câștigă mai bine din mineritul cuprului.

În timpul acestor explicații asupra mineritului, am coborât de pe munte și am ajuns, după un scurt drum, printr-una din părțile așezării, la intrarea în Galeriile Ereditare Joseph²⁷. Drumul prin aceste galerii, // de care erau legate nenumărate p. 61 altele, și care de la intrare merge 950 de stâneni în linie dreaptă, înainte de a se ramifica prin munte, este, la început, mult mai comod decât prin celelalte galerii. Pereții sunt zidiți, tavanele boltite, bucățile de minereu erau aduse din diferitele galerii secundare în cea principală și scoase de aici cu vagonete trase de cai. Totuși, în lungul său drum, nu se luptă mai puțin decât în alte părți cu apa și noroiul, și deși poate suna foarte poetic, când un șipot ușor din depărtare lasă să se ghicească chemarea unui izvor subpământean, a cărui apă promite o binevenită răcorire, totuși nu este nimic mai puțin poetic, când, într-o clipă, nu este imposibil ca cineva să nu se gândească la faptul că va rămâne pe vecie, precum Iona în pântecul chitului, în cel al muntelui, trebuind să se hotărască să alunece pe burtă printr-o

²¹ Erz.

²² Termenul folosit de S. Kapper era *Centner* (*Zentner*), unitate de măsură echivalentă în Prusia cu aproximativ 50 de kilograme, iar în Austria cu un chintal (100 kilograme).

²³ Loth. Veche unitate de măsură a greutatei. 1 uncie = 28,35 grame.

²⁴ Dukaten.

²⁵ Kreuzer.

²⁶ Abschlag.

²⁷ Joseph Erbstollen.

spărtură lungă de un stânjien, în care, de asemenea, la jumătatea drumului, se poată să rămână înțepenit, datorită proastei dispoziții a vreunui spiriduș // și să poată fi luat de necuratul, fără să fi deținut cincizeci de mii de ducăți. [...]

- p. 62 Fete blonde sub cerul cald al Banatului, multe și drăgălașe fete blonde! Vreau să împărtășesc cititorilor, cât mai fidel, tot ce am putut cerceta despre această taină a naturii. Oravița a fost locuită mereu de valahi, adică de români²⁸, după cum arată cercetările istorice. Dacă a și fost întemeiată de aceștia? Asupra acestui fapt nu am putut găsi nici o lămurire, la fel de puțin ca și asupra întrebării, dacă deja primii
- p. 63 locuitori ai Daciei Ripensis, // așa cum au numit romanii Banatul datorită malului său stâncos, săpau după aur în munții Oraviței sau dacă au lăsat această ocupație bănoasă învingătorilor lor, romanii. Nu mai puțin am fost în stare să află ce înrâurire au avut asupra dezvoltării fizionomiei și istoriei culturii Oraviței hunii, gepizii și longobarzii, care, după asigurările celor mai multor istorici, dacă ar fi revenit în Banat, ar fi putut totuși avea câteva pretenții întemeiate la recunoașterea naționalității lor. Dacă, poate, primele case din defileul Oravița au fost ridicate abia atunci când avarii sau mai târziu sârbii sau poate în cele din urmă maghiarii, în secolul al IX-lea, când ultimii au coborât dinspre Ural pentru a se așeza în câmpiile mănoase, a rămas de asemenea o taină de nepătruns. Dar îmi era îndeajuns de limpede că <Banatul> a fost un loc de pelerinaj mult iubit de către minerii germani,
- p. 64 și mai ales tirolezi – și Mathes se trăgea din Tirol – și că de mai mult de un secol un șir de colonii respectabile // au fost întemeiate acolo de către funcționarii germani prin mijlocirea celor mai înalte numiri și porunci, și că tocmai în strădaniile acestor pioși coloniști germani plăcuți Domnului, deloc mărginite la zăcămintele de minereu date de Domnul, ar fi de căutat motivele pentru neobișnuita răspândire a părului blond german, a ochilor albaștri germani și a fizionomiilor germane printre străvechii locuitori valahi. Dar și sunetul, limba și viața sufletească sunt la Oravița precumpănitor germane, chiar dacă populația străveche este românească. Se discută și se salută în germană, anume în cercurile clasei „onorabililor”. Se vorbește în toate casele și în toate vizitele germana, se citesc romane germane, apoi literatura germană, de pildă „evreul etern”²⁹ și „romanele umoristice ale lui Paul de Kock”³⁰. Nu trebuie văzut acest lucru ca victoria elementului german? Pe scurt, Oravița nu era a nimănui de la bun început, dar acum era un orășel mineresc german, are un teatru de arătat, muzicanții săi din Boemia, berea bună, asociația corală și chiar a avut o vreme // când, alături de un
- p. 65 renumit botanist german au mai trăit aici și doi poeți germani. Botanistul german era chirurg al exploatarei miniere³¹ locale și purta, probabil prin accidentul nașterii, numele polonez Wierzbicky³², care, pentru ca amintirea sa să fie eternă, a trecut, cu

²⁸ *Walachen, d. h. Rumänen.*

²⁹ *Der ewige Jude.*

³⁰ Charles Paul de Kock (1793–1871), scriitor francez, autor de romane inspirate din viața Parisului.

³¹ *Montanchirurg.*

³² Peter Wierzbicky (1794–1847), medic și botanist, cercetător al florei din Banat. Originar din Galiția, după 1820 medic la Oravița. A publicat în periodicul „Flora” din Regensburg mai multe contribuții privind flora din Banat.

tradiționalul sfârșit „ana” asupra unei plante. A murit în anul 1847. Bogatul său ierbar, singurul cu flora Dacoromaniei, desenele muncite și manuscrisele sale, vor întări prin soarta ce le așteaptă, că a fost german. Fără îndoială vor deveni de căpătâi. Unul dintre poeți se numea Arthur Schott³³, cel care, fiind într-o strânsă legătură cu o familie de conți cu domenii în apropiere, a trăit și a iubit zece ani în acest orașel și a jucat rolul unui deosebit stâlp al societății³⁴. Numele său este pe toate buzele. Toată Oravița știe să povestească de „domnul Schott”, cel care locuia acolo în căsuța sa împreună cu căluțul pe care îl dresase el însuși, călărea în fiecare zi pe căluț, nu purta niciodată eșarfă la gât, cânta foarte frumos din gură și la pian, compunea el însuși, // studia obiceiurile și cântecele românești, făcea versuri, p. 66 îmboldea spre teatrul de amatori și chiar și acolo era un original. Celălalt poet era Friedrich <Bach> care tocmai cânta pentru el prima strofă dintr-un cântec al prietenului său Schott, în timp ce cobora zgomotos scara de lemn [...]

„La Gruia³⁵, prietene!” a fost tot ce mi-a strigat această a treia celebritate a Oraviței, căci mă aștepta.

O caleașcă pătrăsoasă, cu patru cai valahi înhămați, stătea în fața casei. Nu am avut deloc timp să îmi schimb îmbrăcămintea de miner și în clipa următoare echipajul zbura printr-un defileu către satul românesc aflat la două stații de poștă depărtare.

Istorii cu hoți din Banat. Nuntă românească

[...] Soarele apusese deja. Nori de seară se ridicau peste munții dinspre p. 70 Mehadia și peste culmile înalte și adumbrite ale Țării Românești vecine³⁶ și se scoborau încet spre câmpie. Cât vedeai cu ochiul <nu se zărea> nici un copac, nici un acoperiș, nici vreun alt semn al apropierii omenesci. [...]

Cu nici opt zile mai înainte, o ceată de asemenea făpturi poetice³⁷ a luat p. 71 hotărârea // să îl facă pe evreul din Gruia erou al unei asemenea aventuri fantastice. Un evreu! Acolo unde este un evreu, trebuie să fie ceva de luat! Și așa a venit o ceată bine înarmată asupra lor, se va ști <mai târziu> că au fost vreo douăzeci asupra casei evreului, au pătruns în ea, l-au legat pe bătrân cu frânghii, au prădat de la el tot ce credeau că ar fi mai bine să le aparțină lor decât evreului și apoi l-au lăsat zăcând cu răni și cucuie, ca amintire a vizitei lor. Rudele îngrozite ale evreului au avut ideea deosebită să fugă pe uliță și să strige după ajutor. Tot satul a alergat la strigătele lor de groază și a înconjurat casa. Ba chiar s-au găsit câțiva bărbați care

³³ Arthur Schott (1814–1875), de formație agronom, a alcătuit, împreună cu fratele său, Albert Schott (1809–1849), după modelul fraților Jakob și Wilhelm Grimm, prima antologie de folclor românesc, *Wallachische Märchen (Basme românești)*, Stuttgart, 1845. Arthur Schott a locuit în Banat între 1836–1841 și 1844–1859, în a doua ședere ca administrator al moșiei familiei Bissingen.

³⁴ *Socius*.

³⁵ *Guruja*, com., jud. Mehedinți.

³⁶ *Walachische Nachbarland*.

³⁷ Referire sarcastică a autorului la poveștile romantice cu tâlhari drepti, ce i-au fascinat copilăria, la care s-a referit pe larg la începutul capitoului.

au fost de părere că trebuie să fie prinși oamenii. Atunci, unul dintre poeticii aventurieri ai pusteii a pășit în mijlocul lor și a strigat: „Doar nu vreți să îi opriți pe frații voștri plini de onoare, creștini și drept-credincioși dacă vor să ia de la un evreu câțiva guldeni amărâți, ba chiar, din cauza unui suflet mizerabil de evreu // să fie prinși și dați judecării? Voi, creștini și frați, pe noi, tot creștini și frații voștri?”. Judecata a fost îndeajuns să facă un întreg sat să privească liniștit cum hoții pleacă cu toate cele și o familie întreagă, ajunsă cerșetoare, privea jelind și frângându-și mâinile în urma lor. Era evreul bătrân, lângă al cărui pat de suferință am stat cu Friedrich <Bach>. L-am lăsat pe moarte – era poate, în clipa în care am pornit prin noaptea care se lăsa, deja mort. [...]

O nuntă românească

p. 86 Când, a doua zi, am intrat în Oravița, nu mai era mult până la amiază. Muzica din micul orașel ne-a întâmpinat.

„Ajungem la o nuntă!”, a strigat Friedrich <Bach>. [...]

Într-adevăr, în curând pe strada îngustă și lungă a apărut un alai lung de oameni îmbrăcați de sărbătoare, la care se vedea de îndată că aveau ca scop să conducă doi oameni din Arcadia iubirii, în Valea Plângerii a căsătoriei. Popoarele p. 87 civilizate fac asemenea năpaste³⁸ în liniște. Nu fac vâlvă cu // schimbările de neoprit ale sorții. Popoarele, cărora Dumnezeu le-a lăsat încă fericirea naivă a lipsei de cultură, se bucură, chiuie și cântă și țin procesiuni, pentru a nu lăsa cele două victime să își vină în fire. Tot ce ține de obiceiuri și moravuri se strânge la ele în cele trei momente precumpănitoare ale vieții: nașterea, căsătoria și moartea.

Ne-am oprit caii pentru a lăsa alaiul să treacă de noi.

În față mergeau doi husari³⁹ în uniformă de gală, cu dolman, calpac și leduncă, cu hainele ca o armură din cauza șnururilor. Cu bastoanele din lemn de alun ridicate, ei reprezentau autoritățile și nu se îngrijeau doar ca toate trăsurile și vitele să facă loc alaiului, ci și goneau poporul mărunt⁴⁰, desculț și sărac al copiilor și vagabonzilor care alerga înaintea alaiului în cete rare, acum rămâneau pe loc și trăgeau un strigăt, despre care nu se știa dacă e semn de bucurie sau trebuie să zgândărească reprezentanții autorității, și apoi imediat fugeau iar din calea celor două bastoane, // ridicând grozav praful. După cei doi husari urmau patru flăcăi valahi călare. Bidivii și călăreți erau împodobiți din belșug cu flori frumoase, iar feciorii ofereau o priveliște foarte frumoasă, așa cum stăteau pe animalele care se legănau și care păreau să fie mai potrivite să tragă o cabrioletă, dacă ar fi primit o mână de ovăz mai mult, fără șă și fără scară, în pantaloni de sac largi, care fâlfăiau, cu cămăși frumos brodate cu albastru și roșu, în haine lungi, albe, fără brațe, cu cele mai frumoase flori, cu petice de postav alb, cu căciula pusă pe o parte, și <totodată> așa cum, luând în răs dezarmarea generală, trăgeau în aer cu astupușuri

³⁸ Calamitäten.

³⁹ Stadthusaren.

⁴⁰ Proletariervolk.

din hârtie din țevi mici pentru pocnitori, ca acelea cu care se joacă copiii, căci nu aveau pistoale din care să poată trage. După călăreți veneau muzicanții, țigani cu adevărat smezi, două scripci, o violă și un contrabas, care cântau chiar bine un marș îndrăcit, în care contrabasul părea că se lasă în voia propriilor vederi asupra // p. 89 armoniei, care totuși nu părea să arunce asupra întregului alai un soi de aer sălbatic, zburdalnic. După muzică urma cavalerul de onoare⁴¹ cu mireasa și mirele cu domnișoara de onoare⁴², îmbrăcați în cele mai bune veșminte ale lor și tot așa, în perechi și într-un șir lung oaspeții nunții, mai mult femei.

Ajuns la trăsura noastră, alaiul s-a oprit. Husarii au dat de înțeles că nu aveau cum să nu se arate cu respect în fața așa „unor domni foarte onorabili”, așa cum eram noi doi și <astfel> l-au lăsat să se reverse ca o cuvântare prelungă, întreruptă de chiotele nuntașilor, al cărei început și sfârșit⁴³ pornea de la aceea că trebuia să cinstim prin prezența noastră sărbătoarea mării clipe căreia omului, a cărui sănătate nu a fost făcută să supraviețuiască unei femei, îi este dat să o serbeze doar o dată în viață, și printre rândurile ce revărsau prețuire și lipsă de egoism se putea citi dorința de netăgăduit a unei recunoașteri răsunătoare a acestei dovezi de respect. Țigani „au punctat”, // cei patru călăreți au tras niște pocnitori în aer, iar noi ne-am p. 90 coborât <din trăsură> pentru a urma alaiul în biserica aflată în apropiere.

Dacă bărbații lipsiseră din cortegiu, era pentru că se strânseseră la biserică pentru această <ceremonie>, în frunte cu cei mai bătrâni din obște, români cu părul albit și mustăți albe ca zăpada și mici farfurii pentru daruri.

Ajunsă la poarta bisericii, muzica a amuțit. Nuntași s-au înșirat în semicerc în jurul unei măsuțe rotunde, acoperită cu un covor, ce era așezată în mijlocul bisericii, în fața iconostasului și care trebuia să servească drept altar pentru cununie. O cruce simplă din lemn de abanos⁴⁴ și de fiecare parte a acesteia două frumoase ghivece cu flori și două lumânări frumos împodobite cu trandafiri formau întreg altarul. În fața crucii era așezată o evanghelie mult folosită și de fiecare parte a acesteia două coroane pereche, subțiri, în care erau împletite panglici roșii și verzi, și două inele la fel de împodobite.

Îndată după intrarea <în biserică>, mirele și mireasa, care, fie spus, nu erau prea apropiați ca vârstă, au mers // la iconostas pentru a-și începe rugăciunea. p. 91

Căsătoria între băieți tineri și fete mult mai în vârstă este un obicei prost, ce se trage din modul de viață al poporului. Fiecare gospodar caută, pe cât se poate, să crească numărul brațelor de muncă din gospodăria sa. De aceea, una din grijile lui de căpetenie este să îi găsească o soție fiului său cât mai curând cu putință și astfel să mai câștige două brațe de muncă pentru gospodăria sa, tot astfel cum fiecare își căsătorește fiica cât de târziu cu putință, pentru a se folosi de ea cât mai mult în casă. Poate că acest lucru împotriva naturii nu poate să rămână fără vreo înrăurire asupra populației țării, destul de redusă.

⁴¹ *Brautführer*. Probabil o confuzie cu nașul de cununie.

⁴² *Kranzeljunger*. Probabil o confuzie cu nașa de cununie.

⁴³ *Deren Alpha und Omega*.

⁴⁴ *Ebenholz*.

p. 92 După rugăciuni, părintele⁴⁵, cum își numesc românii popii⁴⁶ după romanul *parens*, a ieșit din spatele iconostasului și a întins fiecăruia dintre cei doi miri o lumânare, după care i-a condus în jurul măsuței. Aici, mirii au dat lumânările nașilor. Părintele a rostit // o rugăciune lungă, dar apoi nu a legat, după cum se obișnuiește, mâna dreaptă cu mâna dreaptă, ci amândouă mâinile mirilor strâns una de alta, cu ajutorul unui ștergar alb, a mai spus o rugăciune, iar apoi a pășit înainte un alt părinte, a împăturit o bucată de pânză, pe care mirele o dăruiește miresei, și l-a înfășurat, deși era lung de câțiva coți, pe capetele perechii nou cununate, astfel încât aceștia sunt de acum legați unul de altul cu trup și suflet <și de> nedespărțit, și, așa cum ar trebui să fie în dragoste, cu adevărat nimic din ceea ce văd că este în jurul lor să nu îi supere. În acest moment, părintele care îi binecuvântă așează pe capul lor acoperit cu pânză una dintre cununi, iar acum perechea se găsește în situația plină de respect în care trebuie să <asculte> un lung șir de rugăciuni și cântări despre ei.

După ce au fost binecuvântați, pirostriile le-au fost scoase, la fel pânza înfășurată⁴⁷ și legătura de la mâini, iar tânărul bărbat asudat a avut voie să își sărute vârstnica soție, pentru a începe o viață plină de sudoare. //

p. 93 Bătrânii satului i-au pus dinainte micuțele farfurii, pentru a primi un mic dar pentru biserică. Amândoi părinții au luat mulțumirea <în bani> peșin pentru osteneala de a fi făcut fericită perechea de conducători ai mirilor, iar acum alaiul s-a pus din nou în mișcare, sub conducerea plină de umor a vătășilor de nuntă⁴⁸, doar că acum noii căsătoriți nu mai mergeau despărțiți, ci mergeau împreună, de mână.

p. 94 În locul din fața bisericii se adunase între timp o ceată de tineri, băieți fără tuleie, ferechezuiți, cu cei mai frumoși pantaloni albi și cămăși cu mâneci largi, fete roșii în obraji, cu un minunat păr negru și cu cele mai frumoase catrințe⁴⁹ și zăvelci⁵⁰ pe corpurile frumoase. Am vorbit despre obraji roșii, dar sunt totuși dator cu o deslușire cititorului, pentru că aici e cu înțelesul de încărcat de vopsea roșie. Fetele românce sunt frumoase; printre ele se găsesc chiar frumuseți ieșite din comun. În formele lor, în fruntea joasă, frumoasă, în sprâncenele subțire conturate, în // ochii negri, focosi, în nasul nobil, în gura unduitoare, în tot ovalul capului, trăiește încă ceva din vechiul tip roman. Încă nemulțumite cu acestea, ele cred că trebuie să ajute natura cu un vas de vopsea roșie, și fac asta cu adevărat peste măsură de des. Fetele valahe, sau, ca să le denumim cu noul nume de cetățeni austrieci⁵¹, <fetele> românce știu că au un minunat păr negru și înțeleg, în chip minunat, să îl înfățișeze în cosițe foarte drăgălașe și grațioase. La ele se pot adesea observa podoabe de cap foarte pline de gust. Se înțelege că florile artificiale joacă un rol însemnat și sunt, în general, unul dintre cele mai folosite articole de lux

⁴⁵ *Der Parintje*.

⁴⁶ *Popen*.

⁴⁷ *Einwicklungung*.

⁴⁸ „*Bassettls*”, probabil o transliterare stricată, a fost termenul folosit de autor.

⁴⁹ *Kotrinje*.

⁵⁰ *Gizelje*.

⁵¹ *Österreichisch-staatsbürgerlichen Namen*.

printre urmașele dacilor⁵². Româncele știu și că natura nu s-a purtat cu ele ca o mamă vitregă în ceea ce privește formele lor, și nu fac nimic din ceea ce le-ar putea strica încercând să le dreagă. Ba mai mult, sunt foarte simple în întreg portul lor. Partea principală a portului lor // este o rochie din pânză albă, legată în jurul gâtului cu o panglică în culori, cu mâneci largi, deschise, adesea drăgălaș brodată pe margini, și care nu ajunge chiar până la glezne. Catrința, un șorț brodat dintr-o bucată de material lată cam de o jumătate de cot și tot cam atât de lungă, cusută cu zorzoane metalice, de care atârnă până la pământ franjuri cel mai adesea roșii, și zăvelcă, un șorț purtat în spate, la fel făcut, nu au voie să lipsească. Aceste două șorturi sunt un semn al curățeniei și al mândriei atât la fetele cât și la femeile românce. Pe cât de simple sunt în formă, pe atât de mult gust și bani se folosesc adesea, pentru a avea o catrință cu adevărat frumoasă și o zăvelcă și mai frumoasă. Se gândesc la alegerea, la alăturarea culorilor, la decorarea cu zorzoane strălucitoare, cu găitane mici, subțiri, din aur și argint, își dau silința unui ceva propriu, ca un dans, anume pentru franjurile lungi ale zăvelcii să le dea la mers o anume mișcare înainte și înapoi, // care este considerată foarte drăgălașă. O salbă de mărgele, de perle de sticlă, sau de bani de argint la cele bogate întregesc portul de sărbătoare, dacă nu cumva vremea rece nu cere purtarea unui dolman dintr-un material alb, brodat în culori, ce are forma celor bărbățești, doar că e ceva mai larg și mai lung. p. 95

Muzica a însoțit noua pereche de soți până acasă și apoi s-a întors pentru a cânta la joc⁵³ (din *jocus*, în italiană *gioco*). Țiganii și-au ocupat locul sub un copac, vătășelul de nuntă a început să îndemne <pe cei cu> picioare tinere la joc, prin strigături ușuratic, cei veseli au început să chiuie iar doi flăcăi și-au trecut unul altuia brațul pe după umăr și au început să frământa pământul cu pași mici, după ritm. După o vreme s-a alăturat o fată iar cei doi flăcăi au luat-o între ei și jocul a continuat. Mereu se alăturau și alți flăcăi și luau câte o fată între ei, iar după o vreme cercul s-a închis, iar // „jocul” mergea în cerc, când într-o parte, când în cealaltă, acum molcom, acum sălbatic. [...] p. 96

Și ca și cum nu ar fi vrut să ia sfârșit, se chiuia cu veselie: [Melodia a fost transliterată pe note de Siegfried Kapper.] p. 97

[...] Era muzică, jocul încălzea – o gură de rachi nu putea lipsi. Vătășelul amuțit, căci și țiganii simțeau nevoia să își îmborsăteze sufletul, iar un flăcău a trecut cu un pahar și cu o sticlă plină cu băutură de la flăcău la flăcău, de la fată la fată, iar buzele frumoase, ca și cele urâte, sărutate sau nesărutate trebuie cel puțin înmuiate în sănătatea cuiva. – Cei plini de veselie și-au reînceput ritmul, iar se aduna „jocul” până când creștea până la un cerc larg. Arșița // amiezii usca stropii grei de sudoare de pe frunte; nimeni nu se îngrijea din această pricină. Sângele tânăr iubește la fel de mult jocul și sărutul, chiar de curge în vinele unui livonian⁵⁴ sau al unui valah [...]. p. 98

I-am privit încă multă vreme și am părăsit locul din fața bisericii atunci când unul dintre husari le-a amintit prețuiților oaspeți ai nunții că la casa nuntașilor îi așteaptă o masă zdravănă. p. 99

⁵² Dazier.

⁵³ „Schock”.

⁵⁴ Liefländer.

Creștini și turci. Schițe între Sava și Porțile de Fier⁵⁵Orșova. – *Non plus ultra*. – Vremelnică despărțire

Suntem la Orșova.

p. 244 După cum ni s-a spus de mai multe ori pe drum și după cum am aflat personal în cele din urmă, așa ni s-a întâmplat. În nici un caz cu vaporul cu aburi, dar nici în alt fel nu se poate nimeni gândi la o continuare a călătoriei.

Această oprire neprevăzută, căci tuturor <celor de aici> li s-a interzis orice mijloc de comunicație de către mai marii războiului, a pricinuit în micuțul și de p. 245 altfel liniștitul loc de graniță o mică îngrămădire de străini, care // au umplut puținele localuri de aici aflate la dispoziția celor în căutare de găzduire și care se uită unul la altul descumpăniți, dar și fără să facă nimic, căci ce se poate începe în acest cel mai îndepărtat punct al păcii europene.

Acolo sunt negustori de porumb până dincolo Trieste⁵⁶, care dau disperați din mâini, și nu știu cum să înceapă să scoată proviziile de cereale cumpărate, pe care le au depozitate într-un loc sau altul de pe partea românească a Dunării⁵⁷, dintre Scylla⁵⁸ – Gorceakov⁵⁹ și Charybda – Omer Pașa⁶⁰. Din ordonanțele și decretele, ce se referă la negoțul cu cereale, și care sunt trimise de la cartierul general din București, când din partea turcilor, când din cea a austrieilor, nu pricepe nimeni nimic, căci astăzi interzic din nou ceea ce îngăduiseră ieri și într-atât de puțin se p. 246 poate pune temei chiar și pe ceea ce pe moment este permis, încât nu se poate avea încredere să se și folosească de așa ceva. Cel mai bun mijloc trebuie că este, ca în general peste tot, unde justiția rusească și administrația rusească // sunt la cârmă, o strângere de mână aurită, mijloc încercat, prin care unora le-a reușit deja să își aducă grânele pe uscat.

Acolo stau agenți comerciali care au de încheiat afaceri la București⁶¹, Galați⁶², Brăila⁶³ și Iași⁶⁴ și <care> se văd deocamdată nevoiți să își consume diurnele într-o delăsare nu tocmai dulce.

Pe aici aleargă, de-a lungul malului singuratic, corespondenți ai unor ziare și scriitori care trebuie să călătorească prin teatrul de război și care vor să cerceteze țara și oamenii; și în timp ce unii, ca să facă totuși ceva, se străduiesc să pândească unul înaintea altuia fiecare vânticel de zvon care bate dinspre Răsărit, fiecare mișcare

⁵⁵ Traducerea s-a făcut după Siegfried Kapper, *Christen und Türken. Ein Skizzenbuch von der Save bis zum Eisernen Thor*, vol. II, Leipzig, 1854, p. 244–248.

⁵⁶ Oraș aflat astăzi în nord-estul Italiei, la granița cu Slovenia, pe atunci important port austriac.

⁵⁷ *Walachischen Donau*.

⁵⁸ Referire la Scylla și Charybda, monștri marini din mitologia greacă.

⁵⁹ Mihail Dimitrievici Gorceakov (1795–1861) comandantul armatei rusești de ocupație din Țara Românească și Moldova, ulterior comandant al armatei ruse în războiul Crimeii.

⁶⁰ Omer Pașa (Michael Latas, 1806–1871), general otoman, participant atât la reprimarea revoluției de la 1848, cât și la războiul Crimeii.

⁶¹ *Bukarest*.

⁶² *Galatz*.

⁶³ *Ibrailla*.

⁶⁴ *Jassy*.

a buzelor care se aseamănă numelor Calafat⁶⁵ sau Vidin⁶⁶, pentru a le transmite proaspete lumii, ceilalți se mulțumesc să învețe să bea cafea neagră și să fumeze ciubuc și, înainte de toate, să își schimbe pălăria de pâslă cu un fes roșu.

Chiar și o părticică de diplomație // s-a așezat aici, anume în persoana unui p. 247 agent consular rusesc sau administrator consular⁶⁷ sau orice alt titlul este pe placul acestui domn, și a cărui menire, cel puțin cea aparentă, era, în anii de mai înainte, să înregistreze mărfurile ce mergeau pe Dunăre în sus, către Rusia, ca venind din țări unde nu era ciumă. În timp ce acum și-a deschis un birou oficial de pașapoarte și nimeni nu are voie să pășească pe pământul Țării Românești fără viza sa. Totuși, deși acest domn o considera excepțională, circulația <străinilor> nu a căpătat, prin aleasa sa prezență, vreo deosebită înlesnire, cel puțin pentru bietul călător, căci nu primea, de obicei, în biroul său decât o înțelegătoare ridicare din umeri.

Singurul drum ce rămânea deschis pentru călător, în asemenea împrejurări, era cel pe uscat prin Serbia către Bulgaria. Dar chiar și în acest caz se vedea legat de un drum de dinainte hotărât. Anume, nu îi rămânea nimic la îndemână decât să meargă cu vaporul înapoi la Ada-Kaleh⁶⁸ // iar aici să se lase în voia unei mârtoage p. 248 amărâte și de acolo, însoțit de un „tătar”⁶⁹ să înainteze pe drumul către Cladova⁷⁰, iar de acolo prin Brza-Palanka⁷¹ către orașul de reședință sârbesc Negotin⁷², pentru ca de acolo să se îndrepte peste Timoc⁷³ către Vidin. [...] Până atunci să ne fie îngăduit să ne încheiem călătoria cu Porțile de Fier, în mai 1854.

⁶⁵ Kalafat.

⁶⁶ Widdin.

⁶⁷ Consularverweser.

⁶⁸ Ada-Kalessi.

⁶⁹ „Tataren”.

⁷⁰ Kladowa, oraș în Serbia, districtul Bor, pe malul Dunării.

⁷¹ Localitate în Serbia.

⁷² Oraș în Serbia.

⁷³ Timok, râu și regiune în Serbia, în apropiere de granița de astăzi cu Bulgaria și România.

JOSEPH ARCHER CROWE

(1828–1896)

Joseph Archer Crowe, figură proeminentă a societății engleze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost nu numai un diplomat și un jurnalist de mare finețe, dar și unul dintre cei care au avut o importantă contribuție în dezvoltarea istoriei artei ca disciplină.

Născut la Londra într-o zi de toamnă a anului 1825, ca fiu al jurnalistului și istoricului Eyre Evans Crowe (1799–1868) și al unei tinere dintr-o familie de ofițeri, Margaret Archer (1803–1853), Joseph a avut parte de o educație ce i-a permis să-și valorifice aptitudinile artistice. Talentul său pentru desen și pictură nu a trecut neremarcat și a putut să și-l dezvolte avându-l ca profesor pe pictorul francez Paul Delaroche (1797–1856). Ulterior, fratele său mai mare, Eyre Crowe (1824–1910), elev al aceluiași profesor Delaroche, a devenit un pictor specializat în scene cu un caracter istoric sau social. Joseph, însă, a ales să urmeze aceeași profesie cu a tatălui său, completându-și de multe ori relatările cu schițe sau acuarele. A început să scrie pentru „The Morning Chronicle” și „Daily News”, iar după ce a fost concediat în 1851 de la ultimul ziar, din cauza reducerilor de personal a scris pentru o scurtă perioadă pentru obscurul „Leeds News”, pentru ca apoi să fie angajat de „Illustrated London News”. Declanșarea războiului Crimeei a reprezentat pentru jurnalismul de la acea vreme o nouă provocare, editorii fiind interesați să-și țină la curent cititorii cu cât mai multe detalii ale ultimelor evenimente. Și rândurile scrise în paginile gazetelor nu erau de ajuns. Ca urmare, au fost trimiși corespondenți pe front, pentru a expedia de la fața locului amănunte nu numai despre acțiunile aflate în desfășurare, dar și schițe¹. Astfel, Joseph Archer Crowe a fost trimis corespondent de război de „Illustrated London News”, încă din 1853. Inițial, editorul îi propusese această misiune lui William Makepeace Thackeray (1811–1863), dar scriitorul a refuzat, nu înainte de a-l recomanda pe tânărul Joseph ca având o pană plină de talent și fiind un desăvârșit ilustrator. Așa se face că Joseph Crowe a fost prezent la aproape toate bătăliile importante, indiferent de frontul pe care s-au purtat: la Inkerman (5 noiembrie 1854) sau Sevastopol (17 octombrie 1854–9 septembrie 1855). El a pornit din Londra la 18 noiembrie 1853 și a călătorit pe Dunăre alături de un boier muntean, „Mr. Philippesco” (probabil marele logofăt Ioan Filipescu), a ajuns la Vidin, a trecut apoi pe celălalt țărm al Dunării pentru a asista la bătălia de la Calafat, pentru ca apoi să se îndrepte spre București, unde avea să cunoască îndeaproape elita politică românească. La fel ca și alți călători, a sesizat animozitățile existente între autoritățile turcești și cele austriece, dezaproband acțiunile acestora din urmă. Disprețul față de austrieci se datorează în mare parte și modului în care aceștia îi tratau pe locuitorii Țării Românești, fie ei și boieri de seamă. Întâlnirea sa cu omul politic Dimitrie Brătianu trădează legăturile dintre jurnaliștii englezi și emigrația românească. Tatăl corespondentului, Eyre Evans Crowe, era un prieten devotat al fostului revoluționar, care avea să scrie peste doi ani în presa britanică o serie de articole favorabile românilor și unirii principatelor. Dar aceste articole nu au apărut decât după ce Eyre Evans Crowe a făcut o călătorie, în 1856, în principate, al cărei singur scop a fost acela de a strânge informații pentru emigrația românească și pentru guvernul englez, interesat în „chestiunea orientală”. Cheltuielile au fost suportate de către Brătianu și nimic nu a fost publicat.

¹ Detalii despre războiul Crimeei, desfășurat din perspectiva corespondenților de război și a impactului avut asupra spațiului românesc, oferă lucrarea semnată de Adrian Silvan Ionescu, *Cruce și semilună. Războiul ruso-turc din 1853 1854 în chipuri și imagini*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2001.

Scrisorile către Sir Henry Bulwer (1801–1872), în care a discutat problemele liderilor politici români și cele legate de unirea principatelor, nu au fost trimise decât după ce el a părăsit teritoriul românesc. De reținut că Eyre Evans Crowe a fost printre primii englezi care au inițiat o propagandă pro-unionistă în Anglia, contracarașul astfel atacurile venite la adresa românilor prin intermediul altor gazete. Fiul său, Joseph, s-a alăturat și el cauzei românilor publicând un articol despre și pentru români în „Westminster Review”, în numărul din aprilie 1857.

Părăsind „Illustrated London News” pentru „The Times”, primul reportaj important al lui Joseph Archer Crowe a fost cel din India, referitor la revolta băștinașilor (1857–1858) conduși de Rani Lakshmi Bai (1835–1858) și considerată primul război de independență al acestei țări. În anul următor, a documentat pentru cititori războiul franco-italo-prusac, asistând la bătălia de la Solferino (24 iunie 1859), descrisă în detaliu. Astfel și-a terminat cariera de jurnalist, începând o alta, aceea de diplomat. Primul post ocupat a fost cel de consul general în Saxonia (1860), calitate în care a reprezentat interesele Franței în timpul războiului franco-prusac (1870). Până în 1882 a îndeplinit funcții diplomatice în diferite orașe ale spațiului german și austriac (Leipzig, Düsseldorf, Viena, Berlin). Acum o cunoaște pe viitoarea sa soție, o aristocrată de origine germană, Asta von Barby (1841–1908), cu care s-a căsătorit la 11 aprilie 1861. Relațiile dobândite în elita politică germană, în urma acestei căsătorii, s-au dovedit foarte utile. În perioada 1883–1890 a reprezentat Anglia la negocierile purtate în vederea încheierii diferitelor tratate politice și economice, dintre care amintim: tratatul în problema Dunării de la Londra (1883) și tratatul de la Berlin în ce privește provincia Samoa (1889).

Ca scriitor a preferat să aleagă pseudonimul George Taylor pentru a publica mai multe romane, dintre care cele mai cunoscute sunt *Antinous: A Romance of Ancient Rome* (1882) și *Klytia: Historical Roman fra det sextende Arhundrede* (1883). Stilul și ușurința cu care se exprima în mod fluent în patru limbi au fost unanim apreciate. Alături de Giovanni Battista Cavalcaselle (1819–1897), a publicat o serie de lucrări dedicate istoriei artei care și astăzi rămân de referință. Primele încercări datează din perioada în care era corespondent de război (de exemplu, *The early Flemish painters: notices of their lives and works*, 1857), dar realizările cu adevărat importante au urmat abia peste zece ani. În 1866, cei doi au publicat pentru prima oară *A history of painting*, ediție în 3 volume ce a fost în mod constant revizuită de Crowe până la moartea sa. La această operă capitală ce a atins, în final, 5 volume, s-au adăugat biografiile unor pictori renascentiști, precum Tizian sau Rafael Sanzio. Înainte de a muri și-a publicat memoriile, *Reminiscences of thirty-five years of my life* (1895), în care nu a discutat decât acea perioadă a vieții sale în care a fost corespondent și ilustrator (1830–1865) și în care s-a format.

Referiri la biografia lui Joseph Archer Crowe pot fi întâlnite în E. D. Tappe, *E. E. Crowe și J. A. Crowe and Rumanian Union: Some Unpublished Letters of 1857* în „The Slavonic and East European Review”, London, december 1962, p. 135–143; Mitchel P. Roth, *Historical dictionary of war journalism*, Westport, Greenwood Press, 1997, p. 74–75; James Christian Brown, „The Illustrated London News” despre români, 1853–1854 în „Magazin istoric”, anul XL, serie nouă, nr. 7 (472), iulie 2006, p. 45–50; William Cushing, *Initials and pseudonyms of literary disguises*, f.l., 2007, p. 280.

JOSEPH ARCHER CROWE

Amintiri despre treizeci și cinci de ani din viața mea²

CAPITOLUL V

p. 119

[...] Din curtea reședinței unui pașă unde locuiam am putut să văd de-a lungul fluviului acel du-te-vino precipitat al trupelor turcești. Așa cum erau, ei au trecut în țara inamicului, au ocupat în primul rând insula din fața Vidinului, iar

² Traducerea s-a efectuat după originalul semnat Joseph Archer Crowe, *Reminiscences of thirty-five years of my life*, London, J. Murray, 1895.

după aceea terenul din jur, care era despărțit de insulă printr-o fâșie îngustă de apă. Peste această fâșie au făcut pod și, cât mai repede posibil, au însemnat locul în care să fie făcută o tabără străjuită de tranșee și apărată de un parapet și de forturi, împrejmuid și punând <astfel> stăpânire pe satul Calafat³. Rușii le-au permis să facă toate acestea fără să-i deranjeze, în timp ce ei erau așezați și aveau la dispoziție nucleul armatei lor la Craiova⁴ și dețineau satele din jurul Calafatului, fie prin intermediul cavaleriei, fie prin intermediul detașamentelor mixte de cavaleriști, infanteriști și artileriști. Nu mai devreme de 27 decembrie 1853, adică la trei zile după sosirea mea, se credea că rușii vor porni un atac asupra turcilor, pe data de 30 <decembrie>, iar comandanții otomani erau în așteptare. Drept urmare, am trecut

p. 120 cu mare interes fluviul pe data de 28 // decembrie și am reușit să debarc pe insulă după ce am depășit cu curaj pericolele date de o trecătoare, care ne puneă piedici prin sloiurile de gheață plutitoare; am trecut prin mijloculul <insulei> folosindu-mă de urmele lăsate de un tun și de căruțe, <apoi> peste podul de bărci și mi-am făcut drum spre cartierul general al lui Ahmed pașa⁵, pentru care aveam o scrisoare de la Sami pașa⁶. Recomandarea a avut efectul imediat, ușurându-mi posibilitatea de a vedea totul. Am fost dat în grija lui Tewfik bei, un nepot al lui Omer pașa⁷, care comanda un regiment și acesta mi-a dat un cal și <niște> ordonanțe, care m-au dus să fac înconjurul lucrărilor și să văd trupele. Oamenii și ofițerii lor erau cu toții în gropi sub pământ, precum vulpile; așa erau și casele țăranilor din această parte a Țării Românești, fiind nici mai mult nici mai puțin decât un grup de săpături rectangulare făcute la aproape cinci picioare⁸ adâncime în pământul bogat al țărmului Dunării, cu acoperișurile din stîngii peste care era pus un morman de paie.

Cele mai mici dintre săpături erau folosite ca și comandament, iar lumina pătrundea printr-un fronton, unde peretele de noroi fusese înlăturat și modelat sub forma unei ferestre făcută din hârtie sleioasă. În cele mai largi <dintre acestea>, soldații stăteau în rânduri duble, singurele deschideri fiind o ușă la capătul pantei, care ducea în fiecare colibă și un horn comun care permitea intrarea luminii și ieșirea fumului din centru. În afara acestor bordeie, erau obișnuitele silozuri orientale, care sunt niște gropi în formă de sticlă, ale căror gâturi sau guri abia de sunt suficient de largi pentru a accepta un bărbat, în timp ce părțile de jos se largesc pe măsură ce se adâncesc și sunt potrivite pentru a primi mari cantități de grâne. Cina la Tewfik a fost precedată de servirea obligatorie a unui <pahar> de rachiu sau țuică de prune, care ne-a fost oferit de trei ori, la intervale de zece minute, înaintea mesei. Primul efect a fost că ni s-a făcut o foame de lup, ceea ce ne-a determinat să devorăm o legătură de cimbru care se afla pe un cadru rotund, unde

p. 121 stăteam, ajutându-ne de linguri din lemn. A doua consecință // a fost o indigestie,

³ *Kalafat*, oraș, jud. Dolj.

⁴ *Kraiova*, oraș, jud. Dolj.

⁵ Ahmed Muhtar pașa (?–1919), general și mare vizir otoman.

⁶ Sami pașa (?–?), guvernator al Vidinului.

⁷ Ömer Pașa (Mihail Lattes) (1806–1871), general otoman, comandant al trupelor de ocupație în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească. A fost și comandant al trupelor otomane în timpul războiului Crimeei.

⁸ Unitate de măsură a lungimii, egală cu aproximativ o treime dintr-un metru.

care a fost tratată cu disprețul pe care-l merita. După care am ieșit afară în întuneric și am inspectat regimentele lui Tewfik. Felinarele pe care le aveam cu noi ne-au ajutat să ne găsim drumul prin cantonamentele acoperite de zăpadă. <Lumina lor> era acoperită doar de cea a torțelor care ardeau în interiorul bordeielor, la a căror strălucire orbitoare i-am examinat pe oamenii care erau adunați în două rânduri de-a lungul podelei. Era o imagine curioasă și atrăgătoare, iar la final ne-am întors și eu m-am așezat pe o rogojină aruncată cu amabilitate pentru mine peste un vraf de paie în casa colonelului.

Zilele au trecut și atacul rusesc cu care eram amenințați nu a mai avut loc. Prin urmare, al nostru pașă s-a hotărât să treacă la ofensivă și în dimineața zilei de 6 ianuarie <1854> a ieșit să atace cu o coloană condusă de Ahmed pașa și au forțat drumul până în satul Cetate⁹, la vest de Calafat, unde au întâlnit o rezistență încăpățânată din partea dușmanului, ce avea o poziție avantajoasă printre case și câpițe de fân. La un moment dat ne-am temut că turcii vor pierde, pentru că <rușii> au primit o puternică întărire și au amenințat atacul lui Ismail pașa¹⁰ pe flanc. Dar Ahmed a luptat împotriva întăririi și turcii s-au retras doar după ce au adus mari pierderi rușilor, în timp ce aceștia din urmă observând puterea turcilor detașată către extrema lor stângă, s-au retras după ce și-au îngropat morții și și-au cărat răniții.

Nu am avut nicio cunoștință despre mișcările pe care voiau să le facă Ismail și Ahmed. Dar la câteva zile după luptă, l-am însoțit pe Yacoub Aga, un ofițer de cavalerie polonez însărcinat a conduce un regiment de bașbuzuci în recunoaștere în acea direcție și am vizitat fiecare parte a câmpului de bătălie cu interesul firesc al unuia care nu a fost niciodată martorul unei asemenea scene. Nu era nicio urmă de cadavre // doar mormane grosolane, sub care se aflau acestea. Dar erau nenumărate p. 122 stârvuri de cai, ale căror carcase ofereau mâncare unui număr de porci românești. Pe lângă asta, terenul era presărat cu arme rupte, coifuri și echipamente. Pe când ne întorceam acasă am observat că bașbuzucii au jefuit satul în căutare de orice pradă ar putea găsi și un incident amuzant a fost cel în care Yacoub Aga și-a prins trupele neregulate făcând acest lucru și le-a ordonat să renunțe la captură și au pus totul într-un car pe care l-a rechiziționat. În acest moment, o patrulă de lăncieri ruși s-a ivit la orizont și a călărit până când a ajuns la două sute de yarzi¹¹ de noi. Dar Yacoub Aga era destul de departe de baza sa, iar rușii puteau fi o parte dintr-un grup mai mare. Ei erau prea slabi pentru a ne ataca, iar noi eram prea prudenți pentru a-i ataca. Au deviat brusc de la drum, privind cum noi dispăream în direcția Calafatului.

Descrieri ale fortificațiilor și ocupanților lor, a recunoașterilor de la Poiana <Mare>¹² și Golenți¹³, al modului în care l-am cunoscut pe Iskander bei¹⁴, un

⁹ Csitate, com., jud. Dolj. Bătălia a avut loc în perioada 31 decembrie 1853–6 ianuarie 1854, opunând forțelor rusești conduse de colonelul A.K. Baumgarten, aflate în stăpânirea localității, pe cele turcești aflate sub ordinul lui Ahmed pașa. După trei confruntări, bătălia a fost câștigată de forțele rusești.

¹⁰ Ismail pașa (Georg Kmety) (1810–1865), general otoman de origine maghiară.

¹¹ Unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0, 914398 m.

¹² Poyana, sat, com. Poiana Mare, jud. Dolj.

¹³ Golenz, sat înglobat în municipiul Calafat.

comandant polonez al cavaleriei turcești, au fost publicate. Nu am mai descris până acum o scenă comică ce a avut loc la Golenți, pe 5 februarie. Maxwell¹⁵, Godkin¹⁶, Thompson¹⁷, Tombs, Austen, Guys¹⁸ împreună cu mine, ne-am alăturat colonelului Yacoub Aga într-o recunoaștere, pentru care au fost desemnați 110 bașbuzuci, un escadron de dragoni și două escadroane de lăncieri, ajutați de o rezervă formată din trei batalioane de infanterie și trei tunuri. Am călărit alături de trupele neregulate până am ieșit în vizorul unor cazaci ce ocupau postul de santinele. Mărșăluind pe partea stângă a flancului acestui grup, am poposit pe vârful unei râpe, ce domina țărmurile Dunării. În fața noastră, trupele neregulate au atacat satul Golenți și le-am pierdut din vedere printre șurile de fân și colibeile țăranilor. Când ei, <soldații> // au dispărut, noi am coborât de pe cal ca să ne dezmoțim picioarele, iar Godkin s-a retras la mică distanță de noi dintr-un motiv sau altul. De îndată, i-am văzut pe bașbuzuci pornind în goană spre casă, în degringoladă, iar apoi, spre surpriza noastră, am observat un regiment de cazaci cățărându-se pe râpa din stânga noastră, pe care am crezut-o impracticabilă pentru cavalerie. S-au întors înspre noi. Ne-am urcat pe cai și ne-am așezat în formație. Dar Godkin a avut nevoie de timp. Un anumit nasture de la haina sa părea să-i de într-una de furcă. Înainte să fie gata și să-și încalece calul, noi trebuia să fi plecat de mult. Turcii au luat-o la goană. Cazacii erau pe urmele noastre cu lăncile scoase. Ne-am întors și, cum eram toți pe cai, am câștigat distanță față de ei. Când au văzut că noi câștigăm teren, au scos la iveală două tunuri, care au tras două salve de mitralii¹⁹ fără să ne rănească. Prietenii mei militari au strigat către mine: „Bravo!” când am ajuns la comandament nevătămat. Acesta a fost *botezul meu de foc*²⁰, despre care veți spune că nu a fost foarte eroic, dar cu toate astea, din câte îmi amintesc, foarte incitant. [...] //

p. 124 În timp ce Austen, Tombs și Guys erau cu noi, ne-am alăturat căpitanului Gavone, un ofițer piemontez cu o înfățișare minunată, care a venit să inspecteze, asemenea lui Thompson, starea fortăreței de la Dunăre. Am vizitat cu toții liniile de la Calafat, într-o zi în care rușii trimisese un corp de 20 000 de oameni într-o misiune de recunoaștere pe câmpul aflat în fața fortificațiilor. Vremea era minunată, iar soarele strălucea. Se întâmpla pe 9 martie <1854>. În timp ce pașalele turcești, aflate la conducere, stăteau între ziduri fumând din ciubuce cu toată seriozitatea unui oriental, infanteria era distribuită într-un singur rând și s-a pierdut ordinea în

¹⁴ Mehmet Iskender pașa (Antoni Aleksander Ilinski) (1814–1861), ofițer și general otoman de origine poloneză.

¹⁵ Maxwell, căpitan în armata engleză, jurnalist și corespondent al ziarului „The Morning Chronicle”.

¹⁶ Edwin Lawrence Godkin (1831–1902), jurnalist și editor american de origine irlandeză, corespondent pentru „London Daily News” (1853–1855).

¹⁷ Neidentificat.

¹⁸ Ernest-Adolphe-Hyacinthe-Constantin Guys (1803–1892), corespondent, pictor și ilustrator pentru mai multe ziare franceze și engleze. În perioada războiului Crimeii a trimis reportaje și ilustrații pentru „The Illustrated London News”. Pentru mai multe detalii vezi Adrian Silvan Ionescu, *Constantin Guys, reporter de front la Dunărea de Jos în timpul războiului Crimeii* în „Studii și cercetări de Istorie a Artei – Arta Plastică”, 1992, 39, p. 87–103.

¹⁹ Bucăți mici de fier cu care se umpleau proiectilele pentru tunuri.

²⁰ *Baptême de feu*.

părțile interioare ale parapetului, al cărui vârf ajungea la umerii soldaților. M-am întrebat care ar fi efectul unui atac rusesc. Nu aveam nicio experiență legată de puterea de rezistență a acestor oameni. Știam că ofițerii lor erau, în mare parte, incompetenți, și simțeam că poziția noastră din acea zi putea fi una foarte periculoasă, căci Thompson evaluase terenul pe care erau construite liniile și mi-a arătat că punctul slab era cel din unghiul estic, apropiat Dunării, unde nu s-ar putea rezista unui atac rusesc.

Din fericire, dușmanul nu a încercat nimic în acea zi, ci a făcut dreapta-
împrejur, retrăgându-se așa cum a venit. // p. 137

[...] Toți cei care eram în situația de a pleca ne-am așezat la Giurgiu²¹, unde am avut o viață cu totul diferită de cea pe care am dus-o în Bulgaria. Nimic nu era mai deosebit decât diferența de obiceiuri dintre cele două popoare, români și bulgari, separați unii de alții printr-un mare abis în ce privește viața socială, deși fizic erau despărțiți doar de cursul Dunării. De o parte, un neam de creștini sub stăpânire turcească, expuși la un fel de serviciu feudal, cu casele nesigure, ascunzându-și gândurile și banii, ducându-și supușii poverile date de stăpâni, care-i puneau la tot felul de treburi fără a avea milă de ei; de partea cealaltă, un alt neam, îngrozit, poate, de boierii săi, dar având o suveranitate nu mai puțin supărătoare prin domniile săi, care, deși flexibili și umili, erau activi și eficace, mult mai occidentali din punct de vedere al civilizației decât vecinii lor și, cu siguranță, liberi de jugul turcesc. Câteva incidente la care am asistat înainte de a părăsi // Rusciucul²² mi s-au părut caracteristice. Turcii doreau să ridice o întăritură de p. 138 pământ pe înălțimile din apropierea orașului Rusciuc. Poliția lor a intrat în casele bulgarilor din oraș și a luat cu de-a sila pe fiecare creștin vânjos pe care a putut pune mâna. Când au putut strânge un grup de 100 sau de mai mulți oameni, au pornit spre tabără și oamenii au fost puși să folosească lopețile ca niște muncitori obișnuiți sub supravegherea paznicilor turci, care nu cruțau nici bățul și nici biciul. Nici nu este de mirare că lucrarea a fost făcută prost, că oamenii au renunțat și că a devenit necesară o nouă brigadă de lucrători ca să preseze. Dar ofițerilor, care erau responsabili de lucrări, puțin le păsa de dezertări. Lor le era indiferent dacă parapeții și breșele erau terminate la timp sau nu. Ei i-au înscris și i-au adunat și au cerut guvernului turc salarii, atât pentru cei prezenți cât și pentru cei absenți.

O altă instituție turcească pe care am cunoscut-o foarte bine la Rusciuc a fost cea a curții cadiului sau închisoarea. L-am prins pe unul dintre servitorii mei în flagrant, șterpelind, și l-am dus în fața cadiului, care, asemeni tuturor turcilor, ședea pe o mobilă numită divan și împărțea dreptatea fără să se miște din poziția sa, cu picioarele încrucișate. El m-a crezut imediat când i-am spus de vina servitorului meu și a ordonat închiderea sa. Nu s-a specificat care va fi perioada detenției. M-am retras. Dar, îndată după aceea m-am gândit <că ar trebui> să mă asigur și să văd unde era închis. Am fost dus într-o clădire izolată, împrejmuită. Era un cub cu un singur etaj și un acoperiș. O ușă îngrădită reprezenta intrarea. Lângă ușă era o fereastră înădită, pătrată de aproape trei picioare, dincolo de care am numărat nici

²¹ *Giurgevo*.

²² *Roustchouk*.

nu mai știu câte capete. „Câți oameni sunt acolo?” am întrebat eu. „Peste 20”. „Și nu este un alt loc în afară de acesta pentru intrarea luminii?”. „Nu”. „Dar // p. 139 prizonierii ies afară?”. „Nu”. „Și cum primesc ce au nevoie?”. „Prietenii lor le aduc le aduc mâncare”. Am plecat în goană către cadiu, l-am implorat pentru iertarea servitorului meu, am obținut-o și l-am trimis la treaba lui.

La Giurgiu, către care pornisem, elementul oriental părea redus aproape cu desăvârșire. Acolo erau obiceiuri europene, magazine europene, hoteluri și taverna, un lux asemănător celui vienez și rusesc.

Dar, deși am trecut Dunărea și turcii au făcut tabără pe înălțimile de la Slobozia²³, lângă Giurgiu, ținutul a fost la început în mâinile rușilor. Pe insulele din zona Giurgiului și pe care turcii au dat ultima lor bătălie, terenul cuprindea intersecții ale mai multor râuri, niciunul dintre acestea foarte adânc, dar suficient de puternic pentru a crea mâl. Dincolo, puteam vedea câteodată santinele cazace și nimic nu-l agita mai mult pe prietenul meu, Conyers²⁴, decât să se simtă incapabil a-i privi mai îndeaproape pe acești oameni interesanți. O dată, când schițam podul de bărci ce fusese construit de către un grup de marinari englezi, căruia îi era atașat prințul Leiningen²⁵, am văzut că Conyers s-a urcat pe cal și l-am observat cum s-a angajat în ceva ce nu puteam considera a fi decât trecerea brațului Dunării, care separa insula de țărmul de deasupra orașului Giurgiu. Nu pot să-mi exprim ușurarea pe care am simțit-o când el s-a împotmolit în mijlocul curentului și am fost nevoit să-l scot afară din nămolul în care intrase. Mai târziu (30 iulie <1854>) eu, alături de colonelul Ogilvy²⁶, colonelul Hinde și Conyers am format un grup și ne-am întors călare pentru o misiune de recunoaștere în pădurea aflată la două mile²⁷ în interiorul ținutului. Am putut vedea o santinelă cazacă la capătul pădurii și, îndemnat de Conyers, ne-am apropiat de ea atât de mult încât se putea trage cu muscheta. Le-am spus prietenilor că nu mai eram de acord să înaintăm. Cazacul nu p. 140 ar fi stat pe loc // atât de încrezător dacă nu ar fi fost un grup în pădure, care să-l sprijine și nu ar fi fost prudent din partea noastră să mai avansăm dacă nu le blocăm comunicarea. Dar Conyers a insistat să mergem înainte. Am consimțit să ne apropiem puțin. După care am poposit și pe când stăteam așa douăzeci de cazaci au ieșit în galop din pădure îndreptându-se spre noi și am fost nevoiți să pornim spre casă. Când ne-au văzut eram deja călare și rușii au dat ordin să pornească focul împotriva noastră și au tras cu carabinele. Astfel, a fost dată alarma pentru turcii din Slobozia, care s-au adunat cu toții de parcă o întreagă armată ar sta să apară. În fața acestui fapt, cazacii s-au grăbit să facă stânga-împrejur și au dispărut, iar Conyers a avut mult râvnita plăcere de a vedea fețele dușmanilor. Sărmanul de el,

²³ Slobodzie, com., jud. Giurgiu.

²⁴ Robert Rowland Conyers (?-?), ofițer în armata engleză, căpitan al regimentului 89.

²⁵ Karl August (Károly) Leiningen-Westerburg (1819-1849), conte și general în armata maghiară în timpul revoluției pașoptiste. A fost executat la data de 6 octombrie 1849, la Arad, alături de alți 12 ofițeri maghiari, din ordinul generalului austriac Julius Jacob von Haynau.

²⁶ David W. Balfour-Ogilvy (1811-1855), nobil englez și locotenent-colonel în războiul Crimeii. A murit de holeră în tabăra de la Sevastopol (12 iulie 1855).

²⁷ Unitate de măsură pentru lungimi folosită în trecut, care a variat în timp de la o țară la alta, echivalentă cu cca 1609, 3 m.

curând după aceea s-a îmbolnăvit atât de tare de dizenterie, încât a fost nevoită să se întoarcă acasă.

O altă mică recunoaștere la care am luat parte, sub ordinele colonelului Dieu²⁸, nu a dus la nimic altceva decât la o ceartă între căpitanul de Roman²⁹ și dl. de Busselot³⁰, pentru că amândoi s-au supărat din cauza unor cuvinte prostești și, în cele din urmă, de Roman l-a anunțat pe Busselot că îl provoacă la un duel, fie cu săbii fie cu pistoale, pe jos sau călare, anunț care a determinat o explozie de râs prin care am încercat să-i împăcăm pe cei doi inamici furioși.

Când oboseam de atâta călărit și desenat și în timp ce militarii noștri discutau viitoarele planuri pentru campanii, plecam să pescuiesc și să vânez. Fredonând <și ținând> un clean³¹ mic pe post de momeală, am prins ceva atât de mare și de puternic încât am pierdut imediat firul și acul, ambele fiind distruse în bucăți. Cu al doilea ac am încercat din nou cu un vierme și am prins, pe lângă un crap mare, un număr de rechini mici³². Am prins rechini mici și la mare, la Ramsgate³³. Nu am știut niciodată că ei frecventau și fluviile până i-am prins la Giurgiu.

Vânătoarea era o modalitate de a-mi petrece timpul, care nu cerea îndeplinirea // niciunei formalități, pe timp de război, pe oricare dintre țărmurile Dunării. La Șumla³⁴ am ieșit adesea căutând porumbei albaștri, din care am împușcat câțiva. p. 141 Dar distracția nu era fără pericol. Odată am fost atacat de o haită de câini, care au venit cu toții și m-au înconjurat cu atâta hotărâre încât am fost nevoit să trag în ei. Cu un prim foc am ucis doi; cu al doilea am rănit și omorât alți doi, iar restul erau atât de înspăimântați sau răniți încât au luat-o la sănătoasa. Dar aventura nu a fost una neplăcută și am evitat, pe cât posibil, să mă aflu în preajma câinilor.

În Țara Românească, țara era întru totul liberă de această molimă, dar erau mlaștini lângă Giurgiu unde se găseau din plin rațe și becațe, în timp ce pelicanii³⁵ erau văzuți pe cursurile mai mari dintre insule. Distracția mea avea în centru mai ales becațele și rațele și îmi amintesc prima împușcătură asupra unuia dintre cele menționate în urmă, un rățoi mare, care a căzut din cer pe capul meu sau cum francezii numesc *le coup du rot*.

Între timp, colonelul Trochu³⁶, un ofițer și inginer francez, și-a făcut apariția la Giurgiu și, pe când rușii încă păreau că lăncezesc în imediata vecinătate, el a însemnat un număr de întărituri de pământ pentru apărarea orașului. Dar, curând după aceea, grupuri din cavaleria noastră au descoperit că santinelele rusești ce păreau să ne urmărească mișcările din puncte avantajoase erau niște oameni de paie.

²⁸ Colonelul Dieu (?-?), reprezentant al guvernului francez.

²⁹ Neidentificat.

³⁰ Neidentificat.

³¹ Pește răpitor de apă dulce, cu botul rotunjit, cu corpul gros, aproape cilindric, acoperit cu solzi negri.

³² Confuzie din partea autorului.

³³ Oraș-port în Anglia.

³⁴ *Schumla*, oraș, Bulgaria.

³⁵ *Pelicans*.

³⁶ Louis Jules Trochu (1815–1896), general și om politic francez. În timpul războiului Crimeii a fost colonel și aghiotant al generalului Armand Jacques Leroy de Saint-Arnaud. A îndeplinit funcția de prim-ministru al Franței (1870–1871) și de deputat.

Apoi, pe 1 august <1854>, un mare detașament călare, escortându-l pe căpitanul Simmons³⁷, Iskender bei, colonelul Dieu, Sadyk pașa³⁸, Sturdza pașa³⁹, de Roman și ultimul, dar nu și cel din urmă, generalul spaniol Prim, cu mai mulți aghiotanți, au început să facă o recunoaștere a țării de la distanță, când m-am alăturat și eu. Am cutreierat câmpia către nord, în direcția Bucureștiului, am trecut peste câțiva dintre afluenții Argeșului⁴⁰ și am poposit într-un loc numit Crucea din Piatră⁴¹, unde un monument în ruină cu o cupolă din piatră // marca punctul considerat sfânt datorită amintirii acelor români care au căzut în luptă cu secole în urmă. Aici ne-am odihnit după ce am călătorit aproape treizeci de mile, în timp ce Iskender bei și Prim, împreună cu aghiotanții lor, s-au lansat într-un curent de apă noroios, al cărui pod fusese distrus recent de către ruși și au alungat doi cazaci ce hoinăreau în apropiere de satul Călugăreni⁴². O delegație formată din țărani locului, îmbrăcați cu toții în cojoace negre din piele de oaie, cămăși și pantaloni albi a fost adusă în fața noastră și ne-au confirmat faptul că grupul principal al armatelor rusești din apropiere tocmai plecase. Căpitanul Simmons a propus ca podul să fie reparat și să avansăm, dar colonelul Dieu ne-a sfătuit să fim prudenți, arătându-ne cât de mult ne-am îndepărtat de baza noastră și ne-am întors spre casă, ajungând la Giurgiu la apusul soarelui, după o călătorie interesantă, dar obositoare, de șaizeci de mile.

Maxwell și Godkin, cu care am plecat în martie din Vidin, și-au făcut acum apariția la Giurgiu și i-am întâlnit în cartierul general al lui Halim pașa⁴³, la care ei veniseră pentru a se alătura avangardei forței turcești, preocupate acum să avanseze spre București. Halim pașa a refuzat să le aprobe cererea <de a se alătura avangardei> și am profitat de ceea ce am aflat pentru a nu mai face asemenea cereri. Am lăsat avangarda turcească să pornească în seara zilei de 5 august <1854>, iar în dimineața următoare am plecat foarte devreme cu servitorul meu, cu bagajele, pe drumul principal spre a trece vadul de pe Argeș, pe la Călugăreni. Pe când stăteam pe marginea drumului, la o depărtare de zece mile și îmi încărcam pistoalele Colt⁴⁴, pentru a fi pregătit în fața unei urgențe, l-am văzut pe servitorul meu, un tânăr

³⁷ John Lintorn Arabin Simmons (1821–1903), mareșal, diplomat și om politic englez. Cariera sa militară începe odată cu războiul Crimeei, când este însărcinat de guvernul englez, pe lângă Omar pașa, să urmărească și să raporteze despre acțiunile militare întreprinse de turci. Pentru serviciile aduse este înaintat în 1856 la gradul de colonel; în 1877 a devenit general, iar în 1890 mareșal. A fost consul general la Varșovia (1856–1860), guvernator al Maltei (1884–1888), trimis special și ministru plenipotențiar la Vatican (1889–1903).

³⁸ Mehmet Sadyk pașa (Michal Czajkowski) (1804–1886), general otoman de origine ucraineană. Datele bio-bibliografice și însemnările sale privind-i pe români și spațiul locuit de ei se găsesc în volumul de față.

³⁹ Grigore M. Sturdza (1821–1901), ofițer și om politic român. În timpul războiului Crimeei a servit în armata otomană sub numele de Mouhlis pașa, căpătând apoi același rang în armata Moldovei.

⁴⁰ *Argisch*.

⁴¹ *Croce di Petra*, sat, com. Călugăreni, jud. Giurgiu. Un monument marchează locul de desfășurare a bătăliei de la Călugăreni (august 1595) dintre oștile române, conduse de Mihai Viteazul, și cele otomane, conduse de Sinan pașa.

⁴² *Kaiougareni*, sat, com. Călugăreni, jud. Giurgiu.

⁴³ Halim pașa (? – ?), comandant al Vidinului.

⁴⁴ Revolverul menționat a fost creat în prima jumătate a secolului al XIX-lea de către Samuel Colt (1814–1862).

armean cinstit, cum era cuprins de teamă. Arunca priviri către câmpurile de porumb de pe ambele părți ale drumului și mi-a atras atenția că porumbul era înalt de zece picioare și putea fi folosit ca ascunzătoare // de către un grup de cazaci. Dar p. 143 nu am dat atenție observațiilor sale, m-am urcat din nou pe cal și am reușit să prind din urmă avangarda turcilor, a căror cavalerie intra în satul Călugăreni. Printre cei în urmă am găsit un escadron de cazaci din Dobrogea⁴⁵, comandat de căpitanul Kretzulescu⁴⁶, un ofițer valah din armata comandată de Sadyk pașa, pe care l-am cunoscut la Șumla. În cortul lui Kretzulescu am putut să iau cina și să dorm pe o mână de paie și am împărțit cu plăcere o mămăligă, un terci consistent, asemenea păsutului de ovăz din Scoția, ce se mânca alături de unt proaspăt. La ora două și jumătate, în dimineața zilei de 7 <august 1854>, s-a dat trezirea și am început din nou să mărșăluim prin câmpurile de porumb de la Dărăști⁴⁷. Aici am obținut dovada că părerea servitorului meu legată de posibilitatea porumbului de a ascunde trupe este corectă. Grupul nostru de îndiguire a dispărut complet prin frunziș, iar caii, oamenii și lăncile au devenit cu totul la fel de greu de văzut, deși <caii și oamenii> puteau fi auziți datorită foșnetului paielor. Ne-am oprit la Dărăști, unde i-am găsit pe Halim pașa, căpitanul Simmons, Ogilvy, Ballard⁴⁸ și Iskender bei. Halim fie nu reușise să obțină nicio informație despre mișcările rușilor, fie dorea să scape de noi. Îi intrase în cap ideea de a face tabără la Dărăști, iar căpitanul Simmons, împreună cu Ogilvy și-au început, la întoarcere, călătoria spre Giurgiu, ca și cum ar fi fost dezgustați de încercarea de întârziere a comandantului. Ballard și cu mine am reușit să rămânem alături de turci. Singura dorință a acestuia, care acum a ieșit la iveală, a fost să se descotorosească de însărcinatul guvernului englez, <Simmons>. Nici nu a plecat bine căpitanul Simmons că am primit ordine să înaintăm, iar eu și Ballard, împreună cu o avangardă formată din dragoni turci, ne-am găsit în drum spre București, am mai trecut încă o dată prin Argeș, am călărit prin Măgurele⁴⁹ și ne-am făcut apariția la marginea capitalei Țării Românești. Aici am fost întâmpinați de o solie entuziastă; am fost conduși de mulțime până în piața p. 144 principală, iar femeile frumoase // și-au fluturat batistele către noi, europenii, și către Iskender bei, pe care ne-au recunoscut ca salvatori de sub povara ocupației rusești. Am auzit că ultimele trupe ale țarului au părăsit orașul printr-o parte, în timp ce noi intram pe cealaltă. Nu am fost deranjați, dar am avut o cină cu șampanie la hanul principal și am pornit din nou la drum spre tabăra de la Dărăști, unde rămăsese Halim pașa și unde am ajuns abia la apusul soarelui. Fără să conștientizeze informația pe care am adus-o, șeful nostru era prea mult cuprins de

⁴⁵ *Dobrudscha*.

⁴⁶ Dimitrie Kretzulescu (1823–1874), înrolat voluntar, ca ofițer în armata otomană în timpul războiului Crimeei, devenit apoi prefect al poliției Capitalei (1859–1860), general (1871); om politic. Cf. Raluca Tomi, *Dimitrie Kretzulescu voluntar în războiul Crimeei – mărturii inedite* în vol. „Războiul Crimeei. 150 ani de la încheiere”, coord. Adrian Silvan Ionescu, Brăila, Ed. Istros, 2006, p. 183–196.

⁴⁷ *Dereschti*, com., jud. Giurgiu.

⁴⁸ John Archibald Ballard (1829–1880), ofițer englez, cu gradul de locotenent-colonel în armata turcă în timpul războiului Crimeei. A avut un rol important în luptele de la Silistra și Giurgiu.

⁴⁹ *Mogureli*, oraș, jud. Ilfov.

neliniști pentru a rămâne acolo unde era. În dimineața zilei de 8 <august> și-a ridicat tabăra și s-a retras cu întreaga armată la Călugăreni. Ballard și cu mine, care ne-am petrecut noaptea încartiruiți într-o casă țărănească, am stat liniștiți și eram hotărâți să așteptăm pentru a vedea care va fi cursul evenimentelor. Rezultatul a fost trimiterea unui grup de cavaleriști pentru a ne recupera și trupele noastre au călărit înapoi către comandament. Totuși, până la prânz, Halim a primit ordine să ocupe cu forța Bucureștiul și, într-un timp foarte scurt, întreaga armată a lui Omer pașa și-a făcut tabăra în vecinătatea capitalei Țării Românești, unde noi ne-am așezat mai întâi într-un han, iar mai apoi în casele boierilor, care au fost încântați să ne primească.

Nu cred că am fi putut noi toți, europenii, să fim tratați cu mai multă ospitalitate decât am fost la fratele lui Kretzulescu⁵⁰ din București, pe care l-am mai întâlnit de atunci la Paris, în calitate de ministru al României și care a oferit în cinstea noastră dineuri. Am gustat din toate delicatesele locului – cega de Argeș și Dâmbovița, caviarul de Dunăre. Ballard și cu mine am fost la vânatoare de prepelițe, iar în răcoarea serii eram scoși la plimbare de prietenii noștri. Viața noastră a fost una plăcută, până când trupele austriece ale generalului Coronini⁵¹ au intrat și au ocupat orașul. <Încă de> la începutul lui iulie <1854> aveam scrisori de la tatăl meu⁵², în care mă informa că aliații urmau să continue // războiul prin p. 145 ocuparea Crimeei și că au început să organizeze acțiunea, deși nu au primit încă vești despre vreo debarcare. El adăuga: „că este o acțiune nebunească să se permită austriecilor să ocupe singuri principatele, în timp ce Anglia, Franța și Turcia se abțineau să pună stăpânire pe Basarabia, căci acest lucru ar permite Rusiei să-și strângă toate trupele în Crimeea”. Chiar asta s-a întâmplat. Rușii au putut să-și concentreze toate trupele de care nu aveau nevoie pentru a acționa la granițele Armeniei, în peninsula Crimeea⁵³, iar aliații au trebuit să ducă multe lupte grele și să risipească multă energie pentru a zdrobi rezistența dușmanului. Ceea ce au preluat austriecii a fost ocuparea, alături de turci, a unei țări din care rușii plecaseră. Nu aveau de ce să se teamă. Au adus cu ei dușmăanii vechi și ranchiună. Și când au intrat în București, primul lucru pe care l-au cerut de la Omer pașa a fost concedierea aghiotanților și a lui Iskender bei, care au fost transferați prin forță în partea asiatică a Turciei, dar și înrobirea muntenilor și moldovenilor, pe care i-au acuzat de a fi complotat împotriva austriecilor în războaiele precedente.

⁵⁰ Nicolae Kretzulescu (1812–1900), medic și om politic român, membru fondator al Academiei Române și prim-ministru în timpul domniei lui Al. Ioan Cuza.

⁵¹ Johann Baptist Coronini-Cronberg (1794–1880), comandant militar austriac de origine italiană, general-maior imperial (1848), feldmareșal (1849), guvernator al Banatului, ban al Croației (1859–1860), guvernator militar al Ungariei (1861–1865). Pentru date bio-bibliografice și însemnări legate de pe români vezi în volumul de față.

⁵² Eyre Evans Crowe (1799–1868), jurnalist și istoric englez, tatăl lui Joseph Archer Crowe. O lucrare a acestuia, *The Greek and the Turk or Powers and Prospects in the Levant* a apărut la începutul războiului Crimeei, în 1853, după o vizită la Brussa și la Constantinopol, în 1851.

⁵³ Confuzie a autorului, datorată faptului că peninsula Crimeea (azi în Ucraina) era parte a Rusiei. Armenia nu este în peninsula Crimeea, iar la acea dată se afla în componența Imperiului otoman.

Trăiam în casa lui Barbu Bellio⁵⁴, un domn muntean foarte ospitalier, când austriecii au intrat în București. Primul lucru care a avut loc și de care am avut cunoștință a fost trimiterea cu ordin de încartiruire a șase ulani⁵⁵ în locuința lui Bellio. Oamenii au fost prea puțin atenți cu gazda. I-au devastat proprietatea. Singurele ființe de care se temeau erau doi câini de vânatoare de origine scoțiană, pe care au încercat în mod inutil să-i prindă. Unul dintre câini a sărit la gâtul unuia dintre ulani și l-a mușcat. Locotenentul a apărut în dimineața următoare pentru a se plânge. El a cerut în prezența mea ca insuportabilele animale să fie ucise, pe motiv p. 146 că deținerea de câini // feroși era pedepsită atât de legea civilă cât și de cea militară. Și a continuat afirmând că în „țările civilizate...” „Domnule – a intervenit Bellio – permiteți-mi să vă întrerup. Dacă dumneavoastră credeți că aici sunteți într-o țară civilizată, vă înșelați amarnic”. Locotenentul era copleșit de furie. S-a retras, jurând că va împușca acei câini, pe care Bellio i-a dus, între timp, la una din casele sale de la țară.

În timp ce toate aceste lucruri aveau loc, Dimitrie Brătianu⁵⁶, un prieten al tatălui meu care se ascundea la București, mi-a trimis un mesaj în care-mi destăinuia că plănuiește să scape deghizându-se în servitorul meu și, aflând că mă pregătesc să părăsesc orașul pe mare, m-a rugat să-i anunț data exactă a plecării mele. După ce m-am deghizat purtând o îmbrăcăminte țărănească, un cojoc negru din piele de oaie, cămașă și pantaloni albi, m-am întâlnit cu el. Dar cum eu nu plecam până pe 20 septembrie și el era urmărit îndeaproape de poliția austriacă, a scăpat fără ajutorul meu.

Călătoria mea spre Varna, asupra căreia nu se decisese nimic încă, a fost precedată de un ordin venit din partea proprietarului ziarului „Illustrated <London> News”⁵⁷ de a mă reîntoarce în Anglia. Totul fusese pregătit pentru plecare, când a sosit o a doua scrisoare prin care eram anunțat oficial că trebuie să plec spre Crimeea. În consecință, am făcut pregătiri în acest sens, mi-am trimis servitorul, caii și bagajul cel greu, în avans, la Călărași⁵⁸, și în dimineața zilei de 20 septembrie <1854> am luat obșnuitul poștalion muntenesc spre același loc.

Poștalionul românesc este un coș rectangular împletit din nuiiele pe patru roți mici, la care sunt puși patru cai, mânați de un surugiu muntean, mânuind un bici neobișnuit, din piele. Călătorul stă în coș pe o saltea din paie și se ține de locul său cu o frânghie cu folos pusă, care, fiind ținută strâns pe măsură ce se căpăta viteză, îl ajută să nu cadă jos. În ziua în care // am plecat din București într-unul din aceste p. 147

⁵⁴ Barbu Bellio (Bellu) (1825–1900), paharnic (1853), membru al Curții de Apel (1858), deputat, ministru al Cultelor și senator în timpul domniei lui Al. Ioan Cuza. La data de 18 august 1866 a primit titlul de baron din partea autorităților austriece.

⁵⁵ Soldat din cavaleria ușoară.

⁵⁶ *Demitri Bratiano* (1818–1892), diplomat și om politic român. Participant la revoluția din 1848–1849, a fost exilat și a desfășurat o puternică activitate unionistă. Revenit în țară se numără printre membrii activi ai grupării liberale, ocupând funcții importante în stat: ministru al Afacerilor Străine (1859), ministru de Interne (1860), prim-ministru (1881).

⁵⁷ Herbert Ingram (1818–1860), jurnalist și politician liberal englez, fondatorul ziarului „Illustrated London News” (1842–1971). Pentru câteva date despre publicația britanică și rolul ei, vezi articolul din „Magazin istoric”, nr. 7, iulie, 2006, p. 45 și urm.

⁵⁸ *Kalarasch*, oraș, reședința jud. cu același nume.

mijloace de transport, soarele era arzător, praful era uriaș și drumul era îngrozitor. Viteza cu care am fost condus poate fi judecată, dacă ținem cont că am făcut călătoria până la Călărași, de 80 de mile, în opt ore. Eram deja adormit când am ajuns, la apusul soarelui, la destinația noastră și am fost trezit cu brutalitate de chemările unei santinele, care apăsa pe gaura țevii muschetei sale la fruntea mea pe măsură ce surugiul își ținea în frâu caii ce galopau. Am pornit drept spre tabăra egiptenilor, care mi-au cerut să cobor din poștalion și m-au dat în mod succesiv în mâinile unui sergent, ale unui locotenent, căpitan și, în cele din urmă, ale unui maior, în a cărui casă din orașul Călărași am fost dus, pentru că am fost calificat drept un răufăcător obișnuit. Mare a fost surpriza de ambele părți – a celor care mă arestaseră să mă găsească întâmpinat cu brațele deschise; a maiorului, să întâlnească o veche cunoștință de la Calafat. Omul din fața mea era un turc trupeș, dar mic, devenit mai apoi secretar al lui Ismail Mushir pașa, dar comandând acum un batalion de egipteni. Ultima oară când l-am văzut își însoțea stăpânul, în poziția cea mai ridicolă pentru un bărbat. Rușii îl învinseseră pe general, iar personalul și trupele au fost nevoite să se retragă în mare pripă. Bietul meu maior s-a urcat pe cal, dar a fost aruncat în mod involuntar și l-a chemat pe Ismail, cu o rugămintă demnă de milă, pentru a-l ajuta. Ismail i-a cerut să se prindă de coada calului de luptă, ceea ce a și făcut maiorul cel gras, suflând din greu ca o balenă și plângându-se ca un copil, până când dușmanul a plecat. Acesta era individul cumsecade, dar slab, care m-a întâmpinat la Călărași și mi-a dat un pat peste noapte și un mic dejun în dimineața următoare. Nu am avut timp de pierdut cu prietenul meu, care era plin de întrebări legate de trecutul și viitorul campaniei. Am pornit devreme, după ce mi-am

p. 148 găsit servitorul și caii. Pe // 21 septembrie <1854> am trecut Dunărea, mi-am potcovit calul arab la un potcovar turc și am pornit în aceeași după-amiază, pe drumul cel mai drept, către Varna.

THÉOPHILE-SÉBASTIEN LAVALLÉE

(1804–1866)

Istoricul francez Théophile-Sébastien Lavallée s-a născut la Paris, la 13 octombrie 1804 și a murit la Versailles, la 29 august 1866.

Opera sa ni-l recomandă nu numai ca istoric, ci și ca geograf și statistician militar, cu întinse cunoștințe și în domeniul matematicii și literaturii. De altfel, a și funcționat ca preparator de matematică (1826), apoi de istorie, profesor de geografie și statistică militară, apoi profesor de istorie și literatură (1852) la École de Saint-Cyr. În calitate de geograf și statistician militar a fost trimis, probabil, să inspecteze teatrul de război și să dea un raport asupra celor găsite la Dunărea de Jos. Călătoria sa a avut loc în 1853; datarea se poate face ușor după referirile la evenimente și după data apariției însemnărilor sale în două dintre revistele pariziene; una dintre reviste avea chiar specific militar („Moniteur de l'Armée”), cea de a doua a preluat notele sale, considerate a fi foarte interesante („Revue d'Orient”).

Persoană instruită și cercetător neobosit, a scris numeroase lucrări; dintre acestea, le vom aminti pe cele cu caracter istorico-geografic: *Jean sans Peur* (1829), *Géographie physique, historique et militaire de la France* (1836), *Histoire des Français depuis le temps des Gaulois* (1838–1841, reluată ulterior în alte 20 de ediții), *Atlas de géographie militaire* (1851), *Histoire de Paris* (1852), *Histoire de la maison royale de Saint-Cyr* (premiată de Academia Franceză și reeditată cu titlul *Mme de Maintenon et la maison de Saint-Cyr*, în 1853), *Histoire de l'Empire ottoman* (1855, reeditată în 1859), *Histoire de la Turquie*, *Les frontières de la France* (1864) etc. A tradus lucrări de istorie din limba engleză (de exemplu, *Histoire d'Angleterre* a lui Lingard) și a redactat, împreună cu Jules Verne, o *Géographie illustrée de la France et de ses colonies*, apărută în 1866 la Paris.

Informațiile privitoare la viața și opera lui Théophile-Sébastien Lavallée le-am găsit în dicționarele timpului său: *La grande encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts* (Paris, f.a., p. 1051–1052) și *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* (Paris, f.a., aici apare al doilea prenume, iar ca an al morții istoricului e menționat anul 1867).

Articolul *Les villes du Bas-Danube*, publicat în „Revue d'Orient”, t. XIV, 1853, p. 400–407, descrie călătoria pe Dunăre, începând de la vărsarea Timocului până la Marea Neagră. Erudiția lui Lavallée își pune amprenta asupra relatării, nefiind omis niciun aspect ce ar fi putut interesa armata franceză sau ar fi putut influența planurile sale în zonă; sunt astfel radiografiate cu cea mai mare exactitate cursul Dunării, malurile sale, relieful, rețeaua hidrografică, istoria și populația locală, fortărețele, starea lor, posibilitățile de trecere a fluviului, situația trupelor turcești și rusești din teritoriu.

p. 400 După vărsarea Timocului², care separă Serbia de Bulgaria, Dunărea curge într-o câmpie întinsă cu un curs rapid, dar pașnic; albia sa este destul de largă pentru ca de pe malul drept să se distingă cu greutate malul stâng; ea formează numeroase insule împădurite, dar nu se împarte încă în brațe mari și albia sa are pereți abrupti, mai ales pe malul stâng, care domină constant malul drept chiar până la capătul fluviului.

[Primul oraș descris este Vidinul, pe malul drept, care „observă Oltenia³ și defileurile Transilvaniei” și de unde „un corp al armatei otomane a trecut, nu de mult, la Calafat, <oraș> situat pe malul stâng, pentru a ocupa Oltenia.” După Vidin sunt amintite alte orașe de pe malul drept al Dunării: Argoul-Grad, Lom, Zibroul-Palanka, Rahova, Nicopole.]

p. 401 Vizavi de Nicopole se află orașelul Turnu <Măgurele>⁴, care a servit drept cap de pod și care a fost dărâmat după războiul din 1828⁵. Pe acest cap de pod turcii au pătruns în marea vale a Oltului⁶, în vreme ce Nicopole păzea capătul extrem al drumului Balcanilor, care trece prin defileul de la Gabrovo.

[Se revine la Nicopole, urmează descrierea orașelor Sviștov și Ruse, „la ieșirea în câmp deschis a marelui drum dinspre Rusia la Constantinopol, prin Iași și București.”]

p. 402 În fața orașului Rusciuc⁷, pe malul stâng, se află Giurgiu⁸, oraș românesc care a fost capul de pod al acestuia și care a jucat un rol de prim ordin în toate războaiele dintre ruși și turci; el a fost dărâmat după războiul din 1828. Rușii au pus stăpânire pe Rusciuc în 1810⁹, după un foarte lung asediu, mai multe asalturi și o bătălie câștigată la Batin¹⁰, sat situat mai sus de oraș, pe Dunăre. [...]

Vizavi de Turtucaia¹¹ și la 2 km de malul stâng este satul românesc Oltenița¹². Pe aici au trecut rușii Dunărea în 1810 și în 1829; la începutul războiului

¹ Traducere după *Les villes du Bas-Danube*, în „Revue d'Orient”, t. XIV, 1853, p. 400–407. Descrierea amintită este însoțită de următoarea notă: «Reproducere după un articol recent al domnului Th. Lavallée, publicat în „Moniteur de l'Armée”, această interesantă însemnare asupra teatrului de război.»

² *Timok*, afluent al Dunării.

³ <La> *petite Valachie*.

⁴ *Tournu*, azi Turnu Măgurele, jud. Teleorman.

⁵ Războiul ruso-turc din 1828–1829.

⁶ *Alouta*.

⁷ *Routschouk*, azi Ruse, oraș în Bulgaria.

⁸ *Giurgevo*.

⁹ În timpul războiului ruso-turc din 1806–1812.

¹⁰ *Battin* sau *Cervena*, astăzi în Bulgaria.

¹¹ *Tourtoukaï*, azi Tutrakan, oraș în Bulgaria.

¹² *Oltenitza*, azi oraș, jud. Călărași.

actual erau încă stabiliți prin forță în același sat. Pe aici au trecut turcii fluviul și i-au bătut.

[Informații despre Silistra]

După Silistra fluviul continuă să se îndrepte spre nord și se ramifică iar. Cel p. 403 mai important braț este Borcea¹³, care merge de-a lungul Dunării adevărate pe mai bine de 100 de km, la o distanță între 30 și 40 km, și se unește cu ea accidental, prin marile brațe, formând insule mlăștinoase; întreg malul stâng până la Hârșova¹⁴ este impracticabil. Fluviul trece așadar pe la Rasova¹⁵, orașel fortificat, în fața căruia sunt smârcuri de netrecut. Se pare că, în timpuri foarte îndepărtate, Dunărea, ajunsă aici, continua direct cursa sa de la vest spre est pentru a se arunca în mare la Constanța¹⁶, de care nu o separau decât 15 leghe; dar îngrămădirile de nisip au tăiat această cale și fluviul curge de-a dreptul spre nord, pentru a sfârși la mai bine de 80 de leghe de vărsarea sa naturală. Din timpul romanilor, invaziile dacilor din această parte erau oprite cu ajutorul unui zid și al unui șanț care mergea de la Rasova la mare: era Valul lui Traian¹⁷, din care au rămas câteva urme. În timpurile moderne, s-a proiectat să fie redată Dunării gura sa de vărsare printr-un canal¹⁸; dar această lucrare, care ar fi avut rezultate atât de importante, mai ales de când gurile fluviului aparțin rușilor, nu a fost începută. // Astăzi se pune problema de a-l înlocui cu o p. 404 cale ferată și de a face din Rasova portul de popas al tuturor navelor mari care coboară Dunărea.

După Rasova, fluviul coboară direct spre nord, trăgându-și apele pe un teren jos, plat, unde diversele sale brațe nu au o albie distinctă și unde formează smârcuri de nepătruns; el ajunge astfel la Hârșova, oraș apărat de o cetate și a cărei garnizoană este astăzi de 1 500 de oameni; ea a fost cucerită de ruși în 1809 și 1828. Importanța sa este destul de mare pentru că se află aproape de locul unde se termină Borcea și unde Dunărea revine într-o singură albie; ea apără deci trecerile care s-ar putea face din această parte în Dobrogea¹⁹. Dobrogea este peninsula rectangulară situată între Dunăre, de la Rasova la vărsarea brațului Chilia, șanțul lui Traian și mare. Este o regiune inundată aproape în întregime, cu pășuni fertile, hrănind cai, și locuită de o populație de tătari păstori; odată trecută Dunărea, <Dobrogea> deschide drumurile prin Varna și prin Șumen²⁰ spre Constantinopol.

După ce a revenit la o singură albie aproape de Hârșova, Dunărea se desface iarăși în brațe mari; ajunge astfel la Măcin²¹, oraș apărat de o incintă și două forturi și a cărei garnizoană este astăzi de 3 500 de oameni; el a fost cucerit de ruși în 1809

¹³ Berchicha.

¹⁴ Hirschova, oraș, jud. Constanța.

¹⁵ Rasova, sat, com., jud. Constanța.

¹⁶ Kustendje.

¹⁷ Vallum Traiani.

¹⁸ Despre acest proiect, vezi Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838-1852)*, în „Revista de istorie”, t. 29, 1976, nr. 2, p. 189-209.

¹⁹ Dobroutscha.

²⁰ Schumla, oraș în Bulgaria.

²¹ Matkhin, oraș, jud. Tulcea.

și în 1828. Importanța sa era atunci foarte mare pentru că avea vizavi, dar fiind separat de 4 la 5 brațe având mai bine de 8 la 10 km lărgime, fortăreața Brăila²², oraș românesc ce servea drept cap de pod și care a fost dărâmat după războiul din 1828. Prin Brăila se supraveghea toată Țara Românească, se pătrundea în Moldova și se apăra toată regiunea Dunării de Jos și Dobrogea. Ea a suferit numeroase asedii, căci rușii nu se puteau aventura dincolo de Dunăre fără a fi stăpânii acestei p. 405 fortărețe înaintate în // spatele lor. Brăila nu mai este astăzi decât principalul port comercial al Țării Românești.

După Brăila, Dunărea revine la o singură albie și curge spre Galați²³, pe malul stâng și aproape de confluența cu Siretul²⁴; este singurul port pe care Moldova îl are pe fluviu. Apoi apele se împart din nou și fluviul ajunge la Reni²⁵, unde încetează a mai curge spre nord pentru a-și relua direcția de la vest la est. Dunărea traversează acum o regiune atât de inundată, că uscatul pare să fi dispărut sub ape; cursurile de apă care vin să se verse nu-și pot realiza confluența decât traversând lacuri întinse. Totuși, nu mai are decât cam o albie atunci când trece pe la Isaccea²⁶, târg apărat de o cetate care are astăzi, se zice, o garnizoană de 1 500 de oameni și care tocmai a fost atacată de ruși; nu este decât un post de observație pentru gurile Dunării. La fel este Tulcea²⁷, ultima fortăreață a turcilor pe Dunăre și care are astăzi o garnizoană de 1 200 de oameni. Acest oraș era odinioară foarte important, când se lega, peste cele șapte sau opt brațe ale Dunării, cu cetatea Ismail²⁸, de care vom vorbi.

Mai sus de Tulcea, fluviul se împarte într-un mare număr de brațe, dintre care trei principale, care cuprind o deltă vastă, aparținând în mare parte Rusiei.

Prima împărțire se face la insula Ceatal²⁹, unde Dunărea se împarte în două mari brațe: primul, numit Chilia³⁰, se îndreaptă spre nord, trece de Ismail și de Chilia, două locuri cucerite de turci de la ruși și care domină astăzi întreaga Deltă a Dunării. Ismail avea odinioară pentru turci aceeași importanță ca și Brăila; cetatea a suferit numeroase asedii și a fost luată cu asalt de Suvorov³¹, care ar fi masacrat acolo întreaga populație de 35 000 de suflete. <Brațul> Chilia, care se împarte și el într-un număr mare de alte brațe, este greu navigabil și nu are la vărsare decât unul p. 406 până la doi metri // adâncime. Al doilea braț este Sulina, care curge la sud-est și se

²² *Brahilow ou Braila.*

²³ *Galatz.*

²⁴ *Sereth.*

²⁵ Port la Dunăre, azi în Ucraina.

²⁶ *Isakchi ou Isatcha*, oraș, jud. Tulcea.

²⁷ *Toultcha.*

²⁸ *Ismail*, azi oraș în Ucraina.

²⁹ *Tchatal*; ceatal = (loc de) bifurcație (tc.).

³⁰ *Kilia.*

³¹ *Suwarow*; Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus participant, între altele, la luptele ce au dus la prima împărțire a Poloniei și la războiul ruso-austro-turc din 1787–1792, când a câștigat bătăliile de la Focșani și Râmnicu Sărat (1788). La 22 decembrie 1790 a reușit să ocupe fortăreața Ismail (sudul Basarabiei), considerată de turci inexpugnabilă. Pentru faptele de arme a fost distins cu ordine și medalii.

desparte în brațul Sf. Gheorghe și brațul Dunavăț³², cel mai sudic, și care se varsă în lacul maritim Razim³³.

Brațul Sulina este destul de ușor navigabil; are o lărgime de 2 până la 300 de metri, o adâncime de 6–7 metri și se varsă în mare într-o singură albie; brațul Sf. Gheorghe are o adâncime de 10 metri, dar vărsarea sa este aproape în întregime înnisipată; Dunavățul nu este navigabil. Litoralul ocupat de gurile Dunării măsoară 138 de kilometri. Delta se compune din insulele Ceatal și Letea³⁴, între Chilia și Sulina; din insula Sf. Gheorghe între brațele Sulina și Sf. Gheorghe; din insula Portița³⁵ între brațele Sf. Gheorghe și Dunavăț. Această ultimă parte este singura care aparține astăzi Turciei; restul este în întregime al Rusiei, care, fie din calcul, fie din neglijență, a lăsat să se înnisipeze, nu de mult, Sulina și amenință să ruineze navigația pe fluviul cel mai important al Europei. Totuși, Rusia întreține pe fluviu o flotilă de șalupe echipate cu tunuri, care nu au decât o capacitate mică și una sau două piese de calibru mare.

Întreaga deltă, deși inundată o parte a anului, este foarte populată și cultivată, cu excepția insulei Portița, nisipoasă și neroditoare.

Trecerea Dunării în al patrulea bazin al său este o operație dificilă, din cauza insulelor numeroase, a terenului mlăștinos, a creșterilor apelor, neașteptate și frecvente, care inundă cele două maluri; dar <trecerea> reușește aproape totdeauna datorită întinderii mari a malurilor pe care adversarul trebuie să le păzească. Trecerea este dificilă mai ales de pe malul stâng pe malul drept, acesta din urmă fiind dominat aproape pe tot parcursul de celălalt și neavând nici cetăți, nici capete de pod pentru acoperirea operațiunilor. Cu toate acestea, rușii au indicat ca locuri de trecere avantajoase: *Braova*³⁶, aproape de confluența // Timocului; împrejurimile Vidinului³⁷; confluența Jiului³⁸; Islazul³⁹, aproape de confluența Oltului; Flămânda⁴⁰, aproape de Nicopole; împrejurimile Giurgiului și Hârșovei; în sfârșit, Brăila, Galați și Isaccea. Trecherile rușilor au reușit aproape mereu; dar ei nu au îndrăznit niciodată să se aventureze în Bulgaria și în Balcani fără a fi stăpâni pe garnizoanele de la Dunăre, iar acestea au opus mereu o lungă și puternică rezistență. p. 407

În ceea ce-i privește pe turci, când controlau capetele de pod de la Turnu, Giurgiu, Brăila, Ismail, ei dominau fără greutate întreg malul stâng al Dunării, deschis fără încetare armatelor turcești, iar fluviul, înzestrat cu optsprezece garnizoane, protejat înainte de Nistru⁴¹ și Prut⁴², sprijinit în urmă pe Balcani și pe

³² *Douncvetze.*

³³ *Rassim.*

³⁴ *Léti.*

³⁵ *Portitza.*

³⁶ Localitate neidentificată în Bulgaria.

³⁷ *Viddin.*

³⁸ *Schyl.*

³⁹ *Islas*, sat, com., jud. Teleorman.

⁴⁰ *Flamounda*, azi înglobat în Ciuperceni, sat, com., jud. Teleorman.

⁴¹ *Dnister.*

⁴² *Pruth.*

fortărețele ce păzesc defileurile, forma una dintre liniile militare cele mai redutabile ale Europei; era mai ales o linie ofensivă. Astăzi această linie este atât de știrbită de demantelările capetelor de pod pe care tocmai le-am numit, de cedarea gurilor fluviului Rusiei, de starea de semi-independență a Țării Românești și a Moldovei, că nu mai este decât o linie defensivă. De aceea turcii se străduiesc, de la începutul războiului actual și grație fortărețelor numeroase care le asigură retragerea, să redea fluviului vechea sa importanță, reluând în stăpânire cele două maluri prin treceri surprinzătoare, la Calafat⁴³, lângă Vidin, la Giurgiu și la Oltenița. Planul lor actual de invazie a malului stâng pare determinat de natura locurilor, de chiar cursul Dunării și de diversele sale cotituri; este <planul> pe care l-au probat în războiul din 1810. [...]

⁴³ *Kalafat*, oraș, jud. Dolj.

ANDREW ARCHIBALD PATON

(1811–1874)

Andrew Archibald Paton a fost unul dintre cei mai buni cunoscători ai spațiului sud-est european, călătoriile sale în această zonă fiind numeroase și îndelungate. După cum arată și biografia din vol. V al prezentei colecții, incursiunile sale s-au datorat nu atât intereselor date de profesia sa (corespondent și apoi consul), cât mai ales nevoii de a înțelege epoca pe care o trăia. Din acest punct de vedere trebuie privit și modul în care reușește să descrie una din bătăliile cu o oarecare importanță în cadrul războiului Crimeei, cea de la Calafat. Deși a căutat să rămână obiectiv pe tot parcursul relatării, el nu a putut să nu fie impresionat de prestața impunătoare a turcilor, de obiceiurile și mentalitatea lor. Alăturându-se altor relatări ale vremii, anonime sau nu, descrierea oferită de Andrew Archibald Paton contribuie la o mai bună cunoaștere a realităților războiului în secolul al XIX-lea, diferențelor de cultură dintre popoarele învecinate și a modului în care acestea reușesc să coabiteze.

ANDREW ARCHIBALD PATON

p. 21

Bulgarul, turcul și germanul¹

Înlăturându-se întrucâtva ceața groasă de noiembrie, care a reținut vaporul pentru câteva zile la Zemun², am pornit pe dată spre Orșova³. În trecerea noastră, turnurile masive ale Belgradului le vedeam repede și nedeslușit, în timp ce eram supravegheați încontinuu, iar vasul își făcea loc odată cu șuvoiul iute <al Dunării> de-a lungul țărmului sudic al Banatului, cea mai bogată provincie a Ungariei.

Cu un secol și jumătate în urmă, această provincie nobilă era acoperită de bălți urât mirositoare, care produceau un dezastru mortal în rândul armatelor turcești, în vremea în care Timișoara⁴ era plină de minarete și tătarii sălbatici din

¹ Traducerea s-a realizat după A. A. Paton, *The bulgarian, the Turk and the German* by ~, London, Longman, Brown and Longmans; Brussels, C.W. Froment, 1855.

² *Semlin*, astăzi cartier al capitalei Serbiei, Belgrad.

³ Este vorba despre Orșova Veche sau Orșova austriacă, inundată la construirea sistemului hidroenergetic de la Porțile de Fier. Locuitorii au fost strămutați, iar orașul de azi se află pe un alt amplasament.

⁴ *Temesvar*.

Crimeea îl urmau pe sangeacul din clanul lui Gherai⁵. După victoriile lui Eugen⁶ au căzut la pământ și minaretele Timișoarei și s-a ridicat arhitectura epocii lui Carol al VI-lea⁷. Peruca lungă, pălăria de cocoș și bărbia rasă au luat locul turbanului, cheliei și bărbii stufoase. Administrația strălucită a contelui Andrew Hamilton a introdus colonizarea și cultura germană, în acele teritorii care fuseseră abandonate caracterului nesățios al turcilor și nepăsării românilor⁸. Canalul Bega a întregit comunicarea comercială cu capitala și astfel recoltele îmbelșugate ale Banatului, în loc să se îndrepte în josul Dunării, pentru a fi imbarcate către impetuoșii ieniceri din Cornul de Aur, au mers în josul Begăi și sus pe Dunăre, către capitala austriacă. //

p. 22 Dacă această criză orientală ar fi la final, atunci ne putem aștepta la o îmbunătățire a situației financiare. Calea ferată ce traversează Ungaria, deja deschisă la Seghedin⁹ – se extinde acum de-a lungul celei mai bogate părți a Banatului spre Timișoara și Orșova, în vecinătatea ultimului fiind bogate și excelente mine de cărbune. Într-un sfert de secol, civilizația aburului și cea germană vor schimba în întregime aceste regiuni semi-barbare.

Acum încercam, în cadrul carantinei de la Orșova, să deschid o negociere cu sătenii de pe cealaltă parte, pentru a lua cai care să mă ducă la Vidin¹⁰. Am observat că aceasta pare a fi o chestiune supărătoare, întrucât nu existau mijloacele de a trece într-un mod adecvat în Turcia¹¹, ce acum se găsea în stare de război. Pe de altă parte, transportul suferea și datorită cererii <mari> de cai, ce a sporit în urma opririi vapoarelor care mergeau mai jos de Orșova. Și, nerăbdător să merg mai repede, am fost de acord să accept o trecere într-o barcă cu vâsle la primul loc din josul fluviului. Era o zi mohorâtă și neplăcută de noiembrie. Crestele neroditoare, semețe și stâncoase ale căror umbre cădeau peste Porțile de Fier¹², erau doar pe jumătate vizibile, din cauza dușurilor reci și neprietenoase de lapoviță ce se năpusteau prin uriașa poartă, în timp ce Dunărea, umflată datorită ploilor, își grăbea în jos șuvoaiele spre acest defileu periculos. Un susur molcom, vag, ce se rostogolea, ne indica apropierea de șuvoaie și îi avertiza pe barcagii să rămână vigilenți. A urmat un sfert de oră interesant și cârmaciul, arătând spre un strat de spumă efervescentă, a observat că ultima dintre acele uriașe pietre, care blocau cursul fluviului, era acum în spate. Priveliștea s-a deschis, și acum, trecând de Porțile de Fier, m-am găsit în bazinul de jos al Dunării, cu câmpiile Valahiei¹³ în

⁵ Se face trimitere la familia hanului Mengli Gherai, care i-a condus pe tătarii din zona Crimeii în secolul al XVI-lea. Totodată, referirea privește și perioada în care a funcționat pașalâcul Timișoarei (1552–1716), ce cuprindea mai multe unități administrative numite sangeacuri (Lipova, Cenad, Gyula, Moldova Veche, Ineu, Caransebeș, Lugoj, Arad etc.).

⁶ Eugeniu de Savoia-Carignan (1663–1736), prinț și feldmareșal al Sfântului Imperiu. După victoria de la Petrovaradin (5 august 1716), el a declanșat campania de cucerire a Timișoarei. Orașul a capitulat la data de 12 octombrie 1716, punându-se astfel capăt unui îndelung asediu.

⁷ Carol al VI-lea (1685–1740), împărat romano-german, rege al Boemiei și Ungariei (1711–1740).

⁸ *Daco-Roman indolence.*

⁹ *Szegedin*, oraș, Ungaria.

¹⁰ *Widdin*, oraș, Bulgaria.

¹¹ De fapt, pe malul bulgăresc al Dunării.

¹² *Iron Gates.*

¹³ *Wallachia.*

stânga mea; în dreapta mea <se aflau> culmile <Carpaților>, întinzându-se spre sud, pentru a se uni cu marele lanț balcanic¹⁴, care // sprijinea Bulgaria și care nu se oprea nici un moment înainte de a sfârși într-un mod abrupt în abisurile Mării Negre¹⁵. Pirineii, Alpii, Balcanii, Caucazul – toți erau aproape aliniați și probabil formau un întreg înainte ca o mare ruptură să-i cheme apele Atlanticului să se alăture acelor care se scurgeau din stepele Sciției¹⁶, prin Marea Neagră. [...]

Capitolul IV

p. 32

Calafat¹⁷

Am obținut permisiunea de a merge într-acolo, la Calafat, într-una din acele zile aurii și strălucitoare cu care ești atât de blagoslovit la sfârșitul anului. În partea opusă Vidinului poți vedea o insulă joasă și lungă, acoperită cu arbuști și copaci și făcând, din punct de vedere geografic, parte din Valahia¹⁸ – și între ele este un du-te-vino de șalupe mari și vase cu catarg – încărcate cu grămezi de pâine și carcase de ovine pentru marea aglomerare de trupe de peste apă. Mai sus de această insulă Calafatul, cu casele sale albe ridicându-se pe un deal, este așezat nu tocmai în partea opusă Vidinului, ci mai departe de fluviu. Doi evrei din Lvov¹⁹, care amândoi vorbeau turcește, erau și ei pasageri în barca mare a ofițerilor de poliție ai lui Sami pașa²⁰, în care ne aflam și noi. Mergeau să se plângă comandantului din Calafat de doi ofițeri turci, pe care-i acuzau de fraudă și înțelegere secretă, că un ceas vechi, fiind lăsat pentru a fi reparat, a fost luat de un sublocotenent sub pretextul că a fost trimis după el. După care, adevăratul ofițer și-a făcut apariția și, tăgăduind că ar fi dat vreo însărcinare, a insistat să i se dea un nou ceas cu cilindru²¹.

Calafat este unul dintre acele locuri izolate din Valahia, // ce cuprinde pe de o parte gospodăria²², officii negustorești și prăvălii, iar pe de altă parte reședințe ale micilor proprietari din împrejurimi. Față de Vidin, are o înfățișare proaspăt lustruită, ce indică neașteptata creștere a prosperității în Țara Românească, care a urmat imediat ce s-a pus capăt obligației de a trimite grâu spre Constantinopol, acesta fiind singura piață de desfacere pentru principate. Abolirea propriilor noastre legi referitoare la grâu a dat un mare avânt bunăstării din Valahia și românul ager la

¹⁴ *Balkan Chain.*

¹⁵ *Euxine.*

¹⁶ *Scythia.*

¹⁷ *Kalafat*, oraș, jud. Dolj.

¹⁸ Autorul se referă la insula Ada-Kaleh, dispărută în 1970 urma construirii lacului de acumulare Porțile de Fier.

¹⁹ *Lemberg*, oraș, Ucraina.

²⁰ *Sami Pasha's Cavass Bashi.*

²¹ Primul care a fabricat un ceas cu cilindru a fost ceasornicarul elvețian Abraham-Louis Perrelet (1729–1826). Începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea modelele s-au diversificat, apărând ceasuri cu cilindru atât pentru buzunar cât și pentru mână. În text se face referire, fără îndoială, la cel de buzunar.

²² *farm-houses.*

mintea se uită spre Robert Peel²³ ca la primul dintre cei aflați pe lista sa de binefăcători. Urcând dealul, am mers o jumătate de milă²⁴ printre case, după care am dat de un spațiu deschis, înconjurat, la o oarecare depărtare, în dreapta și în stânga, de fortificații mari, ce au făcut din Calafat una dintre taberele fortificate cele mai uluitoare din epoca modernă. Între timp, fiecare ridicătură aflată printre rândurile <de fortificații> era acoperită de grupuri de corturi verzi și activități desfășurate de soldați în toate direcțiile, completând astfel circumvalațiile²⁵, forturile și adăposturile de iarnă.

Mai întâi m-am îndreptat spre cortul lui Ahmed pașa²⁶, pe care l-am găsit destul de mult scobit în pământ pentru a preveni pe cât posibil frigul, căci acesta era acoperit de chiciură și în parte și de zăpadă. Câteva covoare provenind din Bagdad, împrăștiate pe rogojină și înconjugate de perne erau folosite ca divan ziua și ca pat noaptea, în timp ce patru cărămizi mari serveau drept mangal, iar cărbunele ce ardea folosit pentru desen, dădea suficientă căldură pentru un cort mic. Pașa și ofițerii săi purtau cu toții surtuțe și paltoane largi, bogat împlănite, din blană calduroasă de oaie neagră creată din Armenia și Persia. Pe scurt, totul în jur arăta cât de ușor și natural puteau turcii să meargă în corturi și să trăiască în ele. Provenind din hoardele nomade, chiar și turcii de azi sunt, cu toată planificarea și șlefuirea lui Franghistan²⁷, în mod clar și evident așchii din vechiul bloc.

p. 34 Bineînțeles // că îi cunoscusem atât pe Ismail pașa²⁸ cât și pe Ahmed pașa în serai, pe apă. Cel din urmă, crescut ca un inginer militar obișnuit, a urmat timp de șapte ani cursuri la Viena, unde se preda meseria sa, și drept urmare vorbea fluent și corect limba germană; ca persoană este înalt și impunător, părând corpolent, cu un nas roman și trăsături regulate.

„Ce noutăți ai să-mi dai, Ahmed pașa?” i-am spus.

„Nimic deosebit, încă. Rușii par a nu dori să părăsească Craiova²⁹ și ne fac o vizită aici chiar pe vremea asta friguroasă”, a spus Ahmed pașa, punându-și jos luleaua sa cu montură de diamant și frecându-și mâinile, ținându-le pentru o clipă deasupra cărămizilor ce străluceau „și sper ca până ajung aici să fim cu toții pregătiți să-i întâmpinăm. Dar cazacii roiesc în jurul nostru precum albinele și îi țin pe bașbuzucii³⁰ noștri în alertă – dar nu de dragul nostru – căci <aceștia> nu

²³ Sir Robert Peel (1788–1850), baron (1830), om politic britanic, prim-ministru al Marii Britanii (1834–1835; 1841–1846), inițiator al înlăturării „legilor grâului” (*corn laws*), care impuneau taxe vamale exorbitante pentru importul grâului.

²⁴ O milă terestră= 1609 m.

²⁵ Ansamblu de fortificații executat pentru a preveni un atac extern.

²⁶ *Achmet Pasha*, general de cavalerie.

²⁷ Personaj din poemul *Abd-el-Kader la Toulon sau șoimul întemnițat* scris de William Makepeace Thackeray (1811–1863), jurnalist, romancier și realizator de ilustrații de origine britanică. Acesta desemnează europeanul cu rol civilizator.

²⁸ György Kmety (1813–1865), ofițer maghiar, participant la revoluția din 1848–1849, care l-a urmat pe generalul Joseph Bem în exilul său în Imperiul Otoman. A devenit general de honvezi (1850) și s-a convertit la islamism, luându-și numele de Ismail.

²⁹ *Crayova*.

³⁰ *Bashi Bozouks*. Ostași voluntari din armata otomană neregulată, care trăiau din jaf și aveau un armament ușor.

îndrăznesc să vină împreună cu noi din cauza bieților nefericiți de săteni aflați în raza acestui oraș. Nu este surprinzător că supușii sultanului ar fi gata să aprovizioneze trupele sultanului cu proviziile și furajele atât de indispensabile. Că rușii îi vor îngămădi pe săteni în incinta plină de trupele lor, mi se pare un lucru normal; dar că îi vor lua pe bătrânii satelor din jurul acestui oraș drept ostatici este într-adevăr păcat, dar este un bun exemplu al modului în care s-a desfășurat protectoratul rusesc în Țara Românească”.

„Ahmed pașa, eu am venit să cer permisiunea de a vedea fortificațiile pe care le înălțați. Problema este delicată datorită circumstanțelor de față; deci, ați putea să-mi arătați cât de mult sau de puțin doriți acest lucru și pentru că am ceva experiență în obiceiurile militare nu mă voi simți deloc ofensat dacă îmi veți răspunde printr-un refuz direct”. //

Totuși, nu în acest fapt constă toată politețea turcilor și cunoscându-l personal p. 35 pe Sami pașa³¹ – pentru a nu menționa recomandările călduroase diplomatice și oficiale – aveam serioase îndoieli că mi se va permite să văd locul la începutul amenajării sale (atunci când sunt trasate circumvoluțiile, terminate doar parțial) căci până în ziua vizitei mele toți vizitatorii civili veniți din curiozitate au fost respinși și toate cererile au primit un răspuns negativ. Deci, eu am crezut că este mai bine să iau taurul de coarne.

„Bine, bine – a spus Ahmed pașa râzând – cum sunt destul de sigur că nu ești un agent rus te vom lăsa să vezi totul; și îți voi da un flăcău isteț, care îți va oferi toate explicațiile pe care le dorești. Vei călări un cal bun și vei avea parte de o zi de iarnă minunată pentru călătoria ta de inspecție. Trimite-mi-l pe Mehmet Ali aici”, a continuat el, întorcându-se către ofițerii înarmați³², ce stăteau la ușă.

Acum ni s-a adus cafea din cortul vecin, ce era folosit drept bucătărie și, în timp ce aghiotantul inginerului era căutat, noi am savurat o ceașcă de cafea moca³³ bună. Și Ahmed pașa, aducându-și aminte de cei șapte ani pe care i-a petrecut la Viena, mi-a împărtășit câteva dintre amintirile sale europene. Marte este venerat la Viena, dar și Apollo și alte rude masculine și feminine ale acestei zeități nu sunt neglijate.

Am descoperit că Mehmet Ali era un tânăr prusac deștept care, ca atât de mulți alții, s-a convertit la islamism și a adoptat un nume musulman, odată cu renașterea Imperiului otoman³⁴. Vorbind și scriind turcește fluent și făcând diferite studii de artilerie și inginerie, era unul dintre acei oameni activi care, cu o minte deschisă spre știința Europei, și-a dat seama că // norocul începe să nu mai fie de p. 36 partea lor, a <turcilor>. Dispunând de o categorie formată în întregime din aventurieri³⁵, ce deveneau un factor în renașterea puterii militare a otomanilor prin

³¹ Neidentificat.

³² *Cavasses*. De obicei termenul face referire la ofițerii de poliție turci, înarmați, care erau folosiți și pe post de curieri atunci când se călătorea dintr-un loc în altul.

³³ *Mocha*.

³⁴ *Ottoman Empire*. Se referă la Tanzimat (1839–1876), perioadă în care Imperiul otoman cunoaște o reformare a instituțiilor sale.

³⁵ *Condottieri*.

eficiența lor, s-a reușit, într-un mod neașteptat, împiedicarea repetării jocului rusesc din 1828³⁶.

Acum ne-am urcat și am pornit să vizităm acele linii care s-au ridicat ca prin farmec, alcătuind un mare cap de pod³⁷, din care armata turcească putea să iasă la loc deschis în Valahia, dar, având, pe de altă parte, dezavantajul de a fi un avanpost fix, care închidea un număr mare de oameni și care ar fi putut fi transformat în orice moment, dacă rușii ar fi îndrăznit să se năpustească asupra populațiilor din Serbia și Bulgaria Superioară³⁸. De fapt, nu încapă nicio îndoială că <existând> un grup bine organizat în Serbia – cu un Muntenegru gata să acționeze și cu o populație mare, ostilă în Bulgaria Superioară – o mișcare simultană a acestor elemente ar fi fost un șoc grav pentru Turcia în Europa. Dar acțiunea determinată a Austriei la frontiera ei militară a împiedicat aceasta în mod eficace.

p. 37 În partea Dunării, spre nord-vest, tabăra fortificată se află pe un urcuș noroios, pe care niciun dușman nu l-ar putea lua cu asalt și un drum de-a lungul țărmului Dunării a fost stăvilat printr-un șanț adânc bine gândit de superiori. Spre nord-est, în direcția Craiovei, terenul este relativ neted și, fără fortificații, nu sunt avantaje teritoriale semnificative pentru turci. Drept urmare, un fort înalt și unghiular, cu o baterie grea, se întinde de-a lungul căii de acces spre Craiova. Spre sud atrage atenția un lucru neplăcut: un deal mare, prea îndepărtat de locul poziției pentru a fi p. 37 îngădit și prea apropiat pentru a permite vreo stratagemă unei armate aflate // în atac. Deci, dâmbul a fost transformat într-un fort de separare și parapetul taberei întărite, aflate în partea opusă, s-a ridicat în mod artificial atât de sus, <tocmai> pentru a neutraliza focul în cazul în care fortul de pe deal ar fi capturat. Chiar și între liniile dâmbului erau câțiva cavaleriști, iar în interiorul acestei vaste circumvalații se găseau și forturi.

Dar lucrări atât de întinse nu puteau fi realizate decât cu o forță foarte mare, pentru care <orașul> Calafat nu oferă cazare. Despre corturi nici nu putea fi vorba pe timpul iernii și a trebuit să se recurgă la o soluție plină de inventivitate, care să fie în același timp și economică și capabilă să le înlocuiască. A fost săpat în pământ un paralelogram de mărimea unei barăci și în acesta a fost construit o cameră din butuci, precum o casă înghițită de pământ ca o grotă, nu numai podeaua, dar și pereții fiind din pământ și cu acoperișul în straturi țâșnind din pământ, cu mult dincolo de grinzile perpendiculare, pentru a opri umezeala să pătrundă în pereții de pământ. Lumina și aerisirea erau asigurate de un pod mare și de ferestre cu fronton. Focurile ardeau pentru a acoperi mirosul de pământ și pentru a usca pereții, pe care rogojinile erau folosite pe post de tapițerie. În cele pe care le-am vizitat, mangelul din cărămizi se afla la distanțele corespunzătoare; pentru traversare era menținut un spațiu neted; de perete erau așezate hainele și ranițele soldaților; în jurul grinzilor perpendiculare se aflau muschetele, puse în ordine și păstrate strălucitoare, iar la capătul camerei se aflau tobele. Toate aceste barăci semi-subterane se aflau în

³⁶ Războiul turco-rus din 1828–1829 se sfârșește prin pacea de la Adrianopole (14 septembrie 1829), prin care Rusia își începe protectoratul asupra celor două principate române. Bulgarii, de-a lungul istoriei lor, au considerat Macedonia ca aparținând zonei denumite Bulgaria Inferioară, în timp ce vechile provincii Moesia și Tracia, erau privite ca parte a zonei Bulgariei Inferioare.

³⁷ *tête de pont*.

³⁸ *Servia and Upper Bulgaria*.

vecinătatea forturilor și bastioanelor pentru ca, atunci când era dat semnalul, artileristul să fie la fortul său, infanteristul la parapeti și cavaleria să aștepte momentul decisiv pentru a curăța locul și să atace din flanc.

<Pentru că> ultimul corp de trupe pe care l-am văzut în campanie // a fost cel din rândul armatei rusești, ce bloca <orașul> Comorn³⁹, nu este deloc lipsit de interes că, la revenirea mea în Turcia, am reexaminat trupele acestei națiuni curajoase, dar lipsite de îndemânare. Soldatul turc este în ceea ce privește îmbrăcămintea și echipamentul cu mult în urma europenilor. Adus din inima Asiei Mici sau din Rumelia, unde este ușor și grațios în turbanul și în șalvari, el nu știe cum să poarte veșminte atât de străine lui și toate acele puncte mici de dibăcie și turnură pe care le adaugă istețul soldat european, sunt neglijate; dar esența războinicului este acolo: cu o structură bine legată, un spirit îndrăzneț, turcul obișnuit este sănătos la minte și la trup, un observator al ritualurilor religiei sale, impetuos în atac, răbdător și resemnat în durere, foamete și nenorocire – toate acestea <fiind>, prin comparație, străine viciilor care predomină în cadrul elitei. p. 38

Problemele tehnice sunt în ansamblu bine acoperite, fiind întru totul și în exclusivitate în mâinile fie ale europenilor, fie ale turcilor educați în Europa. Dacă ar fi în mâinilor turcilor de rând, ceea ce ar părea normal, atunci fără îndoială că ar fi sub așteptări. Dar dacă turcii nu au, în general, o aplecare spre știință, au cel puțin bunul-simț de a nu-i respinge pe cei care au această <aptitudine>. Departamentul medical obișnuia să fie ticsit de șarlatani italieni, care nu puseseră niciodată piciorul într-o universitate, dar aceștia devin treptat din ce în ce mai puțini și locul lor este luat de oameni cu diplomă.

Ismail pașa, comandantul de luptă de la Calafat și acum conducătorul armatei din Asia, este unul dintre cei mai respectați ofițeri din serviciul turc. Și pe el l-am cunoscut tot pe apă și l-am vizitat în cortul său. Pare a fi de patruzeci și patru de ani, cu un chip ars de soare și o ușoară urmă pe unul dintre ochi și l-am găsit fumând dintr-o narghilea din // cristal de Boemia într-un cort asemănător celui al lui Ahmed pașa. Fără să aibă perspectivele strategice înalte sau realizările lui Omer pașa, are o mare abilitate înăscută, fiind nu numai un om de un curaj plin de îndrăzneală, dar foarte deștept în strategia de un anumit nivel, și când am fost la Calafat, se bucura de toată încrederea trupelor. Dar, în general, în rândul ofițerilor era o mare lipsă de cunoaștere profesională. Armata turcească are parte de extreme extraordinare: Omer pașa este căpitanul abil, la fel ca și câțiva dintre oamenii merituosi ce-l înconjoară, în timp ce trupele devin, datorită instinctului, curajoase și răbdătoare; dar între acestea două există un vid urât de corupție și prostie profesională. Un ofițer rus, prizonier la Constantinopol, când a fost întrebat ce crede despre armata turcă după ce a avut o bună ocazie să o vadă pe câmpul de luptă, a spus: „Cred că sultanul ar trebui să le dea tuturor soldaților ordinul Nichan⁴⁰, iar tuturor ofițerilor o ciomăgeală”. Fără să mă îndepărtez de remarca glumeață a acestui ofițer, există, cu siguranță, un mare adevăr în cele spuse. p. 39

³⁹ Oraș Ungaria.

⁴⁰ Ordin otoman acordat de sultan tuturor supușilor săi. Astfel de decorații au fost acordate de sultani atât domnitorilor, cât și boierilor (precum marele logofăt Constantin Filipescu sau Tudoriță Balș). La recomandarea domnului, sultanul putea acorda această distincție și simplilor ofițeri. Așa s-a întâmplat în 1846 când, la dorința lui Mihail Sturdza, este decorat un ofițer. Vezi M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studii și album*, București, Ed. Academiei R. P. R., 1958, p. 159–160.

Charles Doussault este bine cunoscut ca plastician de mare valoare din familia artiștilor documentariști, dar este aproape necunoscut, de publicul românesc, ca memorialist de voiaj. Nici despre biografia sa nu se știe mai nimic. Născut la Fougères, Ille et Vilaine, el studiază cu doi dintre cei mai iluștri litografi ai vremii, frații Achille și Eugène Deveria și expune la Salonul din Paris, începând cu anul 1834 și până în 1870. La începutul deceniului al cincilea ajunge în ținuturile românești unde petrece mai mulți ani. Motivele ce l-au adus aici rămân învăluite în mister. Talentul și manierele alese au fost o bună carte de vizită, ce i-a folosit pentru a fi primit în protipendadă. Om elegant și monden, artistul a avut acces în cercurile cele mai înalte ale țării, chiar până în anturajul domnesc. Drept exemplu al prețurii pe care i-o arăta prințul Gheorghe Bibescu stă faptul că plasticianul a fost luat la Stambul, în delegația oficială, cu ocazia vizitei protocolare făcute sultanului în luna august a anului 1843. Periodicul „Curierul Românesc” publica, în numărul din 16 august 1843, următorul anunț: „M.S.Preaînălțatul nostru domn au pornit la Giurgiu de unde se va îndrepta spre Varna spre a se imbarca în călătoria sa către Constantinopoli. În suita M. Sale sunt mai mulți boieri, ofițeri și artiști. Persoanele mai cunoscute ce însoțesc pe M. Sa sunt : DD. Marele Postelnic E. Băleanu, Pos<telnic> A. Racoviță, Aga I. Bibescu, Maiorul T. Popescu, Cămi<nar> G. Oprean, Pah<arnic> S. Marcovici, Căpit<an> N. Bibescu, Paruci<c> I. Florescu, D. pictorul franțez Duso <Doussault> și alții”. Așadar, Doussault era una dintre „persoanele cunoscute” ale Capitalei, demnă să stea alături de marii boieri și demnitari ai țării. El se dovedise activ și în cadrul micii comunități franțuzești a orașului, așa cum informa, cu câteva luni înaintea participării la delegația oficială, același „Curier Românesc” (no. 37/luni 17 mai 1843): când consulul general al țării sale deschisese o listă de subscripție pentru ajutorarea săracilor din colonia Guadelupa, artisa fusese unul dintre cei ce donaseră 2 ducăți, alături de arhitectul Xavier Villacrose și de soția acestuia ce contribuiseră cu trei și respectiv un ducat, și de negustorii de galanterie Jobin, tatăl și fiul, cu câte doi galbeni fiecare.

Alexandrina Ghica, nepoata domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, își amintea de viața la curte și de acuarelele acestui plastician, unele reproduse, altele rămase în colecția proprie: „Am petrecut copilăria jumătate în palatul cel nou, jumătate în casa părintească din str. Academiei. Ar fi rămas din timpul acesta multe urme iconografice înzestrate de vreun interes istoric dacă, cu nepăsarea obișnuită la noi, cea mai mare parte n-ar fi dispărut. Unele au supraviețuit <naufrajiilor> de amintiri prea dese în țara noastră: sunt desemele și litografiile vestitului artist Raffet (...). Sunt și acvarelele pictorului francez Doussault, aproape toate rătăcite și nimicite, din nefericire: dintr-însele cinci sau șase, cele mai puțin caracteristice, au fost reproduse prin gravură pe lemn; din seria aceasta de picturi au scăpat la mine câteva eșantioane, care fac și mai vie părerea noastră de rău de a vedea distrusă sau ascunsă nu știu unde o documentare atât de prețioasă și de precisă spre ilustrarea unei epoci prea repede căzută în negura vremii; ca pildă dau aicea icoana inedită după Doussault a salonului mumei mele în anul 1841.” (Vladimir I. Ghica, *Din istoria Palatului Regal. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli de Domnița Alexandrina Ghica*, în *Spicuiri istorice*, Presa bună, Iași, 1936, p. 164). Lucrarea reprezenta un interior generos, rafinat mobilat, cu oglinzi cât înălțimea pereților, încadrate de aplice de bronz cu lumânări și un lampadar într-un colț. Marea fereastră avea draperii grele de catifea, prinse cu ciucuri de fir. În jurul unei mese erau adunați doamna și domnul Vlădoianu, Eliza de Blaramberg, doamna Oteteleşeanu, Alexandrina Ghica, pe atunci copilă, și autorul acuarelei. Pe o canapea stătea domnul Mustoxidi fumând din ciubucul lung, iar în cadrul ușii se afla colonelul Vladimir Moret de Blaramberg. Pe pereții camerei alăturate, în care se afla colonelul Lahovari de vorbă cu o doamnă, se vedeau panotate mai multe tablouri. Toate personajele au fost identificate de memorialistă.

Datorită diligențelor unuia dintre marii prieteni ai românilor, Adolphe Billecocq, fostul consul general al Franței în Țara Românească, în 1848 apărea, mai întâi în foileton, în mai multe numere ale revistei pariziene „L'Illustration”, apoi într-un fascicol separat, celebrul *Album Moldo-Valaque ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube*, bogat ilustrat cu desenele acestui plastician precum și al confratelui Michel Bouquet. Pentru a-i sublinia înaltele calități artistice, pe lângă faptul că-l recomanda drept un *peintre français fort distingué*, Billecocq adaugă despre Doussault că statul i-a comandat un album de acuarele cu imagini locale reprezentative, ce i-a fost dăruit prințului Albert al Prusiei, ca amintire a trecerii sale prin principat, în 1843. Lucrările sale – mai ales cele publicate în *Album Moldo-Valaque* – intrate atât de temeinic în conștiința națională, au fost adesea reproduse în diverse volume fără a fi specificat autorul.

Mulți ani după ce părăsise aceste locuri pe care le îndrăgise, plasticianul își publica amintirile și desenele în câteva numere ale revistei „L'Illustration” din 1853, 1854 și 1856. Erau anii când, la Dunărea de Jos, începuse o nouă confruntare armată între Imperiul Otoman și Imperiul Rus, în care aveau să se implice, foarte curând, Franța și Anglia. Cunoștințele lui Doussault despre aceste ținuturi erau foarte prețioase pentru informarea publicului francez asupra zonei unde urmau să lupte armatele țării lor. Informațiile furnizate de pictor sunt foarte variate, de la cele sociale la cele religioase, climaterice, demografice, geografice, urbanistice și culturale, exprimate clar și cu o notă de nostalgie pentru o perioadă fericită din viața sa care se derulase în acele locuri interesante. Articolele sunt, după cum urmează: *Valachie* (no. 563/10 Décembre 1853), *Église de Saint-Georges à Bucarest* (No. 566/31 Décembre 1853), *La Dobrudja* (no. 591/24 Juin 1854), *Les rangs et les titres en Valachie* (no. 592/1er Juillet 1854), *Les déceptions de la Russie* (no. 600/26 Août 1854), *Les églises valaques* (no. 689/10 Mai 1856).

Admirator al portului vechi, el relatea, cu nostalgie, dispariția treptată a acestuia în fața costumului de modă occidentală: „Cu fiecare zi, specificul oriental se estompează în principatele dunărene; astăzi, calpacul de astrahan abia mai îndrăznește să troneze, cu timiditate, pe câte un cap ce se clatină dacă vreun boier bătrân, încăpățânat, îndrăgostit de frumosul costum al strămoșilor săi, pizmuind amintirile strălucite ale copilăriei sale, se obstinează să păstreze, cu religiozitate, aceste veșminte. În acest caz el devine țința constantă a neîncetatorilor atacuri din partea copiilor săi înmănușați și încrăvâțați de furnizorii noștri cei mai de frunte din Paris; i se face o culpă din ceea ce s-ar numi ideile sale barbare iar nepoata, care nu mai vrea să i se spună *coconită*, într-o zi îi fură, râzând, ultimul cașmir al ultimului său brâu pentru a-l folosi <drept șal> când se întoarce de la bal. Nemaigăsind nici un croitor care să înțeleagă tăietura amplelor sale veșminte din tinerețe, bietul boier bătrân, plictisit, sfârșește prin a se închide, suspinând, în strâmtele noastre jileți și pantaloni, spunând pentru totdeauna adio amintirilor din trecut.” Oamenii simpli simțeau un deosebit respect pentru aceste haine bogate și viu colorate, care dezvăluiau de la distanță poziția înaltă a purtătorului și dictau adâncă plecăciune ce i se cuvenea, în vreme ce, față de aceia care luaseră redingota sau fracul european nu aveau nici un fel de considerație: „Populația orașelor, oamenii de jos (*jupânii*) păstrează încă vechile lor obiceiuri, costumele strămoșilor, și apără pas cu pas vechimea pământului românesc. Ei nu pot concepe să denumească prin cuvântul Român pe burghezul care poartă fracul modern, iar când acesta nu este boier îl stigmatizează constant cu epitetul, injurios în intenție, de Neamț.” Conștient de valoarea istorică dar și socială a acestor veșminte, Doussault le lua apărarea și constata că, dacă unul dintre demnitarii țării – baș-boierul Iordache Filipescu – respectat și iubit de toată lumea, ar fi trecut la noua modă a „democrației” s-ar fi produs un șoc de proporții: „Dacă Gheorghe Filipescu s-ar lepăda de îmbrăcămintea sa somptuoasă, dacă și-ar tăia lunga barbă albă și ar abandona calpacul de astrahan, această apostăzie ar produce o durere generală care ar lua proporțiile unui doliu public în rândul populației marelui oraș; iar artistul, însetat de spectacolul încă atât de original al acestei țări poetice, nu ar ști pe viitor unde să găsească singura urmă splendidă și elegantă a unei societăți a cărei realitate nu va mai fi, în curând, decât o amintire confuză.” Artistul îi făcuse chiar un portet acestui însemnat personaj, reprezentându-l așezat pe o sofă, cu ișlicul pe cap și învăluit în giubeaua îmblănită, ținând într-o mână șiragul de mătânie iar în cealaltă tubul de cireș al lungului său ciubuc. Pe sofă, printre perini, se vede o apărătoare de muște ca un bici cu multe limbi.

Modelul era, într-adevăr, unul dintre tipurile cele mai reprezentative, pe cale de dispariție, de boier pământean din veacul fanariot, așa cum îl văzuse artistul spre apusul bogatei sale vieți: „Marele Ban Gheorghe Filipescu rămâne tipul elegant din trecutul țării sale: văzând pe acest bătrân frumos,

așa mare senior, în veșmintele sale somptuoase, cine ar putea ghici că acest boier îmbrăcat oriental vorbește franceza cea mai curată și că este tatăl și unchiul unor fermecătoare tinere femei, în totalitate franțuzite, care îl înconjoară în salonul său atât de curtenitor deschis străinilor”.

Cu ochiul proaspăt și mâna deprinsă a purta, cu rapiditate creionul sau penelul pentru acuarela pe coala imaculată de hârtie, Charles Doussault a suprins în lucrările sale ultimele scripuri ale marii eleganțe din vechiul regim și ascensiunea modelor occidentale care aveau să schimbe radical aspectul țării. Însemnările sale memorialistice, valorificate încă din epocă de presa franceză, sunt presărate de regretul resimțit în fața acestor modificări și de umorul debordant în fața timidității cu care modernitatea își face apariția în aceste locuri.

N. Iorga i-a consacrat artistului un scurt paragraf în monumentală sa lucrare *Istoria românilor prin călători* (Ed. Eminescu, București, MCMLXXXI, p. 606). De opera plastică a lui Doussault s-au ocupat Ioan C. Băcilă, *Pictori francezi prin țara noastră 1828-1856*, în „Biblioteca Astra” nr. 8, Sibiu, 1923; G. Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, în „Cultura Națională”, București, 1926, p. 22–25; G. Oprescu, *Cinci acuarele inedite de Ch. Doussault privitoare la Țara Românească*, Cartea Românească, București, 1927, p. 288–291; Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Album Moldo-Valaque, Scrieri despre arta românească*, Editura Meridiane, București, 1987, p. 101–105; Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document*, Editura Meridiane, București, 1990, p. 96–103 și *Pictori străini pe meleaguri românești* în volumul *Societatea românească între modern și exotic văzută de călători străini (1800–1847)*, coordonat de Ileana Căzan și Irina Gavrilă, Editura Oscar Print, București, 2005, p. 325–331. Adrian-Silvan Ionescu a folosit pasaje substanțiale din scrierile memorialistice ale lui Doussault în *Cruce și semilună. Războiul ruso-turc din 1853-1854 în chipuri și imagini*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2001, p. 25–28, 30–32, *Moda românească 1790–1850. Între Stambul și Paris*, Editura Maiko, București, 2001, p. 113–114, 117), *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, Editura Paideia, București, 2006, p. 108-110 și *Renașterea națională și căutarea rădăcinilor*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă” vol. XIV/2002, p.8–10.

CHARLES DOUSSAULT

Valahia¹

p. 380 De la Dunăre la Carpați, limitele Valahiei, drumul este peste tot unde îl plasează fantezia surugiului². Am făcut adesea acest drum de la București³ la Giurgiu⁴ și, de fiecare dată, am descoperit, datorită capriciului călăuzei mele, o nouă cale. Una trecea printr-o pajiște, alta prin mijlocul unui câmp de grâu din vecinătate, alta printr-un crâng; dar unele rare accidente ale terenului îi aduc pe călători la aceleași poduri și bariere obligatorii. (...)

Pentru călătorul european, prima imagine a Bucureștilor îi produce o surpriză pentru care nu a fost pregătit. Astfel, debarcat în acel oraș oriental care este Giurgiu, pe Dunăre, vede lucind în soare, pe celălalt mal, casele și minaretele albe ale unui oraș turcesc. Aici, pe acest țărm al Orientului, un vizitiu de birjă, numerotat⁵, îi oferă, câteodată în franceză, un cupeu sau o trăsură englezească

¹ Traducere după Charles Doussault, *La Valachie*, în „L’Illustration”, nr. 563, Paris, 10 decembrie 1853, p. 380–383.

² Souroudjiou.

³ Bucharest.

⁴ Giurgewo.

⁵ Conform regulamentului, pentru trăsurile închiriate birjarii trebuiau să poarte un număr imprimat pe o placă metalică, pentru identificare.

pentru București. Dacă această prețioasă ocazie îi lipsește, își reia visurile despre Orient cu pitoreasca lor realitate. El va căuta în van un hotel, un umil han, binefacere necunoscută în aceste ținuturi puțin frecventate de străini. Este prea fericit dacă poate dormi pe banca șubredă a vreunei cârciumi sau pe covorul deloc parfumat al vreunui han.

Călugăreni⁶, la jumătatea drumului spre București, vă arată mlaștinile sale dezolante; câțiva copii, pe jumătate goi, vin în fuga mare, la fiecare poștă, tulburați de strigătele surugilor noștri; și, după o cursă fantastică prin mijlocul lăstărișului, al grâului și al hârtoapelor, veți ajunge, stupefiați, în capitala Valahiei, orașul cu trei sute de birjari. Sute de echipaje umplu străzile; dandy cu mănuși galbene, pe care i-ați întâlnit pe Champs-Élysées și pe bulevard, conducând, la galop, // o p. 381 cabrioletă cochetă cu iuți cai englezești, vă vor face să credeți că ați ajuns, după acea cursă nebunească, la Londra sau Paris.

Cu fiecare zi specificul oriental se estompează în principatele dunărene; astăzi, calpacul de astrahan abia mai cutează să troneze, cu timiditate, pe câte un cap clătinător dacă vreun bătrân boier încăpățânat, îndrăgostit de frumosul costum al strămoșilor săi, pizmuind amintirile strălucite ale copilăriei sale, se obstinează să păstreze, cu religiozitate, aceste veșminte. În acest caz el devine ținta constantă a nesfârșitelor atacuri din partea copiilor săi înmănușați și încrăvâtați de furnizorii noștri cei mai de frunte din Paris; i se face o culpă din ceea ce s-ar numi ideile sale barbare, iar nepoata, care nu mai vrea să i se spună *coconitza*⁷, într-o zi, răzând, îi fură ultimul cașmir al ultimului său brâu pentru a-l folosi <ca șal> când se întoarce de la bal. Ne mai găsim nici un croitor care să înțeleagă tăietura amplelor sale veșminte din tinerețe, bietul boier bătrân, plictisit, sfârșește prin a se închide, suspinând, în strâmtele noastre jileci și pantaloni, spunând pentru totdeauna adio amintirilor din trecut.

Marele ban Gheorghe Filipescu⁸ rămâne tipul elegant din trecutul țării sale: văzând pe acest bătrân frumos, așa mare senior, în veșmintele sale somptuoase, cine ar putea ghici că acest boier îmbrăcat oriental vorbește franceza cea mai curată și că este tatăl și unchiul unor fermecătoare tinere femei, în totalitate franțuzite, care îl înconjoară în salonul său atât de curtenitor deschis străinilor? (...)

Clerul românesc este, la fel ca și clerul rusesc, grosolan și ignorant. Își duce existența prin cârciumi, cot la cot cu omul simplu și țăranul, fără a se putea ridica deasupra lor. Datorită acestei stări de ignoranță și de vulgaritate, el nu are autoritatea morală ce este chemat să o exercite. Acestor preoți atât de puțin știutori de carte le este încredințată educația copiilor. Scris, citit și puțin socotit este tot ceea ce pot spera <să deprindă> băieții oamenilor săraci: În zilele frumoase, lecțiile se țin în cimitir, la umbra câtorva bătrâni salcâmi, arborele iubit al acestui pământ dunărean. Acești micuți, adesea pe jumătate goi, se întind pe morminte, în mijlocul

⁶ Kalougareni.

⁷ Coconitza.

⁸ Gheorghe (Iordache) Filipescu (1765–1855), bașboier, a deținut importante funcții în conducerea țării. În 1834 a fost unul dintre candidații la tronul Țării Românești. În 1847 a fost ministru al Trebilor din Lăuntru, post pe care l-a ocupat și între 1849–1854.

crucilor de rit grec <ortodox>, pictate ciudat, în vreme ce un bătrân popă⁹, căruia i se fac diverse șotii ca tuturor învățătorilor din toate țările, adoarme sub umbra rămurelelor mișcătoare.

Lumea din orașe, clasa de jos (jupânii¹⁰) își păstrează obiceiurile lor vechi, costumul străbunilor și apără vechiul pământ al României¹¹. Ei nu pot să-l numească român¹² pe burghezul care poartă fracul modern, iar când acesta nu este boier, îl stigamtizează constant cu epitetul, injurios în intenție, de neamț¹³ (german).

p. 382 Bărbierul este unul dintre aceste ultime tipuri încă pur și neafectat de toate loviturile soartei, în mijlocul rapidei transformări cotidiene a acestei vechi țări. Este încă spaniolul Figaro¹⁴, mai puțin pretențiile literare; dar, după consultație, doctorul vă trimite la lanțeta sa <chirurgicală>. // Totdeauna <întâlnești la el> aceeași agilitate, aceeași agitație plină de importanță a bărbierului străbunilor noștri. Prăvălia sa este încă locul unde se adună <lumea pentru a afla> cancanurile din cartier și unde se vorbește politică, și aici ar trebui să vină poliția să caute pulsul opiniilor zilei.

Sâmbăta seara, când deja toți dorm în marele oraș, când lumânările se sting în bieteile lor felinare, așteptând becul cu gaz care va lumina curând adâncimile întunecate ale mahalalelor¹⁵, prăvăliile bărbierilor strălucesc de lumină. De câte ori nu am privit, cu ochiul lipit de un geam la vreo răscruce izolată, aceste scene amuzante cărora cu greu creionul poate să le redea pitoreasca animație!

Comandând o jumătate de duzină de calfe, Figaro se ocupă de *capul de onoare*: acesta este fie un tist de dorobanți, un căpitan de poliție sau vreun mic boier din cartier, lăsând calfelor sale „pe cine-i acolo”¹⁶ (paznicii de noapte), pe arendașii¹⁷ și persoanele neînsemnate din adunare.

Pacientul este așezat sub un vas în formă de candelă de biserică terminându-se, la partea inferioară, cu un vârf prevăzut cu o cheie mică, rânduită pentru deschiderea și închiderea unui robinet. Acest aparat hidraulic se poate mișca și glisa pe un cadru fixat în plafon astfel încât să se oprească deasupra capului clientului. O lungă curea de piele atârână de centura bărbierului care știe să-și plimbe briciul cu o iuțeață pe care nici un ochi nu-l poate urmări. Bărbierul își înțelege superioritatea poziției față de bărbierit; de asemenea, nu mâna sau corpul artistului se supune mișcărilor briciului ci însuși capul clientului care îndură mișcările ce-i sunt imprimate. Nasul nu este considerat de acesta <de bărbier> decât mânerul lucrului ce trebuie ras, este punctul de sprijin al mișcărilor de du-te

⁹ *popa.*

¹⁰ *joupoun.*

¹¹ *Roumanie.*

¹² *Roumoun.*

¹³ *Niems.*

¹⁴ Referire la personajul spiritual, viclean, guraliv, priceput la toate și descurcăreț din piesele de teatru *Bărbierul din Sevilla* și *Nunta lui Figaro* de Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais.

¹⁵ *mahalas.*

¹⁶ *ichiné acolo.*

¹⁷ *arendaches.*

vino care le imprimă mașinii. Pentru maxima comoditate a operației, câteodată, culcă acest cap pasiv pe braț, altădată pe genunchi. Barba terminată foarte iute, foarte dibaci, <bărbierul> îl întreabă pe bărbierit: Cum vă place, caldă sau rece? și la răspunsul acestuia, un tânăr ucenic, umple vasul suspendat de plafon și așează sub bărbia pacientului un imens lighean de bărbier, ținându-i capul înclinat în față.

În acest moment, bărbierul își reia conversația întreruptă cu galeria, ce fumează pe banchetele care înconjoară sala; micul robinet al vasului este învărtit și apa curge într-un jet regulat pe capul săpunit al pacientului pe care îl manipulează bărbierul, îl freacă, îl refreacă, în întoarcă și-l reîntoarce în toate direcțiile, fără a se gândi deloc la asperitățile lui. Cu atât mai rău pentru nasul lung, pentru urechile lungi: pentru el <pentru bărbier> este o bilă de săpunit și nimic mai mult. Reclamațiile ar fi inutile și v-ar costa câteva înghițituri amare de săpun. La sfârșitul unei povestiri, între o întrebare și un răspuns, patronul îl abandonează pe nefericitul bărbierit, îi aruncă un prosop pe cap și acesta, totalmente năucit, poticnindu-se de taburete, trecând peste picioarele întinse ale vecinilor săi care mormăie, se retrage într-un colț, în fața unei mici oglinzi, unde își pune în ordine toaleta.

„Cine-i acolo” este echivalentul câinelui orbului nostru, al canişului care învărte roate, a tot ceea ce este mai mizerabil pe lume! El petrece noaptea la colțul străzii, înfășurat în toate zdrențele și pieile vechi pe care le-a putut aduna pentru a se apăra de frig și de ploaie. Cei mai puțin săraci aprind un mic foc într-un vas de pământ pentru a-și încălzi mâinile amorțite de frig și astfel așteaptă ziua visând la norocul acelora care se pot culca într-un pat, în acest climat unde zăpada rămâne adesea patru luni pe pământ.

Ei strigă: „cine-i acolo?” la care, trecătorul obișnuit răspunde: „om bun”¹⁸ iar marele boier „dobitocule”¹⁹. Dacă bietul „cine-i acolo?” adoarme învins de somn, un rond al poliției, alunecând în liniște pe zăpadă, îl trezește cu o ploaie de lovituri de ciomag, invitându-l să vină a doua zi la vornicie²⁰ pentru a primi încă pe-atât. Rusiei îi este îndatorată Valahia pentru aceste instituții și pentru acest început de civilizație. Dacă bucătarul dumneavoastră continuă să pună, în chip neîndemânatic, prea multă sare în ciorbă, îl trimiteți cu un mic bilet la vornicie și, potrivit recomandărilor, i se administrează un număr de lovituri de ciomag pentru a-l face să înțeleagă mai bine arta bucătăriei iar, dacă greșeala este gravă, îl țin acolo până când îl cereți înapoi, punându-l de la sosire la regimul casei adică douăzeci de lovituri de baston dimineața, douăzeci la prânz și douăzeci seara. Dacă îl uitați prea mult timp, vi-l restituie în stare de schelet, dar suplu <docil> ca o mânășă.

Când vor fi, deci, aceste ținuturi bogate și fertile smulse acestei vieți mizerabile, fără viitor? Vor rămâne ele, pentru eternitate, câmpul de luptă al ambițiilor ce-i sunt străine? Când vor putea pașnicii lor locuitori să trăiască viața fericită și ușoară pe care un pământ favorizat pare a o promite fiilor săi? Când vor înceta să-i pună să plătească o ocupație²¹ pe care nu au dorit-o și nici nu au cerut-o

¹⁸ *hom boun.*

¹⁹ *dobitocoulé.*

²⁰ *vornichie.*

²¹ Referire la ocupația rusească a principatelor din perioada 21 iunie 1853–3 septembrie 1854.

și care îi ruinează? Dacă mai există câteva idei de dreptate și de umanitate care să-i conducă deciziile, Europa ar trebui, în sfârșit, să răspundă cu autoritate la aceste întrebări de a căror soluționare este în joc onoarea ei.

În ceea ce mă privește, eu care am trăit mulți ani în mijlocul acestor pașnici și atât de ospitalieri români, și printre care număr atâtea prieteni, le urez din tot sufletul să li se termine toate neplăcerile, sperând că Europa, în sfârșit, va fi într-o zi înduioșată de toate aceste mizerii pe care nu le-au provocat ei și pe care ea le poate înlătura.

Aceia dintre cititorii noștri care au păstrat colecția acestei reviste vor găsi, în tomurile XI și XII publicate în 1848, o suită de articole și de desene care aveau drept titlu: *Album moldo-valah*. Nu credem că s-a publicat vreodată ceva mai complet despre această țară devenită astăzi, încă odată, motiv de interes european. Dl. Doussault care a acceptat să ne transmită câteva desene strânse de el în timpul unei șederi de mai mulți ani în Țara Românească, era deja, în 1848, unul dintre artiștii care au înnobilit albumul moldo-valah, opera d-lui Billecocq, fost consul al Franței la București. Astăzi, această publicație vine la momentul potrivit mai mult decât în 1848; de asemenea, nu este nici o greutate pentru noi de a împrumuta, cu riscul de a ne repeta, o scurtă notă despre București.

[În continuare prezintă orașul București. Pasajul este tradus în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, vol. V (1847–1851), p. 96–97].

Bucureștii, orașul Orientului, ia, pentru câteva săptămâni, aspectul arhanghelului <în timpul postului>; dar curând se consolează ca o „*odaliscă șireată și proaspătă*”, lăsându-se dus fie la baluri strălucitoare <atras> de arcușul emulilor lui Strauss²³, fie în fermecătoare mascarade care i-ar aduce la urechi sunete la fel de mătăsoase ca dominourile cele mai fine de la Veneția! ...

[Describe hanul și mănăstirea Sf. Gheorghe. Comentarii privind domniile fanariote, cu avantajele și dezavantajele lor – fragmentul a fost tradus în vol. V, p. 90–91].

Completăm această notă cu însemnările cu care d-l Doussault își însoțește desenele:

Biserica Sf. Gheorghe este una dintre cele mai importante din București. Incinta care o înconjoară era, presupun, altădată, aceea a unei mănăstiri bogate iar astăzi este ticsită de bolnavii și de numeroșii răniți ai armatei ruse. Un turn înalt ține de ansamblul acestui monument: este turnul foisorului de foc²⁴. Noapte și zi

²² Charles Doussault, *Église de Saint-Georges à Bucarest*, în „L'Illustration”, nr. 566, Paris, 31 decembrie 1853, p. 444–445.

²³ Johann Strauss (1825–1899), compozitor și violonist austriac, autor al unor celebre valsuri și operete precum „Liliacul” (1874), „O noapte la Veneția” (1883), „Voivodul țiganilor” (1885) și „Sânge vienez” (1889).

²⁴ *fetcho de foc*.

garda stă de veghe anunțând, printr-un semnal, incendiul pe care îl observă nu numai în oraș ci și în numeroasele sate care îl înconjoară. Acest semnal, transmis unui corp de pompieri militari activi, organizați după sistem franțuzesc, adesea preântîmpină dezastre imense.

Această instituție a veghei contra incendiilor este un împrumut de la turci // al p. 445 cărui model se regăsește în Turnul Galata și în cel al seraskierului de la Constantinopol.

Altădată decorată la exterior cu picturi și arabescuri, biserica Sf. Gheorghe a suferit mutilarea spoirii cu care arhitecții germani sunt atât de generoși față de aceste monumente neobișnuite. Balustrada pridvorului bisericii, în stil bizantin, plină de eleganță și de originalitate, lasă încă să se ghicească aspectul pitoresc pe care putea să-l producă decorația pe cerul azuriu, adesea splendid, în aceste ținuturi calde, de acum înainte acoperită cu acest lințoliu distrugător <de spoială cu var>.

Într-un articol anterior am vorbit despre baș-boierul²⁵ Gheorghe Filipescu al cărui portret îl dăm astăzi. Acest nume, Filipescu, este marele nume al Țării Românești iar marele boier care îl poartă, este idolul românului²⁶ care regăsește în el modelul național pe care îl vede, cu regret, stingându-se din zi în zi.

Dacă Gheorghe Filipescu s-ar lepăda de îmbrăcămintea sa somptuoasă, dacă și-ar tăia lunga barbă albă și ar abandona calpacul de astrahan, această apostăzie ar produce o durere generală care ar lua proporțiile unui doliu public în rândul populației marelui oraș; iar artistul, însetat de spectacolul încă atât de original al acestei țări poetice, nu va ști de acum înainte unde să găsească ultima rămășiță elegantă și strălucitoare a unei societăți a cărei realitate nu va mai fi, curând, decât o amintire neclară.

Dobrogea²⁷

p. 395

S-a vorbit mult despre Dobrogea după traversarea Dunării de Jos de generalul Lüders²⁸ și de corpul său de armată și puțini călători sunt în măsură să dea o descriere sumară a unui ținut pe care doar hazardul ne-a făcut să-l traversăm.

Vom da deci, astăzi, câteva informații generale despre acest loc de pe malul turcesc, unde lupta actuală atrage atenția Europei.

Mai jos de Galați, ultimul oraș moldovenesc de pe malul stâng al fluviului, Dunărea își continuă cursul, deja atât de accidentat, cotind într-un contur sinuos până la Sulina²⁹, una dintre cele șapte guri prin care fluviul deversează prin Marea Neagră.

Trei dintre gurile sale sunt navigabile: Sulina, Sfântu Gheorghe și Chilia. Doar Sulina poate lăsa să treacă vasele mari, cu condiția, totuși, de a ține neconținut șenalul degajat de nisipurile mișcătoare care îl astupă. (...)

²⁵ *bach-boyard*.

²⁶ *Roumoun*.

²⁷ Charles Doussault, *La Dobrudja*, în „L'Illustration”, nr. 591, Paris, 24 iunie 1854, p. 395–396.

²⁸ Aleksandr Nikolaevici Lüders (1790–1874), general aghiotant rus, a comandat trupele imperiale care au forțat Dunărea, lângă Galați, pe 11/23 martie 1854.

²⁹ *Soulinah*.

La Cernavodă³⁰, mic sat mizerabil cu câteva case, începe ceea ce numim zidul lui Traian și, mai frecvent în acest ținut, canalul Constanței.

Constanța³¹, mic port deschis, suficient de prost loc pentru ancorare, este un târgușor ce nu merită numele de oraș. El înaintează spre golf prin creasta unui promontoriu și poate deveni cu ușurință un punct foarte puternic pentru acela care ține marea. Înaintea războiului actual, Constanța prezenta, ca toate orașele turcești de la Dunăre, imaginea haosului și dezolării. Retrăgându-se după pacea de la Adrianopole³², armata rusă a aruncat în aer fortificațiile tuturor acestor orașe, bulevard al Imperiului Otoman, fără a lăsa piatră pe piatră.

Să ne fie permis a face și planul nostru de campanie și supozițiile, convinși, cu toată umilința, că cunoașterea unei țări unde am locuit mult timp, legănat de poveștile acelei faimoase și dezastruoase campanii din 1827 și 1828 a rușilor și unde febra, acest oaspete îndatoritor și foarte fidel al străinului, ne-a însoțit mai mult de doi ani; convins, spun, că această experiență poate fi utilă la ceva, într-un moment când cele mai modeste sfaturi își pot avea interesul.

Unul dintre fenomenele cele mai curioase ale acestei otrăviri ce se numește febră este că, în primul an, îl cruță pe noul venit: cursă înșelătoare, primire binevoitoare și perfidă pentru care trebuie plătit și ispășit, fără excepție, mai târziu, anul următor.

Armata rusă se află exact în a doua ei vară, concluzia este ușor de tras. Ținând cont de extenuarea soldatului și de climatul torid, o armată ajunsă pe teren p. 396 ar avea, în primul an, bolnavi în // proporție de șase până la zece la sută, în al doilea an proporția <va fi> de șaizeci sau optzeci la sută.

Va fi, deci, un bun război de a păstra linia Balcanilor, atât de ușor de apărat, și de a transporta toate forțele active, pe mare, în Basarabia. Odesa este la trei zile de Prut³³, linia de retragere și de aprovizionare a armatei Dunării, care se află la șaizeci sau chiar o sută de leghe. Armata care, vara, ar rămâne în aceste poziții de la Dunărea inferioară fără a ține marea, va fi pusă în mare pericol și, înaintea toamnei, ar pierde fără luptă, la fel ca în 1828, cel puțin jumătate din combatanții săi. Un viitor apropiat ne va revela planul de campanie al generalilor aliați.

Rangurile și titlurile în Valahia³⁴

p. 7 Nu există țară unde lupta dintre trecut și prezent să fie mai vie, unde obiceiurile tradiționale se încaieră cu acelea ale civilizației franceze oferind un contrast foarte ciudat, ca această țară a principatelor dunărene atât de originală de observat în schimbarea ei zilnică.

³⁰ *Tchernawoda.*

³¹ *Custendje.*

³² Pacea de la Adrianopole, semnată pe 2/14 septembrie 1829, care a încheiat războiul ruso-otoman izbucnit anul precedent.

³³ *Pruth.*

³⁴ Charles Doussault, *Les rangs et les titres en Valachie*, în „L'Illustration”, nr. 592, Paris, 1er Juillet 1854, p. 7-10.

În lumea marilor boieri, această revoluție s-a înfăptuit de vreo câțiva ani, cu excepția diferențelor de neam, cu excepția spiritului particular al unor oameni de origine diferită, dar exteriorul este identic iar străinul găsește într-un salon la București, costumele, manierele, moda și limba saloanelor din Paris.

Societatea politică românească este, după exemplul Rusiei, înregimentată și împopoțonată cu titluri, oricare ar fi profesia bărbatului care le poartă. Este un soi de nobleță în [cadru] nobleței de neam ce, foarte adesea, se dă prin intrigă și prin favoare decât prin merit și talent: *grades omnibus* care amestecă toate profesiile fără a ține seama de aptitudini. Judecătorul devine ofițer, pe când soldatul se descoperă apt să conducă un tribunal și să rezolve, metodic, cele mai anevoioase probleme de subtilitate.

Un colonel dintre prietenii mei, numit de prințul Bibescu³⁵ președintele unui tribunal, a răs din toată inima de noua ocupație ce-i fusese încredințată recunoscându-și, fără obiecții, completa ignoranță în materie de drept și de procedură.[...]

Cel dintâi și cel mai modest dintre aceste ranguri <boierești> este cel de conțopist³⁶; <acesta> a căzut în desuetudine și a devenit ridicol chiar și în ochii simplului țaran. Astfel, o tânără cameristă se plângea într-o zi vorbindu-i stăpânei, în fața mea, pentru că fratele ei primise de curând, prin bunăvoința stăpânului său, acest rang.

– Cum voiți dumneavoastră – spunea ea cu aer nenorocit – ca acest biet băiat să se însoare ? Domnul l-a numit conțopist ! – Oh ! haideți ... o știu bine, domnișoară, repeta ea; ce tânără ar dori să fie soția unui conțopist?

Rangul următor, pitar, se bucură totuși de oarecare considerație și încă se dă servitorilor merituoși. Serdar³⁷, clucer³⁸, căminar³⁹ vin după aceea, apoi paharnic⁴⁰, spătar, agă, mare vornic⁴¹, mare logofăt⁴² și ban, care este vârful scării <sociale>. Limita reală între marele și micul boier este foarte <bine> apărută de lege și foarte dezbătută. Este un fel de tradiție discutată, cele două clase sunt în întregime distincte iar aspectul general este total diferit. Micul boier locuiește în mod obișnuit în mahalale, iar marele boier pe Podul Mogoșoaiei⁴³ și în cartierele frumoase ale Capitalei.

O poartă cu două canaturi constituie intrarea de la stradă a reședinței sale <a boierului mare>, ridicată în fundul unei mari curți unde dorm la soare țigani, arendași⁴⁴ și dorobanți⁴⁵, în vreme ce micul boier își duce viața mai puțin fastuos, într-o casă mică, albă, à la turque, ascunsă în spatele unui gard, la umbra marilor

³⁵ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domnitor al Țării Românești (1842–1848).

³⁶ *concépite*.

³⁷ *Sardar*.

³⁸ *Kloutchar*.

³⁹ *Kaminar*.

⁴⁰ *paharnik*.

⁴¹ *vornik*.

⁴² *logothète*.

⁴³ *podoumogočaé*.

⁴⁴ *arendaches*.

⁴⁵ *dorobantz*.

salcâmi, în fundul unei mahalale. Un portal pe stâlpi înalți de lemn, ciopliți bizar în turnulețe maure, formează intrarea acestei locuințe liniștite. Un acoperiș cu streășina mare apără casa împotriva zăpezii iarna, împotriva soarelui vara, iar în spatele perdelei albe de muselină cu franjuri de la fereastra ei umbrită de pădii înflorite, tânăra fată în casă aruncă, în timp ce muncește, priviri curioase spre drumul pustiu, pândind rarii trecători sau echipajul strălucitor rătăcit departe de centrul elegant al marelui oraș.

Mahalaua Stelea

În afară de Hanul⁴⁶ Galben și Hanul Roșu, străinul sosit pe neașteptate la București va căuta, în van, un hotel și chiar ceea ce noi onorăm, în Franța, cu modestul nume de han; dar, datorită încântătoarei ospitalități a românilor, el vede curând finalul mizeriilor sale. Are din ce să-l smulgă, din acest tip de capcană numită Hanul Galben; și nu e puțin lucru ca, prin educație și aspect exterior, să promiți <a fi> un musafir potrivit și o societate aleasă pentru care [românii] își vor disputa stăpânirea persoanei tale și plăcerea de a te obliga.

Această dulce dar violentă ospitalitate m-a condus de la Hanul Galben în mahalaua Stelea, la un tânăr boier, Nicolae Nicolescu care, curând, mi-a devenit prieten și acolo, în aceea oază, în aceea lume miniaturală plină de originalitate și de ciudată poezie, s-au scurs câțiva ani fericiți a căror amintire adesea vine să mă legene în mijlocul zgomotului orașelor noastre agitate.

Mahalaua nu este un foburg, pentru că, de cele mai multe ori, nu duce nicăieri: este o piață, un număr de străzi întortocheate, de drumuri umbroase în afara vieții zgomotoase și a mișcării orașului; sunt mici cartiere presărate printre grădini și ascunse sub arbori. Părăsind centrul animat al Târgului de Afară⁴⁷, strada conduce în mod misterios printre cele două alei de garduri și porți ajurate, în fundul unei mici piețe unde, în mijlocul salcâmlor, se ascunde o biserică albă cu turlele ei ciudate, terminate în pagodă indiană; casa episcopului își întinde marele ei acoperiș și pridvorul, în vreme ce două sau trei căsuțe albe, cu jaluzele verzi, împodobite cu vrejuri de viță de vie și clopoței, păreau să anunțe, în fața bisericii, partea bogată a noului meu cartier.

La București toate femeile sunt, în general, frumoase, iar acelea din mahalaua în care locuiam făceau cinste cartierului.

În prima parte a șederii mele la București gândeam că acolo era, pentru un artist, latura curioasă a acestei vieți noi, pe care nu făceam decât să o întrevăd, și spre acest obiectiv se îndreptau, în primul rând, dorințele mele. Prezentat de agentul Franței⁴⁸, căruia îi datorez cea mai amabilă primire în lumea marilor boieri, am regăsit, cu câteva nuanțe de împrumut, saloanele Parisului. De asemenea, după

⁴⁶ Kan.

⁴⁷ Tîrgou d'affaré.

⁴⁸ Adolphe Billecocq (1800–1874), diplomat francez, agent și consul general al Franței în Țara Românească și Moldova (1839–1846).

ce am învățat câteva fraze românești, preliminarii indispensabile noilor mele ambiții, m-am prezentat în intimitatea mahalalei mele. Trăiam acolo ca în familie, iar capătul străzii care ducea la Târgul de Afară era granița pe care femeile din cartierul nostru nu o treceau decât duminica pentru a se duce pe corso, la Podul Mogoșoaiei. Vis-à-vis de ferestrele mele vedeam în două sau trei seri pe săptămână, cum casa vecină se lumina splendid iar servitorii, cu felinare în mână, precedau frumusețile mahalalei care se îndreptau spre casa iluminată. Încă dansau când m-am întors de la teatru sau de la o serată; și spre acest obiectiv, atât de seducător și de original, se îndreptau încercările mele de a mă prezenta. Primirea a fost dintre cele mai binevoitoare, câțiva tineri se simțeau stingheriți în fața unui parizian, fără îndoială zeflemist – pentru că toți sunt considerați a fi în ochii unui străin; apoi, după ce a trecut prima zi de răceală, nu mi-au mai luat seama.

Pretextul pentru acest mic bal, la zi fixă, era o lecție de dans. Tinerele fete veneau în toalete obișnuite și scurteica⁴⁹ era tolerată. Un mare divan turcesc, roșu, domnea în jurul unei mari încăperi pictată în imitație de piatră. Patru lumânări de seu se reflectau în oglinzi de fier alb cu fațetele șlefuite, în timp ce o lampă cu ulei, cu trei brațe venea să completeze această splendidă iluminatie. Mamele, ghemuite în diverse poziții pitorești, discutau familiar pe divan, cu măști în mâini, și formau fondul unui tablou a cărui parte însuflețită o constituiau tinerele fete. Orchestra se compunea dintr-un nai și o vioară, ținute de doi ȝigani negri și creți ca niște brahmani de pe malul Gangelui, în timp ce un omuleț, slab și ciupit de vărsat, se zbuciuma în mijlocul contradansului, împingând pe unul, îndreptând pe altul, și scandând fără încetare măsura, cu veșnicele cuvinte: una, două, trei, patru, cinci, – una, două, trei, patru, cinci⁵⁰ ... și tinerii dansatori, slabi, uscățivi, cum ești la optsprezece ani, cu brațele înțepenite, ținându-se cu mâinile crispate de mânecile hainelor, transpirând cu picături mari, cu sprâncenele încruntate ca oamenii ocupați cu o treabă importantă, făceau *échappé*-urile, *si-sol*-urile și *assemblée*-urile⁵¹ cu o serioasă preocupare care, în mintea mea, îndepărta orice idee de plăcere. Tinerele fete nu păreau să aibă mai multă bucurie și să se abandoneze în această ocupație, atât de dragă vârstei tinere în țara noastră <Franța>.

Cadrilul terminat, Vasilachi <profesorul de dans> căzu pe divan, transpirat tot, aruncând o privire de satisfacută superioritate către mine, iar orchestra aștepta ordinele lui pentru vals sau mazurcă. Atunci, două tinere ȝigănci, brune precum castanele de India, cu mari ochi negri, dulci și arzători, au venit să servească răcoritoare dansatorilor.

Dulceața⁵², care la marii boieri se servește în mici farfurii de porțelan sau de cristal, lua, în lumea noastră modestă, forma sa primitivă și națională. Marița purta un platou pe care se aflau două vase: unul conținea dulceața de chitră, celălalt de trandafir; fiecare lua o lingură plină de dulceața pe gustul său și, după ce lungea lingura, o puneă înapoi în vasul ce era trecut vecinului.

⁴⁹ *sourtéga*.

⁵⁰ *Ouna, do, trei, patrous, tchinché*.

⁵¹ Figuri de dans.

⁵² *doulchaitsa*.

Tinca, cealaltă țigancă, de asemenea, ducea pe un platou un imens bol de sticlă conținând apă proaspătă din Dâmbovița în care fiecare își muia, fără ceremonie, buzele ca în vremea patriarhilor. *Dâmboviță apă dulce, cine bea nu se mai duce*⁵³ ..., îmi spunea, înroșindu-se, o tânără voinică, cu un surâs dulce, binevoitor și naiv. Apă dulce a Dâmboviței, nu cunoșteam acest proverb magic, care m-a reținut atât de mult timp în această țară frumoasă!

Vasilachi, pe care l-am văzut în scurteica sa verde dechis cu blană albă, ascundea sub aceste veșminte învechite maestrul de dans al civilizației celei mai avansate, iar fracul negru ascuns sub această scoarță orientală disimula splendori ambițioase, atunci când îndatoririle sale îl solicitau în lumea marilor boieri.

Acum, când această viață a zburat departe de mine, îmi revin din nou, în minte toate aceste nume dulci și ciudate: Marița, Paraschiva⁵⁴, Leanca⁵⁵, Tinca, figuri proaspete și zâmbitoare, vă revăd duminica în frumoasele voastre veșminte, ieșind din biserica albă din mijlocul salcâmlor înfloriți; vă văd vesele și curioase, ridicând acoperământul de muselină care vă umbrea ochii cu priviri lungi și gândul meu se întoarce, legănat dulce, la viața atât de liniștită și de fericită din mahalaua Stelea.

Țigani și evreii încă își păstrează culoarea locală în mijlocul transformărilor din marile orașe ale Principatelor. Eliberarea țiganilor va veni, fără îndoială, în curând, ștergând amintirea acestui tip atât de original al trecutului iar ultimele costume ale evreilor din Orient, la fel vor face în curând, loc fracului negru și a oribilei pălării a societății moderne.

p. 8 Desenele cu costume evreiești pe care le dăm astăzi <în revistă> vor dispărea curând, // iar acești copii <țigani> goi pe zăpadă în timpul gerurilor mari ale iernii vor dispărea, sper, într-un viitor apropiat, încheind această stare de sălbăticie în mijlocul luxului orașelor bogate. Prezintă doi asemenea copii, mai deloc îmbrăcați, reîntorcându-se de la fântână, cărând donițele⁵⁶ pline cu apă. Ei se țin de mână din partea opusă, pentru a face contragreutate. Idee ingenioasă care dă acestui mic grup toată eleganța figurilor antice.

O vânătoare într-o insulă a Dunării

Vânătorile în Valahia sunt lăudate de cunoscători <ca fiind> unele dintre cele mai neobișnuite și captivând mai mult decât în toate celelalte țări prin sălbaticia lor originalitate. Ele au caracterul unor adevărate expediții semănând câteodată caravelor din deșert, câteodată războiului sau uriașelor vânători din Evul Mediu, când seniorul unui castel, pentru a-și distra oaspeții, scula întregi populații, smulgându-le de la muncile lor (...)

⁵³ *Dimbowitza apa dulché, tchine béa nou se mai douché.*

⁵⁴ *Parasckéva.*

⁵⁵ *Lianka.*

⁵⁶ *donitzas.*

Într-o zi, în ciuda instinctelor, m-am lăsat prins în cursa unei vânători într-o insulă a Dunării; după relatările strălucitoare ce mi le puneau înaintea ochilor, ea trebuia să aibă toată atractivitatea necesară să incite curiozitatea unui artist. Am plecat, deci, într-o bună dimineață de toamnă, urmat de câinele casei pe care m-am străduit să-l prezint ca pe un experimentat vânător. Bietul Barco nu depășise vreodată limitele mahalalei Stelea unde, născut din părinți cinstiți dar prea puțin vânători, dusesse o viață total neprihănită. Lăsat de stăpânul său, Barco, m-a urmat fără a ști cu certitudine spre ce petrecere.

În seara zilei plecării noastre, la apusul soarelui urmam malul Dunării, când colonelul Filipescu, ghidul și organizatorul acestui grup, îmi arată ascunse de mărăcinii, câteva bucăți de ziduri vechi în mijlocul a numeroase accidente de teren.

– Sunt, îmi spuse, resturile vechiului castel Rădureni⁵⁷ (...) //

Un sfert de oră mai târziu am ajuns la satul unde trebuia să petrecem noaptea. p. 9
Dorobanții și servitorii colonelului au bătut la toate porțile trezind țărani ce, pe jumătate adormiți, se grăbeau să elibereze locul pentru a-și pune sărăcăcioasele locuințe la dispoziția grupului colonelului. Știam la ce mă expun acceptând <invitația> la expediția în chestiune; aveam deja o părere preconcepută, așa că am fost aproape fericit văzând camera luxoasă pe care ne-a pus-o la dispoziție ceaușul⁵⁸ satului. În fund trona un imens divan făcut din scânduri prost îmbinate, acoperit cu piei și bucăți de covoare decolorate de folosință. Alături, o mare sobă de pământ ce se aprindea din exterior, din camera vecină, putea, la nevoie, să slujească de al doilea divan. Mijlocul acestei odăi era ocupat de o masă lungă ce avea, de o parte și de alta, două banchete șchioape. Cina terminată, fiecare s-a pregătit pentru a petrece noaptea. Cinci sau șase pe divan, doi pe masă, în vreme ce, un francez dintre amicii mei s-a cățarat pe marea sobă, bătându-și joc de aceia care nu se gândiseră la acest loc atât de confortabil în nopți atât de friguroase. Rămăneau cele două banchete; le-am pus una lângă alta și sacul sub cap. (...)

[Relatarea amuzantă a situației în care francezul era gata să ardă pe soba încinsă excesiv de țărani din camera vecină. Inserează legenda care circula în zonă despre dragostea dintre tânărul boier Alecu, stăpânul castelului din apropiere și turcoica Fatimé, din haremul pașei de peste Dunăre, uciși de musulmanul înșelat].

La crăpatul zorilor toți vânătorii erau în picioare, iar colonelul a trecut în p. 10
revistă contingentul din sat, care era în efectiv complet. Două sau trei sute de țărani trebuiau să ne urmeze în această campanie. Căruțele⁵⁹ erau înhămate și, în curând, imensa caravană s-a pus în mișcare spre malul Dunării.

După un sfert de oră de mers de-a curmezișul stufului și mlaștinilor, am văzut mica flotilă care trebuia să ne ducă la dorita destinație. Ea era compusă din patruzeci de luntrii făcute dintr-un trunchi de copac scobit în maniera sălbaticilor; în fiecare dintre ele, care nu puteau cuprinde mai mult de patru vânători, ne așteptau doi țărani prevăzuți cu vâsle scurte și late.

⁵⁷ Rodoureni.

⁵⁸ tchiaouch.

⁵⁹ Karoutzas.

Insula în chestiune abia se vedea prin pâcla unei dimineți reci de toamnă și un fel de vijelie, suflând dinspre mal, ridica Dunărea în valuri suficient de mari pentru a primejdi niște ambarcațiuni atât de fragile.

Să ajungi la insulă era lucru destul de ușor; dar chestiunea dacă ne mai puteam sau nu întoarce, ridicată de cei mai prudenți și mult dezbătută, a fost în sfârșit decisă în sens negativ de țărani cărora le cerusem sfatul. Ei au declarat, în unanimitate, că lucrul era imposibil pe un asemenea vânt și că, dacă acesta continuă, trebuia să luăm provizii, pentru că am putea rămâne <acolo> opt zile.

În timpul acestei discuții, am desenat un grup de vânători ai colonelului, <fiind> absolut decis să abandonez expediția și să mă întorc la București, dacă înflăcărarea vânătorilor nu ținea cont de nimic. Cei mai curajoși au dat înapoi și primul proiect a fost înlocuit cu o vânătoare de becaține în pădurile prințului Miloș⁶⁰, pe ale cărui pământuri ne aflam.

L-am prezentat pe Barco, spre a-i salva onoarea, drept un bun câine ce se ghemuiește sub focul puștii: așa că în acest câine, unic, în felul său, s-au pus toate speranțele, spre marea mea încurcătură. El se ținea, în chip admirabil, după mine; dar, când a zburat prima becață, el a început să fugă după ea, lătrând cu nasul în vânt, astfel compromițând onoarea casei.

Seara ne-am întors la București; și, după o noapte proastă petrecută de mine pe o bancă de lemn și o zi la marginea unui crâng, ocupat să-mi suflu în pumni <de frig>, eram mai puțin ca oricând dispus să iubesc vânătoarea și aventurile ei.

Decepțiile Rusiei⁶¹

p. 131 Mi se scrie din Țara Românească că afacerea de la Giurgiu⁶² a produs descurajare și confuzie între ruși. Înaintea plecării lor din București, ofițerii <ruși> nu-și mai puteau ascunde ciuda și ceea ce reprezintă orgoliu rănit și umilință în inima acestei armate nenorocite. „Turcii sunt soldați destul de buni în spatele zidurilor”, spuneau ei; astfel se explică incapacitatea armatei în fața Olteniței, Calafatului și Silistrei.

Armata activă aruncă vina <acestor insuccese> pe administrația superioară, căreia i-a lipsit prevederea. „La Petersburg – se spune – greutățile războiului au fost estimate cu prea mare ușurință. Materialul de asediu era insuficient pentru a ataca un loc ca Silistra; de aici insuccesul ...”. Dar acum cum se explică o înfrângere în câmp deschis, sub ziduri? Au încercat să-i facă pe soldații ruși să creadă că francezii și englezii, aflați în număr superior, au învins în această bătălie (ce nu fac pentru a-i înșela pe acești bieți soldați?) ... dar toate acestea, astăzi, nu

⁶⁰ Miloș Obrenovici (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860).

⁶¹ Charles Doussault, *Les déceptions de la Russie*, în „L’Illustration”, nr. 600, Paris, 26 Août 1854, p. 131–134.

⁶² Pe 23–25 iunie 1854 avusese loc, la Giurgiu o confruntare între ruși și turci: trupelor imperiale în retragere li se ordonă să atace unitățile otomane care le urmăreau, dar, acestea, mult mai bine echipate și înarmate, dau o ripostă viguroasă armatelor țarului care sunt înfrânte cu pierderi mari.

mai pot să ferească amorul propriu rusesc și nici să ascundă adevărul. Se fac răspunzători unii pe alții, imputările sunt la ordinea zilei și nu-și mai dau osteneala să ascundă nici chiar de ochii străinătății aceste disensiuni interioare. „Să adăugăm că nu s-a știut evalua terenul pe care l-a pierdut țarul în ochii populațiilor orientale, care erau // obișnuite să considere forța muscălească mai presus de orice rezistență. p. 132 Nimic nu poate zugrăvi uimirea și stupefarea mereu crescândă a partizanilor Rusiei în fața acestei nenorocite neputințe”.

Această uimire este de înțeles când vedem că întreaga Europă, ajutată de sfaturile diplomației sale, nu poate înțelege această slăbiciune după atâta aroganță. În zadar războiul din Polonia⁶³, atât de puțin glorios pentru armatele ruse, i-a permis să evalueze acest imperiu la justa sa valoare; în zadar a venit campania din Turcia să arate, din nou, cât de departe sunt forțele reale ale împăratului în a răspunde la ideea pe care și-a făcut-o Europa: nimic nu a putut zdruncina convingerea că Rusia este un colos pe care nimic nu-l poate răsturna.

În timpul unei șederi de patru ani în principate, povestirile ofițerilor români care au fost în armatele rusești în acea deplorabilă campanie din 1828⁶⁴, mi-au aprins în minte idei noi despre puterea moscovită și formidabilele ei armate.

Europa, îngrijorată, nu a acordat atenție acestui război; ea nu a văzut că Turcia singură, fără arme, fără flotă și fără organizare, sâcâită de idei reformatoare detestate de vechile partide, a rezistat eroic timp de doi ani și aproape a nimicit armatele victorioase ale rușilor.

Curiozitatea mea, stimulată de aceste relatări despre asedii, despre lupte ineficiente, m-am decis să văd cu proprii mei ochi locurile celebre, martore unor lupte atât de inegale. Am văzut, deci, Giurgiu cu vechile ei fortificații ruinate, aproape inutile în războaiele noastre moderne; Brăila, care a costat armatele țarului atâta sânge. Ca la Silistra, <unde> geniul rusesc a aruncat în aer propria coloană de atac, prin intermediul unei mine destinată aceluși loc, pe care au detonat-o în momentul asaltului. Încă de atunci, această armată a rămas cu aceleași obiceiuri, iar stăpânul lor ar trebui să le interzică acest gen de exercițiu. Fortificațiile Silistrei erau în cea mai neprihănită stare. Trădarea unui pașă a deschis porțile. Dar ceea ce mi-a suscitât întreaga uimire a fost Varna. Am rămas o săptămână învărtindu-mă câteva zile în jurul zidurilor sale. [...].

Nimic din toate acestea n-au putut lămuri Europa asupra neputinței rușilor în afara teritoriilor lor. S-a considerat Oltenița⁶⁵ un hazard, Calafatul⁶⁶ un accident, Silistra⁶⁷ o eroare; iar acest „bolnav”⁶⁸, care trebuia să cadă sub greutatea propriilor

⁶³ Este vorba de revoluția poloneză din 1830–1831 înăbușită în sânge de trupele rusești.

⁶⁴ Războiul ruso-otoman din 1828.

⁶⁵ Bătălia de la Oltenița, 23 octombrie/4 noiembrie 1853.

⁶⁶ Lupta de la Calafat, 2–3 februarie 1854.

⁶⁷ Asediul Silistrei începe pe 10 aprilie 1854 printr-un puternic bombardament; pe 28 mai, Arab Tabia, una dintre fortificațiile Silistrei, este luată cu asalt de trupele rusești și, deși victoria era iminentă, este sunată retragerea; pe 8–9 iunie, când toate pregătirile pentru asaltul final erau terminate, comandantul suprem al armatelor ruse, feldmareșalul Ivan Feodorovici Paskevici ordonă ridicarea asediului; pe 13 iunie, garnizoana otomană din Silistra atacă trupele rusești ce se retrăgeau pe malul stâng al Dunării, obținând victoria.

p. 133 arme, va alunga de pe teritoriul său armatele invincibile ale țarului, despre care Europa // încă va vorbi ca despre niște armate numeroase și invincibile ale Rusiei.

Siretul

Siretul, care separă Țara Românească de Moldova mai încolo de Focșani⁶⁹, își are izvorul în Carpați, la frontiera Austriei și se varsă în Dunăre la Reni, frontiera Rusiei, aproape de Galați. Prin această nouă poziție, care vădește temerile sale de a vedea izbucnind, de la o zi la alta, ostilitatea Austriei, Rusia se salvează prin alternativa neliniștitoare de a-și vedea retragerea tăiată de Prut. Ea are frontul paralel cu linia Carpaților de unde, în fiecare moment poate năvăli armata austriacă.

Siretul nu oferă un obstacol prea serios, pentru o armată numeroasă care ar începe o ofensivă puternică. Este drept că țărmurile lui prezintă niște maluri abrupte; dar peste tot poate fi trecut, vara, prin vad, cu piciorul și, adesea, patul fiind variabil, tăiat de bancuri de nisip și de stuf, este, în multe locuri, complet sec.

Câteva băltoace rare se preling încet prin mijlocul imensei albie care, până la ploile de toamnă, oferă ochiului mai degrabă aspectul unei mlaștini decât al unui râu.

p. 134 Armata rusă s-a întărit pe o parte <a râului> împotriva // pericolului care o amenință mereu: acela de a fi atacată din spate, de pe Dunăre.

Aliații, ocupând Sulina și putând să forțeze trecerea fluviului la Ismail, fie la Chilia⁷⁰ sau Akerman, se vor găsi pe malul stâng al Prutului, la două zile de marș prin spatele prințului Gorceakov⁷¹.

Anunțul deplasării a trei divizii franceze spre Dobrogea face să se creadă că acest atac ar putea să dejoace din nou vederile generalului comandant rus și să-i facă imposibil de păstrat poziția din Moldova.

⁶⁸ Referire la Imperiul Otoman.

⁶⁹ *Fokschani*.

⁷⁰ *Kilia*.

⁷¹ Prinț Mihail Dmitrievici Gorceakov (1795–1861), general aghiotant rus, comandant al armatelor rusești la Dunăre, apoi al celor din Crimeea după demiterea din funcție, pe 16 februarie 1855, a prințului Alexandr Sergheevici Menșikov ce deținuse comanda supremă în acea regiune și fusese incapabil să oprească debarcarea trupelor aliate franco-engleze fiind înfrânt în confruntările cu ele.

Nu deținem, până în prezent, datele biografice esențiale privind-l pe ofițerul rus P<iotr ?> Jadovski, călător în intervalul 1853–1854 pe meleagurile românești. Prezența sa în această zonă geografică a continentului a fost determinată de evenimentele care au loc aici începând cu ultima decadă a lunii iunie a anului 1853, când trupele ruse trec Prutul invadând Principatele române. După cum este știut astăzi, acest episod a marcat începutul unei serii de evenimente ce au condus, în ultimă instanță la ceea ce este generic denumit de către istorici „războiul Crimeii”. Ca ofițer al armatei de ocupație (cel mai probabil cu gradul locotenent-colonel date fiind responsabilitățile care îi incumbă), Jadovski parcurge traseul Sculeni – Iași – Vaslui – Bacău, Tecuci, Bârlad, Focșani, Râmnic, Buzău. Dat fiind faptul că în cursul marșului său prin Moldova și Țara Românească, armata țaristă avea nevoie de puncte de sprijin și aprovizionare în cursul diverselor sale opriri, au fost stabilite asemenea centre, cunoscute sub numele de „etape”. Odată ajuns la Buzău autorul relatării este informat de superiorii săi că a fost numit responsabil al unui asemenea punct („șef de etapă”), precum și comandant militar al localității în cauză, funcție pe care a îndeplinit-o mai mult de un an, adică până în septembrie 1854. În această calitate ofițerul rus a avut posibilitatea unui contact direct și mai îndelungat cu românii, materializat în elaborarea unei interesante relatări asupra realităților sociale și politice din epocă. Lucrarea avea să vadă lumina tiparului în 1856 la Sankt-Petersburg.

Un prim aspect al societății românești care atrage atenția călătorului rus este *starea orașelor*, dintre care de o atenție specială beneficiază Iașul și Buzăul. Dacă despre celelalte localități aflate pe traseul său Jadovski nu ne furnizează decât elemente de ordin demografic, în schimb capitala Moldovei și mica urbe muntenească beneficiază de o tratare mult mai largă. În cuprinsul acesteia aflăm date interesante despre rețeaua stradală, starea și înfățișarea clădirilor, formele de administrație, lăcașurile de cult și rugăciune, monumentele istorice. Dotat cu un incontestabil simț de observație și cu un real talent narativ, Jadovski oferă cititorului și un interesant tablou al vieții cotidiene a românilor, în cuprinsul căruia schițează, cu obiectivitate, o adevărată panoramă a moravurilor epocii. Aceasta este realizată într-o manieră aproape balzaciană, în cuprinsul căreia elementele de fond sunt întărite și cu exemple de episoade din însăși viața personală a autorului în periplul său românesc. În genere, prezentarea pe care o face românilor este obiectivă, el punând în balanță atât deficiențele de comportament cât și calitățile incontestabile ale poporului nostru. Traversând ambele principate, ofițerul rus, bun cunoscător al limbii române, nu se poate opri să nu remarce caracterul unitar al poporului din cele două țări, determinat de limbă, obiceiuri, comunitate istorică și trăsăturile psihice comune. Nu trebuie scăpat din vedere că această descriere este realizată cu doar 5–6 ani înainte de înfăptuirea unirii politice a celor două state.

P. Jadovski rămâne totuși, și acest lucru e destul de explicabil, un om al țării sale și această poziție este extrem de vizibilă în comentariile sale politice din finalul relatării, în care el justifică expansiunea politico-militară a țării sale și condamnă puterile occidentale aliate, pentru tentativa lor de a stăvili această hegemonie în Orient și în sud-estul Europei.

P<IOTR> JADOVSKI

Moldova și Țara Românească în contemporaneitate¹

(Din însemnările unui ofițer)

I

Trecerea peste râul Prut și intrarea trupelor noastre în Principatul Moldovei

în anul 1853. Iași. Primirea făcută armatei ruse de locuitorii Moldovei.

Noaptea în capitala principatului. Caracterul poporului

p. 31 În luna iunie a anului 1853, ca urmare a divergențelor politice dintre Rusia și Poarta Otomană, trupele noastre au traversat râul Prut și au intrat în Moldova. Brigada noastră nr. 2 din cadrul diviziei 10 de infanterie, a trecut peste graniță în târgușorul Sculeni² și, la 21 iunie s-a îndreptat către Iași.

În ceea ce mă privește, eu am rămas în urma tovarășilor mei de regiment, datorită însărcinării ce mi s-a dat de a cumpăra cai în orașul Bălți³, din gubernia Basarabiei și de a rămâne un timp acolo. Cumpărând cai la iarmaroc, noi ne-am grăbit pe drum, pentru a ajunge cât mai curând din urmă regimentul. În seara <zilei> de 21 iunie <1853>, am trecut peste Prut în târgușorul Sculeni și am luat-o către Iași. Dincolo de Prut începea o colină largă, iar la orizont se zărea un șirag de culmi înalte – una din ramurile munților Carpați.

p. 32 Era o seară caldă de vară, soarele apusese, iar cerul era acoperit. Norii pluteau destul de sus, drept pentru care roua // nu umezise pământul uscat. Era ciudat totuși că în aer nu se simțea acea prospețime plină de arome, pe care ne place s-o întâlnim la noi în nopțile de vară. Căci plantele care cresc pe solul principatelor dunărene nu emană asemenea mirosuri asemănătoare balsamurilor, cum este la noi, iar în atmosferă se simțea o zăpușeală puțin plăcută. În stânga noastră, pe crestele acestor munți înalți se zăreau zidurile albe ale unei mănăstiri înconjurată de grădini înverzite, iar coastele munților acoperite de podgorii, produceau o impresie plăcută prin vegetația variată și luxuriantă.

În general, solul acolo este foarte gras și roditor, iar vegetația este foarte bogată. Strugurii, piersicele, caisele și alte fructe sudice cresc sub cerul liber și sunt foarte gustoase. Cu toate acestea climatul nu poate fi numit favorabil, căci el este nesănătos și greu, în special pentru locuitorii din țările nordice. Însă iată, zarea se întuneacă și un amurg lung se lasă, în cele din urmă, peste toate împrejurimile.

¹ Pentru actuala versiune s-a folosit ediția originală: P. Jadovski, *Moldavija i Valahija v sovremenosti. Iz zapisok ofitsera*, Sanktpetersburg, 1856. Menționăm că cel mai probabil din cauza unor defecțiuni ale tipografiei ruse, numerotarea lucrării (care are o formă unitară) începe cu p. 31 și continuă până la 58, după care sare de la 73 la 94. În felul acesta, deși în bibliografiile de specialitate lucrarea lui Jadovski figurează cu 94 pagini, în fapt are numai 50 de pagini.

² Sat, com. Victoria, jud. Iași. Localitatea de peste Prut poartă aceeași denumire.

³ Oraș și regiune în Republica Moldova.

Urcam în înălțime și drumul ne-a dus pe culme, care ducea direct către Iași. Deodată, până la noi a ajuns un zgomot nocturn, el se auzea din ce în ce mai aproape și atunci am ghicit că ne apropiem de capitala principatului. În cele din urmă furgonul nostru a început să urce și ultima culme și am recunoscut, cu toate că era întuneric, cunoscuta barieră prin care, în 1849, intrasem în Iași. Roțile vehiculului nostru au trecut peste un pod: eram deja pe străzile orașului. În dreapta și în stânga scânteiau focuri multicolore. Ceea ce mi-a atras atenția la puțină vreme după aceea a fost numărul mare de cârciumi.

Seara și în cea mai mare parte a nopții cârciumile par zăvorâte și închise doar pe dinafară, căci înăuntru // sunt pline de un popor întunecat, căruia, după munca p. 33 zilei, îi place foarte mult să-și bea *rația*⁴ (de țuică de prune), iar apoi pe străzi, în toate orașele principatului, în special în cele mari, până târziu în noapte se observă multă mișcare și un vuiet surd <de glasuri> se ridică deasupra orașului. Aceasta îmi amintea de micile orașe de stepă din adâncul Asiei, veșnic în mișcare, veșnic zgomotoase. În acest zgomot este și puțină poezie: el acționează puternic asupra sufletului și naște dorinți puternice și fierbinți.

Traversând câteva străzi, am obosit și am intrat într-una din cafenele. Ne-a întâmpinat însuși *cafegiul*⁵ (proprietarul stabilimentului), un moldovean tânăr îmbrăcat elegant, chiar foarte <șic> pentru stăpânul puțin înstărit al unei cafenele. Însă pasiunea moldovenilor de a se îmbrăca după moda pariziană nu prea corespundea cu conținutul buzunarelor lor. Cafegiul ne-a întâmpinat cu un strigăt puternic: „Bine ați venit sănătos” – a spus el (sau altfel el spune: „Mă bucur că vă văd sănătos”).

Moldovenii i-au primit întotdeauna cu bucurie pe ruși și aceasta este de înțeles, întrucât caracterul puternic al rușilor, totdeauna oameni foarte echilibrați se potrivește cel mai bine cu caracterul liber și lipsit de constrângeri al acestui popor. Am comandat o ceașcă de cafea turcească <cu marginea aburindă>, care se numește *caimac*. Am fumat <câteva> țigări și conversația a început:

– Au sosit de mult trupele noastre în Iași ? am întrebat eu.

– De dimineață, domnule ofițer.

– Ați așteptat sosirea noastră ?

– Cum să n-o așteptăm, *domnule* ! [...]. Noi întotdeauna aflăm din timp despre sosirea trupelor rusești la noi și suntem foarte bucuroși când sosiți. *Dumneata nu sunteți turc, sunteți creștin [...]. Turcii ne-au făcut nouă mult rău, ai dracului turci! [...]*

Eu știu limba română, pot destul de lesne să înțeleg expresiile românești și mi-a fost destul de ușor să-l întreb pe patronul cafenelei despre lucrurile pe care voiam să le aflăm. După ce ne-am băut cafeaua, am mers la poliție pentru a cere să fim încartiruiți. Cafegiul ne-a dat un băiat și din nou ne-am aventurat pe lungile și întortocheatele ulițe ale Iașilor. //

Iașul este, într-adevăr, un oraș mare, dar nesistematizat, dispersat pe o vale p. 34 îngustă între munți. Multitudinea de grădini, care înconjoară orașul, îi conferă

⁴ *Rația*. Plecând de la noțiunea similară utilizată în armată, termenul desemnează, în argou, cantitatea de țuică băută zilnic de consumatorii de alcool autohtoni.

⁵ *În original*. În cea mai mare parte a textului autorul utilizează expresiile originale din limba română, atât pentru dialoguri cât și pentru termenii ce desemnează diferite calități sau obiecte.

acestui a o vedere uriașă, minunată chiar, mai ales când apropiindu-te de Iași când vii dinspre București, cobori de pe o înălțime. Intrând însă în oraș, această impresie se șterge atunci când vezi labirintul întortocheat al clădirilor ce îți arată toate <tipurile de> arhitectură posibile. În fine, unele străzi ale Iașului sunt suficient de largi, în special strada *Domnească*⁶ (...). Când plouă, străzile reprezintă o mare de nămol subțire, iar poliția nu se îngrijește aproape deloc de curățenia orașului. Vara <în oraș> este duhoare și un praf groaznic, iar toți cei care au posibilitatea se retrag la țară sau la vilele din <marginea> orașului.

Trăsătura caracteristică a Iașului este agitația permanentă, zgomotul și mișcarea. Viața pulsează în jurul tău și îți este practic imposibil să te opui acestui spirit energic, specific trăsăturilor de caracter ale popoarelor sudice. Gălăgia și agitația cuprind orașul până la nouă dimineața, și apoi reîncep seara pe la orele șapte. Amiaza trece în liniște și fără zgomot. Moldovenii petrec orele fierbinți ale prânzului în case sau în cafenele, joacă zaruri, fumează și beau apă rece cu *dulceață* (...)

În cele din urmă, după o lungă preumblare pe ulițe și ulicioare, am ajuns la sediul poliției orașului. Aga⁷ Iașului ne-a atribuit de îndată să fim încartiruiți în acea parte a orașului unde era repartizat regimentul nostru.

Odată cu intrarea trupelor noastre în Iași, locuitorii și-au manifestat dorința de a ne primi asemenea unor musafiri dragi și a ne găzdui așa cum trebuie. Această exprimare a ospitalității și prieteniei a fost acceptată de comandanții noștri de unități și, de aceea, în loc să fim așezați în bivuacuri, cum se face în vreme de război, am fost încartiruiți în diferite case, ai căror stăpâni i-au hrănit pe soldați cu ceea ce aveau ei mai bun. *Ipistatul* (polițistul de cartier) m-a încartiruit și mi-a mărturisit, printre altele, în mod confidențial că, în locuința respectivă locuiau o doamnă mai în vârstă și o *cuconișă* drăguță, care îi simpatizează pe militari. Eu știam ce dorea vicleanul ipistat și i-am dat bacșiș o monedă de douăzeci <de taleri>. Moravurile moldovenilor îmi erau, de altfel, destul de cunoscute. În fine, iată și casa: poarta s-a deschis, a început să latre // un câine care era legat și, urcând p. 35 o scară nu prea înaltă, am pătruns în cameră. M-a întâmpinat stăpâna casei, o moldoveancă într-adevăr în vârstă. Ea m-a rugat să mă așez și aproape imediat mi s-a adus dulceață și <un pahar cu> apă. După dulceață a urmat cafeaua: ea a fost adusă de o fetișcană de vreo paisprezece ani. Nu era frumoasă, dar avea ochii mari, negri și <aceștia> erau intenși. O asemenea privire tulbură sângele și trezește cele mai strașnice pasiuni. Gazda mi-a prezentat-o pe fiica ei și apoi mi-a spus că întrucât sunt un om obosit să las ceremonia deoparte, să mă dezbrac și să mă culc când poftesc. Camera de dormit avea divanuri mari, iar într-unul din ele mi se pregătise patul. Pe o laviță erau așezate flori și ele emanau un miros puternic și îmbătător.

Mi-am băut cafeaua și mă pregăteam să sting lumina, când ușa se deschise și îmi aduseră cina. Masa de seară nu era luxoasă dar era pe săturate și era compusă

⁶ Principala stradă din Iași până la mijlocul secolului XX. După 1950 denumirea i-a fost schimbată în Ștefan cel Mare și Sfânt și a continuat să rămână o arteră principală a municipiului.

⁷ Termen păstrat din terminologia medievală și provenit din limba turcă, definind pe șeful poliției dintr-o localitate, fie ea mare sau mică.

din >mămăligă> cu smântână și unt. Mămăliga aceasta este ca un fel de cașă, fiartă tare și pregătită dintr-o cantitate suficient de mare de făină de porumb. La moldoveni ea înlocuiește pâinea pentru prânz, și pregătită cu unt și cu smântână devine un fel de mâncare foarte gustos, însă foarte greu cu care nu se poate obișnui oricine. Mai ales noi, rușii, n-am reușit în nici un chip să ne obișnuim stomacurile cu această pâine ciudată, dulce și care se întărește repede. A mai fost un fel de mâncare, după gustul clasic moldovenesc, și pregătită în mod special: o carne grasă în foi de varză fiartă și tot acest meniu este asortat de păstăi de ardei iute. Moldovenii iubesc așa mult acest ardei (la noi roșu, la ei verde) încât îl cultivă în mod obișnuit în grădină și preferă să îl mănânce după ce servesc vodca. La cină m-au servit cu o jumătate de clondir de vin de Odobești⁸, vin care se produce într-o mică localitate <cu acest nume> aflată lângă orașul Focșani. Am poruncit slujnicii să mulțumească <din partea mea> amabilei gazde pentru tratație, după care cu un plăcut sentiment de sațietate mi-am aprins o țigară. În acel moment a intrat în cameră cunoștința mea, tânăra cuconiță moldoveancă și a început să scotocească în dulap după o rochie. Nu am scăpat ocazia de a o numi *frumușică* (...) și de a întreține cu ea o conversație simplă și fără complicații, însă în limba română are semnificația sa specială, ușor intimă și care place femeilor. Tânăra moldoveancă era total lipsită de ascunzișuri și vorbea despre asemenea lucruri despre care fetele noastre nu au niciodată habar. Cu toată impetuoșitatea mea // am constatat că p. 36 această discuție nu se leagă și fata a plecat curând, lăsându-mi libertatea de a mă gândi la minunații ei ochi. Curând însă am adormit și am uitat totul.

Dimineața m-am trezit devreme, căci regimentul nostru pleca din Iași. M-am îmbrăcat și am băut o ceașcă de cafea, am mulțumit încă o dată gazdei mele pentru frumoasa primire și apoi, încălecându-mi calul, care era destul de înalt am plecat la punctul de adunare. Era încă în zori, dar pe străzile Iașului era deja atâta mișcare încât m-am crezut la bazar, în asemenea măsură erau de puternice zgomotul și mișcarea permanentă <a locuitorilor>.

Pe la orele opt dimineața am părăsit capitala principatului, luând cu noi regretul că soarta nu ne-a permis să rămânem mai mult în acest oraș, unde viața este veselă și unde satisfacțiile sunt permanente. Coloanele noastre mergeau pe drumul spre București și drumul se ridica spre un munte înalt. La stânga și dreapta noastră se întindeau grădini nesfârșite, iar în grădini se distingeau casele din afara orașului, ale *boierilor* și nobililor mai mici. Peste tot se întindea iarbă, flori, umezite de roua dimineții, iar plăcuta prospețime a grădinilor făcea ca marșul nostru să fie foarte plăcut. Dar între timp, Iașul încet-încet se pierdu în verdeața și valurile ceții de dimineață, în timp ce noi urcam tot mai mult. În cele din urmă am ajuns pe coama unei înălțimi iar drumul continua printr-o pădure. Mi-am aruncat privirea încă o dată asupra Iașului lăsat în urmă și mi-a trecut prin minte tabloul trist al trecutului. Mi-am amintit sângeroasele războaie ale domnilor Moldovei cu turcii, acești veșnici dușmani ai creștinătății. La fel, mi-am amintit seria de nenorociri ale sărmanului popor, lipsa de iscusință în <treburile> conducerii, lipsa

⁸ Odobesc, oraș, jud. Vrancea, renumit pentru calitatea deosebită a vinurilor provenite din podgoriile sale.

și insuficiența bogăției naționale. În fine, am rememorat epoca restabilirii independenței Moldovei grație puternicului protectorat al Rusiei, când soarta acestui popor a început, an de an, să se schimbe înspre mai bine. Însă moldovenii au plătit scump bunăstarea lor actuală, căci turcii nu au dorit să scape din mâinile lor această prețioasă bucată de pământ. Au curs râuri de sânge, o întreagă generație de moldoveni a pierit în haosul luptelor, conflictelor și dezbinărilor interne, până când Rusia, înfrângând Poarta, a decis soarta principatelor dunărene și le-a arătat posibilitatea unui viitor mai bun. Acum locuitorii Moldovei și Țării Românești p. 37 beneficiază de toate avantajele unei vieți <civilizate>. Comerțul s-a dezvoltat și s-a îmbunătățit, în special din momentul în care au pătruns acolo trupele rusești // și au pus în circulație o mare masă de monedă sunătoare. Înțeleapta politică a Rusiei a transformat, încetul cu încetul structura administrativă a acestor state, care nu se mai tem acum de ingerințele adoratorilor profetului mincinos.

Petrecând o vreme destul de îndelungată în Moldova și Țara Românească am avut posibilitatea de a mă familiariza pe deplin cu <acest> caracter al locuitorilor din ambele principate. Moldovenii și muntenii nu se deosebesc aproape cu nimic unii de alții. Ambele popoare aparțin neamului românesc, recunosc credința ortodoxă pravoslavnică, au aceleași obiceiuri și legi, vorbesc aceeași limbă, ce-i drept cu câteva mici și nesemnificative schimbări. Aceste diferențe nu constau decât în anumite particularități <vocale> și în modul de a pronunța anumiți termeni. Munteanul îl înțelege întotdeauna pe moldovean, întrucât rădăcinile și structura gramaticală a celor două <limbi> sunt unice. Neamul românesc nu este nimic altceva decât una din ramurile poporului roman. Românii înșiși se consideră, într-un singur glas, drept urmași ai vechilor romani. Aceasta, se pare corespunde și adevărului, deoarece pe vremea Imperiului Roman aceste ținuturi pustii serveau drept loc de exil. Împărații romani au trimis aici, pentru a popula zona, o mulțime de oameni din toate clasele, în special în timpul schimbării amplasamentului orașelor. Stăpânii Romei au transferat în ținuturile de la Dunăre imense mase de locuitori din zonele nesupuse sau periculoase ale acestui imperiu mondial. În cazul unor rebeliuni militare, uneori chiar legiuni întregi (potrivit lui Tacitus)⁹ au fost dezarmate și trimise de asemenea aici. Și astfel urmașii exilaților romani, câteodată chiar delincvenți, alteori victime nevinovate ale legilor romane, au constituit, încetul cu încetul populația principatelor dunărene și au alcătuit în cele din urmă un singur popor, cu o formă distinctă de conducere. Aceasta a păstrat, atât în obiceiurile cât și în tradițiile sale unele trăsături ale strămoșilor săi.

Caracterul locuitorilor din principatele române de la Dunăre este energic, plin de pasiune dar pe lângă aceasta instabil, asemeni tuturor caracterelor sudice. Acești oameni, datorită ușurinței moravurilor lor, nu au în suflet ceva asemănător unei p. 38 baze solide. Însăși atitudinea lor față de religie nu conține acel sentiment de adânc respect, // cu care noi, pravoslavnicii ne-am obișnuit întotdeauna să gândim și să vorbim despre înaltele obiective ale bisericii noastre, cât și despre principalele dogme ale sfintei credințe ortodoxe. Românii, deși conștiincioși executanți ai tuturor orânduielilor exterioare, au însă puțin respect pentru obiectivele de înaltă

⁹ Tacitus, Publius Cornelius, istoric roman (55–120 e.n.), autor al monumentalei lucrări *Annales*.

sfințenie. Ei recunosc aceste idealuri înalte cu o ușurință care aduce a superficialitate, lucru care mă umple de spaimă. Întotdeauna am căutat să descifrez, cu multă stăruință, cauza acestei lipse de respect față de obiectul credinței la popoarele creștine de credință pravoslavnică. Nouă întotdeauna ni s-a părut ciudat și chiar imposibil ca cel mai înalt ideal al omului – religia, să poată fi pus mai jos decât conștiința. După îndelungi observații m-am convins că acest sărman popor nu este conștient de acea groaznică imoralitate, care face să fie înjosită nu numai datoria de creștin, cât și cea de om. Acești oameni primesc o asemenea educație și în societate, încât în sufletele lor nu prinde rădăcini sentimentul respectului conștient față de tot ceea ce este sfânt. Apoi trebuie spus că viața dezordonată, imorală, distruge chiar acel instinct natural, existent în om, pentru tot ceea ce este înalt. Copiii, nevăzând la părinții lor un exemplu bun, dobândesc, de asemenea, ușurința și imoralitatea caracterului și fac acestea să constituie trăsătura principală, distinctă, a caracterului moldovenilor și muntenilor. Alte trăsături ale caracterului lor sunt sinceritatea opiniilor și incapacitatea de a-și menține secretul asupra convingerilor lor. Toate acestea reprezintă secretul asupra celor care ne sunt apropiați, care cred în noi și pe care noi le aflăm în chip cu totul întâmplător. Românii sunt totdeauna primitivi, bucuroși, veseli, gata să-și deschidă sufletul în fața noastră. Însă nu cred în nimic sfânt, și iau totul ca o jucărie. Ospitalitatea reprezintă, într-adevăr, o trăsătură de caracter minunată a românilor, căci ei sunt gata să împartă cu cei sărmani și cu oaspeții lor până și ultima bucată de pâine. Ei preferă o viață liberă și deschisă și niciodată ușile lor nu sunt zăvorâte. Vioi, liber, deschis, permanent dornic de ceva nou, românul trăiește cu adevărat, iar pentru el plictiseala zilei de mâine nu există.

II

Orașele: Vaslui, Bacău, Tecuci, Bârlad, Focșani, Râmnic – pe râul

p. 39

Râmnic, Buzău. Aspectul și caracteristica acestor orașe.

Biserici, mănăstiri, case particulare și structura lor interioară

Primul oraș în care am intrat, după Iași, a fost Vasluiul. Acesta de fapt nu este un oraș ci un târgușor ceva mai mare, plin de evrei, în mâinile cărora se găsește întreg comerțul local. Două – trei străzi, peste măsură de înguste și atât de murdare că nu pot fi traversate pe vreme ploioasă, cinci biserici, deosebit de modeste, și aproape o duzină de case de piatră, cam asta este tot ceea ce poate fi remarcat în acest oraș. După Vaslui, la două poște românești (adică o distanță de aproape 40 de verste) urmează alt oraș, Bacău, ale cărui clădiri și structură interioară nu se deosebesc cu nimic de Vaslui. El este de asemenea comercial și reprezintă, de fapt, un târgușor populat cu evrei. Nu l-am luat în considerare, nu ne-am oprit și, pe data de 29 <iunie>, am intrat în Tecuci. Tecuci ar fi un oraș chiar frumos, dacă clădirile ar fi fost dispuse mai judicios și străzile ceva mai largi. În Tecuci a fost instalat depozitul de provizii și muniții pentru trupele aflate în trecere; în acest fel el a

devenit un punct de oprire <obligatoriu>. Nu departe de Tecuci sunt încă vizibile ruinele unei vechi mănăstiri, distruse de turci pe vremea când Moldova era condusă de voievodul Ștefan cel Viteaz¹⁰. În timpul zilei am fost curios să vizitez aceste ruine: s-a mai păstrat o parte din peretele <mănăstirii>, pe care sunt încă vizibile urme de pictură <bisericească>. Restul reprezintă o grămadă mare de pietre, acoperite de iarbă și tufișuri. Scotocind puțin prin iarbă am observat câteva lespezi de piatră vopsite cu var și acoperite cu inscripții: acestea erau lespezi de mormânt. Privind aceste sărmăne monumente – resturi ale unui străvechi cimitir, m-am oprit, fără să vreau, în fața unei lespezi în șase colțuri de mari dimensiuni. Pe ea se putea distinge un herb foarte straniu sau poate descrierea cine știe cărui eveniment, reprezentată în figuri. Pe această piatră se puteau distinge: un turban turcesc, pe turban o cruce, iar turbanul era străpuns de șapte săbii. Împrejurul tuturor acestora se găsea o inscripție pe jumătate ștearsă. Iată ceea ce am putut descifra din inscripție: „*când au intrat turcii la pragul bisericii ... și a<u> făcut nebunii amare,*
p. 40 *voinic Costake am scos sabia afară a biruitu pe dușmani și a<m> făcut drum larg printre ...*”. Mai departe inscripția este ștearsă. //

[Urmează traducerea în limba rusă a inscripției.]

p. 43 [...] Din Tecuci noi am plecat spre orașul Bârlad, unde am ajuns pe 2 iulie. După Iași, Bârladul este unul din orașele cele mai importante ale Moldovei, dar, din păcate, groaznicul incendiu din anul 1849 a distrus multe case de seamă, precum și cele mai bune prăvălii și magazine. Până în prezent Bârladul nu a fost refăcut și este departe de a reveni la existența sa precedentă (nivelul său anterior). În Bârlad funcționează o mulțime de cafenele și de prăvălii cu mărfuri frumoase. Și aici evreii domină comerțul din <acest> oraș și servesc drept intermediari atât în problemele financiare, cât și în afacerile particularilor. Se poate spune că toată mica industrie se află în mâinile lor. În oraș există și acum câteva case foarte frumoase. Bisericele în general nu sunt bogate, în ambele principate biserici bogate sunt puține. Cauza <acestei> situații constă în faptul că, în timpul stăpânirii turcești era primejdios să înfrumusețezi bisericele, deoarece doar musulmanii puteau să aducă bogății hramului <lor>. Acum începuseră să ceară anumite daruri, cu orice prilej, pentru a-i jefui pe creștini. În acele vremuri groaznice doar mănăstirile, construite în munți și apărute de natură împotriva abuzurilor și jafurilor //

p. 44 dușmanilor creștinătății, dețineau importante tezaure și le ascundeau de aceștia cu multă grijă.

În cele din urmă, pe o vale largă, a apărut în fața noastră o<rașul> Focșani¹¹. În partea dreaptă se distingeau munții înalți și culmile lor se ridicau, una deasupra celeilalte, pierzându-se în ceața îndepărtată. Orașul Focșani este construit pe un teren neted și este înconjurat de grădini și de pomi <fructiferi> care îi conferă o înfățișare frumoasă. Orașul Focșani este cunoscut, din punct de vedere istoric, datorită păcii încheiate aici cu turcii¹². El se află chiar la granița principatului; o

¹⁰ Autorul se referă probabil la domnul Moldovei, Ștefan cel Mare (1457–1504).

¹¹ Fokșani

¹² Eroare. La Focșani nu s-a încheiat pacea cu turcii, ci au avut loc negocieri preliminare, cu mediere austriacă (iulie 1772–martie 1773).

linie de frontieră desparte orașul în două jumătăți – cea moldovenească și cea munteană. Partea moldovenească a Focșaniului este incomparabil mai întinsă și mai bogată decât cea munteană. Toate casele mai frumoase, cafenelele, prăvăliile și magazinele sunt concentrate, în majoritate, în sectorul moldovenesc. În oraș sunt multe biserici și două mănăstiri, negustorimea este bogată și face comerț cu Austria. În ceea ce privește direcțiile și bogăția comerțului, Focșanii nu este depășit decât de București, cel mai important oraș din ambele principate. În schimb, poziția sa, la granița dintre Moldova și Țara Românească, îi conferă o însemnătate politică deosebită. Incendiul care a avut loc în luna aprilie 1854 a devastat orașul. Însă, din fericire, cea mai afectată a fost partea munteană. Din păcate, cu această ocazie, aici a ars bogata mănăstire cu hramul Sfântului Gheorghe.

În timpul șederii trupelor ruse în anii 1853 și 1854, Focșani a fost considerat drept locul cel mai potrivit pentru amplasarea Statului major general al forțelor de artilerie; tot aici a fost numit în calitate de comandant al artileriei colonelul conte K.¹³

La treizeci de verste de Focșani, nu departe de granița cu Austria, se găsește tângușorul Odobești, renumit pentru vinurile sale care se obțin din strugurii cultivați acolo. Este un vin minunat, poate fi păstrat timp de trei – patru ani, nu este mai prejos ca <vinul de> Moldova și chiar mai plăcut ca gust.

În Focșani am petrecut două zile. Înaintea plecării am primit o înștiințare de la comandament să mă prezint în orașul Buzău¹⁴, unde fusesem numit comandant militar și șef de etapă. Seara de 7 iulie am petrecut-o în bivouac în Focșani. După ce m-am odihnit și m-am plimbat prin oraș, m-am îndreptat către sediul ispravnicului de Focșani, numit aici și *ocârmuitor*¹⁵. La ușă m-au întâmpinat arnăuții și mi-au deschis imediat, fără a mă întreba ceva. Un asemenea respect pentru ofițerii ruși există în Moldova și Țara Românească, încât noi eram primiți oricând, în orice casă și nu eram niciodată refuzați. Ispravnicul m-a primit cu multă amabilitate și aflând că fusesem numit comandant în <orașul> Buzău, s-a întrecut în complimente. Curând a sosit și cafeaua, iar după cafea // dulceața cu apă rece. Arnăutul s-a apropiat de mine cu o tavă imensă, plină de farfurii cu diverse gustări și cu pahare p. 45 cu apă rece. În acest fel m-a cinstit boierul Baronescu, ispravnicul muntean de Focșani. Am uitat să vă spun că în Focșani sunt doi ispravnici: cel muntean și cel moldovean. Fiecare își conduce partea sa de oraș și <porțiunea corespunzătoare> din județ. După ce mi-am băut cafeaua, l-am rugat pe ispravnic să-mi dea <niște> cai de poștă deoarece trebuia să mă grăbesc în locul care îmi fusese destinat pentru noul post. Baronescu a dat dispoziții și mi-a declarat să nu mă neliniștesc deoarece caii vor fi trimiși peste zece minute la reședința mea. Am mulțumit ispravnicului pentru deosebita și mai ales neașteptată de amabilă primire și, într-adevăr, peste o jumătate de oră am auzit deja cunoscutul mie zgomot de bici. Privind pe fereastră am văzut în curte căruța de poștă, iar în ea era așezat surugiul¹⁶, cu un bici lung, imens.

În Țara Românească trăsura poștei are o construcție ciudată: o mică căruță de poștă, asemănătoare unui coș de nuiete rotund așezat pe niște roți mici, pe care noi

¹³ Cazimir Iv. Karazin, (1795–1875), ofițer superior rus.

¹⁴ *Buzeo*

¹⁵ *Kârmontor*

¹⁶ *Surudjiu*.

îl numeam în glumă „dricul faraonului” și la care era înhămat un atelaj de patru cai. Surugiul se așează în șea pe calul din stânga; hamurile sunt din frânghie cel mai adesea împletită, iar caii mici nu sunt frumoși, dar foarte potriviți pentru călătoriile repezi în terenuri ușoare.

Mi-am pus permanenta mea ladă de voiaj în această neobișnuită trăsură, aflându-mă într-o stare de spirit puțin favorabilă. Aceasta deoarece știam din experiență ce mă așteaptă pe drum: în 1849, după campania din Ungaria¹⁷, am fost trimis într-o misiune din orașul Ploiești¹⁸ la București. Drumul era denivelat, iar mizerabila trăsură sălta la fiecare hop, însă cu tot acest parcurs infernal, dat fiind că eram extrem de obosit la capătul a trei zile, am ațipit, deși la fiecare oscilație căruța intra într-o băltoacă plină de nămol. Ochii începuseră să mi se închidă, când la un hop am căzut cu tot corpul într-o groapă și nu mică mi-a fost spaima văzând că blestematul de surugiul, sărind ca ars și pleznind cu biciul, a dispărut pe drum împreună cu căruța și cu lucrările mele. Să strig ar fi fost total inutil și mi-ar fi îngreunat situația. Din fericire a trecut cealaltă cursă <de poștă>, și atunci, ud până la piele și acoperit de un strat gros de noroi, am ajuns la stația de poștă, unde l-am găsit pe vizitiu fumându-și liniștit luleaua, iar alături de el trăsura și lada mea de voiaj. Iată deci ce înseamnă o călătorie <cu căruța> de poștă în Moldova și Țara Românească și de aceea m-am arătat deocamdată, destul de mulțumit; // străbătusem mai multe mii de verste și fusesem martorul a multe și uneori neplăcute incidente, iar de multe ori fusesem personajul principal în aceste tragicomedii. Uneori, osia se rupea din senin, roata se rostogolea în drum, iar surugiul disperat, nevrând să vadă și să audă nimic, sare în toate părțile strigă isteric și amenință pe toți pasagerii că le va sparge capul. Însă nicăeri nu am văzut trăsuri de poștă atât de rapide ca în Țara Românească: caii ne duc, nu se opresc, și îți rămâne doar să stai și să picotești.

p. 46

La orele șase seara am ajuns în Râmnic¹⁹. Râmnicul este un orașel nu prea mare pe râul Râmnic, situat într-o vâlcea între munți. În acest oraș nu este nimic deosebit care să-ți atragă atenția, nici biserici, nici clădiri; totul este sărăcăcios și cenușiu. Însă amintirea Râmnicului este specială pentru fiecare rus, datorită glorioasei victorii obținută <aici> de marele Suvorov²⁰ asupra unei mulțimi de turci și tătari, aflați sub comanda personală a însuși marelui vizir²¹. Însă nu există în viață bucurie care, după aceea, să nu fie umbrită de durere: la douăzeci și doi de ani de la victoria de lângă Râmnic, nu departe, în apele tulburi ale unui râu de munte se îneca fiul lui Suvorov. Bătrânii chiar mi-au arătat locul despre care s-a păstrat amintirea că de acolo a izvorât torentul furtunos sub care a murit fiul marelui conducător²².

¹⁷ Autorul are în vedere campania din perioada mai-august 1849, în cursul căreia armata țaristă a participat la înfrângerea revoluției maghiare.

¹⁸ Ploiești.

¹⁹ Râmnic, azi Râmnicu-Sărat, oraș, jud. Buzău.

²⁰ Alexandr Vasilievici Suvorov, (1730–1800), general și feldmareșal rus, remarcat în luptele din războiul ruso-turc (1787–1792). La 12/23 septembrie 1789 trupele ruse, conduse de el au administrat o severă înfrângere forțelor militare turcești. În urma acestei victorii, generalul a fost înnobit de Ecaterina a II-a cu titlul de „conte de Râmnic” (Râmninski).

²¹ Hassan-pașa, mare vizir (28 mai–3 decembrie 1789).

²² Episod real, petrecut în vara anului 1790.

Am înnoptat în Râmnic și în ziua următoare am trecut încă odată peste râul Râmnic, care acum nu este mai mare ca o gârlă pe care ar traversa-o și o găină. În acest râuleț nenorocit s-a înecat fiul lui Suvorov, ceea ce arată, încă odată, cât de ciudată este soarta omenească. Și astfel imaginația desenează tabloul îngrozitor al luptei, în care aproape că poți vedea masele imense, puse pe fugă, de turci aflați în dezordine, și cuprinși de groază doar la auzul numelui de Topal-pașa rus, cum îl numeau turcii pe Suvorov. Pe înălțimi, adică pe acele părți care ar fi slujit altădată ca maluri pentru râul – pe atunci mare – se mai pot vedea și acum rămășițele tranșelor și valurilor de apărare. De asemenea, se mai văd parapetele de pământ ale bateriilor, precum și toate resturile de acolo ale taberei întărite. Acum toate aceste locuri sunt pustii. A rămas doar amintirea glorioasei lupte și a victoriei conducătorului <militar> rus asupra trupelor acestor blestemați dușmani ai creștinătății.

În Râmnic am căutat un bătrân, care își amintea de marea luptă de pe malurile Râmnicului. El ne-a povestit că fratele său servise în armata turcă și fusese <executat> de către vizir, pentru raportul inexact privind situația și depărtarea la care se aflau trupele rusești, când Suvorov a căzut, asemenea unui // viscol asupra p. 47 capului <coloanei> otomane și a hotărât acolo soarta luptei în favoarea noastră. [...]

În cele din urmă am părăsit Râmnicul, păstrând în suflet plăcutul sentiment trezit de amintirea marelui conducător și de măreția epocii Ecaterinei <a II-a>²³, despre tot ce s-a făcut cu eroism pentru patria iubită.

Acum aș vrea să spun câteva cuvinte și despre caracterul general al popoarelor moldovean și muntean. În general cam toate orașele principatelor dunărene au în ele un spirit mai mult asiatic decât european. Toate acestea, inclusiv capitalele, sunt construite la întâmplare, cu străzi strâmte și întortocheate, întotdeauna murdare iar pe timp de ploaie aproape impracticabile. Ceea ce constituie însă trăsătura principală a acestor orașe semieuropene o reprezintă viața și mișcarea. Casele sunt în mare parte foarte instabile, de o construcție fragilă și foarte adesea extrem de friguroase, deoarece sobele din camere fiind înguste se încălzesc foarte repede dar se și răcesc la fel de repede. Dacă cumva iarna se nimește să fie friguroasă, lucru obișnuit în Țara Românească atunci locuitorii îngheață de frig în case. Fiecare oraș este aproape înconjurat de grădini, iar în interiorul său de asemenea sunt grădini aproape peste tot. Grădinile acestea sunt compuse cel mai adesea din pomi fructiferi, iar vara ele sunt folosite foarte des drept ca locuri pentru plimbare, într-o răcoare foarte plăcută, care este atât de prielnică într-un climat torid. În general în Țara Românească bisericile sunt modeste, de mici dimensiuni. Structura lor interioară este aceeași ca și la noi, cu diferența că aici pereții sunt dotați // cu bănci. În lateralul pereților se află o laviță p. 48 lungă, întărită cu bușteni din loc în loc, care servește drept bancă pe care se stă în timpul slujbei. În principat nu sunt prea multe mănăstiri²⁴, iar aceste lăcașuri de

²³ Sophie de Anhalt-Zerbst, devenită împărăteasă a Rusiei sub numele de Ecaterina a II-a (1764–1796).

²⁴ Eroare. Potrivit datelor furnizate de conaționalul său, I. Iakovenco, la 1821 existau în Țara Românească 99 mănăstiri mari și 104 mănăstiri mai mici sau metocuri. Date bio-bibliografice și însemnările de călătorie ale ultimului pot fi consultate în vol. I al noii serii a colecției, p. 816–907.

cult, așa puține cum sunt, sunt construite în locuri muntoase. Unele mănăstiri obțin venituri de pe urma satelor de care aparțin, iar altele obțin venituri din <cultivarea> pământului și de pe urma pădurilor. În general, veniturile mănăstirilor sunt destul de mici. Știu doar o singură mănăstire care este considerată bogată: aceasta este cea de la Mărgineni²⁵, care aparține de <mănăstirile> de la <Muntele> Athos, unde de altfel aceasta și trimite veniturile. Despre această așezare voi vorbi mai amănunțit la locul său.

Trebuie totuși să mai spun câteva cuvinte despre casele particulare și structura lor interioară. Înfățișarea acestor clădiri este destul de impunătoare: sunt ușoare, dispun de pavilioane luminoase cu balcoane, coloane, cerdacuri înalte și sunt înconjurată în cea mai mare parte de arbori. Majoritatea acestora sunt dispuși de obicei în fața ferestrelor, în exteriorul locuinței, iar vara servesc să păstreze răcoarea în încăperile dinăuntru nepermițând să pătrundă aici razele fierbinți ale soarelui. Dispunerea interioară a camerelor este destul de simplă și inconfortabilă: camerele, în cea mai mare parte sunt dispuse una după alta și sunt legate câte două printr-o singură ușă.

Atribuțiile șefului militar și de etapă în o<rașul> Buzău, ca reprezentant al Rusiei în <cadru> puterii locale. Primirea făcută de primarul orașului și notabilitățile locale. Cunoștințe vechi. Sindrofia. Ispravnicul județului Buzău, obligațiile și ajutoarele sale. Plimbare prin Buzău. Curiozitățile orașului.

În calitate de ofițer care cunoștea limba țării, am fost numit în funcția de guvernator <șef> militar al orașului Buzău. Obligațiile mele constau în principal în exercitarea controlului asupra titularilor funcțiilor mici și mijlocii din armata noastră, tratați și eliberați din spitale sau din alte motive și urmărirea ajungerii lor la posturile de destinație. Exercițarea acestei funcții mai presupunea și observarea și respectarea permanentă a tuturor sarcinilor mele în timpul trecerii armatei <noastre> prin teritoriul ce-mi fusese încredințat. În raporturile cu locuitorii, eram p. 49 obligat să asigur menținerea liniștii și ordinii // în ținut. De asemenea, tot mie îmi revenea obligația de a rezolva orice fel de jalbe sau divergențe petrecute între localnici și personalul ce aparținea armatei ruse. Dacă era posibil aceste reclamații trebuiau soluționate pe loc, iar în cazurile mai importante trebuia să raporteze totul generalului rus de serviciu, repartizat în principat.

În ziua următoare, pe la orele nouă dimineața, m-am dus în vizită la șeful orașului Buzău, căpitanul ispravnic²⁶ Scarlat Iarca²⁷. Ispravnicul m-a primit cu

²⁵ *Mărgineni*. Mănăstire situată la nord de Câmpina, sat Mărginenii de Sus, com. Filipeștii de Târg, jud. Prahova, fondată la începutul secolului al XVIII-lea. În timpul domniei lui Gh. Bibescu a servit ca loc de detenție pentru oponenții politici ai domnitorului.

²⁶ *Ispravnic*, înalt funcționar administrativ, numit de Divan în calitate de conducător al unui județ.

²⁷ Conducătorul județului.

semnele celui mai prevenitor respect, mi s-a adresat tot timpul cu formula „domnule comandant” și nu știa cum să mă cinstească mai mult. După câteva răspunsuri la întrebările legate de scopul mișcării trupelor rusești și altele asemănătoare, i-am explicat domnului Scarlat scopul sosirii mele în oraș și l-am pus în temă cu principalele obligații care îmi reveneau acolo.

Mi s-au atribuit, pentru încartiruire, câteva camere foarte confortabile în locuința unui grec bătrân. Soția acestuia foarte tânără, având doar 18 ani, era o grecoaică frumoasă și cu ochi negri.

Au trecut două zile din momentul sosirii mele în <orașul> Buzău și am fost copleșit de treburi, întrucât pe aici a trecut grosul trupelor noastre. Trebuia să mă ocup de tot ceea ce era necesar pentru încartiruirea lor în oraș și cu eliberarea permiselor <de ședere>. Acestea erau necesare datorită numeroaselor conflicte produse între militari și populația românească; într-un cuvânt grijile au devenit neîncetate.

În cea de-a treia zi, de abia apucasem să-mi beau ceaiul, când și-au făcut apariția căpitanul ispravnic împreună cu principalele notabilități ale orașului. Domnul Iarca mi-a prezentat pe secretarul său, pe avocatul principal al orașului, pe șeful poliției, pe președintele tribunalului local și pe alți funcționari mai mici. Am mulțumit în mod sincer tuturor celor sosiți pentru sollicitudinea arătată, le-am explicat în câteva cuvinte scopul șederii mele în oraș și le-am explicat hotărârea conducerii noastre, rugându-i totodată să colaboreze cu mine în problemele legate de buna administrare a orașului.

După aceasta căpitanul ispravnic, atât în numele său personal cât și al tuturor celor prezenți m-a invitat să iau parte la o petrecere²⁸, în locuința sa, la orele opt. Le-am mulțumit încă odată, le-am dat cuvântul că voi veni negreșit și apoi ne-am despărțit.

Aflat pe râul Buzău, Buzăul nu este un oraș mare, în schimb este mai curat decât toate orașele pe care le-am străbătut în Țara Românească, cu excepția Ploieștiului. Străzile sunt suficient de largi și, ceea ce este cel mai important, sunt pavate cu piatră, ceea ce le face // destul de circulabile. În oraș sunt douăsprezece p. 50 biserici și două mănăstiri. Principala mănăstire se numește Episcopia <Buzăului> deoarece are ca sediu permanent episcopia acestui oraș. Această mănăstire este înconjurată de o îngrăditură de piatră, iar în interiorul curții, în afară de chiliile pentru monahi, două clădiri atrag în mod special atenția. Una dintre ele adăpostește seminarul²⁹, unde învață 40 până la 50 de copii pe seama veniturilor mănăstirii. Cealaltă clădire se numește Casa domnească, destul de frumoasă pe dinafară, ale cărei camere sunt împodobite cu gust și cu destul rafinament. În sălile sale mari domnește semiîntunericul, datorită obloanelor negre care astupă ferestrele. În această clădire arhiereul primește pe domnul Țării Românești sau <pe> alte persoane importante care vizitează mănăstirea. În timpul șederii mele la Buzău în această Casă au fost primiți mulți dintre generalii noștri; ei au fost tratați cu gustări îmbelșugate, prânzuri, ceaiuri, cafea și fructe și toate acestea pe seama

²⁸ *Sindrofia*.

²⁹ Fondat la 1830, în timpul episcopatului lui Chesarie de Râmnic (1825–1846).

mănăstirii. Tot mănăstirii îi aparține o minunată livadă, care împreună cu complexul mănăstiresc pomenit alcătuiesc locul preferat de plimbare al locuitorilor Buzăului. Aleile sunt mărginite de șiruri întregi de araci pe care cresc strugurii, flori dintre cele mai alese, și în fine de un pavilion masiv, destul de înalt, de unde se poate vedea întregul oraș. Toate acestea sunt însoțite de murmurul unor mici pâraieșe artificiale, care derivă din canalul principal al orașului care se varsă în râul Buzău. Toate acestea prilejuiesc, în timpul verii, multă plăcere și desfătare celor care trec pe aici. Am petrecut multe ceasuri aici în serile de vară, iar plimbările mele au fost atât de plăcute, încât multă vreme îmi voi aminti de ele cu nostalgie. În grădină seara puteai întâlni multe doamne extrem de frumoase, în rochii ușoare de vară, iar pe lângă ele totdeauna se învârtea un tânăr *dandy* valah, deoarece și în Țara Românească există acest gen de indivizi. Desigur că, împreună cu acesta, nu pot reprezenta decât o parodie a strălucitorilor noștri *dandy*. Era extrem de plăcut să te plimbi în grădină seara târziu, când amurgul deja a trecut și stelele încep să strălucească pe cer. Vârfurile copacilor și acoperișurile mănăstirii sunt încă luminate de ultimele străluciri ale apusului, iar pe alei este deja întuneric. Liniștea copleșește tihnită scurgere a apei sau trilurile de seară ale păsărilor, aerul devine greu datorită aromei și parfumului puternic al florilor, iar pentru cine are nervii slabi plimbarea în aceste momente nu este recomandabilă. Sub porțile, care dau către grădină se pot vedea orificiile lungi și înguste ale geamurilor aflate la nivelul solului. I-am întrebat pe monahi ce se găsește la subsolul // mănăstirii în această p. 51 parte. Ei mi-au spus că de la aceste porți și până la stăreție se găseau pivnițele, care se întind pe o mare suprafață, sub grădini. Pereții acestui subsol erau dreپți și netezi, ca și cum ar fi fost săpați în piatră. În zadar puteai încerca să cobori în adâncuri cea mai lungă frânghie cu greutate, căci aceasta nu atingea fundul. Greutatea aruncată în această pivniță, nu scotea nici un sunet, ceea ce înseamnă că nu atingea fundul sau că acesta se afla la o foarte mare distanță de suprafața <pământului>. După mărturiile monahilor, subsolul fusese săpat de un sihastru vrednic de cinste care și-a consacrat jumătate din viață acestei munci, dându-și dușul după o ultimă rugăciune. Acest subsol a fost astupat cu cincizeci de ani în urmă, în timpul unui cutremur³⁰, iar pe locul unde se afla intrarea sub pământ s-a constituit o masă compactă și tare de piatră, al cărei filon s-a întins pe o mare suprafață. Pe acest loc, în cele din urmă au fost construite chiliile mănăstirii Buzău și din toate aceste evenimente nu a rămas decât relatarea și locul de unde, potrivit spuselor monahilor, începea pivnița.

În mănăstire sunt două biserici: una, Soborul cu hramul Nașterii Mântuitorului și cealaltă cu hramul Sfântului Vasile cel Mare unde, în mod obișnuit, se țin slujbele zilnice. În mănăstirea Episcopiei³¹ nu sunt mulți monahi, ci doar vreo douăzeci de oameni. Românii le place să meargă la biserică și nu lipsesc de la nici o sărăbătoare. În fiecare sâmbătă poți vedea în biserică puse o mulțime de blide și de farfurii, unde se află colive asemenea unor torturi și presărate cu zahăr, iar la cei

³⁰ Probabil cutremurul din 15/27 octombrie 1802 care a zguduit puternic Bucureștii și orașele de provincie ale Țării Românești.

³¹ Mănăstire construită în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea.

mai săraci este acoperită cu <semințe de> mac. Acest obicei al pomenirii sufletelor celor adormiți întru Domnul se păstrează cu multă sfințenie în Țara Românească, după cum cu aceeași evlavie ei respectă zilele de post și alte rânduieli bisericești. Cealaltă mănăstire din oraș a fost desființată, chiliile ei sunt goale și doar un bătrân monah – pustnic ține slujba în biserica mănăstirii.

Spre seară, tocmai promisem poșta, când s-a prezentat la mine un *dorobanț* (cu nimic asemănător jandarmilor noștri) din partea căpitanului ispravnic și mi-a declarat că domnul *cârmuitor* mă așteaptă cu nerăbdare. I-am răspuns că voi veni imediat, doar să termin desfacerea corespondenței.

Am ajuns la ispravnic către orele zece seara. În sală m-a întâmpinat însuși Scarlat Iarca și m-a condus cu bucurie în sufragerie. Aceasta era o cameră mare, minunat mobilată, luminată de o lustră mare atârnată în mijlocul tavanului, iar de-a lungul pereților erau puse lumânări în bogate sfeșnice de argint. Tot acest ansamblu se numea *casa pentru musafiri*. Mai întâi ispravnicul mi-a prezentat-o // pe soția sa, p. 52 o femeie de circa 33 de ani, cu maniere aristocratice. Era departe de a fi frumoasă, însă avea pe față o bunătate extrem de simpatice și multă politețe, ceea ce făcea ca, de la prima privire, acestea să se întoarcă în avantajul ei. După aceasta am fost înconjurat de mulțimea celor prezenți, care au aflat, nu fără mirare, că eu vorbesc limba română. Drept urmare m-au copleșit cu multe banalități și cu o mulțime de întrebări, la care abia am putut să răspund. În cele din urmă ne-am așezat pe divane și pe niște fotolii confortabile, după care ni s-a adus dulceață cu apă rece și, mai târziu, cafea turcească în ceșcuțe mici. În ceea ce mă privește, gazdele mi-au oferit un ciubuc lung cu un chihlimbar imens, despre care ispravnicul mi-a spus că este prețuit la 200 de cervoneți³². Apoi toată lumea a început să fumeze. În Țara Românească femeile fumează și ele tutun turcesc tare, sub formă de țigări pe care și le pregătesc singure, atunci când doresc să practice acest obicei. În Țara Românească nu se găsesc țigări confecționate în fabrică, din care cauză la petreceri se pune, în niște farfurii largi, tutun turcesc aromat și alături hârtie pentru țigări sub forma unor mici carnețele. Orice persoană care dorește își poate face propria țigară, învărtind încet foița respectivă după ce a umplut-o cu tutun, iar această operație nu este dificilă și se poate efectua repede. Acesta reprezintă cel mai ieftin și, în același timp cel mai rapid mod de a fuma țigări.

La puțină vreme după aceea, ispravnicul a invitat bărbații în cabinet, unde am început să jucăm preferans (?). În tot acest timp, în balcon cânta muzica, iar tariful muzicanților era compus din cinci lăutari țigani cu viori și cu un instrument special în genul unei traiste cu găuri³³. Au cântat, la început, în tonuri pătrunzătoare, imnul național și apoi tot felul de cântece. Muzica aceasta ridică sufletul la înălțimi aproape neverosimile, și trebuie să te obișnuiești cu ea pentru a o putea asculta cu o anume detașare. La sfârșit au cântat cadrilul franțuzesc și am început să privesc la dansatori, sperând ca una din doamne să mi se alăture pentru a putea dansa o polcă.

În sala mare câteva perechi dansau cadrilul franțuzesc. Doamnele din Țara Românească sunt mari iubitoare de dans și chiar dansează destul de bine. Stăteam

³² Un cervoneț era echivalentul a 10 ruble obișnuite.

³³ Este vorba de un cimpoi.

și priveam, admirând ochii negri, jucăuși și mișcările pline de pasiune ale frumoaselor române.

– De ce nu dansați, domnule comandant? m-a întrebat una dintre ele care tocmai încheia cadrilul.

– De-abia fac cunoștință cu doamnele și domnișoarele³⁴, mi-e peste mână să dansez cu o doamnă pe care nu o cunosc, – am răspuns eu.

p. 53 – Atunci, – mi-a spus ea îndreptând spre mine ochii săi mari și languroși – întrucât tocmai ați sosit la sindrofie //, deja v-ați cunoscut cu toată lumea. Vreți să fiți partenerul meu la vals?

Am mulțumit amabilei doamne și am făcut <cu ea> câteva ture de vals și, pentru a mă răsplăti mi-a strâns mâna cu multă patimă, la care eu am răspuns cu aceeași fervoare. Prima cunoștință fusese făcută și tânăra doamnă s-a apucat atunci să mă prezinte tuturor doamnelor și domnișoarelor din aristocrația buzoiană. Soția ispravnicului a fost atât de amabilă și de îndatoritoare cu oaspeții încât i-am acordat prioritate în spirit și frumusețe față de toate femeile prezente acolo. De câteva ori a venit la mine, mi-a făcut cunoștință cu multe familii, mi-a povestit diverse întâmplări din viața compatrioților săi și mi-a explicat multe din obiceiurile și tradițiile românești. La sfârșit m-a rugat ca întotdeauna să le fiu un musafir permanent.

În Țara Românească se face repede cunoștință <cu cineva>; căci acolo nu sunt atâtea ceremonii rigide care în lumea bună de la noi se numesc reguli de bună-cuviință și mimează sinceritatea între cei care fac cunoștință.

S-a dansat până la orele două din noapte, după care lumea a început să plece acasă. Pe vreme bună, mai ales vara, aproape nimeni nu vine <cu trăsura>, iar bărbații și femeile merg aproape tot timpul pe jos la baluri și la serate. Mi-am luat rămas bun de la stăpânul casei, simpatizându-l cu sinceritate pentru caracterul său deschis, mulțumindu-i totodată și soției sale pentru atenția și deosebita politețe pe care mi-au arătat-o la sindrofie. La despărțire, ispravnicul, strângându-mi mâna, mi-a spus: – Întrucât acum, domnule comandant, ne găsim în relații de serviciu apropiate, doresc ca în orice moment, oricând și fără nici o ceremonie, să veniți la mine în casă ca oaspete drag și ca șef militar al orașului. Ușa mea vă va fi deschisă oricând. Acesta a fost felul în care ne-am luat rămas bun.

Fusese o noapte caldă de iulie, pe străzi încă mai domnea zăpușeala, iar din cârciumi încă răsunau zgomote și discuții. Am sosit la reședință pe la orele trei, aproape că mijeau zorile. De abia mă trântisem în pat că a și sosit curierul cu plicuri importante și a trebuit să mă scol pentru a prelua hârtiile <oficiale>.

p. 54 În prima perioadă a șederii mele la Buzău, dat fiind mișcarea permanentă a trupelor, la mine soseau zilnic curieri și caporali³⁵ cu documentele necesare, fie privitoare la încartiruirea unităților aflate în zona județului Buzău, fie înștiințări privind trecerea a diverși ofițeri superiori, care trebuiau, în drumul spre front, să traverseze orașul. Toate acestea, la care se adăugau alte atribuții ale // serviciului meu, făceau să-mi rămână foarte puțin timp liber pentru obligațiile particulare. De abia apucam să mă culc și să ațipesc puțin, că apăreau diferiți oficiali care mă trezeau. Aceasta se întâmpla pe aproape tot timpul zilei.

³⁴ Kukoniște.

³⁵ Feldegeri.

Am rezolvat problemele de serviciu cu acel curier care tocmai sosise, semnându-i în condică pentru primirea plicurilor care îmi erau adresate și am început să beau ceai, deoarece somnul îmi trecuse. Terminând <de băut> ceaiul, am ieșit să respir puțin aer proaspăt și m-am îndreptat către râul Buzău. Orizontul, înspre răsărit se luminase, dar soarele încă nu apăruse, iar în atmosferă domnea o plăcută răcoare a dimineții. Am ocolit <mănăstirea> Episcopiei și am trecut prin grădinile care se întind pe malul râului Buzău sau mai corect spus pe unul din brațe, deoarece râul Buzău, asemeni tuturor râurilor de munte, nu are un curs permanent. Din această cauză, locuitorii Buzăului folosind meandrele cursului său, au creat o mulțime de canale, mai mari sau mai mici în oraș. Pe aceste canale funcționează numeroase mori, iar pe malurile acestora sunt plantați pomi care nu reprezintă altceva decât continuarea numeroaselor grădini de zarzavat și livezi udate de râul Buzău.

La începutul primăverii, când cad numeroase ploi și totul se mocirlește, acest râu, care de regulă are un curs iute și imprevizibil se transformă într-un torent puternic și devastator, ale cărui valuri furtunoase s-au dovedit, de multe ori, catastrofale pentru oraș. Mi s-a povestit, de pildă, despre o asemenea inundație care s-a petrecut la Buzău în urmă cu cincisprezece ani și care a produs în oraș un haos și o debandadă totale.

[Autorul relatează o poveste în legătură cu inundația din 1838.]

În Țara Românească prin sindrofie se înțelege orice fel de reuniune de seară. p. 56
fie că este numită bal sau pur și simplu, o primire de oaspeți, un cerc de apropiați, cu condiția să cânte muzica, iar participanții să danseze. Serile românești sunt de aceea cele mai plăcute, deoarece acolo totul este simplu și comod. Gazda nu se ocupă în mod special de vreunul dintre oaspeți, el doar conduce pe fiecare către cercul femeilor. Dacă se întâmplă cumva ca oaspetele să fie o persoană tânără, atunci treaba e ca și făcută: doamnele îi sunt prezentate, mai ales aceea pe care el o place în particular. Întotdeauna doamnele își caută parteneri pentru dans și nimeni nu le întrece în angajarea bărbaților <pentru dans> și alcătuirea cadrilului. În general, la sindrofiile românești nu dansează numai tinerii, căci acolo domnește o largă libertate, aproape chiar meridională.

În altă zi, m-am dus din nou la căpitanul - ispravnic al Buzăului, Scarlat Iarca și am discutat cu el despre diferite lucruri, mai ales faptul că eu cunoșteam foarte puțin despre obligațiile și puterile căpitanilor - ispravnici din Țara Românească. În județul său căpitanul - ispravnic este în realitate, în Țara Românească, nici mai mult nici mai puțin decât ceea ce ar fi un guvernator <de gubernie> de la noi, la o scară mai mică. În mâinile sale este concentrată puterea executivă și, în mod practic, el este stăpânul deplin al județului său. El are un ajutor, numit subcârmuitor (în genul căpitanului - ispravnic de la noi), care trăiește, de asemenea, în oraș și răspunde mai ales de terenuri și de problemele agrare. Sub conducerea subcârmuitorului se găsesc un gen de subordonați asemenea pristavilor de la noi, dar care aici se numesc *zapcii*. Zapcii locuiesc la sate, în cătune // și sunt p. 57 subordonați, nemijlocit cancelariei subcârmuitorului. În general căpitanii - ispravnici (sau cârmuitorii) din Țara Românească dispun de o mare putere și se aleg, cel mai adesea din rândul oamenilor bogați. Ispravnicul este ajutat, în activitatea sa, de un

Sfat (consiliu suprem) și, de asemenea, lui îi sunt trimise acte și dispoziții de către *Vodă* (principele Țării Românești), care îi cunoaște personal pe toți ispravnicii din micul său stat. Despre structura administrației centrale în principate, voi vorbi pe larg în următoarele capitole.

Acum doresc doar să familiarizez cititorul cu orașul Buzău, respectiv în legătură cu caracterul locuitorilor săi, cu viața urbană, precum și cu câteva particularități ale orașului.

Populația orașului amintit este compusă din români, bulgari, greci și evrei. Comerțul se găsește, aproape în totalitate în mâinile grecilor și evreilor, iar în ceea ce-i privește pe români, aceștia, în general, nu sunt implicați în activități comerciale. Cu toate acestea, și între români există oameni bogați, unii dintre ei fiind chiar foarte pricepuți în ceea ce privește comerțul *en gros*. După români, bulgarii reprezintă etnia cea mai numeroasă din oraș; majoritatea lor se ocupă cu grădinăritul. Cam toate legumele de grădină, care se pot vedea pe piața din Buzău, sunt vândute de către bulgari. Nimeni nu știe mai bine decât ei, de pildă, să cultive cartofii în solul din zonă, cu atât mai mult cu cât acest pământ este negru și gras. În general, bulgarii urmează evreii care, de asemenea, sunt în număr mare în oraș. Trebuie să recunoaștem, cu obiectivitate, spiritul cinstit care îi caracterizează pe evreii din ținuturile românești. Aceștia se deosebesc de cei pe care îi întâlnim la noi³⁶, în guberniile apusene mai ales, și care sunt lacomi și cămătari nesățioși, și dimpotrivă, în cea mai mare parte a lor, sunt negustori sau meseriași corecți. În timpul șederii mele la Buzău, am cunoscut un negustor evreu și m-am mirat foarte mult atunci când am observat că aproape în toate afacerile sale prefera mai curând să piardă decât să-și înșele partenerii cu câteva copeici și aceasta cu toate că nu era foarte bogat. Asemenea spirite rare și cinstite, precum Șalom, nu întâlnești prea des nici chiar între creștini. L-am apreciat întotdeauna pe Șalom și chiar l-am vizitat în p. 58 mica sa locuință, unde totul respira // un aer curat, de corectitudine nemțească și de prospețime. Familia sa nu era mare: era compusă doar din soție, fiu și fiică. El trăia destul de simplu, ba chiar sărăcăcios, deoarece negoțul practicat după caracterul său cinstit și incoruptibil, îi producea adesea pierderi, câștigurile erau destul de rare și în general era o ființă nefericită.

În Buzău populația orașului nu era amenințată de sărăcie și ca atare viața era destul de veselă. Populației îi plăcea să se plimbe și cu ocazia fiecărei sărbători puteai vedea, în fața cârciumilor, bărbați și femei dansând *jocuri*. Nu voi mai repeta părerile despre trăsăturile generale de caracter ale locuitorilor. Asemenea tuturor românilor, buzoienilor le place să bea și să mănânce piperat și se prea poate să depășească, la acest capitol pe locuitorii altor orașe.

Nu sunt lucruri deosebite în Buzău, cu excepția mănăstirilor, despre care am vorbit și a două cazinouri, despre care voi pomeni la locul potrivit.

În oraș mai există încă ruinele unei vechi băi turcești. Dacă este să judecăm după resturile de coloane și lespezi clădirea a fost chiar frumoasă, însă acum este doar o grămadă de pietre, lângă care sunt construite câteva prăvălii de mici dimensiuni. Mi s-a spus că, odinioară, din cauza aburului prea fierbinte un agă turc

³⁶ Respectiv, în Imperiul rus.

s-a sufocat și a murit, iar altă dată că au murit vreo 20 de turci, deoarece un cutremur a dărâmat baia și i-a îngropat pe acești oameni drept credincioși sub o grămadă de pietre. Toate acestea pot fi însă, la fel de bine, fabulații ale oamenilor simpli din oraș. În Buzău sunt multe grădini, unde este plăcut să te plimbi pe timpul verii, dar nu vorbesc aici de grădina Episcopiei cu care am avut ocazia să-i familiarizez pe cititori la începutul acestui capitol. La o verstă³⁷ de Buzău se găsește un minunat crâng, care se află în proprietatea orașului. Acesta este considerat drept locul ideal pentru cele mai frumoase plimbări, drept care este frecventat de majoritatea buzoienilor. Cu ocazia sărbătorilor poți întâlni acolo aproape întreaga populație a Buzăului; acolo cântă muzica, lumea – compusă din numeroase familii din oraș – stă pe iarbă între copaci, mănâncă gustări și bea vin. Grupul mai select al orășenilor alcătuiește câteva cercuri distincte, unde se gustă înghețată, iar doamnele și domnișoarele joacă dansurile naționale tradiționale în Muntenia. Toată lumea se distrează și trăiește fără nici cea mai mică grijă a zilei de mâine.

IV

Încă o sindrofie. Întâlnire cu cunoscuții. Femeile și caracterul lor.

p. 73

Dragoste de seară în Buzău. O serenadă românească. Bărbații nu se tem de schimbare. Cazinoul și semnificația sa. Jocuri de societate, dansuri și partide. Viața publică și cea domestică

Spre seară m-am îndreptat către vechiul meu prieten B. și i-am făcut o vizită acasă. Când am intrat el citea o carte italiană. Văzându-mă, B. s-a ridicat, a pus cartea deoparte și așezându-se pe divan, mi-a spus: „Poftim !”³⁸. Am servit dulceturi, apoi câte o cafea, după care <servitorul> ne-a adus pipele și am stat câteva minute cufundați în tăcere, învăluiți de norșorii de fum ai tutunului.

– Este prea devreme să mergem la Manolescu – a spus B. –, la el sindrofiile încep întotdeauna târziu și noi putem să discutăm ore întregi.

– Spuneți-mi atunci – l-am întrebat eu – ce s-a întâmplat cu ceilalți camarazi de detenție, care au fost <închiși> împreună cu dumneavoastră la Mărgineni ? Unul dintre ei, domnul T., vroia, deîndată ce va fi pus în libertate să călătorească prin Europa. Eu l-am văzut, ce-i drept, în 1851, când era deja liber, dar de atunci n-am mai auzit nimic despre el.

– Povestea lui este destul de simplă, domnule comandant – răspunse B. T., a plecat în Italia și eu l-am văzut la Neapole. // Apoi de la Neapole a plecat la Veneția și m-a rugat să-i dau o scrisoare de recomandare către unul dintre compatrioții noștri mai de seamă, care trăia la Veneția și care era o rudă îndepărtată de-a mea. I-am scris scrisoarea cerută și i-am dat-o, după care el a plecat. Au trecut

³⁷ O verstă=1066,8 m, veche unitate de măsurare a lungimii folosită în Rusia.

³⁸ *Poftim!*

cinci luni și aproape că uitasem de el, când pe neașteptate am primit o scrisoare din Veneția, de la principele Bibescu. El îmi scria că viața în Veneția îl plictisește, că totul acolo este posomorât și impunător, de la clădiri până la oameni și că i-ar place să se întoarcă în veselul nostru București, unde, spre deosebire de Veneția, totul este la vedere. La sfârșitul scrisorii prințul a adăugat faptul că T., prietenul meu, n-a apucat să trăiască mult. Și iată ce s-a petrecut: T., plimbându-se pe lângă un palat³⁹, a întâlnit o femeie cu chipul acoperit, după câteva cuvinte s-a îndrăgostit de ea și a condus-o acasă. A fost atât de nesocotit încât a închis ușa cu zăvoarele și a sărutat-o. Fața italienei i s-a dezvăluit pe neașteptate și el a văzut o femeie de o rară frumusețe. Aceasta i-a zâmbit, dar sârmanul T. nu a observat că acesta era zîmbetul morții: o lovitură de pumnal în piept i-a sfărtecat inima cea înflăcărată, iar apele canalului în care a fost aruncat au devenit o baie rece pentru corpul său. În ziua următoare trupul său, care plutea la suprafața apei, a fost predat prefecturii de poliție care l-a îngropat. În acest fel și-a sfârșit zilele nechibzuitul T.

B. a zâmbit apoi cu amărăciune. Cât despre mine istoria aceasta, atât de simplu povestită, a acționat în mod trist asupra dispoziției mele încât, indiferent cu cine aș fi vorbit, mi-ar fi fost imposibil să mă bucur, atunci când B. îmi relatase povestea tragică a morții nefericitului său compatriot. Apoi am tăcut câteva minute, iar vecinul meu român și-a fumat pipa cu nesaț, ca și cum s-ar fi temut să piardă ultimele resturi <de tutun>. În cele din urmă B. s-a sculat, a pus pipa deoparte și a

p. 75 spus că e timpul să mergem. Am plecat către sindrofie. Casa lui Manolescu era la marginea // orașului, dar cum vremea era încă frumoasă, am străbătut drumul destul de repede. În camerele luminate cu câteva lumânări de stearină l-am întâlnit pe stăpânul casei, domnul Gheorghe Manolescu. Acesta era o persoană de vârstă mijlocie, cu o mică barbă neagră și cu favoriți; privirea îi era șireată iar mișcările sale, fără a fi grațioase, erau destul de vii. Gazda ne-a primit politicos, a fost extrem de amabil și ne-a condus în sufragerie unde stăteau câteva doamne și fumau. În ceea ce-i privește pe bărbați, aceștia se aflau în altă cameră, vecină cu sufrageria și, la fel ca soțiile lor, fumau fără milă prețiosul tutun turcesc. Manolescu m-a recomandat doamnelor, subliniind calitatea mea de comandant al orașului, drept care în minutele următoare am fost ținta a numeroase priviri interesate, care exprimau un sentiment aparte și confereau speranța unui succes.

Printre bărbați am întâlnit două vechi cunoștințe, domnii L. și B., pe care îi știam încă din 1849, când trupele noastre au staționat în Țara Românească. Amândoi erau căsătoriți, iar soția lui B. era o femeie destul de frumoasă, brunetă, o parteneră pătimașă la dans și foarte amabilă cu „cavalerii”. Țiganii cântau un cadril francezesc din viorile lor dezacordate, iar doamnele și domnișoarele mergeau să-și caute partenerii, <pentru dans> care desfășurau partide interminabile la mesele de joc. Cu toate acestea perechile se alcătuiau și începea acea mișcare, veșnic cunoscută în întreaga lume sub numele de cadrilul francezesc.

Am dansat cu doamna Anna, soția domnului B. După câteva fraze de conveniență, am întrebat-o dacă este căsătorită de mult, la care mi-a răspuns că de un an. După puțină vreme conversația s-a îndreptat către relațiile cu soțul, despre

³⁹ *Palazzo*.

fericirea conjugală și altele. În chip foarte deschis, doamna Anna mi-a relatat că se plictisește acasă, că este cu adevărat veselă când se duce în vizită sau atunci când dansează cu cavaleri amabili și politicoși. Mi-am însușit, din orgoliu, acest compliment. În cele din urmă ea a recunoscut că s-a căsătorit din dragoste, dar că, după aceea, soțul și-a arătat adevăratele trăsături, fiind groaznic de zgârcit, așa încât în ultima lună a trebuit să-și coasă <singură> două rochii. În final, doamna Anna, înroșindu-se puțin, mi-a spus cu voce scăzută că ea iubește foarte mult militarii și că, dacă voi mai rămâne în oraș, să nu întârzii să-i vizitez casa. În acea seară nu am dansat mai mult de atât //, deoarece am fost preocupat cu observarea p. 76 caracterului acestor femei. Tinerețea și frumusețea joacă rolul principal în toate societățile, dar în special frumusețea este cea care atrage pe oricine, cu sau fără scop. În Țara Românească frumusețea femeilor este un lucru cât se poate de obișnuit, iar fiecare femeie tânără, chiar dacă nu este frumoasă, dispune de un anumit grad de inteligență. Chiar dacă mai sunt și excepții, asupra acestui lucru nu există nici un pic de îndoială, pentru a spune însă că fetele din Țara Românească nu pun un așa mare preț pe frumusețea lor, aceasta fiind în realitate destul de ușor de evaluat. În schimb o rochie somptuoasă, șaluri, podoabe, creme pentru înfrumusețare și bijuteriile au întotdeauna, în ochii lor, o mult mai mare importanță, mai ales când este vorba de împodobirea capului și a umerilor. Fiind de la natură un caracter ușuratic, neprimind în copilărie o educație suficient de severă, aceste femei urmăresc în viață un singur scop – satisfacerea simțurilor și, din această cauză, caracterul lor este atât de instabil și nu pot iubi pe cineva multă vreme și nu se pot lega nemijlocit de cineva.

Orice sentiment, orice pasiune este de aceea temporară, chiar de la început și fără un scop de lungă durată. Foarte adesea ele înșile nu pot să explice sau să răspundă ce anume urmăresc, aruncându-se de la un obiectiv la altul, făcând cucerire după cucerire. Curioase sunt femeile! Frumusețea femeilor românce este, ce-i drept, uimitoare: au buze înguste, întredeschise pasional, ochii parcă aruncă scânteii, un bust sculptural, iar pielea este asemenea florilor de trandafir. Toate acestea produc o impresie deosebit de puternică. De aceea, cu un discret și tainic tremur îți arunci privirea asupra acestor bacante, urmărești sclipirile ochilor negri și simți, asemenea unor nervi trepidanți, cum se ridică din tine, furtună, căldura și dorința din adâncul sufletului și îți cuprind întreaga suflare. Nici măcar o singură femeie valahă nu poate fi o soție credincioasă. Cu toate acestea, bărbații din Țara Românească nu sunt geloși, căci în ceea ce-i privește nu se simt legați cu nimic de lanțurile căsniciei, iar căminul conjugal este pentru ei rece.

Nici nu apucă bine să înceapă ziua că șeful familiei, care nu a apucat să bea acasă măcar o ceașcă de cafea, fără a arunca măcar o privire iubitei sale soții, fără a privi la copii, se îndreaptă spre local, unde cu o plăcere deosebită bea cafea, fumează tutun la lulea sau dintr-o narghilea și ascultă relatări despre diverse bârfe locale, care-i sunt împărtășite foarte deschis de către compatrioții săi // care, p. 77 asemenea lui, și-au început dimineața cu o vizită la localul din centru. Soția, mamă de familie, părăsită de soț atât de devreme, nu se neliniștește câtuși de puțin din cauza absenței acestuia. Ea mănâncă o dulceată, bea apă, își admiră noua sa rochie

sau cine știe ce alt lucru, dăruit ei de iubit⁴⁰, care de altfel își și face apariția în casa amantei sale. Discută pe îndelete, merg să se plimbe și apoi se despart. Ea se duce la vecinele sale, el la cazino și aceasta înseamnă că totul este în ordine. Cerința vieții este împlinită, însă în ce mod, aceasta e o altă problemă.

În tot timpul convorbirii mele cu cuconița Anna, bărbatul ei nici nu s-a apropiat de noi și nici chiar măcar nu și-a privit soția. Ce-i drept, recunosc că pe mine m-a mirat o asemenea <indiferență> a bărbatului pentru frumoasa femeie care îi aparține pe viață și care, cel puțin sub aspect legal, nu-și poate încredința inima altuia. Femeile sunt egale cu bărbații. Când am conversat apoi cu alte doamne, fiecare din ele, fie în mod deschis, fie în chip indirect, a remarcat lunga mea convorbire cu Anna și a exprimat în mod special supoziția că așa fi preferat-o pe ea înaintea tuturor celorlalte. În cele din urmă sindrofia s-a încheiat și am plecat cu toții acasă. B., plimbându-se alături de mine, m-a felicitat în calitate de amoret, dar mi-a șoptit încetșor la ureche că nu am nici o șansă.

Cuprins de șuvoiul atâtor evenimente neprevăzute, mergeam pe stradă. Vremea era minunată: noaptea caldă de vară, deliciile pasiunii, mirosul florilor se răspândise puternic în aer, casele, luminate de lună, aruncau umbre lungi și fantastice. Frunzele copacilor erau scuturate ușor de vânt, parcă ar fi vorbit între ele. Totul era atât de cald, de umed, încât acționa asupra ființei umane și tulbura sângele. Trecând pe lângă o casă, în micuța grădină, sub ferestre, am auzit un sunet liniștit de flaut, ca și cum cineva ar fi probat coardele acestui instrument. Întorcându-mă după colțul gardului, pentru a nu fi văzut, m-am oprit și am stat să ascult. Timp de peste zece minute am ascultat unul din cântecele românești de dragoste: *O amanta mea ! Frumoasa deschide poarta, / vântul suflă rece, rănilă mă dor și inima pleznește*". Cântecele era interpretat de un glas bărbătesc, cu un ton p. 78 destul de înalt. M-am apropiat // pentru a vedea mai bine cine cânta această serenadă nocturnă. Și atunci am văzut cum s-a deschis geamul și cum un bărbat în vârstă îmbrăcat într-un veșmânt negru, a pătruns în cameră. Geamul s-a închis după el, iar vântul trădător care sufla către mine din grădină a adus un alt sunet, asemănător sunetului unei sărutări și totul a reintrat în tăcere. M-am îndreptat către casă, puternic tulburat de întâmplările din cursul nopții și n-am putut închide un ochi.

Asemenea serenade nu sunt un lucru rar în Țara Românească, însă mai rar este atunci când sunt însoțite și de muzică. Cea mai mare parte a lor se fac cu glas scăzut. Iubitul vine la geam sau la ușă, face obișnuitul semnal și ușa sau geamul se deschid la semnalul său. E de menționat că auzul ascuțit al femeilor l-ar simți și în somn. De altfel, nimic nu-i este prea greu iubirii în Țara Românească. Doamnele și domnișoarele române privesc foarte binevoitor pe orice bărbat care le face cadouri și-l recompensează pe cel darnic cu o patimă neobosită. Așa cum am spus și mai înainte, bărbații nu sunt geloși, iar gelozia lor, când se manifestă, se produce numai în cazuri extreme. Iată ce întâmplare mi-a povestit B. În București, un căpitan din armată, grec de origine, se îndrăgostise cu patimă de soția unui boier important și foarte bogat. Frumoasa doamnă i-a acceptat avansurile și la un moment dat căpitanul

⁴⁰ Amurez.

Brocullo s-a hotărât să plece cu obiectul adorației sale și să se ascundă la țară. Condițiile păreau propice și totul era gata, numai că, înaintea plecării, doamna Dina i-a cerut iubitului său doisprezece galbeni (cervoneți nemțești). Căpitanul i-a înmănat această sumă și cuconița s-a lăsat răpită. Abia în ziua următoare bărbatul a constatat lipsa prea iubitei lui jumătăți și asta doar pentru că întreg Bucureștiul comenta cu voce tare această palpitantă istorie. Au început cercetările, i-au căutat mult și fără succes, în cele din urmă au ajuns pe urmele lor și boierul, luând cu sine și *dorobanții*, s-a îndreptat către satul unde se aciuiseră răpitorul unei femei străine. Căpitanul o însoțise pe iubită în satul respectiv și stătea în balconul casei cu draga sa Dina. Conversau foarte liniștiți, când în fața casei a apărut soțul Dinei împreună cu *dorobanții*. Cu mult sânge rece, căpitanul Brocullo a scos din buzunar pistolul, i-a armat cocoșul <arimei> și s-a îndreptat către boier.

– Dumneata mi-ai răpit soția! a strigat turbat de furie nefericitul soț, retrăgându-se din fața țevii pistolului, care era îndreptată spre el. //

– Cine v-a spus asta, domnule? l-a întrebat cu asprime căpitanul.

p. 79

– Nu trebuia să-mi spună cineva despre asta, răspunse țipând boierul, arătând spre propria-i soție. Prezența ei în casa dumneavoastră este dovada cea mai clară a vorbelor mele și a învinuirilor pe care vi le-am adus. Vă rog să-mi înapoiați soția și, în numele Domnitorului, vă rog să binevoiți să mă urmați la București.

– Dumneavoastră, domnule – răspunse cu sânge rece căpitanul – greșiți și într-un caz și într-altul. Nu v-am răpit câtuși de puțin soția, și, pe cuvânt de onoare, am cumpărat-o cu doisprezece cervoneți, și până când acești bani nu-mi vor fi restituiți, până atunci doamna rămâne în stăpânirea mea.

Boierul s-a scuzat în fața căpitanului, i-a plătit cei doisprezece cervoneți, după care a plecat cu soția înapoi la București.

Așa se trăiește în Țara Românească și acestea sunt relațiile între principalii membri ai familiei în această țară. Bărbații și soțiile trăiesc absolut liber, fiecare merge pe drumul său, îngrijindu-se prea puțin de armonia internă și încă și mai puțin de dragostea dintre ei. Lumea este mare, în ea se găsesc multe bucurii, viața trece repede, trebuie să ne grăbim s-o trăim. Acestea sunt principiile pe care le urmează românii și de aceea își desfășoară existența într-o libertate deplină, timpul zboară repede, o dragoste e înlocuită cu alta și totul trece pe nesimțite, fără să-și dea seama.

Se sfârșește ziua, cu atât mai bine, nimeni nu se mai gândește la ea. Să te gândești la ceea ce deja s-a petrecut, chiar dacă aceasta a însemnat niște momente plăcute, se consideră ca un lucru absolut inutil. Prezentul trebuie utilizat din plin, fără să se aducă nimic plictisitor, cum ar fi amintirile trecutului. Iată de aceea, o întâmplare care, aproape incredibil, îmi revine în amintire:

În anul 1849 am fost de asemenea comandant, însă locul activității era atunci orașul Ploiești și m-au încartiruit în casa unui (?) negustor. În Țara Românească cunoștințele se fac repede, iar cu stăpânii casei, doar dacă aceștia nu sunt niște oameni <moșorâți>, încă și mai repede. Așa s-a făcut că, în a treia zi a șederii mele eram considerat aproape ca un membru al familiei B. Soția lui B. era o femeie tânără, sub treizeci de ani, amabilă și vorbăreată, avea trei copii, și toate erau fete foarte drăguțe. Cam aceasta era toată familia negustorului B. A trecut aproape o

lună, am mai făcut câteva cunoștințe și vremea a trecut pe neobservate. Odată, stăpânul casei a venit la mine în cameră, s-a așezat // pe canapea lângă mine și am conversat aproape o jumătate de oră. Am fumat și am vorbit despre negoțul său, iar la sfârșit m-a informat că în zilele următoare la el va avea loc o nuntă: fratele său mai tânăr, sosit de la Galați, urma să se căsătorească cu fata unui oarecare Chihaia. În încheiere, B. m-a rugat să particip neapărat la eveniment, în seara nunții, după care m-a condus în camera sa pentru a-i cunoaște soția. În camera lui B. am găsit pe stăpâna casei, o femeie încă în putere precum și o fetișcană de vreo treisprezece ani, un copil minunat, cu un zâmbet inocent și, după cum am observat, foarte vioaie. Am rămas foarte mirat atunci când B., fără nici un fel de ceremonie, mi-a prezentat-o pe micuța, numind-o soția fratelui său. Abia atunci m-am uitat mai atent la ochii femeii care se pregătea peste câteva zile să devină soție, mai apoi mamă și să facă un pas mare, ireversibil, în viață. În ochii negri ai Siței, – acesta era numele fetei – era o expresie stranie, pe care n-am reușit să mi-o explic în nici un fel. Ochii aceștia te priveau drept, apoi coborau brusc și din nou se îndreptau către tine, trezind în suflet un simțământ straniu. Mi s-a părut că văd în ei lacrimi, dar a fost numai o părere, căci fata zâmbea și își pleca din nou privirea. Suplă, mlădioasă, dar în același timp matură, tânăra domnișoară era minunată, asemenea unei flori care răsare brusc din pământ și promite multe mângăieri aceluia care avea să-i devină stăpân. Recunosc, că l-am invidiat pe cel care avea să-i devină soț domnișoarei Sița, dar mai apoi am regretat amar aceasta.

La mine sosise prietenul R. – un bărbat tânăr, îndemînatic, cu o înfățișare plăcută și cu un mare succes la femei. R. m-a rugat să-i fac cunoștință cu gazda mea, ceea ce am și făcut cu dragă inimă. Acolo el a văzut-o pe micuța Sița, a conversat cu ea, a privit-o în ochi și s-a îndrăgostit <de ea>. R. vorbea destul de bine limba română și fata, după cum am văzut, nu a rămas indiferentă la aceste sentimente. Eu nu i-am mai urmărit, dar l-am prevenit odată pe R. că această fată este soția fratelui gazdei mele, ceea ce însemna un fruct interzis și periculos.

Odată, gazda mi-a relatat, povestea dragostei fratelui său cu Sița și iat-o pe scurt. Fiind copii, ei au crescut împreună și s-au jucat împreună, deoarece casa tatălui lor se afla în aceeași curte cu casa tatălui fetei. Prietenia din copilărie s-a transformat în dragoste, întărită de obișnuitele promisiuni că vor aparține pe viață unul altuia etc. Bătrânul D. a murit și cei doi fii ai săi au împărțit moștenirea p. 81 <părintească> și au continuat să se ocupe cu comerțul. // Cel mai în vârstă, gazda mea, locuia permanent în Ploiești, iar cel tânăr își desfășura afacerile la Galați și Brăila, unde era membru al unei companii de comerț. În cele din urmă, micuța Sița a împlinit 14 ani, vârstă la care fetele în Țara Românească, nu vă mirați, se căsătoresc. Vasilache D., văzând că Sița continuă să-l iubească și că el însuși suferă din dragoste, s-a întors de la Galați și a propus să se facă nunta. Domnișoara Sița era bucuroasă, iar Vasile, fratele mai mare a ajutat-o să grăbească acest mariaj atât de dorit. În cele din urmă s-a fixat și ziua nunții. Între timp mirii făceau tot felul de cumpărături pentru viitorul eveniment, iar micuța Sița cosea și împodobeă camerele în casa gazdei mele.

Ocupat cum eram cu slujba și cu problemele locuitorilor, nici n-am observat cum a sosit ziua nunții și am aflat de aceasta când gazda a venit din nou la mine și

m-a rugat să particip negreșit seara, la el, la petrecerea de nuntă. L-am felicitat pentru căsătoria fratelui său și i-am promis că voi veni în mod sigur. Așa că, spre seară, m-am dus la ospățul de nuntă. Mirele și mireasa erau acolo și primeau felicitări. A început dansul și toată lumea părea bine dispusă la nunta care începuse atât de fericit. În Țara Românească există obiceiul ca în ziua nunții miresei să i se dăruiască flori, iar dacă nu sunt flori atunci <sunt coronițe> din ierburi care se găsesc în casă în orice anotimp al anului. Proaspăta mireasă fusese copleșită de flori, iar divanul pe care ea stătea se transformase într-o adevărată florărie. Cu două ore înainte de miezul nopții, musafirii au început să se risipească și mai trebuia doar să se ureze tinerilor fericire conjugală și să fie lăsați în brațele dragostei. <Nefericitul> tată a chemat-o pe Sița, dar ea nu mai era <acolo>. S-au gândit că domnișoara e pe undeva prin altă cameră și au început s-o caute dar, în zadar, tânăra dispăruse. A început o căutare generală, gazda mea a trimis niște oameni s-o caute pe mireasă. Toți țipau, toți se agitau, dar fără rost, ea era de negăsit. În acest mod jalnic s-a sfârșit ospățul de nuntă, care începuse atât de vesel. A trecut o săptămână, a trecut a doua, și dispăruta nici urmă de ea. Într-o seară, la o lună după cele petrecute mai sus, făcându-mi plimbarea de seară obișnuită, am intrat la R., de care v-am relatat la începutul povestirii. Locuința acestuia se afla în aceeași parte a orașului și era înconjurată de o grădină mare // care aproape că pătrundea de-a binelea chiar în vilă. Stăpânii casei nu erau acolo, ei trăiau la București, iar locuința era păzită de un portar. În camere nu era nimeni și servitorul mi-a spus că stăpânul își bea ceaiul în grădină. M-am îndreptat către grădină și într-un foișor din viță de vie l-am zărit pe prietenul meu conversând cu o încântătoare nimfă. La sosirea mea a început să râdă, și glumind, a spus că se simte obligat să mă prezinte iubitei sale⁴¹, împingând-o către mine pe fata care stătea în foișor. Puteți să vă imaginați uimirea mea când am recunoscut în ea pe frumușica domnișoară Sița, cea care dispăruse chiar în ziua nunții. Prietenul meu mi-a povestit că, el chiar de la prima cunoștință a început să-i facă curte fetei, care nu s-a arătat indiferentă la avansurile lui. Chiar în ziua nunții, R., jucând rolul îndrăgostitului disperat, a rugat-o pe Sița să vină seara la el pe stradă, pentru a-și lua rămas bun. Au stabilit un semnal între ei, la care domnișoara Sița, auzindu-l, a ieșit din cameră, străduindu-se să nu fie observată. Lucrul acesta nici nu a fost prea greu, întrucât petrecerea era în toi, iar mesenii erau veseli cu toții. R. a reușit să o convingă pe Sița să abandoneze nunta și să meargă la locuința sa. Și într-adevăr, a luat-o pe fată la el și a ascuns-o atât de bine, încât nimeni n-a putut ghici unde dispăruse Sița. Povestea s-a sfârșit prin aceea că sărmana Sița a fost abandonată și uitată. Când R. a plecat, ea a redevenit din nou fata cea veselă și nu s-a pocăit pentru cele săvârșite în trecut, încercând să arate că nu i-a fost, de fapt, greu. Ceva mai târziu am aflat însă că bărbatul Siței, întrucât își păstrase vechea dragoste pentru ea, s-a întors la ea. Și au trăit astfel, fără a se necăji unul pe altul, iar soțul nu și-a învinovățit soția și nu s-a răzbunat pe ea pentru trecut. Minunat caracter!

Cum în relatarea mea am pomenit de câteva ori cuvântul *casino*, doresc acum să-l explic: cazinoul este fie un hotel sau un han, unde cafeneaua coexistă cu mese și camere separate pentru locuit, care sunt date contra cost amatorilor, în cea mai

⁴¹ *Amurezka*.

mare parte pe un termen scurt. Față de cafenelele obișnuite cazinoul posedă avantajul că acolo, pe lângă cafea, poți găsi aproape întotdeauna gustări și poți lua chiar și prânzul, precum și camere distincte atât pentru odihnă sau pentru anumite ocazii, ca în cazul perechilor <recent> căsătorite. În timpul verii, românii, care sunt p. 83 pasionați de biliard, iau aici gustarea sau prânzul, care la ei totdeauna se transformă // într-o singură masă. Apoi ei se îndreaptă către una din acele camere separate, unde li se oferă luleaua cu tutun, apă rece și cafea, iar uneori și înghețată, dacă aceasta se găsește în acel cazino. Acolo se odihnesc și petrec câteva ceasuri într-o leneșă trîndăvie, până când venirea serii răcorește atmosfera și pune capăt căldurii toropitoare de peste zi. Această schimbare îi determină la o plimbare în grădină sau la vreo întâlnire în oraș cu una din iubite. Fiecare român se consideră îndreptățit să aibă mai multe idile amoroase și se laudă cu asta înaintea celorlalți.

La cazino unde în mod obișnuit se intră dimineața și seara, se adună oameni din toate păturile <societății>. Nu este interzisă intrarea nimănui, cu excepția celor sărmani și foarte săraci. Acolo se discută cele mai recente noutăți și evenimente petrecute în oraș, se transmit <bărfele>, se citesc ziarele sau alte publicații, sau chiar ordonanțe ale poliției municipale sau ale conducerii superioare. Întreaga viață a românilor este concentrată în aceste reuniuni zilnice: spre pildă acolo tagma negustorilor încheie obișnuitele sale contracte comerciale sau ia cunoștință de creșterea sau scăderea prețurilor la anumite produse sau articole comerciale. Alții, la rândul lor se străduiesc să-și sporească creditul prin obținerea de foloase, obținute atât prin produse, acțiuni de speculă sau dobânzi. Toți se înșeală unul pe altul, alcătuiesc diferite planuri și se fălesc, în chip prostesc, cu succesele lor în fața celorlalți. În cazino există, de asemenea și biliard, joc care românilor le place foarte mult și pe care se înghesuie să-l joace. Alt joc, de asemenea foarte căutat, se numește *Tablă*. Acesta se joacă pe o tablă, de mărimea celei de șah, însă cu un mare număr de piese și cu două zaruri. În cazino se joacă, de asemenea, cărți, pe măsute mici care sunt plasate în fața canapelelor, care se întind neîntrerupt de-a lungul pereților, iar în mijloc se află masa de biliard. Jocul preferat de cărți în Țara Românească este *concina*, după care urmează *dardor*-ul – un joc <de cărți englezes>, apoi obișnuitul preferans (în variantă simplă), pichet⁴² și alte jocuri.

Să trecem acum și la jocurile care sunt destinate să destindă și să înveselească p. 84 clasa săracă din Țara Românească: acestea nu sunt prea numeroase // și se rezumă, în principal, la dansul național numit *joc*. Cu ocazia sărbătorilor femeile și bărbații se adună în fața cârciumilor, unde însuflețiți de licorile lui Bachus, încep să danseze jocul. Flăcăii tineri și fetele alcătuiesc un cerc, prinzându-se de mână, fie acesta un flăcău, fie o fată, fie o babă etc. Muzica începe să cânte și cercul se mișcă la început într-o parte, apoi în alta, cam în genul dansurilor noastre căzăcești. Apoi, în timpul mișcării cercului <de dansatori>, oamenii care îl alcătuiesc își aruncă îndemnuri unul altuia, fie mai grațioase, fie mai agresive. Apoi în mijlocul cercului iese un băietan tânăr și suplu, joacă în mijlocul aceluia, după care alege pe tânăra pe care o place. Cercul apoi se împarte în perechi, iar cea dintâi pereche o

⁴² Jocuri de noroc frecvente în epocă. Vezi mai pe larg asupra acestui aspect P. D. Iacob, *Jocuri de societate în Principatele Române în „Magazin istoric”, nr. 5 (482), mai 2007, p. 80–82.*

reprezintă tânărul și aleasa lui. Perechile sar, se învârt în cerc, aleargă în diferite direcții pe iarba verde sau, dacă jocul se desfășoară în oraș, pe străzi. În felul acesta jocul se încheie, dar dacă participanții nu au obosit ei se adună din nou și o iau de la început. În general, în acest dans, fiecare poate improviza după gustul său, cu excepția câtorva reguli de bază, pe care le-am prezentat mai sus.

În general românii le place să se distreze de sărbători și în fiecare duminică se adună la cârciumi pentru a bea, a cânta și a juca jocuri <naționale>. Și aici, ca și peste tot, se poate observa caracterul un pic ușuratic al poporului, care pune satisfacerea simțurilor sale mai presus decât orice în viață. Peste tot poți vedea numai fețe vesele, figuri lipsite de griji și nu te poți împiedica să nu gândești că acești oameni nu au nici un fel de amărăciuni sufletești, nici un fel de griji ale vieții cotidiene. Aceasta deoarece li se pare că trăiesc pe niște insule ale fericirii, unde poți să trăiești fără grija zilei de mâine. Vă înșelați însă: în fața voastră se află un om sărman, pentru care mâine poate însemna lipsa oricărei bucați de pâine, și a oricărui refugiu pentru viață. El însă nu e mâhnit din această cauză, asta va fi abia mâine, așa că azi trebuie să fie vesel și să nu aibă nici o grijă. În cazul altuia nevasta trage să moară, dar el merge liniștit la cârciumă și bea rachiu. La început, nu bea mult, dar încetul cu încetul, chiar fără a fi beat, uită orice grijă, se încadrează în veselia generală și se alătură mării majorității, ca și cum ar sărbători un eveniment deosebit de fericit sau ar fi primit o moștenire. //

Această nepăsare față de tot ce este trist sau întunecat în viața românii își p. 85 are originea nu într-o inimă rea, ci izvorăște din lejeritatea naturală a caracterului, precum și capacitatea cu totul specială de a se delecta cu adevărat, de a-și însuși în totalitate veselia din jurul său. În acest fel înaintează acest popor pe lungul drum al vieții, luând totul cu inima ușoară, alegând partea plăcută din orice întâmplare veselă, fără a se lăsa pradă gândurilor negre despre viitor, uitând amărăciunile trecutului și rămânând indiferent față de nefericirile prezentului.

Viața de familie, cel puțin în sensul în care o înțelegem noi, nu există la români. La ei există ceea ce am putea numi viață casnică, în sensul că ei trăiesc uneori acasă, dar aceasta din necesitate și nu din dragoste pentru sângele propriu. Căminul casnic nu-i încălzește, ci ei doar dorm lângă el. Familiștii trăiesc la fel ca nefamiliștii, cei căsătoriți la fel ca și burlacii. Niciodată românii nu stau acasă pentru soții sau pentru copii; aceasta fiind o jertfă pe care nu se simt în stare să o îndure. Ei consideră educația copiilor drept o treabă puțin importantă și o lasă pe seama soției sau îi trimit pe aceștia, atunci când cresc, la pension, la București, aceasta presupunând însă o stare materială bună pentru părinți. Femeile, doamne, mame, odată devenite soții, caută să suplimenteze pustietatea inimii și plictiseala vieții. În asemenea împrejurări apare consolatorul și o mamă de familie nu se rușinează să aibă un iubit, iar aceasta nu se petrece în taină. Soțul iese pe o ușă, iar consolatorul intră la nevasta lui pe cealaltă. Spre seară stăpâna casei se duce la sindrofie unde, în cercul cunoștințelor sale feminine povestește foarte des că vrea să-și părăsească iubitul întrucât și-a găsit altul, mai bogat și mai tânăr. În acest fel trec serile, zilele, anii și întreaga viață a acestui popor într-o neîncetată satisfacere a pasiunilor sale, într-o eternă învârtire, în timp ce obligațiile sfinte de familie rămân

neîndeplinite. Consecințele tuturor acestora și descendenții imorali reflectă în fapt toate viciile și lejeritatea de caracter a părinților și educatorilor lor.

Necunoscând binefacerile vieții de familie, românii își trăiesc, din această cauză întreaga viață în public, la vedere, mod pe care ei îl iubesc și în care sunt unite pentru ei bucuriile și satisfacțiile vieții. Vine dimineața: românul se îmbracă, bea acasă un pahar de apă cu dulceață și apoi se grăbește să iasă în stradă; ca și cum s-ar înăbuși în casă, ca și cum // l-ar goni înainte o forță nevăzută, și el asemenea evreului rătăcitor, gonește înainte, supunându-se glasului groaznic al soartei. Viața în afara familiei a românilor se concentrează la întrunirile publice, la cazinouri, cafenele, în băcării și la bănci. Acolo aleargă toți să asculte, după cum se exprimă ei, *ce vorbește lumea*? Acolo, printre altele, ei beau cafea, fumează, încropesc planuri privind comerțul și diverse întreprinderi sau acțiuni sociale și ziua trece pe nesimțite. Seara se plimbă prin grădini și pe străzi, ceva mai târziu se adună la petreceri de seară, unde bârfesc și joacă cărți, după care, cu un ceas sau două înainte de miezul nopții, se întorc acasă.

Chiar și administrația în principatele dunărene reflectă spiritul poporului, deoarece acolo orice hotărâre de ordin judecătoresc sau administrativ este adusă la cunoștința populației pe străzi în felul următor: Un dorobanț aflat în slujba poliției, împreună cu un toboșar și cu un funcționar apar pe stradă, toboșarul bate ritmic în tobă și anunță populația că va urma un anunț, iar locuitorii ies în stradă. Dacă se adună măcar douăzeci de oameni, funcționarul (sau pisarul) începe să citească actul respectiv, în care se comunică fie o dispoziție a guvernului, fie aplicarea unei sentințe judecătorești. După ce a încheiat cititul, procesiunea își continuă drumul, se oprește pe altă stradă, toboșarul bate din nou și vechea comedie se repetă până nu mai rămâne nimeni pe stradă. Atunci această formație se întoarce îndărăt la poliție, ceea ce înseamnă că <această> comunicare s-a încheiat (*am isprăvit*)⁴³. În general, întreaga viață publică a românilor se desfășoară în libertate și este caracterizată de sinceritate: nimeni nu-și ascunde părerile și toți vorbesc foarte curajos despre orice <subiect>. Ținând cont de dragostea acestui popor pentru libertate, infracțiunile, în special cele cu caracter juridic sunt puține. Hoția, în schimb, nu este o raritate, căci aceasta, așa cum se spune, face parte din caracterul românilor. Cu cât trăiești mai mult printre români, cu atât mai mult te miră ușurătatea și superficialitatea caracterului lor, care aruncă o amprentă specială, de neșters, pe viața lor. Veți putea vedea însă în jurul dumneavoastră și oameni dotați cu energie și cu o aplecare instinctuală către tot ceea ce este esențial <în viață>. Deși atrași de lucrurile ușoare și plăcute, de tot felul de delicii, ei sunt totuși gata să facă un bine aproapelui și să fie indiferenți față de propria soartă. La aceștia au însă trecere obligațiile sfinte ale omului, așa cum ne îndrumă religia, văzute ca un scop principal al vieții și ca mijloc de a atrage înaltele țeluri atribuite de providență omului.

⁴³ În text.

Privire asupra evenimentelor politice din anul 1853, petrecute în timpul trecerii trupelor ruse prin principatele dunărene. Caracterul evenimentelor. p. 87

Importanța epocii petrecute. Voluntarii. Alte evenimente.

O plimbare la o mănăstire din munți: Ciolanu

Trecând Prutul, avangarda trupelor noastre sub conducerea generalului-aghiotant conte Enrepp-Elmt⁴⁴, s-a îndreptat, prin marșuri rapide spre București, pentru a-l ocupa. După ocuparea capitalei Țării Românești, contele Gorceakov⁴⁵, comandantul suprem al armatei, a dirijat trupele spre malurile Dunării, unde, în așteptarea declanșării conflictelor cu turcii, au fost ocupate cele mai importante localități de la frontieră. În acest timp, în ambele principate, odată cu intrarea acolo a trupelor noastre, a fost stabilit principalul drum militar, de la Iași la București, trecând prin Bârlad. Pe întreg parcursul acestui drum, în punctele importante și, cel mai adesea în orașe, au fost înființate etape și în cadrul lor șefi de etapă. Au fost constituite spitale militare provizorii precum și magazii de provizii, de unde trupele aflate în trecere se puteau aproviziona cu produse pentru perioada care le trebuia, până să ajungă la următoarea magazie. Turcii, la rândul lor, au fost primii care au declanșat operațiile militare împotriva rușilor și malurile Dunării au auzit din nou glasul tunurilor noastre. Prin politica sa pașnică, marele nostru suveran, iubitor de Dumnezeu, Nicolae I, încă oscilează. El ezită se declanșeze operații hotărâtoare, așteptând ca înverșunarea musulmanilor să se potolească și ca drepturile creștinilor în Orient să fie recunoscute de Poartă și întregul Orient la cererea Rusiei, apărătoare a credinței pravoslavnice. Cabinetul rus a prezentat revendicările sale și guvernelor puterilor europene, neascunzând câtuși de puțin intențiile sale drepte și judicioase. La Viena a fost convocat un congres al reprezentanților politici ai principalelor puteri europene pentru discutarea problemei Orientului. Tot aici s-au luat în discuție și legitimitatea cererii guvernului rus, care privea în chip direct drepturile religioase ale tuturor creștinilor pravoslavnici din Răsărit, ignorate și anulate de fanatismul musulman asupritor. Între timp trupele noastre au bătut și au învins pe turci, fără a trece // Dunărea. În general operațiile militare au avut un caracter defensiv. Câteva lupte fără importanță, dintre care s-au remarcat în special cele de la Oltenița⁴⁶ și de la Cetate⁴⁷, au încheiat în anul 1853 războiul <cu turcii>. În acest timp însă politica vicleană și evazivă a Angliei și Franței acționa în taină, așteptând doar momentul prielnic pentru a-și lepăda masca și a declara război Rusiei. O flotă combinată anglo-franceză a apărut la Constantinopol și puterile

⁴⁴ I. V. Enrep-Elmt, general rus.

⁴⁵ Mihail Dimitrievice Gorceakov (1789–1868), conte, general-maior de infanterie, comandant suprem al trupelor ruse din principatele române în anul 1853.

⁴⁶ Municipiu, jud. Călărași.

⁴⁷ Sat și comună, jud. Dolj.

aliat, fără a efectua o declarație prealabilă de război rușilor, au declarat că sunt hotărâte să apere națiunea turcă de cererile abuzive și ilegale ale Rusiei, efectuate, chipurile, în scop de cucerire. Aceasta a fost de ajuns, vâlul ne-a căzut de pe ochi și am văzut cu toții clar faptul că Anglia și Franța căutau doar o posibilitate de a declara războiul. Odată ce această posibilitate a apărut și flăcările invidiei au început să ardă, s-a deschis începutul unei mari epoci, cunoscută sub numele de cheștiunea orientală.

[Autorul justifică caracterul „patriotic” și „legitimitatea morală” a războiului purtat de Rusia împotriva coaliției anglo-franco-turce]

p. 91 Mai apoi, noi am început, încetul cu încetul să ne retragem din principatele dunărene. Odată cu aceasta s-a produs un fenomen care a exprimat adevăratul spirit al popoarelor creștine, în particular al grecilor, bulgarilor și al altor creștini trăitori în Moldova, ca să nu mai vorbim de localnici, munteni și moldoveni. Când a răsunat puternicul glas al luptei credinței pravoslavnice cu islamismul, fideliile credinței creștine din Moldova, Țara Românească, din toate păturile societății s-au adresat autorității militare ruse cu rugămintea de a li se permite să ridice și ei arma împotriva dușmanului comun și să lupte alături de trupele ruse. Împăratul Nicolae I a aprobat concentrarea și strângerea acestor voluntari, iar în luptele purtate în jurul Dunării ei s-au distins prin curaj și bărbăție. Mai trebuie spus că, atunci când a început retragerea trupelor noastre, voluntarii s-au alăturat armatei ruse și au trecut împreună Prutul.

N-aș putea încheia povestirea mea fără a vă istorisi călătoria pe la mănăstiri. În apropierea munților, la vreo 30 de verste de Buzău, se află trei lăcașuri minunate: Ciolanu⁴⁸, Poiana Mărului⁴⁹ și Vintilă Vodă⁵⁰. Toate trei sunt mănăstiri de bărbați. În prima zi liberă am plecat la Ciolanu. Pe 7 mai 1854, dimineața devreme, am plecat în munți: drumul se strâmta permanent și urca tot mai sus. Pe pantele munților, care mi se înfățișau ca niște pereți înguști, creșteau brazi și tufe de alun. Privind piscurile munților care se înălțau unul deasupra celuilalt, mi se păreau asemeni treptelor unei scări gigantice, al cărei capăt se pierdea printre nori. Pe pantele acestora se găseau imenși bolovani, de forme cât se poate de ciudate, iar vântul ușor al dimineții de vară aducea cu el zgomotul torentelor de apă din văi, care când scădea, când se intensifica, producând o impresie ciudată. În anumite locuri trecătoarea, lărgindu-se cuprindea o serie de poienițe acoperite cu o iarbă aromată, iar prin aceste pajiști, asemenea unor panglici arginti, curgeau mici pâraie, care se îndreptau apoi spre marginile pantelor muntoase și un șuvoi de piatră mobil, cădeau grațios în prăpastie.

⁴⁸ *Tzolanî*. Mănăstire situată în com. Ciolanu, jud. Buzău, metoc al mănăstirii Dușco din Rumelia, fondată probabil la sfârșitul secolului al XVI-lea. Prima mențiune documentară datează din 15 ianuarie 1600, în timpul episcopatului lui Luca din Cipru.

⁴⁹ Poiana Mărului. Situată în apropierea satului Jitia de Sus (jud. Vrancea), mănăstirea a fost fondată la începutul secolului al XVIII-lea, probabil în jurul anului 1730. Între 1744–1746 a servit ca centru de propagare a doctrinei isihaste a lui Paisie Velicikovski. Arsă în timpul războiului ruso-turc, la 1771, a fost refăcută în 1784 și completată la 1810 cu o biserică mare, sub oblăduirea episcopului Costandie al Buzăului.

⁵⁰ Vintilă Vodă (sau Menedic). Mănăstirea este atestată documentar în 1532 și a fost rezidită în 1748. Este amplasată în marginea comunei cu același nume, jud. Buzău.

În timp de vară ambianța munților are întotdeauna un farmec deosebit, special. Veți simți aproape tot timpul adierea răcoroasă, // cât se poate de blândă, a p. 92
vântului, precum și aroma proaspătă a ierbii de la munte, care întotdeauna are un efect benefic.

Astfel, ne-am continuat drumul timp de două ore pe un drum îngust, care urca tot timpul. Dar deodată îngustimea a fost înlocuită de un spațiu larg, drumul a cotit către dreapta și printre o livadă de meri verzi și de acacia a strălucit crucea hramului. Ajunsesem aproape de peretele din spate și însoțitorul mi-a spus că ajunsesem la mănăstire <la Ciolanu>. La mănăstire este greu de ajuns călare, din cauza munților deosebit de abrupti pe care este construită. Cea mai mare parte a vizitatorilor ajung aici mergând pe jos sau eventual pe niște mici cai de munte care pot fi obținuți din numeroasele cătune aflate în împrejurimile mănăstirii. Noi am urcat muntele pe jos și prin niște porți mari am ajuns în prima curte a mănăstirii. În această curte se afla o mică clădire, pentru primirea și găzduirea dreptcredincioșilor veniți în vizită la mănăstire; urmau apoi câteva magazii și bucătăria mănăstirii. Clădirile erau construite din piatră de munte și parțial din bolovani din râu. În cea de-a doua curte se aflau două biserici: una cu numele lui Isus Mântuitorul, a doua cu hramul Sfintei Treimi. Chiliile fondatorului se unesc cu interiorul hramului Sf. Treimi, iar chiliile fraților monahi încep pe partea cealaltă a bisericii și merg până sub amfiteatrul muntelui. Lângă fiecare chilie cresc câțiva copaci și coroana lor plină de verdeață nu permite să treacă strălucirea fierbinte a soarelui, asigurând locatarilor lor o răcoare plăcută. De la geamurile chiliilor vederea către munții înconjurători este deosebit de frumoasă. De la baza stâncilor mănăstirii începe un șir de culmi nu prea înalte, care se continuă în zare crescând și mărindu-se. Astfel, în fața noastră se afla un imens spațiu muntos, iar la marginea orizontului înălțimile întunecate ale munților păreau asemenea valurilor înghețate ale mării. Te aștepți ca din clipă în clipă, la picioarele tale să clocotească aceste valuri sure și întunericul să fie gata să te cuprindă în adâncurile sale reci și adânci. Tremuri și simți că te înăbuși, însă nu-ți poți dezlipi privirea de la înaltul dar înspăimântătorul tablou al naturii, căci ești ca înlănțuit de locul de un farmec de nedescris.

La limita stâncilor de piatră din firisoare înguste argintii // izvorăsc pârâiașe p. 93
de munte. În nopțile cu lună plină, aceste pârâiașe înguste, veșnic în mișcare, veșnic murmurând, luminate de strălucirea mată a lunii, par niște creaturi ciudate, ușoare, aflate sub pante repezi și unindu-se cu alte sunete ale nopții te vrăjesc cu sunetul unei melodii ciudate, aparte de parcă ar fi limba duhurilor.

În mănăstire, exceptându-l pe egumen, se află opt persoane aparținând frăției monahale. Monahii sunt aproape toți în vârstă, doar unul dintre ei având sub cincizeci de ani și acesta fiind cel mai tânăr. Egumenul m-a primit cu foarte multă bunăvoință și m-a invitat în chilia lui. Chilia egumenului era simplă, fiind compusă dintr-o cameră mare, în care o mică parte, separată printr-un perete despărțitor, servește pentru rugăciune. Cealaltă, în care am intrat cu ele, servește pentru primirea celor care vin în vizită la părintele-stareț și în afară de două bănci și patru scaune de lemn aflate în jurul unei mese, nu are nici un fel de alt mobilier. Pe pereți atârnav câteva tablouri cu conținut religios, iar în partea dreaptă de la intrare se găsea un imens covor cu modele (figuri), în fața căruia ardeau șapte lămpi.

Egumenul era un om de vreo șaptezeci de ani. Era, cu toate acestea, un om înțelept, asemeni bătrânilor de vârstă mijlocie, cu o față scurtă și mâhnită. Era de neam sârb și vorbea bine rusa așa că te puteai înțelege cu el, iar slavona o citea bine și de aceea săvârșea liturgia în slavonă sau pur și simplu în rusă. Îi iubea foarte mult pe ruși și, așa cum mi-a spus, se ruga întotdeauna pentru bunăstarea și sănătatea monahului rus și pentru gloria poporului său, apărător al credinței pravoslavnice răsăritene de ferocii săi dușmani. M-a tratat cu o minunată dulceață din cireșe sălbatice, la care după obiceiul general al acestei țări, s-au servit pahare cu apă. Am băut cu deosebită plăcere apa de munte limpede, curată și rece ca ghiața, și mărturisesc că, de atunci n-am mai băut o apă atât de bună, ușoară și înviorătoare.

Urmând să țină slujba în biserica principală, starețul mi-a arătat altarul bisericii și alte obiecte, aparținătoare hramului, dar nici unul nu era de o valoare deosebită. Două lucruri mi s-au părut însă extrem de interesante. Primul este o cruce, care a fost trimisă mănăstirii de voievodul din Țara Românească, Mihai Viteazul, în semn de recunoștință // și în amintirea victoriei sale asupra turcilor, p. 94 reputată în timpul domniei sultanului Soliman cel Mare⁵¹. Celălalt obiect este o mică evanghelie slavonă, placată cu decorațiuni de argint și despre care nu se știe cum a ajuns în stăpânirea mănăstirii. Biserica în general nu este bogată, ba se poate spune chiar săracă, deși veniturile ei ajung la două mii de cervoneți. Însă o parte a acestor bani se trimit la Ierusalim, iar o altă parte pentru întreținerea și înfrumusețarea hramului. Însă cea mai mare parte – mi-a spus egumenul – se pune deoparte pentru ziua neagră. Este o veche predicție potrivit căreia va avea loc un sângeros război al pravoslavnicilor cu turcii, după care întreaga populație creștină a Turciei și întregul Orient va fi eliberat de oricare influențe străine și va obține libertatea deplină. În așteptarea acestor vremuri strașnice ei se tem să împodobească mănăstirea cu obiecte de preț pentru ca nu cumva, în cursul acestor tulburări, acestea să nu cadă în mâna celor ce nu sunt pravoslavnici.

După prânz m-am întors înapoi la Buzău pe același drum ca la venire, nu înainte de a mulțumi bunului stareț pentru binevoitoarea sa ospitalitate. La despărțire, dându-mi puțină anafură, acesta mi-a spus: „Să vă binecuvânteze Dumnezeu pe dumneavoastră și pe toți cei de seminție rusă, deoarece nu am mai văzut pe altcineva din neamul dumneavoastră. Mă voi ruga, ca și până acum, să dea Dumnezeu marelui vostru suveran în mână praștia lui David, pentru învingerea necinstului Goliat”. Ne-am despărțit și de atunci eu păstrez în amintire aceste ultime și îmbucurătoare cuvinte ale acestui sfânt pustnic, care se vor împlini în curând.

⁵¹ Eroare. Domnia lui Soliman cel Mare (Magnificul) a avut loc între anii 1520–1566 cu mult înaintea urcării pe tron a voievodului român (1593).

ANONIM POLONEZ

Despre autorul jurnalului intitulat *Scenographia-Memoary czyli Pamiętnik* (Scenografie – Memorii sau Jurnal), descoperit în manuscris de Ilie Corfus, cu multe decenii în urmă, în Biblioteca Publică din Varșovia (Biblioteka Publiczna), cunoaștem foarte puține date biografice. Din însemnările sale zilnice știm că era ofițer în armata rusă, care a ocupat Principatele române în timpul războiului Crimeii, polonez de origine și medic de profesie. Din păcate, nu cunoaștem numele acestuia și nici indicii privind data nașterii și morții, familia, educația, cariera militară. În cele 494 pagini ale jurnalului, referitoare la ocupația rusă din principate în anii 1853–1854, informațiile sunt diverse și privesc prezența trupelor de ocupație, drumul lor prin țările române, localitățile întâlnite pe parcurs, descrieri în amănunt ale unor sate și orașe, impresii despre viața locuitorilor. În mare parte, cele consemnate de ofițerul polonez sunt impresiile unei persoane aflate la primul contact cu românii și spațiul locuit de ei, ceea ce explică anumite caracterizări și concluzii și care nu reflectă realitatea în întregul ei. În lipsa textului original, suntem nevoiți să ne limităm la cele două fragmente din jurnal, publicate de Ilie Corfus, ce ne oferă un tablou al Iașilor și Bucureștilor în prejma izbucnirii războiului Crimeii.

ANONIM POLONEZ

Iași și București în timpul ocupației rusești din 1853–1854¹

Iași

În ziua de 18 decembrie 1853, primul eșalon al regimentului Erywan își făcu serviciul divin în piața din Sculeni², iar la orele 11 dimineața porni din Sculeni în ordine de bătaie. Chiar pe Prut, la Sculeni, se află carantina și, aruncat peste râu, un pod de vase militar. Clădirea carantinei este îngrădită în formă de pătrat și pe fiecare latură a acestui pătrat se află pe dinafară câte trei cabine pentru santinele, adică două la colțuri și una la mijloc. Scrisorile noastre soseau din Turcia ca venite dintr-o <țară cu> ciumă, încât lumea se temea să le ia în mână și treceau în carantină. Carantina se află la o oarecare distanță de râu, iar santinelele stau chiar la pod. Pe cealaltă parte a râului se află de asemenea un orașel (partea moldovenească a Sculenilor) prin care drumul duce la Iași. Două drumuri: primul de poștă, mai lung, al doilea particular, dar mai scurt.

Pornirăm pe acest drum mai scurt, care se întinde peste dealuri, acoperite în acel timp de zăpadă și ajunserăm la Iași, seara la orele 6, pe întuneric, flămânzi și

¹ Ilie Corfus, *Aspecte din Iași și București în timpul ocupației rusești din 1853–1854. Fragmente dintr-un jurnal polonez* în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 171–177.

² Sat, com. Victoria, jud. Iași.

înghețați. Ni s-au dat locuințe frumoase, dar reci. Am stat la un grec într-o cameră frumos mobilată, podeaua acoperită cu covoare.

Iașul este un oraș mare, european, capitala Moldovei. Are 6 580 de case și 60 000 locuitori. Scaunul arhiepiscopului grecesc, reședința consulilor străini. Multe case mari, în formă de palate, zidite cu gratii. Se învârt aici trăsurile, căruțe și sănii de birjari. Totuși orașul nu este mai frumos ca Varșovia. Firmele negustorești: totul scris în franțuzește. Am luat cina într-un restaurant franțuzesc, unde pentru o porție de carne de vițel am plătit 40 groși. N-am putut să privesc mult acest oraș, căci a doua zi la 10 dimineața a trebuit să plec. În general nu-i nimic frumos aici, mărfurile în cea mai mare parte, străine. Circulă bani austriaci, rusești și turcești de argint; nu există nici o bancnotă. O nouă greutate deci fu aici schimbul. Țara aceasta n-are nici o monedă a sa, dar cândva, precum se vede, au existat aici monede. Se află în Iași și teatru italian (operă și balet), câteva librării, dar nu cine știe ce. Poliția și miliția moldovenească au uniforme asemănătoare cu armata noastră, deci albastru închis. Ofițerii au mantale și paltoane cu foarte lungi pelerine și căști de formă prusacă, cu vizieră. Soldații au mantale de culoarea nisipului. Miliția e pedestră, călare și jandarmi. Ulani în tot locul. Serviciul pompierilor are căști făcute, din tinichea simplă, albă. Plin de prăvălii de lemn aproape în fiecare casă. Divizia doctorului Romanovski a stat în palatul unuia din familia Ghica, prințul domnitor al Moldovei³. S-a mirat mult, când a văzut boierii sărutându-i mâna. E <aici> obiceiul ca ceilalți să sărute mâna boierului ce domnește. Boierii mari țin în slujbă în casă albanezi sau arнауți, în costum grecesc. Din Iași am plecat în ziua de 19 decembrie la târgul Podu-Iloaiei⁴. Orașel mizerabil, evreiesc, cu colibe reci, - gerul era cumplit, ne apuca neplăcut de picioare.

În genere toți pleacă din Iași nu cu cine știe ce mulțumire; se așteptară la mai mult decât au aflat. Iașii au 6 580 de case, dar fiecare casă mai mare alcătuiește o împrejmuire aparte, ce-i acoperă frontul după obiceiul turcesc, ca spre stradă să fie numai garduri. Străzile sunt înguste, cu trotuare foarte înguste. Orașul foarte frumos, mulți nemți austrieci, galițieni și ruși. Moldovenii sunt un popor fără naționalitate, n-au nimic al lor (!). Mărfuri: austriece, rusești sau turcești. Limba: un amestec de elemente străine (latine, italiene, slave, grecești, orientale). Literatura stă la un nivel scăzut. Nu există o academie, iar tineretul mai bogat se instruiește numai în străinătate, mai mult la suprafață și în lux. În Moldova s-au părăsit pipele și fiecare fumează țigări făcute numai din tutun turcesc, de aceea în librării se vând foite și tabachere de tinichea pictate. Pretutindeni este plin de preoți și biserici.

București

La 29 iunie 1854 am sosit la București [...]. Este un oraș mare, frumos și populat. Are 100 000 locuitori. Este întins, clădit fără simetrie, astfel că seara foarte ușor te poți rătăci. Se împarte, din punct de vedere polițienesc, în mai multe

³ Grigore Alexandru Ghica, domn al Moldovei (1849–1853, 1854–1856).

⁴ Localitate la 25 km de Iași, declarată oraș în 2005.

sectoare, care poartă numele, după culori, astfel: roșu este partea de mijloc a orașului, verde partea ce cuprinde mai multe grădini, apoi partea galbenă și cea albastră. Potrivit acestor părți și poliția are gulere de aceeași culoare și gheretele polițiștilor, ce se găsesc pe străzi, sunt vopsite în culoarea respectivă a părții orașului. Cine vrea să afle un loc ce-l interesează în oraș, îl găsește ușor luând o trăsură, care se numește aici birjă și se plătește și cu ora. Birjele acestea sunt echipaje vieneze, de moda cea mai rafinată, frumos aranjate având forma caleștilor și caretelor. Birjarii fără livrea, iar birjele numerotate. Pe vreme rea, birjarii se îmbracă în mantale de stofă roșie, groasă, cu glugă. Pentru deplasare sunt comode birjele în București, dar pentru pietoni pavajul e păcătos. Trotuarele sunt atât de îngust pavate, încât o singură persoană abia poate merge, iar în timpul ploii picură de pe acoperișuri. Străzile sunt în cea mai mare parte atât de înguste, încât când se întâlnesc două trăsură nu poți sta în siguranță pe trotuar.

Imensele periferii, compuse din case joase, despărțite prin garduri întinse sau nearătându-se de loc la stradă, iau Bucureștilor priveliștea, care poate să se mândrească numai cu partea din centru. În acest sector central, cea mai frumoasă stradă este Podul Mogoșoaiei⁵, pe care se găsesc primele magazine, cele mai frumoase case, teatrul, corpurile centrale de gardă și mișcarea cea mai mare. După ea, Lipsanii au de asemenea o mulțime de magazine diferite; din cauza aceasta și mișcarea este mai mare pe această stradă. Cei mai mulți evrei se găsesc pe Lipsani. Podul Calicilor⁶ și Târgu de Afară⁷ se pot număra la fel printre străzile mai bune. Casele sunt clădite destul de frumos și întreținute în ordine, neîngrămădite, nu prea înalte și cu întinse curți. Sunt destule palate ale celor bogați, ale străvechilor principii români și mari boieri.

Teatrul⁸ este frumos clădit și frumos aranjat în interior. Se cântă în el opere italienești, vodeviluri franțuzești și muzică românească. Apa în oraș este bună. Pentru aprovizionarea orașului cu apă, există un apeduct cu vaporii și pompe de piatră pe toate străzile, ce primesc apa din acest apeduct. Nu trebuie <decât> să pompezi și să tragi de un mâner, pentru ca apa să țâșnească de la sine curată, proaspătă și rece. Bombonerii destule pe fiecare stradă, unde, pentru câteva copeici, poți bea o apă cu dulceață. Înghețată foarte ieftină, vara. Afară de aceasta ai prăvălii cu fructe, în care găsești vara o mulțime de caise, pepeni verzi, pere, mere, vișine, ce te răcoresc în zilele fierbinți. Caisele sunt atât de ieftine și multe, ca la noi prunele. Afară de acestea, în asemenea prăvălii se vând și castraveți, căpșuni, anghinară și alte lucruri de grădină.

⁵ Veche denumire a Căii Victoriei.

⁶ *Poducaliș* denumire sub care era cunoscută Calea Rahovei.

⁷ Veche denumire a Căii Moșilor.

⁸ Clădirea Teatrului Național a fost construită în perioada mai 1848 – decembrie 1852. A fost inaugurată la 31 decembrie 1852. Construcția în stil baroc, a fost realizată după planurile arhitectului catalan Xavier Villacrosse, arhitectul șef al Bucureștilor, naturalizat aici în urma căsătoriei cu Polixenia, fiica dragomanului Petros Serafiar. Planurile au fost avizate de arhitectul vienez A. Hefft. A fost printre primele clădiri din oraș iluminate electric. În 1944 clădirea Teatrului Național a fost avariata iremediabil ca urmare a unui bombardament.

Dacă apa se strică, atunci poți afla aici destul vin ieftin. Ce-i drept se vinde în pivnițe, unde nu se cade să intri, căci acolo se adună norodul simplu la țuică, rachiu și vin, iar astfel de pivnițe se află aproape în fiecare casă. Dar se poate primi astfel de vin și în restaurante, unde au și apă minerală, numită borvis, prin amestecul căreia vinul mueză ca șampania și se lasă băut cu plăcere. Asemenea apă se aduce aici din Brașovul Transilvaniei, în butelii înfundate cu rășină. Vin bun, muntenesc, aproape nu există în București. De obicei este acru, dar în două cu apa minerală este cu desăvârșire plăcut de băut. <Dacă> au aici vin bun, atunci acesta este de la Odobești din Moldova.

Muntenilor și moldovenilor le place mult să se adune în cafenele la favorita lor cafea turcească, ce o beau cu pipa alături, din cești mici, cu apă. Există o mulțime <din> aceste cafenele, iar în ele biliarde. Numele de restaurant este aici cu totul necunoscut. Întrebând de restaurant, poți umbla toată ziua flămând și fiecare cetățean întrebă va ridica din umeri și-ți va răspunde: nu știu ! Într-adevăr numele restaurantului este aici birt, iar în Moldova locanda, dar birtul este un restaurant simplu burghez, ca „charezewnia” în Rusia și „garkuhnje” în Polonia. Cazinoul este localul unde au acces numai cei mai nobili și mai cumsecade și unde nu îndrăznește să intre omul simplu. Cazinoul întrunește de obicei în sine restaurantul, cafeneaua, biliardul, diferite jocuri, muzică și sală de lectură cu gazete, ceea ce birtul și cafeneaua nu pot avea. În București cazinoul, întreținut de vienezi, are în față săli de mâncare, iar în mijloc o imensă cafenea cu două biliarde vieneze, dintre care unul dedicat exclusiv jocului în piramidă. În cafenea se joacă de asemenea cărți, șah și jocul în dame. În cazinou, în timpul carnavalului, se fac baluri și mascarade. Cele mai de frunte restaurante, în care ofițerii noștri nu-și cruțară banii ca să-și arate tonul, gustul și gâturile lor alintate, aparțin „Hotel de Princes”, Cișmigiu și Warmberg. „Hotel de Princes” este un local splendid, demn de asemenea nume. Scările de paradă deasupra cărora atârnă imense policandre, previn pe oaspete asupra minunatului local, unde, în imensa sală destinată în carnaval balurilor mascate, se află mese enorme foarte bine aranjate, apoi mese mai mici și mesute, și unde răsună ecoul franțuzismului, iar fiecare mâncare cât de simplă, <prezentată> sub nume franțuzesc, place, pare că ar fi adusă din Paris.

Cișmigiu și Warmberg⁹ sunt locuri de plimbare vara, unde, afară de plimbare plăcută în grădină, poți afla tot ce-ți dorește inima. Cișmigiu este un parc public de plimbare, unde zilnic de la orele 6 seara se adună publicul bucureștean, doritor de a se plimba și <a asculta> muzică, în aerul plăcut de seară. Parcul acesta, destul de mare, are un lac, unde se poate înota, chioșcuri cu bombonerie și renumitul restaurant al domnului Thierry, înzestrat cu de toate. În Cișmigiu petrece zilnic o mulțime de lume, cei mai mulți însă vin duminică. Sâmbătă vezi aici mai ales eleganța evreiască din București. Ajunge să fii câteva zile în Cișmigiu, ca să vezi publicul bucureștean, printre care observi atâția străini, ca la o expoziție mondială oarecare. Aici un român, colo un grec, bulgar, țigan, evreu, neamț, franțuz, rus, iar mai de mult firește că au fost aici și turci. Toți se plimbă în armonie, fără exagerare și în mod popular, scoțând fum din țigări de tutun turcesc, astfel că în loc de

⁹ Grădină situată în zona intersecției Căii Victoriei cu strada I. Câmpineanu.

parfumul îmbălsămat al ierburilor, trebuie să inspire acea atmosferă de tutun, de care este plin întreg orașul aproape.

Aici poți vedea doamne moderne și elegant îmbrăcate, domni eleganți, la un loc cu străvechi costume românești. Aici o pălărie pariziană acoperă capul tinerelor și bătrânelor citadine române, colo altele elegant acoperite cu o batistă de atlas sau de mătase neagră, albastră, uneori verde, după cum vine mai bine la față, în forma turbanului înconjurat de cosițe. De sub această batistă, atât de grațios legată, apare modern pieptănat părul negru ca pana corbului. Pe lângă acest articol național de îmbrăcăminte de cap, se văd puține rochii naționale la femei, de obicei negre și albe de atlas sau mătăsă, tăiate după jurnalele, cele mai noi. A rămas deci numai o urmă din portul național și aceasta pe capul femeilor. În general nu există aici o durată a vivacității femeilor, ci mai mult o ofilire orientală, turcească. Româncele sunt într-adevăr frumoase, svelte, oacheșe, brunete, dar frumusețea lor ține numai primii ani ai tinereții. Repede se stinge farmecul de pe fața lor, care se ofilește și numai o urmă rămasă pe ea îți arată frumusețea trecută.

Totuși se poate vedea și portul național și anume la femeile din clasa mai de jos, cărora le place să brodeze în stil românesc cămăși albe de muselină și borangic cu desene și fluturi. Precum lângă brunete moderne poți observa și tipul românesc, asemenea lângă tineri români eleganți, oacheși, slabi și cu părul negru, se pot vedea bătrâni adoratori ai portului național, în lungi pantaloni de pânză cu brăie colorate și pe deasupra cu dimie neagră cu mâneci largi. Se învârt aici și greci, în costume naționale. Vesta lor grecească și jiletca brodată toată în aur, precum și câteva poale albe de bumbac, scrobite în falduri dese, scurt tăiate până la genunchi, alcătuiesc portul lor. De la genunchi, ghetrele țesute cu fir acoperă ciorapii. Pe cap poartă un fes roșu, cu un moț lung, turtit pe spate. Vesta și pantalonii erau odată roșii sau albaștri.

Se pot vedea de asemenea și militari munteni, a căror uniformă prezintă un amestec de uniformă ruso-prusacă. Cască prusacă, chiar cu pajura cu un cap, redingotele și epoleții prusaci, iar mantalele rusești. Cazacii munteni, după modelul alor noștri; ulanii în alb. Infanteria îmbrăcată cu stofă cenușie sau albă, cu vipuști albe sau galbene. În Moldova și în Muntenia se află câteva mii din această miliție.

Sunt primite aici monede și mărfuri din toată lumea. Vezi monede turcești, austriece, prusace, bavareze, spaniole. Organizarea țării după model rusesc. Ispravnicul conduce aici orașul și județul ca și guvernatorul. Limba este un amestec de italiană, rusă, greacă și turcă (!). În București sunt atâția străini, încât te poți descurca fără limba română. Totuși ofițerii noștri învățară să discute cu cucoanele. Nu exista unul care să nu știe versurile acestea:

“Spune, spune moldovani
Unde drum la Fokszani,
Unde casa mititica
Szi cocona formaszica”.

Aproape toți negustorii înțeleg rusește, măsoară cu arșinul¹⁰ și vând cu carboave¹¹ și galbeni, nu le plac însă galbenii olandezi, ci cei austrieci și rusești.

¹⁰ Veche unitate de măsură a lungimii egală cu 0,711 m.

¹¹ Veche monedă rusească de argint sau bancnotă de hârtie în valoare de o rublă.

Locuitorii, în mare parte, sunt negustori, proprietari, arendași, boieri; militarii și funcționarii nu <sunt> mulți. Meșteșugarii sunt nemți și evrei. Covacii¹² și muzicanții, țigani.

În parcul Cișmigiu țăganii cântă zilnic, cântece și jocuri naționale. Este de mirare cu câtă abilitate execută cu instrumentele lor de trestie diferite bucăți. Duminica însă se cântă aici muzică militară românească, executând cu exactitate cele mai de seamă compoziții muzicale. Plimbarea în Cișmigiu durează până noaptea târziu. Seara, sub boltele de verdeață luminate, totul este animat, așa cum este în fiecare oraș mare. La urmă grizetele aleargă acasă, iar tineretul se aruncă asupra restaurantului din parc. Aici are loc cina veselă, pocnesc butelii și în fine birjele, care veghează până târziu, duc tineretul săturat de distracții acasă, la odihnă. Iar când în parcul Warmberg domnul Fialkowski¹³ anunță pe afișe o seară de muzică sub direcția primului violonist de aici, domnul Whist, atunci întreaga lume modernă din București, aristocrația și toate grizetele mondene se adună în grămadă la ora 8 la Warmberg, atunci zboară ca nebune birjele și rădvanurile moderne și pentru bani puțini te poți distra în parcul frumos luminat, ascultând muzica. Ce vrei mai mult de la acest București, plin de viață, de petreceri și de toate deliciile!

Cel ce vine aici, nu trebuie să caute distracții și cunoștințe în case, deși nici aceasta nu-i greu. Poți afla societăți elegante și căutate, saloane moderne și mobilate ca la Paris, poți găsi însă, și case modeste dar plăcute, unde se duce viața după străvechiul obicei românesc, unde bătrânul gospodar, în pantofi și cu pipă, se învârte în jurul casei sau se ocupă cu negoțul, iar gospodina, șezând tăcută pe covor cu picioarele sub ea, se scoală la vederea oaspetelui și, băgând picioruțele în pantofi, îl salută cu cuvintele: „plakaczune, poftim sideti”.

În ceea ce privește instrucțiunea, aceasta nu se observă în mare grad la București. Totuși există librării, magazine de instrumente optice și mecanice, ba chiar muzicale, ceea ce arată că sunt aici amatori de științe, deși nu există o academie. În magazine vezi atârinate portretele prințului Gorceakov¹⁴, Ludovic Bonaparte¹⁵, Napier¹⁶, Omer pașa¹⁷, planurile Brașovului, hărțile teatrului de război, etc. Se află aici un fel de școală politehnică¹⁸ și școală publică, dar cei mai

¹² Cei care prelucrau fierul.

¹³ Polonezul naturalizat în capitala Țării Românești era proprietarul celei mai cunoscute cafenele din secolul al XIX-lea din București aflată în dreapta fostului Teatru Național la intersecția Căii Victoriei cu str. I. Câmpineanu. Profitând de prezența ofițerilor străini în timpul războiului Crimeii, a luat în arendă grădina Warmberg, iar apoi a închiriat casa Török, tot de pe str. Câmpineanu. Aici a funcționat una dintre cele mai vestite cafenele și cofetării din București, loc de întâlnire pentru artiștii, scriitorii și gazetarii vremii. După moartea lui Fialkowski (1898) a fost închisă și transformată în restaurant.

¹⁴ Mihail Dimitrievici Gorceakov (1783–1883), prinț, comandantul trupelor ruse din Principate (1853–1854).

¹⁵ Ludovic Napoleon Bonaparte (Napoleon al III-lea) (1808–1873), primul președinte al Republicii a 2-a (1848–1852) și apoi împărat al Franței (1852–1870).

¹⁶ Sir Charles Napier (1872–1853), amiral englez, participant la războaiele napoleoniene, susținător asidu al independenței Greciei.

¹⁷ Omer pașa, general otoman în războiul ruso-turc din 1853–1854, comandant al trupelor de ocupație din principate.

¹⁸ În 1818 se înființa, la mănăstirea Sfântul Sava, prima Școală tehnică superioară.

bogați își fac, în cea mai mare parte, educația în particular, de la străini și pleacă la Paris pentru terminarea ei, unde învață mai mult moda și luxul decât științele folositoare. Muzicalitatea nu este obiectul favorit al doamnelor și rar poți găsi undeva tineretul la pian, iar mai adesea viori simple și cobze se pot vedea prin case, la care auzul și nu notele învață a cânta cântecele și dansurile naționale. Pentru femeie principală educație este aici să facă covoare pentru sine și să prepare dulceață, precum și bucate românești ca pilaf sau mâncare de găscă, pui sau oaie cu orez, apoi plăcinte cu brânză. Copilul învață numai grecește, românește și catehismul. Cu această educație poate fi cetățean, negustor, preot, militar și funcționar. Elevii școlilor au uniformă verde închis, iar la guler, cusute, steluțe din mătase verde deschisă.

Greu afli aici preoți, oameni cu adevărată cultură, dar cel puțin în București se poate totuși observa la ei mai multă civilizație, lustru și oarecare eleganță în îmbrăcăminte. Nu se văd biserici, care să merite atenție în privința structurii și a bogăției (!). Se află aici și o biserică catolică, numită de obicei nemțească, deoarece catolicii sunt aici aproape toți austriei¹⁹; serviciul divin și cazania sunt săvârșite în nemțește de către Bernardini. Există o biserică luterană foarte frumoasă, ridicată prin îngrijirea regelui Prusiei și a împăratului Austriei. În acest oraș nu există deloc o moschee turcească.

Iată tot ce se poate spune, pe scurt, despre capitala Munteniei.

¹⁹ Exagerare.

JAMES OSCAR NOYES

(1829–1872)

James Oscar Noyes s-a născut pe 14 iunie 1829, într-o familie avută din localitatea Niles, comitatul Cayuga din statul New York. A urmat Colegiul Hamilton pe care îl termină în 1850 iar, în 1853, absolvă Școala de Medicină de la Universitatea Harvard. Imediat pleacă la specializare la Viena. De acolo face o călătorie pe Dunăre cu intenția de a vizita ținuturile românești, totalmente necunoscute americanilor. Așa cum relatează el însuși în memorialul său, ajuns la București – unde nu exista un agent diplomatic al țării sale – se prezintă la consulatul britanic, spre a fi luat în evidență. Acolo face cunoștință cu Stephen Lakeman, ofițer englez ce activase în garnizoanele din Africa de Sud și apoi intrase în serviciul sultanului unde primise rang de general și numele de Mazar pașa. Acesta îl îndeamnă să se alătore trupelor otomane unde era mare nevoie de medici pricepuți și, făcând o vizită generalisimului Omer pașa, acesta reiterează invitația și emite chiar un ordin prin care Noyes a fost investit cu rang militar și repartizat unei unități la periferia capitalei Țării Românești. Americanul, devenit *hakim* în armata mărutului padișah, a primit cu atenție și interes spațiul românesc pe care, după încheierea ostilităților, l-a prezentat conaționalilor cu înțelegere și simpatie, în volumul *Roumania: The Border Land of the Christian and the Turk*, apărut la Rudd & Carleton din New York, în 1858.

Talentul său literar l-a îndepărtat de bisturiu și de sala de consultații și l-a apropiat de publicistică. În Orient a zăbovit câțiva ani devenind corespondent de presă pentru periodicele „The Morning Chronicle” din Londra, „The Daily Tribune” din New York, „Free Press” și, ocazional, contribuind la revistele „Putnam’s Monthly” și „The National Magazine”, ambele din New York unde își expedia articolele din călătoriile întreprinse în ținuturile românești, la Constantinopol, în Palestina și Egipt. În cea din urmă publicație lui Noyes îi apar, în 1856, două articole succesive, *The Danubian Principalities* și, respectiv, *Moldavia and Walachia*. După ce se întoarce la New York devine, din 1858, proprietarul și editorul lui „Knickerbocker Magazine”. La izbucnirea Războiului Civil american își continuă cariera de gazetar și corespondent de front, deplasându-se la Fort Monroe, în Virginia. În paralel, se lansează în afaceri încheind anumite contracte cu armata uniunii. După restabilirea păcii, Noyes se mută la New Orleans unde ocupă funcția de comisar al statului Louisiana pentru emigrare. A inițiat construcția, mai jos de oraș, a unui canal navigabil între fluviul Mississippi și Golful Mexic și a unui sistem de drenare a fluviului care străbate orașul. A fost membru activ al Academiei Artelor și Științelor din orașul de rezidență. Moare la New Orleans, la 11 septembrie 1872.

Pe lângă volumul amintit, a mai scris și *The Gypsies* (New York, 1858). În scurta prefață a cărții *Roumania: The Border Land of the Christian and the Turk*, – redactată la New York la 7 septembrie 1857 – autorul își explică intenția de a revela cititorilor Lumii Noi frumusețile acestor locuri pe care el le cutreierase cu atâta temeinicie și impresiile pe care i le lăsase populația cu vechiile ei tradiții culturale: „În al doilea an al recentului război ruso-turc, autorul a întreprins călătoria al cărei rezultat este acest volum. Obiectivul său fusese acela de a da o imagine veridică a vieții de zi cu zi a oamenilor între care călătorise, în special între națiunile poetice de la Dunărea de Jos, al căror nume este de-abia cunoscut de cititorii americani. Ceea ce este legat de umanitate ne privește pe toți, și ne interesează mai mult să cunoaștem credințele și sentimentele semenilor noștri, să aflăm cu ce cântece, tradiții și jocuri se distrează unii pe alții, mai mult decât detaliile seci despre guverne sau de simplele impresii ale călătorului în trecere”. După cum precizează în același loc, se documentase înaintea elaborării lucrării în privința istoriei și a culturii locale parcurgând scrierile lui Jean-Marie Chopin, A. Ubicini, Cyprien Robert și Jean A. Vaillant. Majoritatea imaginilor cu care a fost ilustrată cartea au

fost preluate din *Album Moldo-Valaque*, fără specificarea autorilor care erau, așa cum se știe, Michel Bouquet și Charles Doussault.

Despre prezența în spațiul românesc a lui James Oscar Noyes și despre lucrarea sa memorialistică au scris: Paul Cernovodeanu și Ion Stanciu în volumul *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până la 1859* (Ed. Academiei, București, 1977, p. 147–154); Ioan Comșa i-a consacrat cărții lui Noyes un studiu intitulat *Cum ne-a descoperit America! Primul memorial despre Țările Române (1857)* în „Curierul Românesc” (an VI, nr. 3 din martie 1994, p. 18), iar Dumitru Vitcu îi dedică medicului american un întreg capitol, în lucrarea sa de referință *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe divergențe* (Ed. Albatros, București, 2000, p. 55–65). Carmen Andraș îl citează pe Noyes atunci când se referă la colinde, obiceiuri de iarnă, jocuri și superstiții la țăranii locali, în cartea sa *România și imaginea ei în literatura de călătorie britanică* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 184–186, 334–336). Adrian-Silvan Ionescu folosește informațiile autorului american despre aspectul satelor românești și a locuitorilor acestora, în studiul *Mediul rural românesc în memorialele unor călători de limbă engleză din secolul al XIX-lea* („Revista Istorică” tom XIV, nr. 5–6/2003, p. 150–152).

JAMES OSCAR NOYES

România

Ținutul de graniță dintre creștini și turci¹

Capitolul III

Porțile de Fier

Era o seară frumoasă de august când m-am imbarcat, la Semlin, pe vaporul, p. 59
pentru Orșova, la circa nouăzeci de mile <pe fluviu> în jos. După confluența cu
Sava, Dunărea se lărgește foarte mult cuprinzând un număr de insule împădurite.
(...) //

Grupuri de pasageri, ce prezentau o remarcabilă diversitate de costume și p. 60
limbi <vorbite>, s-au adunat pe punte pentru a se bucura de o seară frumoasă. Am
făcut cunoștință cu un tânăr și vesel român², numit Aristias, care se întorcea de la
studii medicale de la Paris, cu un ofițer francez care se ducea în Orient și cu Reșid
efendi, secretarul lui Sami pașa de la Vidin³. [...]

Pe când navigam a doua zi în josul Dunării, peisajul a devenit frumos, apoi
fără pereche de măreț. Colinele bogat împădurite de pe ambele maluri, vestitoare
ale Balcanilor și Carpaților, creșteau <transformându-se> în munți colțuroși, printre
care Dunărea îngustată se năpustea și tălăzuia în marea câmpie românească //
departe, spre Marea Neagră⁴. Mai jos de insula Moldova <Nouă>⁵, o enormă stâncă p. 61
neagră se proiectează din sânul fluviului, pe care se spune că un turc gelos și-a lăsat

¹ Traducere după James O. Noyes, *Roumania: The Border Land of the Christian and the Turk*, apărut la Rudd & Carleton din New York, în 1858, p. 59 și urm.

² Wallachian.

³ Widdin.

⁴ Euxine.

⁵ Moldova, azi Moldova Nouă, localitate în jud. Caraș-Severin.

mireasa pe care o bănuia <de infidelitate> spunându-i: „*Babakai ! babakai !* (căiește-te!, căiește-te!), un nume care a fost dat chiar acelei stânci. În apropiere este peștera Golubač⁶, unde se crede că Sf. Gheorghe a ucis balaurul din al cărui trup, încă în putrefacție, pornesc roiuri de muște otrăvitoare.

Și acum, vaporul se avântă în cel mai înalt defileu din Europa dacă nu chiar din lume. Ca și când ar fi furioși, ici munții cărunți par să-și clatine venerabilele capete unul spre altul deasupra torentului înspumat, iar colo, să-și zâmbescă în lacurile pe care le strâng la piept, în care nu se observă nici o poartă de intrare sau gură de scurgere. Într-un loc ochiul este întâmpinat de panorame plăcute și limane idilice, într-altul privește spre forme asemănătoare unor parapete sau unor turnuri de catedrală. Cât de măreț se sting ecourile printre acești magnifici munți! Acum țâșnim printre înguste cataracte înspumate și apoi plutim liniștiți printre înălțimile în descreștere.

Acest gen de peisaj continuă pe o distanță de șaptezeci de mile. Lângă semețul vârf Sterbeț, acoperind Dunărea cu un perete de stâncă înalt de trei mii p. 62 cinci sute picioare⁷, este Peștera Veterani, celebră // în războaiele dintre creștini și turci⁸.

Pe partea austriacă a fluviului este noul drum, construit cu mari cheltuieli de austrieci, iar pe cealaltă parte am observat, în multe locuri, resturile Drumului lui Traian. O placă⁹ dăltuită în rocă tare poartă o inscripție latină ce comemorează această prodigioasă lucrare. Acuma, pescari neciopliți își aprind focurile în acel loc.

La Orșova am luat o mică șalandă să trecem Porțile de Fier, cele mai periculoase cataracte de la Dunărea de Jos, aici fluviul căzând treisprezece picioare <în cascadă> în trei sferturi de milă.

[Este inserată o informație despre locul unde Kossuth Lajos a ascuns coroana Ungariei în 1849].

Spre apus am ajuns la Turnu Severin¹⁰, pe malul stâng al fluviului. [...] Acolo am găsit vaporul austriac care trebuia să ne ducă la Rusciuc. Câțiva dintre tovarășii mei s-au plimbat până la sat, care era format din câteva colibe românești mizerabile, cocoțate pe dealul din vecinătate. Eu am cutreierat singur, de-a lungul malului fluviului, spre ruinele Podului lui Traian.

O plimbare de câteva minute m-a dus la ruine. Aici, cuceritorul Daciei a executat unul dintre acele gigantice proiecte cu care toate eforturile similare ale inițiativei moderne pot fi, cu greu, comparate, în această parte a lumii. Cel mai neînsemnat pod de piatră peste Dunăre se află la Ratisbona¹¹, unde fluviul este lat doar de câțiva iarzi, dar Traian a ridicat podul peste nobilul curs de apă la Turnul

⁶ *Golumbatz*, peșteră pe malul sârbesc al Dunării, în apropiere de Porțile de Fier.

⁷ Cca. 114 m.

⁸ Conte Frederico Veterani, mareșal austriac, comandant al trupelor din Transilvania, ce a luptat cu turcii în Banat și a căzut în lupta de la Lugoj (1695). Numele său a fost dat acelei peșteri.

⁹ Tabula Traiana, executată în anul 103, pentru a comemora războiul cu dacii.

¹⁰ *Turnul Severin*.

¹¹ Ratisbona, azi Regensburg, în Bavaria, Germania, unde se află un pod de piatră peste Dunăre construit în 1135.

Severin, // aproape o mie de mile mai aproape de gura sa, <făcând> cea mai lungă p. 63 construcție de acest fel edificată vreodată, având, după măsurătorile lui Marsigli¹², aproape trei mii de picioare de la un țărm la altul. [...]

Licărul stelelor m-a găsit așezat pe turnul lui Severus¹³, reflectând la măreția p. 64 acelei puteri străvechi ale cărei locuri de tabără și orașe le-am urmărit de-a lungul Rinului și Ronului, a Nilului // și Iordanului. Roma împărțase câte ceva din p. 65 propria ei grandoare celor mai îndepărtate provincii cucerite de brațul ei. Era, desigur, un lucru splendid să construiești în acele vremuri barbare, un imperiu, ale cărui legi și sisteme sunt încă vii pentru guvernarea omenirii, și ale cărui edificii publice, mărețe <chiar și> în ruină, servesc, în plăpândeale noastre eforturi, ca modele ale puterii și frumuseții ! Era o onoare chiar și pentru națiunile cucerite să împartă gloria numelui de roman.

În ceața serii, am invocat scene și evenimente ale vremurilor de altădată. Am populat, încă odată, valea bătrânului Danubiu, ca în zilele lui Traian. Am refăcut, în imaginație, arcurile căzute care traversau fluviul și am reconstruit vechile turnuri. Sunetul torentului de apă ce curge prin Porțile de Fier părea tropăitul îndepărtat al legiunilor iar glasurile serii erau la fel ca larma vagă a taberelor și satelor. Dar când a răsărit luna peste dealurile românești, umplând lumea cu lumină sedefie, frumoasa viziune a dispărut și am văzut, din nou, ruine și resturi de ruine.

Turnu Severin fiind prea sărac pentru a oferi un han, m-am întors să dorm la bordul vaporului. <Vaporul> era construit după model amercian și dotat în stil american, exceptând spațioasele noastre cușete și cabinele de lux. Dintre cele din urmă existau doar patru, și acestea pe puntea superioară. Cât este de satisfăcător să vezi genialitatea și inițiativa conaționalilor mei, acceptate // în aceste regiuni îndepărtate. „Nimic nu este imposibil pentru un american”, a devenit o axiomă în p. 66 Europa de Est. Am cinat la masa comună¹⁴ în stil franțuzesc sau *à la carte*, cu feluri de mâncare nemțești. Conversația s-a dus în franceză, germană, maghiară, ilirică, turcă și română. Cea din urmă are mari asemănări sonore cu italiana, în special în sunetul deschis și moale al vocalelor. [...]

Seara târziu, cabina de pe <vaporul> „Albrecht” a suferit o „schimbare-maritimă” minunată, divanele, banchetele și chiar mesele fiind, în mod miraculos, transformate în paturi confortabile. Era nostim să vezi turci, cu turbane răsucite, nemți cu scufii de noapte, austrieci în pijama albă, unguri încălțați cu cizme, sârbi, români, evrei // și arieni, stând întinși, liniștiți, împreună ca și când mileniul s-ar fi p. 67 pogorât în salonul încuiat și slab luminat al lui „Albrecht”. Dar mult mai nostim era să asculti cacofonia <produsă> de cincizeci de nasuri de diverse dimensiuni, naționalități, nuanțe cromatice și variații tonale. Sforăitul părea molipsitor; aș putea asemui salonul doar cu o enormă harpă eoliană sau o orchestră a morților interpretând cântece funebre, pe cele mai distonante instrumente de suflat. Am socotit că, în dezacordul lor monotom, aș putea depista influența vinului, al amorului și durerii, a

¹² Conte Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730), militar și naturalist, părintele oceanografiei moderne. A lucrat la delimitarea graniței între Imperiul Habsburgic și cel Otoman. În 1726 a publicat, la Amsterdam și Haga lucrarea *Danubius Pannonico-Mysicus*.

¹³ Septimius Severus (146–211), împărat roman (193–211).

¹⁴ *table d'hôte*.

viziunilor de coșmar, produse de stomacuri umflate în țesuturile fixe ale creierului. A fost în zadar să-mi acopăr capul și să-mi astup urechile. În timpul lungii mele vegheri, am părăsit de mai multe ori cabina încinsă și rău mirositoare pentru a mă bucura, pe punte, de dulcea înfrăuire a nopții și a stelelor. Aversiunea nemților față de aerul curat este de neînțeles.

[Relatare despre unul dintre pasagerii adormiți, un eunuc negru din Egipt, pe care îl întâlnise la Viena, ca servitor și medic al prințului Serbiei, Miloș Obrenovici].

Capitolul IV

Navigând pe Dunăre¹⁵

p. 69 Dimineata următoare mă aflu pe punte la o oră matinală, ca să văd soarele răsărind pe dealurile Valahiei. În dreapta mea erau Balcanii. Dominând cu forme clar conturate pe cerul sudic, <Balcanii> cotesc de la Porțile de Fier înspre îndepărtata mare, un lanț continuu de uriași cu piscurile împădurite. În același fel, la nord, șerpuiesc Carpații, depășindu-și, dacă e posibil, rivalii lor sudici în venerabilă măreție. Cele două lanțuri <de munți>, împrejmuint Bulgaria și Valahia, formează un mare amfiteatru, unde prima dată au apărut pe scena Europei hoarde succesive de barbari, pentru a deschide spectacolul constant schimbător al istoriei sale. //

p. 70 [Considerații despre cuceritorii vremelnici ai acestor ținuturi, urmate de o descriere plină de romantism a ținuturilor pe care le străbate].

Câțiva turci bărboși, ce-și fumau ciubucul într-o liniște pitagoreică, și cu mine eram singurele persoane pe punte care se bucurau de schimbarea peisajului, în vreme ce vaporul luneca printre picioarele scufundate ale Podului lui Traian. Pe când înaintam, munții se îndepărtau de fluviu iar țărmul românesc devenea scund și sterp. Dunărea face o mare curbă mai jos de Turnu // Severin și pentru un timp am navigat spre vest. [...]

Încă trei ore și Reșid efendi mi-a arătat o succesiune de dune de nisip pe malul românesc al Dunării, punctate ici și colo de arbori și petece de verdeață. Cei care au navigat de-a lungul coastei la Capul Cod au văzut, cu certitudine, echivalentul dezolantei regiuni de la Cetate¹⁶, locul unde turcii sub conducerea lui Ahmet Pașa¹⁷ le-au dat rușilor o teribilă lovitură în timpul campaniei Calafatului, fără ca vreuna din părți să ceară sau să acorde cruțare. Nenorocitul sat destinat să aibă, mai târziu, un nume în istorie, este situat la poalele unei dune de nisip și <la distanță> de o milă și jumătate de fluviu și este format dintr-o duzină sau mai mult de cocioabe și bordeie. Reșid efendi m-a asigurat că locul măcelului era încă acoperit de veșmintele și de scheletele morților neîngropați, din care s-au ospătat

¹⁵ Autorul folosește aici denumirea antică a fluviului, *Ister*.

¹⁶ Lupta de la Cetate (25 decembrie 1853 - 6 ianuarie 1854) în care importante forțe otomane deschid ofensiva asupra localității ocupate de ruși, pe care îi alungă spre Craiova.

¹⁷ Ahmet pașa, general de divizie (Ferik), comandantul trupelor otomane de la Calafat.

săptămâni întregi porcii și vulturii. Ofițerii fuseseră jefuiți de ceasuri și de podoabele de pe straie, iar mâini și degete erau încă risipite în jur, tăiate cu brutalitate pentru inelele cu diamante, care au fost puse pe alte degete fine cu gingașa urare pentru zile mai fericite !

Abia trecusem de Cetate când, întorcându-ne spre sud // ne-au apărut în față p. 72 minaretele și fortificațiile de la Vidin. Dunărea face aici o cotitură bruscă spre sud formând astfel un fel de semicerc, iar malurile înalte de nisip ale țărmului românesc obturează pentru câteva minute vederea din depărtare.

[Descrie fortificațiile Vidinului și face aprecieri la adresa rezistenței soldatului otoman, la greutățile campaniei și la suferințele bolilor; prezintă orașul pe care îl poate vedea în timpul escalei de o oră].

Navigând în avalul bătrânului Istru, fiecare oră mă ducea mai aproape de p. 76 porțile fierbinți ale Orientului. După Vidin, Dunărea <are> în lățime între jumătate de milă și două mile și curge spre mare la fel de calmă și de leneșă ca palidele râuri ale nordului. Lungile meandre ale Amazonului ar fi fost mult mai puțin monotone, față de cursul întortocheat pe care l-am parcurs noi oră după oră. Mulțime de cocori și pelicani, speriați din pozițiile lor caraghioase, de plescăiturile vaporului nostru, se refugiau în mlaștinile valahe în vreme ce un uliu de ocazie din Carpați se rotea deasupra noastră în cercuri grațioase, netulburat de prezența omului.

Țărmul nordic este ici și colo tivit cu mlaștini imense, bârlog al lupilor, urșilor și al miasmelor otrăvitoare. De cealaltă parte se întinde câmpia joasă românească, un teren minunat pentru mișcarea armatelor; iar la mare depărtare ochiul observă, câteodată, undulația blândă care se amplifică spre Carpați. Vastele terenuri ale Daco-României sunt legate cu stepele Basarabiei și sunt deschise vânturilor care mătură câmpiile din sudul Rusiei.

Ridicându-se în mai multe locuri până la înălțimea de șase mii de picioare, Carpații formează spre est un lanț aproape neîntrerupt // până când prin ei răzbate Oltul¹⁸. Acest râu, curgând prin podișul Transilvaniei, năvălește prin defileul de la p. 77 Turnul Roșu și, în drumul său spre Dunăre, desparte Valahia Mică¹⁹ de cea Mare²⁰. La jumătatea drumului dintre Olt și Prut²¹, Carpații se abat brusc spre nord și formează granița dintre Moldova și ținutul secuiesc²². Valahia Mare, la fel ca și Moldova, este traversată de mai multe râuri, precum Argeșul²³ și Siretul²⁴. Pe cursul superior al Bistriței²⁵, unele dintre piscurile de munte, precum Pionul sau Ceahlăul²⁶, se ridică peste limita stejarului și pinului, ajungând în zona zăpezii, a gheții și a plantelor alpine.

¹⁸ *Aluta.*

¹⁹ *Oltenia.*

²⁰ *Muntenia.*

²¹ *Pruth.*

²² *Secklers.*

²³ *Argisch.*

²⁴ *Sereth.*

²⁵ *Bistritza.*

²⁶ *Tschakleo.*

Câțiva pinteni din principalul lanț <de munți> se întind spre Valahia, între ei aflându-se multe lacuri frumoase care sunt unite cu Dunărea prin cursuri cristaline de apă.

[Describe țărmul bulgar și terenul de la sudul Dunării; face un excurs în geografia și istoria europeană, apoi o comparație între Rin și Dunăre în zona izvoarelor; descrie tipurile de musulmani întâlnite pe punte, cei tradiționaliști, îmbrăcați în haine lungi și cu marele turban pe cap și cei europenizați, înveșmântați în redingotă franțuzească și purtând fes. În câteva pagini prezintă tradițiile musulmane și orașele-porturi Nicopole, Șistov și Rusciuc].

p. 90 Sunetul clopotelor de seară din Slobozia²⁷ și Giurgiu²⁸, plutind peste leneșul fluviu, mângâiau grațios urechea și contrastau flagrant cu incantațiile muezinilor din moscheile turcești.

[Describe Rusciucului unde, în așteptarea traversării Dunării la Giurgiu de a doua zi, vizitează pe pașă precum și tribunalul local, care-i suscită observații critice la adresa modului cum este împărțită dreptatea].

p. 93 De pe platoul ondulat pe care se află situat Rusciucul, am coborât la podul de vase <întins peste fluviu la mică distanță mai jos de oraș>. În apropiere era o mare tabără turcească din care trupele treceau pe celălalt mal al Dunării, pentru a se alătura armatei lui Omer pașă²⁹ la București³⁰. Domnea o maximă activitate. La fel ca pe strămile străduțe din Rusciuc nu puteam decât să mă mir de marea varietate de neamuri și costume. Evrei, greci și armeni se amestecau în voie cu turci în veșminte largi și cu bulgari cu căciuli de oaie și îmbrăcăminte sălbatică. Ici o companie de nizami³¹ neîndemânatici preceda șiruri de egipteni, iar colo escadroanele tucurii ale beyului de Tunis urmau bandelor de arnăuți și de munteni din Asia. Acum ochiul ți se oprea asupra unui șeic arab cu un grup de războinici negri și de derviși, cu fețele pline de foc și de Asia, apoi asupra unei căpetenii circaziene la fel de sălbatică și de neîmblânzită ca și vulturii de pe stâncile ținutului său natal. Ofițerii francezi, englezi, unguri și polonezi contribuiau la diversificarea acestei ciudate picturi a naționalităților.

p. 94 Malurile Dunării au prezentat o ciudată expoziție de <feluri> de viață și obiceiuri de la răsărit și de la apus, din înghețata miazănoapte și din înăbușitoarea miazăzi. Oacheșii fii ai deșertului au întâlnit aici pe copiii zonelor reci, iar războinicii de pe Nil și de pe Niger, // de pe malurile Amu-Dariei³² și Sîr-Dariei³³ au văzut, prin fumul bătăliei, pe cazacii de pe Volga și pe recruții luați cu arcanul de pe Nistru³⁴ și Dvina³⁵. Vai, când vor uita națiunile cumplita artă a războiului și <când> nu va mai fi pătat cu râuri de sânge sânul dalb al pământului.

²⁷ Slobozia.

²⁸ Giurgevo.

²⁹ Omar pașă (1806–1871), mareșal (*mușir*) otoman de origine croată, numit inițial Mihail Latas.

³⁰ Bukarest.

³¹ Trupele din armata otomană de linie se numeau *Nizamiye* iar soldații ce slujeau în ele timp de 4 ani erau desemnați cu termenul de *nizami*, deosebindu-se de trupele ce formau rezervele, numite *Yedek* și de serviciile auxiliare, *redif*.

³² *Oxus*, în conformitate cu numele sub care acest curs de apă era cunoscut în antichitate.

³³ *Jaxartes*, în conformitate cu numele sub care acest curs de apă era cunoscut în antichitate.

³⁴ *Dniester*.

După o întârziere de două zile, am părăsit Rusciucul pentru <a merge> la Giurgiu, pe celălalt mal al Dunării, la circa trei mile mai jos. Am lunecat o oarecare distanță, în aval, pe Dunăre, apoi ne-am întors pe îngustul canal dintre țărmul românesc și insulele Mocan și Smurda. Pe cea din urmă, care era aproape acoperită de stuf și arbuști am observat resturile fortificațiilor abandonate în iulie de ruși.

Am debarcat lângă vechiul castel genovez de la Giurgiu și, după ce am luat micul dejun la o cârciumă ținută de un italian, m-am prezentat la comandantul <militar> al orașului. El era un ofițer ungur și m-a tratat cu mare politețe.

Capitolul V

p. 95

Viața modestă printre daco-romani

La ora 10 eram cu toții gata să pornim spre București, capitala Țării Românești³⁶, la distanță de cinci poște sau patruzeci de mile de Giurgiu. Hangiul, care se târguise pentru mijlocul nostru de transport, ne-a dus la un vehicul greoi și hodorogit la care erau înhămați sau mai degrabă legați cu lungi funii, zece cai mici bulgărești. Căpitanii francez și austriac, un colonel francez abia sosit de la Varna, contele, Aristias <un român ce se întorcea de la studii de medicină> și cu mine am luat loc în șubreda trăsură, care trebuie să fi fost importată de la Viena, cu un sfert de secol în urmă. Ni s-a spus că era infinit mai bună decât mijlocul de transport neaș, dar m-am îndoit de posibilitatea de a ajunge la București într-un asemenea vehicul.

Trei români de culoarea indienilor Choctaw³⁷, cu plete lungi, cu pălării pleoștite și *șube*³⁸ de oaie aruncate pe umeri, au încălecat pe tot atâția cai, au răcnit spărgându-și plămânii și am țâșnit // pe largile străzi din Giurgiu. Străzile sunt nepavate și pornesc radial dintr-o piață în al cărui centru se află primăria, ce seamănă mai mult cu o biserică decât cu un edificiu public.

La periferia orașului ne-am apropiat repede de ceea ce, la prima vedere, părea o ciutură, dar s-a dovedit a fi un fel de poartă la barieră.

Surugiii³⁹ au răcnit din nou și ne-am oprit brusc. Un om a ieșit dintr-o gaură din pământ și ne-a cerut pașapoartele.

Am fost uimit.

Privind în jur am observat două sau trei mici ridicături conice semănând cu niște mari mușuroaie de furnici, fiecare cu o mare gaură într-o parte.

³⁵ *Dwina*.

³⁶ *Wallachia*.

³⁷ Populație amerindiană din sud-estul S.U.A., al cărui teritoriu se afla pe malul fluviului Mississippi, în actualul stat Louisiana. Făcea parte din Cele Cinci Triburi Civilizate, alături de Cherokee, Creek, Chickasaw și Seminole. În conformitate cu Legea Strămutării Indienilor, votată de congres în 1830, au trebuit să-și părăsească ținutul natal și să se stabilească în Teritoriul Indian (actualul stat Oklahoma).

³⁸ *jubas*.

³⁹ *Surrujus*.

„Ce sunt acești mici tumuli?” l-am întrebat pe Aristias.

„Sunt casele valahe” – mi-a răspuns. „Țăranii le numesc *colibe*⁴⁰. Le vei vedea peste tot în Principatele Dunărene”.

„Ei bine !⁴¹ înțeleg: combustibilul este puțin în câmpiile românești și daco-romanii se strâng la sânul Gliei Mume pentru a se bucura de căldura ei !”.

„Da, domnule!”⁴².

Examinarea pașapoartelor promitea să fie plicticoasă, dar a fost scurtată cu repeziciune aruncând doi piaștri în mâna funcționarului. Surugiii și-au învățit
p. 97 lungile bice și cavalcada // a pornit peste câmpia întinsă, ca și când un escadron de cazaci ne-ar fi urmărit îndeaproape. În solul negru, bun, creșteau bălării înalte și iarbă. Pe parcursul primei poște am trecut doar pe lângă un singur lot mic cu porumb. În depărtare mi-a fost arătată o moșie aparținând prințului Miloș al Serbiei⁴³. Caii au alergat și, în scurt timp surugiii i-au strunit la o adunătură de colibe mizerabile, <loc> numit Frățești⁴⁴ unde rușii au rezistat iarna trecută. Zece cai proaspeți, prinși dintr-un mare număr ce pășteau pe câmpul din apropiere, au fost înhămați. În timp ce înaintam, aspectul ținutului devenea mai ondulat. Pe mari suprafețe creșteau tufișuri și, din loc în loc am trecut pe lângă mici câmpuri de grâu și porumb. Am observat mai multe locuri unde se opriseră rușii, cenușa focurilor lor de tabără și colibe provizorii <făcute> din tufe încă mai dăinuiau. Din când în când surugiii păreau că uită de ei gândind, poate, la farmecele câtorva codane românce cu păr negru pe care le-am văzut la stația de poștă. Caii atunci se domoleau <și mergeau> într-un trap ușor, dar amintirea bacșișului promis risipea repede himerele trandafirii din mintea rusticilor noștri călăreți și sălbaticile lor răcnete și gesturi ne făceau să rulăm la fel ca înainte peste câmpie. Am întâlnit un mare număr de harabale, trase de bivoli, ce mergeau la Giurgiu. Se întorceau de la
p. 98 // tabăra lui Omer pașa, unde îi transportaseră bagajele și proviziile. Spre marele nostru disconfort, surugiii noștri au găsit prilejul să-și demonstreze în fața acestora deosebita pricepere la călărie. Vizitii bulgari și-au oprit harabalele și au privit cu multă uimire la iuții noștri căluți ce loveau pământul cu copitele, pentru a scăpa de biciuirea neîmblânziților români.

Marile cruci grecești <ortodoxe> ridicate de-a lungul drumului erau singurele care au scăpat de mutilarea rușilor. Unul dintre aceste monumente primitive marca locul unde Mihai Viteazul, un principe român, a câștigat odată o mare victorie asupra turcilor⁴⁵.

Am oprit o oră, pentru cină, în satul Călugăreni⁴⁶. Hanul era plin de români cu bonete frigiene din piele de oaie și de țigani zdrențăroși. Am cerut tot ceea ce putea să ofere mai bun acest loc, dar cina mea a fost compusă dintr-o omletă tare și o coajă de pâine neagră, udate cu un lichid scârbos ce oriunde în lume ar fi trecut drept oțet dar a fost plătit drept vin românesc.

⁴⁰ *Kolibes*.

⁴¹ *Eh, bien !*

⁴² *Oui, Messieurs !*

⁴³ Miloș Obrenovici (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839, 1858–1860).

⁴⁴ *Frateschi*, sat, com., jud. Giurgiu.

⁴⁵ Este vorba despre crucea de la Călugăreni.

⁴⁶ *Kalougareni*.

[Describe uimit cum un țigan tăia niște iezi în fața hanului și, făcând o gaură în pielea unuia dintre picioarele din față ale animalului, a început să sufle prin acel orificiu până ce a umflat pielea de aproape trei ori față de dimensiunea reală; apoi a legat gaura și a început să lovească trupul iedului cu un băț. Memorialistul a primit explicații că astfel carnea devine mai fragedă, fapt ce-l făcea să exclame „Multe țări, multe obiceiuri!”].

În timp ce restul grupului umblau haihui în jurul hanului, Aristias și cu mine p. 99 am cutreierat prin sat. Trecând pe lângă modesta biserică m-am uitat înăuntru pentru o clipă. Acolo se desfășura un fel de proces cu jurați sub președinția popii⁴⁷, sau preotul satului, ajutat de alte trei persoane alese anual în acest scop.

Câțiva țărani ne-au invitat să intrăm în colibele lor primitive. Mobilierul era redus, dar în toate <casele> am observat o mare troacă de lemn, folosită în mod obișnuit ca leagăn pentru copii, ca albie de rufe în ziua de spălat, covată de frământat în ziua de copt <pâine> și, ocazional, ca recipient pentru provizii.

Oamenii se veseleau cu dans și muzică, fiindcă era o sărbătoare în cinstea unuia dintre sfinții ortodocși⁴⁸. Acești oameni cu inima curată sunt foarte buni unii cu alții ca, de altfel, toți cei umili de oriunde. Din timpuri imemorabile a existat în Moldo-Valahia un obicei de a-i ajuta pe săraci, pe tinerii căsătoriți, pe preoți și orice familie care nu poseda vite sau cai. De sărbători, tinerii și // codanele, p. 100 bărbații, femeile și copiii se adună cu atelajele lor, pentru a lucra pentru cei ce nu pot lucra ei înșiși. Această muncă pioasă este numită *clacă*⁴⁹. Prin acest mijoc, familia <neajutorată> este sprijinită, chiar dacă ei nu ar fi capabili să are și să semene. Totuși, în multe situații, preoții se folosesc de clacă pentru a profita de bunăvoința enoriașilor lor, în vreme ce această uzanță virtuoasă și mișcătoare i-a ajutat pe boieri să-i lege pe țărani în cea mai crudă și detestabilă robie.

Tarafuri de lăutari⁵⁰ români hoinăresc din sat în sat precum guzlarii⁵¹ din Serbia sau vechii menestreli din Europa Apuseană, repetând legende naționale pe care poporul le iubește atât de mult și acompaniindu-și recitalurile cu melodii simple și mișcătoare – când sălbătice la fel cum sunt cântecele de luptă ale haiducilor⁵² din munți, când blânde și dulci precum doinele ciobanilor români.

Daco-romanii, deși în cea mai mare parte <sunt> un popor analfabet, demonstrează o remarcabilă prețuire pentru natură și frumos, părând, într-adevăr, că risipesc amintirea nenorocirilor lor prin gânduri minunate și concepte ideale care, venind dintr-o sursă atât de umilă, ne uimesc. Românii numesc glia mamă. O femeie frumoasă e ruptă din soare. Avalanșa este vocea lui Dumnezeu, ecoul este conversația muntelui, iar Calea Lactee este drumul robilor. O frecventă comparație a lor este „La fel de bine ca la sânul mamei” și „liniștea este ochiul dracului”.[...]

⁴⁷ *papa.*

⁴⁸ *one of the Greek saints.*

⁴⁹ *claca.*

⁵⁰ *lautari.*

⁵¹ Muzicant de origine slavă, care cânta la *guzlă*, instrument muzical format dintr-o cutie de rezonanță, din lemn, cu una sau mai multe coarde.

⁵² *hyduks.*

p. 104 Ne-am întâlnit cu un grup de țărani înarmați cu măciuci și iatagane ruginite, conduși de un român care sufla voinicește într-un cimpoi. Se duceau la o logodnă și tovarășul meu a sugerat să-i urmărim. Cererea în căsătorie, logodna și însuși ceremonia nupțială formează, printre români⁵³, un spectacol curios amestecat cu întreceri războinice și terminat, la fel ca la vechii romani, cu simularea răpirii, cu forța, a miresei. Imediat ce a primit cererea în căsătorie, tânărul trimite o suită de vătășei cu misiunea de <a face> logodna, la fel ca grupul la care m-am referit.

[Describe ceremonia de logodnă și de căsătorie].

p. 111 În micul sat unde surugiii au oprit o clipă pentru a trage de urechile cailor și a le da apă, grupuri de țărani cântau, pătimăș, în fața hanului. Aristias m-a informat că jubilaiu pentru că se retrăseseră rușii și că principalul lor cântec era „Cântecul Prutului”, cunoscut de orice român de la Carpați și până la Marea Neagră (...). Pentru români, Prutul este acel Cocytus⁵⁴ cu apă neagră ce separă înfloritoarea Românie de un ținut al terorii. [...]

p. 112 Peste tot am văzut dovezile crâncenului război⁵⁵. Am fost obligați să trecem râurile prin vad pentru că rușii, // în precipitata lor retragere, distruseseră podurile.

p. 113 Sate pustii și case arse până la temelie, câmpuri de porumb și podgorii călcate în picioare, județe întregi nelocuite, cu excepția câinilor sălbaticiți și a cândurilor de păsări de pradă, care încă se ospătau din cadavrele cailor și ale oamenilor dezgropați din mormintele puțin adânci – acestea erau binecuvântările lăsate în urmă de hoardele de cazaci ale țarului într-o țară care, altfel ar fi surăs în pace și abundență.

Oprimăți când de turci și de ruși, când dați fanarioților sau chiar stăpânirii și mai tiranice a domnitorilor locali, moldo-valahii au fost poporul cel mai prost guvernat din lume. Alexandru Lăpușneanu⁵⁶ a fost un Nero⁵⁷ al Moldovei.[...]

p. 116 Am traversat Argeșul la Copăceni⁵⁸ și am trecut vadul mai multor râuri neimportante care curg din Carpați. În timp ce avansam, ținutul devenea mai fertil. Câmpul era punctat de imense turme de oi, iar drumul prăfos era aproape plin de cirezi de vite de culoare întunecată, aflate în grija soldaților turci sau arabi – jertfe behăitoare și încornorate pentru cei 50 000 de otomani încartiruiți în București.

Pe la ora apusului am văzut în depărtare corturile verzi ale arabilor dintre care, zece mii, în uniforme lor pe jumătate orientale, deschise <la culoare>, ale trupelor egiptene, trimise de pe malurile Nilului spre a se bate // pentru măritul

p. 117 padișah, de-a lungul Dunării. Corturile lor pitorești se întindeau, pe câmp, în șiruri lungi. Negricioșii soldați au un aspect marțial și curajos. Câmpurile de porumb din preajma taberei erau neatrinse arătând în acest sens deosebitul contrast față de pustiirile cazacilor.

Soarele abia dispărea în spatele Carpaților, în depărtare, pe când noi intram în umbra unei vechi mănăstiri ortodoxe de lângă bariera Bucureștilor. Era una dintre

⁵³ *Daco-Romans*.

⁵⁴ Cocytus era în mitologie, fluviul Infernului.

⁵⁵ Autorul se referă la conflictul ruso-otoman, contemporan lui, 1853–1854.

⁵⁶ Alexandru Lăpușneanu, domnitor al Moldovei (1552–1561, 1564–1568); autorul îi scrie greșit numele, *Sepuchano*.

⁵⁷ Nero (37–68), împărat roman (54–68).

⁵⁸ *Kapatschini*, azi Adunații-Copăceni, sat, com., jud. Giurgiu.

acele construcții mohorâte răspândite peste tot în Rumelia și în țările de la Dunărea de Jos, în care cultura greacă s-a refugiat după distrugerea Imperiului <Roman> de Răsărit și unde, operele marilor scriitori Atici au fost învățate pe de rost și păstrate de bătrâni călugări pioși pe când chiar existența Atenei era necunoscută lumii occidentale. Perioada utilității lor a trecut demult, iar acum sunt bârlogul ignoranței, indolenței și impietății. Pe când treceam pe lângă clădirile întunecate, îmbrăcate în iederă și căzute în ruină, mă gândeam că, dacă zidurile ei misterioase ar putea fi făcute să vorbească, ar relata povești ciudate despre crime, despre idile romantice și sinceră pioșenie.

[Explică motivele pecuniare, care obligă familiile cu mai multe fiice să trimită pe una dintre ele la mănăstire].

Călugărițele din mănăstirile ortodoxe nu duc sub nici o formă o viață retrasă. p. 118 Ele fac vizite, merg în călătorii și, în fine, fac aproape ce vor: doar orele de rugăciune trebuiesc oficial respectate, iar în zilele de post nu pot vorbi cu bărbații. Deoarece românii sunt poporul cel mai desfrânat din lume, multe Magdalene⁵⁹ își găsesc, fără îndoială, calea în aceste instituții.

Pașapoartele ne-au fost luate la barieră și, după ce am gonit aproape o jumătate de oră pe străzi podite și pe pavaj prost, surugiii ne-au debarcat la Hôtel d'Europe. Mobilierul, bucătăria, limba, îmbrăcămintea – totul era franțuzesc. Traversând Europa m-aș fi putut crede cazat din nou la Paris.

Piotr⁶⁰, servitorul meu, era un rus bătrân, al cărui subiect neschimbat de conversație era Napoleon I. Cu toată originea sa moscovită, el petrecuse // mulți ani p. 119 în serviciul *Marelui Împărat*⁶¹. Erau puține locuri de interes în Europa sau în est, pe care Piotr nu le vizitase; iar poveștile sale despre marii generali și marile evenimente ale generației trecute, la fel ca și savuroasele sale anecdote și aventuri personale, nu le voi uita prea curând.

Capitolul VI

Molimele orașului și molimele țării

p. 120

„Dâmboviță, apă dulce,
Cine-o bea nu se mai duce”⁶².
„Era templul unde femeii moldave
Serveau de pildă la bărbați cu inimi brave”⁶³.

Când coboram pe Dunăre, un tovarăș de călătorie m-a informat că Bucureștii erau un oraș cu distanțe enorme, ce se fălește cu mai mult lux decât Parisul sau Londra. Posesivii boieri stăpâni de robi nu permit a se face un recensământ corect

⁵⁹ Referire la Maria Magdalena care-și dusesese viața în păcat înainte de a-l întâlni pe Mântuitor.

⁶⁰ *Pietron*.

⁶¹ *Le Grand Empereur*.

⁶² *Dumbovitza, apa dulce, Quien? O, fea nu de mai duci*.

⁶³ *C'était le temple on les femmes Moldaves, Servaient d'exemple aux hommes les plus braves*.

dar, înmulțind cu cinci numărul caselor din București, avem o populație de 100 000 de suflete. Bucureștii devin capitala Valahiei în secolul al XVII-lea⁶⁴. Orașul se întinde pe o suprafață aproape la fel de mare ca Parisul⁶⁵. Este situat pe Dâmbovița, un râuleț care curge din Carpați și se unește cu Argeșul la mică distanță mai jos de oraș. Conform unei zicale populare sintetizată în distihul de la începutul capitolului, aceia care au băut apele dulci ale Dâmboviței, vor zăbovi, cu plăcere, p. 121 pe malurile ei. Aceasta ar putea explica frecvențele apariții ale rușilor la București, dar // din cauză că mâlosul și puturosul curs de apă este „mama câinilor morți”, am evitat cât am putut de mult <să beau>.

Singurele clădiri din București demne de o mențiune specială sunt Hanul lui Manuc Bey, Spitalul Brâncovenesc și Spitalul Colțea cu ciudatul său turn construit în 1715 de soldații lui Carol XII⁶⁶, dar care acum e căzut în ruină. „Orașul Păcii”⁶⁷, așa cum indică numele de București, este compus <de fapt> din palate și cocioabe, fiind, mai degrabă, o îngrămădire de sate întinse. Ici sunt grădini aranjate cu gust, cu alei și flori, colo bălți care adunau toate cursurile de apă, unde broaștele și șopârlele își țin neîntreruptele lor concerte. Mizerabilele străzi pavate cu piatră sau cu bușteni puși de-a curmezișul sunt acoperite din plin, iarna, cu noroi și vara cu praf.

În București, picioarele sunt un lux iar trăsurile, dimpotrivă, o necesitate. Oricine își poate permite, se plimbă <cu trăsură>; servitorul tău ia o trăsură atunci când merge cu un comision. Trăsura este, de fapt, un semn de respectabilitate pentru că a merge pe jos în București este la fel ca și cum ai merge desculț în alte părți. Străzile sunt totdeauna pline de vehicule, alergând cu năpraznică iuțeală, prin p. 122 noroi și praf. Mania pentru asemenea întreprinderi este atât de mare, încât adesea vei vedea un boier plimbându-se într-o trăsură țipătoare, importată de la Viena, trasă de cei mai proști trapași de sânge autohton, pe care călăresc surugii țigani în zdrențe. Ici, țărani îmbrăcați în piei de oaie își mână carele pline de lemn și fân iar // colo rulează echipaje somptuoase cu superbi cai și lachei cu galoane de aur, în pitorești costume ungurești sau albaneze. Acum ne apropiem de palatul unui boier care se dovedește a fi o clădire șubredă, văruiată și aproape gata să cadă în ruină; apoi traversezi un mare spațiu deschis unde țigani pe jumătate goi își întind corturile sau, proptind câteva scânduri de un perete, trăiesc sub ele în cea mai abjectă mizerie. Niciodată nu am văzut puse într-asa un evident contrast lux și nevoie, frumusețe și slutenie, mândrie și sărăcie. Prezintă un perfect carnaval al civilizației, așa cum libertatea și robia produc atunci când subzistă una lângă alta. Boierii sunt nerăbdători să dețină libertate constituțională, dar casele lor sunt pline de robi. Intriga ia locul politicii: partidele iau locul națiunii. Bucureștii răsună de neîntreruptul concert de petreceri, de sporturi, de nechezatul cailor, de urlatul câinilor și de plânsul robilor. Cineva vede aici cel mai ciudat amestec de costume asiatice și maniere europene. Mulți dintre bătrânii boieri se îmbracă în bogatul

⁶⁴ În 1660, Gheorghe Ghica, pe atunci domnitor al Țării Românești (1659–1660) stabilește definitiv reședința domnească la București.

⁶⁵ Exagerare.

⁶⁶ Carol XII (1682–1718), rege al Suediei (1697–1718).

⁶⁷ Autorul comite confuzia între „pace” și „bucurie” ce ar fi desemnat-o numele capitalei Țării Românești.

costum turcesc, exceptând înaltul *calpac* în formă de pară care a luat locul atrăgătorului turban. Doamnele se gătesc în ultimele mode de la Paris, pe când servitorii care-i slujesc arborează stralele largi și culorile strălucitoare ale albanezilor.

Mulți dintre boieri au fizionomii grecești foarte pronunțate. Educația lor fanariotă i-a făcut // înfumurați, suspicioși, risipitori cu vorbele, îndrăzneți la p. 123 bogăție și slabi la nenorocire. Sunt deosebit de precoci, fiind bărbați la cincisprezece ani și politicieni la douăzeci. Deși sunt ambițioși să se perfecționeze pe ei înșiși și să dezvolte națiunea, bucureștenii sunt lipsiți de adevărata dragoste pentru principii, nu au patriotism, nu sunt recunoscători pentru serviciile făcute, nu sunt uniți, sunt excesiv de mândri de noblețea lor care, în multe cazuri, nu se poate lăuda nici cu avere, nici cu aptitudini și nici cu pergamente <de atestare a rangului>. Călătoresc mult în țări străine, iar ospitalitatea este principala lor calitate.

Doamnele românce din București au trăsăturile delicate, catifelate și tenul deschis, specific frumuseților răsăritene.[...]

Cu câțiva ani în urmă se zicea că ar fi fost mai mult de 30 000 de câini doar p. 127 în București. Flămânzi și furioși din cauza îndelungului lor post, aceste schelete sălbătice, pline de cicatrice și cu urechile rupte și spume la gură, sar fără milă asupra javei care fusese atât de norocoasă încât să fure un os, împiedică trecătorii pe străzi și, câteodată, se sfâșie unii pe alții în cumplitele lor atacuri. Până la urmă au fost recrutați ȧiganii pentru a scăpa orașul de această pacoste patrupedă. Stimulați de cele câteva parale oferite pentru cadavrul fiecărui câine liber, ei au dus un război de exterminare împotriva nefericitelor patrupede și târau victimele, în triumf, pe străzi.

Cea mai mare pacoste pentru moldo-valahi, în special pentru cei ce locuiesc în câmpie, sunt norii de lăcuste care, în anumite perioade, își fac apariția din stepele sudului Rusiei. Ele au produs mari distrugerii în anul 1825 dar, în 1828–<182>9 au vizitat principatele într-așa un număr mare, încât au acoperit, pentru câteva ore, lumina soarelui, distrugând recoltele și, în unele localități, nelăsând vreo urmă de vegetație în urma lor. Au fost suficiente doar câteva ore pentru a transforma o oază într-un deșert, pentru că „fiecare lăcustă mușcă precum un cal, // p. 128 mănâncă la fel de lacom ca un lup și digeră mai ușor și mai repede decât oricare alt animal” spune un proverb rusesc. Locuitorii credeau că a sosit ziua Judecății <de Apoi>. Cei mai superstițioși dintre ei nu au ajutat la alungarea lăcustelor înspre râuri și la gonirea lor, crezând că au fost trimise de Providență și, în consecință, nu trebuiesc deranjate. În alte locuri, imediat ce norul de lăcuste își face apariția la orizont, populația, bărbați și femei, tineri și bătrâni, aleargă cu toții și, cu clopoței, puști, tobe și țigăi fac așa o larmă încât nu arar sperie și alungă năpasta înaripată.

Fumul a fost găsit a fi și mai eficient. Când se arată lăcustele în aer, sunt aprinse imense focuri de paie sau de ierburi din câmpie care, câteodată, fac ca lăcustele să-și schimbe direcția dar, din când în când, produc exact răul pe care intenționează să-l prevină. Ultimele rânduri <de lăcuste> fără a vedea și nici a fi sensibile la fum, împing în foc pe cele dinaintea lor; grămezile de victime sting focul și toți oaspeții coboară pe pământ și-și încep pustiirea.

S-a calculat că unul dintre acești nori de lăcuste, întins pe multe pogoane pătrate și atât de gros încât să umbrească pământul ca un cort, conține pe puțin un

miliard de insecte. Și-au schimbat traiectoria și, de o parte și de alta, au devastat grădinile din orașe și sate; și erau atât de numeroase încât acopereau pământul într-o
p. 129 grosime de // mai mulți inci⁶⁸. Câteodată rămăneau doar pentru un moment și zburau mai departe, pentru a face loc altor miriade. Puteau fi auzite la mare distanță atât era de mare zgomotul făcut de aripile lor. Populația era cuprinsă de groază la apropierea lor. Lăcustele cad pe pământ cu forța unei mari furtuni cu grindină și era necesar să se închidă ușile, ferestrele și chiar hornurile împotriva lor. În unele cazuri, locuitorii au reușit să dirijeze într-un lac sau în mare norii de insecte. Avangarda cădea în apă și forma mici insule plutitoare pe care se așezau mii și mii, în straturi vii de câte trei picioare grosime. Dacă vântul bate dinspre țărm pier toate; altfel ele reușesc, câteodată, să vină înapoi și, după ce își usucă aripile, își reiau zborul.

Când soarele strălucește, lăcustele zboară, în general, la circa două sute de picioare⁶⁹ deasupra pământului dar, pe vreme noroasă, întunecată, <zboară> atât de jos încât un om care întâlnește lăcustele este obligat să se întoarcă cu spatele la ele și să se țină tare până când trec. Tinerele lăcuste apar în primele zile ale primăverii și, în trei sau patru săptămâni, ajung la întreaga lor mărime, circa doi inci lungime. Femelele depun pe sol între cincizeci și șaiszeci de ouă în luna august după care, atât masculii cât și femelele mor.

Populația țigănească a Principatelor Dunărene numără aproape trei sute de
p. 130 mii de suflete // și prezintă caracteristicile fizice și mentale pronunțate ale țiganilor⁷⁰ din Europa Centrală și ale *gitanilor*⁷¹ din Spania.

Ubicuitatea rasei țigănești⁷² este una dintre cele mai uimitoare fenomene etnografice.

[Despre răspândirea țiganilor din Asia până în Europa și despre condiția de robie și tratamentul inuman la care sunt supuși în țările române].

p. 136 Proprietatea asupra celor 250 000 de robi țigani din Moldova și Valahia este împărțită aproape în mod egal între guvernul respectivelor principate și proprietarii individuali. Țiganii domniei sunt împărțiți în patru clase. Unii sunt angajați în spălarea nisipului aurifer din râuri; alții muncesc ca fierari, fac linguri de lemn sau rătăcesc din sat în sat cu urși pe care i-au învățat să danseze; alții încă plătesc un mic tribut și duc viață de vagabonzi.

Țiganii ținuți în proprietate privată aparțin fie mănăstirilor fie <diferiților> particulari.

Țiganii ce aparțin particularilor au locuințe stabile, poziția lor este aproape similară cu aceea a sclavilor din propria noastră țară <America>. În mare parte ei sunt slujitori în casă și pe pământurile familiilor boierești bogate. Fiind mereu în contact cu stăpînii lor, ei au pierdut multe dintre caracteristicile rasei țigănești. Atât de mult au uitat *vătrașii*⁷³ limba și obiceiurile specifice ale fraților lor nomazi, încât

⁶⁸ Un inch = 2,54 cm.

⁶⁹ Un picior = 30,48 cm.

⁷⁰ *Bohemians.*

⁷¹ *Gitanos.*

⁷² *Tsigan.*

⁷³ *vatrassi.*

este dificil să-i deosebești de // țărănimea română. Unii trăiesc, în sate, ocupându-se p. 137 cu agricultura sau lucrând ca zidari, croitori și cizmari, dar cea mai mare parte slujesc în palatele din oraș ale boierilor. Influența acestei blestemată instituții atât asupra stăpânilor cât și a robilor trebuie să fie, peste tot, esențialmente la fel. Familiile sunt despărțite, virtutea este desconsiderată, căsătoria necinstită, umanitatea jignită și nedreptățită în Valahia și Moldova, la fel ca în alte țări care posedă sclavi. Bătaia la tălpi sau ridicarea cu picioarele în sus astfel încât doar capul și umerii celui chinuit rămâneau pe pământ erau altădată metode uzuale de a-i pedepsi pe sclavi. Acum este folosită biciuirea, gulerul cu țepi și încarcerarea. În București este un lucru obișnuit să auzi că boierul cutare sau cutare a ucis unul sau mai mulți robi. Sânge țigănesc curge în venele celor mai importante familii boierești. Țiganii valizi pot fi cumpărați pentru mai puțin de 100 dolari. Totuși, femeile sunt de obicei mult mai scumpe, valoarea lor depinzând de tinerețea și farmecele naturale. Nu este acordată nici o atenție educației robilor; autoritatea boierilor asupra acestor bunuri mobile umane este atât de mare încât funcționarii guvernului nu sunt lăsați să-i înscrie la recensământ. Autoritatea nelimitată asupra proprietății, totala lipsă a educației și ieftinătatea articolului sunt ameliorări evidente față de sistemul ce există în Statele sudice <din America>. Dar // în p. 138 Europa Estică nu există copoi <care să urmărească robii fugari> și nici Legea sclavilor fugari <ca în America>. Chiar Austria, cu toate păcatele ei politice, desface lanțurile sclaviei și face om liber din iobag. Înaintea ocupării <de către ruși> a Principatelor dunărene, mii de țigani români se aflau sub protecția Consulatului austriac din București și după acel eveniment nu au scăpat prilejul să-i protejeze pe nenorociții robi de cruzimea și rapacitatea stăpânilor lor, boierii. Acum se desfășoară o mișcare pentru a emancipa țiganii robi din Moldova dar, datorită dezorganizării din principate, nu este de așteptat prea mult din acea parte.[...]

Capitolul VII

p. 158

Daco-romanii

[...] Comparate cu statele europene, Moldova este aproape la fel de mare ca regatul Greciei și cuprinde un număr mai mare de locuitori, în vreme ce Valahia este considerabil mai mare decât Olanda și Belgia împreună. Bucureștii au aceeași latitudine ca și capitala <statului> Maine⁷⁴, iar Iașii, orașul de căpetenie al Moldovei, este mai la nord decât Quebec⁷⁵.

Populația poate fi împărțită în două mari clase – prima, persoanele ce plătesc taxe și cea de-a doua, care este scutită de taxare. Celei din urmă îi aparțin boierii, ce numără circa două mii, singurii care se bucură de drepturi politice, <urmează apoi> clerul, familiile privilegiate și servitorii. Doar meșteșugarii, comercianții și țăranii duc greaua povară a statului. Condiția țăranilor este puțin mai bună decât a robilor.

⁷⁴ Stat de pe coasta de est a S.U.A., din ținutul numit Noua Anglie, cu capitala Augusta.

⁷⁵ Oraș în Canada, capitala provinciei cu același nume.

Deși <aflați> printre cele mai slab populate porțiuni ale Europei, Principatele p. 159 Dunărene au o populație de 4 000 000 de suflete dintre care 2 500 000 aparțin Valahiei, // iar restul Moldovei. Dar românii⁷⁶ nu se limitează, totuși, la principate, ci sunt răspândiți prin Transilvania, Basarabia și Bucovina, numărând mai mult de 7 000 000 de oameni. Ei au păstrat, într-o înaltă măsură, tipul somatic și obiceiurile strămoșilor lor, coloniștii romani care s-au stabilit în Dacia și au absorbit rămășițele semeței națiuni cucerite de Traian⁷⁷.

Daco-romanii își numesc ținutul *Țara Românească*⁷⁸, țara Romană⁷⁹, iar limba lor *limba românească*⁸⁰ <adică> limba romană. Traian este Romulusul⁸¹ Daciei. Amintirea lui este peste tot, în tradiții ca și în superstițiile poporului. Calea Lactee este „Calea lui Traian”, vârful muntelui este turnul său de veghe. Fruntea înaltă, nasul acvilin, ochii mari, negri și melancolici, nuanța meridională, totul vorbește despre vechii romani, deși țărănul este îmbrăcat în piei de oaie și nu cunoaște numele eroilor din care se trage.

Întreabă pe cel mai modest țăran ce este și el va răspunde „*Eu sunt român*”⁸². O zicală obișnuită <este> „La un român zece sași”⁸³ arată aprecierea cu care acești oameni ignoranți se compară ei înșiși cu vecinii lor.

p. 160 Limba românească este fiica mai mică // a limbii latine și nu diferă în mod esențial de latina vulgară, *lingua rustica* din vremea lui Traian. Românii au adoptat multe cuvinte slave și turcești, totuși dialectul lor seamănă atât de mult cu italiana, încât mă pot face eu însumi înțeles printre ei.

Unul dintre regimentele austriece staționate în București în timpul vizitei mele era din Italia, iar acești descendenți comuni ai vechilor romani – deși despărțiți de șaptesprezece secole unii de alții – conversează între ei fără dificultate și, atât cât le este permis, fraternizează unii cu alții. Dar cât de schimbați ! Strămoșii lor erau cuceritorii romani; italienii au îngenunchiat în fața unui tiran austriac care poartă numele de Cezar fără a avea virtuțile sale; daco-romanii sunt sclavii de-a gata pentru orice despot care ar dori să-și întindă asupra lor mâna de fier a puterii sale. Cei din urmă visează un pan-românism sau o uniune a întregii rase românești, dar [sentimentul lor] național, sufletul lor, virtuțile lor au fost strivite.[...]

p. 169 Românii sunt incomparabil de ignoranți. Întreabă un bătrân ce vârstă are și el va răspunde: „La încheierea păcii”, sau „când a murit domnitorul”, sau „când a fost ales mitropolitul”, „aveam grijă de porci” sau de oi sau am mers la câmp, m-am înșurat și așa mai departe; după aceasta îi poți calcula vârsta.

[Despre superstițiile românilor și obiceiurile de înmormântare].

p. 174 Într-o zi, într-un sat de lângă București, am dat peste o ciudată procesiune de înmormântare formată din țărani români. Năsălia rudimentară era susținută de o

⁷⁶ Roumani.

⁷⁷ Traian (53–117), împărat roman (98–117).

⁷⁸ Zara Roumanesca.

⁷⁹ Roman country.

⁸⁰ Limba Roumanesca.

⁸¹ Romulus, fondator și prim rege al Romei.

⁸² *Eo sum Rouman.*

⁸³ *La un Rouman dece Sassi.*

jumătate de duzină de săteni. Fața defunctului, un om tânăr, era expusă la soarele dogoritor spre a detecta vreun semn de viață, așa cum este obiceiul în răsărit – o practică ale cărei origini țin de vremurile ciumei. Era o zi excesiv de călduroasă și roiuri de muște negre și urâte planau în jurul chipului palid al cadavrului și-și făceau treaba, în timp ce era transportat. Înaintea năvălirii mergea o persoană cu un coș cu prescuri⁸⁴ spre a fi mâncate în cinstea strămoșilor⁸⁵ mortului. Mai purta și un mic stâlp de Arminden decorat cu împletituri de beteală de genul aceloră cu care mireasa de la țară se împodobește în ziua nunții. În urma năvălirii erau doi preoți ai satului, părinții și prietenii, fiecare ducând o lumânărică și apoi un număr de bocitoare, palide și cu ochii în fundul capului, // angajate pentru această ocazie. Cele din urmă, amintind de *praeficae*⁸⁶ de la vechile funeralii romane, își smulgeau p. 175 părul și țipau strident de parcă pacea defunctului depindea de eforturile lor.

Am urmărit procesiunea care s-a oprit de mai multe ori înainte de a ajunge la biserica satului. Cei ce cărau năvălia își lăsau povara pe jos. Rudele apropiate și bocitoarele s-au strâns în jurul coșciugului și i-au adresat mortului cele mai tandre cuvinte, l-au îmbrățișat și i-au cerut iertare pentru cele mai mici jigniri pe care i le cauzaseră în timpul vieții, demonstrându-și, în același timp, durerea prin incantații funebre de slavă și regret, prin gemete și prin smulgerea veșmintelor într-un mod înfiorător. Aceste expresii unice <ale durerii> ne tulbură frumoasele idei cu care suntem obișnuți să asociem ultimul serviciu divin pentru defuncți și odihna în mormânt.

Părăsind biserica, cadavrul a fost dus la un mormânt puțin adânc din curtea <lăcașului> numită „Grădina morților”. După ce preotul a rostit ultima rugăciune, mortul și vii au fost stropiți cu apă sfințită [...] // Coșciugul a fost coborât în p. 176 mormânt și o cruce grosolană de lemn era lăsată să marcheze locul de odihnă al tânărului român. Pe lângă câteva simboluri creștine, m-aș fi putut crede <martor> la înmormântarea unui bărbat din timpul vechii Rome.

Când un român este pe punctul de a-și da sufletul, asistența înălăcrămată pune o lumânare aprinsă în mâna lui și un preot spune rugăciuni cu o voce mai mult sau mai puțin înaltă și sfâșietor, în funcție de numărul plăștrilor pe care îi așteaptă pentru serviciile sale. Imediat după moarte, cadavrul este spălat, bărbierit și învelit în giulgiu pentru mormânt, în funcție de cât de scump își poate permite familia; picioarele îi sunt îndreptate spre ușă și, de obicei, o monedă este ascunsă în mână sau în gură pentru ca mortul să-și plătească trecerea în lumea cealaltă. În familiile boierești este făcută multă paradă la funeralii și se dispensează de multe dintre superstițiile la care am făcut referire.

Românii, ca și vechii romani, venerează pe *manes* sau umbrele celor dispăruți. Aceasta, la fel ca la turci, este o generoasă sursă de pomeni. La aniversarea defunctului, familia, dacă poate, dă // bani și haine la săraci, precum și p. 177 colaci nedospiti făcuți din făină, zahăr, miere, nuci și brânză. Vase pline cu apă și, câteodată, mâncare, sunt așezate de-a lungul drumului pentru folosința călătorilor.

⁸⁴ Autorul le definește prin termenul de *unleavened cakes* (prăjituri nedospite).

⁸⁵ Este folosit termenul latin *manes*.

⁸⁶ Bocitoare în Roma antică.

La fel ca turcii, românii au zilele lor faste și nefaste. De fapt, fiecare zi își are activitatea ei specială, care nu ar putea fi făcută într-alta. Românele spală miercurea și torc sâmbăta. Marțea este cea mai nefastă dintre toate. În acea zi femeile arar se spală și se piaptănă; nu este începută nici o călătorie și nu este întreprinsă nici o activitate importantă.

În anumite zile ale anului ele se abțin să taie ceva cu foarfeca pentru ca lupii să nu le facă rău oilor, la fel ca în sărbătoarea romană *Luperalia*. Croitorii cred că se auto-absolvă de această datină. Nici o țărancă nu va lua acul în mână marțea, de teamă că Mântuitorul ar simți fiecare înțepătură și, astfel, ar fi din nou crucificat. Își imaginează că pot preveni ciurma arzând o cămașă care a fost toarsă, țesută și făcută în mai puțin de douăzeci și patru de ore. Când începe să tune și să fulgere, superstițiosul român își face semnul crucii și cade la pământ. [...] //

p. 178 Jocurile și dansurile românilor seamănă în chip izbitor cu acelea ale țărănimii romane din timpul lui Traian. Daco-romanii au două dansuri naționale, *hora*⁸⁷ și *călușarii*⁸⁸.

[Describe călușul și hora citând lucrările altor autori].

Era ceva în aceste dansuri molcome și monotone, la fel ca și în cântecele de jale ale lăutarilor, legat perfect de spiritul melancolic al românilor. Pe lângă *hora* și p. 179 *călușarii*, am văzut dansul *brăul*. Cuplurile își pun mâna stângă pe brăul celuilalt și-și țin // mâna dreaptă pe umăr. Deși la început deosebit de lente, mișcărilor lor devin curând uimitor de rapide.

Ai în vedere, tu cititorule, că descriu aici jocurile de sărbătoare ale țărănimii române și nu pe acelea ale europenizaților locuitori din București care, uitându-și naționalitatea, au adoptat atât plăcerile cât și manierele Apusului – care interpretează grațiosul menuet, pășesc în labirintul cadrilului franțuzesc și învârt zăpăcitele piruete ale mazurcii.

Românii celebrează un mare număr de sărbători.

[Urmează descrierea sărbătorilor laice – precum Drăgaica – și religioase – Crăciunul, Bobotează și Paștele].

p. 182

Capitolul VIII

Biserica ortodoxă

[Informații despre ortodoxie, în general, și relațiile ei cu alte culte].
p. 189 În Țara Românească există o biserică la șase sute de locuitori și, incluzând familiile preoților, fiecare a patruzecișisăsea persoană aparține profesiei clericale.

Pentru educația lor există două seminarii în Țara Românească și unul în Moldova, dar nivelul de cultură pe care îl primesc studenții nu poate fi comparat cu acela împărtășit într-o școală districtuală din New York. În Țara Românească aproape oricine poate deveni preot ortodox plătind <echivalentul a> 75 de dolari,

⁸⁷ *hora*.

⁸⁸ *colusari*.

taxa de ungere în ordinul clerical. Nu se așteaptă de la solicitant a fi capabil să scrie. De ochii lumii, se cere capacitatea de a citi liturgia bisericii ortodoxe, dar chiar și această performanță lasă de dorit; în care caz, preotul repetă slujba din memorie, așa cum Homer își repeta cântecele. În orașe și târguri, clerul de mir, deși este ignorant și depravat, are adesea un aspect respectabil. //

Tipul autentic al personajului <preot> poate fi văzut doar în satele Țării p. 190 Românești, de a căror mizerie nimeni nu-și poate face o idee fără să le viziteze. Trăind pe un petec de pământ dat de boierul care stăpânește satul, și deosebindu-se de cel mai sărac țăran doar prin lunga sa barbă, potcap⁸⁹ și cizme, <preotul> muncește și merge la piață la fel ca enoriașul ignorant ale cărui păcate trecute, prezente și viitoare, este împluternicit să le ierte. De piaștrii proveniți de la împărțășanie și de vinderea aghiazmei familia sa beneficiază prea puțin, pentru că marea majoritate trebuiesc dați episcopului ca un dar anual pentru privilegiul de a-și păstra poziția. Nu mai este, atunci, de mirare că el absolvă de păcate pentru câteva parale, dar iartă din tot sufletul persoana care împarte cu el o oaie furată sau un sac de porumb.

[Citat dintr-un autor neidentificat, despre țăranii superstițioși care sunt opriți a munci în propriul beneficiu în nenumăratele zile de sărbătoare de peste an dar, la îndemnul preotului de țăară, muncesc în serviciul Domnului, adică lucrează pământul preotului].

Să facă semnul crucii de la dreapta la stânga când se roagă sau când tună, să p. 191 repete // semnul crucii când întâlnesc preotul, când trec pe lângă o biserică sau când încearcă să alunge diavolul, să se prosterneze ca turcii⁹⁰ fiind atenți să evite poziția îngenuncheată a ereticilor catolici, să-i venereze pe *popi* și să-i blesteme pe Papă și pe musulmani, să țină o sută cincizeci de sărbători pe an și să postească o sută zece zile – aceasta este învățătura pe care o dă biserica grec-ortodoxă milioanei ei de adepți. Abstenența din zilele de post este atât de aspră încât nu poți cumpăra, cu aur, nici măcar o cană de lapte. [...]) Vasile, celebrul tâlhar român, după ce ucisese într-o vinere o întreagă familie și-i jefuise locuința, a fost șocat să vadă pe unul din banda sa lingând o farfurie care conținuse unt. „Păgânule !” a strigat el dându-i o cumplită lovitură celui ce încălcase postul „nu ai tu nici o frică de Dumnezeu ?”.

Totuși, domnul bogat și călugărul viclean se mulțumesc cu respectarea primelor și ultimelor zile ale lungului post. Săracul zice că bogatul poate împăca vrerea Cerului cu alte mijloace, precum actele de caritate dar pentru ei nu există decât o singură cale. Astfel, cei de jos adaugă mortificarea trupului la sărăcia lor pe când bogații cred că obțin mai ușor favoarea lui Dumnezeu și ajung în Rai pe podul de aur al carității.

[Generalități despre edificiile religioase, despre cimitirele din jurul bisericilor și obiceiul exhumării după șapte ani pentru a face loc altui decedat al familiei].

⁸⁹ Autorul folosește termenul *tchako* (ceacou) ce desemna un acoperământ militar cilindric și rigid, la fel cum era și potcapul preoților.

⁹⁰ *à la turque*.

p. 195 În timpul prosperelor zile ale influenței rusești, erau trimise, pioșilor români regulat, icoane, moaște și ornamente pentru biserică, pentru a le menține cea mai bună părere despre țară, pe care mulți îl privesc ca pe capul bisericii ortodoxe, deși ei [românii] depind de Patriarhul de Constantinopol.

[Describe împărțirea interioară a bisericii].

p. 196 Într-o zi am asistat la slujbă la Mitropolie, una dintre cele mai interesante clădiri din capitala Țării Românești prin faptul că posedă moaștele Sfântului Dimitrie și, în vremurile trecute, era locul Obșteștii Adunări a principatului.

La matinala oră opt, străzile erau pline de căruțe de la țară. Întrebând, am aflat că principala zi de târg din săptămână este în dimineața de Sabat, pentru că țărani să-și poată vinde legumele și, cu aceeași ocazie, să cumpere iertarea de păcate de la preot, fără a pierde timpul. Nu a fost mică surpriza mea să văd o asemenea manifestare a spiritului practic la mizerabilii români, dar obiceiul provine, fără îndoială, de la vechii greci, care aduceau sacrificii zeilor la marile jocuri <olimpice> și la alte adunări importante.

Întrând în biserica metropolitană am găsit imensul spațiu plin de o adunare pestriță de boieri, cetățeni și țărani. Bărbații și femeile ocupau părți diferite ale lăcașului. Niciodată nu am văzut o adunare mai puțin interesantă. Lipsa de p. 197 inteligență, privirea bigotă și fanatică, // expresia lipsită de viață a acelei mase de bărbați și femei era depășită doar de aspectul indiferent, ignorant și senzual al soborului de preoți care își ajutau episcopul la îndeplinirea a ceea ce părea un șocant serviciu divin în bătaie de joc. Nu era nimic solemn în întreaga întreprindere [...] Căscau, râdeau și-și trimiteau privirile rătăcitoare asupra asistenței și câteodată am văzut căutături indignate oprindu-se asupra mea pentru că nu socotisem să cad la pământ la vederea unor ornamente și pentru că refuzasem să sărut o pictură urâtă a *Panaghiei* sau Sfânta Fecioară, care deja fusese pângărită de sute de buze murdare. [...]

Modul în care chiar și persoanele bine îmbrăcate sărută mâinile și veșmintele preoților, mai ignoranți decât ei înșiși, este suficient pentru a dezgusta un privitor. Predicile sunt necunoscute printre ei. Aproape întregul serviciu <divin> este p. 198 compus din rugăciuni și lecturi în vechea limbă slavonă, // intonate pe nas într-un fel care ar face onoare unei sinagoge evreiești, oferind o magnifică exagerare a vechii fornăieli puritane. [...] Aerul închis a devenit rău mirositor de la norii de tămâie și de la fumul de la zeci de lumânări de seu. Am fost bucuros să părăsesc edificiul, la fel ca și cei douzeci și patru de cerșetori demni de milă, pe care i-am numărat la ușă.

p. 199

Capitolul IX

Călătorie de noapte în România

După o ședere de șase săptămâni am hotărât să părăsesc Bucureștii. Trăisem destul printre boierii și robii săi, printre palate și cocioabe, printre grădini și smârcuri; văzusem destul din luxul său parizian și din sărăcia sa pariziană!

Românii au un nemaipomenit substituit pentru o cale ferată americană rapidă. Nimic nu poate fi mai primitiv decât *căruțele*⁹¹ sau furgoanele lor poștale, ale căror origini trebuie să dateze de pe timpul când sciții cutreierau prin câmpiile românești. Nu este folosită nici o bucățică de fier în construirea celor patru mici roți de lemn, pe care este fixat un coș de nuiele semănând unei căruțe pentru oale de lut, cu extremitățile flexibile, de dimensiuni medii ca lungime și doar atât de largă încât să cuprindă o singură persoană.

La acest vehicul, doar puțin mai mare decât o tărăboanță, ce adună într-însul p. 200 toate dezavantajele posibile, sunt legați cu lațuri de funie, între patru // și opt cai românești sau, poate, iepe cu tot atâția mânji care zburdă în jurul lor. Călătorul se cuibărește în fânul fermentat ce are să fie singura lui perină și care este suficient de plin de ghimpi care produc iritație atât cutanată cât și mentală. *Surugiul*, un român oacheș cu păr lung, purtând o pălărie pleoștită și nădragi largi strânși la talie de o centură lată de piele, încalecă unul dintre caii din față și, la strigătul său ascuțit, micii și iuții armăsari își lasă urechile pe spate și pornesc într-o viteză care sfidează locomoția obișnuită. Dacă vreunul dintre caii cu aspect sălbatic obosește, este abandonat de *surugiu* pentru a fi recuperat la întoarcere.

Pe străzile Bucureștilor am fost asfixiat de praf și, de două ori, înainte de a părăsi orașul, cuiele de osie din lemn au sărit din loc, făcându-mă să mă tem de o totală prăbușire a ciudatului meu vehicul.

Curând după ce am trecut de barieră a început o burniță care, purtată de un aprig vânt din sud-est, m-a lovit direct în față. În loc să zbor printr-un nor de praf, de atunci înainte am avut parte de un constant duș cu noroi lichid.

Călărași⁹² se află la șapte poște românești de București, o distanță de circa șaptezeci de mile engleze⁹³. Drumul se întinde peste o câmpie lată sau, mai degrabă, o succesiune de *platouri*⁹⁴ ridicate cu câteva picioare unul față de altul în p. 201 direcția Carpaților. Cu greu era de văzut un pom sau un tufiș. De mai multe ori mi-am // închipuit <că sunt> în cunoscutele preeri din Illinois. Recoltele fuseseră adunate în apropierea Bucureștilor și, pe când înaintam, ținutul se arăta mai puțin cultivat. În timpul stăpânirii turcești, țăranii își construiau primitivele lor colibe cât puteau mai departe de drumurile circulante pentru ca, astfel, să evite prigoana opresorilor lor; recente incursiuni ale cazacilor nu au avut darul de a încuraja familiaritatea <cu ei> din partea bieților români.

Drumul este în stare naturală, dar neîmblânzitul surugiu a lăsat repede în urmă distanța unei singure poște. Strigătele sale prelungite indicau <faptul> că edificiul singuratic din câmpie, din fața noastră, este stația de poștă. Am ajuns. Surugiul descalecă în fața colibei joase cu ferestrele <acoperite> de hârtie. Iată-l pe căpitanul poștei în papuci; cu gâtul și pieptul gol, o pipă în mână și *șuba* de oaie aruncată neglijenț pe umeri.

⁹¹ *carutzas*.

⁹² *Kalarasche*.

⁹³ O milă terestră = cca. 1609 m.

⁹⁴ *plateaux*.

„Caii, directore !”

„Vor fi aici imediat”.

„Unde sunt ?” am continuat.

p. 202 „Pasc, colo, pe câmp. Răbdare ! răbdare !” a răspuns el; și, cu adevărat, în loc să stea gata în grajd, caii pășteau liniștiți la aproape o milă depărtare. *Rândașul*⁹⁵ încalcă unul dintre ultimii cai de schimb, pornește într-un galop furios și alege, la întâmplare, patru cai proaspeți. *Ceaușul*⁹⁶ le pune gătarele peste cap, // strânge una dintre funii și lărgește o alta, leagă câteva noduri slăbite și totul este gata. Noul surugiu încalcă. Biletul meu de drum a fost vizat și, în același timp am savurat, pentru câteva minute, o pipă de satisfacție. Surugiul de la ultima poștă întindea pălăria pentru obișnuitul *bacșiș*⁹⁷. „Iată un zwanziger !” și am aruncat ceaușului douăzeci de parale.

Am gonit înainte impetuos și am zburat prin două sau trei sate românești, apropierea de ele fiind indicată de o suită de ridicături conice deasupra nivelului câmpiei. Strigătele surugiului scot afară locuitorii neciopliți ai acestor sălașuri subterane, la fel ca atunci când călătorul se apropie de satele câinilor de preerie din vest⁹⁸.

Nici o descriere nu poate da o idee asupra unui sat românesc, locuit de cea mai săracă clasă de țărani și țigani. Aici animale și ființe umane se bucură împreună de adăpost, mâncare, trai și plăceri de societate – omul și natura fiind în cele mai familiare raporturi. Niciodată până acum nu am văzut așa o jignitoare lipsă a celor necesare, așa o mare și abjectă mizerie, nici chiar pe ulițele dosnice ale Londrei, unde dureroasa sărăcie și corupția se furișează departe de ochiul carității. Ferice, de trei ori ferice sunt, în comparație cu aceasta, familiile sărace din New York, înghesuite în camere de subsol, murdare, miniaturale și împărțite în compartimente și mai mici prin linii trase cu cretă. Acoperișurile acestor mizerabile p. 203 // colibe subpământene nici măcar nu ascund vederii ființele murdare de dedesubt, care trăiesc într-un imediat raport cu cerul arzător sau înghețat de deasupra. „O, domnule, a spus unui călător o nefericită femeie româncă, „vedeți acele două perechi, murdare și care au călcat prin noroi? Am o capră și două oi iar iarna am dormit cu ele ca să-mi țină cald mie și copilului meu”. Lângă prima stație de poștă am observat un țăran ghemuit în colțul colibeii sale, să se usuce.

„De ce nu-ți repari acoperișul colibeii?” l-am întrebat.

„Plouă prea tare, domnule”, a fost răspunsul.

„De ce nu îl repari când vremea este bună?”

„Oh, atunci nu e nevoie”.

Aceste ființe nefericite dețin secretul de a-și dizolva durerile în băuturi de cea mai ordinară calitate și, când printre ei apare un taraf rătăcitor de țigani, aceste creaturi mânjite și rufoase vor dansa și zburda la fel de vioi ca pietrele și pomii la melodiile lui Orfeu.

⁹⁵ *arândus*.

⁹⁶ *tschaousch*.

⁹⁷ *backsheesh*.

⁹⁸ Pentru americani ca și pentru mulți europeni din acele timpuri, termenul de Vest desemna exclusiv Vestul îndepărtat al Americii (Far West).

Am mers înainte. În sfârșit am ajuns la a patra stație <de poștă>. Se făcuse deja întuneric de trei ore, și ce întunecime! Au fost seliți de puteri șaisprezece cai și patru surugii. // Deși eram ud, flămând și aproape rupt în bucăți de zdruncinături, p. 204 am decis să merg mai departe. Surugiul a strigat pe când strunea <caii> în fața scundeii stații de poștă, iar căpitanul a apărut repede cu un felinar de hârtie. Tremurau când desfăceau hamurile cailor și mi-au făcut semn să intru în colibă. Dar am rămas pe locul meu arătând spre grajdul cu acoperiș de paie în jurul căruia vântul şuiera în rafale intermitente, iar apoi <am arătat> spre Călărași, <care se afla> la distanță de încă trei poște.

După uniforma mea turcească m-au luat, fără îndoială, drept un ofițer din statul major al lui Omer Pașa, grăbindu-mă cu depeșe la Stambul. Erau obișnuiți să se supună și după ce mi-am arătat pașaportul, s-au executat fără tragere de inimă. Românul negricios a încălecat, lungul *bici*⁹⁹ se învârteste și pocnește și ne avântăm în noaptea adâncă, nepăsători la întuneric și vijelie. Cum aș putea eu să uit acel cer de cerneală, acea grozavă burniță ce te pătrundea cu răceala până la oase, acea aventură nebună demnă de unul dintre eroii lui Ossian¹⁰⁰.

Surugiul alesese de la poștă caii cei mai iuți. Promisesem un *bacșiș* gras așa că viteza cu care zburam pe câmpie, fără vreo încercare de a urma drumul, <era atât de mare> încât minuscula *căruță* părea că abia atinge pământul. Deodată vântul s-a schimbat și mi-a suflat în spate. Un fulger neașteptat, urmat de bubuitul îndepărtat al tunetului, a despresurat pentru o clipă întunericul profund.

O furtună, legănată în mijlocul Carpaților // și repezită, cu furie, înainte, era p. 205 pe punctul de a se abate asupra noastră. Orientându-se după o lumină slabă ce pâlpâia pe câmp la mai multe mile <distanță> de noi, și-a îndemnat caii la maximul vitezei. Era imposibil să scăpăm. Era una dintre acele înspăimântătoare furtuni ce adesea se dezlănțuie, pe neașteptate, asupra călătorului singuratic prin câmpiile Valahiei – mult mai teribile decât vijeliile ce mătură preeriile noastre <americane>. Fulgere strălucitoare, care orbeau ochii și aproape îi paralizau sufletul, arătau din când în când norii furtunii îngrămădiți unii peste alții – escadroane ale artileriei cerești ale căror reverberații deveneau cu fiecare clipă tot mai înfricoșătoare.

Iuții noștri căluți se străduiau zadarnic să se îndepărteze de roțile de foc ale caleștii furtunii. Surugiul, cu mânecile lui lungi și cârlionții părului zburând în vânt, aplecat înainte și folosind cu vigoare biciul, semăna cu unul dintre războinicii centauri în urmărirea lapiților¹⁰¹; nu îmi puteam alunga din minte iluzia aceasta clasică. Îmi era teamă de pericol. Furtuna s-a dezlănțuit asupra noastră cu toată furia. Zdruncinăturile *căruței*, de care mă temeam în fiecare moment că se va rupe în bucăți, deveneau de neîndurat. M-am gândit la cele mai oribile instrumente

⁹⁹ *peitsche*.

¹⁰⁰ Ossian, bard scoțian legendar din sec. III. Baladele sale au fost culese și supuse unei transcrieri libere, din limba galică, de James Macpherson (1736–1796), în 1760, având mare influență asupra romantismului.

¹⁰¹ Referire la lupta dintre centauri și lapiți din mitologie.

folosite altădată pentru a tortura criminalii și de multe ori mi-am imaginat că sunt Mazeppa¹⁰² legat de unul din armăsarii sălbatici din Ucraina.

„Stop ! stop !” am strigat la surugiu.

p. 206 „Hi ! Murgu ! hi ! Bălan !”¹⁰³ a fost singurul răspuns // în mijlocul mugetului vântului și bubuiturilor tunetului. Chiar atunci s-a întâmplat să părăsim calea catifelată a câmpiei și să o apucăm pe un segment al drumului ce fusese distrus rău de tot de căruțele artileriei rusești. A urmat o trosnitură; unul dintre caii din frunte s-a împiedicat și a căzut iar eu am fost aruncat pe iarbă, din fericire fără a mă răni. Lumina pâlpâitoare dispăruse cu câteva minute mai înainte. Surugiul, ghidându-se după simțuri, a adunat resturile căruței dar, cu toată priceperea sa rudimentară nu a mai putut-o asambla. Am hotărât să o abandonăm. Sacii mei de pânză au fost legați strâns pe unul dintre cai, eu încălecasem pe un altul spre a ne căuta, bâjbâind, drumul de-a curmezișul câmpiei când, sclipirea strălucitoare și prelungită a unui fulger ce părea că deschide o vedere panoramică într-o altă lume, ne-a dezvăluit izolata stație <de poștă> la mai puțin de un sfert de milă depărtare. Am ajuns la ea fără mare dificultate și am fost primiți.

Poșta era dintre acele case românești cu chirie, de soi mai bun. Călătorind în aceste țări de la Dunărea de Jos, cineva se familiarizează, totuși, cu tovarășii ciudați de pat. În adevărat stil românesc, părinți, copii și oaspeți se adăposteau în aceeași cămăruță. Copleșit de oboseala și surescitarea ultimei poște <parcursă>, m-am aruncat, așa cum eram, flămând și ud până la piele, pe divanul grosolan și, folosind un copil drept perină, m-am cufundat imediat într-un somn odihnitor care, totuși, nu a fost de lungă durată. În mijlocul urletului furtunii am visat că sunt pe mare. //

p. 207 [...] Când m-am trezit soarele nu răsărise încă deasupra câmpiei române. Furtuna trecuse. Nuanța aurie și purpurie a cerului răsăritean și o prospețime a aerului, dulce și îmbălsămat, promiteau o zi minunată. Umilele fire de iarbă se gătiseră cu stropi de perle, iar natura zâmbea mai dulce după cumplita luptă a elementelor ei <dezlănțuite>.

După ce m-am împărtășit dintr-o ceașcă de cafea turcească, cu pâine neagră, m-am așezat într-o nouă căruță, și curând am rulat peste câmpul moale, aproape la fel de repede și de ușor cum se mișcă un vagon <de tren> pe o șină netedă. În timp ce mă bucuram de un peisaj care l-ar fi încântat și pe Paolo Veronese¹⁰⁴ nu am neglijat lungul ciubuc, umplut cu parfumatul tutun al Orientului. Într-o oră am ajuns la următoarea stație. Biletul meu de călătorie nu era de găsit. Îl lăsasem unde p. 208 mânasem peste noapte. Fiind imposibil să merg mai departe fără document, *ceașul* a încălecat pe un cal iute și a fost trimis // înapoi cu promisiunea unui bacșiș generos dacă se întoarce repede.

Deoarece locuința directorului <poștei> făgăduia mai mult decât obișnuitul confort, am comandat tot ce puteau găti mai bun pentru prânzișor. Gazda era un

¹⁰² Stepan Ivanovici Mazeppa (1644–1709), hatman al cazacilor din Ucraina. Pentru o aventură de dragoste necuvenită, fusese pedepsit prin legarea de spinarea unui cal sălbatic ce fusese biciuit să alerge cât mai departe cu vinovatul.

¹⁰³ Hie ! Morg ! hie ! Bălan !

¹⁰⁴ Paolo Caliari zis Veronese (1528–1588), pictor italian, maestru al picturii manieriste.

boier român cu trăsături puternice de roman care, din fericire, vorbea nemțește; soția sa, o încântătoare femeiușcă, la fel de naturală și de înfloritoare ca proaspetele flori presărate pe câmpie. Exceptând materna *limbă românească*¹⁰⁵, ea vorbea doar limba ochilor strălucitori, a privirilor dulci și a surâsurilor cuceritoare.

Casa lor oferea un bun exemplu de locuință românească de la țară. Acestea, subterane sau nu, sunt de obicei dreptunghiulare și împărțite în trei odăi, cea din mijloc deschizându-se spre celelalte două. Din spațiul central se înalță un horn de pământ sau, mai degrabă, un cuptor imens, văruit, de obicei, pe dinafară, ce se întinde în camera ocupată de familie, procurând o căldură plăcută. Drept podea, locatarii folosesc o bucată de pământ pe care Dumnezeu le-a dat-o să trăiască pe ea, pe când, un divan sau un simplu val de pământ se întinde pe trei laturi ale camerei, acoperit cu rogojini sau pături pentru a sluji de loc de ședere ziua și pentru pat noaptea.

Adesea am fost surprins de ordinea și curățenia ce stăpânesc aceste locuințe unice, care sunt atât de neatractive din exterior. Oamenii sunt trândavi la fel ca lazzaronii¹⁰⁶ din Italia, dar femeile sunt muncitoare // și dovedesc gust remarcabil p. 209 în decorarea interiorului colibei lor primitive cu felurite figuri și picturi în frescă, produse cu pământuri divers colorate pe care le găsesc în împrejurimi, necunoscute artei plastice din alte părți. În afară de cazul când există mari pretenții de respectabilitate, odaia din celălalt capăt al *colibei* este lăsată pe seama creaturilor patrupede, care se bucură acolo de un anume grad de familiaritate cu stăpânul lor, care ar trebui să-i uimească pe poeții bucolici și pe toți sentimentalii acelei școli.

Mica masă așternută turcește cu luxul suplimentar al cuțitelor și furculițelor a fost adusă și ne-am așezat turcește în jurul ei, pe divan. Pentru câteva săptămâni m-am bucurat de dineurile magnifice ale lui Muza Pașa¹⁰⁷, comandantul Bucureștilor, unde comorile bucătăriei¹⁰⁸ franțuzești și românești erau zilnic mistuite în banchete somptuoase pe cheltuiala guvernului. Totuși, pașalele și directorii de poștă trăiesc în stiluri diferite. În fața mea nu se aflau nici franzeluțe dulci și cafea cu lapte¹⁰⁹ de București, nici caviar de la Giurgiu, nici vânat din Alpii Bastarnici¹¹⁰, nici păstrăv din torențele înghețate ale Muntelui Pion, nici dulcețuri¹¹¹ de la Iași, nici nobilul vin de Buzău¹¹² sau Cotnar și nici struguri zemoși de pe dealurile tufoase ale Câmpinei spre a fi mâncate la sunetul plăcut al muzicii *lăutarilor*. În locul acestor delicatese am avut ouă, pește sărat de Dunăre și o maleabilă *mămăligă*¹¹³ făcută din făină de porumb și apă. //

¹⁰⁵ *limba roumanesca*.

¹⁰⁶ Lazzarone, termen prin care, la Neapole, sunt desemnați oamenii din clasa de jos.

¹⁰⁷ Sir Stephen Bartlett Lakeman (1823–1897), ofițer britanic intrat în serviciul Imperiului Otoman, la izbucnirea războiului Crimeii, ajungând general sub numele lui Mazar Pașa. În acest caz, autorul folosește o scriere fonetică a numelui pașei, Muza <mΛzΛ> fapt ce arată că nu-i văzuse semnătura ori nu-l întâlnise tipărit pe un act oficial. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români vezi în prezentul volum.

¹⁰⁸ *cuisine*.

¹⁰⁹ *café au lait*.

¹¹⁰ Carpații Orientali.

¹¹¹ *doultchas*.

¹¹² *Butzeo*.

¹¹³ *mamaglia*.

p. 210 În ceea ce privește inteligența și confortul familial, gazda mea, Jian Bibescu făcea parte din clasa românească mai bună. După masa noastră – mai potrivită, trebuie mărturisit, pentru un vegetarian mofturos decât pentru un călător flămând – zâmbitoarea sa nevestică a adus pipe și cafea. În folosința acestor desfătări orientale – și unde pot fi ele savurate, o, cititorule, <mai bine> ca în răsărit ? – românii au adoptat manierele turcilor. Clipele au trecut pe nesimțite în vreme ce, trântiți pe divanul grosolan, povesteam diversele noastre aventuri.

„Nu sunt tâlhari, nu sunt haiduci români prin Carpați, precum Vasile și Bujor și rafinatul Jianu¹¹⁴ din cealaltă generație ?” am întrebat. „Puțini, de când a izbucnit revoluția grecească¹¹⁵, le merge mai bine în Balcani” – a răspuns el. Dar pot relata o aventură cu unul care, ani de zile, a fost spaima principatelor, care a fost mai faimos decât oricare dintre numele pe care le-ai amintit”.

[Relatează aventurile haiducului albanez Kirjali, cu care se întâlnise chiar naratorul și scăpase nemolestat și doar cu o parte din bani luați din pungă, pentru că lotrul respectiv era generos; a luptat alături de eteriști și a fost printre puținii care a scăpat din luptele de la Drăgășani și de la Prut pe care îl trece înot și se refugiază la Chișinău unde, după un timp este recunoscut, arestat și extrădat turcilor].

p. 219 „Plecăm, stăpâne ?” a zis rândașul, din ușă, cu capul descoperit.

Ceaușul se întorsese cu biletul meu de drum și un schimb de cai odihniți stătea în fața căruței. Jian Bibescu a hotărât să mă însoțească până la stația următoare și, umplând cu fân parfumat cutia căruței, am reușit să facem pentru amândoi un loc confortabil deasupra lui.

„Haide ! haide !” și curând am pornit în goană peste câmpia verde și moale. [...]

p. 227 Spre prânz am oprit câteva minute la coliba unui cioban cu care se cunoștea surugiul. Casa lui singuratică era unicul sălaș ce se vedea pe întinsul câmpiei unde, împreună cu câinii săi credincioși, în costum păstoresc și cu bâta în mână, el păzea turmele behăitoare și cirezile mugitoare ale stăpânului său român. Mobila colibei sale era puțină și primitivă, dar ciobanul a făcut tot ce a putut în materie de ospitalitate. Viața lui era <cel puțin> tihnită chiar dacă nu era o viață mulțumită. [...]

p. 228 La urma urmei, ciobanii și ciobănițele nu sunt creaturile încântătoare descrise de poeți. Stilul lor de viață, deși neexperimentații și sentimentalii suspină după el, nu este de invidiat. Experiența m-a făcut să-i descopăr <a fi> leneșii leneșilor, ticăloșii ticăloșilor iar casele lor, atât de poetice în descriere, sunt în general, bârlogul murdăriei abjecte și al mușcătoarei sărăcii. [...] Și totuși, dacă ne-am hazarda să credem o legendă românească, ciobanul ce-mi era gazdă în câmpia valahă putea fi un om fericit.[...]

p. 229 La câteva mile de Dunăre ținutul devine oarecum accidentat. De pe o culme

p. 230 joasă am văzut fluviul. Cu câtă bucurie am // salutat nobilul curs de apă strălucind acolo, în soare, purtându-și spre Marea Neagră șuvoiul lat și continuu ! Armata lui Ahmet Pașa era în tăbără lângă Călărași. După imensul număr de vite și oi tăiate pentru a hrăni 30 000 de soldați și după murdăria în toate cele a otomanilor,

¹¹⁴ Jianu, celebru haiduc din Oltenia în timpul domniei lui Ioan Vodă Caragea, grațiat de domn când este capturat.

¹¹⁵ Eteria.

exceptând propria persoană și îmbrăcămintea, organele mele olfactive mi-au anunțat apropierea de tabără <încă> înainte de a vedea corturile verzi ale nizamilor. Totuși, curând le-am văzut, departe, întinse în lungi șiruri pitorești și, după ele, orașul Călărași, largă mlaștină mărginind malul stâng al Dunării și dealurile Bulgariei conturându-se în catifelate tonuri de gri, la distanță.

Drumul ducea direct prin tabăra otomană. Purtam uniformă de nizam, dar temându-mă de întârzieri și posibilitatea de a fi luat drept spion rus, i-am poruncit surugiului să traverseze liniile cu toată viteza. Totuși, două santinele au fugit la drum și au amenințat că trag dacă nu ne oprim. Surugiul speriat și-a strunit caii atât de brusc încât aproape am căzut în fund. Pașaportul mi-a fost examinat cu atenție, dar datorită faptului că fusese vizat¹¹⁶ de comandantul din București am fost lăsat să continui. Unele trupe erau trecute în revistă, altele tăiau animale sau trebăluiau în jurul focurilor de tabără iar altele, stând în grupuri, pe iarbă, fumau pipe lungi și-și îndulceau greutățile războiului cu naivele recitaluri ale orientalilor. p. 231
// Mulți dintre ei erau din însoritul Tunis sau din umbroasele sate de-a lungul Nilului. Cu armele lor uzate și steagurile murdare ei nu erau, o, cititorule, trupe de duminică, ci soldați ai multor lupte grele – oameni care s-au bucurat de triumf la Oltenița și Cetate și făcuseră țândări rândurile cazacilor în fața redutelor de la Calafat și Silistra.

Imediat după bariera Călărașilor – un oraș românesc murdar de 5 000 de locuitori – am observat lungile bordeie sau, mai degrabă, tranșee acoperite, în care fuseseră încartiruite trupele rusești în iarna trecută. Surugiul m-a lăsat în plină stradă. Lăsându-mi bagajul la prăvălia unui evreu care, din fericire, vorbea nemțește, am pornit să-mi pun în ordine pașaportul pentru Silistra, unde speram să mă îndrept înainte de căderea nopții. Dar, cu toate acestea, ore prețioase au fost pierdute alergând de la comandantul militar la poliție și de la cea din urmă la carantină. Pe șeful instituției menționate în urmă, fără a cărui semnătură era imposibil să traversez Dunărea, nu l-am putut găsi acasă și, obținând o descriere a sa, am început să-l caut pe străzi.

În timp ce hoinăream prin oraș era aproape să cad într-o groapă din pământ ce nu era păzită și pe care, la început, am crezut-o a fi un puț dar am descoperit că era intrarea într-o imensă sală subterană folosită ca depozit pentru grâne. Hambare ca acesta sunt // obișnuite în Țara Românească, ba chiar peste tot în răsărit. p. 232

Am vizitat, de asemenea, mormântul generalului Schilder¹¹⁷ care a fost, cu desăvârșire, cel mai capabil bărbat din armata rusă în principate și s-a sacrificat în fața fortificațiilor Silistrei. Doarme lângă o mică biserică ortodoxă. Doi sau trei soldați români, îmbrăcați rusește, stăteau de gardă în apropiere.

Cu multă greutate l-am găsit, în sfârșit, pe ofițerul carantinei, care se bucura în tihnă de ciubucul său în fața unui han turcesc, atât de nepăsător ca și când nu s-ar

¹¹⁶ *visé*.

¹¹⁷ Karl Andreevici Schilder (c. 1795 1854), general aghiotant rus, un bun inginer. În 1834 a făcut proiectul unui submarin. În campania Dunării a proiectat planurile fortificațiilor și liniilor înaintate ale armatei ruse din fața Silistrei. Pe când inspecta tranșeele, pe 1 iunie 1854, este rănit grav de o grenadă turcească și va muri peste câteva zile.

fi auzit vreodată de ciumă și holeră. Era o mostră perfectă a oficialităților guvernamentale din răsărit.

La apus m-am plimbat în tihnă spre pavilionul lui Ahmet pașa, ce fusese ridicat pe culmea joasă ce mărginește mlaștinile Dunării, care sunt secate în lunile verii și toamnei. O mare forță rusească operase în vremea asediului Silistrei. Marea de verdeață era punctată ici și colo cu turme de vite pentru nizami. Peste Dunăre, parțial ascunse de umbrele aurii ale dealurilor Bulgariei, erau înaltele minarete ale Silistrei.

p. 233 O fanfară militară, compusă din italieni, cânta în fața cortului pașei. Blânde, notele lor marțiale pluteau departe în aerul serii și, după apusul oriental, totul era atât de liniștit, de calm și de frumos încât // cu greu realizam cât de recent această tihnă fusese destrămată de larma brutală a lui Marte. Din acest punct, bombardamentul Silistrei trebuie să fi fost magnific ! M-am întors la hanul valah pe străzi aglomerate de ofițeri și soldați din tabăra vecină, ce umblau hai-hui.

<La han> îmi puteau oferi cina, dar nu și cazare. Aceași odaie servea de bucătărie și de sufragerie. Zugrăveala este un lux necunoscut la Călărași. În locul meselor și scaunelor erau bănci primitive, aranjate de-a lungul a două forme ce semănau cu acelea care îmi amintesc de prima hrană spirituală primită în vechea școală de țară. În locul consultării unei liste de bucate, trebuia doar să mă uit într-un șir de oale largi de aramă ce fierbeau pe un foc de cărbuni și să-mi aleg din ce vreau să-mi compun masa. Feluri diferite de carne și vegetale erau amestecate și condimentate pentru a produce varietatea râvnită de gustul românesc. Singur ardeul roșu părea să fie un ingredient comun. Bucătarul, care era și hangiu și ajutor de bucătar și distribuitor de rachiu, judecând după corpolență și expresia nepăsătoare și senzuală, ar fi considerat chiar moartea

„ ... O invitație

De a cina cu toți sfinții din cer”.

p. 234 Am comandat să-mi fie umplut un blid dintr-una din crățiți; iar conținutul ei, un compromis incert între solid // și fluid, cu o bucată de pâine spartană, a constituit masa mea de seară. Nu mă așteptam la desfătarea unui pat pentru săptămânile ce vor veni și disperasem căutând o cameră sau un adăpost de orice fel când, un negustor grec din Galați s-a oferit, cu generozitate, să-și împartă camera cu mine. Am mers la un han din împrejurimi unde ne-au fost servite pipe și cafele *à la turque*.

Un număr de români de categorie mai bună au venit să vorbească despre noutățile zilei. De la bătăliile recente de la Calafat și Silistra conversația s-a orientat spre războaiele mai vechi dintre creștini și turci. Românii nu se consideră un popor cucerit și circumstanțe recente au avut tendința de a domoli foarte mult vechea lor ură față de turci. Greul jug impus asupra lor de ruși, caracterul perfid al austriecilor și depărtarea rasei galice și italice, cu care românii simpatizează în mod natural, i-a adus mai aproape de osmanlâi. Ei preferă să rămână supuși ai padișahului decât să dea ascultare unui Habsburg sau unui Romanov, mai ales că supunerea față de primul este convențională, impunându-le doar plata unui mic tribut anual. Prietenul meu mi-a tradus, cu amabilitate. Am ascultat timp îndelungat despre incidente înfiorătoare și aventuri eroice legate de ținutul de graniță, dintre

creștini și turci. Istorisirile lor aprinse, împletind adevărul istoric cu patriotismul de p. 235 dată recentă și interesele locale, erau presărate, din când în când, cu *doine*¹¹⁸ sau cântece // populare. Cele din urmă erau parfumate de aroma poeziei care izvorăște din inimă și au puterea entuziasmului și forța neîmblânzită ce caracterizează producțiile minore ale popoarelor dornice de libertate. Atât cântecele cât și povestirile relateau în mod special despre căpetenii române faimoase din timpuri vechi și despre haiduci curajoși din munți, care adesea îi învățau pe musulmani să se poarte ținându-le turbanele pe capete. Legea îi tratează pe haiduci drept tâlhari dar poporul îi iartă și adesea îi glorifică. De ce nu? nu au atacat ei totdeauna pe inamicii obișnuiți ai țării? Deși ucideau pe turc și pe tătar și-l jefuiau pe boierul insolent, ei erau, totuși, în aprecierea poporului, creștini credincioși și totdeauna ei nu uitau de cei săraci.

[Relatează câteva isprăvi ale unor haiduci, precum și drama domnitorului Constantin Brâncoveanu].

La o oră târzie ne-am întors la camera prietenului meu elen. S-a declarat foarte p. 238 încântat să ofere ospitalitate unui cetățean al mării Republici, a propus nenumărate toasturi în memoria lui Washington¹¹⁹ și și-a epuizat lexicul franțuzesc lăudându-ne instituțiile; dar când am plecat a doua zi la Silistra abia a protestat când am propus să plătesc totul pentru ostentativa sa ospitalitate. Acesta este felul grecilor.

*O Mendax Graecia!*¹²⁰

Fiind imposibil să obțin o căruță care să mă ducă la Dunăre, m-am târguit pentru un drum <cu căruța> cu un evreu care mergea la debarcader, cu un transport de mere din Călărași. A promis să fie gata la ora zece și a avut grijă să-și ceară piaștrii cu anticipație. Dar orele treceau unele după altele, iar evreul, agitându-se și tânguindu-se, încărcă mere în căruța sa mizerabilă, până când nu a mai rămas spațiu pentru un loc. M-am hotărât să pornesc pe jos și să-mi las bagajul la israelit, când colonelul Bent a venit din București. Îl întâlnisem adesea în București. Era în drum¹²¹ spre Constantinopol cu depeșe de la Omer pașai mi-a oferit un loc în furgonul său acoperit. A fost obținut un schimb de cai // de la stația de poștă și o oră mai târziu eram pe malul stâng al Dunării. O divizie turcească era angajată să construiască un cap de pod¹²² vizavi de Silistra și barje incomode pline cu nizami traversau <Dunărea> pentru a întări armata lui Ahmet Pașa. p. 239

Capitolul X

Silistra

Un bătrân barcagiu turc, adevărat portret al lui Charon¹²³, m-a dus pentru câteva parale, peste Dunăre și m-a lăsat pe plaja îngustă a Silistrei. O jumătate de

¹¹⁸ *doinas*.

¹¹⁹ George Washington (1732–1799), general și om politic american, primul președinte al S.U.A. (1789–1797).

¹²⁰ O, Grecie mincinoasă!, expresie din *Satirele* lui Juvenal.

¹²¹ *en route*.

¹²² *tête du pont*.

¹²³ Charon, personaj mitologic care, în calitate de barcagiu al Infernului traversa Styxul cu sufletele morților cărora le perchea un obol.

duzină de case erau răspândite de-a lungul țărmului nisipos dar orașul părea a fi ascuns sub nivelul zidului său, fiind vizibile doar câteva minarete înalte. Colonelul Bent s-a grăbit <să plece> în prima haraba care a putut fi obținută. Dragomanul său m-a informat că în Silistra nu exista nici un hotel sau orice fel de cazare ținută de un creștin. La promisiunea a doi piaștri, un *cavas* soios mi-a cărat sacii de pânză și m-a condus la hanul turcesc. Câțiva soldați otomani se sprijineau, leneș, în puștile lor la poarta prin care am trecut. Părea că geniul morții domnea între aceste ziduri singurate. Cu excepția deșertului, a sălbăticiei și a oceanului liniștit, nimic nu este

p. 241 mai tăcut ca un oraș turcesc. Nu se auzea huruitul trăsurilor sau tropăit // de picioare grăbite; nu se aud voci certărețe; oameni, oameni tăcuți, în costumele sumbre ale Orientului și femei acoperite cu văluri de privirile ochilor cei mai iscoditori, alunecând mai mult ca stafii decât ca ființe umane, de-a lungul străzilor înguste și aleilor pietroase.

Hanul unde mi se promisese o masă drept divan, conținea doar o singură odaie pătrată, cu rogojini pentru turcii ce stau pe vine, etajere pentru ciubuce, polițe pentru narghilele și pentru ceșcuțe minuscule în care era servită cafeaua de un mic *cafegiu*¹²⁴ aferat. Drept ghid am angajat un musulman mieros și bonom care, în limbajul cuprinzător al orientalilor, „știa totul”. Mustafa avea capul ras, barba o purta după moda osmanlâilor și se fălea cu un chimir scânteind de arme lucitoare. Dormea la picioarele mele pe scândurile tari, bea cafea neagră și mânca, pe socoteala mea, farfurii incandescente de *paprika*, fără a face economie piaștrilor mei deși, în inima sa, trebuie să mă fi urât tare mult pentru că eram creștin.

[Describe Silistra, cu case mici, din lemn, ce puteau lua foc cu ușurință, ale căror pereți erau, în mare parte, găuriți de proiectilele rusești din timpul asediului; autorul infirmă informația general acceptată cum că fortăreața ar fi rezistat datorită eforturilor a doi ofițeri englezi Naysmith și Butler din armata Indiilor, foarte buni drept comandanți în lupte corp la corp, dar fără experiență genistică. Adevăratul salvator al cetății era ofițerul prusac de geniu Grach, care reparase spărturile produse de artileria rusă și apăraseră, cu bravură, Arab Tabia; din păcate, el murise la Ruscuc].

p. 253 Niciodată nu voi fi capabil să înțeleg înfrângerea rușilor la Silistra. Arab Tabia, doar un fort înaintat, o simplă fortificație de pământ, era apărată de nu mai mult de șase tunuri. Niciodată nu a fost oferită o mai bună poziție pentru bombardarea orașului decât de pe *platoul*¹²⁵ care se întinde la Tabia și permite o foarte avantajoasă poziție dominantă, indispensabilă în purtarea, cu succes, a unui asediu. Totuși, Paschevici¹²⁶ s-a poticnit și a pierdut floarea ofițerilor săi împreună cu cincisprezece mii de oameni, înainte de a se retrage.

Am cercetat cu cea mai mare atenție fiecare palmă de pământ. Acolo erau minele așezate de Schilder și explodaseră exact la moment pentru a crea un groaznic prăpăd în mijlocul propriilor trupe; erau lungile // tranșee prin care

¹²⁴ *cahvidji*.

¹²⁵ *plateau*.

¹²⁶ Prințul Ivan Feodorovici Paskevici (1782–1856), feldmareșal rus, prinț de Varșovia și de Erevan, comandant suprem al armatelor imperiale în timpul războiului Crimeii.

inamicii gândeau să se apropie de Tabia, dar atât de ades erau împiedicați de vigilenții arabi din interior; erau locurile bătătorite de înțeleștările corp la corp în p. 254 care ferocii arnăuți tăiaseră în bucăți, cu teribilele lor iatagane, escadroane întregi; iar acolo erau, o, cumplită priveriște !, gropile în care fuseseră aruncați, grămadă, mii de morți.[...]

Gazul nu a fost vreodată visat într-un oraș turcesc; străzile nu au nume; casele p. 255 nu au numere. Fiecare persoană care se aventurează pe stradă după lăsarea întinericului trebuie să poarte un lampion de hârtie iar dacă nu, atrage riscul de a fi arestat de poliție și ținut la închisoare până dimineată.[...]

În acest punct al narațiunii este potrivit să mă refer mai pe larg la serviciul p. 257 turcesc și la legăturile mele cu armata otomană. La sosirea mea în București, la sfârșit de august, imediat am căutat pe consulul general englez pentru a mă pune sub protecția sa, în Principate nefiind un agent american. În casa lui am întâlnit pe Muza pașa, un ofițer englez care se distinsese foarte mult în Africa de Sud, iar acum deținea rangul de general în statul major al lui Omer Pașa. El m-a rugat să accept poziția de medic în armata turcă, fiind foarte mare nevoie de medici în acel moment. Câteva zile mai târziu am vizitat pe Omer pașa care, de asemenea, m-a rugat să rămân. Mi-a fost dat ordin să mă alătur unui regiment din tabăra din afara barierei orașului dar, în timpul unei șederi de șase săptămâni, atenția mea s-a redus aproape în întregime la bolnavii internați în spitale și la câțiva prizonieri ruși. Inamicul se retrăsese astfel încât nu exista nici o posibilitate pentru un serviciu activ pe front, exceptând Crimeea. Un timp, holera a bătut cu furie în armată. Un număr de case boierești fuseseră transformate în spitale dar, în ciuda tuturor eforturilor noastre, 4 000 de oameni au fost răpuși de teribilul // flagel. Ghiață p. 258 aplicată intern și extern a fost, în general, găsită a fi cel mai eficient remediu. [...] Am auzit multe despre străini intrați în serviciul otoman, totuși puțini dintre ei ajung în poziții importante. Legătura lor cu armata este formală mai degrabă, decât efectivă. Avansarea în grad este făcută într-un // mod foarte convenabil pentru soldații de duminică, care au ambiția să devină leii cluburilor din Londra și Paris făcând câteva săptămâni de campanie de-a lungul Dunării sau în Asia. Musulmanul încă privește cu dispreț pe ghiaur. Soldatul turc nu va fi condus în luptă de un ofițer care trebuie să dea ordinele prin intermediul unui tălmăci. În general *bimbașii*¹²⁷ și *kaimakamii*¹²⁸ musulmani conduc coloanele <de soldați>.

Totuși, am fost surprins de numărul de exilați politici în serviciul turcesc. Erau tătari aspri, asasini italieni și nenumărați aventurieri, care păreau a se întreține din ura față de ruși. Într-o zi s-a prezentat un polonez care, deși foarte firav, mersese pe jos o distanță de două sute de mile doar pentru o ocazie de a se bate cu inamicii țării sale. La cartierul general al lui Muza pașa am întâlnit pe baronul Z, un tânăr nobil ungur ale cărui remarcabile experiențe m-au interesat foarte mult.[...]

Unul dintre tovarășii mei în București era un inteligent medic neamț cunoscut p. 260 drept „Hakim”¹²⁹. Servea în războiul unguresc <din 1848>, la încheierea căruia a emigrat în Turcia împreună cu Kossuth¹³⁰ și s-a înrolat ca medic militar, urmându-l

¹²⁷ *Bimbași* era echivalentul otoman al gradului de maior din armatele europene.

¹²⁸ *Kaymakam* era echivalentul otoman al gradului de locotenent colonel din armatele europene.

¹²⁹ Prin termenul *hakeem* sau *hakim* erau desemnați medicii în armata otomană.

¹³⁰ Kossuth Lajos (1802–1894), revoluționar și om politic maghiar.

pe Omer pașa. Hakim era un spirit nobil. Îmi amintesc că obișnuia să-mi arate un
p. 261 curios suvenir de la prietenii de care fusese despărțit prin exil. Își transplantase // pe delicatul său braț un număr de fire de păr din capetele lor iar acestea păreau să crească la fel ca pe solul cranian.

Într-o seară mă plimbam în grădina Cișmigiu¹³¹ în compania acestui Hakim, când, din fericire, ne-am întâlnit cu Iskender Bey¹³², urmat de doi servitori și de un ciubucciu. Am făcut cunoștință și am avut o lungă conversație despre război și despre remarcabila sa viață. Bey-ul, acum colonel în cavaleria turcă, este imediat după Omer pașa, cel mai important personaj care a luat parte la campania dunăreană. Rușii și-l vor reaminti pentru că a făcut hecatombe printre ei. Are în jur de cincizeci de ani și o talie medie dar clădit solid, cu o barbă și un păr de un negru lucios și o pereche de ochi capabili să trimită fulgere în privirile de sub sprâncenele stufoase. Uniforma sa era splendidă, ba chiar ți pătoare și, pe când ne plimbam printre membrii elitei¹³³ din București, care se adunaseră să se bucure de muzică¹³⁴ și de una dintre serile încântătoare, lumea se întorcea, se zgâia la tovarășul meu ca și când ar fi fost un împărat și-și șopteau unii altora „Iată-l pe Iskender Bey”. El este tătar de origine și musulman din naștere, tatăl său emigrând în Crimeea unde s-a născut eroul nostru și a moștenit titlul de conte precum și un domeniu în Basarabia.

Alungat pe motive politice din Crimeea, când era foarte tânăr, Iskender Bey a
p. 262 devenit un dușman de moarte // al Rusiei și, în postura de soldat curajos a personificat Jidovul Rătăcitor prin călătoriile sale, luând parte la aproape toate războaiele importante din ultimii treizeci de ani. [...]

p. 263 Vorbește franceza ca un parizian. Pe lângă peregrinările în Lumea Veche, Iskender Bey m-a informat că a călătorit mult în Statele Unite și în Indiile de Vest. Ții minte o viață întreagă ziua când te-ai întâlnit cu eroul atâtor bătălii.

La București am descoperit, de asemenea, pe un concetățean, maiorul Burr Porter¹³⁵ din New Jersey, care se bucura de încrederea lui Omer pașa. A ajuns la gradul de bimbași iar la încheierea războiului a fost onorat cu o decorație pentru serviciile sale.

¹³¹ *Tschismedjiou*.

¹³² Contele Antoni Ilinski (1814–1861), nobil polonez intrat în serviciul Imperiului Otoman cu grad de colonel, comandantul trupelor de bașibuzici; el a condus eșalonul otoman care a intrat primul în București, după ce rușii părăsiseră Capitala, pe 8 august 1854.

¹³³ *élite*.

¹³⁴ În Cișmigiu, în fiecare seară cânta fanfara câte unui regiment, fie local fie dintre cele ale trupelor de ocupație.

¹³⁵ Burr Porter, militar american, intrat în serviciul Imperiului Otoman unde ajunge la gradul de *bimbași* (maior). Întors în Statele Unite se înrolează, tot cu gradul de maior, în armata Uniunii la izbucnirea Războiului Civil. Slujește în Regimentul 40 Infanterie voluntari din Massachusetts și se distinge în statul major al generalului John C. Frémont. Este avansat colonel și comandant al unității sale în august 1862, dar nu-și ia funcția în primire decât pe 11 septembrie, același an, când regimentul ajunge în Washington, D. C. Pe 4 martie 1863 este numit comandant al Brigăzii a II-a din Divizia Abercrombie și rămâne la conducerea ei până în iulie același an, când primește alte însărcinări.

E. N. HÉNOQUE-MELVILLE

În șirul călătorilor străini care tranzitează teritoriul Principatelor române în epoca războiului Crimeii se înscrie și francezul E. N. Hénoque-Melville. Până în acest moment nu dispunem de datele biografice ale personajului în cauză și nici nu cunoaștem mobilul real al voiajului său. Unele informații ne îndreptătesc să credem că Hénoque-Melville aparține păturii mijlocii a aristocrației franceze din epoca celui de-al doilea Imperiu. Obiectivul călătoriei sale în spațiul românesc poate fi, pe lângă dorința sa de cunoaștere a teritoriului și locuitorilor și un anume mandat de informare asupra situației din zonă, încredințat de autoritățile franceze. Pentru această din urmă supoziție pledează o serie de descrieri ale armatelor beligerante, cât și faptul că la acel moment Țara Românească încetase de a mai fi teatru de operațiuni. Periplul dunărean al aristocratului francez are loc, dacă este să dăm crezare indicațiilor din titlu și din text, în intervalul octombrie 1854 – aprilie 1855. Din lucrare nu rezultă cu claritate dacă acesta a vizitat și alte orașe cu excepția capitalei valahe, asupra căreia se concentrează însemnările. Pe ansamblu, relația sa de călătorie constituie o succintă radiografie, mai curând binevoitoare și plină de înțelegere, asupra societății din Țara Românească la mijlocul veacului al XIX-lea.

În descrierea Bucureștilor anului 1854 regăsim elemente care alcătuiesc cadrul-tip al habitatului urban, înfățișat de alți pelerini pe maluri dâmbovițene. Rând pe rând, Hénoque-Melville ne oferă informații despre rețeaua stradală și edilitară, cu lipsa ei de igienă, despre religie și lăcașele de cult ale capitalei, populație, obiceiuri și moravuri din înalta societate. De o atenție aparte beneficiază țiganii, urmare a statutului social dezavantajos, dar și a condiției mizere de viață a acestora. Relatarea călătorului francez este completată cu informații despre viața culturală, între care existența și activitatea celor două teatre din oraș, repertoriul și protagoniștii spectacolelor, ca și prezența unor librării și a unui muzeu. Hénoque-Melville consemnează, nu fără satisfacție, influența certă a culturii și spiritului francez în societatea din București. Prezentarea unor opere și piese franceze în repertoriul teatral, numeroasele lucrări ale scriitorilor din aceeași epocă existente în librăriile orașului și, desigur, utilizarea limbii franceze în saloanele protipendadei sunt tot atâtea argumente cu care călătorul își întărește aserțiunile pe această temă. Nu este lipsită de interes nici consemnarea existenței unei colonii franceze la București, din rândurile căreia autorul ne prezintă, în tușe elegante, portretul altui conațional apropiat și favorabil românilor, principesa Aurélie Ghica (născută de Soubiran).

Despre el au scris: N. Iorga, în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. a 2-a, București, 1926, p. 287–288; Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeii și epocii Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, an III, nr. 1, 2000, p. 27.

E. N. HÉNOQUE-MELVILLE¹

Şase luni în Țara Românească

1854–1855

Capitolul I

Țara Românească

p. 11 Punând piciorul pe pământul românesc, // un francez găsește <aici> prieteni. Această apreciere poate fi luată în sensul ei cel mai deplin, căci mărturia tuturor persoanelor care au putut constata bunătatea caracterului locuitorilor acestui ținut, este unanimă în ceea ce privește simpatia pe care le-o acordă.

După exemplul celor care suferă în tăcere, românii lasă aproape involuntar să străbată în veselia lor aparentă un sentiment de tristețe dureroasă. Încrezător în forța sa morală și fizică, sobru, dotat cu o mare răbdare, <românul> așteaptă, fără să murmure, sfârșitul mizeriei și al sclaviei sale. În cursul a șase ani armatele turcești au venit de două ori pe pământul său pentru a-și așeza <acolo> centre de operații militare. La fel, de două ori nenumărate armate rusești (între 1828 și 1834 și 1848 și 1850) au ocupat teritoriul său. Chiar și azi trupe austriece de patruzeci de mii de oameni fac o cunoștință forțată cu conaționalii săi.

p. 12 Giurgiu nu este propriu-zis centrul <urban> // de idei și de utilități pe care îl poți căuta în Țara Românească. Populația sa este compusă în cea mai mare parte din germani², preocupați de comerțul *en détail*, precum și de greci, atrași de importanța comerțului cu grâne care se desfășoară de la Odessa³ până la Viena pe Dunăre. Pentru a intra într-un contact direct cu moravurile românești trebuie mers în capitală, la București.

Bucureștii, a cărui populație este evaluată la circa o sută treizeci de mii de persoane, oferă ochiului mirat al <călătorului> străin un amestec considerabil de turlă, așa încât acestuia îi este imposibil să distingă de departe principalele monumente. Întinderea orașului pare imensă. Pe vastele sale curți și terenuri virane se ridicau odinioară un mare număr de case, care îi dădeau aspectul unui oraș de prim rang. Din păcate ele au fost distruse de un incendiu⁴ teribil în urmă cu vreo zece ani. Aceste terenuri, care sunt astăzi acoperite de un strat subțire de resturi animale și vegetale, au devenit adăpostul unui mare număr de câini de talie mică, //

p. 13 care devin periculoși mai ales seara. Totuși, aceste animale sunt <aici mai> tolerate decât la Constantinopol și, lucru demn de remarcat, cazurile de hidrofobie sunt

¹ Traducere după E. N. Hénocque-Melville, *Six mois en Valachie (1854 1855). Mœurs, coutumes des Principautés. La Grèce, influence de la Russie en Orient. Souvenirs*, Compiègne, 1854, p. 9–41.

² Exagerare.

³ Oraș, port la Marea Neagră, azi în Ucraina.

⁴ Este vorba de devastatorul incendiu din iunie 1847, care a distrus o mare parte a capitalei Țării Românești.

deosebit de rare. Pentru cel care cunoaște doar orașele clădite în chip regulat și întreținute cu grijă, numărul mare al câinilor este inexplicabil, dar pentru locuitorii acestei țări câinele se dovedește de o mare utilitate, deoarece îngurgitează în stomacul său, adesea de mic, toate murdăriile pe care calea publică le primește și le acumulează constant.

Poliția există, dar nu este ca la noi acea savantă organizație și nici nu are atitudinea ocrotitoare, care pe de o parte întreține ordinea și pe de alta veghează la salubritatea marilor centre populate. <Cea valahă> se limitează la a menține o liniște pe care obișnuințele pașnice ale locuitorilor nu // caută niciodată să o p. 14 tulbure. Personalul său, foarte redus de altminteri, nu îi permite să facă mai mult. Doar o organizație nouă și completă ar fi singura care ar putea pune capăt tuturor acestor neplăceri.

Străzile, de o lipsă de curățenie de necrezut, fac ca în timpul iernii circulația să nu fie posibilă fără ajutorul trăsurilor. Prețul ridicat al acestora nu permite însă tuturor să le folosească. În anotimpul cald, imense valuri de praf, ridicate de un vânt fierbinte care suflă de la Marea Neagră, forțează pe locuitori să stea acasă. În timpul celor câteva ore cât durează aceste rafale, soarele apare ca un glob gălbui care se rotește într-o ceață densă și fiecare trebuie să rămână acasă pentru a se feri de bolile grave ale pieptului și de febrele pe care o asemenea atmosferă nisipoasă le generează.

Administrația locală, deși lipsită de fondurile necesare pentru îngrijirea orașului, se ocupă doar de întreținerea grădinilor sau a locurilor de promenadă. Se întâmplă adesea ca aceste înfrumusețări // să rămână neterminate timp de mai mulți p. 15 ani, fie din cauza cheltuirii fără rost a resurselor bănești, fie ca urmare a ocupațiilor străine, care schimbă în totalitate personalul ministerelor și planurile antreprenorilor.

Sala de spectacole este perfect organizată în interior: foaietul, mai ales, fără a poseda un lux inutil și costisitor, a fost decorat cu un gust care nu lasă cu nimic de dorit. Sistemul de iluminat cu petrol, perfect pus la punct, poate concura cu lumina atât de strălucitoare a lămpilor noastre cu gaz. Singurele <piese> care au privilegiul de a fi jucate sunt operele italiene⁵. Trupa de actori, compusă perfect, în raport de meritele componentelor ei, avea să lase o amintire plăcută despre anul teatral 1854/1855. D-na Corbary⁶, ca prim-solistă, a fost judecată și apreciată la întregul său talent de către publicul românesc, care împinge dragostea de artă până la fanatism.

Al doilea teatru, de o construcție ceva mai veche⁷, este departe de a rivaliza cu // cel dintâi, cel puțin ca edificiu. Totuși mulțimea se grăbește să se ducă acolo, p. 16

⁵ Informație greșită a călătorului francez. La acea dată, la Teatrul Național (Teatrul Mare) din București, inaugurat la 31 decembrie 1852, repertoriul era mult mai variat, deoarece pe scena acestuia evoluau alternativ (cu repertoriu diferit desigur) 4 echipe teatrale: trupa românească, opera italiană, trupa franceză a lui Ségni și Varangot, precum și o trupă germană (cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștiului*, ed. a II-a, București, 1979, p. 125).

⁶ Corbary, Hélène, solistă franceză de operă prezentă în 1854 la București.

⁷ Hénocque-Melville are aici în vedere localul de la sala Momolo, inferior în materie de confort și dotări Teatrului Mare și unde Matei Millo și-a desfășurat ulterior activitatea, începând din februarie 1854 (cf. I. Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, București, 1961, p. 437).

pentru a-l aplauda pe d-l <Matei> Millo⁸. Acesta, în postura de prim-comic, se apropie, cu o exactitate surprinzătoare, de nivelul artiștilor noștri de la Palais-Royal. Pieseile sunt în majoritate de origine franceză și sunt traduse în limba română. Mai mulți actori francezi au fost primiți cu căldură și sărbătoriți ca veritabili compatrioți. Pe <scena> acestui teatru au fost jucate comedii și drame în limba noastră.

Gustul și moda franceză sunt căutate de moldo-valahi nu numai la teatru, ci și în luxul exterior. Cochetăria feminină a acestor ținuturi este ca un veritabil copil răsfățat al modei din capitala noastră. De îndată ce pe Champs-Élysée și la Bois de Boulogne apare o modă nouă, aproape concomitent poți vedea același tip de toalete etalându-și bogăția și originalitatea la Șosea⁹, care este Champs-Élysée-ul p. 17 Bucureștilor. Călești elegante, cavalcade cochete și // trăsurile selecte, relevă marile averi, care, la fel ca la Paris sau la Londra, își au zeeii și semizeii lor. Ne vom abține de a cita câteva din aceste divinități ale soartei cunoscute de majoritatea locuitorilor noștri de pe bulevardul Italianilor, de teama de a nu stârni geloziiile provocate în cazul în care foi pierdute din aceste cărți aveau să se răspândească în acest oraș românesc. Acesta din urmă este cât se poate de ospitalier pentru toți (sau mai curând tot) ce sosesc de pe malurile Senei.

Această continuă aspirație spre frumos nu exclude cătuși de puțin tendințele spre ceea ce este util. Opere ale strălucitei noastre literaturi, precum și analele istoriei noastre ocupă primul loc în biblioteci, în timp ce fecunde rezultate ale științei și industriei obțin importante succese în diferitele branșe ale comerțului. Din păcate noi nu putem vorbi de presă, atât de utilă și de necesară în dezvoltarea p. 18 intelectuală a // națiunii române. Ea nu găsește în domnitor tot sprijinul de care are nevoie. Rațiuni politice, puterea unei săbii străine care paralizază totul precum și gravitatea evenimentelor sunt tot atâtea cauze care paralizază voința șefului de stat. Cenzura, aflată în mâinile supușilor germani¹⁰, nu lasă să pătrundă ziarele străine, decât după ce au fost tăiate articolele care contrabalansau o influență care se întinde peste Orient și despre care vom vorbi mai târziu. În Țara Românească presa nu poate avea aceeași însemnătate pe care o are în țara noastră și unde ea a fost cauza unor excese grave. În egală măsură, nu suntem de acord cu această cenzură care nu are decât un singur scop, acela de a favoriza planurile Rusiei.

S-a spus și s-a repetat până la sațietate faptul că similitudinea de religie dintre Rusia și principate ar fi un obstacol pentru simpatia serioasă pe care acestea din urmă ar putea-o acorda Occidentului. Pentru a combate această aserțiune, noi vom p. 19 răspunde că // aceasta nu are nici o justificare. Șederea noastră în Țara Românească, raporturile noastre cu diferitele clase sociale, pe care întâmplarea sau relațiile mai calde ne-au permis să le întreținem, ne-au îngăduit să nu avem nici o îndoială în această privință. Toleranța nobilă a clerului catolic, forța incontestabilă pe care i-o

⁸ Matei, Millo (1814–1896), promotor de frunte al teatrului românesc, actor și dramaturg. A ocupat o perioadă funcția de director al Teatrului Național.

⁹ Zonă predilectă de plimbare, mai ales a elitei bucureștene, situată aproximativ în zona parcului Herăstrău de astăzi.

¹⁰ Fals.

conferă moralitatea doctrinelor sale, precum și practicile sale nu vor înspăimânta această mică provincie a Europei de protecția venită din partea unui stat care profesează catolicismul <ca religie>. Pentru a admite un asemenea sistem de raționament, dovezile trebuie căutate în altă parte și nu în caracterul locuitorilor Țării Românești.

Să intrăm acum într-una din numeroasele biserici din București, al căror număr este evaluat la circa trei sute¹¹. Cu acest prilej vom fi frapați de luxul decorațiunilor care o împodobesc în interior. Aurul lucește pe fiecare ciubuc de lemn sau de ipsos cu care sunt acoperite zidurile sau stâlpii. Policandre în număr mare, mozaicuri, marmură de toate culorile, perdele cu stele de argint, vase de flori //, dovedesc consistența veniturilor clerului¹² demonstrată de abundența din p. 20 edificiile religioase. Cu toate acestea, zidurile sunt însă acoperite cu tablouri (să ni se ierte cuvântul) sau portrete care fac puțină cinste autorilor lor. Se poate chiar spune că multe dintre ele par să vizeze chiar grotescul. Nici un fel de orgi, nici un fel de altare. *Popii* (preoții religiei ortodoxe) spun slujba într-o capelă situată în fundul bisericii, unde sunt tot timpul ascunși de ochii credincioșilor. Ceremonia religioasă care se celebrează în fiecare an în noaptea de Paști, la biserica Sărindar¹³, atrage pe toți străinii prin importanța ei. Domnitorul sosește la miezul nopții și rămâne înăuntru timp de trei ore cât durează slujba, într-un tron care se află în fața capelei de care am vorbit mai sus. Înalții funcționari și boierii de viță veche ai Țării Românești se îngămădesc de ambele părți ale bisericii. Cei prezenți, oricare ar fi credința sau naționalitatea lor țin în mână o lumânare aprinsă care nu trebuie să se // stingă decât atunci când prințul anunță, cu voce tare, învierea lui Cristos. Dacă p. 21 lipsa de experiență a unei persoane care practică alt cult se manifestă printr-o neîndemânare a sa în cadrul unei sărbători religioase, cei care o înconjoară nu-și manifestă nici o nemulțumire, iertându-i greșeala involuntară. Nu trebuie confundat fanatismul orb și nedemn de timpurile moderne pe care îl afișează un grec în practicile sale, cu calmul și spiritul de reflecție pe care îl manifestă un român în cadrul aceluiași cult <ortodox>. Exagerarea sanguinară, atât ortodoxă, cât și politică a atenenilor, le-a adus acestora, în principatele <române> același renume deplorabil pe care îl au și în Franța.

Funeraliile marilor personalități ale țării sunt ocazii pe care orgoliul omenesc nu le poate lăsa să-i scape. Avutul defunctului îl însoțește pe cel care nu mai există până chiar la locul unde pământul își cere prada. Dacă cel pe care moartea îl privește ca pe proprietatea sa inviolabilă a ocupat în societate un post eminent, atunci toate semnele distinctive ale vechilor sale demnități sunt purtate // în fața coșciugului de către doi oameni îmbrăcați în negru. Alți patru bocitori, plasați la p. 22 colțurile somptuosului său catafalc, se apleacă asupra mortului, mormăind, într-o manieră lamentabilă rugăciunile potrivite acestei împrejurări. Îmbrăcat cu cele mai bune haine, cu fața către cer și cu mâinile încrucișate pe piept, el este plimbat prin

¹¹ Cifra este exagerată.

¹² Afirmția este parțial adevărată.

¹³ *Saandar*. Biserică construită la 1652 de voievodul Matei Basarab, a fost demolată în 1896 pentru a elibera amplasamentul pe care se află azi Casa Armatei din București.

oraș înainte să fie îngropat. Imaginea aceasta lugubră te face să încerci o stare neplăcută. Această figură lividă pe care vanitățile noastre caută să o dispute neantului, înconjurată de flori și de strigate de durere obținute contra cost, îl întristează pe spectatorul care o urmărește atent. Muzica militară și o lungă suită de alți plângăreți fac să răsunе aerul de sunetele și de gemetele lor. Cortegiul este îngroșat de un șir de trăsuri goale, iar mai mulți preoți, îmbrăcați cu haine sacerdotale, a căror bogăție este în raport cu avutul decedatului, recită rugăciunile obișnuite <cu acest prilej>.

- p. 23 Înhumările nu se fac decât în jurul bisericilor, așa după cum acest <obicei> se practica // odinioară la noi, fapt care explică marea cantitate de lăcașuri pe care moldo-valahii le ridică zilnic cultului ortodox. Monumentele funebre sunt foarte rare; un buchet de iarbă, câteva flori, o lespede tăiată în cruce și acoperită de câteva hieroglife, împodobesc câmpiile odihnei veșnice.

Botezul Dâmboviței¹⁴, râul care traversează cea mai mare parte a Bucureștiului, este, fără îndoială, sărbătoarea religioasă cea mai importantă în Țara Românească. Ea se celebrează în primele zile ale lunii ianuarie și poartă numele de *Bobotează*¹⁵, și corespunde Epifaniei, una din sărbătorile noastre religioase. Descrierea care urmează va putea da o idee despre obiceiurile originale ale popoarelor din sud.

- Autoritățile militare și civile se reunesc, împreună cu clerul, pe un teren care se învecinează cu pompa cu aburi care are sarcina să alimenteze fântânile orașului <București>. Trupele sunt toate cu arma la picior, iar la ferestrele caselor
- p. 24 înconjurătoare sunt numeroase doamne frumoase, care așteaptă // cu nerăbdare momentul când episcopul trebuie să boteze râul. În ceea ce privește poporul de rând, cifrat la trei până la patru mii de persoane, ocupă străzile învecinate și este cuprins de o permanentă frământare. Timp de aproape două ore, stă expus unui vânt furios, însoțit adesea și de zăpadă și de un frig pătrunzător și așteaptă cu răbdare sfârșitul ceremoniei, care se încheie cu aruncarea unei cruci în Dâmbovița. Imediat, patru sau cinci bărbați, fără nici un veșmânt pe ei, ca și un număr egal de femei, de asemenea complet goale, plonjează în râu, în mijlocul ghețurilor, pentru a recupera crucea. Pentru a ne servi de o expresie a lui Florian¹⁶, noi nu știm cu exactitate dacă toți cei care au ochii *holbați* la un asemenea spectacol, sunt atrași de credința <puternică> sau de curiozitatea umană obișnuită.

- Trebuie totuși de luat în seamă faptul că această stranie practică nu are simple conveniențe cu privirile obișnuite. Se poate spune totuși cu o anumită certitudine că dacă în practicarea unei religii moravurile își pierd legitimitatea, atunci această
- p. 25 religie își pierde demnitatea // și compromise drepturile. Avem ca atare dreptate atunci când afirmăm că religia catolică este demnă și puternică, deoarece dacă ritul ortodox cuprinde multe ceremonii religioase precum sărbătoarea de *Bobotează*, ne îndoim puternic că ar putea prinde rădăcini în altă parte decât la Atena și pe malurile Nevei.

¹⁴ Dobinwitza.

¹⁵ Bobotiaze.

¹⁶ René Florian (1810–1881), autor francez de vodeviluri.

Separat de țara sa prin distanțe considerabile, trăind în mijlocul unui popor tânăr și înclinat spre farmecul civilizației, călătorul <străin> nu poate să nu observe în Țara Românească două <trăsături> extreme dându-și mâna, aceasta prin bizara alianță între ideile occidentale și originalele costume ale Levantului. În viața particulară, ca și în cea publică, moldo-valahul caută, prin eforturi continue să unească progresul civilizației cu tradițiile lăsate de strămoși, cu climatul, cu temperamentul și cu gusturile orientale.

În saloanele din București sau în cele ale orașelor mai importante ale principatelor există același ceremonial pe care îl practică cei din // foburgul Saint-Germain. În schimb, bunul gust, care caracterizează mobilierul caselor mari din Paris lasă de dorit în Țara Românească. Industria din Lyon reușește cu greu să aducă aici produsele sale regale și costisitoare. La fel, foarte prost reprezentate sunt porțelanurile chinezești sau cele de Sèvres, precum și articolele de sticlă de la Saint-Gobain¹⁷. Se pare că și în mobilă există același amestec de extreme și bizarerii în utilizarea și folosirea lor. Apartamentele sunt invadate de toate acele mii de mici obiecte care servesc orientalilor la trecerea timpului: ciubucuri, narghilele, evantaie, pălăriuțe cu perlute de chihlimbar sau fildeș, cești de cafea, tutun turcesc parfumat și o infinitate de alte obiecte care stau în permanență la dispoziția celui care se plictisește. <Se remarcă> absența totală a tablourilor sau a obiectelor de artă. În caz de nevoie a unei distracții, se găsește vreun pian purtând numele unuia din principalii fabricanți parizieni. Dar se uită repede impresia produsă // asupra vizitatorilor de o asemenea absență a bogățiilor mobiliare, p. 27 strângând cu afecțiune și cordialitate mâna stăpânului sau stăpânei casei. Amabilitatea lor te dispune de îndată în favoarea lor. Dintre toate limbile <străine>, o preferă și o vorbesc fără nici un accent pe a noastră¹⁸. Minunata lor memorie ca și aptitudinea cu totul specială, pe care o au în studierea limbilor popoarelor importante ale Europei, le ușurează boierilor conversația cu străini. Înțelegând instinctiv că poziția topografică a țării lor îi condamnă să folosească în frecvențele călătorii și altă limbă decât a lor, ei se înconjoară, încă din copilărie, de profesori aparținând națiunilor străine.

Afabile și prevenitoare, doamnele înțeleg să fie ospitaliere, asemenea frumuseților noastre din sud. Supărător este doar faptul că ele manifestă o pronunțată înclinație pentru farduri. Ele împing grija minuțioasă pentru toaletă până la // ultimele limite. Ce vigoare de ton la sprâncenele lor mari! Ce expresie p. 28 pasionată au strălucitorii lor ochi negri încadrați de un cerc albastru! Câtă proștețime a culorii au buzele! Câte fărâme de frumusețe sunt semănate pe fața lor! Trebuie totuși multă atenție pentru a adăuga toate acestea la darurile cu care te-a înzestrat natura, pentru că de fapt cu adevărat reală nu este decât fixitatea privirii, iar restul se obține de la coaforii la modă, inclusiv ochelarii de tafta neagră din Anglia. Această <predilecție> pentru buze arse și roșu aprins pare a fi o veritabilă boală a țării.

¹⁷ Localitate în apropierea Parisului, renumită pentru manufacturile sale de sticlă.

¹⁸ Autorul are aici evident în vedere limba franceză.

Această boală a culorii afectează nu numai femeile de rang superior, dar de asemenea și pe *țigănci*. *Țiganca* (la masculin *țiganul*), aparține acestei numeroase clase care formează în Țara Românească categoria sclavilor. Sclavul din această țară nu poate pretinde în favoarea sa drepturile invocate de autorul *Colibei unchiului Tom*¹⁹. Mai puțin mizer în condiția sa decât fratele din America²⁰, pe țigan legea îl protejează // și nu permite stăpânului să dispună de persoana sa după bunul plac.

Interesanta carte a domnului Poissonnier, apărută la București²¹, ne furnizează date despre locul lor de origine ca popor, despre moravurile lor precum și informații istorice deosebit de ciudate. Potrivit acestuia, ȣiganii au ajuns în Europa urmare a unor migrații din Asia Mică și din Egipt, care au avut loc în epoci greu de determinat. Nu au nici o religie, iar singura lor activitate este munca manuală. Aceasta îi face pe români să spună că ȣiganii, posedând odinioară o biserică din brânză, aceasta le-a fost mîncată de câini. Această aluzie bizară reflectă puțina stimă de care ȣiganii se bucură în principate. Femeile și copiii lor sunt folosiți de obicei ca zidari sau salahori în construcții. Deja de mai multe secole Europa este invadată de numeroaselor lor horde, care în Franța au primit numele de *boemieni*. Acest apelativ l-au primit, potrivit spuselor lui Victor Hugo²² din romanul său // *Notre-Dame de Paris*²³, atunci când au apărut la Reims pentru prima oară. Esmeralda, frumoasa dansatoare egipteancă, este personificarea frapantă a țigăncii în ȣara Românească. Lucrarea domnului Poissonnier a contribuit în chip substanțial la ameliorarea soartei acestor nefericiți la București.

Pentru a te familiariza în întregime cu românul este necesar să-l cunoști în calitate de om de la țară sau să te lași pe mîna asprilor conducători de trăsuri.

Însoțiți de un prieten care ne servea și ca interpret, ne-am dus adesea în cursul nopții să vizităm piețele publice în cursul iernii friguroase pe care am traversat-o. Alegând momentul când tot orașul se odihnea, nu aveam să ne temem nici de reproșurile patetice ale unora din cunoștințele noastre, nici de urechile indiscrete ale curioșilor. Cine ar fi îndrăznit să sfideze întunericul, la zece grade sub 0 și la 30 de centimetri de zăpadă, fără a mai vorbi de câinii <vagabonzi>, pentru a veni să petreacă o oră sau două în jurul unui foc a cărui vatră era spațiul <liber> și într-o

¹⁹ Este vorba de scriitoarea americană Harriet Beecher Stowe. Lucrarea amintită a apărut în 1852 în Statele Unite fiind un simbol al luptei antislavagiste din această țară. E de remarcat că numai după un an ea a fost publicată și în țara noastră, la Iași, traducerea în limba română fiind efectuată de Theodor Codrescu.

²⁰ Nu se poate face comparație între cele două situații. În timp ce sclavia negrilor americani avea să fie abolită abia în 1861 de președintele Lincoln, în Principatele române ȣiganii au fost dezrobiți succesiv în Moldova (dec. 1855) și ȣara Românească (febr. 1856), având desigur un statut juridic superior față de situația negrilor americani (cf. Viorel Achim, *ȣiganii în istoria României*, București, 1998, p. 95).

²¹ Este vorba despre lucrarea lui Alfred Poissonnier, *Notice historique sur les tsiganes ou esclaves zinganes de Moldovie et de Valachie*, Boucourest, 1854. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români pot fi consultate în volumul de față.

²² Scriitor francez, membru al Academiei Franceze (1802–1885), reprezentant al curentului romantic în literatură.

²³ Roman istoric apărut în 1831.

cameră care avea // drept pereți un cerc de căruțe, de țărani și caii acestora, iar ca p. 31
lămpi <de iluminat> doar stelele. Pentru oricine altcineva decât noi momentul ar fi
fost prost ales. Conversația noastră nu era întreruptă decât de strigătele răsunătoare
ale paznicilor de noapte, uneori și de zgomotul sinistru al unei lupte teribile pe care
câinii o duceau între ei. Ea aducea la urechile noastre urletele sălbatică ale acestor
animale. Vulturul Balcanilor lansa în spațiu strigătul său de moarte, căruia liniștea
noptii îi adăuga și mai multă oroare.

În acest țaran prost îmbrăcat²⁴ și care nu cunoștea alt pat decât pământul
bătătorit sau ghiața, îl găsești pe adevăratul român. Conversația sa este foarte
animată și, se poate adăuga, chiar spirituală când este vorba de un subiect ușor, dar
devine mult mai scurtă și mai sumbră atunci când ia o turnură politică. Cu multă
greutate reușești să obții de la el fondul veritabil al gândirii sale. Căci abia dacă
îngână o plângere sau un reproș pentru cei care i-au ridicat cu forța calul, // trăsura p. 32
sau pâinea sa zilnică, el rotește continuu ochii în jurul lui înainte de a deschide gura
asupra nefericirilor sale. Genul de mizerie irlandeză care cuprinde toate satele din
Principate provine nu numai din cerințele nemăsurate ale boierilor, dar este și o
consecință a invaziilor frecvente ale Rusiei.

*Prea frumoasa*²⁴, repetă adesea românul când discuția se referă la Franța.
Entuziasmul său pentru faptele de arme ale marii puteri occidentale depășește însă
ideea că ar putea fi făcute și aici. Organizarea proprietății imobiliare îi oferă prea
puțină speranță de a deveni într-o zi el însuși proprietar și aceasta îl determină să
lucreze terenul stăpânului său fără a opune cea mai mică rezistență. Odată secerișul
terminat, cultivatorul moldo-valah, după ce a primit în natură fructul unui an de
lucru, migrează împreună cu familia, pentru a se pune la dispoziția unui boier mai
generos decât cel pe care tocmai l-a părăsit. Rezultatul acestor continue // mutări p. 33
ale muncitorului, conduce la abandonarea întregii culturi pe o mare suprafață de
teren. Dat fiind admirabila fertilitate a acestor ținuturi, care fac inutilă utilizarea
oricărui îngrășământ sau a unei munci pregătitoare, se întâmplă adesea ca
drumurile, în loc să aibă lărgimea și traseul unei șosele, care are un capăt, au ca
dimensiuni doar capriciile călătorilor și comoditatea pe care o furnizează iarna
imensele câmpuri acoperite de iarbă și de mărăcini. Prețul ridicat face ca această
cultivare a câmpului să fie relativ profitabilă.

Când ești înghesuit într-o mică căruță, în care cu greu încape o persoană și
parcurgi drumurile sinuoase ale Țării Românești, ești efectiv uluit de numărul de
drumuri paralele care se îndreaptă toate spre același punct. Această căruță, numită
în principat *poșta*, transportă călătorii cu o viteză de cinci leghe²⁵ pe oră. Dacă
acestui vehicul ar trebui să-i dăm o calificare franceză, atunci cel mai bine ar fi să
ne oprim la un singur aspect al său. Este construit în întregime din lemn, fără ca
nici cea mai mică bucată de fier care să-i consolideze <structura>. // Patru cai mici p. 34
și viguroși o fac, pentru a spune așa, aproape să zboare prin spațiu. Dacă cumva,
urmare a uneia din numeroasele scuturături pe care le încearcă, una din osii se rupe,

²⁴ În text, în original.

²⁵ O leghe terestră = 4445 m.

o creangă zdravănă puternic legată la încheietura roții menține vehiculul în echilibru, iar vizitiul, urcându-se din nou pe cal, continuă drumul cu aceeași repeziciune.

Câteodată se mai întâmplă și ca, datorită unei puternice zgâlțâituri întrepidul călător să fie aruncat în afara trăsurii. Cu toate acestea, înălțimea mică a șoselelor ca și marea cantitate de praf <sau de noroi, după anotimp> fac ca accidentul să nu capete urmări grave. Dacă conducătorul nu a observat imediat că îi lipsește călătorul, acesta din urmă trebuie să aștepte ca un motiv oarecare să-l facă pe vizitiu să remarce că pasagerul a rămas pe drum, trăsurica fiind goală. Acesta este în general modul de locomoție pe care îl utilizează străinii care vizitează Țara Românească și Moldova. Distanța de la Giurgiu la București fiind de circa p. 35 douăzeci și una de leghe (84 kilometri)²⁶, // este acoperită de aceste căruțe de poștă în circa cinci ore.

Călărețul român pare ca turnat pe calul său și rar i se întâmplă să cadă. Îl poți vedea adesea parcurgând într-un galop furios toate străzile periculoase din București, fără a-și pierde echilibrul. Celebrul *ulan*, de care Austria se arată așa mândră, este departe de a avea aceeași îndemânare la călărie precum cazacul turc sau românul. La *șosea*, vezi aproape în fiecare moment, ofițeri de cavalerie germani care își rup membrele datorită stângăciei și neatenției lor.

Data fiind stabilirea recentă a liniei telegrafice între Varna²⁷ și Constantinopol cu capitala Țării Românești, curierii tătari ce se aflau la dispoziția ambasadei franceze din Constantinopol, aduceau la București depeșele generalilor aliați în trei zile și trei nopți. Ei schimbau animalele de tracțiune de șaptesprezece ori și singura lor p. 36 hrană în tot timpul acestei călătorii consta într-o // găleată de porumb de cinci sute de grame. Când acești oameni de fier sunt întrebați de ce nu hrănesc <cai> cu mai mult, ei răspund că o fac pentru a evita somnul. Prețul cursei lor de la Constantinopol la București și retur era de opt ducăți de Austria, cu alte cuvinte optzeci și opt de franci francezi. Unul dintre acești <curieri> fusese cel care adusese vestea falsă a luării Sevastopolului²⁸, certificând lui Omer-Pașa²⁹ că acest port rus se află în puterea aliaților.

Vom vorbi acum de armata <turcă> de la Dunăre, care părăsea Țara Românească în mijlocul unui anotimp oribil, pentru a se duce în Crimeea fără îmbrăcăminte potrivită pentru iarnă: cu picioarele învelite în niște fulare de lână strânse cu sfoară, soldatul turc intra atunci în campanie, disprețuind suferințele fizice, pentru a-și urma viteazul general. //

p. 38 [...] <Omer pașa> a arătat clar românilor faptul că Semiluna putea să-și plimbe stindardele victorioase într-o țară fără a semăna acolo mizeria și ruina; de asemenea, a arătat locuitorilor mirați și faptul că drapelele sultanului ascund, în pliurile lor acoperite cu aur, toleranța și iertarea. În această epocă (1854) Țara Românească oferea tabloul extraordinar al copiilor lui Mahomed veniți să

²⁶ Eroare, distanța Giurgiu – București este de 60 km.

²⁷ *Varne*, port bulgar la Marea Neagră.

²⁸ La acea dată principalul port militar al Rusiei la Marea Neagră. În prezent în Republica Ucraina.

²⁹ General turc de origine croată, Mihail Lattes (1806–1871), comandant al trupelor otomane de ocupație în timpul revoluției de la 1848, comandantul șef al forțelor otomane în cursul războiului Crimeii.

consoleze pe părinții și prietenii celor pe care generalii ruși, trecând înapoi Prutul, au considerat că îi pot căra după ei³⁰. Chiar dacă *Invalidul rus* nu încetează șirul de calomnii la adresa inamicilor pe care nu i-a putut înfrânge, aceste diatribe la adresa soldatului turc nu vor mai spulbera de acum înainte // buna credință a celor <ce erau> la curent cu evenimentele.

Acum vom vorbi câteva cuvinte despre una dintre compatrioatele noastre p. 39 care chiar este iubită de colonia franceză din București. Cu riscul de a ne atrage o serie de reproșuri, îi vom menționa totuși numele. Prințesa Aurélie Ghica³¹, înrudită cu una dintre cele mai de vază familii ale Țării Românești, își folosește resursele pe care i le conferă înalta sa poziție socială pentru a-i ajuta pe conaționali cu o eficacitate aproape totdeauna sigură. Dacă în societățile noastre este vreo femeie care să întrunească în una și aceeași persoană prețioasele calități ale spiritului și ale inimii, se poate susține cu tărie că aceasta este principesa Aurélie. Totdeauna <ea este> expresia unor sentimente delicate, iar conversația cu cei pe care soarta sau evenimentele i-au plasat sub nivelul ei nu conține niciodată vreun cuvânt umilitor pentru cel care o ascultă; afabilă fără ostentație, grațioasă fără vanitate, făcând servicii la care o obligă doar bunătatea sufletului și eleganța caracterului, ea reprezintă // tot ceea ce este mai demn în Țara Românească, grația p. 40 și amabilitatea conferindu-i, fără nici un dubiu, o reală superioritate față de majoritatea doamnelor franceze. De aceea nu vom insista mai mult decât am făcut-o asupra meritului personal al principesei Aurélie Ghica, căci recunoștința mută pe care i-o poartă, pe bună dreptate, compatrioții noștri din București se potrivește mai bine modestiei sale, decât elogiile publice. Sperăm să ne ierte pentru ceea ce am consemnat în această carte întrucât, prin aceste slabe mijloace, am dorit doar să exprimăm întreaga noastră grațitudine pentru afecțiunea pe care o inspiră copiilor îndepărtați ai patriei noastre.

³⁰ Autorul are în vedere aici o serie de locuitori din Moldova, inclusiv militari, sechestrați de trupele ruse în retragerea din 1854.

³¹ Este vorba de aristocrata franceză Aurélie Marguerite de Soubiran (1820–1904), căsătorită la acea vreme cu fiul mai mare al domnitorului Grigore IV Ghica. Date biobibliografice complete și textul relației sale de călătorie despre români, în vol. V al prezentei colecții, p. 149–176.

THIBAUT LEFEBVRE

Avocat la Curtea de Casație și la Consiliul de Stat, membru al Academiei din Blois, al Societății din Berry și al Societății de Economie Politică din Paris, Thibault Lefebvre este unul dintre călătorii francezi, care a lăsat mărturii prețioase despre starea economică a spațiului românesc. Din păcate cunoaștem prea puțin despre biografia sa pentru a putea creiona parcursul său profesional. Ceea ce cunoaștem dintr-un izvor inedit, *Jurnalul* lui Adolphe Billecocq, aflat la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, este intenția sa de a voiaja în principate. La 13 iulie 1853 îi scria lui Billecocq, fost consul la București, rugându-l să-i dea scrisori de recomandare către oamenii politici români din capitala Țării Românești¹. Billecocq l-a recomandat la rândul său fostului domn Alexandru Ghica. Astfel, în 1853 și 1858, renumitul economist francez a vizitat Țara Românească.

Când pășea pe solul românesc Thibault Lefebvre era deja cunoscut în mediile de specialitate franceze prin lucrările sale: *Constitution et pouvoirs des Conseils généraux et des Conseils d'arrondissement* și *Essais sur l'administration provinciale des états constitutionnels de l'Europe*. „În lucrările pe care, în epoca Renașterii noastre politice, francezii din vremea celui de-al doilea Imperiu le-au consacrat cauzei noastre naționale, una a rămas cu totul necunoscută cercetărilor mai noi”, scria Nicolae Iorga, referindu-se la opera lui Thibault Lefebvre. Impresionat de contrastele economico-sociale întâlnite în Țara Românească, călătorul francez, întors după primul voiaj, scria mai multe studii: *Les Finances de la Valachie*, apărut în „*Journal des économistes*” în 1855; *La Valachie au point de vue économique et diplomatique*, Paris, 1856; *Situation diplomatique de la Valachie à l'égard des puissances européennes*, Paris, 1857. A doua călătorie întreprinsă în 1857, în noul context european trasat de Congresul de pace de la Paris, va fi sursă de inspirație pentru o nouă ediție, care va include și articolele apărute până atunci despre finanțele și statutul diplomatic al Țării Românești: *Études diplomatiques et économiques sur La Valachie*, apărută în 1858 la Paris. Scrierea lui Thibault Lefebvre a fost apreciată de membrii Academiei de Științe Morale și Politice din Paris, așa cum reiese și din *Introducere*. Cunoscutul economist Michel Chevalier evidenția puterea de sinteză și de analiză a autorului, care reușise să identifice cauzele dezvoltării haotice a economiei românești; juristul Dupin surprindea noile realități ale statutului juridic internațional al principatelor, iar Saint Marc Girardin, unul dintre cei mai influenți publiciști ai vremii și cunoscător nemijlocit al vieții românești îndemna pe cititori să aprecieze efortul principatelor spre modernizare și să nu exagereze acele aspecte ce oglindeau decalajul economic și social față de Occident.

Thibault Lefebvre și-a elaborat lucrarea pe baza observațiilor personale, dar și a informațiilor desprinse din scrierile semnate de Charles Peyssonel, Elias Regnault, J. A. Vaillant, Paul Bataillard, Vasile Boerescu, Grigore Gănescu, Gheorghe Mano. Pentru volum am selecționat cu precădere fragmentele care se referă la finanțele Țării Românești, la comerț, transporturi, negustori și la organizarea juridică a comerțului.

Studiul referitor la finanțele românești debutează cu o afirmație surprinzătoare: la sfârșitul domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica, Țara Românească avea o situație financiară ce putea fi invidiată de țările cele mai bogate ale continentului, „numai Statele Unite mai aveau finanțe atât de prospere”. Era o observație bazată pe raportul dintre venituri și cheltuieli, iar pentru a o argumenta, autorul prezintă pe larg sursele de aprovizionare a bugetului: impozitele directe-capitația și patenta; impozitele indirecte, cele percepute din: saline, vămi, trecerea turmelor din Ardeal, veniturile de pe domeniile statului, taxe pentru procese, impozitele pe salariile vătășeilor, cele puse pe acordarea rangurilor boierești etc. Autorul observă inechitatea impozitării, categoriile cele mai avute și neproductive, fiind scutite de plata impozitelor directe. În continuare sunt prezentate cheltuielile statului, cele mai importante fiind: plata tributului către Poartă, plata salariilor și cea a pensiilor, armata, carantinele etc. Thibault Lefebvre

¹ Adolphe Billecocq, *Jurnal*, Biblioteca Academiei Române, A 2555, f. 574.

remarca, pe bună dreptate, că lipsa investițiilor în agricultură, industrie, modernizarea infrastructurii și a instituțiilor, va avea efecte pe termen lung asupra dezvoltării țării. În capitolul referitor la *Reforma și uniformizarea monedelor*, economistul francez prezintă toate tipurile de monede care circulau în Țara Românească la jumătatea secolului al XIX-lea. Preciza proveniența lor, materialul din care erau confecționate, valoarea pe care o aveau. Concluzia autorului era că în sistemul financiar din Țara Românească domnea „un talmeș-balmeș generalizat”, sigurul remediu fiind adoptarea unei monede naționale, constituirea unor instituții de credit supravegheate de statul român etc.

În *Studiul relativ la comerțul Țării Românești* autorul enumeră principalele produse care erau exportate și importate. De la cereale la piei, de la lăneturi la ceară și miere, de la țuică, semințe de in, grăsimi de animale și până la fasole, brânză de burduf și lipitori, totul este atent analizat, punându-se în balanță calitatea și cantitatea produselor exportate. Se distinge pasajul referitor la mătase. Poate este una dintre puținele relatări de călătorie în care sunt prezentate tipurile de mătase, modul de prelucrare, piețele de desfacere etc. În concluzie, notează că deși regiunea este bogată, iar abundența resurselor naturale nu poate fi pusă la îndoială, prelucrarea acestora era făcută în condiții primitive și fără ajutorul specialiștilor sau a tehnologiilor moderne. În privința importurilor, Thibault Lefebvre arată aportul fiecărei puteri europene: din Franța se aduceau obiecte de lux și cărți, din Anglia obiecte din fier, din Germania și Austria articole de larg consum pentru clasele mijlocii.

Cercetătorul epocii moderne va găsi în capitolul dedicat comercianților și bancherilor informații utile referitoare la numărul comercianților, naționalitatea acestora, ponderea străinilor în activitățile comerciale și bancare, precum și cauzele identificate de autor pentru explicarea lipsei de interes a românilor față de aceste activități.

Tabloul economiei românești este completat de analiza făcută infrastructurii și mijloacelor de transport. Thibault Lefebvre a remarcat absența drumurilor terestre, dezinteresul statului pentru construcția acestora, a descris debutul navigației pe Dunăre și încercările Companiei austriece de a monopoliza această cale, a prezentat dificultățile transportului fluvial: obstacolele de la Porțile de Fier, lipsa de interes a rușilor pentru curățirea canalului de la Sulina. Una dintre soluțiile propuse era construirea unui canal de la Cernavodă la Marea Neagră.

Ultimul capitol este dedicat organizării juridice a comerțului, în care se subliniază influența codului comercial francez, care fusese tradus și adoptat de către autoritățile de la București.

Lucrarea lui Thibault Lefebvre impresionează prin informațiile precise și atent analizate, prin obiectivitatea dublată de pasiunea omului de știință, care descoperă noi realități economice și sociale contemporane lui, însă atât de diferite de mediul din care provenea. Scrierea economistului francez este un izvor prețios, pe nedrept uitat de către specialiștii modernizării societății românești. Lucrarea este prezentată de Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, Editura Casei Școalelor, 1929, p. 294–306.

THIBAUT LEFEBVRE

Studii diplomatice și economice despre Țara Românească²

Al doilea studiu. Finanțele Țării Românești

p. 147

Capitolul al II-lea

Vedere de ansamblu asupra situației financiare

În 1842, sub administrația înțeleaptă a prințului Alexandru Ghica³, situația financiară a Țării Românești era următoarea:

Veniturile erau de	18 09 873 piaștrii	6 696 953 franci
Cheltuielile erau de	15 770 503 piaștrii	5 835 086 franci

² Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Thibault Lefebvre, *Études diplomatiques et économiques sur La Valachie*, Paris, ed. II, 1857.

³ Alexandru Dimitrie Ghica, domn regulamentar al Țării Românești (1834–1842).

Casa de rezervă avea 1 400 000 piaștrii407 000 franci
 Casa centrală avea o rezervă de 2 170 456 piaștrii 803 069 franci
 Principatele, care nu aveau datorii publice, aveau o stare a finanțelor ce puteau
 fi invidiată de statele cele mai bogate, din moment ce veniturile depășeau
 cheltuielile cu 2 329 390 piaștri sau 861.874 franci și aveau o rezervă de 3 270 654
 p. 148 piaștri sau 1 240 068 franci. // Numai Statele Unite mai aveau finanțe atât de prospere.

Aceste rezerve au fost făcute sub administrația prințului Bibescu⁴. În 1847, cu
 un an înainte de retragerea sa, el a perceput următoarele taxe și a cheltuit:

Impozite obișnuite	81 468 083 piaștrii	30 143 190 franci
Impozite extraordinare	18 072 000 piaștrii	6 686 640 franci
Fondurile casei de rezervă	1 100 000 piaștrii	407 000 franci
Fondurile casei centrale	2.170.456 piaștrii	803 068 franci
Veniturile casei centrale pe 4 ani	9 000 000 piaștrii	3 330 000 franci
Rezervele diferitelor stabilimente religioase	4 297 758 piaștrii	1 590 170 franci
Veniturile episcopiiilor și mănăstirilor vacante ...	3 500 000 piaștrii	1 295 000 franci
Tăieturi din pădurile clerului și mănăstirilor	3 000 000 piaștrii	1 110 000 franci
Drepturi asupra exportului de cereale	1 500 000 piaștrii	555 000 franci
	124 008 297	46 920 000

Toate aceste sume nu au fost cerute direct de la contribuabili. Episcopiile
 vacante și mănăstirile, veniturile rezultate din tăierile de păduri, rezervele caselor
 religioase sau de binefacere au adăugat alte sume impozitului anual. Acest impozit
 a crescut în 18 ani de la 18 099 873 piaștrii (adică 6 696 953 franci) la 27 530 020
 piaștrii (adică 10 186 107 franci). //

p. 149 Eforturi lăudabile au fost depuse pentru a aduce bugetul la o cifră moderată.

Cel din 1853 are următoarele totaluri:

Venituri	20 532 867 piaștrii	7 597 160 franci
Cheltuieli	20 532 867 piaștrii	7 597 160 franci
[...]		

p. 150

Veniturile

Veniturile se compun din impozite directe și impozite indirecte.

1. Impozitele directe:

Acestea sunt în total de 10 662 155 piaștrii sau 3 944 997 franci și 35 de
 centime. Există două impozite directe: capitația și patenta.

I. Capitația nu se percepe pe capul fiecărui locuitor așa cum ne sugerează
 denumirea sa; ea se percepe pe familie, iar celibatarii sunt scutiți de plata ei. Acest
 sistem îi nemulțumește pe mulți. Moravurile îndoielnice, procurarea cu ușurință a
 necesităților zilnice, lipsa de ambiții, toate acestea nu încurajează căsătoriile. De ce
 p. 151 atunci să pui taxă pe familii, // când ar fi mai bine să le încurajezi prin scutiri ?
 Dacă finanțistii români nu ascultă de vocile oamenilor politici, ar trebui să asculte
 de glasul umanității, scutindu-i de taxă pe văduve și pe familiile acestora.

⁴ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

Familiile supuse capitației se repartizează astfel:

Familii Piaștri franci

Familiile țăranilor ce plătesc 30 de piaștri 286 675.....9 149 550..... 3 385 333,50
 Familiile orașenilor ce plătesc 30 de piaștri 18 310
 Familiile țăganilor eliberați 30 și 50 de piaștri⁵6 120 196 420 72 675, 40
 Familiile mazelilor de la 45 de piaștri6 197 278 865 103 180,05
 317 302 9 624 835 3 561 188,95

Acesta este numărul familiilor ce plătesc capitația, aceasta este cifra ce este plătită de fiecare în parte, acesta este, în fine, totalul la care se ridică și care reprezintă suma de 3 561 188, 95 franci. Fiecare din aceste puncte se cere a fi explicat. //

1. Numărul de familii supuse impozitului nu este cel real. În aceste regiuni p. 152 unde privilegiile și aristocrația dictează, totul se află sub dubla pecete a acestora, în ciuda urmelor de democrație, care este afișată de păturile oficiale. Sunt familii a căror demnitate le plasează deasupra tuturor impozitelor, ele sunt scutite de capitație. Aceste familii aparțin clerului și nobilimii. Există și familii scutite de plata impozitului din alte motive: cele ale dorobanților și cele ale soldaților. Sunt și alte familii care au un statut în afara societății, din cauza situației membrilor lor. Aceștia sunt țăganii particularilor, servitorii și străinii. Aceștia nu plătesc nici un impozit.

Dacă am vrea să alcătuim un tablou al acestor privilegiați, după statisticile românești, vom avea cifrele următoare:

	Familii	Suflete	
1. Clerul	popii de la 5 pe familie	6 900	34 500
	Diaconii	4 800	9 000
	Dascălii	3 200	16 000 //
2. nobilimea. boierii și alți nobili	7 500	37 500	p. 153
3. scutiții militar	500	2 500	
	Scutiții de către guvern	1 000	5 000
4. țăganii particularilor	7 000	35 000	
	Servitori	7 000	150 000
	Străini	7 000	25 000
	Total	27 900	314 500

În afara acestor familii sunt scutiți de la impozite românii ce aparțin categoriilor următoare:

1. Călugări și călugărițe	4 500
2. Soldați și dorobanți	14 000
3. Văduvele și familiile lor	37 347 188 735

Acești privilegiați aduc o pagubă tezaurului de două milioane piaștri (1 749 590 piaștri sau 647 348,30 franci) pe an; dar acest principiu începe să fie știrbit pentru că boierii au început să fie supuși la o taxă ușoară pentru întreținerea drumurilor.

⁵ „Eliberarea țăganilor a modificat această cifră din buget” (n.a).

2. Taxa capitației variază după clasa căruia îi aparține contribuabilul. Cea normală, plătită de către țărani și orășeni este de 30 de piaștri sau de 11 franci și 10 centime. Majoritatea țăganilor eliberați plătesc 30 de piaștri sau 11 franci și 10 centime. Cei care au obținut o licență pentru // căutarea aurului, aurarii⁶ plătesc 50 de piaștri sau 18 franci și 50 de centime. Mazilii⁷ plătesc 45 de piaștri sau 16 franci și 65 de centime. Mazilii sunt privilegiații care supraveghează podurile și strâng vămile pentru drumuri și pe cele ale poștelor. Sunt exceptați de la anumite sarcini publice. [Comparații cu impozitele din Franța și Rusia]

p. 155 II. *Patentele*. Sunt fixate în funcție de importanța comerțului făcut de contribuabil. Toți negustorii sunt împărțiți în două categorii: comercianții și meșteșugarii. Prima categorie se divide în trei clase: cei dintâi sunt cei care fac comerț în interior și în exterior; a doua clasă comercianții *en gros* din interior; cea de-a treia clasă, cei care fac comerț cu amănuntul. Meșteșugarii se împart în două clase. Prima este compusă din marii manufacturieri, iar cea de-a doua din cei mici. Cifrele lor de impozitare sunt moderate. Cei mai mari comercianți, cei care fac comerț intern și extern nu plătesc decât 240 de piaștri, adică 88 franci și 80 de centime; meșteșugarii cei mari nu plătesc decât 90 de piaștri, adică 33 franci și 30 de centime. Guvernul acționează cu moderație pentru a încuraja industria și comerțul țării. Numărul patentarilor, taxa patentei și venitul general al impozitului este astfel fixat în 1853:

p. 156

Nr. comercianți	clasa	Taxa patentei	Venitul impozitului	
		Piaștri	Piaștri	franci
29 comercianți	1	240	6 960	2575,20
358 comercianți	2	120	42 960	15 895,20
7.231 comercianți	3	60	433 860	150 528,20
101 meșteșugari	1	90	9 090	3 363,30
10.889 meșteșugari	2	50	544 450	201 446,50

p. 157 II. *Impozitele indirecte*

	Piaștri	franci
Saline	3 514 525	1 300 374,25
Vămi	3 570 420	1 321 055
Tranzitul turmelor ardelene	102 000	37 740
Veniturile domeniului statului		
Exportul de vite	143 390	53 054
Exportul de seu și de untură	260 100	96 237
Taxe asupra vânzărilor forțate,		
Mobiliare și imobiliare	91 205	33 745,85
Taxe pentru procese	402 465	448 801,25
Impozit pe salariile vătășeilor	26 268	9 716,16
Exportul de lipitori	157 500	58 275
Pașapoarte	100 670	37 247,90

⁶ *aourari*.

⁷ *Les mazihiles*.

Amenzi pentru contravenții	25 000	9 250
Taxe pentru rangurile acordate de principe	80 000	29 600
Fonduri pentru răscumpărarea ȝiganilor	410 989	152 065
Vânzări voluntare la tribunale	145 080	53 679
	9 870 712	3 652 163

1. *Saline*. Vom expune totul despre acest subiect în studiul despre comerț.

2. *Vămi*. În stadiul actual al lucrurilor și până când vor fi valabile capitulațiile încheiate de Poartă cu marile puteri, iar Țara românească nu va fi pusă // în p. 158 deplinătatea autonomiei la care are dreptul sub suzeranitatea Porții, tarifele vamale nu pot fi reglate numai de administrația românească. Astăzi Țara Românească, chiar dacă se bucură de o administrație independentă, face parte din Turcia și în consecință nu poate modifica relațiile cu puterile străine prin aranjamente interioare [...]

Tratatele comerciale încheiate între guvernul otoman și statele europene, în principal cel din 23 noiembrie 1838 încheiat cu Franța, prevede ca, la intrarea și la ieșirea mărfurilor, drepturile de vamă să fie de 3% *ad valorem*. Este deci interzis administrației românești de a depăși această cifră, până când puterile reunite într-un congres i-ar acorda drepturile pe care le poate pretinde. Ea a mărit totuși tariful de la 3 la 5%; a mărit taxele la anumite mărfuri [...] Prețul mătăsii // brute, de p. 159 exemplu, a fost modificat de la 84 la 120 de piaștri și era infinit superior cifrei pe care calitatea i-ar fi permis să o atingă în 1853. Asupra acestui preț arbitrar se percepe dreptul de vamă. Astfel se dublează prețul, crescând valoarea mărffii. Secara este supusă aceleiași taxe ca cea a grâului; porumbul și orzul nu sunt tarificate decât la jumătatea acestor cereale. Taxele devin, în numeroase cazuri, prohibitive. Sarea are o taxă de 5 ½ % sau de 18% după caz. Vitele mari nu pot ieși din Țara Românească fără o autorizație specială a ministrului de finanțe și fără a achita 7 zwanzigers⁸ (5 fr, 95 c) pe cap; seul și măduva de bovine sunt de asemenea obiectul unor taxe deosebite. În sfârșit exportul de lipitori este aproape interzis, din moment ce se cer 2 ducați și jumătate (aproximativ 30 fr) ca drepturi pentru exportul fiecărei oca (1 Kg și 225 grame), adică o sumă egală cu valoarea lor. Toate aceste ridicări de prețuri sunt ilegale; țările cu care Poarta a încheiat tratate se pot plânge, iar comercianții acestor țări pot refuza să le plătească, pentru că este încă o ilegalitate, în starea de lucruri actuală, iar guvernul român nu are dreptul de a stabili și de a percepe // alte taxe vamale decât acele create de Curtea suzerană. p. 160 Aici realitatea zilnică domină legea.

Dispozițiile tarifelor nu sunt făcute în interesul românilor. În afara utilităților pentru tezaur, vama nu are decât un avantaj, acela de a proteja industria unei țări [...] Autorii tarifelor le-au conceput după modelul celor din Occident. Tarifele sunt stabilite în Occident, în vederea de a se asigura un monopol sau un avantaj național asupra pieții interne nu de a umple un gol din tezaur. În Țara Românească cei care conduc nu se gândesc decât la bogățiile din vistierie, fără a se ocupa de consecințele economice ale impozitului. Prețurile ridicate nu se repercutează asupra mărfurilor

⁸ *Zwanzingers*, denumirea creițarului, care valora 20 de dinari de Verona.

din străinătate, ci a celor indigene exportate. Cele percepute asupra grâului, mătăsii, sării, animalelor se reîntorc mărite asupra proprietarilor, descurajând astfel munca agricolă și sufocând orice încercare de ameliorare [...]

p. 162 III. *Domeniile statului*: În cea mai mare parte a regiunilor, care sunt sau au fost turcești, statul posedă imense domenii confiscate sau câștigate de la cei învinși. În Țara Românească statul nu posedă mai mult decât în altă parte. Motivul este cunoscut. Principatele nu au fost cucerite de către turci, s-au plasat din propria lor voință sub suzeranitatea lor. Nici un proprietar nu a fost depozat. Totuși statul este proprietarul terenurilor, caselor și al teritoriului orașelor din Turnu, Giurgiu și Brăila, evacuate de turci după tratatul de la Adrianopole. Închiriate particularilor, terenurile și casele aduc statului un venit mereu crescător, grație dezvoltării orașelor de lângă Dunăre.

p. 163 IV. *Drepturile de trecere a turmelor din Transilvania*. Din timpuri imemorabile, pastorii din Transilvania vin la pășunat în Țara Românească. Când Transilvania și Țara Românească făceau parte din același imperiu, această practică se aseamăna cu migrațiile Mesta⁹ din Spania // și cu ducerea turmelor de la câmpie la munte, în Elveția sau în Pirinei. Dar după ce războiul a dat Transilvania Austriei¹⁰ și a lăsat Țara Românească Turciei, pare ciudat ca supușii unui stat să aibă dreptul de a pășuna pe teritoriul statului vecin. Dar forța lucrurilor a impus acest lucru. După un război nenorocos cu Austria¹¹, Turcia a fost convinsă să semneze în 1791, tratatul de la Sistov în care era stipulat că Poarta trebuia să suporte, trecerea și întoarcerea la pășunat a turmelor din Transilvania în provinciile Moldova și Țara Românească. Guvernul din Țara Românească a tras din această servitute multe foloase, obligând păstorii să plătească o redevență proporțională cu importanța trupelor. Această redevență [...] aducea anual statului 102 000 piaștrii, adică 37 740 franci.

p. 164 V. *Taxele asupra vânzărilor forțate, asupra vânzărilor voluntare făcute în justiție, cele care deschid un proces, amenzile pentru contravenții* toate taxele percepute în urma intervenției justiției // nu trebuie explicate. Dacă în loc de a studia problema financiară, am fi cercetat organizația financiară, am fi remarcat următoarele: 1. tribunalele investite cu aceeași jurisdicție voluntară pe care o exercitau curiile în orașele romane, autentifică actele, cu toate că aceste cazuri sunt rare, pentru că modalitatea obișnuită de a autentifica contractele este semnătura privată; 2. taxele pe care le cer avocații pentru a deschide un proces, fac ca justiția să fie inaccesibilă săracilor [...]

VI. *Pașapoartele* sunt cerute cu o rigoare și o frecvență care amintește de obiceiurile rusești. Străinii sau românii care vor să călătorească în principate, fie că vor să meargă dintr-un oraș în altul, fie că trec prin statele vecine sunt obligați să aibă pașapoarte. Nici un țăran nu-și poate părăsi satul sau un orășean localitatea fără a obține un pașaport, care îi poate fi refuzat dacă el este obiectul unei plângeri sau are o datorie. Călătorul este obligat să se ducă la locul indicat de pașaport, cu
p. 165 un itinerar // desemnat dinainte. Vai de acel funcționar care nu păzește executarea

⁹ Asociație de ciobani din Regatul Castiliei.

¹⁰ Este vorba de războiul austro-turc din 1683–1697.

¹¹ Este vorba de războiul austro-turco-rus din 1787–1791, 1792.

regulilor. Iată un fapt cunoscut de autorul acestor rânduri: un străin care avea un pașaport vizat din greșeală pentru Rusia, dar care a obținut de la funcționarii de la Giurgiu să se ducă la București. Persoana sa era mai presus de orice bănuială, nici o autoritate nu-l speria. Dar căpitanul portului a fost destituit și directorul carantinei a fost suspendat, pentru că nu l-au obligat pe călător să meargă în Rusia, unde nu avea nimic de făcut. Prețul pașapoartelor este moderat. Impozitul nu este decât de 36 607 piaștrii sau de 13 544,59 franci.

VII. *Taxele pe ranguri.* În această țară nobilimea este de natură administrativă. Este divizată în două clase și patru ranguri în fiecare clasă. Intrarea în primul rang, trecerea la cel de-al doilea, de la al doilea la al treilea și în fine ajungând la al patrulea, toate acestea constituie obiectul unor mari ambiții. Impozitul asupra vanității, cerând fiecărui supus care dorea să parvină o taxă proporțională cu rangul pe care dorea să-l obțină, aceasta este o administrație bună [...]

Reforma impozitelor indirecte este ușoară și nu mai puțin dezirabilă decât cea p. 168 a contribuțiilor directe [...] Perceperea impozitelor indirecte este făcută de fermieri; încasarea fiecărui impozit de acest fel este licitată anual și este încredințată celui care oferă mai mult [...]

Capitolul IV

p. 172

Cheltuieli

Tributul către Poartă	1 250 000 piaștrii	462 500 franci
Lista civila a prințului	1 600 000	592.000
Salariile funcționarilor	7 550 180	2 793 566,60
Salariile curții administrative	31 500	11 655
Cheltuielile poliției	1 005 520	372 042
Închirierea proprietăților pentru uzul public	140 000	59 133
Armata	3 866 260	1 430 516
Carantine și lefurile medicilor	667 000	246 790
Direcția poștelor	28 560	10 567,20
Poștele	355 355	316 481,35
Întreținerea drumurilor și a pavajelor din orașele București și Craiova	340 000	125 800
Închisori	406 000	150 220
Saline întreținere	157 500	58 275
Salariile șefilor mazărilor	18 199	6 733,63
Tutela orfanilor	60 743	2 474,91
Taxe pentru țăranii domeniului	14 514	5 370,18
Plata împrumutului pentru construirea cazărnilor militare	283 156	104 767,72
Recensământ general	353 700	130 869
Cumpărarea unei cazărmi pentru dorobanți	15 750	5 827,50

Cumpărarea țișanilor	434 789	160 871,93
Cheltuieli extraordinare	452 820	167 543,40
Total	19 532 546	7 227 042,02

Acestea sunt cheltuielile Țării Românești asupra cărora vom da câteva explicații.

- p. 173 I. *Tributul către Poartă* [...] Prin tratatul de la Sankt Petersburg, semnat în 1834, suma tributului este de 1 250 000 piaștrii. La plata acestui impozit anual de 462 500 franci se reduc sarcinile Țării Românești către Poartă. Toate celelalte sarcini în lemn, unt, grâne, oi, la care a fost supusă până de curând, au fost înlăturate. Preluarea acestui tribut însemna pentru ofițerii turci o ocazie de a face
- p. 174 felurite abuzuri [...] // Astăzi plata se face în avans trimestrial și, deoarece rușii au intrat în Țara Românească, plata trimestrului în curs a fost achitată de Țara Românească.

II. *Lista civilă a Prințului*. Cu toate că este superioară tributului datorat Porții și este în creștere este totuși inferioară beneficiilor unui bancher parizian, dacă ea nu ar crește datorită unor profituri necunoscute care transformă cifrele bugetare în simple accesorii.

- III. *Plata salariilor și pensiilor*. Plata salariilor funcționarilor se ridică la 6 155 100 piaștri (2 277 387 franci). Judecătorii și funcționarii tribunalelor primesc 145 080 piaștri (53 699,60 franci), șefii mazililor 18 199 piaștri (6 733,63 franci) și Curtea administrativă, compusă din miniștrii și din anumiți șefi de serviciu, ca de exemplu directorii carantinelor, primesc 31 500 piaștri (11 675 franci), adică 3 000 franci de fiecare. Astfel de salarii mici duc la corupție și la abuzuri. Tatăl de
- p. 175 familie, care nu-și poate satisface cu ceea ce primește // nevoile, caută să le acopere, făcând lucruri ilegale. Venalitatea funcționarilor este o plagă profundă a Țării Românești, la care noi vom reveni. Populația românească câștigă destul pentru a fi remunerată bine. Pensiile funcționarilor urcă la 1 580 000 piaștri (584 000 franci). Din această sumă 1 500 000 piaștri (555 000 franci) sunt pentru achitarea pensiilor funcționarilor, care au 24 de ani vechime în serviciu și care, conform acestor servicii, au o pensie egală cu totalitatea salariilor active.

- IV. *Armata*. Se compune din 7 000 soldați a căror educație se face foarte repede. Soldații sunt îmbrăcați, încărcăți cu o greutate de 66 kg în timp de pace, asemănător cu soldații ruși. Cheltuiala cu echiparea, armamentul și întreținerea acestei mici armate se ridică la 3 866 260 piaștri adică la 0,55 centime pe zi. Cu această sumă, care este media ultimilor 9 ani se dă fiecărui soldat o uniformă de gală și două uniforme obișnuite, una pentru vară, din material subțire și una pentru
- p. 176 iarnă, din postav gros, călduros. La ținuta obișnuită // soldații poartă o caschetă moscovită, iar la ținuta de gală, după ocupația din 1853, o casă de piele neagră foarte asemănătoare cu cea a soldaților ruși. Eram în București când armata română a adoptat această casă și dacă ar fi să judec după atitudinea încurcată a soldaților, starea de proastă dispoziție a ofițerilor și glumele trecătorilor, aş spune că această ținută nu era foarte populară. Cheltuielile cu noua ținută nu au fost trecute în buget.

De curând armata s-a bucurat de atenție. S-a construit o cazarmă pentru ea, iar în buget sunt înscrise 283 156 piaștri pentru a se plăti aceste datorii. S-a

cumpărat o altă cazarmă pentru dorobanți cu 15 000 piaștri. Hrana, care se dă trupelor, este mult mai bună și mai multă decât cea primită de ruși. Am văzut pe străzile din București în luna septembrie 1853 un soldat rus care căuta, printre resturile aruncate în stradă, ceva de mâncat. Am văzut alții cum cerșeau. Niciodată, după știința mea, soldatul român nu a cunoscut asemenea umilințe. Am văzut pe p. 177 șoseaua // Colentina o cantitate mare de pâine stricată tăiată în bucățele, expusă căldurii unui soare canicular pentru a-i îndepărta mirosul și gustul de mucegai, care apoi era dată rușilor spre a o mânca. Niciodată armata română nu va primi astfel de rații de mâncare. Sunt fără îndoială mai prost hrăniți decât soldații turci, dar mult mai bine decât cei ruși. Însă nu sunt mai bine tratați ca ultimii, pentru că ofițerii români, pentru cea mai mică eroare, îi trag de urechi până la sânge, îi palmuiesc sau îi lovesc la mâini sau la picioare, așa încât nu sunt mai prejos decât moscoviții.

V. *Carantinele*. Erau foarte stricte în 1853. De-a lungul râului, pe jumătate inundate, vedem căsuțe din scânduri sau din trunchiuri de copaci ridicate pe piloni la doi metri deasupra solului. În jurul acestora se află o galerie protejată, împotriva ploii și a soarelui, de un acoperiș. În acest soi de balcon, o santinelă, îmbrăcată în cămașă albă vara sau de pânză groasă iarna, veghează neîncetat asupra râului. Aceste cabane aparțin corpului de gardă, care este însărcinat cu paza sanitară. În orașele din preajmă // sau în porturile importante sunt agenți foarte bine organizați p. 178 și foarte atenți, instalați în locuințe recunoscute prin întinderea lor. Putem număra 11 carantine de-a lungul fluviului. Inspectorii le vizitează periodic și fiecărui district îi este atașat un medic. Acest serviciu este util și ieftin. El apără încă o dată Europa de flagelul ciumei. În ciuda măririi posturilor de pază el nu costă bugetul decât 600 000 piaștri (24 790 franci), fără a pune la socoteală onorariile medicilor, care nu depășesc 67 000 piaștri (24 790 franci). Din nefericire acești medici școliți în Rusia sau Germania sunt puțin instruiți. Cei care au studiat la Paris refuză să-și părăsească orașele pentru a ocupa astfel de posturi prost plătite. Rusia și-a rezervat dreptul de a controla carantinele și a propus să fie administrate de un grec¹², altădată consul în Principate. Acesta îi înfricoșă pe subordonați, prin metodele sale [...] // A transformat carantinele în puncte de poliție rusească, independente de p. 179 guvernul român, deseori ostile activității acestuia, controlându-l și neascultând decât de șeful lor [...] Nu acestea au fost cauzele care au dus la închiderea carantinelor în perioada războiului. Serviciu de carantină devenise o umbră. Suprimarea lui completă este regretabilă, carantinele au fost prea utile, pentru a nu putea fi restabilite, respectând însă principiile și regulile, care, satisfăcând interesele comerciale, ar proteja și starea de sănătate a Europei [...]

VI. *Poștele*. Constituie fără doar și poate serviciul care îi // surprinde pe p. 180 călători, nu numai din cauza mijloacelor materiale foarte deosebite, dar și din cauza organizării lor. Iată ce se întâmplă: nu există în Țara Românească o administrație unică a poștelor, însărcinată să primească scrisorile pentru toate destinațiile și de a le transporta în interiorul țării în toate localitățile, iar în exterior până la frontiere. Sunt trei direcții de poștă: cea austriacă, cea rusească, cea română. Dintre ele, cea

¹² Nicolae Mavros (1782–1868), boier, membru al Comisiei de revizuire a Regulamentului organic, șef al carantinelor.

română este lipsită de importanță, cu toate că guvernul plătește 28 560 piaștri sau 10 567 franci pentru direcția centrală. Ea nu primește și nu transportă decât depeșele interne; serviciul său se face o dată pe săptămână pentru fiecare oraș. O zi poșta pleacă spre Brăila, în alta spre Câmpulung și așa din opt în opt zile. Poșta austriacă primește, expediază și distribuie scrisorile în Occident și în Turcia; ea are plecări zilnice, care se efectuează atât prin Transilvania cât și pe Dunăre, cu ajutorul vapoarelor companiei imperiale pe Dunăre. Poșta rusească face serviciul

p. 181 pentru toate // țările supuse dominației ruse, pentru Serbia și Asia.

Călătorul este uimit să vadă pe teritoriul român că un serviciu așa de important este coordonat de agenții străine, independente de guvernul țării. Au funcționari proprii, servicii și beneficii proprii. Se vorbește în birourile lor o limbă complet necunoscută, pentru că funcționarii lor, în general ignoranți și prost-crescuți, nu cunosc nici româna, nici franceza. Impun formalități costisitoare, ca obligația de a elibera, de a primi recipise de expediere și chiar pentru retur. Vistieria română este văduvită de toate beneficiile legale sau ilegale pe care acestea le fac, fie datorită acestor eliberări, fie cu ajutorul transporturilor, pentru că ele fac aceste transporturi pe teritoriul, drumurile și cu ajutorul cailor români, pentru a căror întreținere vistieria plătește [...] Serviciul poștelor este unul dintre cele mai costisitoare pentru statul român. Statul acordă administratorilor poștelor 855 355 de

p. 182 piaștri, // iar direcția poștelor costă anual 28 560 de piaștrii. Secretariatul de stat și guvernul plătesc apoi pentru cai și trăsurile necesare expedierii depeșelor și curierilor 550 000 piaștri (203 500 franci) pe an. Poșta costă deci 1 405 355 piaștri (519 981,35 franci), iar guvernul nu are nici un profit. Tot beneficiul rămâne agențiilor austriece și rusești și pentru administratori. Ei transportă nu numai scrisori, dar și călători, pentru un tarif fixat. Pentru călători tariful este de 3 piaștri pe cal și pe poștă. De obicei sunt înhâmați 8 cai la echipajele particulare și patru la serviciul de poștă.

Există 205 puncte de poștă în Țara Românească, înzestrate toate cu materialul necesar. Fiecare are în jur de 25 de cai în medie și un anumit număr de trăsurile. Acestea sunt cele mai incomode mijloace de transport, cele mai fragile și cele mai primitive din Europa. Imaginați-vă patru bucăți de lemn înalte de o jumătate de metru. Li se adaugă patru scânduri din lemn înalte de un picior și jumătate. Fundul

p. 183 acestei cutii // astfel formate este garnisit cu două sau trei scânduri, care nu sunt fixate cu nimic, peste care se așterne fân. Iată trăsura și garnitura ei. Nici un cui, nici o bucată de fier nu intră în construcția sa. Călătorul se cațără cum poate pe fân, fără a se ține de nimic, fără a se așeza, pentru că nu există banchete, fără a se poate întinde pentru că nu îi permite lungimea vehiculului. Patru cai, mici, slabi, cu ochii muribunzi, costelivi sunt înhâmați la căruță cu ajutorul a două frânghii legate de o chingă, care servește de căpăstru. Un vizitiu cu un aer care inspiră milă, cu opinci și nojițe, cu o căciulă din piele și cămașa fluturând și legată în talie cu un chimir de piele sau din bumbac roșu, așteaptă înarmat cu un bici lung. La semnalul călătorului care este așezat pe vine, poștalionul se trezește. Vizitiul se aruncă pe cal, îi îndeamnă cu strigăte îngrozitoare, pocnește din călcâie ajutat de corzi, ridică brațele își agită deasupra capului biciul și își lovește viforos bielele animale, care pornesc vijelios și trag căruța cu o rapiditate fără egal. Aceasta scârțâie, dar zboară

ca o săgeată, surprinzându-și călătorul // care, năucit, zdruncinat, distrus, asistă la p. 184 trecerea peste drumuri inexistente, peste câmpuri, peste hârtoape și gropi, fără ca nimic să nu poată opri acest satanic echipaj.

Pe cât de rapidă este cursa atunci când este pornită, pe atât de înceată este la începutul ei. Rareori caii se găsesc în grajdurile poștei la sosirea călătorilor. Ei pasc în liniște în pădurile și văile care se găsesc la o distanță apreciabilă de stația de poștă. Trebuie să le descoperi locul de pășunat, apoi să-i aduni, apoi să-i aduci ca pe caii semisălbatici din pampasurile din America de sud. Călătorul pierde timpul, în plictiseala așteptării, pe care îl va recâștiga în iureșul cursei în defavoarea membrilor sale [...]

VII. *Străzi și pavaje în orașele Craiova și București.* Bugetul român nu alocă decât 200 000 de piaștri (74 000 franci) pentru drumuri. Această sumă este insuficientă pentru a satisface nevoile unei țări care are o suprafață de 3 820 leghe pătrate; dar mai sunt și alte resurse. În primul rând, trebuie să amintim muncile impuse țăranilor. Fiecare familie este impusă la șase zile de muncă pe an. Guvernul poate deci dispune de 1 903 812 zile de muncă prestate de țăranii în fiecare an. Bineînțeles această muncă se dublează sau se triplează în mod abuziv, astfel încât din 1848 țăranii au cerut de multe ori, ca odată îndeplinită sarcina lor legală să nu mai fie supuși la corvezi suplimentare, iar după Tratatul de la Paris ei au știut să remarcă că au și drepturi pe lângă // îndatoriri. Boierii sunt supuși unui impozit p. 186 pentru drumuri, care este evaluat la 60 de piaștri pe locuitor, astfel încât suma rezultată se ridică, înainte de 1848, la 1 800 000 piaștri (666 000 franci). Lemnul necesar este luat gratuit din pădurile mănăstirilor. În ciuda acestor resurse variate, lucrările executate au o importanță mică, pentru că drumurile, care pot fi astfel considerate, au o lungime de numai 40–45 km: 4 km. între București și Băneasa¹³; 8 km. până la Comarnic¹⁴; 16 km. de la Orșova la Cernet¹⁵; 4 km. lângă Craiova; 5 km. la bariera Mogoșoaia¹⁶. Dacă la aceste drumuri se adaugă șoselele începute de-a lungul Carpaților, în trei puncte: unul pe Argeș¹⁷, între Giurgiu și București, aflat într-o stare de plâns; altul pe Olt, la Slatina, distrus de război; al treilea pe Ialomița¹⁸ la Urziceni¹⁹, la fel de lamentabil ca și primul; un pod de piatră pe Dâmbovița²⁰, în București, în stare bună și alte două de lemn recent restaurate în același oraș, vom avea o idee exactă a ansamblului lucrărilor publice executate în Țara Românească, pentru a facilita comunicațiile. //

În 1852, administrația, în speranța lăudabilă de a impulsiona acest serviciu a p. 187 apelat la ingineri francezi foarte bine plătiți. Dar, fie că au lipsit resursele financiare, fie că planurile au fost prea îndrăznețe, fie că a lipsit timpul, fie că războiul a întrerupt aceste proiecte, inginerii nu au putut realiza proiectele

¹³ Bassiassa.

¹⁴ Comarnie, azi oraș jud. Prahova.

¹⁵ Tchernetz, sat Șimian înglobat în municipiu Drobeta-Turnu Severin.

¹⁶ Mogochoy.

¹⁷ Ardjich.

¹⁸ Jalonitza.

¹⁹ Ourtisteni, oraș jud. Slobozia.

²⁰ Drombowitza.

ministeriale. Privirile lor s-au îndreptat spre munți pentru a se deschide noi perspective pentru extragerea de minerale. Dunărea, această mare arteră comercială a principatelor, nu avea decât locul secund în proiectele lor.

Numai după ce a fost numit domn Alexandru Ghica au început lucrările. S-a construit un drum de la București la Giurgiu, terasamentele au fost făcute lângă

p. 188 București pe o lungime de 8 sau 10 km [...] Țara întreagă este lipsită // de drumuri. Nu am întâlnit în călătoria noastră decât poteci bătătorite de cai și căruțe. În locurile dificil de trecut, căruțele ies de pe traseul obișnuit și încearcă să găsească căi noi, lărgind astfel drumul. Vizitii își caută drumul în mijlocul gropilor, iar călătorul este lăsat în grija Domnului. Iarna, când zăpada acoperă urmele cailor, vizitii se ghidează după crucile ridicate în locurile unde au avut loc asasinat sau accidente, cruci care se găsesc pe toate drumurile. Este normal să te rătăcești, urmându-le. Îmi amintesc că ghidul care m-a dus cu căruța de la Brăila la București, pe unul dintre drumurile cele mai frecventate ale țării, s-a rătăcit atât de tare, încât numai întâlnirea unei șatre țigănești m-a scăpat de pericolul de a fi dus la Râmnic, în loc de București [...]

p. 189 În ciuda absenței drumurilor, nevoia de comunicare este atât de mare, încât s-au constituit firme particulare pentru transportul călătorilor, iar două diligențe circulă între București și Giurgiu și una între București și Brașov. Când este vreme frumoasă, călătoria se face fără mari peripeții. Călătorul asfixiat de praf, poate face boli oftalmice, dar caii aleargă și căruța merge. Atunci când plouă, apar noroaiele, se fac gropi, iar caii și căruța se împotmolesc. În timpul iernii toate comunicațiile încetează.

Oare ulițele din orașe sunt mai bune decât cele de la țară? Cu puțin timp în urmă, Bucureștiul nu cunoștea pavajul. Câteva scânduri aruncate de-a lungul străzii permiteau călătorilor să circule, chiar dacă aveau un picior în noroi. Astăzi străzile Mogoșoaia, Franceză, a Poștei sunt pavate. Marele drum spre Brăila, principalele //

p. 190 artere spre Giurgiu și Craiova sunt și ele pavate. Când am intrat în Turnu Severin, am întâlnit ocași cu fiare la picioare, transformați în lucrători la drumuri. Peste tot acest pavaj, făcut cu piatră ascutită este foarte incomod atât pentru pietoni, cât și pentru mijloacele de transport. Acest serviciu este neglijat, deși se cheltuiesc sume mari pentru el. Întreținerea pavajelor din Craiova și București costă 140 000 piaștrii pe an, adică 51 800 franci [...]

Nimic nu poate ajuta la prosperitatea românilor decât crearea unor drumuri practicabile. Construirea unei șosele pe valea Siretului, râu care traversează Moldova, a permis proprietarilor, care se aflau la distanță de Galați, să-și dubleze veniturile. Fără un astfel de drum, prețurile de transport în Țara Românească sunt ridicate. Ele sunt de 2, 50 la 3 franci pe leghe, pentru călătorul care apelează la serviciile particulare; pentru fiecare hectolitru de grâu ele sunt de 45 centime pe leghe; pentru transportul lemnului de pădure ele sunt de 3, 23 franci pentru un car

p. 191 cu doi boi; orașele nu-și pot // transporta lemnul de consum decât pe distanțe mici, nu pot exporta pe Dunăre decât grânele recoltate la mai puțin de 20 de leghe de râu. Cele aflate mai departe au prețuri atât de mari, încât grâul care ajunge la Marsilia costă de cinci ori mai mult decât cel franțuzesc. Cel care nu prelucrează materia primă într-o marfă atât de scumpă, pentru a suporta cheltuielile de transport, nu

poate avea profit. Un francez stabilit la Craiova exploatează arborii bătrâni, pentru a face doage pentru butoaie. Odată făcute doagele, și-a dat seama că transportul lor costă mult și le-a lăsat în pădure. Au venit rușii și le-au folosit să se încălzească. Un altul, la fel de perseverent și activ, sunt încântat să-l numesc, domnul Mallen, nu a pregetat să lucreze același articol, dar le-a lăsat să plutească pe Olt în plute imense, în ciuda tuturor dificultăților.

VIII. *Întreținerea închisorilor.* Nimeni nu se aștepta să se practice în Țara Românească sistemul faimos din Aubrun sau din Philadelphia, dar nimic nu este mai întristător decât spectacolul închisorilor turcești. Acolo vedem înghesuiți bărbați împreună cu copii //, criminali împreună cu arestații preventivi, fără pat, p. 192 fără paie în camere joase și infecte. În Țara Românească copii sunt separați de adulți, cei deținuți preventiv sunt puși într-un local separat și toți sunt puși în locuri sănătoase. Prizonierii lucrează sub supravegherea gardienilor la muncile publice, la pavajul străzilor sau sunt închiriați particularilor pentru diferite munci. Muncesc în mijlocul populației, cu fiarele la picioare, fără a inspira repulsie pe care o stârnesc în Franța. Statul, orașul sau particularul care angajează un condamnat îi plătește un salariu. O parte din salariu este alocat cheltuielilor închisorii, iar cealaltă îi este dată la sfârșitul pedepsei. În afara condamnaților din închisorile orașului, sunt și alții care sunt pedepsiți la ocnă, unii sunt condamnați pe viață, alții pe timp determinat. Nici unii nici alții nu ies din ocnă decât la sfârșitul pedepsei. Sunt obligați să sape zilnic o anume cantitate de sare, această cantitate este calculată astfel încât, cel condamnat, să o taie în cele șapte ore de muncă susținută. // Cheltuielile p. 193 acestor condamnați nu se găsesc în cifrele de 150 220 franci înscrși în buget.

IX. *Tutela orfanilor* nu costă decât 60 743 de piaștri, dar este departe de a avea întinderea și importanța celei exercita asupra copiilor găsiți din Franța. Regret neglijența acestei instituții, cu atât mai mult cu cât moravurile sunt libere, iar nașterea unui copil natural are consecințe nefaste pentru mame. Căsătoria acestora este imposibilă, iar repudierea lor este admisă de către toți. Acest dublu pericol le determină pe tinere să nu dea înapoi din fața oricărui mijloc, fie el chiar criminal, pentru a ascunde urmările acestei fapte, care sunt destul de frecvente datorită climatei, moravurilor țării și delăsării modului de viață românesc. Omul de stat care va rezolva această instituție, ar merita recunoștința țării. Poate ar putea coopa pentru a rezolva această problemă călugărițele; moravurile nu ar fi în pericol, iar membrii luminați ai clerului grec nu ar fi ostili.

X. *Recensământul general* se face // prin intermediul celor care colectează p. 194 capitația. Chiar dacă aceștia nu au ținut o evidență clară în 1845, constatăm că 40 000 de familii române au emigrat în Serbia, în Bulgaria sau în Austria pentru a scăpa de mizeriile invaziei rusești din 1842 și a corvezilor de clacă²¹[...]

XI. *Datori.* Alături de aceste cheltuieli se găsesc altele mult mai apăsătoare. Sunt acelea care produc datoriile publice. Țara Românească nu a inițiat niciodată mari lucrări, nici nu a organizat creditul, nici nu a fondat bănci, nici nu a avut mari speculații financiare sau comerciale. În consecință nu a avut prilejul nici trebuințele pentru a se împrumuta și a se îndatora. Dar guvernele care o protejau // sau o p. 195

²¹ *kalka*.

dominau, înainte de tratatul de la Paris, nu au intervenit gratuit. Intervenția în aceste regiuni, oricât de mic ar fi fost pretextul, oricât de temporare ar fi fost agitațiile, este o obișnuință a politicii rusești. De fiecare dată când a intervenit, a cerut întreținerea trupelor sale și o sumă pentru cheltuieli. Turcia a făcut la fel. Intrând în 1842 și 1845 pentru a aplană tulburările puțin sângeroase, Rusia și Turcia i-au cerut Țării Românești, care se ferise să le cheme, plata cheltuielilor de ocupație. Cererea lor nu a putut fi ocolită. Iată unica cauză a datoriilor. Ele se ridicau în 1849 la 18 301 677 de piaștri și se pot descompune astfel:

p. 196	– Datorii la 1 ianuarie 1848,		
	cauzate de intervenția din 1842.....	2 356 244,19 piaștri	871 810 franci
	– Datorie contractată în timpul		
	anului 1848 din cauza		
	intrării rușilor și turcilor.....	1 477 985,13	546 834
	– datorie pentru întreținerea		
	armatei ruse din 1848.....	8 135 132	3 009 998,84
	– datorie pentru întreținerea		
	armatei turcești de ocupație în 1848.....	736 903,34	272 654,20
	indemnitate pentru administratorii		
	poștei pentru depeșele armatelor de ocupație	994 099,16	366 700 //
	indemnizațiile administratorilor		
	de vamă	890 359,24	329 432,83
	datorie pentru întreținerea armatei ruse		
	până în februarie 1850.....	1 600 000.....	592 000
	idem.....	250 000	92 500
	datorie pentru acoperirea deficitului		
	de buget din 1849	1 863 953	689 662
	total	18 301 677	689 662

Capitolul V

p. 198

Reforme și îmbunătățiri ale finanțelor

Un buget echilibrat în ciuda unei datorii importante, impozite directe puține, care sunt așezate pe persoane nu pe lucruri, contribuții indirecte prost percepute și prost cheltuite, absența completă a creditului public, insuficiența cheltuielilor productive, iată tabloul finanțelor românești. Totuși câte îmbunătățiri nu s-au făcut în ultimii 25 de ani de către acest mic popor? Impozitele nu mai sunt stabilite arbitrar, nu mai sunt percepute cu violență, capitația și taxa pe ranguri nu mai este un venit particular al domnitorului, a devenit un produs al statului, tributul către Poartă este fix și imuabil, numărul celor scutiți de impozit, scutelnici și poslușnici, s-a diminuat considerabil, au fost suprimate sau transformate: vinăritul²² sau taxa

²² *Vinaritt.*

pe vin, oieritul²³ sau taxa pe oi, dijmăritul²⁴ sau taxa pe vitele ce pasc pe pământurile comunale.

Oricât de vicioasă pare a fi perceperea impozitelor, ea este incontestabil superioară celei dinainte. [Despre opiniile lui Şlebi effendi asupra organizării financiare a Țării Românești.]

Domnia a fost autorizată să impună o taxa mică pe bunurile mănăstirești. Dar p. 203 reprezentanții locurilor sfinte și cei ai Muntelui Athos nu au fost de acord cu acest aranjament și au acționat cu atâta abilitate, încât autorizația le-a fost retrasă. Visteria românească învinsă, a făcut o altă propunere. Impozitul pe venitul mănăstirilor se ridică la 4 milioane piaștri. Administrația românească s-a oferit să garanteze plata către Locurile Sfinte și Muntele Athos, cu o condiție //: acestea să p. 204 liciteze perceperea lui, iar tot ceea ce depășește venitul să aparțină vistieriei, cu titlu de taxă. Statul se transforma în realitate în administratorul bunurilor mănăstirești cu condiția să le subînchirieze. Oferta a fost acceptată: închirierea către licitatori a bunurilor mănăstirești, care erau de 4 milioane de piaștri (1 480 000 de franci) a atins cifra de 6 milioane piaștrii (2 220 000 franci). Această diferență de 2 milioane de piaștri (74 000 de franci) între vechiul și noul venit, trebuia, conform înțelegerii să aparțină vistieriei române; dar Episcopia Locurilor Sfinte și superiorul Muntelui Athos au hotărât altfel: au cerut să le fie trimisă totalitatea venitului, iar administrația românească a fost nevoită să se supună acestei cereri, care era sprijinită de presiunile rusești.

Egalitatea impozitului direct avea mai multe avantaje dacă era pus pe avere, nu pe persoane; dacă această măsură părea bruscă pentru a fi pusă în practică, cel puțin venise timpul pentru a o pregăti.

Cât despre impozitele indirecte, ar trebui să fie cheltuite în vederea impulsiei // industriei naționale, de a respecta tratatele, în profitul exclusiv al p. 205 vistieriei publice și nu de a fi puse pe bunurile de primă necesitate. Conform acestor principii: 1. drepturile de vamă ar trebui reduse la tarifele convenite între Poartă și puterile străine; tarifele false ar trebui reasezate, ar putea fi puse pe importuri nu pe exporturi, mai ales că industria națională este inexistentă. 2. serviciul poștei să fie retras din mâinile străinilor, va fi organizat pentru a deveni o sursă de venit; 3. perceperea impozitelor indirecte nu va fi arendată, va fi sarcina administrației de stat; 4. în fine, prin măsuri severe ar trebui să înceteze sarcinile, pe care corupția și venalitatea funcționarilor le fac să apese pe umerii contribuabililor.

Această plagă macină atât de profund sistemul financiar, că ne vom opri mai mult asupra ei. Municipalitățile percep anumite impozite, adică: de la 3 la 20 de piaștri (1 franc și 14 centime la 7 franci și 60 de centime) pe butoiul de vin; 3 piaștri pe vatra (12 litri) de alcool; 1 piastru pe vatra de gudron; 2 piaștri pentru ocaua de tabac, 4 piaștri pentru ocaua de tutun pentru prizat; 1 piastru pentru butelia de vin străin; 4 parale // pentru vitele de povară. Legitimitatea celor mai mult dintre aceste taxe este contestabilă, iar perceperea lor de către funcționari p. 206

²³ *Oyeritt.*

²⁴ *bytmaritt.*

insuficient remunerați este în permanență o sursă de abuzuri. Agenții, stabiliți pe drumurile pline de hârtoape ale țării, cer un număr mare de parale de la oricine nu are sprijin. Administratorii și subadministratorii de districte, sub pretextul de a face să fie reparate drumurile, cer țăranilor să presteze 12, 15 și chiar 20 de zile la repararea lor. Se întâlnesc funcționari îndrăzneți, care aplică zilele de corvoadă destinate lucrărilor publice, pentru lucrările agricole de pe pământurile lor. Un scriitor rus a estimat la 64 de milioane de piaștri (2 068 000 franci) pe an valoarea corvezilor suplimentare, percepute ilegal în acest mod.

Furnizorii statului se înțeleg cu administratorii de districte, pentru ca prețurile mărfurilor să fie mai scăzute și obțin astfel puteri depline pentru a le livra la prețuri fanteziste.

Iată aici un exemplu: de teama lipsei de grâu, sub domnia lui Bibescu, administrația a acordat furnizorilor // dreptul de a face rechiziții pe seama țăranilor.

p. 207 Jaful a fost îngrozitor. Țăranii erau constrânși să livreze grâul, la un preț de trei ori mai mic decât valoarea reală [...]

Pentru a demonstra acestor victime că nu există pentru ele un regim diferit în timp de pace sau de război, rușii au folosit același sistem. În timpul ultimei ocupații p. 208 din 1853//, generalul Gorceakov²⁵ a tarifat cerealele la prețul pe care l-a găsit în iulie, atunci când a intrat în principate, preț care ar fi trebuit în septembrie să fie de trei ori mai mare. Din cauza presiunilor occidentale prețul s-a menținut. Rechizițiile au fost duse la o piață mare. Am văzut câmpia Colentina acoperită de mai mult de 2 000 de care cu lemne, grâu, porumb, pe care le duceau comisariatului rus. Țăranii erau plătiți în bonuri, care urmau a fi plătite de vistieria română. Săracul român trebuia să hrănească, să transporte produsele și să plătească cheltuielile. Cei din Țara Românească nu ar fi fost deloc surprinși dacă rușii ar fi cerut plata cheltuielilor de război, în cazul în care războiul nu ar fi luat un caracter european.

Țăranul român nu este singurul care suferă. Clerul care a știut să se sustragă impozitului legal nu a putut scăpa cererilor domniei. Dacă un stabiliment religios de binefacere sau caritate își creează niște fonduri în timpul domniei unui principe onest, este un lucru sigur că agoniseala lui va fi luată de succesorul acestuia. p. 209 Domnitorul Bibescu a primit // de la Spitalul Sfântul Pantelimon 650 000 franci și de la Sântul Spiridon 70 000 franci. Dacă un episcop moare, iar moștenirea sa nu este revendicată imediat atunci aceasta este luată de domnitor și este foarte greu de recuperat. Lucrul acesta s-a întâmplat la moartea episcopului de Argeș²⁶, care a lăsat o moștenire de 200 000 piaștri (74 000 franci). Într-un moment de dificultăți financiare, prințul, iar urmându-i exemplul și simplii administratori, au ordonat tăierea pădurilor ce aparțineau mănăstirii, bisericii sau spitalelor. Domnitorul Bibescu a câștigat din aceste vânzări 3 milioane de piaștri (1 110 000 franci). La moartea unui episcop sau a unui superior de mănăstire, prințul se bucură de drepturile scaunului vacant. Din această cauză întârzie numirea unui succesor. Episcopiile vacante au dat mai mult de 2 milioane de piaștri administratorilor lor,

²⁵ Mihail Dimitrievice Gorceakov, cneaz, general rus, comandant al trupelor rusești din principate în timpul războiului Crimeii (1853-1854), generalisim (1855).

²⁶ Ardjech.

iar mănăstirile mai mult de 1 500 000 piaștri (550 000 franci). Episcopul sau superiorul unei mănăstiri îi fac domnitorului cu ocazia numirii lor un cadou. Acesta se poate ridica la suma de 100 000 ducați (1 200 000 franci) pentru un mitropolit și doi episcopi numiți în același timp. Miniștrii procedează la fel, iar înalții funcționari au un comportament identic. Directorul carantinei dintr-un important port dunărean cere subdirectorului a cincea parte din câștigurile sale. Mănăstirile la p. 210
rândul lor plătesc cadouri pentru orice servicii făcute de către domn. Mănăstirea Sfântul Gheorghe, ale cărei arhive au dispărut în incendiul din 1847 din București, a donat un teren în valoare de 65 000 piaștri (24 050 franci) domnului, pentru că i-a legalizat copiile titlurilor dispărute în foc [...]

Cheltuielile înscrise în bugetul românesc sunt extrem de utile, ele sunt p. 212
gândite într-un spirit atât de economic, încât fără a reduce cifrele, oamenii de bun simț s-ar orienta spre alocarea lor ramurilor productive, așa cum sunt cele destinate lucrărilor publice, educației populare, agriculturii, industriei sau asistenței publice. Aceste cheltuieli sunt foarte mici. Pentru a construi drumuri, poduri și întreținerea acestor căi de comunicație de toate felurile, într-o țară străbătută de râuri în toate lățimea ei, la o suprafață de 3 820 leghe nu au fost afectați decât 200 000 piaștri (74 000 franci). Ce a urmat? Țara Românească se găsește fără drumuri, iar podurile nu sunt, cu o singură excepție, decât numai niște treceri// făcute din scânduri sau p. 213
din trunchiurile vapoarelor avariate, ca cele de pe râul Argeș pe drumul spre București; pe râul Olt spre Slatina; pe Ialomița spre Urziceni. Școlile primare au încetat a fi subvenționate. Înainte de 1848, fiecare sat avea o școală publică, care era frecventată. După ocupația rusă, nu mai există decât școli particulare, cele oficiale s-au închis. Din fericire guvernul român, a redeschis această sursă pentru tineretul dornic de învățătură.

Nici un piastru nu a fost dat agriculturii, industriei sau instituțiilor de asistență publică. După aranjamentele făcute de contele Kiselev²⁷, comisarul rus din principate, guvernul ar fi trebuit să aibă mereu la dispoziție un fond de rezervă pentru a veni în ajutorul agricultorilor, victime ale calamităților naturale. Această rezervă nu există, iar agricultura supraviețuiește fără nici un viitor, fără încurajări, fără ajutoare. O expoziție a produselor agrare, o școală unde se puteau învăța câteva noțiuni de agronomie a fost deschisă și atestă că atenția publică se poate trezi și că guvernul înțelege // în sfârșit imensa importanță a acestei ramuri pentru p. 214
bunăstarea publică. Industria, sacrificată de către sistemul vamal nu poate să se organizeze, însă de curând deschiderea unei școli de arte și meserii la București, unde s-au înscris deja câțiva elevi, ne face să sperăm că industria va prospera în aceste ținuturi bogate. Sărăcia nu se află în atenția statului. Numai inimile caritabile vin în ajutorul nefericiților, prin fondarea și dotarea unor stabilimente de binefacere. Statul nu le interzice activitatea, dar nici nu se implică în sprijinirea lor [...] Creditul public, această putere a statelor occidentale este necunoscut în Țara Românească. Nu va fi posibil să fie instituit decât atunci când vor fi adoptate măsuri, printre care ne mărginim să semnalăm: uniformizarea monedelor, crearea unei bănci naționale, constituirea datoriei publice. Să examinăm aceste trei probleme.

²⁷ Pavel Dimitrievici Kiselev (1788–1872), general, diplomat rus, președinte al Divanurilor din principate în timpul regimului de ocupație rusă (1829–1834).

Există astăzi în Țara Românească monede de toate felurile și proveniențele. Monede de calcul, monede reale, monede austriece, franțuzești, italienești, englezești, monede ce au cursul țării de proveniență, monede demonetizate, fără curs, toate se găsesc în principate și circulă într-un talmeș-balmeș generalizat și dăunător pentru toți, inclusiv pentru cămătari. Aceștia din urmă sporesc buimăceala tuturor, făcând analogiile dintre monedele europene cu paraua și piastrul, trecute drept monede de calcul. Să încercăm să deslușim acest Babel²⁸.

1. Moneda de calcul se compune din para și piastru. Paraua valorează un pic mai mult decât o centimă (cel puțin a 25 – a sau a 35 – a parte); 40 de parale fac un piastru, 90 de parale un zwanziger, 105 la 109 parale un franc; acest ultim curs variază, urmând cursul de schimb. Creițarul actual din Austria²⁹ circulă la 4 parale.

p. 216 Inutil // să spunem că se poate confunda paraua din Țara Românească cu cea din Constantinopol, a cărei valoare este de 150 la franc.

Piastrul are 40 de parale. Nu are nici o legătură cu piastru spaniol, moneda cea mai răspândită, care valorează 5 franci și 45 de centime cu titlu de 0,903. A nu se confunda cu piastrul de Constantinopol, care nu valora în 1831 decât 27 de centime, în 1846, 25 de centime, iar astăzi 20 de centime; nici cu cel de Alexandria, care valorează aproape 1 franc și 63 de centime, nici cu cel din Smirna, care valorează 68 de centime. Piastrul din Țara Românească valorează în jur de 36 de centime și $\frac{1}{3}$; pentru că sunt necesare 2,27 parale sau 2 și $\frac{2}{3}$ pentru a face un franc. Dar cum valoarea francului este supusă oscilațiilor continue ale unui schimb atât de fantezist, încât pentru a face un franc ar trebui 2 piaștri și 27 de parale sau chiar 20 de parale sau chiar 2 piaștri și 32 de parale și chiar 35 parale, prin urmare schimbul este de aproape de 8–9 la 100, fie aproape de 3 centime (2,88) pentru o valoare de 36 centime $\frac{1}{3}$ la paritate. De aceea, calculând la cursul mijlociu, l-am adus în această lucrare la cifra de 37 centime.

Paraua și piastrul nu sunt decât monede de calcul. În timpul șederii mele în Țara Românească nu am putut găsi, // în ciuda căutărilor mele, un singur piastru în

p. 217 circulație, am zărit o para o singură dată. Chiar mai mult, vânzătorul căruia i-am oferit-o a refuzat să o primească. Este o piesă mică asemănătoare fierului alb, purtând efigia în profil a sultanului, subțire cât foaia de hârtie de scris și cu diametrul mic.

Zarafii sau cămătarii păstrează paraua și piaștri în prăvăliile lor, mai mult drept o curiozitate, decât ca monede de schimb. Dar cu ajutorul acestei monede fictive, bancherii din Țara Românească și-au pus ei și populația la adăpostul operațiunilor financiare dezastruoase, pe care guvernul turc le-a făcut în domeniul monedelor [...]

II. Monedele austriece sunt adevăratele monede întrebuițate. Ele sunt primite în toate tranzacțiile, privite cu mare admirație de către cei avuți și de către cei mulți, atât în orașele de pe litoral cât și în satele de la munte. Se disting trei feluri:

p. 218 monedă divizionară, // aceștia sunt creițarii; în argint, zwanziger sau în aur, ducații.

²⁸ Referire la haosul lingvistic al Turnului Babel.

²⁹ Monedă de argint bătută încă din sec. XII în Tirol.

1. Creițarul care este utilizat în Austria are o valoare de 4 parale. Aceste monede divizionare, micuțe și bine făcute de monetăria vieneză, constituie moneda de schimb obișnuită în toate micile tranzacții. Circulă creițari de 9 și de 13 parale. Aceste ultime piese fără valoare în Austria, s-au refugiat în principate și s-au menținut aici.

2. Zwanziger valorează 90 de parale sau 2 piaștri și 10 parale. Deci au cam 84 centime și jumătate. Aceste piese de argint, comune în 1853, au devenit rare acum. În timpul ocupației principatelor, austriecii și-au impus bancnotele, care nu valorează nimic în afara frontierelor austriece. Românii au trebuit să ia acele hârtii drept monede. Imediat speculanții au început să lucreze; ei au început să achite ceea ce aveau de achitat în aceste hârtii monedă, refuzând totuși să le primească atunci când alții încercau să le-o vândă și exportau monedă de argint în Austria, unde era plasată cu un beneficiu important.

3. Ducatul de aur austriac, de 32 de piaștri sau // de 32 de piaștri și 2, 4, 6 p. 219 parale după cum variază cursul de schimb, valorează 11 franci și 72 centime sau 12 franci, iar uneori chiar 13 franci. Se importă considerabil din Viena. Femeile îi găuresc și se găsesc cu ei, unele îi poartă ca un colier în jurul gâtului, altele, evreicele mai ales în jurul frunții. Clasele avute preferă ducatul de aur, din cauza importanței tranzacțiilor, a ușurinței în a o transporta și a-i schimba. Poporul preferă zwanziger, pentru că este mai puțin supus influenței schimbului.

III. Monedele otomane sunt mai rare și mai puțin utilizate ca acelea din Austria. Dar în timpul păcii au devenit prețioase pentru că, făcute din argint ele încearcă să înlocuiască zwanziger al cărui curs a fost ridicat prin speculații financiare în timpul ocupației austriece. Se cunosc: 1. icosarul³⁰, piesă de argint mai mare, mai grea, mai incomodă decât moneda noastră de cinci franci, dar care nu are valoarea mai mare de 4 franci și 60 de centime; 2. carboava³¹, care valorează 10 piaștri și ½ (circa 4 franci); 3. irmelîcul³², care nu valora decât 12 piaștri ½ (circa 4 franci și 50 centime) la București, și care // este primit pentru 13 piaștri și p. 220 ½ (circa 5 franci) la Brăila.

IV. Moneda rusească nu se găsea în mod normal în principate. A fost adusă odată cu ocupația rusă, dar nu a fost folosită mult timp, în principal pentru că populația a receptat-o cu dificultate, iar apoi pentru că nu se putea schimba decât cu 24 de zwanziger (în jur de 20 de franci), iar bancherii găseau un preț mai avantajos în Rusia și o exportau acolo.

V. Monedele franceze de 20 de franci și de 5 franci nu apăreau în tranzacțiile comerciale, dar bancherii le căutau plătind 23 și ½ zwanziger.

Această nomenclatură imperfectă ajunge pentru a arăta varietatea monedelor și neplăcerile care apăreau în timpul tranzacțiilor [...]

Înlocuirea acestor monede cu o monedă unică și proprie principatelor este o p. 221 reformă cerută de comerț, de popor și de către stat. De ce atunci Turcia se opune, din moment ce moneda sa nu poate circula în Țara Românească cu valoarea ei

³⁰ *Ikossar*, monedă turcească din aur, cu valoare de 20 de piaștri.

³¹ *Karbovans*, monedă rusească de argint în valoare de o rublă.

³² *Yermelik*, monedă turcească de 20 de parale

reală? Problema de a se ști care va fi moneda legală și ce pecete va avea aceasta se va rezolva cu dificultate. Demnitatea Turciei nu va permite niciodată ca să se adopte o monedă străină, cea austriacă de exemplu, dar nimic nu se va opune, poate,

p. 222 la ceea ce se va face sub supravegherea și controlul // Adunării naționale restaurate. Domnii din Țara Românească vor avea dreptul să bată monedă. În posesia tuturor drepturilor, care în Franța până la 1789 s-au numit regaliene, ei pot exercita aceste drepturi. Tratatetele, interzic Turciei de a se amesteca în administrația internă, care este exercitată de către domni, iar dreptul de a bate monedă este unul fără importanță. Domnitorul Știrbei a vrut să pună în practică acest drept și a bătut câteva monede divizionare, care au fost bine primite, dar a fost nevoit să le retragă din circulație [...]

p. 225 III. *Crearea unei bănci naționale de cont și de credit*

De mai mult ori s-a dorit stabilirea unei bănci în principate, dar toate tentativele au eșuat. S-a reușit totuși deschiderea uneia în Moldova³³; sucursala din București a fost încredințată consulului belgian, persoană tânără, activă și distinsă, capabilă de a face să prospere întreprinderea, dar până acum nu s-a făcut prin intermediul bancherilor, cei mai mulți niște cămătari fără scrupule. Argintul valorează 10 și 12 la 100, dar ei cer 18, 24, 30 pentru 100. Dacă statul român ar fonda o bancă națională și ar apela la capitalurile din Occident, ar fi auzit și ar da celor care îl împrumută, încredere. Siguranța ar fi suficientă, dacă ceea ce ar fi formele expeditivă ale legislației europene, ar fi aplicate la recuperarea biletelor comerciale, dacă plata ar putea fi urmărită, iar debitorul, oricare ar fi calitatea și rangul său, ar putea fi forțat prin intermediul legii chiar la exproprierea imobiliară.

p. 226 Aceste măsuri // ar implica, este adevărat, recunoașterea unui lucru economic de către Turcia, adică dreptul unui străin de a expropria un boier de pământul său și de a și-l adjudeca. Dumnezeu să facă ca această legislație să fie recunoscută și nimic nu se poate opune, din moment ce Țara Românească a pus în vigoare Codul comercial francez³⁴ [...]

III. *Crearea unei mari cărți a datoriei publice*

Țara Românească era dreptul de a împrumuta și de a avea o datorie publică. Tratatetele îi recunosc acest drept, iar faptele o constată: Rusia și Turcia sunt creanțiere. Pentru a-și putea recupera cheltuielile din timpul ocupațiilor din 1842 și 1848, aceste puteri nu numai că i-au permis împrumutul, dar l-au și recomandat. Nu rămâne decât de a organiza exercitarea acestui drept, după toate principiile științei și ale experienței, așa cum sunt ele prevăzute în legile datoriilor publice, în Statele Occidentale.

Este destul de curajos din partea noastră de a enumera toate măsurile pentru a

p. 227 organiza și a // dezvolta creditul public într-un stat. Acesta se naște din demnitatea unui guvern, din bogăția națiunii, din geniul membrilor săi, din dezvoltarea agricolă, industrială și comercială a țării, din înțelepciunea administrației, din

³³ Prima casă de bancă a fost înființată la Iași în 12 24 martie 1857. Fondatorul ei a fost bancherul prusian F. W. Nulandt, director al Creditului din Dassau. Intitulată „națională”, ea era de fapt o anexă a celei germane, unde de altfel se afla întreaga conducere.

³⁴ Codul comercial francez a intrat în vigoare în 1840 în Țara Românească.

dispozițiile fericite ale legii; într-un cuvânt depinde de ansamblul instituțiilor politice, economice și sociale ale unui popor. Situația și tendințele din Țara Românească, chiar în stadiul actual de dependență, nu se opun creării unui credit public, dar trebuie ca înainte de toate să se restabilească instituțiile protectoare care existau înainte de 1848, reorganizându-le și consolidându-le într-un sens național [...]

Studii diplomatice și economice asupra Țării Românești

Al treilea studiu. Comerțul în Țara Românească

p. 238

Starea trecută și actuală a comerțului, exportului și a importului

Supunem statisticienilor tabloul exporturilor și importurilor din portul Brăila:

Anii	Valoarea exportului	Valoarea importului
1845	14 733 300 franci	5 244 869 franci
1846	14 483 468	7 304 124
1847	28 124 397	6 999 501
1848	11 459 993	7 504 654
1849	11 891 100	9 163 254
1850	11 047 942	8 298 815
1851	18 017 034	8 539 375
1852	19 106 013	8 861 335
1853	14 423 835	7 213 035
1854	15 659 000	
1855	38 093 000	3 803 000

Portul Brăila este unicul port muntean deschis exportului și importului din Levant, Mediterana și Occident. Tabloul mișcării intrărilor și sosirilor în acest port ne dă o idee exactă a direcției spre care se îndreaptă comerțul general din principat. Rezultă că importurile și exporturile au progresat până în 1848. În acest an, datorită evenimentelor care s-au manifestat în Europa și în principat, ocupația țării de către armatele rusești și turcești, au provocat // perturbații, care au depășit 28 milioane de p. 239 franci în 1847, au scăzut la 11 milioane și ½ în 1848 și nu s-au ridicat la nivelul din 1851. Dar când lumea occidentală și-a reluat activitatea comercială și și-a reînnoit cererile și când armatele de ocupație s-au retras, comerțul din principat și-a reluat mersul ascendent. Exportul a crescut de la 11 la 18 milioane și a depășit 19 milioane în anul următor. Această ultimă cifră este cu atât mai importantă, cu cât este atinsă în timpuri normale. A fost nevoie de foametea occidentală, pentru ca ele să se ridice la 28 de milioane în 1847. Acest total excepțional ar fi putut fi depășit în 1853, dacă războiul, ocupația rusă și închiderea Sulinei nu ar fi paralizat tranzacțiile. Nimeni, nu se îndoiește de această evoluție, dintre cei care au vizitat magazinele de grâne din Brăila și Galați, imensele rezerve îngrămădite la Calafat, la Giurgiu, la Islaz și au cunoscut demersurile proprietarilor de cereale pentru a satisface cererile așteptate de Occident. De altfel cifrele din 1855 o dovedesc cu prisosință.

Din 1845 în 1848 importurile au progresat, de asemenea. Dar cum ne p. 240 explicăm că în loc să descrească // din 1848 în 1852, precum exporturile, din cauza evenimentelor politice, ele s-au dezvoltat și au scăzut abia în 1850, în momentul în care exportul atinge cifre mari și în care Occidentul își relua speculațiile? Șederea armatelor de ocupație pe teritoriul principatului este singura explicație. Cererile ofițerilor au crescut consumul, iar nevoia de obiecte făcute în străinătate a fost mai mare; aceste cereri au scăzut odată cu retragerea lor, importurile au scăzut și numai creșterea și dezvoltarea continuă a resurselor acestor ținuturi au făcut că în loc să scadă sub cifra din 1847, importul s-a menținut, chiar și după retragerea trupelor protectoare, la un nivel relativ ridicat [...]

p. 241 În Țara Românească, populația se clasifică, raportându-se la relațiile p. 242 comerciale, // în trei categorii. Țăranii, care sunt cei mai numeroși, își fac tot strictul necesar și nu cer aproape nimic din comerț, decât numai coloniile care sunt aduse din Anglia. Meșteșugarii și negustorii, care formează a doua clasă, se aprovizionează din Rusia și în special din Austria. Găsesc în aceste țări articole de calitate inferioară, dar la prețuri mici, care sunt suficiente pentru nevoile și comerțul lor. De câțiva timp, Anglia expediază acestei clase o mare cantitate de bumbac, de țesături de bumbac și obiecte din fier. Cea de-a treia categorie este cea a boierilor. Ea are obiceiuri luxoase, are gusturi fine, iar cererile ei sunt bine orientate. Pentru această clasă sunt importate obiectele occidentale, pentru ea sunt căutate articolele de lux. Dar acest comerț se adresează unei clase puțin numeroase, îndatorată, schimbătoare. Ar trebui deci mai mulți ani pentru a da o extindere mai mare, în special obiectelor de lux și scumpe.

Nu același lucru se întâmplă cu exporturile. Ele constau îndeosebi în produse p. 243 agricole; industria agricolă // este singura industrie a țării. Legislația, fertilitatea solului, absența capitalurilor, ignoranța poporului și lipsa lui de libertate au concentrat toate eforturile spre agricultură. Exporturile sunt toate din această sursă, care nu este nici pe departe atât de bogată. Agricultura, care nu este dezvoltată, nu produce decât o mică parte din ceea ce ar putea. Pământul este cultivat cu ajutorul plugului primitiv, singurul instrument care se află aici. Niciodată cultivatorul nu folosește îngrășămintele pe pământurile sale; el aruncă resturile de la animale, considerându-le nu numai inutile, dar și periculoase; pârlăgia durează doi ani și nu este urmată decât de un singur an de însămânțări. Țăranul este șerb³⁵, deși teoretic liber este îngrădit în orice proiect. Din această cauză, la care se adăugă altele, rezultă că pământul este puțin cultivat și are un randament scăzut față de cel care îl poate da [...]

p. 244 În prezent principatul nu exportă deloc făină //. Starea primitivă a morilor de vânt, absența morăritului rațional sunt cauzele acestui fenomen, pentru că multe cereale rămân în fiecare an nevândute, iar nevoia de făină explică importurile, în anumiți ani, de cantități importante din Rusia sau Austria. Crearea la Giurgiu a unei mori cu aburi a fost o afacere bună, atât pentru antreprenor, cât și pentru populație. Cărbunele există în țară, poate fi ușor extras, dar minele nu sunt exploatate din cauza lipsei mijloacelor de transport. Un zăcămintă întins, descoperit în districtul

³⁵ Țăranii dependenți erau clăcași.

Bacău, aproape de satul Comănești³⁶, în Moldova, de o calitate superioară, măturie fiind Compania Dunării care îl folosește, a fost părăsit din cauza ignoranței muncitorilor și a dificultății drumurilor. Toate celelalte mine din Țara Românească, cu excepția celor de piatră de moară, adică minele de fier, de aramă, de argint, de aur, de marmură, de alabastru, foarte numeroase, se spune în ținuturi muntoase, nu sunt exploatate. Se mărginesc numai la culegerea aurului și argintului adus de râuri. Proprietarii riverani ai acestor râuri sunt obligați să solicite un permis // domnului, p. 245 pentru a putea spăla nisipul râurilor, și nu-l obțin decât cu condiția de a da vistieriei o cotă parte din metalul prețios. Concesionarul închiriază muncitorilor dreptul de a exploata o anumită întindere de râu, cerând o redevență anuală. Acești lucrători aproape toți țigani, utilizează procedeele primitive care sunt asemănătoare celor din California [...]

I. Exportul

[...] Articolele cerute astăzi sunt: lemnul, bucăți sau doage, cantaridele în cantitate mică, cerealele, ceara și mierea, care merg la Viena și Trieste, foarte puțin țuică, brânză de oaie pentru Turcia, în și rapiță de bună calitate, o mare cantitate de grăsime de bou și oaie, fasole, lăneturi de oaie și de // capră, piei exportate în p. 246 Ungaria, lipitori, sare pentru Serbia, Marea Neagră sau Marea Azov, mătase brută, grăsime de porc sau de mistreț, tutun, carne sărată și conservată.

Printre aceste obiecte, lemnul tăiat bucăți, destinat șantierelor de construcție din Constantinopol, grăsimile, lăneturile, și mai presus de toate cerealele sunt principalele articole de export ale Țării Românești. Pentru fiecare dintre acestea avem informații, pe care le vom prezenta cititorului tratând fiecare dintre ele în ordine alfabetică.

1. *Lemnul*. Multe păduri din Țara Românească sunt foarte frumoase și bogate. Cele de lângă Dunăre aparțin mănăstirilor, de când proprietarii au tăiat pădurile pe care le dețineau. Crângurile puține, sunt risipite; animalele rod anual vlăstarii, proprietarii nu-și îngădesc livezile, iar trecătorii fără nici o grijă se înfruptă din ele. Incendiile sunt obișnuite. Un cioban român este surprins de frig în pădure, face focul pentru a se încălzi dintr-un pin sau un stejar secular; arzând arborele, // vântul p. 247 agită focul și pădurea ia foc. Un cultivator care vrea să defrișeze câmpul vecin cu o pădure, aruncă un șomoioag aprins în marile tufișuri uscate, mai ales toamna. Dacă vântul suflă către pădure, iar focul aleargă din tufiș în tufiș, el nu are nici o grijă.

Înțelegem că o astfel de risipă va duce la prăpădirea unei bogății naturale. S-a numit, pentru a se remedia situația, o comisie forestieră însărcinată să pregătească un regulament, pentru a supraveghea exploatarea și conservarea lemnului. Cea mai mare parte a membrilor din această comisie sunt francezi, onorabili și distinși; ei sunt conduși de către un om instruit și capabil, însărcinat să inspecteze pădurile. Războiul i-a risipit așa cum furtuna risipește păsările [...]

Nepăsarea proprietarilor, devastările vechi, vânzările recente au diminuat pădurile în Țara Românească. Dar mai sunt încă păduri frumoase în Oltenia, // iar p. 248 în Carpați sunt magnifice. Stejarul, brazii, pinii, ulmii, fagii sunt speciile care

³⁶ *Komaneckti*, oraș în jud. Bacău.

domină. Stejarul se găsește în special pădurile din Muntenia și Oltenia, fagul, ulmul și pinul nu se găsesc decât în regiunile muntoase. Fagul este de o calitate și de o frumusețe deosebită; bradul și pinul ating proporții frumoase și sunt acceptați cu deosebire de marina franceză. De obicei ulmul se găsește pe versantele Carpaților, dar se poate întâlni în pâlcuri importante în Oltenia și mai ales lângă Craiova. Acesta nu crește în locurile înguste și mlăștinoase. Este poros, se conservă greu și este lipsit de soliditate, de fermitatea care îl recomandă pe ulmul francez.

Întâlnim trei specii de stejari [...]. Din prima se face coarnele de plug, din celelalte două se fabrică grinzile sau alte piese pentru nave, iar toate se folosesc pentru încălzit. Totuși stejarul se mai folosește la fabricarea butoaielor pentru că nu p. 249 putrezește. Această specie // de stejar este cunoscut în Franța sub numele de stejar lombard și de stejar de Calabria, din cauza faptului că se găsesc în abundență în p. 250 aceste ținuturi [...] // Străinii nu sunt tentați să exploateze pădurile românești decât cu mare circumspecție, atât din cauza cunoștințelor specializate care sunt necesare, cât și din cauza dificultăților considerabile ce izvorăsc din lipsa muncitorilor și absența drumurilor. Este foarte dificil să înveți un român meseria de tăietor de lemne, ȕiganii se supun mai ușor și învață mai repede, dar este indispensabil să-i instruiesti și să-i conduci prin muncitori experimentați. Antreprenorii care nu vor aduce muncitori străini, nici utilaje din Occident se vor opri înainte de a începe. Va ieși în pierdere și cel care nu va lua în calcul dificultatea transportului.

Cursurile de apă navigabile, ce pot fi folosite sunt rare. Iarna torențele au o viteză mare, vara sunt seci. În mod obișnuit sunt pline de mori, de baraje fără număr. Dacă transportul pe apă se practică puțin, cel pe uscat este greu. Căruțele făcute din lemn fără o bucată de fier, mici, puțin solide și trase de boi nu suportă // p. 251 decât încărcături fără mare greutate și se înnămolesc la prima ploaie. Din octombrie până în mai nu se poate circula. Numeroși străini, printre care și francezi, în afară de unul singur, care au încercat exploatarea lemnului au eșuat în aceste încercări. Tentativele lor făcute în grabă, fără a studia înainte esențele lemnoase, fără a cunoaște cheltuielile de transport și lipsa forței de muncă au sfârșit prin a eșua. Aceste neplăceri nu au putut fi evitate nici de către cei care au fost prevăzători. O companie franceză, condusă, <și> formată de un om onest, care beneficia de capitaluri importante și de materiale alese, s-a constituit pentru a exploata o pădure boierească. Ea era protejată de consulul general al Franței, a adus muncitori, mașini, utilaje din Franța și totuși nu s-a putut salva de la dezastru³⁷. Nu se cunoaște altă reușită decât cea a unuia dintre funcționarii săi, domnul Mallen; dar acesta nu ar fi putut cunoaște succesul dacă nu ar fi depus inteligență, muncă, energie de care puține persoane sunt capabile. Numai el singur în Țara Românească poate extinde comerțul cu lemne la o scară mare. El face din arbori grinzi și doage p. 252 pentru butoaie și le trimite // la Marsilia unde găsește cu ușurință clienți [...]

p. 253 II. *Cantaridele*. Se întâlnește // o mică cantitate din această marfă în Oltenia, de unde se poate procura anual o încărcătură. Dar producția este atât de mică încât se importă din afară pentru nevoile interne, iar în 1849, Moldova a furnizat marfă

³⁷ Probabil este vorba de tentativa de pe moșia lui Barbu Știrbey, la care făcea referire Adolphe Billecocq în memoriile sale.

pentru 8 000 de franci. Datorită rarității mărții putem înțelege de ce aceasta este scumpă. Dacă nu sunt îngrijite, cantaridele se pot asfixia, dacă nu sunt uscate, nu se pot conserva bine, se sfărâmițează și se amestecă cu alte substanțe. Nu se pot obține sub 11 franci pe kilogram, fără a pune la socoteală și taxele de vamă, de ambalaj și de transport [...]

III. *Cereale*. Sub această denumire înțelegem grâul, secara, orzul, porumbul (ovăzul nu poate fi exportat). Cerealele sunt cel mai exportat produs al Țării Românești. Aceste ținuturi produc anual după evaluările din 1852, 300 000 de kilograme sau 2 100 000 hectolitri de cereale. În 1852 a fost trimis în Franța grâu în valoare de 318 227 franci // Mai ales spre Marea Britanie a fost exportat grâu și p. 254 porumb. După ce, la propunerea lui Robert Peel³⁸ parlamentul a reformat tarifele prohibitive ale Angliei, la Londra grâul românesc a găsit plasamentele cele mai avantajoase. Prețul depinde mai mult de abundența recoltelor decât de mulțimea cererilor. Piețele din Occident, și în special cele din Anglia reglează tarifele. Kilogramul de grâu valora la Calafat 120 de piaștri (44 de franci și 40 de centime), înainte de intrarea trupelor rusești în Țara Românească; peste o lună după trecerea Prutului, a avut aceeași valoare; invazia nu a avut niciun efect asupra cotei din acest ținut. Dar pentru că recoltele occidentale au fost insuficiente, iar cererile din Marsilia și Londra au ajuns la Brăila, grâul a avut un preț mai mare de la 120 la 190 de piaștri și 200 de piaștri (44 de franci, 40 centime la 60 franci și 70 centime). În secolul trecut, valoarea kilogramului românesc nu a depășit 2 piaștri, astăzi el nu se vinde mai puțin de 100 la 110 piaștri (de la 37 franci la 40 franci și 75 centime) la Calafat și la 120 de piaștri (44 franci 40 centime) la Brăila. Acest preț face ca hectolitru să coste 6 franci și 50 centime la Calafat, iar la Brăila 8 franci. Totuși // p. 255 la Brăila grâul nu valora, în medie, în 1852, decât 7 franci, porumbul 5 franci, secara 4 franci, orzul 3 franci și 50 centime pe hectolitr. Aceste prețuri sunt mai mici decât cele din Galați, unde, în același an, grâul era cotate la 10–11 franci, iar porumbul la 7–8 franci pe hectolitr. Prețurile sunt mai mari pentru că se adaugă: drepturile de vamă, închirierea magazinelor, prețul de navlu.

Drepturile de vamă, care pentru cereale nu sunt fixate decât la 5 pentru 100, ca și pentru alte mărfuri, reprezintă o anomalie a tarifului. Ele sunt stabilite pe kilogram românesc astfel: 1. pentru grâu la 4 piaștri și 20 parale (1 franc și 67 centime); 2. pentru secară la 4 piaștri și 20 de parale (1 franc și 67 centime); 3. pentru orz la 2 piaștri și 20 de parale (0,93 centime); 4. pentru porumb la 2 piaștri 37 parale și ½ (1 franc și p centime).

Chiria magazinelor este foarte ridicată în anii de scumpete. Toate cerealele merg în același timp spre Brăila, adică în jur de 500 000 kilograme, 350 000 hectolitri pe săptămână. Această abundență aduce o supraîncărcare din care proprietarul știe să tragă profit, astfel încât în 1853 s-a închiriat cu 28 și 30 de icusari (138 franci) pe lună un hangar, // care putea înmagazina o cantitate de la p. 256 260 la 280 de kilograme de grâne. Depozitele de cereale sunt construite la Brăila din lemn, sunt așezate pe țărmul Dunării, pe un teren jos, care devine mlăștinos la

³⁸ Robert Peel (1788 1850), om politic englez.

prima inundație, și este plin de praf în vreme de secetă. Într-un astfel de depozit, cerealele sunt supuse umezelii, se conservă prost și cer menținerea unei mâini de lucru numeroasă și costisitoare.

Orzul și în special porumbul românesc sunt de calitate superioară. Tot porumbul pe care l-am văzut în 1853 în porturile dunărene, era cu boaba plină, netedă, lucioasă, chiar dacă suferise căldurile verii. Copt în septembrie ajunge la jumătatea lunii în porturile dunărene, încărcat în care de lemn, tras de o pereche de boi, formând șiruri lungi. Cerealele puse direct în căruță, expuse intemperiilor, nu sunt ținute decât de niște scânduri acoperite cu niște pături [...] Am citit nenumărate scrieri, care susțineau că grâul din Țara Românească este superior celui din Franța

p. 257 // Din contră boaba este mică și ușoară, iar grânele sunt întreținute prost și sunt amestecate cu paraziți. Rareori grâul este despărțit de secară, de multe ori domină aceasta din urmă. Se conservă prost în depozitele din Brăila, iar la sfârșitul anului îl găsești mușcat, și devorat de gărgărițe [...] Această neștiință barbară, această nepăsare incredibilă este o realitate în care trăiește țărănul român. Această lipsă de inițiativă este atât de mare, încât numeroase cereale sunt lăsate pe câmp, multe luni după seceriș, expuse intemperiilor. Este ceea ce am văzut eu în august 1853, în momentul în care scumpetea alimentelor în Franța era mare, iar aici cerealele erau abandonate pe pământurile de unde au fost secerate. Spicele deja înnegrite de ploi și soare erau în cea mai mare parte putrezite, iar aceleași cereale se găseau exact în aceleași locuri și în noiembrie.

Țăranii scot boabele de pe spic cu ajutorul cailor, în modul cel mai primitiv; mecanismul care le vântură stă pe loc, aruncând grâul perpendicular la o înălțime mare, lăsând multe impurități [...] Românii, lipsiți de locuri de înmagazinare a grânelor, nu-și pot conserva cerealele decât în depozitele publice, făcute din bârne, care se îmbucă unele cu altele și ridicate pe o platformă la un metru de sol, pilonii

p. 258 // sunt în pământ. Astfel sunt depozitele de scânduri din Brăila și foarte rar sunt folosite și calele vaselor. Cu excepția negustorilor nimeni nu se îngrijește de întreținerea lor. Trebuie să ne mirăm că cerealele lor sunt umede și mușcate? Proveniența este foarte importantă; pentru că în funcție de origine grâul este mai mult sau mai puțin frumos, curat, greu și de calitate. Grâul de Calafat, cel de Islaz și cel de Izvor³⁹ sunt printre cele mai bune; sunt urmate apoi de cel din Brăila, apoi de cel din Giurgiu: cerealele recoltate din bazinul Ialomiței⁴⁰ urmează imediat, dar ele sunt considerate deja inferioare. La Brăila întâlnim grâul care cântărește 22 ocale la baniță.

În ciuda acestor imperfecții, negustorii preferă grâul românesc celui din Odessa, în anumiți ani. În 1854, în timp ce exportul grânelor era diminuat în portul rusesc, el creștea la Brăila și Galați. În special porumbul, a cărui cultură se întinde în fiecare an [...]

p. 260 Iată cantitatea de cereale exportată în 1851 și 1855 în Brăila și Galați.

³⁹ Iswor.

⁴⁰ Jalonitza.

	Brăila		Galați	
	1851	1855	1851	1855
Grâu	836 156 hect.	10 852 292 hect.	374 864 hect	993 384 hect
Porumb....	1 780 737	2 150 537	963 498	1 320 076
Secară	6 110		194 202	185 366
Orz.....	3 15 900		3 164	
Total	2 958 900	13 002 849	1 535 728	2 500 826

Repartiția cerealelor ieșite din Brăila este în 1851 astfel făcută între țările exportatoare.

	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz
	hectolitri	hectolitri	hectolitri	hectolitri
Franța	16 529	1 150		
Marea Britanie	252 470	759 895	1 815	2 561
Trieste și Veneția	152 830	305 997	2 197	
Genova	7 598	7 364		
Constantinopol	366 626	502 582	2 074	313 345
Livorno, Anvers	60 096	3 754		
Total	856 149	1 580 742	6 086	315 906

Comerțul cu cereale se află în întregime în mâinile negustorilor străini: armeni, evrei, greci, italieni, foarte puțini sunt francezi, foarte puțini sunt români și nu sunt dintre cei mai onești. Ei cumpără grâul țăranilor și proprietarilor cu mult timp înaintea recoltei la un preț stabilit, plătit o parte înainte și o parte la livrare. Aceste contracte, // interzise printr-o lege, pe care forța împrejurărilor a făcut-o să p. 261 cadă în desuetudine încă de la promulgarea sa, sunt sursa numeroaselor procese. Străinii bine informați care fac acest comerț tratează cu mijlocitorii pentru curtaș, înmagazinare și încărcare; ei obțin ca aceste cheltuieli să fie în jur de 4–5 % din valoarea mărfii [...] Odată ce boabele au fost scuturate de pe spice, vânzătorii aduc grâul vândut la locul fixat; acest loc este întotdeauna unul dintre porturile danubiene. Inexistența drumurilor în Țara Românească, dependența de animalele de tracțiune și de toanele oamenilor care asigură transportul, lipsa unor drumuri cu macadam, toate acestea duc la întârzieri mari în transport. Am văzut în 1852 portul Galați total golit în ultimul sezon, iar navele sătule de așteptare au plecat să caute un fraht în altă parte. Odată grâul sosit, misiții amestecă grâul de calitate cu cel inferior, adăugând chiar secară. Este prima lor grijă și au pretenția să vândă acest grâu drept unul de calitate aleasă. Negustorii își prezintă marfa în vase de pământ puse pe mese // în prăvăliile în aer liber. Fiecare eșantion este etichetat și poartă o p. 262 pancartă cu numele proprietarului, cantitatea ce poate fi vândută, proveniența și uneori prețul.

Putem vedea cu ocazia acestor expuneri cum a progresat comerțul. Anul 1853 a început sub auspicii bune. Negustorii din Brăila, care au aflat de trista stare a recoltelor occidentale au făcut investiții serioase. În momentul în care vizitam porturile danubiene, depozitele erau pline ochi de grâne, ulițele erau aglomerate de căruțe încărcate de grâu, porumb, iar mijlocitorii cutreierau satele pentru a încheia

noi contracte. Trecerea Prutului de către trupele rusești, închiderea accidentală a Sulinei, embargoul pus pe cereale de către prințul Gorceakov, au ruinat toate speranțele [...]

p. 263 IV. *Ceara și mierea*. Ceara din Țara Românească și din // Moldova este renumită și foarte cerută în Austria și Trieste. Se cere mai ales ceara verde culeasă de albine din tei, din care se fac la Veneția lumânări parfumate. Dar acest produs, altădată cel mai exportat, nu are decât o mică importanță în comerțul românesc. Faptul este sigur din momentul în care se importă multă ceară din Serbia și Rusia. Serbia singură a importat în 1850 pentru 17 825 de franci. La Galați nu se găsește deloc. Deși mulți călători și chiar *Analele de comerț exterior* consideră acest articol printre cele de export, nu poate fi plasat decât cu rezervă și ca o cifră puțin importantă. La fel se întâmplă și cu mierea care se exportă la Constantinopol.

p. 264 V. *Țuica și lichiorurile*. Cea mai mare parte a țuicii și a lichiorurilor din Țara Românească se fabrică din cereale, iar transportul greoi le împiedică să fie comercializate. O parte se produc din prune, mai ales cele din Oltenia și din regiunile muntoase. Acestea din urmă nu se exportă deloc. Se numește rachiu și este foarte apreciat și consumat de către români. Femeile o pun mereu în fața oaspeților, iar la țărani și muncitorii // înstăriți, un pahar mic din acest lichior dulce este sorbit ca aperitiv. Gustul și mirosul sunt dezagreabile străinilor. Țuica fabricată din cereale, s-ar exporta mai bine dacă prețurile ar fi mai scăzute. În 1854 nu s-a obținut din țuică de cereale cu o tărie de la 25 la 27, conform măsurătorilor Cartier, puțin sub 20 sau 22 de piaștri la vatra de 10 ocale, ceea ce înseamnă că la hectolitru (sunt necesare 8 vedre pentru un hectolitru) se vinde cu 176 de piaștri sau 65 de franci. Fiecare hectolitru înseamnă 84 de franci la Marsilia, pentru că se adaugă butoiul, curtajul, vama și transportul. Țuica de prune este și mai scumpă, pentru că în acest an cea care avea 29 de grade depășea 29 de piaștri vatra, adică 216 piaștrii hectolitru. Acest preț a îndepărtat speculatorii. și a restrâns exportul [...]

p. 265 VI. *Brânza de oaie*. Producția acestui produs este mare. Făcută din lapte acru vărsat în piei de berbeci care sunt uscate și // se lipesc, aceste brânzeturi sunt de calitate mediocră, dar locuitorii din Turcia și Grecia fac cereri importante, iar consumul intern este mare.

VII. *Semințele de in și de cânepă*. Aceste semințe sunt frumoase, bune și au prețuri scăzute. Merită deci să atragă atenția negustorilor. Deja în 1845 s-au exportat din principat 338 000 kilograme ce valorau 64 000 franci, dintre care în Franța în valoare de 47 000 franci. Mai multe case comerciale din Marsilia au primit convoaie de pe urma cărora au scos profituri bune. *Analele de comerț* au înregistrat cifrele de 100 000 franci pentru 1853. Luată din Brăila semințele de in costă în medie 25 de centime kilogramul. Semințele de rapiță se cumpără, atunci când se face contractul înainte, 75 de piaștrii 100 de ocale, luate din interior sau 300 de piaștrii kilogramul românesc, ceea ce înseamnă 111 franci la kilogram. Livrările se fac în septembrie.

VIII. *Grăsimea de bou și de oaie*. Grăsimile se găsesc în cantități importante în Țara Românească. Giurgiu, București și Craiova sunt piețele cele mai bogate. Se pot obține cu ușurință 30 000 de ocale din primul // oraș. Se vinde normal cu

90–100 de parale până la 3 piaștri ocaua, fie în jur de 85 de centime la 1 franc kilogramul. Vânzările se fac în principal iarna, iar exporturile se fac pe Dunăre, la Pesta, iar la Constantinopol și Londra pe Marea Neagră. Cheltuielile de transport de la Giurgiu la Constantinopol nu depășesc 40 de piaștri la 100 de ocale. Aceste grăsimi sunt de calitate bună, fiecare bou dă în medie 80–90 kilograme, iar în 1851 numai în Brăila s-au tăiat 5 000 boi, 3 500 vaci și 5 000 de oi și s-au exportat 1 837 500 kilograme. Țara Românească nu păstrează decât foarte puțină cantitate pentru consumul intern, pentru că nu are fabrici de lumânări și candelă. Moldova, care are o fabrică de lumânări din stearină la Tocani⁴¹, le păstrează, dar producția fabricii este așa de mică încât continuă cererea din Rusia și Austria. Nu se importă din Franța, pentru că lumânările de aici au un preț prea mare.

IX. *Fasolea*. Pământul și clima Țării Românești este foarte bun pentru această legumă, dar // lipsa de îngrășămintă și de culturi produce efecte obișnuite. p. 267 Sămânța este mică și fragilă, chiar dacă este făinoasă și se digeră repede. Producția este totuși considerabilă, exportul important și vânzarea crește, chiar dacă se face fără pregătire, pentru că negustorii nu scot nici semințele străine, nici cele stricate. 100 de ocale se vindeau în 1853 cu 45 de piaștri, adică în jur de 13 centime la kilogram.

X. *Lâneturile*. Lâneturile sunt alături de cereale și grăsimi baza exportului românesc. S-a estimat în 1841 că au ieșit din Moldova și Țara Românească mai mult de 2 000 000 ocale. De atunci producția a crescut. În 1850 numai Țara Românească a expedit 27 000 chintale de lână triată, spălată, care a fost trimisă: 15 000 la Viena, 5 000 la Brașov, 7.000 în Anglia și Franța. În 1851 Brăila a expedit în Marsilia 284 000 ocale sau 370 000 kilograme, iar în 1852 în valoare de 108 092 franci. Districtele din Brăila, Ialomița, Ilfov și Vlașca au lână renumită și rasa ovină cea mai frumoasă și mai agilă decât în orice alt district românesc. Oile din // Țara Românească au blana mare, sunt rare și nu putem să nu admirăm p. 268 animalele minunate care pasc lângă Brăila pe o suprafață de 80 de kilometri, într-un număr considerabil, care se ridică la 450 000 de capete.

Distingem trei calități de lână: cea mai fină și mai scumpă se numește țigaie⁴², cea de calitate medie, stoga, cea inferioară [...] țurcană⁴³. În general destul de comune, amestecuri de păr tare și negru, aceste lâneturi nu servesc decât pentru a face cuverturi pentru cai, pânzeturi inferioare pentru trupele austriece sau stoffe primitive pentru țărani. Unele dintre ele cele mai fine, elastice, plăcute la atingere, au alte destinații. Fabricanții din Verviers⁴⁴ fac comenzi importante și le folosesc mult în afacerile lor. Valoarea medie a lânii țigaie este la Galați de 3 piaștri 20 parale sau 1 franc și 30 centime ocaua, iar la Brăila s-a cumpărat cea de calitate bună, în anul 1853, cu 3 piaștri și 30 de parale; cea spălată și vândută la bordul navelor s-a ridicat la 8 piaștri și 30 parale. S-a calculat că prin spălare se pierde cam 40–50 la sută. Nu se spală niciodată pe spate, ci numai după tuns, // în locurile

⁴¹ *Tokeani*.

⁴² *Tzigai*.

⁴³ *Truskan*.

⁴⁴ Verviers, localitate în Belgia.

- p. 269 special amenajate pe țărmurile Dunării [...] Această muncă este făcută în special de femei. Aflate în apă până la jumătatea corpului, ele primesc lâna, o presează și o freacă cu mâinile în coșuri de răchită, apoi le usucă la soare. Acești muncitori câștigă, fără hrană, 60 de parale sau 55 centime pe zi. Comerțul de acest tip se află în mâinile evreilor și a câtorva occidentali. Până în 1850, mi s-a spus că lăneturile nu se spălau în țară. Evreii le expediau pe Dunăre la Viena și Leipzig, acolo erau triate, spălate și vândute. Occidentalii le triază în Țara Românească, dar le trimit la destinație nespălate. Acum doi ani s-a impus spălarea, iar în 1853 fabricanții belgieni de pânzeturi au făcut cumpărături importante, le-au spălat în Dunăre și le-au expediat imediat pe fluviu și pe căile ferate germane. Acest obicei va dăuna relațiilor noastre, din cauza taxelor mari pe care tariful nostru vamal le percepe asupra lăneturilor spălate. Spălarea s-a extins. O casă evreiască de o oarecare
- p. 270 importanță a fost fondată, // la Giurgiu și și-a extins operațiile. În 1857 ea nu vroia să-și vândă lăneturile albite și spălate cu mai puțin de 4 zwanziger și ½ ocaua. (4 franci și 87 centime kilogramul) ce conținea 10 pentru 100 de fire lungi, groase, iar lăneturile au crescut cu 5 piaștri pe oca.

XI. *Inul și rapița*. Aceste plante nu sunt foarte răspândite în Țara Românească, cu toate că dau semințe de bună calitate și foarte căutate. Căldura dăunează mult cânepei și inului; atunci când sunt în plină dezvoltare, firul este mic, slab și este sufocat de plantele parazite. Aceste culturi cer îngrijiri și amenajări cu care românii nu sunt obișnuiți. Totuși ele sunt de mult timp cultivate în principat, pentru că domnul de Peyssonel⁴⁵, în cartea sa asupra comerțului în Marea Neagră, plasează cânepa printre produsele exportate de Țara Românească în timpul său [...]

- XII. *Piei*. Se expediază din Țara Românească o mare cantitate și varietate de
- p. 271 piei. Cele de urs, de vulpe, de căprioară, de ied, // de râs și de alte animale sălbatice sunt folosite aproape toate în țară, unde blănurile sunt utile în îmbrăcăminte datorită climei aspre. Există și o cantitate mare de blănuri de iepure. Unele dintre ele sunt trimise în Austria. Pieile de oi albe rămân în principat. Este unicul sortiment de îmbrăcăminte al țăranului în timpul iernii, este unicul său confort în serile răcoroase de vară. Moldova exportă foarte puține piei de boi, vaci și viței; pielăriile din Iași sunt de ajuns pentru acest comerț. Țara Românească exportă mai mult; multe piei de boi și de vaci merg în Ungaria pe Dunăre sau în Transilvania sau sunt expediate pe Marea Neagră. Acest export începe la jumătatea lui septembrie. În această perioadă turmele sunt duse la abatoare, unde se sacrifică zilnic 350–400 capete. În cele din Brăila cădeau în 1851 câte 8 500 capete de animale mari. Nu este mai puțin considerabil numărul animalelor sacrificate în Craiova, unde tăbăcăriile ungurești și-au stabilit sucursale. Abatajul se face cu mare rapiditate, iar de multe ori pieile nu sunt bine prelucrate, încât sunt refuzate
- p. 272 de // negustori. Ele sunt mici cu excepția celor care provin de la animalele din Podolia, foarte comune în Ungaria, destul de rare în anumite districte din Țara Românească. Pieile de boi se vând de obicei cu 90 de piaștri perechea, cele de vacă

⁴⁵ Este vorba de lucrarea lui Charles Peyssonel, *Traité sur le commerce de la mer Noire*, Paris, 1787.

cu 50, 60 și 70 de piaștri și se dau două pentru trei pentru că sunt de calitate inferioară.

Pielele de bivoli, mai consistente, mai rare, mai grele, mai căutate de tăbăcarii maghiari se vând mai mult de o treime și nu se trimit în Occident. Cele de oaie valorează 15 piaștri perechea. Pielele de capre și de țapi, foarte rare în câmpie, se găsesc în Oltenia și districtele muntoase. Dar în aceste părți au prețuri care nu le fac competitive pentru Occident. În 1853 se cerea pentru ele 8 piaștri, 8 piaștri și jumătate, adică 3 franci și 3 franci și 19 centime. În 1857, au crescut la 10 piaștri. Ele aveau prețuri mai bune la Praga. Pielele de cal, la fel de cerute de tăbăcarii maghiari sunt prea mici, prost prelucrate, prea scumpe. //

XIII. *Lipitori*. Taxele pentru acest produs limitează exportul. Sunt prohibitive, p. 273 adică 2 ducați și jumătate pe oca. Totuși o anumită cantitate este expediată prin contrabandă, iar oficial sunt declarate exporturi de 2 000 ocale pe an.

XIV. *Sare*. Se face un comerț considerabil cu sare cu Serbia, Turcia, și toate țările riverane cu Marea Neagră și Marea Azov. Țara Românească a exportat în Serbia în 1850 o cantitate în valoare de 1 754 542 franci. Salinele sunt o mare bogăție a principatului. Acelea din Moldova situate lângă orașul Ocna la picioarele Carpaților, aparțin guvernului, care le arendează cu 1 450 000 piaștrii pe an. Prin portul Galați, în 1845, a fost expediată o cantitate de 8 445 000 kilograme de sare, estimate la 550 000 franci, în întregime destinată Constantinopolului.

Salinele din Țara Românească, numeroase, sunt situate în districtele Prahova, Săcuieni⁴⁶, Craiova, Teleajen⁴⁷, Slănic⁴⁸ și Vâlcea⁴⁹. Guvernul le-a arendat pe unele, pe altele le-a exploatat el însuși, după // o metodă perfectă. Acestea din urmă p. 274 numite saline sistematice, necesită cheltuieli anuale de 157 500 piaștri. Fiecare oca de sare, care este destinată consumului intern sau expedierii îndepărtate, este taxată de vistierie. Această taxă se ridică în 1853 pentru sarea destinată consumului intern la 1 806 000 piaștrii, iar pentru cea destinată exportului la 2 700 000 piaștri. În condițiile în care se scad toate sumele de supraveghere, de control și de muncă, salinele raportează anual statului 3 514 525 piaștri. Astfel putem sesiza importanța produsului.

Sarea este extrasă din mine adânci. Muncitorii sunt de două feluri. Unii muncesc voluntar și liberi, aceștia sunt țăranii din satele învecinate minelor, care au ales profesia de miner și care o exercită pentru un salariu calculat pe baza cantității de sare, pe care o extrag. Alții sunt deținuții condamnați de justiție la această muncă fie pe viață, fie pe un anumit timp. Salinele sunt ocnele Țării Românești. Fiecare condamnat trebuie să dea o cantitate de 400 de ocale de sare pe zi; sarcina odată îndeplinită, îi este permis să se odihnească, dar ieșirea din mină îi este întotdeauna // interzisă. Condamnatul pe viață nu primește deloc salariu, orice p. 275 cantitate de sare ar tăia. Condamnații pe timp delimitat primesc a treia parte din salariul unui muncitor liber pentru tot ceea ce depășește 400 de ocale. Sarea se taie

⁴⁶ *Sakoieni*, fost județ din Țara Românească.

⁴⁷ *Telagen*,

⁴⁸ *Slanicky*.

⁴⁹ *Vouldza*.

ca și piatra de calcar în blocuri mari, care au o culoare violet la ieșirea din mină. Încet această culoare se pierde, iar blocurile devin albe, din momentul în care este sfărâmată și expusă aerului. Exporturile se fac prin Galați și Brăila pentru Crimeea, Caucaz, Turcia și Serbia; Occidentul nu are cereri de export.

XV. *Mătasea*. Dudul este foarte bine adaptat în Țara Românească. Se observă chiar păduri necultivate. Domnitorul Sturdza l-a plantat cu succes în districtele Fălticeni, Văleni și Fontora. Viermii de mătase sunt numeroși și coconii sunt mari. Totuși mătasea din aceste ținuturi nu este de calitate, exportul este fără importanță, iar consumul interior absoarbe aproape întreaga cantitate. De ce există această stare de lucruri? În primul rând datorită metodei proaste de depănare a firelor de mătase. Aceasta se face neîngrijit, fără pricepere. Coconii stricați sau sufocați sunt
p. 276 amestecați cu cei // sănătoși, de calitate, sunt aruncați unii peste ceilalți, fără a fi triați, într-un bazin plin de apă ori prea rece, ori prea caldă. Cu depănarea lor sunt însărcinați copii neîndemânatici sau bătrânii neatenți [...] Torsul firelor se face la fus și am văzut mai multe tinere care torceau mătasea alergând pe ulițe, păzind turmele așa cum vedem la noi ciobanii torcând cânepa. Crescătorii cei mai ignoranți puneau totul la un loc, mătase, rămășițe, resturi de coconi și de buruieni. Măreau astfel greutatea mărfa, dar pregăteau astfel eșecul vârtelniței. Cea mai mare parte a firelor sunt stufoase, după o expresie consacrată. În sfârșit sămânța mătăsii este, se spune, mediocră și sfărâmicioasă. Un negustor din Paris a spus că această mătase nu este potrivită pentru nevoile Occidentului, din cauza firelor subțiri, fragile. Această mătase ar fi fost totuși potrivită pentru tapiserii. Filatorii din Viena au avut aceeași impresie, atunci când le-a fost prezentată.

Comentariile cunoscătorilor nu sunt lipsite de ecou. Mătasea românească este
p. 277 fără îndoială prost filată. // Bulgaria are produse frumoase și mai îngrijite, dar la fel de scumpe. Această considerații făcute, putem susține că mătasea din Țara Românească valorează la fel cu cea din Bulgaria, Levant și chiar cu cea din Persia, dar comerțul cu acest produs nu se va dezvolta decât atunci când va exista mătase brută mai bine pregătită. Ar trebui făcută cu atenție depănarea firelor. Au existat tentative încununate de succes! Un grec a adus din Lombardia filatori profesioniști și a obținut rezultate bune [...]

Dar în starea de lucruri actuală, mătășurile românești se apropie ca valoare de cele din Larisa⁵⁰, din Salonic sau Beirut⁵¹. Un expeditor le-a amestecat pe acestea din urmă cu mătasea din Țara Românească și astfel produsul putea fi comparat cu
p. 278 cel din // Tracia, din Rumelia, chiar cu cel din Brussa⁵². Marfa ar fi putut fi plasată fără pierderi în Italia. Am văzut că la Verona⁵³ este folosită la pasmanterie și mătasea la cusături, <iar> soiurile <sunt> sosite din Castravan⁵⁴ și din Moreea. Dar trebuie făcută o alegere înțeleaptă. Există în Țara Românească două feluri de mătase brută: una oarecum asemănătoare cu cea din Cochinchina⁵⁵, are firul scurt,

⁵⁰ Larissa, localitate în Grecia.

⁵¹ Beirut, azi capitala Libanului.

⁵² Brussa, oraș în Turcia.

⁵³ Verona, oraș în Italia.

⁵⁴ Munți în Liban.

⁵⁵ Regiune în sudul Vietnamului.

plăcută la atingere și încrețită (cea numită de italieni riza); cealaltă este fermă, foarte elastică, netedă și rulată în gHEME mari. Primul sortiment nu este cerut nici de Italia, nici de Franța, fiind destul de necunoscut. Totuși el este ușor de prelucrat, pierde puțin la filat, se prelucreează perfect în mătase plată și din aceste cauze este foarte căutat și plătit mai scump de către răsucitorii indigeni.

Recoltarea mătăsii se face la sfârșitul lui mai, iar cumpărarea în iunie și iulie. Odată depășite aceste limite, mătasea nu mai este accesibilă exportatorilor. Trecută în mâinile proprietarilor, care o răsucesc, sau ale mijlocitorilor, care speculează vânzarea sa, ea are prețul ridicat, încât cea de calitate inferioară se vinde cu 40–45 de piaștri la oca costau în 1853, 80 de piaștri, iar marfa albă de calitate nu cobora sub 95–100 piaștri. Acest preț a făcut ca kilogramul de mătase de bună calitate să ajungă în țară la 26 de franci. // Tariful vamal l-a făcut să crească mai mult la p. 279 84–120 de piaștri (44 franci). Dacă te interesai din timp direct la producători și te târguiai la preț puteai să obții în 1853 mătasea brută destul de bine filată și de bună calitate cu 75 de piaștri ocaua, fie cu 22 franci la kilogram, iar calitatea inferioară de la 55 la 60 de piaștri ocaua sau în jur de 16–18 franci. Nu vorbesc despre rebuturi. În anumiți ani prețurile sunt mai scăzute, uneori chiar sub 40 de piaștri. Chiar la acest preț vânzarea în Franța nu va fi ușoară, pentru că mătasea este de o calitate mediocră și pentru că la prețul de vânzare se adaugă cheltuielile comisionului (2%), cele vamale la ieșire (5 %, nu pe valoarea declarată și justificată, dar după tariful de la 84 la 120 de piaștri pe oca); apoi dreptul de intrare în Franța (5 centime pe kilogram); în sfârșit cheltuielile de transport, asigurarea etc. //

Viermii de mătase sunt crescuți de țărani și de către meșteșugarii din cartiere. p. 280 Fiecare în iunie sau iulie trebuia să dea câte 10, 20, 30 de ocale de mătase brută de vânzare. Creșterea coconilor se sfârșește la finele lui iunie. Negustorii, misiții sau filatorii îi vizitează și cumpără marfa fie la momentul depănării firelor, fie mult timp înaintea recoltei, dând un aconto; deseori țărani își aduc cocoloașele de mătase la piață exact ca orice altă marfă. Misiții și răsucitorii sunt de obicei bulgari, evrei, greci sau germani, pe care cei din București îi numesc lipskani⁵⁶. Ei se însărcinează de a face comisioane în schimbul unei prime de 2 la sută, dar oamenii prudenți nu sunt încrezători nici în privința prețului pe care îl cer, nici în cea a greutateii. Producătorii sunt, dimpotrivă, de o onestitate remarcabilă [...]

Negustorii care cumpără pentru a revinde marfa străinilor // triază p. 281 cocoloașele cele mai fine și le expediază la Salonic, la Brussa, la Adrianopole, pentru a le prezenta drept mărfuri din acele ținuturi. Le păstrează pe cele de calitate inferioară, le filează pentru cusături sau tapiserii. Acestora din urmă le este destinată mătasea cea mai plăcută și creață. Filată la două capete ea este folosită și la pasmanterie. Se spune că mătasea se vopsește prost, iar ceea ce vedem în prăvăliile din București confirmă acest lucru. Dar vopsitoriile din principat sunt nepregătite, iar mărfurile prezentate nu sunt concludente. Mătasea se vopsește în toate nuanțele, dar culorile nu sunt rezistente, sunt inegale și schimbătoare. Negustorii au vândut în 1853 mătase vopsită cu 150–160 piaștri ocaua, oricare ar fi fost culoarea.

⁵⁶ *Leipsikani*.

Sericicultura se poate dezvolta în aceste ținuturi. Mai mult ca orice altceva este susceptibilă de o extindere rapidă și poate fi ușor încurajată. Pentru aceasta este nevoie de învățarea unor metode bune de depănare a firelor, de filare și de vopsire. Așa cum se prezintă acum, această mătase este prea primitivă pentru străini. Ei ar putea cel puțin să exporte coconii cu profit. Nu numai negustorii turci p. 282 o exportă în Bulgaria, // dar mai multe case comerciale din Marsilia au cumpărat-o și s-au convins că au făcut afaceri bune. Nimeni însă nu a îndrăznit să facă exporturi la scară mare, de teama ca să nu se strice pe drum coconii cei creți, dar micile expedieri până la 25–30 de ocale au avantaje constante. Trebuie să mărturisim că acești coconi sunt în general de o calitate inferioară, groși, cu forme nepotrivite, neproductivi, dar care au prețuri ce variază în 1857 de la 6 la 10 piaștri pe oca și lasă o marjă satisfăcătoare speculațiilor celor din Occident.

XVI. *Păr de porc mistreț și de porc domestic.* Exportul de păr de porc se ridică la 125 000 franci numai pentru Moldova. Cel care provine din Țara Românească se confundă cu cel recoltat în Moldova și este foarte căutat. Părul de mistreț din Iași se bucură de o reputație meritată. Firele sale sunt nervoase, rezistente de culori variate de la negru la galben și lung de la 110 la 160 de milimetri (4–6 degete). Sub acest nume este denumit părul de porc din Țara Românească, care se aseamănă cu asprimea și culoarea celui de mistreț. Se folosește acest păr la perii, la fabricarea pensulelor, iar în amestec cu perii creți, la p. 283 saltele de pat. După cum perii au fost // smulși cu mâna sau au fost obținuți prin opărire ei sunt mai mult sau mai puțin valoroși. Nu se vindeau în 1853 mai mult de 15–20 parale pe oca, adică 13–19 centime pe kilogram. Resturile altor animale, adică cozile, coamele se exportă în cantități mari și nu se vând decât cu câteva parale ocaua.

XVII. *Tutun.* În Moldova se recoltează tutun mai mult decât Țara Românească, dar calitativ acesta este asemănător. S-a plantat de câțiva ani tutun de Virginia, care s-a acomodat bine. Cultura este destul de considerabilă și va cunoaște o mare dezvoltare, dacă piețele de desfacere ar fi mai mari. Cea mai mare parte se exportă la Constantinopol, unde amestecat cu tutunul de Rumelia trece drept un tutun turc de calitate. Frunza mult mai pală decât cea din țările noastre, are o nuanță sălbatică foarte plăcută privirii. Din loc în loc și cu denumiri diferite se găsește în Belgia și prin contrabandă pătrunde în Franța. Cel mai renumit tutun moldovenesc este cel Mutcan și de Bârzan. Prețul este scăzut și nu depășește pentru calitatea ordinară 1 piastru și ½ pentru o oca sau 54 de centime kilogramul.

XVII. *Carne sărată și conservată.* // Românii nu sărează întreaga carne pe care nu o pot vinde proaspătă. Ei lasă să se piardă o parte. Preferă să-și vândă animalele în viu decât tăiate. Le expediază în număr mare în Austria, cu toate că expedierea este îngreunată de taxa de 7 zwanzigers pe cap de vită și de obținerea unui permis de la visterie. Totuși în timpul marilor tăieri din septembrie, pentru a nu pierde întreaga carne, proprietarii o sărează și o expediază. Fiecare bou dă în jur de 65 kilograme de carne. Nu de mult o mare cantitate de carne era aruncată la gunoi. S-a stabilit la Galați o casă englezească care o cumpără. O conservă după p. 284 procedeul căruia Appert⁵⁷ i-a dat numele. Însărcinată să aprovizioneze marina

⁵⁷ Nicolas François Appert (1749–1841), inventatorul conservelor.

regală britanică cu carne sărată, această casă și-a împlinit misiunea prin carnea sărată din Galați. Din 1850 ea a tăiat mai mult de 4 000 de boi, apoi a depășit această cifră. Alți negustori englezi s-au stabilit la Calafat pentru tăierea și sărarea porcilor. Carnea lor este bună pentru că sunt numeroși în Oltenia. Aleargă liberi pe toate ulițele orașelor și merg în turme mari în // Serbia, Bulgaria și Țara p. 285 Românească. Seamănă toți între ei, au aceeași talie, formă, păr și sunt luați drept mistreți [...]

XIX. *Vinurile*. Vinurile din Țara Românească sunt plăcute și alcoolizate. Via, deși prost îngrijită are struguri dulci, care se coc repede și sunt încălziți de un soare tropical. De aici ne explicăm că vinurile din aceste țări nu sunt renumite, nu sunt căutate și nu se exportă. Iată care sunt cauzele: oamenii din aceste țări nu știu să ajute natura. În acele locuri unde plantează vii, în câmpia Dunării, pe colinele din Drăgășani sau pe versantele Carpaților // ele au fructe dulci. Via are inconvenientul p. 286 exuberanței. Vigoarea sa se evaporă, iar vrejurile cresc în detrimentul fructelor. Cu cât acestea din urmă sunt mai numeroase și mai bine hrănite, trebuie să tai și să plivești tufele cu grijă, dar podgoriile românești nu cunosc decât îngrijirile primitive, iar via se plivește o singură dată. Nu pun alți araci decât în august pentru a lăsa soarele să pătrundă la struguri și nu o curăță decât în septembrie, când bobul își schimbă culoarea. Curmei de viță atârnă spre pământ, fără a fi îndepărtați sau sprijiniți de prăjini, se încălesc între ei, se amestecă cu plantele parazite și dau acestor plantații fizionomia unor păduri virgine. Viile sunt înconjurate de gropi care le apără de colții vitelor [...] Casa podgoreanului este un simplu bordei săpat în pământ, acoperit cu argilă extrasă din noroi și aflat în apropierea podgoriilor importante.

Puținele îngrijiri date de podgorean asigură obținerea unor struguri minunați. Există // mai multe specii, dintre care două sunt mai căutate. Fructul uneia numit p. 287 strugure este negru, precoce, cu boaba mică și se aseamănă cu soiul care se numește în Tourraine⁵⁸, auvernat cenușiu, iar în apropierea Parisului, nicorete. Alt soi de strugure are bobul lung, gros, alungit, iar coaja groasă; este alb și dulce. Acest răsad de viță-de-vie este originar din Turcia; se importă din Bulgaria o mare cantitate, pe care negustorii o vând pe străzile Bucureștiului, purtând-o în coșuri mari, asemănătoare celor ale negustorilor de fructe din Neapole.

Culegerea viilor începe în 20 septembrie. Vinul se face fără grijă; nu este suficient de fiert în tocitoare și se pune în butoaie de o asemenea capacitate încât doi boi abia pot să urnească unul dintre ele. Butoaiele sunt lăsate moștenire din generație în generație. Odată vinul vândut, păstrează butoiul, îl clădesc sau îl afumă, iar la următoarea recoltă îl umple cu vin fără a se opri în fața gustului acru sau mușgăit, care poate fi luat din butoi. Vinul astfel făcut nu poate fi conservat de la un an la altul și nu poate suporta transportul pe mare. Greșeala este a omului care nu îl îngrijește și nu a naturii vinului. Îngrijit de profesioniști // el s-ar ridica la p. 288 înălțimea vinului de Sauterne⁵⁹ și a celui de Grave⁶⁰, ar putea fi conservat bine și ar putea suporta toate avaturile unei traversări maritime. Deja s-a făcut o experiență

⁵⁸ Regiune în Franța.

⁵⁹ Vin de desert din regiunea Bordeaux.

⁶⁰ Vin de desert din regiunea Bordeaux.

în acest sens. Un francez, venit din alte părți, dar care a avut un destin potrivit, și-a întors atenția spre cultura de viță-de-vie și s-a concentrat pe comerțul cu vin. Stabilit lângă Drăgășani, a plantat vii, a săpat pivnițe, a fabricat butoaie portative, îngrijindu-se de vin, iar acum recoltează vinuri albe, care nu sunt cu nimic mai prejos decât soiurile din Bordeaux, și distilează țuica la 21–22 grade. A reușit astfel să le expedieze în Anglia și Belgia și a putut să creeze, în ținuturile în care locuiește, o industrie perfecționată și un nou articol la export.

Nu se cultivă decât vinurile albe. Răsadurile de vin negru sunt puțin cultivate, iar vinul roșu apos și fără culoare este slab. [...]

p. 293 *Importurile*

Importurile se compun din următoarele articole: zahăr, cafea, ulei, fier, tutun, fructe uscate, fire și țesături de lână, șaluri, articole de lenjerie și de modă, mătăsuri, panglici, cravate, produse de pasmanterie, dantele, vinuri, băuturi alcoolice tari, harnașamente, obiecte de șelărie, pălării, bijuterii, ceasuri, mănuși, parfumuri, cărți, obiecte de papetărie, argintărie pentru mese, tapete, mobilă de lux, servicii de masă, perii de lux, bronzuri, porțelanuri, paste.

Aceste importuri se fac pe Marea Neagră din Anglia, Turcia, Grecia, Franța. Pe Dunăre se fac exclusiv din Austria.

Iată cum era repartizat importul în 1849 și 1852:

Turcia în 1849	1 474 000 fr.	1852.....	2.559.310 fr
Anglia în 1849	4 312 000 fr	1852	4 386 391
Franța în 1849.....	2 400 000 fr	1852.....	1 543.679
Grecia în 1849.....	729 000 fr	1852.....	183 153
Austria (Veneția și Trieste)	52 000 fr	1852.....	48 000

Principalele articole importate în portul Brăila sunt astfel repartizate după cantitate, valoare, proveniență în anul 1849:

	Kg.	Fr.	Proveniență	Fr.
Zahăr	2 553 000	3 191 000	Franța	2 193 000
			Anglia	998 000
Ulei.....	713 000	713 000	Grecia	412 000
			Turcia	301 000
Fier	1 153 000	346 000	Anglia	295 000
Tutun	89 000	284 000	Turcia	284 000
Fructe uscate	513 000	256 000	Grecia	136.000
			Turcia	120.000
Fire și țesături de lână ...	2 800	2 725 000	Anglia	2 402 000

Aceste importuri se fac pe Marea Neagră. În afară de această cale ele se desfășoară, așa cum am spus deja, pe Dunăre, frontierele Transilvaniei și prin Moldova cu Bucovina și Basarabia. Austria și Germania expediază totul pe această cale, asupra căreia vom reveni pentru a vorbi despre debușee [...]

p. 296 Cota importurilor franceze în țările române are o importanță mare; s-a calculat că a furnizat direct Țării Românești un sfert din importurile din 1849.

Această cifră nu este întotdeauna atât de ridicată, dar nu este mai mică decât a zecea parte în cele trei principate, fie de la 8 la 9 milioane pe an, iar în Țara Românească este mai mare. Ea se situează pe prima poziție în privința zahărului alb: în 1849 a importat pentru 2 193 000 franci la Brăila, iar în 1852 pentru 763 000 franci. Dar apoi Anglia ne-a depășit, pentru că în 1853 ea a avut importuri în valoare de 885 000 franci, iar noi de 54 700 franci. Expedierea cafelei este un articol important pentru Marsilia. În 1849 acest oraș a trimis marfă în valoare de // p. 297 228 000 franci la Brăila. Articolele de lenjerie, de modă, de lux, pentru toaletele doamnelor, vin exclusiv din Franța în detrimentul celor din Germania, iar anual se expediază din Paris la Iași dantele în valoare de 80 000 franci. Vinurile noastre din Champagne și Bordeaux sunt căutate și se vând bine, dar nevoile nu depășesc de la 120 la 150 000 franci și nu sunt comandate mai mult de 8–9 sticle de alcool. Nu trimitem încălțăminte decât în valoare de 25 000–30 000 franci pe an. Nu sunt decât pantofi de lux, de piele de Bordeaux, lustruiți sau de lac, cizme sau pantofi de lac, cea mai mare parte vin din Germania. În ciuda concurenței acestei țări, industria franceză de pălării este căutată în special de cei bogați. La fel este situația pentru importul de bijuterii, ca și pentru tot importul de galanterie și de parfumerie, pentru că noi exportăm mănuși în valoare de 35.000 franci și parfumuri în valoare de 45 000 de franci. Cărțile noastre sunt foarte căutate, dar falsurile belgiene ieftine ne fac multe necazuri. Librarii noștri trimiteau cărți în București și Iași în valoare de numai 60 000 franci, înainte ca tratatele împotriva contrafacerilor să fie semnate. //

Anglia este fără rival în ceea ce privește obiectele de fier, de oțel, articolele p. 298 casnice din metal. Articolele engleze sunt preferate celor din Germania și din Franța. Ea furnizează marea majoritate a țesăturilor de bumbac și de lână, indienele, muselinele, covoarele, cașmirul și partea cea mai importantă a tricotajelor. Surplusul este expedit de Germania. Ea trimite stoffe de mătase pentru veste.

Germania și Austria, trebuie să o spunem, expediază în Țara Românească obiecte de consum pentru clasele medii, adică țesături de bumbac și de lână, pe care Anglia nu le furnizează. Acest surplus este considerabil, pentru că numai Prusia și Zollverein⁶¹ singur au importat în 1851 mărfuri în valoare de 1 546 875 piaștri, fie țesături de lână de 515 625 franci. Din Austria și din Germania, mai ales din Leipzig, veneau damascul, mătasea pentru veste și rochii, panglicile, cravatele, pasmanterea, obiectele de piele, cum ar fi cuferele, gențile și pantofii, în sfârșit pălăriile și bijuteriile comune. Harnașamentele, articolele de caroserie (obiecte foarte importante în București, unde trăsurile sunt foarte numeroase), hârtia de scris și de tipografie, pânzele fine, mobilele, chiar cele de lux // serviciile și argintăriile p. 299 pentru masă, lămpile, bronzurile, porțelanurile și cristalurile veneau aproape în întregime din Germania și în special din arhiducatul de Austria, de Saxa și de Boemia.

Elveția trimitea mătăsuri pentru rochii, panglici, majoritatea obiectelor de ceasornicărie, de valori destul de importante, pentru că cantoanele elvețiene expediază la Iași ceasuri în valoare de mai mult de 100 000 de franci și cam de aceeași valoare la București.

⁶¹ Uniune vamală a statelor germane.

Aceasta este partea fiecărei puteri în importurile românești. Cea a Franței ar putea fi mai mare dacă prețurile produselor ei ar scădea. O rochie țesută din bumbac francez de 14 metri costă pe piața românească de la 45 la 50 de franci, în timp ce cele ce provin din Austria sau Anglia nu depășesc 18 sau 20 de franci [...]

p. 301 *Comercianții*

În Țara Românească erau 487 de negustori en gros, în anul 1853, dintre care numai 29 făceau comerț atât în interior cât și în exterior și 358 negustori ce făceau comerț în interior. Existau 7 231 de negustori cu amănuntul, 101 meșteșugari din prima clasă și 10 889 de mici meșteșugari. Profesiile detailiștilor și meșteșugarilor, cele mai răspândite în orașe, după numărul celor care le exercitau erau: cârciumari, băcani, tâmplari și dulgheri, zidari, brutari, măcelari, cizmari, pantofari, cărămidari, croitori etc.

Printre negustori și meșteșugari sunt puțini români. Ei nu se îndeletnicesc aproape deloc cu comerțul și industria. Aceasta se explică, nu prin lipsa inteligenței, de altfel subtilă, cât mai degrabă prin cea a dragostei pentru lăncezeală, a legilor asupra proprietății și a modului în care este alcătuită societatea lor. Boierii sunt prea bogați și prea pătrunși de ideile aristocratice, țăranii sunt prea săraci și dependenți pentru a fi interesați de speculațiile comerciale. Între cele două clase nu există una de mijloc, ceea ce noi numim clasa a treia, lipsește din țară. Câțiva români au fost tentați de comerț, o nouă îndeletnicire pentru ei; am întâlnit doi dintre ei care se duceau la Leipzig pentru a se aproviziona. Se lăudau cu manierele blânde și încrezătoare ca și cu cinstea negustorilor de origină latină.

Locul lăsat liber în organizarea socială a Țării Românești între boieri și țărani a fost ocupat de indivizi ce aparțineau mai multor națiuni; ei sunt mai degrabă instalați provizoriu decât definitiv, pentru că (în afara legilor la care se supun) prin obiceiuri, prin religie, ei se simt îndepărtați de națiunea în mijlocul căreia locuiesc și o parte dintre ei sunt nemulțumiți de acest lucru. Aceștia sunt englezii, francezii, germanii, câțiva italieni și în fine mulți evrei și greci.

Englezii sunt puțin numeroși și nu se ocupă cu negoțul cu amănuntul, nici de comisioane. Având capitaluri importante, ei au reușit să constituie stabilimente recomandabile și se dedică exclusiv exportului.

Francezii vând în mod frecvent articole de lux, de modă, de gust; mătasurile, noutățile, parfumurile, cărțile, pălăriile, bijuteriile și ceasurile. Vând *en détail* obiectele de lux. Câțiva dintre ei sunt patroni de restaurante și de hoteluri.

Germanii fac concurență francezilor, dar ei nu vând decât articole comune și de calitate secundară [...] Ei se ocupă de vânzarea articolelor indigene, ca mătasea, cantaridele, pantofii, obiectele de toaletă [...]

p. 304 Comerțul de lux făcut de străini nu este prosper. Negustorii, care se ocupă cu acest tip de comerț, nu sunt decât de ordin secundar, specializați, doritori de îmbogățire rapidă. Francezii doresc să se întoarcă în patrie, germanii nu au lucruri
p. 305 de calitate, toți aceștia nu au capitaluri suficiente pentru a așeza acest tip de // comerț pe baze solide și mari [...]

Importul și în special comerțul de lux, nu va atinge nivelul la care se poate ridica, decât atunci când oameni cunoscători și bogați se vor instala în aceste ținuturi sau când se vor deschide casele de consignație [...] Dacă străinii, cu

excepția englezilor stabiliți în Țara Românească, nu vor aduce pentru comerțul lor capitaluri însemnate, ordinea și economia pe care nu le-au demonstrat până acum, nu vor putea rezista evreilor, care au exact acele lucruri care le lipsesc occidentalilor. Deja mai multe firme evreiești // se aprovizionează direct de la p. 306 Paris, cu obiecte de uz comun. Câțiva dintre evreii bogați își trimit copii la Paris și la Londra pentru a se instrui în tainele comerțului, așa cum familiile bogate din provincie își trimit fii în capitală pentru a studia dreptul sau medicina. Deja mult articole, care altădată erau monopolul negustorilor francezi, se află în mâinile lor [...]

Evreii împreună cu grecii dețin supremația comerțului intern, în special în ceea ce privește produsele de larg consum și sunt alături de câțiva nemți și italieni misionari și intermediari. Pentru mulți dintre ei, intermedierea nu este un lucru accidental cum este pentru orice negustor din Țara Românească, este profesia lor exclusivă. Evreii au venit în principate fie din Austria, fie din Ungaria, unii din Polonia, din Saxa sau din Germania occidentală. Alții din Turcia, din Asia, din Grecia, din Rusia. Ultimii din Spania sau Portugalia, mulți însă sunt originari din Țara Românească. Ei sunt peste tot și sunt fericiți // să trăiască într-o țară unde p. 307 toleranța religioasă este mare, unde concurența comercială este mică față de alți străini care nu sunt bogați și doresc să plece acasă, ei se înmulțesc repede. În Iași, la o populație de 80 000 de locuitori, în 1849 erau 40 000 de evrei, iar numărul lor nu s-a micșorat. Ei sunt cunoscuți drept avari și nimic nu-i dezgustă. Nici un cuvânt nu-i descurajează, nici o umilință nu-i jignește [...] Sunt abili, insinuanți, avizi de câștiguri, adulmecă imediat câștigurile, miros marfa, gata oricând să încheie afaceri își înștiințează partenerii despre resursele ce pot fi folosite. Veritabili copoi, îi vedeți îmbrăcați în redingote lungi cu șuvițele spiralate sau îmbrăcați în costumul european, după cum au păstrat vechile obiceiuri sau le-au adoptat pe cele noi, străbătând locurile, câmpiile, urcați în mici // trăsurile joase trase de doi cai. Merg p. 308 din client în client, căutând marfă de vânzare, stabilesc prețurile, încheie contracte, toate acestea cu o înflăcărare, o abilitate, o capacitate surprinzătoare [...] // „Pe cât p. 309 de viclean, pe cât de dibaci este evreul, îmi spune un francez, care a îmbătrânit în aceste părți, acesta este totuși un model de onestitate și loialitate față de negustorul grec din Țara Românească” [...] Obiceiuri atât de vicioase și bine înrădăcinate i-au descurajat pe scriitori. Mai mulți (printre care M. Elias Regnault⁶²) nu au imaginat altă soluție decât expulzarea în masă a evreilor și a grecilor sau cel puțin excluderea lor temporară din comerț. Să se evite totuși reforme atât de radicale. Le resping cei care au văzut locul pe care îl ocupă grecii și evreii în Țara Românească, făcând o judecată obiectivă asupra viciilor, dar și asupra serviciilor acestora. Expulzarea lor ar încetini // viața comercială din principat și ar însemna să-i p. 310 alungăm pe francii din Franța sau pe normanzii din Anglia [...]

Evreii și grecii sunt infiltrați în toate punctele comerciale. Mari bancheri sau p. 311 mici comercianți cu amănuntul, expeditori de cursă lungă sau cârciumari, negustori de obiecte de lux și vânzători în piețe, ei sunt pretutindeni. Dar aceste două naționalități nu se amestecă niciodată. Evreul îl disprețuiește pe grec și se

⁶² Elias Regnault, publicist și istoric francez, autorul unei lucrări clasice dedicate istoriei principatelor române: *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855.

mândrește că este onest și mai inteligent decât acesta. Grecul la rândul său îl disprețuiește de o sută de ori mai mult. Rivali în câștig, la fel de intoleranți în materie religioasă, ei au fost în 1853 divizați dintr-un motiv particular. Grecii și-au manifestat zgomotos simpatia față de ruși, iar evreii nu și-au ascuns repugnanta, chiar ura față de acești invadatori aspri și trufași, care au paralizat comerțul prin

p. 312 cerințele lor: încartirui, rechiziții. Majoritatea negustorilor împărțeau aceste // sentimente, dar erau mai pronunțate la evrei, care nu-și arătau de obicei preferințele politice. Ei le resimțeau mai mult decât occidentalii, patroni de restaurante, negustori de obiecte de lux sau de vinuri fine, care sperau să facă afaceri bune, culegând ruble. Am citit anumite pancarte, opere ale traficantilor, adresate *glorioasei armate imperiale ruse și onorabilului corp de artilerie*, care ofensau atât gramatica cât și sentimentele francezilor. Nici un negustor român sau evreu nu au semnat aceste fițiuci fără să roșească [...]

p. 313 Taxele pe care intermediarii le iau pentru a facilita o tranzacție sunt de 2% și ei primesc polițele la trei și la șase luni în schimbul mărfurilor expediate. Ei nu acceptă decât casele cunoscute în Paris, Londra, Marsilia, Trieste, Constantinopol, Viena sau Leipzig. Ei tratează cu încredere și deschid repede un credit. Comercianții din Occident care fac în mod onorabil afaceri în Țara Românească sunt primiți cu orice sumă, cu ușurință și găsesc repede bancheri care să le deschidă casele de bani.

Bancherii sunt în cea mai mare parte evrei, unii sunt și greci. Ei sunt totodată bancheri, negustori, agenți de schimb, comercianți, atât pentru import cât și pentru

p. 314 export și, mai mult decât atât, sunt intermediari [...] // Bancherii buni care au capitaluri importante sunt puțini. O cerere neașteptată de 20 000 de franci poate duce de multe ori la faliment. O astfel de sumă i-a forțat pe primii bancheri din Țara Românească să recurgă la ajutorul tuturor, dar și așa abia au reușit să strângă suma. Taxa argintului este fixată prin lege la 10 % în materie civilă și la 12% în materie comercială. Asupra scrisorilor de credit emise de cele mai bune case din Paris sau Londra, bancherii români iau 6% din sumele avansate, ½ % din comision pentru ei și 1/3% pentru bancherul corespondent. Micii bancheri și cei care schimbă banii, numiți zarafi⁶³ sunt cămătari de o calitate îndoielnică. Ei împrumută pe termen scurt, sau dau fonduri pe o durată mică în schimbul mărfurilor și au dobânzi, care nu scad sub 24% sau chiar de 36–40%. Un proprietar s-a adresat,

p. 315 într-un moment de jenă financiară // unui comerciant prieten. Acesta, neputând să-l ajute l-a îndrumat către un cămătar. Zaraful i-a dat banii cu dobânda legală de 12% plus comisionul de 1% pe lună, ceea ce însemna 24% și a mai cerut drept garanție negustorului și un zălog în cereale, care erau înmagazinate în Brăila.

Băncile importante nu folosesc asemenea procedee, dar odată convențiile sfârșite ele nu se sfiesc să le schimbe cu ajutorul variațiilor de schimb. Aceste variații sunt constatate de câțiva bancheri, zarafi și intermediari, care se întâlnesc uneori într-o cafenea pentru a lua lichioruri. Această tavernă ține loc de bursă și acolo încheie diferite afaceri. Ofertele și cererile de cambii, sunt raportate de bancherii care fac astfel de operații, când și cum le place, și după spusele lor este

⁶³ saraffs.

interzis de a opri cursul de schimb. Se pot ghici ce fraude pot face aceste operații clandestine. Se poate influența prin ofertă sau cerere scrisorile unui bancher. Numărul de cumpărători sau de vânzători de scrisori este atât de mic încât, este suficient ca un individ să ofere sau să ceară 5 000 de franci cu un anumit curs într-o țară pentru a i se oferi un schimb mai mic sau mai mare. Bancherul care se angajează să dea un avans asupra efectelor negociabile la curs nu întârzie să folosească acest procedeu în ziua fixată pentru împrumut. // Grație acestui mod de a acționa, el scoate de la cel pe care l-a împrumutat o dobândă ale cărei cifre arată importanța acesteia. Să presupunem un împrumut de 20 000 de franci pe baza lucrurilor din Paris, pentru trei luni. Să admitem că, atunci când se împrumută, schimbul era de 105 parale pentru un franc; dacă bancherul care împrumută face să crească rata schimbului prin cererile scrisorilor din Paris, valoarea francului cu două parale, atunci schimbul se face 107 parale la un franc și beneficiază astfel de două parale la franc și câștigă în jur de 550 franci la 20 000 franci la trei luni, ceea ce înseamnă 40% pe an. Dacă, pentru a evita astfel de încurcături cel care împrumută dorește ducați, va fi victima unei altfel de greutate, din cauza incertitudinii valorii aurului și a prețului relativ mare al acestuia. Haideți să explicăm acest lucru. p. 316

Pentru a înțelege mai bine capcana financiară pe care // o întind ușor și legal p. 317 bancherii români negustorilor, mai ales celor care exportă și care au nevoie de aur, trebuie spus că aurul nu numai în București, dar în întreg Orientul și în Imperiul austriac din 1848, a devenit obiectul unui întins comerț.

Mișcările politice de la 1848, războaiele civile, dezastrele financiare, încurcăturile financiare și scăderea creditului public care a urmat tuturor acestora au determinat poziția Austriei. Tezaurul imperial a emis monedă hârtie într-o atât de mare cantitate, atât de divizată și de depreciată că a pierdut în 1853, 33%. Întreaga monedă reală a dispărut în fața acestei monede, pe care legea o menține în ciuda pierderii valorii sale, iar obiectele care se cumpără cu aceasta au prețurile crescute cu o treime, pentru a nu suporta deprecierea singurei monede aflată în circulație. Deținătorul de monedă, pentru a nu pierde această treime, este forțat să schimbe aurul sau argintul pe care îl are cu această monedă hârtie. Pentru a ușura schimbul, s-au deschis la Viena, la Trieste, la Pesta agenții importante. Cei care schimbă, primesc aur la cursul pieții pentru moneda hârtie, la cursul pieții și // p. 318 expediază aurul spre țările unde toți refuză moneda austriacă și cer ducați. Lombardia și Principatele sunt de prim rang și oferă aurului un plasament mereu avantajos. Când am vizitat aceste ținuturi în 1853, ducatul de aur valora la cursul din Viena 5 florini și 10 creițari; iar la Paris 130 florini 30 creițari la 300 franci. Ducatului de aur îi revenea în capitala austriacă 11 fr și 92 de centime, adică un curs de 1/10. La București ducatul valora 32 de piaștri și 2 parale; schimbul era de 105 parale pe franc, ducatul valora deci 12 fr și 38 centime adică 1/10, de unde rezultă că 350 de ducați care reprezentau la București 4 333 fr și 35 centime nu valorau la Viena decât 4 207 fr. Dificultățile pieții românești, nesiguranța ratelor de schimb, fraudele bancherilor, toate acestea erau cauze pentru creșterea schimbului, iar comerțul era atât de paralizat de prezența armatei rusești, că cererile erau inexistente⁶⁴.

⁶⁴ „Nu este aceeași situație în privința argintului; sunt în Țara Românească aproximativ aceleași taxe ca și în Lombardia; la București ca în Veneția, nu poți obține la schimb decât 32 zwanzigers ½ cel mult la o piesă de 20 franci” (n.a).

p. 319 Această scumpire a aurului și variația inconstantă a valorii sale, îl autorizează pe bancher să ceară celui pe care // îl împrumută mărfuri pentru a acoperi taxele cotidiene. Am întâlnit în 1853 un bancher livornez foarte dezamăgit. El constata că ducății nu valorau la cafeneaua bancherilor decât 32 de piaștri și 2 parale, iar un zaraf i-a reținut seara cu 32 de piaștrii și 3 parale, fără a-i putea vinde. Chiar dacă acest curs era mare [...] bancherul din Livorno a refuzat să îi dea cu mai puțin de 32 de piaștrii și 5 parale. Negustorul angajat într-o tranzacție importantă, care trebuia încheiată la oră fixă, nu putea să nu-și onoreze angajamentele. Forțat de împrejurări să se supună exigențelor bancherului, i-a plătit o primă ilegală de 3 parale pentru fiecare ducat. Astfel procedează cei mai buni negustori, cei care sunt în legătură cu casele din Londra, Paris, Marsilia, Triest sau Leipzig. Oamenii de o anumită calitate nu vor să se compromită cu operatori de rang inferior.

p. 320 Această situație va dura atâta timp cât nu va exista monedă națională sau nu va exista o autoritate protectoare care să supravegheze tranzacțiile monetare. La acestea se adaugă absența unei burse de stat dirijată de funcționari // însărcinați să vegheze asupra tranzacțiilor așa cum fac misiții sau agenții noștri de schimb, dând operațiunilor financiare caracterul de sinceritate și de transparență, caracter ce le lipsește în ziua de astăzi cu desăvârșire.

p. 321

Capitolul III

Drumuri și transporturi

Congresul de la Paris a proclamat libera navigație a Dunării. Această prevedere a tratatului de pace este de o importanță mare pentru principat. Ieșind din Austria, Dunărea străbate ținuturi accidentate, în care navigația pe râuri este dificilă, iar drumurile terestre sunt aproape inexistente. Numai cursul ei este larg și permite navigația. Dacă navigația pe Dunăre este împiedicată și gurile sale sunt blocate, bogățiile și activitatea acestor țări agonizează.

p. 322 Vizitând aceste ținuturi am putut aprecia, în două etape diferite, importanța dispoziției tratatului din 30 martie 1856. Nici o binefacere economică nu poate fi la fel de importantă ca aceea a libertății fluviale. Dacă recunoștința ar fi virtutea popoarelor, Franța și Anglia //, care au acordat această libertate națiunilor dunărene, vor fi binecuvântate mereu pe aceste maluri pe care le-au garantat.

Barajele și morile s-au înmulțit atât de mult pe râurile Țării Românești, încât navigația și plutirea au devenit imposibile pe aproape toate cursurile de apă. S-a încercat apoi plutăritul. Cu multă osteneală, muncă și energie, un francez a condus trunchiuri pe Olt. Dar oboseala și piedicile au fost atât de mari, încât nimeni nu a îndrăznit să-l imite. Calea fluvială, cea mai puțin costisitoare dintre toate, este închisă transportului de mărfuri și de persoane din Țara Românească. Pentru a o deschide este necesar un guvern, nu numai animat de intenții bune, dar și puternic, ca să înfrângă rezistența particularilor și să exproprieze pe proprietarii fabricilor și

pe cei ai zăgazurilor, să interzică alte lucrări sau să nu le permită, dacă le-ar trebui permisiunea, decât pe brațele secundare ale râurilor, în fine să canalizeze sau să rectifice cursurile râurilor. Astfel de munci nu pot fi întreprinse decât de către un domnitor instruit, care să poată concepe un astfel de sistem, puternic pentru a-și impune voința, destul de respectat pentru a fi ascultat, destul de sever pentru a împiedica delapidările, destul de onest pentru a nu deturna nici un // fond de la p. 323 destinația lui, destul de bine consolidat în tron pentru a putea duce la bun sfârșit o astfel de întreprindere. Toate aceste condiții vor fi îndeplinite numai atunci când țara își va căpăta independența și un prinț ereditar.

În starea actuală a lucrurilor, singura cale deschisă transporturilor interne este cea terestră. Este deplorabilă. Lucrările publice demarate până în acest moment sunt fără importanță pentru a fi folosite de către comercianți. Acum, ca și în timpul dominației fanariote, drumurile nu sunt decât niște poteci bătătorite, nedelimitate, după bunul plac al vizitiilor [...] În stepa pustie nu se văd decât contururile abia zărite ale unor cruci ridicate pe locurile murdărite de nenorocire sau de crimă. Crimele sunt rare, dar accidentele frecvente. Ele se petrec mai ales iarna, când zăpada acoperă ținuturile în cantități mari. Întărită de îngheț, ea ușurează comunicațiile prezentând călătorilor o suprafață netedă și solidă, pe care alunecă săniile cu o minunată rapiditate. Dar vai de acei care sunt surprinși de dezgheț în satele depărtate.

Pe aceste drumuri rudimentare există patru // mijloace de transport, în afară p. 324 de cai: poșta, căruța, carul țărănesc și trăsura.

Nu se cunoaște în Țara Românească transportul pe spatele animalelor. Acesta ar fi fost foarte util într-o țară unde drumurile sunt desfundate de cea mai mică ploaie, unde rotarii și potcovarii lipsesc în egală măsură și unde carele de lemn merg cu greutate și necesită reparații nenumărate.

Poșta nu poate fi folosită decât pentru transportul persoanelor. Negustorii se folosesc de poștă pentru a-și face cumpărăturile la țară și pentru a merge dintr-un oraș în altul pentru a încheia afaceri. Acest mod de transport este costisitor pentru că fiecare cal este plătit cu 3 piaștrii la fiecare popas și sunt cel puțin patru cai la fiecare căruță, iar câteodată chiar opt, când starea drumurilor sau greutatea călătorilor și a bagajelor o cer. Uzanța este de a plăti vizitiului o mică recompensă pentru băutură; un zwanziger este considerat o recompensă mare.

Poștei, negustorii îi preferă căruța. Aceasta este un mijloc de transport cu două roți, mare, solidă și care are atașată patru sau cinci cai. Ea se aseamănă // cu p. 325 camioanele pariziene sau mai degrabă cu vechile diligențe fără arcuri, folosite în ținuturile noastre pierdute de lume. Acoperită cu piele, ornată cu ținte, înzestrată cu portiere deschise și având în față un loc separat pentru vizitiu, această trăsură nu are scaune în interior. În schimb se pot pune cu ușurință în ea bagajele, proviziile și saltele. Se poate închiria trăsura, caii și vizitiul, pentru cât timp și pentru orice loc doriți, prețul fiind stabilit cu proprietarul, care este de multe ori vizitiul căruței. 20, 25, 30 de piaștri pe zi sunt prețurile curente, dar pe drumurile din Brăila, Giurgiu, București, Craiova unde activitatea este înfloritoare, iar concurența puternică, prețurile scad. Numeroși birjari sau vizitii fac distanța de 9 poște, câte 4 leghe

fiecare, ce separă București de Brăila pentru cinci ducăți sau 60 de franci, dar durata călătoriei este de două zile și jumătate. Acest mijloc de transport este relativ scump. În aceste trăsuri este foarte frig iarna, foarte cald vara și praful, ca și ploaia intră în birjă, înmuindu-i sau sufocându-i pe călători.

p. 326 Dacă este un călător informat se poate înțelege cu vizitiul, pentru a stabili locurile de oprire. Vizitiul îi va indica // cea mai buna gazdă, cel mai bun han sau hotelul cu reputația cea mai bună. Acolo, dacă nu sunteți foarte exigenți cu mâncarea, condițiile de dormit, așternuturile, apa sau vinul <sunt destul de bune> nu aveți de ce să vă plângeți. În hanurile bune, în cele situate aproape de orașele de provincie sau chiar în interiorul acestora cum sunt cele din Urziceni, Buzău sau Râmnic veți găsi întotdeauna un loc sau ceva de mâncat.

Patul se compune din câteva scânduri aruncate pe un cadru de lemn, așezat la un metru distanță de sol, cu un capăt fixat de perete și cu celălalt capăt pus pe un picior. În orașele importante, cum este de exemplu Brăila, se pune pe acest pat o saltea mai tare ca scândurile și o cuvertură. În alte părți se renunță la cuvertură și se mulțumesc cu o simplă pânză sau o piesă de stofă lucrată de românce și care se aseamănă, prin îmbinarea culorilor, cu algerienele noastre. Acest pat este ceea ce se numește un divan. Lumea se aruncă îmbrăcată pe paturi, iar călătorii oboșiți și epuizați adorm imediat. Până la sfârșit toată lumea reușește să se acomodeze, nefiind insecte care să mișune, iar obiceiul este ca stăpânul așezământului să se întindă lângă primul venit.//

p. 327 De multe ori casele din halte nu au divane, nici camere unde călătorii se pot odihni. Nu se găsesc astfel de condiții decât în orașe sau în apropierea acestora. Se obișnuiește să se oprească la țăranii care au închiriat cârciuma stăpânului sau îl cunosc pe vizitiu. Acolo, dacă dorești să te odihnești în interiorul casei, trebuie să accepți unica cameră cu pământ pe jos și să te întinzi alături de membrii familiei pe niște praguri de pământ acoperite cu rogojini, cu piei de animale sau cuverturi. Poți întâlni atâtea lucruri curioase în astfel de interioare, încât călătorii se mulțumesc de multe ori să doarmă în căruțe sau sub bolta cerului. La răscrucea drumurilor dintre Buzău și Brăila am poposit noaptea la un băcan, negustor de vinuri, a cărui prăvălie era lăudată de vizitiul meu. Am văzut o duzină de sticle pline cu rachiu, vinuri, numeroase căpățâni de ceapă și pere lungi, o grămadă mare de pepeni verzi, cutii de lemn cu mărfuri de băcănie, jamboane și file de porc afumate agățate de tavan. Hangiul oferea ouă, vin, pășări; avea într-o cameră separată un divan și propunea p. 328 călătorilor ospitalitatea propriului bordei, alături de // soția sa și fiicele sale. Am refuzat camera joasă, am fost în curând dezgustat de divan și am preferat salteaua căruței mele abandonată într-o curte, unde am dormit la lumina stelelor. Aerul era atât de curat și de dulce, noaptea atât de frumoasă, cerul atât de limpede, încât m-am lăudat pentru hotărârea luată [...]

Această casă este probabil cea mai frumoasă dintre hanurile țărănești ale Țării Românești. Ea datorează acest lucru încrucișării celor două drumuri frecventate, dintre care unul este cel mai străbătut din întregul principat, în apropierea unui sat important și datorită bogăției stăpânului său. În nici un alt loc nu am găsit carne, ouă, vin, pâine și pat. Chiar la Brăila, unde am obținut într-o cocioabă ceva ce semăna mai mult cu o celulă de temniță decât cu o cameră, ce avea un pat, dar nu

am putut face rost de mâncare. Acest han era cel mai important din oraș, faimosul Han Roșu. În orașe se obișnuiește // ca, în casele numite caravanserauri, călătorii p. 329 să poposească. Sunt case spațioase, compuse din patru corpuri de locuit dispuse rectangular în jurul unei curți mari. Parterul este consacrat grajdurilor. Călătorii își instalează caii, îi îngrijesc și le dau hrana pe care o poartă sau pe care o procură din oraș. La etajul superior există de-a lungul camerelor o galerie de lemn. Camerele sunt goale în interior. Nu se găsesc divanuri decât în orașele importante. Hanul lui Manuc la București, care are trei etaje, Hanul Roșu la Brăila, care are două, sunt renumite pentru întinderea lor. În schimbul unui preț acceptabil obținem o cameră, dar hrana trebuie să o cauți în altă parte.

La București lucrul este ușor de găsit pentru că sunt restaurante, dar la Craiova și Brăila totul devine mai dificil. În Giurgiu se găsesc condiții bune, grație unui italian, unui elvețian, unui württemberghez, locatari a trei case, care pot fi plasate între pensiunile germane și hanurile franceze. București în calitate sa de p. 330 capitală // se află în fruntea tuturor. Are hoteluri în stil european, care ar fi acceptabile dacă ar fi puțin mai ieftine și mai curate. Are și restaurante franțuzești, germane și românești. Dar în nici un loc din Țara Românească, nu putem găsi masa gata. Înainte de a pleca este bine să te aprovizionezi. Călătorul neprevăzător poate colinda toate casele dintr-un sat pentru a face rost de toate ingredientele pentru a-și pregăti singur mâncarea și făina cu ajutorul căreia ar trebui să-și prepare pâinea, pentru că românul nu o face înainte.

Mai există un al treilea mijloc de transport, recent introdus, diligența. Există două servicii, unul de la Giurgiu la București și altul de la București la Brașov, în Transilvania. Drumul de la Giurgiu la București se făcea în 1853 de trei ori pe săptămână, de către două diligențe. Acum circulă numai o singură diligență. Aceste trăsuri seamănă cu cele ale mesageriilor noastre: sunt suspendate, au patru roți, trei compartimente, banchete umplute cu câlți, un conducător și alți vizitii. Una dintre acestea trase de opt cai, era în 1853 deservită de poșta română. // Ea este cea care a p. 331 rămas în funcțiune; diligența, rivală chiar dacă are numai șase cai, este la fel de rapidă. Drumul se face în șapte ore și costă 16 zwanziger, dar circulația este întreruptă în timpul iernii, plecarea nu se face la ore fixe, iar sosirea este incertă, în condițiile în care la orice schimbare de vreme sau în ceas de înserare, conducătorul înfricoșat declară drumul impracticabil și se oprește în apropierea popasului de poștă, unde căpitanul (cum se numește șeful de poștă) vă oferă ospitalitate la prețuri nu atât de reduse. Diligența ce face legătura dintre Brașov și București nu este atât de mare, este însă mai comodă și nu pleacă decât o dată pe săptămână. Ea face legătura la Brașov cu trăsurile din Sibiu, care merg prin Arad până la Seghedin, mare oraș unguresc, care se găsește în fruntea căilor ferate germane. Acest traseu este frecventat și iarna, transportul de persoane este mai puțin frecventat vara, dar este mai frecventat de transporturile de mărfuri. Căruțe încăpătoare transportă pachetele în cantitate așa de mare, încât la un calcul aproximativ am evaluat în 1853 la o sumă de 2 milioane și jumătate de florini sau chiar cinci milioane produsele importate anual pe această cale de principate. Reușita diligențelor va determina folosirea lor // fără îndoială și pe alte rute, pe p. 332 drumurile dintre București și Brăila, de la Craiova la Calafat etc.

Transportul terestru al mărfurilor se face cu ajutorul carelor trase de boi sau de bivoli. Se face în mod obișnuit de către cultivatori, după încheierea lucrărilor agricole. De câțiva ani transportul mărfurilor tinde să devină o activitate prosperă. În orașele Brăila și București, oamenii fac meseria de cărauș. Ei au un car la care e atașată o pereche de boi sau de cai și care transportă mărfurile de la Brăila la București, de la București la Giurgiu sau la Brașov. Unii dintre ei, obligați să ajungă într-o anumită zi, merg singuri, dar cei mai mulți se asociază și formează caravane mari și lente. Mergând toți unul în spatele celuilalt, se opresc lângă sate își aranjează căruțele în cerc, se strâng în jurul focurilor și astfel petrec noaptea. Dimineața, la răsăritul soarelui ei pleacă și se opresc în timpul zilei numai pentru odihna animalelor. În această manieră se transportă în porturile dunărene cerealele, p. 333 lăneturile și alte produse pentru export. Articolele prețioase // și mărfurile de import se transportă în același fel primitiv.

Sosite în porturile dunărene, mărfurile fie sunt transportate în susul fluviului pentru a ajunge în Austria, străbat Serbia, căile ferate germane sau unul dintre afluenții marelui fluviu, fie coboară pe fluviu pentru a ajunge la Marea Neagră și apoi spre Rusia, Turcia sau Occident. Toate aceste drumuri sunt practicabile.

Până în 1832, navigarea Dunării era parțială. Vapoarele din Austria și Ungaria coborau până la Drencova sau Orșova, la poalele Carpaților și apoi erau trase la edec de către oameni și de cai spre Pesta și Viena. Bărcile turcești, care navigau pe Dunărea de Jos, se opreau la Vidin sau la Cerneț. Spațiul dintre Vidin și Orșova nu era niciodată vizitat de marinari. Ei numeau acel loc Porțile de Fier, pentru a sublinia trecerea imposibilă a vaselor și profetizau naufragiul sau moartea pentru acei curajoși care se aventurau acolo [...]

p. 336 În 1834, un om curajos cu dragoste pentru Ungaria, patria sa, contele Széchenyi⁶⁵, a forțat trecerea. // Nu a fost într-o simplă barcă, după exemplul p. 337 pescarilor sârbi, ci într-un solid vapor [...] Noul argonaut s-a îmbarcat în triumf la Pesta și [...] a trecut Porțile de Fier. Fluviul și Marea erau deschise navigației, Austria, Ungaria și Germania descătușate, iar în fața acestor ținuturi, cu o mare productivitate, se deschideau posibilități înfloritoare.

Pentru a ușura acest tip de transport s-a constituit o companie de navigație. La început modestă, apoi încrezătoare, în curând prosperă și cu perspective deosebite, a luat numele de *Prima societate imperială și regală de navigație cu vaporul de la Linz la Galați*. Această societate făcea trei servicii: navigație rapidă pentru călători, navigație pentru călători și mărfuri, vapoare cu punte pentru transportul exclusiv de mărfuri.

Vapoarele destinate navigației rapide sunt frumoase, de cursă lungă, cu o structură elegantă, frumos decorate și destul de confortabile. Construite la Pesta, cu p. 338 motoare englezești // de 140 cai putere, nu erau la început decât trei, dar compania a mărit numărul lor anual. Erau construite în atelierele companiei din Linz. Am întâlnit, urcând pe Dunăre două vapoare cu aburi fabricate în Franța, pe care compania le cumpărase din Marsilia. Ele s-au încrucișat sub ochii mei cu vapoarele

⁶⁵ István Széchenyi (1791–1860), cunoscut scriitor, economist și om politic maghiar, unul dintre inițiatorii construcției șoselei dintre Banat și Oltenia și a navigației cu vapoare pe Dunăre.

marinei imperiale, ce purtau coroana Ungariei, regăsită la poalele Carpaților⁶⁶. Aceste vapoare erau mai frumoase și mai solide decât cele imperiale și le erau superioare și în navigație și în confort. Vapoarele rapide nu urcă mai sus de Viena, nu fac decât șase stații și fac drumul de la Viena la Galați în cinci ore. În fine, prețurile sunt destul de moderate, iar odată cu trecerea timpului vor scădea. //

Vapoarele destinate serviciului mixt de transport de călători și de mărfuri p. 339 sunt aceleași ca și cele pentru navigația rapidă pe Dunărea de Jos, între Turnu Severin și Galați, dar pe Dunărea superioară ele sunt diferite. Multe dintre ele sunt joase, prost întreținute, cu mașini vechi și nu sunt nici comode, nici plăcute. Nevoite să oprească într-o multitudine de porturi, ele staționează în toate locurile unde le sunt semnalate mărfuri sau călători, poposesc multe ore într-un oraș pentru a încărca sau descărca mărfurile și se opresc, pentru a petrece noaptea, după regulament, la Pesta, la Mohacs⁶⁷, la Semlin⁶⁸ indiferent de ora la care sosesc. Pasagerii schimbă de trei sau patru ori vaporul de la Viena la Turnu Severin și câteodată sunt imbarcați pe simple remorchere fără camere, fără scaune, fără mese, înconjuzați de colete în cală sau pe punte [...] În acest tip de transport călătorul este accesoriul bagajului, fiind complet sacrificat pentru siguranța baloturilor. Astfel, în ciuda diferenței de prețuri, este puțin folosit de pasageri.

Rareori călătorii urcă sau coboară pe vapor până la Viena. // Ei preferă calea p. 340 ferată până la Pesta și se imbarcă în acest ultim oraș. Dar cei care iau trenul rapid sau serviciul mixt, nu pot trece la Porțile de Fier când apele sunt joase. În orice altă circumstanță se trece orice prag fără transbordare, fără carantină, fără întârziere. Când apele sunt joase, de la Turnu Severin la Orșova se urcă în căruțele românești și se merge dintr-un oraș în altul, urmând un drum cu macadam, terminat și bine întreținut, construit de compania austriacă a Dunării.

Mărfurile, care nu sunt încărcate pe vapoare, și numărul acestora este important, sunt transportate pe vase mari, solid construite și se află la adăpostul umidității. Aceste nave sunt numite șleperi⁶⁹. Ele sunt remorcate de vapoare, de oameni și de cai. Oricât de puține mărfuri ar transporta au nevoie de marinari care trag la edec. Am numărat pe malul unguresc până la 30 de atelaje de cai la un șlep și până la 60 de marinari. Oameni și cai se chinuiesc mult, atât timp cât malurile sălbatice sunt deseori inundate și mereu îngreunate de arbori și plante acvatice. Când apele sunt prea // umflate sau foarte joase sau când vânturile sunt puternice, p. 341 trasul la edec este imposibil, iar drumul pare lung. Totuși este singura cale pentru transportul mărfurilor. Chiar dacă expeditorul încheie contract pentru transportul pe

⁶⁶ „S-au răspândit, pe seama acestei descoperiri a coroanei, multe istorioare false. S-a spus că un călugăr care era gata să fie torturat s-a oferit să dezvăluie locul unde era ascunsă coroana Sfântului Ștefan, iar împăratul l-a grațiat. Lucrul este inexact. Adevărul este că un armean, jandarm în poliția austriacă, a reușit să câștige încrederea a doi refugiați unguri, care cunoșteau locul unde era ascunsă coroana, le-a smuls secretul și a alergat să-l vândă Austriei. Am vizitat locul foarte pitoresc și sălbatice unde a fost găsită, la poalele Carpaților, coroana sfântă, câteva zile înainte de trecerea mea, iar muncitorii încă lucrau la îngrădirea locului”. (n.a).

⁶⁷ *Mohacs*, localitate în Ungaria.

⁶⁸ *Semlin* (Zemun), localitate în Serbia.

⁶⁹ *schleper*.

vapor al mărfurilor, acestea sunt puse la început pe o navă cu aburi, dar la prima stație coletele vor fi transportate pe un șlep și vor rămâne, dacă vor prinde timp nefavorabil, trei luni pe drum, în loc de opt zile. O administrație atât de importantă și atât de onorabilă ca aceea a Companiei Dunării, trebuie să facă să înceteze aceste abuzuri. Trebuie să aibă tarify diferite pentru vapoare și pentru șlepurile și nimeni nu va protesta, dar nu este permis să transporti mărfurile cu alt mijloc de transport decât cel pe care l-ai angajat.

Din păcate în loc să se diminueze, plângerile negustorilor cresc și se întesc. Compania, fără a se îngriji de negustori, a încercat de mai multe ori să le facă concurență și, pentru a-și învinge rivalii, le-a lăsat în urmă mărfurile. Numeroșii agenți cunoscători de limbă franceză dispar. Cei de acum sunt mai puțin informați, p. 342 mai puțin politicoși și mai puțin implicați // decât cei de altădată. O companie franceză de transport ar putea să readucă bunele sentimente de loialitate, moderație și exactitudine. Deja un vapor francez a traversat țămurile românești de la Sulina la Vidin. Este de dorit ca, trecând prin Porțile de Fier, să ajungă până în Belgrad, iar de aici la Semlin și să se unească cu compania austriacă. Dar administrația franceză trebuie să se înarmeze cu răbdare și hotărâre. Trebuie să lupte cu greutățile de orice natură, care îi vor fi făcute de agenții germani. În hotelurile și birourile românești, pancartele societății franceze sunt proscrie, iar dacă un călător cere informații despre aceasta, stăpânul hotelului, instruit de funcționarii austrieci, răspunde că a încetat să funcționeze și că vapoarele ei nu mai merg pe Dunăre. Pentru a îngreuna activitatea societății franceze, cea austriacă a scăzut prețurile transportului de mărfuri la o treime. Dacă aceleași reduceri vor fi făcute și pe căile p. 343 ferate, situația va deveni // foarte incomodă pentru noii sosiți.

Compania a transportat în 1855, 552 572 călători și 17 016 294 chintale de mărfuri. Sumele încasate s-au ridicat la 9 280 615 florini, iar cheltuielile la 7 781 085 florini. Excedentul încasărilor asupra cheltuielilor constituie un beneficiu de 6% din capitalul de exploatare, deducție făcută de interesele obligațiilor și acțiunilor, calculate la 5% și din amortismentul materialului.

La Viena coletele cu destinația Germania sau Occident sunt transportate pe căile ferate din capitala Austriei, și chiar de la Pesta, până la Hamburg⁷⁰, la Anvers⁷¹, Le Hâvre⁷² sau Bayonne⁷³. Prețurile de transport nu sunt excesive. De la Viena la Galați, 100 de livre vieneze sau 56 de kilograme franceze se plătesc în aval 2 florini, în amonte 40 de creițari. Toate drepturile de curtaj, de transbordare și de comision achitate, 1.700 de livre vieneze (950 de kilograme) costă la transport taxele din 1853, de la Giurgiu la Viena, 42 de florini și de la Viena la Paris prin Breslau⁷⁴, Cologna⁷⁵ și drumurile din nord 184 de florini (418 fr și 52 centime); fie p. 344 de la Giurgiu la Paris 226 florini (513 fr și 97 c). Expeditorii francezi trimit prin Breslau de preferință la Leipzig, //, deoarece odată ieșite din statele austriece,

⁷⁰ Hamburg, oraș în Germania.

⁷¹ Anvers, oraș în Belgia.

⁷² Le Hâvre, oraș în Franța.

⁷³ Bayonne, oraș în Franța.

⁷⁴ Breslau (Wrocław), oraș în Polonia.

⁷⁵ Cologna, azi Köln, oraș în Germania.

mărfurile intră fără intermediari în statele prusiene, nu plătesc decât la frontiera p. 345 belgiană, și evită vămile din Saxa⁷⁶, Hessa⁷⁷, Frankfurt⁷⁸, Bavaria etc, unde tarifele ridicate, plombajele repetate și taxele de tranzit ridică foarte mult prețurile generale. Transportul de la Giurgiu la Leipzig a o mie de ocale românești sau 23 de chintale vieneze (1 250 kg) costă 134 de taleri prusieni, fie 540 de franci, toate drepturile incluse, adică mai scump decât transportul de la Giurgiu la Paris prin Breslau și Cologne.

Compania dunăreană nu se mulțumește să exploateze doar fluviul, importanța afluenților principali nu i-a scăpat și astăzi vapoarele sale circulă cu viteză și exactitudine pe Drava, Tisa și Sava, care aveau reputația unei navigații imposibile [...]

Vapoarele care brăzdează aceste vaste întinderi de ape duc călătorii și p. 346 mărfurile Țării Românești, din Orient spre Occident, în Ungaria până la Tokay⁷⁹, în Iliria până la Sisseck⁸⁰, în Germania până la Linz⁸¹ și Donauworth⁸². Ei pot să le ducă și pe ruta inversă din Occident spre Orient la Odessa și Constantinopol. Vapoarele Companiei austriece intră în legătură directă cu: 1. Vapoarele din Rusia care, din 1846 vin din zece în zece zile de la Odessa la Galați și pleacă din Galați spre Odessa; 2 cu cele ale Lloyd-ului austriac, care fac legătura dintre Galați și Constantinopol. Serviciile din Odessa ofereau înainte de război adevărate avantaje // călătorilor, pentru că navele rusești nu acceptau decât mărfuri scutite de carantină p. 347 și intrarea liberă în Odessa a acestora împreună cu voiajorii care coborau pe Dunăre. Promptitudinea întoarcerii acestora permitea persoanelor care doreau să intre în Țara Românească, după un scurt sejur la Odessa și fără schimbarea pașaportului. Dar această cale de transport nu era importantă pentru transportul de mărfuri, pentru că nu existau mari relații comerciale între centrul Germaniei și sudul Rusiei; comerțul se efectua terestru.

Vapoarele Lloyd-ului austriac spre Constantinopol plecau în ziua în care soseau navele care coborau pe Dunăre. Pasagerul care făcea traseul Viena-Galați, se putea îmbarca imediat pentru Constantinopol și debarca la porțile seraiului la numai șapte zile de când părăsise Prater⁸³. Dar comerțul de mărfuri nu era încurajat de acest serviciu, din cauza scumpetei frahțării și a nepăsării companiei pentru cei care efectuau această operație. Astfel, mulți comercianți se adresau companiei franceze numită a Mesageriilor care ajungea la Varna, dar lipsa corespondenței și // p. 348 necesitatea transbordării împiedicau realizarea acestor dorințe [...]

Micii navigatori din Dunărea de Sus au dispărut complet în fața acestor mari p. 349 companii. Șlepurile au monopolizat toate transporturile. Marina turcă a rezistat mai bine în Dunărea de Jos, unde șlepurile nu au ajuns și unde bărcile bulgărești se închiriau la prețuri mai mici decât tarifulurile percepute de compania austriacă.

⁷⁶ Saxa, ducat în Germania.

⁷⁷ Hessa, ducat în Germania.

⁷⁸ Frankfurt pe Main, oraș în Germania.

⁷⁹ Tokay, regiune în Ungaria.

⁸⁰ Sisseck, oraș pe coasta Croatiei.

⁸¹ Linz, oraș în Austria.

⁸² Donauwörth, oraș în Germania.

⁸³ Parc public vienez.

Aceste bărci bulgărești numite „kirlac”, ridicate la cele două extremități, au o linie elegantă, pânze mari, o ușoară înaintare și se supun ușor manevrelor. Cea mai mare parte nu ating decât 100 tone, dar sunt și mai mari, iar unele ating 300 tone.

p. 350 Niciuna // nu poate înfrunta Marea Neagră, construcția lor este ușoară, bordajul prea slab pentru a căra cerealele. Sunt folosite, în special, pentru a duce cerealele la Galați și Brăila. În 1852 erau 440, cu un tonaj mediu de 100 tone, dintre care 300 bulgărești sau turcești, 80 grecești, 43 moldovenești sau muntene, 16 ioniene și 3 din Banatul de Timișoara, împreună cu un tonaj de 1 100. Kirlacurile bulgărești aparțin în număr mare marinarilor din Turtucaia, important centru de morărit, din Rusciuc și mai ales din Vidin. Prețul frahtajului se fixează în funcție de greutate și variază în funcție de cerere și ofertă și este mai mic în Calafat și Brăila cu 20 de centime pentru fiecare 1 000 de ocale (1 250 Kg.)

În această porțiune a Dunării, am spus mai sus, s-a instalat o companie franceză de vapoare. În ciuda a numeroase dificultăți, ea funcționează între Sulina și Vidin. Nu are decât o singură navă, dar în curând, se pare, că vor fi instalate și altele, iar în acest moment ea face apel la capitalurile franceze, la piața pariziană. //

p. 351 Îi doresc prosperitate și cred că este datoria Franței să o ajute cu influența sa, pentru a face față companiilor străine rivale.

La Brăila mărfurile sunt transbordate pe nave de cursă lungă. Marina principatelor are puține astfel de nave. Dacă se unesc bărcile moldovenești cu cele muntene se ajunge la un total de 43 de kirlacuri, ce navighează pe Dunăre și numai 10 nave moldovenești, cu un tonaj de 2 040, pot naviga pe mare.

Națiunile care își trimit navele în principate sunt următoarele, în ordinea importanței: grecii, turcii, austriecii, englezii, sarzii, rușii etc. Grecii care cunosc aceste locuri, cu navele lor ușoare și cu prețul lor mic la frahtaj, care le aduce un beneficiu de 200–300 de franci și un comision de 7% la frahtare, sub numele de

p. 352 pălărie, // au taxe pe prețuri mai mici decât ale altor marinari. Nu cer pentru transportul cerealelor pe Marea Azov decât 50 de centime pentru dublul decalitru sau 2 franci pentru sacul de Marsilia, așteptând până la zece zile sosirea încărcăturii, dacă li se dă un franc pe o zi de întârziere. Navele grecești au un tonaj mediu de 200–250.

Iată numărul navelor care au trecut prin Brăila în 1852:

Turcia.....	514 nave
Austria.....	328 nave
Anglia.....	239 nave
Sardinia.....	31 nave
Franța.....	9 nave
Alte state.....	442 nave
Total.....	1 563 nave

Această stare de lucruri nu poate să bucure un francez, atât de mică este reprezentarea marinei noastre, iar cifra nu reflectă adevărul, pentru că din 9 nave, numai trei aparțin Franței și au echipaje franceze; celelalte șase erau proprietatea străinilor, iar drapelul nostru le asigură protecția consulilor. Rolul marinei noastre

p. 353 nu a fost niciodată // strălucitor în aceste ținuturi. În 1846 nu erau decât trei nave franceze la Brăila și patru la Galați; în 1848 nu au venit decât opt; în 1847 numai

foametea a adus în principate 52 de nave franceze cu un tonaj de 7 170, 36 pentru Galați și 16 pentru Brăila. Totuși în 1851 au intrat și au ieșit din porturile principatelor 59 de nave franțuzești cu un tonaj de 11 245, dintre care 31 au intrat și au ieșit din Galați și 28 din Brăila. Poate că, dacă nu ar fi fost războiul, navele noastre s-ar fi aclimatizat acestor ținuturi [...]

Poate nu este cazul să exagerăm numărul navelor celorlalte puteri rivale. p. 354 Dintre cele 239 de nave englezești, câte erau în adevăr britanice? Numai 173. Celelalte aveau pavilionul britanic pentru a beneficia de protecția eficientă a consulilor acestei puteri.

Niciuna dintre aceste nave nu a depășit înainte de 1855 Brăila, dar de doi ani navele grecești ușoare au mers până la Oltenița și Giurgiu. Am văzut acostând la Giurgiu, în 1857, trei sau patru dintre acestea, încărcate cu porumb.

Prețurile medii ale frahțurilor făcute în 1851 erau: la Brăila și Galați pentru Anglia de 14 șilingi pentru quarter (4 fr. 50 centime hectolitru), pentru Marsilia 3 fr. încărcătura (un franc și 87 centime hectolitru), pentru Adriatica 43 de creștari stoja de Trieste (1 fr. 70 c), pentru Constantinopol un piastru pentru ½ chila de Turcia (1 fr. hectolitru). În 1853 și în special în timpul războiului, a urcat la cifre ridicate. Aceste prețuri au fost temporare la fel ca timpurile care le-au // impus, iar p. 355 în 1857 frahțul a revenit la nivelul din 1851.

Unul din marile obstacole ale navigației grele în aceste ținuturi sunt apele joase de la Sulina, principala gură de vărsare a Dunării. În timpul lui Plinius fluviul avea opt guri de vărsare, iar astăzi nu are decât trei. Una dintre ele, Sfântul Gheorghe, astupată de ruși, se află într-o stare de plâns, dar comisia celor șase puteri pentru libertatea Dunării crede că este posibil să fie deschisă navigației în curând. A doua gură a Dunării nu are decât puțină apă, cea din mijloc, Sulina, rămâne singura deschisă, dar se înnisipează în fiecare an. Apele măloase ale Dunării devin încărcate cu nămol trecând prin câmpurile Dobrogei. Devenind mai puțin rapide din cauza traseului sinuos și a insulelor [...] ele depun la vărsarea fluviului aluviuni numeroase ca acelea depuse de Nil, de Sena și de Tago. Aluviunile, mai abundente decât umflările anuale ale apelor, înconjoară Sulina. Adâncimea medie // a acestei treceri este de cinci picioare venețiene și ea este p. 356 suficientă pentru navele ușoare, dar când tonajul este mare sau apele joase, trebuie să descarci vasele, să treci, iar apoi să le încarci, cu prețuri ridicate și pierdere de timp. Aceste descărcări și încărcări de mărfuri se fac fără precauții. Câteodată căpitanul întinde pânze pe pământ, dar nu poate garanta nimic, pentru că nu se găsesc nici magazine, nici hangare pe țărm; de cele mai multe ori presat să-și continue navigația, el aruncă mărfurile pe țărm. Dacă vremea este rea în timpul operației, mărfurile reîncărcate sunt umede, în pericol de a se deteriora în timpul trecerii. În 1853 ca și în 1845, apele umflate ale primăverii, apele joase din timpul verii, înghețul din timpul iernii au suspendat comerțul românesc timp de nouă luni și jumătate din an. Curajul din timpurile trecute nu este mai ușor. În timp ce Turcia, când era suzerana Basarabiei și comanda pe cele două țărmuri, în fiecare an atașa pe bărcile sale niște grăpine curbate. Plimbate de către bărci aceste grăpine plonjau în mla, îl amestecau cu apele care îl duceau spre mare. Acest dragaj primitiv făcea trecerea posibilă. Din timpul războiului din 1828, Turcia, forțată să // abandoneze

- p. 357 malul nordic Rusiei, să lase pustie coasta sudică de o leghe adâncime și să dea principatelor autonomie, Turcia spunea, mai puțin interesată de prosperitatea acestor ținuturi, în fiecare zi mai descurajată și mai puțin bogată și-a retras bărcile și grapițele. Dragajul a devenit sarcina Rusiei. Ea trebuia să îndeplinească această operație prin prevederile generale ale tratatului de la Viena, care erau impuse oricărei puteri riverane pentru libera navigație a marilor fluvii; ea era, în special, angajată față de Austria, prin tratatul din 22 septembrie 1840. Acesta prevedea că Rusia trebuia să deblocheze gurile fluviului și să le întrețină într-o stare permanentă de navigație. Dar nu numai că Rusia nu s-a supus prescripțiilor generale ale tratatului de la Viena, și s-a arătat puțin doritoare să îndeplinească și prevederile tratatului cu Austria, dar prin construcțiile sanitare a făcut și mai periculoasă trecerea. Ea chiar a „aruncat pietre, stânci și pământ noaptea în trecerea de la Sulina”;
- p. 358 afirma un consul francez vigilant, domnul Billecocq. Faptul ar părea // monstruos, dar nu este mai puțin adevărat că Rusia nu a făcut nimic pentru a curăța fluviul.

Faptele trecutului aduceau nenorociri și pierderi. Mai multe nave austriece, englezești, sarde, grecești au naufragiat. Reaua-voință a Rusiei a avut consecințe dezastruoase. Domnul Metternich⁸⁴, din 1842 a protestat la Sankt Petersburg, a instalat în 1848 un agent consular, pentru a proteja interesele țării și a supușilor ei. Protestele ministrului, instalarea consulului au avut momentan o influență fericită. Faptele reprobabile ale Rusiei au încetat, guvernul rus a adus de la șantierul din Odessa două vapoare cu drăgi, dar pe care le-a lăsat câțiva ani în port. Numai în 1850–1851 le-a trimis pe Dunăre, dragând de-a lungul țărmului basarabean, dar de trei ani nu au mai funcționat. Astfel naufragiile, pierderile s-au succedat. „Este un adevărat cimitir al navelor” mi-a spus un italian. Pentru a nu risca să-și înmormânteze vasele, numeroși căpitani au așteptat în 1857, și mai așteaptă încă, o decizie de la Constantinopol, și dacă va întârzia ei vor încărcă în altă parte. În

p. 359 timpul // lunii decembrie 1853, numai două vase grecești de tonaj mic au putut ajunge la Brăila. Vapoarele agenției Lloyd, în ciuda navigării ușoare au fost obligate să descarce la Varna o parte a încărcăturii lor, pentru a trece bara și a ajunge la Galați [...]

- p. 363 Pentru a trece de dificultățile naturale, diplomatice, comerciale și militare, care fac navigația pe Sulina anevoioasă, s-a hotărât înainte de război, să se deschidă Dunării un nou traseu, iar în timpurile de pace ideea a fost reluată cu o ardoare, care poate ar face ca proiectele să devină realitate.

- p. 364 După ce curge spre est, în ciuda curbelor cauzate de întâlnirea cu AlpII // și Carpații, acest fluviu pe punctul de a atinge Marea Neagră se întoarce brusc spre nord, lângă micul sat Cernavoda, nu departe de Rasova și nu întâlnește marea decât după 100 de leghe.

Unii afirmă că fluviul nu a avut întotdeauna acest circuit. Odată, urmând linia dreaptă, el curgea de la Cernavoda la Constanța și anumite hărți menționează deasupra acestui oraș gurile și albia primitivă a fluviului. Această cale, în eventualitatea când a existat, ar putea fi redeschisă, fie restabilind vechea albie, fie săpând un canal. Poarta s-a gândit la acest proiect acum 15 ani, iar prințul

⁸⁴ Clemens Metternich (1771–1859), cancelar al Austriei (1809–1848).

Alexandru Ghica, caimacamul actual al Țării Românești, s-a ocupat serios de el. Ingineri au vizitat locurile, au făcut studii, au alcătuit planuri, au constatat posibilitatea săpării unui canal, grație existenței unor lacuri.

Un canal ar aduce mari servicii comerțului. Ar ajuta la navigația pe Dunăre și ar tranșa definitiv problema trecerii prin gura Sulina [...]

Capitolul IV

p. 366

Organizarea juridică a comerțului

Piedicile puse de către Poartă comerțului românesc, care nu au existat niciodată legal, au încetat de fapt în 1829. Monopolul mărfurilor și cerealelor, firmele anuale ce enumerau mărfurile cerute de Constantinopol, tarifele ce fixau taxele acestor articole la prețuri mai mici decât prețurile curente, dările gratuite de unt, lemn, grâu, oi, cai, privilegiile negustorilor greci, articolele acaparate de către negustorii turci din Rusciuc sau de oriunde, nu sunt din fericire decât de domeniul istoriei. Tratatul recent precum și stipulațiile vechi sunt respectate și executate; comerțul din Țara Românească este liber de orice intervenție străină, ca orice comerț al unei națiuni independente [...]

Țara Românească preferă, dintre toate codurile comerciale, pe cel care dintre p. 371 toate consacră cel mai bine ideile de egalitate civilă, justiție naturală și conciliază în cei mai buni termeni libertatea tranzacțiilor și garanțiile sociale. Într-un cuvânt a ales legile franceze. Ea le-a luat fără a le modifica, fără a le trunchia, fără lacune și fără restricție. Codul nostru de comerț, tradus pur și simplu în română a devenit codul comercial actual al Țării Românești⁸⁵. A fost tradus și promulgat. Această p. 372 promulgare // nu a ridicat nici o opoziție din partea partizanilor celor mai devotați ai Rusiei sau ai Austriei și a fost primit cu cea mai mare satisfacție de către negustori.

Principiile codului român sunt deci ale noastre. Sunt cele ale libertății. Astăzi, în această țară atât de sugrumată, atât de monopolizată, atât de înăbușită, toată producția este liberă, fiecare individ este liber să profeseze comerțul. Oricine poate să vândă sau să cumpere, să recurgă la credit, să subscrie efecte negociabile, să se dedice speculațiilor sau să deschidă magazine și să vândă cu amănuntul. Nu se ține seama nici de religie, nici de naționalitate, nici de antecedentele sale. Nu i se impune să fie afiliat la nici o corporație, să furnizeze garanții, să justifice resursele financiare. Negustorii nu sunt supuși decât unei obligații, plata unei patente, al cărui quantum este mic, și a cărei cifră nu variază decât pentru a taxa în raport cu negoțul.

Orice francez cunoaște organizarea // comerțului românesc din moment ce p. 373 este la fel cu cea a comerțului francez [...]

⁸⁵ „M. G. Manu, distins avocat din București, autor deja cunoscut al unor cunoscute lucrări geografice și printr-o scriere despre *Cel de-al patrulea punct al garanției* (menținerea privilegiilor și imunităților religiei grecești în Imperiul otoman), a publicat un comentariu elegant al Codului comercial” (n.a).

Tribunalele sunt compuse din boieri și din negustori, aleși dintr-o listă în care sunt înscrși toți marii negustori, atât indigeni cât și străini. În prima instanță, tribunalul este format din doi boieri și trei negustori, iar la apel, din doi boieri și trei negustori. Dacă negustorii aleși sunt străini aflați sub protecție consulară, ei trebuie, înainte de a fi instalați la tribunal, să jure că vor judeca după legea românească și că se vor supune acesteia în toate stipulațiile ei pe timpul mandatului lor.

- p. 374 Dacă Țara Românească, a pășit atât de greu pe calea legislației comerciale liberale, nu a luat în schimb nici o măsură // care să o împiedice și a demonstrat maturitatea sa în afaceri [...] Totuși au fost comise mai multe erori. Monopolurile, vămile și un regulament abuziv și perimat au împiedicat dezvoltarea afacerilor. Doriți exemple? S-a creat monopolul jocurilor de cărți și cel al taxelor locale care trebuie plătite la intrarea în oraș, în profitul municipalității, asupra următoarelor produse: vin, rachiu, gudron, tutun, vinuri străine și boi pentru tracțiune. Aceste taxe sunt puse asupra produselor cum făceau vămile interne, ele jenează circulația și scumpesc mărfurile. Alte drepturi sunt percepute la intrarea în diferite porturi, ca acela din Brăila, unde fiecare navă plătește 9 parale (aproape nouă centime) pe tonă, crescând astfel nemulțumirile. S-a suprimat vama între Țara Românească și Moldova, grație inițiativei și compromisurilor muntene, dar aceeași autoritate a ridicat, contrar tratatelor încheiate între Poartă și puterile străine, drepturile de vamă, de la 3% la 5%, a exagerat valoarea obiectelor printr-un tarif fals și a lovit în anumite articole, ca de exemplu: lipitorile [...]
- p. 375 Ar trebui să înceteze îngrădirile interioare puse exploatării industriale. Astăzi boierii au monopolul producerii și vânzării băuturilor, ca și pe cel al comerțului cu făină. Numai lor și agenților lor le este permis să construiască o moară, să aibă o cârciumă sau un han [...] La fel de ofensatori sunt cei care urmăresc staționarea sau plecarea comercianților străini în Principat și obligația celor care trec pe aici de a
- p. 376 avea un pașaport pentru fiecare deplasare [...] Nici un străin nu poate părăsi Țara Românească fără un permis de liberă trecere de la // consul și este refuzat atunci când, din oricare motiv, pretinde a fi creanțierul unui călător. Din această măsură, bună în anumite cazuri, izvorăsc multe inconveniente. Cel mai frecvent este că furnizorii așteaptă plecarea unui străin pentru a-i prezenta notele umflate, fără a-i ierta nimic, sub amenințarea că va fi chemat la cancelarie și de a vedea pus embargo asupra mărfurilor sale, bagajelor și chiar a persoanei recalitrante. Obiceiurile proaste ale funcționarilor se răsfrâng asupra călătorilor, care nu pot face nimic. Iată un exemplu. Am debarcat la Brăila, când era trecut de miezul nopții, împreună cu episcopul de Nicopole, vicarul său și o sârmană femeie bolnavă. Ora era atât de nepotrivită, încât nu ni s-a îngăduit să-l deranjăm pe căpitanul portului pentru a ne viza pașapoartele, apoi ni s-a spus că trebuie să înnoptăm în magazia de bagaje. De fapt ne-au închis acolo fără nici o ceremonie. Din fericire, unul dintre noi, înarmat cu o recomandare pentru prefectul orașului, a putut să i-o trimită și să-l elibereze pe episcop, pe vicar și pe biata femeie. Toți au căzut victime nesimțirii funcționarului, care era obosit de ora târzie la care // sosise vaporul Companiei
- p. 377 Dunării [...] Monopolurile și drepturile locale sau generale de vamă nu au fost create și extinse, decât în folosul vistieriei. Precauțiile împotriva străinilor au fost

din cauza distanței, a capitulațiilor și a imposibilității unui musulman de a apărea în fața unei autorități judiciare străine. Dar toate aceste cauze nu au acum nici o bază, așa cum nu au avut nici atunci când au fost luate. Imposibilitatea de a acționa în fața tribunalelor franceze, puternică în timpul lui Ludovic al XIV-lea, nu mai există astăzi, iar distanța nu scuză menținerea unui obicei pernicios, mai ales în timpurile de astăzi, când vapoarele și căile ferate au redus la șase zile distanța dintre București și Paris [...]

Astăzi le este permis tuturor comercianților, de orice naționalitate de a intra, a p. 378 staționa și de a face orice afaceri în aceste ținuturi. O singură națiune și o singură religie se află în afara acestei toleranțe generale, și am spus deja în prima parte a lucrării, este națiunea suzerană. Supușii mahomedani ai sultanului nu pot intra, nici staționa, nici nu pot desfășura activități comerciale în Țara Românească, înainte de a obține o autorizație specială a ministrului de stat. Această autorizație, valabilă numai o dată, specifică timpul și scopul pentru care a fost acordată. Probabil aceste precauții au fost utile, dar își pierd sensul în momentul când nu mai pot fi impuse. Dacă turcul era omnipotent, rapace, delapidator, el putea intra în // Țara Românească p. 379 fără permis [...]

Guvernul român ar trebui să aplice principiile libertății comerciale și pe cele ale legislației franceze, să pună capăt abuzurilor, să amelioreze căile de comunicație, pregătind navigația râurilor și pe cele ale drumurilor terestre; să încurajeze libertatea întreprinderilor de transport și ușurința circulației; să însănătoșească comerțul *en détail* să ridice prin educație și onoare nivelul negustorilor evrei și greci sau să-i disciplineze; să stârpească camăta, tranzacțiile ilicite, fraudele în vânzarea mărfurilor; să nu permită nici unei puteri să pună timbrul său, așa cum a permis Rusiei în 1841, pe mărfurile importate din principate. Să încurajeze și să ușureze sosirea, staționarea și operațiile străinilor; să creeze funcționari publici care să supravegheze tranzacțiile financiare, să ușureze vânzarea și cumpărarea de mărfuri, să constate evoluția monedelor, așa cum fac agenții noștri de schimb și // misiții noștri; să constituie burse comerciale organizate p. 380 de către stat și care să funcționeze liber, unde cursul de schimb, oficial stabilit și controlat să prevină toate abuzurile actuale; să facă așa încât tribunalele să devină active, oneste, capabile, cerând candidaților la funcțiile oficiale calități profesionale și morale, pe care numai crearea unei școli de drept le poate garanta [...]

Astăzi industriașii și comercianții sunt aproape toți străini. Românii sunt p. 381 agricultori și proprietarii de pământ. Legile țării și poate aptitudinile poporului au făcut această realitate. Legislatorul, interzicând străinilor dreptul de a cumpăra pământuri înainte de a sta în țară zece ani și de a obține naturalizarea, i-a forțat să-și plaseze capitalul în comerț, iar astăzi îi împinge spre industrie. Românii scăpați de concurența străină, favorizați de climă, fertilitatea solului și prețurile scăzute ale pământului, s-au aruncat asupra proprietăților teritoriale și agriculturii [...]

În ciuda fecundității lor, pământurile din valea Dunării nu-și răsplătesc p. 382 cultivatorii în aceeași proporție cu cei ce practică comerțul sau industria. Agricultură este atât de înapoiată în aceste ținuturi, încât marii proprietari nu-și pot scoate cheltuielile, iar micii cultivatori nici atât [...]

LEV NICOLAEVICI TOLSTOI

(1828–1910)

Proeminentă personalitate a literaturii moderne ruse, L. N. Tolstoi este unul dintre iluștrii reprezentanți ai prozei realist-critice pe plan universal. Provenit dintr-o familie nobiliară. Tolstoi s-a născut la 28 august 1828, la Iasnaia Poliana, o mică localitate din gubernia Tula, la sud de Moscova. Între 1844 și 1847, el a urmat cursurile Universității Kazan, secția de limbi orientale, pe care le-a abandonat în septembrie 1847. Datorită insuccesului în administrarea moșiei părintești, L. N. Tolstoi a urmat exemplul fratelui său mai mare, Serghei și a optat în primăvara anului 1852 pentru cariera militară, intrând ca subofiter în cadrul armatei ruse din sud, care desfășura lupte pentru încheierea cuceririi Caucazului. Din această perioadă, datează și primele încercări (și succese) literare: nuvela *Incursiunea*, fiind publicată în 1853 de prestigiosul periodic social-politic și literar „Sovremennik” (Contemporanul). Tolstoi și-a scris principalele opere între 1863–1899. Dintre acestea se remarcă epopeea istorică *Război și pace* (*Voyna i mir*), scrisă între 1865–1869 care, pe fondul zbuciumat al campaniei napoleonice din 1812 oferă o excelență frescă a societății ruse de la începutul secolului XIX. Ea a fost urmată de *Anna Karenina* (1875–1877), veritabil rechizitoriu la adresa instituțiilor, mentalității și moralei din societatea rusă a epocii lui Alexandru al II-lea. Alte realizări remarcabile ale creației sale sunt: *Învierea* (1899), *Moartea lui Ivan Ilici* (1886) și *Puterea întunericului* (1887). Opera lui L. N. Tolstoi s-a impus publicului larg prin remarcabila sa capacitate de cuprindere, prin adâncimea viziunii, acuitatea observației sociale și psihologice, sentimentul tragicului și omenescului. În ultimii ani ai vieții, scriitorul a intrat într-o fază de misticism exacerbat, care i-a afectat, grav și starea sănătății. A murit la Astapovo (gubernia Riazan) în august 1910.

Trecerea și șederea lui L. N. Tolstoi prin spațiul românesc sunt prilejuite de evenimentele care au debutat la 8/20 noiembrie 1853, odată cu declanșarea războiului Crimeii. După cum se știe, în prima etapă a conflictului, trupele ruse au acționat în Caucaz, au invadat, la 11/23 martie Moldova și cea mai mare parte a Țării Românești și au distrus flota turcă în confruntarea navală de la Sinope. După o scurtă permisiune care i-a prilejuit revederea părinților la începutul lui martie 1854, L. N. Tolstoi, împreună cu alți ofițeri și soldați din armata din Caucaz, a fost detașat în cadrele armatei de la Dunăre care acționa împotriva forțelor turcești din Bulgaria de nord. La 17 martie (s. v.) 1854 a ajuns la București, în calitate de aghiotant al generalului Piotr Dimitrievici Gorceakov, cu care era înrudit. Tolstoi a părăsit capitala Țării Românești, la 20 iulie/2 august același an, după retragerea armatei ruse din fața Silistrei (iunie 1854) fiind transferat la cerere în Crimeea pe frontul principal de luptă. Traversând pe rând orașele Focșani, Tecuci, Bârlad, Vaslui, Iași, L. N. Tolstoi a ajuns la 3/16 septembrie la punctul de frontieră Sculeni, iar apoi prin Herson și Odessa, sosit, la 7/20 noiembrie 1854 la Sevastopol. Amintirile și peripecțiile din această etapă a vieții sale sunt consemnate cu mult realism și plasticitate în volumul *Povestiri din Sevastopol*, publicat doi ani mai târziu.

Consemnările sale din perioada șederii în spațiul românesc sunt cuprinse în cele cinci scrisori adresate mătușii sale Tatiana Alexandrovna Ergolskaia și conțin impresii despre viața în capitala munteană. Redactate într-o manieră plăcută, într-un stil ușor romanțios, ele prefigurează pe scriitorul de mai târziu și, în opinia noastră, nu au o valoare documentară deosebită. Ca și alți peregrini din epocă și L. N. Tolstoi critică starea jalnică a căilor de comunicație și a mijloacelor rudimentare de transport din cele două principate. Nu putem face totuși abstracție de tonul pozitiv al consemnărilor sale, precum și de impresia specială pe care i-o produce Bucureștiul și viața sa mondenă. Din cele cinci scrisori, numai patru sunt relevante, ultima epistolă, deși scrisă din București, redă doar impresiile scriitorului despre confruntarea militară ruso-turcă de la Silistra.

Șederea lui L. N. Tolstoi în spațiul românesc mai poate fi documentată și prin *Jurnalul* (aproape zilnic), întocmit de scriitor și care a văzut lumina tiparului după moartea sa. Publicarea a fost începută în 1934, odată cu volumul 46 al seriei de *Opere complete* ale scriitorului, apărută la principală editură beletristică din fosta U.R.S.S., Rossizdat. Jurnalul conține, în mare parte, știri cu caracter strict personal și ne permite să reconstituim, cu mult mai multă precizie, itinerariul lui Lev Nicolaei Tolstoi prin Moldova și Țara Românească în 1855. Totodată el relevă impresiile scriitorului despre societatea românească.

Despre Tolstoi și trecerea sa prin spațiul românesc au scris: Nicolae Tolu, *Tolstoi în România*, în „Viața Românească”, 1928, XX, vol. 73, p. 105-114; V. Harca, *Tolstoi în România*, în „Viața Basarabiei”, 1932, I, nr. 7, p. 1-6; Vladimir Dogaru, *Tolstoi în România*, în „Universul literar”, 1941, I, nr. 18, p. 3; Janina Ianoși, Ion Ianoși, *Lev Tolstoi. Jurnal*, vol. I (1847-1895), București, Editura Univers, 1975; Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeei și epocii Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, an III, nr. 1, 2000, p. 26.

LEV NICOLAEVICI TOLSTOI

Dunărea. Sevastopolul (1854)¹

I

13 martie <1854>. <București>. De la Kursk am făcut mai bine de 2 000 de p. 280 verste², în loc de 1 000 cât credeam și am mers prin Poltava, Bălți, Chișinău și nu prin Kiev, ceea ce ar fi însemnat un ocol. Până la guvernământul de la Herson am avut un echipaj excelent, dar de acolo am fost nevoit să-mi părăsesc echipajul și să fac <peste> 1 000 de verste schimbând caii pe un drum îngrozitor până la frontieră și de la frontieră până la București. Este un drum imposibil de descris, trebuie să-l fi încercat măcar odată, pentru a înțelege plăcerea de a străbate 1 000 de verste într-o căruță mai mică și mai proastă decât cele în care se transportă la noi fânul. Nu înțelegeam nici o vorbă în românește și nu am găsit pe nimeni care să priceapă <limba> rusă și am plătit pentru 8 cai în loc de 2. De aceea, deși călătoria mea nu a durat decât nouă zile, am cheltuit peste două sute de ruble și am ajuns aproape mort de oboseală.

II

17 martie. Prințul³ nu era aici. A sosit abia ieri și m-am dus la el. M-a primit mai bine decât credeam, ca un adevărat părinte. M-a îmbrățișat, m-a asigurat că pot veni să mănânc în toate zilele la el // și că ar vrea să mă păstreze <ca aghiotant> pe p. 281 lângă el, dar aceasta încă nu s-a decis ...

¹ Pentru actuala versiunea s-a folosit ediția din 1906: Leon Tolstoi, *Vie et œuvre. Memoires, souvenirs, lettres, notes et documents biografiques*, Réunis coordonnés et annotés par P. Birukov, Paris, Société du Mercure de France, 1906, p. 280-290.

² O verstă echivala cu 1 071 m.

³ Este vorba de prințul Mihail Dimitrievici Gorceakov (1795-1861), general de infanterie, rudă îndepărtată a lui Tolstoi și care în perioada 1853-1854 a fost comandantul trupelor ruse din principate.

Te rog să mă scuzi, dragă mătușă, că îți scriu atât de puțin, dar nu sunt încă în apele mele: acest oraș mare și frumos, toate aceste festivități, opera italiană, etc, teatrul francez, cei doi tineri Gorceakov care sunt băieți foarte buni. Toate acestea au făcut ca să nu stau nici două ore la mine <acasă> și nu m-am gândit la ocupațiile mele.

III

22 martie. Ieri am aflat că nu voi rămâne pe lângă print, ci voi merge la Oltenița să mă alătur bateriei mele.

IV

Mai <1854>. În timp ce dumneata mă credeai expus la toate pericolele războiului, eu n-am cunoscut încă praful de pușcă turcesc și stau foarte liniștit la București unde mă plimb, particip la <concerte> muzicale și mănânc înghețată. Într-adevăr în tot acest timp, cu excepția a două săptămâni pe care le-am petrecut la Oltenița, unde am fost detașat la o baterie și a unei săptămâni pe care am petrecut-o făcând curse prin Moldova, Muntenia și Basarabia din ordinul generalului Seriputovski⁴ pe lângă care sunt atașat în prezent în calitate de ordonanță, am rămas la București. Trebuie să-ți mărturisesc cu sinceritate că acest gen de viață un pic împrăștiată, trândavă și foarte costisitoare pe care o duc aici, îmi displace profund.

p. 282 Înainte, cel puțin, serviciul <militar> era cel care mă reținea // dar în prezent am rămas la pat cel puțin trei săptămâni din cauza unei febre pe care am contractat-o în timpul călătoriei. Slavă domnului, pentru moment sunt refăcut suficient pentru ca, în două-trei zile să mă alătur generalului meu care este în tabără în apropiere de Silistra⁵. În legătură cu generalul meu, pare a fi un om foarte curajos și deși îl cunoaștem destul de puțin, s-a arătat destul de binevoitor în ceea ce mă privește. De asemenea, agreabil este și faptul că statul său major este compus, în mare parte, din oameni de condiție bună. Cei doi fii ai prințului Serghei, pe care i-am găsit aici sunt băieți de treabă, mai ales cel mic care n-a făcut încă cunoștință cu <câmpul de> luptă. Are o deosebită noblete a caracterului și o inimă bună. Îl iubesc mult.

Jurnal

(1847–1890)⁶

p. 91

... 14 martie 1854. București. Încep un caiet nou de jurnal, după un interval de aproape o lună, timp în care am trăit și am încercat atâtea, încât n-am avut vreme nici să gândesc și, cu atât mai puțin, să fac însemnări. Din Caucaz am ajuns

⁴ Seriputovski, Adam Osipovici (?–1860), general-locotenent, comandantul artileriei ruse în cadrul armatei de la Dunăre.

⁵ Localitate în Bulgaria, port la Dunăre. În perioada mai iunie 1854, aici au avut loc lupte înverșunate între armata rusă și cea otomană.

⁶ Pentru actuala versiunea am folosit ediția Lev Tolstoi, *Jurnal* vol. I (1847–1895). Versiunea în limba română de Janina Ianoși, prefată, tabel cronologic și note de Ion Ianoși, București, Editura Univers, 1975, p. 91–107.

la Tula⁷, mi-am vizitat mătușile, sora, pe Valerian și am aflat de avansarea mea. Toți trei frații⁸ și Perfilievii au venit la mine și m-au luat la Moscova. De la Moscova am trecut prin Pokrovskoe, unde mi-am luat rămas bun de la mătușica mea Pelaghia Ilinișna, de la Valerian, de la Mașa și Serioja. Aceste două despărțiri, în special ultima, mi-au oferit clipe dintre cele mai fericite din viață. De acolo m-am dus la Mitenka⁹, care, mai că după sfatul meu, a părăsit Moscova și, prin Poltava, Chișinău, etc., acum trei zile am ajuns la București.

Situația slujbei mele de aici este nedefinită, iar eu, de o săptămână, sunt din nou chinuit de îndoieli. Nu cumva începe, pentru mine, din nou, o perioadă de încercări?

De altfel, vinovat sunt chiar eu, fericirea m-a răsfățat: m-am lăsat dus și, în multe privințe, am ce să-mi reproșez, începând din ziua plecării mele de la Kursk și până în momentul de față. E trist să constat că n-am fost în stare să trec prin fericire, la fel cum n-am fost în stare să trec prin nefericire. Acum mă voi duce la comandantul diviziei, la statul major al corpului de armată, voi face unele târguieli, mă voi plimba și voi veni acasă să scriu niște scrisori și să iau masa. După masă mă voi ocupa cu ce-o fi, iar spre seară mă duc la baie. Seara voi sta acasă și mă voi ocupa de *Adolescență*.

15 iunie. Trei luni de pauză. Trei luni de inactivitate și de o viață de care mă pot declara mulțumit. Cam trei săptămâni am fost la Scheideman și-mi pare rău că n-am rămas acolo. Cu ofițerii aș fi ajuns să mă înțeleg și cu comandantul bateriei m-aș fi aranjat. În schimb, societatea proastă și furia mea tănuțată provocată de situația precară în care mă aflu ar fi acționat pozitiv asupra mea. M-aș fi supărat, aș fi // tânjit, m-aș fi străduit să mă ridic moralmente deasupra situației mele și aș fi p. 92 devenit mai bun – aș fi lucrat.

Transferul meu la statul-major¹⁰, sosit chiar în perioada în care mă certasem cu comandantul bateriei, mi-a măgulit orgoliul. Boala, în timpul căreia n-am putut nici măcar să mă reîntorc pe făgașul vechilor ocupații și al muncii cinstite având drept țel doar binele, mi-a demonstrat în ce măsură m-am stricat. Cu cât ajung mai sus în opinia publică, cu atât mai jos ajung în propria mea opinie. De câteva ori am avut femei, am mințit, am fost înfumurat și, lucrul cel mai îngrozitor, în luptă, m-am comportat altfel decât mă așteptam.

Asediul Silistrei a fost ridicat¹¹, eu n-am intrat încă în probleme, situația mea în cercul camarazilor și al conducerii e bună, în ciuda rămășițelor bolii și a micii mele răni, sănătatea mi-e bună, iar din punct de vedere moral am luat hotărârea fermă de a-mi închina viața întru folosul aproapelui.

Pentru ultima oară îmi spun: Dacă mai trec trei zile în care să nu fac nimic spre folosul oamenilor, mă omor. Ajută-mă Doamne!

⁷ Localitate în Rusia, la sud de Moscova.

⁸ Este vorba de cei trei frați ai lui Lev Nicolaevici, Nicolai, Serghei și Dimitri.

⁹ La moșia lui D. N. Tolstoi, Scerbacevka.

¹⁰ După o perioadă de serviciu în brigăzile 11 și 12 de artilerie, Tolstoi a fost transferat la comandamentul de artilerie al armatei de la Dunăre, în fruntea căreia se afla generalul A. I. Seriputovski.

¹¹ Episod din războiul ruso-turc, petrecut la sfârșitul primei decade a lunii iunie 1854.

Până la prânz scriu scrisori: lui Serioja și mătușilor, dacă reușesc, lui Volkonskaia. După masă continui *Însemnările artificierului*.

23 iunie. Pe parcursul drumului de la Silistra la Maia¹² am trecut prin București. Am jucat și a trebuit să împrumut bani. Situație înjositoare pentru oricine, iar pentru mine, în special. Am scris scrisori: mătușii, lui Mitea, lui Nekrasov¹³ și lui Osika¹⁴. Nu știu de ce să mă apuc mai departe și în consecință nu fac nimic. Cred că cel mai bine ar fi să lucrez la *Romanul unui moșier rus* ...

24 iunie. De dimineață m-am așezat la lucru; n-am făcut însă nimic și am fost bucuros că a venit să mă deranjeze Gorceakov. După dejunul de la general l-am citit pe Béranger¹⁵, m-am dus la doctor care mi-a declarat că trebuie să mi se facă operația și că trebuie să mă îngrijesc cam o lună și jumătate. Până noaptea am pălăvrăgit cu Subin despre sclavia noastră rusească. E adevărat că sclavia e un rău, dar un rău extrem de plăcut. //

p. 93 <29 iunie>. Zi de zi am tot amânat operația în așteptarea transferului la București, iar aici am amânat-o, așteptând locuința și doctor. La Giurgiu au avut loc evenimente la care aș fi putut participa, dacă aș fi fost sănătos. Bani n-am nici un sfanț și sunt dator. În scrisoarea primită ieri, Valerian îmi scrie că n-are nici cai, nici bani. Am de gând să-mi îngrijesc serios sănătatea. Vreau să trăiesc vesel și fără griji, nu știu ce va ieși din dorința aceasta. [...]

p. 94 6 iulie. Toată ziua l-am citit ba pe Lermontov¹⁶, ba pe Goethe¹⁷, ba pe Alphonse Karr¹⁸, fără să mă pot apuca de lucru. Oricât mi-aș spune că nu sunt ambițios și oricât m-aș strădui să fiu sincer în asta, *le bout de l'orille se montre //*

p. 95 *mal gré moi*. Mi-a fost neplăcut să aflu aici că Osip Seriputovski a fost rănit și că s-a raportat despre el împăratului. Invidie ... și ce motiv meschin și față de cine, un om de nimic !

7 iulie. Nu sunt modest! Iată marele meu defect. Ce sunt eu de fapt? Unul dintre cei patru fii ai unui locotenent-colonel în retragere, rămas de la vârsta de 7 ani fără părinți sub tutela unor femei și a unor străini, care n-a primit nici educația modernă, nici una științifică și care la 17 ani a ieșit în lume fără o mare avere, fără nici un fel de situație socială și, cel mai important, fără reguli; un om care și-a distrus afacerile până la ultima limită, care și-a petrecut cei mai buni ani din viață fără un scop și fără plăcere, care, în sfârșit, s-a autoexilat în Caucaz, pentru a fugi de datorii și, în special, de obiceiuri, iar de acolo, agățându-se de mai știu eu ce legături dintre tatăl său și comandantul armatei, a trecut în armata Dunării sublocotenent, la 26 de ani, în afară de soldă aproape fără mijloace (pentru că acele mijloace de care dispune trebuie să le folosească pentru plata datoriilor ce

¹² Maia Catargi, sat situat în nord-estul Bucureștilor, azi dispărut.

¹³ Nekrasov, Nicolai Alexeevici (1821-1878), cunoscut poet rus.

¹⁴ Osip Adamovici Seriputovski, fiul generalului cu același nume, camarad cu Tolstoi.

¹⁵ Béranger, Pierre Jean de (1780-1857), poet francez cu tendințe antimonarhice și anticlericale.

¹⁶ Lermontov, Mihail Iurievici (1811), poet romantic rus.

¹⁷ Goethe, Johann Wolfgang (1749-1832), filozof și scriitor german, reprezentant de seamă al clasicismului.

¹⁸ Jean Alphonse Karr, scriitor francez (1808-1872), colaborator la revista umoristică, „Les guêpes”, autor al romanelor *Sous les tilleuls* (1832), *Hortense* (1842).

i-au rămas), fără protectori, fără iscusința de a trăi în înalta societate, fără cunoștințe privind slujba sa, fără nici un fel de capacități practice; dar cu un uriaș amor-proprriu ! Da, asta-i situația mea socială. //

Dimineața am scris această pagină și am citit *Louis Philippe*¹⁹. După masă și p. 96 încă foarte târziu am început să scriu la *Însemnările artificierului* și până seara am scris destul de mult, în ciuda faptului că au fost pe la mine Olhin și Andropov. După plecarea lui Andropov m-am rezemat de balcon și m-am uitat la felinarul meu drag, care luminează atât de plăcut printre ramuri. După câțiva nori negri care au trecut și au udat aici pământul, a rămas unul mare, care a acoperit întreaga parte de sud a cerului, și în aer o anumită transparență și umiditate plăcută.

Drăgălașa fiică a gazdei stătea, ca și mine, la geamul ei, rezemându-se în coate. Pe stradă a trecut o flașnetă, și când sunetele bunului și bătrânului vals depărtându-se din ce în ce, s-au stins în sfârșit cu totul, fetița a oftat din adâncul sufletului, s-a ridicat și a plecat repede de la fereastră. M-am simțit dintr-o dată atât de dulce trist, încât am zâmbit fără să vreau și am rămas multă vreme să-mi privesc felinarul, a cărui lumină era când și când acoperită de ramurile legănate de vânt, să privesc copacul, grilajul, cerul și totul mi s-a părut și mai frumos ca odinioară. Am să-mi reproșez pentru azi trei neseriozități: 1) am uitat de pian; 2) nu m-am îngrijit de raportul privind transferul; 3) am mâncat ciorbă, deși am o diaree din ce în ce mai acută.//

10 iulie. Am recitit *Un erou al timpurilor noastre*²⁰, l-am citit pe Goethe și p. 98 doar spre seară am scris foarte puțin. De ce ? Lene, nehotărâre și pasiunea de a-mi privi mustățile și coșurile. Fapt pentru care îmi fac două muștrări. I-am încredințat azi lui Boborâkin, care a fost la mine și se duce la general, raportul meu cu privire la transfer. Încă un reproș pentru că am râs de Olhin față de Boborâkin.

11 iulie. Olhin a venit de dimineață la mine, să mă anunțe că se duce la Leova²¹ și că ar dori să-mi încredințeze mie caii și lucrurile lui, fapt de la care, fără voie, m-am eschivat spunându-i că nu am bani. Într-adevăr, mă aflu din nou într-o situație financiară dificilă: nici o copeică, cel puțin până la mijlocul lui august, nu se prevede de nicăieri, excluzând banii de furaje, și-i mai sunt dator și doctorului. Spun nu se prevede, pentru că am primit azi „Sovremennik”-ul și sunt convins că manuscrisele mele zac pe undeva la vamă. Voi clarifica acest lucru imediat ce mă înzdrăvesc. Seara am avut prilejul să-mi pun la încercare închipuirea cu privire la renașterea mea întru viața veselă. Extrem de drăguță fiica măritată a gazdei, care a cochetat cu mine în neștire, și-a exercitat înrăurirea asupra mea, în ciuda faptului că m-am constrâns cât am putut; am suferit ca și altădată, adică îngrozitor de timiditate.

În convorbirea avută azi cu doctorul, mi-a dispărut părerea prostească și nedreaptă ce mi-o făcusem la adresa valahilor și pe care mi-am însușit-o de la nătarăii cu care am avut de-a face până acum. Soarta acestui popor este duioasă și tristă. Am citit azi și din Goethe și drama lui Lermontov, în care am descoperit

¹⁹ Roman de Eugène Sue.

²⁰ Roman al lui M. L. Lermontov, scris în 1834.

²¹ Localitate în Republica Moldova, situată pe malul Prutului.

multe elemente noi și frumoase și *Casa Rece* a lui Dickens²². E a doua zi în care încerc să compun versuri. Să vedem ce o să iasă din asta.

Deocamdată am să-mi reproșez doar lenea, deși am scris și plănuit multe lucruri bune, totuși prea puțin și lenevos.

12 iulie. De dimineață mi-am simțit corpul greu și nu m-am putut constrânge să lucrez. Toată ziua am citit „Sovremennik” [...].

p. 99 13 iulie. [...] Dimineață târzie, deoarece m-am sculat la 10, am citit despre Muntenegru, am scris câte ceva și am flecărit cu camarazii care au venit la mine. După masă a trebuit să mă constrâng să scriu, puțin și neclar. Pe la ora 9 a venit Bartolomei și cu el am ieșit prima oară, am fost la Herăstrău și am stat de vorbă până la 12. Aș putea să-mi fac reproșuri pentru lene, dar luând în considerație suferințele și boala – mă iert; în schimb ticăloșia de a fi cerut doctorului să-mi facă o incizie și apoi de a mă fi speriat și de a-l fi rugat să amâne, merită bătaie, bice.

14 iulie. [...] Înainte de a da curs transferului meu, bătrânul bașibuzuc ține neapărat să-l anunțe în prealabil pe cneaz. Poate că ar fi cazul să mă gândesc mai mult la acest transfer. Poate că nu voi reuși să-mi transform caracterul și fac doar o prostie, și încă esențială din dorința de a-l transforma. Să fie oare lipsa de hotărâre acel defect capital pe care trebuie să-l îndrept ? Nu există oare două feluri de caracter, demne de același respect: unele hotărâte, altele meditative ? Nu cumva fac parte din a doua categorie ? Și dorința de a mă îndrepta nu este ea oare dorința de a fi ceea ce nu sunt, cum spune Alphonse Karr. Mi se pare că acesta este adevărul. Există defecte mai categorice (absolute) cum ar fi: lenea, minciuna, irascibilitatea, egoismul, care sunt întotdeauna defecte. //

p. 100 18 iulie. Dejunul meu n-a reușit: nici Gorceakov, nici doctorul n-au putut veni. Singur Bartolomei mi-a mâncat purcelul și s-a arătat entuziasmat de Schiller. Înainte de masă am citit, după masă am citit și – lucru ciudat – am dormit până la ora 8, așa că toată ziua n-am făcut nimic. Noverejski mi-a adus 45 de ruble, din care am de gând să-i dau doctorului 40, iar din rest, mai împrumutând ceva de la Gorceakov să mă duc la Buzău și să aștept acolo statul major și însănătoșirea [...].

20 iulie. *Moara Domnească*²³

p. 101 Ieri dimineață am citit și m-am pregătit de plecare. Seara m-am dus cu Malîșev fără nici o noimă și cât se poate de nehotărât la Moara Domnească, unde mi-am și petrecut toată ziua. Pentru aceste două zile îmi reproșez: 1) lipsa de hotărâre în cazul // plecării, 2) nervozitatea de ieri dimineață la adresa lui Alioșa și 3) puțin – lenea de ieri.

21 iulie. <Sinești>²⁴. Dimineața devreme m-am trezit și m-am dus la Sinești. În general sunt nemulțumit de ziua de azi [...]. Aseară am uitat să notez plăcerea pe care mi-a făcut-o Schiller cu al său *Rudolf de Habsburg*²⁵ și cu câteva poezii filozofice mai mici. În prima este minunată simplitatea, plasticitatea și poezia veridică și liniștită. În schimb, în a doua m-a uimit, mi s-a înscris în suflet, cum

²² Charles Dickens (1812-1870), scriitor englez, autor de romane cu tentă umoristică și moralizatoare.

²³ Sat, com. Găneasa, jud. Ilfov.

²⁴ Sat și com., jud. Ilfov.

²⁵ Piesă mai puțin cunoscută a lui Friedrich von Schiller.

spune Bartolomeu, ideea că pentru a înfăptui ceva măreț trebuie să-ți concentrezi toate forțele sufletului într-un singur punct. Reproșuri: 1) pentru nehotărâre și faptul că nu m-am abținut și am mâncat brânză, 2) pentru trândăvia de toată ziua, în special dacă nu lucrez măcar acum un pic.

24 iulie. <Curești>²⁶ [...] Ciudat, dar numai acum am remarcat unul din importanțele mele defecte: înclinația jignitoare și în măsură să provoace invidia celorlalți, de a scoate în evidență toate avantajele de care dispun. Pentru a trezi dragostea față de tine, trebuie, dimpotrivă, să ascunzi tot ceea ce te face să ieși din regula generală. Târziu am înțeles acest lucru. Nu voi înainta raportul până când nu voi fi în stare să fac rost de cai, și voi întrebuința toate mijloacele pentru asta. Deocamdată nu voi avea cu nimeni alte relații decât de serviciu. Îmi reproșez lenea.

25 iulie. Am plecat din Curești devreme și tot drumul m-am chinuit teribil, atât fizic – fața îmi ardea îngrozitor // și se spunea – cât și moralmente. Așa-zișii p. 102 aristocrați trezesc în mine invidie. Sunt un meschin și un invidios de nelecuit.

26 iulie. <Buzău>. Din nou transfer la Buzău. Bașbuzucii parcă anume s-au înțeles să fie deosebit de amabili, dar în mine s-a adunat prea multă fiere. M-am sălbăticit. Și din nou l-am jignit pe Tiskievici. În general îmi amintesc ca rar să fi fost, într-o situație, din toate privințele, la fel de îngrozitoare ca cea de acum. Bolnav, iritat, cu desăvârșire singur, am reușit să le devin tuturor antipatic, în cea mai proastă și echivocă situație din punctul de vedere al serviciului, și fără bani. Trebuie să ies din această situație. Să-mi îngrijesc sănătate mai susținut, să suport neplăcerea unei noi apropieri de camarazi. Să mă explic cu generalul sau cu Krîjanovski în legătură cu serviciul și să fac rost de bani [...].

30 iulie <Râmnic>²⁷. Am trecut călare la Râmnic. Bătrânul nu mă salută în p. 103 continuare. Amândouă aceste lucruri mă înfurie. Cu bașbuzucii întâlniți m-am purtat bine. Cu Krîjanovski m-am explicat. Nu știu de ce, dar mă sfătuiește să-mi cer deplasarea într-o baterie căzăcească, sfat pe care am să-l urmez. [...]

31 iulie. <Focșani>. Încă o deplasare până la Focșani, în timpul căreia am mers cu Mongo²⁸. Un om gol pe dinăuntru, dar cu convingeri ferme, deși greșite. Cu acest prilej, generalul a binevoit probabil să se intereseze de sănătatea mea. Porcul! M-am scobit în nas și n-am scris nimic, – iată două imputări pentru ziua de azi. Ultimul reproș se repetă cam des, deși campania ar putea sluji în parte ca justificare. Relațiile mele cu camarazii devin atât de plăcute, încât îmi pare rău să părăsesc statul-major. Cu sănătatea s-ar părea că e mai bine. [...]

7, 8, 9, 10, 11 august. Am fost la Bârlad și am îndeplinit cu bine misiunea p. 104 primită. Krîjanovski mă înfurie cu manierele sale. „Dragă amice!“. Amândouă serile de după venirea mea, am fost la vecini și am jucat cărți. Pentru primul lucru îmi sunt recunoscător, pe al doilea mi-l reproșez, ca și faptul că n-am scris nimic în acest răstimp.

12 august. <Focșani>. Dimineața am început-o bine, am lucrat, dar seara! Dumnezeule, oare n-am să mă îndrept niciodată! Am pierdut la joc restul banilor și am pierdut și ce n-aveam cum plăti – 3 000 de ruble. Măine îmi vând calul.

²⁶ Neidentificat.

²⁷ Râmnicu-Sărat, municipiu, jud. Buzău.

²⁸ Alexei Arcadievi Stolișin, tatăl viitorului prim-ministru al Rusiei, A. A. Stolișin.

Cum voi face nu știu, dar simt *qu'il me faut un coup de tête pour sortir de cette position*²⁹. Seara am fost din nou la Dannenberg. Activitate și abținere.

13 august. M-am trezit destul de devreme și dimineața am lucrat bine, dar în schimb după-amiază – excluzând splendida comedie *Rămâne între noi*³⁰ –, m-am bramburit toată seara.

15 august. M-am sculat devreme și m-am dus la Odobești. Într-un fel, această plimbare nu mi-a reușit. Am scris puțin și foarte prost, am dormit, m-am dus la curse și seara mi-am petrecut-o acasă. Repet ceea ce am mai scris: am trei defecte principale de care trebuie să scap: 1) lipsa de caracter, 2) irascibilitatea și 3) lenea. Voi urmări cu toată atenția posibilă aceste trei vicii și <le> voi nota. Doar după aceea, dacă mă dezbur de ele, mă apuc de îndeplinirea celorlalte două reguli – mulțumirea și dobândirea dragostei. Dar mă voi strădui și acum să nu le scap din vedere. //

p. 105 [...] 17 august. <Tecuci>. În timpul drumului de la Focșani la Tecuci m-am întâlnit întâmplător cu generalul și cu Stolăpin, am petrecut vremea în mod plăcut, în afară de micul dejun, în timpul căruia am fost nehotărât – timid. La amiază am dormit bine, am citit o comedie minunată, *Sărăcia nu-i un viciu* – m-am plimbat și am scris câteva pagini [...].

18 august. <Bârlad>. Marș de la Tecuci la Bârlad. M-am comportat bine toată ziua, cu excepția: 1) lipsei de hotărâre la prima întâlnire cu generalul, 2) la întâlnirea cu cei doi Gorceakovi cu care sunt în ceartă și 3) lenei de seară. În loc să citesc pe *Raüber*³¹, aș fi putut scrie câte ceva. Mai important decât orice este pentru viața mea îndreptarea celor trei vicii principale. //

p. 106 <23 august. Vaslui>. 22 și 23 august. Două marșuri de la Bârlad la Vaslui, două zile cu o îngrozitoare durere de dinți și o totală inactivitate.

24 august. Popas de o zi la Vaslui. Am trăit astăzi două impresii puternice, plăcute și folositoare. 1) Am primit de la Nekrasov o scrisoare măgulitoare despre *Adolescență* care, ca întotdeauna mi-a ridicat moralul și m-a stimulat pentru continuarea acestei îndeletniciri; 2) L-am citit pe Z. T. Ce ciudat, doar acum m-am convins de un lucru: cu cât te străduiești să te înfățișezi oamenilor mai presus, cu atât mai jos te situezi în părerea lor. *Cârja lui Sixtus al cincilea trebuie să fie toiag de drum pentru orice om înzestrat*³². Toate adevărurile sunt paradoxuri. Concluziile directe ale intelectualului sunt eronate, concluziile idioate ale experienței – fără greș. Azi l-am dezaprobat pe Stolăpin, m-am mândrit cu scrisoarea de la Nekrasov și am lenevit. [...]

27 august. <Iași>. Toată ziua n-am făcut nimic, exceptând scrisul de dimineață și citirea unui minunat roman al lui George Sand ... Sănătatea nu mi-e bună. Starea de spirit, cea mai neagră. Sunt extrem de slăbit și la cea mai mică oboseală am
p. 107 accese // de febră. O zi grea, păcătoasă.

3 septembrie. <Sculeni>. Marș până la Sculeni³³. [...]

²⁹ E nevoie de o faptă nebunească pentru a ieși din această situație.

³⁰ Piesă de teatru aparținând lui A. de Kotzebue.

³¹ Povestire romantică a lui J. W. Goethe (1832).

³² În original în limba franceză.

³³ Com. în Rep. Moldova. În 1855 servea ca punct de frontieră la granița dintre principatul Moldovei și Imperiul rus.

CHARLES ALEXANDRE FAY

(1827–1903)

Date personale despre Charles Alexandre Fay, ofițer în armata franceză și apoi general, nu ne stau la dispoziție pentru a-i putea reconstitui biografia într-un mod cât mai fidel. Ceea ce știm este că a luptat în războiul Crimeii în divizia comandată de generalul Pierre François Joseph Bosquet și a luat parte la expediția din Dobrogea (1854), așa cum reiese din *Amintirile* sale. Ulterior a fost înaintat în grad ajungând general de brigadă (1879) și apoi de divizie (1885). Lucrările sale, indiferent de natura lor, au vizat și instruirea și reformarea armatei franceze, în special după momentul înfrângerii în războiul franco-prusac (1870–1871)¹.

CHARLES ALEXANDRE FAY

Amintiri din războiul Crimeii²

II. Expediția din Dobrogea

p. 31

Eram instalați de mai mult de două săptămâni pe înălțimile de la Franka, când a sosit de la cartierul general o depeșă care spunea astfel: „După ordinele mele, spahii Orientului³ se vor îndrepta spre Dobrogea⁴ pentru a întreprinde o recunoaștere și am decis că mișcarea va fi sprijinită de primele trei divizii ale armatei. În momentul pornirii, trupele voastre vor fi aprovizionate patru zile cu alimente și două zile cu orz; pe lângă aceasta, veți fi urmați de un convoi de 370 de harabale⁵, cu alte cuvinte șase zile de hrană și patru de orz”. Ca urmare a acestor ordine, prima divizie a plecat pe 21 <iulie> spre Mangalia, urmând coasta. A doua, a plecat pe 22 <iulie>, către Bazargic⁶, iar a treia, pe 23 <iulie>, către Koslidja⁷.

¹ Charles Alexandre Fay, *Projet de réorganisation de l'armée française*, Paris, A. Mame, 1871; Idem, *Journal d'un officier de l'Armée du Rhin*, Paris, C. Muquardt, 1871; Idem, *Marches des armées allemandes du 31 juillet au 1er septembre 1870*, Paris, Berger-Levrault et Cie, 1889.

² Traducerea s-a efectuat după textul original semnat Charles Alexandre Fay, *Souvenirs de la guerre de Crimée. 1854–1856*, Paris, J. Dumaine, 1867, p. 31–34.

³ „Menționăm că acesta era numele acordat recent bașibuzucilor” (n.a.).

⁴ Dobrudja.

⁵ Arabas. „Termenul denumește căruțele mari folosite pentru transportul grânelor sau a altor poveri. Vagoane, care aparțineau țării și erau construite din axe de lemn”. (n.a.).

⁶ *Bazardjick*, oraș în Bulgaria. Autorul face următoarea notă în dreptul acestei localități: „52 kil<ometri> în două etape: *Sarriguleu* și *Bazargic*”.

Ce trebuia să facem în Dobrogea? Era întrebarea pe care fiecare și-o punea. Din recunoașterile făcute în această regiune a reieșit că rușii aveau încă 10 000 de oameni și 35 de tunuri. Pentru a respinge dușmanul de cealaltă parte a Dunării sau poate pentru a scăpa, mareșalul⁸ a vrut să folosească spahii Orientului. În orice caz, ei au fost înlăturați după această nefericită acțiune, obiect al atâtor // reproșuri.

p. 32 Instrucțiunile date generalului Yusuf⁹ îi arătau în mod expres că nu era vorba decât de o mână de ajutor: „Acționați rapid și cu putere; nu avem timp de pierdut în Dobrogea și mult mai importante lucruri ne așteaptă în altă parte. Analizați totul și, dacă e ceva de făcut, sunt sigur că veți face”. Pe de altă parte holera bântuia încă în Gallipoli¹⁰, unde făcuse ravagii, căci numărăm printre victime pe generalii Carbuccia¹¹ și Ney, duce de Elchingen¹², câteva cazuri au început să fie făcute publice și în Varna. Pentru mareșal această expediție avea un dublu avantaj: îndepărta trupele de focarul epidemiei și le scotea din pasivitatea în care începuseră să cadă. Din nefericire, regiunea pe care ele o aveau de parcurs, joasă, mlăștinoasă, fără păduri și fără apă potabilă, era ea însăși un focar pentru febrele pestilențiale și trupele noastre, mai ales cele ale primei divizii, care urmau să fie conduse în marșuri forțate timp de câteva zile prin călduri copleșitoare, au fost în mod crud puse la încercare.

Din momentul sosirii noastre la Bazargic generalul Bosquet a făcut recunoașterea tuturor drumurilor care coborau spre Dunăre și și-a împărțit divizia în grupuri de 2 batalioane, care acopereau cam 40 kilometri în diverse direcții. Abia au sosit la posturile destinate, că un ordin neașteptat ne-a cerut să ne îndreptăm spre Mangalia¹³ pentru a înlocui prima divizie, forțată să-l sprijine pe

p. 33 generalul Yusuf, angajat, ni s-a spus, împotriva // rușilor; a treia divizie urma să ne înlocuiască la Bazargic. Am pornit la drum pe 25 iulie, prin acele câmpuri dezolante, care sunt acoperite de ierburi înalte și unde apa este atât de rară încât la marele popas de la Gürzalilar¹⁴ am fost obligați să prindem într-un manej puțuri de 150 până la 180 metri adâncime¹⁵.

⁷ Localitate în Bulgaria, jefuită și incendiată de ruși în iunie-august 1877. Pentru detalii vezi *Russian atrocities in Asia and Europe during the months of June, July and August 1877* în vol. „Foreign and Commonwealth Office Collection”, 1877, p. 44.

⁸ Pierre François Joseph Bosquet (1810–1861), ofițer francez, participant la cucerirea Algeriei și la războiul Crimeii, unde a condus a doua divizie de infanterie din Armata Orientului. Ridicat la rangul de general (1853) și apoi de mareșal (1855), Bosquet a primit și Legiunea de Onoare, dar și Ordinul Medjideh și Crimeia Medal, devenind pentru scurt timp senator.

⁹ Neidentificat.

¹⁰ Oraș în Turcia. În timpul războiului Crimeii aici și-au stabilit tabăra trupele franceze și engleze, orașul fiind și punct de trecere spre capitala Imperiului Otoman.

¹¹ Jean-Luc Carbuccia (1808–1854), ofițer de origine franceză, colonel al Legiunii Străine și apoi general, participant la numeroase conflicte militare ce au avut loc în Algeria. A condus săpăturile arheologice de la Lambèse (Algeria), fostă capitală a anticei provincii romane Numidia.

¹² Confuzie. Michel Ney, primul duce d'Elchingen și prinț de Moscova (1769–1815), mareșal al Franței, participant la războaiele napoleniene, a devenit unul dintre cei mai importanți generali ai Franței, decorați de Napoleon I. El a fost executat la data de 7 decembrie 1815 în Paris.

¹³ „Sunt 73 kil<ometri>. De la Bazargic la Mangalia; urma să facem tabăra la Guerzalilar, Husseinchékeuy și Mangalia”. (n.a).

¹⁴ Guerzalilar, localitate în Bulgaria.

¹⁵ *on fut obligé de la prendre dans un puits à manège de 1500 a 180 pieds de profondeur.*

Pe 27 <iulie> am ajuns la Mangalia; după trei zile generalul Yusuf ne anunța că sunt trei regimente rusești în fața lui și credea că trebuie să înaintăm în interiorul Dobrogei, urmați de 1 200 de zuavi și susținuți din spate de generalul Espinasse¹⁶ cu șapte batalioane, fără ranițe. Pentru a sprijini această mișcare, prima brigadă a diviziei noastre a plecat la Țeatmalar¹⁷, la 20 de kilometri de Mangalia, înspre Constanța¹⁸. Spahii Orientului au găsit câțiva cazaci la Gargalac¹⁹. Dar, după ce i-au pus pe fugă au fost zdrobiți, la rândul lor, de un dușman de temut: holera. Acest flagel, al cărui germene se afla deja în cadrul armatei la plecarea din Varna, a făcut progrese în timpul marșului rapid al primei divizii prin locuri nesănătoase. Pe parcursul unei nopți, cea din 30 iulie, s-a abătut ca un fulger asupra coloanei, care era cea mai avansată. 500 de oameni au fost loviți, din care 150 au murit în câteva ore.

S-a ordonat retragerea²⁰. Dar nimic nu era mai lugubru decât reîntoarcerea prin acest deșert. Noi ne // îndreptam în tăcere către sud; din când în când un om p. 34 avea convulsii și îi săpam mormântul acolo unde cădea mort. Divizia noastră era încă mai puțin încercată, dar cea a generalului Canrobert²¹ a fost lovită cu cruzime și numărul bolnavilor a devenit cu adevărat numeros atât în rândul lor încât samarele cu spetează²², litierele și harabalele nu mai puteau face față în a-i transporta. A trebuit să folosim în acest scop dureros caii de tracțiune²³ și catării ofițerilor. Trupele din ariergardă realizau târgi din sacii lor de tabără, ducându-i astfel de-a lungul orelor pe tovarășii loviți, chiar fără să renunțe la armele și ranițele celor care au murit în ziua precedentă²⁴. Cu toții am resimțit durerea ce a învăluit inimile atunci când această groaznică epidemie ne-a lovit satele; dar în război, impresia este și mai puternică. Acolo, oamenii sunt mai aproape unii de alții. Văzându-i pe tovarășii lor căzând sub loviturile invizibile ale flagelului, chiar și cei mai viteji nu pot să nu se descurajeze. Ei se cutremură la gândul că vor muri astfel, neștiuți de nimeni, departe de câmpurile de luptă, unde moartea lovește din față și unde victimele sale cad cu puțină glorie. [...]

¹⁶ Charles Marie Esprit Espinasse (1815-1859), ofițer francez, participant la luptele din Algeria și Africa, în cadrul Legiunii Străine. Pentru curajul arătat a fost înaintat la gradul de general (1852) și a primit distincții militare importante (Legiunea de Onoare, Ordinul Pontifical Sf. Grigore cel Mare, Medalia de Crimă).

¹⁷ Țeatmalar, sat lângă Techirghiol, jud. Constanța.

¹⁸ Kustendje.

¹⁹ Kagarlick, lac în jud. Constanța.

²⁰ „Sunt 100 kil<ometri> de la Mangalia la Lénikeuy; i-am parcurs în drumuri mici prin Settelmich-Gueul, Kavarna, Tchatal-Tchezme, Tekkény și Lénikeny”. (n.a.)

²¹ François Certain Canrobert (1809-1895), ofițer francez, ce s-a remarcat pe câmpurile de luptă din Algeria și Africa. A fost ridicat la gradul de general și de aghiotant al împăratului Napoleon III și a participat la lovitură de stat din 2 decembrie 1851, care i-a adus ultimului puteri dictatoriale. După războiul Crimeii, a fost trimis în misiuni diplomatice în Suedia și Danemarca, devenind mareșal și senator (1876, 1879, 1885).

²² Cacolet, o șa mare, fără scări, care se pune pe măgari sau catări.

²³ chevaux de main.

²⁴ „Ordin al primei divizii din 31 iulie”. (n.a.)

MICHAL CZAJKOWSKI (SADYK PAȘA)

(1808–1886)

Una dintre personalitățile care a fost legată de spațiul românesc, prin legăturile de amiciție cu liderii generației de la 1848 a fost Michal Czajkowski, care odată cu trecerea la islamism, în anul 1851, s-a numit Sadyk pașa.

Născut în Ucraina în anul 1808, Czajkowski a călătorit în tinerețe în Dobrogea, ținut de care s-a dovedit extrem de legat, mai ales prin implicarea sa în organizarea cazacilor, locuitorii stepelor de pe malurile Mării Negre sau ale Donului. Participant la mișcările revoluționare poloneze, a fost nevoit să se refugieze în Franța, unde a devenit unul dintre apropiații contelui Adam Czartoryski, figura emblematică a emigrației poloneze. La Paris își va descoperi o nouă latură a personalității sale, cea de literat, fiind autorul mai multor opere inspirate din folclorul ucrainian: *Povestiri căzăcești* (1837), *Wernyhora* (1838), *Kirdzali* (1839), *Stefan Czarniecki* (1840), *Hatmanul Ucrainei* (1840), *Ucrainencele* (1841). În 1841 îl găsim la Constantinopol, trimis de François Guizot, în calitate de corespondent al Institutului din Paris, însărcinat cu studii istorice și etnografice. În realitate, Czajkowski era reprezentant emigrației poloneze în Imperiul otoman. Misiunea sa era de a constitui o rețea de informatori, în majoritatea polonezi, cu scopul răspândirii ideilor revoluționare promovate de centrul emigrației de la Paris cu sediul la Hôtel Lambert. Aceasta a fost perioada când a cunoscut personal lideri români și a legat prietenii, cărora le va fi fidel întreaga viață. În anii premergători revoluției de la 1848 a trimis în principate o mulțime de emisari și a sprijinit programul național al românilor de emancipare de sub protectoratul rusesc. Credea totuși în sprijinul Porții, putere care, în opinia sa, se putea opune cu succes pretențiilor de dominație ale Rusiei asupra slavilor și ortodocșilor. Ideea era sprijinită și de Ion Ghica, unul dintre apropiații săi.

În timpul războiului Crimeii a devenit comandant al regimentului de cazaci otomani, în rândul căruia s-au înrolat toți cei nemulțumiți de puterea Rusiei și deziluzionați de eșecul organizării legiunilor străine și care au dorit să lupte de partea aliaților. Acesta este momentul în care s-a desprins treptat de cercurile emigrației poloneze reprezentate de Wladyslaw Zamoyski și s-a apropiat de Adam Mickiewicz. Visul său era de a uni Ucraina cu o Polonie liberă, fiind sprijinit de Imperiul otoman. Pentru faptele de viteză din timpul războiului Crimeii a fost decorat de către sultan. În ultimii ani ai vieții s-a retras la moșia sa Borki din Ucraina, după ce fusese amnistiat de către țar. Aici și-a pus capăt zilelor în 18 ianuarie 1886.

Fragmentul, aflat la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, este un rezumat al memoriilor sale pe care a început să le scrie în 1872. Acestea au fost publicate parțial sau integral în limbile poloneză, rusă și franceză. O ediție completă a fost tipărită la Varșovia în 1962. Primul cercetător român care a atras atenția asupra importanței memoriilor lui Sadyk pașa, pentru informațiile prețioase despre evenimentele petrecute în principate în timpul campaniei de la Dunăre, a fost Gheorghe Duzinchievici, care a prezentat manuscrisul polon găsit la Lwow în biblioteca Ossolineum¹. Versiunea în limba franceză se află la Biblioteca Academiei Române, fapt menționat pentru prima dată de Leonid Boicu, în 1969².

¹ Gheorghe Duzinchievici, *Contribuții la istoria românilor în timpul războiului Crimeii. Un manuscris inedit*, în „Revista Istorică Română”, III, 1933, p. 248–257.

² Leonid Boicu, *Memoriile lui Michail Czajkowski (Sadyk pașa) ca izvor documentar pentru istoria României în vremea războiului Crimeii*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, VI, 1969, p. 203–211.

Aflat în tabăra de la Șumla, sub comanda generalisimului Omer pașa, Sadyk pașa a fost martor al luptelor de la Dunăre, din Câmpia munteană și din Dobrogea în perioada vara 1853 ianuarie 1855, când a părăsit principatele. Înzestrat cu talent literar, cunosător al politicii otomane, poloneze, austriece, rusești, Sadyk pașa reușește să contureze un tablou plin de culoare, în care aspectele militare și diplomatice se împletesc cu intrigile de culise și orgoliile personalităților, pe care le-a cunoscut nemijlocit. Descrierea confruntărilor din zonă, oferită de Sadyk pașa, contribuie la completarea informației despre această fază a conflictului și evidențiază că uneori contemporanii înfățișaseră drept mari victorii sau lupte pasionante, banale înclăștări lipsite de eroism și strălucire. Astfel ne este relatată confruntarea de lângă Calafat, lupta de la Cetate, înfrângerea lui Mârza han sau expediția condusă de generalul francez Espinasse, în Dobrogea. În tabăra de la Șumla, în 1853–1854 se aflau și emigranți români, amintiți de Sadyk pașa în memoriile sale. Tot el ne dezvăluie și ambiția lui Omer pașa de a deveni domn în principate, idee sprijinită de Ion Heliade Rădulescu prin scrierile sale. Totodată, comandantul cazacilor otomani pune în lumină interesele și intențiile ofițerilor europeni de a influența deciziile generalisimului și critică orgoliile militarilor englezi, exprimându-și, în schimb, admirația pentru comportamentul francezilor. Intrarea otomanilor în București, la 22 august 1854, este un eveniment căruia Sadyk pașa îi acordă spații importante în memoriile sale, reușind să surprindă dorința austrieșilor de a fi cei dintâi ce ocupă capitala Țării Românești, poziția binevoitoare a marilor boieri față de turci și neîncrederea față de austriești. În cele două săptămâni în care a comandat trupele otomane din București a reușit, după spusele sale, să liniștească populația înfricoșată de excesele războiului. De altfel, pe parcursul însemnărilor el insistă, în repetate rânduri asupra încrederii de care s-a bucurat în rândurile românilor și a sentimentelor de afecțiune față de aceștia. Reușește să contureze portretele sugestive ale lui Omer pașa, Anton Ilinski (Skinder pașa), Barbu Știrbey, generalul Coronini etc. În memorii sale îi amintește pe ofițerii români alături de care a luptat și anume Grigore Sturdza și Dimitrie Kretzulescu, Christian Tell, Nicolae Golescu, Radu Rosetti, Alexandru Dimitrie Ghica etc. Capitala Țării Românești din timpul ocupației turcești și austriece pare un viespar de intrigi și ambiții politice, în care ideile de domnie ale lui Omer pașa pâlesc în fața revenirii pe tron a domnitorului Știrbey și a tendințelor de dominație ale austrieșilor, care năzuiau la alipirea principatelor. Sadyk pașa nu agreea aceste ultime planuri, care erau susținute și de către unii reprezentanți ai emigrației poloneze, respectiv de Wladyslaw Zamoyski. În schimb, sprijinea ideea atacării Basarabiei, acțiune în care spera să obțină și sprijinul domnitorilor din principate, care doreau îndeplinirea programului național. Din păcate planul său eșuează, pentru că principalul front al operațiilor se va muta în peninsula Crimeea.

Despre Michal Czajkowski au scris: Stanislas Lukasik, *Relațiile lui Michal Czajkowski-Sadyk pașa cu românii* în „Revista Istorică Română”, vol. II, fasc. II–III, 1932, p. 233–259; Gheorghe Duzinchievici, *Contribuții la istoria românilor în timpul Războiului Crimeii. Un manuscris inedit*, în „Revista Istorică Română”, III, 1933, p. 248–257; Idem, *Polonais et roumains durant la guerre de Crimée*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, I, p. 17–23; Leonid Boicu, *Memoriile lui Michail Czajkowski (Sadyk pașa) ca izvor documentar pentru istoria României în vremea Războiului Crimeii*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, VI, 1969, p. 203–211.

MICHAL CZAJKOWSKI (SADYK PAȘA)

Rezumat al amintirilor mele despre războiul Crimeii³

f. 12

La insistențele mele repetate de a fi trimis în Dobrogea, pe malurile Dunării, Omer pașa⁴ mi-a răspuns că, în ciuda părerii de rău pe care o simte despărțindu-se de mine, mă va trimite cât de curând în Dobrogea, pentru a putea îndeplini

³ Traducerea a fost făcută după *Resumée de mes souvenirs de la guerre du Crimée*, Biblioteca Academiei Române, Arhiva Sadyk-pașa, mss. I.

⁴ Omer pașa (Mihail Lattes), 1806–1871, general otoman de origine croată, comandant al armatei otomane.

instrucțiunile Sublimei Porți, pe care le adusesem cu mine. Eram sigur că îmi va spune să trec Dunărea și mă pregăteam pentru a porni la drum de îndată ce ar fi sosit vestea că trupele rusești au forțat trecerea fluviului prin cele trei puncte: Tulcea, Isaccea, Hârșova și se găsesc în Dobrogea. După câteva lupte parțiale, în care turcii au fost bătuți în spatele tranșeelor, <am aflat> că generalul de divizie Mustafa pașa, care îl înlocuise la comanda armatei din Dobrogea pe Hassan pașa, veteran al armatei regulate a sultanului Mahmud⁵, se retrăgea în debandadă în fruntea unui frumos corp de armată de 30 000–35 000 de soldați și o valoroasă artilerie. Se retrăgea repede din fața rușilor, care nici măcar nu îl urmăreau.

Mustafa pașa era un om instruit, cult, unul dintre cei mai buni literați ai Turciei, dintr-o familie ilustră și un om onest, dar nu avea nici o experiență de război, la fel ca și ofițerii statului său major compus din militarii cei mai străluciți ai școlii din Constantinopol, foarte buni în teorie, dar ignoranți în ceea ce privește viața militară [...]

Retragerea din Dobrogea era cel de-al doilea act de acuzație adus ofițerilor de la școala militară din Constantinopol. Primul a fost lupta de la Oltenița, care avusese loc înainte de sosirea mea la Șumla⁶. Trupele turcești, care se găseau pe malul stâng al Dunării și care ocupau construcțiile carantinelor românești, erau comandate de Ahmed pașa, general de divizie, unul dintre cei mai străluciți elevi ai școlii, care își desăvârșise studiile militare la Viena, în școala militară aflată sub conducerea generalului Haustaube. Încă de la începutul luptei frica a pus stăpânire pe el. Îmbrăcat în hainele unui soldat a fugit de partea cealaltă a fluviului pe o mică ambarcațiune condusă de el, lăsând comanda colonelului Hussein bey, un vechi bucătar al regimentului, care nu știa nici să scrie și nici să citească, dar care asistase la multe bătălii. El este cel care a condus trupele pe toată durata conflictului, în timp ce Omer pașa, de partea cealaltă a fluviului, împreună cu statul său major observa ceea ce se întâmpla, trimițând numai încurajări. Numai atunci când rușii s-au retras, câțiva ofițeri englezi și francezi împreună cu doi aghiotanți ai generalisimului și patruzeci de bașbuzuci⁷ au trecut fluviul și au îndrăznit să facă o mică recunoaștere a ținutului. Colonelul Hussein a fost recompensat fiind înălțat la gradul de general de brigadă, cu autorizația de a putea să-și adauge la prenumele său „Gazi”, cel victorios. Omer pașa a fost numit *serdar ekrem*, generalisim, și și-a numit ferma pe care o avea lângă Constantinopol, Oltenița⁸.

Aflând de la cazacul Goncarev, locuitor al Dobrogei, care se afla cu două zile înaintea armatei, ce se retrăgea cu repeziciune, și care mi-a povestit despre modul indisciplinat în care se făcea retragerea, m-am dus la generalisim și i-am spus totul. I-am sugerat să nu lase aceste trupe să intre în Șumla, pentru a nu le demoraliza pe cele aflate acolo. I-am propus să le așeze în împrejurimi înainte de a le reuni cu cele de lângă cartierul general. Omer pașa m-a trimis cu escadronul meu pe ruta spre Dobrogea, de la Șumla la Bazargic Hacıoglu⁹, cu ordine pentru Mustafa pașa, ca să-și reorganizeze corpurile de armată [...]

⁵ Mahmud al II-lea, sultan (1808–1839).

⁶ *Schoumla*, localitate în Bulgaria.

⁷ Voluntar fără soldă din trupele otomane, care trăia din jaf.

⁸ *Oltenitza*.

⁹ *Bazardjik oglu*, azi localitatea Dobrici în Bulgaria.

Trupele turcești se retrăgeau sau mai degrabă fugeau, amintind de retragerea f. 13 francezilor din fața Moscovei, în 1812, după bătălia de la Berezina¹⁰. Nu a avut loc o singură confruntare și nu era un singur pluton, care să se retragă disciplinat. Era un amestec din soldați din toate armele, de animale, de căruțe pline de femei și copii, pentru că locuitorii se retrăgeau odată cu armata.

Iusuf pașa, comandantul cavaleriei, mi-a spus că armata nu era înfrântă și că se duceau lupte în insulele fluviului, iar tunurile, te asurzeau în Tulcea¹¹ și în Isaccea¹². A mai spus că nu i-a putut vedea pe ruși, pentru că retragerea se făcea în tăcere și în secret. A adăugat că, pentru repaos și hrana zilnică, erau alese terenuri joase sau strâmtori acoperite. Nu se amplasau posturi de gardă, pentru a nu fi zărite de dușmani, iar patrulele nu au fost trimise în recunoaștere pentru ca inamicul să nu poată detecta căile de retragere și, în final, a permis avangardei să se risipească pentru a deruta inamicul și a permite trupei să se ascundă. Credea că trupele cazacilor de pe Don nu sunt departe, le zărise pe câmpie, lângă Bazargic Hacıoglu, și că datorită prezenței lor, armata s-a retras în fugă. La întrebarea mea, ce se întâmplase cu ceilalți cazaci din Dobrogea, care serviseră sub comanda sa, mi-a răspuns că au fost exterminați sau au trecut la inamic, pentru că nu-i mai văzuse pe acești ghiauri.

Trei zile și trei nopți a trecut prin fața noastră această avalanșă de fugari, iar în cea de a patra, la răsărit, patrulele mi-au semnalat o trupă călare destul de numeroasă, care era ordonată. În fruntea escadroanelor mele m-am dus să întâlnesc această trupă, pe care o credeam a fi una a cazacilor de pe Don și care era plasată în avangarda angajată în urmărirea trupelor noastre, care se retrăgeau. Mi-am dat seama că doreau mai degrabă să ne alunge din Dobrogea, decât să ne strivească. Ajungând la câteva sute de pași am recunoscut un detașament al cazacilor mei și două escadroane ale cazacilor din Dobrogea, iar în mijlocul lor pe mitropolitul credincioșilor de rit vechi, împreună cu obiectele de cult. Mai erau doi polonezi, o duzină de femei și copii și doi voluntari. Comandant era Sidor Rawski, căpitanul cazacilor regulați [...] Acum aveam nouă escadroane, aproximativ 1 600 de călăreți bine echipați și pregătiți pentru lupte [...] Trupele rusești, prin aripa lor stângă ocupau marginea Dobrogei, iar cu aripa dreaptă combăteau prin împrejurimile Calafatului. Un escadron al cazacilor mei, în frunte cu Netoya Wietzbickiz a fost trimis pentru a provoca dezordine în rândurile armatei rusești. //

Aveam la Șumla mai mult de o sută de emigranți români, în frunte cu f. 14 generalul Tell¹³, domnii Nicolae Golescu¹⁴, Eliade¹⁵, cu ajutorul cărora Omer pașa dorea să formeze o legiune română. Croatul ambițios, visa la tronul acestui

¹⁰ Localitate în Republica Belarus, unde la 26–29 noiembrie 1812 s-a desfășurat o dramatică înclăștare între armata franceză și trupele rusești. Bătălia a început după ce trupele lui Napoleon I au început să treacă podul de pontoane peste apele înghețate ale râului Berezina.

¹¹ *Toultcha*.

¹² *Isaktcha*, oraș jud. Tulcea.

¹³ Christian Tell (1807–1887), maior, ulterior general, deputat, ministru.

¹⁴ Nicolae Golescu (1810–1878), general, om politic, membru al Locotenenței Domnești din 1848 și 1866.

¹⁵ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor, lingvist și om politic.

principat, stârnit de lucrarea lui Eliade asupra României, în care i se atribuia o origine română. Cum aceștia din urmă¹⁶, în Șumla, s-au organizat ca și polonezii din Constantinopol, mulți dintre ei, plictisiți de încetineala și neîncrederea în organizarea legiunii, s-au înscris în trupele de cazaci, unde au fost buni soldați și subofițeri, excelenți ofițeri ca prințul Grigore Sturdza¹⁷, mai târziu general de divizie sub numele de Muhlis pașa, Dimitrie Kretzulescu¹⁸, maior la cazaci, astăzi general în armata română și mulți alții din cele mai bune familii române. Prin intermediul lor aveam informații despre ceea ce se petrecea în București. Într-o zi, un înalt demnitar român, foarte legat de ofițerii statului major al prințului Gorceakov, ne-a trimis următoarea informație: două planuri de război au fost prezentate împăratului Nicolae¹⁹. Unul era cel al mareșalului Paskievici²⁰, care propunea trecerea Dunării de către un corp de armată de 50 000 de oameni pentru a ocupa Dobrogea, iar Silistra, Șumla, Varna să fie puse sub observație, fără a avansa în interiorul țării [...] Un alt corp de 200 000 de oameni să treacă Dunărea pe la Vidin și să meargă direct spre Dardanele, astfel încât, chiar dacă nu-i oprește pe aliați, cel puțin să le paralizeze debarcarea, mergând spre Constantinopol și să sfârșească fulgerător războiul, să dicteze pacea pe care o vor voi [...] Cel de-al doilea plan era cel al generalului Gorceakov²¹, care dorea să treacă Dunărea, să ia Silistra și să se folosească de linia Dunării ca bază de operație, să facă o campanie din interior, ridicând populațiile creștine. Trupele rusești păreau a fi imobile. În aripa dreaptă nu au trimis decât câteva patrule de cazaci spre Constanța²² și Carasu²³, fără a avansa în interiorul țării, se mergea în pas de broască țestoasă spre Silistra, Cernavodă²⁴ și Rahova. În aripa dreaptă rușii luptau împotriva trupelor turcești, ce ocupau înălțimile de la Calafat²⁵ pe malul stâng al fluviului. Între Craiova și Calafat regimentul de husari din Alexandria a fost înfrânt, iar colonelul Karamzin și-a găsit moartea. La Cetate²⁶, bătălia pe care ziarul englezesc o considera drept o victorie strălucitoare și semnificativă, nu a fost în realitate decât o confruntare în care s-au cucerit instrumentele muzicale ale rușilor [...]

Se știa la Calafat, datorită zvonurilor ce circulau printre ciococii din Oltenia și prin rapoartele spionilor, că un regiment rusesc, ce avea o baterie de artilerie, trebuia să facă o acțiune de recunoaștere lângă Calafat și că această coloană nu era urmată de nici o altă trupă. Am trimis împotriva acestui regiment două detașamente,

¹⁶ Se referă la exilații români.

¹⁷ Grigore Sturdza (1821–1901), beizadea, fiul domnitorului Mihail Sturdza.

¹⁸ Dimitrie Kretzulescu (1824–1874), boier și general român. În războiul Crimeii s-a înrolat în detașamentele conduse de Sadyk pașa. A luptat apoi și în peninsula Crimeea.

¹⁹ Nicolae I, împărat al Rusiei (1825–1855).

²⁰ Ivan Feodorovici Paskievici (1782–1856), general rus, prinț de Varșovia, conte de Erevan, comandant al trupelor ruse din principate (aprilie–august 1854).

²¹ Mihail Dimitrievici Gorceakov, cneaz, general rus, comandant al trupelor rusești din Principate apoi generalisim în Războiul Crimeii.

²² Kustendje.

²³ Kara Su, valea cu același nume din jud. Constanța.

²⁴ Tchernovoda (Bouze Key), oraș jud. Constanța.

²⁵ Kalafat, municipiu jud. Dolj.

²⁶ Tchetaty, com. jud. Dolj.

al treilea regiment din cavaleria al corpului 2 de armată // numit *Dersaadet Ordan* f. 15 cu o baterie și un regiment de bașbuzuci sub comanda colonelului Mehmed bey; aceasta primă coloană avansa pe ruta spre Craiova. O altă coloană compusă din 500 de cavaleri din jandarmeria de la Adrianopol, o alta de bașbuzuci, arnăuți și un escadron de cazaci toți sub comanda lui Iskender bey, Ilinski, mai târziu Iskender pașa²⁷, a fost dirijat să ia prin învăluire prin stânga coloana rusă, în timp ce 500 de bașbuzuci kurzi, comandați de șeful escadronului Iakub aga, Iakubowski, ofițer demisionat de la lăncierii ruși din Harkov, îi înlesnea marșul lui Mehmed bey pe dreapta sa [...] Husarii ruși au făcut un marș forțat înainte de a ajunge la un pod ce se afla deasupra unui mic râu, lângă care se afla Mehmed bey împreună cu cavaleria sa. El a văzut de departe sosirea rușilor, dar nu s-a mișcat <în întâmpinarea lor>, chiar a dat ordin escadroanelor să se retragă. Iskender bey se afla la 5 verste²⁸ de pod, într-un sat de lângă același râuleț, unde ciocoi români sărbătoreau, ca și trupa sa, de altfel. Iakub bey se afla lângă pod în momentul în care două tunuri și o parte a husarilor a trecut podul. Fără a pierde timpul a șarjat cu furie împotriva flancului husarilor. Un escadron de husari, cu un colonel în frunte, a încercat o șarjă, dar caii erau atât de obosiți, încât nu îi puteau angaja în nici un galop; un polonez din Mazovia²⁹, numit Voitsik (astăzi adjutant maior în al treilea regiment din al doilea corp de armată condus de Mustafa aga) i-a dat o lovitură de sabie colonelului Karamzin, care se afla pe cal. Zgomotul tunurilor l-a trezit pe Iskender bey, bașbuzucii și cazacii au ajuns la pod în galop împreună cu șeful lor. La rândul său, Mehmed bey a avansat, tunurile care au trecut podul au fost luate și împreună cu ele o sută de husari au fost făcuți prizonieri și tot atâția cai; restul de husari s-au retras spre Craiova, la pas, fără a putea să facă nimic altceva, iar alții au fost urmăriți de câțiva soldați ai lui Iakub aga [...]

Lupta de la Cetate, după informațiile mele s-a petrecut astfel. Generalul Belgrade³⁰ a ocupat Cetate cu 4 batalioane de infanterie, 2 escadroane de husari, 4 de cazaci și 4 tunuri. Turcii au încercat să surprindă inamicul, au ieșit din Calafat prin trei coloane, coloana din stânga comandată de Ismail pașa, compusă din 10 batalioane de infanterie și 24 de guri de foc și un detașament de bașbuzuci călare urmărind drumul de-a lungul Dunării. Aripa dreaptă compusă din 24 de escadroane de cavalerie regulată cu 12 tunuri sub ordinele lui Halim pașa având cu el pe Iskender bey, trebuia să ocupe drumul de la Cetate la Craiova și să trimită detașamente pentru a curăța țara. Comandantul-șef, Ahmed pașa, avansa pe drumul din mijloc cu 12 batalioane, 36 de tunuri, cu un puternic detașament de bașbuzuci călare, pentru a întreține legătura între alte diferite detașamente ce luau parte la bătălie, organizate astfel încât generalul rus să fie înconjurat și prins ca un mistreț sau un urs în bârlogul său. Acest plan a fost făcut de un ofițer prusac. Planul a reușit de minune, coloana lui Ismail pașa a intrat în sat fără ca inamicul să dea alarma [...] Rușii treziți s-au regrupat în cimitirul de lângă biserică, și-au pus

²⁷ Conte Anton Ilinsky (1814–1864), polonez înrolat în armata otomană.

²⁸ Verste, veche unitate de măsură rusească pentru lungime, egală cu 1 066, 8 metri.

²⁹ Regiune în Polonia.

³⁰ Belgrade, general rus.

tunurile în poziție, apoi au trimis cavaleria în recunoaștere pe drumul spre Craiova, să vadă dacă este posibilă o retragere. Halim pașa, după ce așezase 3 escadroane de cavalerie și trei tunuri pe drumul spre Craiova, se îndrepta cu 21 de escadroane spre fluviu. Cazacii și husarii au atacat escadroanele turcești așezate pe drum, le-au dispersat și le-au luat tunurile; fugarii au dat alarma în trupele aflate la mijloc și în cele de cavalerie. Halim pașa se afla în spatele trupelor și aștepta vești precise. Dar teama pe care a simțit-o Ahmed pașa a fost atât de mare, încât aproape a leșinat și a dat ordine pentru o retragere precipitată, iar el a întrecut toată armata în fuga sa. Ismail pașa, care se pregătea să atace cimitirul, după ce primise ordinele s-a retras

f. 16 luând drept pradă de război muzicienii ruși și instrumentele lor. // Cavaleria lui Halim pașa a trecut liniștită între sat și fluviu, iar generalul Belgrade a avut întreaga libertate de mișcare de a se retrage sau de a rămâne în Cetate. Astfel au fost schimbate tunurile pe instrumentele muzicale [...]

- f. 25 După ridicarea asediului Silistrei au avut loc două incidente neplăcute: înfrângerea regimentului tătar condus de Han Mârza și expediția generalului francez Espinasse³¹.

Han Mârza, descendentul șefilor tătari din vechiul Buceag, a fost trimis împreună cu regimentul compus din tătari în recunoaștere în Dobrogea. Ajungând la Cernavodă (Bouz Kiey), pentru a asigura odihna trupei sale și-a stabilit regimentul pe insula Carasu [...] Au fost descoperiți de cazacii de pe Don conduși de colonelul Sazonov. Tătarii au fost surprinși, tăiați cu săbiile, au fost făcuți prizonieri și au reușit să scape numai o sută împreună cu Han Mârza [...]

- f. 26 Expediția generalului Espinasse a fost făcută cu scopul de a sărbători ziua de naștere a împăratului Napoleon³² printr-o nouă victorie. Printre alte două brigăzi de infanterie franceză, două brigăzi de cavalerie franceză și una de artilerie, avea sub comanda sa și 6 escadroane din al 3-lea regiment din garda sultanului la care era atașat și Sefer, mai târziu Sefer pașa (contele Ladislas Koscielski³³), care cunoștea limba țării, populațiile, teritoriul și șase regimente de bașbuzuci recent alipite armatei franceze, sub ordinele colonelului Dupreuil, vechi instructor al Școlii militare din Constantinopol. Această puternică coloană mergea spre Constanța și și-a stabilit bivouacul la Siutghiol³⁴, aproape de un lac, dar pe un teren mlăștinos la zece verste de Constanța, pe drumul spre Babadag. De la Siutghiol la Babadag, unde se aflau avanposturile rusești compuse din husari și cazaci de pe Don și de pe Dunăre, erau în jur de 70 verste. După ridicarea asediului Silistrei, trupele rusești nu au depășit satul Ceamurlia³⁵ spre Constanța la 10 verste de Babadag. Deci o distanță de 60 de verste despărțeau trupele rusești de cele franceze. Un escadron din primul regiment al gărzii sultanului și câteva sute de bașbuzuci sub ordinele șefului de escadron Mahmud aga, a fost trimis în recunoaștere pe linia numită valul lui Traian, care este urma unui vechi canal ce lega Dunărea de Marea Neagră.

³¹ Charles Marie Esprit Espinasse (1815-1859), general francez, decorat cu importante distincții militare (Legiunea de Onoare, Ordinul pontifical Sf. Grigore cel Mare)

³² Louis Napoleon Bonaparte (20 aprilie 1808 - 9 ianuarie 1873), împărat al Franței (1852-1871).

³³ Ladislas Koscielsky, nobil polonez înrolat în armata Prusiei, iar apoi în cea a Imperiului otoman.

³⁴ *Sou-guel*, lac în jud. Constanța.

³⁵ *Tchamourlou*, sat, com., jud. Tulcea.

Unitatea lui Mahmud s-a întâlnit cu cea condusă de Dupreuil și nu s-au recunoscut, ultimul fiind chiar rănit. Bașbuzucii se retrăgeau în dezordine spre limanul Siutghiol; divizia franceză a luat armele, noaptea era sumbră. Trupele franceze au început să tragă împotriva celor turcești, încât întreaga noapte a domnit o dezordine extremă. S-au împușcat unii cu alții și au perceput greșeala numai la răsăritul zilei. Oboseala, insomnia, emoțiile au făcut o impresie atât de puternică, încât holera a izbucnit printre ei. Este adevărat că epidemia devasta deja de un timp localitatea. În raportul generalului Espinasse nu se amintea nimic de eroarea fatală [...]

Seara ne aflam pe insula Ramadan³⁶ și dimineața mi-am stabilit unul din f. 29
escadroane în Giurgiu, iar altul în satul Slobozia³⁷. Eu însumi eram pe malul drept al Dunării, între cele două puncte, pentru a supraveghea escadroanele care se găseau pe malul românesc. Spre amiază am făcut o recunoaștere cu necrasoviții³⁸ spre Frătești³⁹, unde staționau trupele rusești. Se spunea că erau în jur de 80 000 de soldați, dar eu credeam că sunt numai 40 000. Frătești, moșia lui Grigore Sturdza, se află la 30 de verste de Giurgiu, este așezată pe malurile fluviului, are un teren accidentat, fără a fi jos însă, acoperit cu culturi de grâu și porumb cu spicele înalte. Alături de satul Slobozia, la cinci verste, la intrarea unei păduri, care se întindea spre Călugăreni⁴⁰, se găsea, de asemenea, o tabără rusească ocupată de cazacii de pe Don, de husari și de tunuri. Necrasoviții au adus doi dezertori din rândurile cazacilor de pe Don, care ne-au dat informații despre pozițiile ocupate de armata rusă. // A doua zi au venit alte unități regulate și cazaci din Dobrogea, iar două zile f. 30
mai târziu a sosit chiar generalisimul cu al treilea corp de armată și cu cel de rezervă. Armata a fost astfel reorganizată: al doilea corp de armată condus de Hassan pașa cu 18 batalioane de infanterie de linie, 12 de rezervă; cavalerie 30 escadroane; artileria a pierdut 48 de piese, iar cea călare, 12 piese. Al treilea corp de armată în frunte cu Muhir Toussan pașa, infanteria de linie 18 batalioane, de rezervă 14 batalioane, cavalerie 24 de escadroane, artilerie 48 de piese, pe cal 12 piese. Câmpul de rezervă condus de Mehmed pașa: infanterie de linie trei batalioane, vânători infanteriști 21 de batalioane, cavalerie: cazaci–9 escadroane, al 2-lea regiment de gardă 4 escadroane, artilerie pe jos 66 guri de foc, pe cal 24 de piese. Primul corp: Ismail pașa; infanteria de linie 18 batalioane, de rezervă 12 batalioane, cavaleria 12 escadroane, artilerie pe jos 48 piese, pe cal 66, iar apoi 36 batalioane de bașbuzuci [...]

Omer pașa a trecut astfel pe insula Ramadan cu 86 de batalioane, 67 de escadroane și 260 de guri de foc, cu aproape 100 000 soldați [...] // Un pod de vase f. 31
a fost construit peste fluviu, iar trupele au trecut de pe insula Ramadan și au luat pozițiile următoare: al doilea corp pe aripa stângă, lângă Slobozia, având o brigadă de infanterie cu toată cavaleria de la al doilea și al treilea [corp] și cu 36 de guri de foc // în acel sat; corpul de rezervă pe aripa dreaptă, având o parte din cavalerie cu f. 32

³⁶ Insulă pe Dunăre, lângă Giurgiu.

³⁷ *Slobodzja*, comună județul Giurgiu.

³⁸ Cazaci de pe Don care s-au răsculat împotriva Rusiei. Conduși de Ignat Nekrasov s-au așezat în Kuban.

³⁹ *Fratesti*, com. în jud. Giurgiu.

⁴⁰ *Calugareni*, com. în jud. Giurgiu.

6 piese de artilerie la Giurgiu. Al treilea corp a ocupat fortificațiile rusești. Consulul, care la Giurgiu reprezenta cinci puteri, pretindea că baronul Sacken⁴¹ era cel care comanda trupele ruse din Frătești și că generalul Dannenberg⁴² se găsea la București; el evalua cifra armatei ruse la 80 000 de oameni și era sigur că avea mai mult de 120 000 de oameni la București, în Oltenia, la Buzău, Focșani și Iași. Am susținut în fața lui Omer pașa că numărul prezentat era exagerat, iar rușii nu aveau mai mult de 40 000 de soldați la Frătești, că trupele care ocupau București, Oltenia, după trei săptămâni se îndreptau spre Focșani și Iași, spre frontul din Rusia, pentru a se concentra în Crimeea, că o parte a acestora așteptau să se imbarce pe Dunăre, pentru a merge în Crimeea sau la gurile Niprului, la Odessa. Primeam informații bune de la credincioșii de rit vechi din Dobrogea și de la spionii evrei, pe care îi aveam în serviciul meu particular. I-am spus că trupele rusești nu se vor îndrepta către noi, că vor lăsa austrieilor grija de a ne opri elanul, că avem acum posibilitatea de a ataca Frătești, însă nu trebuie să pierdem timpul, să profităm de elementul surpriză, ca avem toate șansele și că această victorie va aduce gloria generalisimului. Dar am pierdut, pentru că <Omer pașa>mi-a spus: „Cum să nu ascultăm un consul care reprezintă cinci puteri?” El a ascultat sfaturile celui nefericit consul, pentru că în ciuda originii sale croate, a educației europene, la fel ca toți turcii avea o mare teamă de consulii străini și avea o mare încredere în cunoștințele acestora și în relațiile lor. Dar mai cred că există un motiv care a influențat atitudinea sa. Nu dorea să se pună rău cu austrieii, dimpotrivă făcea totul pentru a-și atrage bunăvoința lor. Aștepta ordinele și instrucțiunile de la Constantinopol, pentru a se pune la adăpost de orice responsabilitate, se temea să-și riște renumele într-o bătălie [...] Omer pașa era instruit, nu pierdea nici o ocazie de a-și completa cunoștințele, era un bun strateg, administrator excelent, se preocupa de confortul trupelor, făcându-le să meargă și să ajungă la ora stabilită, la locul stabilit, într-o țară unde nu existau nici magazine, nici drumuri, nici un serviciu militar de transport. Sub acest raport era un artist iubit de subordonați, binevoitor cu populația, dar, înainte de toate, șansa nu l-a abandonat niciodată [...] Însă era lipsit de inițiativă, de curaj, de elanurile geniale. Era un talent care nu risca nimic, și care aștepta totul de la acțiunea altora și de la circumstanțe.

S-a decis să fortifice Slobozia, muncă inutilă, făcută pentru a amâna intrarea în campanie, pentru a câștiga timp și pentru a arunca praf în ochi că ar face ceva. Era metoda sa de a face lucrări de fortificație, fără a avea o utilitate în operațiunile militare, numai cu scopul de a ocupa timpul liber al trupelor [...] Consulul sau mai bine spus vice-consulul celor cinci puteri era un individ caraghios. Bulgar prin naștere, arendaș al boierilor români, în urma unor daruri și intrigi a obținut dreptul de a purta cascheta britanică, haina franceză, vesta italiană, pantalonii husarilor austrieci și cizmele prusace și cu acestea dreptul de a ridica cinci pavilioane. Astfel costumat, el se prezenta fiecărui vizitator și cu ocazia ceremoniei de ridicare a drapelului avea mereu la îndemână ceva să ofere: pentru cel englezesc gin sau

⁴¹ Dimitri Erofeevici Osten Sacken, general rus, vicepreședintele Sfatului administrativ al Moldovei (ian.-aug. 1854), apoi comandantul garnizoanei din Sevastopol.

⁴² Piotr Andreevici Dannenberg, general rus, comandantul armatelor rusești în bătăliile de la Oltenița și Inkerman.

whisky, pentru cel francez paté sau cârnăciori de Lyon, pentru cel italian o farfurie de macaroane cu parmezan, pentru cel austriac un vin de Tokay, iar pentru cel prusac o prăjitură de cartofi. Militarii îl vizitau de bună voie și el era în cele mai bune relații cu cazacii. În ciuda grandorii sale consulare nu ocolea activitățile comerciale și îmi furniza tot ceea ce aveam nevoie pentru bucătăria mea. Bravii turci nu-și puteau opri uimirea în fața puterii mele, care aveam la dispoziție un consul. Fortificațiile nu înaintau. În fiecare zi, 54 de escadroane comandate de Halim pașa se aliniau la 500 de pași în fața lucrărilor pentru a le acoperi [...] // A f. 33

doua zi am sosit în fața Sloboziei. Odată cu începerea zilei i-am lansat pe necrasoviți și pe cazacii din Dobrogea în pădure și eu însumi, împreună cu cazacii regulați am urmat linia lizierei, pentru a-i susține. Am început să tragem în pădure; cavaleria rusă, care fără îndoială nu vroia să facă decât demonstrații de tragere, s-a retras repede și a evacuat pădurea. Escadroanele lui Halim mă urmau, dar la o distanță respectabilă. Când escadroanele de husari și de ulani s-au arătat în fața Frățeștilor, Halim pașa mi-a trimis de mai multe ori aghiotanții, pentru a-mi spune să mă retrag și să strig la cazaci pentru a-i înspăimânta pe inamici. I-am răspuns că nu am obiceiul de a-mi abandona trupele, odată pornit atacul și că îmi voi continua marșul. Am ordonat căpitanului Wierblicki de a merge pe o colină, pentru a-i ajuta pe necrasoviții care trăgeau, iar eu, cu divizia condusă de maiorul Dimitrie Kretzulescu, am mers de partea cealaltă a pantei, într-o vale îngustă. Un pluton de husari s-au arătat în vale. Wierblicki dorea să le răspundă, coborând în vale cu diviziunile sale, atunci husari au făcut o mișcare ca să-i învăluiească. Iată o mișcare care ne-ar fi putut cauza multe probleme. Am pornit în galop împreună cu divizia lui Kretzulescu pentru a tăia drumul acestor escadroane de câmp. Spicele înalte de porumb mi-au făcut un mare serviciu. Rușii au crezut că întreaga cavalerie turcă a pornit să le taie retragerea. S-au retras repede, pentru a acoperi câmpul. Escadroanele mele, degajate, au venit spre mine, iar eu m-am îndreptat spre Frățești. Un singur regiment, al treilea din al treilea corp de armată a fost trimis să mă susțină și l-am ținut în lanurile de porumb mai departe, având astfel o rezervă. Focurile de arme erau puternice, atât de o parte, cât și de cealaltă. Câțiva oameni și cai au fost împușcați. Au fost și răniți, dar pierderile noastre nu au fost considerabile, dimpotrivă au fost insignifiante. Necrasoviții și cazacii urcați pe caii arabi au făcut minuni de bravură, profitând de suplețea și lejeritatea cailor [...] Când ne-am întors în Giurgiu, laturile drumului erau luminate de tone de torțe du gudron, trupele ne așteptau în poziție de paradă, iar Omer pașa a venit să ne mulțumească. Un mare banchet a fost oferit cazacilor ofițeri și soldați, // iar eu am f. 34

primit decorația Medjidie clasa a treia.

Fortificațiile de la Slobozia erau terminate, iar noi nu ne gândeam să ne mișcăm din câmpul nostru, când o întâmplare tristă ne-a scos din toropeală. Bașbuzucii detașați sub comanda unui ofițer englez s-au revoltat și au maltrat un general englez, împreună cu statul său major, compus din englezi. Ismail pașa și-a trimis trupele pentru a-i opri și a-i pedepsi. Ei au încercat să se salveze și au sosit în număr de câteva sute de călăreți în insula Ramadan, pentru a face plângeri împotriva generalului englez și a ofițerilor. Omer pașa incitat de către colonelul

englez Simmons⁴³, atașat militar pe lângă armată, le-a ordonat să i se predea vinovații și să părăsească insula. Bașbuzucii nu au vrut să plece și au vrut să-l vadă pe *serdar ekrem* (generalisim). Colonelul Simmons a insistat că această refuz ar fi fost o revoltă flagrantă, că musulmanii fanatici nu aveau un renegat, care în ochii lor nu era mai mult sau mai puțin decât un ghiaur. Că un asemenea act de insubordonare este în India pedepsit cu împușcarea și că orice general englez s-ar simți dezonorat dacă Omer pașa nu ar fi acționat la fel. Omer pașa incitat a adus tunurile și i-a împușcat pe acei bravi oameni, care veneau tocmai din Arabia să apere pe califi și Islamul. Oameni și cai au căzut secerați; a fost un carnaj abominabil, care a fost dezaprobat de toți musulmanii și de toți creștinii, cu excepția englezilor, care erau fericiți că s-a înfăptuit o faptă eroică. După ce furia i-a trecut, Omer pașa și-a revenit și a văzut grozăvia actelor sale și pentru a șterge

f. 35 amintirea lor a hotărât să înainteze spre București [...] // Spre sfârșit s-a hotărât să se facă o recunoaștere spre București. Comandantul avangărzii mi-a încredințat această misiune [...] Știam că există două opinii printre cei prezenți pe câmpul de la Ramadan. Turcii, în special cei în vârstă, erau pentru ocuparea Bucureștiului înaintea austrieilor, motivul fiind, că noi, armata sultanului, ar trebui să-i întâmpinăm pe aliați în capitala vasală a Imperiului său și că nu noi ar trebui să fim primiți de trupele vecinilor noștri, care stăpânesc deja o jumătate din națiunea română și doresc să ocupe și cealaltă jumătate. Comisarii militari instigați de austrieci, cu excepția celui francez, au opinat că ar fi fost mai bine ca austriecii să intre primii în București. Conte Zamoyksi⁴⁴, care se afla în relații apropiate cu toți comisarii și în special cu cei austrieci, mi-a spus că cel care comanda trupele austriece, generalul Coronini⁴⁵, dorea să ajungă înaintea unui dezertor austriac, așa îl numea pe Omer pașa, și de aceea prefera să-l primească el pe Omer pașa în capitala română, decât să fie primit de către acesta, iar drapelele imperiale să defileze în fața unui dezertor. Conte Zamoyksi era de părere să fie lăsate trupele austriece să intre în București, înaintea celor turcești. Aceasta, credea el, era și un ajutor dat cauzei poloneze, pentru că Austria era singura putere care putea să refacă Polonia în fostele granițe, poate chiar cu un arhiduce austriac pe tron. Eu eram de o opinie cu totul contrară. Doream ca ambele armate să intre în aceeași zi în

f. 36 București [...] // După ce am cutreierat tot ținutul cuprins între valea Dunării și valea Călugăreni⁴⁶, la 25 de verste distanță de Giurgiu, mi-am făcut raportul către Omer pașa că în timp de zece zile nu am văzut trupe rusești în acest teritoriu, că am primit informații precise că aceste trupe au părăsit Bucureștiul în grabă, iar în oraș nu a rămas decât o mică garnizoană compusă din 4 escadroane de infanterie,

⁴³ Locotenent colonelul John Simmons.

⁴⁴ Wladislaw Zamoyksi (1803–1868), conte polonez, implicat în activitatea emigrației poloneze.

⁴⁵ Joahnn Aleksander Baptist conte von Coronini (1794–1888), general austriac, comandant al trupelor austriece de ocupație din principate în timpul Războiului Crimeii. Date biografice și însemnări despre români în volumul de față.

⁴⁶ *Kalougiereni*, valea râului cu același nume din jud. Giurgiu.

2 regimente de dragoni, 2 regimente de cazaci și 6 tunuri. Aceste trupe se retrag încă astăzi, iar eu voi merge mâine spre București pentru a arăta populației că nu ne este frică de lupte și că mergem pe urmele inamicului. În aceeași seară chiar, am primit răspunsul lui Omer pașa. Îmi spunea că era preferabil să mențin linia văii Călugăreni, că voi putea trimite patrule de recunoaștere spre București, dar să nu intru în oraș decât dacă sunt forțat [...] Câțiva boieri, vechi prieteni ai mei au venit în tabăra mea din partea prințului Cantacuzino, guvernatorul provizoriu al Țării Românești, pentru a mă întreba ce trebuie să facă. Mi-au spus că sunt binevoitori față de turci, dar se tem de austrieci și de ruși. Le-am răspuns să-și facă datoria de supuși fideli ai sultanului, iar noi vom ști să-i apărăm împotriva austriecilor, dacă aceștia îi vor răni sau umili.

A doua zi am mers drept spre București. Halim pașa cu un regiment fără tunuri mă urma la distanță de o verstă. La câteva verste de oraș l-am trimis pe aghiotantul maior Kretzulescu cu două escadroane de cazaci din Dobrogea, pentru a face o recunoaștere asupra împrejurimilor orașului și pentru a amplasa avanposturi pe toate drumurile ce duceau spre inamic. Un escadron de trupe regulate sub conducerea aghiotantului maior Ostoja, vechi inginer aflat în serviciul Țării Românești, a primit ordin să intre în oraș și să meargă pe toate ulițele. Eu însumi, în fruntea necrasoviților și a celorlalte escadroane, am avansat spre București. Necrasoviții străluceau de aur și argint și de culori puternice, caii lor arabi bine întreținuți și hrăniți băteau din copite cu nerăbdare, șeile erau bogat decorate; crucea ortodoxă flutura pe drapele în vânt [...] În fața orașului, pentru a ne primi, așteptau trupele românești în uniformă de gală, 4 batalioane de infanterie, 8 escadroane de cavalerie, îmbrăcați în uniforme albastre cu alb și caschete de aceleași culori; două tunuri, un escadron format din jandarmii orașului în costume căzăcești cu cușme de oaie // și 4 escadroane de dorobanți cu uniforme ale f. 37 cazacilor de linie albastru cu verde și cu bonete circaziene cu blană. Era o trupă frumoasă cu bărbați unii mai frumoși decât alții, iar caii erau pe măsură. Era elita țării. Colonelul Poznanski, vechi veteran al armatei rusești comanda această mică divizie, care se prezentă cu demnitate și amintea de războinicii vechilor domnitori ai Țării Românești. Primirea a fost entuziastă. Trei boieri: prințul Cantacuzino, prințul Alexandru Ghica⁴⁷ și Câmpineanu⁴⁸ au venit să-mi ofere cheia orașului, pâine, sare și comanda trupelor. Am hotărât ca Halim pașa să primească pâinea, sarea și cheia, iar eu să am comanda trupelor. Trupele mele au defilat în fața celor românești, care le-au dat onorul, iar apoi au defilat în fața mea [...] Am rostit proclamația în numele lui Halim pașa, semnată de el, care a apărut în presa țării. Am conferit autoritatea civilă prințului Cantacuzino, iar drept consilieri i-am numit pe prințul Alexandru Ghica și Câmpineanu, cu asigurarea de a menține în funcții toți demnitarii, iar apoi am intrat în oraș, iar Halim pașa cu regimentul său s-a întors la Călugăreni. În timp ce într-o parte a orașului se desfășura această ceremonie entuziastă, în altă parte se petrecea o alta comică. Aveam în rândurile

⁴⁷ Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1834–1842).

⁴⁸ Ion Câmpineanu (1798–1863), colonel și om politic.

armatei turcești pe Anton Ilinski, colonel Skinder bey, mai târziu Skinder pașa, originar din Volhinia⁴⁹; era un bărbat curajos, cu o educație distinsă, inteligent ca militar, dar mare iubitor de băutură și un povestitor plin de har, dar cam mincinos, chiar și în lucrurile cele mai serioase, în raporturile de servicii. Îl imita în îmbrăcăminte pe Murat⁵⁰, regele Neapolului [...] Omer pașa ținea la el, s-a servit de el în Bosnia pentru loviturile surpriză. A adus reale servicii armatei, electriză soldații, entuziasma populația și era foarte popular, chiar legendar. Amintea prin faptele sale de Krilevici Marko⁵¹, sârbul și Skander bey⁵², arnăutul. Era băutor, ca și cel dintâi și mare spadasin, ca și cel de-al doilea de la care a luat și numele. Pe de altă parte îl amuza pe Omer pașa cu costumația sa. Își inventa în permanență uniforme, broderii noi. Însă generalisimul nu-i acorda niciodată o comandă permanentă. În tabăra de la Ramadan nu avea nici o funcție, nu avea comanda vreunei trupe. Avea o suită compusă din vreo patruzeci de soldați de diferite naționalități, îmbrăcați pestriț [...]

f. 38 În ziua intrării noastre în București, Ilinski împopoțonat cu o haină poloneză de culoarea pieii de vițel, cu o bogată broderie de aur și argint, pantaloni cărmizii cu dungă de aur, un bogat burnuz arab și auriu, urcat pe un magnific cal arab alb ca zăpada, împreună cu o tânără franțuzoaică, domnișoara Pomarée, ce călărea de asemenea un minunat cal arab, acompaniat de întreaga sa suită îmbrăcată în mare ținută, a intrat în București pe altă parte decât noi. Cazacii din Dobrogea i-au lăsat să treacă, recunoscându-l. În piață a găsit un podium unde erau două fotolii, pe care s-a așezat împreună cu domnișoara Pomarée, înconjurat de suita sa. Populația uimită de luxul său a crezut că este generalul Omer pașa cu întregul său stat major asiatic. // Toți se îmbulzeau să sărute mâinile lui Skinder bey și să strige: trăiască sultanul! Trăiască Turcia! Trăiască pașalele! La vestea intrării lui Omer pașa mai mulți boieri s-au dus în piață, unde i-au găsit pe Skinder bey și domnișoara Pomarée, ținând în mâini cupe de șampanie, închinând în cinstea poporului român [...] Am organizat serviciul militar și pe cel al poliției, angajând în acesta, și la paza baricadelor, numai trupe românești. Cazacilor le-am dat serviciul poștei. Nu am făcut nici o schimbare în serviciul poliției de interior, care era foarte bine condusă de domnul Rosetti⁵³. În aceeași zi împreună cu necrasoviții și un detașament al cavaleriei române am făcut o recunoaștere spre Cuca⁵⁴. Am găsit aici cazacii de pe Don, necrasoviții au schimbat cu aceștia câteva focuri de armă, dar primii s-au retras în grabă spre Buzău și astfel aveam certitudinea că trupele rusești au intrat în Moldova. Numai ariergarda se mai găsea la Focșani, pentru a se uni cu detașamentele ce veneau din Oltenia și din munți. Târziu în noapte, când am

⁴⁹ Regiune aflată la granița dintre Polonia și Ucraina.

⁵⁰ Joachim Murat, general francez și rege al Neapolului (1808–1815), căsătorit cu sora cea mai mică a lui Napoleon I.

⁵¹ Krilevici Marko, fiul cnezului Lazăr, devenit pentru vitejia sa unul dintre cele mai îndrăgite personaje ale folclorului sârb.

⁵² Gheorghe Castriotul cunoscut sub numele de Skanderbeg (1403–1468), conducător politic și militar al albanezilor în lupta împotriva otomanilor.

⁵³ Radu Rosetti, prefectul poliției Bucureștiului.

⁵⁴ Kuka, sat, com. din jud. Galați.

revenit în oraș, boierii au venit să-mi exprime atașamentul și devotamentul față de sultan. Mi-au oferit 10 milioane de franci, care se găseau în trezorerie și care proveneau din veniturile mănăstirilor, sumă de care rușii nu se atinseseră. Luați aceste sume, îmi spuneau ei, pentru serviciul sultanului. Ne vom socoti mai târziu. Luați-i fără scrupule, pentru că dacă nu-i veți lua voi, îi vor lua austrieii. Îi cunoaștem bine, ei nu respectă bunurile bisericești, așa cum fac rușii. Vor spune că aceștia sunt bani luați de la schismatici, pentru că ei sunt catolici. În același timp s-au oferit să hrănească trupele noastre cu ajutorul autorităților locale unde vor fi cantonate trupele și mi-au prezentat niște sume moderate pentru toate cheltuielile. Am făcut un raport amănunțit către Omer pașa și i-am sfătuit pe boieri să trimită acestuia o deputație, ceea ce au făcut imediat. Am încercat să menajez cât de mult posibil demnitatea românilor și să fac ca trupele mele și cele române să fraternizeze. Ceea ce mi-a reușit cu prisosință, deoarece mulți dintre tinerii boieri, aparținând celor mai bune familii, au intrat ca voluntari în rândurile cazacilor mei [...]

Un anume colonel Dumont, aghiotant al împăratului Franz Josef⁵⁵ a venit incognito la București, la consulul austriac⁵⁶, un bărbat cinstit și curajos. A adus cu el pachete în care se găseau proclamații austriece, prin care se suprima dreptul de suzeranitate al turcilor, pentru a-l introduce pe cel al autorității militare austriece, reprezentanta împăratului. Într-un cuvânt este ca și cum acesta din urmă dorea să ocupe Țara Românească și Moldova, în profitul Austriei. Am oprit circulația acestor proclamații printr-un ordin de zi, publicat în jurnalele românești [...] // Omer pașa a fost de acord cu poziția mea și i-a ordonat lui Halim pașa să vină cu o f. 39 parte din cavaleria sa lângă București și să ocupe mănăstirea Cotroceni, reședința de vară a domnitorilor, dar să nu se amestece în problemele din București. Trebuie să adaug că și colonelul Dumont nu are decât doi partizani printre boierii din București. Domnul Oteteleșeanu⁵⁷ și // prințul Carol Ghica⁵⁸. Toți ceilalți păstrau o f. 40 atitudine rece față de acest agent al lui Coronini, care și-a început activitatea printr-o jignire la adresa naționalității române. Chiar și partizanii prințului Știrbey⁵⁹, care se găsea la Viena, și care sperau să-l readucă pe tron sub auspiciile Austriei, nu-l agreau pe Dumont. Acești partizani erau foarte numeroși, pentru că, de fapt, prințul Știrbey era un om de merit, un excelent administrator, un patriot. Patriotismul boierilor era mai puternic decât spiritul de partid, decât interesul individual [...]

La intrarea noastră în București, holera făcea ravagii în oraș. Epidemia făcea victime printre săraci, dar și printre bogați. O tânără Slătineanu, fata unuia dintre cei mai bogați oameni ai țării, foarte frumoasă, a fost o gazdă desăvârșită la o serată, iar în aceeași noapte a căzut pradă unui atac puternic de holeră, care a doborât-o. Grație judicioaselor măsuri și a bunăvoinței prințului Grigore Cantacuzino și a activității domnului Rosetti, prefectul poliției, am putut lua toate măsurile posibile pentru a opri epidemia, dar flagelul persista.

⁵⁵ Francisc Josef (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916).

⁵⁶ Anton Laurin, consulul Austriei la București.

⁵⁷ I. Oteteleșanu, boier român.

⁵⁸ Scarlat Grigore Ghica (1812–1875), boier român.

⁵⁹ Barbu Știrbey, domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856).

Într-o zi mi s-a raportat că celebrul medic A., șeful facultății de medicină, ex-ministru și ex-deputat în Parlament, a refuzat să se ducă la săracii bolnavi de holeră. Am ordonat unui ofițer, atașat statului meu major, de a merge și a-l obliga pe medic să-și facă datoria. Ofițerul era un tătar din Lituania, Mahmud Mușa. A luat cu el un detașament de cazaci și a pornit în căutarea medicului. Acesta se afla la cină la consulul britanic, în haine de gală. I-a cerut politicos să-și facă datoria. Orgoliosul fanariot, pentru că era un grec, nu a cedat decât în fața forței. Ofițerul l-a pus să meargă pe jos între patru cazaci călare, plimbându-l pe străzile cele mai populate ale Bucureștiului. Este trist să faci comparații între ofițerii sultanului și cei ai aliaților, cu excepția francezilor care au fost întotdeauna loiali și cavaleri împreună cu șeful lor, colonelul Dieu, reprezentantul militar al Franței pe lângă Omer pașa. Ceilalți, influențați de colonelul Simmons, reprezentantul Angliei, considerau Bucureștiul un oraș cucerit, iar bunurile absenților drept prăzi de război.

M-am opus acestor abuzuri, spunând că ne aflăm într-un oraș și o țară vasală sultanului, țară care nu s-a revoltat, ci a rămas fidelă și devotată suzeranului. Dar acești domni, sub pretextul găsirii unor hârtii politice privitoare la aliați, au obținut de la generalisim permisiunea de a pune la dispoziția acestor „căutători” un hotel, unde se aflau bunurile celor care au plecat odată cu trupele rusești.

f. 41 În această situație se găsea și Mavros⁶⁰, directorul carantinelor române; cum el era socrul unui foarte bun prieten al meu⁶¹ și pentru că știam că are în reședința sa de vară de la Moara Domnescă⁶², colecții foarte prețioase, pentru a le salva mi-am trimis cazacii regulați, pentru a-și stabili acolo garnizoana, cu ordin către colonelul Kirkov, de a apăra această colecție de „bandele negre” ale aliaților. Astfel a fost salvată această colecție până la sosirea lui Omer pașa, pentru că atunci, colonelul Simmons l-a convins să pună reședința sub stăpânirea altor trupe și astfel a fost jefuită proprietatea Moara Domnească [...] // La intrarea noastră în București, prefectul poliției, domnul Rosetti a venit la mine și mi-a mărturisit că doamna general Dannenberg și-a lăsat toate rochiile, bijuteriile, argintăria într-o casă din oraș și că, știind că eu comand avangarda turcă, își încredințează aceste lucruri cinstei mele. L-am rugat pe prefect să mă lase să locuiesc în aceea casă. „Banda neagră” a aflat despre acest lucru și a făcut raport lui Omer pașa, că în casa în care locuiam se aflau bunurile generalului Dannenberg. Omer pașa, înainte de a ordona o recunoaștere, mi-a cerut informații. Am cerut prefectului poliției să ambaleze acele lucruri în valize și cufere și să le trimită la Viena sub pază [...] // După trecerea a 15 zile, Omer pașa a intrat în București. A fost primit ca un suveran triumfător, boierii îl înconjurau, poporul îl aclama, sărbători publice, dineuri, baluri, spectacole, focuri de artificii se succedau fără întrerupere. Doamna Omer, care cu câțiva ani în urmă era o slovacă săracă, profesoară de muzică în București, la familia Câmpineanu, a devenit soția comandantului trupelor sultanului, dădea recepții princiare, iar elita societății umplea mereu saloanele sale. Curtea sa a fost pe jumătate orientală, pe jumătate occidentală, acolo domnea un lux al toaletelor,

f. 42

⁶⁰ Nicolae Mavros (1782–1868), general, director al carantinelor din Țara Românească.

⁶¹ Este vorba despre Ion Ghica (1817–1897), scriitor și om politic.

⁶² *Maria Domnesc.*

echipajelor, bucătăriei. Acasă purta toalete și coafuri europene, în public, la teatru sau la plimbare costum turcesc: iașmac⁶³ și feregea⁶⁴. Era o femeie de lume, instruită și de frumusețe rară. A fost o veritabilă Josefină a acestui Napoleon turc. Entuziasmul românilor a fost mare, ne priveau ca pe liberatori și își puneau toate speranțele de viitor în generozitatea sultanului Abdul Medjid⁶⁵.

Mai mult decât oricând generalismul încântat de această primire, de succesul neașteptat și oarecum nemeritat, a început să se gândească la punerea în practică a teoriei din cartea domnului Eliade, care susținea că Omer pașa era singurul care putea deveni prinț ereditar al celor două provincii, lucru ce ar fi convenit în egală măsură și românilor și turcilor. Autorul acestei cărți, domnul Eliade, patronat de colonelul Rustem bey Walski, director al cancelariei militare al lui Omer pașa, asigura o anumită influență partidului democrat român pe lângă generalism, umbrind activitatea boierilor conservatori [...]

Primul act al lui Omer pașa a fost să-mi mulțumească pentru serviciile făcute și să mă numească comandant al trupelor din București. A aprobat toate hotărârile mele și le-a menținut. Am primit ordin să primesc în saloanele mele pe orice ofițer român și turc ce ar fi sosit în București [...] Între alte îndatoriri ale mele se număra și aceea de a-l ajuta pe comisarul politic turc în Țara Românească, Derviş pașa, în treburile sale diplomatice, de a organiza, dirija și supraveghea biroul de informații și de a propune mișcările de trupe. Era o sarcină în plus, dar am îndeplinit-o cu bunăvoință, pentru că îmi adoram suveranul, îi iubeam pe români, care meritau tot ce este mai bun și doream să ajut România⁶⁶ ca și cum ar fi fost patria mea.

Câteva zile mai târziu a sosit generalul austriac Popovici, pentru a organiza intrarea lui Coronini în București. Eu am fost însărcinat să mă înțeleg cu el, pentru că acest tânăr general deși purta uniformă austriacă, sub ea bătea o inimă slavă și sentimente slave. Nu am avut nici o dificultate să mă înțeleg cu el și să aranjez lucrurile așa cum mă avantajau. Nu doream ca Omer pașa să-l întâmpine în fruntea trupelor sale, era prea mult pentru Coronini, care avea mai puține merite, aceasta era împotriva uzanțelor militare. Am decis ca trupele austriece să se oprească la cinci verste de București, ca Omer pașa să meargă în trăsură la întâlnirea cu trupele aliate, împreună cu statul lui major. Apoi se va urca pe cal pentru a fi primit de către generalul Coronini, în fața armatei sale, va defila în fața acestei armate, după care și aceasta va defila în fața generalismului. Și apoi armata se va pune în mișcare având în frunte doi generali. // În fața Bucureștiului trupele sultanului i-au f. 43 primit pe noii veniți, care au intrat în oraș. Am fost la întâlnirea armatelor împreună cu Omer pașa. Generalul Coronini era nemișcat și impasibil precum statuia Comandorului din piesa *Don Juan*⁶⁷. Omer pașa era bine dispus și oarecum stânjenit, intimidat, amintirile probabil îi reveneau în minte⁶⁸ [...]

⁶³ Văl ce acoperea fața femeilor musulmane.

⁶⁴ Un fel de manta sau pelerină de mătase.

⁶⁵ Abdul Medjid, sultan (1838–1861).

⁶⁶ Memoriile lui Sadzyk pașa au fost scrise în 1872, așa se explică folosirea titlaturii de România.

⁶⁷ Piesă de teatru scrisă de Jean Baptiste Poquelin Molière (1622–1675).

⁶⁸ Era dezertor din armata austriacă.

A doua zi, Omer paşa a dat un mare dineu în onoarea generalului austriac, la care am fost invitat alături de alți câțiva generali turci. Generalul a vorbit cu mine despre cavalerie, iar în aceeași zi m-a vizitat și m-a întrebat despre vechii credincioși din Bialakronitza și legăturile lor cu cei din Dobrogea [...] Zamoyski i-a prezentat generalului Coronini un lung memoriu asupra unei combinații, ce avea drept scop de a detașa de Imperiul rus gurile Dunării cu Basarabia până la Nistru, de a anexa toate cele trei provincii românești Basarabia, Moldova, Țara Românească, Ungariei, sub sceptrul împăratului austriac. În schimb acesta va reda Galiția, Poloniei, cu un arhiduce pe scaunul polonez și va ajuta la restabilirea vechilor granițe poloneze. // Pentru a se disculpa în ochii turcilor, în situația în care aceste manevre ar fi fost descoperite, el spunea, ceea ce de altfel era adevărat, că în perioada în care Aali paşa⁶⁹ reprezenta Turcia la conferința de la Viena, care a avut drept scop de a pune bazele unui aranjament pașnic între Rusia și Turcia, în cazul în care acesta mai era posibil, i-a scris lui Reşid paşa⁷⁰ că el crede că Austria nu poate fi convinsă să intre în coalitiție împotriva Rusiei, decât în cazul în care i se asigură posesia asupra Țării Românești și a Moldovei și anexarea lor definitivă la Imperiul austriac.

Aali paşa era partizanul păcii cu orice preț și punea această condiție, pentru a zădărnici războiul, pentru a-și determina guvernul de a fi mai conciliant în privința exigențelor Rusiei. Reşid paşa i-a scris cu propria sa mână: dacă Austria se angajează să nu depună armele până la reconstituirea Poloniei și să pună pe tronul acesteia un Iagellon, nu un prinț străin, noi am putea să cedăm principatele, pentru că vom fi interesați în prezența unui vecin puternic, ce ne va apăra în fața atacurilor rusești [...] // Încă din primele zile ale sosirii lui Omer paşa în București, un ofițer român a venit să mă informeze că trei batalioane ale trupelor regulate române au fost dezarmate de cazacii de pe Don, în Oltenia, sub privirile austrieșilor, pentru că ulanii și husarii se aflau la câteva verste de acel loc și cunoșteau acest act de violență, dar nu au intervenit să-l oprească. Această coloană dezarmată, escortată de către cazaci, va trece peste puțin timp prin Buzău. Am făcut un raport lui Omer paşa și al doilea regiment de gardă, comandat de către un ofițer englez, ce purta numele de război Mazar paşa, a fost desemnat pentru expediția ce avea drept scop eliberarea prizonierilor. Colonelul Simmons a rugat comandamentul să mai fie adăugat un escadron al cazacilor mei, iar eu am decis ca să participe escadronul al treilea, format în majoritate din haiduci bulgari. În apropiere de Buzău am văzut coloana coborând o înălțime, părea puternică, dar colonelul Simmons nu a crezut de cuviință să o atace și s-a retras la o distanță de câteva verste. În același timp, s-a ascuns între podgorii pentru a nu fi văzut, și a trimis un detașament de 15 cazaci în recunoaștere, pentru că avea intenția de a-și petrece noaptea în Buzău. Acest detașament era comandat de către Hagi Ghiorghe Hristu, sârb prin naștere, cunoscut sub numele de Hukun Mustafa, pe vremea când era haiduc prin munți. Acest mic detașament s-a ascuns în câteva tufișuri la marginea drumului. Cazacii de pe Don, în număr mic mergeau fără grijă, fiind asigurați de populație că nu sunt trupe

⁶⁹ Aali paşa (1815–1871), mare vizir, delegat al Turciei la Congresul de pace de la Paris din 1856.

⁷⁰ Reşid Mustafa paşa (1800–1858), mare vizir.

turcești prin preajmă. Fostul haiduc inteligent și curajos a atacat pe neașteptate coloana, românii s-au aliat acestora. Cazacii de pe Don, după o mică rezistență, au cedat și s-au retras. Batalioanele eliberate li s-au returnat armele, bagajele le-au fost urcate în căruțe, iar apoi s-au îndreptat spre București. Erau escortați de micul detașament fără a se îngriji de restul escadroanelor turcești și de ofițerii englezi. Cazacii mei intenționau să mi-i predea pe cei eliberați. Cei doi englezi au zărit coloana și mi-au recunoscut cazacii; condus de căpitanul Musialovici, escadronul a încercat să-mi oprească micul detașament. Mareșalul de Logis, comandantul celor 15 cazaci, nu a vrut să se oprească; au fost acuzați de insubordonare, iar în urma plângerilor făcute de englezi au fost condamnați în contumacie la moarte prin bătaie cu lovituri de baston [...] // Un evreu din București, Halil, un bancher bogat, f. 46 protejat de către consuli și de comisarii aliați a găsit calea de a pătrunde în consiliul administrativ și, sprijinit de aroganța și orgoliul turcilor, a emis opinia că nu era demn de un mare suveran și de un mare imperiu să accepte oferte de împrumut de la proprii supuși [...] Că era mult mai bine dacă s-ar fi găsit un bancher care să se ocupe de hrana și furajele armatei, iar soldele să fie plătite din trezoreria guvernului. Această decizie a fost aprobată de consuli, comisari și a fost susținută chiar la Constantinopol de către ambasadorul britanic și de internunțul austriac [...] f. 47 // M-am înțeles cu boierii români să se formeze o comisie prezidată de prințul Alexandru Ghica, fost domn al Țării Românești, comisie la care am adăugat doi ofițeri dintre cazacii mei pentru informații privitoare la aprovizionare, șeful escadronului, Janus Worovici și aghiotantul, Dimitrie Kretzulescu. A doua zi am publicat în ziarele din București că românii simpatizau cu reformele sultanului în organizarea militară a trupelor creștine și slave, servind în Turcia pe picior de egalitate cu trupele musulmane, fiind înzestrate cu uniforme și echipament, iar comisia pentru rechiziții a fost constituită pe baza unei autorizații a generalisimului. Acest anunț i-a înfuriat pe austrieci, cu atât mai mult cu cât Reșid pașa, în numele sultanului, a mulțumit românilor pentru această ofertă, adăugând scrisori particulare pentru prințul Alexandru Ghica și pentru prințul Grigore Cantacuzino, cu mulțumirile sale.

În acest fel am încercat să ridic moralul românilor, dar Austria nu stătea degeaba. A convins pe ceilalți aliați să facă presiuni la Poartă pentru a fi readuși domnii: Barbu Știrbey în Țara Românească și prințul Ghica⁷¹ în Moldova. Nu am avut timp să înțeleg care a fost cauza neînțelegerilor dintre prințul Știrbey și boieri și cea a nemulțumirii supușilor săi, dar trebuie să spun că era un om de stat capabil în toate sensurile, un administrator excelent și un patriot. Omer pașa îl detesta din cauza contestațiilor pe care le-a avut cu el în timpul anului 1848, pentru că era instigat de domnul Poujade⁷², care dorea să-l pună domn pe unchiul soției sale, prințul Alexandru Ghica sau cumnatul său, prințul Constantin Ghica. Partidul Goleșcu și Eliade făcea tot posibilul să-l instige pe Omer împotriva lui Știrbey. În sfârșit, nu putem să excludem că Omer pașa vedea în prințul inteligent, bogat, ce

⁷¹ Grigore Dimitrie Ghica, domn al Moldovei (1849–1853; 1854–1856).

⁷² Pierre Eugène Poujade (1813–1885), consul general al Franței în principate (1849–1854). Date biografice și însemnările sale despre români pot fi consultate în volumul de față.

avea relații bune cu puterile străine, un competitor periculos pentru veleitățile sale de domnie. Toate acestea reunite îi provocau generalisimului o mare ostilitate împotriva prințului Știrbey; eu cred că austriecii făceau intrigi prin intermediul Directorului Cancelariei lor, pentru a-l îndepărta pe Omer pașa din principate; aveau aceeași aversiune pentru el. Era o intrigă complicată.

La vestea revenirii lui Știrbey, publicată în jurnale, Omer pașa m-a întrebat dacă nu era bine să provoace manifestații împotriva acestuia. Era convins că aceasta se puteau organiza, având în vedere că Știrbey era un partizan al Rusiei, o mulțime de fapte mărturiseau acest lucru, că era asigurat că austriecii nu vor obiecta, că totul depindea de mine, iar dorința mea va fi urmată cu încredere de către români.

I-am răspuns că influența mea asupra românilor era exagerată [...]

f. 48 Halim pașa a fost trimis împreună cu opt regimente de // cavalerie, pentru a face o recunoaștere la Brăila, unde se credea că sunt numeroase trupe rusești. Iusuf pașa era în fruntea avangărzii compuse din brigada de cavalerie și de gardă. La aproximativ 20 de verste de Brăila au întâlnit un detașament de cazaci de pe Don; pașa și soldații au fost cuprinși de panică și s-au retras în dezordine, alarmând și alte regimente. Ținutul este o stepă imensă, escadroanele și regimentele s-au pierdut și nu au mai găsit drumul de întoarcere. Iusuf pașa i-a făcut lui Halim pașa un raport exagerat asupra forțelor rusești întâlnite și asupra luptei „groaznice” pe care a fost nevoit să o dea, probabil în imaginația sa, și asupra retragerii.

Mă aflu împreună cu Zamoyski la cină la Omer pașa, când a fost primit acest raport și ni s-a citit. Eu l-am asigurat pe Omer pașa că totul este o exagerare, că știam din surse sigure că a fost numai un singur regiment de cazaci de pe Don, la Brăila și la Măcin, împreună cu un detașament din legiunea de voluntari greco-slavi; că este foarte ușor să te rătăcești în stepă atunci când crezi că ești urmărit și știam cu toții ce curaj și sinceritate se ascund în faptele lui Iusuf pașa. L-am rugat să mă trimită împreună cu cazacii mei la Brăila, cu misiunea de a ocupa orașul, am încheiat spunând că aceasta ar fi fost recompensa pentru serviciile mele. După multe ezitări, Omer pașa a consimțit.

Am predat comanda trupelor lui Ismail pașa, comanda orașului lui Mazar pașa, mi-am luat rămas bun de la prietenii mei români și chiar în aceeași zi am părăsit Bucureștiul pentru a-mi regăsi trupele, care cantonau la 10 verste depărtare. În dimineața zilei următoare mă găseam deja pe drumul spre Brăila, mulțumind cerului că scăpasem de scandalurile care se pregăteau la București. Am petrecut două zile în satul Manasia⁷³, unde nu m-am întâlnit cu Halim pașa, care plecase să-și strângă trupele din stepă. Aflasem că această cavalerie se găsea la Călărași și Oltenița, în fața Turtucaiei și a Silistrei, într-o cu totul altă direcție decât București.

Am fost primiți și sărbătoriți la Manasia de către Efrem Obrenovici, fratele prințului Miloș al Serbiei, în castele și donjoane, ca niște cavaleri care parcurseseră întreaga Europă. S-au scos din pivnițe butoaie de vin, bere, țuică, s-au prăjit oi și boi, pentru ca trupele să fie mulțumite. În apartamentele stăpânilor, mesele se încovoiau sub povara bucatelor și a sticlelor de vin de toate calitățile. Amfitrionul

⁷³ Sat, com., județul Ialomița.

era ospitalier cu toată lumea, nu neglija pe nimeni și găsea cuvinte de apreciere atât pentru ofițeri cât și pentru soldați. Vechiul vin de Tokay era băut împreună cu cea mai nouă șampanie. În timpul meselor răsunau cântece naționale, care erau urmate de dansuri și jocuri de toate felurile. În timpul zilei se organizau mari vânători de iepuri și diferite întreceri pentru soldați [...]

În apropiere de Brăila am văzut câteva patrulă de cazaci de pe Don. Necrasoviții, care se aflau în avangardă, au început imediat să-i urmărească. Le-am mai trimis în ajutor restul de necrasoviți, iar eu am pornit spre oraș.

Nu intrasem încă în oraș, când sotnikul necrasoviților, Ewjejel Gtechrbaty, a venit să mă întâlnească și să-mi spună că cazacii de pe Don au părăsit orașul și s-au retras cu ajutorul bărcilor pe insula din față. La rândul lor necrasoviții i-au urmărit călare, s-au aruncat în fluviu și au reușit să captureze o barcă și să ia prizonieri opt voluntari din legiunea slavo-grecă; santinelele erau plasate la ieșirile orașului și pe malurile fluviului [...]

Autoritățile orașului, toți locuitorii indiferent de clasă, ne-au primit foarte bine, cu simpatie, bucuroși. Evreii în special ne-au copleșit cu banchete și ne strigau: Trăiască soldații noștri! Cea mai mare parte a lor erau originari din orașele Berdicev⁷⁴, Mohileni⁷⁵, Camenița- Podolski⁷⁶. Mulți tineri evrei s-au înrolat atunci în rândurile cazacilor. Ei reprezentau pe polonezi în această organizație cazacă, care din punct de vedere istoric și al tradițiilor a fost atât de legată de soarta Poloniei. f. 49

Cazacii de pe Don care s-au retras din Brăila aparțineau corpului generalului Oeakov, care avea cartierul general la Ismail. Aproape întreg corpul său de armată, care avea în jur de 14–15 000 de soldați, era dispus pe malul stâng al fluviului, numai un regiment al cazacilor de pe Don și două al celor de pe Dunăre și trei batalioane de voluntari greco-slavi ocupau malul drept al fluviului și Dobrogea, prin mici detașamente, în special localitățile Măcin, Isaccea, Hârșova, Tulcea, Sulina, de-a lungul Dunării și în interiorul orașului Babadag⁷⁷. Aveam informații și detalii precise asupra numărului de soldați din fiecare detașament, prin intermediul cazacilor din Dobrogea, care aveau relații permanente cu credincioșii de rit vechi de aici. Cum aveam ordine să ocup Brăila și acolo să aștept întăririle care trebuiau să-mi fie trimise, fără de care nu puteam să trec de cealaltă parte a fluviului, am trimis lui Ismail pașa, comandantul primului corp de armată ce avea cartierul general la Silistra, pe cazacul Goncearov, șeful civil al cazacilor de veche credință din Dobrogea, cu un memoriu, în care erau trecute toate aceste informații și un plan de atac asupra tuturor detașamentelor rusești, dispersate în Dobrogea.

Primul corp de armată era așezat pe malul drept al Dunării și avea detașamente puternice, formate din trei arme, în Rahova și Cernavoda. Această expediție a avut loc în cele din urmă. Au avut loc câteva confruntări cu cazacii de pe Don, cu voluntarii greco-slavi și rușii, iar aceștia fără să opună o mare rezistență, s-au retras pe celălalt mal al Dunării.

⁷⁴ Berdytchew, oraș în Ucraina.

⁷⁵ Mohileni, oraș în Republica Moldova.

⁷⁶ Kamenietz-Podolski, oraș în Ucraina.

⁷⁷ Oraș în jud. Tulcea.

Ali pașa a ocupat Tulcea cu 3 000 de bașbuzuci călare. Colonelul Mehmed bey cu al treilea regiment de cavalerie de gardă și 6 tunuri călare a ocupat orașul Babadag, unde se găseau mari cazărmi de cavalerie. Știam de la spionii noștri, că în afara corpului condus de generalul Oceakov la Ismail și pe Prutul inferior, și a unei brigăzi de dragoni din divizia generalului Șabelski, toate celelalte trupe părăsiseră Basarabia și se retrăseseră spre Crimeea. Era cel mai favorabil moment de a intra în Basarabia în fruntea a 80 000 de oameni, care formau elita armatei turcești. Am trimis rapoarte lungi și detaliate comandantului-șef, ministrului de război, lui Reșid pașa [...] Am primit comanda unui corp compus din 12 batalioane, 21 de escadroane, 30 de piese de artilerie. Batalioanele de infanterie ale lui Reșid erau compuse din soldați excelenți, experimentați. Această avangardă număra în jur de 16 000 de infanteriști și de 4 000 de cavaleriști. Îl aveam sub comanda mea pe Sahja pașa, general bătrân și excelent om și pe Iusuf pașa, comandantul unei brigăzi compuse din primul și al patrulea regiment de gardă. Am primit ordin să ocup linia Siretului de la Măxineni⁷⁸ în Moldova la Șerbănești⁷⁹ și să construiesc două poduri peste Siret la Măxineni și două în satul Nămolosa, cu capetele de pod fortificate și cu locuințe de campanie pentru trupe.

Al doilea corp de armată cu un efectiv de 20 000 de oameni, cu 40 de piese de artilerie sub ordinele lui Ahmed pașa era cantonat în orașul Brăila și în satele învecinate. Instrucțiunile date de *serdar ekrem* lui Ahmed pașa erau următoarele: ca inferior în grad eram subordonat ultimului, dar acesta nu putea întreprinde nici o acțiune militară fără să se înțeleagă cu mine și să-mi asculte sfaturile. A primit, de asemenea, ordin să construiască un pod în satul Vădeni pe drumul de la Brăila la Galați. Am fost însărcinat să organizez un Stat major compus din cazaci, adică din reprezentanți polonezi.

Al treilea corp de armată număra 15 000 de soldați și 24 tunuri, acest corp avea o cavalerie numeroasă; se afla sub comanda lui Halim pașa, se găsea în împrejurimile Bucureștiului, dar în curând trebuia să ocupe Focșani.

Al patrulea corp de armată, care servea drept rezervă are un efectiv de 30 000 de oameni cu 120 de guri de foc, sub comandamentul bătrânului Mehmed pașa, care îl avea drept secund pe Ismail pașa. Acest corp se afla la București, lângă cartierul general al lui Omer pașa.

Oltenia era ocupată de trupele comandate de Hassan pașa [...] Armata turcă de la Dunăre era împărțită în două: 80 000 de oameni erau desemnați pentru ofensivă, iar 150 000 trebuiau să susțină și să păzească comunicațiile. Fără a exagera, putem afirma că Turcia avea atunci în Europa 250 000 de soldați, trupe regulate, compuse din soldați buni.

Prințul Grigore Sturdza⁸⁰ (Muhlis pașa), fiul puternicului domn al Moldovei, Mihail Sturdza, cu o educație militară distinsă și având o mare influență asupra compatrioților săi, om de ordine și de energie, care până atunci fusese atașat organizației cazace ca general de brigadă a fost numit Șef de Stat Major al

⁷⁸Sat, com., în jud. Brăila.

⁷⁹Șerbănești sat, com., în jud. Suceava.

⁸⁰Grigore Sturdza (1821–1901), fiul domnitorului Mihail Sturdza.

Comandantului-șef, iar Dimitrie Kretzulescu, maior în rândurile cazacilor, a fost atașat cartierului general [...]

Convenția încheiată între Omer pașa și generalul Coronini, parafată la Viena f. 51 și la Constantinopol uimea prin prevederile sale. Conform acesteia, trupele austriece ocupau întreaga Moldovă, toată linia Prutului, aceea a Siretului de sus și vărsarea acestuia în Dunăre; satul Vodenii, aflat la această vărsare, era ocupat de trupe austriece, care aveau misiunea de a construi un pod pe piloți, ce trebuia ridicat pe drumul de la Brăila la Galați. Ne aflam astfel plasați în a doua linie, iar avangarda noastră avea în fața ei și în flancuri, trupe austriece; eram astfel înconjurați și păziți pe teritoriul nostru de către trupe care erau oaspeții noștri [...]

În preajma sărbătorii Paștelui, domnul Grigore Ghica din Frumușița, prefectul f. 53 Galațiului, a venit la mine să se plângă de generalul Augustin, care printr-un ordin de zi ar fi oprit mascaradele și jocurile din perioada carnavalului [...] Am scris atunci generalului Coronini că această atitudine putea avea rezultate negative, și putea să indispuină fără motiv populația română contra lor. Furniza presei un motiv plauzibil să critice actele de autoritate militară austriacă și ale autorității turcești, pentru că eu sunt aici nu numai pentru a apăra această țară împotriva inamicului, dar și pentru a veghea asupra drepturilor și a menținerii liniștii locuitorilor unei țări vasale sultanului. Că unul dintre drepturile acestora era și acela de a se bucura de tradiții, în limitele bunului-simț. Am continuat să le spun că dacă nu se simt în stare de a păstra ordinea și liniștea, în cazul când acestea ar fi tulburate, voi detașa pentru a pune la dispoziția lor, mai multe escadroane de cazaci, atât pentru securitatea sa cât și pentru a preîntâmpina orice act de tulburare din parte românilor.

Generalul Augustin a venit el însuși la mine și mi-a spus că aveam perfectă dreptate, dar mi-a spus că prefectul poliției trebuia să-i respecte exigențele existente în documentele încheiate. Era vorba despre un anumit tratament al trupelor de ocupație, care urmau a se bucura de respectul și considerația populației. Era necesar să se stabilească relații bune și o bună înțelegere între armată și locuitorii țării, // pentru a se evita abuzurile, scandalurile și alte nereguli. A vrut ca f. 54 în sala marelui bal să fie amenajat pentru el un fotoliu de aur, de catifea cu franjuri aurii și douăsprezece scaune asemănătoare pentru ofițerii săi. Era primul semn de respect și considerație față de trupele de ocupație. Pentru a satisface a doua parte a programului ar trebui să fie organizată o masă gratuită, care ar trebui să fie constituită din șnițle și cartofi prăjiți, brânză și bere [...] Am citit acest memoriu cu seriozitate, iar apoi i l-am trimis domnului Grigore Ghica, cu rugămintea de a-l îndeplini punctual. Prefectul a organizat totul foarte exact. Carnavalul s-a desfășurat în condiții excelente, spre satisfacția tuturor. Trupele austriece, încă de la intrarea lor în Galați, s-au purtat nepolitic, chiar brutal cu populația [...]

Omer pașa era un exemplu viu a ceea ce însemna a fi favoritul sorții. A fost f. 55 proclamat învingătorul rușilor, fără a fi niciodată eliberatorul românilor, fără a fi făcut nimic, nici cel mai mic lucru pentru Principate. A făcut să defileze în fața sa stindardele și soldații imperiali, în condițiile în care el a dezertat din această armată. A comandat generalii cărora le fusese subordonat după ce dezertase, primea scrisori și daruri de la regina Angliei și de la împăratul francezilor. Avea o

suită compusă din orgolioșii descendenți ai celor care învinseseră Islamul, înalta nobilime poloneză și maghiară. Ținea o curte princiară, acordându-i titlul de prințesă soției sale, care era de origine umilă. Saloanele și anticamerele sale erau în permanență pline de generali, diplomați, demnitari, funcționari din țară și din străinătate. Toți îl flatau și îi făceau curte. Avea sub ordinele sale mai mult de o sută de mii de soldați, care îi erau fideli. Era comandant suprem, de fapt și în acțiune cu puteri nelimitate [...] Omer pașa dorea să rămână în București și să capete tronul la care visa.

- f. 56 În curând acest viitor luminos a fost acoperit de nori. Prințul Știrbey și-a reluat tronul [...] // După sosirea lui Știrbey, comandantul-șef a început să piardă
- f. 59 din prestigiu [...] // În ultimul sezon, când iarna se apropia iar frigul se făcea simțit, am primit o depeșă secretă și particulară de la comandantul-șef, prin care mă autoriza să fac tot posibilul pentru a ocupa linia inferioară a Prutului împreună cu
- f. 60 trupele care se aflau sub subordinea mea [...] // Eu însumi, acompaniat de un escadron de necrasoviți am plecat de la Măxineni la Cuca, punct central al liniei dintre Huși și Reni. Totul a fost făcut pentru a evita să fie trezită vigilența austriecilor și a ocupa linia fără rezistență. Totul a fost executat întocmai și atât de bine, că, în aceeași zi la aceeași oră, cavaleria, care se afla sub ordinele mele, a ocupat toată linia de la Huși la Reni. Pe întreaga întindere a liniei nu am găsit nici o patrulă, nici un post austriac și nici un soldat detașat. În câteva sate aflate la o distanță de câteva verste de Prut se aflau cantonați ulanii austrieci, dar nu au avut nici o bănuială asupra marșului nostru [...] Domnul Constantin Negri⁸¹ și alți câțiva boieri moldoveni, care au venit la Cuca, mi-au declarat că de când trupele moldovene s-au retras în interiorul țării, nu a fost folosit nici un mijloc pentru a supraveghea și a păzi linia Prutului, că frontiera era acum mai liberă ca niciodată. Că austriecii se duceau și reveneau din Basarabia fără a fi stânjeniți, ca și cum rușii ar fi fost aliații și nu dușmanii lor [...] La Constantinopol, ministrul de război, marele vizir și chiar sultanul au fost foarte satisfăcuți de ocuparea pașnică a liniei
- f. 61 Prutului [...] // Domnii Costache Negri, Grigore Ghica, Panaiot Balș⁸² și prințul Vogoride Conachi⁸³ s-au oferit să se îngrijească de mâncarea și furajele necesare fiecărui marș. Mai mult, au promis că se vor îngriji de aceste furnituri și în campania din Basarabia, încă din ziua în care vom pătrunde aici.

Prințul Ghica care domnea în Moldova, mi-a trimis o scrisoare foarte amabilă, prin care mă informa că era la curent cu dorința trupelor sale. Dorea ca Sublima Poartă și generalisimul să îndeplinească această dorință, iar el va fi foarte bucuros dacă trupele sale vor lupta alături de cazaci.

Prințul Știrbey, cu care mă aflu în relații cordiale, mi-a scris că una dintre cele mai mari dorințe ale sale era ca trupele române să poată lua parte activă la acest conflict și să-și câștige locul printre puterile europene dreptul la o existență politică, fondată pe o confraternitate a armelor [...]

⁸¹ Constantin Negri (1812–1876) boier și patriot român.

⁸² Panaiot Balș (1817–1889), boier moldovean.

⁸³ Nicolae Conachi Vogoride (1821–1862), caimacam al Moldovei (1857–1858).

Am rămas astfel printre fortificațiile mele de lângă Măxineni în preajma Crăciunului. În acest moment a venit la mine Ștrul, cel mai bun dintre spionii mei evrei, cu o informație pe care el o dădea drept foarte sigură: generalul Oceakov pregătea o expediție în Dobrogea, în scopul de a opri mișcarea trupelor turcești care se duceau spre porturile de la Marea Neagră pentru a se îmbarca. Că forța armată care făcea această diversiune se compune din patru batalioane de infanterie, patru escadroane de cazaci de pe Don și de pe Dunăre și patru guri de foc. Că scopul generalului nu este acela de a ocupa malul drept al Dunării, ci acela de a da alarma printre turci, de a-i încetini pe cât de mult posibil să se îmbarce. Această incursiune trebuia să coincidă cu sărbătoarea de Crăciun [...] Trupele turce, care erau așezate în Dobrogea, erau repartizate astfel: Ali pașa cu 3 000 de bașbuzuci, 250 de cazaci și 6 tunuri ocupau Tulcea, Iusuf pașa cu șase escadroane din regimentul al patrulea de gardă ocupa strâmtoarea Ciurunk kepri, aflată între Tulcea și Babadag. În acest ultim oraș se găseau 6 escadroane din regimentul al treilea de gardă împreună cu colonelul Ahmed bey și o baterie de artilerie călare. La Măcin se aflau deja trupele ce aparțineau corpului condus de Hassan pașa, care venea din Oltenia, pentru a se uni cu cele ale lui Ismail pașa, care se îndreptau spre Șumla. Brigada de cavalerie a cerchezului Ali bey pașa din al doilea corp, supraveghea drumul de la Măcin la Babadag și asigura paza numeroaselor convoaie care veneau spre acest oraș. Tahia pașa cu 15 batalioane și o puternică artilerie mergea în aceeași direcție. // În cea de-a treia zi de sărbătoare a Crăciunului în Tulcea, ciorbagii (notabilitățile orașului): Dumitraki bey, Hristachi și alții, care făceau parte din *medgilie* (consiliul administrativ al provinciei) au dat o petrecere în onoare lui Ali pașa și a ofițerilor săi în special a celor cazaci. În momentul în care festinul degenera deja într-o petrecere închinată lui Bacchus, subofițerul escadronului al cincilea cazac, Hagi Ghiorghe Hristo, care comanda un avanpost într-o insulă din fața Tulcei, a avertizat că pe celălalt mal trupele rusești începeau să se îmbarce. Pașa și ciorbagii au început să râdă în hohote la aflarea acestei vești, spunând că era numai un amuzament al rușilor, ei nu i-au permis căpitanului Garcinsky să plece în recunoaștere. Celui de-al doilea raport, ce confirma că rușii au pus piciorul pe țarm, nu i-au acordat nici o importanță, nu le-au permis ofițerilor să părăsească adunarea. În același timp, ofițerii cazacilor și necrasoviților sărbătoreau la fel.

Totul a devenit limpede când s-au auzit împușcăturile ce anunțau că lupta era deja angajată. Atunci Ali pașa, abia ținându-se pe picioare, le-a spus să se retragă cum pot spre Babadag. El însuși a părăsit orașul în grabă, în trăsura pregătită de ciorbagii. Dezordinea și haosul se răspândeau peste tot și ar fi fost un dezastru complet fără prezența de spirit a unui subofițer, care a izbutit să oprească o jumătate de oră coloanele rușilor ce soseau de pe insulă. Aceasta a permis bașbuzucilor să se retragă, este adevărat în cea mai mare dezordine, abandonând arme, bagaje și chiar cai pentru a se ascunde în vii, în păduri, în mărăcinișurile din mlaștinile înconjurătoare.

Subofițerul cazac care și-a îndeplinit atât de bine datoria era un vechi haiduc slav. Împreună cu un pluton de carabinieri s-a așezat lângă pod. Când trupele ruse au sosit, s-a retras în spatele podului și de acolo a deschis focul asupra inamicului. Când inamicul dezorientat s-a oprit, subofițerul l-a atacat cu călăreții. Noaptea i-a

ascuns mișcările și a putut să facă aceeași manevră de mai multe ori, până la sosirea comandantului de escadron, căpitanul Garcinski. Acesta, care închinase de prea multe ori în onoarea lui Bacchus, de abia se ținea pe cal, dar cum era originar din provincia Kalișe, ai cărei cetățeni sunt renumiți pentru oratoria lor, le-a ordonat să înceteze focul, iar el însuși, călare, a înaintat până la mijlocul podului și de acolo, a strigat polonezilor, care se găseau în rândurile armatei ruse, să i se alăture. Răspunsul a fost un val de gloanțe, iar căpitanul grav rănit a fost luat de soldații săi și scos din oraș.

Hagi Ghiorghe se retrăgea în ordine cu trupele sale spre podgorii. Trupele ruse au intrat în oraș, unde au avut loc câteva confruntări cu cazacii regulați și necrasoviții. Doi cazaci și trei necrasoviți au fost împușcați, cincisprezece au fost răniți, iar cea mai mare parte a lor împreună cu căpitanul, grav rănit, au fost luați prizonieri. Aceeași soartă au avut-o 150 de bașbuzuci, care au pierdut o mare cantitate de arme și mai mulți cai. Celălalt căpitan și-a pierdut firea la fel și în loc să-și adune escadronul, a fugit singur cu un cal și o trompetă spre Varna, răspândind zvonul că o armată de 60 000 de oameni năvălea în Dobrogea.

STEPHEN BARTLETT LAKEMAN

(MAZAR PAȘA)

(1823–1897)

Figură importantă în mersul istoriei moderne a României, Stephen Bartlett Lakeman a rămas cunoscut pentru posteritate sub numele de Mazar pașa. Născut în 1823, într-o familie de origine olandeză și crescut în spirit francez, a intrat în cariera diplomatică și militară fiind trimis, la începutul domniei reginei Victoria, în Africa de Sud, pentru a participa la războaiele împotriva kaffirilor (1847, 1850–1853). Această primă acțiune a sa i-a adus înnobilarea, într-o ceremonie desfășurată la data de 25 noiembrie 1853, la castelul Windsor. Misiunile diplomatice ulterioare l-au menținut în Europa, mai precis în Imperiul Otoman, el fiind cel care a prezentat, la începutul războiului Crimeii, primele rapoarte asupra modului în care turcii apărau Constantinopolul și efectuau operațiunile din Bulgaria. Interesul Angliei pentru acțiunile purtate de Imperiul Otoman era evident prin plasarea de ofițeri în pozițiile importante, de legătură, pe lângă turci. Un astfel de rol a îndeplinit și Stephen Bartlett Lakeman, care, la recomandarea ambasadorului Stratford de Redcliffe, a fost trimis să-și ofere serviciile comandantului otoman Omer Pașa. Deși ar fi dorit să meargă pe front și să lupte, el a fost numit și trimis de Omer Pașa la București în calitate de guvernator (septembrie 1854). La acea dată, ocupanții austrieci sfidau prin acțiunile lor din Țara Românească autoritatea suzerană a sultanului, astfel încât Stephen Bartlett Lakeman a intrat curând în conflict cu generalul Johann Cronberg-Coronini. Măsurile ferme și intervențiile la care a recurs, pentru a rezolva situația într-un mod cât mai favorabil pentru otomani, l-au făcut incomod pentru englezii ce doreau menținerea unei relații cât mai apropiate cu austriecii aflați într-o poziție de neutralitate. Pentru îndepărtarea lui Lakeman, care colabora cu românii din principalele posturi de conducere, s-au făcut demersuri până la sfârșitul anului 1854. Apreciat și susținut de Omer Pașa, a continuat să-și desfășoare activitatea nestingherit până în 1855, când a fost transferat pe front, semn că totuși dorința austriecilor de a fi înlăturat nu a rămas fără ecou. Devenise deja cunoscut pentru activitatea sa și primise, drept prețuire din partea turcilor, titlul de Mazar Pașa. La sfârșitul războiului, în 1856, s-a reîntors în Țara Românească și s-a căsătorit cu Maria Bujoreanu, văduva maiorului Emanuel Filipescu, devenind posesorul mai multor moșii. Semnalăm în acest punct al biografiei o contradicție din istoriografia românească, în ce privește numele soției sale. Numeroși istorici și genealogi (amintim doar pe Mihail D. Sturdza) consideră că soția sa a fost Maria Arion, de care s-a despărțit după aproape 15 ani, pentru a se întoarce în Anglia, fapt care nu-și găsește logica în cursul evenimentelor. De asemenea, interviul luat dnei Sybille Manu-Chrissoveloni (declarată urmașă a lui Stephen Bartlett Lakeman) și publicat în revista „Memoria” perpetuează și întărește această ipoteză. Totuși, chiar și această mărturie dovedește erori de informație. Spre exemplu, el nu a fost înnobilit la finalul războiului Crimeii, ci la capătul unui altuia, cel din Africa de Sud. Paul Cernovodeanu și Trevor Hope oferă o altă pistă de lucru, înaintând numele Mariei Bujoreanu, cu care a trăit o perioadă mult mai îndelungată în casa de pe strada Biserica Enei, Stephen Bartlett Lakeman rămânând în principate, în mod cert, până după anul 1877. Mazar Pașa a avut trei copii: Celia, George și Dan. Neînțelegerea privind numele soției sale reiese și din căsătoriile întreprinse de aceștia: „Astfel, Celia Lakeman s-a măritat cu Constantin Bossi (1872–1943), din familia diplomatului Raoul Bossi, George Lakeman însurat cu Elina Colibășanu, având o fiică, Georgeta Lakeman, măritată la București, la 26 iunie 1941, cu bancherul Nicolae Chrissoveloni (1909–1972), și, în sfârșit, Dan Lakeman s-a însurat cu Maria, fiica lui Ioan Arion

(1827–1905), fratele generalului Eraclid Arion și a Paulinei Paciurea, rudă cu sculptorul Dimitrie Paciurea¹. Acestea fac mai credibilă a doua ipoteză, pe care o adoptăm pentru prezenta biografie.

Revenit în 1856 în Țara Românească, a intrat în conflict cu domnul Barbu Știrbei și nu a avut o relație prea bună nici cu cel ce i-a urmat, Alexandru Dimitrie Ghica. Cu toate astea, nu s-a îndepărtat de societatea românească și, de-a lungul anilor, s-a apropiat de cercurile liberale ale elitei românești, întreținând relații cu C. A. Rosetti, Ion Ghica, Al. G. Golescu și frații Brătianu. În 1875, casa sa a devenit sediul ziarului „Alegătorul liber” și locul în care a fost înființat Partidul Național Liberal. A crezut și a sprijinit mult acest partid și pe membrii săi, tot așa cum sprijinise și unirea principatelor. În momentul declanșării războiului de independență a căutat să obțină, prin relațiile sale pe care și le stabilise în Imperiul Otoman, recunoașterea numelui de România în schimbul neutralității, un prim pas, pe cale diplomatică, în obținerea multdoritei independențe. Dar, ca o ultimă dezamăgire pe care i-a oferit-o clasa politică românească, alianța româno-rusă din 1877 l-a determinat să părăsească definitiv România și să se reîntoarcă în țara sa natală. Angajamentul pe care și-l luase față de turci, caracterul neloial al românilor și amenințarea pe care o simțea venind din partea Rusiei au fost principalele argumente. A murit la Londra douăzeci de ani mai târziu, uitat de contemporani, atât englezi cât și români.

Cartea sa de memorii, *What I saw in Kaffir Land*, publicată în 1880, se referă la prima parte a vieții sale și nu atinge, decât în treacăt, episodul românesc. Ceea ce reprezintă o mare pierdere datorită cunoștințelor pe care Mazar Pașa le avea despre lumea românească de dinainte și de după unire. Despre el au scris N. Iorga, *O carte a lui Mazar–(Mazhar) Pașa* în „Revista istorică”, 1940, XXVI, p. 252–254; Trevor J. Hope, *Sir Stephen Lakeman (Mazar Pasha) as military governor of Bucharest at the commencement of the Austrian occupation of the Danubian Principalities in 1854*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XVI, 1, 1977, p. 25–41; Paul Cernovodeanu, *Punți între lumi. Britanici printre români* în „Magazin istoric”, p. 37–42, iulie 1995.

STEPHEN BARTLETT LAKEMAN (MAZAR PAȘA)

f. 1 **Scrisoarea lui sir Stephen Bartlett Lakeman către tatăl său**
București, 12 noiembrie 1854²

Autoritățile militare austriece încearcă prin orice mijloace să găsească un pretext pentru a introduce pe români sub tirania militară și sunt obligat să recurg la cea mai mare prudență și stăpânire de sine pentru a preveni succesul lor, dar trebuie să te asigur că sarcina mea nu este una ușoară deși am parte de marele noroc de a dispune de încrederea trupelor mele și a locuitorilor, ceea ce mă face să sper că măsurile mele ferme și cumpătate vor trece peste starea amenințătoare de lucruri. Totuși, responsabilitatea mea este foarte mare, întrucât Omer Pașa³ mi-a lăsat ordin să mă orientez după împrejurările politice și <după> propria mea judecată, deci îți

¹ Paul Cernovodeanu, *Punți între lumi. Britanici printre români* în „Magazin istoric”, iulie 1995, p. 37.

² Traducere după textul original din Trevor J. Hope, *Sir Stephen Lakeman (Mazar Pasha) as military governor of Bucharest at the commencement of the Austrian occupation of the Danubian Principalities in 1854*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XVI, 1, 1977, p. 39–41.

³ Omer Pașa (Mihai Lattes, 1806–1871), general otoman, comandant al trupelor de ocupație în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească.

poți imagina că, pe măsură ce am câștigat încrederea superiorului meu, mi-am mărit grijile și responsabilitățile, deși cred sincer că am destulă voință pentru a trece în mod onorabil peste sarcina pe care mi-am asumat-o.

Pe 7 octombrie <1854>, la miezul nopții, trupele austriece au anunțat alarma pe străzile Bucureștiului, iar locuitorii s-au grăbit îngroziți la ferestre. Pentru că aga⁴ și agenții săi nu au putut să obțină nicio explicație pentru această manifestație îngrijorătoare și spontană, au venit la mine să mă întrebe ce se întâmplă, iar eu, văzând haosul care s-a declanșat datorită răspândirii trupelor austriece prin oraș și temându-mă că ele vor încuraja dezordinea pentru a servi unor scopuri politice sau de altă natură și deoarece locuitorii nu arătaseră nicio dorință de a participa la o revoltă sau alte tulburări, am chemat de îndată trupele turcești la arme. Totuși, din precauție, le-am spus să rămână în barăci pentru a preveni orice ciocnire accidentală, anticipând consecințele îngrozitoare care ar apărea dacă ar izbucni un conflict. Am trimis să fie întrebat contele Coronini⁵ asupra motivului care a determinat anunțarea alarmei de către trupele aflate sub comanda sa și răspunsul generalului austriac a fost că dorea să-și antreneze trupele și să le țină în alertă, deoarece austriecii nu au fost chemați la comandament. Am socotit că este prudent să păstrez trupele mele și autoritățile orașului în alertă pe parcursul nopții, iar în ziua următoare am trimis o scrisoare oficială către generalul austriac, în care spuneam că, dacă alege să dea alarma „fără să informeze în prealabil autoritățile turcești și române asupra intențiilor sale”, pot apărea urmări dintre cele mai grave, pentru care trebuie să fie tras la răspundere. La primirea acestei scrisori, <Coronini> a declarat că alarma a fost dată fără consimțământul său și că se va strădui să-i găsească pe cei vinovați, dar îți poți închipui cât de greu este să te înțelegi cu oameni cu un asemenea caracter. Nici nu trebuie să mai adaug că nu a fost făcută nicio încercare de către autoritățile austriece pentru a descoperi cine a comis această încălcare gravă a liniștii orașului, care nu ar fi putut fi inițiată decât pentru a slăbi și mai mult moralul locuitorilor și, prin intrarea în conflict cu trupele turcești, a anticipa susținerea drepturilor legitime ale suveranului lor. Din fericire, am scăpat din această încercare.

Fără îndoială, ai văzut din actele prin care am fost chemat să ocup poziția de guvernator sau comandant al acestui oraș, un post în care am fost numit de către Omer Pașa, care m-a considerat cel mai capabil ofițer pentru a face față încălcărilor zilnice ale drepturilor sultanului de către austrieci, că mijloacele de care dispun nu mi sunt de folos. Cu toate acestea, nu cred că puteam să-mi refuz superiorul, a cărui încredere în mine pare fără margini și pentru care trebuie să întreprind orice efort, pentru a o merita.

Este adevărat că, încă din primul moment în care generalul austriac a aflat că am fost numit în acest post, a încercat să mă înlăture și a reușit să obțină de la Riza

⁴ *Prefect of Police*. În această perioadă, postul de aga a fost deținut de Radu Rosetti (1820–1868), care a fost numit în post de domnul Barbu Știrbei în 1853.

⁵ Johann Baptist Coronini-Cronberg (1794–1880), comandant militar austriac de origine italiană, general-maior imperial (1848), feldmareșal (1849), guvernator al Banatului, ban al Croației (1859–1860), guvernator militar al Ungariei (1861–1865). Pentru date biobibliografice și însemnările sale privind perioada cât a fost prezent în principate vezi prezentul volum.

Paşa⁶ de la Constantinopol, „datorită influenței ambasadurului austriac”, un ordin scris prin care eram demis din postul pe care-l dețineam. Conte Coronini a solicitat o întrevedere cu Omer Paşa şi, fiindu-i acordată, a adus, slavă Domnului, în faţa miniştrilor turci ordinul de care vorbeam într-o scrisoare deschisă. A fost dată unui om care deţinea într-adevăr calităţile unui conducător, a cărui inimă nu permitea ca eforturile subalternilor săi să fie într-atât de dispreţuite şi care a avut curajul nobil să reducă din jignirea adusă mie în următorul mod.

f. 2 După ce a citit scrisoarea, Omer Paşa a spus: „Generale, refuz să pun în aplicare acest ordin de demitere a unui ofiţer al cărui comportament mi-a dat cea mai mare satisfacţie în multe situaţii dificile, care dispune de întreaga mea încredere şi ale cărui servicii nu pot fi pierdute fără a prejudicia grav drepturile suveranului meu. De asemenea, refuz să primesc ordine printr-un general străin, căci sunt comandantul-şef al armatei turceşti şi sunt responsabil în faţa suveranului meu pentru comportamentul şi disciplina ei şi nu permit să se intervină în mod indirect asupra autorităţii pe care o am”. După care a adăugat: „Generale, cred că niciun alt ministru, // cu excepţia lui Riza Paşa, nu ar fi încercat să aducă în discuţie un asemenea ordin şi că mulţi dintre generali nu ar binevoi să-l pună în practică”. Dragul meu tată, nici nu cred că mai e necesar să-ţi explic faptul că era aproape imposibil pentru orice general să se laude că a dus la bun sfârşit o asemenea sarcină, după ce a fost supus la o asemenea intervenţie, care era în neconcordanţă cu propria sa demnitate şi autoritate către trupele sale şi care aducea prejudicii regimului. Totuşi, Coronini a ieşit foarte supărat şi ţanţoş din cameră bâiguind precipitat în limba germană şi crâpând de mânie, iar după ce a plecat, Omer Paşa m-a luat în braţe şi mi-a spus: „Nu, generale, dacă vei cădea voi cădea şi eu cu tine şi avem responsabilităţi de îndeplinit, dar am cea mai mare încredere că le vei duce la bun sfârşit”. Poţi să presupui că m-am întors la cazarma mea pe deplin încredinţat că voi răsplăti, pe cât posibil, tratamentul generos şi devotat de care am avut parte din partea superiorului meu şi sper că se va ivi ocazia în care voi putea să demonstrez că merit această încredere. Voi rămâne la postul meu, care este mult prea civil pentru gustul meu şi aş prefera campania militară, dar cum, pentru moment, serviciile mele sunt considerate de către superiorul meu mai utile în locul în care mă aflu, trebuie să fiu mulţumit.

Am un sediu bun la palatul ultimului domnitor⁷ al Țării Româneşti⁸ şi ies puţin, pentru că am atât de mult de lucru încât nu am timp de distracţii. Abia dacă iau parte la acele sărbători şi recepţii la care mă obligă poziţia mea. Am parte de nenumărate invitaţii la toate familiile mari boiereşti, despre care mi s-a spus că mă consideră un mare favorit şi sper că voi putea fi vrednic de buna lor părere. Aproape că uitasem să-ţi menţionez o situaţie suspectă care a avut loc şi mă tem că este un semn rău. Ți-am scris în ultima <scrisoare> că Omer Paşa s-a străduit în

⁶ Neidentificat.

⁷ Prince.

⁸ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856).

mod serios să i se permită să meargă cu armata sa în Basarabia, pentru a sprijini trupele engleze și franceze angajate în Crimea. Și, din această cauză mă grăbeam să-l ajut prin orice mijloc ce-mi stătea la îndemână, observând lupta inegală și mortală pe care o duceam acolo. Și după cereri repetate care au întâlnit obiecții continue și scuze de mică importanță, datorate influenței austriece la Constantinopol, s-a obținut permisiunea ca măsura recomandată de Omer Pașa să fie pusă în aplicare. Și, deși întârzierile n-au adus până acum o schimbare a anotimpului, ce ar fi fost primejdioasă datorită riscului și pericolului în care se aflau trupele <turcești> atât de prost îmbrăcate și aprovizionate, căci așa sunt turcii, totuși Omer Pașa a hotărât ca pe 11 <noiembrie> să-și împingă armata în față, cunoscând rezultatele benefice pe care o asemenea măsură le-ar aduce asupra trupelor aflate în luptă în Crimea. Pe dată, corpul principal al armatei a primit ordin să-și înceapă marșul pe Siret⁹ în trei coloane și pe trei căi, ce fuseseră decise de Omer Pașa. „Aici trebuie să-ți spun că în luna septembrie am fost trimis să cercetez și să raportez asupra căii celei mai folositoare de mărșăluit pentru trupe și, de asemenea, asupra căilor de apărare pe care ar trebui să meargă armata pe Siret. Și Omer Pașa a hotărât să înainteze pe drumurile pe care i le-am recomandat”. Totuși, nici nu au început bine trupele să se adune că Omer Pașa a primit o scrisoare de la contele Coronini, prin care se afirma că înaintarea armatei turcești trebuie să fie limitată la două sate mici, Măxineni¹⁰ și Saverny¹¹, pe râul Siret, la o distanță de șase mile¹² unul de celălalt. Nebunia de a trimite o armată de șaiszeci de mii de oameni printr-un spațiu atât de îngust, mai ales în această perioadă a anului, ar transforma această cerere într-o glumă, dacă nu ar fi fost îngrijorător faptul că, dacă rușii ar fi fost înștiințați, ar fi putut foarte ușor, cu câteva mii de oameni, să distrugă întreaga armată turcească în trecerea sa. Omer Pașa, a cărui prudență și abilitate militară sunt binecunoscute, a realizat de îndată consecințele mortale // ale punerii f. 3 în aplicare ale unei asemenea cereri și a refuzat ca generalul austriac să intervină în marșul trupelor sale. Și, deși austriacul a insistat în cererea sa făcând uz de orice influență, s-a dat ordin trupelor să mărșăluiască, iar acum merg spre Siret pe drumurile pe care Omer Pașa le hotărâse înainte. Cu alte cuvinte unul spre Focșani¹³, prin Buzău¹⁴, un altul spre Mărtinești¹⁵ prin Grădești¹⁶ și un al treilea

⁹ *Sereth*, râu.

¹⁰ *Maximilien*, sat, com., jud. Galați.

¹¹ Confuzie din partea autorului. Din păcate, transcrierea greșită a numelui face aproape imposibilă identificarea localității, mai ales că nu există asemănări cu denumirile actuale.

¹² Unitate de măsură pentru lungimi folosită în trecut, care a variat în timp de la o țară la alta și care azi măsoară 1609, 3 m., fiind folosită în Anglia și Statele Unite ale Americii.

¹³ *Fockshan*, oraș, jud. Vrancea.

¹⁴ *Buzeo*, oraș, jud. Buzău.

¹⁵ *Martineshti*, sat, com., jud. Vrancea.

¹⁶ *Gradeshti*, sat, com., jud. Bacău.

spre Brăila¹⁷ prin Vimper¹⁸. Linia de fortificații pe care am recomandat-o cuprinde Râmnic¹⁹, Grădești și Brăila, localități care sunt întărite prin garnizoane permanente, continuând cu Mărtinești, Saverny și Măxineni²⁰ ce au garnizoane înaintate. Colonelul Simmons²¹ tocmai a plecat spre acele locuri pentru a face un raport asupra lor. Dacă este de acord, lucrările vor începe imediat, dacă nu, vor întâlni un contra-ordin venit de la Constantinopol pentru a opri înaintarea armatei, despre care cred nu numai că este posibil să se întâmple, datorită influenței austriece de acolo, dar probabil și inimaginabilei și groaznicei stări în care se află funcționarii turci. Am avut ceva experiență și îndrăznesc să-l judec chiar și pe cel mai filantrop dintre oameni, dar dacă va fi greu de trecut cu vederea corupția elitei din Turcia atunci, din câte îmi pot da seama, va fi imposibil să te bazezi pe cinstea austriacului și cred că nu greșesc în judecata mea. Omer Pașa reprezintă excepția de la această regulă și, cu siguranță, în el se arată calități extraordinare și de o mare valoare și mă simt încântat să mă aflu sub comanda sa. Cred că respectul meu față de el va crește pe măsură ce legătura mea cu el va deveni mai profundă, căci are o inimă darnică și crede în cei ce-i sunt alături. Îți voi povesti o întâmplare. Zilele trecute, când am avut o conversație asupra dificultăților pe care le întâmpină trupele engleze și franceze în fața Sevastopolului²², inima sa nobilă l-a determinat să mi se adreseze în modul următor: „Mazar²³, aș dori să fi fost tu în spatele frontului rusesc cu câteva mii de oameni. Cred că, datorită surprizelor tale nocturne, ai fi prevenit formarea lor în coloane omogene dis-de-diminează”. Am răspuns: „Generale, mă voi strădui să fac astfel”, la care el a spus pe neașteptate: „Oh, nu, eu te voi dori pe Siret”. Aproape că-mi doresc ca el să nu fi vrut asta și eu să fi putut participa în Crimeea, acolo unde soarta ne era atât de potrivnică încât este imposibil să nu citești despre ceea ce se întâmplă acolo fără să nu-ți dorești să întinzi o mână de ajutor. Dar, presupun că trebuie să mă mulțumesc cu cinstea ce mi s-a dat de a conduce trupele turcești din principate, doar dacă mai târziu nu voi avea marele noroc de a mi se permite să trec granița. Sunt încă tânăr și, prin urmare, nu trebuie să renunț. Iarna aceasta voi putea să asist la un mod mai

¹⁷ *Ibraila*, oraș, jud. Brăila.

¹⁸ *Vimper*, localitate neidentificată.

¹⁹ *Rumnik*, azi Râmniciu Sărat, municipiu, jud. Buzău.

²⁰ *Maxineni*, sat, com., jud. Brăila.

²¹ John Sinton Arabin Simmons (1821–1903), mareșal, diplomat și om politic englez. Cariera sa militară începe odată cu războiul Crimeii, când este însărcinat de guvernul englez, pe lângă Omer Pașa, să urmărească și să raporteze despre acțiunile militare întreprinse de turci. Pentru serviciile aduse este înaintat în 1856 la gradul de colonel; în 1877 a devenit general, iar în 1890 mareșal. A fost general la Varșovia (1856–1869), guvernator al Maltei (1884–1888), trimis special și ministru plenipotențiar la Vatican (1889–1903).

²² Oraș în Ucraina. Este vorba despre asediul din timpul războiului Crimeii la care a fost supus orașul aflat sub stăpânire rusească de către trupele aliate (Franța, Anglia și Imperiul Otoman) în perioada 17 octombrie 1854–19 septembrie 1855.

²³ *Mashar*.

adecvat de îmbrăcăminte pentru soldații din armata turcească și, bieții de ei, nici nu știi câtă nevoie au de asta. Dragă tată, nu aduce la cunoștința nimănui nici măcar o parte din conținutul oricăreia din scrisorile mele, cu excepția dlui Roberts²⁴ și, te rog stăruitor, evită orice comunicare în special cu domnii de la ziare. De vei copia vreo parte a scrisorilor mele pentru dl Roberts, fii cu grijă // și *pentru numele lui Dumnezeu* f. 4 nu adăuga niciun cuvânt din ceea ce am scris căci nu-ți pot explica ce *mare, foarte mare* daună îmi vei povoca mie și funcției în care sunt angajat dacă și cele mai îndepărtate mesaje despre poziția și operațiunile noastre ajung în ziare. Știu că îmi vei ierta aceste observații, dat fiind că vei înțelege importanța pe care o au. Trimite-mi scrisorile ca de obicei prin dl. Colquhoun²⁵, dar nu le trimite prin poșta din Germania, pentru că austriecii le deschid. Întrucât bancherii mei din Constantinopol îmi dau de înțeles că acolo sunt mai multe cufere cu puști de vânzare, din care cred că unele aparțin colonelului Colts, te voi ruga să încerci să le obții pentru trupele mele. Nici nu-ți poți închipui avantajul pe care trupele l-ar avea dacă ar deține armele descrise și prin care, de fapt 500 de oameni vor ajunge egali cu 1 500. Este o diferență foarte mare, nu-i așa? I-am pus pe oamenii mei să doboare inamicul de la 800 de yarzi²⁶ și acest lucru a avut un efect moral foarte mare asupra omului astfel înarmat, dar și asupra celui împotriva căruia trăgea.

²⁴ Secretarul personal al ducelui de Newcastle. Henry Pelham-Clinton, duce de Newcastle (1811–1864), a îndeplinit funcția de secretar în Ministerul de Război (1854–1855).

²⁵ Robert Gilmour Colquhoun (1805–1870), consul englez în principate (1834–1854). Pentru date bio-bibliografice și traducerea însemnărilor despre spațiul românesc vezi vol. V al prezentei serii, p. 177–213.

²⁶ Unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0, 914 398 m.

ALFRED POISSONNIER

Pentru francezul Alfred Poissonnier nu dispunem de date biografice. Numele său este menționat de Alexandru Odobescu (*Pseudokinetikos*) ca autor al unei istorii a lui *Gerald, vânătorul de lei*. Dar nu această lucrare face obiectul volumului de față. Poissonnier a stat, se pare, câțiva ani în Țara Românească, la București, unde a fost profesor de limbă și literatură franceză. Observator atent al societății românești, el a fost impresionat de unul dintre aspectele acesteia: instituția robiei, a cărei funcționare, chiar și la mijlocul secolului al XIX-lea, ținea nu numai de legea scrisă, ci și de cutumă. Așa se explică faptul că, în urma sa, a rămas nu un jurnal de călătorie sau o altă lucrare memorialistică, ci o lucrare cu caracter științific. În 1854 apărea la București prima versiune a scrierii sale dedicată robiei țăganilor în Principatele Române, *Notice historique sur les tsiganes ou esclaves zingares de Moldavie et de Valachie*. Un an mai târziu, la Paris, lucrarea era reeditată, aproape fără modificări, sub titlul *Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes*. Philarete Chasles, profesor la Collège de France, arăta în prefață că interesul său pentru reeditarea lucrării a pornit de la o corespondență a ziarului „Presse” din 5 octombrie 1855, care făcea cunoscut că „domnul Alecsandri, tânăr boier din principatele moldo-valahe, tocmai i-a eliberat spontan pe robii de pe domeniile sale”. Chasles consideră că Poissonnier „aduce detalii prețioase și necunoscute despre migrațiile, tradițiile, obiceiurile prezente, gradul de civilizație pe care l-au atins sau pe care îl pot atinge și legislația singulară care îi guvernează” pe „acești bieți țigani, batalion pierdut, epavă a mării armate indo-europene care conduce azi destinul omenirii”.

Desigur, Poissonnier nu este singurul străin care a trecut prin țările române și care a lăsat informații despre țigani, într-un timp când pitorescul acestei populații era la modă. Dimpotrivă, aproape că nu există străin care să nu-i pomenească. Lucrarea lui Poissonnier dovedește însă că autorul ei s-a documentat temeinic: a consultat ceea ce s-a scris înainte, lucrări științifice, documente, legislație, presa vremii, surse oficiale și particulare, beletristica și memorialistica referitoare la acest subiect, a observat direct viața și obiceiurile populației țigane. Lucrarea are 64 de pagini, este scrisă într-un stil literar, ușor și plăcut la citit, cu dese apeluri la compasiune și înțelegere, fără a-și pierde totuși caracterul științific.

Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes a lui Alfred Poissonnier a ilustrat, la momentul respectiv, interesul pentru societatea românească și evoluția ei spre integrarea, și din punct de vedere instituțional, în Europa vremii. Lucrarea a fost cunoscută și discutată de contemporani. O dovadă în acest sens este și menționarea ei de unul dintre călătorii a căror relatare este cuprinsă în volumul de față, francezul E.N. Hénouque-Melville.

ALFRED POISSONNIER

Robii țigani în Principatele Danubiene¹

p. 11 Istoricii care s-au ocupat de țigani sau „zingares” au opinii diferite în ceea ce privește originea acestora și data precisă a migrației lor. [...]

p. 12 Admițând că în epocile nedeterminate și anterioare anului 1399 diverse populații de țigani au venit să se așeze în Europa, doar începând cu această dată

¹ Traducere după Alfred Poissonnier, *Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes*, Paris, Ferdinand Sartorius, 1855.

este posibil să îi urmărim din punct de vedere istoric, să le studiem obiceiurile, îndepărtând din cronicarii evului mediu tot ce poate altera exacta apreciere a celor pe care îi numeau *azinghans* sau *athingans*. [...]

Aceste mase erau formate din lucrători săraci în lăcătușerie, în rotărie, p. 25
căutători de aur, lucrători în lemn, dansatoare, muzicieni, jongleri, vrăjitoare. Bărbații cărau saci de piele tăbăcită pe umerii goi, câteva unelte; femeile târau cu ele copii care sugeau laptele din sânii ce atârna; de îndată ce puteau merge, <copiii> alergau în crânguri, se cățărau în arbori pentru a smulge câteva fructe. Pe drum, bărbații omorau animalele de orice fel pe care le întâlneau pentru a se hrăni. Apoi, toate aceste mici caravane își făceau taberele pe câmpuri sau în păduri, mulțumindu-se doar cu o hrană sărăcăcioasă, mergând din loc în loc, din țară în țară, pe jos sau pe iepe uscățive încărcate cu frânturi din casele lor. Popor de calici, dar popor activ, pe care o muzică bizară, sacadată, îl înveselește încă în aceste lungi pelerinaje. [...]

Nu toți țiganii se consacră vrăjitoriei. Este privilegiul unor familii și al unor p. 27
indivizi; dar, cum roadele erau mai bogate pentru aceștia decât pentru cei cu alte meserii și munci, mulți țigani au împrumutat manifestările exterioare ale vracilor, vrăjitorilor, pentru a trăi din ignoranța populară, înfruntând chiar persecuțiile.

Și apoi, țiganii nu-și puteau practica meseriile de fierari, lăcătuși, rotari și altele în cea mai mare parte dintre țările din Occident. Existau <aici> corporații și conducătorii acestor corporații aveau atunci <stabilite> între ei semne de recunoaștere, <exista> o inițiere. Profanii, străinii nu aveau niciun drept și nicio libertate de acțiune; ei nu puteau să muncească fără acordul corporațiilor existente. Or, țiganii nu obțineau aproape niciodată acest acord, chiar și pentru muncile respinse de alții. [...]

VI

p. 45

Ținuturile în care pot fi studiați cel mai bine țiganii sunt principatele Moldovei și Țării Românești, unde numărul lor se ridică la mai bine de o sută cincizeci de mii².

Activitatea neîntreruptă, pricepera lor deosebită cuprind aici toate ramurile industriei. <Țiganii> dorm în aer liber, în câteva colibe, în bordeie insalubre, dar adesea ei sunt aceia care construiesc vastele locuințe ale boierilor. Dacă se scufundă în râurile Olteț și Ialomița pentru a scoate aurul pe care îl conțin în nisip, culeg cu greutate din munca anevoioasă cât pentru a subzista.

Toate obiectele de utilitate, uneori chiar obiectele de lux, ies din mâinile lor și pentru toată // munca abia obțin strictul necesar.

p. 46

Aceștia sunt și astăzi așa cum îi zugrăvea altădată Pasquier, aceiași *bohémiens* „având ca semne distinctive cercei ca sălbaticii și care, în vreme ce toate celelalte popoare se îndreaptă spre belșug, bunăstare sau noroc, rămân goi, răbdători și sclavi”.

² Numărul lor se ridică, în ambele principate, la aproximativ 250.000.

<Țigani> au căzut în ținuturile danubiene ca o ploaie de lăcuste, spre 1417³. Cei doi domni, Mircea⁴ și Alexandru⁵, văzând în ei mână de lucru, le-au dat nu numai spațiu și aer, dar și materia necesară ocupației lor. Nu se avea în vedere atunci închiderea sau aducerea lor în robie⁶; dar Mircea, care organizase țara militărește și acoperise întregul ținut cu târguri, a luat în solda sa un mare număr de șătrari și corturari (dresori și paznici de corturi). Iscusița și munca lor i-au pus repede în rând cu clăcașii. Deși acești țărani nu au binevoit mult timp să comunice cu ei.

„Niciodată rugăciunea, spun încă românii, nu a trecut pe buzele Țiganilor și biserica lor, fiind construită din brânză, a fost mâncată de câini”⁷.

p. 47 Acest dispreț față de practicile religioase nu s-a manifestat totuși pe față cât să le putem ține socoteala, ceea ce mi-a permis să constat la ei, în // multe locuri și circumstanțe, o credință răbdătoare și duioasă. Dacă cuvântul *fatalitate* scapă uneori de pe buzele lor este pentru că, după ce au adoptat religia creștină, nu le-a fost dat să trăiască, ca altor oameni, sub legea comună.

Scutirea de taxe de care s-au bucurat mai înainte a adus un mare număr dintre ei în Moldova și în Țara Românească; și atunci când, în urma războaielor prelungite și a neînțelegerilor interne, spiritul național a slăbit în aceste ținuturi, când forța vitală a țării a dispărut, s-a întâmplat, în 1570, că singura populație încă activă, încă numeroasă, a fost cea a Țiganilor. Era acesta un rezultat foarte natural; Țiganii, aflați în afara tuturor mișcărilor militare care decimaseră populația, au profitat de aceasta, înăuntrul, pentru a numi un potcovar domn în Țara Românească⁸. Era avantajul forței asupra slăbiciunii, o violență adusă spiritului național, obiceiurilor, valorii însăși care forma, în acel timp, prima noblețe. Dar Țiganii nu-l pot menține mult pe acest șef și semnul îndrăzelii lor a fost poate întâia cauză a robiei lor în principate.

p. 48 Nu avem nimic exact, pozitiv, despre data înrobirii lor în aceste ținuturi. Totuși putem atribui, urmare a nenorocirilor care par să se înlanțuie, acest fapt domniei lui Mihnea⁹, // care a fost numită nefastă; dar nu există deloc în Țara Românească dată istorică sau, mai degrabă, legendă populară care să se refere la Țigani.

Un Brâncovean, din această puternică familie a cărei origine este istorică și care a contribuit la ridicarea a numeroase mănăstiri și biserici, a primit, se zice, sub tutela sa pe Țiganii care i se oferiseră voluntar pe timpul foametei. Această tutelă s-a schimbat în robie în timp și, astfel, cei ce erau încă aici în principate au devenit

³ În Țara Românească Țiganii sunt menționați prima oară într-un document de cancelarie din 1385, iar în Moldova în 1428.

⁴ Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386–1418).

⁵ Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400–1432).

⁶ Teoria înrobirii Țiganilor ulterior pătrunderii pe teritoriul țărilor române, ulterior infirmată, a fost elaborată de P.N. Panaitescu, care considera că robia a avut un motiv strict economic.

⁷ A se vedea M. Gaster, *Țigani ce și-au mâncat biserica*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, fasc. I, p. 469–475.

⁸ Credem că este vorba, mai degrabă, de Ștefan Răzvan, Țigan din Țara Românească, ajuns domn al Moldovei (mai-august 1595).

⁹ A. Poissonnier se referă, greșit, la Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577–1583, 1585–1591).

fie proprietatea particularilor pe ale căror pământuri s-au așezat, fie legați de proprietățile domeniile și monahale. Mult timp acest drept a rămas incontrollabil și țiganii au suferit toate fazele grele ale robiei, care nu a avut ca normă decât bunul-plac al domnului și stăpânului.

Reglementări legale definesc astăzi condiția de rob. Moldovenii și muntenii, care sunt pătrunși de originea lor romană și care cer pentru ei înșiși instituții naționale, creștini mai presus de toate, au ajuns să aibă în codul lor legi referitoare la robie. Ei cedează în fața puterii obișnuinței; sunt continuatorii strămoșilor lor; nu vor să piardă brusc veniturile cuvenite acestui oneros titlu de proprietate; dar ei doresc, suntem siguri de asta, să găsească un mijloc care ar putea, fără să le atingă starea, fără a lipsi țara de brațe prețioase, să le dea dreptul să-și urmeze gândurile generoase care îi domină. //

Există un mijloc facil de a înlătura această denominație, plină de pericole, p. 49 care îi amenință și pe care le-au prevăzut; au găsit acest mijloc: este răscumpărarea de către stat a dreptului de capitație și de proprietate stabilit asupra țăganilor. Această măsură a primit deja câteva confirmări: un număr însemnat de robi au fost eliberați; mulți dintre boieri au venit de bunăvoie să renunțe la titlurile lor <de proprietate>. Dar aceste acte izolate nu au valoare de principii generale obligatorii. Această inițiativă generoasă a găsit prea puțini imitatori. Doar o măsură generală poate fi, într-adevăr, eficientă.

VII

p. 51

Legile care reglementează situația țăganilor din Moldova și Țara Românească sunt, cu siguranță, departe de a avea caracterul absolut al vechilor legi romane privind sclavia; dar includ încă, în principiul lor, un drept contra naturii și par adesea a se preocupa prea mult să garanteze drepturile stăpânului asupra robului. Iată aici, pe scurt, Codul civil al Moldovei:

„Cap. I, par. 27. Cu toate că robia este împotriva dreptului natural al omului, ea este totuși practică în acest principat, nu ca la romani, ci oarecum diferit, pentru că aici autoritatea stăpânului nu poate, niciodată și sub nici un pretext, să se întindă asupra vieții // robului, ci doar asupra averii sale și numai atunci când acesta nu are p. 52 moștenitori legitimi sau când fuge, fără a se întoarce vreodată, când dăunează sau pricinuiește pierderi stăpânului său, fie prin furturi, fie prin alte fapte rele.

De unde rezultă că robul nu era deloc privit ca un obiect, atât timp cât acțiunile, angajamentele, drepturile și obligațiile sale îi priveau pe ceilalți, cu excepția stăpânului său. El era privit ca o persoană și, ca atare, era supus legilor țării și era apărat de ele.

Cap. II, par. 154. Nu se poate încheia o căsătorie legitimă între oameni liberi și robi.

Par. 155. Dacă un bărbat liber s-a căsătorit, fără să știe, cu o roabă, căsătoria nu trebuie desfăcută dacă acesta vrea sau poate să plătească stăpânului prețul roabei, pe parcursul a treizeci de ani, începând din ziua în care a fost scoasă de sub puterea lui. Se va proceda la fel atunci când o femeie liberă se va fi căsătorit, fără să știe, cu un rob.

p. 53 Par. 157. Dacă un bărbat liber s-a căsătorit, cu bună știință, cu o roabă, nu numai că va fi silit să divorțeze, dar, ca pedeapsă, va plăti casei milelor prețul roabei, care va rămâne în proprietatea stăpânului, dacă acesta nu // va dori să o elibereze sau să primească prețul de la soțul ei liber. Se va proceda la fel atunci când o femeie liberă se va fi căsătorit, știind, cu un rob.

Par. 158. Dacă un proprietar permite unuia dintre robii săi să se căsătorească cu o femeie liberă sau uneia dintre roabele sale să se căsătorească cu un bărbat liber sau dacă se dovedește că o asemenea căsătorie a avut loc cu permisiunea ori știința sa, nu numai că acest proprietar va fi lipsit de robul său, care va rămâne liber și nu va divorța, dar chiar i se vor face muștrări pentru a servi ca exemplu.

Par. 160. Copiilor <rezultați> dintr-un asemenea mariaj li se va recunoaște libertatea pentru totdeauna, fie că tatăl sau mama lor au fost <oameni> liberi, fie că fie că mariajul a fost încheiat cu sau fără știința proprietarului, pentru că libertatea are mereu o mai mare greutate și pentru că umanitatea învinge într-un asemenea caz, atât datorită legii ecleziastice cât și legii naturale.

Par. 161. Robii veniți din țări străine, care după vechea cutumă, aparțin statului, căsătorindu-se cu persoane libere, fie că acestea știu sau nu starea lor, devin de asemenea liberi; căsătoria lor este valabilă și nimeni nu trebuie să o atace.

Par. 162. Căsătoria între robi nu poate avea loc fără consimțământul stăpânului. //

p. 54 Par. 174. Prețul robilor trebuie să fie fixat la tribunal, în funcție de vârstă, iscusința și meseria lor.

Par. 176. Dacă cineva a avut o roabă drept concubină și dacă până la sfârșitul vieții nu a eliberat-o, ea va deveni liberă după moartea acelei persoane; și dacă a avut copii de la ea, aceștia vor fi, la fel, liberi.

Par. 178. Proprietarii de robi și urmașii lor legitimi, după obiceiul țării, pot totdeauna, oricine ar fi, să revendice robii fugari, căci prescrierea nu este recunoscută pentru robii din Moldova.

Par. 179. Robii eliberați se pot căsători, fără nici o opreliște, cu cei liberi din naștere; dar cel eliberat nu se poate căsători cu fiica, nepoata sau orice altă rudă a patronului său, adică a fostului stăpân care l-a eliberat, nici cu fiica unui om de neam (nobil)."

Prin aceeași legiuire (cap. XVI, par. 1020), „robul nu putea primi sau refuza o moștenire fără știrea stăpânului său; și, prin dreptul cutumiar, el putea avea pentru el o casă, o grădină, o prăvălie, dar nu gospodării sau pământuri întinse.”

La cea mai simplă analiză a diverselor articole ale acestei reglementări recunoaștem ușor câteva raționamente generoase, totuși legea dă o prea mare însemnătate drepturilor proprietarului.

p. 55 Astfel paragraful 162 cere formal // consimțământul stăpânului pentru căsătoria ȝiganilor. Fără îndoială că legislatorul a avut în vedere o tutelă protectoare, dar această măsură poate deveni adesea opresivă.

Paragraful 1020 împiedică robul să primească o succesiune fără autorizația stăpânului său. Acest control îl obligă prea des pe rob să împartă succesiunea cu stăpânul său. Nu este asta un abuz revoltător?

Prin paragraful 178 prescrierea <robiei> nu este recunoscută în Moldova în privința ȝiganilor. Deși toate popoarele care au luat principiile legilor lor din codul lui Iustinian¹⁰ admit prescrierea în caz de vinovăție. Este un fel de sancțiune divină, care face să pălească justiția; această iertare este în acord cu sentimentele umane.

Paragraful 176 acordă libertatea oricărei roabe concubine a stăpânului său, după moartea acestuia. Acest gând generos întâmpină mari dificultăți în aplicare. Cine va recunoaște concubinajul? Nu o vor face cu siguranță părinții, moștenitorii, căci ar fi o mărturisire a imoralității. Vor ajunge ei să se lipsească de un drept printr-o asemenea mărturisire? Va cuteza concubina să-și ceară libertatea cu prețul rușinii? Va trebui să o dovedească? Și apoi, cunoaște ea dreptul ce nu-i poate fi contestat?

Evident, legislatorul a avut scopul să sfătuiască doar pe oricare stăpân să acorde, pe bază legală, libertatea concubinei sale; și, pentru a asigura // punerea în p. 56 practică împotriva posibilei rele-voințe a moștenitorilor, declară că aceste drepturi au putere de lege la moartea semnatarului; iată toate înțelesurile acestui paragraf.

Codul <de legi> al Țării Românești, deși mai scurt, cuprinde aceleași principii. Citim aici:

„Art. 2. Țiganii se nasc robi.

Art. 3. Cel născut dintr-o mamă roabă devine, la fel, rob.

Art. 4. Stăpânul nu are drept asupra vieții robului său.

Art. 5. Dreptul proprietarului de robi se limitează la a-l vinde sau a-l dăru.

Art. 6. Țiganii fără stăpân sunt robi ai domnitorului.

Art. 10. Căsătoria este acceptată între robi.

Art. 11. Despărțirea va fi pronunțată atunci când căsătoria a avut loc între o roabă și un bărbat liber fără știrea proprietarului <roabei>.”

În Țara Românească nu se admite ca un bărbat liber, fără titlu de noblețe, să ajungă cumpărător de robi; dar se tolerează donația și acceptarea și, mulțumită acestei extensiuni, se realizează vânzări efective.

VIII

p. 57

Acestea sunt așadar legile sau normele care administrează ȝiganii în Moldova și Țara Românească. Nici unul dintre acești ȝigani nu le cunosc, nici în formă, nici în conținut. Obișnuiți, în toate momentele vieții, să se supună voinței stăpânului, dacă ar fi vreunul care să dorească să-și îndrepte plângerile spre un alt judecător, ei nu vor îndrăzni, din teamă sau din ignoranță, să se adreseze tribunalelor.

Acești ȝigani se împart în două categorii: nomazii și sedentarii. În afară de cei de curte¹¹, adică legați de servirea personală a stăpânului, ei sunt toți supuși unui impozit anual, capitația. Acest impozit este în conformitate cu îndemânarea și meșteșugul ȝiganului: un vătăf¹² sau supraveghetor superior este, de obicei, însărcinat cu încasarea impozitelor și cu // ordinea robilor; el are, ca semn al puterii, un bici p. 58

¹⁰ Iustinian I cel Mare, împărat al Imperiului bizantin (527–565); a alcătuit *Corpus iuris civilis*.

¹¹ *De courté*.

¹² *Vatafe*.

cu șfichi; dacă autoritatea nu îi este recunoscută, informează cârmuirea poliției. Aceste cazuri sunt rare, deoarece robii sunt mai mult gălăgioși decât răi, mai mult gură-spartă decât puși pe hartă.

Țigani de curte sunt în general vicioși și leneși: lipsa de lucru și delăsarea moravurilor orientale acționează puternic asupra acestor natuți ușor de influențat și ignorante. Ei se împart în sălașe (sau familii)¹³; mari și mici, tineri și bătrâni, toți au o funcție specială în casa stăpânului: vizitiu, servitor, aprinzător de pipe¹⁴, sacagiu, bucătar. Femeile sunt spălătorese¹⁵. Nu rar se găsesc în locuința unui boier mai multe sălașe de țigani, numărând patruzeci-cincizeci de membri. Stăpânul îi hrănește, îi îmbracă; adesea, <socotind și> bacșișurile¹⁶, ei primesc un salariu cu mult mai mare decât cel al servitorilor plătiți care sunt angajați în Franța.

Serviciile pe care le fac le lasă mult timp liber; de obicei, îl folosesc dormind, în curtea sau pe pragul casei stăpânului sau la cârciumă¹⁷.

p. 59 Tineri, toți sunt dotați cu o inteligență rară; dar această inteligență, din lipsa culturii, se pierde sau se alterează. Femeile nu sunt lipsite de șarm sau cochetărie la vârsta pubertății; dar, asemenea florilor cu care își împodobesc părul, // se trec repede. În rest, nu știm dacă să avem despre ele aceeași părere ca și istoricul Cantu despre *gitana* spaniolă, pe care o crede fidelă legământului conjugal.

Categoria activă, viguroasă a țiganilor, deși supusă intemperiilor anotimpurilor și pradă tuturor nenorocirilor, este cea a țiganilor nomazi. Ei sunt numeroși și meșteșugurile și meseriile pe care le au sunt nenumărate; principalele sunt:

Zidarii (*les zidari*), care se instalează, de obicei, lângă șantierul unde muncesc, sub adăposturi făcute cu câteva materiale de schelărie. Fiecare adăpost reunește un sălaș sau o familie. Un porc, legat de un țăruș, se tăvălește aproape de sălaș, în gunoarie, în timp ce o mulțime de copii goi mișună, țăpăie sub supravegherea unei țigănci bătrâne, care fumează în tihnă *lechesth*-ul, într-o pipă cu țevă de lemn sau de stuf. Mâncarea zidarilor este mămăliga (*la mamaligie*), măruntaiele de animale, ceapa. Porcul este păstrat pentru iarnă, când nu muncesc.

Spoitorii¹⁸, ca și cei cu multe alte profesii, au un strigăt special pentru a-și anunța trecerea pe drum. Ei se așează de obicei într-o curte sau într-un loc public pentru a-și face munca. Pentru ei, picioarele joacă un rol la fel de important ca și mâinile în curățarea ustensilelor de bucătărie.

p. 60 Cărpacii¹⁹ de încălțări se așează în colțurile // drumurilor, pe un scăunel sau în tinda hanurilor.

Femeile vând bidinele²⁰, spală sau albesc (spoiesc) casele.

Țigani rudari sau aurari²¹ se ocupă cu scoaterea aurului din nisipul râurilor.

¹³ *Nids*.

¹⁴ *Allumeur de tschibousk*.

¹⁵ *Spalatores*.

¹⁶ *Batchis*.

¹⁷ *Kirchouma*.

¹⁸ *Les spoitori*.

¹⁹ *Les kirpatchi*.

²⁰ *Des bidinelés*.

²¹ *Roudari ou aourari*.

În timpul lui Cantemir²², impozitul aurarilor aducea anual o mie șase sute de drahme și soția domnitorului Racoviță²³ a primit, în Țara Românească, de la rudarii săi, două sute cincizeci și patru drahme în anul 1764.

Iată cum execută aurarii spălarea aurului: după ce au transportat în albie și copăi²⁴ tot nisipul care cred că are grăunțe de aur, îl pun pe tot pe o scândură de lemn de tei sau de brad, lungă de șase până la opt picioare²⁵ și largă de trei sau patru, al cărei capăt superior este lărgit în formă de farfurie și din care pornesc un mare număr de caneluri oblice. Scândura este așezată într-o poziție ușor înclinată. Se toarnă peste acest nisip o anumită cantitate de apă care ridică straturile ușoare și se apasă pe fund, cu mâna, particulele grele. Toate părțile care, în scurgerea apei, s-au oprit în caneluri sunt aruncate într-un vas de pământ plat și triate din nou și puse iarăși într-o copăie în care aurul se află, în sfârșit, curățat de toate materiile străine.

Unii aurari întind deasupra albiei // o bucată de stofă de lână și aruncă apoi acest p. 61 nisip amestecat cu aur și apă; dacă sunt în nisip grăunțe de metal, ele rămân fixate în lână.

Prințul Demidov, în *Voyage dans la Russie méridionale*, vorbind despre aurarii Țării Românești, se exprimă în acești termeni despre Țigani [...] ²⁶

Partea dificilă nu este spălatul, ci // alegerea locurilor care ascund aurul; și p. 62 Țigani, asemenea indienilor, excelează în această descoperire.

Covaciul (fierarul)²⁷ merge totdeauna însoțit de un tovarăș care duce foalele. Fără a avea cunoștințe foarte întinse în acest domeniu, el muncește rapid și cu îndemânare.

Ursarii²⁸ merg din sat în sat plimbând urșii, dansând tanana²⁹ și făcând apel la generozitatea spectatorilor. Munții Carpați, care despart Țara Românească de Transilvania, dau acestor Țigani ursuleți pe care îi dresază să danseze ursăreasca³⁰.

Lăutarii³¹ sunt în mare număr în principate. Sunt chemați la toate petrecerile de familie; cu muzica lor fac să fie uitate durerile locului și seamănă, cu amintirea vechilor balade, speranța în inima acestor români, atât de mândri de originea lor. Naiul, cobza, vioara sunt instrumentele lăutarilor. Mulți dintre acești Țigani au ajuns la o celebritate locală: Boulean, Ionică, Dumitrache <Ochialbi>³² se bucură în București de o anumită notorietate. Anastase³³ (muscalagiul) este un artist al cărui talent este foarte apreciat.

²² Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei (1710–1711).

²³ Constantin Racoviță, domn al Țării Românești (1753–1756).

²⁴ *Albiés et copăies*.

²⁵ Veche unitate de măsură, având aproximativ o treime dintr-un metru.

²⁶ Vezi relatarea de călătorie în această serie a *Călătoriilor*, vol. III, p. 599–680.

²⁷ *Le kovatsch*.

²⁸ *Les oursari*.

²⁹ *Tânână*, numele unui dans țigănesc și melodia după care se execută.

³⁰ *Oursareasca*.

³¹ *Les laoutari*.

³² *Boulean, Ionique, Dimitraki*; pentru mai multe detalii, Viorel Cosma, *Figuri de lăutari*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1960.

³³ *Anasthasi*.

Mai mulți țigani au dobândit, chiar în capitala Țării Românești, o anume reputație ca argintari.

p. 63 La oraș ca și la sat, românii își hrănesc cu dragoste imaginația cu melodiile melancolice ale lăutarilor și când, la întoarcerea din ținuturi îndepărtate în care au fost să caute alte emoții, pun piciorul în Țara Românească, ochii li se umezesc de lacrimi ascultând cântecele țării. Și acest tandru sentiment pe care îl simt regăsindu-și patria, această caldă bătaie de inimă ce le spune că sunt un popor, o națiune printre copiii lui Dumnezeu, le datorează adesea unui rob, care trebuie, totuși, să aibă și el o inimă, un suflet, un Dumnezeu!

Femeile și fetele țăganilor nomazi se angajează și ele la diverse munci: ele sunt tricoteze, dărcitoare de saltele. Sub cortul³⁴ așezat pe pământ sau în bordeie săpate în adâncurile pământului, în tot locul, pe frigurile iernii ca și sub soarele arzător, întâlnim, în principate, țigani sărmani care cer o viață liniștită prin muncă, mijlocul de a se ridica la înălțimea celorlalți oameni.

Veniți din Hindustan³⁵ ca *paria*, ei se cred încă sortiți nenorocirii, după ce îmbrățișaseră creștinismul! Și totuși această religie i-a învățat că salvarea este dăruită pentru răscumpărarea tuturor oamenilor în egală măsură! Religia lui Hristos nu ar fi deci decât cultul mântuirii în moarte și nu în viață? Dacă oamenii sunt frați în fața lui p. 64 Dumnezeu, nu știu să se poarte ca frații pe // pământ? Națiunile cele mai avansate nu și-au înțeles, oare, obligațiile sociale? Dacă există în rândul lor inegalități individuale, totul tinde, cel puțin, să șteargă inegalitățile rasiale. Fie ca popoarele în mijlocul cărora trăiesc izolați nefericiții țigani să se grăbească să scoată la lumină aceste rase decăzute din îndelungata lor umilire!

³⁴ *Corte*.

³⁵ Peninsula în sudul Asiei, cu o suprafață de cca 2 milioane km². Aici se află cea mai mare parte a teritoriului statului indian, precum și părți din Bangladesh și Pakistan.

O. SQUARR

Despre ziaristul belgian O. Squarr nu dispunem de date biografice. În prefața cărții sale *La guerre européenne contre la Russie. Théâtre des opérations militaires. Description des Principautés danubiennes et de la Bulgarie précédée d'un historique de la question d'Orient jusqu'à ce jour. Notes et récits recueillis sur le théâtre même de la guerre en 1853 et 1854*, apărută la Bruxelles în 1854, el ne informează că în anii 1853 și 1854 a vizitat teatrul de operațiuni al războiului Crimeii cu dorința de a oferi cititorilor din Occident date și informații despre Principatele dunărene și Bulgaria, dar și despre cauzele conflictului, forțele combatante, desfășurarea luptelor și implicațiile lor asupra locuitorilor. Totodată, autorul și-a propus, conform propriei mărturisiri, să umple golul din informația vest-europenilor despre Rusciuc, Turtucaia, Cetate, Oltenița, acolo unde s-au desfășurat primele lupte, cu date chiar „din mijlocul cantonamentelor militare care sunt acolo” (p. II). În debutul lucrării sale, ziaristul belgian face o incursiune în istoria chestiunii orientale, încercând să explice situația care a generat conflictul. Timpul scurt petrecut în principate (aproape o lună) nu i-a permis să-și facă, în unele privințe, propriile păreri și puncte de vedere, de aceea unele considerații au fost preluate de la alți călători. În relatările sale o atenție deosebită a fost acordată orașului București, considerat „cel mai important din toate orașele Valahiei, Moldovei și Bulgariei, atât prin întindere, cât și prin populație ... model și tip pentru multe alte cetăți de jur-împrejur, ca moravuri și aspect”. Descrierea capitalei Țării Românești, deși destul de amănunțită (așezare geografică, aspecte edilitare și de urbanism, activitate comercială, starea materială și culturală a locuitorilor, moravurile și obiceiurile lor), reia unele lucruri știute și constatate de peregrinii care au parcurs principatele înaintea lui. Squarr critică moravurile decăzute ale boierimii și lipsa ei de atitudine în fața unor vicisitudini ale sorții. El oferă o imagine obiectivă a capitalei Țării Românești și a societății bucureștene din timpul războiului Crimeii.

Despre Squarr a scris Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeii și epocii premergătoare Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, an III, nr. 1, 2000, p. 26.

O. SQUARR

Războiul european împotriva Rusiei

Teatrul de operațiuni militare. Descrierea Principatelor dunărene și a Bulgariei

Principatele dunărene¹

Teritoriul care se înțelege prin această denumire este așezat în sud-vestul p. 65 Rusiei, separat de Prut, râu a cărui trecere odată făcută la 5 iulie trecut² a fost semnalul și primul act <al declanșării> ostilităților Imperiului rus împotriva

¹ Traducere după O. Squarr, *La guerre européenne contre la Russie. Théâtre des opérations militaires. Description des Principautés danubiennes et de la Bulgarie précédée d'un historique de la question d'Orient jusqu'à ce jour. Notes et récits recueillis sur le théâtre même de la guerre en 1853 et 1854*, par un correspondant de journaux, Bruxelles, Librairie Universelle de Rozez, éditeur, 87, rue de la Madeleine et chez tous les libraires du pays, 1854, p. 65 și urm.

² Trupele rusești au trecut Prutul la 21 iunie/3 iulie 1853 și au ocupat Principatele române, până în august-septembrie 1854. Acțiunea Rusiei a constituit semnalul de începere a războiului Crimeii.

Turciei, în sudul și estul Ungariei, a cărei graniță este alcătuită din culmile munților Carpați, în nordul Bulgariei, de care îl separă Dunărea. El este alcătuit din două provincii, Moldova, la nord, Valahia, la sud; cele două au capitalele la Iași și București. [...]

p. 73 [...] Înainte de tratatul din 1829, turcii stăpâneau la Dunărea de Jos, pe malul stâng, Ismail în sudul Basarabiei și Brăila³ în Moldova, două localități care mult timp i-au oprit pe ruși în războaiele trecute și a căror cucerire a costat de fiecare dată pierderi imense. De asemenea, pe același mal <turcii> stăpâneau și micul fort Giurgiu, în Valahia, ce servea drept cap de pod pentru marea fortăreață de la Ruscuc⁴. Azi, când nu mai au nimic pe malul stâng, tactica lor firească este de a ține sub observație și de a pândi cu vigilență mișcările rușilor, pentru ca să fie în măsură să dispute trecerea și poate să știe, din timp, punctul ales de dușman <pentru acesta>. Când rușii au trecut mai înainte Dunărea, în general n-avut de trecut decât obstacole naturale, <iar> turcii nu au avut niciodată forța de a-i respinge. În împrejurările actuale, n-a fost același lucru; când rușii au încercat trecerea fluviului, independent de obstacolele naturale, au găsit pe malul celălalt armata turcă care-i aștepta hotărâtă, gata să răspundă cu vigoare.

Comerțul și transportul este intens și foarte activ pe acest curs mare de apă, care leagă Viena și restul Germaniei de porturile de la Marea Neagră. În timp de război, rușii intră cu flota lor, alcătuită din șalupe cu tunuri și din bastimente construite special în arsenalul de la Sevastopol⁵, purtătoare de piese de calibru greu. Turcii au și ei flotă din vase mari înarmate care staționează în porturile fluviului, sub tunul fortărețelor lor, pentru a le aproviziona, a le aduce întăriri sau a le apăra în caz de asediu.// [...]

p. 76 [...] Malul drept al Dunării este, în general, mai ridicat decât celălalt, ceea ce constituie o poziție avantajoasă pentru turci; dar există locuri unde această vale se lărgeste și unde cursul este departe de înălțimi. Traversarea nu este deci apărută de configurația terenului, dar în toate aceste locuri există fortărețe, majoritatea de construcție proastă, dar suficiente cel puțin pentru a opune o primă rezistență și a servi ca punct de sprijin sau ca bază pentru un corp de trupe destinat să împiedice trecerea sau să manevreze în spatele // dușmanului, dacă trecerea este făcută de forțe superioare. [...]

p. 77

p. 83

Valahia

Valahia este mărginită la nord de Transilvania și Moldova, la est și sud de Bulgaria, la vest de Bulgaria, Serbia și de frontierele militare ale Austriei. Teritoriul său se întinde treptat de la malurile Dunării până la culmile munților Carpați. Suprafața este de 4 725 de leghe pătrate⁶ și populația în jur de trei milioane

³ *Brailof*. Afirmatie fantezistă, Brăila nu a intrat niciodată în componența Moldovei.

⁴ *Routschouk*, azi Ruse, oraș în Bulgaria.

⁵ Oraș în Crimeea, port la Marea Neagră, azi în componența Ucrainei.

⁶ O leghe = 4 452 m.

și jumătate de locuitori. Există 22 de orașe, 12 târguri și 3 590 de sate. Capitala este București.

Principalele localități unde desfășoară, până în aceste zile, operațiuni militare forțele ruse sunt Oltenița, Giurgiu⁷, Turnu⁸, Calafat⁹, Cetate¹⁰ și Craiova¹¹.

În Valahia ca și în Ungaria, populația este împărțită în două părți: nobili sau boieri și țărani. Boierii formează ei înșiși trei ranguri, ca urmare a nașterii sau funcțiilor pe care le ocupă. //

Boierul, în limba acestei țări, înseamnă *combatant* sau *luptător*; azi a devenit p. 84 un titlu de noblete.

După boierii din prima clasă, vin cei de *clasă mijlocie*¹², a căror origine este mai puțin veche și bogăția mai puțin mare; *postelnicii*¹³ (privilegiații), nobili de dată recentă, dar care nu sunt mai puțin scutiți de impozite. În rândul burgheziei, angroșiștii ocupă locul de frunte în afara breslelor micilor proprietari de prăvălii, a meșteșugarilor și muncitorilor.

Boierii marii alcătuiesc marea aristocrație. Dintre ei sunt aleși principalii funcționari, singurii care au influență și, în general, au proprietăți imense. Veniturile lor ar fi la fel de mari, dacă cea mai mare parte a terenurilor lor nu ar fi rămas necultivate, din neglijență crasă sau din lipsa <măinii de lucru>.

A doua și a treia clasă sunt la distanță mare de prima și sunt formate din funcționari de rang inferior și din mici proprietari de pământ. Această boierime are o existență civilă și politică; privilegiile sunt mari și ruinătoare pentru țară. Ea stăpânește pământ în întregime, este scutită de tot felul de taxe. În nici un caz, membrii ei nu pot fi arestați. Nu pot fi nici expropriați. Totul le este permis.

Altă dată, acești boieri trăiau răspândiți în diferite părți ale țării, împărțiți în mici state distincte ca și feudalii noștri; astăzi ei trăiesc în capitală, lăsând grija moșiilor unui administrator.

Sub această boierime, la o distanță de netrecut, erau țăranii, adevărați paria¹⁴, a căror aservire este completă, chiar dacă ea nu este de drept. Cei ce nu aveau nimic, sunt fire//sc și singurii impozitați; ei plătesc un impozit de 30 de piaștri pe p. 85 cap (10 franci și 50 centime).

Sub țăranii se mai găsește încă o clasă de indivizi care, pentru a fi așezați mai jos, sunt aruncați în cea mai deplină robie. Acești nefericiți sunt aceia pe care noi îi numim boemieni¹⁵, un fel de sclavi care aici poartă numele de *figani*¹⁶. Ei sunt rămășițe ale unei populații asiatice care, emigrând în masă în Evul Mediu, în toate țările din Europa, s-a așezat în principal în Turcia europeană.

⁷ *Giurgevo*.

⁸ *Turna*.

⁹ *Kalafat*.

¹⁰ *Citale*.

¹¹ *Krajova*.

¹² *Néamours*.

¹³ *Postelnizeis*.

¹⁴ *parias*.

¹⁵ *bohémiens*.

¹⁶ *Zigeunes, tzigains, gitani, zingari*.

Numărul ȝiganilor este considerabil în principate, el se ridică la 250 000 și stadiul lor legal este de scalvie. Cei mai mulți aparțin boierilor, care dispun de în mod absolut. Restul sunt proprietatea statului¹⁷. Aici, ca pretutindeni, această rasă este tipul josniciei.

Unii, care se numesc *aurari* sau căutători de aur, sunt cei care se ocupă cu culegerea aurului <din nisipul> râurilor; alții, *ursarii*, îmblânzesc urșii și îi plimbă cerșind și vânzând rețete pentru bolile animalelor; în sfârșit, alții, numiți *lingurari*¹⁸ fac obiecte din lemn și au cuptoare cu cărbuni. Cei mai mizeri, hoți și vagabonți sunt cei numiți *lăieși*¹⁹.

p. 86 Valahia este un exemplu frapant asupra a ceea ce poate îndura o țară <de pe urma> răului <făcut de> război și a proastei administrații. Un lanț de munți, bogați în păduri, în minereuri de tot felul, o mărginește pe o parte. De cealaltă <parte>, Dunărea îi servește drept <cale de> ieșire și graniță. Este una dintre cele mai bune poziții din lume. Dar degeaba are Valahia toate aceste elemente de prosperitate și de bogăție. Relieful variat și împădurit, care se găsește la nord este aproape pustiu și // câmpiile care se întind în partea de jos a țării, acoperite cu un pământ negru și foarte fertil, în loc să dea recolte bogate la care se așteaptă, nu sunt decât stepe necultivate și pustii. Din loc în loc se întâlnesc câteva sate mici, sărace, a căror mizerie nu poate fi descrisă dacă nu le vezi ; câteva câmpuri cu porumb și turme de <animale> anunță imediata apropiere.

Această stare deplorabilă se explică prin situația însăși a țării: ea a fost în mod constant teatru de luptă și adesea disputată de Rusia și Turcia, în această nesfârșită chestiune a Orientului, care de un secol țâșnește la <diferite> intervale și amenință pacea Europei. Până acum dezbaterile despre război au fost invariabil aceleași: va începe campania? O armată intră în Moldova, alta în Valahia. Amici și inamici au ruinat țara și războiul s-a sfârșit; domnii vin să ridice din această nefericită țară ultimele resurse. Acești domni cumpărau foarte scump, la Constantinopol, puterea de a veni să-i asuprească pe români și de a se îmbogăți. Domnia era pentru șapte ani și rareori ei ajungeau la sfârșitul acestui termen fără a fi decapitați sau fără a fi rechemati. Deci n-aveau timp de pierdut. Cu scopul de a-și crește cât mai rapid averea, ei foloseau toate mijloacele. Astfel, arareori arta afronturilor, a extorcărilor, era folosită mai bine decât de acești domni.

Seria mare de calamități care s-a abătut asupra Valahiei nu a fost singura care a influențat starea materială a țării; moralul locuitorilor se resimte profund. Este greu să găsești oameni mai apatici, mai abrutizați ca țărani români. //

p. 87 Neputând să păstreze în siguranță o avere câștigată prin muncă, ei se mărginesc numai la ceea ce le trebuie pentru viața lor mizeră: mămăliga²⁰ este singura lor hrană; pentru majoritatea, locuințele sunt săpate în pământ sau

¹⁷ Autorul preia informații mai vechi. Dezrobirea ȝiganilor statului se făcuse în Țara Românească în 1843, iar în Moldova în 1844; cei ai mănăstirilor în 1844 în Moldova și 1847 în Țara Românească. Cât privește pe cei particulari (ai boierilor), dezrobirea lor avea să întârzie aproape un deceniu, adică decembrie 1855 în Moldova și februarie 1856 în Țara Românească.

¹⁸ *lutzurari*.

¹⁹ *laieși*.

²⁰ *pain grossier de maïs*.

construite din lut și crengi de copaci și toate dau spectacolul unei mizerii îngrozitoare, iar aspectul acestor cocioabe este atât de respingător că în ciuda nevoii de a intra, nu se poate învinge dezgustul pe care-l inspiră.

Ce era calcul și descurajare în timpul războielor ca și în vremurile bune ale domnilor, a trecut astăzi la moravuri. Nepăsarea și lenea domnesc pretutindeni și obiceiul acestor vicii este foarte înrădăcinat, pentru că românii ar fi putut de mult timp să le corecteze.

În timpul acelor ani de opresiune, boierii nu erau câtuși de puțin mai fericiți decât țăranii. Tirania și jaful apăsau și asupra boierimii și caracterul boierilor nu era făcut să îndrepte aceste rele. Acești boieri nu au fost niciodată cunoscuți în istorie, decât prin slăbiciunea și profunda lor imoralitate.

Viața lor se petrecea la curtea domnului în intrigi și lupte frivole. Și-au schimbat ei caracterul schimbându-și veșmintele? Fie-ne astfel permis să ne îndoim, de vreme ce se aud plângerile unanime ce se ridică împotriva relei lor purtări, de la toți care sunt în legătură cu ei. Azi, ca odinioară, a-ți plăti datoriile, a-ți îndeplini angajamentele este un lucru excepțional în Valahia și cu atât mai mult la București. Lipsa ordinii și a banilor se fac simțite peste tot, în administrație ca și în averile particulare. Se pot da exemple de oameni care nu și-au văzut niciodată pământurile și care nu știu în ce județ sunt // situate; în general, grecii au p. 88 <pământul> în arendă și obțin un preț bun, cu condiția ca ei să plătească câțiva ani în avans din venitul risipit dinainte. De asemenea, valoarea și raportul pământului sunt neînchipuit de mici în comparație cu întinderea. Nu contează deloc faptul că pe o leghe se poate avea o idee <asupra> prețului pământului, numai prin folosirea metodei măsurătorii. Nu se măsoară decât lățimea, niciodată lungimea. Se știe la câte greutatea dă naștere un asemenea sistem și această cauză a proceselor este cu atât mai supărătoare cu cât românii sunt mai puțini împăciuitori, cu cât rangurile sunt mai puțin sigure și cu cât corupția rușinoasă în care a căzut administrarea justiției este, fără îndoială, una dintre rănilile cele mai adânci și mai dezastruoase ale țării. Prevaricațiunea judecătorilor este generală, recunoscută în mod public și fiecare știe că începând un proces va câștiga cel care dă mai mult sau este mai puternic.

Ne este permis să credem în șansa pe care actualul război o dă acestei țări pentru o refacere în viitor? Ne gândim că ar fi nedrept să nu sperăm; trebuie timp pentru a face o reformă completă la o națiune de altminteri foarte puțin susceptibilă de elan, unde patriotismul este rar, unde egoismul este atotputernic, în sfârșit la o națiune care este lipsită de credință în ea însăși și în viitor.

În aceste ultime timpuri, în vederea păcii și a liniștii de care s-au bucurat Principatele dunărene, s-au făcut unele reforme importante în situația țării. Există un fel de cameră a deputaților, în care boierii adunați pe județe, numeau 24 de deputați, și demnitarii înalți, de comun acord cu marii boieri, <numeau> alți doisprezece. // Atribuțiile acestor reprezentanți erau foarte restrânse și toate p. 89 măsurile se luau, pentru ca adunarea lor să nu facă greutatea pentru bunul plac al puterii executive.

Locuitorii din Valahia cred că ating cea mai înaltă treaptă de civilizație, pentru că au un ministru de interne nefolositor, care să administreze întinse teritorii pustii; un ministru de finanțe pentru a regla un adevărat haos și un buget care abia

se ridică în anii buni la patru milioane de lei; un ministru al justiției ai cărui funcționari sunt rușinea națiunii; un ministru al instrucțiunii publice ce conduce câteva școli unde totul este de făcut și pretutindeni moravuri de corijat; în sfârșit, un ministru de război (marele *spătar*²¹) care comandă două regimente. Toată aceasta este o parodie ce nu are serios decât abuzurile ei; pentru a le combate trebuie eforturi energice și bine dirijate.

Două mari obstacole, care se opun dezvoltării actuale a Valahiei sub raportul civilizației, sunt lipsa brațelor <de muncă> și slabele resurse bănești. Pierderile războiului și incapacitatea administratorilor nu sunt singurele cauze ale situației deplorabile. Toate achizițiile în stat erau, chiar și de curând, interzise străinilor; în acest moment aceștia nu se pot stabili aici; boierii, stăpânii pământului, sunt scutiți de toate dările și capitația la care erau supuși țărani era aproape singura resursă a <venitului> statului. Abuzurile de care am spus prelungesc la nesfârșit mizeria provinciilor românești. Egala repartizare a impozitului ar înzeci veniturile, ar furniza mijloace de a deschide căile de comunicație care lipsesc în întregime și, crescând veniturile prin acest mijloc, ar despăgubi pe larg proprietarul de ceea ce ar plăti statului.

p. 90 Pe de altă parte, admiterea străinilor ar crește // numărul muncitorilor, ar intra persoane luminate și cu capitaluri, ar da un impuls agriculturii și ar ușura, pentru mulți boieri îndatorați, mijloacele de a găsi cumpărători pentru mulțimea de proprietăți de vânzare care rămân fără ofertă și fără valoare în mâinile lor neîndemânatică și neputincioasă. Și încă <ceva>, ceea ce este surprinzător, chiar dacă aceste măsuri ar fi adoptate, nimic nu ar garanta, în sistemul politic actual, că banul luat de la locuitori ar fi folosit în mod util și în interesul lor. De altminteri, țara nu a știut niciodată pentru ce muncește; neavând decât o umbră de independență nu a știut niciodată dacă ziua de mâine va fi rusă sau <alta> străină. Rusia a amenințat-o mereu că-i va acapara teritoriul și această amenințare cu cotoșirea se traduce de fapt în <pericolul> începerii ostilităților. Trebuie să recunoaștem că în Valahia nu există simpatie pentru <țările> străine care ocupă teritoriul cu trupe, în ciuda a ceea ce se spune și a manifestărilor izolate, provocate de unii de teamă, de alții de bogăția rusă. De altfel țarul nu și-a făcut iluzii asupra acestei probleme și, dacă n-ar avea un mare interes în a-și așeza frontierele pe Dunăre pentru a ocupa astfel căile de comunicație cele mai importante și cele mai directe între Europa și Marea Neagră și de a se apropia de sud, el n-ar face o achiziție strălucită ocupând Valahia.

p. 91 În primele luni de ocupație a principatelor, trupele ruse cantonate în Moldova și Valahia au avut mult de suferit din lipsa celor necesare traiului. Aceasta a fost rezultatul ofenselor aduse locuitorilor de funcționari ai administrației militare ruse, în prima perioadă. În loc de a plăti cu bani, ei plăteau achizițiile numai cu bonuri. Locuitorii mergând să reclame plata acestor bonuri, prin <mijlocirea> domnului, // generalului rus, acesta ar fi avut pentru toate un răspuns, reclamând, la rândul său, achitarea cheltuielilor ocupației ruse din 1848, în vremea tulburărilor revoluționare.

²¹ *spathar*.

Urmarea unui asemenea sistem a pricinuit firesc scumpirea și raritatea hranei. Nimeni nu mai vrea să dea <hrană>, recoltele au fost ascunse și animalele duse departe. Rușii au recurs la rândul lor la mijloace violente de rechiziții forțate și soldații, răspândiți în cantonamente prin sate, au devorat toate proviziile nefericiților țărani și i-au adus la disperare. Astfel populația, uitând binele pe care rușii au putut să-l facă altădată țării, și-a amintit că în 1849 turcii, care au ocupat câțva timp Bucureștii și sudul Valahiei, cu prilejul tulburărilor, plăteau exact furniturile, vegheau la <buna> disciplină și împăcau spiritele prin istețimea și moderația lor. Chiar în acest moment toți corespondenții sunt de acord să spună că armata turcă, <aflată> în mijlocul populației creștine din Bulgaria, păstrează aceeași disciplină, se abține de la orice ofense și că soldații și administrația plătesc cu bani alimentele și toate furniturile ce le sunt făcute.

În acest timp, dimpotrivă, principatele dunărene voiesc înlăturarea suferințelor lor, suferințe nemaiauzite ca acelea din 1828 și 1829, calamități care nu vor face decât să crească, atunci când războiul general o să înceapă. Războiul nu a fost pe teritoriul lor, dar țara este pustiită de cantonamente, în trecere, ale trupelor și de rechizițiile continue făcute cu o duritate nemiloasă.

Un scriitor care a parcurs provinciile dunărene în 1836, într-o epocă în care amintirea suferințelor era încă prezentă la toți, făcea un tablou surprinzător. // p. 92 Suferințele Moldovei și Valahiei în timpul războiului din 1828 și 1829 sunt, zice el, mai presus de toate descrierile. Nicăieri nu se găsește o descriere mai înspăimântătoare a locuitorilor; nicăieri dezordinea și neglijența nu au îngrămădit atâtea calamități. După toate, acum trebuie să vadă în aceste rele chemarea războiului, mai curând decât voința guvernului rus. Dar, în înflăcărarea războiului, vechea brutalitate moscovită, care se șterge în saloane și se regăsește în bivouac, va răpune intențiile binevoitoare ale țarului Nicolae. Trebuie ca armata rusă să fie ținută peste Dunăre și aceasta este singura obligație a celor ce conduc principatele. [...]

Ni s-a relatat, în timpul șederi noastre la București, un fapt care ar trebui să influențeze gradul de civilizație al țării. Altădată, într-o vreme care coboară cam cu cincizeci de ani în urmă, copiii celor mai bogați boieri erau crescuți în sălbăticie, în // p. 93 neorânduială cu servitorii și robii casei; ultimii, care aparțineau exclusiv clasei țiganilor, aveau plăcerea să-i dedea pe acești copii tuturor viciilor. Lecțiile au dat roade și copiii au devenit oameni mari într-un stadiu de ferocitate barbară ce se traducea prin acte de o cruzime înfricoșătoare. Se spune despre acești boieri vechi <că au făcut> fapte oribile, crime înspăimântătoare care au rămas nepedepsite datorită faptului că aveau, și au încă, drept de viață și moarte asupra tuturor iobagilor și robilor. Supliciile pe care ei le născociseră erau de cel mai înalt grad al barbariei; cel mai întâlnit era acela al morții prin privarea de somn, supliciu care este încă folosit pe larg în diferite zone din Orient, în principal în Egipt și China. Pedepsitul este obligat să rămână în picioare, fără să doarmă și să meargă în lung și în lat în închisoarea sa; este ținut treaz cu lovituri continue; rănile și arsurile provocate de acestea, fac ca în câteva zile el să moară de epuizare. O altă pedeapsă frecventă în Valahia este mutilarea pentru crime religioase.

Se înțelege că în fața acestor fapte nu se poate avea încredere <decât> în viitor; totul depinde aici de influența ideilor franceze. Să sperăm că actuala criză va

aduce un contact mai apropiat între Orient și Occident, înlesnind dezvoltarea ideilor liberale și pricinuind emanciparea definitivă a acestei provincii, care închide în sine germenii cei mai bogați ai perfecționării și progresului, pe care împrejurările nefavorabile i-au împiedicat să se dezvolte. [...]

p. 94 Bucureștiul este cheia celor două provincii dunărene; toate drumurile din interior duc la el și <asta> // îi dă resurse mari pentru a servi ca depozit unei armate care va ști să-l folosească fără risipă. Așezat pe Dâmbovița²², afluent al Argeșului²³, care se varsă în Dunăre la Turtucaia²⁴ și apărat pe margini de alte râuri cu maluri abrupte, Bucureștiul a avut mereu o poziție militară bună, cu toate că nu a fost un oraș întărit. <Orașul> este centrul cantonamentului rușilor și turcii nu ar putea câtuși de puțin să-i scoată din această poziție. Dacă actuala invazie a rușilor nu ar fi fost atât de neașteptată și atât de neprevăzută și dacă armata otomană se aduna ca acum, ea ar fi putut rezista ceva timp la București, urmând retragerea pe linia asigurată în orașul Rusciuc, una din cele trei fortărețe de la Dunăre.

Cele două provincii dunărene, cu toate că au rămas sub suzeranitatea Porții, se găsesc separate sub raport administrativ și militar. Amintim că potrivit termenilor tratatelor²⁵, Rusia și Poarta au dreptul fiecare de a intra în principate cu un corp de 50 000 de oameni, dar numai în caz de tulburări interne, ca acelea care au avut loc în 1848. Actuala ocupare a țării de către armata rusă constituie deci o violare evidentă a tratatelor. Prin toate prevederile anterioare, guvernul rus a micșorat succesiv drepturile suveranității otomane, în timp ce, pe de altă parte, s-a străduit, fidel politicii sale, să facă să-i fie recunoscută suveranitatea religioasă. În primele zile ale ocupației am văzut aceste provincii puse să facă o declarație de independență, punându-se sub protecția unică a Rusiei. Astfel, când rușii ar fi venit să-și așeze armata la malurile Dunării, nimeni nu ar fi avut de obiectat despre tratate și drepturi care-i obliga la cruțări importante. Românii puteau atunci să le

p. 95 dea lesne // un corp auxiliar în jur de treizeci de mii de oameni. [...]

Bucureștiul nu are decât 80 000 de locuitori, dar cum aproape fiecare casă are o grădină a sa proprie și cum în interiorul orașului sunt mari terenuri virane, la prima privire această capitală pare imensă și la fel de întinsă ca Bruxelles sau cât

p. 96 jumătate de Paris. Nenumăratele sale // biserici, numeroasele foișoare ale caselor principale oferă un frumos ansamblu și cineva care nu l-a văzut decât pe dinafară își face o impresie minunată; dar când vine să-l examineze este cu totul altceva. Găsește un labirint de străzi strâmte, de străduțe, de fundături în care se văd câteva case frumoase, în mijlocul locuințelor sărace și prost construite.

²² *Dimbowitza.*

²³ *Ardjisch.*

²⁴ *Turtukaï*, oraș în Bulgaria, port la Dunăre. Râul Argeș se varsă în Dunăre în dreptul orașului Oltenița, vis-a- vis de Turtucaia.

²⁵ Potrivit convenției de la Balta Liman (19 aprilie/1 mai 1849) atât puterea suzerană, Imperiul Otoman, cât și puterea protectoare, Rusia, au fost de acord cu modificarea unor prevederi ale Regulamentului Organic. Între altele, semnatarele au convenit asupra prelungirii staționării în principate a unui corp de armată, alcătuit din 25 000–30 000 de militari fiecare, până la „restabilirea liniștii”, după care urma el să fie redus la 10 000 oameni.

De altfel este ca în toate orașele din Orient. De departe aspectul lor îți ia ochii, dar când te apropii, frumusețea lor dispare ca prin miracol, păduri imaginare, lacuri, insule, munți care crezi că se văd, se schimbă în tufișuri infecte și în arbuști desfrunziți.

Pentru cine ar dori să aibe plăcerea să se bucure de un contrast surprinzător trebuie să intre în București prin partea de nord, unde în față se găsește catedrala²⁶. De aici, vederea domină orașul și câmpurile dimprejur la o mare distanță. Peste casele orașului se ridică 365 de turl²⁷, coloane și clopotnițe, care de departe par a avea o arhitectură minunată.

În fața noastră acoperișurile se întind până la orizont, amestecate cu pomi, plăcut denivelate și coborând până la malul râului. Orașul pare imens; cât te poartă privirea se desprind din mijlocul frunzișului acoperișuri roșiatice și ziduri albe. Când timpul este frumos și soarele Levantului, acest soare fără nori, aruncă peste oraș raze perpendiculare, panorama este minunată; vârfurile aurite ale turelor <biseriilor> formează deasupra orașului o rază care pare a face parte dintr-un tablou. La stânga câmpul se rotește mai departe în semicerc și merge să se împreune cu râul, acoperit peste tot de micile ambarcațiuni ale celor care prind broaște, // una din ramurile principale ale comerțului în București. La răsărit, p. 97 privești sfârșitul cu o imensă pădure de pini, de brazi și de stejar; la miazăzi se văd la orizont câmpuri aurii acoperite cu porumb.

Impresia este surprinzătoare pentru călătorul care a traversat defileele grele ale munților Carpați și care este convins că se găsește în fața unui oraș bogat și îmbelșugat, un oraș de negustori și de călugări, ca în povestirile călătorilor care visează la toate astea când se întorc din Orient.

Intrați în oraș. Treceți printr-un gard de mărăcini de anghinare sălbatică, zburliți de țepi, ce alcătuiește împrejmuirea orașului, care este închisă printr-o grindă transversală ca cele ce păzesc în Flandra intrarea pe domeniul unui nobil. Cu ajutorul unui scripete se trage o coardă și poarta orașului este deschisă.

Imediat apoi te afli în mijlocul unei piețe semicirculare, mărginită de colibe și cu câțiva arbori înfiți ici și colo. La prima vedere se crede că acest loc este locul unde tinerele fete, seara după muncă, vin să danseze cu iubiții, precum zic unii călători că se întâmplă în toate orașele din răsărit. Dar deschiderea ochilor nu întârzie, căci chiar de la primii pași roțile trăsurilor sunt înglodate până la osii într-un noroi negru și lichid, și toate eforturile cailor și boilor care le trag sunt aproape zadarnice. Și așa sunt aproape toate străzile. Este aproape imposibil să mergi pe jos. O trăsură este un lucru de primă necesitate și mulți români își impun privațiuni pentru a avea un echipaj, care altfel aici este și o chestiune de amor propriu; fără trăsură și echipaj un om nu reprezintă nimic. //

Care ar putea fi rațiunile sociale care au determinat autoritățile din București p. 98 să împiedice toate intrările în oraș prin astfel de mlaștini impracticabile, nu știm, dar faptul există. Unii pretind că este pentru comoditatea domnilor funcționari de la

²⁶ Călătorul se referă probabil la biserica Mitropoliei, situată pe dealul cu același nume. Aceasta se află însă în partea de sud a orașului.

²⁷ minarets.

vamă, a căror supraveghere este mult îndulcită; de fapt, este evident că pot să doarmă mulțumiți și la deșteptare vor găsi sigur în același loc o jumătate de duzină de căruțe și trăsurile înglodate, ai căror vizitii sunt obligați să caute scăpare la șeful postului, care ține de obicei un grajd de unde închiriază cai pentru a ajuta la degajarea trăsurilor. Tot atât de adevărat este că vara acest noroi se transformă într-un praf gri, care este mai ușor de trecut, dar nu există mai puține trăsurile în acest anotimp.

Suntem obligați să spunem în treacăt că funcționarii de la vamă și cei de la poliție, ce-i însoțesc inevitabil în toate operațiunile, sunt la București de o politețe distinsă și că, dacă jecmănesc călătorii, nu o fac niciodată decât cu depline procedee urbane, ceea ce dovedește că au primit influența civilizației franceze.

Este imposibil să-ți închipui un stil mai grosolan ca stilul arhitecturii din București. Un locuitor căruia i-ai face <această> observație, vă va răspunde foarte judicios că „ar fi inutil să construiești case frumoase din cauza cutremurelor dese, care sunt o dată la zece ani; fără ele, adaugă el, noi le-am face mult mai bune ca la Paris și Londra”. Marea pretenție a românilor este de a prima asupra popoarelor din Occident și cea mai mare onoare pentru ei este ca atunci când vă arătați curiozitatea pentru orașele lor, să vă spună: „N-aveți așa la Paris!”. Cât despre Bruxelles, nu // p. 99 se știe nimic mai mult, căci bruxelezii nu cunoscuseră Bucureștiul.

Toate casele sau aproape toate, au numai un etaj; ele sunt despărțite unele de altele – tot din cauza cutremurelor de pământ – de mici grădini care le înconjoară; câteodată grădinile nu sunt decât niște terenuri virane unde locuitorii cartierului aruncă gunoaiele.

Ploaia și vântul au sarcina să care <gunoaiele> până la malurile Dâmboviței, care este marele canal de scurgere al orașului.

Casele sunt construite din cărămizi și lemn, grosolan asamblate și văruiți în culori ciudate, după capriciul proprietarului.

La București nu se văd nici piețe publice nici <locuri> de plimbare. Singurele monumente care se întâlnesc în număr mare sunt bisericile ortodoxe²⁸, pe care boierii le-au ridicat pentru răscumpărarea nedreptăților, așa cum în Evul Mediu părinții noștri fondau mănăstiri. Cea mai mare parte a acestor biserici este în stil bizantin, fiecare din ele având trei sau chiar patru turle care sunt departe de a avea eleganța minaretelor de la Constantinopol. Clopotele nu sunt atârinate în clopotnițe, ci sunt agățate în fața unei porți din catifea, <asezată> transversal și susținută de doi stâlpi în formă de spânzurătoare. Duminica, la ora slujbei, când mulțimea credincioșilor se adună în fața ușii de la intrare în așteptarea începerii rugăciunilor și clopotarii îmbrăcați în piei de oaie, cu blana pe dinafară, se leagănă atârnați de frânghia clopotelor, de la distanță, crezi că ești de față la o execuție capitală și la spânzurarea condamnatului.

I-am văzut căzând de mai multe ori. Există aproape o sută de biserici la p. 100 București, dar nu există // nici una să aibă ceva demn de remarcat, în afară poate de catedrală, construită pe o ridicătură în nordul orașului. Ea a fost fondată de Sfântul Spiridon, episcop din Erevan, în Armenia și ca toate bisericile ortodoxe, are formă de cruce.

²⁸ grecques.

La o primă privire se poate spune că este o fortăreață, dar, în realitate, este construită de așa manieră încât să țină loc <de această> la nevoie. Interiorul este decorat cu picturi care sunt foarte admirate la București; în jurul sanctuarului, ascuns de o perdea, domină o balustradă, bogat împodobită și ornată cu muluri și arabescuri, executate cu mult bun-gust.

În secolul trecut, în această biserică, serviciul religios era celebrat în limba slavonă, neînțeleasă de popor, dar a fost înlocuită peste tot de limba română sau de greaca modernă.

În ultimii ani, după marele incendiu ce a mistuit orașul²⁹, au fost construite multe case cu o aparență frumoasă, numite palate. La mică distanță, se văd case somptuoase, înconjurate de coloane și fațade cu porticuri, dar stâlpii sunt numai din pin acoperit cu stuc. În unele din ele se pot vedea frize cu basoreliefuluri în ipsos, de la Paris.

În interior, aceste case au camere frumoase, mobile de un fel curios, jumătate franțuzești și jumătate turcești, cu fotolii și divanuri, mese și covoare mici în chip de scaune, albume cu caricaturi și pipe lungi. Câteodată se pot vedea, în aceeași cameră, o doamnă în toaleta celor dintâi lăudăroase de pe Chaussée d'Antin³⁰, la brațul soțului, boier puternic, cu o barbă lungă, îmbrăcat în caftan.

Dar, înainte de a intra în detaliile din interiorul // locuințelor din București, să p. 101 spunem încă câteva cuvinte despre străzi: ele nu au o lărgime uniformă, câteodată sunt restrânse la simple alei, unde două persoane se tem să treacă în același timp, alteori se largesc <tot> atât de mult ca piața primăriei din orașul Bruxelles. Este ceva aseamănător cu strada pieței Meer din Anvers³¹. Câte unele – *rari nantes in gurgite vasto*³² de pământ – sunt pavate cu pietriș aruncat neregulat și care seamănă destul de prost cu un pavaj din mici pere lunguiețe cu coada în aer. Altădată erau pavate cu lemn și s-a crezut că s-a făcut un progres renunțându-se la el; progresul ar fi dacă s-ar reveni, căci în stadiul actual, cele mai bune străzi seamănă cu albia unui torent de la munte. Numele străzii aici este *pod* (ponte)³³ și nu este rău găsit, odinioară fiind acoperită, pe toată întinderea, de grinzi transversale, sub care curgea mocirla; dar azi, în realitate, nu sunt decât adevărate canale fără poduri. În timpul iernii când începe topirea zăpezii, pământul se desfundă și locuitorii, pentru a

²⁹ Incendiul din ziua de Paști a anului 1847 (23 martie) este considerat cel mai mare consemnat în București. Abia după câteva săptămâni fost stins complet. Izbucnit la casa cluceresei Drugănescu, focul s-a întins cu repeziciune în toată partea de est a orașului. Conform raportului întocmit de șeful poliției Capitalei, au murit 15 locuitori, au fost distruse aproape 2 000 de clădiri, între care unele biserici, 85 de hanuri, sute de prăvălii și case. Pagubele s-au ridicat la cca 55 milioane lei.

³⁰ Renumită arteră pariziană, al cărui nume se leagă de Louis Antoine de Pardaillan de Gondrin, duce d'Antin, director general al construcțiilor regelui în vremea lui Louis XV. În 1720 regele i-a cerut ducelui să lărgască drumul care lega micul sat Porcherons de Paris. Decizia este certificatul de naștere al arterei și cartierului Chaussée d'Antin, care între 1750–1850 a devenit centrul eleganței pariziene. Aici își aveau sediul cele mai multe, teatre, bănci, aici erau hoteluri construite de arhitecții epocii, tot aici își făceau promenada aristocrații francezi, dar și îmbogățiții.

³¹ Principalul cartier comercial al Anvers-ului, care leagă gara orașului, una din gările monumentale ale Europei, de Place de Marché.

³² *Puțini cei care înnoată în vasta imensitate* – vers din *Eneida* (Virgiliu).

³³ *ponti*.

restabili din nou nivelul, sunt obligați să umple gropile cu paie și vreascuri. Fără îndoială, se pare că la București este necesară o fundație pentru a așeza pavajul. Cele mai vechi străzi sunt încă acoperite de traverse lungi din lemn, aruncate dintr-un capăt în altul fără ca pământul să fie sigur și formează o placă mișcătoare plină de surprize și accidente. Uneori trăsurile, trecând de la un capăt la altul, îi pierd pe cei ce stau la margini.

p. 102 Iarna, zăpada strânsă și amestecată cu pietrișul de pe drum, se întărește și formează o trecere netedă, unde săniile circulă și se încrucișează în număr mare. // Dar când vine primăvara și dezghețul, străzile sunt de netrecut; condamnații la galere să fie trimiși acum să ridice noroiul și zăpada și să restabilească străzile în stadiul pe care l-am descris.

Prăvăliile Bucureștiului nu au nimic curios și sunt în general rău aprovizionate; Bucureștiul nu este un oraș comercial. Câteva prăvălii cu aparență europeană au mărfuri și articole de fabricație franceză, dar ele sunt azvârlite pe rafuri în manieră orientală, adică în mici barăci mobile cu obloane ca cele din târgurile de la noi.

Ca peste tot în Levant, fiecare ramură de comerț are o stradă întreagă de prăvălii. Există, de exemplu, strada *Lipsican*³⁴, unde sunt negustorii din Leipzig³⁵; strada negustorilor de mărunțișuri, strada muzicanților și, mai presus de tot, strada *cofetarilor*³⁶ unde se vând dulceturi și patiserie.

Cei ce se plimbă pe străzi sunt învăluți în șube largi, căci în acest climat rău orice răceală este mortală. Frigul este aici general; ești obligat să iei cele mai mari precauții pentru a fi în siguranță. Paltonul este obligatoriu pentru frig ca și pentru cald și nu este mai puțin plăcut pentru europeni să nu poată ieși fără a avea un palton pe umeri.

Dar să nu uităm Podul Mogoșoaiei³⁷. Este principala <stradă> de promenadă a Bucureștiului. Ea traversează orașul aproape de la un cap la altul, având o largime medie de treizeci de picioare³⁸. Aceasta înseamnă că după-amiaza, mai ales seara – aici mulți se plimbă târziu, este mai distins – un spectacol ciudat se derulează pentru un observator european.

p. 103 Boierii ies pentru a lua aer, fiecare în // trăsura sa, care în droșcă, care în sanie, care în landou. Toți merg în galop: este de prost-gust să alegi un alt mers; se pot închipui accidentele care rezultă. Astfel că la orele patru după-amiaza, care este momentul când primul echipaj coboară pe Podul Mogoșoaiei, toți pietonii au dispărut. <Echipajul> primului dandy este urmat de un al doilea echipaj cu care, de comun acord, ca un lucru necesar, începe întrecerea de viteză. Un al treilea apare și ia parte, apoi un al patrulea, apoi zece, apoi douăzeci, apoi o sută alții, toate <echipajele> deodată vântură pământul în toate direcțiile, ca într-o cursă³⁹ fantastică cu o miză fabuloasă. Și asta continuă până la miezul nopții, în mijlocul

³⁴ *Leipsikani*.

³⁵ *Leipsick*.

³⁶ *Kofetars*.

³⁷ *Po-de-Mogochoya*

³⁸ Un picior = 0,316 m. În Țara Românească reprezenta 0,443 m. Cf. N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 70–71.

³⁹ *steeple-chase*.

unui talmeș-balmeș de strigăte și vociferări înspăimântătoare. Acolo trebuie să mergi ca să vezi tineretul de aur al Bucureștiului în toată gloria, care acolo tronează, acolo triumfă și își frânge gâtul. La ora nouă seara, fiecare intră la el pentru a bea cafea și a juca o partidă de whist, pierdere de timp favorită a locuitorilor foarte tineri ai Turciei. Din acest moment străzile sunt pustii și se pot întâlni numai grupuri de agenți ai poliției, patrulând câte 50 în toate direcțiile, însoțiți de civili numiți *Quinés acólo?* pentru că opresc la fiecare trecere și strigă cu aceste cuvinte ce vrea să însemne: „Cine-i acolo?”

Sala de spectacol este o baracă prăpădită din scânduri unde o trupă germană proastă zgârie auzul cu câteva opere. Gloria operei *Robert și diavolul* a ajuns până la hotarele lumii civilizate.

De câțiva ani, fizionomia populației s-a schimbat la București. Nu cu mult timp în urmă, supușii lui Mahmud, fiind atotputernici și influenți pe lângă acei domni, greci fanarioți // care erau trimiși, au făcut să domine moravurile și obiceiurile din Turciei. Bărbații și femeile erau îmbrăcați în veșminte orientale și felul lor de a trăi era ca și costumul. Dar acolo, ca peste tot, acțiunea năvalnică a Occidentului s-a făcut simțită, cu atât mai mult cu cât puterea turcilor a slăbit, influența lor a devenit nulă, ca și suzeranitatea lor, care a fost pur nominală, pentru că soarta Valahiei a depins mereu direct de Europa.

Femeile au adoptat moda de la Paris; franceza a devenit aproape peste tot limba oficială; familiile bogate și-au trimis copiii la școli din Franța și Anglia; totul a luat un caracter european și rar se vede un boier încă împopoțonat cu haine largi, cu barbă lungă și cu calpac⁴⁰.

Peste câteva timp, după evenimentele ce se pregătesc și în care acțiunea Occidentului va aduce o influență considerabilă, vor fi greu de găsit vestigii ale Orientului. Astăzi fuziunea nu este completă și moravurile au încă un caracter nedeterminat. Astfel, în clasele inferioare se pot încă întâlni, în același timp, haine orientale și fracuri.

În toate casele mai acătării se găsește o bibliotecă cu literatură franceză și, un lucru de reținut, este că se vor numai cele mai bune ediții de la Paris; contrafaceri belgiene nu au acces.

Singurele hanuri pentru străini sunt vechile hanuri⁴¹ care și-au păstrat numele și înfățișarea și care au încercat să-și *europenizeze* serviciul, dar Dumnezeu știe în ce fel.

Intrați într-o casă cu înfățișare plăcută unde veți fi primit în maniera franțuzească, în camere // mobile turcești, afumate de tutun și vi se va oferi ciubuc și dulceață. Veți găsi câțiva tineri care au avut parte de educație și îi veți lua <model> pentru compatrioți. Dar mulți dintre ei au un specific local pe care hainele la modă nu-l pot ascunde.

Majoritatea chiar dintre boieri a lăsat vechiul caftan pentru a lua costumul nostru, mult mai puțin elegant și mai puțin pitoresc. Un dandy de București nu este bine văzut dacă nu are ghețe de lac și mănuși de piele, un baston și un lornion

⁴⁰ *Sa immense bonnet rond.*

⁴¹ *kan.*

așezat pe ochi; apoi, ca o ultimă notă de distincție, își încarcă degete cu inele și jiletca cu lanțuri și brelocuri dezgustătoare. La fel ca toți orientalii, care imită moda europeană, ei cred că niciodată nu vor exagera destul cu eleganța și adesea sfârșesc prin a cădea în ridicol. Preocuparea lor cea mai importantă este de a semăna cu un individ oarecare, un francez, care a trecut pe la ei și a cărui purtare și fel de a fi le-a plăcut în mod deosebit.

Se spune că acum câțiva ani, era la modă la București să caști, pentru că un oarecare conte, atașat al consulatului Franței, avea acest obicei.

Este adevărat că nu este absolut necesar să mergi până la malul Dâmboviței pentru a-i găsi pe acești inocenți ridicoli și trebuie să adăugăm că există în Valahia un nucleu de tineri bărbați inteligenți, bine educați și animați de cele mai minunate idei de civilizație și progres și care foarte probabil în viitor, vor influența considerabil destinul țării.

p. 106 Călătorii au prezentat Bucureștiul ca un oraș în care șederea este agreabilă. Este acolo iluzia că nu se va întârzia cu rămânerea în urmă. Din punct de vedere material, îți poți face o idee despre plăcerea care trebuie încercată // într-un oraș în care nu se poate trece strada cu piciorul, unde nu există locuri de promenadă, chiar și în împrejurimi și unde toate lucrurile, care nu sunt de primă necesitate, sunt fără preț. Nu se fabrică nimic în Valahia, trebuie importat totul și plătit foarte scump o mulțime de mărunțișuri care se vând în marile noastre orașe. O singură persoană are nevoie de patru sau cinci servitori și tot nu este bine servit, căci acestor domni nu le place amestecul în slujbele lor și nu fac absolut nimic decât lucrul pentru care l-ați fi rugat. Trebuie opt până la zece mii de franci pentru a trăi în București, nu lejer, ci decent.

Dacă se face excepție de principalele case ale orașului, nu există societate în București: prezentarea acestor case, puțin numeroase se poate face ușor; tot străinul este bine primit în această țară, dar nu întârzie să regrete. Aici toate aparențele sunt înșelătoare și societatea este greu de suportat.

Ca bărbații în politică, femeile cred că li se cuvine totul pentru că și-au schimbat veșmintele. Nu există dintre ele niciuna care să nu se gândească să aibe pentru sine, manierele și eleganța unei pariziene, iar asta îi va ruina soțul care trebuie să aducă podoabe din Franța sau Viena. În înalta societate, mulți vorbesc mai multe limbi; este genul de educație foarte răspândit, lucru normal de altfel într-o țară fără caracter. Dar educația în alte privințe este destul de neglijată și acea femeie care va vorbi în engleză, franceză sau germană nu va putea spune unde este Constantinopolul. Viața acestor doamne se petrece într-o lene absolută, ca peste tot în Orient și, dacă e să credem cronicile scandaloase, bogate în anecdote, intrigile amoroase sunt principalul remediu împotriva plictiselii. Divorțul este permis // și se p. 107 folosește pe larg: se întâlnesc femei de treizeci de ani care au avut nu mai puțin de patru sau cinci soți. Asta este nu numai în înalta societate, unde moravurile sunt atât de ușoare, dar o mare relaxare se face simțită și în rândul claselor de jos ale populației. Boli îngrozitoare sunt răspândite. Sate întregi trăiesc și mor infectate. Această cauză și frecevența frigurilor acționează asupra populației de o manieră supărătoare. Sângele nu este bun la București; nu găsești femei frumoase. Bărbații au un aer slăbit și bolnăvicios și se remarcă, la fel, absența unei expresii în fizionomie.

Aceste observații pot părea un pic prea severe. Credem că nu am exagerat cu nimic și că nu am spus decât adevărul și am înfățișat imaginea lucrurilor <văzute>

în timpul unei șederi de aproape o lună la București, dar și auzită din gurile unor persoane care stau aici de mult timp și sunt perfect îndreptățite să judece. Este posibil ca alți călători să se arate mai puțin pesimiști. Atunci când treci numai, poate să-ți fure ochii un simulacru de civilizație, poți fi sedus de o primire binevoitoare. Un francez peste tot va putea să fie indulgent văzând eforturile care se fac pentru a copia moravurile și limba, regăsind amintirea țării sale într-un oraș atât de departe. Dar când stă mai mult timp, iluzia nu întârzie să dispară; cenușa se arată curând și nu există optimism care să poată închide ochii asupra numeroaselor rele, care mult timp încă vor apăsa această nefericită țară.

Încă două cuvinte despre particularitățile orașului: după biserica Mitropoliei, menționăm palatele domnilor, care se ridică la mică distanță, *foișorul de foc*⁴² și camera reprezentanților care este de o mare // simplitate înăuntru ca și pe dinafară; p. 108 este o sală vastă la capătul căreia stă președintele, membrii sunt așezați de fiecare parte a vorbitorilor și iau cuvântul de la locul lor și nu există tribune; un muzeu de istorie naturală, un colegiu, frecventat de cinci sute de elevi și unde se învață științele, limbile greacă și română și limba franceză în toate clasele; în sfârșit o bibliotecă ce nu conține încă decât șapte mii de volume și a cărei importanță și utilitate crește cu fiecare zi.

La o leghe distanță de București se află o mică localitate, Băneasa⁴³, care este un fel de loc de plăcere, vara, pentru bogătașii orașului. Este un mic sat așezat în mijlocul unei păduri unde se găsesc umbrarii plăcute, alei tăiate în arcade ca o grădină a plăcerii. Este un Richmond⁴⁴ sau la Saint-Cloud⁴⁵ de București; contrastul este frapant cu pădurile seculare din împrejurimi unde s-au adunat toate frumusețile naturii.

Ne oprim aici cu lunga descriere a orașul București, pentru că acest oraș, cel mai important din toate orașele Valahiei, Moldovei și Bulgariei, atât prin întindere, cât și prin populație, poate servi ca model și tip pentru multe alte cetăți de jur-împrejur, ca moravuri și aspect, dând o idee aproape exactă asupra aspectului general al acestei părți a Europei, pe care nu este permis să nu o cunoști. //

p. 109

Moldova

Moldova își trage numele de la micul râu Moldova, care curge în județele Suceava⁴⁶ și Neamț⁴⁷ și se varsă la Roman⁴⁸ în Siret⁴⁹, cel mai mare râu al provinciei. Restrânsă azi între munții Carpați⁵⁰ și Prut⁵¹, Moldova se întindea altă dată de la malul acestui râu până la Nistru (Tiras)⁵², cuprinzând o bună parte a Basarabiei actuale. O treime din Moldova a trecut sub dominația rusă în 1812 cu toată Basarabia.

⁴² *Tour du Feu.*

⁴³ *Baniassae.*

⁴⁴ Cel mai mare dintre parcurile regale din Londra și cel mai întins parc urban din Europa (995 ha).

⁴⁵ Suburbie a Parisului, renumită prin parcul de pe malul stâng al Senei vis-à-vis de Bois de Boulogne, loc de promenadă pentru francezi.

⁴⁶ *Soutchava.*

⁴⁷ *Niamz.*

⁴⁸ *Roumani.*

⁴⁹ *Sérett.*

⁵⁰ *Karpacks.*

⁵¹ *Pruth.*

⁵² *Dnister (le Tyras).*

Când turcii aveau și linia Nistrului susținută prin fortărețele Hotin⁵³, Bender și Ackerman, puteau apăra Moldova și aveau o linie bună de retragere pe Prut și la gurile Dunării. Așa erau redutabili pentru ruși. [...]

- p. 111 [...] De când rușii sunt stăpâni liniei Nistrului și ai Basarabiei, după ce i-au supus pe tătarii de la Marea Neagră și i-au luat în soldă sub numele de cazaci⁵⁴, turcii nu mai puteau apăra Moldova și Valahia. <Moldova> este o țară deschisă, lipsită de fortărețe și obstacole naturale. Nimic nu ușurează rezistența. Râurile coboară toate din
- p. 112 Carpați, curg // de la nord-vest spre sud-est pentru a se vărsa în Dunăre; dușmanul poate urma cursul lor care cotește prin văi în toate pozițiile și nu există un punct al lanțului muntos și nici râuri mari care să poată da un loc de sprijin pentru oprirea invaziei. Jumătate din țară nu este decât o vastă câmpie care se confundă cu cea a Rusiei. În sfârșit, Moldova este atacată din spate dacă dușmanul trece Prutul pe la Reni, aproape de vărsarea <acestuia>, vis-a-vis de Galați. Aici el se găsește chiar la intrarea în Valahia, țară și mai puțin potrivită a fi apărată decât Moldova. Astfel, după ce turcii au pierdut linia Nistrului și Prutului, nu le rămâne decât linia Dunării și aceea a Balcanilor. Un singur râu în Valahia, Ialomița⁵⁵, curge transversal și turcii, dacă ar vrea să apere împrejurimile Bucureștiului, ar trebui să ia poziție la Slobozia⁵⁶, oraș mic pe marele drum dintre București și Iași. Acolo se întind imense câmpuri unde tactica și strategia europeană ar avea avantaje. Armata otomană nu este îndemânatică pentru a duce o bătălie în plin câmp cu armata rusă. Focșani⁵⁷, la nord, în spatele Siretului, ar fi o poziție minunată, dacă ar avea o fortăreață pe linia acestui râu mare.

Relații strânse au existat mereu între cele două principate. Limba locuitorilor diferă foarte puțin. Supuși acelorași calamități, aceleași cauze au produs aceleași efecte. Valahia și-a păstrat granițele, în timp ce infamia unuia dintre domni a făcut ca Moldova să fie încercată de o pierdere ireparabilă⁵⁸.

- p. 113 Până în 1812, această provincie se întindea până la Marea Neagră și gurile Dunării. La acea epocă, într-un moment când, presată de Napoleon, Rusia ar fi trebuit, dimpotrivă, să caute o alianță cu Poarta, domnul // Moruzi⁵⁹ i-a vândut ceea ce se înțelege azi prin aproape toată Basarabia. Acest mizerabil nu s-a bucurat mult timp de roadele crimei lui, căci a fost decapitat puțin după aceea din ordinul sultanului; dar această trădare nu a fost mai puțin folositoare celor care au plătit-o; acestora le-a dat un litoral considerabil și cucerirea unei poziții importante la gurile Dunării.

⁵³ Choczim sau Khotim.

⁵⁴ Cosaques.

⁵⁵ Jablonitza.

⁵⁶ Slobodzeia.

⁵⁷ Fokschani.

⁵⁸ Prin pacea de la București din 16/28 mai 1812, teritoriul Moldovei dintre Nistru și Prut a fost anexat de Rusia.

⁵⁹ Mouzouri. Eroare, la acea dată domn al Moldovei era Scarlat Callimachi. Autorul îi confundă pe Alexandru Moruzi, domn al Moldovei (1792, 1802–1806) cu fratele său Dimitrie (Dumitrache), mare dragoman al Porții (1808–1812). În calitate de interpret al delegației otomane, acesta din urmă a luat parte la tratativele care au dus la încheierea păcii de la București (mai 1812) prin care se punea capăt războiului ruso-turc din 1806–1812. Câteva luni mai târziu (7 noiembrie), învinuit de trădare, a fost decapitat la Șumla de marele vizir la ordinul sultanului. În hârtiile lui Dimitrie Moruzi oficialitățile otomane au găsit un ucaz al țarului prin care era recompensat pentru trădarea sa cu o moșie în Basarabia. Aceeași soartă a avut-o și fratele său Panaiotaki Moruzi (noiembrie 1812).

Moldova n-are deci mai puțină importanță decât avea odată; nu este mai mult decât o provincie lipsită de importanță care înainteaază subțire și în lungime între Transilvania și Basarabia.

Cu toată poziția nefericită în care a fost adusă Moldova de războaiele continue care luminează ambiția țarului, moldovenii sunt înaintea celor din Țara Românească, în ceea ce privește industria și alte activități. Solul Moldovei este mai puțin neglijat decât al principatului vecin, oferind câteva produse pentru export și boierii, mai puțin indolenți, aduc un plus de supraveghere afacerilor și administrării pământurilor lor.

La Iași se resimte, firesc această diferență și cel care regăsește trăsături generale ce caracterizează Bucureștiul, nu trebuie să rămână mult timp pentru a vedea că asemănarea nu este totală. Întâi că aspectul său dă o idee mai exactă a societății valahe și moldave. Bucureștiul este mult mai mare și are străini de toate națiile și de toate cultele, care vin să practice comerțul sau diferite profesii. Prezența lor șterge în parte diferențele evidente ale populației locale. Între palatele boierilor și colibeile țăranilor, se găsesc casele negustorilor. La Iași, această tranziție nu există. Totul acolo este hotel, palat sau redus la sărăcie și murdărie. Nu se întâlnește decât boier sau țăran, bogat sau sărac; ce este de dată mai recentă nu are pretenții. Deși nu este decât un descendent sărac al unui domn, care se intitulează prinț cu tot atâta emfază cum ar face un Habsburg, și Ludovic XIV ar fi mai puțin sever cu eticheta decât acești domni cu onorurile și respectul pe care-l au pentru persoana lor. Mulți se află într-o situație mediocră și nu sunt bogați decât în vanitate, din exces, defecte care nu lipsesc niciodată unui fanariot și care nu este cel din urmă defect al acestor domni.

La Iași, ca și la București, se întâlnește același egoism și aceeași nepăsare în chestiunile de loialitate.

În administrație, neglijența crasă și dezordinea sunt la fel de mari. Judecătorii au aceeași rețineră în judecățile lor și este imposibil să se facă executarea unei judecăți împotriva unui boier. Și într-o provincie și în alta guvernarea este o tristă parodie.

De fapt stabilimentele sau monumentele publice ce se văd, sunt numai vechile palate ale domnilor, din care au rămas numai ruine; orașul este tot impracticabil și, pe câteva străzi care nu sunt pavate, nu se poate intra, chiar și cu trăsura. Aceste străzi sunt adevărate focare pestilențiale, a căror influență, împreună cu cea a unei mlaștini care printr-o neglijență de neconceput este lăsată să clocească la intrarea Iașului, fac orașul extrem de nesănătos; este chestiunea frigurilor și a bolilor. Paltonul este un plus de rigoare, ca la București, iar echipajele sunt încă și mai necesare și cei ce nu pot avea o trăsură sunt condamnați, timp de luni întregi, să nu poată ieși din casă. Toate acestea fac din Iași o foarte tristă ședere. Nu se cheltuie mult pentru a că nu are niciun loc de distracție. Pentru convingere, nu trebuie decât ca la acest capitol să ascuți vocile care sunt pentru schimbarea reședinței persoanelor atașate consulatului. Pentru medici, împotriva, este o adevărată țară *à la Coccagne*⁶⁰.

⁶⁰ O țară imaginară, un fel de paradis terestru, ferit de războaie, unde sărbătorile se țin lanț, toată lumea trăiește într-o petrecere continuă, iar munca este interzisă. În cartea sa *La faim et l'abondance*, Massimo Montanari consideră că nașterea acestui mit s-a făcut în secolele XII-XIV. După unii, numele de Coccagne se trage de la cantonul Cuccagna, din Italia, situat între Roma și Loreto. Potrivit altora, după numele poetului marocan Teofilo Folengo, supranumit *Merlin Coccagne*, cel care a descris în versurile sale acest tărâm minunat. În sfârșit, la Neapole există o sărbătoare cu acest nume, când participanții primesc alimente și vin.

HEINRICH VON HESS

(1788–1863)

Militar de carieră, Heinrich von Hess a intrat în rândul armatei în anul 1805, fiind însărcinat cu operațiuni trigonometrice, în cadrul Statului Major al armatei imperiale. În anul 1809 s-a distins în lupta de la Wagram și ca urmare a fost avansat, având rangul de căpitan în campania din 1813. În anul 1815 a devenit maior, în 1822 ajunge la gradul de locotenent-colonel, iar în 1829 a fost avansat colonel. În anul 1831 meritele sale militare au primit recunoașterea, von Hess fiind numit șeful Statului Major al corpului mobil din Lombardia, calitate în care s-a remarcat prin strădania de a îmbunătăți pregătirea militară a trupelor. Eforturile depuse i-au adus renumele de a fi unul dintre cei mai buni ofițeri ai armatei imperiale și i-au fost recompensate prin acordarea gradului de general-maior, în anul 1834, urmat de cel de feldmareșal-locotenent, în anul 1842.

În timpul revoluției italiene, a fost șeful comandamentului armatei conduse de mareșalul Radezky, calitate în care a dovedit deosebite talente strategice. Din mărturiile mareșalului Radezky reiese că von Hess a fost cel care a elaborat planul operațiunilor victorioase, care s-au terminat cu ocuparea Vicenței și cu victoria de la Custoza (1848). În anul 1849, după o scurtă campanie, tot von Hess a obținut victoria de la Novara.

Pentru meritele sale deosebite a primit medalia „Maria Tereza”, titlul de consilier personal al împăratului, rangul de baron, gradul de general de artilerie și, în cele din urmă, funcția de comandant al Statului Major al armatei și gradul de general. Între 1851–1853, von Hess a fost însărcinat cu mai multe misiuni militare la Varșovia, Sankt Petersburg și Berlin. În anul 1854 a fost cel care a negociat și a încheiat tratatul dintre Austria și Prusia, privind participarea la războiul Crimeii. Ca urmare i-a fost încredințată comanda corpului de observare, însărcinat cu supravegherea Galiției și Transilvaniei. În 1854 ocupă Iași (unde rămâne până în anul 1856) și reușește să evacueze trupele ruse de la Gurile Dunării.

Cariera militară a generalului von Hess a continuat și după încheierea războiului Crimeii. În anul 1858 Napoleon al III-lea s-a declarat eliberatorul statelor italiene în fața ocupației habsburgice, acordând tot sprijinul războiului de independență din Piemont. În aceste condiții, lui von Hess i s-a încredințat comanda trupelor imperiale trimise pentru a riposta. În ciuda capacităților sale strategice, eșecul armatelor austriece de la Solferino (1859) nu a putut fi împiedicat și, ca urmare, dominația austriacă în nordul Italiei a fost înlăturată. În ciuda înfrângerilor succesive din Peninsula, cariera militară a lui von Hess a fost încununată cu acordarea gradului de feldmareșal, iar din 1861 a fost desemnat ca membru al Camerei Superioare a Consiliului Imperiului. Heinrich von Hess s-a stins din viață la Viena, în anul 1863.

Prodigioasa activitate militară, politică și diplomatică a lui von Hess face ca informațiile pe care acesta i le-a transmis contelui Karl von Buol-Schauenstein, în octombrie 1854, în timpul petrecut la Iași și în decembrie 1854, în momentul în care la Viena se desfășura reuniunea ambasadurilor marilor puteri, în scopul unei noi încercări de restabilire a păcii, să fie deosebit de prețioase. El a fost deopotrivă martor ocular și actor al evenimentelor derulate în Moldova și în Țara Românească, în timpul războiului Crimeii.

Valoarea fragmentelor de corespondență reproduse în volumul de față¹ constă, deopotrivă, atât în informațiile culese „la cald” de către un participant la evenimente, a cărui pregătire și cunoștințe îi

¹ Scrisorile au fost publicate prima dată, integral, de către Adolf Beer, *Die orientalische Politik Österreich seit 1774*, Praga-Leipzig, 1883, p. 823 și urm.

permiteau să evalueze corect situația politică și economică a celor două Principate, cât și în opiniile foarte ferme pe care generalul le formulează. Von Hess a fost exponentul perseverent al convingerii că Austria era chemată, prin însăși vocația sa istorică, să înlăture protectoratul Rusiei din Principate, pentru că interesele economice ale acestora erau în mod firesc legate de cele ale Imperiului habsburgic, care ar fi avut resursele financiare să scoată din criză Moldova și să construiască calea ferată de la Mihăileni, până la Iași și Galați. Von Hess credea că pentru acest scop ar fi fost suficiente două milioane de guldeni, unul pentru acoperirea datoriei publice a Moldovei și cel de al doilea pentru investițiile în calea ferată. În același timp, Austria i se părea generalului un model de moderație și de „umanitate”, în ceea ce privea sistemul politic, dar și un model de urmat în domeniul modernizării tehnice și economice. În acest sens, el considera că pentru a face atractiv traficul de mărfuri pe Dunăre, spre Marea Neagră, cea mai bună soluție ar fi fost construirea unui canal sau a unei căi ferate între Cernavodă și Constanța. În comparație cu linia sinuoasă a Dunării, care pe ultimul său tronson se împărțea în brațe pline de aluviuni, forma ostroave și avea numeroase praguri, a căror adâncime variabilă făcea navigația anevoioasă, porțiunea relativ dreaptă dintre Cernavodă și Constanța scurta considerabil distanța, iar experiența tehnică și resursele financiare ale „capitaliștilor austrieci” ar fi transformat într-o „simplă joacă de copii” construirea canalului sau a căii ferate plănuită, scria von Hess. Pentru această întreprindere erau suficiente cinci sau șase milioane de guldeni, ceea ce ar fi fost, după părerea generalului, o investiție „pe cât de ușoară pe atât de sigură” și de profitabilă pentru finanțele austriece.

Părerile atât de categorice formulate de von Hess își aveau originea în buna cunoaștere a situației din Principate, unde acesta fusese de mai multe ori, începând cu anul 1839, și de aceea intuia potențialul economic neexploatat ce se afla în Moldova, provincie pe care a administrat-o în timpul ocupației militare din 1854–1856. În iarna anului 1854, acesta intrase în Iași cu 10 000 de soldați, pregătindu-se pentru iernat. Reședința generalului a fost în palatul Roznoveanu, chiar în fața Mitropoliei, din balconul căruia a și primit defilarea trupelor imperiale².

Prezența militară austriacă a urmărit alungarea trupelor rusești, care ocupaseră Principatele în vara anului 1853, gest considerat ca o violare fățișă a păcii dintre Imperiul otoman și cel rus, iar ca răspuns Franța și Anglia și-au declarat sprijinul față de Turcia, declarând război Rusiei³. În acest iureș al alianțelor și declarațiilor de război, Austria și-a arătat disponibilitatea de a media pacea și de a-l convinge pe țar să evacueze Principatele române. După cum însuși Hess sublinia, restaurarea păcii avea drept garant o forță armată de 250 000 de soldați austrieci, care făcea presiuni asupra Rusiei, pentru a accepta concesiile necesare încheierii păcii. Înfrângerea trupelor țarului lângă Silistra, în iunie 1854, de către otomani a dus la evacuarea Principatelor și la redeschiderea negocierilor. În acest scop, ambasadorii Franței și Angliei formulară deja noile clauze ce aveau să fie discutate la viitoarea conferință de pace, ce trebuia obligatoriu să modifice prevederile Tratatului de la Londra, din 1841.

Este interesant de remarcat moderația generalului, în ceea ce privea situația Rusiei în cadrul negocierilor și al ostilităților din timpul războiului Crimeii. Față de o Europă a marilor puteri, coalizată împotriva Rusiei și aliată Imperiului otoman, mai ales din cauza temerilor născute de rapida expansiune a celei dintâi în bazinul pontic și în Balcani, von Hess considera că negocierile ar fi putut aduce mult mai multe avantaje decât un război costisitor. Orice pace, rezultată dintr-un conflict armat, oricum nu ar fi fost de durată, în cazul în care ar fi însemnat impunerea forțată a unor cesiuni teritoriale, plata despăgubirilor de război de către Rusia și, implicit, prejudicierea prestigiului acesteia între marile puteri ale continentului. Pentru toate aceste motive generalul recomanda prudența și

² N. Iorga, *Politica Austriei față de Unire*, în „Analele Academiei Române”, seria II, t. XXXIV, „Memoriile Secțiunii istorice”, nr. 14, 1912, p. 850.

³ N. Ciachir, Gh. Bercan, *Istoria diplomației în epoca modernă*, București, 1984, p. 333–335. Vezi și Paul W. Schroeder, *Austria, Great Britain, and the Crimean War: The Destruction of the European Concert*. Ithaca and London, 1972; Leonid Boicu, *Austria în vremea Războiului Crimeii (1853–1856)*, București, 1972; Idem, *Diplomația europeană și cauza română (1856–1859)*, Iași, 1978.

adoptarea unor măsuri raționale, care să nu dicteze de pe poziții de forță recalibrarea balanței din Marea Neagră, de la Gurile Dunării și din Balcani, ci dimpotrivă să fie luate în discuție opțiuni care să ducă la un rezultat similar, dar pe o cale ocolită. Astfel, în locul dărâmării cetății Sevastopol, act pe care „nici o putere nu l-ar accepta de bunăvoie și de aceea nici o putere nu ar trebui să ceară” așa ceva, soluția constructivă ar fi fost ridicarea unei noi cetăți în teritoriul otoman, învecinat Sevastopolului, cu bani puși la dispoziție de Anglia, Franța și Austria, care astfel s-ar fi putut bucura de drepturi egale de navigație cu cele ale Rusiei. De altfel von Hess insista pe ideea că nu închiderea Mării Negre și a Strâmtoarelor (pentru navele de război) ar fi fost soluția optimă, ci fixarea unui număr egal de vase pentru flota militară și comercială a fiecăreia dintre marile puteri, inclusiv pentru Austria, număr ce avea să fie egal cu cel al navelor rusești.

Din punct de vedere politic, comandantul trupelor imperiale din Moldova recomanda cu tărie formarea aici a unei opinii publice favorabile și a unei partide filo-austriece, care să contrabalanseze influența politică rusă și în timp chiar să o anihileze. El considera că apropierea de țară avea la bază ura pătimasă față de turci și cât timp Imperiul habsburgic nu reușea să inducă în Principate sentimentul de securitate față de orice revenire în forță a Imperiului otoman nu se putea „realiza nimic bun”, nici de către el nici de către generalul Coronini, comandantul trupelor austriece din Țara Românească. În acest scop, von Hess credea că protectoratul marilor puteri în principatele dunărene, soluție luată deja în discuție în decembrie 1854 ca viitoare clauză a păcii, ar fi trebui, în mod firesc, să fie exercitat prin intermediul unei singure țări, iar aceea nu putea fi decât Austria, care timp de doi ani ar fi adus aici un „spirit pacifist, ponderat și rațional”.

Încrederea generalului în misiunea „salvatoare” a Austriei, care mergea mână în mână cu interesele și soluțiile economice identificate de el și care nu erau deloc fanteziste, nu a corespuns însă în totalitate politicii promovate de către cabinetul imperial. Prezența trupelor imperiale în Principate nu s-a mai dovedit a fi atât de importantă pentru împărat, mai ales după ce trupele rusești au fost respinse peste Prut.

Miza teritoriilor din Balcani a fost mai importantă, ca și probleme religioase ale slavilor din acea zonă. Pretextul ocrotirii de către Rusia a ortodocșilor din Balcani fusese exploatat de mai bine de un secol, în cadrul tuturor conflictelor din zonă. În acest context Austria, ea însăși interesată de sud-estul Europei, nu putea lăsa această problemă doar în seama țării, a căruia putere în zonă amenința să devină exclusivă. Tânărul împărat Franz-Joseph fusese obligat, în mijlocul revoluțiilor din 1848, să ceară ajutorul țării pentru înăbușirea mișcărilor din țările române și din Transilvania. Cum prezența trupelor de ocupație ruse tindea să se permanentizeze în Principatele dunărene, pregătind terenul pentru o eventuală înglobare a acestora, Austria a căutat, din 1852⁴, să obstrucționeze sistematic toate tentativele Rusiei de a se prezenta drept apărătoare și eliberatoare a ortodocșilor din Europa de sud-est. Discutarea situației creștinilor din Imperiul otoman a devenit o problemă europeană, nu din grija pentru libertățile religioase ale acestora, ci din dorința de a fi subminate toate mijloacele folosite de Rusia pentru a-și extinde teritoriile și dominația în zonă.

În cele din urmă, von Hess a fost pus în temă de adevăratul scop al misiunii sale, care se dovedise a fi mult mai modest decât ceea ce crezuse comandantul trupelor imperiale în 1854. Se urmărise evacuarea rușilor, revenirea domnilor pământeni și restaurarea suzeranității otomane.

În toamna și iarna anului 1854, în scrisorile citate, von Hess credea încă și susținea cu tărie că prezența austriacă în țările române trebuie să o înlocuiască pe cea rusă, iar acest lucru necesita diplomație, răbdare, un comportament model al armatei și mai ales al ofițerilor și al administrației militare, totul dublat de eforturi financiare substanțiale. Investițiile în infrastructură erau calea cea mai sigură sugerată de general pentru a face profitabil comerțul austriac la gurile Dunării, dar și pentru a racorda principatele la economia imperiului⁵. El vedea aici posibilitățile neexploatate de Sublima Poartă sau Rusia, a căror structură economică rămasă mult în urmă nu le permitea nici propria dezvoltare.

⁴ De la declanșarea revoltei antiotomane din Macedonia.

⁵ Este vorba despre proiectul canalului Cernavodă-Constanța sau cel al căii ferate pe aceeași porțiune, ca și despre calea ferată Mihăileni-Iași-Galați.

În 1856, la conferința de pace, s-a instaurat în principate protectoratul colectiv al marilor puteri și a durat încă un deceniu până când austriecii aveau să preia construirea căilor ferate din România modernă, dând astfel dreptate previziunilor economice ale lui von Hess.

Despre acțiunea generalului von Hess în Moldova vorbește Nicolae Iorga în *Politica Austriei față de Unire* („Analele Academiei Române”, seria II, tom XXXIV, „Memoriile Secțiunii istorice”, nr. 14, 1912, p. 850–851). Scrisorile către contele Buol-Schauenstein au fost preluate fragmentat și redactate în limba germană, în *Anexa* de documente a articolului. Pasajele omise nu sunt deosebit de importante, Nicolae Iorga selectând tot ceea ce avea legătură cu politica Austriei în țările române și la Gurile Dunării, dar și cu cadrul general al negocierilor pentru viitoarea pace, ce a fost încheiată la Paris în 1856.

HEINRICH VON HESS

Scrisori către contele Buol-Schauenstein⁶

Scrisoarea I

Hess către contele Buol-Schauenstein⁷

Iași, 7 octombrie, 1854

[...] Dacă nu spun încă nimic nou despre aceasta, este pentru că până astăzi motivele răului în ambele Principate este de căutat în anterioara dominație *de facto* a turcilor, în numitele <principate> și vor dura până când ultimul turc va fi alungat pentru totdeauna din acestea; de asemenea, trebuie să iau această <dominație> ca singura idee călăuzitoare, pentru adevărata înțelegere a situației politice viitoare în cele două <principate>. În Țara Românească contele Coronini⁸, în ciuda adâncii

⁶ Traducere din Nicolae Iorga, *Politica Austriei față de Unire*, în „Analele Academiei Române”, seria II, t. XXXIV, „Memoriile Secțiunii istorice”, nr. 14, 1912, p. 854–857.

⁷ Cunoscut diplomat austriac și protejat al prințului Klemens von Metternich, Karl von Buol-Schauenstein (1797–1865) a fost ambasador al Curții de la Viena în Piemont-Sardinia în momentul izbucnirii Revoluției de la 1848 în Italia. Între 1848–1850 a fost ambasador la Sankt Petersburg. Și-a continuat cariera în calitate de reprezentant permanent al Austriei la Conferința de la Dresda (1850–1851), iar în 1852 a fost numit ambasador la Londra. În timpul războiului Crimeii a fost însărcinat cu medierea conflictului dintre Imperiul otoman și Rusia. În acest sens, în vara anului 1853 a reușit să reunească la Viena ambasadorii marilor puteri, în cadrul mai multor runde de negocieri, în încercarea de a limita expansiunea Rusiei în teritoriile Imperiului otoman, de a obține retragerea trupelor țarului staționate în Principate și de a pune capăt pretențiilor țarului de a-i proteja și reprezenta pe ortodocșii din Balcani. Demersul său s-a soldat cu un eșec. În această calitate von Hess i-a comunicat opinia sa în ceea ce privea clauzele viitoarei păci. Pentru biografia și cariera contelui Karl von Buol-Schauenstein vezi și Waltraud. Heindl *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London 1848–1852*, Wien, Verlag Böhl, 1970.

⁸ Johann Baptist Coronini-Cronberg (1794–1865), general austriac de origine italiană. A fost înaintat la gradul de feldmareșal în anul 1849, ca urmare a bravurii de care a dat dovadă în timpul înăbușirii revoluției italiene, în 1848. Din 1850 a fost guvernator militar și civil al Banatului. În timpul războiului Crimeii, în anul 1854 a ocupat Țara Românească, fiind comandantul militar al principatului, până la retragerea trupelor imperiale, în anul 1856. Date bio-bibliografice și traducerea unei părți din corespondența sa pot fi consultate în volumul de față.

sale priceperi și hotărâri, nu va putea să construiască mai departe aproape nimic bun și de durată, dacă *status quo ante bellum* – anume ca turcii să fie îngăduiți, în ambele principate, la fel de puțin ca și rușii – nu va fi restabilit pe cale diplomatică, prin intermediul unei puternice forțe de sprijin, pe care acum o avem îndreptată spre Rusia și prin mobilizarea a 250 000 de austrieci orice război european ar putea fi oprit.

În Moldova nu va fi aproape deloc aceeași situație, dar cu toate acestea trebuie stăvilită teama față de o nouă revenire posibilă a turcilor, <fapt> pentru care chiar de acum, dacă ei doresc aceasta, ar putea stăpâni împreună cu noi Galații; în orice caz trebuie stopat sentimentul de siguranță, pe care până acum numai rușii li-l dădeau, față de reîntoarcerea acestei hoarde barbare și a guvernării sale asiatice, spoliatoare.

Dacă ne punem întrebarea asupra adevăratului motiv al existenței în Principate a unui puternic partid filorus – deși, adeseori și foarte mult, până în ultimul timp, aceste țări au fost maltratate de către ruși, atât pe timp de război cât și de pace – acesta este de găsit în sentimentul nemărginit de recunoștință al acestui popor de a fi fost eliberat de sub turci de către aceștia, ca și în sprijinul hotărâtor pe care, mai departe, numai o putere atât de uriașă cum este Rusia, îl poate da pe o lungă durată față de Turcia slăbită; în schimb, Austria, cu excepția guvernării de acum, în timpul guvernărilor anterioare, a rămas opacă și nehotărâtă în această privință, încât este cu totul de mirare ca în viitor noi să fim în stare să veghem la siguranța Moldovei și a Țării Românești și să le sărim imediat în ajutor, cu forță, ca să le apărăm interesele (ce sunt și ale noastre), dar care până acum au fost pe de-a-ntregul neglijate.

Cele menționate sunt evident dovedite, întru totul, pentru că noi nu avem aici un partid, ci trebuie să îl creăm și chiar prin aceasta le vom aduce o nouă temere. <Românii> sunt foarte recunoscători pentru ajutorul austriac de moment – ca și pentru cel rusesc – în care speră și pe care să știe că pot conta pentru viitoarele distrugerii de război, ca și pentru ce va urma. Numai că stăpânii ambelor țări – boierii – se tem, pe o durată mai lungă a protectoratului nostru, de umanitatea guvernării noastre⁹. Sub <protectoratul> rușilor au fost întotdeauna siguri de menținerea asupra propriilor supuși; sub cel al austriecilor însă, dacă se pune problema de a-l înlocui pe cel rusesc, se simt deja amenințați și își fac griji pentru că simt sfârșitul propriei dominații, la fel cum s-a întâmplat, mai mult sau mai puțin, cu vechea partidă conservatoare ungară, care a și fost suprimată de noi.

Așadar, aceste considerații odată făcute, așa cum am arătat deja, rezultatul este că în aceste țări primul dintre interesele austriece trebuie să fie crearea unui partid *pro austriac* și aceasta nu numai pe viitor, prin afirmarea unui puternic ajutor în toate situațiile împotriva rușilor și a turcilor, ci – pe de altă parte – și imediat, prin cultivarea cât mai rapid posibil a unui interes material cât de mic, <interes> pe care rușii, în ciuda rolului lor de protectori, l-au supus propriei lor nevoi sau chiar

⁹ Convingerea lui von Hess este că sistemul politic austriac este un model ce asigură bunăstarea supușilor și modernizarea societății.

I-au sufocat, pentru că ei înșiși nu sunt în pas cu vremurile nici în propriile lor provincii și își periclitează propriile interese politice sau comerciale.

Din fericire acesta nu este de loc cazul Austriei; dimpotrivă, interesele acestor țări sunt de asemenea și ale noastre și, poate prin preluarea salinelor, dacă aceasta ar putea fi reglementată prin intermediul unei convenții, atunci și interesele <în domeniul> comerțului, al meșteșugurilor și în cel al schimburilor <se poate dezvolta>, în ambele țări, în deplină înțelegere mutuală cu interesele noastre și nu va mai exista nici o piedică. Pentru aceasta avem din partea noastră încă de pe acum nu numai drumuri, șosele, poștă, telegraf – după cum am dovedit în cele scrise – ci și construirea mai târziu a unor căi ferate în țară și imediat vor putea fi înlesnite prin noi toate facilitățile comerciale posibile; și aceasta va fi numai în câțiva ani, ca și cum însuși sufletul și gândirea țării se vor îndrepta spre noi, în scopul de a fi realizată, sub toate aspectele, o legătură politică durabilă.

Această țară <Moldova> are de exemplu, după cele spuse mie de ministrul de finanțe, 5–6 milioane de piaștri datorie de stat, din care 3 până la 4 milioane <rămase> de la ultima invazie a rușilor, iar 2 milioane de mai demult, din timpul domnului Ghica, provenite din cheltuielile curente.

Aici dobânzile practicate curent sunt de 10 și adesea până la 24%. Ar fi ușor din partea noastră, contra unei garanții de stat, să găsim 2 milioane de guldeni pe care să îi dăm cu împrumut cu 5% dobândă, în scopul unei amortizări complete a datoriei publice existente, pentru care este nevoie de un milion (7 piaștri sunt circa 1 gulden), iar pentru a completa construcția șoselelor și a drumurilor, este nevoie de cel de al doilea milion (mai ales că la ei în țară există și reglementări prin *robotă*¹⁰ a unor importante ajutoare). Așa țara ne-ar vedea pe noi ca pe un stăpân și ca pe un salvator și ca pe adevăratul protector.

Ar trebui ca noi să dăm mai departe garanții, din partea noastră, pentru terminarea căii ferate, în 3 ani, până la Cernăuți sau mai bine până la granița Moldovei, la Mihăileni; în schimb, ei ne cer ca asigurarea din partea noastră, precum și din partea acționarului privat, să privească continuarea construcției căii ferate, în interior de la Mihăileni spre Iași, până la Galați și astfel ei ar avea cea de a doua confirmare deplină a grijii noastre pentru ei.

Ar trebui avut în vedere pe mai departe, în pacea ce va fi încheiată¹¹, fortificarea Galaților și a unui al doilea punct *à cheval* pe Siretul Inferior, în apropiere de Focșani, iar, mai târziu, a două mari puncte întărite pe Prut, pentru ca prin primele să putem păstra o legătură sigură cu trecătorile întărite, dinspre Transilvania și prin cele din urmă <să se poată asigura> o graniță sigură cu Rusia pentru totdeauna și astfel poporul acestor țări să recunoască pe viitor, și prin aceasta, ajutorul Austriei în toate împrejurările.

Ar trebui avut în vedere, în cele din urmă, eliberarea tuturor enclavelor <pe care> Rusia <le-a avut> până acum la Gurile Dunării, prin încheierea de către noi (nu de către francezi sau englezi) a unei Convenții cu Poarta pentru construirea

¹⁰ Se referă la prestațiile anuale în muncă pe care le aveau țăranii față de stat și care erau incluse în cuantumul obligațiilor fiscale.

¹¹ Congresul de pace de la Paris.

unui canal sau a unei căi ferate de la Cernavodă la Constanța sau Varna, prin care mărfurile ar ajunge pe cel mai scurt și pe cel mai convenabil drum în Marea Neagră și în Bosfor, ceea ce ar aduce nu numai o întorsătură în favoarea noastră în schimburile cu populația agrară a acestei țări, ci și, prin aceasta, un debușeu sigur, pentru totdeauna, al întregii Germanii la Gurile Dunării.

Doar pe aceste căi, ca și pe altele asemănătoare – a căror punere în practică nu trebuie amânată prea mult, cu deosebire prin viziunea oamenilor politici asupra viitorului – imediat ar trebui să fie atrase aceste sărace și de mult timp martirizate principate danubiene, și s-ar putea și <chiar> ar fi curând înlăturată înclinația existentă față de Rusia, mai ales (după totala îndepărtare a turcilor) aceasta ar putea să fie folosită de noi drept o nouă victorie morală, care ea singură ne poate da siguranță în viitoarele războaie împotriva Apusului, în estul monarhiei și asta după nenumăratele alianțe cu Rusia, care au fost mereu și de prea multe ori anulate prin intrigile acestei puteri și prin aceasta a fost ea însăși păgubită.

Scrisoarea a II-a

Viena 14 decembrie 1854

Prea înălțate conte,

Am avut onoarea, după cum cu stimă am arătat Excelenței Voastre în ultimele comunicate din 11 și din 12 ale lunii trecute, să mi se permită să vă rețin atenția cu aspecte militare importante, care ar trebui, după umila mea părere, să fie folosite ca un avantaj în negocierile de pace sau la Conferință, <dar> și ca preliminarilor ale acestora.

Eu sunt hotărât de părerea, mai ales și în special, după cea de a doua alianță încheiată acum cu Franța și Anglia, că războiul ofensiv, cu toate urmările sale, este absolut inevitabil, dacă nu se iau în considerație cele patru puncte cunoscute¹², aflate în discuție – fără a se pierde din vedere esența scopului acestora – și că fiecare dintre aceste puncte <trebuie să le> integrăm într-un întreg, departe de orice exagerare și aceasta numai pentru ca să domnească în cel mai înalt grad spiritul dreptății, care exclude din partea puterilor occidentale dorința de răzbunare și interesele partinice și are în vedere, drept scop principal, doar viitorul sprijin <dat> Turciei¹³ față de asemenea agresiuni dușmănoase ale Rusiei.

¹² Referire la rediscutarea tratatului de la Unkiar-Iskelesi, încheiat în 1833, care consfințise supremația Rusiei în bazinul Mării Negre și la gurile Dunării, precum și protectoratul acesteia asupra Principatelor române.

¹³ Este vorba despre modul în care se constituieră cele două tabere în cadrul războiului Crimeii (1853–1856). În fața expansiunii vertiginoase a Rusiei și a pericolului ca aceasta să fie singura putere europeană care controla bazinul Mării Negre, Franța și Anglia și-au oferit sprijinul față de Imperiului otoman, iar Austriei i s-a conferit rolul de mediator. Generalul von Hess devenise însă conștient că negocierile eșuaseră din cauza clauzelor impuse de puterile occidentale, clauze inacceptabile pentru orgoliul, dar și pentru interesele Rusiei.

În depeșele originale <sic!>, primite, prin bunăvoința Excelenței voastre, în ultimul timp de la Londra și Paris, se află acum primele recomandări cu privire la posibile cereri parțiale ale puterilor occidentale, referitor la unele din cele patru puncte.

De la Paris ar fi dorită – după cum îmi amintesc de către însuși împăratul¹⁴ – o mai mare securitate la gurile Dunării, care în viitor ar trebui să nu fie doar o simplă vorbă, ci o realitate și care ar trebui să fie înscrisă în noile negocieri. Îmi și pot imagina ca teren neutru toate insulele, dintre brațele Dunării, abandonate până acum Rusiei, cu ajutorul căruia s-ar rezolva libera navigație a tuturor națiunilor sau poate brațul cel mai sudic – anume canalul Sfântul Gheorghe – sau poate brațul Sulina să fie dat Turciei și aceasta să dorească să pună Principatele sub garanția tuturor marilor puteri.

Trebuie să remarc că, deși poate mă înșel eu și este vorba doar de măsuri de prevedere colective pentru o mai atentă supraveghere și o mai strictă opoziție la fața locului, ar fi sigur o binefacere pentru întreaga Europă orice îngrădire a Rusiei în limitele stabilite până acum în negocierile Tratatului de la Viena¹⁵, cu toate că, în ciuda intenției (după mine nejustificată), ar fi iluzorie transformarea canalului <Sfântu> Gheorghe sau Sulina într-un viitor teritoriu turcesc, pentru că teritoriul rusesc al Basarabiei, la stânga malului Dunării, de la Reni până la Tulcea, unde cele două brațe mai sus-amintite ale acestui fluviu se despart, ar permite Rusiei în orice moment să ridice toate obstacolele posibile, în calea navigației pe Dunăre, atât în timp de război cât și de pace.

Am călătorit, în urmă cu cel puțin 15 ani, pe întregul curs al Dunării, astfel că știu din proprie experiență toate dificultățile fiecărei porțiuni a cursului, ca și toate obstacolele navigației pe cursul inferior al Dunării și în plus, orarul zilnic al transportului de persoane și taxele pentru toate mărfurile transportate; acestea <toate> se află pe o distanță de 32–35 mile germane¹⁶ - începând de la Rasova – direct spre nord și apoi din nou spre Galați, către mult prelungitul curs sud-estic al Dunării, până la vărsarea sa în Marea Neagră.

Eu consider, din cauza aceasta, că valoarea Gurilor Dunării este destul de relativă și ar trebui luat în discuție deja demult proiectatul canal care să lege Cernavodă de Constanța¹⁷ sau construirea unei căi ferate, drept cea mai bună alternativă pentru atât de dificilele Guri ale Dunării, pe care se navighează încă atât de greu și din această cauză nu prezintă nici un interes pentru Europa. În plus porțiunea rămasă de la Cernavodă la Constanța continuă doar pe 8 mile germane, de aici înainte doar o pătrime a sus-numitului loc se află pe cursul fluviului, iar construirea unui canal pe un teren cu numeroase bălți ca și construirea unei căi

¹⁴ Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), al doilea împărat al francezilor cunoscut sub numele de Napoleon al III-lea (1852–1870).

¹⁵ Este vorba despre conferința ce se desfășura la Viena, în cursul lunii decembrie 1854, în încercarea unei ultime medieri între Rusia și Imperiul otoman.

¹⁶ Mila germană are o lungime variabilă, dar în general este echivalentă cu circa 9 km.

¹⁷ *Küstendsche*.

ferate pe o câmpie întinsă, cu un sol ușor vălurit, ce duce spre mare, ar fi un simplu joc de copii și nu ar fi nici o dificultate, pentru tehnica folosită în secolul nostru, edificarea unui sau a celui alt important mijloc de transport pentru o așa de scurtă porțiune, ca și procurarea unui capital de 5 până la 6 milioane de guldeni pentru aceste construcții, o investiție sigură cu un câștig ușor pentru capitaliștii austrieci. Trec acum la cele două cereri <clauze> importante formulate la Londra de lordul Clarendon, prin ambele se referă la punctul patru al revizuirii tratatului din 1841; prima ce trebuie avută în vedere ca o clauză a păcii, <se referă> la dărâmarea <cetății> Sevastopol, cealaltă la stabilirea unui număr maxim <de nave> pentru flota rusă în Marea Neagră.

Într-adevăr, amândouă aceste clauze sunt <clauze> politice, dar în același timp au un caracter de maximă importanță militară. Amândouă însă sunt de așa natură, încât Rusia nu le-ar putea accepta fără să își piardă prestigiul, de aceea ele vor duce direct la război. Dacă ar fi <pusă> doar prima condiție, <cea> a dărâmării <cetății> Sevastopol, nu și impunerea pierderii securității întregii porțiuni de litoral din Crimeea, cu extindere la întreaga Mare Neagră, și tot ar fi foarte greu de acceptat, dacă nu chiar imposibil¹⁸.

Așadar caracterul ofensiv al celor două clauze (ca și orice eventuală cesiune teritorială din partea Rusiei sau plată a despăgubirilor de război) <ar fi de> nesuportat pentru mândria unui mare și încă puternic imperiu și ar duce, după cum am spus, direct la război, care, după umila mea părere, <ar trebui să fie> împiedicat, prin mijloacele politice, financiare și chiar militare ale Europei, <ceea ce> ar trebui să fie dorința firească a oricărui om ce gândește profund. Ar trebui să fie în întregime datoria fiecărui om politic, și mai ales a celor din statele austriece, ca principiul ofensiv și pe deasupra periculos al celor două clauze, pentru că el însuși neagă Rusiei orice drept la apărare, să nu fie luat în considerație, ci să fie transformat într-un principiu defensiv, satisfăcător, care, totuși, ar da aceleași garanții politico-militare ca și primul <principiu>. Ar fi vorba ca, în loc de dărâmarea <cetății> Sevastopol, pe care, după cum am spus, nici un stat nu ar accepta-o de bunăvoie¹⁹, și <pe care> de aceea nici un stat nu a trebui să o ceară, mai degrabă să se propună de către Austria ridicarea unei mari fortificații, împreună cu un port în zona turcească a bazinului Mării Negre, care – așezată în mod strategic față în față cu Sevastopolul – să consfințească împărțirea dominației în Marea Neagră între cele două state, ca un principiu perpetuu și care, ar putea să fie consemnat, în cazul abrogării tratatului din 1841²⁰ cu privire la numărul vaselor

¹⁸ Iluzoriu în text.

¹⁹ cu onoare.

²⁰ Tratatul de la Londra, semnat la 13 iulie 1841, între Anglia, Rusia, Austria, Prusia și Franța, pe de o parte și Imperiul otoman, pe de altă parte, anula prevederile tratatului de la Unkiar-Iskelessi (1833), prin care Rusia își asigurase controlul strâmtorilor și interzicerea accesului oricăror nave de război, în bazinul pontic, cu excepția celor rusești. Noul tratat punea Imperiul otoman sub garanția marilor puteri semnatare și interzicea accesul navelor de război, ale celor cinci puteri, dincolo de Strâmători. Sultanul putea emite firmane de trecere pentru vasele ușoare, aflate sub pavilion de război. În felul acesta se dădea o lovitură Rusiei, a cărei flotă militară rămânea izolată în Marea Neagră.

de război străine <din Marea Neagră>, și care ar fi necesar pentru egalarea în acest moment a forțelor navale rusești. S-ar putea găsi acest loc întins în sudul sau în vestul Mării Negre – indiferent <unde>; <astfel> ar fi mult mai ușor să se ajungă la rezultatul dorit, referitor la supremația rusă în Marea Neagră, decât prin orice alt mijloc meșteșugit al unui tratat, impus cu forța (care până la urmă nici nu ar putea fi respectat).

Cu acest prim punct – va fi la latitudinea Excelenței Voastre la următoarea Conferință să hotărască ce este de folos și prin aceasta să înlătore pe viitor într-un mod mult mai ferm prima dintre cererile mai sus-menționate față de Rusia – este deja deschis drumul pentru înlăturarea celei de a doua clauze <cerute> probabil de Anglia.

În locul condiției ca Rusia să își micșoreze flota din sud, pe care nici o mare putere nu o respectă și nu o va respecta, mai degrabă să se stabilească din partea puterilor occidentale, printre care și Austria ar putea fi și trebuie inclusă, proporțional cu forța sa navală, ca fiecare să aibă dreptul deplin la un număr fix de vase de război, care ar fi egal cu numărul celor rusești; <de asemenea> să se regăsească <în negocieri> și cele mai sus arătate, <anume> să se construiască un mare port militar turcesc în Marea Neagră. Prin aceasta ar fi un mod de a înlătura, *de facto*, caracterul exclusiv al Mării Negre stabilit până acum doar în folosul Rusiei și de a face imposibil orice atac al Rusiei asupra Turciei sau Constantinopolului și, în același timp ar veni, în mod oportun, în ajutorul mării necesități a fiecărei puteri de a avea, pentru navele de război ca și pentru cele comerciale, un loc sigur de refugiu în această mare zbuciumată. Recunosc că, nu mă pot gândi la un mai puternic sprijin pentru Turcia, <atât> militar <cât> și, dacă nu mă înșel, într-o anumită măsură și politic, decât cele amintite. Eu socotesc că ridicarea unui mare port militar fortificat ar costa în jur de 25–30 de milioane de guldeni, <ceea ce> consider a fi foarte ieftin în comparație cu fiecare dintre miliardele care ar costa întreaga Europă, numai în primul an de război, fără ca nimeni să știe de unde pot fi luați banii.

Eu cred cel puțin că Austria, și cele două puteri occidentale – fără a mai socoti Turcia însăși – ar putea cu ușurință să plătească imediat, către acest ultim stat, partea ce le revine, ca în mai puțin de 4–5 ani să vedem un al doilea Sevastopol, ridicat față în față cu primul, care ar reprezenta cu totul altfel interesele Europei și care ar asigura până în ultimul său bazin sudic proporția exactă a fiecărui <stat>, asta ca, în această parte a lumii, să fie stabilit echilibrul, în <ceea ce privește> participarea, între fiecare dintre marile puteri.

Excelența Voastră, după cum este de netăgăduit, Austria trebuie acum să își calculeze poziția, cum numai puterea dominantă a Triplei Alianțe din 2 decembrie ar putea fi chemată să o facă, ca să reușească <să împiedice> ca aceste două puncte (anume 2 și 3), mai sus-dezbătute sau altul asemenea, să conducă la îndeplinirea, în cel mai restrictiv mod, a principalului scop european și într-o manieră înjositoare pentru Rusia. Astfel rămâne doar punctul al patrulea, care nu are nici o legătură cu

aspectele militare, ci se referă la problemele religioase din Turcia și în cele din urmă este urmarea primului din cele patru puncte, care cere plasarea principatelor dunărene sub garanția marilor puteri.

Asupra acestui punct îmi permit, în încheiere, să împărtășesc, în general, Excelenței Voastre, umila mea părere în următoarele trei paragrafe, pentru că nu numai că am vizitat încă odată de curând numitele principate și le cunosc bine, dar am și avut comanda trupelor de acolo.

1. Ura nestăvilită față de turci în cele două principate stă la baza simpatiei, a dependenței, ca și a sentimentului de recunoștință față de ruși, care în ciuda ocupației există mai departe. De aceea, până când turcii nu sunt <înlăturați> cu totul și mai ales pentru totdeauna din țară, nu se poate aduce nimic bun în situația acestor <principate>, ba chiar nu se va naște nici o simpatie pentru vreo altă putere și nici nu vor fi controlate principiile revoluționare, care se extind vertiginos, pe care turcii le tolerează²¹.
2. Toate interesele materiale și mai ales cele comerciale, ca și cele morale leagă aceste țări, atât de neglijate până acum, de Austria, mai puțin de Rusia, care până acum le-a împiedicat pe primele²² și deloc de Turcia. Doar Austria va <putea> transpune de acum încolo, după reformarea comună a statutului acestor țări, exercitarea protectoratului Europei unite asupra acestor principate și astfel spiritul amândurora va deveni în doi ani unul pașnic, înțelept și moderat, care va aduce liniște în sânul Europei, iar Rusia va fi curând uitată.
3. Așadar, ține de cele de mai sus ca, până la deplina întărire a administrației domnilor pământeni²³ și a reglementării funcționării ei, să se continue doar tutela unei singure puteri protectoare²⁴ și de asemenea, aproximativ pentru următorii doi ani, să se micșoreze numărul trupelor aceleiași puteri.

Acestea mi se pare că trebuie să fie cele trei principii călăuzitoare ale conferinței despre situația viitoare, ca și asupra viitorului acestor două principate, care altfel se îndreaptă către o iminentă ruină.

Excelența Voastră este prevenită acum, cu privire la mult comentatele patru puncte, de a căror dezbatere atârnă în acest moment liniștea Europei, să le dea adevărata lor semnificație, adică una de reconciliere și să nu <dea> o interpretare

²¹ Textul în limba germană est destul de ambiguu. Von Hess spune că turcii sprijină (*unterstützen*) principiile revoluționare, iar Nicolae Iorga crede că este vorba despre partida unionistă. Realitatea a fost alta și credem, mai degrabă, că generalul s-a referit mai la disponibilitatea Turciei de a accepta reforme în interiorul sistemului, degrabă pentru a păstra unitatea imperiului, decât la sprijinirea mișcării unioniste, pe care a dorit să o împiedice prin toate mijloacele, din 1856 până în 1859. De altfel unirea Principatelor române era un pericol, în egală măsură și pentru Austria, pentru că ar fi putut deveni un model și pentru românii din Transilvania.

²² Se referă la interesele materiale.

²³ *Die Hospodaren*.

²⁴ Von Hess se referă la Austria, ale cărei trupe se aflau deja în principate.

neclară vreunui <dintre puncte> și nici nu este cazul să se aducă sistemului nostru politic vreo tulburare, pe care se pare că o pregătesc cererile puterilor occidentale.

Excelența Voastră ține acum în mână hăturile, la fel ca și prințul Metternich în Congresul din timpul său²⁵, pentru a da lumii pacea sau războiul.

Ce presupune un război ofensiv al Austriei împotriva Rusiei, mi-am expus cea mai profundă convingere a mea și părerea pe care mi-am format-o în fața Serenissimei Maiestăți, în cadrul Conferinței comune.

De asemenea și poziția militară a Casei <de Austria> va fi periclitată, dacă Prusia nu pornește ofensiva odată cu noi, iar, în cele din urmă, nu vom mai controla consecințele privind independența imperiului nostru față de oricine – consecințe trecute sub tăcere din cauza aceleiași poziții impuse prin dictat²⁶ – cu toate că vina va cădea, în mod sfidător, asupra armatelor ce mi-au fost încredințate, odată ce mănua discordiei ar fi aruncată

²⁵ Congresul de la Viena din 1815, prin care imperiul napoleonic a fost lichidat în favoarea puterilor aliate, învingătoare în *bătălia națiunilor* (Leipzig 1815).

²⁶ Se referă din nou la poziția intransigentă a Angliei și Franței, ce doreau un război care să scoată Rusia din rândul marilor puteri europene.

Textul de față, publicat într-o revistă cu o atât de mare căutare precum „Blackwood's Edinburgh Magazine” trebuie legat de contextul politic al epocii. În 1859, într-un moment în care problema principatelor era la ordinea zilei, călătorul rămas anonim reamintește cititorilor de unul dintre cele mai recente momente legate de istoria acestor țări, războiul Crimeii (1853–1856). Relatarea sa nu este tributară nici părerilor unor terțe persoane, nici unei memorii prea afectate de trecerea timpului. Dimpotrivă, ea aparține unei persoane care a fost prezentă în toate locurile descrise, fie în calitate de corespondent de război, fie ca însoțitor al unui asemenea reprezentant al presei. Textul său se bazează pe documentația strânsă de-a lungul războiului și pe observația proprie. Este posibil ca o variantă scurtă a evenimentelor descrise să fi fost publicată deja, dacă autorul a îndeplinit rolul de corespondent de război. Cum majoritatea periodicelor engleze care și-au trimis reprezentanții pe front în perioada amintită nu ne stau la dispoziție pentru o eventuală confruntare sau completare, am optat pentru redarea acestui text. Mai trebuie precizat și faptul că, deși scriau reportaje pentru ziare cu o mare audiență, identitatea corespondenților rămânea anonimă sub expresiile *our special correspondent* sau *our special artist*. Identificările erau târzii și se puteau datora mai ales posibilității ca aceștia să-și publice memoriile – ca în cazul lui Joseph Archer Crowe, ale cărui însemnări se găsesc în volumul de față – sau să facă mărturisiri pe baza subiectului.

Relatarea care face referire la bătălia de la Calafat surprinde nu atât prezența românilor cât mai ales a turcilor, ofițeri cu rang înalt sau simpli soldați. Viața într-o tabără militară ne apare descrisă în cele mai mici amănunte, de la masa luată pe fugă, la pedepsele date de comandanți și incursiunile neașteptate asupra inamicului, până la relațiile interumane. Umorel și ironia fină sunt metodele pe care autorul le folosește, pentru a pigmenta un text ce altfel ar rămâne searbăd și rece, la nivelul narațiunii. Și astfel, întâlnim personaje prezentate uneori într-un mod caricatural precum bașbuzucii sau anumiți corespondenți englezi supranumiți *Flecăreala de Dimineață* sau *Flecăreala de Seară*. Înfruntarea dintre ruși și turci nu scapă nici ea unui asemenea demers și o vedem descrisă mai ales la nivel militar, dar și al obiceiurilor și modului de a percepe viața. Zone de luptă românești precum cele de la Cetate, Golenți, Poiana Mare sau Maglavit apar și ele discutate într-un plan secund, aducându-se astfel lămuriri și completări într-o istoriografie dedicată războiului Crimeii în spațiul românesc.

ANONIM ENGLEZ

Turcii în Calafat. 1854¹

[...] Mai multe scrisori, pe care mă bazam pentru a înregistra întâmplările ce au avut loc în prima parte a șederii noastre la Vidin și Calafat, s-au pierdut; unele acasă, altele probabil în drumul lor spre casă; și cum nu doresc să redau din memorie o imagine falsă și deformată a evenimentelor de acum patru ani, voi evita

¹ Traducerea s-a efectuat după textul original *The Turks in Kalafat, 1854*, partea I apărut în „Blackwood's Edinburgh Magazine”, DXXI, martie 1859, p. 291–308; Idem, *The Turks in Kalafat*. Partea a II-a în „Blackwood's Edinburgh Magazine”, DXXII, aprilie 1859, p. 449–461.

să le menționez pe acelea asupra cărora nu dețin nicio însemnare. Îmi pare rău de pierdere, întrucât mă împiedică să descriu o scenă care m-a impresionat foarte tare la momentul respectiv. Câmpul de la Cetate², primul teren de luptă pe care l-am văzut vreodată purtând urmele recente confruntări, era încă presărat cu hârtie pentru cartușe și zdrențe ale uniformelor. Satul stătea nemișcat, doar cu un înveliș din casele golite, cu stârvurile cailor distorsionate și umflate de aer <afla> încă pe jos în pozițiile ciudate în care au căzut ca și cadavrul <unui soldat>, ale cărui căutături fugare răzbăteau prin nisipul ce acoperea pământul și care nu fusese <de ajuns> pentru a le acoperi. <A fost> una dintre cele mai jalnice și des întâlnite priveliști triste pe care războiul mi-a dat ocazia să le văd <și pe care> nu o voi uita prea repede. Am călărit puțin mai departe de sat, într-un loc unde bătălia s-a purtat cu o îndărătnicie ieșită din comun. Ochii mei au dat de un decor sălbatic și deprimant. Sub un cer rece, cenușiu, câmpia valahă era lipsită de copaci, pustie, supusă tristeții și se întindea până departe, până unde se aflau avanposturile rusești, nevăzute. Totuși, trasa deasupra graniței țării pe care au ocupat-o o vrajă care continuă să rămână asupra unui pământ despre care știi că a aparținut unui dușman. Foarte aproape erau urmele unor șuri de fân în care, intenționat sau nu, în timpul luptei au fost trase gloanțe și au ars aproape până la pământ, iar acum nu mai sunt decât niște paturi de cenușă fierbinte, fumegândă și mocnită. Pe unul dintre ele, printre cenușă și fum, era întins trupul unui cal negru, rusec. Tocmai mă felicitam că animalul murise fericit și scăpase de suferință când, spre groaza mea, și-a ridicat capul, iar apoi, cu eforturi disperate, în care aproape că a căzut pe spate, s-a ridicat în picioare și a stat nechezând vesel către caili noștri. Nu am văzut niciodată un spectacol atât de plin de nefericire. Unul dintre picioarele din față fusese zdrobit de o împușcătură și de zile întregi stătea acolo înfometat și muribund. Am vrut să-l împușc, dar turcii s-au opus pe motiv că împușcătura ar alerta avanposturile. M-am gândit să-l împung cu sabia mea, dar curajul m-a abandonat și lăsându-mă pradă acelei groaze pline de egoism ce caracterizează o acțiune dureroasă, pe care jumătate din omenire o confundă cu omenia și cu care se mândrește foarte tare, am mers călare mai departe și l-am părăsit în nenorocirea sa.

Vidin se află la nord-vest de Imperiul Otoman, pe țărmul Dunării. Aproape imediat în partea opusă se află satul valah Calafat [...]. Și, de-a lungul coastei p. 301 acestor creste, turcii au construit o linie de tranșee, închizând un spațiu triunghiular, a cărui bază era râul și ale cărui unghiuri arătau spre interior. Redanele³ și alte fortificații de obținere a unui mijloc de atac erau așezate la o anumită distanță de-a lungul liniei și, înăuntru <acestora>, un șir de mici redute pătrate ocupau punctele cele mai importante ale înălțimilor, având asamblate în total optzeci până la nouăzeci de tunuri, multe dintre ele greoaie. În alte privințe lucrările erau proaste și ineficiente și, așa cum erau, nici măcar complete; căci la un moment dat a existat un gol prin care ar fi putut fi întreprins un atac al cavaleriei. Aici se afla o mare armată, care se ridica, într-un anumit moment al șederii noastre, la (din câte am

² Csitate, sat, com. Cetate, județul Dolj.

³ Lucrări simple de fortificație, alcătuite dintr-un zid în formă de unghi ieșit în afară, folosite în trecut pentru apărarea unei treceri.

putut socoti) șaisprezece sau optsprezece mii de oameni; unii în „zemlikuri” sau bordeie aflate sub pământ – locuințe îngrozitoare cu mizerie și muște – care formau satul; alții își făcuseră tabără, în ciuda zăpezii, în corturi mici și verzi în formă de clopot; avanposturile cavaleriei fiind împinse spre Poiana <Mare>⁴, Maglavit⁵ și alte sate aflate la câteva mile în interior. Întreg teritoriul înconjurător era în mâinile rușilor.

Am trăit liniștiți în Vidin, așteptând nerăbdători marea luptă și trecând adesea spre Calafat, pentru a vedea dacă nu cumva <aceasta> se desfășoară pe ascuns, în absența noastră. Această stare de calm a fost netulburată până într-o zi. Stând și citind în camera noastră, mai multe sunete slabe ne-au ajuns la ureche, pe care mintea mea, pe jumătate ațâțată de o bănuială nedeslușită asupra fenomenului, le-a asemuit vag cu detunăturile unui foc de artilerie, pentru ca apoi să le atribuie unor uși trântite undeva în depărtare. Concluzie asupra căreia am subscris cu seninătate, însă care a fost acum contrazisă prin reîntoarcerea unuia dintre grupurile noastre cu informația că sunetele respective veneau într-adevăr de la un foc de artilerie. În mintea tuturor, aceasta înseamna că un atac era în desfășurare. Și, în cele din urmă, spre deosebire de un pașă turc din zilele glorioase de demult, care stătea pe divanul său calm și serios, cu sabia sa într-o mână și cu Coranul în cealaltă, prietenul nostru, Sammy, nefăcând nimic din toate acestea, se agita în camera sa într-o stare de neliniște spunând: „Cred că avem un război”⁶. Aveam o barcă și am trecut cu toată viteza <la Calafat>. Până când am ajuns noi pe câmp, focul a încetat, dar semnele inconfundabile ale zarvei produse erau încă evidente. Ordonanțele mergeau călare în toate direcțiile. Artileriștii călare făceau zgomot cu harnașamentul cailor lor, ce zăngănea și zornăia. Toată lumea era în picioare și în stare de alertă, iar corturile și încartiruirile erau atât de părăsite de ocupanții lor încât a durat ceva vreme până să dăm de un cunoscut care să ne spună că rușii au ajuns în avanposturile turcești, de unde se crede că tot avansează și se așteaptă să atace în dimineața următoare. Această informație promițătoare ne-a determinat să ne petrecem noaptea la Calafat. Fiecare om și-a găsit adăpost unde a putut. Destinul meu m-a dus într-o cafenea, în compania unui ofițer aflat în serviciul Imperiului Otoman, polonez prin naștere, înalt și glumeț, care, în confuzia momentului, nu a putut găsi un adăpost mai bun.

Pe când ne apropiam de respectiva clădire, am descoperit că fiecare par, fiecare stâlp, fiecare loc disponibil avea câte un cal priponit de el, proprietate a unuia dintre bașbuzuci⁷, care în acea dimineață fuseseră alungați datorită avansării rușilor și nu putuseră să găsească grajduri. Călăreții înșiși, sau puținii dintre cei care au putut să-și facă loc, au adus o întărire a hoardelor care ocupau în mod ostil cafeneaua. Căci acel loc nefericit de distracție fusese de ceva timp cotropit de trupele neregulate turcești, care s-au stabilit nepăsători acolo împreună cu narghilele lor, când și când comandând ceva pentru bunăstarea casei, iar când primeau comanda nu plăteau pentru ea. Casa în sine era printre puținele din Calafat

⁴ Poyana, sat, comuna Poiana Mare, județul Dolj.

⁵ Muglawitz, sat, comuna Maglavit, județul Dolj.

⁶ *Je pense que nous avons la guerre.*

⁷ Ostaș voluntar, fără soldă, din armata otomană neregulată, care trăia din jaf.

care nu erau construită sub pământ. Cuprindea o odaie mare la parter, folosită, cred, ca un fel de magazie sau ceva asemănător; și o cameră mare și goală deasupra, conținând o // masă de biliard veche, iar la momentul intrării noastre, fum de tutun. p. 302 Era plină de musafiri, majoritatea de felul nedorit pe care tocmai l-am menționat. Aceștia din urmă, trebuie să mărturisesc – odată ce au primit, în locul respectiv, ceea ce păreau a considera că le aparține de drept, inclusiv confortul ce-l aducea după sine – au fost, cel puțin de data aceasta, mai decenti în comportament decât s-ar fi așteptat, stând tăcuți, cu pantalonii umflați atârând ca un sac, cu cizme, pistoale și barba stufoasă, în colțul care le plăcea cel mai mult, suflând împerturbabili nori de fum. În tot acest timp proprietarul cafenelei, unul dintre oamenii cu aspectul cel mai șiret dintre acele corcitură semieuropene cu părul lung, cu redingotă, care părea a fi acolo pentru a menține disprețul turcesc față de francezi⁸ și creștini, a mers spre a-și face loc printre ei, cu răutate, dar plin de tact, așa cum face un șobolan printr-o cușcă cu șerpi boa adormiți și pașnici.

Am pus o masă într-un colț și am cinat – dacă peștele rece, caviarul și un pilaf din orez gătit în ulei de lumânare poate fi numit cină. Încă nu terminasem, când doi ofițeri ai cunoștinței noastre, care au fost la avanposturi în timpul atacului rușilor, au venit și ne-au povestit despre întâmplările zilei. Se pare că turcii erau la Maglavit și în Unirea⁹ cu un regiment de cavalerie și două sau trei sute de bașbuzuci. Rușii au apărut cu trei regimente de cavalerie, două baterii și infanteria, al cărei număr de soldați, datorită înălțimilor nu putea fi socotit. Turcii s-au retras. Rușii i-au urmat deschizând focul cu tunurile lor. Bașbuzucii au luat-o la goană și, azvârlindu-se printre trupele regulate turcești, i-au pus și ei pe fugă. Marele final <a fost că> toți au luat-o la goană. Totuși, fără a exista fapte personale de eroism, care, chiar și în acel dezastru pot arunca o licărire de glorie asupra armatelor turcești. Cel puțin, așa ni s-a dat de înțeles de către unul dintre eroii respectivi. Acest domn, conform spuselor sale, a făcut cinste Imperiului Otoman. „Gloria să fie cu tine¹⁰ - era încântat să spună că a stat alături de conducătorul său – pașa mea”, strigând călăreților ce parcă zburau și doar ce și-a întors frâul când pericolul s-a întetit atât de mult în jurul său încât nimic, decât dârzenia bunului său armăsar (pe care, de altfel, vroia să ni-l vândă) l-a salvat. „De trei ori mi-a salvat viața”¹¹ a spus el. „Și acum?”. Ei bine, a căzut de trei ori” „Ei?”. „A căzut de trei ori. Dacă nu ar fi reușit să se ridice de trei ori – nu pricepi? – aș fi fost pierdut”. Era un vorbăreț nemaipomenit, pus mereu pe glume; un german.

Am fost destul de norocos că domnul cu care eram nu numai că era ofițer în armata turcească, dar se descurca în toate, cu calm și cu talent, pentru a obține tot ce dorea. Deci, când și-a pus în gând că masa de biliard (care, de fapt, era singurul loc neocupat din cameră) era locul cel mai bun pentru dormit, nu a pierdut nicio clipă în a-i înlătura pe niște bașbuzuci nedisciplinați, care păreau a o râvni pentru ei, și a face pe ea două paturi din mantii și pleduri. Pe când ne duceam la culcare, m-a

⁸ *Franks.*

⁹ *Unia*, sat, com Unirea, județul Dolj.

¹⁰ *Schabre a la main.*

¹¹ *Tris fois il m'a sauve la vie.*

prevenit să fiu atent la ceas și alte bunuri mobile. M-am supus și credeam că hotărârile lui trebuie urmate îndeaproape. Dar nu a trebuit să aștept mult până când mi-a apucat cizmele, pe care le pusesem lângă mine, și le-a îndesat sub pernă. „Pentru ce ai făcut asta?” am spus. „Cum? Și mâine fără cizme?”¹² Acești bașbuzuci...” . Le-am strâns cu grijă alături de tot ce mai aveam și le-am pus sub pernă și am adormit; pentru ca să mă trezesc totuși și să descopăr că fiecare era așezat cu pistolul, telescopul, cizmele și sabia alături, cu buzunarele pline de praf de pușcă și gloanțe, cu puricii mușcători. Și era neplăcut să-mi petrec întreg restul nopții inhalând atmosfera întunecată și cețoasă, luminată de o lumânare neonorcită, în timp ce fiecare din bașbuzucii adormiți se ascundea sub un vraf de haine și pleduri, sforăia, gemea, iar când se întâmpla să se trezească, scuipa și mârâia într-un mod îngrozitor.

p. 303 Prietenul și tovarășul meu de pat nu era deranjat de niciunul dintre aceste aspecte. A dormit bine întreaga noapte // și în dimineața următoare, în jurul orei cinci și jumătate, încă mai dormea, când unul dintre oamenii din grupul nostru a dat năvală cu zvonuri legate de o nouă confruntare. Am încercat să-l deștept pe polonezul cel înalt, care, somnoros, nu făcea nimic altceva decât să întocmească socoteli referitoare la distanța dintre avanposturi și timpul necesar armatelor dușmane pentru a se înfrunta, având mereu tendința să ajungă la singura concluzie că ar putea să meargă din nou să se culce, ceea ce a și făcut. Și abia la 8 dimineața am fost pe cai.

Era o dimineață murdară. Era zăpadă pe pământ. Cădea o ploaie mărunță și deasă amestecată cu zăpadă, care ne lovea fețele și aducea frigul în hainele noastre. Și era într-atât de groaznic de frig încât, deși eram acoperit cu blănuri și în mișcare, simțeam că degetele îmi amorțesc. În toată această burniță și în acest frig stătea un rând de trăgători nefericiți, ce încadrau întreaga linie a parapetului și încercau în zadar să-și încălzească mâinile, împingându-și în sus mâneca celui alt braț și ghemuindu-se cu privirea jalnică de resemnare a unor oameni care știu că le este frig și că este foarte puțin probabil să se încălzească. Artileriștii erau gata de acțiune alături de tunuri. Dincolo de toate acestea nu se vedeau alte trupe, restul fiind ținuti ascunși până când urmau să fie chemați.

Dar nu li s-a cerut niciodată ajutorul. Ziua s-a scurs încet și nu a apărut niciun rus. Deci, după ce i-am așteptat un timp în cafenea, ascultând povești despre cum dușmanul a ars diverse sate în timpul nopții (ceea ce s-a dovedit a nu fi adevărat) și a străpuns cu baioneta femeii și copii (despre care îndrăznesc să spun că era în aceeași măsură adevărat și fals), am luat o barcă și ne-am întors la Vidin [...]. //

p. 304 Pentru a scăpa de aceste supărări, eram nerăbdători să ne stabilim domiciliul în Calafat și, după un timp, am reușit. Cafeneaua despre care am vorbit mai devreme a devenit scena unor asemenea dezordini din partea bașbuzucilor, încât autoritățile militare erau hotărâte să o închidă și ne-au oferit camera goală nouă. Am acceptat bucuroși și, încă reținând domiciliul nostru din Vidin, pentru a avea unde să ne retragem în caz de nevoie, am trecut, cu câțel și cu purcel, spre Calafat.

¹² *Eh? et demain sans bottes?*

La câteva zile după sosirea noastră am fost informați că un grup urma să meargă în recunoaștere la Golenți¹³, un sat aflat la două mile depărtare de Calafat, pe cursul Dunării. În jurul orei 11 dimineața m-am urcat pe cal și am mers călare până la extremitatea stângă a câmpului, unde o oarecare întindere deschisă a terenului a făcut loc cavaleriei pentru a se organiza. Era o zi frumoasă. Zăpada se topise. Cu greu se putea vedea un nor pe cer, iar aerul era înțepător și proaspăt și lumina soarelui, strălucitoare, se împotriva vremii friguroase. Am urcat călare pe o colină mică și m-am uitat înapoi, spre peisajul frumos și vast. Dunărea, calmă precum un iaz, reflecta în undele sale prelungi minaretele marelui și josului oraș al Vidinului, care se întindea de-a lungul celuiilalt țărm și marca trecerea prin apele sale a fiecărui vas ce lăsa în urmă două linii laterale așa cum se întâmplă când o rață înoată într-un bazin liniștit. Dincolo se ridicau dealurile îndepărtate ale Bulgariei, abia vizibile, dar strălucind sub cerul albastru, datorită zăpezii care încă mai era așezată pe culmile lor. Întorcându-mă în cealaltă direcție, am văzut în fața mea o curbă de pământ acoperită cu miriște, strălucitoare în lumina soarelui, mărginită de linia neagră a parapetului și susținută de dealurile joase ale Valahiei¹⁴. Un drum accidentat, cu vizibile urme de căruțe și copite, trecea aproape de mine, intrând în tranșee. Era ocupat de un lung șir de o sută sau mai mult de bașbuzuci. La stânga acestora stăteau trei escadroane de lăncieri și unul de dragoni într-o coloană strânsă, în jur de 240 oameni. Dincolo de aceștia erau alte două batalioane de infanterie și o companie de vânători, pe care turcii i-au organizat după modelul vânătorilor din Vincennes¹⁵. Tunurile de artilerie erau duse de patru cai în partea din spate.

Marșul a fost deschis de bașbuzuci și dragoni, restul urmându-i la o oarecare distanță. În concordanță cu un plan prestabilit, am urmat cursul Dunării ce urca spre o mică ridicătură de pământ care străbătea drumul la o distanță puțin mai mare de o milă față de tabără. Iar de acolo am început să grăbim trupele neregulate și pe dragoni către Golenți, care putea fi la o milă depărtare, lăsând restul trupelor ascunse după creastă pentru a le face rușilor o primire călduroasă dacă îi vor urmări pe călăreții din față. Eu și cu alți englezi (majoritatea „corespondenți de-ai noștri”¹⁶) am plecat cu cei aflați în față. Pe când treceam creasta am văzut în fața noastră o câmpie lungă și vastă. Din nou, în spatele acesteia, străbătând întreg frontul nostru și poate și încă o distanță de o mie de yarzi¹⁷, era o culme atât de joasă încât cu greu merita a fi numită astfel, ridicându-se în stânga într-un dâmb rotund și apoi coborând aproape perpendicular în Dunăre, care, la un oarecare răstimp față de // p. 305 drumul îngust, curgea dedesubt. Puțin mai la dreapta, pe aceeași culme, erau cinci sau șase căpițe de fân, terenul coborând între acestea și dâmb ca și cum ar dori să

¹³ *Golencza*, sat, municipiul Calafat, județul Dolj. Calafat mai are în componența sa și alte două sate: Basarabi și Ciupercenii Vechi.

¹⁴ *Wallachia*.

¹⁵ *Chasseurs de Vincennes*. În urma îmbunătățirilor aduse armamentului, în prima jumătate a secolului al XIX-lea are loc o schimbare în ce privește infanteria ușoară, iar vânătorii din Vincennes reprezentau elita acestei categorii a armatei.

¹⁶ Periodicele britanice ascundeau identitatea autorilor folosind această expresie.

¹⁷ 1 yard = 0, 9144 m.

facă loc unui drum, care, venind de acolo, pe măsură ce înaintam, ducea până sub picioarele cailor noștri.

La stânga, pe dâmbul rotund, se aflau siluete ce cu greu puteau fi distinse și care, deslușite prin binoclu s-au dovedit a fi patru cai, unii călăriți, alții duși de dârlogi, precum și șapte bărbați. Din mișcărilor ultimilor nu era dificil de ghicit statutul și scopul lor. Cei călări erau bineînțelese ordonanțe aflate în așteptare. Ceilalți, cu pași tacticoși (cu o ușoară urmă de fudulie, îmi arătau, chiar și de la distanță, că sunt ofițeri) se deplasau când în față, când în spate, privind în liniște apropierea noastră. Pe măsură ce avansam, întreaga noastră armată era așezată în poziție de tragere, dragonii alcătuind partea dreaptă a liniei, iar bașbuzucii preluând-o pe cea stângă, cu mult înaintea trupelor regulate și flancând întreaga avangardă cu tiraliori răzleți, care se întindeau pe de o parte până la povârnișul care se afla deasupra râului, iar pe de alta, departe, până la îndepărtatele dâmburi ce se ridicau din pământ și puteau oferi o imagine asupra ținutului. Pe măsură ce ne apropiam, siluetele de pe dealul opus se îndepărtau, dispărând în partea de jos, iar în locul lor își făceau apariția pe dâmb și lângă căpițele de fân patru sau cinci călăreți, ce călăreau cu mișcări bruște înainte și înapoi, în ordine de tragere. Purtau mantale mari, lungi, albicioase și bonete care lăsau impresia unei uniforme; sulilele lungi scânteind în soare și cozile lungi ale cailor, ce ajungeau până aproape de pământ, arătau că sunt cazaci¹⁸. Curând s-a deschis focul asupra lor de către trupele neregulate aflate în față, în timp ce flancul stâng al frontului, urmat de noi, amatorii, urma dâmbul de pe care grupul de ruși se retrăsese.

După cum credeam, din acest punct aveam o vedere clară asupra a tot ce ne înconjură. Aproape de stânga noastră, dar cu mult sub noi, curgea Dunărea. Acoperișurile colibelor joase de la Golenți acopereau culmea micii încrețituri de pământ care se ridica spre cer în fața noastră; și biserica de la Cetate arăta abia ca o pată albă în depărtare. Puținii trăgători cazaci încă își apărau terenul și un grup de aproape zece călăreți a fost văzut deplasându-se încet din sat către ei. M-am dat jos de pe cal, am privit bine prin ochean și încă bâjbâiam cu catarama tocului pentru a-l pune la loc, când o mișcare bruscă și exclamația unui grup de amatori și de ofițeri turci ce mă înconjuraseră, mi-au arătat că în mod evident s-a întâmplat ceva. Nu m-am oprit din a vedea *ce*, dar fixându-mi ocheanul cu toată graba, m-am agățat de calul meu la timp pentru a mă alătura prietenilor mei, ce se avântau în galop întins pe coama dealului, spre spatele frontului. Pe când dădeam pintoni calului, m-am întors în șa și m-am uitat înapoi. Când făceam acest lucru un țipăt puternic mi-a ajuns la ureche. Bașbuzucii fuseseră văzuți fugind în debandadă, toți tiraliorii lor de pe fiecare flanc întrecându-i în privința vitezei, în timp ce prin trecătoarea dintre dâmb și căpițele de fân se scurgea un vârtej negru de cazaci – două sute, cred – într-o masă sau coloană neregulată, venind într-un galop zgomotos. Bașbuzucii, care, alungați înainte de atacul rusesc, se grăbeau cu o extraordinară sârguință, însoțindu-și acțiunea cu țipete puternice și văicăreli, s-au apropiat din instinct din dreapta și din stânga de drumul pe care noi înaintasem și de-a lungul căruia acum goneau grămadă. Era o priveliște în același timp sălbatică

¹⁸ *Cossacks*.

și ridicolă. În centrul grupului presei se afla *Flecăreala de Dimineață*, călărind asemenea celui organ formator al opiniei publice¹⁹ care nu este deprins a conduce; urmându-l îndeaproape veneau și periodicele ilustrate, pătrunzând peste tot cu o majoritate cu adevărat încântătoare, după cum le descriesese și domnul G. (unul dintre fugari), când afirmase că sunt de „o rapiditate fără egal”²⁰. Întreaga mulțime, călăreți turci și corespondenți englezi, lăsau în spate linia dragonilor, care, așa cum am mai spus, îi urma la o distanță considerabilă, în ordine de bătaie. Apoi, și numai apoi, au consimțit să se oprească și să-și dea seama dacă mai au pe umeri capetele. Nu pot nega că, în timpul desfășurării acestei acțiuni rapide, am dat eu // însumi p. 306 pînteni calului cu aceeași intensitate ca oricine altcineva.

Curajoasele noastre trupe neregulate erau atât de mulțumite de ceea ce tocmai primiseră, încât au refuzat categoric să înainteze din nou, deși comandantul lor, un polonez îndrăzneț, aruncându-le sabia în mână, a făcut încercări energice de a-i urni. Cred că ofițerul aflat la comanda dragonilor ar fi putut să-și organizeze până acum oamenii și să le acorde un avantaj. În schimb, a preferat să-i lase așa cum stăteau, retrăgându-se la pas, încă în ordine de bătaie, fără ca măcar să-și ia precauția de a le asigura retragerea prin rânduri alternative. Totuși, rușii, care fără îndoială nu erau prea hotărâți să-i urmărească, au încetinit trecând la pas, prelungindu-și flancul drept și stâng al liniei de trăgători și ne-au urmat, într-un ordine asemănătoare cu a noastră. „Ptui!” veneau gloanțele cazacilor, șuierând cu răutate. Apoi un bubuit puternic din partea poziției ocupate de ruși și încă unul – fiecare urmat de un șuierat îngrozitor, ca scrâșnetul unui glonte de carabină amplificat de o sută de ori, ce putea fi reprezentat doar prin majuscule: „PTIU” – ne-au arătat că dușmanul pusese în acțiune artileria călare.

Când urmărirea cazacilor s-a diminuat într-o oarecare măsură și distanța dintre noi și ei se putea spune că a crescut, atenția mi-a fost atrasă de un grup de bărbați, care descălecaseră și care se aflau lângă mine, ținându-și animalele de căpăstru, precum și de vederea unei săbii învărtită cu vigoare în aer. M-am apropiat pentru a cerceta și am asistat la un spectacol agreabil. Comandantul bașbuzucilor, un polonez îndârjit cu mustață roșie, pe numele său Yacoub Aga (sau după cum pronunță turcii Yacoub Ah), s-a supărat, după cum era și de așteptat, datorită comportamentului oamenilor săi, și a pus capăt liniștii, considerând că este o ocazie potrivită pentru o ceremonie pe care el însuși a descris-o ca o întâlnire a bașbuzucului cu cele două sute de lovituri de baston²¹. Cu alte cuvinte, era o sfidare a dușmanului ce se apropia, administrând cu mâna sa pedepse corporale unuia dintre călăreții care fusese cel mai leneș în a înainta. Un bașbuzuc era întins pe pământ, cu fața în jos, ținut de un soldat. Iar pantalonii săi largi au fost pe cât posibil dați deoparte pentru a face loc chiar latului sabiei acuzatului, care, mănuită de comandant, îi era aplicat într-un mod care urma să facă exercițiile de călărie neplăcute de acum încolo. Odată acțiunea terminată, s-au urcat cu toții din nou pe

¹⁹ The *Morning Twaddle*. Cel mai probabil este porecla dată cotidianului „The Morning Chronicle”, fondat în secolul al XVIII-lea și care a trimis, la rândul său, corespondenți pe front în timpul războiului Crimeii.

²⁰ *Rapidité sans égal*.

²¹ *Toucher deux cents coups de bâton*.

cai, dar abia se așezaseră în șei când l-am văzut iarăși pe comandant în picioare făcând semn într-un mod fermecător la încă doi să vină și să fie loviți. Victimele, a căror aversiune explicabilă pentru biciuire a fost amplificată și de groaza pe care ei o simțeau la apropierea cazacilor, au scos exclamații demne de milă încercând cel puțin să amâne afacerea aceasta pretextând apropierea ghiaurului²². Dar Yacoub Aga cel plin urgie i-a așezat fără milă cu fața în jos și în ciuda strigătelor de „Aman” și a agilității loviturilor și răsucirilor lor, i-a bătut după cum i-a poftit inima, iar ca o pedeapsă suplimentară le-a luat și caii și i-a obligat să scape pe jos. Nu știu dacă turcii în general și-au pierdut credința lor oarbă în predestinare, sau dacă cei care au suferit atunci credeau că au fost sortiți în mod sigur să fie sfâșiați de sulita cazacului și nu-și mai puteau înfrâna o agitație normală la gândul acesta. Dar, cu siguranță, în timp ce o lua la sănătoasă într-un mod jalnic în marile și grosolanele lor cizme și în nădragii lor lăbărțați, nu arătau a fi sprijiniți de Divinitate, în măsura în care cineva și-ar fi închipuit. Acest chin a durat ceva vreme. În cele din urmă, o avansare rapidă din partea dușmanului, i-a determinat pe dragonii ce conduceau caii pârâților să-i redea <adevăraților stăpâni>, fie din milă fie din dorința de a face după cum îi tăia capul, nu pot spune.

p. 307

Până acum probabil că eram la jumătatea drumului de întoarcere către infanteria ascunsă. // Era clar că, dacă turcii doreau ca această ambuscadă să fie un succes, primul pas era să păstreze liniștea. În loc să facă acest lucru, ei au început operațiunile prin a cocoța, pe culmea ce se afla imediat în față, un întreg trib de ofițeri de stat major călări parcă pentru a sugera în mod direct dușmanului că era ceva în spate. Și acum, când tocmai părea a exista o șansă de a-i atrage pe ruși, ei au deschis focul cu artileria lor. Singura explicație a acestei mișcări neașteptate, de care am mai auzit, ar fi fost sugerată de comandantul turc, care, la apropierea cazacilor, s-a speriat și a renunțat la ambuscadă, folosind toate mijloacele de care dispunea pentru a scăpa de ei în modul cel mai rapid. Și, așa a bubuit primul tun, urmat de un fel de vâjâit prin aer ca și cum un dragon fioros se grăbea. Și apoi un altul. Iar apoi rușii au replicat, trimițând un șrapnel ce a explodat sus, în aer, lăsând un fum alb suspendat în cerul albastru ca o masă compactă asemănătoare unui nor. Și așa a durat până când douăsprezece sau cincisprezece ghiulele au trecut între cele două tabere. Până la acest moment trăgătorii cavaleriei noastre, se retrăgeau dincolo de culme. I-am urmat și am descoperit că două batalioane de infanteriști și lăncieri se aflau în coloana imediat aflată în urmă, cu vânătorii așezați pe cuferele lor, în spatele unui mic banc de nisip ce controla povârnișul ce ducea spre ruși. Dar ultimele persoane abile au refuzat să profite de aceste mici aranjamente și s-au retras în liniște, dispărând dincolo de dâmb și de mica ridicătură de pământ unde începuse fuga noastră, lăsând câțiva trăgători împrăștiați pentru a le ocupa. Bașbuzucii noștri au avansat din nou și au schimbat împușcături cu ei, dar rușii nu urmau să se mai arate, așa încât am mers cu toții acasă. Pierderile de ambele părți au fost un bașbuzuc mort sau luat prizonier și un cazac mort – pe care turcii, cu o rapiditate și o prezență de spirit, și o totală lipsă de adevăr, ce mi-au plăcut foarte mult, le-au amplificat imediat. [...] //

²² *Giaour*.

Aceasta a fost singura dată când am văzut trupele neregulate turcești p. 308 ciocnindu-se cu cazacii. După câteva zile, am avut norocul să văd pe același teren repetându-se scena, cu foarte puține modificări. Rolul dușmanului a fost luat de cinci cazaci. Comandantul turc a ordonat cavaleriei sale de linie să facă popas foarte departe. Bașbuzucilor, vreo sută sau pe aproape ca număr, li s-a cerut să se apropie de dușman. Pentru a îndeplini această cerere, unul sau doi dintre cei mai curajoși se aruncau în galop din când în când înainte, strigând „Allah!” și arătând de parcă s-ar duce să mănânce pe fiecare necredincios de pe fața pământului și învârtindu-se în cerc cu viteza focului (nu se apropiau niciodată de dușman la mai mult de patru sute de yarzi), pentru ca brusc să se retragă să-și recapete forțele. Cazacii rămăneau pe loc, răspunzând focului și, asemeni turcilor, înțeleg viteza cailor la momentul tragerii. <Și astfel> formau o imagine destul de pitorească, cu lăncile atârând în spatele lor și cu cozile lungi ale cailor fluturând în aer. Asta a durat până când un corp de aproape o sută de noi cazaci au trecut de trăgători foarte ușor și au avansat. Desigur, noi ne-am retras. Totuși, cele două coloane negre, despre care se presupunea că reprezintă mai multe escadroane din cavaleria rusească, au rămas de bunăvoie în depărtare. Cazacii ne-au urmărit pentru un timp și s-au retras tocmai când noi ajungeam sub liniile de la Calafat. În care am intrat de îndată, fiind conduși în față de opt bașbuzuci ce mergeau pe jos, obligați a-și face această intrare degradantă drept pedeapsă pentru comportamentul lor neadecvat în fața dușmanului. [...] //

Oricât de rău ar fi fost <la Vidin>, am găsit Calafatul într-o stare și mai rea. p. 450 Toate proviziile au trebuit să fie aduse de la Vidin. [...]

Mi se pare (ca urmare a observațiilor mele) că resursele armatei turcești sunt considerabile. Soldații turci sunt, din punct de vedere fizic, mai puternici decât oricare dintre bărbații din orice armată pe care am cunoscut-o până acum. Ei au în comun cu țăranii turci obișnuiți musculatura puternică și fețele oacheșe, care exprimă sănătate și bărbăție. Îmbrăcămintea lor constând din fes, o tunică scurtă albastră, ascunsă de obicei de o manta albă, lungă, largă și desfăcută, este aspră ca material și, sub influența conducerii proaste și delapidatoare a turcilor, devine adesea jerpelită și uzată în ultimul hal. Dar, dacă în condiții normale aceasta ar fi rezistat și nu ar fi ajuns nici urâtă și nici neostășească, atunci, în această privință, ar contrasta în mod avantajos cu veșmintele neîndestulătoare și demne de milă ale pedestrașului englez. Ei, <turcii>, sunt lacomi atât în ce privește hrana cât și băutura. Referindu-ne la ultima, se putea bea atât de mult pentru că nu exista nicio pedeapsă pentru beție în armata turcească, iar un bărbat care, printr-o rară ocazie, se lăsa pradă viciului, era privit ca unul care a căzut într-o ciudată capcană și nu ca un vinovat. Buna-cuviință din limbajul și manierele întâlnite între ei contrastează, din același punct de vedere, în mod ciudat cu obiceiurile soldaților francezi și englezi. Odată am fost asigurat de către un domn englez, ce a petrecut mulți ani în Turcia în calitate oficială, că a fost pus în situații care l-au obligat să trăiască cu doamnele și copii înconjurați de soldați turci, și că nu a întâmpinat nicio dificultate, iar turcii nu au spus nimic nepotrivit în momentele lor de destindere. Cerul știe că asta e mai mult decât se poate spune despre trupele creștine pe care le cunosc.

[...] Manevrela infanteriei turcești au corespuns foarte bine scopurilor. Iar în ce privește curajul, nu pot vorbi din experiența proprie. Dar, dacă este să dau crezare prietenilor mei din Calafat, în care-mi puseseam multă încredere, „turcul” (cu corectitudinea caracteristică liderilor) dovedește curaj în acțiune. Cavaleria regulată este recunoscută a fi una proastă. Bărbații sunt la fel ca cei din infanterie; dar caii lor abia dacă sunt precum căluții măcelarului, scunzi și aspri, întru totul diferiți de micii anatolieni călăriți de către trupele neregulate; săbiile lor (doar dacă nu le-au schimbat pentru ceva mai bun) sunt demne de milă, fiind specimene p. 451 jalnice ale celei mai rele // impresii despre sabia dragonului european și mai degrabă asemănătoare jucăriilor copilului decât armelor pentru bărbați. Lipsa de pregătire a ofițerilor este de nedescris. Și, drept consecință directă, întreaga armată este, în ce privește intrarea în luptă, demoralizată și lipsită de valoare. Iar în ce-i privește pe bașbuzuci am vorbit deja despre ei.

„Curajoși, supuși, cumpătați în modul lor de a trăi, foarte preciși în ce privește momentul tăcerii, al rugăciunii, cu respect față de ofițerii lor; un corp sănătos și viguros”²³. Astfel, Montecuculi scriind acum două secole, îl descria pe soldatul turc al timpurilor sale și tot astfel, cred că pot fi descriși și astăzi soldații turci din armata regulată. Dar doar rangul și trecutul unei persoane sunt demne de respect, căci despre majoritatea dintre ofițeri se poate spune orice, numai că sunt inferiori soldaților pe care-i comandă, nu. Și aici ar trebui să mai fie adăugat că, la gradele inferioare, ofițerii din serviciul turc dețin o poziție foarte diferită de cea a omologilor lor din armata europeană. Cei care sunt ridicați până la rangul de căpitan, inclusiv, nu se bucură de niciun respect superior acelora datorat soldaților din rândul cărora au fost aleși. Cred că își cunosc partea practică a îndatoririi lor așa cum ar putea-o ști și un caporal european. În restul privințelor sunt excesiv de ignoranți până într-atât încât sunt, în general, incapabili să scrie și să citească. Aparent, sunt neglijenți din cale-afară și, cu hainele pătate și ponosite, cu majoritatea nasturilor căzuți iar cu restul neîncheiați și cu cele mai murdare cămăși arătându-se de dedesubt, se prezintă ca o priveliște în general, neîngrijită și în neorânduială, care în țările civilizate denotă un om ce a dormit o săptămână fără să-și dea jos hainele. Din punct de vedere social ei abia pot ține locul unor subofițeri englezi. Un căpitan turc în prezența colonelului său ia poziție de drepti, salută la fiecare cuvânt și poate, după toate astea, să ia o palmă peste ceafă. În tot acest timp este nemaiauzit a-l ruga pe marele om să se așeze sau a-i arăta orice semn al bunelor maniere, doar pentru că este căpitan. Dar, dacă acești oameni nu sunt cu nimic deasupra soldaților obișnuiți, cu toate acestea ei sunt, în toate împrejurările, cu nimic mai prejos. Din acest punct de vedere, pot fi considerați oameni mai buni decât superiorii lor militari. <Iar, postul> de la bimbașă²⁴ sau maior în sus, până la ofițerii turci, aparține unui om dintr-o altă clasă socială. De obicei, el nu și-a croit drum în serviciul militar, ci își datorează poziția rangului deținut de familie, de a fi fost purtătorul pipei pașei sau mai rău de atât, al oricărui alt tip de favoritism de proastă reputație. Și nu numai că este complet incompetent

²³ În franceză în original.

²⁴ Comandant în vechea armată turcească ce avea în subordinea sa 1 000 de soldați.

din punct de vedere militar, dar deși întreg Imperiul otoman îl consideră a fi un gentleman, eu cred că el nu poate fi încadrat decât printre cele mai demoralizate și inutile ființe de pe pământ. Iar în ce-i privește pe generalii turci, precum cei pe care i-am întâlnit (văzuți ca oameni de arme), aceștia sunt de-a dreptul idioți.

Dar, unii dintre ei, deși nu sunt turci la origine, fac cinste armatei turcești. Poloni, unguri, membri ai oricărei nații asuprite de pe fața pământului se adună în partea asta, martiri (conform propriilor lor relatări) ai dedicării pe care o manifestă față de cauza țării lor. Și, abandonându-și propria credință, pentru început sunt admiși, prin ce mijloc nu prea înțeleg, cu funcții în armata turcă. Mulți dintre ei sunt fără valoare, atât ca oameni cât și ca soldați, dar totuși printre ei se mai găsesc câțiva ofițeri buni și probabil și câțiva oameni cinstiți a căror singură vină a fost aceea că au luptat pentru țara lor și au ajuns să fie convertiți la islamism datorită foametei îndurate și nenorocirii.

Unul dintre cei mai buni a fost Murad Bei, acum Murad Pașa. I-am ascuns numele adevărat pentru că poate nu i-ar plăcea să-l readuc în față pentru a fi admirat de către toți. Era un polonez. Un bătrân uscățiv, fără vlagă, cu o privire pătrunzătoare și o barbă stufoasă și cu aerul unui vechi ofițer de husar. A luptat în Spania, Portugalia, Algeria și cred că în fiecare țară în care au fost lupte și se putea arunca în mijlocul lor. Și acum, cu rangul unui colonel de cavalerie, a fost numit în mod oficial al doilea la comandă pentru a supraveghea și deține adevărata autoritate asupra unui băiat cu titlu de pașă pe care turcii îl aleseseră spre a-i încredința un post de o oarecare importanță. El putea bea, // înjura și (unde ar fi p. 452 existat vreun european care nu ar fi putut) să se ia la harță cu oricine. În ciuda tuturor acestora, era un soldat și un gentleman și, drept urmare, activitatea sa întâmpina rezistență și era limitată de către turcii cei imbecili. Pentru aceștia din urmă, în special pentru cei care aparțineau cavaleriei, simțea cel mai adânc dispreț. Murmurând dezaprobator, oftând și înjurând la fiecare răsufflare, obișnuia să spună că ofițerii din cavaleria turcă „sunt demni de milă pentru toată lumea”²⁵. Cu mânia în suflet și cu boala în trup – pentru că a suferit de febră pe tot parcursul vremii cât am stat cu el – beiful a avut mult de furcă. Obișnuiam să-l găsesc șezând în pat în zemlikul său nenorocit, cu fața la perete și cu spatele la lume, catadicsind să răspundă câteodată tuturor întrebărilor între un geamăt și un oftat și ghemuindu-se în așternuturi cu aerul unui om care se pregătește să moară și nimic nu-i va sta împotrivă. Apoi se întorcea cu fața și se uita lung în jur cu o privire întunecată, plină de confuzie, neliniște și durere, precum un leu bătrân și bolnav. Căzând pe pernă cu un mormăit, își aduna gândurile și îi înjura pe turcii idioți ce se aflau la comandă, bând la început puțin rachiu, apoi din ce în ce mai mult pentru ca, în cele din urmă, blestemându-și și ocărându-și superiorii militari prin diverse expresii, să se simtă mai bine și să devină resemnat și chiar vesel. Într-adevăr, cred că bătrânul gentleman era grav bolnav și tratamentul medical de mai sus, din câte am văzut, era singurul pe care-l accepta. În această ultimă și resemnată stare, obișnuia să-i facă plăcere să ne înfățișeze senzațiile sale cu diferitele „plecări” datorate rachiuului. „Primul este foarte prost – spunea el, luând o față îngrozitoare de dezgust pentru a

²⁵ În franceză în original.

exprima violența la care se ajungea în sentimentele sale atunci când punea <paharul> jos – al doilea este mai bun și, după acesta (iar aici înfățișarea sa căpăta o strălucire de nestăpânit), celelalte vin precum săniile”. Prima parte a afirmației sale era singura asupra căreia am avut vreodată dubii.

Nu ar trebui să mă chinui să ascund numele prietenului nostru apropiat, Yacoub Aga, brav conducător al bașbuzucilor – adică i-ar fi condus, dacă aceștia ar fi acceptat să-l urmeze – căci el, bietul om, este deja mort și este puțin probabil ca spiritul său să fie deranjat de ceea ce spun despre el. Era un polonez cu o înfățișare aspră, având o mustață roșie, un nas cârn și trăsături de calmuck²⁶; un om curajos, cumsecade și prietenos; un jucător și un glumeț. Și, oricât de urâcios putea fi, reușea totuși să rămână un om și un soldat. Și-ar fi vândut un cal dacă ar fi putut și, de fapt, a și vândut unul către *Flecăreala de Seară*²⁷ (despre a cărui înfățișare impozantă, atunci când era călărit, trebuie să-mi rezerv plăcerea de a vorbi). Vorbea o franceză stricată, atât de ciudat de imperfectă, încât într-adevăr merita cea mai mare recunoaștere pentru cât de întinse și complete erau nebuniile la care recurgea pentru a comunica cu noi în acest limbaj deficitar. Când mă gândesc la realizările lui pe acest front, când îmi amintesc chipul său, în centrul unei gloate admirative, descoperindu-ne nouă cu o încredere totală combinațiile prevăzute pentru o bătălie fantastică despre care afirma că mai era puțin pentru a avea loc, iar planul pe care l-a anunțat el însuși – Yacoub Aga, căpitanul bașbuzucilor – l-a creat și l-a expus în mijlocul aplauzelor pline de respect ale unui cerc de pașale turcești adunați în consiliu, chiar nu știu dacă să admir mai mult gravitatea sa nepăsătoare și chipul îndrăzneț sau credulitatea noastră. Cert este că omul trebuie să creadă în ceva, și în lipsa unor lucruri raționale alege iraționalul. Așa și noi, venind tocmai de la Vidin cu scopul de a vedea o luptă, eram hotărâți să credem, în ciuda oricăror obstacole, că o bătălie va avea loc. Și decât să renunțăm la orice speranță, eram gata mai degrabă să subscriem oricăror acte de credință pe care Yacoub Aga ar avea plăcerea să le înfățișeze.

p. 453 Se lăuda că el nu a fost niciodată convertit. Și, deși era obligat să ascundă cu grijă acest lucru în fața oamenilor săi, nouă ne-a oferit în intimitate multe dovezi de creștinism atunci când mâncam un cârnat fierbinte. „Este un lucru mai bun decât salamul”²⁸ spunea Yacoub Aga, plescăind din buze. Și spunând acestea cobora de pe cal, sugerând că se ducea pentru câteva momente să studieze planul campaniei, așeza o santinelă la ușa zemlikului, pentru a // asigura intimitatea meditațiilor sale și apoi, afundându-se cu noi în adâncimile sale subterane, se desfăta cu un cârnat mare de Bologna, pe care unul dintre noi i-l ascunsese în buzunar. Pentru toate aceste virtuți ce încă le avea, mă încred în sfinții bisericii catolice că vor avea milă de el!

Una dintre cunoștințele noastre cele mai amuzante a fost domnul cu care am avut onoarea de a dormi pe masa de biliard. Era un polonez înalt și palid, respectuos și sarcastic și plin de povești absurde despre coreligionarii săi turci. Cât

²⁶ *Calmuck*. Reprezentant al unui grup din neamul mongol ce trăiește în Rusia sau China.

²⁷ Poreclă dată unui cotidian britanic. Probabil este vorba de „The Evening Standard”, care apărea la Londra din 1827.

²⁸ În franceză în original.

de adevărate erau aceste povești – dacă a permis cuiva să eșueze într-o adeziune servilă până la pragmatism – nu pot spune. Dar, adevărate sau nu, poveștile sale erau redată cu o cunoaștere și o imitare a obiceiurilor turcești care le făceau plăcute auzului. Cu riscul de a eșua a doua oară, nu pot rezista să nu spun una dintre ele. Un ofițer turc și unul rus s-au cunoscut cu ocazia unui armistițiu. Pe când conversau împreună, s-a ajuns să se discute din punct de vedere comparativ despre disciplina și supunerea dusă până la perfecțiune la care au ajuns trupele lor. Pentru a da un exemplu, rusul își cheamă ordonanța. „Ivan, spune el, vei merge la cutare tutungiu. Vei cumpăra o oca de tutun. Plătește pentru ea și adu-o direct la mine”. Ivan salută și pleacă. Rusul își scoate ceasul. „Acum Ivan merge la tutungiu. Acum plătește pentru tutun. Acum vine acasă. Acum este pe scări. Și acum iată-l aici. Ivan!”. Ivan intră înăuntru, salută și înmânează tutunul. „Foarte bine”²⁹, spune turcul cel gras cu o plecăciune binevoitoare, închizându-și senin ochii pe jumătate. „Într-adevăr foarte bine, dar ordonanța mea va face întocmai la fel. Mustafa!”.

„Effendim!” spune Mustafa, năvălind în cameră și atingându-și bărbia și fruntea într-un curios dublu salut al soldatului turc. Primește aceleași indicații, cuvânt cu cuvânt, și pleacă. Stăpânul său trăgea după sine un ceas imens de buzunar, după cum le place turcilor, și începe, imitându-l pe rus să puncteze fiecare presupusă acțiune a lui Mustafa. „Acum pleacă. Acum este acolo. Acum plătește. Acum vine acasă. Acum este aici. Mustafa!”. „Effendim!”, răspunde Mustafa, iarăși năvălind înăuntru. „Unde este tutunul?”. „Nu mi-am găsit încă încălțările!”³⁰.

Obișnuia să jure în mod solemn că a văzut un ofițer turc judecat de o curte marțială și pedepsit cu multe lovituri de nuia; că tribunalul era pus în încurcătura de a nu ști la care extremitate a corpului să-i fie aplicată <pedeapsa>; că hagiul³¹ ce asista, la care s-a recurs pentru a se ieși din dificultate, s-a întors plin de smerenie către filele Coranului său până când lumina inspirației religioase l-a atins și a strigat: „Peste fund”. Cum eticheta turcească cerea ca vinovatul să devină o victimă supusă, prizonierul a adus o nuia și i-a dat-o ofițerului superior spunând într-o încercare demnă de milă de a se binedispune: Ai putea fi bun?³². Numai că numitul superior a fost atât de bun încât l-a dăruit cu o ciomăgeală, pe care toți membrii curții în mod alternativ au repetat-o plini de râvnă, preluând bățul de la superiorul lor într-un ritm oriental. Dacă vreun grup bine informat, cunoscător al serviciului turcesc, s-ar ridica indignat la auzul acestei povești, ar trebui să se ducă și să se lămurească cu polonezul cel înalt care a inventat-o. Nu garantez pentru adevărul spuselor sale.

Aceștia și un bimbașă kurd³³, probabil un soldat la fel de bun ca oricare, erau cei mai buni dintre cunoștințele noastre. Oricare ar fi fost antecedentele lor, respectabile sau nu, nu pot spune. Dar erau tovarăși foarte buni și foarte ospitalieri. Mulți dintre noi am fi petrecut o seară ce s-ar fi dovedit plăcută în zemlikurile lor

²⁹ *Pek guzel.*

³⁰ Este redată și traducerea turcească a răspunsului lui Mustafa: *Papouchler boulmadin.*

³¹ Molla.

³² Este dată și traducerea turcească a întrebării: *Bouyouroun.*

³³ *Courlandish bimbashi.* Locuitor al Curlandiei, regiune istorică și culturală aflată în vestul Letoniei. De la finalul secolului al XVIII-lea și până în 1918 a aparținut Imperiului Rus.

pline de fum, dacă puricii ne-ar fi lăsat în pace, și i-am fi asistat în ceea ce părea principala lor ocupație în momentele de liniște: băutul ceaiului. „Vreți un ceai? era invitația obișnuită de fiecare dată când apăream. Și „un ceai, încă un ceai” precum și multe alte ceaiuri bune peste acestea obișnuiau să fie băute într-un mod care ar fi p. 454 // încântat societatea pentru promovarea abstenenței <de la băutură>³⁴ dacă nu ar fi știut că acest „ceai” era în mare parte un punct destul de tare pe bază de rom făcut cu ceai în loc de apă.

Dar, dacă printre acești străini erau oameni buni, majoritatea era formată din șarlatani, neisprăviți și fanfaroni inutili, cum cred că rareori au fost vreodată adunați într-un grup. Ca un exemplu din prima categorie, cel care l-a cunoscut vreodată pe francezul P sau „bunul și bătrânul papă P.”³⁵, după cum se autointitula în momentele sale de drăgălășenie, aruncând un ochi patern asupra posibilității de a te implica într-o afacere cu căluți de povară, nu se va mai gândi la medicul-șef. Imi și imaginez că-l văd acum, odihnindu-se întins între blănuri, fluturând o mână în mod oratoric prin aer, pe când vorbea pe larg și cu efuziune despre dedicarea față de profesia sa, marele devotament (care-i permite să fie exagerat și fanatic) pentru principiul onoarei, despre diversitatea luptelor și virtuților în general. „Sunt piatra de hotar a Franței”³⁶ spunea el. Ce a vrut să spună, nu am înțeles foarte bine niciodată. Probabil că era o lumină menită a-i conduce pe cei de-o naționalitate cu el³⁷, un misionar adus acolo de soartă pentru a arăta sălbaticului până la ce stadiu sublim se poate ridica natura franceză. Și în acel tărâm barbar el deținea întreaga onoare franceză. El și Franța reușeau să treacă peste. Căci bătrânul P., fiind atunci un creștin, a luat asupra sa misiunea de a deveni turc. Doamna P., auzind de la Constantinopol aceasta și împotrivindu-se existenței a încă trei doamne P. prevăzute de legea islamică³⁸, a mers să se plângă la ambasada franceză. Și ultimul lucru pe care l-am auzit despre „bunul și bătrânul papă” a fost că ambasada i-a tras o săpuneală zdravănă și că, având un fes pe cap, cu aspectul unui moșneag turc și cu manierele celui mai voinic dintre bătrânii francezi, bătrânul convertit rezista cavalereste împotriva a ceea ce părea a fi o perspectivă corectă de a fi rupt în bucăți între bătrâna sa soție și noua religie.

Apropo, jalonul locuia la Șumla³⁹. <Acesta> avea, totuși, un frate la Calafat. Ultimul, un bîmbășă dintr-un regiment de cavalerie al cărui nume l-am uitat, era un om de o prezență falnică și impozantă, cu o afectată alură militară, cu obiceiuri ostășești. Și avea reputația (una uimitoare dacă stai să te gândești) de a fi unul dintre cei mari palavragii și prea puțin destoinici executanți din serviciul turc. Într-o zi, pe când eram la masă, a intrat amețit dintr-o recunoaștere sau vreo altă

³⁴ *Temperance Society*. Societatea Americană pentru Abstenența de la băutură (American Temperance Society) a fost înființată în 1826 în orașul Boston, extinzându-se și la nivelul țărilor din Europa și Asia.

³⁵ În franceză, în original.

³⁶ În franceză, în original.

³⁷ *Gentiles*.

³⁸ Coranul prevede pentru musulmani posibilitatea de a avea 4 soții, cu obligația de a le oferi tuturor același tratament și aceleași condiții de viață.

³⁹ *Schoumla*, oraș, Bulgaria.

operațiune militară, ceea ce i-a dat drum liber atât delațiunii cât și îndrăzelii ofițerului din cavaleria ușoară și avea un aer de indiferență sumbră ca și cum tocmai ar fi parcurs integral *Micul Război* al lui Decker, incluzând prefața și notele lui M. Ravichio de Peretsdorf⁴⁰ asupra rușilor. Dar era prea uzat pentru a vorbi despre el. L-am invitat, bineînțeles, să cineze cu noi și a luat loc mușcând din merindele sale și scoțând fraze în mod alternativ, cu aerul unei mari decizii militare ce urma a avea loc. „Mâine – câmp, câmp, câmp – voi recurge la o lovitură prin surprindere”⁴¹. „Dumnezeu să-mi mântuie sufletul! - spuneam eu, mai degrabă ca un laș decât ca un cutezător, dar adunându-mi totuși curajul – aş putea, ca un ucenic în ale artei războiului, să asist la o operațiune militară atât de instructivă? Și pot să întreb asupra naturii acestui atac?”. El a făcut o plecăciune cu aerul unei înalte politeți militare, gândindu-se câțeva vreme cu seriozitate asupra propunerii, încât am simțit că muscalii nu vor avea nicio șansă în fața lui. „În satul cutare – câmp, câmp, câmp – există – câmp, câmp, câmp – cinci sute de porci!”. Și câți ruși le purtau de grijă? *Niciunul*!”⁴².

„Ofițerii cavaleriei turcești inspiră milă tuturor” după cum spunea Murad Bei. Și aceia pe care puterile străine obișnuiau să-i trimită pentru a-i ajuta, nu ameliorau întotdeauna situația. Pe când eram la Calafat, doi francezi, ofițeri sus-puși în cavaleria franceză, au sosit, împrumutați la turci cu amabilitate de către guvernul lor ca instructori în arta echitației pentru cavaleria turcească. Îmi amintesc că mă gândeam, înainte să-i văd, că trebuiau să fie mari lingăi înainte să înceapă a-și instrui bunicile turcoaice, care, dacă nu pot face nimic altceva, cel puțin pot călări. Dar nu mi-am putut niciodată imagina realitatea șocantă // pe care o formau. Oamenii pur și simplu nu puteau călări deloc. Într-o zi l-am scos pe unul dintre ei, p. 455 punându-l pe o șa de vânătoare englezească. Nu am ajuns prea departe, căci înjurând destul de tare cât să arunce în aer un depozit de praf de pușcă, ne-a anunțat, vorbind foarte clar și hotărât că, dacă nu ne oprim, el o să cadă lat. Cineva a făcut schimb de șei cu el, dându-i de data aceasta o șa de husar și am mers liniștiți în galop mic. Dar o nouă izbucnire ne-a atras atenția că domnul instructor era pe cale să cadă și de pe această <șa>. Pe scurt, eram îndreptățiți să ne îndoim că a fost făcută până atunci vreo șa pe care să se poată așeza și, chibzuind îndelung asupra circumstanțelor, am decis că era cel mai prost călăreț din lume, cu excepția lui Spero Flamboyales.

Respectul meu pentru școala de călărie franceză este foarte mic. Îmi întemeiez opinia nu numai pe acțiunile acestor oameni, care erau cazuri rare, ci pe următoarele observații asupra tuturor ofițerilor francezi. În mod contrar obiceiurilor englezului și ale beduinului, care în general călătoresc la pas și în caz de urgență o iau la galop precum o rață ce se îndreaptă spre apă, francezul este într-o goană continuă într-un galop furios, stând cu aerul unui om care realizează un priceput balans și arătându-se chiar mândru de propria deșteptăciune. Acest tratament sever

⁴⁰ Karl von Decker (1784–1844) general și strateg militar prusac. Lucrarea menționată în text, *Der kleine Krieg* a fost publicată pentru prima oară în 1822, iar traducerea sa în franceză s-a făcut în 1827.

⁴¹ *Coup-de-main*. Manevră militară care se bazează pe rapiditate și surpriză pentru a reuși.

⁴² Sublinierea aparține autorului.

se vede, după cum ne putem aștepta, pe picioarele calului. Îmi amintesc de o ordonanță franceză sau un soldat cu rol de servitor aducându-mi un cal robust, de Barbaria, pe care dorea să-l vândă pentru stăpânul său. Picioarele animalului erau atât de lărgite de atele încât erau literalmente cilindrice; egale ca mărime jur împrejur precum stâlpii. Ordonanța se uita la aceste picioare mari cu o satisfacție deosebită. Și, arătându-mi-le cu mândrie, și-a lăudat animalul cu aceste cuvinte: „Cât este de puternic!”⁴³.

În mijlocul acestor scene curioase pe care tabăra turcească ni le oferea, am fost încântați să vedem un gentleman, englez prin caracter și rang, comportându-se el însuși în acest mod și remarcându-se în această gloată păgână ce îl înconjura, evitându-l îngrozită că ar fi putut prezenta încredere în țara sa natală. Am uitat cu ce ocazie, dar am avut parte de o cină foarte importantă. Au asistat cei mai distinși desfrânați din Vidin și Calafat. Prietenul nostru cel respectat, englezul, era și el acolo. „Doctori fără diplome, ofițeri fără comandă” a bombănit el, aruncând priviri furișe de dezgust către musafirii adunați. Și astfel a stat, adăpostindu-se între doi dintre cei care formau grupul nostru, adunându-și pe lângă corp pulpanele hainei pentru a nu le permite vreun contact pângăritor. Și m-am gândit „Ce dracu’ a venit să facă pe această galeră?”⁴⁴.

Iar în ce ne privește pe noi, toți ceilalți, nu eram preocupați de asemenea scrupule. Găsindu-ne, după cum spune proverbul francez, printre lupi, am început și noi să urlăm plini de elan. Toți prietenii noștri dragi erau renegați și refugiați; oameni care, fie că era drept sau nu, ar fi fost spânzurați în țările lor de baștină. Deci, am înotat minunat în direcția curentului dat de sentimentul general și în tot acest contact al nostru cu ei și-au recunoscut în mod tacit statutul și faptul că în țările lor ar fi fost spânzurați datorită <lipsei> simțului moral. Și nu sunt sigur, dar cred că am avut dreptate în a nu ne exprima manifestările noastre de indignare p. 456 virtuoasă. Una este pentru un om, gras și bogat, să țină la religia sa, și altfel // o prețuiești când ești înfometat. Nu am discutat niciodată probleme religioase pe stomacul gol și nici nu am considerat că este dreptul nostru să-i judecăm pe cei care au făcut-o și care au fost conduși de inspirație la rezultate cel puțin ciudate.

Trebuie să spun că păcatul apostaziei îi determina să se învinovătească; și nu e de mirare. Cum nu aveau nici o religie, de ce să nu și-o schimbe pe cea oficială după cum doreau? Așa cum un pribeag în Africa ar putea să-și schimbe un fetiș cu altul, răzându-și de amândouă și dorindu-și să se înțeleagă bine cu oamenii în mijlocul cărora se afla. Așa încât, mi-am repetat aceste argumente și le-am îmbinat cu înțelesul doctrinei protestante, pentru care, totuși, nu conta foarte mult dacă un om era turc sau papistaș. Eu cel puțin, am fumat pipa păcii cu oricine era doritor să găsească tutun (fiindcă eram dependent de tutun și generos în a-l oferi), adică cu toată lumea.

Aceasta era energia și iscusința cu care conducătorii turci întreprindeau acțiunile de recunoaștere a dușmanului astfel încât în această perioadă s-a pus

⁴³ În franceză în original.

⁴⁴ În franceză în original. Termenul de galeră este folosit tocmai pentru a sublinia caracterul celor care formau majoritatea grupului: condamnați, păgâni, sclavi știut fiind faptul că denumea până în secolul al XVIII o navă cu pânze și vâsle, mănuită de aceștia din urmă.

întrebarea: oare Calafatul va fi asediat de zece, douăzeci, treizeci sau patruzeci de mii de ruși? În cele din urmă, rușii au mai avut încă un om în vecinătate față de cât era cerut pentru a face o mare acțiune de recunoaștere și l-au pus pe grasul de Achmed Pașa să transpire și să intre într-o stare de nervozitate în care era pregătit să aprecieze numărul lor la oricât ți-ai putea imagina. Achmed nu era un întreprinzător. El a reușit fie să obțină un succes prin bătălia de la Cetate, fie atunci a avut norocul de partea sa. Și, apropo, era un adevărat spectacol să-l vezi cum ne relatea povestea într-o franceză atât de stricată, scoțând la suprafață cele mai mici detalii ale acelei angrenări sângeroase în fraze scurte și ezitante, terminând-o pe fiecare cu un chicotit satisfăcut, datorat în aparență imaginii mulțumitoare pe care și-a creat-o în fața sa, dar care cred că mai degrabă avea drept cauză mulțumirea pe care o resimțea față de ingeniozitatea cu care reușise să ducă la bun sfârșit o frază elaborată. Totuși, după cum am spus, el a obținut un succes – cel puțin turcii spuneau acest lucru și nu eram noi cei care să poată spune că nu a făcut-o – și nu era deloc doritor să treacă prin riscul de a fi înfrânt, ceea ce ar fi fost o contragreutate. Deci, de fiecare dată când inamicul se făcea simțit prin câteva batalioane de infanterie și escadroane de cavalerie în afara tranșeeilor, Achmed începea a se ciondăni cu un mare număr dintre oamenii din personal, purtători de pipe și alți netrebnici, iar grupul începea să vâjâie și să bâzâie precum un roi de albine pe întreg cuprinsul parapetului, până când retragerea dușmanului îl lăsa pe pașa transpirând din nou la idea unei armate grozave pe care acesta trebuie să o aibă undeva, în rezervă, și cu libertatea de a se afunda din nou în casă și a se liniști cu o narghilea, cu o voință devenită mai fermă de a rămâne înăuntru zidurilor și de a nu tenta soarta prin părăsirea frontului de la Calafat.

Totuși, pe 8 februarie 1854, rușii au făcut o recunoaștere în forță. Nouăsprezece batalioane, cu tunuri și cavalerie (cel puțin așa ni s-a spus, căci din cauză că la momentul respectiv eram la Vidin nu am putut să vedem) s-au apropiat de Calafat, l-au inspectat cu privirea după care s-au îndepărtat din nou. În aceeași noapte se puteau distinge focuri în depărtare ca și cum satele erau incendiate. Bănuiala din tabără era că rușii se retrăseseră cu totul, distrugând satele pentru a-i enerva pe turci, în cazul în care s-ar hotărî să-i urmărească. La care, Achmed nu s-a mai ținut de prostii și a hotărât că trebuie să-l dibuiască pe dușman în chiar acea noapte și să vadă singur dacă este sau nu înconjurat.

Era o noapte senină și minunată, iar focuri îndepărtate încă licăreau la orizont, când în jurul orei 11 seara un grup mare a părăsit tranșeele, fiind comandat de pașa în persoană. Șase escadroane de cavalerie în coloane duble, urmate de patru tunuri s-au îndreptat spre Golenți, vreo două sute de bașbuzuci arătându-le calea în poziția de pușcași, ajutați fiind de un alt escadron de cavalerie de linie. Murad Bei, p. 457 polonezul, era printre // trupele neregulate și crezând despre el că este ultimul care ar lua acțiunea în derădere, eram hotărât să-l urmez.

Am descris deja drumul spre Golenți și dâmbul și șurele de fân unde am început o retragere degradantă data trecută. Drumul nostru din această noapte era la fel. Pe când ne apropiam de acest dâmb pușcașii au declanșat un foc puternic. Am stat să ascult vâjâitul gloanțelor inamice, dar nu am auzit nimic. Un fenomen care, după cum am descoperit ulterior, era datorat faptului că focul avea loc numai în

tabăra noastră și era îndreptat împotriva a doi cazaci ce fuseseră văzuți părăsind dâmbul. Moment în care Murad Bei strigând „Înainte!”⁴⁵ s-a grăbit, cu sabia în mână, având intenția de a înainta pe neașteptate. Și am călărit până sus pe culme și în jurul căpițelor de fân care îl înconjurau pentru a avea o vedere mai bună asupra șurelor arzând de lângă Golenți. În acest moment mă așteptam să găsesc o armată de cazaci gata de acțiune. *Flecăreala de Dimineată* și-a scos și a fluturat și ea un iatagan mare, prezentând astfel un spectacol grandios și de mare preț. Totuși, nici urmă <de ruși>. Dar pașa, care acum s-a alăturat dorințelor lui Murad Bei spre a merge „înainte” în loc de a-i asigura spatele cu cavaleria, s-a oprit, cred, la o bătaie de tun distanță față de Golenți, fără să vadă un dușman, fără să vadă nimic exceptând căpița ce ardea datorită focului deschis de artilerie din cine știe ce motiv, satul, șurele și poate luna. La aceasta, bineînțeles că Murad Bei s-a limitat să meargă târșându-și picioarele cu pușcașii săi, pentru a se pune la adăpost de propriile noastre gloanțe. Și după ce am tras vreo cinci focuri de armă, ne-am retras fără să vedem vreo ființă, cu excepția celor două santinele înaintate pe care le-am mișcat din loc la începutul acțiunii.

M-am întors acasă călărind alături de bătrânul Murad Bei, care, clătinându-și capul cu aerul unui om ce găsește cu adevărat povara vieții prea mare pentru el, scotea din când în când un geamăt sau mormăit, ceea ce însemna că era departe de a găsi o fărâmbă de ușurare. Dar reprezentațiile serii nu se terminaseră încă. Pe când ajunsesem la jumătatea drumului înapoi, când nici nu gândeam că-i vreun cazac prin preajmă, când singurele urme ale dușmanului erau luminile scânteind la orizont, ne-am oprit și am tras încă trei focuri de armă. Ni s-a răspuns prin trei împușcături îndepărtate venind din tranșee, ceea ce era un semnal de alarmă. Dacă acțiunile turcilor se înscriau într-o logică a acțiunii, cineva ar putea spune că ultimele dintre ele se datorau celui care-i ținea locul lui Achmed în Calafat, acesta deducând din focul de artilerie ce se apropia că inamicul ne răspundea. Oricum, am descoperit la întoarcerea noastră că tranșeele erau pline de trupe. Așa încât, am terminat această mare acțiune de recunoaștere, în care șapte escadroane de cavalerie și patru tunuri au fost puse în stare de alarmă, iar întreagă armată turcă s-a deșteptat în mijlocul nopții pentru a înspăimânta doi cazaci. Pașa a dovedit cu această prilej un curaj și o disciplină spartană demne de admirat. Într-un moment neașteptat, pe când ne retrăgeam, am fost surprinși de lumina și zgomotul făcut de împușcătura unui pistol întârziat: neînduplecatul Achmed trăgea asupra unui bașbuzuc.

Oricât de amuzante erau aceste fapte, noi nu am considerat că ele pot compensa pe termen lung neplăcerile care însoțeau poziția noastră de la Calafat. Când ne-am stabilit în cafenea, a fost instalată, la ordinele pașei, o pază formată din soldați într-o mică anticameră învecinată cu apartamentul nostru, pentru a ține la distanță intrușii. Ei admiteau pe oricine purta uniformă. Și a fost o întâmplare absolut normală că un mare căpitan⁴⁶ murdar, arătând ca un prost, a intrat fără să

⁴⁵ Este redată și versiunea în limba turcă a termenului în text.

⁴⁶ Este redată și versiunea în limba turcă: *Yuz-bachi*.

salute, inspectând în tăcere cu privirea camera, căutând prada, căscând gura la orice, uitându-se peste umărul fiecăruia, în cartea pe care o citea și, și-a satisfăcut curiozitatea, s-a strecurat afară. Totuși, dincolo de asta, am avut puține lucruri de care să ne plângem: paza îi ținea afară pe intrușii ordinari și nu am avut parte de mai multe neplăceri, în afara celor de neînălăturat legate de ședere. Dar, în acea // p. 458 perioadă, paza noastră era schimbată din post cu unul din oamenii din trupele auxiliare, care slujise o dată în armată și fusese dislocat și care, din necesitate, fusese chemat din nou sub arme. Nu știu de ce s-a procedat așa, dar păreau a fi mai puțin disciplinați decât cei aflați pe front și erau extrem de turbulenți. Făceau focuri mari în anticameră folosind lemnul nostru și aproape ne asfixiau cu fumul lor. Trăgeau cu ochiul prin ferestrele care-i separau de locul în care noi dormeam pentru a-și râde prin observații de obiceiurile noastre. Și vorbeau, țipau, se certau și chiar se luptau toată noaptea. Ne-am plâns pașei. Am primit multe promisiuni și am fost tratați cu respect, dar văzând că, în mod clar (cred că nu din rea-voință, ci pur și simplu din inerția care-l cuprinsese pe om) nu urma să se producă nicio schimbare în bine, am abandonat poziția și ne-am retras la Vidin. [...]

ELISE BONZÉ (ROSE POMPON)

Rose Pompon – pe numele adevărat Elise Bonzé – este o memorialistă atipică și, tocmai de aceea, mult mai interesantă decât ceilalți vizitatori străini ai ținuturilor românești. Pe ea nu o interesează peisajul țării pe care o străbate, aspectul orașului și al locuitorilor, relațiile sociale și problemele economice locale, iar oamenilor pe care îi întâlnește nu le acordă atenție decât în măsura în care aceștia devin admiratorii săi devotați și îndatoritori. Notele, pline de umor, au caracter absolut personal și se referă la aventurile ei amoroase care au adus-o pe tărâmurile îndepărtate unde, însă, ajutată de generozitatea cavalerului a cărui inimă o înrobise, s-a adaptat foarte bine și a trăit zile fericite, în lux și opulență.

Elise Bonzé era una dintre acele doamne cochete și galante pe care le produsese Parisul și le făcuse celebre în toată Europa mijlocului de veac. De origine plebee, deși nelipsită de oarecare avere, fusese crescută la Saint Denis și se măritase la 15 ani și jumătate cu un bijutier, om aspru, necioplit și vulgar, care nu împărțea idealurile ei pentru eleganță și viață ușoară. Deși adusese în casă o dotă de 14 000 de franci, soțul ar fi preferat să aibă o nevastă obișnuită, bună gospodină și dedicată căminului. De aceea, la un moment dat chiar i-a declarat că mai bine s-ar fi însurat cu o bucătăreasă decât cu o păpușă frumoasă și elegantă ca ea. Căsnicia nu durează și, peste un an și câteva luni, Elise părăsește domiciliul conjugal și se stabilește la Paris unde se angajează ca profesoară de franceză a copiilor unei ducese din Fobourgul St. Honoré. Dar nu stă mult în acel serviciu pentru că, la cea de-a treia lecție, află că ducesa fusese asasinată. Următorul loc de muncă este într-o cafenea din Pasajul Choiseul, frecventată de artiști italieni. Era casierită și toată lumea o plăcea. A fost curtată de un bariton, de doi tenori și de mai mulți bași, fapt ce o făcea să spună, cu mult haz: „Aș fi putut monta o operă cu aceia care îmi făceau curte.”

Se împrietenește cu o femeie de lume care venea adesea la acea cafenea și, nu după mult timp, decid să locuiască împreună. Într-o seară merg să danseze la localul „Mabille” unde sunt imediat remarcate. Prietena ei este aplaudată, ovaționată chiar și este poreclită *La Reine Pomaré*. Tot cu acea ocazie își primește numele și Elise, ce fusese comparată cu un trandafir: „Mais c'est une enfant une petite rose – une rose pompon! ROSE POMPON – ROSE POMPON! mon sobriquet était trouvé.” Porecla se potrivea perfect cu figura și tenul îmbujorat al tinerei debutante.

Celor două prietene ce-și aflaseră celebritatea prin dans le vine ideea să se producă pe o scenă consacrată. La „Théâtre de Variétés” este montat pentru ele spectacolul *Les Femmes de Gavarni* care are un enorm succes și în care ele dansau cadril. Elise începe să aibă o situație materială bună, își închiriază un apartament pe strada Fontaine Molière și are drept prim „protector” un conte. Admiratorii se înmulțesc și succed cu rapiditate. Iar între ei se numără și un român, prințul Palla, care nu înceta să se laude cu marile sale averi din Moldova. Când Elise cere să-i fie asigurată o rentă substanțială el nu ezită să-i promită 100 000 de franci pe care, însă, nu o achită niciodată. De aici încep toate tribulațiile tinerei și frumoasei curtezane care era decisă a nu se lăsa înșelată și păgubită. De aceea nu ezită să pornească la drum, spre o țară necunoscută, pentru a-și reclama drepturile. Întâmplările prin care a trecut la Iași – unde îl cunoaște pe fiul domnitorului care face o mare pasiune pentru ea - apoi la București, în plin război – unde sucește capul tuturor militarilor ruși, de la tinerii locotenenți la generali și până la comandantul suprem, feldmareșalul Paschevici – sunt consemnate, cu duioșie dar și multă vervă, în paginile sale de memorii, redactate la bătrânețe, în deceniul nouă al secolului, când era o femeie respectabilă ce trăia la țară și avea o avere substanțială. Aspectul ei era

acela al unei „mici burgheze, potolită și onestă (...) cu o față regulată, ochi vii, tenul încă foarte proaspăt, părul șaten, (...) o mină bună și arăta ca o femeie de treabă.” Așa o descrie gazetarul francez Ryno. după ce o cunoaște la o serată selectă dată de o prietenă din elită. Fără a ști la început cine este micuța necunoscută, acesta remarcă o discrepanță în vestimentația vizitatoarei: „Cu rochia ei de cașmir negru, făcută fără pretenții de un croitor lipsit de renume, ea purta la urechi niște magnifice diamante. Iar agrafa care-i prindea gulerul plisat era pur și simplu superbă. Accasta mi-a părut bizar.” Aflând mai apoi că burgheza cea de treabă a fost, cândva, o celebritate a cabaretelor, el o îndeamnă să-și scrie amintirile și, deși Rose Pompon a luat la început propunerea în râs, și-a revizuit primul imbold și a furnizat acestuia, în decurs de o lună, un manuscris gros care s-a bucurat de mare succes când a fost publicat, în foileton, în paginile periodicului „Gil Blas”. Apoi, în 1887, a fost tipărit în volum, la editura Paul Ollendorff din Paris, sub titlul *Les souvenirs de Rose Pompon*. cu prefața semnată de Ryno.

Constantin Gane a folosit extrase din această carte, în traducere liberă, în lucrarea sa *Trecute vieți de doamne și domnițe* (Ed. Junimea, Iași. vol. III, p. 221-229). Paginile în care dansatoarea își mărturisește aventurile bucureștene din 1854, când este primită în audiență de feldmareșal, devenindu-i apoi companioană în ultimele zile ale ocupației rusești în Principate, sunt expediate în doar câteva rânduri de autorul amintit (p. 230). De această perioadă s-a ocupat, pe larg, Adrian-Silvan Ionescu într-un episod al serialului de televiziune *București strict secret*, difuzat pe postul Realitatea TV. în toamna anului 2008.

[ROSE POMPON]

Amintirile lui Rose Pompon¹

p. 57

Într-o seară, la ieșirea de la italieni², un prieten mi-a prezentat pe prințul Palla; el s-a pretins îndrăgostit la nebunie de mine din ziua când m-a văzut dansând // prima dată și mi-a cerut să-l primesc la mine. La prima sa declarație serioasă i-am replicat cu fraza mea obișnuită: p. 58

– Fă-mi o rentă.

El nu păru să se emoționeze și mi-a promis o sută de mii de franci. Pe atunci eram foarte tânără și aveam slăbiciunea de a crede vorbele acestui parvenit meridional, cum se spune astăzi.

Au trecut câteva luni fără să-și țină promisiunea deși în fiecare zi aveam grija să-i împrăpătez memoria. Lucru promis, lucru datorat. Du-te Ioane și vezi dacă vine! Într-o bună zi m-a anunțat că va pleca la Iași, pentru că spunea el, mișelește, vrea să facă rost de fonduri în propria sa țară. L-am crezut. Trebuia să lipsească două luni; a trecut o jumătate de an fără să aud vorbindu-se de el. Nu mi-a plăcut niciodată să fiu înșelată și imediat m-am gândit // că suma pe care voiam să pun p. 59 mâna merita călătoria și trebuia să pornesc la drum.

Era destul de dificil să obții un pașaport. Când am spus că sunt măritată mi-au cerut autorizația soțului meu pentru a mă lăsa să ies din Franța. Nu aveam intenția să merg să i-o cer și nu am obținut permisul de trecere decât atunci când am

¹ Traducere după Elise Bonzé, *Les souvenirs de Rose Pompon*, IIIe édition, Paul Ollendorff, Paris, 1887, p. 57 și urm.

² Autoarea se referă la un spectacol de operă italiană.

prezentat angajamentul meu la diferite teatre, unde dansasem pentru marea glorie a picioarelor mele.

p. 60 Una dintre prietenele mele, numită Olimpia, care era iubita lui Philippe de M ..., trebuia, de asemenea, să părăsească Parisul și chiar Franța [...] mama tânărului, doamna ducesă de M ..., a cerut nu mai știu în numele cui, despărțirea celor doi îndrăgostiți [...] Olimpia părea disperată dar, în sufletul ei nu era decât pe jumătate, căci a venit cu mine la Iași pentru a-și regăsi // un prieten ce-i era foarte drag [...]. Deci, iată-ne plecate cu ardoarea a două tinere nebune, în căutarea adoraților noștri ...

Ne-am oprit la Viena unde am fost mult sărbătorite [...]. Timp de o lună a fost o adevărată bucurie care ar fi putut să ne facă să uităm țelul plecării noastre ... Din fericire, ideea de a merge să-mi dobândesc cei o sută de mii de franci, mi-a revenit și iată-ne din nou pe drum.

Nu am voit să-l anunț pe fugar de sosirea mea. Voiam să-l surprind [...] iar cel surprins <a fost> foarte dezagreabil. Nu a leșinat văzându-mă intrând la el [...]. Am crezut că era o nesperată fericire care îl adusese în această stare tristă.

p. 61 – Dar, îmi spuse el pe un ton, plin de disperare, nu știi că mă voi însura? //

– Ei bine, i-am răspuns, în acest caz am acționat de două ori bine, căci eu cred că e momentul să-mi dai suta de mii de franci promisă.

A început să râdă, cu amărăciune și tristul adevăr mi-a apărut, fără înconjur, înaintea ochilor. Prințul meu nu avea o lețcaie [...] O sută de mii de franci, Dumnezeu Mare! unde să-i găsească? Ar fi trebuit să întoarcă buzunarele pe dos întregii sale familii numeroase, fără a reuși să facă nici măcar un sfert din această sumă. Fusesem furată și nu eram deloc mulțumită. Dar ce era să fac decât să-l ridiculizez când avea să se ofere ocazia?

p. 62 M-am întors la hotel, unde eu și Olimpia ne luasem un apartament, și i-am povestit pățania mea. Totdeauna am avut nenorociri vesele. În ciuda seriosului meu necaz, nu am întârziat să râd, gândindu-mă la aerul deconcertat, totalmente plouat, // al acestui biet băiat atât de zglobiu la Paris, vorbind despre moșiile sale, despre comorile sale, despre sculele prețioase ale mamei sale. Contrastul este de-a dreptul caraghios, și am decis să-mi bat joc în mod deschis <de el> cu numeroșii tineri care ne asaltau ușa, imediat ce fusese cunoscută instalarea noastră. Cinam, cântam, dansam, când la noi, când la alții. Într-o dimineață, proprietarul hotelului ne aduce nota care se ridica la o mie două sute de franci. Ne-am privit pungile, nu mai aveam nici un ban. Ce să facem ?

p. 63 În acel moment critic, unul dintre noii noștri prieteni vine să ne invite să mergem să petrecem seara la el. – Vom juca, vom dansa. L-am trimis la toți dracii ! Era vorba de distracție ! Am declarat că, pentru mine a ajuns să fiu distracție pentru o grămadă de trântori care // ne trimit flori, fără a se sinchisi dacă am mâncat decent [...]. Destul timp pierdut, bani cheltuiți, toalete stricate fără profit ! și am declarat ferm că nu voi merge nici să joc, nici să dansez unde m-a invitat: de altfel aveam eu bani de pierdut ?

– În acest caz, îmi spuse prietenul nostru, mi se pare că puteți veni fără ezitare. La joc nu veți avea decât să ne câștigați galbenii ...

Această reflecție mi se păru cu bun-simț și, până la urmă, am acceptat invitația. Olimpia și cu mine ne-am dus la acea petrecere. Există o soartă pentru cutezători. Am jucat și, la trei dimineața, ne-am întors la hotel cu un câștig de două mii cinci sute de franci. Era un joc al sorții. A doua zi l-am chemat pe proprietar, i-am plătit integral și, eliberată de această datorie, am anunțat-o pe Olimpia că o voi părăsi chiar în acea zi.

– Îmi ajunge această existență, am zis. Nu vreau nici să-mi pierd culoarea, nici să-mi înroșesc ochii veghind cu asemenea prostănaci. Deoarece Dunărea este înghețată și nu pot reveni la dragul meu Paris, care mi se pare mai fermecător ca niciodată, în așteptarea orei întoarcerii, voi trăi izolată. Voi închiria o cameră modestă la niște evrei; voi mânca cu ei și totul mă va costa cinci franci pe lună. În acest fel, voi putea aștepta, fără griji noi, momentul plecării.

În ciuda tuturor celor pe care mi le-a spus prietena mea, chiar în acea zi mi-am executat planul și m-am simțit foarte bine. Oamenii de treabă la care eram se arătau absolut consternați de înțelepciunea și de liniștea mea // Culcată la ora nouă, p. 65
sculată dimineața, bujorii au renăscut pe obrajii mei. Eram mai Pompon ca niciodată. Din timp în timp mă duceam la Palla să-i fac o scenă; era pentru a mă distra pentru că nu speram nici măcar la o centimă.

Într-o zi am primit o scrisoare, fără semnătură și cu un scris schimbat.

[„] Doamnă,

O persoană care dorește să vă cunoască vă oferă trăsura pentru a merge să vă plimbați la Copou, unde vi se va alătura curând. Încredințați-vă în vizitiu, nu veți regreta nimic.

Sâmbăta aceasta.

Grăbiți-vă. [”]

Pe cîntea mea ! puteam să mă tem de vreo șmecherie a lui Palla, dar mă plictisiseam atât de tare încât nu am ezitat un minut, în ciuda aprehensiunii ce-o aveam (cunoscând personajul care, de mai multe ori, // mă amenințase cu aventuri rele), să p. 66
urc în caleașcă, care mi-a fost trimisă la ora fixată. Fie ce-o fi, mă făcusem foarte frumoasă – o rochie de catifea albastră, un mantou garnisit cu blană și o pălărie, asemenea, din stofa rochiei. Eram foarte reușită. Trebuie să fi totdeauna sub arme.

Iată-mă deci îmbarcată. Am traversat orașul în trap întins și curând ne aflam la șes. Unde mă ducea acest diavol de vizitiu cu chip bizar ? Nu știam nimic și, cum drumul devenea din ce în ce mai pustiu, m-am aplecat peste portieră și, în depărtare, l-am distins pe Palla cu un alt om, așteptându-mă în fața porții unui han. p. 67
Inima îmi bătea puțin mai tare ca de obicei recunoscându-mi prietenul nesincer, dar sunt curajoasă și // stăpânindu-mi nervii, mă pregătii pentru oarece luptă.

Dându-mi mâna pentru a coborî din trăsură, văzui pe chipul lui Palla că intenția sa nu era de a mă strangula pe loc. Era zămbitor și amabil și mi-a cerut iertare pentru acest incognito pe care a crezut de datoria sa să-l păstreze invitându-mă la o ultimă masă. Mi l-a prezentat de îndată pe prietenul său. Abia îmi aruncasem ochii asupra lui și am recunoscut pe prințul Ion³, fiul domnitorului⁴, pentru că-i văzusem de o sută de ori portretul în vitrinele negustorilor din Iași.

³ Ion Gr. Ghica (1829–1891), militar, diplomat și literat. A studiat la Freiburg, Paris și Geneva. Va deține poziții importante: ministru de război (1862, 1866) și de externe (1862–1863), agent diplomatic la Constantinopol (1872–1877) și ministru plenipotențiar la St. Petersburg (1878).

Palla pronunță un nume oarecare, prezentându-mi pe prietenul său. Am început să râd.

p. 68 – Știu foarte bine cine sunteți, i-am spus. Este inutil de a încerca să vă ascundeți. Aș fi foarte stângace să // mă fac că nu vă recunosc ... când figura dumneavoastră este atât de populară.

Atunci, cu bunăvoință, prințul Ion a recunoscut că aveam dreptate și că era, de fapt, fiul domnitorului. Mi-a sărutat mâna cu o eleganță absolut pariziană și am devenit cei mai buni prieteni din lume.

Întorcându-ne împreună la Iași, Palla, care părea vesel, mi-a zis că, dacă eram foarte amabilă, ar trebui să le ofer o cină

– O să vă trimitem tot ceea ce trebuie pentru aceasta, a adăugat prințul.

Am acceptat și, după masă, Palla s-a ridicat și s-a adresat prințului în limba lui stâlcită din care începusem să înțeleg câteva cuvinte. Inteligența mea m-a făcut să ghicesc restul [...]

p. 69 – Credeți, i-am spus lui Palla, în vreme ce-și punea mantaua îmblănită, că sunt atât de proastă pentru a comite de două // ori aceeași greșală? Asta nu! Purtarea dumneavoastră față de mine mi-a făcut din promisiuni necazuri și trebuie să fiți cu adevărat un om al acestei țări pentru a crede că nu ar trebui decât să ne lăsați singuri, pe prinț și pe mine, pentru a-i deveni amantă ! Haideți, domnule, ieșiți la răcoare dacă aceasta vă tentează, <la întoarcere> ne veți găsi așa cum ne-ați lăsat.

Palla a ieșit bombănind; el credea că, dacă mi l-a prezentat pe Ion, trebuia să fim chit [...] era un fel de a mă plăti. Abia plecase el, că prințul mi-a căzut în genunchi și mi-a făcut o declarație în regulă. Acum sau niciodată trebuia să-mi stabilesc *faimoasele mele rente*. „Sus”, l-am ridicat și l-am obligat să se așeze și să-și ia câteva zile pentru a reflecta la ceea ce i-am cerut [...]

*
* *

p. 70 Privind numeroasele scrisori de la Ion, etalate pe masă, îngălbenite de timp, degajând acel miros trist pe care îl au hârtiile vechi, mă întreb dacă mie, burgheza înțeleaptă de azi, mi-au fost scrise aceste epistole atât de înflăcărâte de dragoste, pe care nu le pot lega fără un regret și un surâs ... Este cea mai frumoasă poveste de dragoste a mea, cea mai sinceră, cea mai aleasă, iar anii se vor putea aduna peste mine fără ca amintirile să-și piardă intensitatea. Iată prima scrisoare pe care am primit-o de la Ion când abia îmi părăsisem locuința modestă de la evrei, pentru apartamentul splendid pe care mi-l aranjase el:

[„] Duminică dimineața

Încântătoare Rose, nu este bal mascat. Nătrăul nostru de mitropolit se opune. A considerat că avem destulă mascaradă în biserica sa. Așadar, la revedere, pe diseară. Comandă o cină dacă vrei.

Te îmbrățișez din toată inima”.

G ... ”

⁴ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domnitor al Moldovei (1849–1853, 1854–1856).

Și iar:

„Încântătoare Rose, te-ai gândit tu puțin la mine? Nu m-ai uitat? Toată noaptea nu am visat decât la tine; mi se părea că erai lângă mine, că te țineam în brațe, că te sărutam ... În sfârșit, că eram cel mai fericit muritor. Astă seară voi veni să te văd, dar ceva mai târziu pentru că trebuie să merg să asist la ședința unui așa-zis Jockey Club ...

Ard <de nerăbdare> să vină seara. La revedere, înger drag. Te îmbrățișez din tot sufletul. Iubește-mă cum te iubesc.

G ...”

Eram fericiți de toate avantajele lunii noastre de miere; dar curând, gelozia femeilor locale a început să tulbure menajul nostru. //

Ion era cel mai generos bărbat și tot ceea ce venea frumos în Iași era pentru mine. Dacă o femeie de condiție bună vedea o bijuterie frumoasă în vitrina celui mai de frunte bijutier și dacă intra pentru a o cumpăra, i se spunea: „Este vândută franțuzoaicei”. La fel pentru o mobilă, o stofă, un obiect de toaletă. Ion mă copleșea cu daruri. Tatăl său, informat de relația noastră, de cheltuielile ce le făcea, de vâlva care se producea, mi-a dat ordin, să părăsesc Iașii. Dar, cum nu-i recunoșteam nici un drept de a mă expulza, l-am refuzat sus și tare.

– „Veți spune stăpânului dumneavoastră, i-am zis, cu aerul cel mai trufaș, trimisului său, că nu are nici un motiv să-mi interzică mie personal, șederea la Iași. Dacă această măsură privește franțuzoaicele, sunt // atunci de acord să plec cu ele. Suntem trei aici: d-ra Olimpia, d-na X ..., amanta domnitorului⁵ și eu. Să fie expediate amândouă și eu le voi urma. Altfel, rămân” [...]

Acest limbaj foarte sigur, atitudinea mea hotărâtă ne-a oferit câteva zile de liniște de care am profitat din plin. Dragostea lui Ion s-a intensificat la această încercare de persecuție și pentru rezistența ce o opusesem, și a crescut până la punctul în care m-a implorat să mă căsătoresc cu el.

I-am atras atenția că eram măritată în Franța. Atunci victorios, mi-a citat exemplul contesei D ...⁶ care, cu toate că era legal măritată, s-a căsătorit cu puțini ani în urmă, cu prințul G ... St ...⁷. Povestea lor rămăsese celebră ... Iat-o în întregime, ea merită a fi relatată. //

⁵ Eufrosine Leroy, prietena franțuzoaică a domnitorului Grigore Alexandru Ghica, pe care o adusesse de la Paris și o instalase într-o casă la Iași. După încheierea domniei și stabilirea la Paris, se vor căsători.

⁶ Anne Gabrielle de Cisternes, vicontesă de Poiloue de Saint-Mars (1805-1872), scriitoare ce semna sub pseudonimul Contesa Dash. Deși măritată cu vicontele Saint-Mars atunci când îl întâlnește pe prințul Grigore Sturdza acceptă să vină cu el, în Moldova, și să se căsătorească. La intervenția tatălui acestuia, domnitorul Mihail Sturdza, căsătoria este anulată. Date bio-bibliografice și însemnările ei de călătorie privind spațiul românesc se găsesc în vol. IV al acestei colecții, p. 436–449.

⁷ Prințul Grigore Sturdza (1821–1901), al doilea fiu al domnitorului Moldovei, Mihail Sturdza. Pentru exercițiile sale de halterofil – ce înlocuise halterele cu un vițel – fusese poreclit „beizadea Vițel”. Prin intervenția tatălui primise gradul de polcovnic în armata rusă. Dar, în timpul războiului Crimeii și-a oferit serviciile sultanului și a primit gradul de general în armata otomană, sub numele de Muchlis Pașa. După încheierea ostilităților a făcut parte din comisia de trasare a noii granițe dintre imperiul rusesc și Basarabia. În 1859 va candida la domnie, apoi a fost membru în parlamentul Românicilor.

p. 82 [Urmează relatarea căsătoriei dintre contesa Dash și prințul Grigore Sturdza și avatarurile acesteia]

p. 83 Soarta contesei nu mă tenta deloc //. Cu toate acestea, deoarece îl iubeam pe Ion, am terminat prin a ceda și cu îndrăzneala caracterului meu aventuros mi-am zis că voi rezista mai bine decât Diana⁸ la persecuții și că nu mă voi lăsa trimisă pachet cu atâta ușurință. Totdeauna am avut o extremă încredere în mine iar aceasta, calitate sau defect, mi-a reușit aproape constant.

Deci, un popă a fost mituit și a fost stabilită ziua căsătoriei noastre. Mi-am făcut o rochie de satin alb brodată integral cu aur, aveam diamante în păr, brățări până la cot, eram superbă și triumfătoare. Și, la miezul nopții, într-o mică biserică aproape de bariera Copoului, a fost binecuvântată căsătoria Elvirei L ..., doamnă Bozé, cu prințul Ion G ... Amândoi eram nebuni de fericire; și din adâncul inimii

p. 84 noi ne-am jurat, sincer, o dragoste eternă, o eternă fidelitate. // Am revenit acasă unde ne aștepta o cină delicioasă în timpul căreia noi am visat și am făcut planuri, pe cât de absurde pe atât de încântătoare ...

Dimineața, spre ora șapte și jumătate noi încă dormeam când, camerista mea intră la mine cu un aer speriat.

– Ce este ? am întrebat-o, făcându-i semn să vorbească încet pentru a nu-l trezi pe prinț.

– Poliția! Consulul! ... tot calabalâcu! (camerista mea, se vede, era franțuzoaică).

– Am fost descoperiți, – zisei lui Ion, pe care aceste vorbe îl făcură să se ridice pe o ureche – și nu avem decât un singur lucru de făcut pentru a ne salva: trebuie să negăm, cu nerușinare, căsătoria noastră, chiar în fața celei mai complete evidențe ...

– Dar popa va spune ... //

p. 85 – Popa, nu-mi pasă de popă! ... O să-i spun că are orbul găinilor și el mă va crede.

În acest timp mi-am pieptănat părul și-mi pusei un lung capot de batist alb garnisit cu dantele; când ai de luptat cu bărbații, și când acești bărbați sunt inamicii tăi, trebuie să fii frumoasă. Cred că eram cel puțin foarte drăgălașă intrând în salon unde am găsit, într-adevăr, pe consulul Franței însoțit de doi sau trei sau patru localnici. I-am salutat, i-am invitat să se așeze și, așezându-mă eu însămi, m-am adresat consulului pentru a ști cărui fapt datoram onoarea acestei vizite matinale.

– Doamnă, mi-a zis, v-ați măritat, astă-noapte, cu prințul Ion ...

Am scos un țipăt de uimire.

p. 86 – Da, doamnă, la bariera Copoului // și cum sunteți măritată și în Franța, acesta este un mic caz de bigamie.

– Dar cine v-a povestit aceste baliverne? strigai eu, râzând cu hohote. Oh, vai! mă luați drept o imbecilă? Credeți dumneavoastră că, fiind măritată, așa ați spus dumneavoastră, aș îndrăzni să contractez o unire identică într-o țară care cu greu mă suportă și, astfel, să le dau inamicilor mei posibilitatea de a mă prinde? Haida de! este o nebunie !

⁸ Contesa Dash își luase numele de Diana atunci când a fost botezată în ritul grec ortodox, înainte de cununia cu Grigore Sturdza.

– Informațiile noastre ...

– Informațiile voastre sunt greșite, domnule, zisei eu cu semeție. Au existat martori la această căsătorie?

– Nu. Ați făcut o căsătorie secretă. Doar popa, plin de remușcări ...

– Popa! Popa! Iată un popă drăguț! Cer să fie căutat imediat și să facem confruntare. Ah! credeți că mă voi lăsa intimidată // de calomnii sau delațiuni! Ei bine, veți vedea ... Și eu, recunoscută de inocentă, vă declar, domnule consul, că mă pun sub protecția dumneavoastră, pe care, în plus, mi-o datorați. Vă aflați aici pentru a proteja pe compatrioții dumneavoastră și, dacă mi-o refuzați, o voi spune întregii Europe. Mergeți să-l căutați, mai întâi, pe popă și vom vedea după aceea. p. 87

Popa nu era departe. A sosit, cu chipul răvășit.

Consulul a înainta spre el și m-a arătat.

– Recunoașteți pe doamna drept persoana pe care ați unit-o cu Alteța Sa?

L-am privit pe preot drept în față

– Îndrăzniți să spuneți că m-ați văzut vreodată, îi spusei cu un superb aplomb. // p. 88

– Eu cred ... eu cred ... a găngăvit el, speriat.

– Ce credeți? strigai; ce credeți ? Nu e vorba de a crede, e vorba de a jura. Puteți să jurați aici, pe sufletul și conștiința voastră, în fața acestor domni, că eu sunt cea pe care ați cununat-o noaptea asta? Uite, priviți-mă!

Între frumoasa mireasă înveșmântată în satin alb brodat cu aur, acoperită de perle și de diamante, a cărei față modestă, rozalie și dulce aproape dispărea sub un voal de dantelă de mătase și expresia furiei care eram în acel moment, un om mult mai abil decât bietul popă ar fi ezitat. L-am tulburat atât de bine prin ochii mei, prin atitudinea mea, prin cuvintele mele, încât nu știa ce să facă, iar când consulul și-a repetat întrebarea:

– O recunoașteți pe doamna drept // persoana pe care ați unit-o astă noapte cu Alteța Sa? p. 89

El m-a privit din nou și, văzându-mă scoțându-i limba, în batjocură, și-a ridicat ochii spre cer și a fugit țipând:

– Diavolul! Diavolul!

– Ei bine ! spusei consulului dezamăgit, ce credeți? ...

– Că sunteți o abilă comediană ... și că jucați admirabil cu limba.

– Joc încă și mai bine cu picioarele, am răspuns ascunzându-mi un nebun imbold spre râs; dar, reluându-mi imediat seriozitatea:

– Ați voit să aveți un pretext pentru a mă îndepărta de prinț. Astăzi mă acuzați de bigamie, mâine veți spune că sunt o hoată. Am diamante.

– Prea mult, spuse unul din asistență.

Am salutat, grațios pe autorul // amabilei întreruperi și am continuat. p. 90

– Dar, vă avertizez, domnule consul, că dumneavoastră trebuie să mă apărați și nu să mă atacați. Vedeți ce s-a întâmplat cu ridicola dumneavoastră acuzație de bigamie. Sper că sunt liberă să mă retrag?

Ridicându-se acești domni, le-am făcut o reverență de menuet și m-am dus repede să povestesc lui Ion cum m-am debarasat de acești inoportuni, care tulburaseră atât de urât prima noastră dimineață de căsnicie.

Seara, unul dintre prietenii prințului, maiorul G .., i-a scris că tatăl său îl chema imediat. El zise că dă curs invitației, dar masa întinsă pentru cină era atât de tentantă și la fel gândul de a petrece o seară împreună, încât Ion uită ordinul primit //.

p. 91 A doua zi, maiorul trimise printr-un comisionar următoarea scrisoare:

„ Dragul meu prinț,

Vă scriu în mare grabă.

Nu v-ați prezentat ieri seară la ordinele Alteței Sale ! Totuși mi-ați răspuns că veți veni. V-am așteptat până la miezul nopții.

Acum nu este decât cel mai vechi și cel mai sincer devotat <prieten> care vine, din nou, să vă conjure de a-i acorda o întrevedere. Dragul meu prinț Ion, nu mă faceți să mă îndoiesc de dumneavoastră, pe care totdeauna v-am iubit, și în numele viitorului dumneavoastră, al onoarei dumneavoastră, acordați-mi, vă implor, întrevederea pe care v-am cerut-o, dar această întrevedere să aibă loc IMEDIAT. Nu pot aștepta mai mult de *două ore*. Fixați-mi ora și locul întâlnirii. Există doar un singur loc unde, simțiți dumneavoastră, eu nu pot veni.

Vă aștept răspunsul prin trimisul meu.

Al dumneavoastră devotat și supus servitor G ...

p. 92 Duminică dimineața //

Îmi tremură mâinile pentru că nu am dormit noaptea din cauza dumneavoastră ...”

Această scrisoare de la un vechi prieten l-a convins pe Ion să mă părăsească un moment.

– Mă duc să văd ce vrea, mi-a zis, și revin imediat.

M-a îmbrățișat cu tandrețe și a plecat fredonând un cântec ... De-ar fi știut!

L-am așteptat câteva ore fără să mă îngrijorez, dar văzând că nu revine seara, am început să mă alarmez în mod serios, când un om a cerut să-mi vorbească și mi-a înmănat, în mare taină, scrisoarea ce urmează:

„Draga mea Rose! Îmi va fi imposibil să-ți spun teama prin care am trecut la maior: tatăl meu își dăduse ordinul să te expedieze imediat în căruța de poștă. Doar această idee mă îngheța de groază. În sfârșit, au venit să mă aresteze în numele Alteței Sale; primul // meu răspuns a fost un refuz, dar gândindu-mă la violențele la care ai fi fost supusă, m-am predat și sunt în arest forțat la Socola, cu condiția ca, pentru plecarea ta, să ți se dea o trăsură și 200 de galbeni, bani de călătorie.

p. 93

Tatăl meu mi-a dat cuvântul de onoare; banii trebuie să fie deja remiși consulului. Nu poți să-ți imaginezi, dragul meu înger, cât sufăr; nu mai trăiesc, sunt nebun. Sunt aici singur, într-o cameră mică, plâng ca un copil, mă dau cu capul de pereți. Oh, Doamne! Doamne! Ai milă de mine și ia-mi viața aceasta ce-mi este povară! La ce bun să trăiesc departe de cea pe care a ales-o inima mea, unde mi-am găsit norocul, unde am început o viață nouă ... Rose, Rose, îți jur pe tot ce am mai sfânt pe lume că nu am iubit niciodată așa cum te iubesc ... că nimic nu mă va putea face să uit sacrificiile pe care le-ai făcut.

Iartă-mă, prea iubit, adorato, dacă până acum, n-ai avut decât decepții și necazuri! Așteaptă și vei vedea răsărind niște zile mai fericite, la Paris. Să știi, îngerul meu, că eu sunt pentru tine mai mult decât un amant, un frate; tot ceea ce am îți aparține; // dispune de mine când dorești. Rose, adorata mea, tu nu știi cât de

mult valorezi, nu te schimba odată cu timpul, ca să te regăsesc totdeauna așa cum p. 94
te-am cunoscut, bună, sensibilă, plină de sentimentul onoarei. Nu am cuvinte
pentru a-ți spune tot ceea ce gândesc și tot ce simte inima mea.

O ! Rose, adorata mea ! de ce nu ești tu aici pentru a te strânge în brațe și
să-ți spun prin viu grai vorbele de dragoste care îmi ard buzele !

O, adorata mea ! sunt nebun, nu știu ce spun, crede-mă, aproape mi-am
pierdut judecata. Această scrisoare nu are nici un sens.

Adio, Rose, adio, tu care ești ce am mai scump pe lume. Te iubesc la
nebulie, te îmbrățișez din toată inima. Adio, încă odată, adio.

I. G. ”

Astfel s-a încheiat scurta noastră poveste de căsătorie.

Ion în închisoare, nu mai aveam de luptat decât pentru a pleca onorabil.
Plângând, i-am sărutat scrisoarea și începusem să-i răspund, când niște strigăte
fioroase au izbucnit// sub ferestrele mele: „La moarte franțzoaica ! La moarte p. 95
franțzoaica !”. Vestea arestării prințului s-a răspândit și, cum lumea îl iubea mult,
furia ei s-a prăvălit asupra mea. Hotărârea mea a fost luată repede. Am scris
consulului francez că fiind atacată în casa mea, și neavând nici o siguranță, mă voi
refugia la el, cum s-ar spune, pe pământ franțuzesc, așteptând să pot pleca ...
Adăugai că șederea mea la consulat nu-i va produce nici un necaz. Aveam să aduc
cu mine camerista și un excelent bucătar; cum nimic, în acea vreme, nu-mi
schimba buna dispoziție, am adăugat „că îmi va face plăcere să-l invit la masa mea,
care va fi, fără îndoială, mult mai bună decât a lui”.

Fără a aștepta aprobarea <consulului>, care nu mă putea refuza, îmi făcui p. 96
pregătirile // pentru a-mi părăsi frumosul apartament unde crezusem că voi trăi încă
mulți ani cu Ion, și, la căderea nopții, când oamenii au încetat să strige și când au
fost convinși că plecasem, m-am dus la consul, care a crezut de datoria sa să mă
primească cu o extremă gravitate, pentru a protesta față de venirea mea la el; dar nu
mi-a păsat deloc de aerele sale și dacă nu ar fi fost gândul la necazurile pe care le
avea bietul Ion, aș fi răs din toată inima de figura pe care o făcea, cu toate acestea,
gazda mea.

Abia ajunseseam la consul când am primit o scrisoare de la maiorul G ...,
spunându-mi că, în interesul meu, mă sfătuiește să nu încerc nici o intervenție, nici
pentru mine, nici pentru a comunica cu Ion, că au fost date ordine formale ca el să
nu mă revadă și că, dacă mă conformez acestui sfat, voi evita // măsurile mai p. 97
severe ale prințului. Adăuga că urma să se ocupe de mine și va remite consulului
suma destinată călătoriei mele.

Am avut mai multe întrevederi cu acest personaj și, de asemenea, au fost
schimbate mai multe scrisori între noi.

[Urmează o scrisoare a maiorului G. prin care o sfătuiește pe Rose Pompon
să se încadreze în timpul ce i-a fost acordat pentru a-și face bagajul și a pleca până
marți, la șapte seara].

Am zece scrisori de la el pe care le păstrez.

p. 99

Trebuia deci să plec. Ion, de asemenea, mi-o cerea, să mă întorc la Paris, să
pregătesc un apartament și să îi aștept sosirea; pentru mine era cu toate acestea, o
mare pierdere; posedam un mobilier foarte frumos de care trebuia să mă

descotorosesc la preț de nimic, și, toalete în mâinile mai multor croitori de rochii, cărora le furnizasem stofele; nu mi-au lăsat răgazul să aștept confecționarea lor. Au fost pierdute.

Următoarea scrisoare de la Ion m-a hotărât imediat: //

p. 100 „Îngerul meu drag, au împins tirania până a mă opri să-ți scriu; sunt spionat cum nu se poate mai sever. Am primit scrisoarea ta ieri seară, cât am sărutat-o, cum am muiat-o cu lacrimile mele ! ...

I-am scris lui G. ... să aibă grijă de tine, să-ți găsească o trăsură bună și un servitor de încredere care vorbește franceza ... În ceea ce privește cei 200 de galbeni, ei sunt deja transmiși consulului.

Îngerul meu adorat, nu te opri nicăieri în călătoria ta, du-te direct la Paris. Dacă îți face rău marea, nu lua drumul Constantinopolului. Nu face imprudențe, ca să ajungi acasă la tine în bună sănătate. La sosirea ta, scrie-mi, pentru că vei găsi, deja, la tine, scrisorile mele. Adorata mea, iubește-mă totdeauna așa acum te iubesc eu. Pentru mine s-a sfârșit, numai este nici patrie, nici noroc, nu mai văd, nu mai gândesc decât la tine. O să te întâlnesc curând și te voi urma peste tot. Existențele noastre sunt legate cu lanțuri trainice. Am fost creați unul pentru altul. Sunt nebun. Las pana, vin [paznicii]. Adio, adorata mea. Te îmbrățișez din toată inima și, pentru toată viața, sunt adoratul tău.

I. G. ” //

p. 101 Pe de altă parte, maiorul G. ... nu-mi lăsa nici o îndoială asupra nevoii de a fugi, pentru siguranța mea, fără a mă opri pe undeva. „S-au luat măsuri severe în privința mea”, spunea el; totul era prevăzut pentru cazul în care eu m-aș fi abătut de la linia ce-mi fusese trasată. Mi se pregătise o trăsură, niște cai și un servitor. Maiorul m-a anunțat că totul era plătit până la Galați și că eu nu trebuia să mă ocup de plata chiriei trăsurii, plata servitorului și bacșișul surugiiilor. El, de altfel, m-a sfătuit să nu mă opresc la Galați pentru că, în acest caz, se dăduseră ordine severe *pentru a mă expulza imediat*. Scrisoarea sa îmi ura un ironic drum bun și termina cerându-mi inelul cu diamant pe care mi-l dăruise Ion în ziua căsătoriei // noastre.

p. 102 Dacă îl dădeam la un preț rezonabil aș fi plătită imediat.

Am părăsit Iașii și, în timpul călătoriei mele mi-a fost remisă, în secret, o scrisoare de la Ion, unde se găsea acest pasaj:

„Au venit să-mi sfarme cătușele ! Sunt liber ! ... Marți, de la ora zece până la miezul nopții, am stat pe balconul de la Socola pentru a te vedea trecând, pentru a-ți trimite un ultim sărut, un ultim adio.

Tu te-ai oprit sub pretextul de a aranja ceva la trăsură. Te-am văzut ! Ți-am făcut semn cu batista. Ți-am trimis un sărut promițând să nu te uit niciodată. Erai îmbrăcată într-o rochie neagră, cu o pălărie de pai. Lângă tine aveai un servitor îmbrăcat în gri, cu o pălărie fantezi. ”

Scrisese pe hârtie de format mare și scrisoarea conținea douăsprezece pagini, toate pline de dragostea cea mai exaltată și de fierbinte dorință de a abandona totul // pentru mine. Urcam doar să luăm un foarte scurt citat pentru a arăta cât de mult

p. 103 mă iubea. Generalii se fâlesc cu victoriile lor, poeții cu cântecele lor, de ce o femeie să nu se bucure de o cucerire atât de totală ?

„Fericit vapor ! Tu ascunzi în pânțele tale floarea pe care o iubesc cel mai mult! Condu-o în țara sa natală, la fel de proaspătă și de pură cum ți-am încredințat-o”.

Nu cred că dragostea care a dictat această frază uluitoare ar fi demnă de a ne bucura că a inspirat-o.

Mai departe, găsesc acest pasaj; este vorba de prietena mea Olimpia.

„ Este gata a-l părăsi pe A ... pentru a urma un bătrân care s-a oferit să-i plătească datoriile. // Aceasta chiar cu consimțământul soțului ei ... Ce murdărie! ... Doamne, Doamne! ... Mi-ar place mai bine să fur și să omor, pentru a-i da cele ce-i p. 104 trebuie unei femei iubite, decât să consimt la o asemenea înțelegere!

Adio! Adio, Rosina mea! Drum bun, mititica mea! Te îmbrățișez, repetându-ți mereu: te iubesc! te iubesc! La revedere! La revedere, la Paris. Nu mă uita. Gândește-te puțin la mine. Adio! Adio! Sunt pe toată viața soțul tău prea iubit,

I. G. ”

Astfel, el nu considera căsătoria noastră ruptă și credea, din toată inima, că va putea să scape și să vină să trăiască cu mine „unde vei voi și fără a mă părăsi vreodată”.

Era tânăr, la fel și eu !

În ciuda tristeții efective pe care o aveam de a-l părăsi pe Ion știindu-l tare nefericit, aveam în mine, înăscută, pasiunea pentru călătorii pe care imediat le-am efectuat // distrându-mă prin diversitatea peisajelor, incidentele de pe drum și p. 105 importanța oamenilor cu care am intrat în contact.

[Urmează un pasaj în care povestește cum a petrecut câteva zile la Constantinopol, unde l-a întâlnit pe scriitorul Théophile Gautier, care a făcut mare haz pe socoteala relatărilor ei despre contractarea căsătoriei cu beizadeaua și avatarurile derivate din aceasta.]

Dar, trebuie să spun că nimic nu a reușit să-i clintească nebunul său amor. p. 107

Hotărârea sa era fermă de a mi se alătura la Paris, fie în secret, fie cu aprobarea tacită a tatălui său, care îl adora și care știam că era disperat de trist pentru fiul său. Cu certitudine, dacă domnitorul a utilizat forța față de mine, dacă a făcut să fiu condusă, pe neașteptate, la frontieră, dacă m-a despărțit de Ion, eu nu aș putea, cu toate acestea, din spirit de dreptate, să-i port pică pentru severitate. A acționat ca un tată prudent și, în plus, ca un tată iubitor, pentru că a luat măsurile în așa fel încât să-i arate o binevoitoare sollicitudine iubitei fiului său. Am primit de la el un cadou frumos și m-am arătat foarte recunoscătoare, căci nu eram atât de p. 108 proastă // să-mi fac iluzii și să cred într-o căsătorie recunoscută. Am înțeles foarte bine

că

prințul

G. ... n-a dorit o dansatoare fantezistă în familia sa și am recunoscut cu franchețe, că nu-i voi purta ranchiună ci, dimpotrivă, găsind că a acționat cum era drept să o facă ... M-am lăsat antrenată de Ion să contractez această unire nebună dar, cu sentimentul foarte viu că amândoi jucam o comedioară unde deznodământul avea să fie, la fel ca pe scenă după ce a căzut cortina, ca fiecare să-și reia libertatea ... și, în fond, credeți că m-ar fi amuzat să fiu cu adevărat prințesă, obligată să trăiesc conform etichetei, să fiu atentă la cuvintele mele și să-mi calculez mișcările? Nicidecum. Mai presus de orice, îmi iubesc independența. Nu am sacrificat-o

p. 109

niciodată și // totdeauna mi-am urmat fanteziile, care m-au dus de ici, colo... Dacă ar fi să-mi reîncep viața, aș face la fel ...

Părăsind Moldova ca prințesă în dizgrație, am întreprins, deci, cea mai frumoasă călătorie din lume [...] //

- p. 160 De la Milano m-am dus la Veneția, unde am fost mult sărbătorită ... Din când în când mai primeam câte o scrisoare de la prințul Ion. Dar, în plus, ele se răriseră ... Se simțea că bietul băiat își pierduse toate speranțele și, cu siguranță, nu avea cu
- p. 161 ce să-și // apere măcar umbra uneia dintre ele. Marea lui îngrijorare venea, de asemenea, din lipsa banilor. Este bine să-i disprețuiești dar, trebuie totuși să recunoști că, fără ei, nu poți face nimic. Prietena mea Olimpia, care trăia cu prințul Cant..., îmi dădea, de asemenea, știri despre el, câteodată ... Știam bine că, în ciuda tuturor, dacă m-ar fi revăzut, aveam să-mi recapăt vechea putere asupra lui, dar cum să fac ? Nu mă puteam gândi să mă întorc la Iași. Eram prea cunoscută pentru a îndrăzni să fac asta ... Cu toate acestea, cum mă întorsesem la Paris în 1855, războiul cu Rusia fiind declarat, am profitat de tulburări și de confuzia din birouri pentru a cere un pașaport pentru București, unde am spus că voiam să merg să fondez un magazin de parfumerie. Mi l-au dat fără ezitare și, din nou, după o foarte scurtă ședere la Paris cât timp mi-am reînnoit // toaletele și am aruncat o privire
- p. 162 asupra casei mele din Chaville, am plecat la București unde speram să găsesc un mijloc de a-l revedea pe Ion.

p. 163

<Capitolul> IX

- La București, în gară, am întâlnit mulți ofițeri ruși foarte veseli, foarte gălăgioși, pentru care sosirea unei franțuzoaice se transformă într-o adevărată fericire. Nu era un război înverșunat și, în fiecare zi mă puteam afla cu ei la masă, fără ca patriotismul meu să sufere ... Vestea sosirii mele aducea mereu la hotel noi vizitatori; iar când mă întrebau de ce am venit în această țară, răspundeam invariabil // că, fiind hotărâtă să merg în Rusia, doream să obțin de la mareșal⁹
- p. 164 permisiunea de a intra [acolo] ... Noii mei prieteni râdeau mult de pretenția, pe care o emiteam sus și tare, de a vorbi șefului lor, închis în palatul Știrbey, la care era extrem de greu să ajungi.

– Dacă era tânăr aveai șanse, îmi spuse contele Ladislau B ..., dar mareșalul este foarte bătrân și nu-i va păsa de mutrișoara ta roz, mai mult ca de o lumânare veche. Oh, ce vrei să faci cu tine, Pomponette? El are cel puțin 78 de ani ...

Dar am așteptat răbdătoare ocazia, cu atâta răbdare cu cât mă distram mult. Nu aveam nici o veste de la Ion și nu știam unde este ... deci ideea de a merge să-l caut devenea imposibilă // și nu mai speram decât într-un noroc pentru a fi împreună.

- p. 165 În așteptare, mi se făcea multă curte. Generalul Bo ... era unul dintre cei mai asidui dar era, se zicea, foarte zgârcit, iar eu totdeauna am detestat cărpănoșenia la îndrăgostiți. Cum, într-o zi se afla la picioarele mele și mă conjura să fiu îngăduitoare, l-am întrebat care-i erau intențiile în ceea ce mă privea, apoi am

⁹ Prințul Ivan Feodorovici Paskevici (1782 1856), feldmareșal rus, prinț de Varșovia, conte de Erivan, guvernator al Poloniei, comandant suprem al armatelor imperiale.

adăugat că trebuia să-i spun că, dacă aveam dinți frumoși, nu era pentru a ronțai mere verzi ci, mai degrabă, perle și diamante. Perfidul mi-a răspuns că nu era atât de bogat încât să facă din mine amanta lui dar că, pentru un singur sărut, îmi va da orice doresc.

– Ei bine ! i-am spus, pentru un an sau pentru o zi este același preț.

Atunci el a zis că acceptă mai bine // anul; dar, cum a doua zi nu a revenit și p. 166 nici zilele următoare, m-am dus la hotelul său și, în ciuda precauțiilor de a lăsa să se ajungă până la el, i-am trimis o vorbă prin care-i spuneam că, dacă nu mă primește imediat, voi sparge totul acolo. Nu aș fi făcut nimic, dar amenințarea mea l-a speriat. M-a primit imediat și m-a întâmpinat cu surâsul pe buze, căutând toate pretextele posibile, pentru a-și scuza comportamentul. După o lungă conversație ne-am despărțit buni prieteni. Am primit de la el cadouri scumpe și, printre alte lucruri, un ceas pe care încă îl am. Tot aia este, continui să cred că i-a cam fost forțată mâna.

La București se dădeau un fel de baluri, unde nu se dansa, dar la care femeile se arătau mascate. Într-o seară m-am dus, împreună cu o // franțuzoaică, în trecere, p. 167 la fel ca mine, prin București ... Datorită eleganței dominourilor noastre negre, împodobite integral cu dantele de Chantilly, am fost imediat anturate. Prietena mea era puțin năucă și, în timpul unei conversații pe care am avut-o cu niște ofițeri, a întrebat de ce spunem marea *neagră*.

– Ea a fost astfel numită, i-am spus, pentru că englezii și francezii au venit să arunce ancora¹⁰.

Acest deplasat joc de cuvinte a avut un succes nebun. A fost repetat de o sută de ori în acea seară, iar a doua zi a făcut înconjurul orașului. Iată-mă ducând în spinare și reputația unei femei extrem de spirituale și, cum aveam obiceiul de a spune tot ce-mi trecea prin cap ceea ce, dintr-o părere preconcepută, era găsit absolut adorabil, nu mi-a fost prea greu să-mi susțin noul rol. //

Bufonul mareșalului prinț Pa<skevici> venea adesea să ia dejunul la hotelul p. 168 unde locuiam și mi-am făcut din el un prieten; era foarte nostim, foarte amuzant, și împreună stăteam la taclale. Într-o dimineață când eram luată peste picior din cauza pretenției pe care o aveam de a fi primită de mareșal, bietul băiat s-a aplecat spre mine, foarte jos ...

– Lasă-i să vorbească, Rose veți avea audiența, și aceasta nu mai târziu de mâine.

Am fost cât pe ce să-l sărut de bucurie, dar m-am temut să nu-l compromit, așa că m-am limitat să-i mulțumesc călduros. Abia plecase că m-am și gândit că am fost o proastă să iau în serios ceea ce îmi promisese bufonul acestui ilustru personaj; ocupația sa era de a glumi și făcuse o glumă; // cu toate acestea, seara mi- p. 169 am trecut în revistă rochiile, întrebându-mă ce să pun în cazul unei eventuale primiri, pentru a fi foarte frumoasă și pentru a susține, în ochii mareșalului, reputația de eleganță a femeilor din țara mea. Alegerea mea s-a oprit asupra unei rochii de satin gri-perl (un gri dispărut, nu știu de ce, de suficient de mulți ani deși

¹⁰ Joc de cuvinte intraductibil în română bazat pe asemănarea de pronunție a cuvintelor *ancre* (ancoră) și *encre* (cerneală). Interpretarea hazlie dată frazei era că „englezii și francezii au venit să arunce cerneală”.

era adorabil), toată plină cu pene roz de marabu și un mantou de catifea neagră, garnisit cu dantelă, care ajungea până la tivul fustei, o adevărată capodoperă a lui Dieulafait. A doua zi dimineața, eliberată de credulitatea și de exaltarea vanității, mă apucasem să încui la loc aceste obiecte prețioase, când mi-a fost remis un plic ... *Mareșalul Pa ... o va primi pe Domnișoara Elvire Bonzé chiar astăzi la ora unu după-amiază.* //

- p. 170 Am ajuns la masă cu o figură atât de triumfătoare încât toată lumea a exclamat că am avut audiența. Am zis, efectiv, având aerul de a fi modestă, că audiența era imediat și că, îndată ce voi înghiți cotletul, mă voi duce, războinică și eu, să mă pun sub armele mele. A fost un mare hohot de râs ... Rose la mareșal ... Rose ... Rosette ... mica Rose Pompon! ... Eh, domnilor! nu am fost eu prințesă?¹¹ ... Cu toate acestea tinerii mei ofițeri se stricau de râs și mă asigurară că nu voi vedea nici măcar profilul mustății albe a mareșalului ... I-am lăsat să glumească în voie și m-am întors să mă îmbrac. Trăsura fiindu-mi comandată, eram radioasă când m-am așezat pe pernele ei ... De ce ? nu știam. Chiar și numai pentru plăcerea de a obține un lucru foarte dificil, chiar aproape imposibil la // acea oră prietenii mei asistară la plecarea mea și, ironizându-mă mereu, mi-au zis că voi fi primită de
- p. 171 unul dintre servitorii mareșalului ... Ar pierde un personaj atât de important zece minute să vorbească cu o păsărică de teapa mea?

Cu toate acestea, am plecat foarte sigură, simțindu-mă frumoasă și foarte bine dispusă. Am ajuns la palat la ora unu fix. Lume nebună în anticameră. M-am așezat, modestă, deoparte, ca o persoană bine crescută. Mi-am așteptat rândul ... La ora trei a după-amiezii nu fusesem chemată, și nici altcineva. Deodată a avut loc un șoc electric. Toată lumea s-a ridicat. Mareșalul a traversat sala. Încă îl văd, cu alura sa măreață și părul alb. S-a întâmplat ca ochii săi să se oprească imediat pe mine; și, informându-se cine eram, s-a supărat // foc pe ofițerii săi care au făcut să aștepte

- p. 172 o femeie și o pariziancă. A intrat în camera sa și am fost imediat convocată în fața lui.
- Introdusă <în cameră>, m-am lăsat între cutele lungii mele rochii și am făcut o reverență de curte.

Mareșalul a surâs.

– Ce dorești de la mine, copilul meu?
– Aș dori un permis pentru a intra în Rusia.
– Momentul nu este, poate, prea bine ales, mi-a spus el pe un ton amabil. Totuși, noi dorim să vă satisfacem dorința ... Dorința unei femei frumoase, a adăugat el, este un lucru sfânt pentru mine.

Și, argumentând că nu avea timp deloc să vorbească cu mine, anticamera fiindu-i plină, îmi spuse cu voce foarte joasă:

- p. 173 – Veniți diseară ... să vă aflați la ora șapte în fața ușii mici a palatului ... // Voi veni să vă deschid eu însumi ... Vă va place să cinăm, vom cina. Păstrați tăcerea asupra acestui lucru ... și la revedere, domnișoară Rose Pompon ... bun nume Rose, a continuat mareșalul bătându-mă ușor pe obraji ...

¹¹ Referire la faptul că fusese măritată cu beizadea Ion (Iancu) Ghica.

Mi-am făcut, din nou, reverența și am dispărut, beată de fericire ... Eram atât de mândră! ... Când am coborât din trăsură în fața hotelului, prietenii mei mă așteptau ...

– Ei bine, Pompon?

Imposibil să-mi păstrez secretul ... Mi-am mărturisit victoria ... diseară – supeu – mareșalul deschizând ușa ...

Au izbucnit în râs ...

– Pun pariu cu tine pe orice vrei: o bijuterie la alegere, că ilustrul nostru șef va face să fi primită de unul dintre tinerii săi aghioanți, a strigat Nicolae B. ... Ții pariu? //

– Domnilor, a adăugat Sașa V. ..., dacă Rose cinează într-adevăr cu p. 174 mareșalul, noi îi vom oferi prietenei noastre un ceas de onoare ... pentru a-i aminti ora cu adevărat grandioasă a victoriei sale. Ne-am înțeles?

Toți au aprobat acest plan ... I-am lăsat pentru a merge să mă odihnesc câteva momente și pentru a reface o toaletă în care brațele și umerii vor fi expuși, cu mândrie, în splendoarea unei rochii de catifea purpurie. //

<Capitolul> X

p. 175

Mareșalul a fost, într-adevăr, cel care mi-a deschis ușa și mi-a dat mâna pentru a urca scara secretă care duce la apartamentul său. Intrând în bibliotecă am văzut un dejun apetisant oferit pe o masă mică ... pe un gheridon, farfurii, furculițe, fructe și bomboane. Acest aranjament iscusit îmi dovedea că nici un servitor nu ne va deranja întrevăderea particulară ... Abia intrată, mareșalul mă sărută pe frunte ...

– Așteptați-mă, mi-a zis. Am primit // niște depeșe de la Varna cărora trebuie p. 176 să le răspund fără a pierde un minut; nu voi lipsi prea mult, încercați să nu vă plictisiți; citiți, ronțăiți; iată niște cărți și niște dulceață de trandafiri.

M-am decis asupra primei cărțului care mi-a căzut sub mână; câteva pagini fuseseră desfăcute cu degetul, se vedea din felul cum erau sfâșiate, dezordonat. Am luat un cuțit și le-am tăiat, metodic, citind un rând aici, un capitol colo ... Când am terminat a intrat mareșalul.

– Vedeți, i-am spus, arătându-i opera mea, în absența dumneavoastră am muncit.

– Bravo! a spus el ... iată o adevărată mică franțuzoaică! O rusoaică nu ar fi avut această idee ... dar orice muncă merită un salariu, ce doriți pentru aceasta? //

– Mă încredințez generozității dumneavoastră, am spus râzând.

p. 177

S-a dus la biroul său și a tras un teanc de hârtii pe care le-a rulat și le-a strecurat în buzunarul meu.

– Pe timp de război remunerațiile se dublează, spuse el ... veți desface acasă la dumneavoastră acest pachet.

Am cinat vesel, iar când am terminat:

– Picioarele dumneavoastră sunt cele care v-au deschis reputația, aș dori să vă văd dansând, mi-a spus mareșalul.

Nu am refuzat nimănui acest lucru și, părăsind masa, fredonând o melodie din vârful buzelor, mi-am apucat rochia cu degetul mare și cu arătătorul, iar celelalte degete ridicate în sus și, curajoasă, m-am avântat în mijlocul camerei,

p. 178

rotindu-mă, aruncându-mă înainte sau cabrându-mă ca o balerină spaniolă. // Amintiți-vă gravurile lui Gavarni¹² pentru a vă imagina silueta mea.

Mareșalul se ridică și, antrenat de impetuozitatea cu care ajunsesem să dansez, mi-a ținut companie ... da, aceasta nu a durat decât un minut, dar am avut onoarea de a-l vedea executând un pas fantastic a cărui bizarerie m-a ținut în loc și m-a făcut, apoi, să mă arunc pe o canapea, cuprinsă de un râs nebun a cărui izbucnire mi-a fost foarte greu să o calmez.

Acea zi a fost 21 aprilie, așa cum o dovedește un mic pachet pe care l-am regăsit în hârtiile mele, cu această inscripție:

„Flori de liliac culese pe 21 aprilie în grădina Palatului Știrbey, ocupat de mareșalul P. ... Marea zi a fericirii ! ... pe 27 a aceleiași luni ... el a plecat ...”

p. 179 Nu vreau să uit a spune că darul ce mi l-a făcut acest ilustru personaj // era de o valoare princiară. Am cinat cu el în fiecare seară, de la 21 până la 27 și, de fiecare dată mi-a dat, „pentru fanteziile mele”, frumoasa sumă de o mie de ducăți, adică 12 000 franci. În ceea ce privește permisiunea mea de a intra în Rusia, el nu mi-a acordat-o „pentru moment”, rezervându-și dreptul de a mi-o trimite ulterior.

L-am urmat câteva zile pe mareșal în deplasarea lui și peste tot am fost sărbătorită; la una dintre opririle noastre am primit, într-o dimineață, acest bilet care a fost adresat multor femei: „Unde? Când? Cât?” Era semnat de generalul Con ... Nu am înțeles nimic și i-am scris imediat: „Unde? la mine. Când? în seara asta. Cât? ...” Aici am pus un semn de exclamație ...

p. 180 Generalul a venit în fuga mare, mi-a sărutat mâinile și mi-a cerut să-i iert // biletul. I-am, spus că nu am înțeles ultima întrebare și, cum el mi-a explicat-o foarte pe șleau, l-am dat pe ușă afară, spunându-i că fac ceea ce-mi place, că-mi urmez capriciile, dar nu accept să mă târguiesc. El s-a retras plouat și nu l-am mai întâlnit.

Mania de a călători m-a cuprins din nou. Am părăsit țara traversând, fără nici un incident, munții Carpați și Transilvania.

M-am reîntors în Italia și, de acolo, abandonându-mă unui ciudat capriciu, m-am imbarcat pentru China. Da, chiar pentru China! ...

¹² Gavarni (1804–1866), pseudonimul lui Sulpice-Guillaume Chevalier, grafician și caricaturist francez colaborator la revista umoristică „Le Charivari”.

FERDINAND QUESNOY

Medic militar al cartierului general al armatei franceze, doctorul Ferdinand Quesnoy a fost unul dintre primii corespondenți voluntari de front ai revistei „L’Illustration”. În primele luni după intrarea Franței și Angliei în războiul cu Rusia – ce avea să se numească războiul Crimeii – presa nu își trimisese încă gazetarii pe lângă armatele beligerante, așa încât orice informație primită de la locul faptelor era bine primită. Pe 4 iunie 1854, dr. Quesnoy expediază redacției prima sa corespondență, de la Varna, unde ajunsese cu două zile înainte, la bordul bastimentului „Cacique”, în suita generalului François Certain de Canrobert, comandantul primei divizii a trupele expediționare franceze. Tot acolo fuseseră concentrate și primele contingente britanice, iar soldații celor două țări aliante fraternizaseră la scurt timp după sosire, bând vinul autohton și toastând pentru victorie în campania abia începută. Peste tot era o mare forfotă. Medicul descria, foarte plastic, această atmosferă: „Este, astfel, de înțeles mișcarea, agitația care stăpânește în oraș și în port; se izbesc, se precipită ca într-un bălci. În fiecare moment, batalioanele debarcate traversează orașul pentru a se duce în tabără. Sunt vânători pedestri, sunt zuavi, trupe de linie din mai multe regimente peste care lucește casca dragonilor și fâlfaie burnusul spahiilor. Muzica regimentelor engleze merge, curtenitor, înaintea trupelor noastre, care văd în aceasta o confraternitate, o uniune intimă. De asemenea, independent de efectul produs asupra maselor, fiecare om își manifestă propria impresie golind, împreună cu un camarad din armata engleză, un pahar din vinul țării pentru succesul armatelor noastre.” Apoi el prezintă situația sanitară a locului. Expeditorul se bucură de existența unei cazărmi „dacă nu frumoasă cel puțin spațioasă” care avea să slujească de spital, în care, pentru moment, nu se afla nici un bolnav. Dar existența în preajma orașului a unui lac îl neliniștea pe medic, gândindu-se la frigurile palustre ce le-ar fi putut provoca trupelor staționate acolo pe durata întregii veri. Corespondența era încheiată cu o știre de ultimă oră: în chiar acel moment, generalul Canrobert se pregătea să treacă în revistă cei 6 000 de soldați din subordinea sa. Într-un post scriptum, medicul își anunța intenția de a continua să expedieze redacției, de la teatrul războiului, informații și desene – pentru că, așa cum se va vedea mai jos, autorul era și un talentat plastician amator. Materialul a apărut în „L’Illustration” no. 591 din 24 iunie.

În următoarea corespondență de la Varna, datată 26 iunie, și publicată în „L’Illustration” no. 595 din 22 iulie 1854, dr. Quesnoy face o prezentare amănunțită a aspectului trupelor franceze și engleze în comparație cu cele otomane, foarte sărăcăcios echipate și hrănite, dar bine instruite. Pasajul cel mai extins al articolului este dedicat bașbuzucilor, trupe neregulate, de adunătură, greu de stăpânit și de comandat, colorați și spectaculoși ca aspect – amintind de tipurile create de unul dintre importanții pictori italieni de scene cu briganzi din secolul al XVII-lea – dar cruzi și periculoși: „Sunt veniți din toate colțurile imperiului, din toate ținuturile musulmane. Găsești turci din Asia, kurzi, cerchezi, egipteni, tripolitani, tunisieni și chiar arabi din Algeria și kabyli. Fiecare dintre aceștia, cu costumele propriu, formează grupurile cele mai variate și cele mai pitorești pe care le poți vedea. Sunt oameni care aleargă la război pentru plăcerea jafului și distrugerii, și trebuie să recunoaștem că au aspectul ocupației lor. Minunat drapați în zdrențele lor, îi poți lua drept niște bandiți de Salvator Rosa. Și sunt frumoși văzuți în afara exercițiului funcțiunii; dar sunt convinși că, văzându-i ieșind din marginea pădurii, multe inimi viteze ar bate de emoție.

Nedisclinați, deși ascultă de șeful ales de ei, fără soldă și, în consecință, fără mijloc de existență, acești soldați au devenit tâlhari. Tot ținutul pe care l-au străbătut între punctele fortificate

ale turcilor și avanposturile rusești a fost pustiit. Dar chiar și acești oameni sunt susceptibili de a fi disciplinați și nu mă îndoiesc că, cu niște șefi energici și o soldă care i-ar pune la adăpost de nevoi, se va constitui un corp regulat care ne-ar aduce servicii de cercetași”. Pentru a-și susține aserțiunile, dr. Quesnoy își însoțește textul de o schiță – *Campamentul bașbuzucilor în șanțurile Varnei pe 25 iunie 1854* – pentru care alesese câteva tipuri reprezentative din hoarda acestor războinici sălbatici, îmbrăcați în veșminte caracteristice zonelor din care proveneau: un algerian cu burnus amplu și lance, doi turci cu turbane mari și sileahul plin de pistoale și iatagane, unul dintre ei fumându-și tacticos ciubucul, și un tunisian cu cepchen bogat ornamentat cu fireturi și lungile mâneci prinse la spate pentru a nu-l incomoda în mișcări.

Următoarea corespondență, intitulată *La Dobrudja. De Varna à Custendje*, expediată tot din Varna și datată 25 august, a fost inserată, datorită extinderii sale, în două numere succesive ale revistei „L’Illustration”, 604 din 23 septembrie și, respectiv, 605 din 30 septembrie 1854, ce sunt traduse mai jos. În cea din urmă sunt publicate și câteva desene ale autorului, foarte relevante pentru pasajele din text. *Mangalia* oferă o vedere luată de la malul mării, din preajma unor mori de vânt. În depărtare se văd acele câteva case mai arătoase, din piatră, și minaretele celor două moschei despre care relatase în corespondență. Pe plajă se află mai mulți militari: în prim plan, spre stânga, se distinge un ofițer și un soldat francez în ținută de campanie, cu ranița în spinare și sprijinit în pușcă; apoi, grupați în centrul compoziției, doi ofițeri turci și unul francez, care fumează dintr-un ciubuc lung, în vreme ce un comandant de spahii conversează cu un ofițer de marină. În golf era ancorată o corabie, majestuos decupată pe cer. O altă ilustrație prezintă *Campamentul zuavilor la Constanța* unde, în prim plan, apar corturile pe lângă care își fac de lucru sau se destind acești redutabili infanteriști. Restul orașului, răvășit de război, este supus unei vederi îndepărtate, pentru a nu accentua și mai mult dezolarea mediului. Minaretul singurei moschei din localitate se înalță, zvelt, făcând pandant catargelor unei corăbii al cărei corp este ascuns de faleza înaltă. Orizontul larg al mării, pe care nu plutea decât un singur vas, departe, dă un aer de perfectă liniște acestei imagini. În ultima schiță, *Puț în Dobrogea*, medicul își revelează și interesul pentru aspectele etnografice ale locurilor pe care le vizita: în preajma unui copac bătrân se vede una dintre acele fântâni din care apa era scoasă cu greutate, prin acționarea unui ax la care împing trei turci în vreme ce alți doi, stând în picioare pe uriașul ghizd de piatră, observă ridicarea ciuberelor umplute cu lichidul binefăcător.

Deși promisese editorilor că le va trimite informații de-a lungul întregii campanii, colaborarea lui Ferdinand Quesnoy la „L’Illustration” se limitează doar la aceste patru materiale. Dar, receptivitatea redacției la articolele trimise de el denotă că medicul nu era unul dintre acei corespondenți ocazionali și dintre acei artiști documentariști ad-hoc, pătrunși mai mult de dorința de a consemna un eveniment fără prea mare importanță și de a se vedea publicați de o revistă prestigioasă și cu tiraj mare, fără însă a avea la îndemână și resursele de exprimare plastică expresivă și coerentă, ci era un excelent observator a tot ceea ce se întâmpla în jurul său, secondat de un abil mânător al penei și al creionului de desen, ce-i permiteau să-și îmbrace în cuvinte și în imagini elocvente impresiile de teren.

După încheierea ostilităților, Ferdinand Quesnoy dă la lumină un volum în care și-a sintetizat experiența sa din timpul campaniei, *Souvenirs historiques, militaires et médicaux de l’armée d’Orient* (Paris, 1858). La intervalul unei decade și jumătate, medicul ia parte la războiul franco-prusian, în urma căruia scoate o nouă carte, *Campagne de 1870 – Armée du Rhin* (Paris, 1872).

Despre contribuția doctorului Ferdinand Quesnoy la documentarismul de front a scris Adrian-Silvan Ionescu, *Cruce și semilună. Războiul ruso-turc din 1853–1854 în chipuri și imagini*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2001, p. 36–41, 195–196, unde a publicat pasaje extinse din corespondența acestuia.

FERDINAND QUESNOY

Correspondența¹

Dobrogea². De la Varna la Constanța³

Varna, 25 august 1854

(...) Două zile de marș ne separau de Mangalia; câteva sate mizerabile ne-au p. 215 marcat popasurile și etapele. Aspectul general al ținutului a devenit mai trist; culorile au dispărut iar ierburile sălbatice înalte ne învăluie și îngreunează teribil marșul. //

Dar avem o speranță care ne animă, aceea de a ajunge la Mangalia, distins, în p. 216 mod pompos, cu numele de oraș și unde, în naivitatea sa, soldatul speră să găsească, dacă nu neapărat abundență, cel puțin câteva mici plăceri de-ale gurii, de care toată lumea are mare nevoie. Dar, o nouă decepție: acest oraș atât de dorit este, la fel ca toate celelalte locuri pe care le-am întâlnit, o îngrămadire de bojdeuci ruinate ai căror locuitori au fugit din fața avangărzilor de cazaci.

Cu toate acestea, Mangalia are veche obârșie: Strabon⁴ ne-o prezintă sub numele de *Callatis*, locuită de o colonie de oameni din Heraclea Pontului, fondată de niște megarieni⁵. Romanii au avut aici, fără îndoială, dacă nu un oraș, cel puțin un post militar pe pîntenul care se avîntă în mare, pentru că s-au găsit câteva crâmpeie de coloane și pietre cioplite care trebuie să fi aparținut unor edificii de construcție solidă. De altfel, nu este unicul vestigiu de la acest neam cuceritor pe care îl întâlnești în Dobrogea. De la Balcik⁶ la Constanța, și de acolo, și în special la sud de Valul lui Traian, pe vîrfurile înalte se găsesc asemenea mari blocuri de piatră care indică <existența> unor posturi sau centre militare.

Astăzi Mangalia a dispărut sub ierburile înalte și mărăcinii care i-au năpădit străzile pustii. Mizerabilele case acoperite cu paie au trebuit să îndure distrugerea din 1828⁷ și nu au mai fost reclădite. Ultima invazie a Dobrogei de benzi neregulate ale armatei ruse a depopulat complet acest biet oraș; toți locuitorii au fugit din fața cruzimii cazacilor abandonând ceea ce nu au putut transporta. Dar prezența noastră a fost de ajuns pentru a liniști câteva spirite mai puțin timorate și a readus câteva familii turcești sub acoperișurile lor. Pe malul mării, un grup de case de piatră, de o construcție splendidă în comparație cu celelalte, se întind pe o singură linie, amestecate cu câteva grădini necultivate, de unde poți culege fructe sălbatice. Două moschei de o mare simplitate se ridică deasupra umilelor acoperișuri ale săracilor locuitori ai acestui oraș ruinat. Două puțuri puțin adânci furnizează

¹ Traducere după *La Dobrudja. De Varna à Custendje*, în „L'Illustration”, nr. 604, 23 septembrie 1854 și nr. 605, 30 septembrie 1854.

² *Dobrudja*.

³ *Custendje*.

⁴ Strabon (c. 58 î.Chr. – între 21 și 25 d.H.), geograf grec, autor al lucrării *Geografia*.

⁵ Locuitori din Megara, important oraș din Grecia.

⁶ *Balchick*.

⁷ Războiul ruso-otoman din 1828.

apa necesară populației și un lac mare, a cărui apă a devenit sălcie de la infiltrarea mării prin nisip, poate servi pentru adăparea turmelor.

În împrejurimi ținutul este la fel de necultivat, la fel de gol ca peste tot aiurea, și te întrebi de unde își procură localnicii grâul, pe care îl macină morile ce bat aerul cu aripile lor diforme.

La oarece distanță la nord de Mangalia se află ruinele unui mic oraș grecesc și, mai târziu roman, celebru pentru exilul lui Ovidiu⁸. Sunt ruinele *Tomisului* care făcea parte din Moesia inferioară. Nu se găsește nimic în acest oraș în afara câtorva ruine care par a fi aparținut unui templu grecesc și <Constanța> ar fi fost, cu siguranță, uitată ca toate celelalte <orașe> care se aflau pe malul Pontului Euxin, dacă poetul nu ne-ar fi lăsat, în *Tristele* sale, câteva pagini care-i zugrăvesc urmele. (...)

Lacuri, mlaștini și sate incendiate este tot ce am întâlnit, în timpul a două lungi zile de marș, cu greutate printre ierburile încălcite, între Mangalia și Constanța. Nici un locuitor în timpul trecerii noastre. Câteva turme de cai sălbatici și stoluri de găște, care se ridicau de pe lacuri la apropierea noastră, erau singurele ființe care arătau că viața este posibilă în aceste regiuni triste.

*

p. 236 Constanța, ca toate orașele turcești din Dobrogea, nu mai este astăzi decât un morman de ruine. La sosirea noastră încă mai fumegau câteva grinzi, de la ultimul incendiu pe care l-au aprins rușii. Nu a mai rămas nici un locuitor; totul era răvășit și neclar.

Se găsesc la Constanța numeroase urme ale vechii *Constantiana*. Promontoriul pe care este construit orașul oferă o parte îngustă care comunică cu pământul; peste acest tip de istm și-au construit romanii orașul, care astfel oferea bune condiții de apărare. Sub dărâmăturile caselor turcești, construite cu pietrele făcute ale edificiilor romane, se găsesc fundațiile tuturor clădirilor <antice>; la nivelul solului urmărești asizele de piatră care desenează străzile. Câteva resturi de porticuri, de arcade, sunt încă în picioare, iar pe latura colinei ce se curbează înspre mare, câteva coloane întregi, cu capitellurile bine conservate, atestă că în acest loc era un monument remarcabil. Nu am găsit nici o inscripție care să poată atribui o dată de origine a acestui oraș; dar întinderea și măreția vestigiilor te poate face să presupui că el era unul dintre principalele <orașe> pe care romanii le aveau în Moesia.

În timpul turcilor populația Constanței nu putea fi considerabilă: nu exista decât o singură moschee în centrul orașului iar casele, a căror distrugere datează din timpul invaziei rușilor din 1828, sunt în mare parte ruinate; foarte puține au fost reparate pentru a găzdui pe noii locuitori (...). În apropierea Constanței se găsesc câteva ruine ale căror pietre, bogat sculptate, par a fi aparținut unui templu.

⁸ Publius Ovidius Naso (43 î.Chr.–17 d.H.), poet latin, autor al volumelor *Ars amare*, *Fastele* și *Metamorfoze*. În anul 8 a fost exilat din Roma de împăratul Octavian August și a trăit până la moarte la Tomis pe malul Mării Negre, unde a scris poeme elegiace adunate în *Triste* și *Ex Ponto*.

Campamentul nostru era așezat la *Palas*⁹ – pe care, în limbajul lor pitoresc, soldații noștri îl numesc tabăra *Damei de pică*, de la numele acestei doamne, în jocul de cărți – la o leghe de oraș și aproape de lacul care încheie, spre mare, seria de depresiuni mlăștinoase din care iau naștere mai multe cursuri de apă ale ținutului accidentat cu care se învecinează Babadagul¹⁰. Un marș de noapte rapid și obositor ne-a dus la opt leghe de aici, la <lacul> Gargalâc¹¹, unde ne precedaseră bașbuzicii și zuavii, pentru a recunoaște zona care se spunea că este ocupată de cazaci și de o divizie rusească. Acolo începe adevăratul ținut constant scăldat de Dunărea de Jos. Independent de imensele lacuri care vin de la vest la est, extinderea marelui lac Razelm¹² vine să inunde întregul teren care se învecinează cu marea. Smârcurile, secate de căldurile verii, au lăsat pe fundul lor mormane întinse de materii organice putrezite, al căror miros se face simțit de departe. Aici încep, cu adevărat, regiunile insalubre și, după ce am vizitat aceste triste ținuturi, am înțeles ceea ce dl. Doussault¹³ relata din experiență și cu o perfectă cunoaștere a locurilor (...)

În această localitate, la depărtare de aproape cincizeci de leghe de punctul nostru de pornire, ne-a vizitat holera, care a bântuit cumplit, nu numai în Franța ci pretutindeni.

La întoarcerea ei în Constanța, divizia a salutat cu bucurie // sosirea generalului <Canrobert>, revenit din misiune; și, cu ajutorul flotei care ne-a luat p. 237 bolnavii, am putut face cale-ntoarsă, zoriți să părăsim acest ținut al mizeriei și dezolării.

Marșul nostru înapoi a fost cât se poate de trist și de anevoios; dificultățile de a ne transporta bolnavii în puținele harabale de care puteam dispune au crescut zilnic. Pe lângă rațiile zilnice, soldaților noștri le lipsea minima bunăstare din campanie; ei nu și-au putut procura nimic în acest ținut pustiu pe parcursul întregii noastre excursii, dar generalul Canrobert¹⁴ le-a prevăzut nevoile și, înainte de a ajunge la Constanța, a cerut să le fie imediat trimis tutun, vin și rachiu. La Mangalia am găsit toate acestea; iar neîncetata sollicitudine a comandantului, bucuria întoarcerii într-un ținut mult mai salubru adăugată la bunăstarea materială produsă de distribuirea zilnică de vin, cafea și zahăr, le-a dat bravilor noștri soldați energie proaspătă pentru a reacționa la flagel.

⁹ *Pallas*.

¹⁰ *Babadagh*.

¹¹ *Kargeluk*. Lacul Gargalâc din microregiunea lacurilor Tașaul-Gargalâc din apropiere de Năvodari.

¹² *Raselm*.

¹³ Charles Doussault (?-?), pictor francez și călător prin ținuturile românești. Autorul face aici referire la relatările plasticianului privind pericolul molimelor ce puteau afecta trupele franceze, în eventualitatea începerii unei campanii în acest ținut, publicate, sub titlul *Dobrudja*, în revista „L’Illustration” no.591/24 Iunie 1854. Date biobibliografice și reportaje din campanie vezi în volumul de față p. 144 și urm.

¹⁴ François Certain de Canrobert (1809–1895), general de divizie francez, ulterior mareșal; la moartea mareșalului Achille Leroy de Saint-Arnaud, este avansat comandant suprem al trupelor expediționare franceze (26 septembrie 1854); din cauza temporizării asaltului asupra Sevastopolului și insuccesului în cucerirea Mamelonului Verde, demisionează din funcție (19 mai 1855). În timpul războiului franco-prusian se distinge în bătălia de la Saint-Privat (1870).

La Mangalia, marina a adunat, din nou, bolnavii noștri și, în zori, ne-am înapoiat la bivuacul nostru de la Balcik, aproape eliberați de crunta maladie care ne-a lovit atât de neașteptat.

[Urmează ordinul de zi dat de generalul Canrobert pe 7 august 1854, din Mangalia, în care erau lăudate curajul și rezistența soldaților în fața epidemiei].

Impresia pe care orice călător o resimte străbătând Dobrogea este de o profundă tristețe. De fapt, este imposibil să vezi ceva mai mizerabil, mai dezolant, decât aceste câmpii fără sfârșit unde, în câteva sate sărace, trăiește o populație pipernicită și gălbejită. Cu toate acestea, solul nu este neroditor; dar lipsa completă a tuturor elementelor de prosperitate, lipsa brațelor în pustietate le pune, într-o oarecare măsură, în contradicție cu natura. Pe o întindere de mai mult de cincizeci de leghe nu întâlnim decât ierburi putrezite, peste care se dezvoltă tot ceea ce un teren bogat poate să nască mai nefolositor și mai sălbatic. Câteva câmpuri de grâu sau de orz abia vin să anunțe, de departe, că acolo unde pământul este necultivat, un pic de muncă ar putea să-l facă fertil și bogat. Aceste lacuri, aceste smârcuri nesănătoase nu sunt decât consecința stării de izbeliște în care este lăsat acest biet ținut; iar când luăm în considerare că minunatele elemente ale prosperității cu care natura a hărăzit aceste regiuni pot deveni locuri ale mizeriei și bolii, poți să te întrebi dacă un guvern, care împinge delăsarea până la a nu lua inițiativa unor antreprize ce ar putea conduce la rezultate fericite, nu este foarte vinovat.

[În continuare preia un fragment din articolul publicat de Doussault despre tumulii din zonă].

Căpitanul Edmund Spencer este unul dintre cei mai înveterați călători prin Orient și, la fel, unul dintre prolificii autori de memoriale de voiaj, publicate în deceniile al patrulea și al șaselea ale secolului al XIX-lea. Pasajele referitoare la ținuturile românești, din scrierile sale apărute în 1839 și, respectiv, 1851, au fost traduse și comentate în volumele III și V ale acestei serii. Nu mai revenim asupra sumarelor date biografice existente care, deja, au fost incluse în menționatele volume.

Deoarece străbătuse zone întinse din Imperiul Otoman, din cel rusesc și cunoscuse țările române, Caucazul și navigase pe Marea Neagră, la izbucnirea războiului Crimeii publică un nou volum, care dădea informații utile pentru cei care aveau să fie purtați în acele ținuturi de derularea conflictului. Intitulat *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia*, volumul apărut în 1854 la Londra este bine ilustrat cu viniete și planșe color, desenate de reputatul pictor Henry Warren (1794–1879), președinte al Noii Societăți a Pictorilor în Acuarală și membru în comisia regală pentru Expoziția Universală de la Paris, din 1855. Planșele fuseseră litografiate, în culori, la Institutul de Arte Grafice W. Dickes & Co.

În această lucrare, autorul face o analiză amănunțită și pertinentă a potențialului economic al zonelor vizitate. Debarcă la Galați și face drumul spre Iași, în precara căruță de poștă construită integral din lemn, iar de acolo urcă spre Bucovina și vizitează Cernăuții, pentru ca apoi să coboare din nou la Galați unde se îmbarcă pe un vas cu aburi, cu care se îndreaptă spre Constantinopol. Recomandă tuturor vizitatorilor străini să nu se limiteze doar la un voiaj pe Dunăre, care nu oferă un peisaj spectaculos, ci să facă și excursii în interiorul țării, să cunoască frumoasele zone deluroase, pădurile și munții. Deși agricultura se făcea cu mijloace primitive, pământul principatelor era foarte roditor și, după părerea sa, dacă ținuturile ar fi colonizate cu agricultori din Europa apuseană, progresul ar fi asigurat, iar productivitatea ar egala-o pe aceea a ținșurilor terenuri din mănșul Mississippi. Ideea colonizării survine de mai multe ori pe parcursul călătoriei. Spencer apreciază foarte mult curățenia și ordinea din satele de coloniști germani din Bucovina și remarcă influența salutară a acestora asupra comunităților românești din acea zonă. Cu bun spirit de observație, prezintă fiecare dintre stările sociale și naționalitățile pe care le întâlnește în timpul voiajului: boieri, evrei, turci, greci, armeni, germani, țigani.

Efectele ocupației rusești a principatelor, din intervalul 1828–1834 și 1848–1851 – pe care le constatase în anterioarele sale vizite – erau dezastruoase, atât la nivel economic cât și la nivelul mental al populației. Bordeiele erau expresia opresiunii și adaptării populației la condițiile precare de existență în câmpia dunăreană, în vreme ce casele din zona deluroasă și muntoasă, mult mai ferită de invazii, erau ridicate deasupra solului. Produsele agricole și materiile prime destinate comerțului sunt, și ele, descrise în detaliu: porumb, orz, ovăz, cânepă, lână, seu, miere, ceară, tutun, piei de bou și blăni de oaie, sare, brânză, potasă caustică și lipitori. El își avertizează însă conaționalii, că orice tranzacție cu localnicii este precaut să fie încheiată în fața tribunalelor de comerț. Călătoria iarna, prin codrii înzăpeziți, era încă periculoasă, iar descrierea luptei cu lupii, plină de nerv, denota reale calități de scriitor ale autorului.

Despre observațiile căpitanului Spencer privind agricultura în ținuturile românești, a scris Adrian-Silvan Ionescu în studiul *Mediul rural românesc în memorialele unor călători de limbă engleză din secolul al XIX-lea* („Revista Istorică” tom XIV, nr. 5–6/2003, p. 150, 153). Același autor s-a ocupat de ilustrația și de pasajele privind călătoria în căruța de poștă și lupta nocturnă cu lupii în cartea *Artă și document* (București, 1990, p. 47, 51–58).

EDMUND SPENCER

Turcia, Rusia, Marea Neagră și Circazia¹

Capitolul VII

p. 93 Dând deja o relație asupra poziției defensive a turcilor la Dunărea de Jos și exprimându-ne regretul de a-i vedea victimele celei mai nedrepte și inexplicabile agresiuni consemnate în istoria națiunilor, vom atrage acum atenția cititorilor noștri asupra nenorociților locuitori ai Țării Românești² și Moldovei. Turcii au, cel puțin, satisfacția de a-și întâmpina dușmanul cu armele în mâini; dar acești bieți oameni sunt obligați nu numai să-i hrănească, să-i îmbrace și să-i cazeze pe soldații care le-au invadat țara, ci să și lupte alături de ei contra propriului lor suveran, sau să fie împușcați ca trădători <dacă nu o fac>.

Din fericire un asemenea sistem de demoralizare, un asemenea abuz de putere, se produce foarte rar, chiar și între cele mai barbare națiuni. Totuși, opinia publică a fost, în sfârșit trezită și, cu toate că prinții despotici ai Europei pot fi nerăbdători să preîntâmpine războiul, ei nu pot opri indignarea populară când este justificată; iar acum sabia nu va fi băgată din nou în teacă, până când Rusia nu va fi învățat, pe socoteala ei, că onestitatea este cea mai bună politică. //

p. 94 Pentru că în oricare alt război, chiar și în acelea dintre cele mai barbare națiuni, a existat totdeauna o cauză de ochii lumii, fie justificată, fie nu, în situația de față nu există, totuși, nici una, pentru că pretextul intervenției unei puteri atât de intolerante față de oricare altă religie decât cea grec ortodoxă în propriile teritorii, în favoarea creștinilor din Turcia europeană, este mult prea firav pentru a merita un moment de atenție. [...]

[Urmează câteva aprecieri legate de politica rusească].

Dar să ne întoarcem la Moldova și Țara Românească. //

p. 95 A fost ghinionul locuitorilor acestor principate care, la fel ca maghiarii din Ungaria, în mijlocul tuturor schimbărilor și revoluțiilor la care fuseseră expuși, nu s-au înfrățit niciodată cu vecinii și nici nu au format alianțe care i-ar fi ajutat să se opună constantelor năvăliri ale unui inamic puternic; și, cu toate că au o origine comună și vorbesc aceeași limbă și-au divizat în mod nechibzuit comunitatea în state separate, și-au constituit guverne separate, au urmărit interese deosebite și, ca o consecință naturală a separării, și-au slăbit puterea ca popor independent.

Actualmente această națiune numără, după propria estimare, nu mai puțin de 10 000 0000. Moldo-Valahia cuprinde, se spune, 4 000 000; țările învecinate aparținând Austriei – Ungaria, Transilvania și Bucovina – 3 000 000, în vreme ce restul de 3 000 000 sunt răspândiți în Basarabia și în provinciile aparținând Turciei, pe cealaltă parte a Dunării.

¹ Traducerea s-a făcut după Edmund Spencer, *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia*, London, 1854, p. 93 și urm.

² Wallachia.

[Urmează un lung pasaj în care autorul face un excurs în istoria acestor locuri, din antichitate – citându-l pe Herodot –, trecând prin perioada medievală și până în epoca modernă].

Capitolul VIII

p. 106

În aproape fiecare țară pe care o vizitasem la Dunărea de Jos, exceptând aceste nefericite principate, năpăstuite așa acum sunt cu așa o multitudine de protectori! am găsit multe schimbări în bine ce au avut loc de la ultimul nostru turneu din 1835–36. Galați³, Brăila⁴ și unul sau două dintre porturile de la Dunăre într-adevăr au mai progresat; București⁵ și Iași⁶ se poate spune că sunt într-o stare de progres.

Agricultura este încă dusă cu aceeași indiferență ca și când fermierii se tem constant de vizita unor hoarde prădalnice; iar când întâlnești câmpuri cultivate ele nu le succed altora, ca în alte țări ci, în general, se întind înconjurate de păduri dese, de pământuri sterpe sau mlaștini de netrecut, ca și când s-ar fi intenționat a se ascunde de ochiul unui străin. Porumbul este cultura preferată și, cu foarte puțină p. 107 muncă, produce o recoltă extraordinară; poate depăși // fertilitatea depresiunilor în Moldova și Țara Românească și întinderea lor este atât de mare, încât nu lipsește decât un număr suficient de muncitori și un guvern care să dea oarece siguranță proprietății, pentru ca aceste țări să devină, ceea ce erau ele în timpul vechilor romani, unul din principalele grânare ale Europei. Pământul este peste tot de aceeași culoare închisă, pe care o vedem în unele dintre cele mai fertile regiuni ale Ungariei, amintindu-ne de terenurile din Mississippi, care, pentru un agricultor este foarte avantajos pentru că nu necesită îngrășăminte și, prin calitățile specifice, nici prea multă muncă în cultivarea lui.

În călătoriile noastre prin țară am descoperit că vehiculele publice nu suferiseră nici o modificare; trebuia doar să alegem între marea diligență numită p. 108 căruță⁷, un fel de // furgon acoperit cu piele și suficient de încăpător pentru a face din el casă pentru zi și noapte, sau cărucior⁸, pe care căpitanul de poștă o pune la dispoziția călătorilor, o chestie greu de definit, semănând cu o cutie lungă și îngustă, fără capac, cumpănită pe patru roți, în mod obișnuit din lemn masiv – nefiind folosit în construcția ei un singur cui sau bucată de fier și complet fără arcuri.

Atât pentru ea cât și pentru rivala sa gigantică, căruța, harnașamentul este de cea mai primitivă înfățișare: patru sau, câteodată, zece și doisprezece cai, în funcție de starea drumului, sunt legați cu ajutorul unor funii la o singură oiște și <sunt> mânați de surugii care se dispensează cu totul ori de șă ori de frâu și de scări.

³ Galatz.

⁴ Brailow.

⁵ Bucharest.

⁶ Jassy.

⁷ keroutza.

⁸ kerouchor.

În excursia noastră ne-am mulțumit cu căruciorul, o pereche de cai și un surugiu zdrențaros, îmbrăcat într-un cojoc de piele de oaie, cu o impozantă căciulă de miel, care ne-a amintit de prietenii noștri tătari; și, pentru ca asemănarea să fie completă, în mijlocul <căruciorului> era același maldăr de fân pentru a servi de sofa dimineța și de pat noaptea. Cât despre drumuri, cu excepția celor care fuseseră construite de romani cu aproape 2 000 de ani înainte, altele nu există, în afară de cazul când am învrednici cu acest nume acele făgașe bătătorite printre câmpuri și păduri, care vara devin insuportabile din cauza profului, iar pe timp ploios o masă de glod.

Călătoria noastră fiind făcută într-o vreme când soarele arsese totul până <s-a trasformat> în praf, chiar dacă am fost orbiți de praf, cel puțin am avut satisfacția să scăpăm de soarta multor călători ghinionști care <aflându-se> în vreo regiune izolată, își văd vehiculul bine înfundat în glod, având perspectiva de a fi sfâșiați de lupi, dacă nu putea fi procurat un număr în plus de cai care să-i urnească din clisă. Am uitat, însă, cu totul, un pericol la fel de alarmant, acela de a fi mistuiți de foc p. 109 pentru că, drept consecință a vitezei cu care // călătoreau peste câmpia netedă ca o popicărie verde, osia a luat foc de mai multe ori; cu toate că pe noi, accidentul ne-a speriat, surugiuului nostru dac nu i-a tulburat cu nimic sângele rece și a mânat căruța în prima mlaștină pe care a întâlnit-o, iar apoi a continuat drumul fumându-și pipa scurtă, la fel de nepăsător ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, repetând din când în când operația pentru a preîntâmpina repetarea <situației>.

Satele prin care am trecut, formate în cea mai mare parte din bordeie⁹, prezentau același aspect deprimant ca acelea pe care le văzusem cu șaptesprezece ani în urmă, nici locuitorii nu erau mai puțin mizerabili. Biet popor ! acesta era genul de colibă adaptată de strămoșii lor când, după căderea Imperiului Roman, orașele și satele lor au fost prădate și arse de goți și huni; și pentru că acești jefuitori au fost urmați, în succesiune regulată, de hordele de maghiari, bulgari, tătari, turci și acum de ruși, nu este de mirare că planul de a-și ascunde casele nu s-a schimbat vreodată. Ba, în unele regiuni, aceste sate subterane au fost așa de eficient ascunse, cu iarba crescută pe acoperiș încât, dacă nu le dădea de gol fumul pe care îl vedeam făcându-și loc în sus, din pământ, ca un vulcan istovit, am fi putut călări peste ele fără a bănuî că dedesubt trăiau mai multe ființe umane.

Lângă fiecare dintre aceste furnicare umane poate fi văzută o construcție remarcabilă, ridicându-se la o înălțime de aproape șase picioare¹⁰ [1,83m] de la pământ și întinzându-se pe o suprafață de 300 până la 500 [91,50m–183m] de picioare; acesta este hambarul satului făcut din împletitură de nuiel, cu scopul de a se usca porumbul; în treacăt fie zis, un plan excelent a cărui eficiență constituie unul din motivele pentru care porumbul cumpărat din aceste principate se păstrează atât de bine și nu se strică în timpul exportului.

În ceea ce privește orașele, ele sunt puține și departe unele de altele; iar când, în sfârșit, ajungem la unul, străzile sunt la fel ca drumurile, // nepavate, cu excepția,

⁹ Necunoscând termenul specific, autorul le descrie drept *huts half buried in the earth* (colibe îngropate pe jumătate în pământ).

¹⁰ Un picior = 0,3048 m.

ce-i drept, a celor principale care la fel ca acelea ale Rusiei, sunt adesea așternute p. 110 cu scânduri; dar, cum în mod obișnuit, canalul trece pe sub ele și nu este niciodată curățat decât de vreo aversă, nu trebuie să cerem altă explicație pentru cauza frigurilor care decimează, [timp de] cel puțin șase luni pe an, pe locuitorii orașelor moldo-valahe.

În privința hanurilor, ele nu sunt cu nimic superioare hanurilor turcești de pe cealaltă parte a Dunării; nici aranjamentele pentru confort personal nu sunt mai bune. O scândură ridicată câteva picioare de la pământ, dotată cu o bucată rotundă de lemn sau un sac umplut cu fân drept pernă servește de pat; în vreme ce camera nu oferă un fel de mâncare mai gustos decât mămăligă¹¹, un terci făcut din făină de porumb. Există, ce-i drept, câteva scaune și o masă în cele de categorie mai bună; iar drumetul pios poate să se închine Fecioarei (Panaghia), a cărei imagine este p. 111 agățată // deasupra unui altar într-unul din capetele camerei; sau poate să admire tipăriturile de proastă calitate ale tuturor sfinților renumiți din calendarul grecesc, care sunt prinse pe pereți.

Unele dintre cele mai bogate mănăstiri pot fi găsite în Moldova și Țara Românească: este greu de explicat cum au scăpat acestea când țara a fost pustiită și jefuită, atât de des, de armatele Rusiei și Turciei.

Clerul bisericilor ortodoxe, aici ca și în oricare altă țară pe care am vizitat-o, se remarcă prin ignoranța pe care o demonstrează în conversație; nu este, într-adevăr exagerat să afirmi că educația lor este mult inferioară față de aceea a clerului oricărei alte confesiuni a bisericii creștine; nu cunoaștem altă formă de rugăciune mai împovărată de așa multe superstiții degradante și nici o altă credință care să pervertească intelectual și să degradeze pentru totdeauna omul, <transformându-l> într-un sclav de bunăvoie.

Între cetele de sfinți și îngeri ce trebuiesc adorate, Atotputernicul pare a fi cu totul uitat. Iertarea de păcate și plata unei sume pentru preot ușurează conștiința omului de greutatea oricărei crime, oricât de îngrozitoare.

Se crede că imaginile sfinților pot face minuni. Apa sfântă este folosită ca antidot contra deochiului, vrăjitoriei, ciumei și oricărei boli căreia îi este supus omul. De asemenea, apă rădăcinilor de pe câmp de tunet și fulger, [apără] copacii de mană, casa de foc, corabia de scufundare, etc. Și încă, dintre toate influențele care corup morala publică, poate nici una nu are un efect mai dăunător, mai ales în mijlocul claselor de sus, decât ușurința cu care această biserică aprobă desfacerea legăturilor maritale.

Un străin cutreierând aceste țări, nu trebuie să caute specimene de veche rasă daco-romană printre boierii bogați – o clasă la fel de degradată față de războinicii lor strămoși ca și modernii hidalgo spanioli de // aceia din timpurile de demult; nu trebuie nici să-i caute <pe boieri> în orașe <pentru că acolo> va găsi mai mult o p. 112 populație amestecată de evrei, nemți, greci, ruși, armeni și o sută de alte naționalități vorbind tot atâtea limbi ca și constructorii Turnului Babel și tot atât de deosebiți în costum ca și participanții la un carnaval. <Tipul daco-roman> poate fi găsit ca tăietor de lemne în pădure; ca păstor pe întinsele câmpii; peste tot ca

¹¹ *mamalinga*.

lucrător agricol și pe vârful munților, liber și independent la fel ca aerul pe care îl respiră pentru că hunul, gotul, tătarul și turcul nu au putut să-l urmărească pe războinicul său strămoș în acest ultim cămin al viteazului învins. Aceștia sunt oamenii din a căror trudă neîncetată este stoarsă bogăția cu care se întreține desfrânatul boier și leneșul preot – <precum și> proviziile care întrețin armatele hămesite ale protectorilor lor, rușii și turcii, când aceștia aleg aceste plaiuri drept teatru al interminabilelor lor războaie.

Oricât le-ar fi de bronzate figurile, oricât de zdrențăroase cojoacele de oaie, oricât de sălbatici și de barbari ar părea cu părul lor negru fluturând în vânt, nu ne putem stăpâni să nu le admirăm, din când în când, frumoasele forme bărbătești, umerii lați și chipurile expresive ale acestor țărani, arătându-i a fi exact tipul de oameni care fac soldați excelenți, care duc greutățile războiului. În unele zone rurale poate fi încă văzut boierul din timpurile de demult: este un om athletic, frumos care, disprețuind pe filfizonii franțușiți din orașe, își păstrează costumul național – o căciulă imensă ca un turban din blană neagră de astrahan și o pelerină amplă, fie din blană sau din piele de oaie purtată de obicei cu părul spre interior, partea exterioară, în special mânecile, spatele și gulerul, fiind brodată în culorile cele mai vesele cu diverse modele precum crucea greacă, buchete de flori, etc. //

p. 113 Dacă privim costumul acestor țărani, atât cel al bărbaților, cât și al femeilor, <începând> de la <opincile> din picioare până la acoperământul de cap, acesta oferă o contrazicere a așa-zisului truism că schimbarea este, cu necesitate, o caracteristică a omului, de vreme ce îmbrăcăminteaa acestui popor este, cu mici variații, până în ziua de astăzi, identică aceleia purtată de țărănimea din Imperiul Roman, din vecinătatea capitalei. La fel, dialectul latin deformat care constituie limba locuitorilor Moldo-Valahiei este o dovadă convingătoare că ei pot fi considerați a fi de origine romană.

De fapt, trăsăturile țărănimii, în special a celei care locuiește în zona muntoasă, ne amintesc, constant, de vechii romani. Este, totuși, evident că există un mare amestec între ei – <de la> descendenții diferitelor hoarde prădalnice care au trecut prin această țară, au păstrat-o pentru o vreme apoi au dispărut, pentru că vedem frecvent frumoșii ochi albaștri și părul castaniu deschis al gotului ca și cărlionții ca pana corbului, ochii negri strălucitori și pomeții proeminenți ai urmașilor lui Attila.

Printre ceilalți locuitori ai acestor principate, putem să socotim și triburile de țigani, care trebuie să fie foarte numeroase, pentru că pot fi văzuți în orice parte a țării și se spune că se ridică la mai mult de 200 000 <de suflete>. Aici, ca oriunde în altă parte, ei vorbesc un jargon propriu și-și spun că sunt poporul lui Faraon.

Guvernul moldo-valah, conștient de aplecarea lor spre fărâdelegi, îi tolerează fără a-i încuraja să se stabilească și, ca în alte țări, ei reușesc să se păstreze <liberi> fără a fi supravegheați de comunitate. Oricât ar fi vremea de rea sau oricât ar fi de mulți lupii ce bântuie aceste ținuturi aproape pustii iarna, ei își întind totdeauna tabăra în câmp deschis și, la fel ca arabii nomazi, își aranjează corturile în formă

p. 114 semicirculară // plasându-l în centru pe acela al șefului lor. Doar aceia care plătesc statului un tribut anual, adică o sumă anume pentru fiecare bărbat ajuns la maturitate,

sunt lăsați să-și urmeze viața nomadă; ceilalți aparțin boierilor care-i folosesc drept servitori și muncitori pe câmp.

Evreii rătăcitori formează, de asemenea, o parte considerabilă a locuitorilor dar ei se întâlnesc, în mod special, în orașe, implicați în diverse forme de negoț; sunt ușor de identificat după costumele lor orientale – o căciulă înaltă de blană și un cojoc lung strâns la mijloc cu un șal. Poartă cu ei toate caracteristicile din alte țări ale rasei lor; se spune că sunt bogați și, în conformitate cu tradițiile, ei vin din Persia și s-au stabilit aici după nimicirea imperiului persan. Guvernul le impune o taxă de toleranță prin care își cumpără privilegiul de a trăi în țară.

Capitolul IX

p. 115

Acum, că atenția lumii politice este orientată în mod fericit spre aceste țări aproape necunoscute de la Dunărea de Jos ce aparțin Turciei, credem că suntem justificați să spunem că, în sfârșit, există unele speranțe pentru un viitor mai luminos ce răsare deasupra lor, pentru o îndulcire a celui lung și neîntrerupt șir de situații funeste care i-au constituit soarta de la căderea Imperiului Roman. Este sigur, imposibil, ba mai mult, nu putem crede că în oricare tratate ce vor fi încheiate între beligeranți, interesele lor vor fi uitate. Oricum, noi credem că ele [principatele] nu vor fi din nou abandonate sub jugul demoralizant al protectoratului rusesc. [...]

Capitolul X

p. 127

În comentariile noastre despre starea politică și socială a imperiului turcesc nu trebuie să-i uităm pe cititorii noștri comercianți. Înainte de a părăsi Moldova și Țara Românească, vom dedica un capitol avantajelor comerciale pe care aceste țări interesante le deschid industriei britanice – țări care, datorită varietății produselor, a admirabilei lor poziții și a marii fertilități a solului, se pot ridica, mai curând sau mai târziu, la o poziție importantă între statele mici ale Europei. Putem adăuga, de asemenea, în favoarea lor că ele oferă mari posibilități de acces locuitorilor aglomeratelor orașe ale Europei Centrale și Vestice, fie pe calea ferată, fie prin navigația cu aburi. Prin urmare, este greșeala noastră dacă nu le împărtășim ceva din spiritul hârniceiei vestice pentru că, orice ameliorare a condiției sociale a statului, orice progres spre bogăție și inteligență tinde să-i mărească nevoile și să-i amplifice comerțul, oferindu-ne un aliat în plus în marea operă a civilizației. //

p. 128

Am spus că populația Moldo-Valahiei este de aproape 4 000 000 ceea ce, când luăm în considerație marea fertilitate a țării, este de circa o pătrime din numărul locuitorilor pe care îi întâlnim pe un teritoriu egal în Europa Vestică.

Exporturile sunt formate în principal din porumb, lână, seu, sămânță de in, cânepă, miere, ceară, tutun, piei de bou, blăni de oaie, capră și iepure, sare, carne, potasă caustică, sodă calcinată, lipitori și brânză. Brăila în Țara Românească și Galați în Moldova, ambele situate pe Dunăre, sunt bine adaptate pentru porturi,

deoarece corăbii de 250 tone deplasament pot intra cu cea mai mare ușurință în ele; și, fiind protejate de insule, spațiul dintre orașe oferă un liman sigur în timpul iernii pentru vase, pentru că ele nu intră în coliziune cu blocurile mari de gheață ce sunt aduse primăvara, în josul fluviului. Totuși, navigația este, în general, întreruptă pentru două sau trei luni, de îngheț, dar arar o perioadă mai lungă.

Taxa vamală este de circa trei la sută; banii sunt la fel ca în Turcia – parale și piaștri; când ne aflăm acolo, ducatul valora treizeci și nouă de piaștri la Galați iar la București și Brăila treizeci și unu și jumătate.

Pentru un negustor străin este obișnuit ca pentru tranzacțiile sale comerciale cu localnicii, să facă contracte în fața tribunalelor de comerț existente la Galați și Brăila, iar pentru cele <încheiate> cu străinii stabiliți în țară <să le facă> în prezența consulilor respectivi. Dacă apare vreun diferend, este recomandabil pentru negustorul străin să ajungă, dacă se poate, la o înțelegere amiabilă, pentru că, la fel ca în Rusia, există mai multe curți de apel, iar prevederile legale sunt nu numai îndelungate ci și scumpe.

p. 129 Porumbul formează, în prezent, principalul articol de export. Calitatea grâului este la fel ca aceea care se vinde la Odesa. Porumbul este din aceeași specie cu cea cultivată în Persia. Orzul // și ovăzul nu sunt ca acelea din Rusia, dar se spune că aceasta decurge din lipsa de grijă și atenție cu care plivesc agricultorii.

O considerabilă îmbunătățire a avut totuși loc în ultimii ani în cultivarea acestora, deoarece porumbul de toate soiurile crescut în aceste provincii poate suporta comparație cu acela din oricare altă țară, pentru că este imposibil a depăși fertilitatea solului.

Lâna este următorul produs ca importanță și ia, mai cu seamă, calea Austriei – la fel poate fi spus despre seu; totuși, exportul în Franța și Anglia al acestor articole este în creștere și ar fi încă și mai mare, de nu ar fi continuele ocupații militare ale țării de către Rusia și obstacolele pe care acea putere le ridică, constant, în fața navigației la gura Dunării, străduindu-se astfel să taie toate comunicațiile cu Marea Neagră.

Cânepa și sămânța de in cresc bine peste tot și sunt considerate superioare aceluiași articole negociate la Odesa. Mierea și ceara formează, de asemenea, importante articole de comerț; cea din urmă, în special aceea produsă pe platourile Moldovei, este considerată a fi cea mai bună din Europa și este foarte prețuită de turci, care o folosesc ca pe un parfum. Tutunul, la fel ca acela unguresc, este în mod obișnuit, cumpărat de greci pentru a fabrica trabucuri.

Cea mai mare parte a pieilor de bou și de capră se vând în Austria dar cele de oaie nu sunt profitabile pentru negustor fiind folosite de țărani ca îmbrăcăminte dar el poate cumpăra aproape orice cantitate de piei de iepure de câmp sau de casă.

p. 130 Exporturile de potasă caustică și de sodă sunt încă neînsemnate și nu pot fi obținute dacă nu se face un contract prealabil. Dacă lipitorile sunt, totuși, dorite de negustor, le poate avea în // orice cantitate; iar brânza, din care există soiuri diferite, aprovizionează piețele din Levant. Cultura vinului este foarte neglijată, totuși vinul făcut în Moldova are mult caracter și își găsește o vânzare rapidă la Odesa și în toate porturile rusești de la Marea Neagră.

Dacă luăm în considerare că toate aceste produse indigene sunt schimbate pe mărfuri străine, cât ar putea fi de profitabil comerțul!

Ca oricare dintre oamenii ce ignoră distracțiile rafinate sau intelectuale, boierii bogați și clasa negustorilor se dedau la mari extravagante vestimentare; în consecință, blănurile scumpe ale Rusiei, cele mai frumoase stofe și museline, broderii de argint și aur, cele mai tipătoare culori în satinuri, mătăsuri, catifele și pânzeturi imprimate, împreună cu bijuterii, perle, ceasuri și alte fleacuri își găsesc o vânzare rapidă. Cererea pentru stofe de lână și lenjerie fină este, de asemenea, foarte mare; la care putem adăuga articole de lăcătușerie, cafea, ceai, zahăr și multe alte articole.

De când Rusia și-a arogat protectoratul acestor principate, a introdus treptat șicanatorul și, în multe cazuri, demoralizantul ei sistem administrativ. La fel ca în Rusia, în fiecare județ a fost numit un *ispravnic*¹², un funcționar superior, cu mulți subalterni atașați serviciului, a cărui obligație este să păzească liniștea, să aplice ordinele puterii executive, să strângă impozitele și să ancheteze cazurile penale și civile.

Aceasta ar fi foarte bine dacă acești tirani mărunți nu ar oprima poporul: imitându-i pe funcționarii din Rusia, ei recurg la aceleași forme de mită și corupție, pentru a menține o poziție socială pe care modestul salariu dat de guvern nu-l justifică.

Curțile supreme de justiție sunt, la fel, puse pe aceeași bază ca acelea din Rusia și, la fel ca în acelea, fiecare pas făcut pentru a înainta procesul trebuie cumpărat cu bacșișuri și mită // care adesea ruinează pe ambii împricinați sau îi dă p. 131 posibilitatea celui care oferă judecătorului șperțul cel mai mare să obțină un verdict favorabil, indiferent dacă acesta este sau nu în concordanță cu dreptatea.

Prin aceste mijloace Rusia demoralizează orice popor asupra căruia capătă ascendență și este ajutată să-și realizeze planurile abjecte, datorită totalei lipse de principii a prea multora dintre demnitarii ei civili și militari, care adesea nu sunt altceva decât aventurieri isteți – pur și simplu niște mercenari, fără onoare sau patriotism. Când am vizitat principatele, consulul rus Budberg¹³ și ajutorul său Halcinsky¹⁴ – unul neamț și celălalt polonez, credincioșii și experimentații agenți ai țarului, stăpâneau în totalitate aceste țări, prințul Știrbey¹⁵ al Țării Românești și prințul Ghika¹⁶ al Moldovei nereținând altceva decât titlul de domnitor.

Cel dintâi datorează revoluției de la 1848 înălțarea sa la rangul de domnitor, succedându-i fratelui său George¹⁷. Familia Știrbeilor¹⁸ nu este deloc populară în

¹² *Ispravnick*.

¹³ General locotenent baron Aleksandr Ivanovici Budberg, comisar extraordinar și plenipotențiar al principatelor, numit în funcție pe 13 noiembrie 1853, din care se retrage pe 3 septembrie 1854, părăsind Iași odată cu trupele rusești care traversaseră Prutul spre a se întoarce în Rusia.

¹⁴ Feodor Lavrentievici Halcinsky (1788?–1860), diplomat rus. În tinerețe participase la Congresul Sfintei Alianțe de la Aachen, în urma căruia aliații evacuează Franța (1818). În timpul ocupației rusești a principatelor a îndeplinit funcția de comisar secund, avându-și sediul la Iași.

¹⁵ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853, 1854–1856).

¹⁶ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domn al Moldovei (1849–1853, 1854–1856).

¹⁷ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1842–1848).

Țara Românească, nu atât datorită originii sale obscure cât datorită totalului său servilism față de curtea de la St. Petersburg și intrigilor josnice prin care a ajuns la putere.

Tot revoluția de la 1848 a oferit și celui din urmă mijloacele de înălțare la demnitatea de domnitor când i-a succedat lui Mihail Sturdza¹⁹. Familia Ghica, care își trasează genealogia tocmai de la prinții Daciei, este foarte populară. În timpul scurtei domnii a acestui reprezentat al familiei, Grigore Ghika a făcut multe reforme importante, în special fondând școli cu intenția de a revitaliza spiritul vechilor daco-romani, dar i-au fost puse bețe în roate de preoți și de partidul rusesc care a ajuns repede la concluzia că, dacă prințul dac // era lăsat să-și continue opera

p. 132 de regenerare, aceasta va însemna sfârșitul influenței atât a preoților cât și a țarului.

Întreaga Țară Românească, în special marile câmpii întinzându-se de la malurile Dunării până la poalele Carpaților, este foarte fertilă și foarte potrivită pentru producerea oricărei specii de grâne și fructe ce se găsesc la această latitudine; viile, pe care le întâlnim ici și colo împodobind culmile însoțite ale dealurilor, ar produce un vin excelent dacă țăranii ar fi mai pricepuți în arta de a-l produce. Fie din cauza nesiguranței dreptului de proprietate din aceste țări – dacă un ins este suficient de norocos ca să capete – fie din indolența oamenilor, ei nu se ostenesc să cultive din orice recoltă mai mult decât le este necesar pentru propria folosință – adică atâta cât le trebuie pentru a realiza o sumă suficientă pentru plata arenzii și a impozitelor, care nu sunt apăsătoare.

În conformitate cu recentele reglementări ale guvernului acestor principate, fiecare cap de familie predă proprietarului terenului o zecime din produse, în natură, pe lângă faptul că este obligat să-i facă douăsprezece zile de muncă pe an sau să-i plătească o sumă de treizeci și șase de piaștri. Din acest motiv el este lăsat să cultive atât pământ cât este dispus.

În anumite regiuni de pe malul Dunării se află terenuri la fel de mari ca un regat german, rezervate în totalitate pășunatului, fără o singură locuință, exceptând coliba păstorului. În vecinătatea munților pot fi întâlnite cele mai frumoase păduri de stejar și de fag din Europa, amestecate cu păr sălbatic, cu măr, cireș, arțar, siminichie și tisă, unele dintre ele de cea mai impozantă mărime, formând împreună o masă încâlcită, ici trântită de furtună, colo smulsă din rădăcini de un

p. 133 torent, oferind // călătorului o scenă unică și sălbatică, ca și când ar cutreiera în cine știe ce regiuni necunoscute din Australia.

Ce nenorocire pentru Europa de Vest că aceste două puteri, Rusia și Turcia, atât de potrivnice progresului și instruirii, au obținut dominația asupra acestora, unele dintre cele mai frumoase țări din emisfera noastră! La ce folosește fertilitatea, frumoasele lor fluvii, mărilor și porturile, atâta vreme cât ei, <rușii și turcii>, le comandă? Dacă nesățioasele dorințe și abilitatea despotism al uneia s-a opus constant progresului civilizației, cealaltă s-a arătat la fel de ostilă <acesteia> prin barbarismul ei indolent, prin exclusivism și fanatism; pornind de aici, aceste

¹⁸ Prin generalizare, autorul îl include și pe Gheorghe Bibescu sub genericul Știrbei, deși acela își păstrase numele inițial al familiei.

¹⁹ Mihail Sturdza (1794–1884), domn al Moldovei (1834–1849).

frumoase țări nu au avut însemnătate pentru energicii și întreprinzătorii locuitori ai vestului, iar populația puțină care a rămas, a devenit atât de pervertită în urma secolelor de robie și atât de lipsită de agerimea minții încât, înainte de a putea spera să obținem vreun avantaj din relațiile comerciale cu ea, colonizarea <cu oameni> din ținuturi a căror populație a atins un înalt grad de civilizație trebuie reînstituită <aici> ca o indispensabilă necesitate.

Câțiva ani în urmă, guvernul Moldo-Valahiei a promulgat *Regulamentul Organic*²⁰, permițând străinilor să se naturalizeze și să cumpere terenuri care, fără îndoială, tentau foarte mult străinii pentru a se stabili într-o țară unde pământul ar fi avut aproape același preț ca în coloniile din America. Dar ce un om din vestul civilizată și-ar căuta o casă într-o țară unde Rusia este protector? sau în Turcia, atâta timp cât legislația ei persistă să refuze unui creștin drepturi sociale și politice? Este totuși de sperat că din orice aranjament ce ar putea fi făcut de beligeranți, puterile occidentale vor folosi oportunitatea de a-i așeza pe locuitorii acestor țări în poziția de a fi capabili să-și mențină // independența. Ceea ce și-au dorit demult chiar p. 134 acești oameni este ca cele două principate să fie unite sub unul dintre principii locali din familia Ghica; ei spun că numărul lor, unirea și poziția geografică le va da posibilitatea să formeze o barieră puternică spre a respinge orice agresiune viitoare a Rusiei, cel puțin până când sultanul, suzeranul lor, ar putea trimite trupe în ajutorul lor. Dacă acestea s-ar împlini, este mai mult decât probabil că o mulțime de oameni harnici din Occidentul civilizată, de orice profesie și cu orice vocație, s-ar stabili în aceste țări ce oferă multe avantaje.

Călătorul ce-și limitează vizita în Moldova sau Țara Românească la un voiaj cu un vapor pe Dunăre și care vede o câmpie, aparent, nesfârșită, fără un delușor sau măcar un bolovan care să spargă monotonia priveliștii, nu poate avea idee de frumusețea ținutului care se întinde dincolo de ea, povărnindu-se lin printr-o succesiune de coline pitorești și abrupte, până la cele mai înalte piscuri ale munților Carpați, locuite de o categorie de țărani foarte diferită de nefericiții lor frați de la câmpie, atât de îndelung victime ale tiraniei și opresiunii.

Cu câțiva ani în urmă, în drumul nostru de întoarcere din răsărit, am trecut prin Moldova de sus și Bucovina și, deși călătoria a fost întreprinsă la începutul iernii, când copacii își pierduseră frunzișul iar zăpada era groasă pe dealuri și munți, nu am putut decât să admirăm frumusețea romantică a unei țări în care alternează lacul și râul, pădurea, viroaga, defileul și muntele, cu câte o vale frumoasă din loc în loc, ce oferă cele mai admirabile locuri pentru orașe și sate și pentru cele mai variate stabilimente industriale ale unei comunități civilizate.

La fel ca în Rusia, toată cheltuiala transportului cu poșta până la destinație este plătită de la plecare, și pentru aceasta ispravnicul districtului îi dă călătorului o confirmare scrisă, care îl împuternicește să ia cu arcanul, // în folosul său, dacă p. 135 socotea necesar, caii primului țăran pe care îl întâlnește. La fel, el poate, dacă se teme de pericol, să-și asigure, contra plată, serviciile unei cete de panduri călări care să-l păzească pe drum. Dar precauția este absolut inutilă deoarece, prin

²⁰ *Règlement organique.*

amplasamentul acestui ținut al Moldovei la granița Rusiei, la cea austriacă a Transilvaniei și a Bucovinei, el oferă toate mijloacele de scăpare pentru un tâlhar.

Căruța moldovenească deschisă pe care o alesesem drept mijloc de transport oferea, cel puțin, posibilitatea de a vedea, în mod avantajos, ținutul din jur. Era frig dar, pentru un om ale cărui vene erau încă înfierbântate de focul Asiei, aceasta era mai degrabă plăcut decât invers. În plus, la Galați, cumpărasem un maldăr de piei de oaie bine tăbăcite, cu părul pe ele, care erau suficiente pentru a ne proteja de efectele unei ierni siberiene.

Părăsind Galații și monotonele câmpii ale Dunării, am intrat într-un ținut frumos undulat, care a continuat să se lărgească în vreme ce ne apropiam de Iași, capitala Moldovei: puține orașe apar într-o lumină mult mai favorabilă văzute de la distanță decât cândva faimosul *Municipium Jassiorum*. Împrejurimile cu întinsele lor grădini au efect foarte pitoresc în vreme ce orașul, ce este situat parțial pe o colină și se întinde parțial într-o vale încântătoare, cu vastele suburbii presărate pe înălțimile din jur, și împreună cu frumoasele forme ale cupolelor și clopotnițelor, lasă călătorului impresia că este pe punctul de a intra într-un oraș bogat și cu populație deasă. Dar vai! orice ar fi putut fi Iașii în zilele vechilor romani, acum este diminuat la nivelul tuturor celorlalte târguri și orașe prăpădite pe care le-am văzut în imperiul turcesc.

p. 136 Străzile sunt nepavate, exceptând una sau două dintre cele principale, iar acestea sunt doar podite. // Dacă este ținut bine reparat, pavajul de lemn are anumite avantaje: echipajele rulează pe ele cu mare viteză și, cu siguranță, ajută foarte mult la alinarea durerilor unui invalid; dar aici, pe dedesubt, curge un canal cu apă murdară care nu este niciodată curățată, cu excepția vreunei ploi torențiale și, în consecință, se dovedește foarte dăunător pentru sănătatea locuitorilor pentru că aerul este otrăvit de o miasmă care produce acele fierbințeli și malarie care sunt răspândite întregul an în Iași și București și, în mai mare sau în mai mică măsură, în toate orașele mari. Totuși, în Iași sunt unele semne de îmbunătățire pentru că ici și colo vedem câte o vilă elegantă ridicată de curând și altele încă în construcție. De asemenea, putem admira frumosul palat al prințului domnitor și pe cel aparținând adevăratului suveran, consulul rus; dar pentru că aceste construcții grandioase se învecinează cu coliba unui lumânărar sau cu aceea a unui telal, această imagine distonantă îi amintește privitorului că vede luptându-se civilizația cu barbaria, care este [de fapt] adevăratul aspect al acestor țări de la Dunărea de Jos, al orașelor și municipiilor lor atât de îndelung devastate de războaiele dintre hordele otomane și hordele muscălești. Totuși, se intenționează (!) a se pava orașul; iar străzile sunt, de fapt, făcute în suburbii și sunt plănuite a forma o rețea peste tot în principat. Apoi, mica armată, comandată de ruși și instruită în conformitate cu cel mai acreditat sistem al celui mare partizan al disciplinei, țarul tuturor Rusiilor²¹, amintește călătorului că ei <românii> abia așteaptă ca, într-un moment mai prielnic, să li se alăture camarazii de arme.

Mai mult decât o privire asupra pestriților săi locuitori, Iașii nu oferă, în general, prea mult spre a interesa un străin. Sunt de văzut boieri și turci, greci,

²¹ Nicolae I (1796–1855), țarul Rusiei (1825–1855).

armeni, slavi și evrei, toți cramponați cu strictețe de limba și // costumul lor specific, ca și când însăși existența lor depindea de tăietura și forma veșmintelor. p. 137 De asemenea, fiecare dintre aceste naționalități ocupă un cartier separat al orașului. Evreii sunt atât de numeroși încât formează o treime din întreaga populație, arătând destul de bine, în special femeile al căror aspect a fost mult ameliorat de veșmântul lor pe jumătate oriental. Tiara din catifea bătută în perle și pietre prețioase se spune că este de aceeași formă ca aceea purtată de frumusețile curții din zilele regelui Solomon, ceea ce dovedește că blondele fiice ale lui Israel erau, în acele zile, atât de cochete încât să inventeze un acoperământ de cap foarte potrivit cu stilul special al frumuseții lor care, cu certitudine, face un chip drăguț să arate și mai fermecător; și, am fost asigurat de bancherul meu evreu, al cărui oaspete am fost în timpul șederii // mele la Iași, că unul dintre aceste acoperăminte de cap valorează cinci p. 138 sute de lire sterline și se moștenește ca o bijuterie de familie. Ba, mai mult, informatorul meu, a adăugat că nu este imposibil ca una dintre aceste prețioase diademe să fi fost făcută de bijutierul curții celui mai înțelept dintre monarhi, <Solomon>! Pe lângă aceasta, cu ocazii festive precum nuntă, banchet, etc, ele poartă un pieptar din dantelă de aur, bătut, la fel, în perle și pietre prețioase; spre a nu mai aminti de coliere, brățări și inele.

[Urmează un pasaj referitor la aversiunea reciprocă dintre creștini și evrei].

Părăsind Iașii, gerul așternându-se cu sporită asprime, am înaintat cu multă viteză ca și când surugiul nostru alerga într-o cursă cu timpul; și, deși, caii erau mici, alergau cu o viteză de cincisprezece verste pe oră. Când am fost la câteva mile de oraș, câmpuri cultivate, sate și cătune, grădini curate și // vii alternau în fața p. 139 ochilor; dar aceste plăcute imagini odată trecute, era aceeași lipsă de populație pe care o observasem mai înainte, iar când am intrat în munți, ținutul a devenit de o sălbatică singurătate.

Câteodată drumul nostru trecea prin păduri dese, apoi de-a lungul malurilor unui lac minunat; acum am cotit pe lângă o râpă adâncă, apoi ne aruncam într-un întunecat și fioros abis pentru a ieși într-o vale frumoasă, udată de un curs de apă șerpuitor sau de un torent vijelios, dat de frumoasa mână a naturii pentru a fertiliza pământul.

Ce nu s-ar fi putut face aici, dacă aceste țări atât de favorizate erau ocupate de o colonie de-a pricepuților noștri fermieri din Europa Vestică! Fiecare dintre aceste povârnișuri înSORITE ar fi acoperite de vii, văile de câmpuri de porumb, pășuni și livezi; iar dealurile și munții goliți de nepătrunsele lor păduri, să facă loc numeroaselor turme de vite și de oi. Aspectul dezolant al țării nu-i oprește totuși pe mulți boieri să-și rotunjească venitul, prin vânzarea lipitorilor care se găsesc în unele dintre râurile și mlaștinile acestei regiuni muntoase.

Până acum, călătoria noastră fusese foarte favorabilă până ce, ajungând la marea pădure care separă Moldova de Bucovina, am fost surprinși de una dintre acele neașteptate vifornite atât de funeste pentru călător în această regiune sălbatică și neospitalieră. Din fericire, surugiul nostru, anticipând pericolul ce ne amenința după aspectul cerului mohorât, a galopat nebunește înainte, spre o cabană ruinată, locul obișnuit de odihnă al unor asemenea caravane care călătoresc în această regiune.

Ajungând la locul nostru de refugiu am descoperit că era o mizerabilă colibă de lemn, înconjurată de o palisadă dărăpănată, plină de călători, de bagaje, cai lor și o turmă de oi; și cum continuarea drumului nostru către următoarea stație de p. 140 poștă // era totalmente exclus, am făcut pregătiri să petrecem noaptea acolo. Bieții noștri cai având neapărată nevoie de adăpost, prima noastră grijă a fost să reparăm șopronul cu <ajutorul> unei cantități de bușteni, iar în această operație am fost ajutați, când făceam acoperișul, de zăpada care îngheța imediat ce cădea.

Cu respect față de hrana pentru oameni și animale, avusesem multă grijă să ne procurăm mari cantități de provizii pentru caz de accident și, pe când ceilalți călători se simțeau înclinați spre petrecere, o oaie grasă a fost aleasă și friptă cu acest prilej; în plus, am fost favorizați de o schimbare a vremii, pentru că noaptea <cerul> s-a înseninat și a devenit sclipitor, deși continua să fie un ger aspru.

Cititorul poate presupune acum că am cinat și ne-am fumat ciubucurile dar, înainte de a ne retrage la odihnă am luat măsuri de precauție ca nu cumva vreun lup rățacit să ne facă o vizită în timpul nopții – și pentru a păzi împotriva acestei nenorociri s-a hotărât ca întregul nostru grup să facă de gardă cu schimbul și să hrănească focul aprins pe care-l făcusem în mijlocul îngrăditurii cu dublă intenție, de a ține cald vitelor și de a alunga orice nepoftit periculos.

Lucrurile au mers foarte bine până aproape de miezul nopții când am fost treziți din lumea viselor de descărcarea armelor și, ce să vezi! tânărul nostru pandur a năvălit în colibă strigând că trăsesese într-un lup și-l rănise dar că animalul fugise înapoi în pădure, urlând.

„Băiat nesăbuit și nebun!” a răcnit unul dintre tovarășii noștri de călătorie sărind din culcușul său de piei de oaie, „în mai puțin de o jumătate de oră o să avem aici pe capul nostru întreaga haită flămândă pentru că îl vor devora [pe lupul rănit] și apoi vor lua urma sângelui său până la locul unde a fost rănit”. Din nefericire pentru somnul nostru, bătrânul avea dreptate și acum trebuia să facem cât mai repede posibil pregătirile de ciocnire.

p. 141 Așa cum am spus deja, sălașul nostru de noapte era // o colibă mizerabilă, câteva picioare deasupra pământului; în consecință, primul nostru obiectiv a fost să o baricadăm cu bucăți de lemn, astfel încât să o facem, în caz de nevoie, suficient de puternică pentru a rezista la orice atac care ar fi putut fi dat de lupi asupra ei; dar bieții noștri cai și turma de oi din șopronul deschis erau expuse unei distrugerii sigure așa că următoarea noastră grijă a fost să luăm măsuri pentru apărarea lor.

Inspectându-ne fortăreața am descoperit că mai multe spărturi fuseseră făcute în palisadă; le-am umplut pe acestea cu stive de lemn și apoi am plasat mica noastră garnizoană ca santinele în diferite puncte, pentru a respinge inamicii dacă ar încerca să se cațere pe împrejmuire. Grupul nostru era format din șapte <bărbați>: un măcelar și ajutorul său, proprietarul turmei de oi din Cernăuți²², doi cărăuși cu baloturile lor de lână în drum spre Iași, surugiul, pandurul și noi. Cât despre arme de apărare, tovarășii noștri nu aveau altceva decât cuțitul lung și securea ușoară purtate la centură; această lipsă am remediat-o prin transformarea bucăților de lemn în măciuci grele. Cât despre noi și pandur eram înarmați până în dinți și cu multă muniție la îndemână, dacă era necesar.

²² Tchenowitz.

Se scursese probabil o jumătate de oră sau mai mult când, pentru prima dată, am zărit inamicul, în număr mai mare decât consideram noi potrivit, furișându-se în jurul pălălaiei orbitoare a imensului foc pe care îl întrețineam în mijlocul împrejuririi, ca și când ar fi cugetat dacă ar fi prudent să traverseze hotarul luminos.

În sfârșit, și-a făcut apariția un jupân puternic, probabil comandantul, care, după ce a făcut o recunoaștere asupra poziției noastre și fiind fără îndoială puternic tentat de oile ce behăiau și de caii ce nechezau – infailibilul instinct al animalelor spunându-le că pericolul era aproape – s-a avântat, curajos, înainte, urmat de întregul grup și cu un salt au încercat // să sară palisada. Totuși, inimi brave și p. 142 măciuci puternice i-au respins curând, culcând la pământ pe mulți dintre atacatori: supunându-ne sfatului căpitanului nostru, bătrânul cioban, ne-am reținut focul căci ne recomandase să nu folosim armele până când nu se ivește prilejul de a le produce pierderi sigure, pentru ca nici unul să nu scape iar în pădure și să aducă întăriri.

Neplăcându-le loviturile măciucilor noastre, ferocii asediatori s-au retras și, după ce au ținut un sfat, s-au decis să atace îngrăditura din mai multe direcții și, în unele părți unde aceasta era slabă, doi sau trei au reușit să se cațere pe gard, de unde însă au fost imediat expediati peste gard de armele noastre de foc și de lungile cuțite și securi ale tovarășilor noștri de luptă // spre a fi devorați sub <palisadă> de p. 143 fărtații lor flămânzi. Soarta primilor noștri invadatori nu i-a oprit, totuși, pe alții să le urmeze exemplul, iar dimineața am numărat scheletele a opt sau nouă <lupi> care deveniseră victimele temerității lor.

Din fericire, sosirea zorilor i-a făcut pe nepoștiții noștri vizitatori să se întoarcă în pădure, lăsându-ne libertatea de a ne urma călătoria și, cu felicitări reciproce pentru salvarea noastră providențială, grupul nostru s-a despărțit. Zona era frumoasă, zăpada era tare ca un pat de gheață și, după un drum de două ore, am ajuns la mult doritul <sat> Boian²³.

Bucovina austriacă este separată aici de Moldova printr-un râu îngust și adânc, peste care este aruncat un pod de lemn, terminat cu o poartă greoaie, pe care este prins vulturul imperial cu două capete; iar dacă un străin ar fi să judece primirea de care avea să aibă parte de la pasărea regală cu un chip atât de fioros care păzește aici frontiera, ar trebui să șovăie înainte de a se aventura să intre într-un teritoriu atât de aprig străjuit. După ce am trecut prin calvarul biroului de pașapoarte al vămii și al necesarei fumigări, la care fiecare călător ce sosește în Austria din țara necredincioșilor este obligat să se supună, ni s-a permis să dispunem cum voim de timpul nostru și, pentru că lupta noastră nocturnă cu lupii devenise cunoscută, la această oră, din cauza limbuției surugiului și pandurului nostru, am fost invitați să cinăm cu ofițerii detașamentului încartiruiți aici, printre care am avut bucuria să găsim un concetățean, locotenentul Isaacson.

Drumul nostru de la Boian se întindea în cea mai mare parte prin valea Prutului²⁴. Drumul pe care se intră în Bucovina este unul dintre cele mai bune care pot fi întâlnite în vreo țară, și în câteva ore am ajuns în capitală, Cernăuți, pentru noi o adevărată oază în pustietate, într-atât fusesem noi obișnuiți // cu străzile

²³ *Boyana*, sat, com., raionul Noua Suliță, regiunea Cernăuți, Ucraina.

²⁴ *Pruth*.

p. 144 înguste și colibele de lemn din Turcia și cu la fel de răsfiratele și prost întocmitele orașe din Rusia de sud.

Într-adevăr, nu am întâlnit prea des un oraș mai frumos decât Cernăuții; aproape toate clădirile sunt ridicate recent, străzile sunt exact de lărgimea corectă și, întrucât majoritatea caselor au alături de ele o mică grădină sau vie, acest adaos trebuie să confere orașului un încântător caracter rural în timpul verii. Situația sa este, de asemenea, favorizată, fiind frumos plasată pe o colină avântată deasupra Prutului, înconjurat de terenuri agricole și platouri bine împădurite. Pe lângă toate aceste avantaje, curățenia germană este, peste tot, zeita stăpânitoare; și, văzând toate acestea și comparându-le cu tot ceea ce văzusem în Rusia și Turcia, nu putem decât dori din tot sufletul ca rasele teutonice să fi fost mai înclinate spre cucerire pentru că, oriunde au pătruns, fie în calitate de cuceritoare, fie de coloniști, au adus cu ei progresul introducând hărnicia, curățenia și ordinea.

Înainte de anul 1777²⁵, Bucovina forma o parte din principatul Moldovei dar de la acea dată a fost inclusă în regatul Galiției. Cu excepția celor câteva sute de coloniști germani, locuitorii <Bucovinei> sunt de același neam cu aceia din Moldo-Valahia, vorbesc un dialect al aceleiași limbi și sunt la fel de primitivi în purtări și obiceiuri. Totuși, chiar și printre aceștia, mâna civilizatoare a stăpânului german este peste tot vizibilă în satele lor îngrijite și în rânduiala pe care o percepi în jurul colibelor și câmpurilor lor agricole.

p. 145 Luată în totul, Bucovina, așa cum este ea de fărâmițată în văi și dealuri (...) este o provincie încântătoare. Pământul este, în general, fertil și multe dintre costișele însoțite produc un vin bunicel; // dar țara este încă slab populată și multe zone din interior rămân în stare naturală. Pe lângă fertilitatea solului, munții Bucovinei sunt bogați în minerale; minele de argint și de plumb de la Cârlibaba²⁶ ca și minele de cupru de la Passarovitz se spune că sunt extrem de productive. //

p. 146

Capitolul XI

După această mică schiță a Moldovei de Sus și a zonei bucovinene a Carpaților, ne vom întoarce la Galați și, într-o călătorie cu vaporul, îl vom transporta pe cititor, cu noi, la Constantinopol.

Ajunghând la Prut, care formează granița dintre Basarabia²⁷ și Moldova, am văzut micul oraș Reni; aici începe stăpânirea rusească; puțin mai jos este Kartal²⁸, aproape în fața fortăreței turcești Isaccea²⁹ – un loc fatal în anele războaielor turcești, pentru că aici erau obișnuïți să traverseze Dunărea când decideau să treacă prin foc și sabie pământul păgânilor.

²⁵ Prin convenția turco-austriacă din 1775, Sublima Poartă cedează Bucovina Imperiului habsburgic, în pofida protestelor domnitorului Grigore Ghica III care peste doi ani (1777) este asasinat de un trimis al sultanului. Bucovina este integrată Galiției în 1790.

²⁶ *Kirli-baba*, sat, com., jud. Suceava.

²⁷ *Besserabia*.

²⁸ Oraș la Dunăre, în județul Ismail din România interbelică, azi în Ucraina.

²⁹ *Isaktscha*.

Trecând de marele lac Jalpug³⁰ am aruncat o privire spre nefericitul <oraș> Ismail, scena unei strălucite fapte de arme a generalului Suvorov³¹. Este foarte regretabil că bravul dar barbarul cazac și-a mânjit laurii prin unul dintre cele mai crude masacre asupra unei populații nevinovate³².

Înainte a acestei totale distrugerii, Ismail a fost printre cele mai frumoase orașe comerciale din estul Europei, împodobit cu palate elegante, cu grădini încântătoare // și moschei și avea o populație de 30 000 <locuitori>. Trecând de ruinele p. 147 Ismailului începe Delta Dunării, unde nu este nimic de văzut exceptînd o întinsă sălbăticie; monotonia este spartă de un lanț de posturi de pază de cazaci.

Ce soartă tristă este rezervată acestor biete victime ale despotismului militar al Rusiei, așa cum sunt ei expuși miasmelor uneia dintre cele mai nesănătoase regiuni ale Europei, pe lângă că sunt constant chinuți de nori de țânțari și alte insecte veninoase! Fumul de la imensele focuri pe care le țin, ici și colo, aprinse i-ar putea despresura de acești inamici; dar, când am oprit pentru câteva minute la unul dintre micile lor posturi militare, era ușor de observat în fețele umflate ale celor ce s-au apropiat de vaporul nostru // că aerul infectat deja le-a distrus p. 148 sănătatea, pe care nu și-o vor putea recăpăta niciodată complet în timpul vieții.

Noi înșine am fost îndeajuns de necăjiți de țânțari și muște de cai; dar, acesta a fost singurul inconvenient pe care l-am suferit, pentru că înaintam cu ajutorul forței aburilor și cu un curent ce curgea cu o viteză de 20 000 de picioare pe oră și nu cu mică satisfacție am salutat Marea Neagră în depărtare, dacă nu pentru altceva cel puțin pentru că scăpasem de chinuitoarele insecte.

Ca de obicei, la gura Dunării, am fost întâmpinați de ofițerul rus al stabilimentului carantinei care, găsind că hârtiile noastre sunt în ordine, ne-a lăsat să trecem de corpul rusesc de gardă și fără altă importunare, am intrat în Marea Neagră.

³⁰ *Jalbug*, lac natural cu apă dulce aflat în Ucraina, în apropierea hotarului cu Republica Moldova.

³¹ Aleksandr Vasilievici Suvorov (1729 1800), general rus; s-a distins în campaniile turcești înfrângând trupele otomane la Mărtinești, lângă Râmnicul Sărat, Focșani (1789) și Ismail (1790). Pentru faptele sale a fost distins cu titlul de conte de Rimnițki (de la Râmnic). A luat parte la campania din Italia contra armatelor revoluționare franceze, traversând în mod spectaculos Alpii (1794).

³² La asaltul cetății Ismail, pe 22 decembrie 1790, armata rusă de sub comanda generalului Suvorov a masacrat circa 30 000 de musulmani, fără a ține seama dacă sunt soldați sau civili.

EUGÈNE POUJADE

(1815–1885)

Eugène Poujade s-a născut la 15 ianuarie 1815 în insula Maurice, ca fiu al unui arhitect francez. După terminarea studiilor la Paris, a intrat în serviciul Ministerului de Externe. A îndeplinit funcția de consul al Franței la Iannina (1838, într-o zonă cu populație aromânească), Tars (1843), Beirut (1844–1845), Constantinopol și Malta (1846), Anvers (1848), București (1849–1854), Tunis (1854), Florența (1861), Torino (1865) și Cairo (1868). S-a retras din activitatea diplomatică la începutul anului 1875. Pentru serviciile aduse Franței, în 1854 a primit gradul de ofițer al Legiunii de Onoare, iar în 1863 pe cel de comandor.

Numele lui Eugène Poujade are o rezonanță aparte pentru români. Consul general al Franței în Principatele Române, remarcabil cunoscător al problemelor orientale, a reprezentat tendința de apropiere a puterii occidentale de țările noastre. A petrecut aici mai bine de cinci ani, observând societatea românească și militând pentru îndreptarea racilelor ei. S-a căsătorit, în 1850, cu o româncă, Maria, fiica marelui ban Costache Ghica. A devenit un luptător pentru apărarea drepturilor românilor. Unionist convins, propunea încă din 1849 realizarea unirii principatelor. Apelăm la portretul făcut de nepotul său pentru a-i dezvălui principiile de viață: „Monarhist prin temperament, el era artizanul principiului de autoritate, aliat unui liberalism luminat. Într-un cuvânt, el apăra ordinea împotriva tendințelor revoluționare, libertățile împotriva puterii absolute. Credința sa religioasă, profundă, deși neîmbrăcând aspectul unei credințe zgomotoase, îl predispunea la indulgență; și îndelungata sa experiență a oamenilor și a lucrurilor îi inducea respectul tuturor credințelor în materie politică și religioasă.” Cu siguranță, astăzi ar putea fi ușor taxat ca „naționalist” român, trăsătură apărută și accentuată în timp, datorată fie filo-românismului său, fie căsătoriei cu Maria Ghica. Nicolae Iorga vorbea de „cunoașterea adâncă și simpatetică a lumii românești.”

Lucrarea lui Eugène Poujade, *Chrétiens et Turcs. Scènes et souvenirs de la vie politique, militaire et religieuse en Orient*, a apărut în 1859 și s-a dorit a fi închinată cunoașterii Europei sud-estice și Levantului, unde Franța avea importante interese politice și economice. O mare parte a paginilor sale sunt dedicate românilor. Impresiile de călătorie în Bucovina, la Iași, București se îmbină cu descrierea structurilor sociale, a raporturilor dintre boieri și țărani, cu situația călugărilor din mănăstirile închinare sau starea de spirit a românilor în această epocă de transformări. Totul văzut prin prisma unui cunoscător al vieții politice, lăsând un tablou fidel al revoluției de la 1848, al războiului Crimeii, al influenței Rusiei în principate. Am putea spune că este un „lobby” făcut principatelor, în acord cu politica lui Napoleon III.

Eugène Poujade nu este, totuși, unul dintre personajele favorite ale istoricilor. Uitarea sa pare inexplicabilă azi. Puține sunt lucrările al căror subiect este diplomatul francez. Prima scriere ce i-a fost consacrată s-a datorat nepotului său (*Eugène Poujade, sa carrière diplomatique et littéraire par son neveu Eugène Poujade*) și a apărut la Paris în 1886. Nicolae Iorga l-a menționat în *Istoria românilor prin călători* (vol. III, ed. a II-a, București, 1929, p. 323–340). Paul Cernovodanu îl amintește în articolul său, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeii și epocii premergătoare Unirii*, publicat în „Biblioteca Bucureștilor”, an II, 1999, nr. 12, p. 7–8. În lucrarea Mihaelei Cojocaru (*Interferențe franco-române. Opinii franceze despre români la 1849–1855*, București, 1999) îi sunt dedicate câteva pagini. În sfârșit, de un netăgăduit folos în alcătuirea acestei biografii ne-a fost studiul lui Mihai Sorin Rădulescu, *Un diplomat francez din veacul al XIX-lea: Eugène Poujade*, apărut în „Revista istorică”, t. XVI, 2005, nr. 1–2, p. 87–94, precum și datele găsite în *Dictionnaire universel des contemporains* al lui G. Vapereau (Paris, 1870, p. 1474) și în fondul Brătianu, dosar 113, aflat în colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale.

EUGÈNE POUJADE

Creștini și turci. Scene și amintiri despre viața politică, militară și religioasă în Orient¹

Cartea întâi Religiile și rasele

[...] În epoca insurecției grecești, Europa nu-i cunoștea decât pe eleni și pe p. 56
câțiva <a>români, sârbi, bulgari ce contribuiau la succesul și gloria Greciei. Puține
persoane știu că Kolletis² se născuse la Metsovo³, în Pind, într-un târg mare locuit
în întregime de <a>români (cuțovlahi), care vorbesc româna. Dar toți acești creștini
se prezentau Europei sub denumirea de eleni sau, mai degrabă, de greci. (Noi
aveam și avem încă obiceiul de a numi grec tot creștinul din Orient.) De altminteri,
în această epocă, diferitele naționalități creștine ale Orientului nu aveau încă
sentimentul forței lor și nu își dădeau bine seama de aspirațiile lor. Îi putem // p. 57
excepta de la aceasta pe români, care, din 1821, s-au ridicat pentru a-i alunga de pe
pământul lor pe greci și pe eteriști, care totuși aveau aici rădăcini destul de adânci.
Aceasta a fost o mișcare națională tot atât de remarcabilă, pe cât a fost de
antirusească și care a favorizat puterea turcească, contra căreia atunci se pronunțase,
aproape în întregime, opinia europeană. [...]

De la insurecția grecească⁴ lucrurile s-au schimbat mult și diversele p. 58
naționalități creștine s-au dezvoltat separat și cu o viață proprie; este bine pentru
aceste populații care și-au păstrat limba, originalitatea și tradițiile de început, dar
este evident că o asemenea stare de lucruri este infinit mai puțin de temut pentru
turci decât unitatea, care a fost posibilă un moment între diversele familii creștine
care locuiesc pe teritoriul pe care ei l-au cucerit. [...]

Vom vorbi într-un alt capitol despre români, destul de mult, pentru ca acum p. 60
să fiu scurt în ceea ce-i privește. Toată lumea știe astăzi că românii din Moldova și
Țara Românească sunt o populație amestecată, formată din coloniști latini, daci,
slavi, asupra cărora tătarii și grecii au lăsat urme încă adânci. Cu toate că // un mare p. 61
număr dintre cele mai ilustre familii din Principate, Basarabii, Ghica etc., sunt de
origine străină și vin din Serbia, Bulgaria, Albania, Asia Mică, insule, Lazistan⁵,

¹ Traducere după Eugène Poujade, *Chrétiens et Turcs. Scènes et souvenirs de la vie politique, militaire et religieuse en Orient*, Paris, Didier et Ce, Libraires-Éditeurs, 1859.

² Iannis Kolletis (1773–1847), aromân de origine, medic, om politic grec; erou al războiului pentru independența Greciei; prim-ministru (1834–1834; 1844–1847).

³ Mezzovo, oraș în nord-vestul Greciei (în aromână Aminciu).

⁴ Războiul pentru independența națională (1821–1829).

⁵ Numele dat de otomani teritoriului din sud-estul Mării Negre, locuit de vorbitori de laz (lazuri); teritoriu în fostele provincii Trabzon, Rize și Artvin.

populația românească formează astăzi un tot omogen, având cele mai strânse legături de limbă, religie, obiceiuri, trăsături cu transilvănenii, basarabienii și bucovinenii, și alcătuind o naționalitate de aproximativ opt milioane de locuitori⁶, întinzându-se de la malurile Nistrului la cele ale Tisei. Țara Românească și Moldova sunt principate autonome, având legi, administrație internă, drepturi și privilegii proprii în raporturile lor cu Sublima Poartă, de care sunt legate de secole și a cărei suzeranitate a fost până acum principalul lor scut pentru a-și apăra naționalitatea. Deși Bucovina a fost luată Porții otomane de Austria⁷ și Basarabia cedată de guvernul otoman Rusiei⁸, aceste populații sunt de rit grec oriental și recunosc supremația spirituală a patriarhului de la Constantinopol; dar ele nu au niciun raport politic cu elenii, cu toate că mariajele sunt frecvente între greci și

p. 62 femeile românce, a căror zestre a redat puțină // strălucire multor familii ilustre, dar sărace, care din Constantinopol sau din alte părți ale Imperiului otoman s-au mutat pe pământul Greciei devenit liber. Populațiile din Moldova și Țara Românească, revendicându-și originea latină, apropiindu-se de Occident prin gusturile, studiile, simpatiile lor, rămânând la ritul oriental grec, au fost pentru Poarta otomană, ca și pentru Austria, o barieră utilă contra pericolelor unei dezvoltări gigantice a slavismului. Românii sunt, prin urmare, așezați în inima Europei orientale ca obstacol puternic, creat prin neam și limbă, între slavii din nord și slavii din sud. Poarta otomană are un mare interes să mențină aceste provincii în orbita suzeranității sale, dar, de asemenea, trebuie să se abțină să le încalce privilegiile și drepturile interioare și să mai dea, cum a făcut-o de atâtea ori din rațiuni nedemne, sprijin boierilor sau principilor care erau dușmanii țării lor și ai Porții însăși.

Românii nu sunt animați de nici un sentiment ostil Turciei și oamenii înțelepți și moderați nu vor decât dezvoltarea morală și materială a țării lor sub egida Porții. [...]

p. 68 Așezați alături de bulgari, greci și albanezi, dar neamestecați cu ei, <în Balcani> se găsește o populație de aproape un milion de locuitori care vorbește româna amestecată cu câteva cuvinte turcești și care este cunoscută cu numele de cuțovlahi, literal români șchiopi. Aceștia sunt românii macedoneni. Ne vom strădui să dăm o idee asupra originii și istoriei acestor români.

p. 69 Împăratul Aurelian, văzând că Dacia lui Traian (principatele, Transilvania și banatul de Timișoara) // a fost invadată de goți, a trecut legiunile și o parte a

6 „În Principate	4 200 000
În Imperiul austriac	2 500 000
Rusia	700 000
În sudul Dunării	800 000
Total	8 200 000" (n.a.).

⁷ Convenția încheiată între Imperiul otoman și Imperiul habsburgic la 26 aprilie/7 mai 1775 prevedea intrarea în componența Austriei a Bucovinei. Curtea imperială de la Viena susținea că Bucovina ar fi aparținut Pocuției, pe care Austria o ocupase în 1772.

⁸ Teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia) a fost anexat de Rusia țaristă în 1812, prin pacea de la București (16/28 mai), ce pune capăt războiului ruso-turc din 1806–1812.

coloniștilor romani în Moesia. Acești coloniști romani rămași când sub dominația romană, când sub cea a barbarilor, se vor uni cu bulgarii și vor forma un regat care va rezista până la moartea regelui Samuil⁹. Ei vor cădea atunci sub dominația grecească. Spre începutul¹⁰ secolului al XI-lea, Petre și Asan¹¹, doi frați români din muntele Haemus¹², ridicându-i pe români contra grecilor, se vor uni cu bulgarii și, după ce au bătut de câteva ori trupele lui Isaac Îngerul¹³, Asan a fost proclamat rege al românilor și bulgarilor. Acest nou rege a bătut de mai multe ori armata grecească de sub comanda ducelui Aspiate Sebastocrator, Vasile Fataties, în 1193, și pe Isaac Îngerul însuși. După moartea lui Asan, coroana a trecut lui Ion¹⁴, fratele mai mic al lui Asan, care a raportat mai multe victorii asupra grecilor și latinilor și l-a luat prizonier pe *Baudoin*¹⁵, conte de Flandra. Papa Innocențiu III¹⁶ i-a trimis lui Ion un emisar pentru a-l încorona rege al Tesaliei, Macedoniei, bulgarilor și românilor. Innocențiu III îl complimenta pe acest rege pentru că era descendent al romanilor, ca și poporul său.

Unii dintre scriitorii moderni și contemporani i-au confundat pe <a>români cu bulgarii și le-au dat același nume; dar nici un autor bizantin, ilir, ungur sau român n-a comis această eroare. Chalcondylas¹⁷, între alții, afirmă nu numai că <a>românii vorbeau limba latină, deși coruptă, dar că ei aveau aceleași moravuri, aceleași veșminte și aceleași arme ca romanii. Astăzi ei sunt stabiliți, așa cum am spus mai înainte, în Macedonia, într-o parte a Bulgariei și chiar în Tesalia și în Epir. Principalii comercianți ai acestei nații sunt sub influența ideilor grecești și își fac un merit în a vorbi grecește în public; la locuitorii de la sat influența grecească este mult mai mică și limba, obiceiurile, sentimentul naționalității s-au conservat mult mai bine.

Grecii din Constantinopol folosesc o parte a veniturilor mănăstirilor Țării Românești și Moldovei pentru a întemeia școli grecești în diferite puncte locuite de <a>români și pentru a ține preoți greci care fac liturghia într-o limbă pe care țărani <a>români nu o înțeleg. Acești români macedoneni sunt aproape toți stabiliți în defileurile Tesaliei. Astfel Metsovo, care este cheia defileului dintre Epir și Tesalia, are o populație în întregime românească. Cu ocazia ultimei insurecții grecești în timpul războiului cu Rusia, înfrângerea răzvrătiților de către Poartă a depins de atitudinea și fidelitatea românilor macedoneni.

⁹ Conducător al Țaratului bulgar de apus (997–1014); a fost înfrânt în bătălia de la Belașița (iunie 1014) de împăratul bizantin Vasile II Bulgaroconul.

¹⁰ Corect, sfârșitul secolului al XII-lea.

¹¹ Conducătorii răscoalei antibizantine (1185–1186), în urma căreia s-a creat Imperiul vlaho-bulgar (al doilea Țarat bulgar), condus de Asan (1191–1196).

¹² Veche denumire a munților Balcani.

¹³ Isaac II Anghelos, împărat bizantin (1185–1195; 1203–1204).

¹⁴ Ioniță Caloian (1197–1207).

¹⁵ Balduin I, conte de Flandra și Hainaut, împăratul Imperiului latin de Răsărit (1204–1205).

¹⁶ Giovanni Lotario, conte de Segni, papă între 1198–1216.

¹⁷ Laonikos Chalcocondylas (Chalcondylas) (c. 1430–1464 sau 1465), istoric bizantin, autor al lucrării *Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare*.

Turcii în Țara Românească, în Bulgaria, în Bosnia și în Serbia

p. 288 [...] Aceasta era situația lui Omer-pașa¹⁸ când, la jumătatea lunii iunie 1848, a izbucnit revoluția la București. Principele Bibescu¹⁹, încercând să înăbușe agitația de care era acuzat, la fel ca fratele său, a o fi suscitât parțial, a părăsit principatul fără a încerca să lupte, iar Suleiman-pașa²⁰, trimis de Divan să restabilească ordinea în Țara Românească, s-a mărginit să regularizeze așa-zisa revoluție, să se instaleze și să asiste, mai degrabă ca spectator binevoitor, dar pasiv, decât ca un tutore inteligent și ferm, la tentativele sterile și la tulburările inevitabile unui guvern care nu avea condiții să dureze. Poarta otomană, voind să repare greșelile comise de Suleiman-pașa, de altminteri somată să acționeze de către Rusia, care era înarmată în virtutea tratatelor, dar mai cu seamă a ascendentului său, a trebuit să intervină în principate, a hotărât să trimită aici un comisar imperial și un nou șef militar. Comisarul imperial a fost Fuad-effendi²¹, astăzi Fuad-pașa și ministru al afacerilor străine, atunci mare demnitar la Divan. Omer-pașa a comandat corpul de ocupație.

El a trecut Dunărea la Giurgiu²² în septembrie 1848, nu departe de satul Oltenița²³, și foarte aproape de insula Ramadan²⁴, ale căror nume au fost făcute celebre de armele turcești în 1853 și 1854. Se găsea // într-un mare teatru, dar nu jucase încă primul rol. Investit cu o putere considerabilă, reprezentându-l pe sultan, trimis să organizeze conducerea celor două principate, plin de calități, Fuad-effendi oferea pentru prima oară ochilor mirați ai românilor < imaginea unui > diplomat musulman, tânăr încă, cu o fizionomie agreabilă, cu un spirit fermecător, de curând însărcinat cu misiuni importante pe lângă trei regine. Nimeni nu putea bănui ce se ascundea sub aparentul abandon al lui Fuad-effendi vorbind de măreția Angliei și de elocvența oamenilor săi de stat, de minunile Alhambrei²⁵ și de frumusețile râului Tajo²⁶. Cu pieptul acoperit cu ordine ale cavaleriei, care orna pentru prima dată uniformă unui musulman, Fuad-effendi trebuia să atragă aproape întreaga atenție și interesul în capitalele Țării Românești și Moldovei. Diplomații și generalii ruși nu puteau concura cu Fuad-effendi în privința calităților exterioare și trebuia să-l învingă cu alte arme. Cât despre Omer-pașa, el părea să-și aștepte răbdător ceasul, acela al luptei, care trebuia să îi aducă importanța la care aspira. Era conștient deja de valoarea sa și, stând în umbra comisarului otoman, începea să se facă remarcant:

¹⁸ Mihail Lattas (Omer-pașa) (1806–1871), general turc de origine croată, participant la războiul Crimeii, comandant al trupelor de ocupație din principate (1854).

¹⁹ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

²⁰ General, comisar turc în Principatele Române.

²¹ Pașa Mehmet (1815–1869), comisar turc în Principatele Române.

²² *Giurgevo*.

²³ *Oltenița*.

²⁴ Insulă pe Dunăre, ține azi de Giurgiu.

²⁵ Oraș în Spania, renumit pentru monumentele de arhitectură islamică.

²⁶ Râul cel mai lung din Peninsula Iberică.

de la călătoria sa în Țara Românească rămâne, fără îndoială, grandoarea nemaiîntâlnită prin care el a fost cunoscut în țara de adopție.

Ca fiecare otoman, Omer-pașa prevăzuse // de mult timp posibilitatea și chiar p. 290 necesitatea unui război între Turcia și Rusia și era încântat de împrejurarea care îi permitea să-i studieze de aproape pe ruși înainte de a-i combate, de a-i pune pe soldații turci în contact cu soldații ruși și de a le insufla puțin câte puțin încrederea fără de care o armată nu poate spera să învingă. Armata rusă, la drept vorbind, cea care ocupa principatele sub ordinele general-aghiotantului Lüdgers²⁷, nu câștiga pusă în fața turcilor, cu excepția cavaleriei și poate a materialului de artilerie. Hrana sănătoasă și abundentă distribuită otomanilor, comparată cu alimentele dezgustătoare care fac masa zilnică a soldatului rus, dădeau de gândit acestuia din urmă, care își stăpânește cu plăcere câteodată amorul propriu național în favoarea stomacului. Comparăția pe care Omer-pașa a făcut-o în această epocă între trupele sale și soldații ruși a inspirat atunci încredere și proiecte mari. După luni de manevre și exerciții făcute cu entuziasm, în care turcii au arătat o mare promptitudine și o rară precizie, comandantului lor i s-a oferit ocazia de a stârni admirația amicilor și inamicilor și a profitat de ea. La 1 septembrie 1849, el a invitat autoritățile și pe cei mai de vază locuitori ai orașului București să asiste la ceremonia de concediere a soldaților care își terminaseră timpul de serviciu. Armata otomană era sub arme în întinsa câmpie de la Băneasa²⁸, aproape de șoseaua aflată în prelungirea promenadei // publice numită Grădina Kisselef. Pe p. 291 această câmpie se ridicau corturile verzi ale turcilor, cu semiluna deasupra și ușor colorate de ultimele raze ale soarelui. Atunci Omer-pașa a dat ordin și și-a pus în mișcare batalioanele și cavaleria. El era pe un superb cal arab, căruia i-a oprit cu ușurință avântul. Alături de el era domnitorul Știrbei²⁹, evident stânjenit de onoarea ce i se făcea de a trece în revistă trupele turcești, <între> vioiciunea comisarului otoman Fuad-effendi și comisarul rus, generalul Duhamel³⁰, străduindu-se să nu-și arate preferința nici pentru unul, nici pentru celălalt. În jurul lor se grupaseră pașii turci într-o așezare greoaie, dar cu fețe îndrăznețe, și generalii ruși, cu căști prusace pe cap, cu corpurile strânse în uniformă, exprimându-și de sus admirația, ironizând încet la turci ceea ce numeau pretențiile unei ținute europene, dar vizibil uimiți de progresele armatei otomane. Printre generalii ruși se aflau și cei pe care comandantul turc îi va întâlni pe câmpul de luptă³¹. Răcoritoarele au fost servite sub un cort mare și Omer-pașa a făcut aici onorurile taberei în fața doamnelor invitate, dintre care unele erau de o rară frumusețe, cu ușurință și franchețe militară, dacă nu cu grație. Trecerea în revistă a fost foarte frumoasă, un timp admirabil a favorizat-o, și o eclipsă de lună, care a fost vizibilă la începutul serii și

²⁷ Alexandr Nicolaevici Lüdgers (1790–1874), comandant al trupelor rusești în principate (1848–1855).

²⁸ Băneasa.

²⁹ L' *hospodar* Știrbey; Barbu Știrbei, domn al Țării Românești (1849–1856).

³⁰ Aleksandr Osipovici Duhamel (1801–1880), diplomat și general rus, comisar pentru Principatele Române. Date biobibliografice și relatarea privitoare la perioada misiunii sale au fost publicate în seria nouă din *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. V, p. 226–247.

³¹ În timpul războiului Crimeii (1853–1856).

p. 292 care a dat acestei planete forma semilunii, a fost primită de turci // ca fiind de bun augur. Trupele liberate nu se întorceau imediat la căminele lor, trebuia să rămână încă sub drapel, dar acest timp trebuia socotit aparte. Generalul a considerat <că este> potrivit să citească firmanul de licențiere cu solemnitate și să desemneze astfel public batalioanele chemate să se reîntoarcă la cămin, pentru a calma nerăbdarea trupelor sale și pentru a înșela un timp dorința pe care ele o aveau să se întoarcă în Turcia³².

Dacă conduita comandantului ca militar și administrator demonstrase calități demne de stimă, începuturile ca om politic nu au fost fericite, el nu s-a remarcat totdeauna prin moderație și spirit metodic în acțiuni. Contrar năzuințelor secrete ale guvernului său, care dorea triumful insurecției maghiare, atunci amenințătoare pentru curtea de la Viena, de vreme ce aceasta a fost obligată să recurgă la intervenția armată a Rusiei; contrar, cel puțin, atitudinii de perfectă neutralitate care fusese impusă armatei otomane de ordinele Divanului și de interesele Porții (care declarase că, ocupând Moldova și Țara Românească, ea nu // voise decât să-și salveze teritoriul), Omer-pașa, când general-aghiotantul Lüders a trecut pentru prima oară Carpații cu corpul său de armată pentru a intra în Transilvania, și-a făcut și el cunoscută dorința de a-i imita pe ruși, pentru a contribui la înfrângerea rebelilor. Lipsa acțiunii îl obosea. A fost nevoie de înalta rațiune și de elocvența persuasivă a lui Fuad-effendi pentru a-l opri și a-l convinge de greșeala sa. Puțin mai târziu, el a trecut de la o extremă la alta și s-a arătat ostil austrieșilor, care nu au știut sau nu au vrut să-i menajeze vanitatea. Iată câteva circumstanțe. În februarie 1849 generalul austriac Puchner³³ a fost înfrânt definitiv în împrejurimile Sibiului³⁴ de Bem³⁵, care a reușit să-l despartă de rușii comandați de colonelul Skariatîn³⁶. Împuns cu spada în spate, el a fost obligat să caute refugiu pe teritoriul Țării Românești, a cărei neutralitate trebuia totuși respectată. Puchner și Skariatîn au fost amândoi recompensați, unul pentru că nu și-a pierdut speranța în Austria în zilele grele, celălalt pentru că Rusia nu putea admite că trupele sale fuseseră bătute de insurgenții maghiari. Dintotdeauna, în război ca și în diplomatie, s-au văzut înfrângeri recompensate ca succese. Soldații lui Puchner vor intra sau mai degrabă se vor precipita în dezordine în defileul de la Turnu-Roșu³⁷ și, nemaifiind stăpâniți de ofițerii lor, se vor deda, în satele pe care le vor traversa sau le vor ocupa, la toate p. 294 excesele, // la toate violențele <caracteristice> indisciplinei soldățești. Ca scuză a fost invocată sărăcia lucie în care se găseau, iar guvernul român, în înțelegere cu autoritățile otomane și rusești, a desfășurat o activitate susținută pentru sprijinirea lor. Guvernul austriac a recunoscut aceste servicii prin recompense onorifice, cu

³² „Nostalgia îi împingea uneori pe soldații turci la acțiuni disperate. Cu puține zile în urmă câțiva dintre ei, în garnizoană la Craiova, în Oltenia, pusese la cale un complot, să dea foc orașului și să profite de dezordine pentru a jefui și a fugi. Complotul a fost descoperit și Omer-pașa a dat ordin ca șefii lui să fie omorâți în bătaie.” (n.a.)

³³ Anton Puchner (1779 1852), comandant al trupelor austriece din Transilvania în timpul revoluției de la 1848 1849.

³⁴ *Hermanstadt*; armata revoluționară maghiară ocupă Sibiu în 27 februarie/11 martie 1849.

³⁵ Józef Bem (1794–1850) general polonez, unul dintre conducătorii armatei revoluționare maghiare în timpul revoluției din 1848–1849.

³⁶ Grigori Iakovlevici Skariatîn (?–1849), ofițer superior rus.

³⁷ *Tour-Rouge*, trecătoare în Carpații Meridionali, pe cursul mijlociu al Oltului.

care fusese până atunci foarte zgârcit, dar care, pornind din acest moment, au fost decernate cu destulă risipă, îndeosebi în armata rusă și administrația română. Fuad-effendi a primit Coroana de Fier clasa întâi, la fel ca generalul Duhamel. Constantin Cantacuzino³⁸, care era caimacamul principatului, a primit crucea Sf. Leopold, iar consulul general al Rusiei, domnul Kotzebue³⁹, care, fidel geniului paternal, jucase comedia în „teatrul” din București în favoarea soldaților lui Puchner și învingătorilor lui Bem, a primit Coroana de Fier clasa a doua. Omer-pașa a fost singurul uitat și nu a avut bunul simț sau demnitatea să tacă; el a făcut plângeri amare și a găsit curând ocazia de a se răzbuna.

Când insurecția maghiară a fost înfrântă, mai degrabă prin discordie și spiritul injust, exclusivist, al ungurilor decât prin armatele ruse, conducătorii acestei revoluții s-au retras pe teritoriul românesc și otoman prin toate ieșirile păzite de ofițerii corpului de armată al lui Omer-pașa și au fost primiți, din ordinul său, cu onoruri, care i-au iritat pe ruși și pe austrieci și au făcut previzibile // discuții atât de lungi, încât a trebuit ridicată ceva mai târziu problema refugiaților. p. 295 Omer-pașa nu a ținut cont de asta. O masă de refugiați obscuri și care nu erau revendicați nici de Austria nici de Rusia – unguri, germani, polonezi – năvăleau spre București și-și renegau credința public în palatul ocupat de Omer-pașa, devenit principala autoritate otomană în Principate după plecarea lui Fuad-effendi la Sankt Petersburg. Fiecare nou convertit primea trei ducați în momentul în care își punea fesul și promisiunea unei sume egale în fiecare lună. Mai mult, suma dată fiecărui nou recrut varia în funcție de importanța individului. Iată, cu aproximație, dialogul care se desfășura între mușirul Rumeliei⁴⁰ și noii soldați pe care îi recruta pentru Poartă: „Vreți să deveniți turc? – Da, Excelență. – Bine, pentru asta nu sunteți obligați să schimbați religia. – Nu știam acest lucru, mulțumesc Excelenței Voastre. – Dar știți că în Turcia este necesară o supunere pasivă și că nu există altă lege decât sabia. Măine veți fi dirijat spre Rusciuc⁴¹.” Noii turci nu erau obligați să treacă prin probele care erau cerute cândva și pe care Omer-pașa le cunoștea din experiență; dar, buni sau răi, ei deveneau musulmani. A fost atunci un scandal foarte întristător și care a ofensat îndeosebi pe consulul Austriei, deși nu a îndrăznit să se plângă, atât de populară era cauza revoluției printre miile de subiecți austrieci care locuiau în București și // atâta simpatie inspirase chiar nobilimii române, încât p. 296 naufragiul instituțiilor ungurești dădea alarma pentru soarta instituțiilor din țara proprie.

... *Jam proximus ardet*

Ucalegon

De altminteri, în această epocă Austria era total discreditată în principate și nu avea nicio influență. Agenții săi se mărgineau de mult timp să urmeze în perfectă disciplină calea trasată de cei ai Rusiei; agentul Franței a fost deci cel care, dintr-un sentiment de decență, a făcut un demers cu totul personal la Omer-pașa și a obținut de la generalul otoman atenuarea scandalului, cu toate că acesta a continuat să-și mențină dreptul de a acționa cum o făcuse. Mai mult, Omer-pașa vorbea tare și în orice ocazie despre numeroasele convertiri din rândul rangurilor

³⁸ Constantin Cantacuzino (1800–1875), boier muntean, caimacam al Țării Românești (1848–1849).

³⁹ Carl von Kotzebue (1805–1896), consul general al Rusiei la Iași și București.

⁴⁰ Comandant al forțelor otomane din Turcia europeană, în acest caz Omer-pașa.

⁴¹ *Routschouck*; azi Ruse, oraș în Bulgaria.

cele mai înalte din emigrația ungară și înregistra cu plăcere numele generalilor și nobililor care deveniseră musulmani. El însuși renegat, nu era nemulțumit, deși conștiința îl tulbura puțin, că are atâția imitatori de nume și de rang între cei ce măreau numărul sectanților profetului.

A fost epoca în care Omer-pașa prezenta în saloanele din București, ca fiind soția sa, pe o tânără nemțoaică⁴² a cărei istorie este în același timp foarte simplă și p. 297 foarte singulară. Ea era din Brașov⁴³, din Transilvania, // și, ca un mare număr dintre compatrioții săi, a venit să caute la București puțină bunăstare prin muncă. Bucureștiul și Iașul sunt California Transilvaniei și Bucovinei și luxul acestor două mari orașe a îmbogățit mai mulți copii săraci de la frontierele Austriei. Omer-pașa avea atunci – în noiembrie 1849 – o fetiță de cinci sau șase ani, plină de viață și inteligență. Soțiile sale erau moarte sau repudiate de el și coreligionarii nu încetau să spună că le schimba prea des, chiar și pentru un turc. El a dorit ca fetița sa să învețe să cânte la pian și i-a fost indicată o tânără saxonă, care a fost curând instalată în palatul său. Era foarte timidă și ieșea cu greu din copilărie. Avea tenul foarte alb, părul de un blond deschis, genul de frumusețe rar în Orient. Avea talent ca muziciană; i-a plăcut lui Omer-pașa și institutoarea micuței Eminé i-a devenit repede mamă vitregă. A apărut de atunci în societate cu cele mai scumpe toalete și fără voal; soțul său a tratat-o ca pe o europeană și cu cele mai mari menajamente. Omer-pașa este foarte sensibil la farmecul muzicii și al conversației; îi place spiritul și are idei foarte pertinente asupra rolului femeilor în lume și în interiorul ei; dar se spune că la el practica nu este mereu în concordanță cu teoria. Cu ocazia ultimei călătorii în Țara Românească, unde era acompaniată din nou de soțul ei, doamna Omer-pașa, devenită în fapt *khanoun*, nu a ieșit decât p. 298 cu voal, // urmată de eunuci negri înspăimântători; este numită, vorbind cu ea sau despre ea lui Omer-pașa, în franceză sau în germană, *madame la maréchale*. Omer-pașa, care are un înalt spirit de familie, îi copleșea pe părinții soției. Mama, aflând de norocul fiicei sale, a venit de la Brașov la București fără a-și anunța sosirea; a urcat, îmbrăcată ca țărăncile saxone și încălțată cu cizme mari, în apartamentul ginerelui său. Erau gata să se așeze la masă. Omer-pașa a primit-o ca pe mama sa, și-a ajutat soția să o scape de cizme, a cerut un lighean pentru ca ea să-și spele picioarele și a dovedit respectul unui fiu musulman.

Cu toate acestea, Omer-pașa, care fusese numit mușir al armatei Rumeliei, adică comandant al forțelor otomane din Turcia europeană, și care nu mai avea spiritul prevăzător și conciliator al lui Fuad-effendi, s-a lăsat iarăși dus de natura sa impetuoasă și de antipatia contra rușilor și simpatizanților lor, deși părea mulțumit cu marele cordon Sf. Ana, pe care îl primise, la fel ca Fuad-effendi, după restabilirea ordinii legale în Țara Românească. El a ținut un discurs imprudent, dar care oglindea încrederea pe care o avea în sine și dorința de a șterge umilințele Turciei. Nu a mai vorbit de război ca de o necesitate dură, la care Turcia ar putea fi p. 299 constrânsă pentru menținerea unui drept sacru // (era vorba mereu de chestiunea

⁴² În realitate, româncă dintr-o familie transilvăneană, sora compozitorului Gheorghe Simonis, ea însăși cu deosebite aptitudini muzicale; în timpul războiului Crimeii a compus *Marșul Olteniței* și *Marșul Silistrei*.

⁴³ *Cronstadt*.

refugiaților), sau de apărarea onoarei sale, ci aproape ca despre un eveniment fericit căruia îi sesiza oportunitatea și care trebuia să elibereze Imperiul otoman de o influență străină ce apăsa de prea mult timp asupra lui. Acesta era subiectul favorit al lui Omer-pașa, căruia îi plăcea să facă numărătoarea forțelor de care Poarta putea dispune. El conta pe șaptezeci și doi de ofițeri superiori nou trecuți la islamism, șase mii de soldați refugiați, opt nave mari cu aburi, cincisprezece mici, patruzeci nave cu pânze, o sută douăzeci de mii de oameni în trupele regulate în Europa, patruzeci de mii în Asia și tot atât în trupele neregulate. Apoi, vorbind de Rusia, a spus: „Forțele ei nu sunt atât de formidabile cum se crede; nu poate să pună mai mult de trei sute de mii de oameni sub arme pentru a mărșălui contra noastră, iar noi putem să punem două sute cincizeci de mii pedestrași, socotind rezerva noastră. Avem, de altfel, avantajul terenului.” El a adăugat: „Planul meu, pentru cazul în care războiul va izbucni, este făcut, a fost comunicat Porții. Vom trece din nou Dunărea, pentru că o provincie ocupată de adversar este o provincie luată; dar rușii vor fi obligați rapid să evacueze Bulgaria și noi vom putea atunci să recuperăm principatele. Soldații turci sunt plini de ardoare și e necesară disciplina cea mai severă pentru a-i împiedica să se arunce asupra rușilor. Populația Constantinopolului, care dă // impuls Rumeliei, ca și Asiei Mici, s-a pronunțat p. 300 pentru război, este pregătită să ajute guvernul cu brațele și cu punga sa. Ofițerii instruiți, ridicați în Europa, ne lipsesc mult mai puțin decât se crede; de altminteri, corpul ofițerilor ruși este foarte slab. Generalul Lüders, sub pretext că nu știe destul de bine germana, pe care o vorbește ca mine, a refuzat totdeauna conversația despre războiul din Transilvania. Noi nu avem a ne teme de populațiile creștine din Rumelia. Numai sârbii s-au agitat, dar nu se vor ridica. Războiul din Ungaria, de care rușii sunt atât de mândri, nu este atât de onorabil pentru ei. Trădarea lui Görgey⁴⁴ le-a adus victoria. Din aprilie era, prin intermediul contelui Zichy⁴⁵, în relații cu mareșalul Paskevici⁴⁶.”

Trecând peste multe exagerări, vom conveni că există în acest fidel rezumat al sentimentelor lui Omer-pașa idei juste și câteva profeții cu spirit de pătrundere. Deseori, din nefericire, pasiunea și prejudecățile îl orbesc pe mușirul Rumeliei. Astfel, el contează în planurile sale mai ales pe alianța activă cu Marea Britanie, nu cere și nu speră decât la neutralitatea Franței. El o credea dispusă la o alianță rusă și nu recunoaște meritele puterii sale militare. În epoca de care vorbesc, adică la ieșirea din afacerea refugiaților, în primele luni ale anului 1850, e adevărat, Anglia juca un rol preponderent în Orient. Mai târziu Omer-pașa // a preluat de la noi o cu p. 301 totul altă idee, când a văzut armata franceză reunită la Varna⁴⁷ și a asistat la

⁴⁴ Artúr Görgey (1818–1916), general și om politic ungar, comandant al armatei revoluționare maghiare în revoluția de la 1848–1849.

⁴⁵ Ödön Zichy (1809–1848), conte și ofițer maghiar, executat la 30 septembrie 1848 pentru trădare (legături cu austriecii).

⁴⁶ Ivan Fiodorovici Paskevici (1782–1856), conte, feldmareșal rus, comandant al trupelor de reprimare a revoluției din Transilvania (1849) și al forțelor militare rusești din principate (1853–1854).

⁴⁷ Astăzi oraș în Bulgaria; trupele aliate se concentraseră la Varna pentru a preveni ocuparea portului de ruși (25–29 mai 1854). Tot atunci, are loc și un consiliu de război între comandanții aliați, mareșalii Saint-Arnaud, Raglan și Omer-pașa.

trecerea în revistă făcută de mareșalul Saint-Arnaud⁴⁸, mai ales când a aflat de victoria de la Alma⁴⁹ și de triumful sângeros de la Inkermann⁵⁰. Ce trebuie să fi spus după luarea Sevastopolului⁵¹, atunci când vedea Franța asemenea vulturului lui Shakespeare,

Towering in her pride of place?

Conduita lui Omer-pașa corespundea discursurilor sale. El comitea acte arbitrare, la fel cum pașii turci își permiteau uneori în provinciile cele mai izolate ale imperiului. Astfel, oamenii săi certându-se în piețe cu românii, îi aducea pe aceștia din urmă și porunea să fie bătuți în fața palatului său, fără altă formă de proces și fără cel mai mic aviz al autorității locale. La teatru dădea poruncă să se facă ordine prin soldații săi, din capătul scării pe care urca spre lojă și această p. 302 ordine se făcea destul de brutal⁵². Ca guvernator militar al Bucureștiului, // credea că poate aplica el însuși pedepse și face acte de suveranitate, fără a cruța autoritatea domnitorului, în timp ce rușii, mai abili, se foloseau de șeful țării pentru a face tot ceea ce voiau, dar fără vâlvă. O altă procedură a mușirului măsura decepția principelui Țării Românești. Sultanul, la propunerea lui Fuad-effendi, acordase decorații unor boieri; Omer-pașa le-a înmănat el însuși, în timp ce generalul Duhamel și generalul Lüders se adresaseră principelui pentru împărțirea celor care fuseseră conferite de țarul Rusiei. Este adevărat că printre boieri, obiectul favorurilor sultanului, se aflau trei fii ai răposatului domn Grigore Ghica, care p. 303 declaraseră că nu // ar fi primit niciodată decorațiile principelui Știrbei, care le sărutase mâna în timpul domniei tatălui lor.

În toate aceste ocazii, agentul Franței era cel de la care principele Țării Românești cerea sprijin, fie pentru a se ușura vărsându-și plângerile într-o ureche binevoitoare, fie pentru a obține, prin influența imparțialității sale recunoscute și prin bunele relații cu Omer-pașa, ca impetuozitatea ultimului să fie ușor temperată.

⁴⁸ Jacques Achille Leroy de Saint-Arnaud (1798–1854), mareșal francez.

⁴⁹ Din 20 septembrie 1854; trupele rusești de sub comanda prințului Menșikov se retrag înfrânte.

⁵⁰ La 5 noiembrie 1854, trupele rusești, sub comanda generalului Dannenberg, se retrag după intervenția francezilor.

⁵¹ În 10 septembrie 1855.

⁵² „Îndeosebi după ce Omer-pașa a reunit, prin plecarea lui Fuad-effendi la Sankt Petersburg, funcțiile de guvernator militar și cea de comisar imperial, el s-a lăsat dus de aceste accese de pasiune. Într-o seară asista cu soția, încă îmbrăcată europenește, la un concert unde elita societății bucureștene își dăduse întâlnire. La sfârșitul concertului, aga orașului, prefectul de poliție, dădu ordin ca vehiculul lui Omer-pașa să o ia înainte, ca fiind cel al principalului personaj prezent la serată. Trebuie spus, prefectii de poliție români desfășoară în circumstanțe ca cea de față mai mult zel și autoritate decât demnitate. Publicul consideră bine asta și ei la fel, fără îndoială, dar de această dată domnul Alexandru Plagino (acesta era numele agăi) a fost mult mai rău pedepsit decât pedepsele pe care le-a dat el. Omer-pașa nu se grăbea să coboare maiestuos scările, dând brațul soției sale, în timp ce alte persoane așteptau jos cu nerăbdare. Printre ele se găsea consulul general al Rusiei, care își mărturisea nemulțumirea față de agă. Acesta, nevăzându-l pe Omer-pașa venind, dădu ordin vizitiului mușir-ului să facă loc celui al lui Kotzebue; dar abia plecând acesta că mușirul Rumeliei a apărut și nu și-a găsit trăsura, astfel că a trebuit să aștepte mai bine de un sfert de oră, pentru că, pasajul fiind strâmt, vizitiul era obligat să facă un ocol lung pentru a veni să-și reia rândul. Omer-pașa făcu atunci un adevărat acces de furie, îl făcu pe agă, care era unul dintre ginerii domnitorului, măgar, și ridică chiar bastonul asupra lui. Ceea ce îl exasperase pe Omer-pașa, dar care nu justifica violența lui, era servilismul autorităților românești față de ruși în toate ocaziile.” (n.a.)

Acest caracter, multă vreme ținut într-o poziție secundară, își lua în sfârșit revanșa⁵³. Omer-pașa nu-și mai ascundea dorința de a vedea declarat războiul între Turcia și Rusia. Angajat de guvernul său în toate cazurile serioase și dificile, învingător al druzilor⁵⁴, albanezilor și kurzilor, considerat ca primul om de război al imperiului, avea despre el însuși o părere foarte bună și dorea cu ardoare o ocazie să se măsoare cu adversarii săi europeni. El vorbea despre generalii Haynau⁵⁵, Lüders, Rudiger, Jelačić⁵⁶, despre mareșalul Paskevici chiar, ca despre egali cu care era nerăbdător să se întâlnească pe un câmp de bătălie. Această încredere nu displăcea; dar s-ar fi // vrut exprimată cu mai puțin aplomb. Respectul nostru excesiv față de conveniențe ne face insuportabilă prostia mărturisită a superiorității, mai modestă totuși uneori decât o modestie afectată. Evenimentele din 1853 și 1854 au dat în parte dreptate lui Omer-pașa, și, după părerea tuturor judecătorilor imparțiali, el s-a arătat superior adversarilor săi. p. 304

Printre generalii ruși care se găseau atunci în București erau unii care vor juca un rol în campania din Transilvania, sau care trebuia mai târziu să se măsoare cu turcii sau aliații lor pe malurile Dunării ori în Crimeea. Generalii Lüders, Dannenberg⁵⁷ și Nepokoicițki erau cei care impuneau cea mai mare atenție, fie prin rang, fie prin calitățile și caracterul lor. Generalul Lüders, comandantul corpului al cincilea care acționa în Transilvania, strâns ca un tânăr în uniformă, la fel de curtenitor într-un salon față de doamne ca și de cutezător în fața dușmanului, își risca viața peste tot, cu un compliment în gură sau cu pistolul în mână, fără a fi împiedicat de vârsta sau de rangul său; manierele lui erau simple, limbajul lipsit de orice afectare și orice emfază. Tocmai repurtase un mare succes în Transilvania; lingușitorii săi îl numeau *eliberatorul Transilvaniei* și îi dăduseră supranumele de *Zakarpatsky*, care nu a fost consacrat în vreun ucuz sau în istorie. El însuși povestea campania desfășurată cu o modestie care îi pune în valoare // meritul, pe care îl credea datorat doar norocului, dar acest noroc fusese egalat de acțiunea sa. Francheța limbajului său îi uimea pe mulți dintre cei care credeau că rușii își țin gândurile ascunse și care nu știau că adesea cea mai mare libertate animă și înalță conversația lor. De altfel, în epoca de care vorbim, rușii se credeau investiți cu o asemenea superioritate, că nu se gândeau să mai mențină alte limite decât cele cerute de politețe sau de respectarea conveniențelor. Vorbind despre Transilvania și despre campania pe care o făcuse aici, generalul Lüders spunea: „O ură profundă domnește între austrieci și unguri, iar aceștia din urmă sunt detestați deopotrivă de toate rasele care trăiesc pe teritoriul Ungariei, saxoni, sârbi, croați, români. Aceștia mai cu seamă sunt în stare de paria și formează în Transilvania populația cea mai p. 305

⁵³ „Om de imagine, mușirul avea adesea un limbaj la fel de variat ca și impresiile sale. Ca și epoca în care el spera să fie ministru de război, dezamăgirea sa, aflând de numirea unui concurent, i-a smuls discursurile cele mai amare contra Porții și cele mai imprudente, din moment ce a dezañluit, cu autoritatea unui om de meserie, laturile slabe ale Turciei ca putere militară.” (n.a.)

⁵⁴ Grup religios de pe teritoriul de azi al Siriei și Libanului.

⁵⁵ Jacob Julius von Haynau (1786–1853), general austriac.

⁵⁶ Josip Jelačić de Bužim (1801–1859), general și om politic croat.

⁵⁷ Piotr Andreevici Dannenberg, general rus, comandant al armatelor rusești în bătăliile de la Oltenița și Inkerman.

nenorocită; ei sunt cei care, de la începutul insurecției, au susținut armata austriacă și rușii au lădat mult concursul lor în aprovizionare. De la început unirea cu ungurii ar fi dat probabil un alt aspect revoltei. Fără proviziile pe care eu le-am găsit în principate și fără Iancu⁵⁸, șeful românilor din Transilvania, n-aș fi putut reuși. În plus, printre corespondențele pe care le-am interceptat, am găsit scrisori de la Kossuth⁵⁹ pentru Iancu, în care spunea că ungurii regretau că nu au recunoscut drepturile // fraților lor români și că în caz de succes aceștia puteau conta pe toate concesiile pe care le vor cere. Românii, adăuga generalul Lüdgers, sunt foarte demni de interes și am adresat un memoriu în favoarea lor împăratului, care mi-a răspuns că el nu putea să intervină în asemenea ocazii, dar că a transmis memoriul Curții de la Viena. Austria va fi obligată să dea românilor drepturi egale cu cele ale celorlalte naționalități; dar ei sunt într-o stare de înjosire completă.”

Generalul Lüdgers nu era singurul care se exprima cu atâta franchețe: un alt general rus găsea că ușurința cu care armata de intervenție învinsese diminuă importanța victoriei. Generalul Dannenberg era un om de o înaltă instrucție, cu o conversație plină de farmec, negociatorul cel mai agreabil și cel mai blând. Limbajul său, cu formele cele mai rezervate, era în realitate de o îndrăzneală care plăcea în abordarea celor mai delicate chestiuni de filozofie sau de religie. El nu ocupa în acel moment rangul datorat serviciilor și meritului său și trecea ca fiind în dizgrația țarului Nicolae⁶⁰; dar nimic din limbajul și din atitudinea sa nu arăta amărăciunea, iar nemulțumirea sa nu se ghicea decât într-o tristețe dulce și în ironia fină, care era una dintre atracțiile conversației sale. Cât despre generalul Nepokoicițki, el venise cu gradul de căpitan, în 1848, în Țara Românească; p. 307 talentele sale ca ofițer de stat-major i-au asigurat o // avansare rapidă și a fost înaintat general la moartea lui Skariatîn, căzut aproape de Brașov.

La acea dată Fuad-effendi era plecat la Constantinopol, unde ocupa funcția de consilier al marelui vizir, care echivala cu cea de ministru de interne; el părăsea principatele după ce îi crescuse influența, dar pierduse șarmul care atrăgea și inspira încredere și care dispăruse cu speranțele pe care le născuse și onorurile de care era copleșit. El a fost înlocuit cu Ahmed Vefik-effendi⁶¹, unul dintre oamenii cei mai distinși și unul dintre spiritele cele mai hotărâte pe care le-am întâlnit. Mușirul Rumeliei părăsea Țara Românească la puțin timp după Fuad-effendi, pentru a se întoarce la Constantinopol, unde era chemat și unde i s-a încredințat comandamentul armatei destinată să opereze în Bulgaria și în Bosnia. Situația acestor două provincii reclama cea mai serioasă atenție din partea Porții otomane.

III

În primele zile ale lui aprilie 1850, noul comandant al armatei a primit ordin să se întoarcă la Constantinopol pentru a fi investit și, în același timp, pentru a-și

⁵⁸ Avram Iancu (1824–1872), lider al revoluției române din Transilvania (1848–1849).

⁵⁹ Lajos Kossuth (1802–1894), lider revoluționar maghiar, guvernator *de facto* al Ungariei în timpul revoluției de la 1848–1849.

⁶⁰ Nicolae I, țarul Rusiei (1825–1855).

⁶¹ Ahmed Vefik-effendi (1823–1891), diplomat și învățat otoman, trimis în principate.

spune opinia asupra manierei de acțiune în Bosnia. Omer-pașa, cum am spus, părăsea postul de la București spre sfârșitul aceleiași luni, pe 3 mai a fost // primit p. 308 de sultan⁶² în modul cel mai binevoitor și a obținut pentru serviciile aduse în Țara Românească o gratificație de 1 000 de burse (125 000 de franci).

[Este descrisă situația din Bosnia, raporturile bosniaco-austriece, acțiunile militare otomane în Bosnia și Serbia.]

Printre populațiile atât de diverse care formau Imperiul otoman, trei ocupau p. 355 rangul cel mai considerabil prin numărul, inteligența sau energia lor. Aceștia // erau p. 356 românii, grecii și slavii. Dintre creștini, românii erau cei care manifestau cea mai mică ostilitate contra Porții⁶³, pentru că sunt de mai mult timp eliberați de sub opresiunea sa; de asemenea, Poarta a comis, după părerea noastră, o mare greșală politică refuzând să meargă înaintea dorințelor lor și să le constituie un stat, care ar fi devenit un sprijin pentru ea.

[Urmează considerații referitoare la greci și slavi, apoi la atitudinea Franței față de creștinii din Orient.]

Cartea a patra

p. 359

Turcii, rușii și austriecii pe Dunăre și în Principate

În momentul evacuării principatelor în 1851, ofițerii ruși anunțaseră populațiile danubiene că nu vor întârzia să revină. Situația principatelor după plecarea lor a făcut să fie repede înțeleasă forța acestei vorbe. Din luna august 1851, din partea Austriei ca și din partea Rusiei, reclamații de neînălțurat au asaltat Poarta. Reprezentanța austriacă la Constantinopol protesta vehement contra eliberării arestaților maghiari, hotărâtă de Divan. În același timp, presa austriacă, aflată complet sub controlul guvernului imperial, ataca Turcia, în toate limbile imperiului, cu o intensitate deosebită. Puțin mai târziu, în luna octombrie a aceluiași an, principele Țării Românești (Știrbei) și principele Moldovei // (Ghica)⁶⁴ p. 360 primeau o comunicare din partea consulului general al Rusiei, prin care acest agent le cerea, în numele stăpânului lor, țarul, să plătească o sumă de câteva milioane de franci ca indemnizație pentru întreținerea trupelor rusești, pe picior de război, în Moldova și în Țara Românească, din ziua intrării lor în principate, în 1848, până în luna aprilie 1850. El adăuga că, începând din acea epocă până în momentul evacuării totale, cheltuielile de ocupație făceau obiectul unei socoteli separate.

Originea acestei reclamații era consimțământul dat inițial de guvernele principatelor pentru o măsură financiară care ar fi trebuit considerată tranzitorie. Generalul Duhamel declarase în 1848 principelui Mihail Sturdza, la Iași, iar mai târziu caimacamului Constantin Cantacuzino, la București, că voința țarului Nicolae era să fie afectate întreținerii trupelor sale două zecimi în plus din impozit,

⁶² Abdul Medjid, sultan otoman (1839–1861).

⁶³ „Recenta dirijare a guvernării otomane în afacerile principatelor și atitudinea comisarilor săi o făcuseră foarte nepopulară.” (n.a.)

⁶⁴ Grigore Alexandru Ghica, domn al Moldovei (1849–1856).

plătite o dată pentru totdeauna. Măsura a fost supusă în Moldova adunării generale, care a votat-o; în Țara Românească, unde adunarea era dizolvată, ea a fost executată pur și simplu. Totul a fost făcut fără ca Poarta să primească vreun aviz, fie de la guvernele din Iași și București, fie de la comisarul rus. Poarta avea dreptate să se arate ofensată și comisarul său în principate, Fuad-effendi, chiar s-a adresat curții sale pentru a cere instrucțiuni; dar Divanul a hotărât să uzeze de calm și i-a recomandat lui // Fuad-effendi să nu facă nicio opoziție, adăugând că dacă boierii erau de acord cu suportarea acestei poveri a țării, Poarta nu avea nimic de zis. În 1849, o a doua cerere asemănătoare cu prima a fost prezentată de generalul Duhamel. Primită fără obiecție de principele Țării Românești, ea a găsit la principele Moldovei (Grigore Ghica, care îi succedase lui Mihail Sturdza⁶⁵) mai puțină trecere. Prima comunicare a generalului Duhamel preciza, zicea principele, că plata celor două zecimi era o dată pentru totdeauna. La al doilea ordin al Rusiei, principele evita răspunderea: lua asupra sa bonurile și chitanțele date de ofițerii ruși, cerând la Constantinopol autorizația, care i-a fost acordată, de a socoti în cifra datoriei naționale suma necesară pentru achitarea obligațiilor astfel contractate. Se spera că în acest mod se limitau exigențele curții protectoare. Cu toate acestea, nu s-a întâmplat nimic și spre sfârșitul lui 1850, în timpul trecerii sale prin Iași, consulul general al Rusiei a făcut cunoscut principelui Moldovei că-i va prezenta curând o nouă socoteală pentru plata trupelor ruse gata de război. Aceasta a fost situația care a precedat ultima comunicare cu Rusia, cea din octombrie 1850, prin care consulul general al acestui imperiu, în urma întâlnirilor celor doi suverani ai Rusiei și Austriei de la Varșovia și de la Olmütz⁶⁶, a declarat domnitorilor, cu o
p. 362 anume solemnitate, că a venit în sfârșit momentul // pentru guvernele celor două principate de *a-și îndeplini obligațiile față de armata Majestății Sale Imperiale.*

Comunicarea confidențială a unui ucaz privind carantina de la Marea Neagră a coincis cu declarația relativă la plata trupelor ruse: dorința curții protectoare a fost ca prescripțiile aplicate acestei carantine să fie lărgite asupra carantinei românești. Conduita principelui Știrbei, care a făcut din ucazul imperial obiectul unei comunicări oficiale adresată Divanului său, a pricinuit de această dată o serioasă nemulțumire la Poartă; dimpotrivă, aceea a principelui Ghica, care, nemenționând ucazul, s-a limitat la a-l transcrie și a-i discuta prescripțiile, a satisfăcut-o din plin. Doleanțele ridicate de consulul general al Rusiei în privința acestui subiect vor provoca un răspuns convingător și moderat al principelui Ghica, afirmând că se mărginise să respecte aparențele puterii Porții otomane, în timp ce Rusia își disputa cu Turcia aceleași aparențe ale puterii.

În timp ce exigențele Rusiei creșteau, s-a putut remarca un progres în pregătirile sale militare și cuvintele ofițerilor ruși asupra viitoarei lor întoarceri în principate păreau aproape justificate. Începând cu anul 1852 se observă concentrarea trupelor austriece în Banat, a trupelor ruse în Basarabia și în Rusia meridională. O mare neliniște domnea la Iași, ca și la București. Toată // flota Mării
p. 363 Negre era reunită în portul Nikolaev⁶⁷ și la vărsarea Bugului: un corp expediționar

⁶⁵ Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834–1849).

⁶⁶ Azi oraș în Cehia (Olomouc).

⁶⁷ *Nicolaif*, astăzi oraș în Ucraina.

era, de asemenea, campat aproape de oraș în corturi. Se explica această reunire de trupe prin viitoarea prezență a țarului Nicolae în Rusia meridională, prin răscoala din Bosnia și nemulțumirea care explica Austriei agitația ce domnea în rândul populațiilor slave ale Imperiului otoman. Domnitorii își făceau astfel iluzii asupra proiectelor Rusiei și mergeau până la a conta pe generozitatea țarului Nicolae pentru terminarea dezbaterii privitoare la despăgubirea cerută de trupele sale. Această eroare nu a durat mult. Principele Știrbei și-a trimis bugetul la Sankt Petersburg, acest buget a fost pus sub ochii țarului, care a decis el însuși ca Țara Românească să plătească 30 de milioane de piaștri (mai bine de 11 milioane de franci), iar Moldova 6 milioane și jumătate (mai bine de 2 400 000 franci), reprezentând cheltuielile cu pregătirea de război.

Călătoriile succesive ale împăratului Austriei⁶⁸ și ale țarului Rusiei în țările vecine principatelor nu au întârziat precizarea naturii relațiilor care existau între conducerile domnitorilor și cele două imperii. Principele Știrbei, știind că împăratul Franz-Iosif era la Sibiu, s-a dus să-l elogieze. Era purtătorul unei scrisori autografe a sultanului, prin care se solicita să fie considerat, în fața tânărului împărat, ambasador extraordinar. Oricare au fost // motivele pentru care s-a cerut această p. 364 favoare de către un principe destul de puțin preocupat de obicei de obligațiile sale față de curtea suzerană, demersul principelui Știrbei nu a fost văzut cu plăcere de împăratul Austriei, care ar fi preferat, fără îndoială, să primească mai degrabă un domnitor decât un ambasador al sultanului, calitate care, cu această ocazie, îl scădea <în importanță> pe principele Țării Românești: cel puțin, așa putem judeca după primirea foarte diferită făcută principelui Alexandru al Serbiei⁶⁹, care se prezenta, câteva zile mai târziu, doar ca principe și care a fost tratat cu o distincție și atenții ce nu se mai acordaseră decât capetelor încoronate.

Abia încetaseră discuțiile despre voiajul împăratului Austriei, că se afla că țarul Nicolae era pe punctul de a executa un proiect anunțat de mult timp și de a veni la Vosnesensk⁷⁰, la o mare trecere în revistă a cavaleriei. Principele Moldovei, al cărui principat era limitrof Imperiului Rusiei, cerea, în același timp la Constantinopol și Petersburg, autorizația de a merge să-și prezinte omagiile suveranului protector al principatelor danubiene. Această dublă cerere a fost primită favorabil. În acest timp, principele Știrbei solicitând din nou onoarea de a duce o scrisoare autografă a sultanului către țarul Nicolae și obținând-o, principele Grigore Ghica a fost, și el, însărcinat de Divan cu o misiune identică. Cei doi domnitori se vor afla astfel înzestrați cu scrisori purtând semnătura sultanului și investiți ca ambasadori // extraordinari. Acest lucru nu era agreat de curtea de la Sankt Petersburg, pe lângă care Turcia nu avea dreptul să întrețină un reprezentant p. 365 și care nu primea misiuni extraordinare ale Porții decât după ce era anunțată în acest sens și le aproba⁷¹. Țarul a făcut cunoscut că nu-i putea primi pe domnitori la Vosnesensk; el a autorizat doar trimiterea unei delegații de boieri moldoveni, printre care principele Știrbei încerca în van să facă să fie admiși fiii săi mai

⁶⁸ Franz Joseph I de Habsburg, împărat al Austriei (1848-1916).

⁶⁹ Alexandru Karageorghević (1842-1858).

⁷⁰ Vosnesensk, oraș azi în Ucraina.

⁷¹ „Cel puțin aceasta era situația înaintea tratatului de la Paris.” (n.a.)

vârstnici și ginerele preferat. Cei doi domnitori au fost puternic contrariați de refuzul țarului, care inspira atunci boierilor din principate o teamă respectuoasă; dar neliniștea lor s-a schimbat într-o tristețe profundă când au aflat detaliile primirii făcute delegației moldovenești. Această delegație îl precedase pe țar la Vosnesensk. Îndată ce țarul a sosit, domnul Nicolae Mavrocordat, ginerele principelui Ghica, s-a întâlnit cu contele Orlov⁷² și, anunțându-l că era purtătorul unei scrisori a Alteței Sale către țar, l-a rugat să solicite o audiență pentru el și pentru alți membri ai delegației. Contele Orlov⁷³, care poartă un nume ilustru în Rusia, se bucura de toată încrederea stăpânului și avea, așa cum se spune, un fel de sclipire a puterii sale. „Oh, vai! spuse el lui Mavrocordat, ce idee a avut principele vostru să solicite să îndeplinească o misiune din partea sultanului pe lângă Majestatea Sa? – Mii de p. 366 scuze, domnule // conte, principele nu a cerut nimic. – Cum nimic! Nu cunoaștem noi oare toate intrigile țesute la Constantinopol de domnul Aristarchi⁷⁴ pentru a atinge acest obiectiv? – Dar domnul Aristarchi nu este agentul principelui Ghica; el îl reprezintă pe principele Țării Românești. Principele Ghica s-a limitat să ceară, din primăvară, autorizația de a trimite o delegație la Vosnesensk, pentru a-și prezenta acolo omagiile țarului. Doar mai târziu și urmare a demersurilor principelui Știrbei, Poarta a avut ideea de a-i încredința principelui nostru o misiune personală pe lângă Majestatea Sa imperială din partea sultanului. Principele a fost obligat să o accepte. – Ah! dacă este așa, răspunse contele Orlov, se schimbă problema. Nu am decât să repet Majestății Sale ceea ce tocmai mi-ați spus. Cât despre principele Știrbei, nu va avea decât ce a meritat.”

Dimineața următoare, generalul Nepokoicițki a venit să anunțe delegația că va fi primită de țar la ora unsprezece, înainte de trecerea în revistă, chiar în tabără, având în vedere, adăugă el, că voiajul împăratului la Vosnesensk nu avea decât un scop pur militar, voința împăratului era ca totul să se petreacă pe picior de război, ca într-o tabără. Aceste explicații nelinișteau deja, când țarul părea să-și fi revenit din prima umoare contra principelui Ghica și promitea o primire binevoitoare delegației. Aceasta a putut apărea curând în prezența țarului, care nu avea alături p. 367 decât pe contele Orlov și doi sau // trei ofițeri superiori. Restul suitei rămăsese la câțiva pași în urmă. Țarul, cu acea bunăvoință plină de grație care uneori modera măreția severă a atitudinii sale, a adresat câteva întrebări hatmanului Mavrocordat, unul dintre principalii membri ai delegației, despre miliția moldovenească pe care o comanda. El i-a invitat apoi pe boierii deputați să-l urmeze și s-a urcat pe cal pentru a trece în revistă armata.

În seara zilei în care țarul i-a primit pe delegații moldoveni, doi curieri soseau de la Constantinopol și lași în tabăra de la Vosnesensk și țarul a găsit, fără îndoială, în depeșele pe care le aduceau explicația completă a conduitei principelui Moldovei, căci în dimineața următoare generalul Nepokoicițki a venit să-i anunțe pe boierii moldoveni că nu trebuia să considere audiența din ajun decât ca pe un mijloc de care țarul binevoise să se servească pentru a-i face să asiste la trecerea în

⁷² Aleksei Fiodorovici Orlov (1786–1861), diplomat rus; a condus delegația rusă la Congresul de la Paris (1856).

⁷³ „Contele Orlov a devenit prinț după Congresul de la Paris.” (n.a.)

⁷⁴ Capuchehaie a Țării Românești.

revistă, dar că ei vor fi primiți oficial în acea zi și invitați chiar la masă de țar. Prezentarea a avut loc și boierii au avut la masă locurile de onoare. După cină, generalul Nepokoicițki a întrebat cine era șeful delegației și i-a fost indicat decanul de vârstă, boierul Gheorghe Ghica. Acesta a fost condus în fața țarului, care l-a luat deoparte și i-a vorbit astfel: „Spuneți principelui Ghica că sunt foarte mulțumit de administrația sa onestă și înțeleaptă, ca și de raporturile sale personale cu cabinetul meu, dar că insist să-i recomand // să supravegheze tineretul. Am avut ocazia să p. 368
văd câțiva moldoveni la Berlin, la capela rusească, și am fost foarte puțin edificat asupra rostului lor. Nu știau nici măcar să își facă semnul crucii⁷⁵. Principele trebuia să le refuze pașapoartele și să îi rețină în țară. Să se străduiască să organizeze școli bune, să perfecționeze învățământul, astfel încât tineretul să poată primi aici o educație solidă. Spuneți-i, de asemenea, că universitățile mele sunt la dispoziția sa și mi-ar face mare plăcere să-i văd pe tinerii moldoveni venind să-și facă studiile. Poate fi sigur că nu vor aduce înapoi, ca din Germania și Franța, idei imorale și subversive. Spuneți-i, în sfârșit, că văd cu durere că se folosește de oamenii de la 1848, toți acești *sans-culottes* care au tulburat liniștea țării lor.” Țarul a pronunțat cuvântul *sans-culottes* cu multă vivacitate. Domnul Gheorghe Ghica // a vrut să-și scuze compatrioții și, vecin puțin indulgent, a făcut-o blamând conduita p. 369
tineretului muntean și încercând o paralelă favorabilă moldovenilor. „Nu există comparație cu Țara Românească! răspunse vivace țarul. Muntenii, îi detest, sunt comuniști; dar pe moldoveni îi iubesc, de aceea recomand principelui să dea deoparte pe toți acești tineri descreierați. Doresc să-mi urmeze sfaturile, *căci altfel mă voi vedea forțat să fac eu însumi ordine și, dacă trupele mele vor ocupa iar Moldova, consecințele vor fi dintre cele mai grave pentru țara voastră.*”

Ne putem imagina ușor emoția și teama pe care aceste cuvinte, repetate de boierul Gheorghe Ghica, le-au răspândit în Moldova și îndeosebi în Țara Românească. Ele s-au agitat dintr-o dată cu privire la proiectele curții Rusiei, și, din luna decembrie 1852, s-a putut înțelege de ce principele Știrbei se temea de o nouă ocupație a principatelor de către Rusia. În această epocă, în consecință, Imperiul otoman se găsea în împrejurările cele mai grave: Muntenegru s-a ridicat la răscoală și influența rusească nu a fost străină de această mișcare, care venea să crească slăbiciunea Porții în ajunul misiunii prințului Menșikov⁷⁶. Agenții ruși declarau trufaș că muntenegrenii sunt sprijiniți de curtea de la Sankt Petersburg. Uitând jafurile comise pe teritoriul Cattaro⁷⁷ de acești munteni, care, de mai multe

⁷⁵ „Din nefericire, este adevărat că există foarte puțină pietate adevărată în Principate, ca în cea mai mare parte a țărilor de religie greacă, și că religia se limitează aici la practici exterioare și la pomeni pentru săraci și pentru așezăminte religioase; există aici credință, dar creștinismul nu a pătruns în obiceiuri. Aceasta ține de ignoranța și de caracterul grosolan al clerului, de dragostea lui de câștig și de puținul respect pe care îl inspiră; aceasta ține, de asemenea, de faptul că predica este aproape necunoscută în țărilor de religie greacă. Este la fel de adevărat că aceeași indiferență religioasă la tineret face ca tinerii să nu fie deloc atașați Rusiei prin legătura ortodoxiei grecești și a sorții; singura cauză a puternicei influențe a Rusiei asupra populației creștine a Orientului nu există deloc în principate, în ceea ce privește tineretul român. Este ceea ce îi displăcea țarului.” (n.a.)

⁷⁶ Aleksandr Sergheevici Menșikov (1787–1869), cneaz, om politic și general rus; trimis al Rusiei la Constantinopol în 1853.

⁷⁷ Azi Kotor, oraș în Muntenegru.

p. 370 ori, nu scăpaseră rigorilor Austriei decât mulțumită // intervenției Rusiei, curtea de la Viena a fost de această dată de partea lor contra Turciei și a blamat expediția din Muntenegru, al cărui comandament îi fusese încredințat lui Omer-pașa, care obținuse deja asupra rebelilor câteva avantaje. Toată presa austriacă l-a atacat pe generalul otoman cu aceeași înverșunare cu care el îi combătuse pe bosniaci. În același timp, agenții ruși și austrieци, la unison, făcând onoare spiritului lor de disciplină, înfățișau Turcia ca fiind angajată într-o completă disoluție. Niciodată nu s-a văzut domnind mai multă neliniște asupra prezentului, mai multă îndoială asupra viitorului; niciodată părerile asupra imposibilității regenerării acestui imperiu sau a reușitei de a susține, multă vreme încă, edificiul care se clătina nu au fost exprimate cu mai multă forță și, din nefericire, cu mai puține contradicții. Situația critică a Imperiului otoman era pusă direct, fără menajamente, de sute de corespondenți și lucrurile prezentate în lumina cea mai sumbră. Rusia agita Bulgaria prin influența sa; briganzii coborau în număr mare din Serbia, se răspândeau în Balcani, se dispersau în bande în toată țara și comiteau jafuri, pentru care găseau în Bulgaria aderenți sau protectori. Discuțiile care se purtau la Constantinopol asupra problemei locurilor sfinte deveneau din ce în ce mai serioase și numeroșii agenți pe care Rusia îi antrena în principate își

p. 371 continuau urzelile cu efort dublu. // În mijlocul împrejurărilor atât de critice, agravate de atacuri serioase ale celor mai puternice organe de presă engleze, Poarta otomană căuta să facă față tuturor dificultăților. Ea își continua imperturbabilă expediția contra Muntenegrului și, lucru nou în cronicile istoriei sale militare, dirijarea campaniei se făcea de la Constantinopol, ordinele emanau de la seraschierat⁷⁸, cum au emanat de la consiliul aulic în războaiele Austriei contra generalului Bonaparte. La Constantinopol se invoca pentru această conduită necesitatea de a reda <armatei> generalii cei mai îndrăzneți, debarasându-i de greutatea răspunderii, și de a forma un veritabil stat major, cel al Turciei neexistând decât cu numele. Totuși, adevăratele cauze pentru care seraschierul adoptase metoda sfatului aulic, erau dorința de supraveghere a lui Omer-pașa și teama de a-i lăsa toate meritele expediției. Orice ar fi fost, seraschierul îi dăduse, în luna ianuarie 1853, lui Ismail-pașa, care era în Hertegovina, ordinul de marș spre Dubravka⁷⁹, pentru a face joncțiunea cu Omer-pașa în valea Moracca⁸⁰. El spera, așadar, printr-o lovitură viguroasă, să pună capăt războaielor Muntenegrului, când misiunea contelui de Linange la Constantinopol l-a oprit pe Omer-pașa în momentul în care noi succese urmau, fără îndoială, să-i sporească renumele militar.

Se știe care era obiectivul misiunii contelui de Linange. Dincolo de scopul

p. 372 special pe care îl urmărea prin // intermediul acestui agent extraordinar, Austria avea un țel mai general și mai puțin cunoscut. Ea ținea să probeze că la nevoie, pentru a se face ascultată, putea să treacă peste colaborarea Rusiei. Din 1826 până în 1828 cabinetul de la Viena contribuise adesea la dirijarea politicii Divanului prin

⁷⁸ Comandant al armatei și ministru de război în Imperiul otoman.

⁷⁹ *Droubniak*, azi oraș în Muntenegru.

⁸⁰ Râu în Muntenegru.

corespondența pe care consilierul curții, Friedrich von Gentz⁸¹, un om de spirit rar și publicistul cel mai de seamă al Germaniei, o întreținuse cu domnitorii Țării Românești și Moldovei, în special cu Grigore Ghica. În această epocă, curtea de la Viena era departe de a suferi total influența curții de la Sankt Petersburg și unele dintre scrisorile lui Gentz, scrise puțin înainte de declarația de război din 1828, se exprimau asupra importanței țarului Nicolae cu o severitate batjocoritoare, care demonstra mai mult decât independența. Portretul țarului era conturat de o mână impertinentă și glumele asupra inferiorității lui ca militar făceau mai degrabă onoare vervei nestăpânite a spiritului decât prudenței diplomatului. În aceste scrisori, Gentz apăra abil cauza turcilor și ilustra cu profunzimea unui om de stat pericolele ambiției rusești⁸². După campania din 1829, tratatul de la Adrianopol, revoluția de la 1830 și mai ales // după evenimentele dezastruoase din 1848, p. 373 ascendentul Rusiei a crescut considerabil și Austria și-a amintit de sfaturile remarcabile ale lui Gentz. La sfârșitul anului 1852 mai ales, a fost bucurie mare la Viena să clatine o influență care apăsase și care lăsase amintiri dureroase nu atât pentru națiune, cât pentru tânărul său suveran. Agenții și partizanii Austriei au făcut auzite la Constantinopol și în principate discursuri în care insistau asupra pericolului pe care îl includea acordul dintre Austria și Rusia, în cazul în care prima dintre aceste puteri nu cerea decât să fie redată ei însăși. Poarta otomană se gândea, fără îndoială la momentul oportun, să suporte condițiile dure pe care Austria le pune pentru neutralitatea sa în conflictul care se pregătea între Turcia și Rusia și care se anunța ca o furtună la orizont. Conte de Linange obținuse prin mijloace împrumutate de la ruși tot ce își dorise și plecase fără să vrea să-l aștepte pe prințul Menșikov, care aproape că putuse vedea, sosind în Bosfor, fumul vaporului cu aburi care îl transporta pe diplomatul german în Marea Marmara. El convenise deopotrivă cu Austria și Poarta otomană ca reprezentanții celor două imperii să nu se afle împreună pe malurile Bosforului. Austriecii păreau să-și datoreze succesul unei noi intervenții a rușilor și contele de Linange nu ar fi putut să refuze, dacă ar fi rămas la Pera, să facă față prințului Menșikov // în cererile și atacurile sale contra Divanului. p. 374

O peniță abilă⁸³ a povestit toate peripețiile misiunii prințului Menșikov și rolul considerabil jucat în această dramă diplomatică de lordul Stratford de Redcliffe⁸⁴ și de Reșid-pașa⁸⁵, cărora le revine onoarea de a fi demonstrat clar necesitatea ca Europa să reziste Rusiei cu armele. Consecințele acestei demonstrații nu erau îndoielnice pentru Turcia. Războiul devenea inevitabil și, în primul rând, apăsa asupra principatelor, repuse astfel, în prezența lui Omer-pașa și a generalilor ruși, într-un teatru pe care îl cunoșteau deja.

⁸¹ Friedrich von Gentz (1764–1832), om politic, economist și diplomat german, consilier al lui Metternich. A întreținut corespondență cu domnitorii țărilor române.

⁸² „Se poate vedea în *Journal des Travaux et des Lectures de Frédéric de Gentz* (volumul VI al operelor sale în germană) importanța dată corespondenței sale cu <partenerii din> București și Iași. Îi fusese plătită foarte scump și Gentz era nesățios. Nu se uita pe sine, servind curtea.” (n.a.)

⁸³ „D. Eugène Forcade.” (n.a.)

⁸⁴ Stratford Canning, lord Redcliffe (1786–1880), diplomat englez.

⁸⁵ Mustafa Reșid-pașa (1800–1858), diplomat și om politic turc; favorabil unirii Moldovei și Țării Românești (stat-tampon între Turcia și Rusia) și apropierii de Franța și Marea Britanie.

Se știe că principatele au fost invadate cu mai multe luni înainte de declararea războiului. De la mijlocul lunii decembrie 1852 domnitorii aveau motive să se teamă de o ocupație, iar în luna martie 1853 temerile crescând ale principelui Țării Românești i-au inspirat o scrisoare către Reșid-Pașa, atunci în afara problemei, dar totdeauna privit ca ministrul necesar, în care îl sfătuia să prefere prietenia curții de la Sankt Petersburg celei a Occidentului. //

p. 375 În jur de 20 mai 1853 s-a știut la București că trupele rusești, concentrate de-a lungul Prutului, își terminaseră pregătirile pentru trecerea acestui râu. Cea mai neplăcută agitație domnea la București și la Iași în zona puterii și neliniștile principelui Știrbei au crescut simțitor la întrebarea adresată de un diplomat străin, care îl chestiona ce drum socotea să urmeze, cum spera să împace obligațiile față de protector cu cele față de suzeran. El a considerat că nu trebuie să dea nici un răspuns, dar aceste simple cuvinte i-au schițat în fața ochilor dificultățile situației, cu o claritate pe care poate nu o avea încă în suflet, i-au sfâșiat o pânză pe care lui îi plăcea să o îndesească. În mijlocul incertitudinilor care îl tulburau, domnitorul s-a hotărât să trimită la Iași – pentru a felicita după convalescență pe principele Ghica, care fusese grav bolnav – pe vărul său, colonelul Nicolae Bibescu, dându-i ordin să vadă ce se petrece dincolo de Prut; dar consulul general al Rusiei, care cunoștea puținul interes pe care principele Știrbei îl purta omologului din Moldova, a cărui stare incurabilă o declarase de mai multe ori și a cărui succesiune provizorie chiar o solicitase la Constantinopol, i-a interzis această atenție inoportună, angajându-se să-i facă cunoscut el însuși momentul în care primul batalion rusesc va trece Prutul.

p. 376 Acest moment nu s-a lăsat așteptat. Aproape în același timp // s-a anunțat la București plecarea prințului Menșikov, apoi remiterea ultimatului contelui Nesselrode⁸⁶, în sfârșit refuzul Porții. Devenea atunci evident pentru domnitorul Știrbei că principatele urmau să fie un zălog în mâinile Rusiei. El s-a acomodat totuși cu noua și dificilă sa poziție. Primind de la prințul Gorceakov⁸⁷ ordinul de a lua măsurile necesare pentru aprovizionarea trupelor imperiale, care se pregăteau să ocupe Țara Românească, el a răspuns prin expresii de devotament exagerate inutil, chiar după spusele prietenilor săi. În același timp, l-a expediat pe maiorul Nicolescu la pașalele otomane care comandau districtele riverane pentru a le ruga să împiedice bandele turcești să treacă Dunărea. Vasalul sultanului trasa, deci, chiar pe teritoriul imperiului, limita la care trebuia să se oprească slujitorii suveranului său! De când s-a știut la București refuzul Porții otomane de a accepta ultimatumul cabinetului rus, domnul Halcinski⁸⁸, consulul general al Rusiei în cele două principate, care meritase întreaga încredere a curții imperiale pentru abilitatea sa, a plecat la Chișinău, unde era prințul Gorceakov, dar nu fără a-l lăsa pe domnitor fără

⁸⁶ Karl Vasilievici, conte von Nesselrode (1780–1862), diplomat rus de origine germană, ministru de externe al Rusiei (1816–1856).

⁸⁷ Mihail Dimitrievici Gorceakov (1795–1861), prinț, comandantul trupelor ruse din principate (1853–1854).

⁸⁸ F.L. Halcinski, diplomat rus, consul general al Rusiei la București.

supravegherea propriului director al departamentului de interne⁸⁹. În sfârșit, la 27 p. 377 iunie principele a primit de la cartierul // general de la Chișinău vestea că trupele vor trece frontiera principatelor și a fost avertizat, în același timp, să organizeze aprovizionarea, care era cerută provizoriu doar pentru o divizie.

Armata rusă a trecut Prutul pe 2 iulie sub ordinele generalului prinț Gorceakov: ea era formată din 91 000 de oameni și 240 piese de luptă; avea 60 500 de infanteriști, 17 640 cavaleriști și 4 504 artileriști. Avea în plus 92 de piese de asediu și 1 738 artileriști pentru a le servi⁹⁰. Parcul de muniții, echipajele de punte, intendență, pentru subzistență și administrare a spitalelor primiseră organizarea cea mai perfectă care le putea fi dată atunci în Rusia și la mare depărtare de capitala imperiului, guvernul imperial folosindu-se de anii 1851 și 1852 pentru a completa corpurile al patrulea și al cincilea, care compuneau armata prințului Gorceakov. Avea în această armată regimente care fuseseră folosite în marșul Finlandei din luna februarie și care erau epuizate de oboseală la sosirea în Iași.

Consulul general al Rusiei, revenit de la Chișinău la // București înainte de p. 378 sosirea prințului Gorceakov, i-a comunicat principelui Știrbei o depeșă a contelui Nesselrode, pe care o adusese deja la cunoștință principelui Moldovei, și a adăugat că aici va găsi indicațiile cele mai precise „asupra conduitei pe care trebuie să o aibă privitor la Poarta otomană.” Depeșa interzicea, printre altele, toate relațiile cu ministrul turc și cu Constantinopolul și ordona suspendarea plății tributului către Poartă. Domnitorul Moldovei îi adusese imediat la cunoștință depeșa lui Reșid-Pașa, *cu cele mai mari menajamente*, „pentru ca, zicea el, marele vizir să decidă, în înalta lui înțelepciune și în modul pe care îl consideră potrivit”. În același timp, el i-a făcut cunoscut demersul său principelui Gorceakov, care i-a răspuns printr-o tăcere semnificativă. Domnitorul Țării Românești a pus depeșa contelui Nesselrode în portofoliu și a tăcut.

Avangarda rusă, comandată de generalul conte Anrep⁹¹, și-a făcut intrarea în București la 15 iulie 1853. Această intrare a fost solemnă și mitropolitul a binecuvântat trupele rusești la defilare. Prințul Gorceakov a fost primit cu același ceremonial și domnitorul, din ordin superior, i-a făcut prima vizită⁹². La sfârșitul lunii iulie forțele rusești, avându-și // cartierul general la București, ocupau întreaga p. 379 linie de la Galați la Giurgiu. Un corp de 10–12 mii de oameni, sub ordinele generalului Fischbach, era trimis spre Slatina, pe Olt⁹³, și la Craiova, capitala

⁸⁹ „Ceea ce caracterizează perfect această epocă și actorii care joacă aici un rol este faptul că acest director a făcut cunoscut la Chișinău că îl supraveghease pe domnitor și că îl surprinsese într-o seară în îmbrăcăminte de oraș la agentul britanic! Prea multul zel l-a înșelat pe onestul director, care îl luase pe secretarul principelui ca fiind principele însuși.” (n.a.)

⁹⁰ „Aceste date asupra efectivului armatei ruse de ocupație din principate diferă de cele pe care rușii căutau atunci să le aducă în Europa, reprezentând această armată ca mult mai puțin puternică decât era în realitate.” (n.a.)

⁹¹ Joseph Carl von Anrep (Iosif Romanovici Anrep) (1796–1860), general rus.

⁹² „Domnitorul Știrbei a trebuit să surmonteze o descurajare profundă pentru a fi atent la ceremonialul acestor recepții: în chiar momentul în care rușii își făceau intrarea, s-a răspândit vestea că Poarta îi soma pe domnitori să se demită din funcții, văzând zelul lor de a preda rechiziții armatei invadatoare.” (n.a.)

⁹³ *Olt*.

Olteniei⁹⁴, pentru a observa mișcările turcilor la Vidin. Populațiile în mijlocul cărora s-au instalat aceste trupe erau stupefiate; ele își aminteau de poverile ce le fuseseră impuse de ocupația din 1848–1851. Urmele primei treceri a rușilor se ștergeau greu, recoltele începeau să apară din nou în brazdele devastate și deja carele grele de artilerie călcau noile spice, cavaleriștii cazaci devastau câmpurile de porumb, fără milă de durerea țăranilor români, care puteau scrie precum străbunii lor:

Barbarus has segetes!

p. 380 În această epocă, Turcia era la discreția rușilor: nu aveau să le opună în Bulgaria, de la Măcin⁹⁵ până la Vidin⁹⁶, decât 18 sau 20 de mii de oameni din trupele regulate. Fortificațiile de la Rusciuc, Silistra, Șumla⁹⁷ și Varna erau într-o stare deplorabilă, Divanul nefăcând reparații din 1828⁹⁸. Deja // emisarii ruși, care ațâtau populația bulgară de ani, afirmau că raialele nu așteptau decât ca armata imperială să treacă Dunărea pentru a se ridica contra opresiunii turcești.

Nu exista în Turcia decât un singur general care să fie în stare să organizeze și să concentreze rapid o armată capabilă să lupte contra unei excelente armate rusești, comandată de generalii cei mai experimentați⁹⁹. Acesta era Omer-pașa, căruia Austria îi opriese brațul în momentul în care spera să dea lovitura decisivă în Muntenegru, căruia Poarta îi încredințase apărarea imperiului său contra agresiunii rușilor.

p. 381 Generalul otoman s-a apucat imediat de lucru și a făcut să acționeze într-o direcție trupele turcești din toate punctele Turciei din Europa: din Constantinopol, din Adrianopol, din Monastir, din Bosnia și din Hertegovina. Așteptând sosirea acestor trupe în Bulgaria, s-a dus imediat la Șumla și a ordonat construirea // de baterii pentru apărarea Rusciucului și Silistrei. Un vast câmp fortificat a fost stabilit chiar la Șumla. Omer-pașa era ajutat din plin în aceste lucrări de ofițerii prusaci care erau în serviciul Porții de câțiva ani și îndeosebi de colonelul Magnan, ofițer francez cu un caracter hotărât și o rară inteligență¹⁰⁰; dar cea mai bună apărare a Turciei nu era pe teritoriul propriu, ci în viciile administrației armatei rusești. Nu se scurseseră trei luni de când această armată ocupase câmpiile Dunării și era deja incapabilă să întreprindă o mișcare agresivă contra celei a lui Omer-pașa. În timp

⁹⁴ *La petite Valachie.*

⁹⁵ *Matchin*, oraș, jud. Tulcea.

⁹⁶ *Widdin*, oraș în Bulgaria.

⁹⁷ *Choumla*, oraș în Bulgaria.

⁹⁸ „Numai la Vidin redutele erau pline cu tunuri. La Șumla, nu erau decât 15 tunuri pentru 6 redute; la Rusciuc erau depozite, dar nu aveau decât 20 de tunuri. Arsenalul de la Varna nu avea cincizeci.” (n.a.)

⁹⁹ „După chiar expresia gazetelor de la Sankt Petersburg, statul major al prințului Gorceakov era dintre cele mai strălucitoare: câțiva dintre generalii cei mai distinși din Rusia se găseau în principate. Prințul Gorceakov, aparținând uneia dintre cele mai vechi familii din imperiu, era locotenentul preferat al prințului Paskievici. El avea sub ordinele sale pe generalii Lüders, Liprandi, cunoscuți prin îndrăzneala lor, atașamentul pe care îl inspirau soldaților și capacitatea de a-i antrena; Buturlin, Pavlov, numit cel Viteaz, Dannenberg, de o cutezanță calmă și dotat cu un mare simț politic; prinții Uruzov și Vasilșikov, nume cărora războiul din Crimeea le-a adăugat o nouă strălucire.” (n.a.)

¹⁰⁰ „Colonelul Magnan a murit în Crimeea. El nu a trăit destul pentru țara sa, dar a lăsat un nume în Orient.” (n.a.)

ce armata turcească se întărea în Bulgaria, cea a prințului Gorceakov scădea în Țara Românească; delapidările intendenței, acest cancer al Imperiului rus, căldurile excesive ale verii anului 1853, duhurile nesănătoase ale mlaștinilor Dunării, ce nu puteau fi evitate, hrana proastă a soldaților, dezordinea care domnea în mijlocul bogăției, toate cauzele slăbirii unei armate ruse atât de cunoscute și adesea descrise, au adus armata prințului Gorceakov, la capătul a trei luni, la aproape de 30 de mii de oameni, în neputință de a întreprinde invazia Bulgariei. O altă cauză, de altfel, venea să paralizeze mișcările generalului rus. //

Împăratul Nicolae credea că desfășurarea unui aparat formidabil îi obliga pe p. 382 turci să cedeze și chiar împiedica războiul; el credea deci că trebuie să se limiteze la amenințare, când ar fi putut să dea o lovitură, dacă nu decisivă, cel puțin puternică. A fost o mare eroare și, când războiul a devenit inevitabil, mijloacele sale de agresiune erau diminuate, din cauze pe care le vom arăta, în timp ce mijloacele de apărare ale Turciei crescuseră.

La sfârșitul lui septembrie 1853, Omer-pașa reunise în Bulgaria 60 de mii de oameni. Situația sa era, e adevărat, foarte dificilă. Nu-era numai dușmanul aflat în față cel împotriva căruia trebuia să lupte, ci și generalii aflați sub ordinele sale. Inferioritatea îi făcea invidioși, iar invidia lua forma fanatismului. Locotenentii lui Omer-pașa își exprimau pe față antipatia pentru un șef care era *ghiaur*. Serdarul era în luptă continuă cu *mejlis* (consiliul de război), de care ținea exclusiv aprovizionarea armatei și care, ca și intendența rusă, comitea furturi strigătoare la cer. Ministrul de război avea pe lângă Omer-pașa un stat major, în fruntea căruia era plasat Ahmet-pașa, dar acest stat major era doar cu numele. Devenit excesiv de bănuitor din cauza trădărilor semănate în drumul său, serdarul și-a stabilit, în casa de la Șumla, o cancelarie formată dintr-o duzină de scriitori cărora le dicta instrucțiunile cele mai minuțioase, pe care le adresa diferitelor corpuri // ale p. 383 armatei, regimentelor și chiar batalioanelor. Aceste instrucțiuni aveau în vedere mișcările, aprovizionările, îmbrăcămintea trupelor, stabilirea spitalelor și a magaziiilor. El făcea să se miște trupele, impunea diverselor regimente schimbări continue de rezidență și se folosea de aceste complicate manevre pentru a-și deruta generalii și pe spionii ruși care infestau Bulgaria. Degeaba domnul Mavros, inspector general al carantinelor din Moldova și Țara Românească, se străduia să întocmească situația forțelor otomane: în fiecare săptămână trebuia să dea date în întregime contrarii celor care le precedaseră. Adineauri armata lui Omer-pașa se reducea la 30 de mii de oameni, peste puțin timp chiar dublul acestui număr era depășit. Domnul Mavros înlocuia datele exacte, pe care nu le putea obține din cauza conjuncturii; el credea că-și arată inteligența și evită toate erorile acceptând ca adevărată evaluarea cea mai îngăduitoare. Prințul Gorceakov a fost deci rău informat tot timpul cu privire la cifra trupelor otomane și până la marele consiliu de război, ținut la Varna, între mareșalul Saint-Arnaud, lordul Raglan și serdar, această cifră a rămas necunoscută, Omer-pașa sporind neîncrederea până în punctul de a nu trimite ministerului de război de la Constantinopol tabloul detaliat al ordinului său de luptă, care îi fusese cerut de mai multe ori de seraschierul Mehmet Ali-pașa¹⁰¹, singurul dintre demnitarii turci pentru care el manifesta prietenie.

¹⁰¹ Damat Mehmed Ali-pașa (1815 - 1871), om politic și diplomat otoman.

p. 384 Pentru a se asigura de executarea ordinelor sale multiple, //serdarul a angajat 16 aghiotanți, aproape toți ofițeri maghiari care luaseră parte la insurecția ungară și care intraseră în serviciul Turciei. Acești ofițeri dovediseră un mare zel și un mare devotament față de persoana lui Omer-pașa și, în plus, o activitate excepțională. Singurul om care s-a bucurat tot timpul acestui război de încrederea generalisimului otoman și care a fost însărcinat cu ansamblul lucrărilor cancelariei sale a fost polonezul Wolski, cunoscut ca fiind colonelul Rustem-effendi, chiar dacă nu și-a schimbat religia.

În acest timp Poarta a declarat război Rusiei într-un mare consiliu, ținut pe 27 septembrie 1853, dar publicarea manifestului nu a avut loc decât pe 4 octombrie. După ordinele primite de la Constantinopol, Omer-pașa a adresat, la 8 octombrie, o scrisoare prințului Gorceakov pentru a-l soma să evacueze principatele în termen de 15 zile. În același timp a dirijat 12–15 mii de oameni spre Rusciuc și o forță egală spre Vidin. Generalul rus a dat un răspuns negativ, dar moderat, în timp ce locotenentii săi îi atribuiău limbajul lui Leonidas¹⁰², și s-a pregătit la rândul său pentru ostilități. I se părea important să aibă câteva nave ușoare la Brăila; a dat ordin comandantului flotei care se afla la Ismail să forțeze trecerea sub focul tunurilor de la Isaccea¹⁰³ cu o parte a micii sale escadrile. Isaccea este un mic fort p. 385 care domină un braț al Dunării, singurul care, în timpul // sezonului cald, are destulă apă pentru a urca pe fluviu. Acest fort nu era atunci întărit decât cu două tunuri de calibru mic; două vase cu aburi și o șalupă canonieră rusești vor forța pasajul cu o pierdere de circa cincizeci de oameni. Generalul Lüders, care ocupase satul Satanov din Basarabia, pe malul stâng al fluviului și aproape față în față cu Isaccea, proteja cu artileria trecerea flotei, fără a lovi fortul.

În ciuda acestui prim angajament, în care rușii erau agresorii, ambasadorii Franței și Angliei obțineau de la Poarta otomană ca ostilitățile să fie suspendate timp de o lună și, ca urmare, ordine în acest sens au fost expediate comandanților armatelor din Europa și Asia. Omer-pașa vedea totuși anotimpul întârziat; el ar fi vrut, în plus, să pună stăpânire pe un punct strategic pe Dunăre pentru a împiedica întreaga comunicație a Rusiei cu Serbia, unde afla simpatii mari, și pentru a-și asigura flancul stâng. De fapt, nu ținea deloc cont de ordinele pe care le primea de la Constantinopol și i-a comandat lui Ismail-pașa să treacă Dunărea la Calafat, pe la Vidin. Pentru a sigura succesul acestei manevre îndrăznețe, ca și lucrările pe care își propusese să le facă la Calafat, Omer-pașa a îndreptat 20–25 de mii de oameni spre Turtucaia¹⁰⁴, cu scopul de a face o demonstrație contra centrului armatei rusești. Cu toate acestea, cum a avut grijă să reunească la Rusciuc o forță egală, p. 386 prințul // Gorceakov a fost indus în eroare și a crezut că serdarul vrea să încerce trecerea Dunării la Giurgiu. Grosul armatei rusești a fost deci eşalonat pe ruta București–Giurgiu. Așadar prințul Gorceakov pare să se fi lăsat înșelat de două ori: nu credea că scopul principal al lui Omer-pașa era să se stabilească în Oltenia, unde el nu trimisese decât o divizie de infanterie pentru a-l întări pe generalul Fischbach,

¹⁰² Leonida (Leonidas), rege spartan (490–480 î.Hr.); simbol al eroismului și spiritului de jertfă.

¹⁰³ Isaktcha, oraș, jud. Tulcea.

¹⁰⁴ Turtukai, azi Tutrakan, oraș în Bulgaria.

și a pornit spre Giurgiu, în timp ce serdarul mergea să facă o coborâre la Oltenița. Poate că generalismul rus nu avea forțe suficiente pentru a-i împiedica pe turci să se stabilească fie în sus <în Oltenia>, fie în Muntenia.

În noaptea de 2 noiembrie 1853, serdarul a ocupat insula situată în fața localității Turtucaia, la confluența Argeșului cu Dunărea, cu soldați infanteriști și și-a ridicat bateriile. Dimineața următoare trupele sale s-au instalat în clădirea carantinei, chiar la marginea satului Oltenița, pe malul stâng al Dunării. Prințul Gorceakov nu a dat la început nicio importanță ocupării acestor puncte de turci; dar în ziua următoare, aflând că lucrări considerabile au fost executate de ei, a dat ordin generalului Dannenberg, comandantul corpului al patrulea, să-i respingă pe turci pe partea cealaltă a Dunării. Generalul de divizie Pavlov a fost cel însărcinat cu această operațiune. El avea sub ordine brigada generalului Ochterlone, compusă din opt batalioane de infanterie, un regiment de ulani și 12 guri de foc. //

Satul Oltenița este situat pe o colină lungă între Argeș și Dunăre. Din acest p. 387 sat până la clădirea carantinei se întinde un câmp de o bătaie și jumătate de foc, mărginit la dreapta, pe partea Argeșului, de mărăcini și de o mlaștină¹⁰⁵. În douăzeci și patru de ore turcii au ridicat parapete dincolo de clădirea carantinei, între Argeș și Dunăre, și le-au înarmat cu opt piese de tun; dar aceste lucrări nu erau terminate în momentul în care începea atacul rușilor. De fiecare parte a Dunării și Argeșului rămăsese un interval care putea fi trecut de 50 de soldați de front. La 4 noiembrie dimineața forțele rusești, ridicându-se la circa 9 mii de oameni, au pornit atacul asupra acestor lucrări neterminate ale turcilor, care nu puteau să le opună pe malul românesc al Dunării decât 3450 de oameni. În acest număr, e adevărat, peste 120 cavaleriști, socotim două sute de vânători formați după modelul celor de la Vincennes și care exersaseră cu un brav ofițer francez, d'Anglars, mort apoi în Crimeea. Omer-pașa, plasat pe o colină aproape de Turtucaia, pe malul drept al Dunării, având alături pe abilul și îndrăznețul general spaniol Prim, observa mișcările dușmanului. Serdarul se temea mult ca trupele sale, cărora le cunoștea exaltarea și care // se aflau pentru prima oară în fața rușilor, să p. 388 nu se dovedească prea agitate; a ordonat deci ofițerilor să lase să se apropie inamicul până la o bătaie de foc. Ordinele sale au fost executate cu o mare precizie și un admirabil sânge rece; dar nici un pașă nu a fost prezent în timpul luptei: erau toți retrași pe furiș la Turtucaia și onoarea zilei a rămas în întregime colonelului Osman-bey. Rușii au atacat pe trei coloane, iar turcii nu au răspuns canonadei lor decât prin artileria pe care o aveau pe insula situată în fața Turtucăii. Când rușii au ajuns la 60 de pași de parapete, turcii i-au primit cu mitralii și salve de focuri de armă abundente. Vânătorii nu ținteau decât ofițerii. Șocul a fost teribil. În primele 10 minute toți coloneii și toți maiorii ruși au fost omorâți sau răniți și efectivul ofițerilor țarului redus în asemenea grad că regimentul de ulani era scos din luptă. Câteva zile mai târziu, generalul Ochterlone, scoțian de origine, povestindu-i cele întâmplare consulului general al Angliei la București, recunoștea că timp de 10 minute stupefacția trupelor sale a făcut toate ordinele imposibile și că el vede ca un miracol faptul că s-a întors fără să fie rănit. Rușii lăsaseră circa patru mii de oameni

¹⁰⁵ „Acesta este punctul prin care Roth trecea Dunărea în 1829, cu 40 de mii de oameni.” (n.a.)

morți sau răniți pe câmpul de luptă. Statul major rus, consternat, raporta la 40 de mii de oameni efectivul armatei turcești la Oltenița; un moment s-au temut chiar să nu-l vadă pe // Omer-pașa la București, unde nimic nu l-ar fi putut împiedica să-și atingă țelul. Miniștrii români (domnitorul plecase) au venit să-l găsească pe consulul general al Franței și să-l roage să le dea sprijinul și protecția sa pe lângă serdar, în cazul în care ar fi intrat în București: ei se recunoșteau vinovați față de sultan și se temeau de mânia învingătorului. Cea mai mare confuzie domnea în ordinele prințului Gorceakov. Dezastrul domolea entuziasmul soldaților ruși și tempera aroganța ofițerilor lor¹⁰⁶. Ciudată încredere a trupelor țarului în norocul lor, dacă după cinci luni de ședere în București nimic nu era pregătit în spitale pentru tratamentul oamenilor atinși de glonțul dușmanului. Scama, bandajele, obiectele cele mai trebuincioase lipseau în întregime și nenorociții răniți rămăneau abandonați câte patru sau cinci zile înainte de a primi primele îngrijiri; nu au fost excepții nici măcar pentru ofițeri, dintre care unii s-au plâns amar¹⁰⁷. Populația Bucureștiului, cu excepția câtorva mari funcționari și a anturajului domnitorului, a salutat cu bucurie triumful turcilor. Conduita lipsită de înțelepciune a // agenților ruși, nesocotința generalilor lor și alianța Porții cu puterile occidentale i-au făcut din nou populari pe turci. Pacea și recenta lor intervenție au făcut să dispară această popularitate trecătoare.

Ca urmare a retragerii de la Oltenița, prințul Gorceakov a dat ordin generalului Osten-Sacken, care comanda corpul al treilea al armatei, să plece iar în Basarabia și în Rusia meridională și să îi trimită întăriri în principate. El însuși a plecat cu 40 de mii de oameni, pe care i-a adunat din diverse puncte și cărora ploile torențiale le-au întârziat marșul, la Oltenița, ca să-i atace din nou pe turci; dar s-a limitat să le observe mișcările. La 12 noiembrie Omer-pașa, văzând că Dunărea creștea, și-a întors trupele de pe pozițiile pe care le ocupaseră și le-a trecut pe malul drept. S-a făcut, urmare a ordinelor sale, o coborâre pe insula Mocanu¹⁰⁸, situată la o jumătate de leghe în aval de Giurgiu, care a devenit pe durata întregii ierni teatrul de hărțuiri continue.

III

În timp ce Omer-pașa capta atenția prințului Gorceakov prin sprijinul îndrăzneț dat Olteniței, Ismail-pașa trecea fără nici un obstacol pe la Vidin la p. 391 Calafat și se stabilea acolo. Campania, astfel // începută, se anunța aspră și era important pentru ruși să țină hăturile administrației principatelor în mâinile lor. Deja erau pregătite câteva măsuri, la București și la Iași, pentru instalarea unei noi puteri. Trebuia să se procedeze fără întârziere la această instalare. Poruncind domnitorilor, la 15 iunie 1853, să suspende plata tributului către Poartă, Rusia nu

¹⁰⁶ „Ca urmare a bătăliei de la Oltenița, ofițerii ruși au îmbrăcat din nou, în zilele de luptă, mantaua de soldat.” (n.a.)

¹⁰⁷ „Polonezii mai ales, care erau în număr mare în cavaleria rusă, bombăneau pe față. «Ne-au omorât, ziceau ei, pentru a readuce mormântul sfânt grecilor; dar împăratul trebuia mai înainte să ne redea bisericile și mănăstirile, din care a făcut hambare și magazii».” (n.a.)

¹⁰⁸ Ostrov pe Dunăre, în apropiere de Giurgiu.

ignora, cu siguranță, consecințele conduitei pe care le-o impunea. Fără a dori îndepărtarea imediată a domnitorilor, Rusia nu putea să ascundă că era în interesul ei să facă în principate ceea ce făcuse în 1806, când îi retrăsese puterea principelui Ipsilanti, care îi era totuși devotat total, și în 1828, când domnitorul Grigore Ghica se retrăsese în fața armatei de ocupație. Cu toate acestea, Rusia voia să evite inițiativa unei asemenea măsuri, odioasă din partea unui guvern protector: ea voia ca Poarta otomană să fie obligată să se pronunțe prima, în numele autorității sale nerecunoscute. Fidel instrucțiunilor, prințul Gorceakov a ridicat pentru principele Știrbei unul dintre colțurile voalului care acoperea proiectele curții protectoare. Domnitorul, somat să-și provoace destituirea printr-o rezistență deschisă contra Porții, a vrut un ordin scris și, pentru a-l obține, a pus în mișcare toate subtilitățile diplomației. Agenții ruși au refuzat să-și angajeze guvernul și l-au obligat astfel pe domnitor să-i amenințe să plece, nu pentru a satisface Rusia, ci pentru // a da o p. 392 dovadă Porții de obediență. El a decis apoi să aducă problema chiar în fața guvernului rus. A prezentat consulului general al Rusiei o scrisoare adresată contelui Nesselrode¹⁰⁹, anunțând apropiata sa plecare¹¹⁰, scrisoare pe care contele a aruncat-o pe masă, declarând că el nu va consimți niciodată să servească ca intermediar pentru a face cunoscută o decizie ostilă Rusiei. Domnitorul, hotărât să spargă gheața, a trimis scrisoarea a doua zi prințului Gorceakov, rugându-l să o facă să ajungă la adresă. Dacă a sperat că în acest fel va rupe inexorabila tăcere oficială care îi refuza ordinul scris pe care îl solicitase, s-a înșelat. Prințul Gorceakov l-a presat atunci pe domnitor să se hotărască; a refuzat chiar și invitația la dîneu pe care Știrbei i-o adresase, spunând că nu o putea accepta atîta timp cît nu știa dacă avea de-a face cu un prieten sau cu un dușman al Rusiei. Scrisoarea către contele Nesselrode a fost totuși expediată și domnitorul speriat a vrut atunci să facă să-i parvină o a doua scrisoare pentru a retracta-o pe prima. Prințul Gorceakov a refuzat să trimită această nouă scrisoare pînă când divanul *ad-hoc* convocat de principele Știrbei nu se va fi pronunțat asupra măsurilor de luat¹¹¹. p. 393 Poarta a luat, în sfârșit, o decizie. // Se știe, ea a permis domnitorilor¹¹² să rămână

¹⁰⁹ Karl Vasilievici Nesselrode (1870–1862), om politic rus, ministru al Afacerilor Externe (1819–1854).

¹¹⁰ „În aceeași zi principele îi scria lui Reșid-Pașa pentru a-i anunța intenția sa de a rămâne; cel puțin, acest fapt a fost divulgat de o persoană din intimitatea sa.” (n.a.)

¹¹¹ „Se știe că în această ocazie divanul român nu avea nici un drept în rolul pe care domnitorul i-l încredințase și pe care și-l atribuisese fără grijă pentru demnitatea sultanului, căruia această adunare i-a permis chiar să facă mustrări. În opinia sa, Poarta nu avea deloc dreptul să pronunțe singură dizgrația domnitorului. Pe de altă parte, se arăta principelui că Rusia era puternică și că nu era lipsit de pericol pentru el să se opună planurilor sale. O dizgrație, lovindu-l, se răsfîrgea în viitor asupra familiei sale. Dimpotrivă, declarându-se deschis Rusiei, nu avea de așteptat decât favoruri din această parte; viitorul său și cel al rudelor sale era asigurat, deoarece cabinetul de la Sankt Petersburg nu abandonează niciodată pe cei care i-au servit cu devotament politica. « Ce poate Turcia în principate? se mai spunea principelui Țării Românești. Ce recompensă poate să ofere pentru fidelitate? Nu este adevărat că, din contră, înfruntându-i autoritatea, Mehemed-Ali, Miloș Obrenovici, George cel Negru, care nu erau la începutul carierei lor decât niște rebeli faimoși, au obținut, chiar din partea puterii a cărei autoritate nu au recunoscut-o, onoruri, demnități, puterea pe care niciodată nu ar fi menținut-o dacă ar fi rămas fideli! Nu e deci nimic de sperat, nici de temut din partea Porții.» » (n.a.)

¹¹² „Domnitorul Moldovei primise respectuos somația Porții, spunând numai că socotea că trebuie să supună chestiunea unei noi examinări a guvernului otoman. El a sfârșit prin a se retrage, dar după ce a arătat mai multă sinceritate decât principele Țării Românești.” (n.a.)

atât cât vor fi în măsură să facă să fie respectate atributele esențiale ale autorității puterii suzerane. Scadența tributului era pe 13 octombrie. Principele Știrbei nu a plătit și a pretins să rămână. Era necesar atunci să intervină Rusia și guvernarea țarului a trebuit să îi dea de înțeles că era timpul să se retragă. Prințul Gorceakov, deschizând fără echivoc acest subiect, aducea destule menajamente în comunicatele sale pentru a lăsa domnitorului Știrbei aparențele libertății de alegere. Acesta p. 394 înțelege sensul cuvintelor care îi erau adresate; // nu ceru decât două concesii: prima, amânarea măcar cu câteva zile a anunțării retragerii sale, a doua, de a i se permite să se retragă sub pretextul unei călătorii în Austria și încredințarea *provizorie* a frâielor puterii consiliului administrativ. Domnitorul știa că opinia publică din București va fi de acord ca rușii să scape Țara Românească de un guvern impopular: el voia să evite spectacolul penibil al satisfacției produse de plecarea sa. Cele două cereri i-au fost acceptate și o pensie de 1 000 de ducăți pe lună a fost alocată fiecărui domnitor¹¹³. Principele Știrbei s-a grăbit atunci să-i scrie lui Reșid-pașa o scrisoare, în 13 octombrie, în care îi prezenta decizia sa de a părăsi țara, cum îi impunea convingerea pe care o dobândise că nu-și putea îndeplini datoriile față de Poartă. Această scrisoare se termina cu rugămintea pe care p. 395 domnitorul o făcea lui Reșid-pașa de // a depune la picioarele majestății sale sultanul omagiul respectuos al sincerului său devotament și al atașamentului neabătut față de augusta sa persoană. Retragera domnitorului fiind astfel un fapt împlinit, baronul Budberg¹¹⁴ a fost numit guvernator general al principatelor; el a luat sub ordinele sale în Țara Românească pe consulul general și consilierul de stat Halcinski și în Moldova pe prințul Urusov¹¹⁵.

În acest timp armata rusă, cu ajutorul unei părți a corpului al treilea, își umpluse golurile și era estimată la 90 000 de oameni, din care 24 000 cavaleriști; ea dispunea de 350 guri de foc. Armata turcă fusese de asemenea mărită și Omer-pașa se afla în fruntea unor forțe care aproape că le egalau pe cele ale dușmanului. El a început deci să-i hărțuiască pe ruși de-a lungul Dunării și să descindă pe neașteptate la Călărași, <ostrovul> Mocanului, Giurgiu, Zimnicea, Turnu <Măgurele> și Izlaz. Aceste descinderi au fost primite viguros de ruși și pierderile au fost aproape totdeauna egale, dar ele țineau armata inamică într-o continuă alertă și îl obligau pe generalul rus să-și divizeze forțele. Planul lui Omer-pașa se executa cu o ritmicitate și o fermitate care îi făceau onoare și care în Germania și chiar printre generalii ruși, care îi ghiciseră intențiile, erau obiectul unei meritate admirații. El se retrăsese cu grosul armatei în tabăra fortificată de la Șumla și p. 396 trecuse un corp de aproape // treizeci de mii de oameni la Calafat, unde turcii aveau

¹¹³ „Primul termen al pensiei alocate de Rusia domnitorului Știrbei nu se împlini decât în 1854, deoarece domnitorul încasase în avans ultimul trimestru al listei sale civile pentru 1853. Intervenind câteva dificultăți la București asupra modului de plată a acestei pensii, în aur sau în argint, principele declara că renunța în favoarea țării sale. Acest generos sacrificiu a rămas totuși fără rezultat pentru Țara Românească și domnitorul, reîntors la București în octombrie 1854, ridica, după socotelile prezentate divanului *ad-hoc* în 1855, frumoasa sumă de 1 062 281 piaștri și 31 de parale pentru 1854, în vreme ce țara nu avea dreptul de a cheltui decât 785 333 piaștri și 13 parale, reprezentând primele opt luni ale pensiei domnitorului în 1854 și ultimele patru ale listei sale civile.” (n.a.)

¹¹⁴ Andrei von Budberg (1820–1881), diplomat și general rus, președinte al Divanului Moldovei și Țării Românești.

¹¹⁵ Orousof, general rus.

ridicate fortificații mari și formidabile. Stabilirea turcilor la Calafat și puternica poziție deținută stârneau neliniștea armatei rusești și stricau planurile prințului Gorceakov, care proiectase o campanie în Bulgaria în 1854; și planurile sale pentru Serbia, de la care aștepta mult, erau împiedicate. Generalul rus s-a hotărât deci să ia Calafatul și a dirijat contra acestui sat, devenit un punct puternic în mâinile turcilor, trei divizii de infanterie, șase baterii ușoare, douăsprezece baterii de calibru mare, patru regimente de cavalerie și opt regimente de cazaci, cu totul între 40 și 45 000 de oameni care trebuia să împresoare și să atace tabăra fortificată și foarte vastă al turcilor. Această forță considerabilă, ale cărei alcătuire și număr au fost cunoscute curând în tabăra turcilor, i-a neliniștit, pentru că cei care erau la Calafat încă nu se măsuraseră cu rușii și pentru că efectul moral produs de lupta de la Oltenița se estompase deja. Avangposturile turcești erau în alarmă constantă. Pentru a stopa această situație supărătoare, Omer-pașa l-a chemat pe Iskender-bey¹¹⁶ la comanda avangposturilor. Locotenentul care depășise cu atâta îndrăzneală și noroc defileurile Hertegovinei a deprins puțin câte puțin cavaleria turcă și pe bașbuzuci nu numai să nu se mai teamă de lăncile cazacilor, dar chiar să preia ofensiva atunci când inamicul era superior numeric. // Iskender-bey, care vorbea perfect limba turcă și p. 397 care se identifica complet cu viața și obiceiurile Orientului, a izbutit să organizeze regimintele de bașbuzuci și să le supună disciplinei militare. Este, până astăzi, singura tentativă de acest gen care a reușit și Iskender-Bey este singurul care a transformat aceste bande sălbatice și semiîmbrăcate în soldați ordonați. În fruntea cavalerilor săi, Iskender-bey i-a hărțuit pe ruși în toate punctele liniei lor și a căzut de câteva ori el însuși în mijlocul taberelor lor, la Ciuperceni¹¹⁷, Poiana¹¹⁸, *Skripety*; bașbuzucii săi au răspândit deseori teroarea printre cavalerii ruși, care cu puțin timp înainte disprețuiau aceste hoarde indisciplinate.

În câmpia Calafatului, în dreapta drumului care duce din acest mic burg la Radovan¹¹⁹, unde se afla cartierul general al armatei rusești, este situat satul Cetate¹²⁰, pe colinele care se ridică la o distanță de cinci sau șase leghe de Calafat și la o leghe de Dunăre. Aghiotantul general Anrep, unul dintre cei mai străluciți ofițeri ai armatei rusești, s-a servit cu abilitate de această poziție pentru a întinde turcilor o capcană care, fără bravura lor, le-ar fi fost fatală. O divizie rusă de infanterie a luat poziție la Cetate și a stabilit o baterie pe o colină care domină câmpia în fața acestui sat. Ismail-pașa, comandant al garnizoanei Calafat, neliniștit să-i vadă pe ruși stabilindu-se pe flancul său stâng, temându-se să-i vadă coborând Dunărea pentru a lua Calafatul din spate și a-l înconjura, s-a // decis să iasă din p. 398 tabăra sa întărită și să meargă contra poziției de la Cetate. La 6 ianuarie 1854 douăsprezece batalioane de infanterie, trei regimente de cavalerie și patru batalioane de artilerie, sub ordinele lui Ismail-pașa, ale lui Ahmed și ale lui Mustafa-pașa, i-au atacat dis-de-dimineață pe rușii așezați pentru bătălie în fața satului. După o oră de luptă, infanteria rusă a cedat; Iskender-bey a făcut o șarjă de

¹¹⁶ Iskender-bey (conte Ilinski) (1814–1864), ofițer în armata otomană.

¹¹⁷ *Tchoupercheni*, sat, com., jud. Teleorman.

¹¹⁸ *Poyana*, sat, com. Ciuperceni, jud. Teleorman.

¹¹⁹ Sat, com., jud. Dolj.

¹²⁰ Sat, com., jud. Dolj.

cavalerie, a intrat în sat și a trecut prin sabie artileristii până pe pozițiile lor. Artileria rusă, pierzându-și aproape toți caii, a lăsat zece tunuri în puterea turcilor. Infanteria s-a regrupat în spatele satului, protejată de tranșee și de bateria așezată pe colină, și a început o nouă luptă devastatoare. Rușii au fost încă o dată învinși și s-au retras precipitându-se; dar Ismail-pașa, Mustafa-pașa și Iskender-bey au fost răniți și ezitarea s-a răspândit în rândurile turcilor; cu toate acestea, s-au pregătit cu promptitudine să-i urmeze pe ruși, când o coloană puternică de două regimente de infanterie, sub ordinele colonelului rus Baumgartner, care fusese lansat de ordinele aghiotantului general Anrep, i-a atacat din spate pe turci și le-a tăiat drumul la Calafat. Turcii, văzând pericolul care-i amenința, au abandonat Cetatea, s-au regrupat și s-au aruncat cu o energie de neînfrânt asupra inamicului, ale cărui rânduri le-au străpuns la baionetă. Rușii au fost dispersați și turcii au recăstigat

p. 399 Calafatul, luându-și morții și răniții, pe cei ai rușilor și mii de puști // și cartușiere. Neavând cai, nu au putut să ridice tunurile rusești, pe care le-au stricat. Era prima dată când turcii se băteau cu arme albe contra rușilor și cu o vigoare care dădea certitudinea unei distrugerii totale dacă nu ar fi reușit să treacă de-a curmezișul rândurile dușmane. Rușii au avut în această zi aproape cinci mii de oameni scoși din luptă și de acum s-au mărginit la demonstrații care nu au fost urmate de atacuri, chiar dacă prințul Gorceakov anunțase public la București că avea ordin să ia Calafatul cu orice preț și să-i arunce pe turci în Dunăre.

[Sunt inserate în continuare dificultățile înfruntate de Omer-pașa în organizarea armatei otomane și menținerea coeziunii ei, dezordinea produsă de voluntarii sosiți din străfundurile Asiei și din deșerturile Arabiei, acțiunile miniștrilor de război Mehmet Ali-pașa și Riza-pașa.]

p. 402 Hărțuilele cu rușii pe Dunăre și campamentul în zăpadă în timpul unei ierni aspre, pe malurile fluviului, au dus la apariția unui mare număr de boli printre turci. S-au înființat spitale, au venit medici din toată Europa, dar medicamentele lipseau sau erau în cea mai mare parte falsificate¹²¹. Comandantul general își vedea cu spaimă armata pierind sub ochii săi. El s-a decis deci să scrie direct sultanului pentru a-i expune, în realitatea înspăimântătoare, trista situație a acestei armate și să îl conjure să ia măsuri serioase pentru a o remedia sau să binevoiască să îi

p. 403 accepte demisia. Fără a se pune de acord cu miniștrii săi, fără a ține // cont de sfatul nimănui, sultanul îl numește pe Omer-pașa *serdar ekraem* (general al tuturor armatelor otomane din Europa) și îi trimite din caseta sa privată 60 de milioane de piaștri pentru a plăti restanța trupelor.

În apropierea primăverii anului 1854 rușii se pregătesc să execute planul de campanie proiectat pentru invazia Bulgariei. Prințul Paskievici fusese desemnat pentru a prelua în persoană conducerea supremă. Tot corpul al treilea de infanterie, rezervele celui de-al 3-lea, al 4-lea și al 5-lea corp de armată, regimentele de

¹²¹ „Atunci când ministerul de război englez trimitea un medic-șef al armatelor în Bulgaria pentru a studia bolile acestei țări, în vederea campaniei pe care englezii se pregăteau să o întreprindă, acest medic îl întreba pe Omer-pașa: «— Care este deci boala care vă devastează trupele? — Este, răspunde serdarul, *Della Suda*. — Ce este numele acesta? întrebă englezul mirat. — Este cel al farmacistului furnizor de medicamente pentru spitalele noastre.» Lăsăm serdarului responsabilitatea acestei judecăți; noi nu facem decât să povestim.” (n.a.)

dragoni și înlocuitorii pentru toate regimentele ajunseseră la teatrul de război. De la Ismail până la Calafat, armata rusă număra 137 770 infanteriști, 35 000 la cavalerie, 520 guri de foc cu 10 570 artileriști. În total, cu parcurile de muniție, echipajele de poduri, angajații de transport și de cancelarie, prințul Gorceakov comanda de-a lungul Dunării o armată de 191 948 oameni sub conducerea supremă a prințului de Varșovia.

După ordine venite de la Sankt Petersburg¹²², // cea mai mare parte a trupelor p. 404 rusești care se găseau în Oltenia au fost aduse în partea de dincoace a Oltului. Nu a fost lăsat în fața Calafatului decât un mic corp de circa 15 000 de oameni, comandați de generalul Liprandi¹²³. Toate forțele rusești, cu excepția micului corp condus de generalul Liprandi, au fost concentrate în trei puncte: Călărași, Brăila și Ismail. Din aceste trei poziții, turcii erau amenințați cu trecerea Dunării.

Această dificilă operație a început pe 22 martie în două din locurile indicate. Prințul Gorceakov, care se găsea la Brăila, dirija în persoană trecerea și atacul contra Măcinului; generalul Ușakov a fost însărcinat cu trecerea de la Ismail la Tulcea. La ora 6 dimineața rușii au aruncat poduri asupra Brăilei, vis-à-vis de *Gitschel* și asupra Măcinului, sub protecția a două nave cu aburi și a șalupelor lor canoniere. Fortificațiile Măcinului erau într-o stare foarte proastă; garnizoana nu avea decât 3 000 de oameni. Astfel trecerea rușilor nu putea fi prea mult timp împiedicată. Cu toate acestea, pierderi importante le-au fost provocate rușilor de tiraliorii turci și de o baterie plasată înaintea Măcinului, // încât nu au putut să-și termine treburile în aceeași zi. A doua zi, pe 23 martie, canonada a reînceput în p. 405 forță împotriva orașului Măcin și după-amiază o parte a armatei rusești a debarcat pe teritoriul bulgar. În același timp, generalul Lüdgers a reușit să arunce un al doilea pod asupra Galațiului, la Zatoka, și să efectueze trecerea fluviului. Șubreda garnizoană a Măcinului a continuat în acel timp să reziste rușilor, de 10 ori mai numeroși, și prințul Gorceakov, care cucerise un meritat renume odată cu asediarea Sevastopolului și evacuarea acestui oraș, dar care în campania din josul Dunării arătase o mare indecizie, cauzată de ordinele divergente ale curții sale și de o politică mult mai puțin războinică, în fond, decât părea, a restabilit asaltul fortăreței pentru a doua zi, în ciuda presantelor insistențe ale generalului Schilder, recent sosit în cartierul general, care nu dorea să li se dea turcilor timpul necesar retragerii. Ceea ce prevăzuse generalul Schilder s-a întâmplat și, în dimineața de 24 martie, o delegație a bulgarilor a venit să anunțe generalului comandant că garnizoana turcă părăsise Măcinul în timpul nopții.

În această expediție împotriva Măcinului au figurat 5 000 stavrofori (cruciați), care fuseseră ridicați și încorporați în principate prin grija autorităților

¹²² „Dând aceste ordine, s-a ținut seama de sfaturile unui diplomat adjunct al consulului general Halcinski, vice-președinte al consiliului administrativ în Țara Românească, domnul de Fonton, atunci consilier al ambasadei la Viena, bine cunoscut datorită unei misiuni îndeplinite în Serbia, în anul 1853, spre satisfacția curții sale, și prin tendințele sale de a menaja Austria. Domnul de Fonton era retras la Ciorani, sat în Oltenia, de unde urmărea evenimentele militare și politice și de unde scria guvernului său despre necesitatea de a reveni peste Olt cu grosul trupelor ce ocupau Oltenia, pentru a nu stârni nemulțumiri la curtea de la Viena, ce nu vedea cu ochi buni nimic din ceea ce ar fi putut agita Serbia.” (n.a.)

¹²³ Pavel Petrovici Liprandi (1796–1864), general rus.

- p. 406 ruse și române, cu subscripția egumenilor mănăstirilor și a proprietarilor greci bogați. Acest corp, ridicat fățiș pentru a apăra religia creștină împotriva musulmanilor și a cărei // adevărată destinație era de a atâta insurecții printre creștinii din Turcia, purta un coif pe care strălucea crucea. În realitate, corpul era compus doar din aventurieri greci, bulgari, sârbi, țigani, mici negustori ruinați, domestici ruinați, bucătari fără loc, reuniți de speranța jafului sau atracția răzbunărilor personale. Acești cruciați parcurgeau străzile Bucureștiului urcați în birje (mici calești), stăpânind orașul cu focuri de pistol și răspândind teroarea în populație. Poliția a fost chiar obligată să le interzică locuitorilor Bucureștiului să iasă seara, în timpul serviciului din postul Paștelui, pentru că nu putea împiedica dezordinile și violența. În orașele din district și sate, stavroforii comiteau cele mai oribile abuzuri, jefuind și violând când populația nu reușea să fugă și să ia cu sine lucrurile prețioase. Aceștia erau apărătorii credinței ortodoxe, pe care rușii nu se temeau să-i ia în serviciul lor și printre care se înrolaseră ca ofițeri sau figuraseră ca subscriși unii dintre funcționarii români sau oamenii de încredere ai administrației precedente. Cei 5 000 de stavrofori care trecuseră pe teritoriul bulgar cu prințul Gorceakov au comis atâtea excese intrând în Măcin, împotriva propriilor coreligionari, încât din ziua următoare generalul rus i-a retrimis pe malul drept.
- p. 407 Intervenției Austriei s-a datorat // dezarmarea, în provinciile dunărene, acestor bande, cărora nu le era teamă să-și plaseze violențele sub o răzbunare glorioasă.

Generalul Ușakov a fost mai puțin fericit la Tulcea decât prințul Gorceakov la Măcin. El a găsit pe această parte o rezistență puternică. Omer-pașa ridicase pe timpul iernii, prin Mustafa-pașa, redute în afara Tulcei, în punctul unde Dunărea se desparte în mai multe brațe, dintre care unul conduce direct la Ismail. Aceste redute erau apărate de 2 500 de oameni, dintre care 1 200 de infanterie regulată, și de 8 piese de campanie. Rușii au operat trecerea pe plute și chiar dacă au fost în număr de 15 000, ei nu au reușit să se înstăpânească asupra întăriturilor turce, cu toate că din cei 1 200 de soldați regulați nu au rămas mai mult de 160 de luptători. În această luptă turcii au avut 1500 de morți și rușii aproape 4 000 de oameni scoși din luptă, dintre care 76 ofițeri.

- Osman-Pașa, care comanda în jur de 4 000 de oameni la Isaccea și în împrejurimi, s-a retras fără a întinde vreo momeală și chiar fără a căuta să ajute în jurul său. Garnizoanele turcești din Babadag și din Hârșova au bătut în retragere în cea mai mare dezordine și nu s-au oprit decât la Carasu¹²⁴, în urma întăriturii lui Traian, unde Mustafa-pașa a întâmpinat mari greutăți pentru a restabili ordinea în
- p. 408 corpul său de 12 000 de oameni. Într-o zi armata rusă a ocupat // Dobrogea. 15 000 de oameni au trecut Dunărea din Ismail pe malul drept; 25 000 din Galați la Zatoka și 12 000 din Brăila la Măcin, în total 50 000 <!> de oameni, dintre care 42 000 de infanteriști cu 160 guri de foc. Comandamentul superior al acestor trupe este încredințat general-aghiotantului Lüders. Odată cu invazia rusă au început devastările în Dobrogea; otomanii, tătarii, cazacii necrasoviți și zaporojeni¹²⁵, care

¹²⁴ Karason, râu în partea centrală a Dobrogei, cunoscut și cu numele de Apa Neagră.

¹²⁵ „După prima dezmembrare a Poloniei, în 1772, o parte a cazacilor ce locuiau pe malurile Niprului și care se numeau cazacii zaporojeni (cuvântul *porogh* înseamnă o cădere de apă, un curent puternic pe Nistru, iar *zaporogh* mai departe de curent) nu au vrut să se supună Rusiei. Ei vor emigra

locuiau pe această parte, au fugit înaintea rușilor; grecii și bulgarii s-au retras dinaintea bașbuzucilor, care nu așteptau decât invazia rusă pentru a se deda instinctului lor de pradă. Orașele // au fost jefuite și pustiite, locuitorii au fost p. 409 masacrați fără a se ține cont de sex sau vârstă. Nici chiar musulmanii nu i-au cruțat pe coreligionarii lor care fugeau în fața invaziei inamice. În răstimp de zece zile, Dobrogea întreagă și Bulgaria vestică, înțelegând și orașul Bazargic¹²⁶, au fost complet devastate.

Dobrogea este acel ținut mlăștinos care se întinde între Dunăre și Marea Neagră. Ea este împânzită cu lacuri, dar nici un râu cât de cât considerabil nu udă acest câmp vast, și apele, negăsind scurgere spre mare, devin stătătoare, răspândind în aerul primăverii vapori pestilențiali. // General-aghiotantul Lüders, care primise p. 410 ordinul de a se înapoia în fața Silistrei după expulzarea turcilor din Dobrogea, a comis imprudența de a se opri două săptămâni cu armata sa în această regiune periculoasă pentru sănătate. Imprudența l-a costat scump: aproape două mii de oameni au fost obligați să intre în spitale. În sfârșit, el mărșăluiește de-a lungul Dunării și urmează flota rusească, care urca fluviul în același timp cu corpurile armatei, căreia îi făcuse mari servicii. La rândul său, generalul turc a comis o mare greșală începând războiul, neglijând stabilirea unei garnizoane la Isaccea, punct de cea mai mare importanță la Dunărea de Jos, plasat la confluența acestui fluviu cu Prutul și care ar fi putut să joace același rol cu cel al fortăreței Modlin¹²⁷, la confluența Narewului¹²⁸ cu Vistula. Printr-o artilerie puternică la Isaccea, turcii ar fi putut aproape anula cooperarea flotei rusești de pe Dunăre.

Înainte de a lua poziție în fața Silistrei, armata general-aghiotantului Lüders s-a oprit la două leghe de locul respectiv. S-a început imediat aruncarea de poduri

în Turcia, unde li se vor da pământuri aflate pe malurile Dunării, permițându-li-se să se conducă după vechile lor cutume. Zaporojenii alegeau așadar în fiecare an dintre ei un șef care primea numele de *hatman*, cu drept de viață și de moarte. Acești cazaci, care erau în număr de douăzeci de mii, erau obligați să furnizeze un contingent militar în războaiele Turciei. Ultimul lor *hatman*, Vladki, i-a trădat și i-a vândut rușilor în 1828. Ei au fost duși pe malul Mării Negre, de unde le vine numele de *cernomortze*, pe care îl poartă acum. Un mare număr dintre ei au abandonat din nou steagurile rusești pe malurile Dunării; se înțelege, de la începutul noului război, șase mii dintre acești emigrați, ocupați cu pescuitul și răspândiți în toată Dobrogea, de la Rusciuc la Tulcea. Prin tratatul de la Adrianopol, Turcia se angaja să nu le permită niciodată administrarea separată, nici să îi reunească într-un corp de oaste. Se crede ea liberă acum să acționeze altfel? Necrasoviții sunt cazaci de pe Don care au emigrat în Turcia în 1736, din cauza persecuțiilor contra credincioșilor de rit vechi (*les vieux croyants*) sub împărăteasa Anna. În această epocă, Ignace Nekrassa s-a așezat în fruntea nemulțumiților și a părăsit țărmurile Donului. El s-a refugiat în Crimeea, unde a și murit. După ocuparea acestei provincii, acești cazaci au venit pe malurile Dunării, de unde un mare număr au plecat în Asia, aproape de Brussa, unde formează încă un grup de cinci mii de oameni, având o administrație națională sub un șef ales dintre ei (*hatman*). Aproape de Tulcea, numărăm câteva sate, între altele Sarichioi, Jurilovca. Satu Nou, locuite de credincioși de rit vechi, printre care sunt și mulți cazaci necrasoviți. Cei mai mulți dintre acești locuitori se numesc lipoveni, după numele luat de *origenistes*, sectă foarte răspândită în Rusia și care a căutat un refugiu în Dobrogea împotriva pedepselor aspre ale autorității rusești. Zaporojenii vorbesc limba ruteană, cea pe care o găsim în Volânia, Podolia și în Ucraina. Necrasoviții și lipovenii vorbesc limba rusă.” (n.a.)

¹²⁶ *Bajarzik*, azi Dobrič, oraș în Bulgaria.

¹²⁷ Una dintre cele mai mari fortărețe din Polonia în secolul al XIX-lea.

¹²⁸ *Naref*, râu în Polonia, afluent al Vistulei.

pentru trecerea Dunării între Călărași și Silistra. Malul Dunării pe care este situat acest oraș este plat și o incintă de zid destul de șubredă îl apără; dar în spatele Silistrei, la o distanță de aproximativ o jumătate de leghe, este construită, pe muncelul cel mai înalt din micul lanț de coline care domină zidurile sale, fortăreața Medjidie, dotată cu patruzeci de piese de artilerie. De la începutul războiului, un //
p. 411 ofițer prusac, care era de mult timp în serviciul Turciei, colonelul Grach, ridicase în jurul Silistrei o fortificație de manevră din pământ (*tabia*). În iarna anului 1853, Omer-pașa, venit să vadă lucrările executate la Silistra, i-a indicat colonelului Grach un punct mai avansat decât linia lucrărilor de pământ construite recent și i-a ordonat să îl fortifice dat fiind că, dacă rușii ar izbuti să pună stăpânire, ei ar putea să facă mult rău garnizoanei. Construcția acestei fortificații a fost executată de egipteni, de aceea a luat numele de *Arab-Tabia*. A devenit, prin urmare, obiectul atacurilor violente ale rușilor. Arab-Tabia a fost construită în prelungirea unei coline în dreapta Silistrei; acest teren foarte strâmt nepermițând ridicarea unei redute regulate, au fost făcute parapete în zigzag, care se închid pe măsură ce se ajunge la extremitatea colinei și care au fost întărite cu șase tunuri. Un detașament de o sută de egipteni păzea această poziție.

Prințul Gorceakov a trecut Dunărea cu armata sa pe un pod sprijinit pe două insule, ale cărui extremități au legat insulele cu cele două maluri ale fluviului. Bateriile armate cu piese de asediu au fost ridicate pe malul stâng și pe una dintre insule: ele au fost îndreptate contra orașului Silistra. În cele două tabere rusești stabilite în fața Silistrei și a Călărașului, prințul Gorceakov a reunit o sută douăzeci de mii de oameni, dar această masă impozantă își pierduse direcția. Comandantul //
p. 412 general și generalul Kotzebue¹²⁹, șeful său de stat-major, erau de părere să facă un asediu în lege, pe când generalul de geniu Schilder și general-aghiotantul Lüders voiau să ridice fortificații, să nimicească fulgerător orașul cu un bombardament violent, apoi să dea asaltul cu toate forțele reunite. Opinia comandantului general a biruit și un asediu în toată regula a început, dacă putem numi așa o operațiune în care locul asediat nu este încercuit. Drumul de la Silistra la Turtucaia a rămas deschis aproape tot timpul asediului și nu a fost atacat decât cu două săptămâni înainte de retragerea rușilor. Devenise evident că principalul obiectiv al rușilor era să ia Arab-Tabia. Întărirea a continuat, dar garnizoana, deși formată din doar opt mii de oameni, a manifestat un curaj care părea să crească odată cu pericolele. Moussa-pașa, comandantul Silistrei, model de probitate și de energie foarte rar printre înalții funcționari otomani, a avut inteligența să asculte și să urmeze sfaturile colonelului Grach și să-i pună în aplicare toate planurile. Căpitanul de geniu englez Butler s-a dovedit, de asemenea, foarte util spre sfârșitul asediului. Rușii ridicaseră pe colinele din jurul Arab-Tabia douăsprezece baterii, care fulgerau fără odihnă lucrările de pământ ale acestei redute. Prințul Paskievici, sosit în tabăra rusească chiar în toiul operațiunilor asediului, a ordonat asaltul asupra Arab-Tabiei. Colonelul Grach recomandase artileriștilor turci să supravegheze //
p. 413 atent munca rușilor în tranșee și să încerce să ghicească în ce direcție se întind aceste galerii. Într-o zi artileriștii l-au avertizat că rușii lucrează la extremitatea

¹²⁹ August von Kotzebue, general rus.

stângă și chiar sub redută. Grach a pus să se ridice imediat un parapet la șaizeci de pași în spatele celui existent în marginea redutei și sub care lucrau geniștii ruși. Cele două tunuri au fost ridicate și plasate pe noul parapet. Doi funcționari, sortiți unei morți sigure, au rămas impasibili pe parapetul cel mai apropiat galeriei. La 11 mai a început primul asalt. Galeria a explodat, dar nu a răpus decât pe cei doi funcționari, iar coloana rusească s-a găsit în fața celui de-al doilea parapet, unde a fost primită de o mitralieră și de o salvă de focuri atât de bine întreținute că, după o luptă de o jumătate de oră, ea a fost forțată să se retragă cu o pierdere de o mie două sute de oameni.

La 21 mai, un al doilea asalt a fost încercat în aceleași condiții și rușii au îndurat noi pierderi, chiar mai mari decât prima oară. Din nefericire, garnizoana Silistrei începuse să ducă lipsă de subsidii și bombardamentul și bolile au redus-o la 5 000 de oameni. I se pregătiseră totuși întăriri și chiar în timpul asediului Silistrei ajunsese la Șumla primul nucleu al cazacilor otomani. Ei erau comandați de Sadic-Pașa¹³⁰. Povestea acestui condotier aventurier este curioasă. Mihail Czajkowski, nobil polonez, cavaler de Malta și mare proprietar în Ucraina, a emigrat în 1831, urmare a insurecției Poloniei. El a venit în Franța și s-a apucat de scris în limba poloneză // romane în care a povestit scene istorice și care i-au adus p. 414 în patrie supranumele de Walter Scott al Ucrainei. Mai târziu a fost trimis ca agent al emigrației polone la Constantinopol, unde s-a distins prin perspicacitatea sa, aptitudinea pentru treburile politice și a ajuns să dobândească asupra funcționarilor otomani o influență ce a fost utilă chiar și ambasadurilor unei mari puteri, care s-au folosit nu o dată de ea. Totuși, a părăsit la sfârșitul lui 1850 protecția franceză, care l-a apărat adesea de persecuțiile rusești, și, pentru a nu părăsi câmpul luptelor și succeselor sale diplomatice, cavalerul de Malta s-a făcut musulman sub numele de Sadic-bey. La începutul războiului, acest geniu inventiv propunea Porții să organizeze o legiune de cazaci credincioși de rit vechi din Dobrogea și să atragă aici pe polonezii care ar vrea să servească cauzei turcilor. Această legiune a fost creată și Sadic-pașa numit șef al cazacilor otomani. El va ajunge la Șumla cu șase sute de călăreți cazaci, bulgari și polonezi, a căror uniformă arăta reunirea crucii cu semiluna. Serdarul i-a încredințat lui Sadic-pașa conducerea avangardei armatei sale.

În vreme ce pentru generalii ruși asediul Silistrei era principala preocupare, armata anglo-franceză a început să sosească în Turcia. Omer-pașa voia să vadă trupele aliate debarcând în Bulgaria; dar ele au luat poziție la Gallipoli. În scurt timp, comandanții armatelor aliate // și-au dat întâlnire la serdar la Varna, unde s-a p. 415 ținut un consiliu de război, spre sfârșitul lunii mai. Aici, pentru prima dată, Omer-pașa a dezvăluit poziția sa critică și a făcut cunoscute adevăratele sale forțe. El nu putea opune unui marș al rușilor contra Șumlei decât patruzeci și cinci de mii de oameni din trupele regulate. Totuși, s-a hotărât ca Omer-pașa să nu iasă din tabăra întărită de la Șumla decât după sosirea trupelor aliate la Varna și numai atunci să încerce să elibereze Silistra, angajând lupta cu rușii. Membrii marelui consiliu de război, care tocmai se ținuse la Varna, printre ei figurând și seraskierul Riza-pașa,

¹³⁰ Nume sub care este cunoscut polonezul Michail Czajkowski (1808–1886), trecut la islamism. Date biobibliografice și însemnările sale de călătorie despre români pot fi consultate în volumul de față.

s-au îndreptat spre Șumla pentru a inspecta trupele otomane. Ei vor mărturisii serdarului satisfacția promptitudinii cu care trupele sale executau manevrele. Riza-pașa, rămas în tabără după plecarea generalilor străini, a primit de la Omer-pașa ordinul să părăsească Șumla în douăsprezece ore, dacă nu vrea să fie condus cu forța la Constantinopol. Serdarul fusese informat că seraskierul, în timpul vizitei la Șumla, angajase mai multe pașale să se plângă la sultan contra comandantului armatei, promițându-le să mijlocească aducerea la comanda armatei a unui veritabil osmanlâu.

p. 416 Mareșalul Paskievici a hotărât să întreprindă o lovitură decisivă contra Silistrei înainte de sosirea aliaților la Varna. Bombardamentul făcuse mai multe breșe în zidurile orașului; lucrările la Arab-Tabia nu mai erau decât bucăți informe de // pământ, întăriturile rusești nemaifiind decât la douăzeci de metri: totul prevestea un triumf; dar moralul rușilor era deja zdruncinat de vestea sosirii forțelor aliate pe pământul otoman. Ordinul a fost să fie atacate simultan mai multe fortificații, iar eforturile principale să fie îndreptate către Arab-Tabia. La 25 mai, la orele opt seara, pe o vreme închisă și furtunoasă, a început o salvă de tunuri generală contra Silistrei. Fulgerele gurilor de foc se confundau cu fulgerele care despicau norii. Colonelul Grach a adus imediat o mie cinci sute de oameni la Arab-Tabia pentru a întări această poziție și Moussa-pașa s-a retras la Ilahi-Tabia, care flanca Arab-Tabia. Spre orele zece seara, rușii au pornit la atac. Treizeci de mii de oameni s-au pus în mișcare la sunetul tobelor și răsunetul mai multor sute de guri de foc: au mărșăluit în trei coloane, avându-i în frunte pe generalii Schilder, Lüders și tânărul Orlov. Șocul a fost teribil, rezistența eroică. În ciuda focului susținut care decima coloanele rusești, ele au ajuns să escaladeze meterezele Arab-Tabiei. Acolo s-a angajat o luptă sângeroasă la baionetă și trei sute de bașbuzuci, veniți din Arabia, înarmați cu iatagane lungi, au arătat o îndrăzneală feroce. După o luptă de un sfert de oră, rușii au bătut în retragere, lăsând cam patru mii de morți în fața Arab-Tabiei și ducând cu ei în tabără un număr egal de răniți. Generalul Selvan a p. 417 fost ucis, generalii // Orlov-Denizov și Schilder răniți grav, ultimul murind curând din cauza rănilor. La câteva zile după acest memorabil fapt de arme, mareșalul Paskievici va părăsi tabăra de la Silistra și o așchie de obuz îi va lipsi pe turci de bravul lor comandant Moussa-pașa. Rușii, care în campania din 1828–1829 deschiseseră câteva orașe cu cheia de aur, încercaseră în van să-l câștige pe Moussa-pașa, a cărui incoruptibilitate egala curajul, și care muri sărac, păstrând până în ultima clipă resemnarea stoică, care pentru musulmani înlocuiește, în momentele supreme ale vieții, imboldul și dragostea de glorie.

Prințul Gorceakov, rămas singur în fruntea rușilor, a luat hotărârea de a înconjura Silistra prin partea vestică și a dat ordin ca 18 batalioane ce se aflau la Oltenița să treacă Dunărea și să se reunească la Turtucaia. Primele trupe franceze, alcătuind divizia generalului Canrobert, începeau să sosească și Omer-pașa a hotărât să dea ajutor garnizoanei de la Silistra. Cinci mii de oameni, escortând o cantitate considerabilă de provizii, au reușit să-și croiască drum și să pătrundă în orașul asediat. Sadic-pașa, cu trei brigăzi de infanterie și câteva regimente de cavalerie, a hărțuit avangarda rusă. Cazacii otomani au sfidat constant avanposturile rusești și au răspândit alarma printre ele. Serdarul însuși a ieșit pe 4 iunie din Șumla și s-a îndreptat în marș spre Silistra; dar, credincios totdeauna sistemului său

de prudență și de // temporizare, care arăta de altminteri în aceste condiții p. 418
superioritatea forțelor rusești, s-a oprit după ce a parcurs cinci leghe și a poruncit
ridicarea de tabere întărite prevăzute cu baterii, pentru a da timp trupelor ce erau la
Calafat și pe care le chemase, în cea mai mare parte, după ce rușii renunțaseră la
cucerirea acestei garnizoane. La rândul său, după primul eșec al armatei rusești în
fața Silistrei, mareșalul Paskievici a ordonat generalului Liprandi să evacueze
complet Oltenia și să vină în tabără la Călărași. Generalul Liprandi, înainte de a
evacua Oltenia, a semănat dezordinea, silind toate autoritățile românești să-și
părăsească posturile și să-l urmeze la București; voia să-i priveze pe turci, ce urmau
să intre după el în această provincie, de concursul autorităților constituite, care
arătaseră, în general, puțină simpatie rușilor. Armata turcă a ocupat Craiova,
aproape imediat după plecarea armatei rusești. Liprandi a fost ultimul general rus
care a trecut din nou Prutul. El era încă în Moldova când austriecii au intrat în
principate, cu toate acestea a putut participa la lupta ucigătoare de la Balaklava¹³¹,
la 25 octombrie 1854.

Două evenimente importante, care au influențat în mare măsură cariera lui
Omer-pașa și soarta principatelor, avuseseră loc în luna iunie 1854. Austria,
preocupată de sosirea armatelor aliate pe teritoriul bulgăresc și temându-se să vadă
provinciile danubiene devenind teatru de război, // s-a grăbit să încheie convenția p. 419
din 14 iunie 1854¹³², care a închis armatelor aliate un câmp de luptă asupra căruia
ele ar fi putut să obțină avantaje sigure și rapide. Această convenție, al cărei
principal promotor a fost, avem câteva motive să credem, lordul Stratford de
Redcliffe, a avut, trebuie s-o spunem, consecințe funeste pentru însăși campania
din Crimeea. Pe de altă parte, prințul de Varșovia, înainte de a fi pusă problema
semnării convenției din 14 iunie, văzuse dintr-o privire toată gravitatea situației în
care se afla Imperiul rus, ca urmare a alianței dintre Franța și Anglia, pe care
războiul tocmai o întârșise, ca și temerile justificate pe care prezența armatelor
imperiale în fața Calafatului și Silistrei le da Austriei, trezind sentimentul național
printre slavii din Bulgaria și Serbia. Prințul Paskievici nu era doar un general
experimentat, era un om politic de prim ordin și moderația era unul dintre semnele
superiorității sale. El blamase războiul, în principiu, și dezaprobase, cu judecata sa
superioară, planul de campanie urmat în principate și de-a lungul Dunării. Cu toate
acestea, el a avut slăbiciunea sau eroismul de a ceda insistențelor împăratului
Nicolae și de a accepta comanda armatei și conducerea unui război pe care îl
considera funest pentru țara sa. Acoperit de onoruri, bogății și ani, el și-a riscat
gloria pentru a nu-i dispăcea stăpânului său. I-a făcut totuși un ultim serviciu. A
înțeles că interesul principal al // Rusiei era să menajeze neutralitatea Austriei și
Germaniei; că această neutralitate era cea mai bună barieră pe care țarul a putut să p. 420
o pună între el și puterile adverse și că această barieră reda Rusiei
invulnerabilitatea în orice alt loc decât la marginile sale, cu alte cuvinte chiar acolo
unde ea putea oferi maximum de rezistență. Prin urmare, prințul de Varșovia a
adresat împăratului Nicolae un memoriu, care a fost cunoscut de câteva persoane
considerate de el de încredere, și al cărui conținut era:

¹³¹ Încheiată cu victoria aliaților; azi localitatea aparține Ucrainei.

¹³² Convenția turco-austriacă de la Boiaciköy privitoare la ocuparea Țării Românești și a
Moldovei de armatele turcă (comandată de Omer-pașa) și austriacă (I.B. Coronini).

„1. Împăratul Rusiei trebuie, înainte de toate, să ia măsuri de natură să atragă de partea sa bunăvoința și concursul amical al curților de la Viena și Berlin, evitând cu grijă să offenseze vreun interes german sau austriac. Trebuie deci, fără ezitare, să înceteze războiul ofensiv pe Dunăre, să evacueze principatele, să dea ordin armatelor sale să treacă Prutul înapoi și să nu pună nici o piedică navigației pe Dunăre;

2. El trebuie să înceteze întreg războiul ofensiv în Europa și să se mențină într-o defensivă considerabilă, dar să se pregătească să ia ofensiva în Asia cu vigoare, unde Rusia ar găsi milioane de coreligionari care primiseră cu entuziasm steagurile sale în 1829 și care ar putea să formeze nucleul unui stat creștin considerabil;

p. 421 3. El trebuie să instige la insurecție printre populațiile creștine ale Imperiului otoman și să ridice Grecia prin subsidii plătite regulat de // emisari care ar fi ținută în Italia, la Neapole, Livorno, Florența;

4. Pe scurt, împăratul Nicolae trebuie să se prefacă a abandona rolul de monarh conservator, pe care l-a jucat de atâția ani cu strălucire, și să se folosească, în lupta contra coaliției, de ideile liberale și chiar de aspirațiile populare.”

Acesta este rezumatul memoriului, care, abia cunoscut de împăratul Nicolae, a devenit adevăratul program al politicii rusești; cel puțin, evenimentele ne îndreptătesc să gândim acest lucru. Ridicarea asediului Silistrei a fost hotărâtă, după cum și ridicarea asediului Calafatului fusese cu puțin timp înainte, din rațiuni mai mult politice decât strategice. În noaptea de 20 spre 21 iunie, armata rusă abandona asediul, în momentul în care garnizoana nu mai putea rezista, după mărturia ofițerilor demni de încredere, și trecea Dunărea înapoi la Călărași. Din această zi a început evacuarea principatelor. Se poate spune, fără exagerare, că rușii au avut în fața Silistrei aproximativ treizeci de mii de oameni scoși din luptă. Vederea lucrărilor imense și a taberelor lor întărite ne face să credem că, inițial, înainte de a lua hotărârea de a nu duce decât un război defensiv în Europa, împăratul Nicolae ar fi vrut ca mareșalul Paskievici să primească, în fața Silistrei, lupta pe care aliații se pregăteau tocmai să i-o ofere; dar Austria, neliniștită să vadă că teatrul de război se apropie de frontierele sale, a dat cu abilitate un alt curs p. 422 evenimentelor, obținând din partea Porții // semnarea unei convenții care o substituia Rusiei în ocuparea provinciilor dunărene. Ridicarea asediului Silistrei a pus capăt unei serii de lupte sângeroase, întrerupte de scurte perioade de încetare a ostilităților, în timpul cărora soldații ruși și soldații turci schimbau amabilități într-o manieră cu totul cavalierească. Turcilor le lipsea pâinea, rușii le-o aruncau peste tranșee și, în schimb, turcii făceau să le ajungă tutun. Uneori erau atât de aproape unii de alții că puteau să-și vorbească; dar, departe de a se sfida ca eroii lui Homer, își exprimau admirația reciprocă pentru vigoarea atacului și eroismul apărării.

Devenit mai îndrăzneț după sosirea aliaților și plecarea precipitată a rușilor, serdarul a ocupat cu întreaga sa armată Silistra, Turtucaia și Rusciucul. S-a hotărât apoi să treacă Dunărea și să ocupe principatele, sperând ca prin aceasta să ajungă înaintea austriecilor și să facă inutilă executarea convenției din 14 iunie. I-a poruncit lui Hassan-pașa, care era la Rusciuc cu douăzeci de mii de oameni, să treacă Dunărea și să pună stăpânire pe Giurgiu. Inițial, Hassan-pașa a vrut să ia poziție pe marea insulă Ramadan, aflată în fața Rusciucului și legată de malul

românesc prin două poduri ducând la Giurgiu și la Slobozia. În ciuda hotărârilor defectuoase luate de generalul turc, o luptă aprigă a asigurat avantajul otomanilor, care vor lua pozițiile rusești, ocupate de // douăsprezece batalioane de infanterie, p. 423 opt escadroane de cavalerie, zece piese de război, șase piese de calibru mare. Pierderile au fost foarte mari de ambele părți. S-au bătut, ca să spunem așa, om la om o zi întreagă, în stuful uriaș care crește atât de des în Ramadan, ca și în cea mai mare parte a insulelor Dunării¹³³. Urmare a acestei lupte, rușii au părăsit pozițiile de la Giurgiu și Slobozia. Omer-pașa, sosit în teatrul de luptă după retragerea rușilor, a poruncit imediat construirea unui pod din plute pentru trecerea trupelor sale între Rusciuc și insula Ramadan. Din acel moment, nimic nu a mai împiedicat drumul turcilor spre București. Prințul Gorceakov nu se mai gândea să-i învingă, doar să le încetinească marșul. El a concentrat foarte repede șaiszeci de mii de oameni și două sute de guri de foc pe înălțimile de la Daia¹³⁴ –Frățești¹³⁵. Turcii, prea puțin numeroși pentru a primi lupta, au așteptat câteva zile sosirea întăririlor. Era tot ce voia generalul Gorceakov, care a dat ordin armatei sale, la 28 iulie, să înceapă retragerea definitivă. În această retragere rușii au distrus podurile de peste Argeș și Sabar. Ei au silit artileria românească // să-i urmărească. Această artilerie, p. 424 alcătuită din opt piese de calibru mic, era un dar al sultanului. La rândul său, armata turcă, fiind cu întregul efectiv, a putut să înainteze în teritoriul evacuat de ruși și a concentrat rapid în apropierea Bucureștiului un număr de o sută douăzeci de mii de oameni.

Înainte de intrarea în București, se părea că Omer-pașa ar vrea să dea un exemplu; cel puțin, această intenție i-o atribuim pentru a explica actul de inexorabilă severitate în fața căruia nu a dat înapoi. Tâlhăriile și abuzurile bașbuzucilor au inspirat o adevărată teroare populației românești și o solie a boierilor a venit să-l roage pe Omer-pașa, încă la Giurgiu, să cruțe principatul de prezența acestor primejdioși apărători. Rugămintea lor a fost primită favorabil și bașbuzucilor le-a fost interzisă intrarea pe teritoriul românesc; dar, în același timp, serdarul nu voia să-i lase stăpâni în Bulgaria, aproape în totalitate golită de trupe regulate. A poruncit deci, sub diverse pretexte, strângerea pe insula Ramadan a câtorva mii dintre cei mai periculoși bașbuzuci, i-a înconjurat cu infanteria regulată și a îndreptat tunurile asupra podurilor ce legau insula de tabără și care fuseseră reparate. A ordonat atunci acestei hoarde neregulate să lase armele. Ei au refuzat să se supună și nu au fost aduși la ordine decât prin salve de foc și mitralii; cei mai tineri au fost înrolați în armată, iar cei mai vârstnici, dezarmați, întorși în // munții p. 425 Kurdistanului, ai Asiei Mici și în deșerturile Arabiei. După această execuție sângeroasă, Omer-pașa și-a făcut intrarea în București, unde a fost primit cu cel mai viu entuziasm, sub o ploaie de flori; românii au fraternizat cu soldații turci, primiți ca eliberatori. Un detașament de pontonieri englezi și francezi, care

¹³³ „Trei ofițeri englezi care îi conduceau cu vitejie pe turci au fost uciși în această luptă – căpitani Burke, genist, Mommel, infanterist, și Arnold, din armata Indiilor. Ei au fost înmormântați în insula Ramadan, pe malurile Dunării, unde trei cruci de lemn arată, singure, mormântul acestor nobili fii ai Angliei.” (n.a.)

¹³⁴ Doya, sat, com., jud. Giurgiu.

¹³⁵ Fratești, sat, com., jud. Giurgiu.

instalase podul de vase între insula Ramadan și Rusciuc, a fost obiectul unor adevărate ovații.

IV

Campania era terminată, dar o problemă destul de gravă i-a urmat. Generalul victorios trebuia să lase armata austriacă să ocupe principatele în locul armatei turcești. Serdarul primise deja la Giurgiu vizita coloneilor austrieci Lowenthal și Kalik, aghiotanții feldmareșalului baron von Hess, comandantul șef al corpurilor al treilea și al patrulea de armată. Acești ofițeri, care se bucurau de o reputație deosebită în cadrul armatei imperiale și regale, veniseră să-i anunțe lui Omer-pașa apropiata intrare a trupelor împăratului lor pe teritoriul principatelor și să îl invite, într-o manieră ce semăna cu o somație, să nu meargă mai departe, să-i interzică ocuparea unui teritoriu pe care Austria trebuia să-l ia în posesie militar, în virtutea p. 426 convenției din 14 iunie, și să treacă Dunărea înapoi cu // armata sa. Serdarul nu a ținut cont de aceste recomandări și și-a făcut intrarea în București. Niciodată un comandant militar nu a realizat direct o acțiune mai mare și mai utilă țării sale și provinciilor ocupate decât aceea ce părea să-i arate lui Omer-pașa un rar concurs de circumstanțe. Rușii se retrăgeau în fața lui și mai ales în fața austriecilor, pe care erau foarte fericiți să-i vadă intrând în principate în locul armatelor aliate; populația l-a primit ca pe un salvator. Dintre boieri, toți cei care erau patrioți și onești l-au salutat cu aclamații și i-au propus să coopereze la organizarea unei miliții naționale, <idee> pentru care entuziasmul a sporit rapid rândurile, care ar fi avut nu numai marele avantaj de a menține ordinea în principate cu ajutorul forțelor proprii națiunii, dar ar fi contribuit eficient la apărarea teritoriului contra invaziilor dușmane. A fost trimisă o adresă formală cu acest subiect lui Omer-pașa și printre semnatarii acestei adrese se numărau unii dintre cetățenii cei mai prețuiți ai principatelor, prin prisma apartenenței lor la familiile cele mai vechi. Serdarul i-a primit cu bunăvoință pe autorii adresei, dar nu a știut cum să acționeze. Mai mult, el a lăsat guvernarea și administrația oamenilor cărora rușii le-o încredințaseră, când era stăpân să pună rapid, fără efort și fără violență, un guvern care ar fi fost p. 427 devotat Porții otomane și puterilor occidentale. Omer-pașa // nu a susținut organizarea unei forțe publice naționale, nici instalarea unei noi conduceri conformă cu voința și interesele țării și alianței. După victorie, Omer-pașa a căzut într-o inacțiune funestă și neputința sa de a institui ceva în mijlocul celor mai favorabile circumstanțe, evidentă pentru toți, l-a făcut să piardă, așadar și Poarta otomană, în foarte puține zile, imensa influență cu care se dorea să fie investit și pe care nu avea decât să o exercite.

S-a încercat înțelegerea cauzelor acestei conduite stranie. Unii au crezut că Omer-pașa, înconjurat de subalterni lingușitori care erau cucerți de spiritul său, plin de iluzii privind situația personală, visase, în principatele reunite sub mână sa, o putere care să fi avut asentimentul puterilor europene, ovația românilor, strălucirea unui vice-regat și durata pe care Dumnezeu o rezervase existenței sale. De aici o tendință sistematică de a menaja toate părțile. Alții au gândit că Omer-pașa nu acționa decât conform instrucțiunilor Porții otomane, preocupată să fie pe

placul Austriei, care revendica ea însăși trezirea unei naționalități pe care ar fi vrut să o includă între marginile unui vast început; dar atunci pentru ce Omer-pașa era atât de grăbit să fluture drapelul turcesc în principate, dacă asta nu era decât pentru a-i arăta neputința? Orice ar fi, serdarul, stăpân un moment pe situație, a putut curând să vadă că timpul lui trecuse, că rolul principal nu-i mai aparținea și că avea toate inconvenientele // și neplăcerile unei poziții secundare, după ce ezitase să p. 428 pună stăpânire pe cea care i s-a oferit inițial. Austrieii, în virtutea convenției din 14 iunie, au ocupat principatele și feldmareșalul baron von Hess a debutat cu o proclamație în care îi ofensa pe turci, provoca proteste zadarnice și târziile ale Porții otomane și răspândea descurajarea printre români. Pe când populația și boierii patrioți se întristau de o ocupație militară care începea sub asemenea auspicii, boierii reacționari, prietenii ai abuzurilor și corupției, se bucurau instinctiv de intrarea austrieilor și fiecare zi făcea să le crească siguranța, insolenta, îndrăzneala, chiar în fața turcilor. Această îndrăzneală a sporit atunci când domnitorul Știrbei s-a întors la București, în ciuda opoziției vădite și a unei anchete asupra conduitei sale politice și administrative începută de comisarul otoman Derviş-pașa, sosit la București puțin timp după Omer-pașa, ca urmare a plângerilor făcute de boieri contra domnitorului, plângeri pe care serdarul le făcuse să parvină divanului. Omer-pașa a încercat, dar prea târziu, să lupte contra curentului pe care ar fi putut atât de ușor să-l stopeze de la început prin cea mai ușoară îngrădire; el lipsise în momentul sosirii domnitorului și refuzase, în ciuda cererii generalului conte Coronini¹³⁶, care luase comanda trupelor austriece după plecarea baronului p. 429 von Hess, să dea onorurile militare prințului Știrbei, pentru că domnitorul, spunea // Omer-pașa, se afla sub anchetă, acuzat de neîndeplinirea obligațiilor față de suzeranul său. El a revenit totuși câteva zile mai târziu, pentru a fi martor al evenimentelor care l-au făcut să atingă cu degetul pericolul care l-a înfrânt. Cărmuirea românească a fost reorganizată, cu câteva excepții, cu elementele care o formaseră în timpul protectoratului. Era de ajuns să fii bănuat de tendințe favorabile puterilor occidentale sau de devotament față de Poartă, pentru a fi respins și ținut în afara treburilor publice. Dezamăgirea a fost profundă și Omer-pașa a încercat în zadar să ridice o voce fără vlagă: nu mai era ascultat. Nu a reușit nici măcar să pună capăt cererilor generalilor austriei, care pretindeau, pentru ofițerii și trupele aflate în subordinea lor, un tratament disproportionat față de resursele țării pe care o ocupaseră. La aceste cereri se adăugaseră, de la intrarea trupelor imperiale și regale, abuzurile, violențele, omorurile care însângeraseră Bucureștiul, Craiova, Târgoviștea, Focșaniul, aproape toate orașele și satele ocupate de austriei în Moldova și Țara Românească.

Omer-pașa s-a indignat, dar nu a îndrăznit să facă nici o observație; cu toate acestea, a vrut să arate că și el este în stare să-și facă simțită puterea și a cerut unele explicații cărmuirii române despre întoarcerea în Țara Românească a unor persoane notoriu compromise cu rușii și pe care chiar le urmărise dincolo de granițe. În același timp, unul dintre locotenenții săi // a ordonat să fie opriți, într-un orașel din p. 430

¹³⁶ Johann Baptist Alexander Coronini-Cronberg (1794 1880), om politic și general austriac. Date biobibliografice și corespondența sa privind principatele pot fi consultate în prezentul volum.

Moldova, indivizi bănuți de spionaj. Serdarul a fost aspru admonestat pentru că a acționat în acest fel și contele Coronini i-a făcut cunoscut, într-o depeșă scrisă cu sentimentul dominației, că Austria a luat în fapt, ocupând principatele, rolul puterii protectoare și că autoritățile otomane nu au nicidecum dreptul să facă arestări sau să ordone expulzări în provinciile danubiene cât timp trupele imperiale și regale le ocupă. Serdarul a ținut cont de ea. În ciuda răspunsurilor în care încerca să salveze demnitatea suveranului și pe a lui însuși, el a acceptat rolul ce-i fusese atribuit. Totuși, răbdarea nu a reușit să-l scutească de o aspră mustrare pe care a primit-o de la Viena, unde diplomația, luând, printr-o stranie și inexplicabilă ignoranță, violențele și crimele comise de austrieci asupra nefericiților români drept crime comise de barbarii otomani, s-a sesizat și a cerut corpului consular de la București explicații în termeni duri pentru turci, care asistau cu arma în mâini și destul de umiliți la isprăvile croaților și soldaților din Banat. Un timp s-a crezut la Viena că nefericiții soldați austrieci cădeau sub cuțitele sălbaticilor români, pe când aceștia, bătuți, striviți, măcelăriți, nu aveau în Europa nici o voce care să se ridice în favoarea lor.

- p. 431 Depeșele armatei anglo-franceze l-au găsit pe Omer-pașa în mijlocul greutăților acestei situații intolerabile. // Aliații au apelat la serdar să facă o diversiune pe Prut pentru a-i ține ocupați pe ruși pe granițele proprii în timpul expediției în Crimeea. Omer-pașa părea îngrijorat de executarea acestui plan: în fond, sarcina ce i se propunea nu-i prea surâdea. Era vorba de o operațiune dintre cele mai dificile. Omer-pașa nu avea patruzeci de mii de oameni disponibili, restul trecuse dincolo de Dunăre și o parte fusese dispusă la Varna, pentru a fi gata să-i întâlnească pe generalii comandanți ai armatei aliate în fața Sevastopolului. Trupele sale erau prost îmbrăcate, prost încălțate; ploile torențiale de toamnă desfundaseră drumurile și artileria se putea deplasa cu greutate. De altfel, Omer-pașa se temea să nu-și compromită reputația dobândită atacându-i pe ruși în condiții nefavorabile. El se simțea și se declara stingherit să acționeze în mijlocul trupelor austriece și intențiile ofițerilor acestei armate îl preocupau și îl nelinișteau. Aceste intenții erau aproape în întregime favorabile rușilor; vestea luptelor de la Alma și Inkerman fusese primită cu răceală și fără vreun semn de simpatie pentru eroicele eforturi ale aliaților. „Armata austriacă, a spus Omer-pașa, nu este beligerant, ea nu are nici măcar o atitudine ostilă față de ruși. Cantonamentele sale nu sunt cele ale unei armate pregătite să reziste unui inamic. Trupele sunt repartizate în orașe, târguri
- p. 432 și sate, nu strategic, ci doar pentru // bunăstarea soldatului. Două regimente de cazaci ar cuceri fără cea mai mică dificultate întreg statul-major austriac de la Iași, ar face o razie prin sate și ar trece Prutul înapoi, înainte ca austriei să aibă timp să-și vină în fire. Ofițerii ruși vin de la Reni la Galați să-și petreacă noaptea cu amantele sau prietenii și când au fost cerute explicații generalului Augustini, care comandă la Galați, a răspuns că aceasta nu ține de politică, e vorba doar de galanterie! Foarte bine, dar rușii cunosc toate mișcărilor noastre!”

În ciuda tuturor obiecțiilor, serdarul s-a hotărât să-i ordone lui Sadic-pașa să plece cu o parte a avangărzii, comandată de Ahmed-pașa, care se afla la Brăila, și să ia poziție pe Siret, la Măxineni¹³⁷, sat traversat de acest râu, și de unde Omer-

¹³⁷ *Maximéni*, sat, com., jud. Brăila.

pașa intenționa să țintească de-a lungul Prutului. Sadic-pașa, și după el și Ahmed-pașa, se vor ciocni în acțiunile lor de cele mai mari piedici din partea comandantului militar austriac, baronul Augustini, și cea mai bizară dintre corespondențe a fost schimbată cu această ocazie. Într-una dintre scrisorile sale, generalul Augustini îi interzice formal lui Sadic-Pașa să trimită soldați turci la Galați. La rândul său, generalul Coronini semăna obstacole și dificultăți în fața acțiunilor lui Omer-pașa, care se plângea cu amărăciune, dar care în fond era fericit, se poate presupune, că nu putea face diversiunea care i se ceruse. S-a recurs // la asistența Vienei. Acolo s-a declarat despre cabinetul austriac că nu se opunea p. 433 nicicum marșului lui Omer-pașa: mai mult, i s-a trasat de la Viena aceeași rută pe care trebuia să o urmeze și i s-a recomandat să-l prevină de mișcările sale pe comandantul austriac. Omer-pașa, cu toate aparențele celei mai vii nemulțumiri, a arătat, după părerea ofițerilor europeni care îl înconjurau, că drumul care i se fixase era realmente impracticabil. „Ceea ce mi s-a cerut, adăuga el, este contrar tuturor legilor războiului. Oricât de onorabil ar fi caracterul contelui Coronini, el susține că patria sa nu este câtuși de puțin în război cu Rusia, că atâta timp cât austriecii ocupă principatele războiul este imposibil în centrul Europei; el este în corespondență neîntreruptă cu prințul Gorceakov, a spus-o clar. Cum aş putea să-l pun pe acest general la curent cu vederile și planurile mele?”

Serdarul a înțeles că austriecii nu voiau să permită, cu nici un preț, o ciocnire între turci și ruși pe Prut, pentru că nu voiau, cu nici un preț, să fie angajați în război. Domnul von Bruck, puțin obișnuit să-și ascundă gândurile, spunea în același timp la Constantinopol că, atât cât avea onoarea de a-și reprezenta aici țara, nici măcar un turc nu ar putea mărșălui spre Prut. În acel moment și în timpul celor mai vii dintre discuțiile dintre serdar și contele Coronini, tratatul din 2 decembrie a fost // semnat la Viena¹³⁸ și una dintre primele sale consecințe a fost plecarea p. 434 serdarului cu cea mai mare parte a forțelor sale. Omer-pașa părea malurile Dunării pentru Crimeea și Asia, unde reputația sa militară nu s-a menținut și unde nu a putut opri căderea Karsului în puterea rușilor comandați de Muraviev.

Cartea a cincea

p. 435

Principatele înainte și după război

Principatele înainte de Conferință

I

Spre sfârșitul lunii iunie 1849 ajungeam la Viena, îndreptându-mă spre principate. Tulburările produse de războiul din Ungaria urmau în orașul împăraților mișcărilor revoluționare. L-am văzut pe tânărul suveran plecând, în mijlocul dovezilor de entuziasm al mulțimii, să treacă în revistă trupele rusești, deja sosite în teatrul de război, în vreme ce ungurii rămași fideli și atașați persoanei sale nu se

¹³⁸ Tratatul de alianță anglo-franco-austriac împotriva Rusiei, prin care se prevedeau, printre altele, obligația Austriei de a apăra principatele împotriva unei posibile invazii rusești și constituirea unei comisii, cu participarea Turciei, pentru reglementarea situației Moldovei și Țării Românești.

jenau să spună că insurecția maghiară nu va fi înfrântă decât grație intervenției moscovite și că armata austriacă singură nu o va scoate la capăt niciodată. Călătoria prin Ungaria a devenit imposibilă. S-a întrerupt navigația cu aburi pe Dunăre și insurgenții au ocupat fortărețele scăldate de acest fluviu. M-am îndreptat deci //

p. 436 spre Moldova trecând prin Cracovia și Galiția.

[Urmează descrierea călătoriei până la intrarea în Bucovina.]

p. 438 După șapte zile de călătorie am intrat în Bucovina, care făcea parte din Moldova înainte ca Poarta să fie silită să o cedeze Austriei și să violeze astfel tratatele sale cu Moldova, ceea ce a făcut, de altminteri, a doua oară, în 1812, pentru Basarabia în favoarea Rusiei. În aceste două ocazii, cabinetele străine sau reprezentanții lor au fost cei care au obligat Poarta să facă aceste cedări ale unui teritoriu asupra căruia nu era decât suzerană sau care i-au inspirat această idee. Domnitorul Moldovei, Ghica, a protestat chiar oficial împotriva divizării principatului și cedării Bucovinei; el a plătit cu capul patriotismul său curajos. În 1812, negociatorul Moruzi a fost, de asemenea, decapitat pentru că a semnat cedarea Basarabiei. Unul a pierit pentru că s-a dovedit mai energic decât suveranul său, celălalt pentru că a fost prea obedient la ordinele Porții, care a vrut să-și

p. 439 acopere slăbiciunea pretenției // trădării a negociatorului său¹³⁹. Bucovina a prosperat mai mult decât Transilvania sub guvernare austriacă. Această provincie este străbătută de drumuri excelente; agricultura se dezvoltă aici și populația a sporit mult; dar spiritul de neam și naționalitate a conservat aici întreaga sa forță. Pe măsură ce avansam în țara românească, recunoșteam tipurile pe care le văzusem la Roma, pe Columna lui Traian¹⁴⁰. Un chip bărbos, plete blonde fluturând pe umeri, o cămașă de pânză ordinară legată în jurul corpului, izmene lungi, o mică bardă atârnată la cingătoare, o blană de oaie aruncată pe umărul stâng și prinsă pe piept, sandale din piele prost prelucrată în picioare, gambe acoperite cu lână groasă rulată și ridicată cu curele – astfel este dacul reprezentat pe columna traiană și astfel îl putem găsi încă în Moldova și Țara Românească. Alături de descendenții barbarilor, cu plete blonde și în vânt și înveșmântați în aceeași manieră, îl regăsim pe descendentul învingătorilor, asemenea tipului pe care călătorul l-a putut admira

p. 440 // în câmpia romană și pe care pensula nemuritoare a lui Leopold Robert ne-a făcut-o familiară: păr negru, buclat și coborând în șuvițe groase pe gât și pe frunte, ten brun, uneori măsliniu, fruntea largă și capul acoperit cu căciulă¹⁴¹, ochi mari și adânci, bărbia ridicată cu o grație amestecată cu mândrie. Acești țărani conduceau căruțe trase de boi sau bivoli, care sunt departe de a avea ferocitatea celor din câmpia romană. Pe pământul Daciei antice, animalele, ca și oamenii, și-au pierdut

¹³⁹ „Curtea Rusiei, a cărei generozitate este proverbială, a răsplătit din plin familia Moruzi și binefacerile acordate fiilor au stârnit îndoieli la Poarta otomană asupra fidelității tatălui; dar istoria imparțială va spune că Moruzi nu a avut decât vina de a nu fi avut mai mult curaj și insolență decât propriul guvern. Scrisoarea marelui vizir autorizase chiar plenipotențiarilor otomani să cedeze întreaga Moldovă. O altă mare putere nu a arătat aceeași generozitate ca Rusia, pentru un devotament mai real decât cel al lui Moruzi – devotamentul prințului Alexandru Suțu, decapitat din cauza fidelității sale față de învingătorul de la Austerlitz și a relațiilor sale cu generalul Sebastiani.” (n.a.)

¹⁴⁰ Monument aflat în Forul lui Traian, având o înălțime de 29,78 m, ridicat în 113 pentru a aminti victoria împotriva dacilor.

¹⁴¹ „Bonetă de lână groasă.” (n.a.)

trăsăturile sălbatice care îi disting pe unii de alții pe malurile Tibrului. Nimic mai obișnuit decât să vezi o țărancă mănând bivolii, care trec liberi, fără belciug în nări, în timp ce ea ține un copil în brațe.

La Cernăuți, capitala Bucovinei, am oprit într-un hotel ocupat de ofițerii celor două regimente de ulani ruși, care mâine vor pleca spre Transilvania. L-am auzit pe colonel spunând, cu un accent foarte franțuzesc, camarazilor săi: „Să mergem, domnilor, pe cai!” Am plecat și eu și am intrat în Moldova prin târgușorul Mihăileni¹⁴², numit așa după numele domnitorului Mihail Sturdza, care a mutat aici centrul administrativ al ținutului, cum era altădată și care a fost apoi reamplasat la Dorohoi¹⁴³. La Mihăileni am văzut pentru prima dată după mai multe zile moneda de aur și de argint a Austriei; // am primit, de asemenea, ca plată piese care tocmai ieșiseră din monetăria imperială. În principate se folosesc piese metalice ale Austriei, care formează, cu rublele de argint, monedele imperiale și noile piese de aur și argint ale Turciei, moneda curentă în Moldova și Țara Românească, unde bancnota nu a fost niciodată pusă în circulație forțată: nici rușii, nici turcii nu au încercat; austriecii au încercat, dar fără succes. Călătoria de la Mihăileni la Iași nu oferă nimic interesant. Am ajuns în câteva ore la Botoșani¹⁴⁴, unde mi s-au făcut onoruri cu caracter local: mi s-au pus șaisprezece cai la trăsură la ultima stație de poștă înainte de sosirea în acest oraș; și un medic italian, fost agent consular francez, mi-a servit un excelent dejun, în timpul căruia țiganii mi-au cântat la cobză, vioară și nai cântece autohtone impregnate cu o melancolie adâncă și de un farmec unic. M-am lăsat plăcerii de a le asculta și nu am ajuns la Iași decât foarte târziu în noapte.

Acest oraș nu era atunci ceea ce este astăzi, după câțiva ani de administrație care a făcut mult să-l înfrumusețeze. Străzile erau pavate cu lemn și palatul locuit de domnitor și construit de principele Moruzi, fratele nefericitului negociator al tratatului de la București, nu era încă restaurat¹⁴⁵. // Monumentele interesante ale Iașiului sunt biserica Trei Ierarhi¹⁴⁶, excelentă operă de arhitectură romană, mănăstirea Golia și biserica Sf. Spiridon, în care se află sculptura Ghiculeștilor din Moldova. Orașul Iași are clădiri mari înconjurate de grădini, cea mai mare parte fără eleganță, chiar dacă cu un aspect monumental. Acestea sunt locuințele boierilor bogați ai Moldovei. În acest principat averile sunt mult mai mari decât în Țara Românească. Asta ține de mai multe cauze: prima este, fără îndoială, excelentul obicei pe care îl au boierii moldoveni de a locui pe moșiile lor și de a le cultiva ei înșiși, pe când în Țara Românească boierii locuiesc totdeauna la oraș și își arendează moșiile. Trebuie să spunem, de asemenea, că, din nefericire, condiția

¹⁴² *Michaëlin*, sat, com., jud. Botoșani.

¹⁴³ *Dorohoi*, oraș, jud. Botoșani.

¹⁴⁴ *Botochan*.

¹⁴⁵ „Domnitorul Moruzi era fratele mezin al lui Dimitrie Moruzi, care era dragomanul Porții și care, atotputernic la Constantinopol, „făcea” domni, dar nu voia să fie el însuși. S-a crezut prea mult și mai ales s-a vorbit prea mult că principatele dunărene erau ținta principală a ambiției prinților fanarioți; a fost adevărat pentru mulți dintre ei, dar cei care exersau o influență mare în capitala imperiului preferau să nu se îndepărteze. Iași sau București erau refugii, câteodată pentru dizgrațieri interesante, cum unele ambasade au fost pentru unii miniștri.” (n.a.)

¹⁴⁶ *Trois Saints*.

țăranului moldovean este cu mult mai rea decât a vecinului său muntean. El este obligat la un mai mare număr de zile de muncă în folosul proprietarului și asta nu contribuie deloc puțin la sporirea veniturilor boierilor. Agricultură este mult mai avansată în Moldova decât în Țara Românească și o proprietate situată în prima din aceste două principate furnizează un venit de patru ori mai mare decât cel // adus p. 443 de o proprietate aflată în Țara Românească, egale altminteri. Aceste mari averi, această viață de mare proprietar, dau câteva trăsături de mândrie și de feudal caracterului moldovean și îi imprimă o amprență de independență, care nu se vede deloc în Țara Românească. Boierul moldovean este stăpân pe vastul său domeniu, el este cel care face listele de recrutare, care plătește direct impozitele țăranilor săi la Vistierie (ministerul de finanțe) și autoritățile trebuie să-i obțină acordul pentru exersarea justiției pe teritoriul lui. El nu are, ca boierul din Țara Românească, pasiunea funcțiilor publice, căroră le arată prea des, când le primește, aceeași lipsă de interes și de justiție. El nu este văzut zelos să facă „curte” domnitorului, care pentru el nu este decât *primus inter pares* ridicat prin voința compatrioților săi. În fața ocupațiilor străine, conduita boierilor moldoveni a fost mai demnă decât a boierilor munteni. Nicio amabilitate, nici un servilism. Agenții și generalii ruși nu au fost, ca la București, obiectul adulațiilor; saloanele moldovene au fost aproape totdeauna închise celor mai strălucite state-majore și căsătoriile, atât de frecvente în Țara Românească, chiar în clasele inferioare, între ofițerii ruși și femeile țării, au fost mai mult decât rare.

Există, se poate spune, în acest principat o boierime care va fi pentru mult timp încă, ca și în Țara Românească și mai mult decât în Țara Românească, singurul corp care dă populației moldovene fizionomia unei societăți constituite. Totuși, nu din cauza titlurilor boierimea formează un corp, ci datorită bunurilor sale. În cele două principate, boierimea cu titlu cumpărat (*boyarie d'agrégation*)¹⁴⁷, creată uneori prin favoarea blamabilă și lăcomia principilor, atribuită pentru servicii ce nu s-au ridicat deasupra servilității sau vândută pe prețuri de nimic, a discreditat mult rangurile¹⁴⁸. Ioniță Sturdza¹⁴⁹ a făcut boieri de rang mic pentru 400 de piaștri (aproximativ 200 de franci) și în Moldova există aproape treizeci de logofeți (cel mai înalt grad al ierarhiei moldovene), dintre care cei mai mulți sunt fără averi. Îi întâlnim în orașele ținuturilor îmbrăcați aproape ca țăranii, purtând barbă, semn distinctiv pentru marii boieri, și conducând care de răchită trase de un cal.

*Regulamentul organic*¹⁵⁰ al principatelor căutase prin măsuri cumpătate să pună frână acestei degradări a boierimii. Împăratul Alexandru¹⁵¹ ordonase deja oprirea asimilării rangurilor moldo-valahe cu cele ale Rusiei, asimilare pe care predecesorii săi o admiseseră; dar toate aceste măsuri nu au avut nici un rezultat și, mai ales sub ultimii doi domnitori, Țara Românească a văzut oameni ieșiți din rândul servitorilor sau îmbogățiți prin mijloacele cele mai reprobabile avansând în

¹⁴⁷ „Boierimea de agregare este compusă în mare parte din oameni care au exercitat funcții în mod servil.” (n.a.)

¹⁴⁸ „În principate, rangurile înseamnă diferitele grade de noblete, așa cum în armată gradele constituie ierarhia militară.” (n.a.)

¹⁴⁹ Ioniță Sandu Sturdza (1762–1842), domn al Moldovei (1822–1828).

¹⁵⁰ Pus în aplicare la 1 iulie 1831 în Țara Românească și la 1 ianuarie 1832 în Moldova.

¹⁵¹ Alexandru I Pavlovici Romanov, țarul Rusiei (1801–1825).

ierarhia boierilor, până la a face parte din consiliul de miniștri. Singurul // remediu p. 445 la această situație ni se pare a fi crearea în principate a unei reprezentanțe naționale bazată doar pe proprietate¹⁵².

Împrejurimile Iașului sunt pitorești; se văd fermecătoare case de câmpie și mănăstiri, fiecare cu legenda sa. Orașul este urât de cartierul evreiesc, unde mai bine de treizeci de mii de izraeliți se ascund în cocioabe hidoase, înconjurate când de noroi infect, când de praf gros. Ajungând de la Galați pe înălțimile de la Socola, Iașul oferă o priveliște surprinzătoare, dar a cărei armonie este distrusă de această îngrămădire de colibe mizerabile, pe care trebuie să le traversezi pentru a ajunge în oraș. În rest, Moldova este literalmente invadată de evrei, care au venit aici din Polonia rusească și Galiția. Administrația anterioară principelui Grigore Ghica este cea care a deschis evreilor frontierele Moldovei și ei au venit în grabă pentru a scăpa de serviciul militar, de impozite dure și pentru a se bucura de o guvernare mai blândă. Domnitorul a găsit în asta un profit, având în vedere că evreii erau obligați să plătească o taxă excepțională și arbitrară. În plus, din când în când se răspândea zvonul unei viitoare expulzări a lor. Atunci ei se reuneau și aduceau la picioarele tronului moldovean rugămințile lor, care, sprijinite de argumente irezistibile, erau primite cu o condescendență paternală. Aceste ofense publice erau mai mult decât compensate prin // avantajele enorme pe care le oferea sejurul lor în p. 446 Moldova. Puțin câte puțin ei au ajuns stăpâni pe toate afacerile, au pătruns în toate casele și fiecare boier are azi evreul său, cum o casă mare are sau avea un intendent, un preceptor sau un abate. Cu asentimentul nechibzuit și reprobabil al proprietarilor, au umplut satele cu cârciumi, în care vând o țuică de fructe care îi ia țăranului aproape tot ce câștigă și ruinează chiar sursa averii sale, vigoarea mușchilor săi. În fine, evreul este croitor pentru femei și face uneori corsaje și croieli pe care nu le tăgăduiesc cele mai bune ateliere din Paris. Evreii populează acum târgurile, satele ca în Galiția; unii au devenit chiar arendași de pământ ca în Polonia, unde totul le este încredințat, până la bisericile satelor, devenite în mâinile lor magazine de unelte agricole sau de cereale. În general, ei sunt aspri cu țăranii. Până acum, ei nu pot achiziționa, în nici un caz, pământuri; excepțiile care există în favoarea creștinilor străini nu le sunt aplicate, nici măcar naturalizarea nu le dă acest drept. Am cunoscut moldoveni foarte învățați, foarte umaniști; dacă stai să-i asculți, ar fi o adevărată nenorocire să-i autorizezi pe evrei să achiziționeze proprietăți funciare. Moldovenii au convingerea că evreii, ajutați de această autorizație, ar fi, în mai puțin de douăzeci de ani, prin camătă și iscusința lor deosebită în afaceri, proprietari ai unei jumătăți din principat. Cu siguranță // că p. 447 este grav și că un sentiment, atât de universal și de profund înrădăcinat, sfârșește să fie doar o prejudecată, pentru a merita să atragă atenția oamenilor politici. Trebuie adăugat că izraeliții, în Polonia, în Bucovina și în Moldova, trăiesc în afara societății prin moravurile, îmbrăcămintea și atașamentul lor pentru vechile tradiții talmudice. Unii se vor apropia de societatea creștină și vor avea drepturi egale în fața legii. În Țara Românească ei sunt în număr foarte mic, autoritățile creându-le totdeauna dificultăți; dar cei care s-au stabilit aici, mai ales bancherii, care au case

¹⁵² „Convenția din 19 august a acceptat această dorință, emisă în 1856.” (n.a.)

impozante, au intrat în societatea europeană prin moravuri și modul lor de viață. În cele două principate, <evreii> au libertatea exercitării cultului lor.

Odată cu sejurul meu la Iași am descoperit unele dintre abuzurile de care suferă societatea moldo-valahă. În Țara Românească, la București mai ales, voi vedea aceste abuzuri accentuându-se. Cele două țări diferă doar ca aspect, când se intră în Țara Românească prin Focșani¹⁵³. Cultivarea plantelor este inferioară pe teritoriul Țării Românești în general și îndeosebi pe câmpurile imense ce se întind de la frontiera moldovenească până la București și mai departe. Uneori, ore întregi, se merge în liniște și repede prin stepe unde ochiul nu zărește în depărtare decât berze, stoluri de dropii sau stâlpi care domină fântânile, deasupra cărora se mișcă brațe lungi de lemn care servesc la scosul apei pentru // turme și cai. În zori sau la

p. 448 apusul soarelui, această imensitate oferă un spectacol impozant, câteodată sumbru, dar totdeauna plin de farmec. Am trecut prin vad Râmnicul¹⁵⁴, numit sărat din cauza gustului apelor sale, care își au izvorul aproape de ocnele de sare din Carpați. Acest râu i-a adus lui Suvorov¹⁵⁵ prima poreclă după victoria asupra turcilor și fiul său a pierit aici înecat la începutul acestui secol¹⁵⁶. La Buzău¹⁵⁷, ale cărei biserică,

p. 449 // episcopie, seminar și spital se anunță de departe prin cupole de fier alb vopsite în verde, l-am găsit pe episcop așezat pe o treaptă la intrare, ținând pe mână un inel gros cu montură de argint și reglându-și socotelile cu țăranii. În Țara Românească și în Moldova, episcopii sunt în același timp șefi spirituali și administratori temporari ai diocezelor lor și interesele materiale le ocupă mai mult timp decât îngrijirea sufletelor; ei îi socotesc pe fideli mai ales drept contribuabili.

Aspectul Bucureștiului mi s-a părut bizar, este orașul contrastelor: se văd aici palate sau case boierești¹⁵⁸ mai puțin frumoase și cocioabe îngrozitoare, trăsuri de lux ieșind din atelierele lui Binder sau Clochez și conduse de vizitii în livrea impunătoare, apoi imense șarete transilvane cuprinzând lumea, ca arca lui Noe, și

¹⁵³ *Fokchani*.

¹⁵⁴ *Rimnik*, râu, afluent al Siretului.

¹⁵⁵ Aleksandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), prinț, general rus.

¹⁵⁶ „Se știe că Suvorov, numit în 1800 prinț Italinski, apoi intrat în dizgrație, a murit în același an. El a lăsat un fiu natural, pe care l-a recunoscut, se spune, la cererea Ecaterinei a II-a, și o fiică, prințesa Rimnikski. Fiul său era un soi de sălbatic, a cărui violență și ferocitate răspândeau teroarea acolo unde mergea. În Moldova și în Țara Românească prăvăliile, chiar în orașe, se închideau la trecerea sa. Avea o armată de câini care umpleau cu totul o casă. Soldații săi jefuiau și violau până și în biserici și nu îi oprea nici caracterul sacru al celor bisericesti. Sosit pe malurile Râmnicului, când se întorcea în Rusia, s-a încăpățânat să treacă râul în ciuda începerii dezghețului. În Țara Românească, cursurile apelor devin uneori torente puternice în câteva minute. Fiul lui Suvorov a pierit victimă a pomirilor sale violente. Moartea sa a fost considerată ca o eliberare de cei din jurul său. Prințesa Rimnikski a rămas mult timp necăsătorită, în ciuda numelui său important. Este adevărat că acesta a fost cam tot ce i-a lăsat prințul Italinski. Împăratul Alexandru a căutat, fără succes, să o mărite. Într-o zi, când făcea o trecere în revistă a armatei, a fost uimit de frumusețea funestă și proporționată a unui colonel. A cerut numele lui. I s-a spus că îl cheamă Bachmakov, și că este tătar. Împăratul Alexandru i-a ordonat să se prezinte și l-a premiat. Bachmakov, înzestrat și făcut consilier de stat, a luat de soție pe fiica crâncenului învingător de la Ismail. După papa Pius VI, împăratului Alexandru îi plăcea să angajeze oameni frumoși.” (n.a.)

¹⁵⁷ *Bouzéou*.

¹⁵⁸ „Bucureștiul este ultima capitală a Țării Românești. Domnitorii au rezidat înainte la Câmpulung, Curtea de Argeș, Târgoviște; ei s-au apropiat mereu de Dunăre.” (n.a.)

trase de opt, zece, douăzeci de cai sau iepe cu mânjii lor alergând liberi pe lângă atelaj – cai de rasă rusești sau ungurești focoși și de bivoli mari cu ochii roșii –, eleganți și elegane înveșmântați după ultima modă de la Paris și țărani îmbrăcați ca dacia de acum două mii de ani, albanezi murdari trecând pe străzi și vânzând bragă (băutură fermentată) și prăvălii unde sunt expuse dulciuri de la Boissier și de la Potel și Chabot, – călugări fumându-și // pipa în cârciumă sau pe morminte, în cimitirele aflate în centrul orașului, alături de țigani, muzicanți ambulanți (lăutari), îmbrăcați cu mantale lungi fluturânde și purtând la cingătoarea hainei vioara, cobza, naiul, gata să-și vândă serviciile pentru un botez, o căsătorie sau o înmormântare. Viața orientală, care a trecut, și viața europeană, care i-a luat locul, își dau coate, se succed ca într-o panoramă. p. 450

Se vedea, în 1849, influența rusească arătându-se la București prin semne prea sigure. Numirea prințului Barbu Știrbei preocupa întreg orașul. Se întrețineau numeroasele intrigi care precedaseră numirea și care îl făcuseră pe comisarul otoman să-și piardă poziția morală câștigată anterior. Asediat de insistențele mai multor candidați, Fuad-effendi a sfârșit prin a recomanda alegerii sultanului pe cel mai puțin popular dintre toți, Știrbei, care datora totul Rusiei. Comisarul imperial rus a asistat ca spectator mulțumit la triumful candidatului curții sale și la distrugerea speranțelor pe care boierii patrioți le puseseră în comisarul otoman. Generalul Duhamel fusese consul general al Rusiei în Egipt și se făcuse remarcat prin blândețea caracterului său și prin dorința de a fi agreabil lui Mehmet Ali-pașa; apoi l-am văzut ministru la Teheran, unde și-a pus cu generozitate influența în serviciul misionarilor catolici francezi persecutați de // autoritățile persane; în sfârșit, a fost trimis în mai multe rânduri la București în calitate de comisar imperial. Era un om rece, cu un caracter personal ireproșabil, cu un spirit profund religios, dar ale cărui aparențe grave și trăsături imobile formau un personaj redutabil pentru cei care nu aveau ocazia să-l cunoască în intimitate; de altminteri, el vorbea și acționa bucuros în principate ca reprezentant al stăpânului său. p. 451

Boierimea din Iași mi-a dovedit instinctele sale de independență; la București, exceptând câteva caractere rare și nobile care au câștigat simpatiile oamenilor de inimă, influența rusească domină vizibil. Pentru a mă lămuri asupra forțelor și nevoilor țării, nu ar trebui să nu mă mai îndrept doar spre orașe, ci spre sate, unde spiritul național a fost, fără îndoială, mai bine conservat, și spre mănăstiri, care sunt centre atât de importante în principate? Călătorii nu prea observă decât orașele. Eu am decis să pătrund în mănăstiri, să vizitez Carpații, unde este concentrată de obicei populația monastică. O excursie în acești munți trebuie să completeze ansamblul de noțiuni care mi-ar permite să am o judecată sigură asupra nevoilor și intereselor principatelor.

Excursia mea a fost rapidă, dar bogată în amintiri bizare. Am mers întâi la Giurgiu. Eram foarte aproape de Rusciuc și am vrut să-l văd pe Said-pașa, ultimul *rouméli-valessi* al Turciei și unul dintre cei mai // bogați proprietari din imperiu. Said-pașa este descendent al hanilor tătari. În ciuda marii sale averi, locuiește la Rusciuc într-un conac sau casă boierească care se ruinează. Said-pașa este un bătrân greu de abordat, dar de o politețe marcată de o simplitate nobile. El a dus viața cea mai monotona și cea mai mare distracție, după afaceri, a fost să-și străbată p. 452

proprietățile și să-și vadă turmele de boi, de oi și de cai. Gustul pentru ce este asiatic și nomad nu a dispărut la funcționarul otoman.

Coborând la Dunăre, am fost frapat de distanța care există între pichetele de soldați români instalate să păzească țărmul principatului; ar fi fost greu ca supravegherea să fie făcută cu mai puțină eficacitate. Soldații români care păzesc malul sau insulele Dunării sunt plasați în posturi de gardă înălțate, asemenea columbarelor, pe patru picioare groase scăldate adesea de apele Dunării sau înălțându-se în mijlocul stufului, care atingea chiar ferestrele postului. La apropierea trecătorilor, stoluri de păsări acvatice ieșeau din aceste stufuri: gâsca, rața sălbatică, pelicanul atrag cu zborul lor plin de forță atenția vânătorului; dar soldații pichetelor se ocupă prea puțin cu vânătoarea; ei au destule de făcut noaptea, câteodată chiar ziua, pentru a se apăra de țăntarii enormi de pe Dunăre, a căror înțepătură este foarte dureroasă. De la trecerea Siretului s-a văzut că se intră într-o țară cu mai puține culturi; // drumul de la Galați la Iași oferă în numeroase locuri, cu tronsoane de drum excelent datorate principelui Mihail Sturdza, o cultură a plantelor, un aer de bogăție agricolă care amintește de cele mai frumoase părți ale Toscanei.

Între Tecuci¹⁵⁹ și Bârlad¹⁶⁰ am văzut batalioane rusești care păzeau Prutul pentru a trece înapoi în Basarabia pe la Leova și Sculeni. Soldații aveau uniforme; căștile le erau acoperite cu o pânză gri pentru a-i proteja împotriva razelor de soare deja arzătoare, chiar dacă anotimpul era mai puțin înaintat decât în Țara Românească și în Moldova de Sus încă era destulă zăpadă. În mai puțin de un an, i-am văzut pe soldații ruși intrând în Moldova și părăsind principatul. Atitudinea, expresia feței lor era aceeași: erau calmi și nu păreau deloc să se bucure de întoarcerea la vetrele lor.

Am ajuns curând în ținutul mănăstirilor, adică în Carpați, și am mers mai întâi la mănăstirea Neamț¹⁶¹, situată în acești munți, ca și mănăstirea Secu¹⁶², care depinde de aceasta. Pentru a ajunge aici a trebuit să trec de mai multe ori prin vad cursul sinuos și stâncos al râului Neamț, care curge pe la poalele colinei a cărei culme păstrează încă ruinele castelului lui Ștefan cel Mare¹⁶³. O ospitalitate strălucită mă aștepta la Neamț. După ce am luat o excelentă gustare, în timpul căreia am fost servit de călugări, m-am culcat într-o cameră în care erau portretele ultimilor stareți și al // împăratului Nicolae. La trezire, am făcut turul clădirii principale, de-a lungul unei galerii de lemn, care mi-a permis să admir, spre încântarea mea, brazii de un verde închis și trecătorile adânci care domină Neamțul; apoi am asistat la serviciul divin, care se face în română și în rusă și mi s-a dat să sărut Evanghelia.

Neamț și Secu sunt două mănăstiri sau mai bine <zis> două aglomerări de credincioși, numărând mai bine de două mii de frați. Aceste două mari stabilimente produc tot ce este necesar consumului călugărilor. Veniturile acestor două mănăstiri depășesc 70 000 de ducați, în jur de 840 000 de franci. Mănăstirea Neamț

¹⁵⁹ Tekoutch, oraș, jud. Galați.

¹⁶⁰ Birlat, oraș, jud. Vaslui.

¹⁶¹ Niamtzou.

¹⁶² Seco.

¹⁶³ Domn al Moldovei (1457–1504).

se afla sub protecția specială a țarului Rusiei și călugării ruși sunt aici în număr destul de mare pentru a forma o partidă sau o facțiune rusă în opoziție cu partida moldoveană. Pământurile mănăstirilor Neamț și Secu sunt foarte întinse. Prima dintre aceste mănăstiri a construit, de la vizita mea, în orașul Neamț¹⁶⁴, foarte aproape de mănăstire, un foarte frumos spital care ar trebui să adăpostească șaizeci de paturi. Orice trecător are dreptul de a fi găzduit trei zile în această mănăstire și, printre clădirile care acoperă spațiul întins în care locuiesc călugării, se remarcă un han pentru săraci. Am fost uimit de cât de puțin sunt obișnuiți călugării de aici cu limba greacă. Un singur călugăr a putut să-mi servească drept interpret în conversația mea cu starețul, care nu vorbea decât românește, <limbă> pe care nu o știam suficient în acel timp. Am petrecut câteva momente în biserică pentru a asculta cântându-se // imnuri în slavonă, română și greacă. Călugării aveau, în general, voci frumoase, dar cântau adesea pe nas; fizionomiile lor erau expresive; mai mulți purtau lung părul negru cu reflexe roșcate și care le cădea pe spate. Neamțul are o imprimerie de unde se răspândesc, în toate țările române, cărți bisericești, de educație și traduceri ale Sfintei Scripturi. Viața călugărilor de la Neamț și Secu nu trece nicidecum ca exemplară și vecinătatea numeroaselor mănăstiri de femei, libertatea de mișcare lăsată călugărilor, acreditează, dacă nu autorizează, acuzațiile aduse împotriva lor. În mijlocul bogățiilor, al luxului și al libertății de la Neamț, spiritul meu și-a amintit de mănăstirea trapiștilor de la Westmale, aproape de Anvers, în vasta și trista Campina, pe care acești credincioși au fertilizat-o cu sudoarea lor, și unde am petrecut, acum doi ani, câteva zile în liniștea cea mai solemnă. Aici totul amintește renunțarea la viață, privațiunile, moartea. Starețul moldovean, bogat înveșmântat și așezat pe divanul său cu o demnitate gravă, nu m-a făcut să-l uit pe superiorul trapiștilor, costumul monastic sever și chipul purtând amprenta unei tristeți blânde. Cuvântului elocvent al călugărului grec i-am opus limbajul simplu al călugărului catolic, scuzându-se că nu îmi poate da decât răspunsuri scurte și greoaie după atâția ani de liniște și reculegere. Am mai comparat bogata mănăstire Neamț cu obscura // capelă de la Westmale, mormintele care umpleau grădina și liniștea mănăstirii belgiene, p. 456 întreruptă doar la lungi intervale de timp de cântece religioase.

După ce am părăsit Neamțul în sunetul clopotelor, care au fost trase în onoarea mea, am luat drumul spre Piatra <Neamț>. De-a lungul versanților nordici ai Carpaților și în văile traversate nu se zăresc decât mănăstiri. Am întâlnit întâi Agapia, într-o poziție încântătoare, scăldată de firicele de apă care coboară colinele și înfrumusețată atunci de primele surâsuri ale primăverii. Agapia este o mănăstire de maici sau mai curând o adevărată așezare de <purtaătoare de> scufii¹⁶⁵, asemănătoare celor din Flandra, unde fiecare călugăriță are căsuța sa. Aici se practică o ospitalitate prea asemănătoare, se zice, celei din mănăstirile de maici din Arhipelag pe care le vizita Tournefort în 1700, și care ne-a lăsat o atât de exactă și de spirituală descriere. Nu am rămas la mănăstirea Agapia decât timpul necesar pentru a asculta câțiva psalmi cântați de un cor atât de armonios, într-o capelă unde călugărițele m-au condus luându-mă de braț. În ciuda atitudinii prevenitoare a

¹⁶⁴ Niamtzou, oraș, jud. Neamț.

¹⁶⁵ Béguinage.

stareței, care purta un baston cu măciulie de aur și care a pus să fie servit de tinere ucenice cu excelente dulcéțuri, apă de izvor și o pipă, am părăsit repede Agapia și am mers să petrec noaptea într-o altă mănăstire, numită Văratîc¹⁶⁶. Primul dintre aceste așezăminte are un venit de 120 000 de franci, al doilea 48 000. În aceste p. 457 congregații jurămintele sunt eterne // și multe tinere fete sunt aduse aici de părinți, care le sacrifică în favoarea copiilor preferați. De câțiva ani au avut loc reforme serioase în aceste așezăminte; cârmuirea și înaltul cler moldovean au colaborat la aceasta și au avut succes.

Celelalte mănăstiri, unde m-am oprit succesiv la întoarcerea în Țara Românească, nu mi-au schimbat cu nimic impresia resimțită printre călugării de la Neamț sau printre scufiile de la Agapia și Văratîc. Peste tot am regăsit aceleași moravuri ușoare și interesante. Mă limitez să amintesc Monoxilon, mănăstire de maici numită așa datorită unei imagini a Fecioarei găsită în scobitura unui arbore bătrân; Tismana, situată într-o trecătoare pitorească pe un mic râu cu acest nume; Bistrița, a cărei poziție nu are nimic de invidiat nici în Elveția, nici în Tirol; Arnota, fondată de un prinț albanez și care a servit drept refugiu locuitorilor în timpul invaziilor tătare; Polovragi, construită pe același fâgaș al Oltețului, acolo unde acest râu scapă dintr-o grotă adâncă, bogată în stalactite; Cozia¹⁶⁷, construită în fața Oltului, acolo unde acest râu neîmblânzit scapă din Carpați pentru a scălda Țara Românească; Horezu¹⁶⁸, cea mai importantă dintre cele cinci mănăstiri ridicate de Brâncoveni, una dintre cele mai bogate din întreaga Țară Românească și pe ai cărei stareți are încă dreptul de a-i numi bătrâna prințesă Brâncoveanu, retrasă la Văratîc. Starețul de la Horezu tocmai a murit. Ajunsesse celebru în țară. Era un grec din p. 458 insulele Ciclade. Se numea Hrisant. Portretul lui era pe toate piesele mănăstirii // și reprezenta bine personajul atât de bărfit în ținut. Era un veritabil abate al evului mediu, așa cum ni l-a descris Petrarca¹⁶⁹. Administrator eficient al veniturilor temporale ale mănăstirii, a adus Greciei sume considerabile; aspru cu țărani, inspira teroare; desfrânat și tiranic, supunea mângâierilor sale pe tinerele fete din satele sale. Acest lucru se citea în ochii lui mici, verzi și sticloși, în buzele groase și strânse, în bărbia lată și în fruntea bombată. Cu turban, putea fi luat drept Ali-Pașa din Tepelen¹⁷⁰. Într-o altă mănăstire, pe care nu vreau s-o numesc, întreținea pe față un neamț, care asista la mesă, într-o stare pe care am găsit-o puțin interesantă, în timp ce seniorul și stăpânul oficia. Aceasta nu prea părea să scandalizeze asistența.

Într-o mănăstire de maici în apropiere de București, numită Pasărea¹⁷¹, am fost surprins să aud mai multe călugărițe care cântau repetând aproape o oră numele unei femei. Întrebând-o pe una dintre ele, am aflat că ele făceau ceea ce se cheamă în Țara Românească o priveghere¹⁷². Ele se rugau la Dumnezeu pentru moartea persoanei pe care o numeau, pentru că aceasta era obiectul afecțiunii

¹⁶⁶ *Varatiko*.

¹⁶⁷ *Colza*, mănăstire, jud. Vâlcea.

¹⁶⁸ *Orez*, mănăstire, jud. Vâlcea.

¹⁶⁹ Francesco Petrarca (1304–1374), poet și umanist italian.

¹⁷⁰ Localitate în Albania.

¹⁷¹ *Passer (l'oiseau)*.

¹⁷² *Privighiero*.

ilegitime a unui înalt personaj. Soția abandonată cerea moartea frumoasei păcătoase și plătea privegherea. Aceste cântări trebuiau să se facă auzite patruzeci de zile în șir.

Una dintre cele mai agreabile mănăstiri de maici din Țara Românească este cea de la Ostrov, numită așa // pentru că este construită pe o insulă a Oltului; p. 459 ostrov, în română ca și în rusă, înseamnă insulă. Aceasta este încă o așezare de <purtătoare de> scufii; fiecare călugăriță are căsuța sa sub arbori groși seculari, care o ascund vederii. Un mic braț al Oltului, care curge liniștit, separă insula de drum și o barcă lată îi conduce aici pe călători, care se anunță prin sunetul unui clopot. Stareța de la Ostrov nu îmbracă straiile bisericesti decât când are vizitatori străini. De obicei este îmbrăcată după ultima modă de la Paris și își primește toaletele de la București. În toate marile mănăstiri de călugări, călătorii distinși găsesc o ospitalitate deosebită, pentru care stareții primesc taxe de reprezentare. Boierii abuzează uneori de acest lucru și conversația stareților seamănă prea mult cu aceea a unor hangii care se plâng de scumpetea alimentelor. În Carpați se mănâncă păstrăvi excelenți și stareții nu se jenează să-i păzească strașnic în heleșteie, de unde merg să-i prindă ei înșiși pentru călători când vor să-i trateze somptuos. Viața religioasă transpare cu greutate. Se vorbește de arendași în haine bisericesti.

Prin urmare, am văzut în Țara Românească, ca și în Moldova, importante așezăminte religioase care împărțeau, oarecum, cu boierimea marea proprietate. Ce spirit anima această numeroasă populație monastică? În ce măsură participă ea la impozitele statului? Ce reforme se cer // în situația sa? Acestea au fost întrebările la p. 460 care excursia mea în Carpați mi-a permis să răspund.

Ascendentul moral dobândit în aceste mănăstiri de puterea care este reprezentantul cel mai natural al intereselor bisericii grecești este mult mai mic decât se poate presupune. Acest ascendent nu este acceptat decât atât cât menține privilegiile sau chiar abuzurile. Făcând să înceteze aceste privilegii, se ajunge la o chestiune de mare importanță, aceea a contribuției mănăstirilor la veniturile statului, care ni se pare că merită, dintre toate, o analiză serioasă.

Să începem prin a preciza că, în principate, toate veniturile bisericesti nu sunt supuse normelor generale. Țara Românească are o mitropolie și trei episcopii aparținătoare, care se bucură de un venit anual de 3 milioane de piaștri (aproape 1 148 000 de franci). A cincea parte din acest venit este pusă la dispoziția titularilor pentru milostenii, cheltuieli personale și ale caselor lor. Cele patru cincimi rămase servesc la întreținerea bisericilor, plata instanțelor ecleziastice, tratamentului preoților și vicarilor, taxelor de seminar și instrucție religioasă etc. O zecime din suma totală este socotită necesară ca rezervă pentru cheltuieli neprevăzute.

După mitropolie și episcopii vin mănăstirile zise naționale. Acestea se bucură de un venit de 8 milioane de piaștri (3 976 000 de franci). Acest venit, // strâns p. 461 printr-o casă numită *casa centrală*, este repartizat astfel: 900 000 de piaștri pentru întreținerea bisericilor, hrana și locuința slujitorilor lor; 1 800 000 de piaștri vărsați statului și destinați așezămintelor de binefacere și instrucției publice. Restul – mai bine de jumătate din sumă – este considerat necesar a fi păstrat ca rezervă; dar, în pofida garanțiilor prevăzute de *Regulamentul organic*, nu s-a mai ținut nici un ban

de rezervă de cincisprezece ani. În afară de aceste mănăstiri, există cele a căror bună administrare le-a adus un tratament deosebit cu ocazia redactării *Regulamentului organic*. Veniturile lor nu merg la casa centrală. Aceasta este situația mănăstirii Căldărușani¹⁷³, fondată de Ghiculești, și a unei mulțimi de mici schituri care țin direct de autoritatea conducătorului diocezei în care sunt situate.

Moldova are o mitropolie și două episcopii aparținătoare. Mitropolitul sau arhiepiscopul de Iași deține proprietăți funciare, cu un venit anual de aproximativ 290 000 de franci. El primește de aici cinci șeptimi pentru întreținerea sa și nu dă nici o socoteală departamentului de bunuri ecleziastice. Venitul anual al celor două episcopii de Roman și de Huși¹⁷⁴ se ridică la aproximativ 130 000 de franci pentru fiecare, din care patru șeptimi sunt afectate întreținerii personale a titularului. Veniturile mănăstirilor și ale clerului autohton moldovenesc ajung la suma de 1 836 000 de franci, care sunt strânși de casa centrală. Cu câteva excepții, în //

p. 462 Moldova și în Țara Românească, principiul administrării și repartiției de stat a bunurilor clerului autohton este acceptat și chiar practicat. Alegerile mitropolitelor și ale episcopilor în cele două principate sunt făcute de adunările generale ale boierilor, sancționate de domnitori și recunoscute canonic de patriarhul de la Constantinopol. Se înțeleg cu ușurință intrigile și corupția născute de un asemenea sistem, atunci când adunările, în loc să fie generale, sunt simple divane *ad-hoc*, compuse dintr-un număr mic de funcționari, ca acelea existente în 1856 și care au făcut ultimele alegeri de mari demnitari ai bisericii moldo-valahe.

În afara mănăstirilor și sihăstriilor autohtone, există în cele două principate mănăstiri grecești, care țin de cele situate în Imperiul otoman. Mai mult de o cincime din solul Țării Românești și al Moldovei aparține mănăstirilor grecești și mai mult de o sută de mii de familii românești cultivă aceste vaste și frumoase domenii, donate sau lăsate moștenire prin generozitatea pioasă a domnitorilor sau marilor familii moldo-valahe. Aceste mănăstiri, în număr de circa șaptezeci, țin de Sfântul Mormânt, de Muntele Athos, de Muntele Sinai, de Patriarhia din Constantinopol, de cea din Alexandria, de cea din Antiohia, de comunitatea Drian în Epir, de mănăstirile de la Meteora din Tesalia și de diversele mănăstiri din Rumelia; se numesc închinare, adică dedicate, supuse. Ele au un // venit recunoscut

p. 463 de peste două milioane de franci în Moldova și peste trei milioane în Țara Românească; dar aceste venituri sunt susceptibile de foarte mari sporiri.

Diplomele (*chrysobules*), care confirmă donațiile făcute mănăstirilor grecești, există și au fost analizate cu atenție. A rezultat de aici că donațiile nu au fost făcute indivizilor, credincioșilor, ci comunității. Comunitățile nu erau socotite proprietare, ci pur și simplu depozitare ale fondurilor, pe care trebuia să le distribuie în profitul populației, cu obligația de a da socoteală în fiecare an guvernului domnitorului de modul cum au fost folosite aceste venituri. Atunci când fanarioții au fost aduși în cele două principate, autoritatea le-a aparținut; au vrut să asigure supremația neamului lor asupra autohtonilor și să pregătească resurse de care să poată dispune pentru a-și mări influența: prin urmare au înstrăinat mănăstirile cu venituri ale

¹⁷³ Kalderouchan, mănăstire, com. Grădiște, jud. Ilfov.

¹⁷⁴ Houche.

comunităților religioase de la Muntele Athos, din Rumelia, de la Ierusalim și de la Muntele Sinai; dar a izbucnit o nemulțumire generală. Încă din 1633 Matei Basarab¹⁷⁵, bazându-se pe ilegalitatea actelor care nu aveau aprobarea adunării țării, adusesse mănăstirile sub vechea lege. În 1654, porunca lui Matei <Basarab> a fost înnoită de Constantin Basarab¹⁷⁶ și confirmată în 1688 de Șerban II¹⁷⁷. În fine, până în 1715, chestiunea mănăstirilor închinată a urmat fluctuațiile luptei // politice p. 464 îndârjite care se ducea între boierii pământeni și greci. Acum, aceștia au învins definitiv și pentru mai bine de un secol, prin urcarea pe tron al lui Nicolae Mavrocordat¹⁷⁸. În Moldova evenimentele s-au desfășurat la fel.

În sfârșit, în 1822, principii pământeni au domnit din nou în principate. Grigore Ghica¹⁷⁹, căruia Țara Românească îi datorează primele elemente ale regenerării sale și care, de la începutul acestui secol, este, poate, cu fratele său, fostul domnitor Alexandru Ghica¹⁸⁰, singurul principe a cărui amintire a rămas dragă poporului, a pus stăpânire pe veniturile mănăstirilor grecești, dar fără a le sustrage, și le-a folosit la plata datoriei <tributului>, care se ridica la 5 milioane de piaștri, 8 milioane în moneda de astăzi, adică 3 500 000 de franci. În 1830 Rusia a dat din nou veniturile călugărilor greci, dar în 1834 *Regulamentul organic* a hotărât ca bunurile mănăstirilor, atât pământene cât și grecești, să fie readuse la destinația lor inițială, adică o parte a veniturilor din aceste bunuri să fie date statului, care trebuie să o folosească în instituțiile publice. Comisarul Kiselev¹⁸¹ a instituit acum o comisie, al cărei raport s-a pronunțat pentru arendarea de către stat a bunurilor mănăstirilor închinată sau mănăstirilor grecești, cu condiția ca statul să facă să parvină locurilor sfinte, la Athos etc., veniturile anuale, așa cum erau înainte de *Regulamentul organic*, dar după ce s-au luat din ele contribuțiile plătite în epocă în principate, așadar // taxele de întreținere și sumele necesare actelor de binefacere, p. 465 instituțiilor de utilitate publică. Diferența creată prin îmbunătățirile rezultând din *Regulamentul organic* între veniturile celor două perioade trebuie să rămână, de asemenea, statului. Conte Kiselev a aprobat aceste concluzii, recomandând insistent adoptarea lor la Sankt Petersburg; dar intervențiile hotărâte ale credincioșilor greci, susținute cu mijloace puternice, angajate abil la Sankt Petersburg și la Constantinopol, au obținut o amânare de zece ani. În 1843, la expirarea acestor zece ani, nu se făcuse nimic și stareții greci, decât să suporte principiul participării la obligațiile publice, au preferat să abandoneze o parte a veniturilor lor, care va ajunge să rotunjească averile conducătorilor și favoriților lor. Au existat exemple scandaloase, care s-au perpetuat până în zilele noastre. Pământurile mănăstirilor au fost luate în arendă de personajele cele mai sus plasate.

¹⁷⁵ Domn al Țării Românești (1632–1654).

¹⁷⁶ Constantin Șerban, domn al Țării Românești (1654–1658).

¹⁷⁷ Șerban Cantacuzino, domn al Țării Românești (1678–1688).

¹⁷⁸ Domn al Moldovei (1709–1710, 1711–1715) și al Țării Românești (1715–1716, 1719–1730).

¹⁷⁹ Grigore IV Ghica, domn al Țării Românești (1822–1828).

¹⁸⁰ Domn al Țării Românești (1834–1842).

¹⁸¹ Pavel Dimitrievici Kiselev (1788–1872), general și diplomat rus, președinte plenipotențiar al divanurilor Moldovei și Țării Românești (1829–1834).

Un funcționar de rang înalt, protejat de Rusia, a datorat acestei protecții arendarea bunurilor mănăstirii Zlătari¹⁸², situată în București, dar aparținând patriarhiei schismatice grecești din Alexandria. Aceste pământuri erau arendate de acest personaj, obiect al protecției speciale a legației Rusiei la Constantinopol, în schimbul a 12 000 de franci pe an, pentru șase ani, iar veniturile reale au fost de p. 466 48 000 de franci anual. O rudă a unui fost domnitor, care ocupa și ea // un post deosebit în administrația ultimei guvernări, și-a mărit, se zice, de aproape două ori pământul pe care îl posedă lângă Focșani pe seama mănăstirii Sf. Ioan, ținând de Muntele Athos, al cărui vecin era, și pe seama moșnenilor și răzeșilor¹⁸³ (țărani proprietari) ale căror pământuri se învecinau cu proprietățile sale în Țara Românească și Moldova. Acești nenorociți au fost prădați, în ciuda plângerilor lor, și pedepsiți de tribunalele din București și Iași, unde uzurpatorul era puternic sprijinit; călugării mănăstirii Sf. Ioan povesteau aceste fapte tuturor trecătorilor.

În sfârșit, în 1847, Rusia a decis ca mănăstirile grecești să dea celor două principate, la un loc, suma de 27 000 de ducați pe an, 324 000 de franci. Domnitorul Sturdza a intrat imediat în posesia jumătății ce îi revenea și succesorul i-a urmat exemplul. Domnitorul Bibescu a găsit contribuția prea neînsemnată și nu a vrut să ia nimic. În 1848 guvernul provizoriu muntean a declarat bunurile mănăstirești grecești naționalizate; dar această hotărâre nu a avut nicio urmare și cei doi domni numiți prin tratatul de la Balta-Liman¹⁸⁴ au cerut celor două curți și comisarilor lor dreptul de a lua un sfert din venituri pentru plata tributului principatelor, inițial, și apoi și în favoarea principatelor. Astăzi această chestiune este încă în nerezolvată, în ciuda discuțiilor care au avut loc la Constantinopol între p. 467 membrii Divanului și delegații // domnului Moldovei¹⁸⁵. Este posibil ca acesta să fie mulțumit că nu a fost dată o soluție definitivă fără acordul Rusiei, a cărei participare poate da o forță mai mare unui asemenea concordat.

Nici mănăstirile pământene, nici mănăstirile închinat nu contribuie serios, se vede asta, la veniturile statului în cele două principate. Trebuie creat un regim nou aici. Trebuie vegheat mai cu seamă la modul cum veniturile sunt folosite în sensul intențiilor legislatorului. Ceea ce am văzut de la sosirea mea în principate în 1849 – fie la București, fie la Iași, fie în mănăstiri – m-a condus la această concluzie, că reformele politice nu pot avea rezultate serioase în Moldova și Țara Românească, decât în măsura în care reformele sociale ar fi pregătit societatea românească pentru o organizare mai bună. Anul 1849 a marcat exact începutul unei ere în care regimul proprietății a ajuns, în sfârșit, să atragă atenția guvernărilor moldovene și munteană. În ce situație s-au găsit aceste guvernări când au început reformele? Ce au făcut? Ce a rămas de făcut? Se vede în ce măsură starea principatelor, de șapte ani, se leagă strâns de problemele care se dezbăt încă astăzi.

¹⁸² *Slatar*.

¹⁸³ *Des mochnénis et des rezèches*.

¹⁸⁴ Convenția ruso-turcă din 19 aprilie/1 mai 1849, consfințind înăbușirea revoluției de la 1848 din Moldova și Țara Românească.

¹⁸⁵ „Grigore Ghica, mort în 1857.” (n.a.)

Două evenimente semnificative deschid perioada în care domnitorii au părut să întreprindă, în înțelegere cu o comisie specială, diverse reforme economice devenite presante. Revoluția din februarie, pe de o parte, convenția de la Balta-Liman, pe de alta, explică trăsătura reformelor încercate și limita în care s-au înscris. Revoluția din februarie a trezit în întreaga Europă orientală dorința de reformă, care a ținut, în principal, regimul proprietății; convenția de la Balta-Liman, semnată la Constantinopol în mai 1849 între marele vizir și ministrul Rusiei, a restabilit autoritatea rusă în principate și, chiar dacă a format o comisie să revizuiască *Regulamentul organic* sub influența cererilor formulate după februarie, s-a putut lesne prevedea că această revizuire va fi subordonată intereselor Rusiei.

Să aruncăm o privire asupra raporturilor Rusiei cu principatele după tratatul de la Adrianopol. Vom observa că ideile de reformă au fost, de multă vreme, susținute de ea [Rusia] ca mijloc de acțiune asupra Turciei. Tratatul de la Adrianopol, care a dat românilor domni numiți pe viață, le-a asigurat în același timp numeroase binefaceri materiale; dar aceste binefaceri au fost // însoțite de p. 469 daruri ce aveau să devină nefaste protejațiilor Rusiei. Oricum, acest tratat, obținut cu ajutorul unei puteri ale cărei arme nu repurtaseră victorii foarte strălucite, a neliniștit Anglia, atunci paznicul cel mai vigilent și, cel puțin, cel mai dornic de avantaje europene în Orient, și contele Aberdeen a scris faimoasa depeșă, a cărei publicare, survenită la începutul marelui conflict care, nu de mult, încă ținea lumea în suspans, a făcut să explodeze simultan prudența exagerată și rezerva nobilă a ministrului atacat pe nedrept. Cu toate acestea, pericolul principal pentru Imperiul otoman și pentru Europa nu venea doar de la tratatul de la Adrianopol; el era ascuns, s-o spunem deschis, în regimul parlamentar pe care Rusia îl acordase Moldovei și Țării Românești prin *Regulamentul organic* și care trebuia să funcționeze în prezența și sub tutela consulului general al Rusiei. Nu vom fi surprinși niciodată vorbind de rău guvernările libere: ele sunt onoarea neamului omenesc, idealul spre care va tinde totdeauna, sursa celor mai nobile virtuți și inspirația marilor talente; dar este permis a pune la îndoială că aceasta a fost într-o intenție dezinteresată și într-un elan de afecțiune paternală pentru principatele pe care curtea de la Sankt Petersburg le-a dotat cu o adunare generală și le-a expus tuturor tulburărilor care sunt consecința luptelor parlamentare, mai cu seamă când un vecin puternic are interes să ațâțe aceste tulburări și aceste lupte. Închiși între p. 470 trei // imperii conduse de guvernări absolute, trecând dintr-un regim în care, în ciuda câtorva instituții tradiționale mai degrabă decât practice, despotismul domnilor nu avea ca piedică decât propria moderație, românii erau expuși la numeroase primejdii. Totuși ar fi putut depăși obstacolele atașate libertății și culege de aici doar roadele, dacă Rusia ar fi fost pentru ele un tutore ferm și binevoitor; din nefericire, acest rol de protectoare veritabilă nu l-a îndeplinit decât sub președinția contelui Pavel Kiselev. Ea a dat reforme principatului pentru că sultanul le dăduse în restul imperiului; ea a format între Carpați, Dunăre și Prut state cvasiindependente și libere pentru a slăbi Imperiul otoman și a provoca tulburări în rândul populațiilor creștine din Bulgaria, Serbia, Bosnia.

Foștii domnitori fuseseră adesea agenți vrednici ai curții de la Sankt Petersburg și o ajutaseră să ridice populațiile creștine din Turcia europeană, ca, de exemplu, Constantin Ipsilanti¹⁸⁶ din 1802 până în 1806; dar au fost și domnitori care nu au vrut să fie instrumentul politicii Rusiei. Cu o adunare agitată adesea chiar de influențele consulului general al Rusiei, cu funcționari al căror devotament față de curtea protectoare era răsplătit generos, în timp ce partizanii Porții otomane erau ținuuți în dizgrație sau în umbră, exista, de acum înainte, o // pârghie puternică p. 471 pentru a acționa continuu și a ataca Turcia europeană. De asemenea, putem bănuî Rusia – și asta autorizați de istoria raporturilor sale cu Polonia – că a dorit să mențină la Iași și București un focar de agitație care să-i permită într-o zi, profitând de ocaziile pe care abilitarea sau întâmplarea i le poate aduce, să-și însușească definitiv provinciile pe care le-a desprins puțin câte puțin de puterea suzerană și cărora nu le-a asigurat autonomia decât pentru a le absorbi mai bine, cum a făcut cu haniî din Crimeea.

Între timp, ideile de autonomie, de neam și de independență națională pe care Rusia le ațâțase în principate, pentru a face din aceasta un instrument de cucerire pașnică până la Dunăre și un motiv de tulburare în Turcia dincolo de fluviu, aceste idei, spunem, progresaseră foarte mult în apropierea crizei care a agitat Europa în 1848. În spiritul tinerimii, ele luaseră chiar un caracter național și antirusesc. Domnitorul Bibescu a fost surprins de asta și a fost bănuît de curțile protectoare // p. 472 și suzerană că ar fi vrut să se servească de aceste sentimente nobile, dar himerice în epocă, și care ar fi adus atâta dezordine și atâtea rele în principate, pentru împlinirea unui proiect mai himeric încă – adică crearea unui regat daco-român pentru el și urmașii lui. Oricât ar fi de adevărate aceste bănuîeli, totul concura, la începutul anului 1848, la producerea unei crize iminente în principate, mai ales în Țara Românească. Șeful statului etala un lux extraordinar, în vreme ce funcționarii se dedau pe față și fără a fi pedepsiți la cele mai mari delapidări. Tinerimea s-a entuziasmat la ideea de naționalitate și independență; oamenii raționali și onești cereau reformele devenite indispensabile. Cât despre țărani, ei erau striviți de munci și obligații în folosul favoriților și favoritelor curții și miniștrilor și consulul general al puterii protectoare și-a dat tot sprijinul unei stări de lucruri profund impopulare. Ceea ce a contribuit la grăbirea exploziei a fost revoluția din februarie, care a avut un atât de mare răsunet în Europa și a cărei contralovitură a făcut să izbucnească la București o insurecție populară victorioasă, care l-a răsturnat pe principele Bibescu și i-a împrăștiat miniștrii. Persoanele care s-au așezat în fruntea mișcării erau, în cea mai mare parte, animate de intenții bune și unele dintre p. 473 reformele pe care au vrut să le înfăptuiască au fost considerate, repetăm, // de oamenii onești ca urgente și indispensabile; dar membrii guvernului provizoriu din Țara Românească trebuiau să înfrângă pericolele pe care cei mai instruiți dintre ei le văzuseră, fără îndoială, la prima privire. Era evident că Rusia, neliniștită de turnura evenimentelor care se produsese în vestul Europei și de insurecția care izbucnise în Ungaria, nu ar fi lăsat ca o revoluție, care luase ca model revoluția din februarie și care răspândise printre populațiile românești și chiar la frontierele sale ideile subversive, să se desfășoare nestânjenit fără a încerca să o înabușe.

¹⁸⁶ Domn al Țării Românești în acea perioadă.

Credem că am făcut cunoscut adevăratul rol jucat de Rusia în principate până la 1848 și nu ne-a lipsit imparțialitatea spunând că ea profita, întreținând aici agitația, neorânduiala și confuzia care erau repercusiuni inevitabile, servindu-se de influența sa la Iași și la București pentru a ridica populațiile creștine din Turcia europeană. Arma periculoasă folosită de Rusia s-a întors, cu toate acestea, chiar contra acelor care credeau că o mănuiesc în siguranță. Revoluția română a depășit și a tulburat proiectele curții de la Sankt Petersburg, care a trecut imediat în Moldova o parte a trupelor sale pe care le avea în Basarabia; dar agitațiile, foarte legitime de altminteri, ale tinerilor boieri moldoveni tocmai fuseseră înăbușite prompt de domnitorul Mihail Sturdza. Ca urmare, generalul Duhamel, // comisarul p. 474 imperial rus, a ordonat soldaților să mărșăluiască până la Focșani, oraș situat de o parte și de alta a frontierei dintre Moldova și Țara Românească. Aici a primit de la Petersburg ordinul să întoarcă din drum armata rusă, să evacueze Moldova și să treacă Prutul înapoi.

Generalul Duhamel era înconjurat de câțiva boieri care doreau reformele la fel de mult ca membrii guvernului revoluționar, dar care îi vedeau cu groază pe aceștia din urmă în fruntea principatului; ei îl imploraseră deci pe comisarul rus să intre în Țara Românească, dar nu putuseră să-l convingă, și ordinul de a porni în marș spre Basarabia era dat, când generalul Duhamel a primit de la Constantinopol o scrisoare de la domnul Titov, ministru al Rusiei în Turcia, care îl invita imperios să ordone trupelor rusești să intre în Țara Românească, asigurându-l de acordul Porții otomane și luând în responsabilitatea sa, față de guvernul imperial de la Petersburg, intervenția îndrăzneată la care îl îndemnase. S-a atribuit atunci activilor reprezentanți ai cabinetului englez ordinul venit generalului Duhamel de a nu trece în Țara Românească și domnul Titov a avut întreaga onoare de a fi convins divanul că era în interesul său, ca și în cel al Rusiei, ca această ultimă putere să intervină cu armele în principate. Oricare ar fi fost cauzele care au adus această intervenție, ea nu a fost pentru Rusia decât o victorie urmată de altă victorie, semnarea convenției de la Balta-Liman. //

Se știe în ce condiții a fost semnată această convenție. Există, totuși, câteva p. 475 detalii ale convenției, pe care e bine să le amintim, pentru a preciza mai bine spiritul actului care i-a urmat. Rusia ocupa militar principatele de câteva luni și generalul aghiotant Lüders intervenise deja cu armele în Transilvania, atunci când general locotenentul Grabbe trecea prin București, întorcându-se la Constantinopol, purtător al unei scrisori semnate de țar pentru sultan. Acest general Grabbe, compromis în conspirația din 1826, căzuse în dizgrație și numai datorită protecției prințesei Curlandiei, cu care era rudă, nu fusese trimis în Siberia. Mai târziu, aceeași influență a făcut să ajungă colonel atașat în suita generalului Geismark, un saxon care aducea în serviciul militar al Rusiei câteva dintre calitățile care ridicaseră la rang de căpitani iluștri mai mulți prinți din țara sa. Generalul Geismark l-a îndrăgit pe colonelul Grabbe, l-a făcut șeful său de stat-major și i-a dat ocazia să se distingă, să repare prejudiciile față de suveranul său și să facă o carieră strălucită. Sosirea generalului Grabbe la Constantinopol producea senzație. El a luat de la început un ton mai mult decât hotărât. Părea să impună mai degrabă decât să propună, părea îndoielnic chiar că ar vrea să admită discuția. Totuși,

p. 476 negocierea a luat un curs regulat, atacul a fost îndreptat energic contra divanului, cu atât mai mult cu cât Austria și Prusia stăteau în rezervă. Generalul Grabbe // voia o convenție oficială, un fel de tratat a cărui urmare să fie de a lega și mai strâns Turcia și Rusia, de a reduce efectul tratatului din 1841. Ambasadorul Angliei și ministrul Franței au secondat rezistența Porții și miniștrii otomani au crezut că au reușit un succes, pentru că nu au cedat tuturor cererilor plenipotențiarului rus și pentru că prezența sa nu a produs căderea lor, cum se anunțase amenințător cu ocazia sosirii. La puține zile după semnarea *sened*-ului de la Balta-Liman, s-a înțeles că Poarta ar fi putut obține mai mult, cu puțină perseverență și fermitate; dar s-a consolat repetând că pentru Turcia a fost deja mult numai că a încercat o rezistență. În realitate, convenția de la Balta-Liman, importantă în urmări și plină de pericole, a consacrat ocupația rusă în principate, care dura din anul precedent, și i-a dat un caracter legal. Convenția recunoștea curții de la Sankt Petersburg dreptul de a aduce trupe în Moldova și Țara Românească când considera necesar <apărării> intereselor sale, suspenda funcționarea instituțiilor pe care Rusia însăși le acordase principatelor, numea provizoriu domni și limita domnia lor la șapte ani, înlocuia divanul *ad-hoc*, format doar din funcționari din adunarea generală; în sfârșit, ea institua o comisie pentru revizuirea *Regulamentului organic*.

p. 477 Atenția domnitorilor și a comisiei reunite // în virtutea actului de la Balta-Liman se fixa în principal, am spus, asupra situației proprietății. S-a văzut sub influența căror factori politici a început opera de reformare socială în principate. Să examinăm opera în sine și lacunele pe care le-a satisfăcut.

Trebuie recunoscut de la început că nu era nicidecum loc pentru reforme radicale în principate, unde rânduiala proprietății era bine stabilită și unde *Regulamentul organic* dusesse la dispariția aproape completă a slabelor urme de feudalitate pe care le substituia. Există în principate o problemă esențială: pământurile, se poate spune în mod general, nu au fost supuse niciodată organizării feudale, în sensul că nu au fost niciodată pământuri în proprietatea deplină a nobililor și a celor ce nu sunt nobili¹⁸⁷ și nu a existat nici o distincție între ele. Așadar țăranul și non-boierul plătesc o capitație, dar dacă sunt proprietari (și asta se întâmplă foarte frecvent) ei nu plătesc nici un impozit pentru pământ. Domnul Guizot¹⁸⁸, în opusculul său *Democrația în Franța*, spune că la noi nu mai există privilegii pentru cutare sau cutare proprietate și că acesta este un fapt nou și deosebit de important pentru societatea umană. Ilustrul istoric a uitat că acest fapt există din timpuri îndepărtate în Moldova și Țara Românească. Există țărani, numiți bătrâni¹⁸⁹ – moșneni în Țara Românească și razeși în Moldova. Ei formează o interesantă clasă de proprietari, care posedă pământuri, păduri și ale căror bunuri p. 478 sunt indivizibile. Aceste pământuri sunt ale lor // din timpuri străvechi; ei nu au nici măcar titluri de proprietate și atunci când, în fața tribunalelor, se ivesc contestații și când sunt întrebați de când sunt proprietari, ei răspund: „De când am descălecat de pe cal”¹⁹⁰. Titlul tradițional pe care îl invocă *bătrânii* în acești

¹⁸⁷ *Terres nobles et terres non nobles*.

¹⁸⁸ François Guizot (1787–1874), om politic și istoric francez.

¹⁸⁹ *Des anciens*.

¹⁹⁰ „Mai sunt numiți și descălecători” (*n.a.*).

termeni îi scutește de orice document, de orice dovadă scrisă. Această noblete face cât o alta. Un publicist eminent¹⁹¹ remarcă pe drept că nimic nu mai contribuie la egalitate, doar posesiunile teritoriale. Acești bătrâni, acești moșneni au pe pământurile lor țărani clăcași și au mândria dată de îndelungata stăpânire a pământului. Aproape toate marile moșii boierești au fost alcătuite prin cumpărări succesive făcute de la moșneni și, adesea, prin uzurpări violente și odioase, astfel cum nu s-au mai practicat îndeosebi din 1843¹⁹².

Oricum ar fi, bazele proprietății sunt atât de puternice în Țara Românească și în Moldova, încât toți sârbii care se ridică în țara lor la o avere bună sunt văzuți trecând în principate pentru a cumpăra // pământuri, mai degrabă decât să le achiziționeze în Serbia, în restul Imperiului otoman sau chiar în Austria. Este ceea ce au făcut familiile Obrenovici, Simici, Ghermani. Prin urmare, în principate ei nu aveau de adus schimbări esențiale proprietății pentru a o asimila celei care există în societățile moderne din vest; dar este imposibil a refuza ameliorarea stării țăranilor, mai ales după promisiunile ce au fost făcute și concesiile ce au fost acordate, dincolo de Carpați, românilor din Transilvania de guvernul austriac ca recompensă pentru ajutorul dat contra insurecției maghiare. p. 479

Raporturile dintre proprietari și țărani, care trebuiau schimbate conform clauzei introduse în convenția de la Balta-Liman, fuseseră așezate pe baze destul de liberale încă din 1746, epocă în care țăranul român fusese scos din servitute de domnitorul Constantin Mavrocordat. *Regulamentul organic* dezvoltase aceste baze, pe care comisia de reforme trebuia să le revizuiască.

[Este redat apoi un pasaj din *Regulamentul organic*.]

Acestea erau drepturile și obligațiile țăranului din Țara Românească atunci când a izbucnit revoluția din iunie 1848. În Moldova, drepturile erau aceleași, mai puțin întinse poate, și obligațiile mult mai împovărătoare. Comisia instituită în virtutea actului de la Balta-Liman și-a prezentat raportul în februarie 1850 și noua lege privind relațiile cultivatorilor și proprietarilor a fost promulgată printr-un firman al Porții otomane în martie 1851. Mai cu seamă în Țara Românească, noua lege a adus îmbunătățiri reale ale situației țăranilor; le-au fost date facilități // pentru trecerea pământurilor de la unul la altul și învoielile dintre proprietari și cultivatori au fost încadrate, în drept, de toate garanțiile. Drepturile și obligațiile proprietarilor și ale cultivatorilor au fost normate și s-a menținut, pentru primii, obligația de a da celor din urmă, pe socoteala lor, pământ proporțional cu cantitatea de teren pe care ar putea-o lucra pentru proprietari, astfel încât un ministru al Franței la Petersburg, care a adus în diplomatie gloria unei strălucite cariere militare, a calificat regulamentul muntean ca *drept la pământ și servitute impusă proprietății*. Încărcat de amintirea luptei pe care o purtase glorios pe străzile Parisului contra socialismului, el nu a fost de acord cu acest regulament. Pe drept, condiția pe care legea din 1851 o dădea țăranilor nu era rea, mai ales când proprietarul era un *adevărat boier*: stăpânii cei mai duri sunt *boierii cu titlu* p. 481 p. 482

¹⁹¹ „Domnul de Tocqueville, în *L'ancien Régime et la Révolution*.” (n.a.)

¹⁹² „Numărul răzeșilor în Moldova, ca și al moșnenilor în Țara Românească, scade de la an la an; mica proprietate dispare în favoarea marii proprietăți. Este o urmare a sistemului care a învins în cârmuirea dreptății de treizeci de ani.” (n.a.)

cumpărat, cei pe care, în limba sa expresivă, românul îi numește *ciocoi* (câine care se gudură); dar cel mai de seamă flagel pentru țăran a fost administrația care, în județe, s-a datat, din 1843, la toate abuzurile și toate opresiunile, din moment ce nu este exagerat deloc a spune că țăranul era sclavul fîscului.

p. 483 Fără arbitrarul și lăcomia administrației, condiția țăranului din Țara Românească ar fi fost preferabilă celei a tuturor vecinilor săi. Am conviețuit mult cu toate clasele populației românești, am vorbit // cu plugarii, cu păstorii pe dealuri și în păduri și trebuie să spun că plângerile țăranilor erau îndreptate îndeosebi împotriva administrației și rar împotriva boierilor. Subadministratorii erau mici tirani contra cărora marii boieri proprietari îi protejau adesea pe agricultori; dar aceștia se văitau mai ales de abuzurile care rezultau din cele șase zile de corvoadă pe care trebuiau să le facă statului pentru drumuri. În loc de a-i folosi, conform *Regulamentului organic*, în propriile județe și destul de aproape de satele lor pentru a se putea întoarce ușor, acești nefericiți erau uneori obligați să lipsească mai multe zile pentru a face un drum pe moșia cutărui sau cutărui boier, o grădină pentru plimbăreți în împrejurimile Bucureștiului sau pentru a căra materiale pentru construirea unui hotel sau vilei vreunui ministru la putere sau al unei favorite în vogă¹⁹³. Câtă oboseală, câte pierderi produceau acestor nenorociți plăcerile ușoare ale marilor orașe și cât interes mi-au trezit aceste frumoase și triste figuri de plugari!

p. 484 Oricum ar fi, a venit momentul în care țăranul român să fie pus la adăpost de vexațiunile autorităților // subalterne și de a face ca soarta sa să depindă de legi și nu de bunăvoința și de sentimentele generoase ale boierilor, adică de o întâmplare fericită. Iată care sunt, după părerea mea, principalele dispoziții de introdus în legislația proprietarilor și agricultorilor.

Un sătean locuind pe pământul semenului ar primi de la proprietarul acestui pământ suprafața necesară existenței sale și practicării meseriei sale. Pentru prețul arendei părții de teren astfel afectate folosinței personale, săteanul ar datora proprietarului cultivarea unui teren egal ca suprafață cu cel ce îl primise spre folosință proprie.

Pentru a-i scuti pe săteni și pe proprietar de toate motivele de neînțelegere sau de prejudicii în ceea ce privește arendarea pământului, s-ar înțelege ca a treia cotă-parte din terenul atribuit săteanului să fie făcut fâneată și fânul cosit de sătean să fie pus în căpițe făcute cu grijă. Cât despre celelalte două treimi rămase, ele vor fi însămânțate în modul cel mai folositor și mai conform naturii terenului. Proprietarul ar trebui să furnizeze uneltele, animalele și semințele necesare terenului exploatat pe socoteala sa, să procedeze astfel ca săteanul să nu aibă decât de însămânțat, recoltat și depozitat rodul în magaziiile construite pe proprietatea sa, cu toată îngrijirea cerută de economia rurală.

p. 485 Acei săteni, care nu pot obține întreaga // suprafață de teren cerută sau care din alte motive hotărăsc să părăsească proprietatea pe care locuiesc, vor fi liberi să se stabilească în alte sate, după avizul autorității competente; reciproc, proprietarul,

¹⁹³ „Odată am văzut, în miezul iernii, țărani traversând orașul în căruțele trase de doi boi, îndepărtați de la treburile urgente și purtând crengi de brad tăiate din trecătorile Carpaților, care serveau la crearea unor alei improvizate pe străzi în ziua Sfântului Nicolae sau a unui alt sfânt protector.” (n.a.)

potrivit aceluiași formalități, dar pe cale judiciară, va avea dreptul să îndepărteze de pe domeniul său pe sătenii care nu sunt necesari exploatării lui.

În cazul în care sătenii așezați pe pământul semenilor ar vrea să folosească animalele de muncă aparținând acestora pentru a valorifica terenul care a făcut prețul arendării, ar trebui să li se dea două pogoane cu titlul de pășune gratuită, fără ca proprietarul să se poată prevala de această concesiune pentru a cere un surplus de muncă. El va da în plus fiecărui sătean o optime de pogon, a cărei recoltă va fi înmagazinată într-un hambar de rezervă pentru a asigura, în caz de foamete, subzistența comunității, ceea ce este în întregime în tradițiile economice ale principatelor.

Condițiile mai sus enunțate ar putea fi socotite ca un proiect, o schiță de contract firesc între proprietari și săteni; dar această operă, ca să zicem așa, fundamentală ar trebui să fie precedată de rezoluții legislative care ar putea avea aproximativ caracterul următor:

Toate dispozițiile care reglementează drepturile și obligațiile proprietarilor și agricultorilor unii față de alții să fie anulate. Nicio // obligație, oricare ar fi ea, nu p. 486 va putea fi impozitată țăranilor, de acum încolo, decât la fel dacă ea va fi stabilită liber și prin bună înțelegere între ei și proprietar, conform principiilor care conduc contractele bilaterale. Contractele de arendare, pe care agricultorii locuind la sate, la marginea orașelor le fac de comun acord cu proprietarii, vor fi încheiate pe termen de cel puțin nouă ani. Contractele ar putea fi încheiate în comun cu proprietarul sau individual, de fiecare agricultor. Dacă un sat întreg sau mai mulți dintre locuitorii săi cultivă sau iau în folosință pământuri fără a avea stabilite dinainte cu proprietarul condițiile de arendare, se va considera că ei au acceptat clauzele *contractului standard* și vor fi obligați să le execute întocmai. Contractele făcute prin înțelegere nu vor putea depăși, sub nici un preț, clauzele unui contract standard. Agricultorul va avea tot timpul dreptul de a rezilia contractele ce vor fi mai puțin avantajoase intereselor sale decât condițiile contractului standard; dar în cazul în care proprietarul va consimți contracte de arendare ale căror clauze vor fi mai puțin avantajoase decât cele ale unui contract standard pentru el, aceste contracte vor fi menținute¹⁹⁴. //

Alături de aceste reforme sociale, credem că la fel de urgentă este o reformă p. 487 financiară. Vrem să spunem abolirea capitației. În gândirea și în intenția autorilor *Regulamentului organic*, capitația reprezenta o îmbunătățire considerabilă pentru țăran. Într-adevăr, înainte de punerea în aplicare a *Regulamentului organic*, impozitul personal era tiranul autentic al țăranului. Acest impozit se percepea după sistemul *liudelor*. Liuda era o uniune, un grup de familii; cinci sau șase familii formau o liudă și trebuia să plătească 700 de piaștri; dar acest sistem deschidea cale liberă abuzurilor. Țăranii nu știau niciodată ce trebuie să plătească; depindea de administratori sau sub-administratori întinderea sau restrângerea acestei liude. În unele sate țăranii erau împovărați și ruinați de agenții fiscului, care îi aduceau în cea mai înspăimântătoare mizerie; de cealaltă parte erau protejații boierilor

¹⁹⁴ „Se vede că este vorba, pe de o parte, de a favoriza prin toate mijloacele, libertatea de tranzacție și, pe de altă parte, de a proteja pe față pe țăran în trecerea de la regimul privilegiilor la regimul de libertate deplină. Credem că este vorba de un liberalism înțeles în interesul tuturor părților.” (n.a.)

influenți. Una dintre cele mai frumoase moșii ale Țării Românești, numită Mogoșoaia¹⁹⁵ și situată nu departe de București, nu plătea decât o jumătate de liudă (350 de piaștri), în vreme ce ar fi trebuit să achite o sumă înzecită poate. Acest sistem, mai ales între 1817 și 1830, a secătuit veniturile publice, a provocat o mizerie nemaipomenită, a dus la dispariția nației impozabile. Trebuia restabilită urgent încrederea, pentru a face să reapară munca. Capitația avea meritul de a fi un impozit simplu, uniform, modic și care îi arăta lesne țăranului ce trebuie să plătească. Acest impozit a fost adoptat; numai că, pentru că în acest impozit // p. 488 exista inconvenientul non-valorii care survenea ca urmare a absenței sau decesului, legislatorul crease o zecimială adițională. Sistemul a dat rezultatele cele mai bune și această zecimială adițională nu a fost depășită nici sub administrația rusă, nici sub cea a lui Alexandru Ghica; începând cu 1843 însă, ea au fost sursa abuzurilor care au amintit de zilele rele ale liudelor. Trăsăturile principale ale capitației, uniformitatea, modicitatea, perceperea prin aleșii satelor au dispărut; în locul unei zecimii adiționale, au apărut două, trei, patru etc., astfel încât impozitul personal a crescut de la 30 de piaștri la 100. Deși nu a fost deloc defectul capitației, ci al unei rele administrații, de acum încolo a devenit urgentă aducerea unui remediu serios situației actuale și iată care sunt schimbările pe care le supunem viitorilor legislatori ai Principatelor.

Privind capitația, se va înlocui ca bază a impozitului suma la care se ridică cota-parte a pământurilor arendate de săteni, divizându-se arenzile în trei categorii. Prima va fi impozitată cu 90 de piaștri, a doua cu 75, a treia cu 60 (piastrul valorează 40 centime). Proprietarul funciar va plăti un impozit egal cu contribuția totală a arendașilor agricultori stabiliți pe pământul său.

Proprietarii astfel impozitați vor fi scutiți de toate celelalte contribuții sau taxe pentru clădiri, ateliere sau alte stabilimente fondate pe aceste proprietăți, la fel ca și pentru podgorii sau alte plantații.

p. 489 Proprietarii care nu ocupă decât podgorii // în afara cazului prevăzut mai sus, vor plăti 10 la sută din veniturile lor. Proprietatea imobiliară nonteritorială, ca atare casele, prăvăliile, cârciumile, uzinele, atelierele și oricare stabilimente, necuprinse în categoriile mai sus enunțate, vor fi taxate cu 5 la sută din veniturile presupuse sau calculate la 5 la sută din evaluarea în capital.

Contractele de ipotecare, schimbările prin moștenire, ca toate celelalte tranzacții ce au nevoie de sancțiunea judiciară pentru a fi valide, vor fi supuse unui impozit proporțional pentru timbrul de înregistrare.

Dreptul la patentă va fi schimbat. Fiecare bancher, negustor, comerciant sau meseriaș va fi supus la un impozit proporțional fără a putea fi scutit sub nici un motiv. Acest drept va fi pus în raport de cotă-parte cu creșterea celorlalte taxe.

Acesta este, sau cel puțin încearcă să fie, un sistem general de impozite. Boierii îl vor primi, sperăm, curtenitor și vor arăta cât de injust a fost, adesea, reproșul ce li s-a făcut, că nu vor să consimtă ca moșiile lor să fie impozitate. Cu siguranță, vor fi unii, mai ales în Moldova, care să țină, cu o veche pasiune

¹⁹⁵ *Mogoșoaia*.

aristocratică, la menținerea privilegiilor lor; dar în prezent ei sunt dispuși să participe la veniturile statului. Totuși, în Moldova și Țara Românească impozitul este departe de a avea, ca în Franța, cel mai bun plasament al contribuabilului și, începând din 1843, ultimele bunuri publice // au fost gestionate cu o atât de p. 490 regretabilă lipsă de exactitate, încât nu este de mirare că proprietarii au fost departe de a furniza sumele prevăzute a nu fi folosite pentru serviciul public.

În bugetul actual al Țării Românești, venitul din capitație este evaluat la aproximativ 3 milioane de franci. Dacă procedeul propus ar fi fost adoptat s-ar fi ajuns la 7 milioane de franci. Impozitul pe proprietatea ocupată ar fi dat o sumă egală; dreptul de patentă ar fi adus două milioane; impozitul pe proprietatea imobiliară non teritorială, 1 milion; arenzile generale, ca vămile, salinele, dreptul de export, domeniile statului, 5 milioane de franci. Veniturile statului ar fi ajuns de la 7 milioane de franci, cifra actuală, la 21 milioane de franci, fără nici o înrăutățire pentru agricultori, care, dimpotrivă, ar fi fost eliberați de prădările fiscolei. Statul, mulțumită resurselor create, ar putea întreprinde lucrările publice, care sunt de o absolută necesitate în această țară, pentru a asana și încuraja agricultura. Nu intenționăm să dăm aici cifre de exactitate matematică, dar ne gândim să fim aproape de adevăr. Aceleași schimbări și aceleași creșteri proporționale ar putea fi introduse în Moldova, așteptând administrația finanțelor să ordone să se facă în principate cadastrul, singurul care poate conduce la aplicarea riguroasă a sistemului proporțional de impozitare. //

De asemenea, ar fi de asigurat, într-o proporție justă, participarea mănăstirilor p. 491 la impozitele către stat. Ceea ce am spus deja despre mănăstiri, despre utilitatea acestei reforme și despre abuzurile pe care ea le-ar face să dispară, ne scutește să revenim; dar nu vom părăsi acest subiect fără a exprima dorința de a vedea aceste venituri ale casei centrale, care sunt distincte în întregime de bugetul ordinar, și partea care va fi asigurată de mănăstirile grecești folosite special să formeze un buget al cultelor și al instrucțiunii publice și să dezvolte instituții de caritate și de binefacere, deja numeroase în principate.

III

Am încercat să dăm o idee generală despre reformele sociale, economice și financiare care ni s-au părut urgente pentru principate. Am arătat ce s-a făcut și ce mai este încă de făcut; dar aceste reforme vor avea puține șanse să fie aplicate cu succes, dacă nu sunt însoțite de reforme politice în instituțiile principatelor.

Mai întâi se poate afirma, fără teama de a fi dezmințit, că nu există cârmuire și reforme utile posibile în principatele Dunării fără reprezentare națională și fără caracter oficial. Autoritatea domnitorului nu va ști să se facă respectată și îndrăgită, dacă ea // nu este deloc sprijinită de un corp electiv, expresie a sentimentului p. 492 general. Este o problemă veche în principate și nu doar problema aplicării aici a unei noi teorii.

Fără reprezentarea națională, care servește de frâu miniștrilor domnitorului și care dă actelor lor o sancțiune morală, aceste acte s-ar expune riscului de a fi

considerate sau prezentate în țară ca arbitrar și opresive. Trebuie deci corectate acele dispoziții ale *Regulamentului organic* a căror experiență a arătat clar insuficiența sau pericolul. Acestea sunt, după părerea noastră: 1) privilegiile exclusive acordate boierimii prin legea electorală; 2) drepturile de inițiativă și de amendament rezervate adunării; 3) pe scurt, libertatea lăsată adunării de a prezenta plângeri contra domnitorului.

Aceste dispoziții sunt profund defectuoase, pentru că se bazează pe ficțiuni. Boierimea nu mai are importanța pe care *Regulamentul organic* i-a acordat-o, discreditarea a atins-o de două ori. Pe de o parte, majoritatea familiilor vechi a dispărut sau s-a ruinat, pe de alta, serviciile adesea oneroase, averile dobândite nedemn i-au îngroșat rândurile, dar au vlăguit-o. Ca toate corpurile care nu mai au motive de existență și care nu mai reprezintă societatea, boierimea are câteva interese contrare față de menținerea ordinii și unei administrații regulate. Este deci imprudent, chiar periculos, a-i conserva un privilegiu politic care nu este // pentru p. 493 ea, în general, decât o facilitate de a comite sau acoperi abuzuri.

Inițiativa și dreptul de a amenda legile presupune un grad de instrucție politică care nu există deloc în principate. A acorda unui corp electiv atribuții pe care nu ar ști să le îndeplinească într-un mod avantajos pentru țară, nu înseamnă oare a organiza hărțuiri între domnitor și corpul electiv, care nu vor servi decât pentru a face imposibilă guvernarea?

Cât despre libertatea doleanțelor lăsată adunării, nu ezităm să o privim ca pe un drept de răzvrătire, de partea căruia guvernarea cea mai abilă și cea mai onestă nu va ști să se mențină, cel puțin dacă nu se decide să uite complet misiunea reală a puterii supreme, care este de a lua drept ghid justiția și interesul tuturor, și dacă nu se reduce la a flata pasiunile și cupiditatea unei majorități puțin luminate.

Regulamentul organic trebuie să fie curățat de toate aceste ficțiuni și corpurile electiv să devină rezultatul încrederii liber exprimate a țării. Adunarea, astfel constituită, va trebui să voteze sau să respingă bugetul în totală libertate, ea va avea capacitatea de a consimți sau de a respinge legile propuse prin guvern; dar acolo vor trebui limitate atribuțiile sale, pentru că acolo se opresc instrucția sa politică și nevoile reale ale poporului ale cărui interese le reprezintă.

Aceste considerații ne-au fost inspirate de un studiu // aprofundat al situației p. 494 principatelor și de interesul pe care ni l-a inspirat populația românească; ele exprimă și opinia oamenilor cei mai instruiți din principate. Noi nu suntem deloc neîncredători într-o libertate înțeleaptă, moderată, limitată la nevoile unei adevărate stări morale, sociale și politice a românilor. Noi o dorim, o considerăm indispensabilă prosperității și viitorului lor; dar ne temem pentru ei de instituțiile care nu le vor aduce decât aparența libertății și vor ascunde sub această aparență corupția, dezordinea și relele care sunt aici adevărata consecință.

După considerațiile precedente, arătăm drept dispoziții accesibile următoarele:

Fiecare proprietar funciar major, bucurându-se de drepturi civile, posedând o moșie de 300 de stânjani¹⁹⁶ lățime în Țara Românească¹⁹⁷, sau de 500 de fâlcii¹⁹⁸

¹⁹⁶ *Toise*, veche unitate de măsură în Franța; mărimea unui stângen variază între 1,96 și 2,23 m.

¹⁹⁷ „În Țara Românească moșiile și terenurile se măsoară în lățime și nu în adâncime, totdeauna considerabil mai mare.” (n.a.)

¹⁹⁸ „Falca este stângenul moldovenesc.” (n.a.) O falcă echivala cu circa un hectar și jumătate.

suprafață în Moldova, va avea posibilitatea să voteze la alegerile deputaților pentru adunarea legislativă.

Fiecare județ (Țara Românească are 17, Moldova 13) va alege doi deputați; fiecare oraș va alege un deputat, exceptând capitalele și marile orașe, care vor alege trei sau doi.

Colegiile electorale vor fi prezidate de funcționari // desemnați de cârmuire; p. 495 dar birourile vor fi alese de alegători.

Fiecare proprietar funciar în vârstă de 30 de ani, bucurându-se de drepturile sale politice și civile și posedând o moșie de 500 de stânjeni lățime în Țara Românească și 1 000 de fâlcii suprafață în Moldova, va putea fi deputat.

Proprietarii funciari în indivizibilitate din fiecare județ (moșnenii în Țara Românească, răzeșii în Moldova) vor putea desemna mandatar care se vor bucura de dreptul de a alege și de a fi aleși.

Adunarea legislativă va fi convocată de domn. Ea se va întruni o dată pe an sau chiar o dată la doi ani și sesiunea va putea avea o durată de șase luni, dar va putea fi convocată extraordinar. Bugetul de cheltuieli și încasări îi va fi supus cu toate documentele justificative. Ordonanțele pentru executarea legilor, pentru siguranța publică și celelalte măsuri administrative vor intra în atribuțiile domnului și vor fi executorii fără a fi supuse adunării.

În caz de respingere a bugetului, de suspendare sau de dizolvare a adunării, guvernul nu va putea trece peste prevederile bugetului votat în ultima sesiune; în caz de dizolvare, domnul va convoca, în <termen de> trei luni colegiile electorale pentru alegeri noi.

Adunarea nu va putea, sub nici o formă, să se adreseze nici Sublimei Porți, nici puterilor // aliate pentru a-și exprima opinia asupra mersului guvernării sau pentru p. 496 oricare alt motiv; domnul va fi singurul reprezentant al statului în fața Porții otomane.

Evident, nu pretindem să redactăm o constituție, ci doar să stabilim câteva principii și câteva dispoziții care să arate reformele pe care timpul le-a făcut indispensabile și noul caracter pe care trebuie să-l aibă reprezentarea națională și puterea executivă în principate. Adăugăm că o presă bucurându-se de o libertate ponderată, scutită de cenzura preventivă și supusă unor legi juste și moderate, este indispensabilă pentru a face cunoscute nevoile țării, a lupta împotriva plăgilor corupției, care nu doar se dezvoltase prea mult în ultimii ani, și a apăra de întoarcerea la putere a funcționarilor prea pe drept defăimați, mai ales în Țara Românească. După ce au suportat, într-o jumătate de secol, opt ocupații, dintre care patru rusești, trei turcești și una austriacă, după ce au suferit toate relele pe care războiul le impune în același timp celor puternici și celor slabi, principatele și-au văzut, în sfârșit, soarta și viitorul fixate în atenția oamenilor politici și suveranilor, interesele discutate în mai multe rânduri la egalitate cu interesele cele mai importante ale Europei occidentale. O asemenea solitudine se datora suferințelor lor. Puterile care au cântărit destinul lor au, deci, de îndeplinit o misiune reparatorie. Poarta otomană, care printr-o politică // inabilă, contrară tradițiilor sale, p. 497 și prin violarea tratatelor și capitulațiilor privitoare la români, pe care ea însăși le consimțise, deschisese calea puternicei influențe a Rusiei în principatele Dunării, a inaugurat, după mai mulți ani, un sistem mai conform intereselor pe care le are în comun cu aceste provincii. În ciuda greșelilor și băjbâielilor inevitabile, ea a recâștigat, pe malurile Prutului și ale Dunării, locul care îi aparținea în sentimentele

românilor și pe care este important ca Europa să o vadă conservându-l. Nu de mult, readucându-l la putere pe Alexandru Ghica, care într-o domnie de opt ani a meritat stima și atașamentul compatrioților, Sublima Poartă a reparat o greșală care a avut, pentru ea însăși și pentru principate, urmări grave și cumplite¹⁹⁹. //

p. 498 Pentru că a vrut să schimbe în instrument de dominație și de supremație egoistă și amenințătoare pentru restul Europei o protecție primită la începuturile sale cu bunăvoință și care a produs inițial rezultate pe care nu ar fi drept să nu le recunoaștem, Rusia a pierdut în provinciile danubiene o influență politică considerabilă. Austria, care nu a intervenit decât rareori peste Carpați, dar a cărei dominație în Oltenia nu lăsase decât amintiri neplăcute, ar fi putut cuceri o poziție foarte avantajoasă la Dunărea de Jos, dacă ar fi știut sau ar fi putut profita de conjunctura care s-a oferit destoiniciei sale. Printr-un rar concurs de împrejurări, ea a fost chemată tacit, de toate puterile angajate în marea luptă de curând terminată, să ocupe principatele. Avea un rol frumos de jucat aici; // numai de ea depindea să reprezinte civilizația occidentală pe malurile Dunării de Jos, să facă uitate de români primele binefaceri ale rușilor și recente lor nedreptăți; se știe dacă ea a reușit.

p. 499 Tratatul de la Paris, care a făcut să radieze atât de departe forța morală a Franței, a rezolvat, într-o manieră favorabilă în egală măsură tuturor puterilor interesate, problema spinoasă a principatelor. Tratatul degajă Dunărea de toate obstacolele, deschide comerțului Germaniei, provinciilor românești și Rumeliei cea mai mare arteră a Europei. Rusia, eliberată de un protectorat pe care agenții săi îl folosiseră defectuos și care compromisese rolul ei civilizator în Orient, se prezintă, de acum înainte, cu forțe morale care o pot face să recucerească o influență căreia nu îi rămâne decât să prevină abuzurile. În sfârșit, Austria poate repăra răul făcut prin ocuparea principatelor, rivalizând cu Rusia în grija pentru interesele provinciilor sale limitrofe. Cât privește Franța și Anglia, ele au meritat numele de binefăcătoare, chemându-i pe români să facă parte din familia europeană, unde ideile și sentimentele lor le-au marcat de mult timp locul²⁰⁰.

¹⁹⁹ „O singură dată după 1834 a fost întâlnit în principate un domnitor care a fost cu adevărat reprezentant al Porții otomane pe care puterile occidentale puteau să-l dorească, și vasalul sultanului a fost sacrificat după o slabă rezistență a divanului: acesta a fost Alexandru Ghica, fratele ilustrului domn Grigore Ghica, a cărei domnie a lăsat o atât de profundă amintire în Țara Românească. Alexandru Ghica se ridicase în principate prin influența Rusiei, atunci atotputernică în provinciile dunărene și în Orient; dar, odată numit domn, a vrut să exercite deplin puterile ce-i fuseseră date. A rezistat înaintării agenților ruși și s-a arătat, înainte de toate, un principe național și plin de patriotism. Alexandru Ghica nu a avut decât o pasiune nobilă, dar funestă pentru soarta lui politică – pasiunea pentru țara sa și drepturile demnității cu care era investit; s-a menținut pe un drum care îi va aduce onoare etern, dar care l-a condus la cădere; a îndrăznit să ia în serios cvasi-suveranitatea care îi fusese încredințată, când cei care i-o conferiseră nu voiau să-i lase decât umbra ei și titlul. Nici prietenii care-l uneau pe Alexandru Ghica cu unele dintre personajele cele mai sus plasate în Rusia și cele mai respectabile, nici sfaturile comisarului rus Duhamel, inspirate de un interes sincer și de o perfectă cunoaștere a oamenilor și lucrurilor, nu au putut să-l determine să-și nesocotească drepturile și să prefere o autoritate căreia nu i se lăsaseră decât aparențele, dar care i-ar fi putut aduce compensații generoase. Nu a vrut să mai aplece urechea la sugestiile venite de la persoane foarte autorizate și care îl invitaseră să nu sacrifice grija averii sale particulare pentru interesele domnitorului și patriotului. Alexandru Ghica a căzut, dar luând cu sine regretele tuturor concetățenilor săi și stima chiar și a celor care îl răsturnaseră.” (n.a.)

²⁰⁰ „Toate acestea au fost scrise la sfârșitul lui 1856 și nu fără un just orgoliu, căci am văzut conferința de la Paris consacrand mai multe dintre dispozițiile cuprinse în acest studiu sau apropiindu-se în concepție de deciziile sale.” (n.a.)

Medic francez, fost intern al spitalelor pariziene și distins cu Legiunea de Onoare, Caillat a lăsat, în urma călătoriei sale în principate, una dintre cele mai interesante relatări, care a apărut în foileton în publicația „L'Union Médicale” în lunile martie-mai 1854.

Caillat a stat în principate din 1845 până în 1848, fiindu-i recunoscută diploma de medic, după un examen clinic susținut la spitalul Colțea din București. La începutul relatării sale, medicul mărturisea care au fost scopurile acestei călătorii într-o regiune mai puțin cunoscută a Europei orientale: în primul rând refacerea sănătății, apoi curiozitatea și dorința de a-și îmbogăți cunoștințele referitoare la diferitele maladii specifice acestor spații. Voiagele sale, în special în Țara Românească, i-au permis o cunoaștere detaliată a diverselor aspecte ale civilizației românești.

Relatarea sa începe cu descrierea hotarelor, climei, a straturilor geologice, a florei și faunei principatelor. Asupra ultimului aspect se oprește mai mult, relatănd despre bolile cornutelor mari și despre degradarea treptată a cailor din regiune, altădată atât de renumiți pentru frumusețea lor. După ce subliniază caracterul latin al limbii române, face considerații asupra religiei, caracterului și moravurilor boierilor. Ultimii îi par atrași de lux și opulență, apatici și lipsiți de orice implicare în progresul societății. În privința țăranilor observă diferența între atitudinea celor de la câmpie, împovărați de impozite și de trudnica muncă pe pământurile boierești, și cei de la munte, mândri, cu un aer sănătos, adevărați păstrători ai spiritualității românești. De remarcă că datorită formației sale profesionale, Caillat nu face nici o remarcă privitoare la statutul principatelor sau la alte aspecte ale vieții politice interne. Era atras de îmbrăcămintea locuitorilor, prilej de a observa lenta desprindere de obiceiurile orientale și conservatorismul țăranilor români, care păreau desprinși din frizele Columnei lui Traian. Descria cu multă atenție locuințele boierilor, împărțirea încăperilor, mobilele și așezarea lor, dar se arata la fel de interesat de casele țăranilor, în special de bordeie. Alimentației îi este dedicat un spațiu deosebit, datorită implicațiilor acesteia în apariția sau prevenirea unor maladii. Devenea un adept convins al dulceței servite cu apă proaspătă, un aliment folositor în asigurarea unui traiect intestinal sănătos și în hidratarea bolnavilor. Dacă descrierea orașelor nu diferă foarte mult de cele relatate de alți călători ai epocii, Caillat se deosebește de aceștia și prin subcapitolul dedicat sectei scopiților, ai cărei adepți erau destui de numeroși în principate.

Relatarea medicului francez merită a fi cunoscută în special pentru numeroasele referiri privitoare la serviciul sanitar: numărul și felul medicilor de la orașe, din județe, militari, de carantină, descrierea spitalelor existente în orașele din Țara Românească; tabele privitoare la nașterile, bolile și decesele din anii 1841–1844. Descrierea maladiilor este minuțioasă, cele mai des întâlnite erau frigurile, epilepsia, bolile venerice, cele dermatologice etc. Interesante sunt observațiile sale referitoare la pelagră, boală care a apărut în principate numai în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Tratarea bolilor se făcea empiric cu ajutorul vracilor și a metodelor neștiințifice. În epilepsie se făcea apel la călușari, iar turbarea era „vindecată” cu ajutorul rugăciunilor preoților. Caillat observa că și medicii, școliți în mare parte în universitățile germane, nu tratau decât efectele bolii, iar nu cauzele. Recomanda folosirea chininei în cazul frigurilor și asanarea mlaștinilor, pentru a fi îndepărtat un potențial focar de infecție. Un paragraf interesant este cel dedicat afecțiunilor specifice deținuților condamnați pe viață la ocnă. Remarca chinul inuman la care erau supuși, condamnați să suporte o moarte lentă și dureroasă. În ultima parte a relatării sale Caillat narează despre efectele terapeutice ale apelor minerale. Diversitatea izvoarelor minerale din Țara Românească și Moldova îl îndeamnă să enumere câteva stațiuni, ce căpătaseră în epocă un oarecare renume: Călimănești, Breaza, Șerbănești, Balta Albă.

Despre călătoria medicului francez a scris: G. Brătescu, „Călătoria medicală” la București a doctorului J. Caillat (1845–1848), în „Viața Medicală”, vol. XVIII, nr. 7, anul 1971, p. 331–334.

p. 151 La granița Europei orientale, nu departe de țărmurile Mării Negre există două provincii bogate, locuite altădată de către daci, iar astăzi de către moldo-valahi, care se numesc între ei români și care fac parte din această mare familie mărginită de Marea Neagră, Dunăre, Tisa, Carpați, Nistru și cunoscuți sub numele de poporul limbii de aur [...]

I. *Generalități*. Valahia este mărginită în zilele noastre de trei imperii: Austria, Turcia și Rusia, iar ultimul se întinde de-a lungul graniței Moldovei. Ea este separată de Banat, Transilvania și Moldova, Bulgaria și Serbia de către granițe naturale, care sunt: la nord un lanț muntos, Carpații; la sud și la est un mare fluviu, Dunărea; în sfârșit la est un mare râu: Siret.

Populația sa numără aproximativ 2 000 000 locuitori, suprafața sa este de 3 830 leghe pătrate². Are 128 de leghe în partea sa cea mai largă, de la est la vest, între Orșova și gurile de vărsare ale Siretului și 54 de leghe de la sud la nord, între Turnu, localitatea din fața Nicopolei și Turnu Roșu, aflat la frontiera austriacă.

Țara Românească are două diviziuni naturale, este mare sau mică, estică sau vestică, dacă se are în vedere așezarea față de Olt; este înaltă sau joasă când se are în vedere așezarea sa față de munți și se face referință la partea păduroasă cu versanții pitorești ai Carpaților sau la câmpiile riverane ale Dunării.

Această provincie este străbătută de o mulțime de râuri, care izvorăsc din Alpii carpatici și se varsă în Dunăre. Se pot număra 140 de râuri sau torente, principalele fiind de la vest la est: Jiul³, Oltul⁴, Argeșul⁵, Dâmbovița⁶, Ialomița⁷, Prahova⁸, Buzăul⁹, Siretul¹⁰. În afara acestui mare număr de ape, care șerpuiesc pe întreg teritoriul, mai există numeroase mlaștini în interiorul țării sau la malurile Dunării, care apar datorită inundațiilor. Acolo se află sursa multor boli, care fac șederea în Țara Românească atât de periculoasă.

Această țară cunoaște frigul Moscovei și căldura Greciei. Temperaturile extreme, pe care mi le-am notat pe parcursul anilor sunt: -24 grade și + 37 grade Celsius. Ovidius¹¹ în *Tristele* și *Ponticele* sale a exagerat fără îndoială atunci când scria despre rigorile iernii și frigul groaznic din țara sarmaților, vecinii dacilor.

¹ Traducerea după Joseph Caillat, *l'oyage médicale dans les provinces danubiennes*, din periodicul „L'Union Médicale”, Paris, martie-mai 1854.

² O leghe este egală cu 4 452 m.

³ *Gioul*.

⁴ *Olto*.

⁵ *Argis*.

⁶ *Dimbowitza*.

⁷ *Ialomitza*.

⁸ *Pracova*.

⁹ *Bouzeul*.

¹⁰ *Sireth*.

¹¹ Publius Ovidius Naso. (43 î.Hr. - 17-18 d.Hr.). poet latin.

Scria că zăpada se păstrează și câțiva ani la rând în regiunile mărginite între Nistru¹² și Marea Neagră¹³.

Mulți autori nu scriu decât despre existența a două anotimpuri: iarna și vara. Cât despre mine, în cei trei ani cât am stat în Țara Românească, am văzut trei toamne frumoase, de la 1 septembrie până la 15 noiembrie. Primăvara este, adevărat, mai scurtă.

De la 1 la 15 noiembrie zăpada începe să cadă, viscolită de vântul de nord-est, *crivățul*, renumit în regiune, care vine din Rusia. La sfârșitul câtorva săptămâni, norii se risipesc, iar soarele strălucește timp de trei sau patru luni. Zăpada tasată pe pământ se topește de abia în luna martie. Câteodată această topire este atât de rapidă, că în câteva zile întreaga Țară Românească este o imensă mlaștină, murdară, iar noaptea una înghețată.

Rezultă, din observațiile făcute la Sfântu Sava, că există în cursul anului în București, capitala provinciei:

208 zile frumoase,	18 zile vântoase
49 zile de cer acoperit	9 zile de zăpadă
38 zile noroase	8 zile de furtună
30 zile ploioase	5 zile cețoase
	365 zile

Furtunile nu se prea întâlnesc, iar fulgerele fac victime puține.

II. *Geologie*. De la malurile Dunării la crestele Carpaților se întâlnesc patru tipuri de teren paralele și distincte:

1. Primul se află lângă Dunăre, și din punct de vedere geologic, este cel mai puțin important dintre toate; este format din aluviunile aduse de râuri. Pe acest teren se află localitățile: Turnu-Severin¹⁴, Cerneți¹⁵, Calafat¹⁶, Turnu¹⁷, Giurgiu¹⁸, Oltenița¹⁹, Călărași²⁰, Brăila, Galați²¹, port foarte important, singura localitate locuită de moldoveni aflată la Dunăre.

2. Vine apoi solul Clysmien, care se află pe un mare depozit de nisipuri și este acoperit de aluviuni recente. Această formațiune este cea mai întinsă. Începe de la câteva leghe de la malurile Dunării și se termină până la primele coline ale Carpaților. Orașele Caracal²² și Slobozia se află la marginea inferioară a lui, iar la cea superioară se găsesc localitățile: Slatina²³, Buzău și Slam Râmnic²⁴. Capitalele Munteniei, București și cea a Olteniei, Craiova se află în centrul ei. Acestor două tipuri

¹² *Ister*.

¹³ *Pont Euxin*.

¹⁴ *Tournu-Severin*, oraș jud. Mehedinți.

¹⁵ *Tchernetz*, azi sat Șimian, jud. Mehedinți.

¹⁶ Oraș, jud. Dolj.

¹⁷ *Tournu*, azi Turnu Măgurele, oraș jud. Teleorman.

¹⁸ *Giurgewo*.

¹⁹ *Oltenitza*.

²⁰ *Calarasch*.

²¹ *Galatz*.

²² Oraș, jud. Olt.

²³ Oraș, jud. Olt.

²⁴ *Slam Rimnik*, fost județ al Țării Românești.

p. 152 de teren îi datorează Țara Românească proverbiala sa fecunditate, // dar și subsolului argilos îi datorează și trista reputație de a fi cea mai insalubră regiune a Europei.

3. Mai sus găsim terenuri super-cretacice. Orașele Târgu Jiu²⁵, Târgoviște²⁶, Râmnicul Vâlcea²⁷, Ploiești²⁸, Pitești²⁹, cele mai sănătoase din regiune, sunt construite pe aceste soluri.

4. În fine, mult mai sus atingem pământurile cele mai vechi, care se află în chiar mijlocul Carpaților. Aici, singurul oraș important este Câmpulung³⁰. În aceste ținuturi încântătoare, pitorești, pline de vegetație întâlnim cele mai multe cazuri de scrofule, gușă și cretinism. Dacă cercetăm rocile, pornind de la Dunăre până la Carpați, întâlnim: nisipuri, ce formează centrul înălțimilor mici, care se găsesc în preajma Bucureștiului; mai sus la Câmpina³¹, puternice depozite de travertin, urmează apoi calcarul carbonifer. Acesta din urmă constituie el singur înălțimile Carpaților. Este remarcabil datorită imenselor și ciudatelor peșteri, care se găsesc în special în Țara Românească: cea de la Baia de Aramă³² populată de un mare număr de șopârle și cea de la mănăstirea Tismana, unde apa încărcată de o cantitate atât de mare de molecule calcaroase, atunci când cade formează stalagmite, care cresc de jos în sus, fără încetare, grație unui înveliș de mușchi, care o înfășoară și crește odată cu ea. Această formațiune, prin înălțimea sa, modul său de formare, proporțiile sale ciudate, fiindcă este mai mult înaltă decât largă, constituie un spectacol deosebit pentru un naturalist. Nu mă refer aici la peșterile din Ungaria³³, care sunt de asemenea săpate în calcar carbonifer: cea de la Szilieza, care se umple cu apă iarna și cu gheață vara; grota cu aburi de la Mehadia³⁴, un fel de baie cu vapori, ai cărei pereți sunt încălziți de apele termale de la Herculane³⁵; peștera Veterani³⁶, celebră între toate, care este amplasată pe malul drept al Dunării în harta din lucrarea *Voyage géologique en Hongrie*, de Beudant³⁷ etc.

Vechile gresii roșii, micașistul, în fine granitul, reprezintă cele mai vechi straturi geologice, care aparțin celor mai înalte formațiuni ale Carpaților.

Munții Țării Românești au cele mai mari bogății; ele nu au fost niciodată exploatate și zăcămintele lor nu sunt cunoscute decât de inginerii ruși, care, în diferite epoci, au cercetat această țară, ca una ce urma a le aparține în viitor.

Dintre zăcămintele ce se găsesc în aceste locuri amintim: chihlimbarul negru sau chihlimbarul românesc, care se găsește lângă Buzău și din care se fac pipe și ceara fosilă din Moldova, descoperită la Slatina în județul Bacău.

²⁵ *Tirgo-Gioul*, municipiu, jud. Gorj.

²⁶ *Tirgowitz*.

²⁷ *Rimnik-Vultcha*, oraș jud. Vâlcea.

²⁸ *Ploiesti*.

²⁹ *Pitesti*.

³⁰ *Kimpo-Loungo*, oraș jud. Argeș.

³¹ *Kimpina*, oraș jud. Prahova.

³² Oraș in jud. Mehedinți.

³³ În realitate este vorba despre peșterile din Banat.

³⁴ Mehadia, sat. com., jud. Caraș Severin.

³⁵ Azi Băile Herculane, oraș în jud. Caraș Severin.

³⁶ Peșteră în Banat, lângă Moldova Nouă în jud. Caraș-Severin.

³⁷ François Sulpice Beudant (1787-1850), geolog și mineralog.

În sfârșit, aurul se găsește în nisipul râurilor, din Dâmbovița până în Argeș, de unde este extras de către ȣigani, numiți aurari.

Ȣara Românească are, în regiunea deluroasă, la Telega³⁸ și Ocna³⁹, mine de sare gemă, de o mare bogăție. Cele de la Telega se întind de la est la vest pe o distanță de 60 de leghe, depășindu-le astfel pe cele din Galiția⁴⁰, considerate cele mai mari din Europa. Acestea reprezintă o pătrime din veniturile anuale ale principatului [...] În Ȣara Românească nu sunt vulcani, nici terenuri vulcanice [...] Am resimțit însă adesea cutremure. Sunt în general ușoare, dar la un interval de 10–15 ani este unul mai puternic. Cel din 1839 a dărâmat mai multe case și a făcut multe victime, din care amintim soția și copilul unui francez, care au fost striviți în propriul pat, de un perete.

III. *Animalele*. Printre cele sălbatice se întâlnesc: ursul, mistrețul, lupul, cerbul, capra sălbatică, iepurele. Într-o mare vânătoare organizată de domnitor în 1844 au fost vânați într-o singură zi: 3 000 de lupi și 300 000 de iepuri. Principalele păsări sunt: vulturul, șoimul, flamingo⁴¹, bătlanul, cocorul, barza, dropia, cocoșul sălbatic, rața sălbatică, potârnichea, prepelița, cioara și mai ales corbul, pe care îl întâlnim la fiecare pas și care figurează de altfel pe stema românească, așa cum o demonstrează o mulțime de desene, picturi sau proverbe: *boii mugesc și corbii croncănesc*, vorbe ce exprimă nemulțumirea și plângerile românilor. Vânatul este din abundență. În aprilie 1844, doi englezi și doi francezi au vânat patru zile și au omorât 150 de animale mari și 12 dropii.

Animalele domestice sunt: bivolul, boul, calul, măgarul, oaia, capra, porcul, câinele etc. Bourul este frumos în Moldova, capul său fiind reprezentat pe stemă. În Ȣara Românească este mic, slab fără energie; carnea sa, ca de altfel cea a tuturor animalelor din această țară, nu are gust. Animalele după ce sunt omorâte, sunt tăiate în bucăți cu ajutorul unui cuțit ascuțit. Carnea sărată face obiectul unui comerț înfloritor.

Boii sunt expuși mai multor boli, dintre care cea mai răspândită este tifosul stepelor. Această maladie a provocat moartea a peste 110 000 de vite mari, conform datelor din 1846 din *Gazeta oficială* a Bucureștilor (sau 170 000 de vite, conform datelor pe care le-am găsit în documentele, ce mi-au fost puse la dispoziție). Cifra totală a vitelor din aceea perioadă era de 620 000. În 1847, boala era spre final și totuși de la 1 ianuarie la 15 octombrie au mai murit 12 000 de boi.

Calul românesc este cu părul mai lung, mic, fără energie, dar rapid în curse, sobru și obișnuit cu munca. Pentru a-și reveni după un lung marș este de ajuns să-l tragi tare de urechi și să-i freci ochii cu palmele. Rasa celor din Moldova este una dintre cele mai frumoase din Europa. Astăzi a degenerat, iar proverbul turcesc: *un tânăr persan și un cal moldovean sunt lucrurile cele mai perfecte din lume*, și-a pierdut semnificația. //

În cele două principate, caii de lux vin din Ungaria.

p. 153

³⁸ Oraș în jud. Prahova.

³⁹ Azi Ocnele Mari, oraș jud. Vâlcea.

⁴⁰ *Gallicie*.

⁴¹ Eroare.

Se face multă brânză din laptele oilor și caprelor; la fel din cel al bivolițelor. Cașcavalul este un soi de șvaițer preparat din lapte de iapă. Păsările domestice sunt: gâsca, rața, găina, curcanul, puiul. Cocorul înlocuiește păunul în câteva locuințe boierești.

Peștii din râurile muntelui sunt delicioși. Torente numeroase ale Carpaților furnizează atât păstrăvi obișnuiți, cât și o specie deosebit de gustoasă.

Dunărea este bogată în pește cu o carne foarte bună. Aceștia sunt: bibanul, știuca, somonul, crapul, nisetru, atât de căutat pentru caviar și pentru vezica sa înotătoare, cega sau micul nisetru, care are un caviar fin [...]

Întâlnim în câteva locuri, în special pe malurile bălților, produse de numeroasele inundații ale râurilor din câmpie, șopârle, care sunt inofensive. Broscuțele sunt foarte numeroase. Câteva luni din an, locuitorii Bucureștiului adorm și se trezesc în orăcăitul lor. Adesea, în timpul excursiilor mele am întâlnit broaște țestoase. [...] Țara Românească face un comerț important cu lipitori. Se găsesc de asemenea multe cantaride, albine etc. Produsele viermilor de mătase sunt bune și nu ies din provincie. Din timp în timp lăcustele devastează țara. La 11 august 1847, la amiază, pe un soare strălucitor un nor întunecat de lăcuste a trecut peste capul meu, în plin câmp la câțiva kilometri de București. Trăsura mea a rămas nemișcată și aproximativ trei sferturi de oră am rămas în semiîntuneric.

Nu voi părăsi acest subiect fără a aminti despre o insectă pe care adeseori am admirat-o noaptea, în pădurile Carpaților. Este de grosimea viermilor noștri lucitori și cu părți ale corpului fosforescente. Singura deosebire este că zboară, iar în zborul său proiectează o lumină intermitentă prin apropierea și despărțirea aripilor. Românii o numesc licurici, adică strălucitorul. Într-o noapte caldă de iulie mă găseam în pridvorul unei mănăstiri și priveam o legiune nesfârșită de acești mici meteori fosforescenți. Am fost trezit din reverie de un călugăr, care fuma un ciubuc la câțiva pași de mine. Mi-a spus că aceștia sunt sufletele celor morți care vin și ne imploră să ne rugăm pentru ei.

IV. *Plantele*. Regnul vegetal este reprezentat în regiunile muntoase de: pin, brad, mai jos, mesteacăn, molid, stejar, frasin, castan, nuc, măr, păr și de livezi nesfârșite de pruni, din ale căror fructe se face țuică. La câmpie se întâlnește; ulmul, plopul, nucul, salcia, teiul și în special salcâmul, care se află peste tot.

În mijlocul pădurilor întâlnim încrengături de zmeuriș, fragi și o mulțime de flori. Se cultivă alac și grâu negru. În câmpie se cultivă grâu pentru populația orașelor și pentru export, porumb, mei, mazăre, fasole și alte legume pentru consumul populației; orzul pentru cai și fabricarea țuicii. Ovăzul și secara sunt mai rare. După seceriș se calcă grâul cu ajutorul cailor, așa cum se întâmplă în sudul Franței.

Podgoriile sunt numeroase pe pantele interioare ale Carpaților; ele dau excelente produse atunci când sunt îngrijite. Iarna se îngroapă peste tot, cu excepția celor din Drăgășani, pentru a fi ferite de rigorile frigului. În această localitate vița de vie este ridicată pe araci, ceea ce este o noutate pentru aceste locuri.

Pentru a face vinul, strugurii sunt zdrobiți cu picioarele, se pune apoi în butoaie și se lasă la fermentat o lună, după aceea se are grijă de el [...] Tutunul este prost și este folosit de muncitori. Țăranii îl fumează fără nici o altă preparare decât cea a tăierii frunzelor și agățarea lor în șiruri în fața bordeiului [...] Boierii aduc

tutunul de la Adrianopol, se folosesc de pipe turcești, foarte rar de narghilea. Ei folosesc iasca turcilor. Aceasta este extrasă din substanța care se extrage din mușchii vechilor arbori, care se descompun spontan. Pentru a o parfuma o pun în cutii alături de flori de sulfină [...]

V. *Limba*. Românii vorbesc limba romană a dacilor, limba românească. Au p. 160 scris în caractere latine până în secolul al XI-lea, iar de atunci încolo cu litere chirilice. Este o latină coruptă. Invaziile străine, cucerirea acestor provincii de către turci, domnia principilor fanarioți, admirația pentru limba și literatura noastră au făcut să apară în limba cuvinte și expresii slave, turce, grecești și franceze.

Cuvintele românești, iau câteva la întâmplare: cap, ochi, nas, ureche, dinte, barbă, braț, unghii, degete, inimă, piept, sânge, derivă direct, după cum se observă din cuvintele latine: caput, oculus, nasus, auricula, lingua, dens, barba, brachium, manus, digitus, unguis, anima, pectus, sanguis.

Asemănarea cu limba italiană este mare. Se înțeleg aproape fără nici o greutate. Zilele săptămânii ca și o mulțime de alte expresii sunt aproape identice.

Nu există, în afara Franței, nici un oraș din Europa, fără a excepta Varșovia⁴² și Sankt Petersburgul, unde limba franceză să fie folosită atât de frecvent ca în București și în Iași⁴³. Aproape toți boierii mari și mici o cunosc. Nu am vorbit decât în franceză cu bolnavii sau cu colegii mei.

Limba greacă domină în clasa negustorilor; poporul de la orașe vorbește o limbă vulgară. Adevărata limbă națională se află la țară, în special în partea muntoasă. În anumite orașe din Transilvania și Ungaria, educația în școli și slujbele religioase se fac în latină. Am avut mare noroc că, în primele mele luni în Țara Românească, am avut un slujitor din Transilvania, iar lecțiile din colegiu mi-au fost de mare folos. În călătoriile noastre mi-a tradus toate inscripțiile din limba țării.

VI. *Religia*. Populația face parte din cultul grec, care îl recunoaște ca șef pe patriarhul de la Constantinopol. Preoții din sate sunt ignoranți. Puțini știu să citească și au învățat pe de rost serviciul religios. Am văzut pe unii într-o stare de beție avansată, se amestecau duminica cu țărani în hore, aproape toți sunt păcătoși. Poporul crede în tot felul de vrăjitorii, spirite, strigoi etc. Are o mulțime de practici superstițioase. Pentru a se simți împăcat, ajunge să facă câteva semne ale crucii, să se prosterneze în fața imaginilor, să le sărute, să aprindă lumânări în fața sfântului favorit. Zilele de post și de sărbătoare, atât de numeroase în calendarul ortodox, sunt cu rigurozitate respectate. Cu bani se poate răscumpăra păcatul, comuniunea și sentința de divorț. Iată pentru acest ultim caz, un exemplu printre atâtea altele. O doamnă trăia fericită cu soțul ei, rușii au intrat în țară, iar ea visa un viitor mai strălucit. A cerut și a obținut divorțul, din motive de sănătate. La numai câteva săptămâni s-a recăsătorit, tot din motive de sănătate, cu un ofițer din armata de ocupație, pe care l-a părăsit, când regimentul acestuia a părăsit țara [...]

VII. *Nobilimea*. Nobilimea sau boierii se împart în trei clase în principate. Prima clasă cuprinde: banii, vornicii, logofeții, vistiernicii, postelnicii și agii. Cea de-a doua clucerii și paharnicii, iar ultima serdarii și pitarii. Titlul cel mai înalt este

⁴² Varsovie.

⁴³ Jassy.

cel de ban. Banul Gheorghe Filipescu⁴⁴, boierul cel mai maiestuos, ospitalier și popular din întreaga Țară Românească a primit în plus de la sultan titlul de baș-boier, adică primul nobil.

Am auzit deseori, dar fără a avea o confirmare oficială, că doctorii în medicină ar avea rangul de cluceri, eșalonul cel mai mare din clasa a doua care ar corespunde comandantului în armată. Clucurul, la vechile curți domnește, era cel care avea grijă de codurile de legi. Paharnicul, care vine imediat după cel de clucer în ierarhia actuală, era cel care la dineuri se găsea în spatele prințului și-i turna băutura. Boierii din prima clasă consideră titlurile lor asemănătoare cu cele de conte și baron din Germania. Multe familii sunt de origine veche. Unii se numesc Paleologi și susțin că se trag din ultimul împărat bizantin, Constantin⁴⁵ [...]

VIII. *Caracter și moravuri*. Când cercetăm caracterul și moravurile acestui popor este indispensabil să despărțim stăpânul de țăran, locuitorul de la munte de cel de la câmpie. Este nevoie să facem distincția între Muntenia și Oltenia.

Boierul român, grăbit să intre în rândurile nobilimii europene, s-a adaptat repede la nevoile unei civilizații avansate. Știe să disimuleze admirabil și foarte abil lacunele unei educații incomplete. Singura sa preocupare serioasă este cea de a învăța limbile europene, pentru care are aptitudini deosebite, se informează despre obiceiurile lumii civilizate, astfel încât atunci când intri într-un salon românesc, nu crezi că te afli la o distanță de 600 de leghe de Paris.

Boierii iubesc fastul și opulența, au un personal numeros, echipaje magnifice, își etalează luxul, dar ignoră toate resursele și tot confortul. Se ocupă rar de afaceri, a căror gestiune o lasă intendenților și, de multe ori, în palaturile lor extravagante le lipsesc lucruri vitale. Foarte ospitalieri, din ostentație, curiozitate sau lipsă de activitate, îi primesc pe străini cu noblețe și demnitate. Se trezesc la orele șapte, iau cafeaua cu lapte se duc la afaceri sau în vizite, cinează la orele unu, dorm apoi trei sau patru ore și apoi se duc la plimbare sau în vizite. Cinează la orele 9–10 și apoi joacă cărți o bună parte din noapte.

Românul se abandonează bucuros ca și fratele său italianul, lenei. Petrece ore întregi pe divan, fumează ciubuc sau numără mătânii, un șir de mătânii pe care orientalii de toate religiile le țin în mâini. Tratează în același fel afacerile și subiectele serioase. Starea sa de nehotărâre este continuă, niciodată opinia de astăzi p. 161 nu este cea de ieri. Nu se poate conta pe promisiunile sale. // Energia de caracter, care face să nască marile pasiuni, marile nelegiuiri sau declanșează acțiuni eroice, îi lipsește cu desăvârșire. Nimeni nu are vorba mai seducătoare, puterea de a se zugrăvi în lumina virtuții, nimeni nu este de un liberalism mai desăvârșit, de un patriotism arzător, ceea ce nu-l împiedică de a spune străinilor să îngenuncheze în fața viciilor triumfătoare, de a-i oprima pe țărani și de a săruta cu ardoare mâna care nu poate fi tăiată, urmând întru toate preceptele domnilor fanarioți, stăpâniilor lor.

Toaletele, jocurile și trăsurile, mai mult decât caii și istoria marilor averi, sunt de obicei subiectele de discuție predilecte ale boierilor, în a căror conversație se strecoară de multe ori cuvinte triviale, neținând cont de prezența doamnelor.

⁴⁴ Gheorghe Filipescu (1785–1855), mare ban, candidat la domnie și caimacam al Țării Românești.

⁴⁵ Constantin al XI-lea Paleologul (1449–1453), împărat bizantin.

Poporul și locuitorul câmpiei este de obicei liniștit, blând, indolent. Aceasta se datorează unei influențe cunoscută deja tuturor autorilor romani, influență care se face simțită asupra tuturor animalelor din țară și chiar asupra străinilor, după un sejur prelungit. Mă refer la influența climei, care prin temperaturile extreme, prin lipsa de savoare a alimentelor și prin imensa cantitate de vapori mirositori care se găsește în aer, emanată de mlaștinile râurilor, se răsfrânge asupra economiei. Acestei influențe a climatului asupra caracterului și fizicului, influență de care nu scapă nici străinii, îi poate fi atribuit acest proverb, reproducere a fabulei Lotusului african:

*Dâmbovița, apă dulce
Cine bea nu se mai duce!*

[...] Dar nu este singura cauză. Se adaugă starea de opresiune, de aservire în care se află populațiile. Țăranii zdrobiți de taxe și impozite trăiesc într-o stare de prostrație, în care nu există nici măcar ideea unei vieți mai bune. Obişnuiți cu loviturile și cu un tratament inuman, ei se înclină cu respect în fața mâinii care îi lovește, chiar dacă este cea a unui mic boier sau a unui funcționar minor. Muzica acestor popoare, melancolică, lentă, care conține numai tonuri minore exprimă foarte bine starea lor de suferință și resemnare⁴⁶.

Prin această stare de înjosire este explicată de anumiți autori, printre alții de către Sacy⁴⁷, originea numelui lor. Ei cred că grecii, care au vorbit primii despre ei, au desemnat sub numele de vlah, lenea, disprețul. Alții derivă numele țării din *Vattis aqua*, Vallaquie, fără a aduce în sprijinul lor nici un argument din scriitorii latini, făcând aluzie mai ales la marele număr de ape și mlaștini.

Locuitorii de la munte au mai multă energie, ei resimt mai puțin influențele dezastruoase ale climei, ei nu stau pe pământurile boierilor. Sunt proprietarii pământurilor pe care le însămânțează, a bordeielor în care stau. Se găsește pe figura lor o expresie de forță și fericire, iar în satele lor un aer sănătos și de frumusețe, necunoscut în ținuturile de jos.

Țăranii români au o frumoasă înfățișare. Sunt viguroși, au ochii negrii, fruntea înaltă, au fața rasă cu excepția buzei superioare unde este mustața. Au trăsături regulate. Părul negru sau castaniu coboară în bucle pe umeri. Un mic număr dintre ei sunt aduși de spate, din cauza oboselii sau a vârstei înaintate.

Țărăncile sunt în general frumoase, figura lor este dulce și agreabilă, mai puțin melancolică decât cea a bărbaților. Pielea lor este albă, talia suplă, ceea ce se explică prin obiceiul de a purta greutatea pe cap. Verile nu poartă încălțăminte și astfel le poate fi admirată delicatețea picioarelor.

Sub raportul frumuseții fizice ca și a celei morale, țăranii de la munte se deosebesc de cei de la câmpie [...]

IX. *Îmbrăcămintea*. Bătrânii boieri mai poartă vechiul costum, adică haine turcești fără turban, care este înlocuit cu calpacul din blană de astrahan și care are forma unei pere așezate invers. Acest acoperământ prin volum și greutate, favorizează congestiile, apoplexiile și are o mare influență asupra oaselor. El este

⁴⁶ Autorul probabil nu cunoștea dansurile populare românești, pline de viață.

⁴⁷ Silvestre de Sacy (1758-1838), lingvist și orientalist francez.

cauza marii greutate a pereților craniilor pe care am remarcat-o la capetele foarte bine conservate în catacombele mănăstirilor.

Ceilalți boieri și aproape întregul tineret au adoptat moda europeană și consacră toaletei zilnice mult timp și mulți bani.

Costumul național purtat de clasa de mijloc este compus din ilic, jachetă fără mâneci, închis până la gât, anterior, robă de mătase cu mâneci, încrucișată în față, încinsă cu o centură și lăsată să cadă până la călcâie. Anteriu este despicaț pe lateral până la gambe. Pe deasupra se poartă caftanul, o tunică lungă cu mâneci largi, cu falduri și gulere drept. Pe dedesubtul anterului sunt pantalonii și pe cap au o șapcă. Cravata nu face parte din acest costum. În timpul sezonului rece fiecare se acoperă cu blană sau piele îmblănită. Toți dorm în anterior, iar în timpul iernii se acoperă cu blănuri.

Costumul țăranilor este cel purtat de daci și reprezentat pe Columna lui Traian de la Roma. Iarna poartă pe cap o căciulă din piele de oaie, albă la munteni, neagră la moldoveni. Vara este înlocuită de o pălărie cu boruri largi. Poartă un pantalon larg, nădragi, legați cu o centură din piele sau lână, care se opresc deasupra genunchiului și apoi sunt foarte strâmți până la călcâie. Pieptul și umerii le acoperă cu o tunică numită zeghe, din pânză albă cu mâneci. Iarna pe deasupra poartă gheba, palton din pânză albă sau maro acoperit cu numeroase motive. Pe timp geros poartă pe deasupra ghebei, jocul, haină cu mâneci din piele de oaie, cu blana așezată în afară.

În picioare au sandale, opinci din piele de capră sau vită, sărată și uscată la soare, fixată în jurul picioarelor de niște fâșii de piele, pe deasupra ciorapilor de lână numiți cioareci. Iarna, cei mai avuți înlocuiesc opincile cu ghete.

Femeile române erau îmbrăcate altădată în haine orientale. Acum se îmbracă europenește. Cele care nu poartă pălării poartă un fel de turban; adică au un fular de lână sau mătase pe care îl înfășoară pe cap, iar apoi își lasă libere câteva şuvițe. Fesul roșu sau alb este purtat aproape numai de evrei, care îl împodobesc cu o
p. 165 diademă din piese mici de aur. // Iarna femeile bogate se înfășoară în blană. Cele de rang inferior poartă o scurteică, o tunică scurtă și îmblănită.

În interior, doamnele și domnișoarele poartă iarna, *fermen*, un fel de cazacă de lână sau de catifea, care le scoate în evidență talia, ce acoperă șoldurile și mărginită de blană, de cele mai multe ori albă.

Costumul țăranilor este foarte frumos. Se compune dintr-o cămașă lungă ornată cu multe broderii pe umeri și pe părți. Forma juponului, care este întotdeauna scurt și strâns pe talie variază pe regiuni. Uneori el este reprezentat de două șorturi, unul în față și unul în spate, care nu se ating. Câteodată el înconjoară complet corpul, alteori numai trei pătrimi fiind deschis într-o parte, aceasta este modelul cel mai grațios. În toate cazurile este mai mic decât cămașa, din care se văd marginile inferioare cu broderii și care este din lână albă sau în culori strălucitoare și cu desene variate.

Vara nu au alt costum în timpul zilei. Atunci când nu este prea cald poartă o tunica albă [...] Iarna poartă scurteica și jocul.

Capul lor este acoperit de un batic fixat de cozi; fetele lasă cozile să le cadă pe umeri. În zilele de sărbătoare poartă flori multe în păr și coliere făcute din

monede mici. Un batic le protejează capul iarna. Vara merg desculțe, iar în anotimpul ploios sau iarna poartă opinci sau ghete.

Țărăncile cos hainele lor și ale soților lor. Mai mult, ele torc mătasea, brodează cămășile, baticurile și fac covoare frumoase pentru interiorul caselor. Sunt muncitoare și pline de energie, mai mult decât bărbații. Această remarcă se poate aplica femeilor din toate clasele societății.

X. Alimente. Boierii mănâncă mult, dar sunt în general insensibili la delicatesele meselor noastre, în fața bucatelor rafinate [...] Nu fac diferența între ceea ce noi considerăm o trufanda și un fel obișnuit de mâncare. Dacă aforismul lui Brillat-Savarin⁴⁸, *animalele se hrănesc, omul mănâncă*, este o realitate, atunci românii se află la începutul civilizației.

Noi ne orientăm apetitul spre alcaline, natura regimului lor, foarte animalic îi face să prefere acizii. De multe ori își încep mesele cu o ciorbă de orez udat cu oțet sau lămâie, act prevăzător care suplinește nevoia de suc gastric, ce are sarcina să dezintegreze o mare masă de carne. Supa cu lămâie înlocuiește pastila de Arcet.

Ei cunosc aproape toate felurile noastre de carne și de legume. Sarmaua, preparat turcesc, care constă într-un gogoloi de orez și carne de oaie învelită în foi de viță de vie, apare foarte des pe mesele lor, ca și caviarul sărat sau proaspăt și iaurtul, lactat ușor și puțin acru, de care turcii sunt foarte încântați și vor să-l mănânce împreună cu apele dulci ale Europei din vecinătatea Constantinopolului. Ei folosesc o legumă foarte întâlnită în Orient, aproape necunoscută de noi, adică bamele sau coarnele grecești, care în Țara Românească se numește ca și în Egipt, bamă. Hreanul sălbatic stropit cu oțet și castraveții tăiați se găsesc des pe mesele lor sub formă de salate.

Până de curând fiecare boier își făcea pâinea în casă. Cea de la brutărie era acră și de o calitate inferioară. Obiceiul de a cumpăra pâine există numai în București. Pâinea care se cumpără în acest oraș este destul de bună, pentru că folosește grânele după o metodă germană.

Fructele sunt mâncate după coacerea lor și se consumă mai ales o cantitate mare de pepeni galbeni și verzi.

Țăranii sunt foarte sobri. Felul lor principal, care înlocuiește pâinea, este mămăliga fiartă, folosind mălai ce se presară în apă împreună cu sarea [...] În afară de mămăligă, țăranul are linte, fasole. În zi de sărbătoare adaugă o bucată de pastramă, carne de bou sau de bivoliță sărată și uscată la soare. În casele boierilor se prepară mămăliga cu lapte și zahăr. Poporul simplu mănâncă de multe ori porumb fiert.

XI. Băuturile. Apa este băutura cea mai întâlnită la orientali [...] Se poate scrie o carte voluminoasă despre credințele orientalilor legate de apă ca mijloc de menținere a igienei, despre patologia și puterile terapeutice ale apei. În Orient, turcii, armenii și grecii au numeroase izvoare miraculoase, în Bulgaria aproape toate torențele au un sfânt la originile lor, iar țăranii români, în ciuda lenei lor, muncesc mai multe zile pe an pentru a săpa puțuri și a-și întreține fântânile. Ei acordă apelor puteri tămăduitoare. Am văzut în Oltenia un izvor numit antiholeric.

⁴⁸ Anthélme Brillat-Savarin (1755–1826), gastronom francez.

El a tămăduit de holeră pe toți țărani care au băut multă apă, în timp ce alții, care nu au băut au pierit, mi-a spus doctorul de W [...]

Fiecare casă boierească din București are propriul sacagiu⁴⁹, care este însărcinat să aducă zilnic apă proaspătă (într-un butoiuș tras de un cal), din Dâmbovița, din izvorul de la Filaret⁵⁰, din cel de la Herăstrău⁵¹, care se află la câțiva kilometri, apoi apa se filtrează prin niște pietre speciale aduse din Rusciuc⁵², orașul din fața Giurgiului.

Boierii români beau apa nu numai la mese, ci și în anumite momente din timpul zilei. Am cunoscut câțiva care își sculau servitorii noaptea pentru a le aduce pipa și apa. În toate aceste cazuri se bea lichidul împreună cu dulceața, care joacă un rol important în aceste regiuni [...]

A face dulceață⁵³ este un obicei care nu este lăsat niciodată pe mâna servitorilor. Chiar doamna țării nu se dă înapoi de a face dulcetuși și în anumite ocazii le trimite soțiilor de consul. Modul de a oferi dulceață celui care te vizitează mărturisește despre prețuirea de care se bucură. Se face dulceață din flori și fructe coapte.

A lua dulceață înseamnă să înghiți o linguriță și apoi să bei apă proaspătă. Este o răcoritoare pe care o prefer șerbeturilor din Constantinopol sau băuturilor reci din Neapole. Toți străinii sunt de acord că este mai bună decât limonada, oranjada, berea sau alte lichide care astâmpără setea. Românul aflat în călătorie nu se dezlipește de borcanul de dulceață, săculețul cu tutun sau pielea îmblănită.

Din punct de vedere medical, uzul dulcetei este foarte interesant. În toate diminețile, boierul sau negustorul ia una, două sau trei lingurițe, alături de pahare cu apă proaspătă, până când au scaune. Dacă nu are efectul imediat, atunci nu iese din casă și ia medicamente. Acest obicei este atât de mult înrădăcinat încât și limba o mărturisește. *Am ieșit afară* semnifică am avut un scaun, dar și am ieșit din casă [...]

Folosirea dulcetei este importantă și sub raport terapeutic.

Se pregătește dulceața cu miere în loc de zahăr pentru a fi un laxativ; cu petale de trandafiri pentru febră intermitentă; cu coarne pentru a fi astringentă; o îndulcesc cu flori de violete; iar pentru a fi răcoritoare cu zmeură etc. Aceste diverse sortimente, înghițite linguriță, de linguriță, cu apă proaspătă de cei foarte bolnavi, sunt apreciate și pot spune că nu am văzut la aceștia respingerea provocată de celelalte infuzii pe care le cunoaștem. Ingerarea acestora din urmă nu numai instalează treptat dezgustul, dar de multe ori obosesc stomacul, în timp ce apa proaspătă nu poate face nimic rău [...]

În convalescență se dă, pentru a reface stomacul, dulceață de gutui, de cedru, iar pentru a stârni apetitul cea preparată cu rădăcină de hrean sălbatic. Dulceața românească nu seamănă cu halva, un fel dulce turcesc cu miere, care are o mare reputație în întreg Orientul, unde este cunoscut sub numele de rahat. Acestea sunt solide, moi și umplu gura, în timp ce primele <dulceturile> semilichide și mai puțin

⁴⁹ *Sakagiu.*

⁵⁰ *Filarète.*

⁵¹ *Kérestreo.*

⁵² Actual Ruse în Bulgaria.

⁵³ *Doultcheatsa.*

consistente ca înghețatele noastre, se înghit mai repede, ceea ce le permite bolnavilor de a le lua de mai multe ori, fără efort [...]

Rolul pe care multe popoare îl atribuie aerului este luat, în aceste ținuturi, de către apă. Dacă italienii au *aer rău*, românii au *apa rea*, care îi corespunde. Noi le recomandăm bolnavilor să schimbe aerul, ei le spun să schimbe apa. Cura de apă are în Orient o vechime antică.

Podgoriile din Țara Românească pot da excelente vinuri. Cel de Drăgășani⁵⁴ provine din cei mai buni butuci din Ungaria și se aseamănă Tokay-ului⁵⁵ sec; cel de Buzău se aseamănă cu Malaga⁵⁶. Din nefericire nu există pivnițe bune în țară. Mai mult obiceiul de a consuma zilnic dintr-un butoi de 600–1 200 de litri, face ca acesta să se acrească repede, astfel vinurile sunt proaste.

Vinurile roșii sunt mai rare decât cele albe și mai puțin cerute, pentru că au reputația de a constipa, de a irita hemoroizii, boală atât de frecventă în Orient [...]

Pelinul, vin roșu în care a fost macerat absint, este singurul lichior pe care boierii îl beau uneori și acesta numai pentru febra intermitentă. Țăranii nu beau decât apă la mese. În zilele de sărbătoare se veselesc cu vin și mai ales cu rachiu, țuică de prune, de struguri sau de cereale. Vinul și țuica costă în jur de 35–55 centime litrul.

XII. *Locuințele*. În orașe casele se găsesc în mijlocul unei curți mari. Ele au un parter, care servește drept birouri și un etaj la care se ajunge pe o scară ce se termină cu o terasă acoperită, unde se află un divan. Aici își petrec o bună parte a timpului vara. Această terasă numită *pridvor*⁵⁷ înlocuiește balcoanele cu grilaje din Malta și <cele tip> Șah Nișin⁵⁸ din Constantinopol. Ea precede intrarea în casă. Din *pridvor* se trece în vestibul care duce la sala de recepții sau de primiri, un fel de *selamik*⁵⁹. Este camera principală a casei. Covoare, tapiserii⁶⁰ la ferestre, divanuri, lustre, candelabre, console cu vase și pendule, un pian, iată mobilele din casa unui boier. Pereții și tavanul sunt pictați. Nu sunt tapiserii. În loc de șemineu se găsesc una sau două sobe în stil rusesc. Această cameră locuită în mod obișnuit noaptea, ca și celelalte camere, este parfumată ziua cu ambră, aloe, smirnă, care se ard pentru a masca mirosurile pestilențiale și nu pentru arome, ca turcii [...] Celelalte camere ale casei sunt mici, înguste, murdare și în mare dezordine. Nu găsim paturi decât în palatele marilor boieri. Peste tot se doarme pe divan. În fiecare seară se întinde pe el o bucată de pânză albă și o cuvertură dublată de o bucată de bumbac, reprezentând a doua cuvertură; se pune perna și se doarme aproape îmbrăcat, adică cu un turban de noapte, ciorapi, pantaloni și anterior; iarna se folosesc în plus blănurile. În timpul iernii se mai adaugă o fereastră și se încălzesc cu ajutorul sobelor rusești. Mangalul și tandurul⁶¹ de smirnă din Constantinopol sunt necunoscute.

⁵⁴ *Dragaschan*, oraș jud. Vâlcea.

⁵⁵ Vin din regiunea Tokaj-Hegyalja. Ungaria.

⁵⁶ Vin spaniol din regiunea cu același nume.

⁵⁷ *Pridvort*.

⁵⁸ Un fel de ferestre joase.

⁵⁹ Hol mare de primire în arhitectura orientală.

⁶⁰ Probabil perdele.

⁶¹ Masă pătrată acoperită cu covoare sub care se așeza un vas cu mangal pentru încălzire.

Sobele sunt din cărămizi. Se ard de mai multe ori pe zi lemne; fumul înainte de a ieși circulă prin coșuri, făcute din cărămizi, care se află deasupra vetrei, în număr de două, patru sau șase, își lasă toată căldura și iese afară răcit. Acest sistem încălzește foarte bine [...]

În cea mai mare parte a orașelor orientale casele sunt din lemn, iar acoperișul cu țiglă. În Țara Românească este invers. Zidurile sunt în cărămizi, iar restul de lemn cu excepția câtorva palate, care sunt acoperite de tablă sau fier alb.

Locuințele micilor boieri, ale grecilor, armenilor, evreilor sunt toate construite în același fel, au un etaj datorită frecvenței cutremurelor.

Casele țăranilor sunt de două feluri: la suprafață și îngropate în pământ. Ultimele se numesc bordeie.

La câmpie, cele de suprafață sunt făcute dintr-o împletitură de lemne ale cărei goluri sunt umplute cu pământ argilos. Acoperișul de paie și susținut de țarușe se întinde până deasupra intrării și formează un fel de pridvor. Interiorul se compune din două camere: bucătăria, iar cea de-a doua are un divan din scânduri în loc de pat, peste care este așternut un covor. Aceasta este încălzită foarte bine iarna într-un mod economic: fumul din bucătărie se ridică vara printr-un sistem vertical, dar când vine frigul înainte de a ieși, fumul circulă într-o sobă de argilă construită în această cameră. Țăranul de la câmpie, de pe malul Dunării nu are lemne, ei ard bulgări de pământ pietrificat de unde animalele lor au stat iarna. Această combinație este compusă în special din baligă de vacă.

La munte locuințele trădeză belșugul și sănătatea locuitorilor. Casele sunt construite din bușteni tăiați egali, iar golurile sunt umplute cu mortar. Zidurile sunt văruiți, iar acoperișurile sunt făcute din bucățele lungi de lemn, ce au o culoare frumoasă de ardezie datorată ieșirii neconținute a fumului prin aceste fisuri, după trecerea lui prin fumoar, mică piesă unde se află suspendate jamboane, limbi de bivoli, loc care se află în fiecare gospodărie deasupra cuptorului de la bucătărie.

Se găsesc de-a lungul Dunării sate, chiar mici orașe, cum este Islaz⁶², față în față cu Nicopole, în care locuitorii, adevărați troglodiți⁶³, locuiesc sub pământ, unde găsesc adăpost împotriva temperaturilor extreme. Un fel de vestibul înclinat și acoperit se află la intrarea acestor locuințe subterane. Aici se află o bancă lungă ce folosește de pridvor. Foarte rar, ferestre mici luminează interiorul, care de obicei primește lumina de la ușă [...] Lipsa lemnului de construcție este principala cauză a construirii acestor adăposturi subterane numite bordeie, unde am observat vara, așa cum am scris în altă lucrare, câteva cazuri de *Hava vurușu*, boală descrisă de Brayer⁶⁴, sub numele pe care ea îl are la Constantinopol, caracterizată printr-o diaree severă, urmată după câteva zile de deces sau de o lungă convalescență.

Boierii români nu agreează să locuiască la câmpie. Ei nu își vizitează aproape deloc pământurile. Sunt diferiți de cei din Moldova, care locuiesc la țară [...]

În locuințele românești se adăpostesc multe insecte parazite. Lipsa de igienă a unui numeros personal, neglijența țăranilor și marile călduri favorizează dezvoltarea

⁶² Islaz com., jud. Teleorman.

⁶³ Troglodiți, cu sensul de oameni care trăiesc în condiții primitive. Aici se referă la bordeie.

⁶⁴ A. Brayer (1775 1848), medic francez, care a studiat bolile din Orient.

acestora. Pentru a te sustrage atenției lor trebuie, dacă călătorești, // să dormi în trăsură, p. 169 cât de des poți sau să dormi sub un cearceaf tăiat în formă de sac [...]

Principalele orașe ale Țării Românești sunt: București, capitala principatului, Craiova, capitala Olteniei, Giurgiu, port la Dunăre, cel mai aproape de București; Brăila, portul fluvial cel mai important; Pitești, Ploiești, Buzău, Râmnic, Târgu-Jiu, Târgoviște, unde spre marea mea surpriză am văzut mormântul unui vechi ministru al Franței, mort la începutul secolului trecut. Aproape toate sunt pavate, au o întindere mare, iar lărgimea piețelor și cea a ulițelor permite aerului și luminii să pătrundă.

București se află la 77 de metri deasupra mării, nu era acum patru secole decât un mic sat ce aparținea lui Bucur, după care a fost și numit. Cei mai mulți dintre români spun că la origine numele semnifica bucurie, iar orașul se numește al bucuriei.

După Câmpulung, Curtea de Argeș⁶⁵ și Târgoviște, vechi capitale, Bucureștiul a devenit capitală după domnia lui Constantin Brâncoveanu⁶⁶, în 1698⁶⁷.

Acest oraș este traversat de la vest la est de Dâmbovița, care în 1844, a avut fantezia să inunde orașul. Un inginer francez, domnul Marsillon⁶⁸ a adus-o în matca sa și a adus mașini cu aburi pentru a filtra apa și a o răspândi în oraș [...]. Bucureștiul are o populație de 85 000 locuitori în majoritate români, greci, armeni, evrei și țigani. Suprafața sa o egalează pe cea a Parisului, dar este adevărat că include și câmpuri de grâu și porumb și se află pe întinderea sa și case de oraș și case de țară. Se divide în cinci cartiere și 86 de parohii, numite mahalale, ce poartă fiecare numele bisericii. Centrul este ocupat de cartierul negustoresc, Lipsani⁶⁹, un fel de bazar unde se vând mărfurile sosite de la târgul din Leipzig. Din centru pornesc patru străzi principale spre cele patru puncte cardinale. În afară de acestea, nu se află decât curți mari și grădini de ploi, nuci, cireși și mai ales salcâmi, unde casele spațioase, colorate și acoperite de o mulțime de ornamente din fier alb dau acestei capitale o fizionomie specială.

Ulițele largi erau altădată pavate în stil rusesc. Bușteni mari, mai mult sau mai puțin egali erau amplasați unul lângă altul, pieile și murdăria se adunau dedesubt și mirosurile pestilențiale se răspândeau pretutindeni. De multe ori acești bușteni, fiind prost asamblați, trăsurile mergând pe o latură o ridicau pe cealaltă, ce cădea apoi în noroi strivind călătorii. Alteori erau așezați la distanțe mari unii de alții, iar călătorii se afundau în noroi până la mijloc. Grație administrației domnitorului Grigore Ghica⁷⁰, adică de treizeci de ani, această stare de lucruri nesănătoasă și periculoasă a dispărut. Ulițele poartă în continuare numele de pod, dar sunt pavate în principalele cartiere.

Orașul este luminat de o sută de becuri cu ulei și de 700–800 felinare, unde ardeau mereu lumânări. 700 de gardieni cu bastoane păzesc liniștea orașului pe timpul nopții [...]

⁶⁵ *Kourté-d'Argiche*, municipiu jud. Argeș.

⁶⁶ Constantin Brâncoveanu, domn al Țării Românești (1688–1714).

⁶⁷ Eroare. Prima atestare documentară a orașului este din 20 septembrie 1459, din timpul domniei lui Vlad Iepeș.

⁶⁸ Jean Marsillon, inginer hidraulic.

⁶⁹ *Leipsikanie*, cartier comercial al Bucureștiului.

⁷⁰ Grigore Ghica, domn al Țării Românești (1822–1828).

Două foișoare de foc au aceeași destinație ca și turnurile Galata⁷¹ și Seraskier⁷² din Constantinopol. Oamenii păzesc zi și noapte, gata să dea alarma la primul indiciu de incendiu, care uneori, în ciuda distanței dintre case, produce pagube însemnate, precum cel din 1847, în care, sub ochii mei, au ars aproape 2 000 de case.

Dimineața, în fiecare cartier, un om se informează despre sănătatea locuitorilor strigând: *Sunteți sănătoși?*

Puține capitale din Europa au atâtea echipaje de trăsură ca Bucureștiul, unde luxul acestora nu este întrecut decât de cel al toaletelor și de lipsa de igienă. Este un oraș plin de praf și noroi situat pe un sol jos și mlăștinos [...] Cunosc mai mulți boieri care au nu mai puțin de 20 de cai, proprietăți la porțile orașului, servitori numeroși, care nu au ce face, și care nu se gândesc să folosească ca îngrășământ paie și gunoiul din grajduri sau cel puțin să-l ducă în afara gospodăriilor. Obiceiul de a îngropa morții în jurul bisericilor, în gropi nu foarte adânci, face ca în timpul verii să fie răspândite miasme periculoase. În fine, descompunerea gunoaielor de orice fel, abandonate pe străzi și mirosurile degajate de mlaștinile din interiorul său, fac din București unul dintre cele mai insalubre și nesănătoase orașe din lume.

Capitala Țării Românești, în afara câtorva biserici ortodoxe are, ca și Craiova și Târgoviște, o biserică catolică, câteva protestante, evreiești și armenie, 30 de hanuri sau caravanseraiuri, un teatru italian, trei băi turcești și câteva spitale, asupra cărora vom reveni mai târziu.

Ruinele palatului lui Mihai Viteazul și Turnul Colței, ridicat de soldații lui Carol al XII-lea regele Suediei sunt câteva monumente care merită atenție. //

p. 175 XIII. *Scopiții*. Înainte de a părăsi capitala Țării Românești, acest labirint cu limite nedefinite, cu străzi fără nume, cu mahalale misterioase, care are în interior obiceiuri orientale și în exterior occidentale, să arătăm câteva lucruri despre populația sa.

Autorul *Serilor din Sankt Petersburg*⁷³, scriind despre biserica rusă spunea că este asemănătoare unui cadavru aflat în putrefacție, ce dă naștere la milioane de ființe imunde, făcând aluzie la numeroasele secte schismatice ce împart Imperiul rus, dintre care cea mai curioasă este cea a scopiților. Aceștia sunt origeniști⁷⁴ moderni, care se mutilează intrând în sectă. În ciuda acestei condiții dure și rușinoase <secta> se menține și se propagă prin mijlocirea fanaticilor. Bărbații și femeile se supun voluntar castrării, după ce au făcut un copil de sex bărbătesc.

Scopiții sunt numeroși în București și Iași, unde sunt numiți lipoveni de la prescurtarea numelui de filipoveni. Sunt de origine tătară, negustori de cai sau surugii, fiind recunoscuți după barba rară, părul blond, fața ridată și culoarea palidă, vocea pițigăiată și mișcările lente. Împinși de un zel religios, încearcă să

⁷¹ Cartier al Istanbulului, în partea sa europeană

⁷² Turn din Istanbul din regiunea Marmara.

⁷³ Joseph-Marie conte de Maistre (1753-1821), diplomat, scriitor și filosof din Savoia, ambasador al Regatului Sardiniei în Rusia (1803-1817).

⁷⁴ Adepți ai lui Origene, teolog creștin din secolele II-III d.Îr. Se castrau pentru a dovedi puterea credinței.

găsească cât mai mulți adepți și nu sunt niciodată descurajați, chiar dacă cei care au primit bani pentru a intra în sectă pleacă cu ei.

Mai multe cazuri de hemoragii mortale au fost provocate de castrarea făcută de scopiți, iar guvernul a interzis prozelitismul sectei. Astfel mi-a fost interzis să particip la astfel de operații, care se fac acum în cel mai mare mister. Iată totuși ce informații am putut să obțin despre această operație: neofitul este introdus în cameră, acolo i se pune pe scrot o cataplasma caldă din baligă de vacă, apoi se învâрте rapid de mai multe ori în strigătele isterice ale unui preot: *dă afară pe cel care te urmărește*, până când cade extenuat și amețit de aceste manevre. Se ridică apoi cataplasma, scrotul atârână, este legat și se taie apoi cu foarfece deasupra legăturii. Numeroșii scopiți pe care i-am vizitat nu aveau nici scrot, nici testicule. Apoi li se aplică un unguent despre care nu știu nimic.

Care este procedeul folosit pentru femeii? Nu știu [...]

XIV. *Medicina*. Există în București o comisie medicală, numită doftoricească, însărcinată să cerceteze diplomele doctorilor noi-veniți și nimeni nu poate exercita medicina dacă nu are un certificat eliberat de aceasta. Pentru a-l obține trebuie să susții o probă clinică. Membrii acestei comisii după ce mi-au verificat serios diploma, m-au condus la patul a doi bolnavi de la spitalul Colțea, unul avea reumatism, al doilea o pneumonie pe partea dreaptă, pe care mi-a fost ușor s-o descopăr, fără a adresa întrebări bolnavului, ceea ce a făcut onoare Școlii de la Paris. În aceeași zi am primit avizul favorabil, un lucru nemaivăzut pentru că acești domni eliberează abia peste șase luni un astfel de certificat [...]

În Țara Românească se puteau număra la sfârșitul anului 1847, 45 doctori în medicină 11 profesori și 20 de chirurgi [...] În București existau atunci numai doi medici homeopați; la Craiova am întâlnit un doctor ce își trata bolnavii și homeopat și alopăt. Medicina hidroterapeutică nu este în vogă decât de puțină vreme. În aceste regiuni se obișnuiește a se practica medicina cu ajutorul bisturiului și al poțiunilor, fără un tratament bine definit și o dietă. Puterea // regimului alimentar p. 176 este necunoscută sau uitată. Se tratează simptomele și nu boala; la apariția unui nou simptom se mai cheamă un confrate pentru a elibera o nouă rețetă, astfel că pentru o maladie gravă se iau până la opt medicamente.

Medicii sunt în majoritate greci sau austrieci, elevi ai universităților germane. Bila și constipația sunt privite drept cele mai grave boli ale sănătății boierilor. Ele sunt coșmarul bolnavilor. Apele laxative triumfă pe toată linia [...] Vizita este plătită cu un icosar și consultația cu un ducat. Medicul nu merge decât cu trăsura, este dezonorat dacă merge pe jos. Are doi cai pentru vizitele de dimineață și doi pentru cele de seara.

Chirurgii nu au prestigiu în aceste ținuturi. Sunt priviți ca inferiori medicilor, astfel încât am fost sfătuit să-mi ascund instrumentele chirurgicale în fundul bagajului și să nu le arăt decât mai târziu. Foarte rar se fac operații, boierii au pentru ele o mare repulsie, iar bolnavii din spitale au dreptul să le refuze, chiar și pe cele mai ușoare. Am găsit la Craiova un zidar de origine albaneză, care opera cataracta prin apăsare cu o tijă metalică [...] reușea destul de multe intervenții, pentru care era plătit cu un ducat pentru fiecare. Cât despre fracturi, luxații,

entorse, erau treaba preoților sau a felcerilor. Bărbierii erau cei care se ocupau de luarea sângelui. Le făceau cu ajutorul briciului, o fâșie de lână le servea drept garou, iar apoi rana era legată cu o bucată de bumbac înmuiată în ulei și legată cu o batistă. Aveau lipitori și ventuze făcute din coarne de bou [...]

Comisia medicală cerceta și diplomele farmaciștilor, care puteau să vândă medicamentele după prețul și greutatea vieneze. În București erau în jur de 20 de farmaciști și nu am văzut mai mulți în restul țării.

XV. *Serviciul sanitar*. În fiecare principat, în fruntea serviciului sanitar se află un proto-medic. Medicii care sunt plătiți de guvern sunt: cei din orașe, din județe și cei din carantine.

Medicii orașelor. În fiecare cartier al Bucureștiului există un medic, care trebuie să dea zilnic consultații gratuite timp de două ore, să vaccineze copiii săracilor și să controleze produsele din piață o dată pe săptămână. La fiecare cincisprezece zile cei cinci medici, care compun comisia medicală, se întâlnesc sub președinția unuia dintre ei, pe rând și fac un raport asupra bolilor existente și a remediilor igienice ce trebuiesc luate. Comisia inspectează de două ori pe an farmaciile și o dată pe lună, pe neanunțate, spitalele. București are doi chirurgi, unul care operează și altul care se ocupă de nașteri, un dentist și un veterinar care inspectează abatoarele. Orașele Craiova și Brăila au, de asemenea, câte un medic plătit de oraș.

Medicii din județe. Ei sunt în număr de 17, în fiecare capitală de județ. Misiunea lor este de a se ocupa de epidemii, de medicina legală și de a vaccina gratuit copii de țărani [...] Elogiul medicului de județ nu este fondat, cel puțin în ceea ce privește Țara Românească. Fiecare județ are cel puțin 400 de sate și o suprafață medie de 225 de leghe pătrate. Județul Mehedinți are un diametru de 45 de leghe, iar Brăila cel mai mic 30 de leghe lățime. Este deci imposibil ca țăranii să primească, atunci când sunt bolnavi, îngrijiri medicale. Când este bolnav țăranul nu are decât apă și rugăciunile preoților, adică apa de Coran a musulmanilor. Medicii de județ trebuie să străbată în fiecare an toate satele sau cel puțin o jumătate dintre ele, pentru a vaccina. Un bărbier și un jandarm îl însoțesc în această activitate. Iată procedeul care este folosit în întreaga țară. Se fac pe braț, trei sau patru incizii de 8–10 milimetri lungime, se pune apoi în fiecare incizie vaccinul cu ajutorul unui instrument de os, care are vârful în formă de lance și este încărcat cu virus. Se învârtește acesta de mai multe ori în fiecare rană cu scopul de a obține inflamații oribile, erizipele întinse spre marea satisfacție a medicului, care își măsoară reușita după aceste inflamații [...]

Țăranii au mare repulsie pentru aceste vaccinări. Când sunt anunțați de sosirea medicului se ascund în păduri, în grajduri sau plătesc jandarmului o mică monedă pentru a-i scăpa. De cele mai multe ori vaccinarea nici nu are loc. Medicul nu apare în sat, ceea ce nu-l împiedică să trimită rapoarte protomedicului despre starea vaccinării, rapoarte certificate de primarul satului. Alteori vaccinul nu prinde și nu se face o revaccinare. Astfel vedem persoane care credeau că sunt vaccinate antivariolic, dar care au făcut boala. În satul Islaz, în 1846, 15 locuitori care erau
p. 177 vaccinați // au murit de această boală. Iată tabloul oficial al vaccinărilor, care mi-a fost comunicat de protomedic:

An	București	Persoane vaccinate	Districte	Persoane vaccinate
1840		1811		29 787
1841		1514		24 921
1842		1279		16 819
1843		1139		21 773

Este foarte ușor ca acest sistem să fie îmbunătățit. Pentru aceasta trebuie ca bărbierul să preceadă medicul cu 6–7 zile și să vaccineze în sate. Apoi să vină medicul, care să examineze persoanele vaccinate, să le revaccineze, acolo unde este cazul. Inutil să spunem că ar fi necesar să se introducă un sistem de vaccinare mai civilizat decât cel folosit de austrieci.

Medicii și serviciul carantinelor. Articolul 180 din Regulamentul Organic, legea politică și administrativă din principat, a stabilit constituirea, de-a lungul malului stâng al Dunării, a unui cordon sanitar permanent care se compune din:

1. Două mari carantine la Giurgiu și Brăila, care primesc convoaie considerabile de mărfuri și călători.

2. Alte șase stabilimente de ordin secundar la: Turnu Severin, Cerneț, Calafat, Oltenița, Zimnicea și Călărași. Aici se primesc călători și mărfuri mici.

3. În sfârșit, trei birouri de schimb la Izvoarele⁷⁵, Bechet⁷⁶ și Gura Ialomiței⁷⁷, destinate pentru schimbul cotidian al locuitorilor de pe ambele maluri. Primele două feluri de stabilimente au medici numiți de protomedic.

Durata carantinelor pentru călători este de patru zile obișnuit, de opt zile dacă ciuma este dincolo de Balcani, de 16 dacă este în apropiere. În ceea ce privește mărfurile, nu face carantină caviarul; stofele și țesăturile stau 16 zile; 24 de zile, produsele din piele; 42 de zile baloturile de lână și bumbac.

Cea mai importantă carantină de pe Dunăre mi s-a părut a fi cea din Galați, care arată mai bine decât cele din Țara Românească. Are 32 de camere, dintre care 8 mobilate. Cea din Brăila este întinsă, iată tot ceea ce se poate spune despre ea.

Comitetul carantinelor este compus din inspector numit de domn, în acord cu consulul Rusiei, un vice-inspector și un protomedic.

Pentru a asigura serviciul carantinelor se află dispuse pe o lungime de 150 de ore, 217 pichete. Fiecare pichet are doi soldați și șase grăniceri, aleși dintre locuitorii satelor riverane.

Rusia a introdus această măsură în scopuri mai mult politice și nu scapă nici un moment de a-i lauda foloasele. Astfel, în 1839, în urma unor cazuri izolate de ciumă din Bulgaria a răspândit zvonul unei epidemii, iar Țara Românească a scăpat de ea numai datorită cordonului sanitar [...] De când principatele se bucură de dulceața protectoratului rus, țărani români, atunci când pot, se refugiază, trecând în regiunile sultanului [...] Stabilirea acestui cordon sanitar are scopul de a împiedica depopularea provinciei. Următorul fapt vine să argumenteze această afirmație. La început grănicerii erau aleși dintre țărani riverani; dar aceștia în

⁷⁵ *Izvoarele*, com., jud. Mehedinți.

⁷⁶ *Bechet*, comună din jud. Dolj.

⁷⁷ *Gura Ialomitcy*, sat jud. Ialomița.

curând au început să fugă peste graniță, folosind barca pichetului, luându-i și pe soldați cu ei. De atunci paza graniței este încredințată numai bărbaților însurați mai puțin expuși emigrării, reținuți în țară de legăturile de familie [...]

XVI. *Spitale*. București are trei spitale civile: Colțea⁷⁸, Filantropia⁷⁹, Brâncoveanu⁸⁰. Au în totalitate 60–80 de paturi, câte un medic și un bărbier. Există un ospiciu numit al copiilor găsiți sau maternitatea. În apropierea orașului se găsesc alte două spitale civile: Pantelimon⁸¹ și Mărcuța⁸². Ultimul este destinat bolnavilor mintali. Nebunii sunt amestecați, bărbați cu femei, copii cu bătrâni, într-o stare de semi-nuditate și o mizerie înspăimântătoare. Biciul rezolvă toate problemele acestor bolnavi. Am văzut la Câmpulung o tânără femeie nebună, dintr-o familie bogată, care era legată de picior de un arbore și lăsată afară zi și noapte în privirile și batjocura trecătorilor. În fața acestui spectacol emoționant nimeni nu a fost înduișat. Lucrul era normal și nici o vorbă de indignare nu a fost rostită de boieri, care par civilizați pentru că ne citesc romanele, ascultă muzică italiană sau se îmbracă după moda noastră. Marile familii își închid nebunii în spitale și mi-a fost permis să văd uni dintre ei.

Stabilimentul de la Dudești era altădată destinat ciумаților.

Aproape toate orașele au spitale civile, dar multe dintre ele sunt închise, iar fondurile deturnate. Cele care sunt deschise au un aspect mizer. În cele mai multe bandajele sau feșele sunt obiecte de lux, fiind înlocuite de fân, frunze [...]

XVII. *Medicii militari*. În afara medicilor civili din orașe, județe, carantine și spitale la care trebuie adăugați alți câțiva pentru serviciul în închisori și saline, principatul are un medic inspector pentru sănătatea armatei și trei medici de regiment atașați spitalelor militare din București, Craiova și Brăila. Spitalele din Turnu Severin, Giurgiu și Călărași, destinate tot armatei, sunt deservite de medicii din carantine. Nu este întotdeauna ușor să intri în așezămintele spitalicești române [...]

XVIII. *Școli și literatura medicală*. Există odată la spitalul Colțea o mică școală de anatomie și de mică chirurgie destinată bărbierilor sau chirurgilor bărbați. Un tânăr român, doctorul Kretzulescu⁸³, ce făcea parte dintr-o mare familie boierească, a trecut peste prejudecățile familiei și a studiat medicina. A fost cel dintâi care a avut acest curaj. Primind titlul de medic la Paris, s-a întors și a scris un *Manual de anatomie descriptivă*⁸⁴, având drept modele scrierile lui Lauth⁸⁵ și ale profesorului Cruveilhier⁸⁶. Această scriere, singura care a apărut până acum în această țară despre științele medicale, a fost făcută pentru a sprijini învățământul de

⁷⁸ *Colțea*. spital înființat de spătarul Mihail Cantacuzino în 1704, vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Editura Academiei RPR. 1961, p. 135.

⁷⁹ *Philantropie*. spital înființat din inițiativa dr. Constantin Caracșa la începutul secolului al XIX-lea, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p.140.

⁸⁰ *Brancovanu*. spital înființat în 1835 din inițiativa Saftei Brâncoveanu, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 141.

⁸¹ *Pantelimon*. spital înființat în 1750, reconstruit în 1817. Nicolae Stoicescu. *op. cit.*, p. 137.

⁸² *Mărcuța*. spital înființat în 1820 lângă mănăstirea cu același nume.

⁸³ Nicolae Kretzulescu (1812–1900), medic, om politic român.

⁸⁴ *Manual de anatomie descriptivă* de Kretzulescu, București, 1943. (n. a).

⁸⁵ Ernst Lauth (1803–1837), medic german.

⁸⁶ Jean Cruveilhier (1791–1874), medic francez.

la Colțea. Din nefericire, tânărul nostru confrate nu a fost urmat, pentru că guvernul a interzis disecțiile. Ceea ce este permis la Constantinopol nu este permis în București. Nu se fac disecții în Țara Românească mi s-a răspuns atunci, când prin intermediul consulatului am încercat să fac câteva autopsii, pentru a completa istoricul acelor boli care curmă, în decursul a trei sau patru ani, viața celor condamnați la ocnă pe viață.

Ospiciul maternității are o școală pentru moașe. Am asistat la examenul final al acestora, care s-a desfășurat solemn. Între alte manevre recomandate de profesor, este una pe care o voi cita pentru a vedea ce cunoștințe sunt învățate acolo! Manevra constă în a pune mâna, în timpul nașterii, pe burta femeii, deasupra uterului și de a împinge cu toată forța în intervalul dintre contracții, pentru a evita ridicarea fătului și a placentei. Grație acestei manevre fătul nu pierde teren și nașterea se face mai ușor!

Retribuția medicilor variază între cinci mii și 1 500 de franci, cea mai modestă. Este destul de ridicată, dar de cele mai multe ori clientul nu cere nimic. La București, unde se găsesc mulți străini și consuli, boierii își plătesc adesea medicul personal nu de nevoie ci doar de ostentație. În afară de aceasta, în orașele românești îngrijirile medicale nu sunt plătite [...]

XIX. *Tabloul nașterilor, bolilor și deceselor.* Grație comisiei doftoricești, avem pentru fiecare an cifra exactă a morților și maladiilor din București.

	1840	1841	1842	1843
Caz de boală	44 581	42 066	39 220	37 358
Decese	3 699	3 773	3 091	3 410
Vindecări	40 361	37 514	35 322	33 313
Rămăși în tratament	551	779	737	635
Nașteri declarate	2 376	2 719	2 685	2 606

Acest tablou cuprinde cifre mult sub numărul real, pentru că evreii, grecii, țigani și armeni nu declară copii născuți.

Se cunosc de asemenea, pentru județe cifrele exacte pentru decese și boli, pentru că fiecare sat este obligat duminică să trimită în capitala județului un raport, care cuprinde toate evenimentele ce s-au întâmplat în săptămâna respectivă: boli, mortalitate, epizootie, incendii etc.

Astfel în principat, la o populație de 2 000 000 locuitori, fără București, avem următoarele cifre:

	1840	1841	1842	1843
Caz de boală	56 214	55 873	53 451	75 491
Decese	29 258	30 791	29 778	29 448
Vindecări	24 745	23 159	21 765	29 019
Rămăși în tratament	2 211	1 923	1 908	2 024
Nașteri declarate	28 694	39 198	30 475	30 847

Țăranii nu declară decât cazurile grave de boală și nu beneficiază de niciun ajutor medical; ceea ce explică cifra mare a mortalității.

Tabloul nașterilor este aici foarte exact. Iată un tablou foarte interesant asupra mișcării populației Moldovei în 1840:

Pentru creștini:

Nașteri		Căsătorii	Decese	
Ortodocși	21 867 b. 11 796	7 963	13 285	b. 7 243
	f. 10 071			f. 6 042
Catolici	1838 b. 963	310	1.329	b. 697
	f. 875			f. 632
Armeni	155 b. 78	66	121	b. 70
	f. 77			f. 51
Evrei	1.011 b. 571	360	632	b. 363
	f. 440			f. 269

Acest tablou ne dă 24 871 de nașteri, 8 899 de căsătorii și 15 367 de decese în timpul unui an la o populație de 1 200 000 de locuitori.

XX. *Boli.* Cercetarea bolilor copilăriei nu mi-a lăsat nimic important de semnalat. Mai frecventă decât în celelalte țări mi-au părut convulsiile, boala copiilor. Numeroasele plăgi de-a lungul coloanei vertebrale sunt caracteristice acesteia. În timpul marilor călduri și în special în regiunile unde vântul este oprit de înălțimi și nu înprosătează păturile atmosferice și lasă să persiste miasmele, apare o boală caracterizată de febră intermitentă, diaree severă și vărsături continue, care are un final tragic în special pentru copii de patru-cinci ani [...]

Un ducat pus sub căciulița copilului, o bucată de pământ luat de la pantof și pus pe fruntea lui, o panglică bleu în jurul gâtului, culoarea onoarei la turci, sunt remedii folosite de mame pentru a ocroti pruncii de vrăji, ochi răi.

Cloranemia, palpitațiile nervoase, maladia inimii la elevi sunt boli rare [...]

Endemo-epidemiile din țările calde și mlăștinoase, febrele biliare, dizenteriiile sunt foarte frecvente.

Cazurile de reumatism acut datorat locuințelor umede și frigului nopții se tratează cu sângerări și purgații. Calmantele nu sunt niciodată asociate acestor practici, pentru că opiumul cel mai important dintre ele este interzis în aproape toate bolile. Nu se au în vedere decât simptomele inflamatorii nu și cele nervoase. Astfel reumatismul, învelișului creierului și cel al inimii, metastazele sunt mai frecvente decât în alte părți. Pudra de Dower la care se adaugă 1/10 de digitalină pulbere, mi s-au părut remedii excelente pentru persoanele care fuseseră tratate până atunci cu sângerări și purgative. Împotriva durerilor reumatice ușoare se făceau frecții cu o flanelă impregnată de vapori de ambră arsă sau se recomanda baia turcească atât de puțin utilizată, care este un remediu eficace pentru multe maladii. Reumatismul cronic, endopericardita reumatismală, ale cărei cauze erau considerate a fi hemoroizii sunt încă tratate după principiul medicinei stercorale. Se face apel la apele sărate purgative, la apa de Marienbad⁸⁷, foarte cunoscută pentru proprietățile sale antihemoroidale.

⁸⁷ Numele german al localității Marianske Lazne din regiunea Karlovy Vary, renumită pentru izvoarele sale curative. Orașul a devenit cunoscut și datorită faptului că, de-a lungul timpului, personalități ca: Goethe, Chopin, Wagner sau capete încoronate ca: Friedrich de Savoia, regele Eduard al VII-lea al Marii Britani, țarul Nicolae al II-lea sau împăratul Franz Josef, veneau anual la tratament și odihnă.

Hemoroizii, foarte frecvenți în Orient, datorită vieții sedentare, joacă un mare rol în patogenia orientală, rol exagerat adesea. Astfel simpla pronunțare a cuvântului hemoroid, este un puternic argument când un bolnav cere un remediu pentru orice boală [...]

Bolile de piele, erupțiile furunculoase sunt frecvente, iar pecinginea este comună mai ales în rândul evreilor.

Foarte întâlnită este îngustarea uretrei. Tratamentul acesteia prin dilatare poate cauza febră uretrală, care obligă la încetarea manevrei. Piatra la rinichi este destul de rară.

Bătrânii mor toți de apoplexie sau din cauza afecțiunilor cardiace datorate reumatismelor sau hidropiziei consecutive, a hipertrofiei ficatului și a splinei, rezultatul febrei intermitente pe durată lungă.

Pubertatea se instalează normal la tinerele fete. Cloroza și varietățile numeroase de amenoree și de dismenoree sunt boli rare grație precocității raporturilor sexuale și din cauza absenței oboselii sau a condițiilor insalubre în mijlocul cărora trăiesc o parte însemnată a lucrătoarelor noastre din orașe. Ocupațiile pe care trebuie să le îndeplinească o tânără română nu sunt solicitante. Toată osteneala lor este de a se face plăcute [...]

Constipația este destul de cunoscută printre femei, cărora binefacerile seringii clasice le sunt necunoscute.

Isteria, leucoreea, ulcerările colului uterin sunt frecvente, iar exemplele de cancer la sân și de uter sunt cunoscute.

O maladie răspândită și care a avut în anul 1846 caracter de epidemie este ovarita simplă sau blenoragică cu complicații frecvente de nevralgie [...]

Avorturile sunt provocate fără scrupule. Nașterile, care sunt grăbite de p. 191 folosirea unor canele sau prin manevre descrise mai sus, sunt în general finalizate fericit. Nu reclamă decât rareori intervenția medicului. Sunt urmate adesea de prolaps uterin datorat manevrelor iraționale.

Copilul este înfășat în primul an de viață și nu are libertate să se miște. Pudra de cafea cicatrizează rana provocată de căderea buricului.

Infanticidul, atât de rar în Orient în rândul populației musulmane, se întâlnește în Țara Românească, iar apele râurilor aflate în apropierea anumitor așezăminte acoperă multe secrete oribile.

Doicile în casele boierilor sunt în general țigănci. Mamele, care nu vor să-și alăpteze copii și sunt multe, se fâlesc cu el la sân în primele patruzeci de zile. La sfârșitul acestei perioade ele iau *arcanum duplicotum*⁸⁸, medicament considerat de medicii din țară ca un panaceu universal împotriva lactației.

Țăranii de pe câmpiile apropiate Dunării sunt expuși bolilor endemice, din cauza mirosurilor emanate de mlaștini și din cauza căldurii. Locuitorii văilor înguste de la munte prezintă trăsăturile unor boli legate de hipertrofia glandei tiroide [...]

În timpul anotimpului rece, degerăturile nasului, urechilor, obrazilor, ale extremităților în general, sunt frecvente. Freștiile cu zăpadă mai întâi, apoi cu grăsime de pasăre pentru a preveni crăparea pielii sunt remedii obișnuite [...]

⁸⁸ Sulfat de potasiu.

Se știe că turbarea este puțin frecventă în Orient. Constantinopol este imun la acest flagel, în ciuda numărului mare de câini care locuiesc acolo. Totuși aceste afirmații nu sunt într-un totu exacte [...] În Țara Românească cazurile de turbare sunt frecvente. În anul 1846, 17 persoane dintr-o comună au fost mușcate de lupi turbați, protomedicul prevenit s-a dus acolo [...] Preoții sunt adeseori chemați de țărani pentru a-i trata contra turbării [...] Pentru a preveni extinderea turbării, ȧiganii sunt însărcinați cu prinderea câinilor în timpul verii. Se numesc hingheri și merg pe străzile orașelor, doi câte doi, la o oarecare distanță unul de celălalt. Cel care este în față are un baston gros și trage după el un animal vânat, pentru a atrage câinii, metoda se practică în Crimeea. În curând câinii se arată urlând, când se apropie destul, sunt încercuți de al doilea țigan, înarmat cu un cârlig mare [...]

După ce am cercetat bolile în funcție de vârstă, sexe, climat, să ne îndreptăm atenția asupra celor provocate de regimul alimentar.

Se reproșează porumbului, care constituie baza alimentației românilor, că provoacă diaree, dizenterie, deranjamente stomacale și moliciunea mușchilor. Toate aceste boli se observă în principate, dar și în majoritatea regiunilor mlăștinoase. Este acuzat apoi porumbul de a provoca pelagra, să vedem dacă această acuzație este fondată [...] Boala copiilor este răspândită în principate, unde alimentul de bază este porumbul [...] Cel care are această boală este numit *posedat de iele*, adică de zâne. În toți anii, cu șase săptămâni înaintea Paștelui trupe de călușari, care sunt un fel de amintire a preoților din vechime, străbat orașele și satele și dansează jocuri războinice, bărbații înarmați cu săbii, iar femeile cu cuțite. Aceștia încearcă să-i vindece pe cei atinși de boală, făcându-i să danseze alături de ei. În 1846, una dintre aceste bande a vrut să vindece un epileptic. Atât l-au pus să danseze pentru a scoate zânele din el, încât nenorocitul și-a dat duhul după 24 de ore. Iată că epilepsia se manifestă și în țările unde se mănâncă porumb. Să trecem la pelagră. Mă aflu în Țara Românească când a apărut studiul domnului Théophile Roussel⁸⁹, ce considera porumbul ca o cauză a pelagrei. Aflându-mă pe un teren favorabil, mi-am început imediat cercetările.

Pelagra boală necunoscută la noi, care s-a manifestat în 1818, destul de frecvent în Asturia și Lombardia încă de acum un secol, s-a manifestat în aceste regiuni după folosirea porumbului în alimentație [...] Însă cauza acestei boli nu este numai folosirea porumbului. Am văzut bolnavi în spitalele pariziene, care nu consumaseră niciodată porumb. Grăul din Turcia, care a fost introdus în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino⁹⁰, binefacere care i-a adus porecla de *providența țăranilor*, a devenit de atunci alimentul de bază al tuturor claselor societății și totuși pelagra era încă necunoscută în țară. Am vizitat mai multe orașe și sate din Țara Românească și am întrebat locuitorii și medicii. Nu am observat nici un caz de această boală. De ce nu se manifestă și aici? [...] Cauza lipsei acestei boli se datorează în opinia mea unei coaceri foarte bune a grânelor grație căldurilor mari din timpul verii. Apoi contează foarte mult cum sunt construite hambarele, uscătoriile folosite în aceste regiuni.

⁸⁹ Théophile Roussel (1816–1903), medic și om politic francez.

⁹⁰ Șerban Cantacuzino, domn al Țării Românești (1678–1688).

Eram pe punctul de a mă întoarce în Franța, când am primit vizita prințesei moldovene Cantacuzino Ghica, care a venit să mă vadă la București, pentru fiica sa, care primea îngrijirile mele. Mi-a spus că pe moșia sa de la Mihăileni⁹¹ și în alte părți ale Moldovei a izbucnit o boală nouă, numită lepra epidemică și care avea următoarele simptome: înroșirea și umflarea mâinilor și picioarelor, apoi descuamarea, diareea, hidropizia, delirul și moartea. Pentru că mă aflu chiar pe punctul de a pleca, nu am făcut cele 25 de leghe până la punctul epidemiei, dar l-am rugat pe consulul nostru din Iași să-mi trimită informații legate de aceasta. Izbucnirea evenimentelor din 1848 m-a împiedicat să primesc aceste informații [...]

Bolile venerice. Bolile de acest tip sunt foarte frecvente în aceste regiuni și p. 199 sunt numite boli lumești [...]. Chiar din primele mele zile la București am fost chemat într-o casă, unde o tânără doamnă mi-a spus de față cu două domnișoare, surorile ei și mai mulți boieri că m-a chemat pentru a mă consulta în privința unei scurgeri pe care o țigancă i-a dat-o fiului său. Am crezut că am înțeles prost și am cerut să văd bolnavii. Copilul avea cinci ani, iar țigancă opt; și unul și celălalt avea o blenoragie clasică [...]. Am citat acest exemplu pentru a arăta frecvența bolilor și relaxarea cu care se vorbește despre ele. Când întrebam un bolnav despre antecedentele sale sifilitice, nu putea să-și amintească primele scurgeri și plăgi. Am întâlnit pe stradă țigani, băieți și fete, de șase-șapte ani, complet nuzi și care aveau totuși semnele bolilor.

Am văzut în centrul Bucureștiului, în piața Brâncoveanu, în fața palatului domnitorului, un țigan de șapte-opt ani așezat deasupra unei grămezi de gunoi, unde își fuma pipa, era gol complet, atitudine care nu stânjenea pe nimeni într-o țară, unde bărbați și femei goale se scăldau împreună în Dâmbovița, sub ochii tuturor[...] O afecțiune frecventă a femeilor este ovarita blenoragică. Spitalele sunt populate numai de către sifilitici, printre care se află și numeroși preoți. Se recunosc după comportamentul lor în fața medicilor, nu se descoperă înaintea acestora.

Cu excepția orașului Târgu Jiu, unde domnul prefect Radu Rosetti m-a informat că va construi un dispensar pentru fetele publice, nu cunosc nici o altă măsură de a diminua efectele dezastruoase ale sifilisului. Cele mai cunoscute remedii sunt apa neagră fagedenică, mercurul solubil a lui Hahnemann⁹², lemnele sudorifice. Femeile bătrâne tratează adesea aceste boli și cunosc un medic din București, care le trimite cazurile sale de boli venerice. Ele cunosc sublimatul și îl pun în componența multor pomezi [...]

Frigurile intermitente. Imensele câmpii ale principatelor formate din aluviuni, așa cum am arătat, sunt supuse numeroaselor inundații provocate de barajele morilor de apă sau de apele Dunării, care se întinde de la Cerna la Prut pe o lungime de 150 de leghe. Aceste aluviuni înconjoară în anumite perioade toate așezările, cum este Giurgiu. Cele două orașe, cele mai importante din principate, Galați și Brăila sunt, de asemenea, și cele mai nesănătoase din cauza vecinătății mlaștinilor, care sunt numeroase în întreaga țară, dar în special aici sunt foarte întinse și formate de inundațiile Prutului, Siretului, Dunării [...]

⁹¹ *Michailéni*, sat. com. în jud. Botoșani.

⁹² Christian Friedrich Samuel Hahnemann (1755–1843), medic, scriitor și traducător german, creatorul homeopatiei.

Frigurile intermitente simple. Accesul de febră domnește tot timpul în principate. Dintre toate bolile, aceasta este cea mai răspândită, lucru ce rezultă și din cifra totală a afecțiunilor cronice. Nu există străin să nu plătească tribut acestei maladii, după o scurtă ședere în principate [...]

p. 200 Acestor friguri intermitente le datorăm folosirea pelinului și a blănurilor, cu care boierii se înfășoară atât vara cât și iarna, în oraș, în dormitor, la vânătoare etc.

În timpul verii și a toamnei anului 1847 am călătorit în Țara Românească, în Banat, în Moldova de la Cerna la Prut, până în Basarabia și peste tot am întâlnit un număr mare de bolnavi de friguri. În Colentina, la o populație compusă din 80 de familii, numai zece persoane nu erau atinse de boală. La 60 de leghe distanță de acolo, în apropiere de orașul Caracal, unul dintre surugii mei s-au îmbolnăvit de friguri și nu am găsit pe nimeni să-l înlocuiască, toți erau bolnavi.

Pentru a dovedi frecvența neobișnuită a bolii, voi prezenta pe scurt observațiile făcute în timpul călătoriei mele:

1. Cuvântul febră în toate limbile antice exprimă o căldură neobișnuită. În limba română are înțeles de frig, ceea ce dovedește senzația dată de boala aceasta frecventă printre români. Ei folosesc termeni de a avea friguri în căldură, pentru a desemna ceea ce noi numim simplu febră.

2. În română, febra nu are singular, deoarece boala are mai multe accese, de aceea apare termenul de friguri [...]

Frigurile pernicioase. Accesul de friguri, în afară de frecvența sa are și un aspect pernicios. În ajutorul acestor aserțiuni mă folosesc de observațiile mele.

Aceste afecțiuni grave în București și în interiorul țării sunt mortale în Galați și Brăila orașe înconjurate de imense bălți și mlaștini. Aceste boli, redutabile printre marinari, care le numesc ciuma Dunării sau friguri de Galați, au făcut atât de multe victime printre marinarii britanici, încât autoritățile engleze au vrut să construiască un spital pentru supușii lor. Aceste friguri sunt comune și Bulgariei, Serbiei, Banatului. Ele au fost cauza abandonării orașului Milanovac⁹³, oraș fondat nu demult de către prințul Miloș⁹⁴, pe malul sârb al Dunării, care nu este decât un burg mizer. Este cauza care a dat principatelor renumele de teritoriu nesănătos alungând pe toți călătorii, în ciuda bogățiilor, a diversității de obiceiuri, al spectacolului maiestos al pelerinajului la mănăstirile risipite pe culmile Carpaților, în ciuda interesului politic pe care îl are acest teritoriu.

Frigurile pernicioase au câteodată caracter de epidemie pe malurile Dunării. Avansează în interior, iar numărul victimelor este atât de mare, încât boierii și negustorii părăsesc orașele și se refugiază în mănăstiri, fugind din fața flagelului. Tifosul din Orient, o veritabilă ciumă, a devastat destul de des aceste regiuni și este acuzat pe nedrept, spun victimele acestor friguri pernicioase.

Frigurile de la Dunăre au manifestări înșelătoare. Durerile de cap și dizenteria, le complică adesea. Bolnavii nu acuză decât simple deranjamente sau se cred victime ale insolației. Pe de altă parte, în timpul acestei boli am întâlnit pe țărmurile Dunării și în principal în orașele și satele compuse din bordeie, cazuri de

⁹³ *Milano-Watchts*, azi Milanovac Donji, oraș în Serbia.

⁹⁴ Miloș Obrenovic (1780–1860), prinț al Serbiei (1815–1839; 1858 1860).

hava vuruşu, care se întâlnesc mai des între Galați și Brăila, după ce a fost construită acolo o mare manufactură englezească de carne conservată, pentru uzul marinei engleze⁹⁵.

Antagonismul. Este de remarcat antagonismul care există între locurile p. 277 mlăștinoase și ftizie sau tifos [...] Am observat că febra tifoidă o aveau străinii sau soldații, locuitori ai muntelui, acolo unde frigurile intermitente sunt mai puțin frecvente. Tifosul, dimpotrivă a făcut mari ravagii în închisoarea de la București și în cartierul vecin, locuit de evrei. În trei ani, trei medici au murit pentru că au îngrijit pușcăriași din aceea închisoare. Din fericire, închisoarea a fost arsă în incendiul din 1847 și acest focar de infecție a fost distrus [...]

Ftizia este destul de rară în această provincie, mai ales în regiunile sudice. Însă persoanele care au predispoziții și manifestă primele simptome, au toate șansele ca boala să progreseze rapid [...]

Perioada de gestație a frigurilor intermitente. De obicei frigurile se manifestă primăvara la persoanele care au locuit un anumit timp în regiuni mlăștinoase [...]

Inflamațiile: Unul dintre efectele frigurilor este și inflamația ficatului [...] Hipertrofia ficatului capătă în principate proporții deosebite.

Profilaxia. Poate cel mai la îndemână mijloc de a preveni îmbolnăvirea de friguri este îmbrăcăminte caldă [...] Pentru că am fost îmbrăcat în blănuri pe perioada călătoriei mele în aceste regiuni, am fost protejat de boală. O alimentație sănătoasă și folosirea constantă a ceaiului și cafelei sunt de ajutor [...]

XXI. Tratamente. Nu voi cita aici toate metodele absurde, practicile superstițioase, talismanele, folosite în popor pentru a face să dispară bolile. Spun numai că țiganii fac descântece pentru ca frigurile să treacă din corpul omului în cel al unui animal sau într-un obiect, precum piatra, redând boala „mamei care a adus-o pe lume”, după una dintre expresiile favorite [...] Vând bucăți de bumbac sau legături, care se pun la gât sau la mână ca brățări. Acestea au din loc în loc noduri și te pot proteja de boli etc.

Obiceiul acestor legături, numite *baghe* în turcă, este generalizat, nu numai atunci când ești bolnav, dar și când ai o stare de sănătate perfectă. Astfel, mai ales în înalta societate, se face la început de martie între rude și cunoscuți un schimb de cordoane din argint și mătase roșie, de care atâră un ban de aur sau argint. Se numește mărtișor sau Micul Marte. Pentru calitățile sale tămăduitoare trebuie pus pe figură, crini și trandafiri, // culorile care se păstrează. Se poartă la piept două p. 228 luni, pentru a fi îngropat apoi sub un trandafir, la 1 mai.

Este inutil să spun că cel mai bun remediu este chinina [...] Când frigurile sunt în faza finală sau sunt prelungite, negustorii și micii boieri se duc, pentru a schimba apa, la Pitești, Ploiești, Târgoviște [...] Câtiva se duc la izvoarele

⁹⁵ Am găsit într-un jurnal medical, chiar în timp ce aceste rânduri urmau să apară, un articol asupra spitalelor turcești, care confirmă ceea ce am afirmat de multe ori despre insalubritatea bordeielor. „De la 11 la 24 ianuarie, jumătate din răniții turci de la Dunăre. au fost bolnavi de tifos și erizipel. De ambele părți, și rușii și turcii sunt prost cantonați. Experiența condamnă locuințele subterane, care furnizează de două ori mai multe boli decât corturile”. Dacă în mijlocul iernii aceste locuințe sunt atât de periculoase. atunci în timpul epidemiilor de friguri periculoase putem prevedea dinainte soarta celor care le vor locui (n. a.).

feruginoase din Călimănești⁹⁶. Marii boieri se duc mai departe, fie la apele minerale de la Borsec⁹⁷, fie la izvoarele sărate de la Ems⁹⁸ sau Carlsbad⁹⁹.

Măsuri de igienă. Pentru a asana principatele și a distruge cuiburile de infecție, trebuie oprite morile de apă care se găsesc pe toate râurile. Ele provoacă inundațiile și schimbarea cursurilor naturale de apă. Regulamentul organic prevede distrugerea lor. Nu trebuie decât să se respecte prevederile.

În primele momente ale sejurului meu în principate am fost consultat asupra măsurilor de igienă care trebuie să se ia, pentru asanarea regiunii. Am răspuns că este foarte simplu, având în vedere existența numeroaselor izvoare ce străbat țara [...] Deja, de la plecarea mea din București a fost asanată balta Cișmigiu. Această lucrare, ca toate celelalte care aveau drept scop înfrumusețarea orașului: pavarea ulițelor, construirea fântânilor, crearea grădinii de la șosea, au adus rezultate bune și pentru sănătatea publică. Când vor fi vizibile, se va asana și balta Craioviței cu ajutorul Jiului. La fel și Colentina, mlaștină situată în Nordul capitalei va fi desființată [...]

Au fost construite în Galați, Brăila, Giurgiu diguri, pentru a fi puse la adăpost în fața inundațiilor. Aceste construcții făcute din rațiuni economice au influențat în bine și sănătatea publică [...]

Fiecare sat are în apropierea sa una sau mai multe bălți largi, puțin adânci și pline de noroi, în care se bălăcesc toată ziua o mulțime de animale domestice și unde vitele își fac siesta zilnică. Sub soarele verii, acestea seacă, iar noroaiele și mizeriile de la fundul lor se descompun și emană miasme otrăvitoare. Un mijloc simplu este de a săpa în adâncime aceste bălți, pentru a le restrânge suprafața și a seca mai repede, apoi plantarea arborilor, pentru a tempera prin răcoarea lor razele soarelui și a împiedica răspândirea mirosurilor [...]

p. 231 *Gușa.* Dacă în câmpiile Țării Românești găsim frigurile intermitente sau pe cele periculoase, în regiunile muntoase găsim gușați și cretini [...] Gușa se întâlnește frecvent în județele Gorj, Argeș, Vâlcea, Muscel, iar unele sate chiar se numesc satul gușatilor. Satul Mușetești¹⁰⁰, aflat pe râul Vâlsan¹⁰¹, în județul Argeș, poartă numele de *satul gușatilor*¹⁰², datorită numărului mare de gușați, pe care i-am putut și eu vedea la sărbătoarea din 11 iulie, de Sfinții Petru și Pavel [...] Rezultă din observațiile făcute de mine, că gușa poate fi întâlnită întotdeauna acolo unde aerul nu este înprospătat de vânturi și razele soarelui pătrund cu greutate [...] Călimănești poate fi un argument viabil în acest sens.

p. 232 Această localitate se află în Oltenia, pe malul drept al Oltului. Are două părți distincte separate de un drum de un sfert de oră de mers. Prima parte, cea mai mare este așezată la sud, pe o colină [...] // este luminată mereu de razele soarelui. Cealaltă parte, nordică, este înconjurată de munți, se află într-o vale îngustă [...]

⁹⁶ *Calimanechti*, oraș în jud. Vâlcea.

⁹⁷ *Borzeck*, oraș în jud. Harghita.

⁹⁸ Oraș în Germania.

⁹⁹ Denumirea germană a renumitei localități din Cehia, Carlovy Vary.

¹⁰⁰ *Mouchetesti*, sat, com. jud. Argeș.

¹⁰¹ *Vursant*.

¹⁰² *Gouchatcilor*.

Prima parte, locuită de 300 de familii nu are nici un caz de gușă, în timp ce a doua, locuită de 25 de familii, o treime din acestea, sunt bolnave. Acest lucru este și mai interesant când voi adăuga că între cele două părți nu există legături de familie [...]

În general nu se cunoaște un remediu pentru această boală. Totuși există la Olănești ape minerale frecventate de un număr mare de gușați [...]

p. 239

Studiu asupra condamnaților la ocna. Am spus-o la începutul studiului că Țara Românească are multe mine de sare gemă. Rocile sunt tăiate și extrase de către condamnați și așa-numiți ciocănași sau tăietori liberi, care trăiesc în Ocna și Telega, sate forțate să dea administratorilor de saline, brațe de muncă pentru transportul sării, dar și pentru tăierea ei, atunci când numărul condamnaților este insuficient. Aceștia din urmă se împart în condamnații temporari și cei pe viață. Primii coboară în mine dimineața și se întorc seara, ceilalți stau permanent în saline.

Doritor să cunosc condițiile în care stau acești condamnați, cât și muncitorii din Ocna și Telega precum și afecțiunile lor particulare, am fost în cursul anului 1847 în aceste două localități, aflate prima la 25 de leghe de București, iar a doua la 60 de leghe distanță.

Telega este situată într-o vale îngustă, dar lungă [...] În vecinătate se află ape sulfuroase, un mare număr de izvoare și petrol. Ocna se află la poalele unei vâlcele [...]

Sarea este tăiată în bolovani sau cuburi cu o greutate de 180–250 de kilograme. Se extrag și se împart la gura puțurilor din salină, iar praful și celelalte gunoaie se strâng în coline mari de sare și sunt dizolvate de acțiunea apelor de ploaie [...]

În timpul vizitei mele la Telega erau acolo 200 de ocnași, 80 temporari și 120 condamnați pe viață. Am găsit o garnizoană de 92 de soldați și 200 de familii libere. La Ocna am numărat 179 de condamnați pentru o anumită perioadă, 183 de militari și 250 de familii libere.

Am examinat cu atenție pe condamnați, am pus întrebări soldaților și am strâns de la populație cât mai multe informații. În ciuda pericolelor și a dificultăților fără număr, am reușit să cobor suspendat pe un bușean legat de un cablu, prin unul dintre puțurile salinei. Acestea au o adâncime care variază de la 100 la 200 de metri. Acolo, am putut să examinez mai bine pe condamnații pe viață, foarte surprinși de vizita mea și spre uimirea mea destul de liniștiți¹⁰³ [...]

Fiecare categorie de condamnați are o mină specială. Tăietorii liberi lucrează împreună cu cei condamnați temporar. Se taie piatră în fiecare zi, cu excepția duminicilor și a zilelor de sărbătoare. Sâmbăta se extrag bolovanii și deșeurile.

Interiorul salinei este asemănător cu cel al unei carafe pântecoase. Este întunecos și nu pătrunde nici o rază de soare. Fiecare minier are o lumânare. Temperatura pare a fi constantă: 12, 50 grade Celsius [...]

Condamnații au picioarele legate de cătușe, care au un lanț lung de 75 cm. // p. 240

Hrana lor este compusă din 300 grame de carne în fiecare zi de muncă și 240 în celelalte zile, 1 200 grame de mămăligă. În plus li se dă zilnic și jumătate de

¹⁰³ Dreptul de a vizita minele nu îl au decât boierii, dar nu îl revendică niciodată. Coborârea în mină, care se aseamănă cu cea din *Infern* i-a părut atât de periculoasă unui inginer german, care fusese chemat de guvernul român pentru a aplica un sistem mai bun de exploatare a sării, încât acesta nu a avut curaj să coboare. S-a întors în țara sa, renunțând la misiunea care îi fusese încredințată (n. a).

kilogram de oțet pentru ciorba a 30 de oameni. Regimul soldaților este aproape același, cu excepția oțetului. Alimentul de bază al tăietorilor liberi este mămăliga.

Condamnații pe timp limitat se culcă cu picioarele legate pe niște priciuri în închisoarea de la suprafață, cei condamnați pe viață dorm pe niște împletituri de paie în salină, de-a lungul pereților [...]

Țăranii din Telega și Ocna sunt în general sănătoși și viguroși. Nu au friguri ca ceilalți locuitori. Vecinătatea marilor depozite de sare, fie subterane, fie la suprafață, nu pare a avea nici o influență neplăcută asupra lor și pare chiar să-i protejeze împotriva unor afecțiuni. Scrofuloza este rară, iar holera din 1832, i-a ocolit [...]

Garnizoana din Telega de 92 de soldați avea 8 bolnavi, cea din Ocna 10 bolnavi din 283.

Cei 80 de condamnați pe o anumită perioadă din Telega aveau o stare bună de sănătate, cu excepția a patru ce acuza indispoziții ușoare. La fel și cei 179 din Ocna, unde nu am întâlnit decât un caz de gastro-enterocolită [...]

Examenul condamnaților la viață din Telega mi-a arătat un alt fel de adevăr. Dintre cei 120 de condamnați, 75 dintre ei au fost scoși din salină și lăsați să doarmă lângă condamnații temporari, din cauza stării de degradare a sănătății lor. Aveau o tuse seacă și continuă. Toți aveau senzația unei greutate ce le apăsa pe piept și a unei mâini care îi sufoca în gât. I-am ascultat și le-am găsit mult lichid la plămâni. Fața le era umflată, iar ochii ieșiți din orbite, pielea păroasă le era umedă. Mulți aveau gingiile sângerânde, plăgi violete pe membre și semnele unui scorbut avansat. Toți se aflau într-un grad avansat de hidropizie și erau în pragul agoniei. Dintre cei 45 care au rămas în salină, 32 aveau simptome ușoare [...]

Pentru că femeile nu sunt trimise în ocne, nu am putut să cercetez cum afectează bolile sexe diferite, dar am putut să fac observații asupra raselor. Astfel am observat că Țiganii au o rezistență mai mare decât românii [...]

Oroarea suferințelor îndurate de condamnați m-au impresionat atât de mult, încât într-un memoriu pe care l-am trimis guvernului la întoarcerea mea în Franța, am scris că este de dorit ca această pedeapsă să fie ștearsă din codul penal al țării. Pedeapsa cu moartea, aplicată imediat ar fi mai umană decât aceea agonie de trei sau patru ani [...] Se pare că rugămintea mea a fost ascultată [...] Generalul Omer pașa, care se afla în principate, i-a spus consulului nostru, care îi prezentase cererea
p. 251 mea, că munca forțată din ocne pentru condamnații pe viață a fost desființată [...]

Apele minerale. Cercetările pe care le-am făcut în scopuri științifice în aceste regiuni atât de ignorate de savanți cât și de călători, care abia așteaptă să fie cunoscute, mi-au permis să întâlnesc un mare număr de ape minerale, risipite pe întreaga suprafață a principatelor [...]

Județul Săcuieni¹⁰⁴ este cel mai bogat în astfel de izvoare, unde le întâlnim la Gornet¹⁰⁵, Brusturaș¹⁰⁶, Văleni¹⁰⁷, Aluniș¹⁰⁸, Boboci¹⁰⁹, Nehoiu¹¹⁰, Bâsca¹¹¹, Posești¹¹², Surani¹¹³ și Sibiciu¹¹⁴.

¹⁰⁴ Județ din Țara Românească desființat și împărțit între județele Prahova și Buzău.

¹⁰⁵ Com. jud. Prahova.

¹⁰⁶ Broustourasch

¹⁰⁷ Azi Vălenii de Munte, oraș jud. Prahova.

Județul Buzău are ape minerale la: Lopătari¹¹⁵, Mănăstirea¹¹⁶, Brăești¹¹⁷, Muntele Ivănețu¹¹⁸.

Județul Vâlcea ne oferă ape feruginoase la Călimănești. Județul Slănic Râmnic¹¹⁹ are ape la Măgura¹²⁰, iar Prahova la Telega și Breaza. Județul Dâmbovița are ape la Șerbăneasa¹²¹ și Rotunda¹²², iar Argeș la Bradu¹²³ și Olănești¹²⁴. În sfârșit județul Muscel are izvoare la Bughea¹²⁵. Am mai găsi în acest județ alte două izvoare fără nume. Unul sărat, la trei sferturi de oră la nord de Câmpulung¹²⁶, pe malurile Târgului¹²⁷. Al doilea, la două ore de mers din același oraș, dar spre vest. Este un izvor sulfuros și se află pe malurile Bruiei [...]

În afara acestor izvoare minerale, Țara Românească are petrol, în bazinele de apă sărată de la Telega și marele lac de natron¹²⁸ numit Balta Albă, asupra căruia merită să ne oprim puțin.

Moldova, mai săracă decât sora sa în izvoare minerale, are trei izvoare sărate la Slănic¹²⁹ și unul la Veluța¹³⁰; ape sulfuroase la Strunga¹³¹ și Fântânele¹³², un izvor feruginos la Borca¹³³ și acidulate la Hangu¹³⁴ și Șaru Dorna¹³⁵.

Cea mai mare parte a acestor izvoare nu sunt cunoscute decât de locuitorii din preajma lor [...] Există și ape minerale frecventate mai des, ca acelea care au lângă ele construite băi, cum sunt cele de la: Slănic în Moldova, Breaza, Călimănești, Șerbănești în Țara Românească [...]

Călimănești. Satul se află la poalele Carpaților, Țara Mărilor, drept al Oltului, în locul în care acest râu, mult timp reținut de munți, iese pentru a se arunca spre

⁸ Hounichtou. com., jud. Prahova

¹ Boboichi. sat. com. Jugureni. jud. Prahova.

¹ Nevoias. h. oraș. jud. Buzău.

¹¹¹ Bosca, azi în județul Buzău sunt două comune cu numele: Bâsca Chiojdului și Bâsca Rozilei.

¹ Posechti. sat. com., jud. Prahova.

¹ Soureni. com., sat. jud. Prahova.

¹ Sibichion. sat. com., jud. Buzău.

¹ Lopatir. sat. în componența orașului Pătârlagele jud. Buzău.

¹¹ Monasteru. com., jud. Buzău.

¹⁷ Braieshti. com. jud. Buzău.

¹⁸ Mont Ivanchiou.

¹⁹ Râmnicu Sărat, fost județ în Țara Românească.

¹²⁰ Magoura. com., jud. Buzău.

¹²¹ Șerbănești. sat. com. Valea Lungă. jud. Dâmbovița.

¹²² Rotunda, azi com. jud. Argeș.

¹²³ Brade. com., jud. Argeș.

¹²⁴ Olănești. azi oraș. jud. Vâlcea.

¹²⁵ Bughea, azi com. Bughea de Jos, jud. Argeș.

¹ Oraș. jud. Argeș.

¹²⁶ Afluent al Argeșului.

¹²⁸ Combinație naturală dintre carbonat de sodiu și bicarbonat de sodiu

¹²⁹ Slănic, azi orașul Slănic Moldova, jud. Buzău.

¹³⁰ Vaeloutza.

¹³¹ Strunga. com., jud. Iași.

¹³² Fontaneli. com. în jud. Suceava.

¹³³ Borca. com., jud. Neamț.

¹³⁴ Hangu. com., jud. Neamț.

¹³⁵ Țărau Dorna. com., jud. Suceava.

câmpiile țării. Această regiune se află la 190 km. de București, la patru ore de mers de la Râmnic, Romula romanilor, și șase ore de la Turnu Roșu, al lui Traian, de la frontiera austriacă. Este împărțit în două, așa cum am văzut mai sus, când am scris despre gușați.

Băile se compun din două cabane rustice, care, asemănătoare cu casele țăranilor, au acoperișul din paie și susținut de niște coloane din lemn, pentru a adăposti pe călători de ploaie și de căldură. Fiecare dintre ele are șase camere cu cabinet de baie propriu.

Izvoarele sunt în număr de trei [...] Cel mai apropiat izvorăște din fisurile pereților unei cavități săpată într-un bloc de calcar, care se află în mijlocul văii. Este o apă limpede, onctuoasă, cu miros de ouă clocite care are o temperatură de 15 grade, când cea a aerului era de 22 grade. În fiecare dimineață, aici se întâlnesc bolnavii, care vor să o bea [...] Mai sus, la câteva minute distanță se găsesc două izvoare destinate exclusiv băilor. Unul se află la dreapta văii, exaltând un miros hepatic, altul se află în față și în stânga văii și are același miros. Au aceeași temperatură, de 15 grade și izvorăsc din roci calcaroase. Aceste două izvoare se unesc într-un jgheab de lemn în aer liber, care urmărind sinuozitățile văii ajunge la stabiliment. Acolo, jgheabul trece prin fiecare baie, unde apa este încălzită [...]

p. 252 În afară de cele 12 băi ale stabilimentului se mai găsesc o duzină. Cele două izvoare nu sunt atât de abundente și probabil apele lor ar fi secăt, dacă o prejudecată, care vine în ajutorul administratorului acestor ape, nu le-ar fi salvat. Anume, pe perioada tratamentului, apa din băi nu se schimbă câteodată mai multe săptămâni [...]

Tratamentul durează de obicei trei sau patru săptămâni, el constă în 20–25 de băi și din două pahare de apă băute în fiecare dimineață. Numărul paharelor crește, ajungând la opt. În ultimele zile ale tratamentului apele sulfuroase sunt înlocuite cu cele feruginoase, care se găsesc în prima jumătate a localității, ape care atrag anual bolnavii și convalescenții maladiilor acute.

Apele sulfuroase de la Călimănești sunt foarte apreciate de micii boieri și de negustori, care nu-și pot permite o călătorie până la Mehadia, unde camerele sunt foarte scumpe. Reumatismele, artritele, deranjamentele stomacale sunt combătute de izvoarele de aici. Am observat că bronșitele și începutul ftiziei poate fi tratat cu succes aici. Apele pot fi folositoare și în tratarea afecțiunilor sifilitice.

Sezonul durează trei luni și jumătate de la 1 iunie la 15 septembrie. Baia și camera, care nu are altă mobilă decât un pat de lemn, nu costă decât 2 zwanzig (1 franc și 70 cer:time) pe zi. Cei care sunt găzduiți în sat nu plătesc nimic administratorului băilor, care primește totuși o mică sumă de la sătenii care îi găzduiesc pe bolnavi.

Preotul satului este cel care se ocupă de administrarea apelor în Călimănești. El împletește funcțiile sale sacerdotale cu cele de administrator și băieș, pentru că neavând nici servitor, nici alt ajutor, el este cel care repară jgheabul, spală băile, le umple cu apă etc. Mai mult dă consultații medicale, supraveghează tratamentele. Prețul administrării sale sunt 15 kilograme de ceară pe an care le dă mănăstirii Cozia, proprietara izvoarelor.

Împrejurimile băilor sunt încântătoare. Românii pot face plimbări agreabile și interesante, dacă nu sunt adepții comodității [...] Pe malul drept al Oltului se ridică

mănăstirea Cozia, așezată pe locul vechii fortărețe Cozianu, ridicată de romani și restaurată de soldații lui Carol al XII-lea [...]

În sfârșit în fața Călimăneștiului, chiar în mijlocul Oltului se află o insulă încântătoare Ostrovul, care în anumite perioade s-a numit Sargidava¹³⁶, oraș roman din Dacia [...] Această insulă este alungită în direcția de curgere a râului, iar un sfert de oră este suficient pentru a o parcurge. Ea adăpostește o închisoare pentru femei, condamnate la muncă silnică pe viață. În timpul vizitei mele erau acolo 20 de deținute, care erau perfect sănătoase. Se ocupă cu țesutul pânzelurilor, a covoarelor de lână. Sunt în grija a doi dorobanți și a cincisprezece călugărițe, a căror stareță face parte din familia Brătianu din Pitești, care ne-a primit cu amabilitate. Trei căsuțe pentru condamnate, una pentru călugărițe și o mică biserică sunt singurele construcții din insulă, care se remarcă prin plopii și stejarii săi, prin așezarea sa fericită [...]

Apele minerale au o acțiune igienică și vindecătoare [...]

p. 259

Breaza. Băile de aici, aproape de micul sat cu același nume, aflat la 90 de km. de București se află în județul Prahova. Au fost construite acum 20 de ani sub domnia lui Alexandru Ghica II¹³⁷, pe una dintre moșiile sale. Se găsesc aici două bazine principale în care pot face baie mai multe persoane deodată. Mai sunt și altele mai mici. Zilnic se pot îmbăia până la 100–120 de persoane. Altădată exista și un mic spital pentru locuitori, dar odată cu căderea domnitorului totul a fost abandonat.

Apele de la Breaza sunt căutate pentru cei care suferă de reumatism, erupții herpetice, inflamații abdominale, gută și mai ales hemoroizi [...]

Serbănești. Băile de aici se află în apropiere de Târgoviște, vechea capitală, la 80 de km, de București. Au 14 apartamente cu două camere foarte curate, dar care nu au decât un pat din lemn. Aceste case au numai 20 de ani. Armata rusă a ocupat principatele, iar inginerii săi au început să le cerceteze. Unul dintre ofițeri l-a informat pe boierul Bellio¹³⁸, că pe un teren vecin cu moșia sa se găsesc izvoare de apă minerală. O parte a pământului se numea pucioasă sau puturoasă, datorită mirosului urât. Boierul s-a grăbit să cumpere terenul și a reușit să găsească izvoare de apă sulfuroasă¹³⁹ [...]

Bazinele de apă sărată ale minelor de sare. Acestea se formează prin prăbușirea pereților minei și adunarea apelor de ploaie. Aici vin numeroși bolnavi [...]

Sursele de petrol. Țara Românească are în județul Prahova și în apropierea orașului Câmpina, numeroase izvoare de petrol, numite păcură [...] Izvoarele de la Câmpina dau anual 100 kg. de bitum și cele de la Telega se află lângă minele de sare [...]

Acest lichid este folosit la aprinderea farului în porturile militare de la Dunăre, în caz de alarmă; este folosit în Țara Românească, Moldova, Ungaria la ungerea carelor și pansarea picioarelor bolnave ale cailor. Țăranii îl folosesc în aceste scopuri, dar foarte puțin în tratarea bolilor. Totuși am văzut în Câmpina două persoane așezate pe marginea puțurilor cu păcură, cu picioarele în lichidul apos și bituminos. Curios să aflu de ce făceau baie la picioare, i-am întrebat. Unul

¹³⁶ Sargidava a fost localizată în com. Racovița, jud. Vâlcea.

¹³⁷ Alexandru Dimitrie Ghica, domnitor al Țării Românești (1834–1842).

¹³⁸ Familia Bellio (Bellu), boieri din Țara Românească originari din zona Macedoniei.

¹³⁹ Probabil este vorba de Pucioasa, azi oraș jud. Dâmbovița.

dintre ei avea o eczemă cronică pe picioare, era a șasea oară în cincisprezece zile când făcea o astfel de baie. Celălalt suferea de un psoriazis generalizat, dar mai pronunțat pe picioare. L-am întrebat de ce nu face o baie generală și mi-a răspuns că păcura nu este bună decât pentru picioare [...]

p. 260 Balta Albă¹⁴⁰ sau mlaștina albă, este un lac mare, se află în județul Slam Râmnic la 180 km de București, la 20 km de Râmnicu Sărat și 30 de km de granița Moldovei. Este alungit, are o circumferință de 15 km și o distanță de 250 de metri de la un mal la celălalt. Are o adâncime de trei metri la mijloc. Este așezat pe proprietatea lui Constantin Bălăceanu, care a construit un așezământ, unde o cameră costă 5 zwanatigi (4 franci și 25 de centime) pe zi și o mulțime de căsuțe pentru bolnavi, care în 1847 erau în număr de 12 15 000. În această perioadă mai erau cazați la Grădiștea¹⁴¹, localitate aflată la o oră și jumătate distanță, de unde se putea ajunge cu trăsura. Apele de aici se beau, sunt bune pentru băi, iar nămolul lor este energizant. Apa are un gust sărat și amar, răspândește un miros sulfuric și se bea cu moderație unul-două pahare [...] De mai mulți ani țăranii din Slam Râmnic se duc la Balta Albă pentru a se trata de scrofule, reumatisme, inflamații ale articulațiilor, inflamații ale viscerelor, rezultate ale frigurilor intermitente. În 1844 și 1845 aceste ape au devenit renumite [...] În consecință apele și nămolul de la Balta Albă sunt foarte eficace în următoarele maladii:

1. În maladiile cronice de scrofule: inflamații glandulare, inflamații ale articulațiilor, diferite scurgeri etc.

2. Boli reumatice: reumatisme mușchiulare și articulare, paralizii reumatice, sciatică, nevralgii ale viscerelor,

p. 263 3. Hipertrofia ale ficatului, ale splinei, hidropizii. // Aceste ape mi s-au părut a fi contraindicate în următoarele afecțiuni: tuberculoză în stare avansată, afecțiuni cerebrale, paralizii urmate de hemoragie cerebrală, hemoroizi inflamați, leucoree, inflamarea uterului [...] Se reproșează apelor de la Balta Albă că:

1. dau accese de friguri;
2. dau naștere la afecțiuni reumatismale;
3. resuscitează bolile venerice.

În primul caz, frigurile sunt o boală specifică locuitorilor câmpiei, iar Balta Albă se află la câmpie. La aceasta se adaugă sejurul prelungit în apă. Cea mai mare parte a bolnavilor slăbiți de boli nu au puterea de a rezista frigurilor, iar condițiile improprietate în care stau bolnavii în acest așezământ pot fi o cauză a frigurilor. Proprietarul nu se aștepta la o asemenea afluență de bolnavi și a construit în grabă, de-a lungul apei mai multe cabane umede și insalubre [...] Apele de la Balta Albă sunt energetice, vindecările remarcabile care le-a determinat sunt argumente pentru aceasta. // Românii au, ca și strămoșii lor romanii, mare încredere în apele minerale [...] Nu există încă în Țara Românească un inspector al apelor și nici practicieni, care sunt atât de numeroși în Germania.

Aix, 22 aprilie 1854

¹⁴ Stațiune balneoclimaterică aflată pe malul lacului cu același nume din jud. Buzău.

¹⁴¹ *Gradiŭta*, sat. com., jud. Ialomița

ILUSTRĂȚII

Barbu Știrbei, domnitorul Țării Românești, „L'Illustration” no. 608/21 Octobre 1854.

Grigore Alexandru Ghica, domnitorul Moldovei, „The Illustrated London News” No. 665/January 28, 1854.

Sultanul Abdul Medjid, „L'illustration” no.578/25 Mars 1854.

Țarul Nicolae I, „L'illustration” no. 578/ 25 Mars 1854.

Împăratul Napoleon III, portret ecvestru de Horace Vernet pentru Salonul Păcii din Primăria Parisului, „L'Illustration” no. 704 Août 1856.

Țarul Alexandru II, „L'Illustration” no. 708 20 Septembre 1856.

Regina Victoria, „The Illustrated London News” No.667 February 4, 1854.

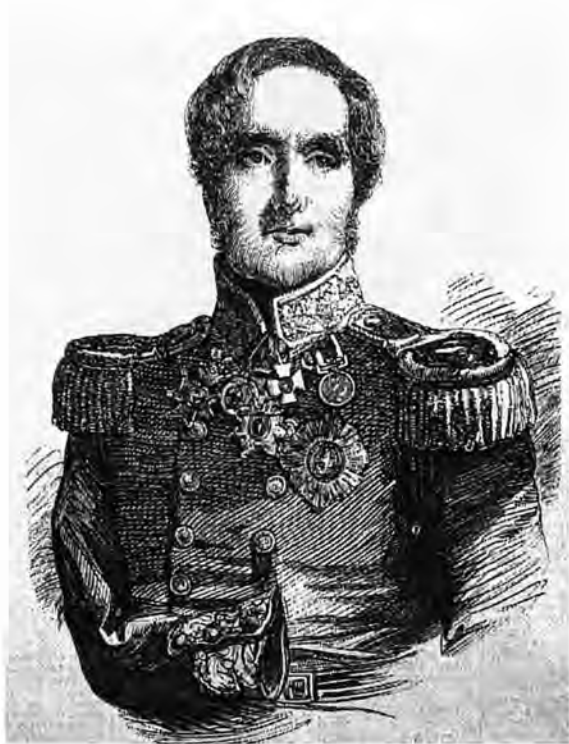
Împăratul Franz Joseph și împărăteasa Elisabeta, „Illustrierte Zeitung” nr.705 3 Januar 1857.

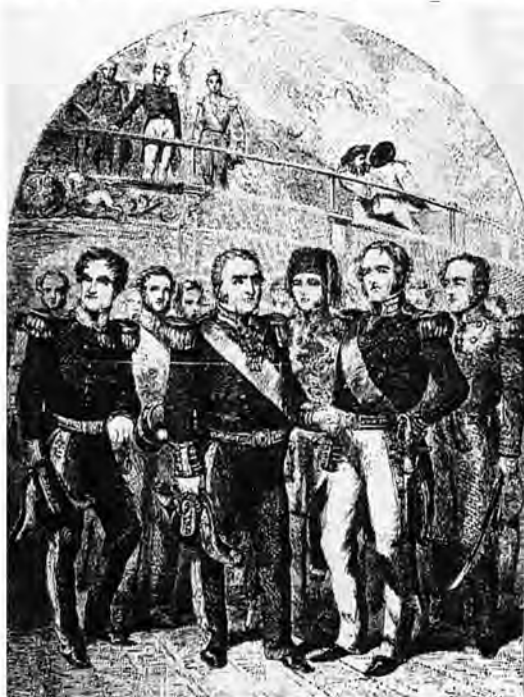
Mareșalul Achille Leroy de Saint-Arnaud, litografie de Auguste Raffet, Biblioteca Academiei Române.

Feldmareșalul prinț Ivan Feodorovici Paskevici, „Illustrierte Zeitung” nr. 561/11 April 1854;
Generalul aghiotant prinț Mihail Dmitrievici Gorceakov, comandant suprem al trupelor rusești de la Dunăre, „Illustrierte Zeitung” nr. 558/11 März 1854.

Lordul Raglan, comandantul trupelor expediționare britanice, „Illustrirte Zeitung” nr. 559/18 März 1854.

Amiralii britanici Lyons, Napier, Slade (Mușaver Pașa) și Dundas, „L'Illustration” no. 600/26 Août 1854.

Generalul Pierre Bosquet, „L’Illustration”
no. 609/28 Octobre 1854.

Generalul prinț Aleksandr Sergheevici Menșikov,
comandant suprem al armatei ruse din Crimeea
și al flotei din Marea Neagră, „Illustirte Zeitung”
nr. 558/5 November 1853.

Generalul de divizie François Certain de
Canrobert (aici în grad de mareșal),
„L’Illustration” no. 1917/22 Novembre 1879.

Mareșalul Aimable Pélissier, duce de Malakof,
„L’Illustration” no. 716 15 Novembre 1856.

Omer Paşa, generalissimul armatei otomane, xilogravură după o fotografie de James Robertson, „The Illustrated London News” No. 717/ December 16, 1854.

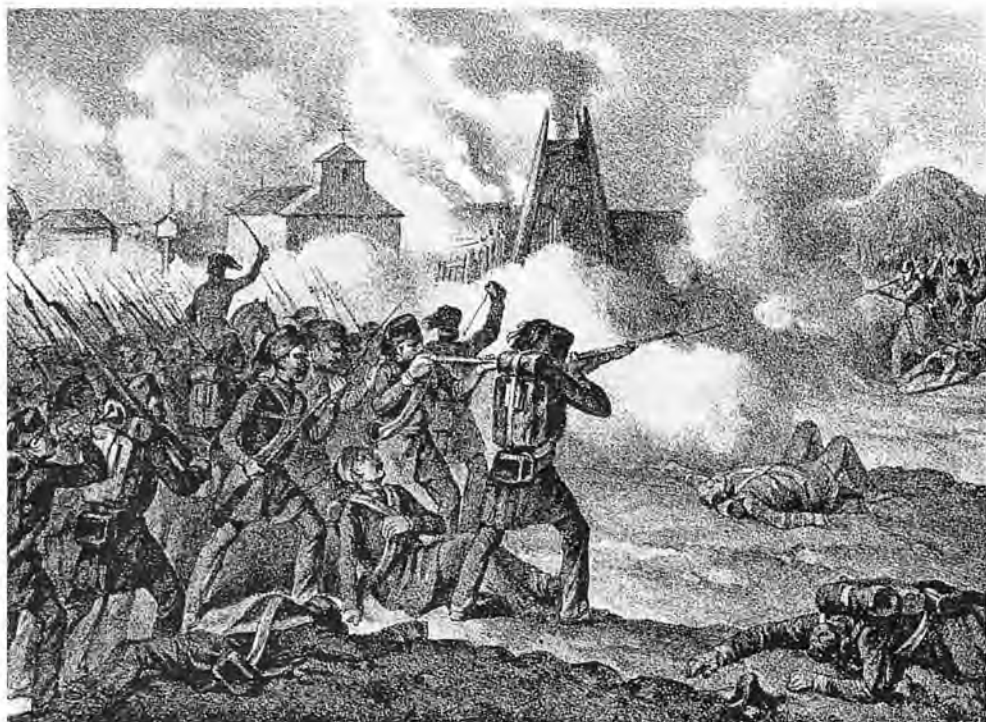
Amiralul Hamelin, comandantul escadreii franceze din Dardanele, „L'Illustration” no. 557/29 Octobrie 1853.

Generalul aghiotant baron Aleksandr Nikolaevici Lüders, „Illustrirte Zeitung” nr. 574/1 Juli 1854.

Generalul aghiotant prinț Mihail Dmitrievici Gorceakov, comandant suprem al trupelor rusești de la Dunăre, xilogravură după o fotografie de Carol Szathmari, „The Illustrated London News” No. 768/ November 3, 1855,

Lupta de la Cetate, litografie de Carl Lanzedelli, Biblioteca Academiei Române.

Asediul Silistrei, litografie de Carl Lanzedelli, Biblioteca Academiei Române.

Ciocnirea de la Giurgiu, litografie de Carl Lanzedelli, Biblioteca Academiei Române.

Retragerea rușilor din Giurgiu, litografie colorată de Albert Adam, Biblioteca Academiei Române.

Başibuzuci arabi la Oltenița, cromolitografie după o fotografie de Carol Szathmari,
Biblioteca Academiei Române..

Başibuzuci arabi la Silistra, cromolitografie după o fotografie de Carol Szathmari,
Biblioteca Academiei Române.

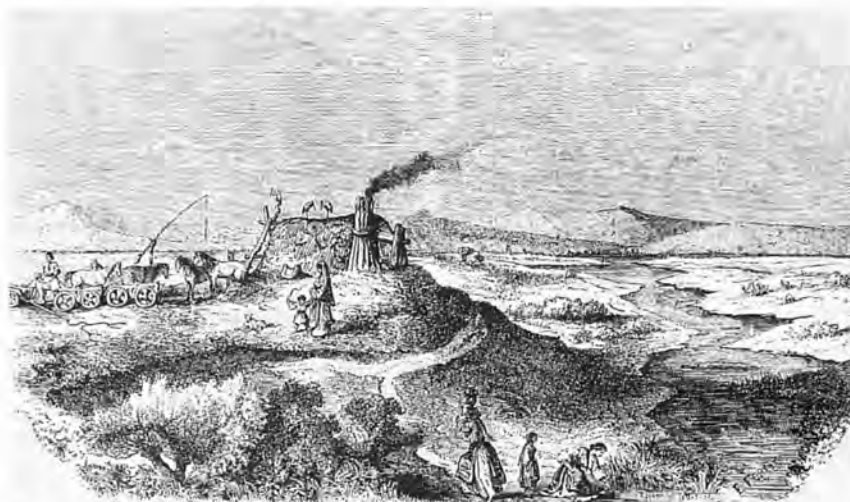
Trupele rusești la Giurgiu, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 559/12 Novembre 1853.

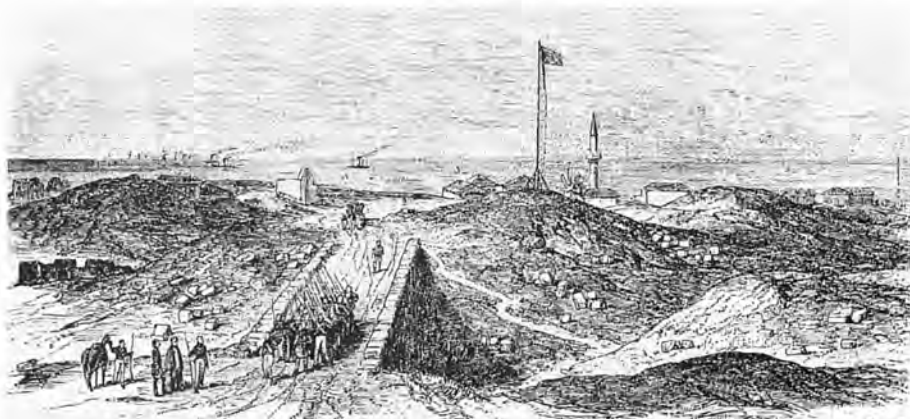
Convoi de răniți în fața spitalului Sfântu Gheorghe la București, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 566/31 Décembre 1853.

Drumul de la Iași la București ce traversează Siretul, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L'Illustration” no. 600/26 Août 1854.

O stație de poștă pe Siret, în Valahia, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L'Illustration” no. 600 26 Août 1854.

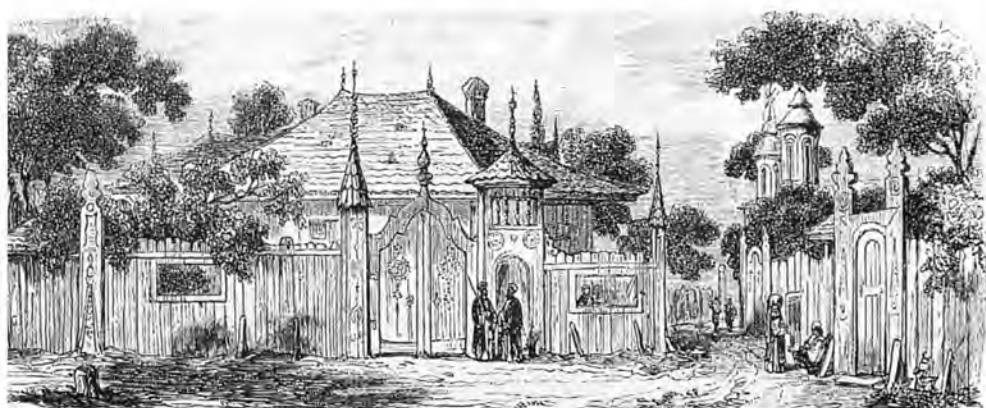
Constanța, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L'Illustration” no. 591/24 Juin 1854.

Dunărea și Valul lui Traian la Cernavoda, xilografură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 591/24 Juin 1854.

Reședința unui mare boier din Valahia, xilografură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 592/1er Juillet 1854.

Mahalaua Stelea din București, xilografură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 592/1er Juillet 1854.

Tânăra fată de mahala la București, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L'Illustration” no. 592 1er Juillet 1854.

Gheorghe Filipescu, baș-boier din Valahia, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L'Illustration” no. 566 31 Décembre 1853.

O școală românească, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 563 10 Décembre 1853

Prăvălia unui bărbier din București, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 563 10 Décembre 1853.

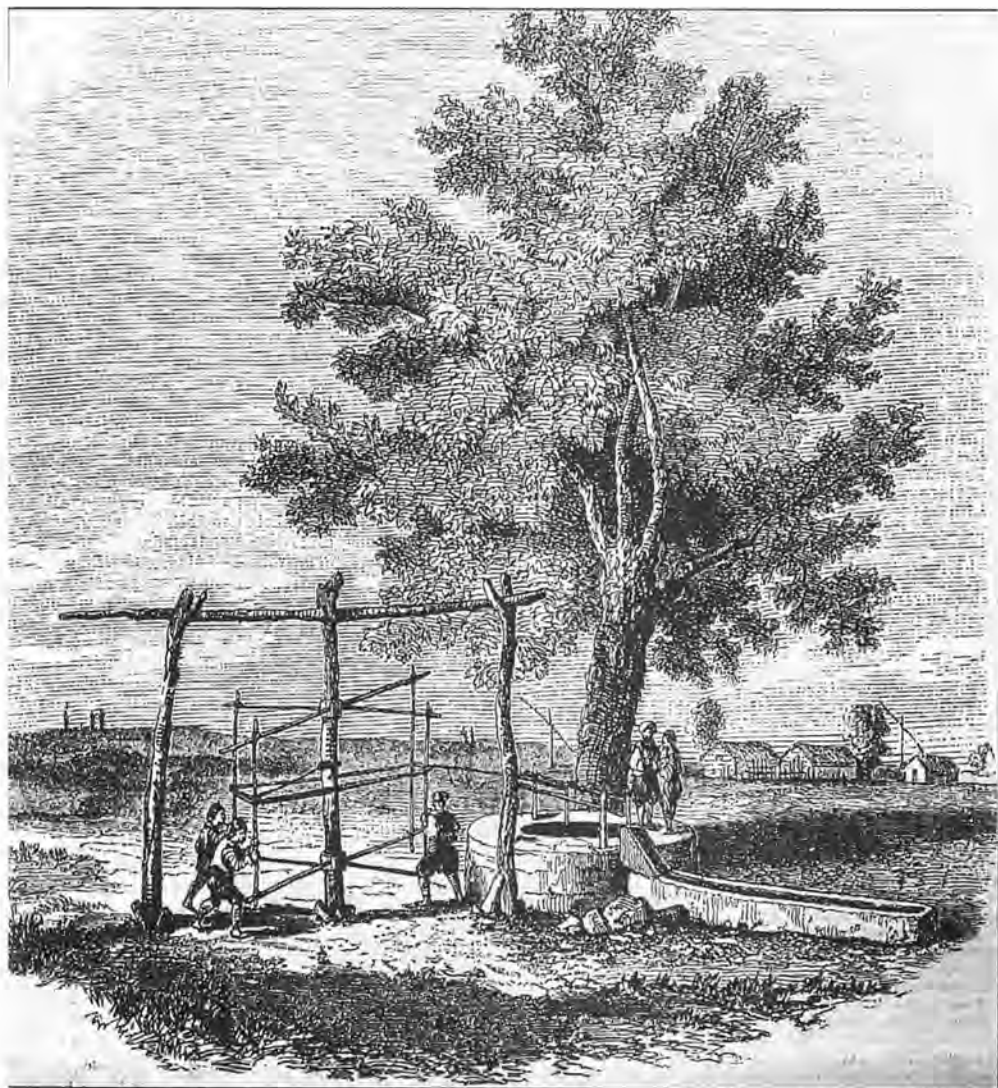
Țigăncușe revenind de la fântână; Vânătorii colonelului Filipescu, xilogravură după un desen de Charles Doussault, „L’Illustration” no. 592 1er Juillet 1854.

Campamentul zuavilor la Constanța, xilogravură după un desen de dr. Ferdinand Quesnoy, „L'Illustration” no. 605/30 Septembre 1854.

Mangalia, xilogravură după un desen de dr. Ferdinand Quesnoy, „L'Illustration” no. 605/30 Septembre 1854.

Puț în Dobrogea, xilogravură după un desen de Ferdinand Quesnoy, „L'Illustration” no. 605/30
Septembre 1854.

Sulina, xilogravură după un desen de Jean-Baptiste-Henri Durand-Brager, „L'Illustration” no. 591 24 Juin 1854.

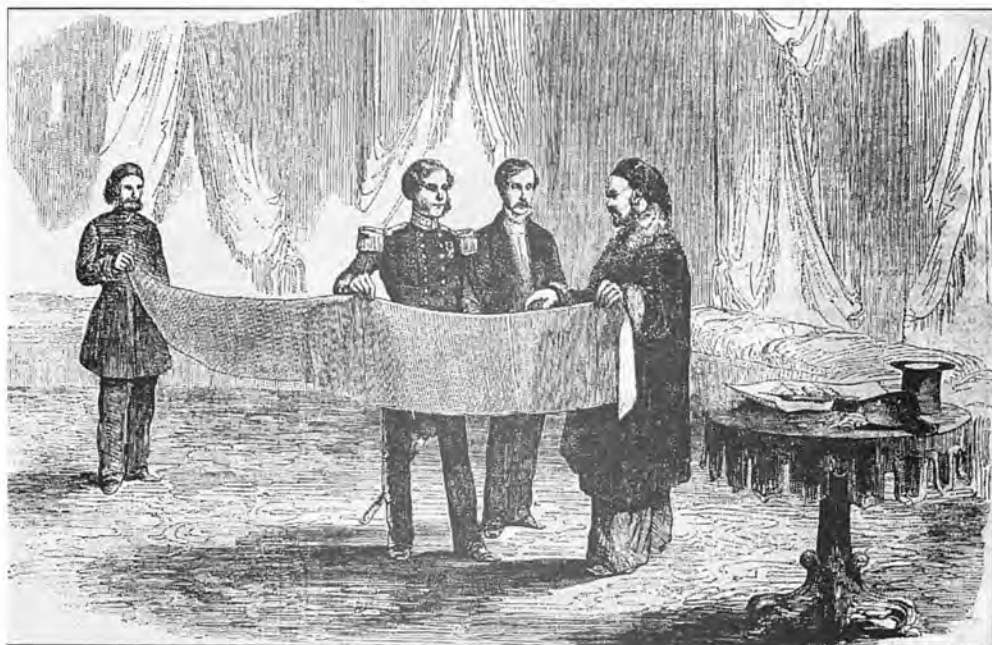
Balcic, xilogravură după un desen de Jean-Baptiste-Henri Durand-Brager, „L'Illustration” no. 591 24 Juin 1854.

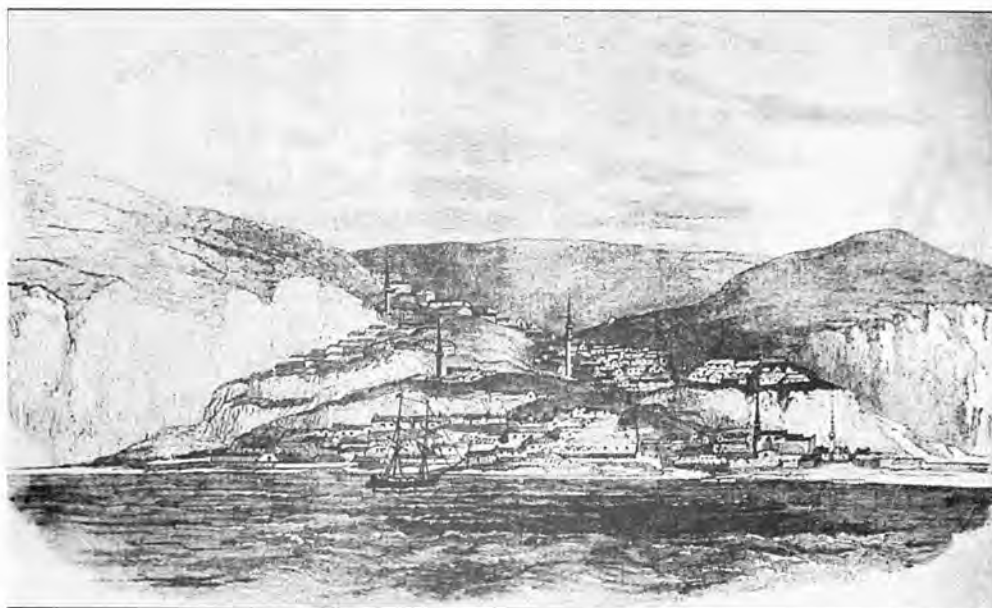
Femei la cișmea în Balcic, xilogravură după un desen de Jean-Baptiste-Henri Durand-Brager, „L'Illustration” no. 591 24 Juin 1854.

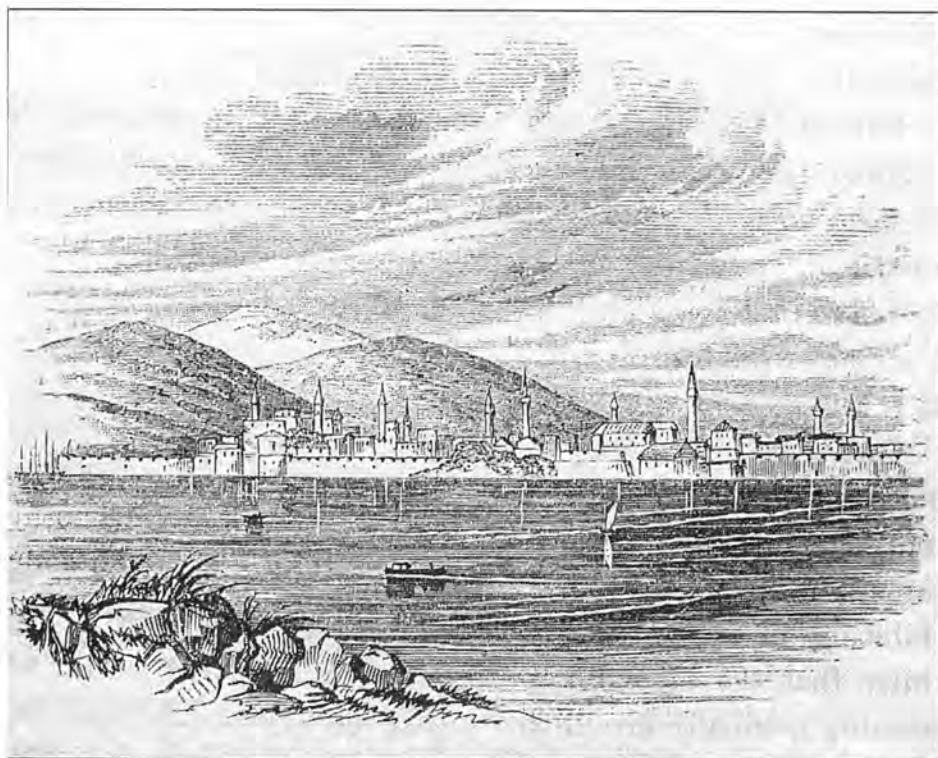
Jean-Baptiste-Henri Durand-Brager schitand in timpul campaniei L'Illustration' no 676 9
Fevrier 1856

Locotenentul Montagu O'Reilly prezentând sultanului harta Sevastopolului, „The Illustrated London News” No. 708 October 21, 1854.

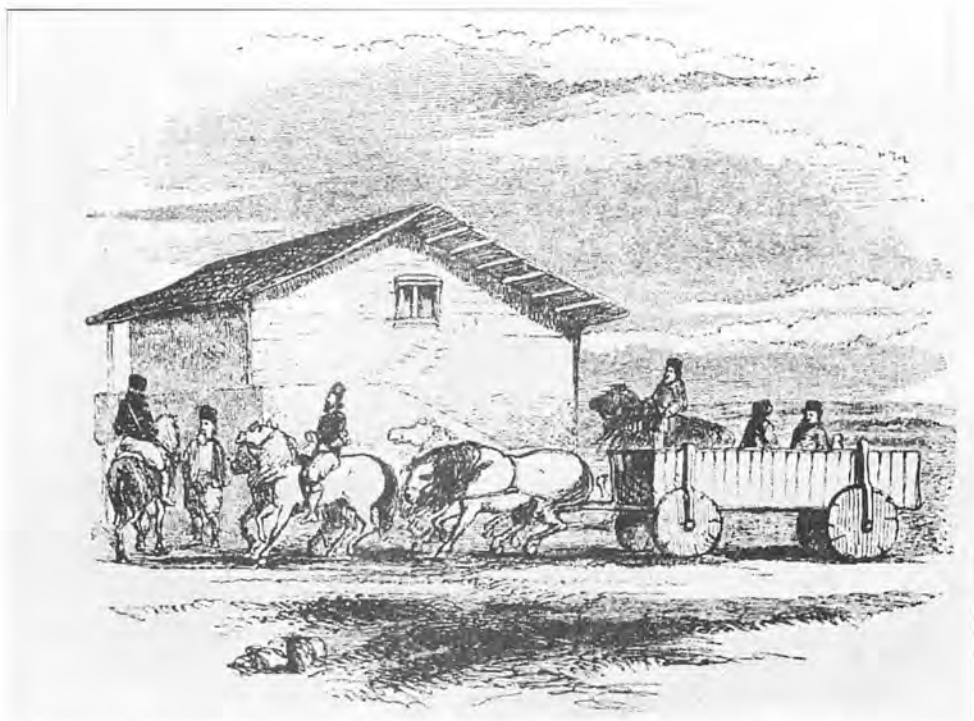
Balcic pe coasta Bulgariei, după o schiță de locotenentul Montague O'Reilly, „The Illustrated London News” No. 698 August 19, 1854.

Vidin, ilustrație de Henry Warren pentru cartea *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia* de cpt. Spencer.

Soldați turci, ilustrație de Henry Warren pentru cartea *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia* de cpt. Spencer.

Sosirea la un han valah, ilustrație de Henry Warren pentru cartea *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia* de cpt. Spencer.

Interiorul unui han valah, ilustrație de Henry Warren pentru cartea *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia* de cpt. Spencer.

Luptă nocturnă cu lupii, ilustrație de Henry Warren pentru cartea *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia* de cpt. Spencer.

Corp de gardă căzăcesc, ilustrație de Henry Warren pentru cartea *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia* de cpt. Spencer.

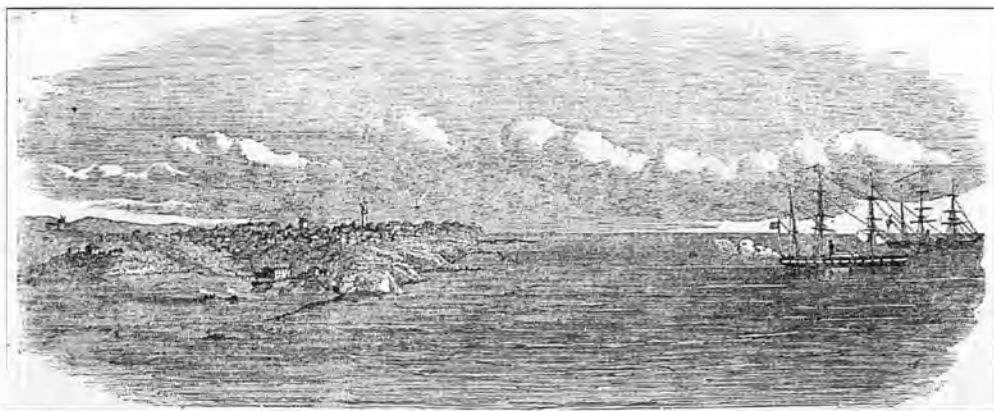
Vederea Constanței, desen de Freeman după schița doctorului Camille Allard pentru cartea *La Dobrouitcha*.

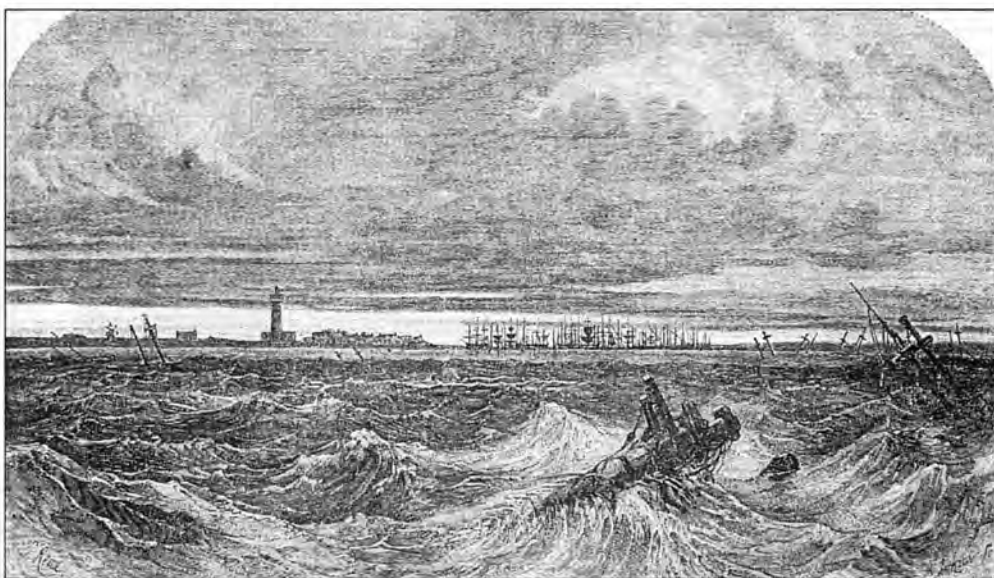
Vederea portului antic, a falezelor și a drumului francez de la Constanța, desen de Magaud după schița doctorului Camille Allard pentru cartea *La Dobrouitcha*.

Vederea șanțurilor Valului lui Traian la intersecția lor după incendiul câmpiei, desen de Valerio după schița doctorului Camille Allard pentru cartea *La Dobrouitcha*.

„Magellan” și „Sidonul” atacând Constanța de pe Marea Neagră, „The Illustrated London News”
No. 687/June 10, 1854.

Gura Sulina a Dunării, „The Illustrated London News” No.684/May 27, 1854.

Colonelul Friedrich Grach, comandantul artileriei turcești de la Silistra, „Illustrierte Zeitung” nr. 580 12 August 1854.

Ahmet Paşa, general de divizie, comandant la Calafat, portret de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 668 February 11, 1854.

Generalul aghiotant de geniu Karl Andreevici Schilder, „Illustrierte Zeitung” nr. 592/ 4 November 1854.

Mazar Paşa, guvernatorul militar al Bucureștilor, „The Illustrated London News” October 29, 1853.

Sadyk Paşa, comandantul Regimentului 1 de Cazaci ai sultanului, litografie, colecție particulară.

Lordul Lucan, comandantul cavaleriei britanice din Crimeea, „The Illustrated London News” No.682/May 13, 1854.

Charles George Gordon (aici în grad de general și guvernator al Sudanului), „L’Illustration” no. 2189/7 Février 1885.

Generalul locotenent conte Johann von Coronini-Cronberg, comandant al trupelor cesaro-crăiești din Valahia, „Illustrierte Zeitung” nr. 584/9 September 1854.

Generalul de artilerie baron Heinrich von Hess, comandant suprem al trupelor cesaro-crăiești din Principatele Române, „Illustrierte Zeitung” nr. 568 20 Mai 1854.

Contesa Dash, „Le Monde Illustré” no. 806 21 Septembre 1872.

Grigore Sturdza devenit general în armata otomană sub numele lui Muchlis Paşa, fotografie, Biblioteca Academiei Române.

Ioan Gr. Ghica, fotografie, Biblioteca Academiei Române.

Intrarea trupelor cesaro craiești in București, litografie de Carl Lanzedelli,
Biblioteca Academiei Române.

Intrarea principelui B. Știrbescu în București xilografură după un desen de Carol Wahlstein,
„Ilustrarea Zecung” nr. 594 18 November 1854.

Lordul Raglan, mareșalul Saint-Arnaud, Omer Pașa, Riza Pașa și Anton Bey la consiliul de război ținut la Varna,
„L'illustration” no. 589/10 Iunie 1854.

Ofițeri piemontezi prezentați lui Ahmet Pașa, în fața colibei sale la Calafat, xilogravură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 673/March 18, 1854.

Fortificațiile de la Calafat – generalii Ahmet Pașa, Mustafa Pașa și Halib Pașa discutând planul luptei, xilogravură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 679/ April 22, 1854.

Escadron de carabinieri din armata regulată, xilogravură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 673 March 18, 1854.

Pedepsirea bașibuzucilor, xilogravură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 673 March 18, 1854.

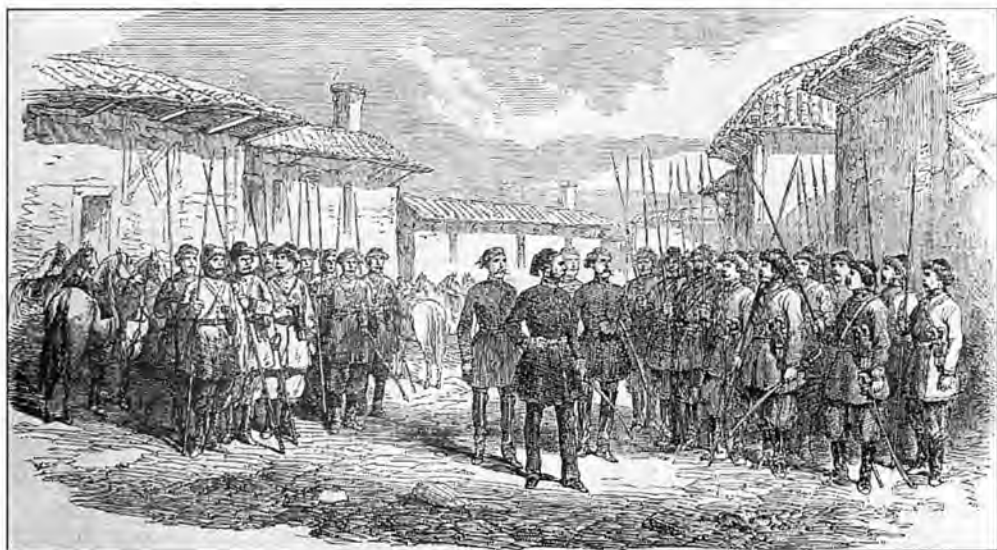
Lăncier din armata regulată, xilogravură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 673/March 18, 1854.

Yacoub Aga, comandantul trupelor neregulate de bașibuzuci, xilogravură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 673/March 18, 1854.

Întrevederea vizitatorilor britanici cu Omer Paşa, la Şumla, xilografură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 671/March 4, 1854.

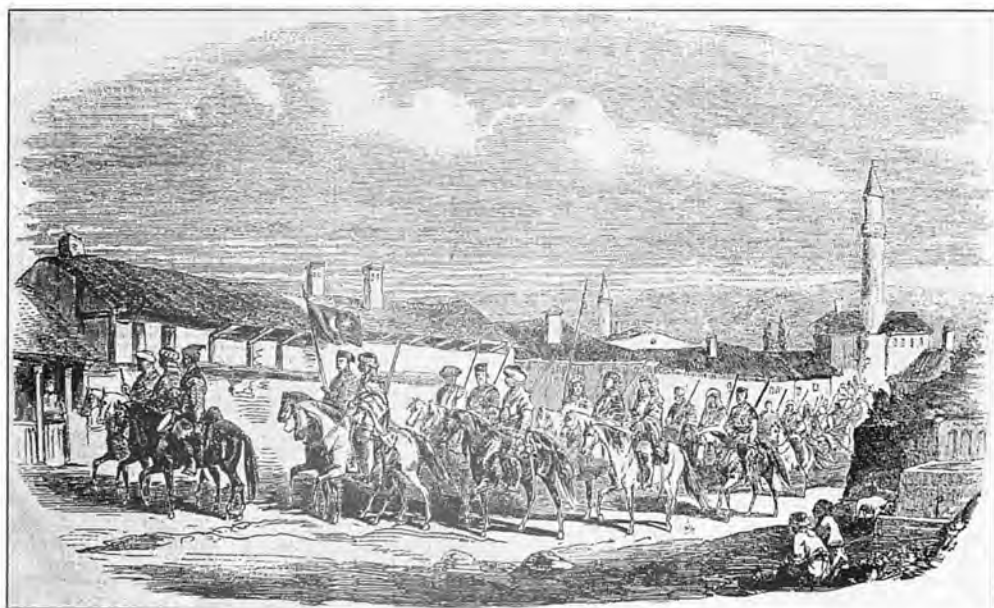
Sadâk Paşa primind la Şumla cazacii din Dobrogea, xilografură după un desen de Constantin Guys, „The Illustrated London News” No. 681/May 6, 1854.

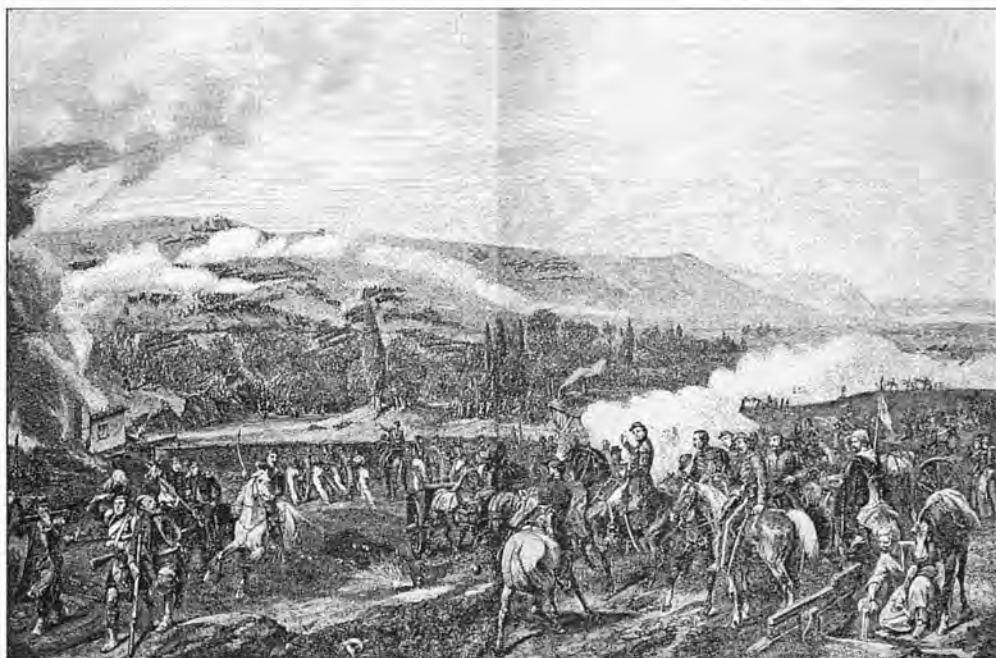
Constantin Guys pe campul de luptă de la Inkerman, „The Illustrated London News”
No. 726/February 3, 1855

Trupele egiptene mărșăluind prin fata lui Omer Pașa la Șumla, xilogravură după un desen de Joseph Archer Crowe, „The Illustrated London News” No. 682/May 13, 1854.

Bașibuzuci venind de la Măcin la Șumla, xilogravura după un desen de Joseph Archer Crowe, „The Illustrated London News” No. 682 May 13, 1854.

Episod din bătălia de la Alma, xilogravură după o pictură de Horace Vernet.

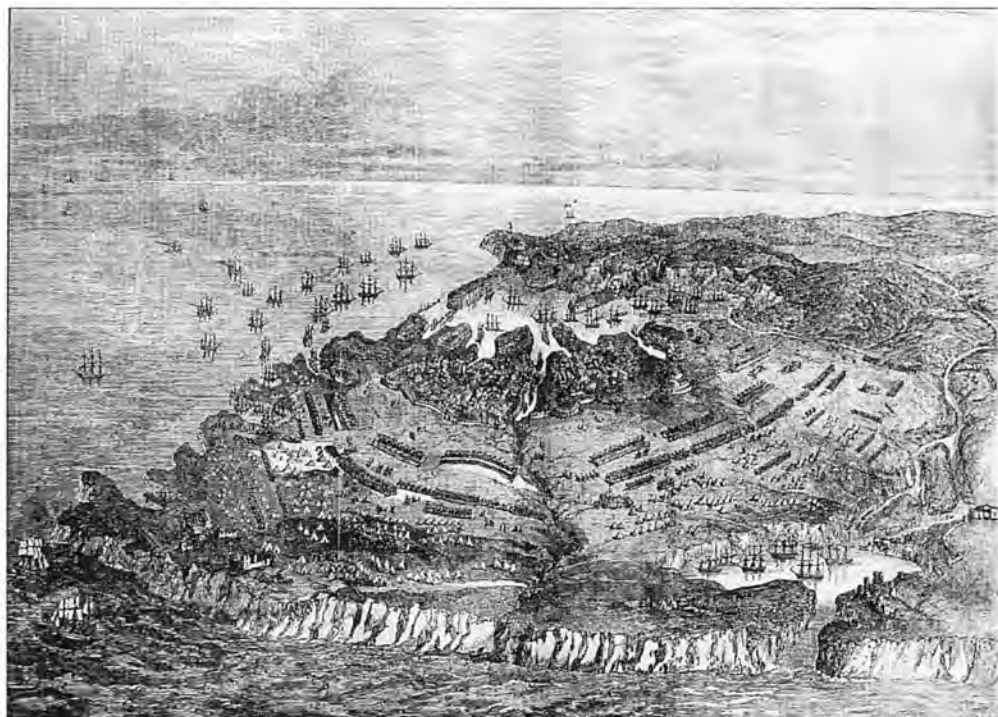
Șarja cavaleriei ușoare la Balaclava, „The Illustrated London News” No. 720 December 23, 1854.

Episod din Razboiul Crimeii xilografură după un tablou de Janet-Lange, medaliat la Salonul din Paris din 1859, „Le Monde Illustré” no. 817 7 Décembre 1872.

Generalul Juan Prim, xilogravură după un tablou de Henry Re_nault, medaliat cu aur la Salonul din Paris din 1868, „Le Monde Illustre” no 776 24 Fevrier 18 2

Vedere generală a asediului Sevastopolului, „The Illustrated London News” No. 713/November 18, 1854.

Golful Balaclava, fotografie de James Robertson, Biblioteca Academiei Române.

Intrarea în Portul Balaclava, fotografie de James Robertson, Biblioteca Academiei Române.

Turnul Malakoff după cucerire, fotografie de James Robertson, Biblioteca Academiei Române.

Vedere generală a Sevastopolului, fotografie de James Robertson, Biblioteca Academiei Române.

William Howard Russell, reporterul de front al periodicului „The Times”,
litografie după fotografia lui Roger Fenton.

Joseph Archer Crowe, portret de Louis Kolitz, 1877.

MORITZ VON ANGELLI

(1829–1904)

Moritz von Angelli s-a născut la 2 decembrie 1829 la Viena. A absolvit Academia Militară Tereziană în 1847, când a intrat în corpul pionierilor. În 1849 a servit ca locotenent în armata din Ungaria. În timpul ocupației austriece a Principatelor Dunărene s-a aflat la Iași. Ulterior a luat parte la campaniile eșuate din 1859 și 1866. În 1874 a trecut la Arhiva Ministerului de Război și a început să scrie lucrări de istorie militară a Austriei. Cel mai înalt grad militar pe care l-a atins a fost cel de colonel, cu care în 1895 s-a retras din armată. A încetat din viață la 3 octombrie 1904, la Viena.

Amintirile sale despre perioada de ocupație austriacă în Moldova, în timpul războiului Crimeii au fost scrise, după cum însuși a mărturisit, la aproape 50 de ani de la desfășurarea evenimentelor. Perspectiva sa a fost cea a unui autor ajuns la senectute, acumulând însă experiența militarului și a omului de litere. Probabil din acest motiv nu a ezitat să critice modul în care a fost organizată ocupația și faptul că Austria nu s-a implicat mai activ în operațiunile militare.

Relatarea de călătorie a ofițerului austriac este importantă, pentru aspectele de viață cotidiană observate de autor. Moritz von Angelli a descris aspecte precum organizarea corpului pompierilor sau a aprovizionării cu apă de băut a Iașului, de asemenea aspecte ce țineau de minoritățile etnice prezente în capitala Moldovei – precum cea germană sau evreiască. Organizarea armatei pământene nu a scăpat interesului său. Țiganii și ceangăii i-au atras atenția. De asemenea, deosebit de interesante sunt informațiile referitoare la circulația monetară în perioada ocupației austriece.

Scurte informații despre Moritz von Angelli se găsesc în *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, I (A–Glä), Graz, Köln, Böhlau, 1957, s.v.

MORITZ VON ANGELLI

Fier îmbătrânit. Amintiri intime din anii de război și pace¹

1854

Iașiul văzut de sus

p. 9

Cine, venind dinspre Târgu Frumos², ajunge la înălțimile potrivite peste care trece șerpuind drumul spre Iași³, are în fața ochilor surprinși o panoramă încântătoare. Deodată se vede, la orizont, vechiul oraș boieresc, răsărind ca prin vrajă dintr-un teren altminteri aproape gol. Răspândită pe mai multe dealuri, se întinde o amestecătură pitorească de case, ce, întreruptă adesea de prietenești părți

¹ Traducerea s-a făcut după Moritz von Angelli, *Altes Eisen. Intimes aus Kriegs- und Friedensjahren*, Stuttgart, J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1900, p. 3–45.

² *Tirgul Formos (Târgu Frumos)*, oraș, jud. Iași.

³ *Jassy (Jassi)*.

înverzite, capătă, către periferie, caracterul <unei așezări de> vile. Din orașul propriu-zis, ce acoperă o coastă lungă, largă, partea de sud coboară destul de abrupt către o vale largă, care se sprijină pe Bahlui⁴, un pârau leneș, de mărime mijlocie, mlăștinos, în timp ce partea cealaltă, cu case de țară și grădini, este încoronată de pitoreasca Mănăstire Frumoasă⁵, înconjurată de ziduri⁶.

Spre nord se înalță lin Copoul⁷, *quartier noble*⁸ al boierimii, apoi, mai departe, către răsărit, despărțită de vatra orașului de o vale destul de abruptă, săracăcioasa mahala Tătărași⁹. [Continuă descrierea orașului].

p. 10 Impresia cu adevărat fascinantă nu a putut fi slăbită <de faptul că> deja din timpul marșului de la granița austriacă ni se spulberase orice îndoială că ne vom afla în afara hotarelor culturii occidentale¹⁰; din contra, tot ce se vedea în fața ochilor, trimeata cu atâta forță la ornamentele orientale, încât orice altceva nu putea decât să obosească.

Dar, pe cât noutatea neașteptată ademenea imaginația noastră cu romantice castele de nisip, pe atât nu trebuia să ne lăsăm îndelung cuprinși de dulcea amețeală de care nu poate scăpa acela care pășește pentru prima dată într-o parte de țară unde Apusul și Răsăritul¹¹ se unesc unul cu celălalt. Cu fiecare pas păleau una după alta razele nimbului strălucitor; tot mai cenușiu era coloritul mai devreme atât de plin de culoare și tot mai potrivită comparația cu Fata Morgana, astfel încât la intrarea noastră în mahalaua Păcurari¹² nu mai rămăsese nimic altceva decât realitatea cenușie. Și asta în înțelesul propriu al cuvântului. Țigani goi, fără altă îmbrăcăminte decât un strat gros de murdărie, au fost cei dintâi care ne-au primit; un praf care pătrundea până în oase, care înveșmânta totul în jur cu o pătură groasă, cenușie, ne-a făcut să presimțim ce ne va sta dinainte când vor fi început ploile de toamnă. [...] // Străzi de toate felurile: largi, deschise, în colțuri, întunecate, pavate sau nu, dar mereu respingător de murdare, mergeau printre șirurile de case, unde palate mândre nu se rușinau de la a-și ridica vârfurile strălucitoare peste săracăcioase acoperișuri de paie sau să stea alături de plebea de toate rangurile.

p. 11 Trecând prin toată strălucirea și mizeria, am ajuns însă, în cele din urmă, la locul nostru de încartiruire și ne-am aflat de acum în mijlocul „ocupației”, acest bastard politico-militar fără precedent, care nu a adus Austriei, după trei ani lungi de nedemnă slugărnice politică față de toată lumea, nimic altceva decât creșterea datoriei statului la 500 000 000 guldeni în monedă convențională¹³, pierderea a aproape 40 000 de oameni, care au hrănit spitalele, și dușmănia de moarte a tuturor celor cărora această jertfă le-a adus beneficii sau dezavantaje. [...]

⁴ Bahlui (în românește: Bahluielul).

⁵ Formos (Frumos).

⁶ Toponimele sunt date în text după scrierea în vigoare pe atunci; cele moderne <sunt date> în paranteze (n. a.).

⁷ Der „Kopo” (Copo).

⁸ În original în text.

⁹ Tatarasch (Tataras).

¹⁰ Westeuropäischer Kultur.

¹¹ Occident und Orient.

¹² Pakurar (Pocurari).

¹³ Conventions Münze.

Eram de acum încartiruiți în toate felurile în Iași și aveam prilejul de a privi orașul pe dinăuntru. Primul rod al acestui fapt, mai întâi prin natura serviciului militar, așadar prin cercetări întreprinse fără voia noastră, a fost treptata, dar foarte grăbită destrămare a tuturor viselor și iluziilor despre Orient și a acelor asemenea care s-au lipit de inimile noastre de soldați, ușor impresionabile, încă de la privirea din depărtare, dinspre Târgu Frumos.

Așezarea orașului de deal, Iașiul, poate ușor îndreptăți epitetul: romantic, pitoresc ș.a.m.d.; în ceea ce privește confortul contribuie, vădit, puțin. Pentru noi s-a adăugat și neobișnuita îngrămădire de palate, construcții mai mari și cocioabe sărăcicioase, prin care foarte greu // se putea dobândi o privire generală și chiar p. 12 clădirile frumoase, deloc puține, nu puteau fi înțelese cu adevărat.

Un șir continuu de clădiri mai mari se găsea, de fapt, doar pe Ulița Mare¹⁴, unde se strângea grosul lumii negustorești mai bune. Dar chiar și acest fapt nu putea fi luat în seamă cu totul decât pentru partea de răsărit a acestei căi de comunicație, care străbătea întreg orașul și care se încheia cu „reședința princiară”. Fațada acestei clădiri fără pretenții, înaltă de un etaj, era întoarsă spre oraș și cuprindea stabilimentele militare ce îl înconjurau într-un larg semicerc: cazărmiile miliției, școala de cavalerie <și> printre altele o piață mare, de o mărime, de altfel impozantă. Mai puțin fericită era așezarea părții din spate, căci într-acolo ferestrele palatului princiar se deschideau spre o râpă adâncă, ce se căsca sub ele, și al cărei mal era locul de depozitare al tuturor murdăriilor posibile din cazărmi și din grajduri și, datorită lipsei locurilor necesare, era folosit, fără a fi deranjați, și cu o originalitate mișcătoare, și de membrii miliției pentru satisfacerea anumitor nevoi fizice.

Partea dinspre apus a Uliței Mari ducea, din mijlocul orașului în sus, către mahalaua Păcurari¹⁵ și apoi se unea cu drumul de țară către Târgu Frumos, al cărui caracter îl împrumuta cu totul, în împrejurimile orașului.

Locul cel mai strălucitor și mândria Iașiului era *Quartier noble*¹⁶ din așa-numitul Copou¹⁷, o stradă largă, pavată cu piatră de macadam, care urca lin, făcându-se din Ulița Mare, și care mergea printre vilele, uneori chiar și palatele și grădinile unde locuia marea aristocrație (boieria¹⁸) spre bine îngrijita grădină publică cu același nume. Copoul era singura stradă practicabilă din Iași pe orice vijelie, ceea ce se datora în mare parte pantei sale abrupte și foarte restrânsei circulații a atelajelor grele.

Printre cele mai impresionante clădiri din Iași se numără, desigur, bisericile deosebit de numeroase. Mai întotdeauna ridicate în stil răsărit, în ciuda cupolelor diforme, ca niște cepe, se găsesc // printre ele și multe monumente demne de luat în p. 13 seamă, a căror impresie nu poate scăpa celor de altă credință. Catedrala, dintre acestea, se află în frunte. Din păcate, pe atunci, erau aproape toate înconjurate de cimitire nu întotdeauna bine întreținute, ceea ce nu era bine nici pentru frumusețe, nici pentru salubritate.

¹⁴ *Ulica mare (grossen Gasse).*

¹⁵ *Vorstadt Pakurar.*

¹⁶ În original în text.

¹⁷ *Kopó.*

¹⁸ *Bojarie.*

Pe măsură ce te depărtaai de centrul oraşului se schimba, văzând cu ochii, şi caracterului acestuia. Foarte repede rămăneau în urmă casele mai mari, cu acoperişuri roşii de ţiglă, pentru a lăsa locul unor locuinţe tot mai primitive, mai întotdeauna doar cu parter, care se mulţumeau cu şindrilă sau scânduri drept acoperiş, pentru ca, în cele din urmă, la periferii, să domnească doar colibele de lut. Simplitatea acestei ultime categorii de locuinţă omenească poate fi măsurată numai prin zădărnicia sa. Un acoperiş de stuf, de o mărime potrivită, pe un număr de stâlpi subţiri, cu găurile dintre ei umplute cu bulgări de lut, pământ îndeaproape înrudit cu noroiul de pe stradă, este materialul pentru aceste locuinţe. Originea construcţiei acestora era ascunsă ochiului observatorului de un strat gros de var pe o curioasă temelie verde; dacă se mai pun la socoteală şi câţiva pomi, ce arareori lipseau de pe mica proprietate, pe vreme bună şi de la o potrivită depărtare, totul amintea de viaţa la ţară. Până la urmă, de aproape, totul era altfel iar primăvara, când venea dezgheţul sau ploile necontenite făceau ca Bahluiul să se umfle, aceste colibe construite în sensul propriu al cuvântului din noroi se topeau cu zecile în materia lor originală, astfel încât din ele nu mai rămăneau altceva decât stâlpii slăbiţi cu acoperişul lor de paie.

Fără să îşi facă prea multe griji – pentru că nu aveau ceva de pierdut şi erau deja obişnuiţi – locuitorii îşi părăseau atunci casele. <Cu hainele> sumese, purtându-şi puţinul pe cap, puteau fi văzuţi, împreună cu vitele lor, înaintând prin apa tulbure până la următorul loc mai înalt, unde curând găseau adăpost şi rămăneau până când vechiul lor cuib era din nou ridicat sau până când locul lor de refugiu se topea, de asemenea.//

p. 14 O dovadă despre cât de adânc înrădăcinată este, chiar şi la oamenii cei mai simpli, dorinţa de a de a înfrumuseţa, prin tot felul de zorzoane şi găтели, <fie> pe sine, <fie> uneltele <ori> locuinţa, o dă neobişnuita gingăşie pe care locuitorii de pe Valea Bahluiului, altfel plini de dispreţ pentru săpun şi altele asemenea, o nutreau pentru înfăţişarea casele lor, *soit disant*¹⁹. Înăuntru se putea vedea puţină curăţenie, dar faşada se prezenta mereu fără cusur. Multă vreme am privit uimiţi cum, în anumite zile, femeile adunau cu mare grijă excrementele boilor, bivolilor, vacilor din stradă şi le duceau în colibele lor, deşi mai degrabă era de crezut că acolo se găsesc produse asemănătoare <provenind> din schimbul de substanţe, pentru a fi aruncate în stradă. Dezlegarea acestei ghicitori ne-a umplut de un soi de preţuire pentru imaginaţia acestor necivilizaţi²⁰. Vădit dăruiţi de natură cu un viu simţ al culorii, care, sub nici o formă nu putea să îi mulţumească, aceştia subţiau lucrurile strânse de la aceste patrupeze ce depindeau cu totul de fân şi obţineau astfel o culoare, despre care doar cu maliţie evidentă se putea spune că se aseamănă cu cea a murdăriei de porc, şi care ajungea, din toate punctele de vedere pentru văruirea pereţilor pe dinafară şi pe dinăuntru. Să mai adăugăm că aceste locuinţe nu aveau altă deschidere în afara unei uşi foarte simple iar o bucăţică de sticlă zidită ţinea locul ferestrei, astfel se poate uşor dobândi o impresie asupra aerului dinăuntru. Într-adevăr, acesta era respirabil, chiar şi pentru localnici doar în cele

¹⁹ În original în text.

²⁰ *Halbasiaten*.

mai bune condiții; când, vara, mășăluiam dimineața devreme către locul nostru de manevre, găseam, de obicei, în aceste părți ale orașului, toți locuitorii acestor case, bărbați și femei, dormind în cea mai mare neorânduială întinși de-a valma pe stradă, unde fugiseră de mirosurile drăcești din apartamentele²¹ lor, luându-și ce puteau din așternuturi.

În afară de cele trei clase de case deja amintite aici // mai exista și o a patra, și p. 15 anume sălașurile țiganilor, care fie locuiau în puțurile de lut și văile adânci care străbăteau din plin orașul în adăposturi jalnice (corturi), fie duceau o viață de troglodiți²² în versanții abrupti și prăbușiți.

Nepotrivirea aspră a fațadelor caselor din Iași arăta și felul în care arătau pe dinăuntru, începând de la încăperile rău mirositoare ale *misera plebs*²³, în care nu arareori sub ochii „Maicii Domnului cea neagră”²⁴ – singura podoabă a pereților – oamenii și animalele trăiesc împreună în armonie, până la saloanele și budoarele boierimii, care cuprind tot ce ar putea născoci o fantezie pariziană excesivă.

Dar chiar din în aceste locuri înalte nu lipsesc contrastele ce caracterizează Orientul. Luxul odăilor stăpânilor strălucea orbitor pe lângă „particularitățile specifice țării”²⁵; nimănui nu îi lipsea acea armonie plină de bună dispoziție ce trece pe lângă apuseni²⁶ ca fiind de nedespărțit de confortul adevărat. Neobservat și chiar neștiut se amestecă și aici, ca de altfel în societatea ieșeană, obiceiuri rusești și orientale; un strat gros de lustru parizian împrumută oricum tuturor lucrurilor un neasemuit și ispititor farmec, dar pune prea des un străin în fața unor situații neobișnuite, uneori chiar grave.

Cu excepția apartamentelor stăpânilor din casele boierești, apoi a acelor <din casele> evreilor mai bine situați, nu s-a găsit nicăieri un pat după modelul european; altfel, peste tot această mobilă era înlocuită de un divan larg, de cele mai multe ori ocupând toată lungimea camerei, tapițat cu frunze de porumb, care doar noaptea era aranjat ca loc de dormit. [Considerații asupra confortului oferit de camerele din casele moldovenești.]

Desigur, aici este vorba doar de acele interioare care apăreau mai ales în p. 16 locurile de încartiruire a ofițerilor. La păturile mai de jos ale societății, unde era încartiruită doar trupa, divanului îi lipsea chiar și cel mai primitiv confort. Peste două scânduri grosolane așezate pe doi câpriori de lemn – ca peste tot scheletul oricărui divan – era întins, în loc de salteaua din paie de porumb, un covor gros, țesut în casă, care întregia în acest fel simplu locul de dormit al soldaților. Doar puțini dintre ei s-au putut lăuda, la începutul anotimpului cald, când aerul stricat făcea nenecesar orice soi de pătură în camerele prea pline, să se fi dezbrăcat noaptea de haine. Din fericire, oamenii noștri erau în mare parte obișnuiți de acasă cu asemenea „însușiri specifice”.

²¹ *Gemach*, termen folosit în sens peiorativ.

²² *Troglodytenleben*.

²³ În original în text.

²⁴ „*Schwarzen Muttergottes*”.

²⁵ „*Landesueblichen Eigentuemlichkeiten*”.

²⁶ *Westeuropaer*.

În parte, în special pentru cei mai cultivați, cea mai mare calamitate a fost adusă de faptul că în Iași era cu desăvârșire necunoscut termenul „canalizare”. Urmările acestui fapt asupra unei anumite părți a confortului locuinței se pot sigur trăda fără greutate și de aceea pot și rămâne neexplicate în amănunt; doar urmările care au apărut pentru noi din această situație au fost cu totul unice și în nici un caz de moment; le-am simțit îndeaproape de-a lungul a trei ani și de aceea, în ciuda a orice, să ne fie îngăduit să zăbovim ceva mai mult și mai descriptiv asupra acestei chestiuni.

Înainte de orice trebuie recunoscut că nevoia de a înlătura rațional gunoii, de fapt, nu exista, sau, mai bine spus, nu fusese descoperită de către localnici. Uzața de până atunci corespundea într-atât simțământului oriental al comodității, încât acolo canalizarea orașului ar fi fost fără îndoială privită ca o îngrădire cu totul lipsită de îndreptățire a dreptului personal al fiecărui <individ>, dacă, în caz de p. 17 nevoie, s-ar fi ales locul prin măsurători libere. Cât de puține nazuri // se făceau în această privință o arată deja descrisa vedere de la ferestrele din spate ale reședinței princiare. [Continuă considerațiile asupra igienei și salubrității urbane.]

p. 19 Cel mai învederat, dacă nu chiar singurul element oriental din înfățișarea Iașiului erau de fapt ulițele²⁷. Te mulțumeai cu existența lor, fără ca aceasta să stârnească avântul cuiva de a se face de răs cu curățarea sau întreținerea lor. În centrul²⁸ orașului erau chiar pavate: partea pentru trăsuri cu așa-numitele „capete de pisică”, partea pentru umblat pe jos *vulgo*, trotuarele²⁹ cu diferite materiale. Doar o uliță era o excepție demnă de menționat.

Pe atunci, cum căile ferate ce mergeau spre răsărit se terminau la Cracovia³⁰ și Szolnok³¹, principatele dunărene, dar mai ales Moldova, erau ca și tăiate de Europa apuseană civilizată și chiar într-un grad care azi ar fi doar greu de înțeles. Deja în 1854 ne dădeam silința de a crede că mulți dintre ofițerii regimentului de infanterie Baron Bianchi Nr. 55 nu văzuseră încă nici o cale ferată și nici un vas cu aburi și își puteau închipui doar foarte neclar aceste noi moduri de circulație. Acest regiment era unul dintre acelea care erau încartiruite de ani de zile în provinciile răsăritene ale monarhiei <austriece>.

p. 20 Bineînțeles că pe atunci întocmirile care în // Austria apuseană erau deja de mult în folosință, erau la Iași lucruri încă necunoscute. Căci întreprinzătorii adevărați doar arareori își făceau drum pe acolo, unde nici condițiile locului, nici cele ale statului nu le făceau cu ochiul într-un mod ademenitor sau care să le trezească încrederea; dimpotrivă, întreprinzătorii³² îndoienici de tot felul își găsiseră acolo un El Dorado, în caz că pricepuseră printr-un comportament plin de sine folosirea cuvântului vrăjit „bacșiș”³³.

Un asemenea „antreprenor” obținuse pe atunci de la guvernul princiar concesiunea de a înzestra orașul cu pavaj modern din lemn iar una dintre cele mai

²⁷ *Strasser*.

²⁸ *Centrum*.

²⁹ *Trottoirs*.

³⁰ Oraș în Polonia.

³¹ Oraș în Ungaria.

³² *Projektanten*.

³³ „*Bakschich*” (*Trinkgeld*).

umblate ulițe i-a fost încredințată pentru încercări. Omul și-a înțeles afacerea. Cu enorme cheltuieli de mijloace din afară și-a pus lucrarea în scenă și, într-un termen cu mult mai scurt, a dezvăluit ieșenilor încântați un pavaj³⁴ fără cusur, pe care echipajele boierilor mergeau ca pe un drum cu gheață. Nemăsurate laude și onoruri de tot felul l-au copleșit pe aproape genialul creator al acestei minunății [...]. Dar fiindcă așezase bucățile de lemn mari și fără formă direct pe pământul îmbibat cu mai mult de un metru apă, după o sumară curățire a uliței, iar lemnul era cât se poate de tânăr, se poate ușor imagina cum arăta, după destul de puțină vreme, această stradă model. În timpul prezenței noastre forma un amestec de gropi și pietre, care putea fi trecut doar cu grijă chiar și de către cei care mergeau pe jos.

Desigur că ingeniosul francez nu așteptase acest moment, ci și-a arătat de la distanță mirarea pripită, făcând comparații între starea groaznică a vechilor ulițe cu cea a celei noi. Pe vreme uscată acoperită de un strat gros de praf și de murdării greu de descris, acestea dezvăluiau pe vreme de ploaie sau de dezgheț o imagine ce prin cuvintele „mare de noroi” poate fi doar puțin descrisă. [...]

Grija restrânsă arătată la Iași căilor publice de comunicație arată limpede că, p. 22 pe cât posibil, fiecare face orice pentru a ocoli drumurile. Într-adevăr, la Iași nu se vedea nimeni din „societate” pe jos pe ulițe; chiar doamnele, nici în zilele frumoase, căci ele preferă, ca și domnii din „boierime”³⁵, să își părăsească p. 23 echipajele doar în Copou.// Însă pe vreme proastă se foloseau cu toții, până la cele mai de jos pături ale societății, pe cât posibil, de o căruță. [...] Pe vreme proastă erau văzuți pe jos, pe uliță, numai ȋiganii, evreii și ostașii imperiali. Pe cât de puțin onorantă ar fi o asemenea adunare – corespundea în orice caz foarte exact faptelor.

Devenită de multă vreme o nevoie generală, transportul public avea pe atunci o organizare care aproape că surprindea, date fiind celelalte condiții, foarte primitive, și care chiar și azi ar fi de dorit în câteva mari orașe.

Existau pe atunci trei categorii de trăsuri de închiriat. Prima dintre acestea – trásurile propriu-zise – un vehicul mareț cu doi cai (faeton), care ar putea ajunge ca podoabă oricărui oraș, era cu totul în mâinile lipovenilor³⁶, o sectă religioasă alungată din Rusia (scopții³⁷), care trăiește într-un mod cu adevărat barbar sistemul cu doi copii. Îndată ce cel de-al doilea vlăstar a văzut lumina zilei, amândoi părinții, oricât de tineri ar fi, cad pradă fără milă castrării, în duhul principiilor lor religioase nebunești. Ți se frânge inima să vezi acești bărbați tineri, înalți, puternici cu barba și părul blond deschis, crescând liber; femeile frumoase, nu mai puțin arătoase – iar lângă aceștia chipurile palide, brăzdate de nenumărate zbârcituri, ale celor fericiți deja cu doi copii! – Întotdeauna chibzuiți, foarte cinstiți, dar serioși și zgârciți până în pânzele albe, formau fără îndoială prin „portul” lor aristocrația, printre trásurile de închiriat din Iași. Mândri ca vizitii curții tronau în costumul lor național rusesc (căciulă înaltă din blană de oaie cenușie, haină albastră, atârând până la pământ, împodobită cu blană cenușie, ținută de o cingătoare roșu deschis) p. 24

³⁴ *Sirassenparkett.*

³⁵ „Bojarie”.

³⁶ *Lipowaner.*

³⁷ *Skopzen.*

în faetoanele lor cu doi cai, care, fabricate cu totul la Viena, erau o pildă de frumusețe și eleganță. Cai bine hrăniți, ținuti curați în hamuri provenind de asemenea de la Viena, întregiau înfățișarea acestui vehicul care mulțumea toate pretențiile, ai cărui vizitiu înțelegea să arate cât de pătruns era de importanța lui. Doar cu neplăcere pornea în drumuri spre mahalalele³⁸ îndepărtate, prea puțin la modă, pe vreme proastă însă trebuia să te aștepti ca lipovenii, care țineau la trăsura lor nu mai puțin decât la animale, să se codească să primească să facă drumuri în părțile de oraș greu de atins.

La celelalte trăsuri de închiriat formele apusene elegante se retrăgeau în fața celor rusești; și podoabele și harnașamentul cailor înhămați erau naționale.

„Droșca” era o trăsură cu arcuri, deschisă, cu doi cai, de felul faetonului; bancheta în formă de scoică era destul de joasă, legată simplu cu piele naturală maro, tare. Un burduf din același material oferea singura apărare a pasagerilor în fața vremii proaste. Vizitiul mâna calul de pe o capră neobișnuit de înaltă, însă îngustă, abia îndeajuns pentru o singură persoană.

Acest tip de trăsură era cu totul bine construit și comod. Vopsite mai cu seamă în verde închis, arătau bine pe dinafară și erau pe drept cuvânt trăsuri ale păturii de mijloc, pe cât se poate vorbi în Iași de așa ceva.

Clasa cea mai de jos a trásurilor de închiriat arăta neobișnuit de primitiv, în același timp tinzând spre originalul rusc. Nu erau deloc arcuri, sprijinoare pentru spate și brațe, în general nimic din ce ar fi putut îndreptăți confortul. Pe dinafară se asemena trásurii ungurești sau așa-numitei trásuri din Styria³⁹: o capră cu loitre scurtă, îngustă, vopsită în parte în galben și roșu, odihnindu-se pe roți colorate în același fel – asta era tot. Capra pentru doi pasageri și vizitiu – care de p. 25 foarte multe ori se trăgea din vița lui Levi – era alcătuită din pături grosolane, întunecate, așa-numitele „perne moldovenești”, care erau stivuite pe scândurile înguste până la o înălțime de 20 până la 30 de centimetri.

Pe cât de sărăcăcioasă putea fi această trăsură, chiar aici se găsea o curățenie binefăcătoare, chiar dacă cu totul neașteptată. Cu totul, curățenia fermecătoare a trásurilor de închiriat din Iași era ca un protest mut împotriva neîngrijirii de necrezut a ulițelor. [...]

O taxă fixată de autorități pentru trásurile cu plată nu exista – după știința mea. [Prețurile curselor cu trăsura.]

Cu toate acestea însă aceste prețuri au fost mereu prea mari, pentru a îngădui ofițerilor imperiali folosirea îndelungată a trásurilor de închiriat în timpul serviciului, chiar și atunci când acestea ar fi fost mulțumitoare din alte pricini, asemănătoare. Dar deoarece situația căilor de comunicație prin Iași excludea cu p. 26 totul folosirea pantalonilor, trebuia, *nolens volens*⁴⁰, să se recurgă la expediente, să se permită ofițerilor de toate gradele purtarea cizmelor înalte, așa-numitele „Pappenheim”, care// ajungeau până la jumătatea coapsei, nu doar în timpul serviciului obișnuit, ci eventual și *en parade*⁴¹. Era o priveliște aparte, în parte

³⁸ *Quartiere*.

³⁹ *Steierer*, provincie austriacă.

⁴⁰ În original în text.

⁴¹ În original în text.

deloc urâtă, să vezi un întreg corp ofițeresc în mantale albe fără cusur *en plein parade*, adunați cu cizme înalte de pe vremea lui Wallenstein⁴². [...]

Acest capitol nu poate fi încheiat fără a ne gândi la servirea persoanelor prin poșta moldovenească, deosebită a acestei țări, căci aceasta poate fi pe drept socotită ca parte a sistemului de trăsuri de închiriat.

Transportul de persoane din principate era cu totul încredințat poștei, căci, ca atare, altceva nu era posibil, un antreprenor particular nu ar fi fost în stare să procure numărul enorm de cai care serveau pentru o singură călătorie, fie și una scurtă. Călătorului îi rămânea, după mărimea mijloacelor sale, de ales între trăsura rapidă și foarte primitivă căruță de poștă, sau se folosea de propria trăsură și închiria doar echipajul de la poșta princiară.

În toate cazurile, serviciul pentru persoane era întemeiat pe principiul celei mai mari viteze cu putință, fără o grijă deosebită pentru comoditate, ba chiar nici pentru siguranța personală a călătorului; de aceasta trebuia să se îngrijească fiecare. Totuși, aceasta încercare demnă de menționat de a scurta durata călătoriei, dată fiind plăcerea restrânsă a călătoriei prin Moldova, era contrară stării jalnice a drumurilor de țară care se legau de cel către orașul capitală și de reședință. Ni se spusese că această situație se trage de la faptul că// personalitățile care aveau de a face în chip necesar cu construcția de drumuri, de la domnitor începând, se gândeau mai puțin la alcătuirea unei rețele unitare de drumuri și mai mult la căi de comunicație plăcute între reședințele lor administrative și diversele proprietăți de la țară, ca la miezul unui sistem de drumuri înfloritor. *Relata refero!*⁴³ Dar este adevărat că am trăit adesea faptul de a vedea cum drumul desfundat se transforma într-o foarte plăcută șosea din punctul în care se întâlnea, la dreapta, de pildă, cu un drum lăturalnic bine întreținut, dar de îndată revenea înapoi, la starea de la început, pentru ca mai târziu un drum lăturalnic <ce arăta> ca o șosea să se deschidă spre stânga. [...]

Și diligențele, care arătau, până la stema princiară, întocmai ca acelea din Austria, de unde și erau procurate, nu mergeau niciodată cu mai puțin de 12 cai, care, desigur, erau mai mulți după vreme proastă. Fiindcă aici, ca de fapt la fiecare căruță de poștă, caii erau mânați numai din șa, toate locurile rămâneau disponibile pentru călători, care se găseau câte doi în cabrioletă sau în spațiul închis. Conducătorul de poștă își avea locul său pe capră. Călătoria cu o asemenea trăsură p. 28 de poștă nu era nici ieftină, nici plăcută, căci la ritmul nebunesc care era menținut într-una, fără a se ține cont de starea drumului, mișcările violente ale trăsorii grele puteau fi simțite fără prea multă imaginație. După o călătorie de 36 de ore de la Galați⁴⁴ la Iași, făcută în compania unei contese franțuzoaice, am coborât amândoi aproape deșelați și acoperiți de vânătași dintr-o asemenea cutie <parcă făcută pentru aceasta>. [...] Se adăuga și faptul că nu exista nici cea mai mică grijă pentru confortul călătorilor. Stațiile de poștă se găseau aproape peste tot în afara localităților, în general coliba de humă cu un adăpost sărăcăcios pentru cai a

⁴² Albrecht Venceslav Eusebius von Wallenstein (1583-1634), generalisim al armatei habsburgice în timpul Războiului de 30 de ani.

⁴³ În original în text. Expresie în limba latină, însemnând „spun ceea ce mi s-a spus”.

⁴⁴ Galatz.

asa-numitului „căpitan de poștă” se găsea foarte departe de singurul loc locuit. Cine nu se îngrijise suficient de provizii, rămânea mereu <doar> cu pofta buna.

În orice descriere se râde de o călătorie cu *Carruzzpost*⁴⁵; cine nu a trăit pe propria piele așa ceva, va căuta în zadar împrejurările juste ale descrierii mele.

p. 29 [Urmează descrierea detaliată a trăsorii de poștă.]

p. 30 Necrezuta lipsă de grijă a „poștalionului” pentru // pasagerii ce îi erau încredințați, <sau> mai bine spus, predați, <și> deoarece și poșta de campanie cezaro-crăiască era trimisă prin „Carruz”, a prilejuit în cele din urmă autorităților militare austriece următoarea cerere clară: li s-a cerut vizitiilor de poștalion moldoveni ca în timpul călătoriei să privească mai des în urma trăsorii și să se convingă dacă nu cumva nefericiții pasageri nu au pierdut ceva pe drum. Mie însumi mi s-a întâmplat în timpul unui drum de noapte, de la Iași la Botoșani⁴⁶ ca, în timp ce coboram un deal în dimineața cenușie, axul din spate să se rupă iar roata de pe partea aceea să cadă în vale, peste culmea împădurită a dealului. Din fericire eram treaz și am putut să mă agăț la timp de loitră, dar a durat mult, abia strigătul meu l-a făcut pe vizitiu să oprească. Cu un liniștitor „nui jeste nimik” (nu e nimic) a cercetat pagubele cu privirea, fâțiș mirat cum s-ar putea face caz mare pentru un asemenea fleac. Repede a fost tras toporul din cingătoare iar un mestecăn ce creștea lângă drum a fost tăiat și a fost legat, așa cum era, cu ramuri și frunze, de-a lungul căruței. Cu sfatul de a sta frumușel doar pe cealaltă parte, călătoria a continuat cu iuțea nedomolită sub o adevărată ploaie de noroi, căci mestecănul se târa pe drumul îmbibat de apă. [...]

Ca de obicei, se poate spune orice de rău despre trăsura de poștă, dar un lucru este de netăgăduit: serviciul ajungea la cel mai mare grad imaginabil de iuțea, schimbul de cai și de trăsuri se făcea cu o precizie demnă de a fi imitată. Deoarece îmbrăcăminte vizitiului trăsorii de poștă⁴⁷ nu era alta decât cea obișnuită la oamenii de la țară, după cum am spus și mai devreme, tot astfel reiese din aceasta și lipsa oricărui însemn deosebit, așadar a cornului obișnuit la noi, prin care anunță sosirea trăsorii poștei. În același fel străvechi ca peste tot, aici// poștașul moldovean se folosea de un strigăt răsunător, prin care își vestea apropierea de la mare depărtare. Drept urmare, călătorul găsea la fiecare stație trăsura deja înhămată și își putea continua drumul fără oprire, de îndată ce plătea căpitanului de poștă prețul călătoriei până la următoarea stație. <Aceasta> deoarece ținea de însușirile acestui fel de a fi servit de poștă să nu existe o plată în avans sau bilete pentru călătorie; încărcătura lăsată în grijă era pentru călător și garanția pentru banii de călătorie dați; fără aceasta nu exista serviciul. În ceea ce privește pasagerul, nu se poate concepe ceva mai simplu; nu îmi este nimic cunoscut despre întreaga administrație a <poștei>.

Deși cele mai binevoitoare și mai obiective judecăți privind starea de lucruri din Moldova rămăneau mult în urma situațiilor din Europa Apuseană, din contra, Iașii se bucura, prin pompierii săi, de o instituție de o asemenea desăvârșire, așa

⁴⁵ Carruz, de la Carossa (n. a.).

⁴⁶ *Botuschani (Botosane)*.

⁴⁷ „Postillone”.

cum pe atunci doar foarte puține orașe mari de a arăta. În Austria, cel puțin, doar pompierii din Milano⁴⁸ se puteau măsura cu cei din Iași. Iar această instituție nu era limitată doar la orașul Iași; se găsea peste tot, în întreg principatul, chiar și în cele mai mici orașe. La început de obârșie rusească, organizarea îi era pur rusească; întreaga sa conducere și funcționare stătea, în primul rând, sub semnul atotputernicului bici. La câtă învățătură avea marea masă, acest lucru era însă cu totul necesar, fiindcă pompierii trebuiau să îndeplinească acele servicii care făceau marile incendii aproape imposibile, în ciuda modului de construcție a orașului, ce înlesnea focul.

Prin acestea, este deja spus că materialul uman, ca și cel neînsuflețit, era strașnic, mijloacele tehnice erau, la rândul lor, la înălțimea acelor vremuri și cel mai folosite pentru scopul lor, de un corp școlit cu o putere draconică.

Întreg orașul era împărțit în mahalale⁴⁹ după condițiile terenului, iar fiecareia dintre acestea îi era în permanență orânduit câte un detașament de pompieri cu tot harnașamentul. Pe// cel mai înalt punct al fiecărui „cartier” se găsea un turn ridicat p. 32 simplu, din bârne, de o asemenea înălțime, încât din postul de pe platforma cea mai de sus se putea observa, ca prin ochii unei păsări, atât propriul domeniu, cât și turnurile învecinate. La piciorul turnului, sub acoperișuri temeinice, stăteau căruțele înhămate zi și noapte, cu totul pregătite, cu echipajele lor. Străjerul din turn striga doar locul focului, că pompierii își și ocupau locurile în căruțe sau se aruncau pe caii fără șa și porneau apoi în galop nebun către țelul lor, fără să privească înapoi. Ofițerii urmau cortegiul călare.

Este sigur că pompierii din Iași nu își îndeplineau însărcinarea cu mânuși de bal și, de la localizarea incendiului – sarcina lor principală – până la dărâmarea unui număr de așa-zise case nu era mult; era însă de mirare că, indiferent de puținele fântâni, nu le lipsea niciodată apa. Am fost la mai multe incendii, niciodată nu s-a simțit lipsa de apă. Această părere se explică foarte ușor prin obiceiurile în această chestiune, care în nici un caz nu aveau o origine parlamentară, de aceea se puteau întemeia pe o mai mare punere în aplicare.

Din pricina cunoscutei lipse de apă a Iașului se formase din vremuri străvechi o numeroasă breaslă⁵⁰ de sacagii, care alimenta orașul cu apa necesară din valea Bahluiului. Aceștia erau flăcăi din cele mai sărace pături, a căror întreagă avere consta cel mai adesea într-un car sărăcăcios, cu un butoi, pe care o mârțoagă flămândă îl trăgea de la albia râului prin toate fundăturile orașului. Erau însă o necesitate pentru locuitorii orașului, iar meritele lor amărâte își găseau peste tot recunoașterea. Acestor nefericiți le era rânduită obligația de a duce apa la fiecare incendiu. De îndată ce semnalul de foc răsuna pe undeva, fiecare saca trebuia să pornească în direcția incendiului de oriunde se afla. Lovituri de bici din partea slujbașilor agiei⁵¹ și a pompierilor ce // cădeau peste cai și vizitii se îngrijeau de cea mai mare iuțeală ce putea fi atinsă. Cine era întâlnit într-o altă direcție decât cea a

⁴⁸ *Mailand.*

⁴⁹ *Abschnitte.*

⁵⁰ *Gilde.*

⁵¹ *Polizei.*

locului incendiului, după <strigarea> semnalului de incendiu sau după ce incendiul putea fi văzut, cădea în sarcina legii, aceasta însemnând că pe lângă o mamă zdravănă de bătaie butoiul îi era sfârâmat pe loc, asemenea căruța, după placul celor însărcinați cu aceasta. Un asemenea comportament era, în orice caz, barbar, dar avea partea sa bună, prin aceea că sacagii nu mai aveau nevoie de alte avertismente ci se grăbeau din toate părțile orașului când izbucnea vreun foc. *Probatum est!*⁵²

Mai cu seamă izbucnirea incendiilor la Iași, mai ales în ceea ce ținea de privilegiștea oferită, arăta cu totul altceva decât la Viena, de pildă. Nenumărații gură-cască, care se adunau ca o turmă la orice întâmplare ieșită din comun sau obișnuită, sau chiar alergau după tulumbă lipseau cu totul acolo, <într-o țară> pe jumătate asiatică. Dimpotrivă, toată lumea fugea din calea pompierilor, căci aceștia luau pe sus pe oricine găseau, indiferent ce făceau, iar la locul incendiului biciul nu era deloc mai puțin harnic în a rechiziționa eventuale brațe de muncă dintre privitori, după cum și ținea la respect pe nesuferiții gură-cască.

Astăzi îmi pare rău că, pe atunci, nu m-am informat mai îndeaproape asupra organizării acestei instituții demne de luat ca model, ci m-am mulțumit cu observațiile de suprafață și cu lucrurile cu adevărat demne de admirație, al căror martor am fost. Știu doar că tratamentul pompierilor era cu adevărat <după model> rusesc; căci la incendii biciul îndruma munca echipajului cel puțin la fel de mult ca și semnalele goanei sau comenzile; căci se ținea foarte puțin seama de viața și sănătatea pompierilor, de cei ajunși invalizi nu se avea deloc grijă, cei inapți pentru serviciu erau lăsați pur și simplu în aer, în cele din urmă – fiindcă deși se avea grijă de completarea corpului pompierilor doar pe căile liberei înrolări și nu prin înlocuirea forțată prin deținuți din închisori, după cum a trebuit să presupun, din tot p. 34 ce îmi era cunoscut.// Deci și aici deloc *tout comme chez nous!*⁵³

Cu cele de mai sus poate fi încheiată cu bine orice caracterizare generală, ce avea scopul de a da o impresie generală și a câștiga astfel temeliile pentru înțelegerea celor ce urmează. [...]

Pe scurt, se poate înțelege că în toate celelalte chestiuni publice ale Iașiului, obiceiurile orientale și vest-europene se împleteau după cum au fost descrise până acum; căci lupta dintre Răsărit și Apus nu fusese încă dată până la capăt, dimpotrivă, se purta cu multă moliciune, și ajungea, de obicei, să fie doar punctată. Așa era, de pildă, plaga câinilor, care cade atât de greu asupra orașelor turcești, nu era în nici un caz necunoscută în Iași; și acolo existau o mulțime de potâi fără stăpân, însă erau aduse omagii obiceiurilor apusene prin rânduirea unui fel de armurier⁵⁴ care, dacă nu prea des totuși, ci din când în când colinda cele mai însuflețite ulițe cu o căruță construită de el însuși, acoperită peste tot de o crustă de sânge veche de ani de zile și cu mai mulți țigani. În orice caz, își îndeplinea slujba într-un fel ce amintea de Asia. Câinii erau omorâți de țigani cu bâte groase, lungi de doi metri, într-un chip cu adevărat barbar, mai bine spus: zdrobiți iar cadavrele

⁵² În limba latină în original.

⁵³ În original în text.

⁵⁴ *Waffjenmeister*.

aruncate în furgon, astfel încât nu doar ulițele și casele, ci mai cu seamă și trecătorii erau stropiți de sângele nefericitelor victime. Dar asta era totuși o chestiune de mică importanță!

Dacă populația Iașiului era privită ca întreg, nu arăta ca o masă omogenă din punct de vedere al naționalității, ci // era un amestec de neamuri diferite, după cum le-au strâns, ca bătute de vânt, caracterul politic al țării și furtunile care s-au abătut, aproape fără întrerupere, asupra acesteia. În țară, majoritatea locuitorilor era, în orice caz, românească, sau, după cum se făcea pe atunci distincția, moldovenească, dar absolută sa imaturitate politică făcea ca <acest lucru> aproape să nu însemne ceva. Altfel <era> în Iași, unde toate popoarele care stăpâniseră sau pustiiseră pe vremuri țara, își lăsaseră urmele, iar aventurierii, speculanții, fugarii din toate țările și de toate soiurile își găsiseră de când lumea adăpost și teren propice pentru eforturile lor. Pământenii⁵⁵, ruși, germani, armeni, evrei, greci formau astfel aproape majoritatea populației orașului, la care se alăturaseră pe atunci apartenenți din toate statele, ceea ce dădea acestui caleidoscop de neamuri un caracter aproape nestatornic.

Nu doar pentru trupele de ocupație erau importanți refugiații politici, care ocupaseră în Iași o poziție cu totul extraordinară. Furtunile politice, care aduseseră schimbări atât de mari în 1848–1849, mai cu seamă în Austria și Germania, trebuie că făcuseră să apară, ca o consecință, o sumedenie de indivizi al căror pământ era prea fierbinte pentru a aștepta pe pământul natal mersul lucrurilor la care luaseră parte și din această pricină au preferat să aștearnă din vreme un număr suficient de mile geografice între ei și autoritățile prea preocupate ale patriei <lor>. Principatele Dunărene, încă nelegate, din poziția lor de suzeranitate față de padișah⁵⁶, prin nici un cartel⁵⁷ sau tratat comercial sau alte obligații politice față de marile puteri europene, ca și prin legislația lor extravagantă⁵⁸, în orice caz cu o foarte comodă aplicare a acesteia, corespundau, în consecință, tuturor cerințelor ieftine ale acestor patrioți neînțeleși. O dată dincolo de hotarele Moldovei sau Țării Românești nu îi mai apăsa deloc curiozitatea autorităților în ceea ce privea viața lor de până atunci; se puteau așeza după voie, // se puteau apuca de orice fel de câștig care le plăcea sau le convenea, cu alte cuvinte se simțeau cu totul ca acasă, după felul lor – presupunând că nu s-ar dovedi chiar neajutorați în mânăuirea instrumentului național „bacșiș”. În acest fel, așa-numita „colonie germană” – printre care se numărau și numeroși unguri – ducea o viață foarte plăcută. Puternic unită, de îndată ce era chemată să se arate puternică împotriva stăpânirii turcești, dar, de asemenea, mereu gata de ajutor reciproc, ocupase cu multă destoinicie cele mai avantajoase poziții și meserii, fără a se lega cumva de cele de care <membrii săi> se apropiaseră în țara de origine. Toate pozițiile imaginabile, întinse de la învățați până la meșteșugari, le creaseră într-un răstimp destul de scurt o cu totul altă poziție în societate, care îi silea pe pământenii, în ciuda urii lor împotriva nemților (germani)⁵⁹, să îi ia în seamă.

⁵⁵ *Eingeborene.*

⁵⁶ *Padischah.*

⁵⁷ *Kartelle.*

⁵⁸ *Extravagante Gesetzgebung.*

⁵⁹ *Njamci (Deutsche).*

Că într-o asemenea amestecătură de popoare se vorbeau și cele mai diferite limbi, este cu totul de înțeles; cu mândrie li se poate admite germanilor că – pe atunci, cel puțin – limba lor era aceea cu care se putea răzbate. Evreii, armenii, într-un cuvânt, lumea negustorilor, erau cu totul credincioși limbii germane; și printre boieri, cel puțin printre bărbați, aceasta era de obicei situația; doar o parte a acestora, ceea ce s-ar putea numi pătura de mijloc⁶⁰, apoi și păturile de jos ale poporului nu vorbeau altă limbă decât româna.

Ca despre o curiozitate trebuie vorbit despre satele ungurești, care apăruseră pe șirurile de dealuri de la răsărit de Carpații Transilvaniei. Descinzând, se pare, din secuii din Transilvania, vorbeau destul de curat limba maghiară, dar într-un ritm neobișnuit de lent; mai mult, trăiau într-o neștiință atât de copilărească despre tot ce se petrecea dincolo de munți, încât se credeau cu sinceritate drept singurii unguri din lumea locuită și ne întrebau foarte surprinși de unde învășasem ungurește.//

p. 37 În vremurile în care începuse ocupația, robia⁶¹ era încă în plină floare iar aceasta mergea până la ea mai de jos pătură a populației, ȕiganii, aceștia adevărați paria⁶² în cercurile conducătoare⁶³ din principate. Nu îmi este cunoscut cât de mult se întindea această instituție, ajunsă din cele mai întunecate vremuri până în secolul al XIX-lea, și asupra celorlalte pături ale populației; însă cu privire la ȕigani aceasta era pe atunci încă în grozăvia ei înăscută. De fapt nu era chiar sclavie în înțelesul demn de ură al cuvântului, așa cum știm din *Coliba unchiului Tom* a domnișoarei Becher Stowe⁶⁴. Întocmai ca și negrul de acolo, ȕiganul de aici era lăsat neapărat în voia tuturor toanelor și aerelor stăpânilor; am fost nu o dată martorii pedepselor neomenești, după cum nu rar am întâlnit și sclave care, din pofta stăpânilor lor să nu fi lăsat să picure în vinele acestora, vreme de generații, un strop de sânge ȕigănesc, dar care, în ciuda acestui fapt și a poziției importante pe care o ocupau adesea în casă aparțineau încă neamului inferior, lipsit de libertate, <femei> pe care porunca proprietarilor le putea într-o clipă azvârli înapoi.

După bogăție și vază, fiecare casă boierească adăpostea în cocioabe sărăcăcioase un număr de asemenea nefericiți de amândouă sexele, pentru a căror îmbrăcăminte și ospățare gospodăria nu era chiar deloc încărcată. Fără o cunoaștere sumară a săpunului, dar de necrezut de zdrențuiți, acești sclavi⁶⁵ nu cunoșteau alte cosmetice⁶⁶ în afara grăsimii, cu care se ungeau din plin atât pe piele, cât și îndeosebi coama neagră și deasă care le acoperea capetele. [...] Trebuie crezut, după toate acestea, că acestor fapte murdare, scârboase, le erau lăsate toate lucrurile de făcut în casă? Chiar și bucătăria era de obicei în mâinile ȕiganilor –

p. 38 totuși sub ordinele unui bucătar francez. La fel de neînțeles ni se părea cum

⁶⁰ *Mittelstanc*, termen folosit și pentru burghezie.

⁶¹ *Leibeigenschaft*.

⁶² *Parias*.

⁶³ *Bannkreise*

⁶⁴ Harriet Beecher-Stowe (1811–1896), scriitoare americană, autoare a romanului *Coliba unchiului Tom* (1851–1852), importantă critică la adresa sclaviei.

⁶⁵ *Sklaven*.

⁶⁶ *Kosmetika*.

boieroaicele atât de rafinate, care // trimiteau la Paris după lenjerie și ar fi mers mai degrabă goale, înainte de a fi folosit vreun obiect de îmbrăcăminte ce nu ar fi putut să își arate cât mai clar originea din metropola de pe Sena, puteau doar îndura ființe atât de murdare în apropierea lor. Excepții izolate de la acestea erau doar sclavele „de soi îmbunătățit”⁶⁷ folosite pentru serviciile intime, personale, și care erau îmbrăcate pe atunci după moda franțuzească, de cele mai multe ori cu mult gust.

Dacă locuitorii Iașiului ar fi tratați ca prototip⁶⁸ al întregii populații, din punct de vedere al societății, și acolo s-ar fi găsit o alcătuire cu totul aparte. Nobilime, ca și o clasă de mijloc în sensul nostru, nu exista de fapt; lipseau, tot astfel, și toate titlurile nobiliare, în afară de cele de principe, principesă, prinț, prințesă, pe care și le adăugau toate familiile boierești ai căror strămoși ocupaseră pe vremuri demnitatea de domnitor⁶⁹, sau care își trăgeau acest titlu din descendența lor grecească.

Boierii reprezentau aristocrația moldovenească, mari proprietari bogați, care își câștigaseră sau cumpăraseră această demnitate. Așa-numiții mici boieri nu erau luați în considerație, căci erau de cele mai multe ori sărmani care își cumpăraseră boieria pentru a se bucura de prerogativele foarte consistente ale acesteia, însă nu aveau nici mijloacele și nici ambiția de a se ridica după rang.

Că marea boierime nu se ocupa cu nici un fel de întreprindere industrială, nu este nevoie să se mai spună. În această privință, erau fără greș *Grandseigneurs* de modă veche. Trăiau din veniturile întinselor lor pământuri, pe care le cultivau țărani obligați la clacă⁷⁰ și ale căror venituri erau cumpărate deja de la prima brazdă, adesea și mai devreme, de arendași⁷¹ armeni și evrei. Boierul însuși se îngrijea, de obicei, puțin de afacere. Mecca sa era Parisul, cercul meseriei sale cuprindea ceva mai mult decât jocul de noroc, femeile și toate distracțiile. Cea mai mare desfășurare de măreție și eleganță după model franțuzesc, care // nu ascundea p. 39 întotdeauna cu totul o mai mare sau mai mică tentă pe jumătate asiatică, îi preocupa cu totul pe bărbați și pe femei. Dacă mijloacele pentru acestea erau la îndemână, „cum” nu mai juca nici un rol. Măreția fățișă era mereu și peste tot chestiunea principală, miezul de sub învelișul sclipitor fiind mereu același. Principele domnitor de atunci, Alexandru Ghica⁷² nu mergea altfel prin oraș decât în greoaia trăsura princiară; lângă vizitiu, ostașul în uniformă tivită cu aur, în spate, de asemenea plin de galoane, slujitorul și ciubucii cu o întreagă colecție de ciubuce foarte prețioase, totul înconjurat de o escortă călare de călăreți⁷³ moldoveni. Prin Copou mergea ca la paradă, în același fel, boierimea, cu echipaje elegante și trăsuri luxoase, de la care iepele fuseseră de fapt excluse ca *not fair*⁷⁴.

⁶⁷ „*Verbesserte Rasce*”.

⁶⁸ *Proto:yp*.

⁶⁹ *Hospodarenwuerde*.

⁷⁰ *Robotpflichtige Bauern*.

⁷¹ *Geschaeflmaenner* (= întreprinzători, oameni de afaceri).

⁷² „A abdicat în 1856” (n. a.). Referire la Grigore Alexandru Ghica (1804–1857), domnitor al Moldovei între 1849–1856.

⁷³ *Ulanen*.

⁷⁴ În original în text.

După cum pătura cea mai de sus a societății apărea doar în felul ei aparte, lipsea aproape cu totul o pătură de mijloc în înțelesul european al cuvântului. Luat ca atare, așa ceva era reprezentat pur și simplu prin „colonia germană”, care avea cea mai mare parte a negoțurilor bune. Doar armenii mai făceau concurență, ici-acolo; altfel, aceștia se ocupau, pe lângă greci, cu marile companii comerciale, la care luau parte și evreii.

„Poporul ales” forma în general o mare parte a populației principatelor. Din cei aproape 60 000 de locuitori ai Iașiului, cel puțin jumătate erau evrei care trăiau în comunități închise, după toate aparențele puternic ortodoxe. Ca și în Galiția și în multe alte locuri erau și aici un rău necesar de care nu se putea duce lipsă, fără a se ține seama de influența lor, din multe puncte de vedere demoralizatoare. Oricum, evreii stau în Moldova pe o treaptă socială neîndoielnic mai ridicată decât oriunde altundeva, căci nu se îndeletnicesc numai cu comerțul de tot felul, în toate ramurile sale, până la gheșefturi⁷⁵ cu orice e posibil și camăta, ci // s-au îndreptat și spre meșteșuguri. La Iași am văzut pentru prima oară evrei lucrând în cele mai diferite meserii.

Acolo unde atât de multe neamuri își lasă urmele, de-a lungul veacurilor, nu poate fi deloc vorba de un caracter limpede al poporului. Românul se simte, cu predilecție chiar, un urmaș al romanilor și nimic nu îl mișcă, atunci când i se spune că începuturile României⁷⁶ de astăzi ar fi de căutat în coloniile de răufăcători romani; și cu acestea era mulțumit. Totuși s-a găsit puțin care să arate cu oarecare îndreptățire această origine. Cei „zece mii de la vârf” erau francezi frumos vopsiți sau chiar ruși, pătura de mijloc o mulțime nelămurită din toate <popoarele> posibile, țăranul – chiar țăranul. Fără multă muncă și fără bălegar, pământul peste măsură de roditor îi dăruia din plin ce îi trebuia în viață. Cultiva câmpurile sale și ale stăpânului în același fel ca strămoșii săi de secole. Originalul plugului său se găsește și astăzi în interiorul mormintelor egiptene; sădirea seminței o lăsa boului, căruia îi lega de coarne cu fâșii de scoarță de copac o pereche de crengi⁷⁷ uscate și apoi îl lăsa să hălăduiască în voie peste câmpuri. Mai departe nu avea nimic de făcut până la recoltă – și nici nu făcea nimic. Aceasta era adevărata caracteristică a românilor, așa cum am găsit-o noi, fie strămoșii lor de căutat printre romani, daci sau altundeva.

Dar ceea ce păgubise, <din punct de vedere> etnografic trecerea înainte și înapoi a valurilor de popoare peste câmpiile românești, răsplătise în privința fiziologiei. Din numeroasele încrucișări între rase se dezvoltase, mai ales în orașe, o rasă cu totul excepțională, la care tipul românesc frumos și puternic câștigase adesea, ca urmare a amestecului străin, forme cu adevărat ideale. Dacă acest lucru era, în general, adevărat și pentru partea bărbătească, tot astfel era într-o și mai mare măsură cazul femeilor, a căror frumusețe aparte, ademenitoare, nu avea a se teme de nici o rivalitate. Ce fapte splendide, de o desăvârșită eleganță și forme clasice se puteau vedea la Iași// creștea prin diversitatea picantă a raselor, prin care

⁷⁵ Schacher.

⁷⁶ Rumaeniens.

⁷⁷ Baumast.

se deosebeau unele de altele românele, armencele, grecoaicele, evreicele și prin amurgurile încântătoare, în care cuvântul „nepermis” se topea discret.

Dacă tipul populației, mai ales al „jumătății mai bune”, îndreptăța un fel de a trăi ușor, până la un grad respectabil, acest fapt nu stânjenea deloc faptul că cea mai proeminentă caracteristică a populației din toate păturile se manifesta într-o religiozitate – adesea doar pe dinafară. Desigur nu este o exagerare să vorbim de bigotism și stăpânirea preoților, căci marele număr al bisericilor și mănăstirilor <și> armata de popi de toate rangurile îndreptăța acest lucru, nu mai puțin decât ardoarea cu care cei de sus și de jos se supuneau din când în când ceremoniilor cu adevărat neplăcute pe care tirul greco-oriental le prescria credincioșilor săi. Îmi amintesc încă bine cinstirea, în catedrala din Iași, a unui sfânt ale cărui rămășițe îmbrăcate în veșminte mândre erau așezate pe un catafalc înalt de aproape un metru sub portic. În jurul acestora s-a îmbulzit și se împins toată ziua neîncetat un ghem de credincioși din toate păturile societății, de la marea boierime până la vagabonzii zdrențăroși și cerșetorii scârboși. După rugăciuni scurte, fiecare trebuia să se târască pe sub catafalc și apoi să sărute fruntea sfântului, din care se zărea prin îmbrăcămintea brodată cu aur o bucată din osul frunții, cam de mărimea unui taler. Și acestei formalități i s-au supus și cele mai ales doamne din *haute volée*. Fără cea mai mică atenție pentru catifeaua și mătasea cu care se îmbrăcau, alunecau rugându-se pe sub catafalc și fără ezitare sau silă își apăsau buzele rozalii pe acea oribilă bucată de os, în mijlocul căruia sărutările a mii de guri greu de descris se uniseră într-o pată deschisă la culoare, înconjurată de o margine întunecată.

Cu nu mai puțină temeinicie erau ținute posturile ce durau multe săptămâni, în timpul cărora asprimea draconică interzicea orice hrană animală iar ca grăsime // p. 42 era permis doar uleiul. Aceste posturi și „restaurările” ce le urmau erau vremea recoltei de aur pentru doctori, farmaciști, femei bătrâne și șarlatani de toate soiurile. Dacă și porunca legată de post a „împerecherii carnale” era la fel de tare ținută, scapă, desigur, judecății observatorului; dar măcar atât este sigur – așa se petrecea fără excepție!

Aparte era luxul înmormântărilor. Coșciugul deschis era purtat foarte jos, astfel încât mortul să poată fi văzut cu comoditate; în același chip urmau tăvi cu prăjituri și torturi neobișnuite – până la un metru în diametru; cu cât mai mare, cu atât mai nobil – în care erau puse fructe mediteraneene⁷⁸. Aici <era> o întreagă armată de preoți. Diferit de obiceiul nostru, după care numărul de clerici era stabilit dinainte, acolo preoții veneau din toate zările la priveghi, după rangul și bogăția mortului. Fiecare primea, pe lângă o anumită sumă de bani și o lumânare de ceară cu prosoape de stambă, pe care le purta în mână în timpul slujbei. De asemenea, și ultimele prăjituri și torturi, ca și vinul și rachiul era hărăzite preoțimii care însoțea <corteggiul>.

Mănăstirile nu slujeau doar ca reședință pentru călugări și călugărițe, ci existau și unele pentru educarea fetelor pentru viitoarea meserie de soție a unui preot, apoi altele ca instituții pentru blajina însănătoșire a doamnelor sus-puse, a căror purtare morală făcea așa ceva necesar chiar și după măsurile de acolo.

⁷⁸ *Suedfruchte*.

Instituții cu siguranță foarte demne de a fi lăudate: după tot ce am auzit despre ele, mă tem însă că la cele dintâi orarul se întindea ceva prea mult dincolo de hotarele teoriei sănătoase, însă la cele din urmă prin prea mult liberalism⁷⁹ și respect exagerat față de libertatea personală a individului se trecea prea mult de scopurile reale.

p. 43 Aceste amintiri despre locuitorii Iașiului ar fi incomplete, mai cu seamă avându-se în vedere starea scriitorului acestor rânduri, dacă nu s-ar // preocupa și de garnizoana capitalei moldovenești, anume de armata țării. Trebuie să recunosc, spre rușinea mea, că fie nu am încercat să mă informez deloc asupra puterii și organizării miliției princiare, fie am uitat deplin cunoștințele dobândite, căci nu îmi revine nimic. Asupra a ce sunt și azi deplin sigur este că, dacă puterea armată moldovenească ar fi rămas la cerințele corecte ce erau menite pentru conducerea sa, prințul <Grigore> Alexandru Ghica ar fi dispus de o armată impunătoare <și> de o flotă foarte respectabilă. Dar așa, trupa rămăsese mult în urma ofițerimii; artileria nu avea tunuri, deoarece acestea fuseseră luate de ruși (răuvoitorii spuneau că fuseseră vândute rușilor); flota consta dintr-o singură navă pe Dunăre, cu un catarg, ce era din motive bine întemeiate, bine ancorată la Galați, dar altfel nu ar fi provocat nici o nenorocire, deși corpul ofițerilor navei ar fi ajuns din plin pentru o veche corabie cu trei punți.

Infanteria și cavaleria erau cel mai bine; căci amândouă erau, totuși, fără a se ține seama de număr, cel puțin cu adevărat existente și, privind în mare, nu făceau deloc o impresie proastă. Desigur, organizarea, administrația, uniforme, regulamentele erau cu totul rusești.

Cine a participat la campania din 1849 din Ungaria va găsi îndreptățit acest lucru; la infanterie aceleași mantale de culoarea căprioarei, ce ajungeau până la glezne, pe sub care soldatul nu purta altceva, vara, decât o cămașă și izmene de in, care se ascundeau în cizme trainice de piele. Fracul scurt de paradă, ca și pantalonii, din postav verde închis și roșu, căciula plată, fără cozoroc, coifurile, arma cu cremene, cartușierele uriașe și ranițele cu curele largi, albe, toate acestea își puteau găsi locul la fel de bine la Varșovia și Petersburg, ca și la Iași.

Cavaleria era formată din ulani care apăreau cu adevărat bine în uniforme lor croite, de asemenea, după model rusesc.//

p. 44 Dar ceea ce rămânea cu mult în urma originalului nordic era spiritul ostășesc, ce nu era într-atât de imitat pe cât era înfățișarea. De unde? O folosire în scopuri pur militare nu exista pentru miliția moldovenească, cel puțin în vremea noastră; întregul lor serviciu consta, în principal, din asigurarea gărzii palatului domnesc, respectiv în escortarea trăsurii principelui. Pentru ceea ce se înțelege prin „instrucție militară” lipseau peste tot și atmosfera și înțelegerea și astfel nu se putea ajunge la nimic altceva decât la faptul că ostașii din miliție⁸⁰ nu erau altceva decât soldați de paradă, iar întreaga lor purtare era adesea comică, tocmai din pricina

⁷⁹ *Liberalitaet.*

⁸⁰ *Milizer.*

îmbrăcămintei rusești. Astfel, era spre marea noastră veselie când un detașament moldovean mărșăluia pe Ulița Mare pe vreme proastă: armele „acoperite” sub braț, pulpanele mantalei lungi sumese și ținute cu amândouă mâinile, așa încât se puteau vedea până la genunchi izmenele albe nu întotdeauna curate, dar în frunte cu ofițerul comandant cu pantaloni sumeși – cu umbrela deschisă în mână! – la Iași nimeni nu găsea acest lucru deosebit – ca la țară!

Într-o țară care nu avea propria monedă, dar care, ca urmare a lipsei totale a industriei, își îndrepta multele nevoi spre străinătate, trebuia, în mod necesar, ca orice act comercial, până la cele mai mici fleacuri, să se servească doar de banii străini. Se înțelege de la sine că pentru aceasta, banii de hârtie de orice fel erau cu totul excluși și doar monedele sunătoare erau luate în seamă, mai ales în ceea ce privește comerțul cu amănuntul; dar acestea se găseau în tot atâtea feluri, câte popoare se găseau în raporturi comerciale cu Moldova, așadar în aproape toate <tipurile> europene.

De la suzeranul Principatelor – de la padișah – veneau lira de aur⁸¹ și iermelicul de argint⁸² (1 gulden 52 de crăițari monedă convențională = 14 piaștri); Franța trimitea napoleonul de aur și moneda de cinci franci; Rusia rubla (1 gulden 12 crăițari monedă convențională), Austria ducății// (galbeni)⁸³ și *zwanziger* p. 45 (Surkovec). Desigur, puterea de cumpărare a tuturor acestor tipuri de monede, mai ales a celor de aur, era una variabilă, după cursul dominant; ducății austrieci nu erau niciodată mai jos de 6, napoleonul de aur rămânea mereu de la 8 la 9 guldeni monedă convențională. Bancnotele noastre aveau un disagio de 25–32% de procente, asta înseamnă că în cel mai bun caz se obțineau, pentru 1 gulden = 60 de crăițari monedă convențională sau 1 gulden 5 crăițari în monedă austriacă, doar 48 de creițari monedă convențională.

Ceea ce îngreuna și scumpea la nesfârșit comerțul era lipsa tipurilor mici de monedă și a mărunțișului. Jumătatea sau sfertul de iermelic turcesc (56 sau 28 de crăițari monedă convențională⁸⁴) erau alături de *zwanziger*-ul austriac, cele mai mici monede care circulau; ca mărunțiș serveau copeicile rusești, centimele franțuzești și crăițarii austrieci. Deoarece la această lipsă de bani mărunți se reușea doar arareori ca la cumpărături să se poată schimba o monedă de aur, în cazul în care nu era în cea mai mare parte absorbită de cea mai mare parte a prețului mărfii, cumpărăturile fiind adesea imposibile, s-a dezvoltat aici o industrie proprie: zaraflăcul⁸⁵. Erau mai întotdeauna evrei care se îndeletniceau cu aceasta și schimbau atât bani mari în mici, ca și viceversa, desigur contra unei despăgubiri corespunzătoare, care, de pildă, era la ducat de un 1 piastru = 8 crăițari monedă

⁸¹ *Goldlira*.

⁸² *Silberyermelik*.

⁸³ *Dukaten (Galbi)*.

⁸⁴ „Aceste monezi turcești par să nu fi avut același conținut de argint” (n. a.).

⁸⁵ *Geldwechsel*.

convențională. Deoarece totuși la schimbarea unei monede mari se obțineau de cele p. 46 mai multe ori doar cele imediat mai mici și viceversa, nu era un exemplu greu de socotit de câte ori se putea schimba un ducat până să se ajungă, în cele din urmă, la nimic. În orice caz, afacerea se asemena proprietarului; toată ziua se auzea pe Ulița Mare zdrăgănitul zarafilor care, stând în fața prăvăliilor lor, lăsau să alunece prin mâinile lor deloc apetisante fișicuri întregi de iermelici sau taleri⁸⁶. Aparte era circulația acestor diverse soiuri de monezi în // viața de zi cu zi. Se socotea mai cu seamă în *zwanziger*-i sau ducați, arareori în napoleoni și aproape niciodată în ruble. Toate aceste monede nu erau exprimate în valoarea obișnuită în țara lor ci în piaștri turcești, deși această din urmă monedă nu ieșea deloc în evidență. Aceste socoteli nesfârșite nu erau deloc ușoare și cereau mult exercițiu, dacă nu vroiai să le faci după ureche, c'eși, totuși, până la urmă așa se întâmpla.

⁸⁶ *Livresthaler*.

Despre Eugène Jouve nu se știe nimic în afara faptului că era gazetar, trimis special în Orient de redacția periodicului „Courrier de Lyon” la izbucnirea războiului Crimeii. După cum precizează în prefața volumului în care și-a adunat corespondența, Jouve a petrecut opt luni la Gallipoli, Constantinopol, Adrianopole, Rusciuc, București și Sevastopol. În tot acest răstimp el a încercat să fie cât se poate de riguros cu informația pe care o furniza cititorilor de acasă: „(...) nu m-am raportat la amintiri, totdeauna mai mult sau mai puțin eficiente; zi de zi și în fiecare moment al zilei am scris ceea ce am văzut cu ochii mei, ceea ce îmi relatau martorii oculari demni de încredere, ceea ce culegeam din spusele turcilor, ale raialelor și ale francezilor stabiliți în ținut, despre obiceiurile și ideile turcilor” (p. V). Rezultatul acestei serioase documentări este o lucrare foarte interesantă, plină de amănunte care altor contemporani le-au scăpat. Jouve schițează portrete pline de vitalitate războinicilor de rând – turbulenților bașbuzuci sau neinstruiților și apaticilor nizami din trupele regulate, agresivilor revoluționari pașoptiști din Europa Centrală înrolați în trupele otomane sau irascibililor francezi din armatele aliate sultanului, mereu în căutare de scandal și încăierare cu nepoștiții ocupanți austrieci – ca și comandanților iluștri ori oamenilor de stat de trecătoare importanță, de la Omer Pașa, Iskender Bey și Sadyk pașa la contele Coronini și contele Zamoyski, de la principii domnitori Știrbei și Ghica, reveniți din exilul vienez, la beizadeaua Grigore Sturdza, turcit sub numele de Muchlis Pașa, și la marele ban Constantin Cantacuzino, Emanoil Băleanu și Alexandru Ghica „Căciulă Mare”. Fin observator al scenei politicii internaționale ca și a celei locale, românești, lui Jouve nu-i scapă nimic din tumultuoasa mișcare reînnoitoare a epocii. Ochiul său avid de nou este atent atât la viața politică din principat cât și la aceea socială și economică. Este un realist și refuză orice speculații sau speranțe nefondate, căzând astfel într-un iremediabil scepticism față de viitorul țării: „În ciuda tuturor celor zise, în ciuda tuturor speranțelor în care le place să se legene, în ciuda sforăitoarelor elogiuri patriotice ridicate în onoarea revoluțiilor românești, acest popor nu va putea să se regenereze la fel ca elenii. Vor putea mai mult intențiile generoase ale marilor puteri și eforturile și finețea diplomaților? Cum va vrea Dumnezeu!” (p. 219) Depășindu-și defetismul politic și trecând la aspectele vieții cotidiene, autorul face descrieri amuzante mijloacelor de transport românești – căruța de poștă – și posibilităților reduse de găzduire și aprovizionare cu produse alimentare. Moravurile locale sunt un alt subiect dezbătut, cu nedisimulat umor, de gazetarul francez.

Despre notele memorialistice al lui Jouve a scris N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. a II-a adăugită, Editura Casei Școalelor, București, 1929, p. 320–323 și *Ibidem* (ed. îngrijită de Adrian Angelescu), Editura Eminescu, București, MCMLXXXI, p. 582–584.

EUGÈNE JOUVE

Războiul din Orient¹

Călătorie în urma armatelor aliate în Turcia, în Țara Românească și în Crimeea

Scrisoarea a XXX-a

p. 96 Omer pașa – Taberele turcești – Relații despre armata muscălească

Rusciuc², 2 august 1854

În fiecare zi sosesc noi trupe și în fiecare zi Dunărea este trecută de corpuri întregi de cavalerie și de infanterie. Omer pașa³ se pregătește intens pentru a merge la București⁴. Cartierul general al Alteței Sale este încă la Rusciuc, în foarte modesta casă a lui Zacki efendi, în spatele cartierului turcesc. Generalissimul armatelor otomane, urmașul faimoșilor Kara Mustafa⁵ și Sinan pașa⁶, locuiește într-un mic pavilion de cărămidă zugrăvit în galben, în mijlocul unei livezi închisă cu un gard de scânduri mâncat de carii. O curte înconjurată de construcții prost clădite precede grădina și casa; ea este ocupată de statul-major turcesc, cu aspectul cel mai simplu din lume. În curte, câțiva cai înșeuai și două santinele la poartă abia indică locuința unui ofițer superior.

p. 97 Escorta lui Omer pașa este la fel de modestă ca și locuința sa; // patru cavaleriști, cu carabina la șold, preced singuri cortegiul său format, cel mult, dintr-o duzină de ofițeri, de pașale, de administratori și de ciubuccii. Această mică secție de soldați care-l însoțește este de altfel la fel de pitoresc zdrențăroasă ca și restul armatei.

Alteța Sa nu mai este călărețul îndrăzneț și fercheș care, la începutul războiului, se făcea remarcant prin eleganța ținutei sale militare, prin vivacitatea atitudinii și dexteritatea cu care conducea cei mai frumoși cai ai Turciei. Se spune că grijile și necazurile i-au albit barba și i-au înconvoiat trupul mai mult decât vârsta și greutatea războiului. Rușii și-au sfârșit și și-au ucis mai puțin inamicul decât geloziile, intrigile și perfidiile amicilor săi din Divan. Acest organism suprem al imperiului concentrează încă, în ciuda reformei, un mare număr de politicieni ai școlii muților din serai. Omer pașa a îmbătrânit cu zece ani în optsprezece luni;

¹ Traducere după Eugène Jouve, *Guerre d'Orient. Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée*, vol. II, Paris, 1855, p. 96 și urm.

² Routschouck.

³ Omer Pașa (1806–1871), mareșal otoman (*mușir*) de origine croată (pe numele adevărat Mihail Latas), comandat suprem al armatelor otomane în războiul Crimeii.

⁴ Bucharest.

⁵ Kara Mustafa (1634/1635–1683) mare vizir al Imperiului Otoman, comandantul trupelor otomane la asediul Vienei (17 iulie–12 septembrie 1683).

⁶ Sinan Pașa (1506–1596) general otoman de origine albaneză, guvernator al Egiptului, mare vizir, comandant al campaniei din Țara Românească, înfrânt de Mihai Viteazu în luptele de la Călugăreni și Giurgiu (1595).

acum este aproape un bătrân, dar un bătrân încă verde și energic ai cărui ochi păstrează toată vivacitatea și înflăcărarea bărbăției; strălucirea lor febrilă dă un aspect ciudat acestei figuri neregulate, brăzdate și oacheșe care, sub un aer de francheță și bravură cât se poate de militărească, ascunde o subtilitate aproape italienească. Ele amintesc anumite portrete ale mareșalului Soult⁷ de la sfârșitul Imperiului <francez>. Într-un cuvânt, Omer pașa are o înfățișare foarte frumoasă și poartă bine fesul cu placă de aur, marele cordon al Legiunii de Onoare și tunica albastră cu brandenburguri și găitane de argint peste pantalonii de cașmir alb cu lampasuri de aur.

Consumat de activitatea sa neobosită, poate că nu va supraviețui // războiului p. 98 dar, cel puțin, murind el va avea, foarte probabil, consolarea de a asista la decăderea Rusiei și de a fi fost una dintre principalele cauze; el, biet ofițer dezertor din armata austriacă este, poate, pietricica de care se va izbi piciorul de lut al colosului de aur, de argint și de bronz. Fără el, fără prudenta sa fermitate care, puțin câte puțin, a călit trupele regulate ale sultanului printr-o sumedenie de mari lupte fericite, a paralizat și a demoralizat forțele muscălești, nu este sigur că peste câteva luni, pacea se va face pe seama Turciei și a Europei.

După ce și-a salvat soldații de la primul atac redutabil al rușilor și a lăsat inamicul să se epuizeze îndoit, printr-un război sâcâitor și prin furtişagurile administrației, el a știut să asigure armatei de la Dunăre, prin forța vigilenței neclintite, regularitatea plății <soldelor>, aprovizionarea și un confort relativ al instalării.

Ceea ce a mai rămas din trupele de pe țărmul drept <al Dunării> este cazat în oraș sau în tabere pe platoul din amonte și din aval. O parte a garnizoanei este încartiruită între cele două incinte, în acele barăci de pământ (bordeie) în stilul țării, despre care v-am mai vorbit. Sunt niște locuințe foarte simple, foarte economice dar care nu sunt, poate, foarte salubre. Pentru a le construi se începe prin a săpa pământul până la adâncimea de patru sau cinci picioare, pe suprafața pe care se dorește a-i fi dată locuinței. Pereții perpendiculari ai acestei gropi sunt zidurile casei: adesea, în interior, ei sunt tăiați în formă de bănci sau de divane și, pe coama lor se sprijină grinzile acoperișului, susținuți în centru de stâlpi groși. // Acești p. 99 câpriori se încarcă cu o grămadă de crengi dispuse transversal și totul se acoperă cu pământul bătut, scos din groapă. O lucarnă practică în mijlocul acestui acoperiș de lut, o fereastră dublă și o ușă, deschisă în cele două frontoane triunghiulare de la extremități, aproape ajung pentru a aerisi interiorul. Aceste case, de treizeci de picioare lungime și douăsprezece picioare lățime au avantajul că sunt foarte răcoroase vara și foarte calde iarna.

Nu știu dacă acesta este un efect al aerisirii subterane: se observă că toate aceste acoperișuri se umplu rapid cu o vegetație luxuriantă. Această perfidă momeală atrage câteodată vacile și caii care pasc liber peste tot în aceste zone. Nenorocire pentru ei dacă pământul este umed! Cele patru picioare ale lor trec prin acoperiș; se văd chiar unele vechi bordeie roase de carii prin care boul a trecut în întregime.

⁷ Nicolas-Jean de Dieu Soult, duce de Dalmația (1769–1851), mareșal al Franței (din 1804) și colonel-general al gărzii imperiale, unul dintre cei mai buni strategii ai lui Napoleon I.

Aceasta ne îndepărtează puțin de politică, < așa că > revin. În afara celei de-a doua incinte a Rusciucului și în aval de oraș, începe tabăra trupelor regulate. Diversele sale sectoare, apărate de mai multe baterii, se întind pe platou și în câmpia mlăștinoasă care-i urmează, pe o lungime de mai mult de o leghe.

Intru, mă deplasez peste tot fără nici o piedică prin acest oraș de pânză albă sau verde pe care îl pot cerceta în amănunt. Trebuie doar să intri prin *Porta Decumana*⁸, care e reprezentată de două prăjini înfipite în pământ. În altă parte ești alungat fără milă de un cordon de santinele, care figurează niște linii imaginare de apărare.

p. 100 Toate taberele armatei regulate deși seamănă, nu au aproape nimic în comun: mă voi limita, deci, să descriu într-altă parte, pe aceea // a trupelor neregulate și nu voi spune decât vreo câteva cuvinte despre aceasta. Nu diferă de taberele franțuzești decât prin forma corturilor care sunt, cred, mai bine întinse decât cele ale englezilor și chiar decât ale noastre. Sunt complet rotunde și conice⁹, din pânză tare de bumbac, dublu impermeabilă, vopsită în verde. Un mare stâlp central care, pentru ușurința transportului, se demontează în două < bucăți >, este susținut în centru printr-o duzină de funii întinse. Pânza acoperișului coboară de la vârful stâlpului, urmând înclinația funiilor, până la două, trei sau cinci picioare de pământ, în funcție de gradul celui care ocupă cortul, și apoi cade perpendicular, ca un perete, până la nivelul solului, unde este fixată de un al doilea rând pe țărși, pe dinăuntru celui al funiilor.

Acest sistem are avantajul de a da mai multă soliditate cortului și facilitează aerisirea convenabilă în timpul căldurilor prin ridicarea de jur împrejur a peretelui de pânză, astfel încât să formeze un fel de umbrelă ce acoperă o suprafață deschisă tuturor curenților.

[Describe marea diversitate a bivuacului căraușilor, ce urmau trupele cu căruțele lor trase de bivoli, în care erau transportate bagajele și proviziile, și care era instalat alături de tabăra armatei de linie].

Soldatii turci sunt hrăniți cel puțin la fel de bine ca ai noștri în campanie.

p. 101 Mâncarea lor, gătită foarte bine // se compune zilnic din aproape trei sute de grame de carne bună, din orez la discreție, unt, legume proaspete sau uscate, cafea și dintr-o pâine de manutanță de aproape un kilogram, mai puțin neagră decât pâinea obișnuită pe care o mănâncă toată lumea la Rusciuc pentru că numai la Giurgiu¹⁰, de cealaltă parte a Dunării, se face pâine albă.

Un bătrân soldat egiptean, fermecat să-mi audă dragomanul din Damasc vorbindu-i în arabă, ne-a invitat cu foarte multă plăcere la gamela sa. Sincer, mă tenta prin aspectul ei apetisant; de altfel, bucătăria bulgărească a preotului ortodox la care îmi fusese stabilită cazarea nu era de natură să creeze dificultăți cunoscătorilor într-ale mâncării. Preoteasa, soția sa, îmi servea, invariabil, seara și dimineața, felul național din dovlecei umpluți cu mațe tocate, cu orez și stropit cu o delicioasă fiertură de lapte prins. Făină de mălai, fiert natural, pepeni verzi,

⁸ Poarta din spate sau de pe latura de vest a unei fortificații sau tabere întărite.

⁹ Este vorba de cortul Sibley, inventat de maiorul american Henry Hopkins Sibley (1816–1886), devenit general de brigadă în Armata Confederației Sudiste, iar după încheierea războiului civil american a intrat în serviciul khedivului Egiptului (1865–1874).

¹⁰ Giurgéwo.

castraveți, struguri verzi și un vinișor trandafiriu acidulat precum oțetul „Quatre Voleurs”¹¹, completează de obicei acest festin tătaresc în fața căruia s-ar da înapoi și un cazac. Soldații sultanului sunt infinit mai bine tratați și, dacă ar fi suficient de moderați încât să se rezume la rațiile suveranului lor, nu ar muri decât de ghiulelele de tun pe care le-ar întâlni, atât le este de dură viața; dar nenorociții au o nefastă pasiune pentru cele mai indigeste produse ale regnului vegetal: devorează, cu frenezie, castraveți și zilnic îngurgitează o enormă cantitate de prune, pere, mere, pepeni și struguri verzi.

Cei mai solizi sapeuri ai noștri nu ar rezista mai mult de opt zile // la acest p. 102 regim distrugător, mai ales, în toilă verii și pe malurile Dunării de Jos. Turcii și egiptenii par a nu se resimți <în urma acestui regim>. Unul dintre medicii din spitalele lor mi-a spus ieri că, de la începutul căldurilor, numărul bolnavilor se menține constant între șaptezeci și două sute pentru fiecare regiment de trei mii două sute de oameni: foarte rar se depășesc aceste două cifre extreme, chiar pentru trupele campate în mijlocul insulelor mlăștinoase.

Este departe de înspăimântătoarea insalubritate, care era atribuită acestor meleaguri. [...]

Acum, spun unii martori oculari, toată armata muscălească este dezgustată de acest război care, în locul succesului promis, nu i-a adus decât privațiuni, suferințe și umilințe. Mulțimea de tineri nobili plecați la bătălie ca la petrecere, cu inima mulțumită și sufletul voios, este totalmente deconcertată de impetuoasa rezistență a turcilor și, mai ales, de felul în care consideră Europa această pretinsă cruciadă, care nu este cu nimic mai morală decât jaful bașbuzucilor. [...]

Părerea oamenilor aflați în poziția de a cunoaște lucrurile este că [...] Turcia, p. 103 chiar victorioasă, nu-și va reveni după cincizeci de ani de criză pe care i-a traversat: ea se află la capătul rezistenței. Rusia, din contra, ar avea, se zice, în primăvara viitoare 400 000 de oameni la Dunăre ... sau pe hârtie, așa cum atâtea armate de milioane <de soldați> nu au apărut decât în manifestele muscalilor.

Totuși, trebuie să spun că aceste previziuni sunt cele ale unui brav ofițer prusian care a stat mult la ruși, a făcut războiul cu ei în Caucaz, iar în acest moment p. 104 luptă în rândurile armatei turcești. [...] // El știe că aceste forțe <rusești> nu se pot concentra decât foarte încet; dar gândește că dacă noi <aliații> nu terminăm războiul pe neașteptate, până la sfârșitul acestui an, prin câteva lovituri strălucite, sau dacă Austria nu se declară deschis împotriva Rusiei, vom avea de furcă la începutul viitoarei campanii.

¹¹ Oțetul celor 4 hoti (*le Vinaigre des 4 voleurs*) este un produs ce are în compoziție frunze de pelin, rosmarin, mentă, salvie, scorțișoară, lavandă, usturoi, camfor, cuișoare, calamus, nucșoară, cantități foarte mici de cimbru, angelică, ienupăr, toate macerate timp de 10 zile în oțet. Legenda spune că autoritățile din Marsilia, depășite de ravagiile unei epidemii de ciumă din secolul al XVIII-lea, au fost nevoite să facă față și tâlhăriilor a 4 hoți, aparent imuni la epidemie. Prinși într-un final, tribunalul le-a promis iertare dacă dezvăluiau secretul. Ei au mărturisit că se frecționau pe corp, mâini și mai ales pe față cu un amestec macerat în oțet de plante aromate, usturoi, vârnanț (*Ruta graveolens*). Cu toate acestea cei 4 hoți au fost spânzurați și nu arși, cum cerea obiceiul timpului. La mijlocul veacului al XVIII-lea la Marsilia, dar și în alte locuri, exista obiceiul ca anumite „oțeturi parfumate” să fie nelipsite din toaleta feminină. De asemenea, în epocă, oțetul parfumat era folosit și ca astringent. Ulterior rețeta a fost publicată și recomandată pentru eficacitatea ei, iar din 1748 a fost repertoriată în Codex farmaceutic. S-a vândut în farmacii ca antiseptic, până în 1937.

Acest ofițer a însoțit zilele acestea coloana de cavalerie care a făcut o recunoaștere pe drumul spre București. A fost oprită la mijlocul drumului, la Călugăreni¹², de mlaștina Argeșului¹³ unde rușii au ars podurile pentru a-și acoperi retragerea; primele două sau trei escadroane ar fi putut traversa prin vad acest curs de apă măloasă, unde primii cai se afundau până la piept; coada coloanei a fost forțată să treacă înot această baltă de nămol lichid. S-au întors pe același drum.

[Describe o faptă de bravură a unui ofițer otoman de origine maghiară care, văzând pe celălalt mal un grup de cazaci, a șarjat asupra lor.]

După ultimele știri care s-au primit de la București, adică de acum două zile, rușii încă nu au plecat; a mai rămas încă o parte din forțele lor sosite recent de la p. 105 Frătești¹⁴. Pe de altă parte, totul // anunță retragerea lor rapidă. Încarcă în grabă bagajele armatei și toate posturile detașate se alătură corpurilor <de armată> respective. Arhivele cancelariei rusești și cele ale guvernului au fost ambalate. Mulți greci, compromiși de zelul lor prea accentuat față de muscali, își fac pregătirile de plecare la Focșani¹⁵ sau în Basarabia¹⁶.

Aici se bănuiește că această abandonare de către ruși a principatului Valahiei și a malurilor Dunării, după ce au vărsat atâta sânge pentru a le cuceri, este motivat de marea demoralizare a trupelor lor, de moartea generalilor și, mai ales, de temerea, fondată sau nu, de a-și vedea tăiate <liniile de> comunicație, fie de către o armată austriacă, care coboară pe Siret¹⁷ din munții Transilvaniei, fie de armata anglo-franceză care, urcând prin Dobrogea¹⁸ și traversând Dunărea la Brăila¹⁹, va executa aceeași manevră în sens invers.[...]

Toată lumea de aici, exceptându-i pe cei care o știu și care se păzesc bine să p. 106 nu o spună, zice că armatele aliate avansează pe uscat și pe mare spre gura Dunării. // Un martor ocular, sosit în dimineața aceasta de la Varna, afirmă că ar fi văzut două divizii anglo-franceze îmbarcându-se pe douăzeci și două de fregate cu abur și pe alte bastimente cu pânze. Pe de altă parte, ne asigură că Hârșova²⁰ a fost evacuată de ruși la apropierea trupelor aliate care urcă de la Rasova²¹ în Dobrogea. În sfârșit, niște reporteri mai îndrăzneți pretind că adevăratul obiectiv al armatelor anglo-franceze este Sevastopolul, al cărui asediu trebuie început pentru a termina această primă campanie printr-o lovitură strălucită ...

Mi-a fost imposibil să mă asigur dacă, realmente, francezii vor veni sau nu vor veni aici. Zece persoane bine informate mi-au certificat acest lucru și <alte> zece persoane nu mai puțin bine informate mi l-au infirmat. Până în prezent, aparențele arată că armata lui Omer pașa va acționa singură în această parte [...]

¹² Kalougareni.

¹³ Arguș.

¹⁴ Frateschi; sat, com., jud. Giurgiu.

¹⁵ Fotschani.

¹⁶ Bessarabie.

¹⁷ Sereth.

¹⁸ Dobrutscha.

¹⁹ Ibrail.

²⁰ Hirsowa, oraș, jud. Constanța.

²¹ Rassova, sat, com., jud. Constanța.

Așteptând momentul când va începe vântătoarea de ruși în Valahia, podul de la Rusciuc este întins cu dublată energie ceea ce, după toate aparențele, va fi terminat mult mai repede decât s-a sperat. Acum se lucrează pe ambele maluri simultan și s-a triplat numărul muncitorilor. Podețele de peste brațele secundare din partea românească sunt făcute prea de mult timp pentru a fi folosite de tabere. Încă douăsprezece zile și întreaga armată a lui Omer pașa se va putea lansa în urmărirea inamicului; soldații așteaptă cu nerăbdare acest moment pentru că sunt furioși văzând că *muscalii* le // scapă. Încurajați de numeroasele lor mici succese separate, p. 107 ei ard de nerăbdare să încheie <campania> printr-o bătălie față în față, înainte ca iarna să-i separe pentru trei sau patru luni. Nu cred că Gorceakov²², le va acorda această favoare. De asemenea, dacă nici un eveniment interesant nu va veni să producă o schimbare în viața monotonă și insipidă pe care o ducem la Rusciuc, în câteva zile mă voi aranja să mă alătur armatei franceze. Hidoasele sale cabane, pitoreștile zdrențe militare, muzicile distonante, bucătăria sa execrabilă de castraveți, harabalele sale, murdăria sa, barbaria sa, într-un cuvânt toate acestea au sfârșit prin a mă obosi; sunt nerăbdător să revăd puțin din Franța și din civilizație în armata ei. //

Scrisoarea XXXI-a

Tabăra albaneză – Jefuirea orașului Giurgiu –

p. 108

Tabăra întărită pe malul stâng al Dunării

Giurgiu, 6 august 1854

Am venit aici să caut noutăți; am găsit un lucru foarte vechi și foarte trist: mizeriile războiului, un oraș complet pustiu și jefuit. Plecând, rușii nu au lăsat decât *douăzeci și cinci de locuitori din douăsprezece mii!* ... Cazacii, turcii și bașbuzucii nu au lăsat treizeci de case intacte! ...

Eram departe de a bănuî o asemenea tristețe văzând, de pe înălțimea falezii din Rusciuc, acest frumos orașel ridicându-se deasupra masei de verdeață ce-l înconjoară, cu acoperișurile roșii ale caselor albe și clopotnițele de zinc strălucind în soare. Această aparență de civilizație creștină vizavi de barbaria musulmană și – trebuie să mărturisim această slăbiciune – reputația pentru pâinea albă, singura cunoscută la Rusciuc și pe o rază de zece sau douăsprezece leghe, singura pe care am găsit-o de la plecarea mea din Adrianopole, mă atrăgea // spre Giurgiu. Datorită p. 109 amabilității d-lui: consul al Prusiei însărcinat cu afacerile Franței, am obținut ușor un permis pentru a pleca și o barcă pentru a mă transporta și marțea trecută am traversat Dunărea alături de o strălucitoare căpetenie de bașbuzuci, însoțit de doi dintre bandiții săi.

²² Prințul Mihail Dmitrievici Gorceakov (1795–1861), general aghiotant rus, comandant al armatelor rusești de la Dunăre apoi al celor din Crimeea după demiterea, pe 16 februarie 1855, a prințului Alexandr Sergheevici Menșikov din funcția de comandat suprem al acelei zone, în urma constantelor eșecuri avute în confruntarea cu trupele aliate ce debarcaseră și asediau Sevastopolul.

Cunoștința cu acest războinic original, la fel de deschis, la fel de comunicativ ca un francez, s-a făcut foarte repede. Said-Ahmed-Beg, din Marach, aproape de Alep, în Siria, este cel mai nobil²³ din toate *capetele-nebune*²⁴ pe care le-am întâlnit până acum. Splendidul său costum oriental de o ireproșabilă curățenie, scotea foarte avantajos în evidență talia sa înaltă și figura sa frumoasă, mai degrabă romană decât arabă sau turcă. Mi-a oferit pipa sa și conversația s-a fixat de îndată pe război, pe retragerea rușilor și rezistența de la Arab Tabia²⁵ la care luase parte și la alte fapte de arme pe care le exagera puțin, ca un adevărat gascon sirian.

– Comand o mie cinci sute de bașbuzuci – a sfârșit el prin a-mi spune – toți din țara mea, toți prieteni ai mei ... Adevărați tâlhari, a adăugat el, confidențial. Ce vreți? Trebuie și ei să trăiască, bieții băieți! Fără plată și rații, se aranjează și ei cum pot.

– Cel puțin ei nu trebuie să răscumpere decât inamici și nu prieteni – am remarcat eu

– Ah! Domnule, foamea și setea nu fac distincții, ele mănâncă și beau tot ceea ce găsesc fără a ține socoteală de gust sau de culoare ... Oh! Bandiții! – a exclamat el cu entuziasm – cum o să-i jefuiască pe ruși după ce vor trece Dunărea!

p. 110 Veți vedea, veți vedea! // Aceste cuvinte, traduse textual de interpretul meu, m-au cutremurat: ele prevesteau orori identice pentru cele două principate cu acelea care au indicat prezența acestor bande nedisciplinate în Bulgaria. Să sperăm că Omer pașa le va pune piedică reținând pe toți bașbuzucii pe malul drept <al Dunării> unde acum pot fi stăpâniți cu ușurință.

[Describe tabera bașbuzucilor din Rusciuc; consemnează admirația ofițerilor englezi față de calitățile de cavaleriști și de bravura unor bașbuzuci, în special a unui venerabil comandant, în etate de 70 de ani, care și-a condus trupa de 50 de oameni împotriva a 100 de dragoni ruși veniți în recunoaștere în preajma Silistrei. Jouve încheie descrierea taberei colorate a bașbuzucilor spunând că „ar fi necesară dagherotipia sau creionul lui Garvani pentru a face să înțelegi aproape toate aceste tipuri incredibil de ridicole de *Picaros* și <Don> Diego în căutarea aventurilor”.]

p. 112 Revin la Giurgiu. Este un orașel frumos cu aspect total european, așezat pe un mal ușor povârnit pe partea stângă a Dunării, la jumătate de leghe mai jos de Rusciuc. [...]

Clădirile carantinei, atât de des atacată de turci și de ruși, sunt acum fortificate ca o citadelă. Vechiul zid românesc, pe jumătate demolat, este înlocuit printr-un solid zid de pământ, apărut de șanțuri, capre cu sârmă ghimpată și multă artilerie, întoarsă înspre uscat și, în consecință, spre oraș.

Această primă fortificație este dominată în spate de o mare redută, pe care turcii o construiesc în acest moment sub conducerea geniștilor englezi la capătul

²³ Pentru a defini noblețea aceluia personaj, autorul folosește termenul britanic de *gentleman*.

²⁴ După autorii timpului termenul de bașbuzuc însemna „cap nebun” sau „cap întors” (*tête à l'envers*), cea din urmă formă o folosește medicul militar Ferdinand Quesnoy în prima sa corespondență trimisă revistei „L'Illustration” de la Varna pe 26 iunie 1854, cf. „L'Illustration” Nr. 595/22 iulie 1854, p. 52. Pentru date biobibliografice și însemnările acestuia despre români vezi volumul de față.

²⁵ Arab Tabia era unul din forturile cele mai puternice din sistemul defensiv al Silistrei, care fusese luat cu asalt de trupele ruse pe 28 mai 1854. Când victoria rușilor apărea ca iminentă, s-a dat ordin de oprire a atacului și de retragere pe vechile poziții.

marii insule Ramadan, chiar pe ruinele vechiului fort Sfântul Gheorghe care a dat numele orașului. //

Întrând în Giurgiu ești plăcut surprins să regăsești, la așa mică distanță de p. 113 Turcia încă barbară sub acest raport, toate caracteristicile și toată comoditatea orașelor civilizate: o promenadă publică umbrită de salcâmi, biserici mari, nici o moschee, străzi largi tăiate în unghi drept, luminate acceptabil, pavate și străjuite de căsuțe elegante, despărțite unele de altele prin grădini. Ai putea să te crezi transportat pe neașteptate într-unul din acele orașe noi din Statele Unite, unde nu se mănâncă nimic pentru plăcerea de moment ci pentru măreția viitoare.

Pe lângă el, Pera²⁶ nu este decât un sat ticălos. Acest bogat cartier al Constantinopolului nu are un singur restaurant la fel de bine ținut ca acela din Giurgiu, primul care realmente mi-a reamintit, în Orient, luxul și delicatesele vieții franțuzești. De asemenea, toți ofițerii europeni, pe care ghionionul i-a condamnat să slujească la Ruscuc, vin, atâta cât pot, să trăiască în micul oraș valah. Și totuși, ce aspect trist și pustiu are acum! Puțina viață care ia mai rămas s-a refugiat spre centru, <adică> în piața rotundă a orologiului și în cele două mari curți care duc spre poarta // carantinei. Peste tot în altă parte străzile sunt pustii, casele sunt goale p. 114 și <cu ușile> vraiste, ierburi mari cresc prin pavaj și năpădesc grădinile.

Neștiind încă nimic despre ce s-a întâmplat <acolo>, m-am mirat de această pustietate. Am avut curiozitatea de a privi printr-o fereastră spartă într-una din aceste locuințe mute și moarte. Dulapurile erau sparte, mobilele făcute bucăți, parchetul murdar de gunoaie și acoperit de moloz. Am intrat, succesiv, în zece case, toate purtând aceleași urme de devastare: am început să înțeleg.

De la cele mai sărace colibe până la cele mai bogate reședințe boierești; tot orașul fusese jefuit; populația fugise; nu mai rămăseseră decât pisicile, mai puțin fidele stăpânilor lor decât vetrei de la bucătărie. Oribil de slabe și devenite aproape sălbatic, aceste animale, cocoțate pe galerii sau pe acoperișuri, așteaptă, cu un aer feroce, revenirea cinei și a familiei din băjenie.

Un incendiu general ce ar fi șters toate urmele violențelor individuale ar fi prezentat, poate, un aspect mai puțin sinistru, mai puțin odios decât acela al acestui biet oraș adus în starea unei scoici goale.

Majoritatea caselor au servit de locuință soldaților ruși.

[Autorul descrie o casă foarte frumoasă, unde fusese încartiruit probabil un ofițer superior, în vreme ce în alta, prin murdăria lăsată, arăta că fusese locuită de soldați. Aici a găsit două pâini de manutanță pe care le prezintă ca fiind „de patru ori mai mari decât cele ale soldaților noștri și de o sută de ori mai negre, două adevărate modele de pâini pentru sclavi. Am tăiat o bucată pe care am dus-o în Franța, ca eșantion al bucătăriei cu care țarul, în generozitatea sa, își ospătează apărătorii: câinii turcilor nu au voit să muște din ea; acest amestec scârnăv a dezgustat chiar și pisicile și șobolanii flămânzi din Giurgiu. În ea intră, mi s-a spus, câte puțin din toate, exceptând adevărata făină de grâu”.]

²⁶ Cartier elegant al Constantinopolului unde se aflau concentrate ambasadale țărilor europene și unde locuia majoritatea populației nemusulmane, aflată în trecere ori stabilită definitiv în orașul de pe malul Bosforului.

p. 115 Jefuitorii nu s-au mulțumit, din păcate, să devasteze casele particulare. Mai multe biserici au fost de asemenea, vătămăte. Pot vorbi de *visu*, dspre mitropolia grecească pe care am vizitat-o și pe care am găsit-o într-o stare lamentabilă. Un bătrân paracliser bulgar era ocupat cu adunarea resturilor de icoane, de vitralii, de sculpturi, de lămpi, etc., îngrămădite în sanctuar. L-am întrebat, prin semne, cine a comis acea devastare profanatoare, rușii sau turcii. *Turcos*, mi-a răspuns el printr-un singur cuvânt, cu dinții încleștați și cu un ton ce nu promitea nimic bun pentru cel dintâi bașbuzuc care i-ar cădea în mâni, între patru ochi.

Pentru a salva alte biserici mai însemnate, a trebuit să se pună santinele
p. 116 turcești la porțile lor, spre marea indignare a drept-credincioșilor <arabi> care nu și-au părăsit deșerturile // din Asia și Africa decât pentru a-i fura pe ghiauri și lăcașurile lor. [...]

p. 117 Atât de multe case abandonate ofereau o pradă mult prea ușoară pentru a nu-i tenta pe hoți. Primul exemplu l-au dat noaptea soldații ruși în retragere: au fost văzuți niște subofițeri din infanteria și cavaleria de linie și *nu dintre cazaci*, spărgând vitrine de magazine pentru a fura merinde și băuturi.

Luntrașii de pe Dunăre, în special aceia de pe șalupele canoniere turcești, aproape toți din Giurgiu și cunoscând casele cele mai bogate, au început să devalizeze locuințele goale. Arabii din trupele egiptene au continuat jaful, soldații turci l-au perfectat iar unii bașbuzuci, sosiți târziu, atrași de goana după pradă, au putut găsi încă mijloace de a scormoni în rămășițele prăzii <rămase> după toți acei vulturi; în lipsa altor lucruri, au smuls părul de cal din fotolii pentru a-și face pelerine și stofa pentru a-și petici straietele și pantalonii zdrențăroși. Când nu găsesc absolut nimic acceptabil, atunci, în compensație, sparg și distrug tot ceea ce nu pot lua. //

p. 118 Casele ocupate de un mic număr de locuitori rămași în căminul lor au fost aproape singurele respectate. După spusa românilor, cazacii nu s-au arătat atât de discreți în jafurile lor nerușinate. Peste tot unde puteau să o facă fără urmări neplăcute, în taberele îndepărtate, furau creștinului de sub nas.

[Informații despre armata rusă și valoarea și scăderea ei. Autorul remarcă faptul că sub uniforma strălucitoare, de paradă, soldații nu au nici cămașă, nici izmene, iar echipamentul greu le incomodează mișcările, atât la atac cât și la retragere; ofițerii ruși, provenind din nobile, erau incapabili. Beția era foarte răspândită în armata țarului, iar în ajunul luptei de la Giurgiu din 25 iunie/7 iulie, comandanții ridicaseră atâtea toasturi pentru victorie și distrugerea otomanilor încât a doua zi, întregul stat major era amețit și aceasta ar fi fost cauza gravelor erori tactice care au dus la înfrângerea rușilor.]

p. 123 Vice-consulul englez mi-a comunicat știrea privind completa evacuare a Bucureștilor de către ruși. Un ordin precipitat al lui Gorceakov a venit acum trei zile <3 august 1854> comandând această retragere, care a fost executată cu atâta grabă încât răniții și bolnavii transportați în căruțe au murit pe drum.

În ajun, un ordin de zi sever le-a impus locuitorilor, sub amenințarea pedepselor celor mai aspre, de a trimite, chiar cu forța, soldații rămași în urmă care voiau să stea în casele lor. Îi amenințau cu aceleași pedepse pe dezertori și pe aceia care i-ar găzdui. O asemenea informație spune foarte mult despre demoralizarea armatei ruse.

Ieri a venit un curier la Giurgiu să anunțe că o delegație a principalilor boieri din București va sosi, escortată de două sute de cavaleriști români, pentru a trata predarea orașului către Sublima Poartă și pentru a-i cere generalului comandant să trimită un corp de trupe regulate pentru a menține ordinea în țară.

Din păcate, chiar în acest moment, li s-a permis bașbuzucilor trecerea în Valahia. Îi văd traversând, în bărci, Dunărea, în sunetul tamburilor și fluierelor lor arabe, muzică sinistru pentru bieții români care vor îndura aceleași orori ca și bulgarii și locuitorii Dobrogei. Certamente, nu acesta este mijlocul de a atrage de p. 124 partea sultanului // niște populații care nu cer nimic mai mult decât să i se arunce în brațe, așa cum sunt de exasperate de violențele muscalilor. În interesul umanității, în acela al păcii și al turcilor înșiși, ar fi de sperat ca fiecare dintre aceste funeste ambarcațiuni să se răstoarne cu întreaga încărcătură de bandiți, chiar dacă noul meu prieten din Marach s-ar afla printre ei. Aș face acest sacrificiu. //

Scrisoarea a XXXII-a

p. 125

Intrarea lui Scander Beg²⁷ la București – Inaugurarea podului de la Rusciuc

Rusciuc 12 august

Comunicațiile cu Bucureștii sunt încă interzise din ordinul lui Omer pașa. Numeroasele vedete turce eşalonate de-a lungul Dunării, ieri încă opreau pe toți călătorii.

Neputând să avansez mai departe de Giurgiu, m-am întors la Rusciuc, pentru că șederea într-un oraș pustiu este foarte tristă. Câteva sute de români au revenit, totuși, la casele lor abandonate și, fiecare zi aduce alți câțiva fugari, dar marea masă rămâne ascunsă în sate sau în păduri, într-atât este de mare teroarea pe care o inspiră rușii și, trebuie spus, de asemenea, îngrozitoarele excese ale bașbuzucilor în Bulgaria. Prințul Sturdza²⁸ a dat un exemplu bun întorcându-se printre primii la frumoasa lui locuință, care a fost aproape cruțată de gloanțe și de tâlhari. // Nu toți p. 126 cei care se întorc sunt fericiți. Câte unul dintre acești Jean Lapin²⁹, își găsesc locuința, printre cimbrișor și trandafiri, ocupată de nevăstuici prea puțin delicate. Zilele acestea, un nobil boier sosește în mica sa brișcă din împletitură de nuiel, trasă de șase cai învățați cu toate, înhămați cu funii și mânați de tot atâția servitori în straie lungi românești. Sălbaticul surugiu deschide poarta mare și oprește în

²⁷ Skander sau Iskender Beg/Bey (1814–1861), conte polonez pe adevăratul nume Antoni Ilinski, intrat în serviciul Imperiului Otoman, fiind numit colonel și primind comanda trupelor de bașbuzuci; a fost înzintat la gradul de general și a primit titlul de pașă. Autorul folosește apelativul de Skander Beg ce făcea trimitere la eroul albanez din secolul al XV-lea, deși nu exista vreun motiv întemeiat în acest sens.

²⁸ Grigore Sturdza (1821–1901), fiul prințului Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei, militar de carieră; a luat parte la războiul Crimeii în armata otomană cu grad de general. A primit numele de Muchlis Pașa.

²⁹ Referire la un personaj din fabula lui La Fontaine, *L'Aigle et l'escarbot*.

curte. Se deshamă, se descarcă pachetele și stăpânul urcă peronul, deschizându-și băierele inimii la toate dulcile emoții <în fața> acoperișului părintesc. Este brusc oprit, la cea de-a treia treaptă, de aceste cuvinte pronunțate cu insolență:

– Ce dracu căutați aici?

– Ce caut? La dracu! Întrebarea e ciudată; și chiar dumneavoastră, domnule, ce faceți aici, la mine?

– La dumneavoastră? Bătrâne, ai greșit ușa.

– Cum! Mă înșel! Ce sunt aceste glume stupide? Eu sunt aici în palatul strămoșilor mei.

– Ah! *caramba!* încep să înțeleg ... Dar eu, senor, mă aflu în locuința pe care Mehmet pașa a repartizat-o umilului dvs. servitor, Don Bartholomeo, caporal de jandarmi catalani al ilustrului general Prim³⁰, și cum mă simt bine, nu am chef să mă cărăbănesc. Tot ceea ce pot să fac pentru Înălțimea Voastră este să vă cedez cortul meu. Îl veți întinde în grădina mea, sau dacă vă place mai mult, în grădina dumneavoastră, unde vă veți simți minunat ... Boierul nu a mai așteptat finalul acestei cuvântări insolente, s-a urcat în droșcă și s-a întors în satul său, să aștepte ca armata generalului Prim să părăsească Valahia. [...]

p. 127 Lunea trecută Skander Beg, în fruntea a cinci sute de călăreți bașbuzuci și cazaci, a pus stăpânire pe București în numele sultanului. Lăsând mica sa trupă de strajă la porțile orașului, a intrat urmat doar de zece cazaci; apoi, parcurgând principalele străzi, s-a dus la prințul Cantacuzino³¹, caimacamul numit de ruși și păstrat, provizoriu, în funcție, pentru a se întreține cu el asupra mijloacelor de a menține buna rânduială în oraș.

Aghiotantul preferat al lui Bem³² nu putea decât să se laude pentru curajul său; peste tot pe unde trecea, a primit dovezi elocvente de bucurie, pe care locuitorii o resimțeau văzându-se încă odată eliberați de protectoratul moscovit. Oamenii strigau: *Trăiască sultanul! trăiască Skander Beg!*, doamnele au aruncat flori, tinerele fete și-au agitat batistele; au fost ovații desăvârșite.

³⁰ Juan Prim y Prats (1814–1870), marchiz de Los Castillejos, conte de Reus, căpitan general în Puerto Rico (1847); general spaniol, trimis ca observator în războiul Crimeii (1854). A contribuit la detronarea reginei Isabella II (1868).

³¹ Constantin Cantacuzino (1800–1875) mare ban, om politic, secretar de stat în timpul domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica; numit caimacam al Țării Românești după revoluția de la 1848, și până la urcarea pe tron a lui Barbu Știrbei (26 sept. 1848–iunie 1849); președintele Sfatului Administrativ din iunie 1854 până la revenirea prințului Știrbei de la Viena (25 sept. 1854).

³² Jozef Zachariasz Bem (1794–1850) general polonez. A studiat la Școala Militară din Krakow iar, la 15 ani, a intrat în armata poloneză ce lupta în trupele lui Napoleon I. A luat parte, ca sublocotenent apoi locotenent de artilerie, la campania din Rusia (1812) și a participat la apărarea Danzigului (Gdansk), când a fost decorat cu Legiunea de Cnoare (1813). După căderea Imperiului francez se întoarce în Polonia. La izbucnirea revoluției poloneze din 1830 se alătură insurgenților și primește gradul de maior. Se distinge în luptele de la Iganie și Ostroleka și este avansat general de brigadă. După înfrângerea revoluției se refugiază la Paris, unde scrie o carte despre evenimentele pe care le trăise. Când izbucnește revoluția din 1848 participă la apărarea Vienei împotriva trupelor imperiale austriece, apoi se alătură revoluționarilor maghiari care îi încredințează comanda trupelor din Transilvania cu care repurtează câteva victorii însemnate. Apoi trece în Banat și luptă contra trupelor austriece până când, intervenția armatelor țariste îl obligă să se întoarcă în Transilvania unde este învins în Bătălia de la Sighișoara. După înfrângerea revoluției se refugiază în Imperiul Otoman unde se convertește la mahomedanism și devine guvernator la Alep, în Siria, primind numele de Iusuf Pașa.

Fericită capitală! Care totdeauna se bucură pentru toată lumea și pentru toate motivele; pentru Știrbei³³ și pentru revoluție³⁴, pentru Nicolae³⁵ și pentru Abdul-Medjid³⁶, pentru cazaci și pentru bașbuzuci. Aceasta înseamnă a lua <în chip> filosofic capriciile soartei. Un principat sărac protejat de două mari puteri inamice nu are nici un rol de jucat între protectorii săi, până în ziua când ea ar putea să se schimbe și să acționeze independent. Acest rol este trist! Este acela al micilor naționalități. Și mai trist și mai ridicol este acela al // protectorului bătut și alungat p. 128 <rol> care pare rezervat Rusiei!

Această umilire a armatelor moscovite trebuie să fie, în acest moment, o mare consolare pentru toată dușmănia neînduplecată pe care Rusia și-a atras-o prin invaziile sale nedrepte. În mod special Skander Beg nu-și ascunde profunda bucurie ce i-o provoacă acest război ce-i permite să-i lovească necruțător pe acești ruși detestați, care i-au exilat succesiv familia din cele două patrii: din Crimeea, patria originală a strămoșilor săi tătari și apoi Polonia, patria lor adoptivă.

Abia în vârstă de treizeci și șase de ani³⁷, el manifestă o neobosită energie, o extremă bravură și remarcabile talente la comanda bașbuzucilor ce i-a fost încredințată. Din primele zile după intrarea în funcție el a avut măiestria de a îmblânzi trupa de bandiți nedisciplinați și de a-i face docili și bânzi ca niște miei. La prima răzvrătire a tăiat capul la patru dintre oamenii săi, în prezența întregului corp <de armată> așezat în careu. Acest mijloc expeditiv, repetat din timp în timp, a fost suficient pentru a fi adorat de supraviețuitori, seduși, de altfel, de vitejia sa.

De curând, la Caracal³⁸, în fruntea *copiilor săi pierduți*, a atacat o numeroasă trupă de cavalerie rusă³⁹. În încăierare l-a întâlnit pe colonelul Karamzin⁴⁰, fiul istoricului imperiului moscovit⁴¹ și i-a strigat să ceară scuze pentru injuriile tatălui său față de Polonia; celălalt a refuzat; dintr-o lovitură cu patul carabinei i-a crăpat capul.

Exemplul lui Skander Beg îi electrizează pe soldații săi; se bate cu leii dar, în ciuda tuturor predicilor sale și întregii sale severități, nu i-a putut vindeca de mania p. 129 // incorigibilă pentru jaf. Pe drumul spre București și în apropierea sa au prădat încă vreo patru sate doar că, de data aceasta au fost *cumpătați: nu au incendiat casele și nu i-au masacrat pe locuitori*. Ofițerul de cazaci turci, martor ocular al afacerii mi-a citat această reținere ca pe o circumstanță atenuantă.

³³ Barbu Știrbei (1799–1869) domn al Țării Românești (1849–1853, 1854–1856).

³⁴ Revoluția de la 1848.

³⁵ Nicolae I (1796–1855), țarul Rusiei (1825–1855).

³⁶ Abdul Medjid (1823–1861), sultan al Imperiului Otoman (1839–1861).

³⁷ Autorul se bazează probabil pe informații mediate apreciindu-i eronat vârsta căci, la acea dată, contele Antoni Ilinski avea 40 de ani.

³⁸ Karakal.

³⁹ Lupta de la Caracal, din 28 mai 1854, dintre un detașament de cavalerie rusă, trimis în recunoaștere de la Slatina, și o unitate otomană.

⁴⁰ Andrei Nikolaevici Karamzin (1814–1854), colonel de husari, proaspăt numit la comanda acelei unități înlocuindu-l pe titularul acelei poziții și, în consecință, neagreat de ofițerii inferiori și trupă, cu care precipită o confruntare inegală și dezastruoasă, în care el însuși piere.

⁴¹ Nikolai Mihailovici Karamzin (1766–1826), istoric, prozator și poet preromantic rus, cu influență deosebită asupra literaturii romantice rusești. Autor al *Istoriei statului rus*, lucrare în 12 volume.

p. 130 [Autorul explică decizia nefericită a lui Omer pașa de a aduce bașbuzucii în Țara Românească și la București prin poziția sa, relativ delicată, de creștin trecut la mahomedanism ce risca să își piardă poziția dacă, prin măsuri aspre de disciplină și interzicere a jafurilor, jignea susceptibilitățile musulmanilor fundamentalști ce încă îl considerau pe jumătate ghiaur.]

În acest moment rușii se concentrează între Focșani și Buzău⁴² // la aproape optsprezece sau douăzeci leghe de București. Ofițerii trimiși în recunoaștere estimează forțele lăsate în ultimul dintre aceste orașe la trei regimente de cavalerie, dintre care unul de cazaci; dar dezertorii și țărani români vorbesc despre un mare corp de armată reunit în fața celui dintâi, pe frontiera care separă cele două principate unul de altul, și la Galați, pe Dunăre.

Este de ajuns să arunci ochii pe hartă pentru a înțelege avantajul noii linii de operațiuni care, de cinci sau șase ori mai puțin întinsă decât cea a Dunării, acoperă încă jumătate din principatele invadate și nu poate fi luată decât, cu dificultate, pe la spate

[Informații despre comandanții ruși care au anunțat că părăsesc țara doar temporar și că peste cincizeci de zile vor intra din nou în București și în Craiova. Soldații ruși erau însă demoralizați și dezertau în număr mare, iar populația locală, speriată de amenințările generalilor, îi captura și-i preda pe fugari. La Rusciuc fuseseră aduși doisprezece asemenea dezertori, singurii ce putuseră scăpa dintre cei o sută cincizeci de dezertori din București. Armata otomană făcea pregătiri de a trece în Țara Românească; deja o divizie de șapte mii de oameni trecuseră Dunărea

p. 131 și se îndrepta spre capitală.]

Unele dificultăți diplomatice opresc intrarea Alteței Sale <Omer pașa> în acest oraș. Turcii au ocupat temporar porturile, în vreme ce miliția românească va face serviciul interior, sub ordinea unui pașă. În acest caz, vor fi restabilite doar comunicațiile cu această capitală și cu restul principatului.

[Considerații despre podul de peste Dunăre de la Rusciuc, recent finisat, pe care se scurgeau mulțime de care, căruțe și soldați; autorul îl parcursese de la un capăt la celalalt și, observându-i lipsa de trăinicie și de siguranță, care dusesese deja la câteva accidente fatale, estima că mulți dintre comandanții turci, temători mai mult de apă decât de foc, nu-l vor trece. Descrie ceremonia inaugurării podului pe care fluturau, ca gest de curtoazie pentru geniștii britanici și francezi, drapelele țărilor respective, lângă care făceau de gardă un mare detașament de soldați englezi în uniforme lor roșii, foarte pătate și murdare, și un mic grup de pontonieri francezi, aparent curați în ținutele lor de campanie bleumarin. În finalul scrisorii, autorul se lansează în aprecieri privind viitoarea pace, a cărei încheiere o vedea condiționată de acceptarea de către Rusia a câtorva puncte: abolirea protectoratului rusesc asupra principatelor, impunerea neutralității guri Sulina, singura navigabilă și deschiderea Mării Negre pentru navele din lumea întreagă.]

⁴² Bouzéo.

**Trecerea armatei turce în Valahia – Izbucnirea holerei
la Rusciuc și Varna**

Rusciuc, 19 august 1854

Știrile sosite alaltăieri de la București ne-au informat că <orașul> Focșani, pe frontiera Moldovei, depozitul general al armatei moscovite, a fost evacuat. Recunoașterile pașnice turcești, ce au fost împinse până la Buzău, pe malurile Siretului, nu au întâlnit nici umbră de inamic.

Nicăieri populația nu a imitat tristul exemplu al locuitorilor din Giurgiu și nu și-a abandonat căminele familiale pentru a emigra în urma soldaților ortodocși. Este drept că nici un alt oraș nu s-a aflat și nu se va afla după cât se pare, în poziția de nedumerire a acestuia, amenințat de a fi luat cu asalt după o bătălie.

Departate de a-și urma pretenșii protectori din nord în retragerea lor, românii, ca oameni bine informați, // se întorc acum, cu nerăbdare, spre protectorii lor din p. 139 miază-zi. Aceștia, păgânii, barbarii, vin să le readucă principii pământeni și să refacă tronul răsturnat de ceilalți, nepăsătorii, campionii cavaleri ai monarhiei și, în locul prințului legitim, oricât ar fi fost acesta de complezent, i-a substituit un prefect cazac și cnutul.

Este ciudat să afli că arhiepiscopul ortodox al Bucureștilor care i-a debitat lui Paskevici⁴³ lucruri atât de frumoase despre triumful rușilor, își va schimba discursul oficial pe care nu poate pierde prilejul a-l adresa lui Omer pașa, la intrarea sa în capitala Valahiei.

De câteva zile mai cu seamă, fugarii din Giurgiu au revenit în casele lor devastate și viața renaște pe străzile abandonate ale acestui biet oraș. La fel ca la Rusciuc, o mulțime de boieri valahi și de tineri din București se grăbesc să meargă să-și prezinte omagiile A<lteței> S<ale> Omer pașa. Acești delegați ai marii capitale românești sunt ușor de recunoscut prin toaletele lor pariziene, a căror ireproșabilă eleganță și strălucire contrastează cu zdrențele și caricaturile care populează cartierul general otoman. Evident, turiștii poeți au zis-o bine, Orientul cu zdrențele sale face figură proastă pe lângă Occidentul în frac negru.

Ieri dimineață, deșteptarea a fost dată în toate taberele înainte de ziuă și salve de artilerie au anunțat pornirea trupelor otomane spre București. La răsăritul soarelui, marea țără fortificată de pe malul stâng, din fața podului // a fost p. 140 ridicată cu o admirabilă promptitudine: într-un moment, acest imens oraș de pânză a dispărut ca prin farmec și, încărcat pe mii de cai și în căruțe, a pornit pe urmele locuitorilor, spre noul amplasament.

⁴³ Prințul Ivan Feodorovici Paskenici (1782–1856) feldmareșal rus, prinț de Varșovia, conte de Erevan, comandant suprem al armatelor imperiale în timpul războiul Crimeii.

Trupele care plecau în același timp din diferite tabere de pe malul drept s-au îndreptat toate spre podul de vase, umplând orașul de zgomot și de mișcare. La ora șase și jumătate dimineața, cei patru sau cinci mii de arnăuți albanezi, infanteriști și cavaleriști, au traversat fluviul cu muzica lor sălbatică și sutele de drapele împetrite. Înainte de a pleca au fost conduși în tabăra abandonată de pe malul stâng unde au fost trecuți în revistă de comandantul suprem al bașbuzucilor, Skander Beg, sosit de la București alaltăieri.

[Describe arnăuții albanezi creștini și consemnează despre izbucnirea holerei la Rusciuc, adusă de un vânt dinspre Varna, unde flagelul se mai potolise. Epidemia a lovit și expediția trupelor franceze din Dobrogea, secerând mulți zuavi căliți care pleaseră din Constanța pentru a urmări inamicul. Medicii și medicamentele erau insuficiente, iar spitalele, amenajate în foste cazărmi otomane insalubre, contribuiau mai mult la răspândirea decât la oprirea molimei. Englezii, al căror serviciu sanitar era, practic, inexistent sufereau mult mai mult din cauza holerei decât francezii. În continuare este analizată critic evoluția trupelor rusești în campanie și ezitățile comandanților, care nu pot avea inițiative personale pentru că sunt conduși de însuși țarul ce-și expediază ordinele din cabinetul său de la St. Petersburg. De aici constanțele insuccese suferite în confruntările cu otomanii, ce au dovedit slăbiciunea reală a armatei imperiale.]

p. 152

Scrisoarea a XXXIV-a
Dizolvarea bașbuzucilor⁴⁴ – Rezistența albanezilor
– Incendiul de la Varna

Giurgiu, 22 august 1834

[Relatează incidentul izbucnit pe 19 august, când arnăuții creștini au deschis focul asupra trupelor otomane regulate după ce primiseră ordinul de a depune armele și a se înrola în armata de linie. În încăierare au căzut o sută treizeci de arnăuți, morți sau grav răniți și doar treizeci de ostași otomani. Răsculații au fost dezarmați; 1 200 dintre ei au fost selectați pentru a fi înrolați, cu forța, restul fiind trimiși acasă. A doua zi, bașbuzucii din Asia și Africa au depus armele fără rezistență și au plecat spre căminul lor îndepărtat, fără prada promisă și fără a li se mai oferi alternativa îmbrățișării carierei militare.

Sunt prezentate apoi circumstanțele în care a izbucnit incendiul la Varna, care a dus la distrugerea depozitelor armatelor aliate. Circula zvonul că focul fusese pus de agenți greci ai rușilor.]

⁴⁴ Pentru că trupele neregulate erau greu de stăpânit și inefficiente în confruntările de mare anvergură, Omer Pașa decide dizolvarea lor, dezarmarea și trimiterea la vatră.

Intrarea lui Omer pașa în capitala Valahiei –

Reminiscențe ale ocupației muscale –

București, monumentele și bulevardele sale

București, 25 august 1854

Numai după intrarea lui Omer pașa în București au dat autoritățile turcești pașapoarte pentru acest oraș. Așadar, spre marele meu regret, nu am putut fi martor la strălucita primire ce i-a fost făcută Alteței Sale, ca erou al campaniei Dunării. Vă vor relata alți corespondenți! Mă voi mărgini să constat impresia reală pe care a produs-o asupra populației capitalei principatului.

Din declarația tuturor persoanelor cu care am fost în relații, acest efect a fost imens. Niciodată Bucureștii nu au auzit așa ovații. Când au venit rușii, în 1849, pentru a înăbuși revoluția românească, au fost destul de bine primiți; nu demult, în 1853, entuziasmul interesat al grecilor și al câtorva // boieri care au mers în p. 166 întâmpinarea lor, masca prost răceala poporului român față de protectorii săi, cu toate acestea, ei <rușii> s-au prezentat cu întreaga autoritate și cu toată strălucirea militară capabile să înșele ochii și imaginația mulțimii. Armata turcă, care din contră, nu are nimic din toate acestea, a văzut întreaga populație venind în întâmpinarea ei și salutând-o cu aclamațiile sale. Uzate de lupte, uniforme în zdrențe ale soldaților turci aveau o autoritate care lipsea total bogatelor uniforme muscălești: aceea a victoriei. O mulțime compactă și fericită umplea marea stradă a <Podului> Mogoșoaiei⁴⁵ și mii de doamne care înșesau ferestrele făceau să cadă o ploaie de flori asupra vechilor zdrențe ale cazacilor din Dobrogea, pe ale ultimilor bașbuzuci și ale soldaților turci și mai ales asupra lui Omer pașa și a strălucitului său stat-major.

Poate că în Franța se crede că toți acești musulmani victorioși erau foarte flatați de această curtoazie a sexului frumos față de ei. Ce mare eroare! Mulți erau furioși! De peste tot se auzeau bătrânele dești posomorâte murmurând, pe față, contra insolenței femeilor care îndrăzneau să privească astfel, cu obrazul descoperit, *figura glorioasă a pașilor osmanlâi*. Cei cincisprezece sau douăzeci de pontonieri și cei câțiva ofițeri francezi care figurau în cortegiul lui Omer pașa nu s-au arătat la fel de arțăgoși ca acei turci de modă veche; ei s-au făcut în mod special remarcați – este un fapt constatat –, serbați și acoperiți cu flori. Astfel, în acest moment, uniformă franțuzească, atât de simplă și modestă pe lângă acelea ale rușilor, ale turcilor și românilor, nu poate apărea pe bulevard sau în Grădina⁴⁶ <Cișmigiu> // din București fără să producă o senzație unică, la care am fost și eu p. 167 adesea martor.

⁴⁵ Mogochoi.

⁴⁶ Grădina – fiind locul de agrement cel mai popular în București la acea dată, mulți localnici nu-i mai adăugau numele Cișmigiu în conversația curentă, astfel că memorialistul francez o preia ca atare, dar nu uită să facă sublinierea de rigoare spre a-i desemna importanța.

Poate este un efect al afinității de caracter, de civilizație și de limbă care, în ciuda distanței, apropie populația română de noi și o face să dorească sosirea armatei noastre. Colonia franceză din acest oraș a oferit deja un banchet soldaților și ofițerilor noștri. Se pare că boierii, nedorind să rămână mai prejos, și-au propus să organizeze o mare petrecere în onoarea lor. [...]

p. 168 Armata rusă, cel puțin cea care a ocupat Bucureștii, era formată din oameni și cai de elită, era bine înarmată, echipată și instruită; artileria și cavaleria păreau, cu deosebire, idealul de perfecțiune. Dar totul nu este decât o forță brută, organizată mecanic, lipsită de putere intelectuală și morală, care singure asigură prestigiul națiunilor civilizate.

Majoritatea ofițerilor, de la generali până la simpli locotenenți dovedesc o ignoranță în meserie <a armelor> egală doar îngâmfwării lor. Un mare număr adaugă la aceasta o brutalitate ieșită din comun. Mulți alții, din contra, aparținând aristocrației de la curte, demonstrează o excelentă educație, în totalitate franțuzească, un caracter plăcut, maniere ireproșabile, un spirit cultivat cu grijă dar puțină instruire militară de specialitate și, în același timp, o intolerabilă lăudăroșenie în ceea ce-i privește pe adversarii lor și chiar națiunile neutre.

Cei mai temperați în limbaj spuneau adesea că regretă foarte mult de a fi obligați să ducă război cu francezii, pentru care ei nu aveau decât simpatie! Alții adăugau la aceasta că noi <francezii> am fost nebuni să tragem spada contra Rusiei, a cărei forță invincibilă nu o bănuim; că, <folosind> aurul Siberiei, numărul soldaților și efervescența religioasă a poporului său, țarul este atât de puternic încât p. 169 poate cuceri întreaga Europă, ... și nimic nu i-ar putea rezista!!! // Notați că aceste cuvinte ale coloneilor și generalilor se ziceau în plin salon de hotel, după succesivele eșecuri de la Cetate⁴⁷, Oltenița⁴⁸ și Silistra⁴⁹. Chiar în momentul când băteau în retragere, acești incorigibili fanfaroni nu voiau să-și recunoască slăbiciunea, anunțând că armata rusă nu se retrage decât pentru sezonul călduros de partea cealaltă a munților, deoarece câmpiile românești erau *nesănătoase pentru ei*. O cred prea bine! Nu există friguri mai pernicioase decât carabinele de la Vincennes⁵⁰ care, în trei ore de luptă, au ucis, într-un singur angajament, *două sute treizeci și cinci de ofițeri ruși*, așa cum au spus-o rușii înșiși; de aceea, acum li s-a permis <ofițerilor> să-și ascundă însemnele gradului sub o manta de simplu soldat. Ce vor zice, așadar acești gentilomi, și ce vor face, atunci când se vor vedea în fața acestor carabine mânuite nu de turci, ci de adevărații vânători de Vincennes?

[Deplânge faptul, că deși Paskevici, Lüders, Schilder și Gorceakov erau buni generali, întruziunea țarului în planurile de luptă îi stânjenea, iar cel dintâi căzuse

⁴⁷ Lupta de la Cetate din 25 decembrie 1853/6 ianuarie 1854 în care forțele otomane atacă localitatea ocupată de ruși și-i alungă spre Calafat.

⁴⁸ Bătălia de la Oltenița din 23 octombrie/4noiembrie 1853.

⁴⁹ Bătălia de la Silistra, începută de ruși prin asediul cetății ocupată de turci, pe 10 aprilie 1854 și dusă, cu intermitențe, până pe 12 iunie, când garnizoana locală atacă trupele inamice în retragere și repurtază o importantă victorie.

⁵⁰ Carabinele ghintuite Minié, cu bătaie lungă și mare acuratețe a timpului, aflate în dotarea trupelor de elită din armata franceză, care erau formate de vânătorii de Vincennes și din care, un stoc, fusese livrat și armatei otomane.

chiar în dizgrație, din cauză că îi atrăsese atenția autocratului să nu se mai amestece în chestiuni tactice. Soldatul rus este ca un automat ce răspunde prompt la comenzi și este admirabil condus cu lovituri de ciomag și cu fluierături, dar este greoi, lipsit de elan și de inițiativă, lăsându-se cu ușurință ucis și neștiind să ucidă.]

Din ostentație, din considerente politice <sau> din ordinul curții <imperiale> p. 170 această mulțime de tineri aristocrați care formează cadrele armatei lui Gorceakov și-a lăsat veniturile pe doi sau trei ani și produsul hoțiilor obișnuite <făcute> din provizia trezoreriei autocratului în cele șase luni <de ședere> în garnizoană la București.

[Consemnează prezența în București a multor celebrități ale baletului european, atrase de prezența rușilor aici, venite pentru a profita de generozitatea ocupanților – vezi în volumul de față însemnările Elisei Bonzé cunoscută sub numele de Rose Pompon].

Acest frumos foc de artificii de ruble și de imperiali care, de altfel, a luat p. 171 ochii bunilor români, nu a durat mult timp: turcii și diplomația au sosit la timp pentru a salva cel puțin amorul propriu financiar al autocratului. Spre finele ocupației rusești, administratorii armatei lui Gorceakov, găsindu-se la capătul resurselor bănești, au încercat să facă să fie acceptată rubla de hârtie în locul rublei de argint în Valahia. Această încercare nu a avut urmări: s-au temut să nu discrediteze Rusia și să nu îndepărteze cu totul simpatiile, deja lipsite de entuziasm, ale populației. Aceasta nu a servit decât să arate strâmtoarea trezoreriei țarului, ale cărei resurse au fost exagerate, la fel ca și forța militară.

Totuși, oricât de epuizați ar fi fost rușii în ultimul timp osmanlăii care au venit să-i înlocuiască sunt departe de a oferi populației aceleași avantaje financiare pe care <le-a dat> acea puzderie de bogați aristocrați muscali, exploatați din belșug în iarna trecută. Așa cum am văzut, coloneii turci care intră într-un hotel pentru a bea șampanie cu ocau⁵¹ sau cu jumătatea⁵² și care consumă ceapă crudă mângâindu-și picioarele cu mâinile, nu vor aduce prosperitate acestor stabilimente și nici micului comerț cu bucata. Independent de orice simpatie, locuitorii Bucureștilor doresc cu toții sosirea unei armate, oricare ar fi aceasta, la fel cum altădată, bretonii doreau multe naufragii pe coastele lor.

Despre Valahia și despre București am puține lucruri să vă spun. După ce ai trecut de colina care, din câmpia // joasă a Dunării urcă spre câmpia înaltă de p. 172 aproape două sute de picioare, mai sus de Frătești, găsești tabăra rusească abandonată, ale cărei barăci îngropate și acoperite cu pământ bătut, la fel ca ale turcilor din București, au început să cadă în ruină. Până la capitala principatului traversezi un platou întins, abia ondulat, al cărui sol negru și fertil este mai mult pârlăgă decât cultivat. Ar putea fi un ținut la fel de bogat ca Beoția⁵³; dar ea este mai mizerabilă decât păduchioasa <zona> Champagne și, pe deasupra, groaznic de monotonă. [...]

⁵¹ *Ocque*.

⁵² Memorialistul folosește termenul de *chopine* care era o măsură franțuzească pentru lichide echivalând cu ½ l.

⁵³ Regiune agricolă fertilă din Franța plasată între Chartres și Orleans.

Aproape peste tot ești întristat de o mizerie egală celei din Bulgaria; dar, cel puțin, în mijlocul bietelor căsuțe acoperite cu paie, observi, din depărtare câteva case frumoase care dovedesc un grad superior de civilizație.

Bucureștii m-au surprins și decepționat. Am găsit mai multă bogăție, animație și lux parizian la care nu mă așteptam; și totuși, este greu să poți numi un oraș mare această adunătură informă de magazine bogate, bănci mizere, hoteluri frumoase, monumente, grădini, ciulini și bălți, care ocupă o suprafață aproape la fel de întinsă ca Parisul și de-abia cuprinde atâția locuitori câți are singură peninsula Lyonului.

p. 173 Principalele grupe de case sunt răspândite pe vârful pantelor abrupte care împrejmuesc un mare bazin // pe care Dâmbovița⁵⁴, un râuleț precum Bièvre⁵⁵ sau Azergue⁵⁶ și l-a tăiat la șaizeci de picioare adâncime, sub nivelul înaltei câmpii valahe pe care se întinde restul orașului. Cu doar patru ani în urmă, mijlocul acestei văi care, în anumite locuri are mai mult de un sfert de leghe în diametru, era încă un smârc în care cetățenii mergeau, în plină capitală, să vâneze becațe și să contracteze friguri palustre. Un om de talent⁵⁷ a transformat această infectă baltă plină de broaște într-o magnifică grădină englezească⁵⁸ tăiată de lacuri și de canale. Acest Hyde Park al Bucureștilor, care pe lângă Champs-Elysees-ul⁵⁹ său, este locul de întâlnire al nenumăratelor echipaje ale nobilimii românești.

p. 174 În nici un alt oraș european cu o populație egală nu se întâlnește atâta ostentație și agitație. Mulțimea bisericilor și reședințelor particulare ale aristocrației, amplasarea lor pe înălțimea malului bazinului central <al Dâmboviței>, înconjurat de verdețură și, mai ales, stilul moscovit al arhitecturii lor, copiată după cel al Kremlinului, conferă un aspect pitoresc și seducător al anasamblului acestei capitale. Din păcate, străzile neregulate prost pavate, și îngrozitor de murdare prezintă peste tot cel mai izbitor contrast între civilizație rafinată și barbarie ordinară. Fracul negru se lovește la fiecare pas de vechea giubea valahă și de zdrențele evreilor și țiganilor; echipajele pariziene se încrucișează cu tărăboanța <împletită> din răchită și cu îngrozitoarele atelaje de boi care trag căruțe primitive ale căror laturi sunt proptite de niște bețe la extremitățile osiilor scârțâitoare; în sfârșit, niște copii țigani, goi ca râmele, jucându-se pe aleile // publice; niște cabane hidoase care cad în ruină lângă niște elegante reședințe ale nobilimii, iar frumoasele grădini ale palatelor sunt infectate de vecinătatea canalelor colectoare unde se bălăcesc turmele de porci.

Majoritatea noilor biserici ale Bucureștilor sunt mici edificii încântătoare iar printre cele vechi, care datează din secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea, se găsesc

⁵⁴ *Dimbrowitza.*

⁵⁵ Afluent al fluviului Sena, ce se vărsa în apropierea gării Austerlitz. Din 1912 parcursul său parizian a fost acoperit.

⁵⁶ Râu în departamentul Rhône din Franța, afluent al fluviului Saône.

⁵⁷ Referire la Carl Friedrich Wilhelm Meyer (1817–1852), arhitect peisagist austriac, sosit la București în 1843. El a elaborat proiecte pentru amenajarea grădinii Kiseleff (1844–1847), a parcului Oteteleșanu de la Măgurele (1845) și a Grădinii Cișmigiu (1850–1852) – execuția continuând și după moartea sa, până în 1854, iar inaugurarea s-a făcut abia în 1860.

⁵⁸ Grădina Cișmigiu.

⁵⁹ Referire la promenada de la Șosea.

exemplare curioase, în vechiul stil rus-bizantin a căror ciudățenie pare să evidențieze o vechime de șase sau opt sute de ani. În ceea ce privește palatele prinților români ele nu depășesc luxul și proporțiile modeste ale castelelor bogatei burghezii franceze sau engleze.

Ultimul domnitor⁶⁰, prințul Știrbei și-a pus întregul orgoliu și îngăduința pentru crearea unei miliții valahe, compuse dintr-o baterie de artilerie, un regiment de cavalerie și trei regimente de infanterie. Această mică armată s-a achitat destul de rău de rolul delicat pe care i l-au oferit circumstanțele. Ea și-a abandonat prințul sau ea a fost abandonată de prinț⁶¹; s-a bătut pentru ruși în contra turcilor; acum cere să meargă cu aceștia contra celorlalți.

Există un bun motiv pentru acest elan războinic întârziat. Nemulțumiți să-i rusifice complet impunându-le uniforme lor, căștile cu țepușă de aramă și disciplina cu lovituri de ciomag și cu palme, muscalii au terminat prin a le juca o abominabilă festă acestor războinici neexperimentați. În retragerea lor spre Buzău au luat cu ei, de voie, de nevoie, pe toți artileriștii și pe infanteriștii din Regimentul al 3-lea. Ajunși în acest oraș i-au invitat să bea cu ei în onoarea neîntreruptelor lor victorii și, pentru a se lăsa // mai cu ușurință în voia plăcerilor băuturii, i-au sfătuit să-și lase echipamentul militar agățat în gard. p. 175

Românii naivi, obosiți de un lung marș sub un soare dogoritor, nu cereau nimic mai mult decât să se răcorească în tihnă; dar când, după ce au băut, au dorit să-și recupereze armele și echipamentul, s-au trezit înconjurați de comesenii lor care i-au invitat să se întoarcă acasă fără acea povară inutilă. Tunuri, puști, cartușiere, săbii, totul a fost astfel furat cu dibăcie. Soldații de miliție au plecat ca niște nerozi, cu brațele atârănând. [...] Pentru această odiosă jignire, ei le păstrează <rușilor> o ură neîmpăcată care nu așteaptă decât să explodeze.

Cu toate acestea, nu sunt niște soldați gădilați de onoarea militară; în fiecare zi văd ofițerii unui post plasat sub fereastra mea smulgând căștile de cavaler răătăcitor ale oamenilor lor, pentru a le administra mai comod, într-o singură repriză, o jumătate de duzină de palme. De-ar veni aici grenadierii noștri mă îndoiesc că ar privi cu sânge rece această înjosire a uniformei militare, chiar <dacă este> pe spinarea soldaților străini. //

Scrisoarea a XXXVI-a

p. 176

Proclamația generalului baron de Hess

București 29 august 1854

În virtutea unui tratat de alianță și de intervenție prietenească între M.S. împăratul Franz Joseph⁶² și I.S. sultanul Abdul-Medjid, trupele austriece vor sosi la București la sfârșitul acestei săptămâni. În momentul trecerii frontierei românești,

⁶⁰ Autorul folosește termenul local de *hospodar*.

⁶¹ Referire la retragerea la Viena a domnitorului din scaunul Țării Românești, pe 11/23 octombrie 1853.

⁶² Franz Joseph I (1830–1916) împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916).

generalul lor, baronul de Hess⁶³ a lansat o proclamație atât de echivocă și deplasată⁶⁴, încât Omer pașa a considerat de datoria sa să interzică publicarea ei și a pus să se confiște toate exemplarele trimise aici.

[Comentariu și critică a proclamației lui Hess, caracterizată ca plină de autoritate și amenințare; compară inflexibilitatea tonului ocupanților austrieci, creștini, cu moderația plină de blândețe a musulmanilor.]

p. 178 Holera care, timp de câteva zile a răpus, doar la București, o sută – o sută cincizeci de soldați turci începe pe fiecare douăzeci și patru de ore să se diminueze sub influența unei temperaturi mult mai scăzute. Se speră că, de acum într-o săptămână, va dispărea în totalitate.

[La Varna a scăzut intensitatea epidemiei, fapt ce s-ar datora incendiului ce mistuise orașul și care purificase aerul; se zvonise că expediția din Crimeea era pe punctul de a începe.]

p. 180

Scrisoarea a XXXVII-a

Intrigi împotriva rechemării domnitorilor – Intervenția austriacă – Deschiderea gurilor Dunării

București 5 septembrie 1854

Războiului i-a succedat gâlceava părților ce-și dispută funcția de domnitor, pe care Sublima Poartă trebuie să o stabilească în curând.

[...] În acest mare sat jumătate european, jumătate asiatic, este în acest moment mai multă ambiție și mai multe intrigi decât în tot restul creștinătății.

[Considerații despre problema tronului Țării Românești; Austria îl sprijinea pe Barbu Știrbei, dar Sublima Poartă era rezervată din cauza atitudinii duplicitare a acestuia în primele luni ale conflictului când, deși țara fusese ocupată, el nu a protestat în fața invadatorilor. Omer pașa îi era ostil lui Știrbei și a încurajat trimiterea unor petiții ale supușilor nemulțumiți, care respingeau întoarcerea domnitorului].

p. 183 În același timp aici se crede că Omer pașa a desemnat în mod clar pe viitorul domnitor al Principatelor dunărene, punându-l pe prințul <Grigore> Sturdza în fruntea legiunii moldo-valahe ce se formează acum. Rudă apropiată a prințului Știrbei, el a avut loialitatea sau priceperea de a rămâne fidel suveranului său, la fel ca și cealaltă ruță, prințul Ghica⁶⁵ și, în definitiv, ca acest ultim pretendent, care are și el propriul partid, să obțină, chiar absent, premiul disputat de atâția concurenți.

În mijlocul tuturor acestor ambiții și rivalități, Omer pașa, fostul subofițer croat dezertor, devenit datorită sortii luptelor, arbitru care distribuie coroane, se vede adulat, curtat și tămâiat în București, aproape la fel ca altădată Napoleon în

⁶³ Baron Heinrich von Hess (1788–1870) general de artilerie, comandant suprem al trupelor cezaro-crăiești în Principatele române. Date biobibliografice și însemnările sale despre români în prezentul volum.

⁶⁴ *Proclamația către locuitorii României și Moldovei*, datată 18 august 1854 și semnată de baronul de Hess.

⁶⁵ Grigore Alexandru Ghica (1807-1857) domnitor al Moldovei (1849-1853, 1854-1856).

Dresda⁶⁶. Anticamerele sale sunt populate de prinți și de boieri: dacă generalul baron de Hess se va întâlni aici cu generalissimul turc, această nobilime valahă va fi, într-adevăr, forțată să se dea peste cap pentru a flata în mod egal aceste două puteri. Dar nu trebuie să ne temem de această nenorocire, pentru că Alteța Sa otomană va ceda, se zice, locul Excelenței Sale austriece. În virtutea tratatului de intervenție⁶⁷, trupele turcești vor evacua Valahia; nu vor rămâne decât circa 10 000 de oameni la București, sub ordinele generalului de divizie Derviș Pașa, comisar imperial al Sublimei Porți pe lângă armata mediatoare <austriacă>, a cărei avangardă a ajuns duminică seara la porțile // capitalei. Astăzi, marți, divizia comandantă de generalul conte Coronini⁶⁸ a întins tabăra la o leghe de periferie. În oraș au apărut doar câteva detașamente și ofițerii de administrație însărcinați cu pregătirea instalării trupelor. p. 184

Se pare că acești prețioși trupeți imperiali, care nu sunt obișnuiți cu viața aspră din campamente cum sunt africanii⁶⁹ noștri, înțeleg să trăiască aici în camere mobilate, cazați, cu căldură și comoditate, în case particulare; nu cer decât șase sute <de case> pentru ofițeri și șapte mii pentru soldați, o bagatelă! Apoi focul, lumânările, rațiile, patul și restul. Românii nu vor avea de luat decât o singură hotărâre: să se culce sub cort, în vreme ce cătanele se vor lăfăi în paturile lor. <Localnicii> nu vor fi prea bine răsfățați de asemenea mediatori. [...]

Nu ar fi nevoie de atâtea pretenții germanice pentru a îndepărta complet simpatiile deja nesigure ale populației românești față de soldații Majestății Sale apostolice, imperiale și regale. Singură, doar colonia germană s-a pregătit, din spirit național, să facă o strălucită primire compatrioților lor; dar marea masă a poporului român, atât de sincer entuziasmat față de trupele lui Omer pașa, va rămâne foarte rece, dacă nu în mod hotărât rău-voitoare.

Micul număr de soldați francezi care sunt aici // și turcii nu au o dispoziție mai bună față de aliații lor de dată recentă. Nu vorbesc despre mulțimea de emigranți unguri și polonezi pe care sosirea vechilor dușmani l-a forțat pe Omer pașa de a-i îndepărta din armată. [...]

Fără îndoială, expedierea acestor exilați nu va ajunge să-l satisfacă pe baronul de Hess. El nu va pierde din vedere să concedieze, de asemenea, legiunea moldo-valahă abia formată din ordinele lui Omer pașa, pusă sub auspiciile prințului Sturdza, comandantul ei onorific, și sub comanda efectivă a contelui Zamoiski⁷⁰, a

⁶⁶ Începând din 16 mai 1812, Napoleon I a petrecut 15 zile la Dresda, înainte de a porni campania în Rusia. Aici se reuniseră pentru a-l întâmpina și sărbători toți regii și prinții germani, inclusiv socrul său, împăratul Francisc I al Austriei.

⁶⁷ Convenția otomano-austriacă de la Boiaciköy, din 2 iunie 1854, pentru ocuparea Principatelor române.

⁶⁸ Conte Johann Baptist Alexander von Coronini-Cromberg (1794–1880) general locotenent austriac. În 1848 a apărut trecătorile din Tirolul de Sud de atacurile revoluționarilor italieni. Avea atunci gradul de general maior. În 1850 devine guvernator civil și militar al Banatului. În amintirea sa, o localitate din județul Caraș-Severin îi poartă numele. În 1854 este numit comandantul trupelor cesaro-crăiești din Țara Românească. Între 1859–1860 este ban al Croației iar între 1861–1865, când se pensionează, este guvernator militar al Ungariei. Pentru date biobibliografice și însemnările sale despre români vezi volumul de față.

⁶⁹ Zuavi.

⁷⁰ Conte Władysław Zamoyski (1803–1868) general polonez în serviciul Imperiului Otoman, fondatorul Regimentului 2 de Cazaci ai Sultanului (noiembrie 1854) și apoi al Diviziei de Cazaci ai Sultanului (1855), plenipotențiar al prințului Adam Czartoryski pe lângă Sublima Poartă.

căruia naționalitate poloneză este suficientă, atât pentru cabinetul de la Viena cât și pentru cel de la St. Petersburg, pentru a condamna întregul grup.

Această legiune este echivalentul serios al caraghioasei legiuni a arnăuților greci, în care autoritățile moscovite au înrolat, sub flamura crucii, o gloată de vagabonzi și de bandiți fanarioți, adevărați bașbuzuci ortodocși, care nu au îndrăznit niciodată să înfrunte, zece la unul, pe bașbuzicii musulmani.

[Informații despre voluntarii greci pe care ofițerii ruși îi disprețuiau; autorul consemnează simpatia rușilor pentru francezi, determinată de faptul că mulți aveau educație franceză și călătoriseră adesea la Paris. Sfârșitul scrisorii conține informații despre ultimele mișcări de trupe și iminenta mutare a frontului în Crimeea, unde Omer pașa avea să plece foarte curând; explică motivele mutării ostilităților în Crimeea].

p. 193

Scrisoarea a XXXVIII-a

Intrarea trupelor austriece în București

București, miercuri 6 septembrie 1854

Divizia austriacă a generalului Coronini, de circa 12 000 de oameni, și-a făcut astăzi la prânz intrarea solemnă în București. Trupele turcești și miliția valahă i-au cedat imediat câteva dintre principalele posturi ale orașului.

Din spirit național, bineînțeles, colonia germană le-a făcut o bună primire compatrioților; dar, în rest, fără a inspira vreo simpatie și cu atât mai puțin entuziasm, acest spectacol militar nu a suscitat decât o vie curiozitate populației atât de impresionabile a acestui mare oraș. De dimineață, o mulțime de echipaje, de pietoni și de călăreți au umplut Podul Mogoșoaiei și frumoasa arteră a șoselei, pe ale cărei ambe părți erau înșirate trupele. Turcii la dreapta, paralel cu șoseaua, austriecii la stânga, perpendicular, astfel încât să formeze // unghi drept cu divizia otomană. Erau dispuși pe trei linii, de-a curmezișul câmpiei de la Colentina: primele două erau compuse din infanterie ungurească, italiană și croată și dintr-un batalion de vânători; a treia <linie> dintr-un regiment de lăncieri polonezi-galițieni, dintr-o baterie de artilerie și dintr-un echipaj de pod <pontonieri>.

Toate aceste trupe, îmbrăcate în tunici albe sau brune și cu pantaloni albastru deschis, largi sau colanți, sunt remarcabile mai mult prin curățenia și comoditatea ținutelor, care încă miros a cazarmă, decât prin aspectul lor marțial. Prin simpla comparație este ușor de văzut, fără a fi de meserie, că echipamentul lor, deși bun, este mult inferior aceluia al armatei noastre <franceze> și, mai ales, aceluia al corpurilor noastre de elită. Sunt trupe mai puțin strălucitoare la paradă decât cele ale Angliei, poate la fel de brave în luptă, dar care, în plus nu ar rezista la greutățile unei campanii în Africa.

[Describe materialul de artilerie și de geniu precum și al echipamentului vânătorilor pedestri, care nu posedau ustensilele pentru săpat tranșe, pe cele de bucătărie precum și pătura și foaia de cort pe care le au francezii, ceea ce-i diferențiază de vânătorii de Vincennes.]

Toți oamenii acestei divizii austriece, generali, ofițeri și soldați, purtau crengi p. 195 de stejar la ceacău, nu ca semn de victorie, așa cum pretind zeflemiștii ci, dimpotrivă, ca emblema a păcii și concilierii. De ce să expunem la un anticipat ridicol nemeritat niște soldați pe care, poziția lor falsă îi condamnă să se supună, pe drept, altor <reguli>?

Am remarcat absența, pe bună dreptate, a ofițerilor unguri și polonezi, atât din divizia turcească // cât și din statul major a lui Omer pașa. Toată lumea a înțeles p. 196 că această eliminare a fost imperios pretinsă de necesitățile politice ale momentului. [...]

Încă odată decăzuți din pozițiile lor, acești bieți exilați, chiar aceia care comandau cazacii din Dobrogea, se reuniseră într-unul din hotelurile de pe Podul Mogoșoaiei, de unde au privit, cu aer ironic, defilarea inocenților soldați ai Majestății Sale apostolice, imperiale și regale.

La ora zece fix, A.S. Omer pașa, în uniformă de mareșal otoman și purtând marele cordon al Legiunii de Onoare, a sosit pe câmpul de manevră, urmat de strălucitorul său cortegiu de pași, de prinți și de boieri, în mijlocul cărora se distingea prințul Cantacuzino, mare logofăt al Valahiei.

Generalul Coronini a venit în fuga mare în fața generalisimului turc, pentru a prezenta omagiile acestui fost dezertor din armata austriacă, absolvit <de greșală> datorită gloriei. [...]

Statele majore ale celor două armate s-au unit, amestecându-se într-un singur cortegiu princiar în care se vedeau, într-un talmeș-balmeș, uniforme ale tuturor națiunilor europene, exceptând doar Rusia.

Trecerea în revistă a început imediat, cu trupele austriece și s-a terminat cu inspecția diviziei // turcești pe care generalul Coronini a examinat-o, cu mare p. 197 curiozitate, ca un om foarte uimit că asemenea soldați au putut rezista superbilor grenadieri ai autocratului <Rusiei>.

După o salvă de douăzeci și una de lovituri de tun trase de artileria austriacă în onoarea A.S. Omer pașa, trupele Majestății Sale apostolice imperiale și regale s-au pus, în sfârșit, în marș pentru a intra în București. Pe aproape întreaga ei întindere, șoseaua era plină de spectatori; mulțimea se îndesa și mai compactă, iar curiozitatea se manifesta și mai vie pe imensa stradă a Mogoșoaiei pe unde urma să defileze armata. Populația alergase din toate celelalte cartiere ale orașului umplând drumurile laterale și trotuarele acestei largi artere de comunicație; toate ferestrele de dughene și de reședințe boierești erau ocupate de femei din popor sau de doamne în toalete elegante.

Peste tot am remarcat o vie curiozitate, așteptarea unui spectacol interesant, o jovială indiferență și nimic mai mult. Am urmărit, constant capul coloanei și nu am observat nicăieri cel mai mic indiciu de simpatie sau chiar de reală bunăvoință. Doar câțiva români, urmând obiceiul lor un pic servil, salutau, cu umilință de la generali până la simpli căpitani. În acest sens nu mă mir de nimic de când am văzut, pe promenada din Giurgiu, vreo douăzeci de români de toate vârstele și de toate rangurile, ridicându-se de pe scaune cu capul gol, surâsul pe buze, degetul mic <lipit> pe cusătura pantalonului, în timpul majestuoasei defilări a unui maior

p. 198 austriac de cavalerie, care debarca // de pe vaporul de Viena. Moravurile muscălești i-au influențat pe români.

Omer pașa care prezidase defilarea, s-a întors după revista trupelor în oraș, în capul coloanei, cu cele două state majore reunite. Alteța Sa părea foarte destins: poate că gândea la frapantul contrast dintre această rece primire făcută aliaților săi și entuziasmele ovații care au evidențiat sosirea sa la București.

p. 199

Scrisoarea a XXXIX-a **Restaurația prințului Știrbei⁷¹**

București, 10 septembrie 1854

O depeșă a ambasadorului Franței la Viena, ajunsă zilele acestea la București, recomandă tuturor agenților noștri consulari în principate de a asigura populația de sinceritatea și perfecta loialitate a cooperării Austriei cu puterile occidentale, prin intervenția armată în Valahia. Acest soi de circulară, care dovedește suficient de bine sentimentele de antipatie și de suspiciune ale poporului român, la fel ca și loialitatea propriei noastre diplomații, mă tem că nu va fi de ajuns pentru a câștiga încrederea populară în favoarea aliaților noștri.

Un nou incident, petrecut alaltăieri, pare făcut special pentru a face problematic acest rezultat și a ațâța toate temerile pe care le-a provocat proclamația generalului Hess. V-am vorbit de mai multe ori despre aversiunea pe care au arătat-o
p. 200 Omer pașa și // Divanul față de readucerea prințului Știrbei în demnitatea de domnitor pe care, fiindcă veni vorba, nu a știut nici să o părăsească nici să o păstreze. Până în prezent, Austria s-a limitat să dorească, să sfătuiască în mod amical această restaurație, nepopulară atât pentru români cât și pentru turci; dar nimeni nu s-a gândit că o va impune vreodată aproape cu forța.

După câte se pare, s-au înșelat. A doua zi după intrarea sa în București, generalul Coronini a etalat, ostentativ, A. S. Omer pașa și comisarului imperial Derviș pașa un firman de la Sublima Poartă, sosit direct la Viena, și prin care suveranul padișah repunea pe prințul Știrbei în deplină exercitare a autorității sale de domnitor al Valahiei.

Omer pașa însuși a primit un firman similar înainte de a pleca la Rusciuc. //
p. 201 [...] Zvonul acestei restaurații, impusă de Austria și refuzată de Omer pașa, s-a răspândit în oraș și a contribuit mult la dublarea animozității tuturor partidelor contra prințului domnitor, trecut și viitor, pe care acum nimeni aici nu-l dorește, cu excepția lui Coronini.

Urmând invariabilul lor obicei, boierii se coalizează contra candidatului austrieilor, care are a avea cele mai mari șanse de succes, așa cum totdeauna s-au opus tuturor domnitorilor lor, pentru simplu motiv că erau domnitori, din gelozie, din dorința de putere, sau din dragostea pentru ncutate și pentru intrigă.

⁷¹ *Styrbey.*

[Autorul explică opoziția otomană față de repunerea în funcție a prințului Știrbei și prin dorința oficialilor Sublimei Porți de a-și primi peșcheșul cuvenit și tradițional, din partea viitorilor pretendenți la domnie.]

Aceste calcule sunt singurul motiv de opoziție întâlnit la aproape toți pașii față de o altă propunere susținută de cele mai înaintate spirite din Valahia și, se spune, puternic sprijinită de guvernul francez. Este vorba de a reuni cele două principate, sub sceptrul unui prinț ereditar, într-un singur stat neutru și independent, // la fel ca Elveția și Belgia, sub garanția puterilor europene: la nevoie și în p. 202 conformitate cu șansele războiului, acest mic regat va fi rotunjit prin restituirea vechii și celei mai frumoase provincii a sa, Basarabia. În schimbul unui tribut nesemnificativ și a unei suzeranități pur onorifice, Turcia va câștiga un zid de apărare sigur împotriva agresiunii Rusiei, care nu va mai putea da atacuri pe malurile Dunării decât lovind o națiune creștină, străină de problemă, și insultând toate puterile <europene> de prim ordin.

Acest aranjament atât de avantajos pentru sultan nu va fi mai mic pentru restul Europei, căreia îi va asigura pacea, ca și pentru Principatele române, cărora li se va încheia nesfârșitul zbucium prin așezarea guvernului lor pe o bază mai stabilă decât <ofereau> alegerile Divanului.

Din păcate pentru bieții români, prea mulți inși, de la ei și din afară, sunt interesați de dezordine și de instabilitatea treburilor lor, pentru a putea spera în succesul unui plan atât de rațional pe care poate doar Franța este singura suficient de loială pentru a-i dori reușita.

[Comentariu despre evenimentele premergătoare deschiderii unui front în Crimeea și despre înaintarea escadrelor aliate în Marea Neagră spre Crimeea.]

P. S. 12 septembrie. Toți norișorii care amenințau să umbrească luna de miere p. 203 a unirii austro-turce s-au risipit pentru moment; cei doi soți nu se gândesc decât să benchetuiască. Generalul conte Coronini transmițând lui Omer pașa sarcina de a plăti oalele sparte cu firmanul de restaurație al domnitorului decăzut <din funcție>, Alteța Sa nu i-a putut refuza în, mod cuviincios, Excelenței Sale austriece fâșâiala p. 204 // cu proclamația baronului de Hess: după câteva neînsemnate corecturi care i-au neutralizat veninul, ea a fost în sfârșit, afișată în București⁷² iar acum cea mai perfectă armonie domnește, oficial, între statele majore ale armatelor valahă, turcă și austriacă. Ea se manifestă printr-o neîntreruptă serie de petreceri și de banchete, la care sunt invitate toate somitățile administrative și nobiliare, la fel ca și consuli generali prezenți la București.

Alaltăieri, A. S. Omer pașa a oferit, la reședința sa, un mare banchet în onoarea generalului austriac. Amestecați cu ofițerii creștini, pașii turci, uitând de profetul lor, au lăsat la fel și chiar mai mult decât comesenii lor. Generalissimul armatei otomane a ridicat primul toast pentru M. S. împăratul Franz Joseph. Generalul Coronini a răspuns <bând> în sănătatea M. S. sultanului Abdul-Medjid. Omer pașa s-a ridicat a doua oară pentru a propune un toast colectiv în sănătatea M. M. L. L. împăratului francezilor și reginei Marii Britanii.

⁷² Aceasta explică întârzierea cu care a fost făcută publică, în Principatele române, această proclamație care purta data de 18 august 1854.

Ieri, prințul Constantin Cantacuzino a reunit toate autoritățile civile și militare ale Bucureștilor la un magnific bal. Când spun „toate”, cuvântul nu este <întru totul> exact, căci de la aceste petreceri și din lumea oficială a acestei țări recucerite au exclus pe cei care ar fi avut cel mai mult dreptul de a figura, cu onoare aici, aceia care, intrați primii în orașul evacuat de ruși, au primit, cei dintâi, omagiile autorităților românești și în special acelea ale marelui vornic Cantacuzino. Vorbesc despre niște ofițeri de cazaci polonezi, Skander Beg și Sadyk pașa⁷³, a căror vedere i-ar jigni pe aliații Turciei mai mult decât pe inamicii ei. //

p. 205

Scrisoarea a XL-a

Oprirea continuării ostilităților cu rușii pe frontiere Prutului, notificată de contele Coronini lui Omer pașa Debarcarea armatelor aliate în Crimeea

București 19 septembrie 1854

Miercurea trecută a sosit răspunsul Divanului la observațiile lui Omer pașa referitoare la repunerea prințului Știrbei în atribuțiile sale de domnitor. Sublima Poartă nu s-a crezut datoră să țină seama de dificultățile poziției <lui Știrbei> și de antipatiile, adevărate sau false, ale poporului român; ea își menține pur și simplu cuvântul dat Austriei, și firmanul de reintegrare <în funcție>.

Omer pașa nu a avut altceva de făcut decât să se conformeze dorințelor, reiterate, de suveranul său. A doua zi după consiliu, consulul general al Austriei a plecat la Viena pentru a-l căuta el însuși pe prințul detronat, totul fiind decis între Alteța Sa și generalul conte Coronini. Astfel, putem considera complet rezolvată această afacere grasă. Acest precedent face, natural, să se prevadă o restaurație // p. 206 identică a prințului Ghica, în demnitatea de domnitor al Moldovei. [...]

Prințul Ghica, retras la Paris, este bine și nu pare prea grăbit să renunțe la dulcele răgaz pe care i l-au oferit protectorii săi muscali. Mai ambițios, prințul Știrbei se află, în felul său, împiedicat de un crunt betesuș, care îl va reține la Viena și-i interzice, poate pentru totdeauna, să ia parte activă la guvernarea țării sale. Astfel, chiar dacă sănătatea sa se ameliorează destul de repede, opoziția care s-a stârnit între boieri față de readucerea sa în demnitatea de domnitor, ar putea fi suficientă pentru a-l dezgusta de restaurația austriacă.

⁷³ Sadik Pașa (1804–1886), numele cu care era desemnat revoluționarul polonez Michal Czajkowski, trecut la islamism după ce se refugiase în Imperiul Otoman; inițiator și comandant al Regimentului Nr. 1 de Cazaci ai Sultanului (compus aproape exclusiv din refugiați polonezi), fondat pe 20 octombrie 1853. A intrat în conflict cu un alt polonez, contele Wladyslaw Zamoyski, sosit abia în ianuarie 1854 la Constantinopol, cu mai mare prestigiu și susținere din partea prințului Adam Czartoryski, pentru a organiza o Legiune Poloneză. Doar după înființarea unui nou regiment de Cazaci ai Sultanului (nr. 2) și apoi a unei divizii comandate de Zamoyski, conflictul s-a încheiat. Comandant militar al Bucureștilor până la sosirea trupelor austriece. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români pot fi consultate în prezentul volum.

Această opoziție s-a tradus deja, în fapt, prin demisiile colective ale unui mare număr de înalți funcționari români, care s-au retras din administrație imediat ce au cunoscut hotărârea oficialităților de la Sublima Poartă în chestiunea restaurării domnitorului decăzut <din funcție>.

Cel mai influent dintre toți, atât prin poziția cât și prin familia sa, prințul Cantacuzino, și-a depus demisia <din funcția> de mare logofăt al Valahiei, în p. 207 mâinile lui Omer pașa. // Cei doi fii ai săi nu au întârziat să urmeze exemplul părintesc: cel vârstnic⁷⁴, ministru interimar de justiție și cel de-al doilea⁷⁵, prefect de București, au renunțat, de asemenea, la funcțiile lor, la fel ca și domnii Emanoil Băleanu⁷⁶ și Alexandru Ghica, poreclit Căciulă Mare⁷⁷, doi mari boieri care nu ocupau decât în aspirațiile lor posturi importante în administrația țării și, se zice, ar face orice pentru a ajunge la scaunul domnesc.

Aceste țâfne, aceste intrigi valahe nu sunt decât un inocent vodevil, pe lângă întunecatele preocupări cauzate de felul ciudat în care Austria pare să-și înțeleagă intervenția în principate. Lucrurile au ajuns la așa o gravitate încât primele sentimente de înțelegere amicală au fost urmate, fără tranziție, de o declarată și sângeroasă ostilitate.

[Poziția ambiguă a Austriei în conflict, părând mai favorabilă Rusiei decât Imperiului Otoman și aliaților săi. Drept exemplu, este oferită interdicția ce i-a fost impusă lui Omer pașa de către comandamentul cezaro-crăiesc de a urmări și a ataca trupele rusești de cealaltă parte a Prutului. Decizia schimba mult planul campaniei, deja stabilit de generalii aliați și elibera un mare număr de trupe rusești staționate în Basarabia, ce puteau fi trimise în Crimeea, să întărească Sevastopolul și să se opună anglo-francezilor; în încheierea scrisorii se vorbește despre zvonurile alarmante, lansate de grecii pro-moscoviți, privind înfrângerea aliaților ce au fost, însă, infirmate de o depeșă oficială sosită consulului general britanic la București, prin care era anunțat succesul debarcării trupelor expediționare anglo-franceze, la Eupatoria.]

Scrisoarea XLI-a

p. 213

Moravuri românești – Trăsura de poștă românească –

Varna, împrejurimile și taberele – Victoria de la Alma⁷⁸

De la București la Varna, 25 septembrie – 3 octombrie 1854

Alergând pe drumurile desfundate de o ploaie de trei zile, aproape continuă, vă scriu din hanurile unde mă opresc, câteva detalii care mi-au mai rămas de relatat despre Valahia <precum> și diversele note pe care le-aș putea aduna în cale.

⁷⁴ Ioan C. Cantacuzino (1825–1878) om politic.

⁷⁵ Grigore C. Cantacuzino (1829–?) om politic, magistrat.

⁷⁶ Emanoil Băleanu (1793–1862) om politic, caimacam și pretendent la tronul Țării Românești (1842, 1858).

⁷⁷ *Katchoula-maré*. Alexandru Grigore Ghica (1801–1855), mare boier, poreclit Căciulă mare pentru obstinția cu care își puneja straiile orientale și gugiumanul de samur.

⁷⁸ Bătălia de la Alma, râu și localitate în Crimeea, prima confruntare majoră între trupele rusești și cele aliate, desfășurată pe 20 septembrie 1854.

Am părăsit Bucureștii în mijlocul emoției produse de două mici incidente, pe care este bine să le notez pentru a schița mai bine poziția falsă a militarilor austrieci în capitala Valahiei.

Zilele acestea, la căderea nopții, mai mulți ofițeri din Regimentul Sigismund, insultați, se zice, de un refugiat italian, au voit să-l aresteze în plină stradă. Patriotul, așa-zis în serviciul Turciei, spadasin de profesie, bețiv din obișnuință și din toate punctele de vedere un element rău, nu aștepta decât un prilej de ceartă p. 214 pentru a se răzbuna pe o „haină albă”⁷⁹ pentru ofensele aduse patriei sale. // Într-o clipită săbiile sunt trase și câțiva ofițeri austrieci cad răniți mortal. Pentru a salva aparențele, șefii armatei au ordonat să se spună că victimele acestei capcane s-au străpuns ele însele cu spada, într-o criză de friguri.

Neputând obține, de bunăvoie sau prin forță, o reparație în justiție pentru aceste omoruri și nevoind să provoace mii de dueluri cu exilații inamici ai Austriei prin autorizarea unei revanșe, au luat o <decizie> pe ocolite, care a fost, până la urmă dictată de înțelepciune.

Cealaltă circumspecție, mai recentă, putea să devină foarte gravă, dacă cele două părți nu ar fi arătat prudență și moderație pentru a înăbuși scandalul. Știți că un detașament de pontonieri francezi este cazarmat la București. Acești bravi soldați nu prea arată o mare simpatie pentru aliații lor. Îi consideră, pe drept sau pe nedrept, ca un fel de trădători, iar instinctul lor de soldați loiali se sinchisește prea puțin de temperanța diplomației.

Cu o asemenea dispoziție sufletească, pontonierii noștri sunt, negreșit, niște mari cusurii pentru mediatori. Cu o zi înaintea plecării mele, unul dintre ei, căruia plăcutul vin alb al țării îi surescitase, fără îndoială, irascibilitatea națională, a întâlnit un căpitan austriac în mijlocul Podului Mogoșoaiei; pentru a se supune disciplinei militare, l-a salutat; „haina albă” l-a privit și a trecut, disprețuitor, mai departe. Pontonierul, revoltat, pe bună dreptate, de ceea ce lui i s-a părut o premeditată impertinență, a sărit pe ofițer și i-a aplicat o pereche de palme zicându-i: p. 215 „<Blestemat> Kaizerlik”⁸⁰, de ce // nu-mi răspunzi la salut? Mă iei drept un câine? Iată, pentru a învăța politețea franceză”.

Ofițerul nu a înțeles un cuvânt din acest *speech* și cu atât mai puțin motivul acestei agresiuni pentru că, în armata Majestății Sale apostolice imperiale și regale, nu există obiceiul ca șefii să schimbe saluturi cu soldații și mai ales cu soldații străini. Bietul om a fost atât de consternat, încât nu s-a gândit nici măcar să se servească de sabie pentru a se apăra. Pontonierul s-a putut întoarce la cazarma sa; înainte să se poată face plângere împotriva lui, a fost trimis să se alăture regimentului său la Varna. [...]

Aici am văzut, tipărită în franțuzește, o relatare oficială despre intrarea austriecilor în București și despre entuziasmul populației: este cea mai înspăimântător

⁷⁹ Trupele austriece erau îmbrăcate în tunici albe fapt pentru care autorul desemnează un militar cezaro-crăiesc prin termenul de „haină albă” preluând și adaptând porecla trupelor britanice de „haine roșii” (*red coats*).

⁸⁰ Apelativ folosit pentru desemnarea soldaților austrieci, abreviere degenerată de la *Kaiserlich und Königlich Armee* (Armata imperială și regală sau cezaro-crăiască).

de ridicolă minciună ce s-a putut inventa pentru a măguli mîndria germană. Încă de atunci mediatorii nu au progresat prea mult în simpatia poporului român.

Generalul Hess care și-a făcut și el // intrarea triumfală, s-a convins de p. 216 persistenta răceală a românilor față de trupele sale. Pe deasupra, această răceală nu este din adevărat patriotism: acest nobil sentiment nu este cătuși de puțin cunoscut în Valahia decât de un mic număr de oameni de elită, pierduți în mulțimea de *servum pecus*. Este, cel mult, o antipatie naturală pentru rasa teutonică.

Într-adevăr, trist popor și tristă țară: nu valorează atîta cât i-am cântat noi osanale; este încă una dintre numeroasele decepții ale literaturii înnebunită după Orient. Valahia n-a fost exagerată, la fel ca Grecia și Turcia. Chiar Bucureștii, acest pretins *Paris românesc* seamănă unei mistificări. La ieșirea din grosolana barbarie bulgărească, după primul moment de agreabilă surpriză cauzată de civilizație sa de corcitură, cea mai vie dorință pe care o poți încerca este, certamente, aceea de a ieși <din București> și de a nu mai pune vreodată piciorul <aici>, cu condiția de a nu te mai opri, în drum, la Rusciuc.

Oameni, lucruri și idei, Valahia <întreagă> este realmente o bucățică de Rusie; și, la fel ca Rusia, ea încearcă să maimușărească Franța prin anumite aparențe de civilizație. Această pojghiță înșelătoare nu acopere aproape nimic franțuzesc <în profunzime>; în afară de nobili și, cu foarte puține excepții, totul este muscălesc: aceeași aroganță fără mîiă, aceeași înspăimîntătoare corupție în înalta societate, același servilism în clasele inferioare, aceeași josnicie peste tot. Aici este, în fond, acea civilizație bizantină, avortată mai degrabă decât născută de superstițiile degeneratei religii a grecilor din Imperiul târziu.

Dacă ar trebui să vorbesc din experiența mea personală nu mi-aș permite, cu siguranță, să formulez // o judecată atît de severă despre o țară pe care nu am făcut p. 217 decât să o întrezăresc. Previn pe cititori că aici nu este decât opinia, foarte atenuată, a francezilor și a altor occidentali pe care, o lungă ședere în Principatele dunărene i-a familiarizat cu moravurile oamenilor. [...]

[Considerații despre ciudata relație dintre libertinaj, limbaj obscen și credința habotnică a românilor; francezii fac haz pe socoteala instituției căsătoriei dar nu divorțează, în schimb, la români, desfacerea cununiei este o practică obișnuită.]

În Valahia nu se rîde <de căsătorie>; aici această legătură abia dacă există în p. 218 realitate. Biserica ortodoxă căsătorește și desparte oamenii *ad libitum* și încă majoritatea credincioșilor comit mojicia de a face economie la lumânări și la mărunțișul plătit pentru acestea.

Sunt citate exemple cu adevărat uluitoare în acest domeniu, între altele acela al unui boier de treabă care, făcându-și plăcerea de a întreprinde o mică plimbare de câteva luni la Viena, la întoarcere a avut, colac peste pupăză, bucuria de a-și găsi draga soție divorțată și, mai rău, recăsătorită cu un foarte frumos văr. Toate acestea au fost realizate, fără surle și trompete, cu binecuvîntarea venerabilului mitropolit.

Trebuie să te arăți puțin mai conciliant cu pioasele enoriașe care țin, cu strășnicie, cele două sau trei posturi, la fel ca și cele două sute de zile de sărbătoare ale grecilor <ortodocși> și nu intră niciodată într-o biserică fără să sărute, cu devoțiune, toate icoanele făcând la fiecare oprire câte șapte cruci, de la pămînt

până la frunte. Acest semn de credință, foarte la modă, are dublul avantaj de a satisface, în egală măsură, pioșenia și cochetăria feminină, arătând la fiecare prosternare, un picior bine cabrat sub o rochie scurtă.

p. 219 Și aceasta nu este destul; seara, la plimbarea de la șosea, nu există măcar una dintre scandaloasele femei ușoare românce, care, aflată în trăsură cu amantul ei din acea zi // și trecând prin fața numeroaselor biserici de pe Poadul Mogoșoaiei, să nu își facă patru cruci enorme! Cine este, deci, tras pe sfoară la București, Dumnezeu, diavolul sau oamenii? [...]

În ciuda tuturor celor zise, în ciuda tuturor speranțelor în care le place să se lege, în ciuda sforăitoarelor elogiuri patriotice ridicate în onoarea revoluțiilor românești, acest popor nu va putea să se regenereze la fel ca elenii. Vor putea mai mult intențiile generoase ale marilor puteri și eforturile, și finețea diplomației?

Cum va vrea Dumnezeu!

Rusciuc, 26 septembrie

Plouase, drumurile erau mizerabile; simțindu-mă puțin cam indispus pentru a face un drum de 15 leghe călare, cu ploaia în spate, am dorit să-mi permit plăcerea unei trăsurii ieftine de poștă românească. Îmi fusese lăudată viteza, ieftinătatea și chiar confortabilitatea acestui fel de vehicul, totalmente necunoscut în Franța; am poruncit una în curtea hotelului meu. O singură privire mi-a fost suficientă, pentru a-mi pierde tot cheful de a invidia această capodoperă primitivă a caroseriei românești. //

p. 220 Să vă imaginați șapte cai costelivi și murdari, dar aproape sălbatici, înhămați cu sfori și curele la o căruță mică, înaltă de patru picioare, largă de trei și lungă de șase, și semănând foarte mult cu acele vehicule de nuiete care se dau copiilor drept jucărie, construită din scânduri de lemn nefinisate, exact în felul coliviilor vânzătorilor noștri de păsări. Această mașinărie mai mult decât ușoară rulează pe patru roți joase, ajustate pe osii de lemn. Acest coș găurit este umplut cu fân sau paie iar călătorul își dă silința să-și facă un loc unde să-și vâre persoana.

Odată ce <călătorul> este ambalat și solid fixat acolo jos, până la jumătatea corpului, cei doi surugii grosolani sar în șa, cei opt căluți turbați o iau la goană și nu se mai opresc până ce nu ajung la următoarea poștă. Fug, zboară ca un atelaj al Apocalipsei prin valurile de praf sau de glod, pe coline și văi, prin smâncuri și păduri. Adesea, acest coș se rostogolește sau se oprește brusc, cu sau fără călător, puțin important pentru freneticii surugii! Ei tot timpul aleargă, cântând. De asemenea, fragilul vehicul, adesea, se dezmembrează și azvârle pe drum conținutul în viață; nu contează, atelajul nu-și oprește galopul infernal. Cel puțin ajunge cu partea din față a căruței care, astfel își justifică numele, luând un avans de cinci sau șase leghe, față de partea din spate lăsată în vreo groapă sau agățată de vreun tufiș, împreună cu al său colet uman, deteriorat. Se merge în căutare, se reunesc cele două bucăți ale căruciorului, o ramură de lemn tăiată dintr-un crâng și câteva nuiete p. 221 consolidează reparație; și, bice // vizitiu! Se reîncepe această cursă nebunească până când se ajunge la Giurgiu sau pe lumea cealaltă.

Să nu se creadă că exagerez! Această descriere a căruțelor valahe de poștă este absolut adevărată. Mai mulți generali ruși, obligați să se supună ordinelor urgente ale autocratului, au intrat în București schilodiți, literalmente inundați de noroi și pe jumătate asfixiați de praf.

Un ofițer francez în serviciul Turciei îmi zicea că nu a găsit decât un singur mijloc de a călători comod în acest gen de vehicul: acela de a se vâri în fân cu capul în jos și cu picioarele în aer; prin acest procedeu el își proteja capul contra noroiului și a prafului iar în caz de răsturnare el se găsea, de la sine, pe propriile picioare și cu capul în sus.

În ciuda grabei ce aveam de a mă apropia de teatrul evenimentelor, am preferat un mijloc de locomoție mai puțin rapid decât acesta, care vă poate da o vedere de ansamblu asupra anumitor laturi ale civilizației românești.

JOHANN BAPTIST ALEXIUS VON CORONINI-CRONBERG

(1794–1880)

Contele Johann Baptist von Coronini-Cronberg s-a născut la 16 noiembrie 1794, la Goerz (astăzi Gorizia, localitate la granița italo-slovenă), pe domeniul familiei sale, unde a și murit la 26 iulie 1880. A intrat în armata austriacă în 1813, participând la campaniile anti-napoleoniene. Între 1824–1831 s-a aflat în garnizoana de la Modena. În 1836 a devenit preceptor al viitorului împărat Franz Joseph. A luat parte la reprimarea revoluției din 1848 din Italia. În 1849 a fost ridicat la gradul de feldmareșal. În 1851 a devenit președinte al Comisiei pentru Reformarea Școlilor Militare din Imperiul austriac. În 1854 a preluat comanda corpului de armată care a ocupat Țara Românească. Numit guvernator al Banatului în 1859, a fost trimis, din 1861, în Ungaria, după un an petrecut la Viena. Un sat din Banat îi poartă numele, după ce, la ordinul său, locuitorii satului Alibeg s-au strămutat pe malul Dunării. Între 1967–1995, toponimul „Coronini” a fost înlocuit cu cel de „Pescari”.

O parte însemnată a actelor emise de autoritățile militare austriece a fost publicată de Ion I. Nistor, *Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și Rapoarte din iunie 1854 martie 1857*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice Glasul Bucovinei, 1938. Puțin cunoscută, din cauza difuzării întrerupte de cel de-al Doilea Război Mondial¹, ediția întocmită de Ion I. Nistor reprezintă o extraordinară mină de informații asupra organizării, evoluției și impactului ocupației militare austriece în principate. Din cele 890 de documente publicate (rapoarte militare, corespondență civilă, diplomatică, militară, ordine, etc.), în cea mai mare parte în limba germană, am selectat, tradus și adnotat un număr de șase rapoarte adresate superiorilor săi de la Viena. Acestea privesc îndeosebi raporturile cu autoritățile și populația românească, precum și imaginea de sine a autorităților militare austriece. Nu lipsite de interes sunt considerațiile lui Coronini asupra politicii ce ar fi trebuit dusă de Austria în principate. După propria-i mărturisire, lipsit de experiența politicii externe, Coronini își făcea totuși cunoscute opiniile privind integrarea Țării Românești și Moldovei în Imperiul Habsburgic. Aceste considerații sunt interesante și prin judecățile destul de echilibrate la adresa societății românești.

Informații despre viața și activitatea contelui Coronini se găsesc în *Oesterreichisches Biographisches Lexikon 1815 1950*, s.v.

¹ Asupra valorii și difuzării ediției de documente mai sus menționate, a se vedea Winfried Baumgart (Hrsg.), *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Oesterreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, I, Muenchen, 1980, p. 9–10.

JOHANN BAPTIST ALEXIUS VON CORONINI-CRONBERG²

Raport către Karl Ludwig von Bruck³

Iași, 18 noiembrie 1854

[...] Restaurarea principelui <Grigore Alexandru> Ghica⁴ a fost înfăptuită fără opoziție, după cum corect a presupus E<xcelența> V<oastră>. La sosirea acestuia s-a respectat cu strictete același ceremonial ce a avut loc la București la intrarea principelui Știrbei – l-am așteptat pe principe cu statul-major și corpul ofițeresc la palatul său și chiar și Derviş Pașa⁵ a acceptat ca de data aceasta să urmeze exemplul meu. Restul trupelor de ocupație, cu excepția companiei de onoare, nu a intrat <în oraș>, așa cum a fost cazul la București.

Principele, cu care de atunci am avut mai multe întrevederi⁶, și care, în general, se bucură aici de faima unui bărbat înțeleghător, binevoitor și mai ales incoruptibil, deși foarte slab, se arată în general supus și îngăduitor față de dorințele noastre. De aceea mi-a reușit într-un timp scurt reglementarea atât de importante chestiuni a telegrafului și, după măsurile luate, este de așteptat construirea unei legături telegrafice între Cernăuți⁷ și Iași⁸ în câteva săptămâni, ce va putea fi de îndată prelungită până la Galați⁹. De asemenea, și legăturile poștele, atât cu monarhia <austriacă>, cât și cu Țara Românească, atât cât s-au putut lua măsuri în condițiile date, au fost puse în ordine, completate și în parte nou-făcute, după cum, de cealaltă parte, se apropie de sfârșit încheierea unei convenții cu țara asupra reglementării celor mai importante chestiuni administrative și economice ale staționării trupelor cezaro-crăiești în principate, în spiritul înțelegerii încheiate, de data aceasta, cu Țara Românească, de către comisarul civil imperial plenipotențiar *ad-hoc*, baronul von Bach¹⁰. [Își anunță întoarcerea de la Iași la București.]

² Traducere după Ion I. Nistor, *Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și Rapoarte din iunie 1854–martie 1857*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice Glasul Bucovinei, 1938, p. 307–310, 388–389, 522–523, 591–592, 1040–1046.

³ Karl Ludwig baron von Bruck (1798–1860), om politic, diplomat și economist austriac. A fost internunțiu la Constantinopol între 1853–1855, jucând un rol important în negocierile politice din timpul războiului Crimeii, calitate în care primea rapoartele lui Coronini. Fondator al Oesterreichischen Lloyd, apoi ministru al comerțului în cabinetul Schwartzberg, unde s-a remarcat printr-o politică economică destoinică. În 1855 a devenit ministru de finanțe. S-a sinucis din pricina unor acuzații de fraudă, neprobate.

⁴ Ghika. Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domnitor al Moldovei între 1849–1856.

⁵ Derviş Ibrahim Pașa (1817–1896), înalt ofițer și funcționar otoman, numit în 1854 comisar în Principate.

⁶ Conferenzen.

⁷ Czernowitz.

⁸ Jassy.

⁹ Galatz.

¹⁰ Eduard von Bach (1815–1884), fratele lui Alexander von Bach, jurist și funcționar civil austriac, a fost numit de către Franz Joseph comisar civil pe lângă armatele austriece din Principate între 1854–1856. Activase în guvernământul Galiției, comisar civil în Transilvania 1849–1850, din 1852 locțiitor în Austria Superioară.

În general, am găsit condițiile <din Moldova> destul de asemănătoare celor din Țara Românească, chiar dacă poate țara însăși, mulțumită atenției mai sporite pe care proprietarii agrari de aici au acordat-o condițiilor agronomice, pare mai cultivată și de aceea asigură o priveriște mai prietenoasă decât stepele neospitaliere ale Țării Românești și pare să fie mai înstărită. Relațiile sociale și de stat nu sunt însă mai puțin fărâmițate și rup toate legăturile de familie, țara se sfâșie prin lupte de partid și, în afară de câțiva indivizi educați în Germania, clica boierilor este depravată și demoralizată. Sunt tot atâția candidați la tron cât mari boieri, cărora firea dreaptă, degenerată până aproape de slăbiciune, a principelui le-a ușurat și mai mult jocul intrigilor, față de Țara Românească, unde, în această privință, prințul Știrbei¹¹ este mai puternic. De aceea, nu fără greutate i-a reușit principelui să înlocuiască sfatul administrativ provizoriu printr-un minister obișnuit, ai cărui membri numiți pot, în general, să îndeplinească cerințele moderate de aici. Aceștia sunt marele logofăt Catargiu¹² ca ministru de interne, Mavrogheni¹³, ministru de finanțe, beizadeaua Constantin Ghica¹⁴ ca postelnic (ministru de externe), ginerele domnitorului, Rosetti-Răducanu¹⁵, ministru al justiției, Ralet¹⁶, ministru al cultelor și, hatman, fostul colonel Lucescu¹⁷, în locul ministrului de război și finanțe de până acum, Balș¹⁸, a cărui plecare a fost deplânsă de toți. Derviș Pașa s-a ostenit mult pentru a avea influență în aceste numiri, pot mulțumi din nou Excelenței Voastre pentru eforturile statornice pentru îndepărtarea acestuia, pentru care tocmai reușita instalare a principelui poate da cel mai bun prilej, deoarece, mai nou, acest funcționar nesuferit s-a arătat foarte nemulțumit, prin tendința adusă la cunoștința mea de a strânge grijuliul toate plângerile pricinuite de șederea noastră în principate împotriva comportamentului trupelor noastre și al autorităților militare, uneori chiar îndemnând lumea să <se plângă>. [Ultima parte a scrisorii se referă la relațiile directe dintre forțele austriece și cele otomane.]

Correspondență cu Heinrich von Hess¹⁹

București, 7 decembrie 1854

De o importanță deloc neesențială, în timpul ocupării Principatelor Dunărene²⁰ de trupele noastre este, anume – și poate mai mult decât în alte

¹¹ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domnitor al Țării Românești 1849–1853, 1854–1856.

¹² *Katargi*. Lascăr Catargiu (1823–1899), om politic moldovean, deținător al mai multor funcții în administrația Moldovei, apoi prim-ministru al României și președinte al Partidului Conservator.

¹³ *Mavrojeni*. Petre Mavrogheni (1819–1887), boier moldovean, om politic, diplomat și economist.

¹⁴ *Constantin Ghica*.

¹⁵ *Rossetti Raducanu*.

¹⁶ *Raletto*.

¹⁷ *Luczesko*.

¹⁸ *Balsch*. Teodor Balș (1790–1857), caimacam al Moldovei 11 iulie 1856–17 februarie 1857.

¹⁹ Heinrich von Hess (1788–1870), baron, feldmareșal austriac, numit în 1854 la comanda trupelor din Galiția, Ungaria și Transilvania. Vezi și relatarea de călătorie din prezentul volum.

²⁰ *Donau-Fuerstenthuermer*.

provincii străine – și reprezentarea în societatea înaltă, chestiune în care rușii ne-au dat sfaturi foarte demne de urmat.

Deși corpul ofițeresc al garnizoanelor austriece din București și Iași a fost de fiecare dată foarte convenabil reprezentat în înalta societate, condiția neapărată a limbii franceze îi ține totuși pe mulți departe de aceste cercuri, în care altfel s-ar mișca foarte ușor și trebuie să mărturisesc că o reprezentare mai puternică ar fi cu atât mai de dorit cu cât promit, prin aceasta, succese importante pentru interesele noastre, care în multe relații și faze ar putea fi foarte bine cultivate în saloane.

Societatea înaltă de aici, din țară, se lăcomește să vadă intrând și ieșind personalități de seamă din casele lor, fie că acestea se disting prin naștere, avere sau alte calități personale. Fac deja paralele între ruși și noi, iar excelența voastră va putea chiar ea socoti dacă putem susține o asemenea comparație și dacă situația va fi destul de importantă pentru excelența voastră, pentru a lua în special în considerare, desigur deoarece am în vedere prin aceasta personalități care, cu o solidă educație de lume și care se bucură de atât de mult sprijin material, astfel încât accesul lor nu ar putea să fie oprit, din această pricină reunesc <toate> calitățile de a discuta și reprezenta situația actuală în interesul Austriei. [...]

Scrisoare către Karl Ludwig von Bruck

Iași, 19 ianuarie 1855

[...] Expediția, pe care E<xcelența> V<oastră> a avut bunătatea de a mi-o ordona la 11 ale lunii t<recute>²¹, mi-a dat prilejul de a-l putea influența personal pe principele Ghica în privința prea marii sale reverențe față de Poartă, și anume, din pricina înțelegerii instrucțiunilor cu privire la supușii greci, care aici reprezintă o parte foarte însemnată a populației. În legătură cu acest fapt nu pot să nu amintesc că Sakelarides, consulul grec, s-a găsit la mine îndată după sosirea mea aici, pentru a da glas celor mai calde mulțumiri pentru intervenția în favoarea protejaților săi, atât din partea E<xcelenței> V<oastre> cât și a mea. Cred că vorbele mele către principe și-ar fi putut pierde foarte puțin din impresie, cu cât m-am străduit să le dau o tărie deosebită prin <folosirea> întocmai a cuvintelor din depeșele E<xcelenței> V<oastre> despre situația respectivă, printre care am lăsat să se strecoare și observațiile privindu-i pe agenții principelui de la Constantinopol. Să sperăm deci că omnitorul, dacă va ști, pe de altă parte, să se rupă de influența miniștrilor săi, în parte membri ai așa n<umitului> p<artid> național²² și, într-o anumită măsură, anti-austriece, nu va produce stânjeneală nici E<xcelenței> V<oastre>, nici Î<naltei> Porți.

De curând au fost câteva greutăți în privința împrumutului contractat la București de guvernul moldovean, căci bancherul Hillel²³ nu a vrut să semneze fără

²¹ Decembrie 1854.

²² *Nationalen Partei*.

²³ Manoah Hillel (1797–1862), bancher din București. Coronini se referea la împrumutul contractat de Grigore Ghica pentru acoperirea deficitului financiar din Moldova.

a avea în mână mai înainte un soi de înscris care să arate sprijinul moral al guvernului imperial față de această operațiune. M-am simțit pregătit de a întări această dorință printr-o scrisoare către Hillel și nu am considerat această târăgănare ca fiind contrară intereselor noastre, căci prin aceasta și cei mai orbi oameni din partidul <național> trebuie să priceapă cât de prețios și trebuincios le este sprijinul Austriei la fiecare măsură întrucâtva importantă.

Principelui Știrbei i-am trimis ieri un curier pentru a-i cere continuarea imediată a construcției către Brăila²⁴, arătându-i hotărârea guvernului de aici de a prelungi linia telegrafică chiar până la Galați²⁵, prin indicarea unor motive evidente, în interesul orașului menționat și nu mai puțin al întregii Țări Românești. Mai departe, este nevoie doar de legarea celor două orașe dunărene atât de apropiate, pentru a vedea făcută legătura telegrafică dintre București și Iași, atât de importantă pentru interesele noastre.

Asupra construirii unui canal pe malul sârbesc <al Dunării>, cu înconjurarea Porților de Fier, tocmai mi-au sosit alte detalii tehnice, care totuși nu schimbă principalul rezultat al ultimei mele scrisori, și asta cu atât mai mult cu cât mai întâi trebuie să sosească aprobarea de la Viena. [Asupra unei ciocniri între ruși și otomani între Babadag și Ismail.]

Raport către Bruck

București, 16 februarie 1855

Așteptata deschidere a liniei telegrafice până la Giurgiu, la care se lucrează cu un zel demn de luat în seamă, ar putea grăbi în scurt timp considerabil această legătură. În ceea ce privește alte legături ale telegrafului în amândouă principatele, între cele două guverne s-a ajuns de curând la o înțelegere, în temeiul căreia Moldova <il> va construi până la Focșani²⁶, la graniță, iar acesta va atinge linia de telegraf munteană, ce merge de-a lungul drumului principal prin Buzău²⁷ și Râmnicu Sărat²⁸, a cărei legătură mai departe cu Brăila va merge pe pământul moldovenesc prin Galați²⁹. Îmi este de neînțeles de ce la Viena nu s-au dat încă dispozițiile de a se trimite Excelenței Voastre, la Constantinopol, comisarul pentru telegraf pe care l-ați cerut, după cum s-a omis mereu din partea ministerului cezaro-crăiesc de externe să se trimită înalte ordine despre posibilitatea de a măsura prin triangulație³⁰, conform dorinței exprimate acum o lună și jumătate de către generalul baron von Hess, după instrucțiunile cerute. Acest fapt nu se lovește aici de chiar nici o greutate, căci atât prințul cât și comisarii plenipotențari numiți aici

²⁴ Ibraila.

²⁵ Galacz.

²⁶ Fokschan.

²⁷ Buseo.

²⁸ Rimnik.

²⁹ Galatz.

³⁰ *Triangulirungsangelegenheit*. Triangulația se referă la un set de operații geodezice efectuate în vederea topografierii unei regiuni.

de către guvernul <austriac>, cinstind interesele țării și înțelegând corect chestiunea din punct de vedere practic, au aceeași dispoziție favorabilă. În scurt timp <s-ar putea obține> nu doar rezultatul întrevăzut, ci și unul mult mai vast, marea triunghiulară a întregii Țări Românești și, ca necesară urmare, aceasta s-ar putea întrebuița pentru alcătuirea unei hărți corecte, sub îndrumarea noastră, prin creșterea mijloacelor proprii ale țării, dacă împrejurările împlinirii acestei întreprinderi sunt oarecum favorabile! [...]

Coronini către Cancelaria Militară Centrală

Iași, 10 iulie 1855

[Considerații asupra demnității de principe și a Convenției de la Balta Liman, în virtutea căreia fuseseră numiți Barbu Știrbei în Țara Românească și Grigore Ghica în Moldova, ale căror mandate urmau să expire în zece luni].

Fără a mă angaja în cercetarea și dezvoltarea unor chestiuni de principiu, a căror rezolvare se întinde mult deasupra locului restrâns al acestor rânduri, cred totuși că trebuie să presupun ca hotărâtoare, prin modificarea adusă constituției³¹ ce a sădit în situația oricum atât de puțin sigură a principatelor o nouă pricină de nesiguranță și discordie, și care ar fi cel mai mare neajuns pentru starea atât de fărâmițată și nemângâiată a acestor provincii pline de intrigi, și cum sub nici un chip nu vreau să devin prin aceasta un lăudător al *Règlement Organique*³², care, fără tăgadă a adus ceva lumină binefăcătoare, totuși, între timp, și ceva lumini înșelătoare în haosul din principate.

Sunt limpezi motivele pentru care amândouă curțile, de la St. Petersburg și Constantinopol, trebuie să fi avut <în vedere> limitarea demnității de domn la un termen de mai puțini ani decât ar fi fost de dorit. Puterii protectoare i se dădea prin aceasta o binevenită posibilitate de a-l înlănțui pe domnitor intereselor rusești, prin nesiguranța poziției sale și speranța unei noi numiri, îngăduită de regulamente; pe de altă parte, acestui reprezentant *de facto* al Rusiei îi rămăneau la dispoziție cele mai puternice pârghii pentru ca, prin acțiuni personale asupra celorlalți mari boieri, care, după constituție, se pot linguși cu speranța de a ajunge la demnitatea de domn, să lege toate partidele de el și astfel să stăpânească cu totul situația <de fapt>. În acest fel s-a obținut stărnirea spiritului de opoziție și tocmai din focarul niciodată stins al intrigilor și demoralizării își hrăneau țelurile de taină amândouă puterile, și cea suzerană, ca și cea protectoare. Puterii suzerane însă i s-a oferit, pe lângă aceasta, o posibilitate prea binevenită de a-și umple pungile pe seama repetării continue a investiturilor celor numiți în demnități, așa încât nu ar fi fost de acord cu o schimbare atât de dezavantajoasă. Anume, fiecare schimbare în demnitatea de principe aducea Porții o repetare a tributului anual de 3 000 de ducăți pentru Moldova și de 40 000 pentru Țara Românească, în timp ce cheltuielile noului domn se ridicau, la călătoria pentru investitura de la Constantinopol, la câte

³¹ *Verfassung*.

³² În original în text.

120 000 de ducați pentru unul, la 250 000 de ducați pentru amândoi domnitorii, din care 160 000 de ducați reveneau doar darurilor de onoare pentru diferiții mari demnitari ai imperiului.

Este însă de nețăgăduit că sistemul alegerii domnului pe viață, după cum era mai înainte, ca urmare a prevederilor bine intenționate <alcătuitului>, dar având trebuință de ceva reforme *Règlement organique* în vigoare, a fost atât de puțin păzit în aceste țări ca și, de pildă, chiar *Assemblées générales*, care puteau deveni, la starea spirituală și morală a boierimii mici, a unui cler lipsit de orice cultură și neatârnare, a lipsei desăvârșite a unei stări de mijloc și a unei stări țărănești blajine, dar prostită, încă foarte aproape de starea de șerbie, aici mai mult decât oriunde altundeva, arena intrigilor bine hrănite de toate patimile de boierii mai degrabă gata să jertfească bani. Totuși toate motivele care, în principiu, ar putea fi invocate împotriva alegerii domnilor pe viață, vorbesc într-o și mai mare măsură împotriva domniei temporare – și dacă domnitorii de mai înainte nu au putut să o țină, pricina a stat mai mult în condițiile din afară decât în lipsurile interne ale organismului. Principele Alexandru Ghica a căzut victimă rezistenței împotriva puterii rusești protectoare, principii Bibescu și Mihail Sturdza, căroră, de nețăgăduit, amândouă țările au să le aducă multe mulțumiri, s-au supus mișcărilor revoluționare din anul 1848.

Nu este nevoie de nici o dovadă despre cât de ațâțătoare și păgubitoare lucrează perspectiva asupra unei noi investiții, într-un moment atât de apropiat, asupra stării de lucruri din principate, oricum atât de sfâșiate de evenimentele din ultima vreme. Cine știe, din vremurile cele mai liniștite, jocul intrigilor, întotdeauna avântat și niciodată liniștit, al boierimii de aici, pentru care <acest joc> este un element vital³³, aceluia îi este imposibil să îi scape ce proporții înfiorătoare a luat el în acest moment, când patimile au fost cel mai adânc și mai violent stârnite de evenimentele din ultima vreme iar condițiile din afară sunt mai convenabile ca oricând acestor intrigi.

Aceste împrejurări trebuie cu atât mai mult avute în vedere, într-o țară unde principele se trage dintr-o coterie³⁴ de puține familii, cu totul egale lui, care se înstrăinează de persoana lui mai mult și i se opun prin tot felul de gelozii și alte relații personale și legături de rudenie <și> firește că nu poate fi îmbrăcată cu acea vrajă a vazei și a puterii și acel nimb al tradiției istorice care înconjoară o dinastie ereditară. Altfel spus, fără a dori să intrăm mai departe în detalii, că nici familia Știrbei, nici casa Ghica nu oferă condițiile și elementele pentru formarea unei asemenea <dinastii>. Numirea unei familii domnitoare străine însă ar fi, din diverse pricini clare, cel mai periculos și mai ruinător experiment în țările Dunării de Jos, pe care Austria nu îl poate lăsa să se îndeplinească!

Atenția se îndreaptă numai asupra acestei domnii³⁵ pe 7 ani, dar nu se ia în considerație și un slujbaș, de la cel dintâi ministru până la ultimul copist, care nu își poate vedea în fiecare ceas poziția desființată; boierimea strică, se îndatorează, își caută mântuirea în intrigă, fără credință în sfințenia religiei, fără atenție pentru

³³ *Lebens-Element*.

³⁴ *Coterie*.

³⁵ *Regententurnus*.

capul statului, așa încât nu va fi cuprinsă de nevoia de a întreprinde ceva bun pentru aceste nefericite Principate Dunărene!

Din cele de mai înainte reiese, fără doar și poate, că actuala starea de lucruri, ale cărei primejdii și neajunsuri cresc în fiecare zi, are neapărată nevoie de intervenția providenței, dată fiind apropiata ridicare a demnității de domn din mâinile deținătorilor de acum, dacă nu va fi prea mult pus în primejdie și aruncat în joc țelul obținerii și întăririi liniștii interne și a siguranței, a căror garanție a fost solemn luată asupra sa de Austria prin ocuparea principatelor.

Singura și cea mai convenabilă modalitate de a atinge acest scop îmi pare întărirea și prelungirea provizorie a puterii în mâinile domnitorilor de acum.

Fără a ne apropia prea mult de chestiunile de drept și de principiu, care pot fi normate definitiv doar printr-un tratat european și care trebuie neapărat reglementate definitiv în interesul acestor nefericite țări la o viitoare încheiere a păcii, această modalitate ar avea neprețuitul avantaj de a evita, pentru moment, orice zguduire de care orice altă combinație ar fi în mod necesar însoțită, de a pune stavilă, cel puțin pe moment, jocului de intrigi al boierilor munteni și de a le reteza vârfurile iar prin menținerea prezentului *statu quo* nu ar pune nici un obstacol esențial în calea unei viitoare schimbări de principiu.

Că aceste intrigi continuă neîncetat o dovedește, mai nou, întrunirea de taină ce a avut loc în Țara Românească sub protecția consulului-general englez Colquhoun³⁶ asupra probabilei retrageri a domnitorului, și care are ca scop ridicarea pe tron a actualului caimacam de Samos și fost matador al uneltirilor revoluționare din 1848, Ion Ghica³⁷, preferatul și protejatul lui Radcliffe și actuala căpetenie a partidului nemulțumiților ce uneltește la Constantinopol.

În ceea ce privește personalitățile actualilor domnitori, este de netăgăduit că aceștia nu se bucură cu totul de simpatia țării. În afară de faptul că această situație se trage în cea mai mare parte de la condițiile dificile de mai înainte și că s-ar repeta, în toate împrejurările, la toate personalitățile locului, îmi este de asemenea limpede, în ceea ce privește Țara Românească, că, spre marea mea uimire, nu îmi este cunoscut nici un bărbat care, în afară poate de fostul prinț Gheorghe Bibescu³⁸, din păcate devenit indezirabil prin revoluția din 1848, să fie atât de destoinic, prin cunoștințele și experiența sa administrativă, de a ține frâiele cărmuirii, ca fratele acestuia, Știrbei. Acuza aruncată lui, de obicei, de lăcomie de bani, este prea puțin de probat cu fapta, pentru a putea fi argumentată – slăbiciunea sa politică și lipsa de caracter pot fi, probabil, contrabalansate printr-o influență liniștită și înțelegătoare și doar deplina incapacitate a dușmanilor săi cu drept de alegere, dintre care deloc

³⁶ Robert Gilmour Colquhoun (1805–1870), consul general al Angliei la București între 1834–1859. Vezi și relatarea sa de călătorie cuprinsă în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. V (1847–1851), București, Editura Academiei, 2009, p. 177–212.

³⁷ *Johann Ginyka*. Ion Ghica (1816–1897), revoluționar pașoptist, om politic liberal, fost prim-ministru, economist, scriitor memorialist, fost președinte al Academiei Române. Între 1853–1859 a fost numit, de guvernul otoman, bey al insulei Samos.

³⁸ *Georg Bibesco*. Gheorghe Bibescu (1804–1873), a studiat la Paris și a ocupat diverse funcții în administrația Țării Românești după intrarea în vigoare a Regulamentului Organic. Ales domn în 1842, abdică în 1848.

lipsitul de destoinicie fost domn Alexandru Ghica a supraviețuit, deja – ceilalți și-au arătat evidenta incapacitate, prin purtarea lor din ultima vreme – fac ca păstrarea sa în demnitatea <de domn> să pară o necesitate, dacă nu chiar un rău necesar.

Lucrurile stau altfel poate cu domnitorul moldovean Ghica. Totuși, dacă în Moldova cercurile cu drept cu drept de alegere sunt, hotărât lucru, mai bogate în capacități iar <Moldova> are printre marii boieri câțiva precum, de pildă, fostul caimacam Constantin Sturdza³⁹ sau principele Alexandru Moruzi⁴⁰, după glasul poporului neîndoielnic depășindu-l pe principele domnitor în energie și capacitate administrativă, caracterul fără pată al acestuia <și>, până acum, lipsa de egoism, general recunoscută, înlocuiesc multe din aceste lipsuri, și chiar dacă și el⁴¹, ca și prințul Știrbei din Țara Românească, are dușmani înverșunați, chiar și inteligenți printre aceștia, deci poate că o garantare provizorie a slabei sale poziții de domn ar spori energia sa slăbită și, fără îndoială, influențarea neîntreruptă și pricepută dinspre partea noastră ar reuși să îndrepte direcția sa politică, prea apropiată de Constantinopol și consulatele puterilor apusene, spre un zăgaz mai corect și mai convenabil.

Cu o onestă cumpănire și după o matură apreciere a tuturor acestor condiții, pot doar să arăt din nou cea mai mare convingere a mea, <și anume> că apare ca o cerință urgentă confirmarea temporară cât mai rapidă și mai hotărâtă a actualilor domnitori în demnitatea lor, din momentul noului termen de 7 ani, din mai 1856, și independent de acesta până la încheierea păcii, ca o măsură provizorie ce trebuie luată de puteri în interesul principatelor <aflăte> de fapt sub protecția noastră și în interesul liniștii și ordinii generale, chiar dacă nu cunosc dificultățile care s-ar putea ridica împotriva acestei modalități din partea Angliei, cu privire la Țara Românească, și de către Poarta atât de interesată bănește de începutul termenului <de domnie> și de investitură.

Pot doar lăsa încrezător acestea judecăților mai înalte, în măsura în care această chestiune vitală a principatelor va fi cât mai curând și cât mai clar hotărâtă pe căi diplomatice.

Correspondență cu Karl von Grünne⁴²

București, 14 iunie 1856

Acum este clipa în care Imperiul austriac are, pentru prima oară în cursul istoriei, posibilitatea de a-și arunca importantul său cuvânt în balanța viitorului acestor țări.

Consider organizarea principatelor, care acum dă ocazia de a scrie pentru 1000 de pene preocupate de a face cele mai neghioabe comentarii, ca una dintre cele mai grele sarcini din resortul politicii mari⁴³, dacă aceasta va trebui să fie o

³⁹ Constantin Sturdza, numit în 1854 în fruntea Sfatului Administrativ al Moldovei.

⁴⁰ *Alexander Morusi*. Alexandru D. Moruzi (1815–1878), boier moldovean, economist.

⁴¹ Referire la Grigore Ghica.

⁴² Feldmareșalul conte Karl von Grünne (1808–1884), un influent colaborator al împăratului Franz Joseph, conducător al Cămarilor Militare între 1850–1859.

⁴³ *Gestaltend Politik*.

alta, de durată. Nici un alt popor nu ar opune o rezistență internă mai slabă încorporării într-unul din statele sale vecine decât cel moldo-valah; dacă stăpânirea străină ar înțelege să ia frâiele stăpânirii cu inteligență și putere și să facă din dezvoltarea materială un sprijin, totuși istoria mai nouă arată cum păturile de sus ale poporului s-au supus, fără voință, ca fel de gândire și de acțiune, stăpânirii fanarioților de limbă greacă, ne arată totuși aceeași societate sub lustrul franțuzesc, și degenerarea condițiilor rusești sub influența unui cer sudic. O vârstă de om, folosită cu energie, ar ajunge aici pentru a deschide calea civilizației germane, doar cu deosebirea că numai ea ar prinde rădăcini trainice în acest pământ schimbător, căci s-ar sprijini aici, ca peste tot, pe de o parte pe ridicarea și dezvoltarea stărilor de jos, până acum neglijate, anume țărănimea, iar pe de altă parte pe o temeinică educare a spiritului.

Pe cât de ușor mă pot gândi la moldo-valahi ca la o parte ascultătoare și supusă a unui stat condus cu determinare, pe atât de greu îmi pot închipui o dezvoltare independentă și viguroasă a neamurilor moldovean și muntean, fie doar a unuia sau a amândouă unite. Această dificultate se întemeiază pe caracterul românilor. Neamul⁴⁴ românesc locuiește de la malurile Tisei până la cele ale Nistrului, de la hotarul de miazănoapte al Bucovinei până la Dunăre, în parte în mase compacte, în parte amestecat cu alte popoare și peste tot vorbește aceeași limbă, are aceeași obiceiuri, dansuri și cântece naționale; deosebirea istoriei lor, a pozițiilor sociale și a climei le-ar putea aduce doar schimbări mărunte – mai harnici la munte, mai leneși la câmpie, șireți, neîncrezători acolo unde sunt apăsați, deschiși, încrezători acolo unde soarta e una mai blândă – românii se aseamănă peste tot, ca frații. Natura nu le-a pus în fire un sâmbure limpede de răutate – sunt de înțeles unii cu alții, încrezători și supuși cu cei mai mari, foarte cumpătați, cu totul aprinși de spiritul public național, dar foarte înfumurați; pe lângă aceasta, spiritul lor este, mai ales în părțile de sud, foarte vioi. Stăpânește însă asupra ființei acestui neam blajin un obicei rău, care, în anumite condiții, acoperă toate părțile sale bune: românul⁴⁵ nu se poate opune nici unei ispite și cel mai puțin ispitelor care aduc cultura cu ele; aici îi lipsește atât energia spiritului cât și sprijinul unei religii acceptabile, ortodoxia rigidă nu se potrivește temperamentului său avântat. De aceea este țaranul un om chiar nepăsător, dar liniștit și cinstit, în timp ce cei din clasele de sus zac în lanțurile patimilor. Așa cum Ungaria s-a prăbușit din pricina mândriei naționale a maghiarilor, Polonia din cea a setei de certuri și putere, a falsității și mândriei vanității nobilimii sale, așa plutea și plutește <încă> peste locuitorii principatelor primejdia ca lipsa de independență și frivolitatea caracterului lor, nechibzuința cu care se leagă de o parte din ceea ce este străin, atât cât le este de folos, fără a o absorbi iar pe de altă parte o trădează din nou, fără a avea totuși puterea de a se elibera de ea și pe dinăuntru, căzând azi într-o extremă, mâine într-alta, fapt prin care dezvoltarea independentă le este îngreunată la nesfârșit, acolo unde nu devine imposibilă; aceasta va dura mult și bine, până când nu va prinde o mână puternică frâiele, nu doar pentru a le conduce în direcția corectă, ci și pentru a le opri de la relele lor aplecări.

⁴⁴ *Race.*

⁴⁵ *Der Romane.*

Istoria principatelor dă o sumedenie de dovezi pentru aprecierile de mai sus.

Printr-un concurs de împrejurări, amândouă principatele se găsesc în această clipă pe calea greșită a imitării Franței – atât guvernele cât și opozițiile sunt sub stăpânirea ideilor franceze, ca ideal plutesc în parte între „*idées napoléoniennes*”⁴⁶ nemistuite, în parte veleitățile parlamentare, cu libertatea presei, curțile cu juri, etc. Franțuzismul⁴⁷, sau mai bine spus, parizianismul⁴⁸, nu se regăsește pur și simplu în limbă, moravuri, educația tineretului, ci și sădit în legislație, într-o contradicție bătătoare la ochi cu starea poporului, în general, cu felul de a conduce țara, în particular, și în instituțiile bisericești, care sunt cu totul croite și conduse după tiparul rusesc⁴⁹. Oamenii progresului consideră că sarcina lor este de a spoi cu vopsea pe jumătate revoluționară brazdele adânci pe care mâna Rusiei a lăsat-o în amintirea românilor, vor doar să păstreze întrebuințarea apucăturilor rusești, în toate direcțiile, ca pe un lucru cu greu câștigat.

Doar ființa germană, care pare totuși predestinată a înnoi aceste minunate țări într-un chip hotărâtor și trainic, a rămas străină moldo-valahilor, în parte deoarece Austria s-a ținut până acum foarte departe de treburile lor, în parte deoarece rușii înșiși au întreținut și protejat franțuzismul, dar mai ales deoarece cinstea germană și educația germană nu au fost deloc ademenitoare pentru caracterul ușuratic al românilor. Chiar și ocupația militară care acum se apropie de sfârșit a schimbat puțin în această privință; cei de aici care sunt în stare să judece binefacerile, pe care ea <ocupația militară austriacă> le-a adus acestor țări prin ținerea la distanță a teatrului de război și prin apariția, din abundență, a unor elemente de adevărat progres în toate ramurile dezvoltării materiale, le-au primit în parte cu recunoștință, dar nu s-au putut totuși împrieteni cu felul nostru temeinic de a fi, <întemeiat> nu doar în mare, ci și în cele mărunte și în forme pe drept și lege. Brutalitatea rusească împerecheată cu mlădierea lor ce mergea până la viclenii de tot felul le-ar fi fost mai dragă decât purtarea noastră dreaptă, deloc îngăduitoare chiar și în cazul neregulilor aparente, atât ale noastre, cât și ale lor; li s-a părut o imputare apăsătoare pentru neglijența lor, am trezit în ei, fără a intenționa, vocea mereu durabilă a conștiinței. Obișnuiți de ofițerul rus să vadă omul obișnuit, cu suferința și soarta sa, nu au putut să regăsească acest fapt în raporturile cu noi, să vrea să extindă acest lucru deasupra fiecărui ostaș în slujba împăratului.

Neînțelegerile dintre o mașinărie pregătită pentru război și pace, atât în timpul cât și afara serviciului, precum un corp de armată de aproape 60 000 <de oameni>, și administrația unei țări atât de jalnic organizate, au provocat o dizarmonie care va răsună încă multă vreme în urechile tuturor participanților.

Și pe un asemenea pământ mișcător, săpat de toate patimile, trebuie construită o organizare de sine stătătoare cu ajutorul Europei! Cel mai sigur mijloc de a-i sorti o grabnică decădere ar fi dacă s-ar dori să se tolereze înfăptuirea deja începută în Moldova de către partide, ca apărare a unei utopii din care să izvorască un viitor fericit.

⁴⁶ În original în text.

⁴⁷ *Franzosenenthum*.

⁴⁸ *Parisenthum*.

⁴⁹ Necunoaștere evidentă a instituțiilor și tipicului ortodox.

Unirea principatelor, introducerea unei forme de guvernământ parlamentare, libertatea presei, curțile cu jurați, stăpânirea unui franțuzism neînțeles – toate acestea mi se par într-o contradicție atât de bătătoare la ochi cu nevoia strigătoare a poporului după o administrație liniștită, cu totul de bună-credință, și cu starea sa culturală generală, așa încât îmi pare că o organizație întemeiată pe o asemenea absurditate ar lăsa masa atât de ușor de ademenit neschimbată în miezul său, și ar crea doar în pătura superioară un organism artificial, care la prima pală de vânt dinspre răsărit sau apus ar fi atât de repede spulberată, dacă nu ar putea să prindă rădăcini. Nu aş putea totuși aproba acest experiment, chiar dacă nu este unul imoral, din cauza faptului că, în ultima vreme, după cum trebuie să înțeleg din purtarea consulului francez la Iași, a fost pus în legătură cu un plan reprezentat chiar de Franța, de a așeza în vârful acestui stat improvizat pe umerii noștri un prinț francez. Principatele unite sub un prinț francez sau chiar oricare altul din Europa, cu condiția să nu fie un arhiduce austriac – chiar nu ar lăsa loc unei organizări puternice și sănătoase; dar o asemenea combinație ar pune în vederea Austriei, după vederile mele incompetente <în această privință> dificultăți încă și mai mari, căci orice înfruntare cu acest miez daco-roman – și negreșit sunt⁵⁰ – s-ar transforma imediat într-o chestiune europeană de cea mai serioasă natură.

Doar Austria nu s-ar putea limita să aibă în toată această chestiune o atitudine negativă – altfel, în ochii lumii și mai ales ai principatelor, ar apărea bănuiala de a fi menținut actuala și intolerabila situație doar din considerații ambițioase.

Părerea că Austria ar trebui să se mărginească să acționeze pentru îmbunătățirea legislației și administrației, ar fi cu siguranță cel mai sigur mijloc de a îndepărta foarte dificila chestiune a organizării, doar pentru ca celelalte puteri și în cele din urmă chiar principatele, care sunt într-adevăr chemate să își arate dorințele și trebuințele lor, vor împinge aceste chestiuni pe tărâmul politicii. Instituțiile⁵¹ acestor țări ar face cu atât mai mult cu cât: 1) legislația internă ar fi tratată ca un domeniu ținând doar de autonomia lor; și 2) anume, convingerea tuturor că nu se poate înfăptui nici o îmbunătățire a condițiilor de acum, a moralității în justiție și administrație, nici o renunțare a jocului pătimăș de intrigi, atâta vreme cât nu va fi introdusă stabilitatea, aceasta însemnând ereditatea pentru tronul celor două țări – unite sau nu.

Dacă trebuie să fiu de acord cu vederea larg răspândită că, pentru principate, ar fi mai de dorit dacă ar primi dinastii străine în locul celor pământene – presupunând că ar fi principii germani, care ar putea să aducă aceste țări în cercurile de viață și educație germane, tot astfel văd în spatele acestei modalități complicații politice; aceste dinastii își pot uita cu ușurință originea și arunca ușor ancora în concertul european, pentru adăpostirea vasului lor.

Ultima posibilitate care ar rămâne ar fi ereditatea în familii pământene pentru amândouă principatele: consider aceasta ca o concesie lipsită de pericole la cererile și trebuințele acestor țări. Principii ereditari ar simți repede trebuința de a se lega de Austria ca de ur. sprijin pentru tot ce este drept, pentru a nu mai ține neapărat de a

⁵⁰ Aluzie la originea etnică a poporului român.

⁵¹ *Die Organe*.

cocheta azi cu Rusia, mâine cu Franța și de a aduce toată otrava din răsărit și apus în sărmanele lor țări, după cum s-a întâmplat până acum. De asemenea, nu mai cred în înflorirea și întărirea continuă a neamului românesc – cred tot mai mult în viitoarea sa intrare într-un mare imperiu⁵², dar soarta sa providențială nu pune o stavilă mare prin domniile ereditare.

Creșterea autorității turcești în aceste țări, care pare să ușureze intrarea lor viitoare în Austria, îmi îngădui să o descriu, în cele din urmă, ca un mijloc periculos pentru acest scop, în Constantinopol stăpânește arareori sultanul, foarte adesea însă o influență dușmănoasă nouă, care s-ar putea face mai însemnată la porțile noastre; tot astfel, nemulțumirea de durată din aceste țări vecine se întărește prin gândul că Austria dorește să otrăvească atmosfera politică în acest chip: imperiul ar ține ca necesară împotriva acestei ciume spirituale reinstaurarea cordonului sanitar, să sperăm în curând neneesar.

⁵² *Voelkerstaat.*

Nu dispunem, până în prezent, de date biografice despre medicul francez Camille Allard, peregrin pe meleagurile românești în perioada războiului Crimeii. Din calitățile enumerate pe foaia de titlu a principalei sale descrieri consacrate șederii sale în Dobrogea, reținem doar mențiunea de a fi exercitat, în țara natală, funcția de medic-inspector al apelor termale de la Saint-Honoré (departamentul Nièvre), precum și cea de membru al serviciului medical al misiunii aliate, în Dobrogea, în anul 1855.

Este știut faptul că în 1855, în plină desfășurare a războiului Crimeii, guvernul francez a trimis în Dobrogea o misiune tehnică având ca obiectiv construirea unui drum de legătură între Constanța și Rasova, care să permită transportul furajelor necesare cavaleriei aliate la Sevastopol, al unor materiale militare și al contingentelor umane ce traversaseră continentul în drum spre teatrul de război. Misiunea a fost condusă de inginerul de drumuri și poduri Léon Lallane. La ea au luat parte pe lângă Camille Allard, M. Caillat, inginerul Jules Michel, geologii Blondeau și Gaudin și, se pare, un topograf român numit Aninoșeanu. Împreună cu ceilalți membri și cu un contingent restrâns (opt sau zece militari), Allard a debarcat la Constanța de pe nava britanică „Army-and-Navy” la 6 iulie 1855. Periplul său dobrogean s-a încheiat la 25 noiembrie, același an în care membrii misiunii au părăsit localitatea Rasova, traversând Dunărea în Țara Românească și de acolo luând drumul spre Franța.

Relatarea șederii și activității sale în Dobrogea în intervalul amintit, redactată probabil ulterior de autor și publicată la Paris patru ani mai târziu, se constituie într-una din cele mai complexe și, în același timp, obiective descrieri a zonei amintite, a populației care o locuia, a condițiilor de viață ale acesteia, a climei, a faunei și florei teritoriului dintre Dunăre și mare. În paginile lucrării sale, însoțită de câteva gravuri sugestive, Camille Allard ne oferă o imagine a reliefului dobrogean, a precarității căilor de comunicație și de locuit, a stării localităților din zonă, fie ele orașe de mai mică întindere sau sate. În egală măsură, medicul francez ni se relevă ca un fin analist al tabloului demografic al zonei, în cadrul căruia acordă o particulară atenție elementului românesc. Atitudinea sa se remarcă prin bunăvoință și înțelegere față de situația dificilă a românilor din teritoriul amintit și nu numai. De altfel ei au compus o bună parte din personalul auxiliar al misiunii, iar Camille Allard se declară foarte mulțumit de prestația acestora.

Evocarea sa cuprinde în egală măsură și un tablou plastic și pitoresc al celorlalte naționalități pe care le întâlnește (turci, tătari, bulgari, cazaci, lipoveni etc.), a vieții lor cotidiene. Om de elevată ținută și de largă formație intelectuală, Allard s-a documentat serios asupra zonei amintite înainte de a-și scrie impresiile, consultând la Paris lucrări apărute până la acea dată, precum cea publicată în 1859 de fostul consul francez în principate, Eugène Poujade, sau cea realizată de Xavier Hommaire de Hell (1854). Bun cunoscător al istoriei și literaturii antice, el face numeroase referiri la exilul tomitan al poetului latin Publius Ovidius Naso (din a cărui operă citează abundant în lucrare). Nu lipsită de interes este și descrierea făcută de el a celor trei valuri de apărare (cunoscute sub numele de „Valul lui Traian”), a căror datare a produs la numeroase divergențe între specialiști, precum și a cadrului istoric în care el presupune că au fost construite (sec. IV e.n.). Lucrarea se încheie într-o notă de optimism ponderat, Allard considerând că ținutul Dobrogei, și mai ales portul Constanța beneficiau de frumoase perspective de dezvoltare.

Cu ocazia șederii în Dobrogea, Allard a elaborat și o altă lucrare, cu un conținut mai special, intitulată *Mission médicale dans la Tatarie Dobroutcha*, apărută la Paris, Typographie Félix Malteste et Cie în 1857 (67 p.) în care introduce date privind variațiile climatice în Dobrogea, starea de sănătate a populației și a lucrătorilor misiunii, condițiile naturale și habitatul uman. Un episod interesant conținut în această a doua lucrare este cel legat de colaborarea, pe teme medicale, cu doctorul Carol

Davila (cunoscut precursor al învățământului și sistemului terapeutic medical din țara noastră) și cu conaționalii săi din cadrul misiunii. Având în vedere iminența și proliferarea epidemiei de holeră care a însoțit operațiile militare și nu numai, Davila le-a transmis medicilor misiunii rețeta cunoscutului său medicament (picăturile lui Davila) cu rezultate eficiente în combaterea maladiei.

Despre el au scris: Nestor Urechia, *Călătoria doctorului Allard în 1855 în Dobrogea și Cadrilater*, în „Preocupări literare ...”, III, 1928, nr. 11 12, p. 15 20; Constantin Cioroiu, *Călători la Pontul Euxin*, București, Edit. Sport-Turism, 1984, p. 22, 50, 87 89, 148, 178 180, 222.

CAMILLE ALLARD

Amintiri din Orient. Dobrogea¹

II

Constanța și malurile Mării Negre

[...] La 6 iulie <1855> „Army and Navy”, micul vapor închiriat de intendenta p. 9 franceză arunca ancora și ne aștepta fluturându-și panașul său bicolor în briza serii. În ceea ce ne privește, pentru a reveni în Dobrogea trebuia să profităm de întoarcerea sa la Constanța. În acest scop trebuia să ne însoțească un detașament de opt oameni, care primise această misiune de la Comandamentul suprem de la Varna. Plecarăm după apusul soarelui; noaptea era magnifică și permise aceloră dintre noi care nu putuseră încăpea în cabina mică a vaporului să petreacă ore lungi de contemplare în fața spectacolului sublim pe care îl oferă întotdeauna raza solitară a lunii pe un cer fără nori și cu o mare calmă. Prin fața ochilor noștri au trecut succesiv colinele umbroase de la Tekié și Balcic, dincolo de falezele lor albe. În umbra nopții n-am putut să admirăm splendidele reflexe ale pământului de Sienna ars pe care îl scaldă valurile, în timpul zilei, lângă capul Caliacra. Puțin mai la sud de acest cap este situat micul oraș *Balcic*², anticul Dionysopolis, numit mai de mult Cruni din cauza surselor sale de apă dulce. Sunt cunoscute toate serviciile pe care rada sa, închisă vânturilor dinspre nord, le-a făcut marinei // franceze. Balcicul este dominat de falezele sale uscate și oferă bune condiții de salubritate. Din păcate, întinderea mică a plajei va fi întotdeauna un obstacol în calea dezvoltării sale comerciale, cu atât mai mult cu cât lucrările de amenajare destul de p. 10 considerabile n-au îndepărtat marea de faleză. Balcicul este plasat la intrarea în Dobrogea, regiune de stepă care se întinde în nord-estul Bulgariei, între Silistra³, Balcic, Dunăre și Marea Neagră. Este vechea Sciție romană⁴.

De pe puntea vasului, Dobrogea ne-a apărut în toată goliciunea sa sălbatică. Falezele aride de cretă care alcătuiesc țărmurile fac loc, în anumite puncte, unor

¹ Pentru actuala versiune s-a folosit textul original: Camille Allard, *Souvenirs d'Orient. La Dobrouitcha*, Paris, Charles Douniol, Libraire Editeur, 1859, p. 9–64.

² *Baltchik*. Oraș în Bulgaria, port la Marea Neagră.

³ *Silistrie*. Oraș în Bulgaria, port la Marea Neagră.

⁴ *Scythie*. Denumire dată de romani, la începutul Imperiului, unei părți din Moesia cuprinsă între cursul inferior al Dunării și Marea Neagră (Dobrogea).

dune de nisip în spatele cărora se pot observa lacuri mari, pline de păsări de apă. Din când în când numeroși pelicani ne apăreau la marginea unui golf pustiu, un delfin se juca cu siajul elicei noastre, iar un alt delfin lansa dincolo de valuri un jet său de spumă. Cu toate acestea orice ființă vie dispărea curând și nimic nu mai venea să tulbure calmul și singurătatea acestei naturi, căreia un soare de plumb părea să-i amplifice monotona, dar solemnă-i poezie. Acum vreo două mii de ani, Ovidiu⁵ credea că se află probabil la marginile lumii: *Bolnav, în fundul lumii, pe țărături neștiute*⁶.

Falezele Dobrogei, pe care nu le pierdeam din vedere, aveau într-adevăr un caracter atât de straniu, încât eram pe punctul de a ne lăsa pradă acestei temeri când observăram capul de la Constanța⁷.

Pe o palmă de pământ în formă de liră și <aflat> pe niște faleze înalte, orașul Constanța (sau *Kostendje*) etala altădată casele sale clar dispuse; plaja îngustă, dar mai largă decât cea de la Balcic, permitea amplasarea unor mari magazii, ale căror siluete acopereau malul.

Un dig antic formează încă un mic bazin care trebuie să fi fost suficient pentru galere, dar care adăpostește în prezent abia vreo jumătate de duzină de mici nave de comerț. Cu puțin efort s-ar putea obține aici un adăpost complet // sigur p. 11 pentru nave de trei până la patru sute de tone. Constanța rămâne încă cel mai bun port din această regiune. Rada este modestă ca întindere, dar are o poziție bună și este deschisă numai vânturilor din sud. Ea ar valora cât cea de la Balcic, dacă ar avea aceeași adâncime.

Am salutat în trecere echipajul unei goelete franceze care staționa acolo. Ea se legăna în radă, așteptând ocazia de a oferi un refugiu ofițerilor și soldaților francezi însărcinați să facă aprovizionarea cu fân din <aceste> stepe și care, lipsiți de mijloace de apărare, în cazul unei invazii rusești n-ar fi putut recurge decât la fuga.

Vaporul nostru acostă în radă și o barcă se desprinsese de la bord pentru a ne duce la o coloană de granit sfârșit și acoperit, ce forma extremitatea unui mic dig construit pentru a fi utilizat de intențența franceză.

De îndată ce puserăm piciorul pe pământ, inima ni se strânse la vederea acestor ruine singuratice ale căror pietre scânteiau în tăcere sub razele unui soare arzător. Ramuri de anghelică înconjurau din toate părțile bucățile de zid care păstrau încă urmele incendiului. Peste tot pe plajă zăceau schelete de berbeci, de boi și de cai. Câțiva câini slăbănogi alergau de colo-colo, disputându-și niște resturi murdare. Din când în când o turcoaică, învelită într-un mare șal alb, asemeni unei apariții funebre, părea să ne pândească printre găurile unei ruine. Tot acest tablou sumbru servea drept cadru pentru doi sau trei copii drăguți care, prin vioiciunea, prin culorile vii ale veșmintelor lor orientale păreau un protest viu contra morții.

⁵ Ovidius Publius Naso, renumit poet latin (43 î.e.n.–18 e.n.), autor al culegerilor *Metamorfoze*, *Tristele* și *Ponticele*, exilat de împăratul roman Augustus la Tomis.

⁶ Publius Ovidius Naso, *Tristele*, cartea a III-a, elegia a III-a. Pentru traducerea versurilor lui Ovidiu am utilizat ediția: *Tristele. Ponticele*. Traducerea și prefața de Mircea Naum, București, Edit. Univers, 1972, p. 80.

⁷ *Küstendje*.

Câteva figuri de zuavi schițate în cărbune și câteva nume franțuzești scrise pe resturile de ziduri, acestea erau singurele și efemerele urme ale trecerii <pe aici> a francezilor.

I-am găsit pe alți membri ai misiunii instalați într-o ruină a cărei fațadă era întoarsă spre Franța. În fața noastră, marea desfășura un splendid covor, pe care curenții desenau, la fel ca la Marsilia sau la Varna fantastice arabescuri. Nemișcată în mijlocul golului și la fel de singuratică ca și noi, mica goeletă întindea până la picioarele noastre lungile sale reflectări.

p. 12 Prima noastră masă de trupă fu una dintre cele mai fericite: drept masă ne-a servit o ușă veche, // iar unul din soldații noștri ne pregăti un dejun frugal, dar nu ne-a lipsit nici veselia, nici pofta de mâncare. Am făcut versuri despre mizeriile noastre și ne-am mulțumit cu apa sălcie pentru a bea pentru gloria Franței noastre. Nu am vrut să ne trezim camarazii din adăposturile lor și a trebuit după ce am dejunat, să încercăm să ne ridicăm cortul în curtea locuinței noastre. De îndată ce am terminat instalația de campare, ne-am dus să facem prima noastră vizită ofițerilor francezi care se găseau în acel moment la Constanța. Subintendentul Blondeau⁸, cu a amabilitate tipic franceză, ne invită să mâncăm <pentru a doua oară în acea zi>; la masa sa noi am găsit cordialitate, simpatie profundă și chiar o dulce intimitate. Toate acestea au fost suficiente pentru a ne face să uităm imperfecțiunile meniului cu ocazia prânzului de la Constanța. Domnul Fouché⁹, ofițer de administrație și <domnul> Gaudin¹⁰, medic militar, pe care i-am găsit la domnul Blondeau, au completat întreaga noastră societate, cu adevărat franceză.

Curând însă relațiile noastre se extinseră în afara micului cerc al compatrioților noștri. În a doua zi de la sosire am primit vizita vechiului nostru proprietar. El reprezenta în persoana lui întreaga administrație a vămilor din Constanța. *Barabach*-ul (acesta era numele pe care soldații noștri îl dădeau turcilor) era un om slab, de talie mijlocie, cu tenul bronzat, cu o barbă rară și cu o fizionomie blândă. Fidel al vechilor tradiții, el purta o rochie lungă, pe fond alb, acoperită de mici flori roșii și frunze verzi.

Acest *barabach* nu a vrut niciodată să accepte invitația, pe care i-o făceam adesea, de a veni să mănânce cu noi; el se temea de a fi silit să bea vin sau să mănânce carne de porc fără să o știe. La fel, se poate să-i fi fost teamă de a fi obligat să utilizeze, la masa dată de noi, toate acele obiecte inutile pe care le numim: șervete, furculițe, linguri, etc. Aceasta nu l-a împiedicat totuși să ne copleșească cu atenții, mai ales cu pepeni galbeni și cu pepeni verzi. Aceștia erau, îmi îngădui să cred, produsul cel mai net al vămii sale, probabil mult mai puțin lucrativă pentru sultan.

p. 13 Prietenul nostru avea o zi fără remușcările care l-ar fi făcut să se simtă vinovat de delapidare. „Mărunțișurile pe care le iau – spunea el – n-ar fi suficiente // pentru a-mi hrăni familia și atunci, fără nici cel mai mic scrupul, eu raportează padișahului o sumă inferioară celei pe care o încasez <cu adevărat>. Nu aş cere

⁸ Participant, alături de Allard la misiunea franceză.

⁹ Ofițer superior în aceeași formațiune.

¹⁰ Medicul misiunii din Dobrogea.

nimic altceva decât să fiu fidelul și dezinteresatul său servitor, dar pentru asta ar trebui să-mi dea din ce să trăiesc”. Acest limbaj pe care îl utiliza cu noi un obscur slujbaș otoman, putea fi la fel de bine al funcționarilor de toate gradele: aceasta ne dă o idee despre serviciul administrativ în Turcia.

Ne aflam așadar în grațiile primului funcționar public din Constanța, care binevoise să ne facă cea mai grațioasă primire din lume. Acest *muddir*¹¹ avea o fiică fermecătoare, căreia mi se pare că îi văd ochii mari, negri și plini de melancolie. Sărmanul copil, care era aproape o domnișoară, își savura ultimele ore de libertate: căci colierul de monezi de aur era încolăcit de două ori în jurul gâtului. Fruntea sa era strânsă de o coroană de țechini; ca atare cel care avea să o ia în căsătorie nu avea să se lase mult timp așteptat. Am mai revăzut-o adesea pe străzile din Constanța, fie singură, fie înconjurată de o voioasă trupă de copii. Totuși părea că nu mai participă la jocurile lor și că se amestecă cu ei doar pentru a păstra mai mult timp privilegiul de a face să strălucească în soare paietele de aur ale costumului, decât feregeaua¹² care nu avea să întârzie să o acopere.

Mai exista la Constanța un alt turc distins, pe care domnul Blondeau îl prețuia în mod deosebit. *Salem*, șeful atelajelor și animalelor intendentei, era într-adevăr cel mai inteligent dintre compatrioții săi și era sătul de prejudecățile lor. El i-a spus domnului Blondeau că dacă n-ar fi fost obligat să respecte conveniențele opiniei publice, l-ar fi primit oricând la el. *Salem* avea ca soție pe cea mai frumoasă cadână din ținut. El era foarte fericit, căci menajul era considerat drept model de către cei din Constanța. Turcii au, de altfel, sub raport moral o reputație aproape proverbială, deși uneori <aceasta> este nemeritată. Poligamia este mult mai puțin răspândită în Turcia decât se vede în Franța; căci ea ridică și o serie de piedici obligând soțul să atribuie fiecăreia din nevestele sale toate avantajele belșugului și bogăției de care ea beneficia sub acoperișul părintesc. Masa // populației nu este atât de bogată p. 14 pentru a avea mai multe soții și doar câteva persoane pot să-și permită luxul celor patru soții la care le dă dreptul Coranul.

Familia turcă, ca urmare a misterului care o înconjoară, este foarte respectată. Foarte rar se întâmplă să aibă loc abateri de la marea lege a mariajului. Există o supraveghere reciprocă și, în plus, muezinul, de la înălțimea minaretului său, plasat deasupra locuințelor, își aruncă privirea scrutătoare de cinci ori pe zi. În acest fel supravegherea este din toate părțile și este greu ca un delict să treacă neobservat. Nu pretindem totuși că societatea turcă are moravuri ireproșabile, dar cel puțin ea știe să păstreze o demnitate care în Orient s-a cam uitat.

În rest cea mai serioasă salvare a moravurilor constă, pentru populația turcă din Europa, în inerția caracterelor și în nonșalanța psihică extremă. Această populație, cea mai slabă din Orient este, în același timp, cea mai indiferentă la tot ceea ce o atinge. Vreau să spun cu aceasta că este cea mai binevoitoare față de numeroasele naționalități străine pe care le-a absorbit. Reputația tristă de intoleranță a musulmanilor, pe care recente și sângeroase atentate nu sunt de natură să o diminueze, nu are fundamente legitime decât în Asia, Africa și pretutindeni

¹¹ *Muddir*, funcționar administrativ turc de rang inferior.

¹² *Feredgé*, voal mare care acoperă fața femeilor măritate în Orient și în lumea islamică.

unde în populație predomină elementul arab. În schimb, în Europa funcționari corupți sau preoți fanatici reușesc rareori să aprindă ura ereditară a Islamului contra numeroaselor populații creștine care locuiesc în teritoriul Bulgariei. Malurile Dunării de Jos sunt acoperite de sate rusești ai căror locuitori, aflați într-un exil voluntar, preferă dominația turcă tiraniei moscovite. Pe parcursul războiului¹³ aliații s-au stabilit pretutindeni fără a întâlni nici cea mai mică dificultate. Chiar noi înșine, în Dobrogea și în fundul Deliormanului, nu am fost supuși nici celui mai mic pericol.

Presiunea morală a intervenției armate nu putea fi luată drept argument, căci impactul acțiunilor noastre abia a ajuns la populație care, în mod naiv, a atribuit armatelor turce toate succesele aliaților. În chiar momentul căderii Sevastopolului, s-a întâmplat foarte adesea să-i auzim pe turci povestind că acest oraș fusese luat cu asalt de către ai lor. A existat, de asemenea, și părerea unanimă că aliații nu numai p. 15 că fuseseră inutili pur și simplu, dar chiar stânjenitori. Această ignoranță nu a aparținut numai // populației civile, dar a fost împărtășită chiar de <mulți> ofițeri. Într-o zi, într-o cafenea din Tulcea, un ofițer turc, între două sorbituri de ciubuc, se mira că sultanul avusese capriciul de a pune o femeie pe tronul Angliei și mai mult că a trebuit să cheme în ajutor atâția creștini inutili pentru o treabă pe care ar fi putut-o face un pumn de turci.

Un alt ofițer, ceva mai clarvăzător, îi răspunse, fără a căuta să explice prezența unei *femei sultan* decât prin bunăvoința padișahului, că era ușor de înțeles pentru ce acesta îi chemase pe francezi în Orient: ce interes avea, într-adevăr, să lase să fie uciși supușii săi, când un ordin din partea sa era suficient pentru a face să se ducă la locul acela pe toate națiunile Occidentului.

La fel de asemănătoare era probabil și gândirea pașei din Tulcea, care se plângea într-o zi unuia dintre noi de ce nu vin francezii să disperseze pumnul de ruși reunit la Ismail¹⁴ și la Reni¹⁵, ca și mizerabila flotilă inamică care, în fața Tulcei¹⁶, barând gurile Dunării părea să-i sfideze pe cei patruzeci de mii de turci pe care îi comanda. Dar chiar dacă am întâlnit în Turcia o oarecare lipsă de clarviziune, am cunoscut totuși oameni cu adevărat remarcabili.

Îmi face o deosebită plăcere să amintesc aici numele lui Mahmud-Mazar-pașa¹⁷, general de brigadă, fiul celebrului Rașid-pașa¹⁸. Am avut onoarea de a-l întâlni într-o zi între Șumla și Varna și de a petrece o seară întreagă împreună cu el, la bordul unui vapor francez. Nici în Franța nu ai putea găsi un om mai amabil și mai bine-crescut.

Aș putea spune același lucru despre un căpitan de geniu pe care l-am văzut adesea la Rasova¹⁹ și mai târziu la Silistra și al cărui nume regret că mi-a scăpat.

¹³ Referire la războiul Crimeii.

¹⁴ *Ismail*, oraș în Ucraina.

¹⁵ *Reni*, oraș în Ucraina, port la Dunăre.

¹⁶ *Toultcha*.

¹⁷ Stephen Bartlett Lakeman (1823–1897), olandez trecut la islamism, general otoman stabilit ulterior în România. Date bio-bibliografice și însemnările sale despre români vezi în volumul de față.

¹⁸ *Rachid-Pascha*, unul din comandanții forțelor turcești din Crimeea.

¹⁹ *Rassova*, sat, com., jud. Constanța.

Desigur, nu sunt singurii oameni distinși dintre indigenii pe care i-am întâlnit în Orient. Cu toate acestea câțiva rari ofițeri nu sunt suficienți pentru a schimba spiritul armatei și acei oameni remarcabili, care fac onoare Turciei, precum și sultanul însuși, nu sunt decât niște enclave în mijlocul unei populații ignorante și inerte. Ei au o oarecare influență în inima imperiului, la Constantinopol, dar asemenea razelor luminoase care se îndepărtează de focar, acțiunea, împreună cu autoritatea lor slăbește de la capitală până la frontiere. De aceea coloana *Tanzimatului*²⁰ nu este adesea, în fundul provinciilor decât monumentul comemorativ al unei reforme, pe care poporul o ignoră și pe care autoritățile fără forță nu îndrăznesc să o pună în aplicare. // Nu am rămas în cortul de la Constanța decât o săptămână, căci p. 16 la 13 iulie am plecat în călătoria noastră pe malurile Dunării. Înaintea plecării noastre, caporalul, care fusese atașat misiunii, primise ordinul de a reface o ruină care trebuia să fie locuința noastră. La reîntoarcerea noastră, pe 17 iulie, am găsit un palat: casa noastră avea un acoperiș de stuf, podele la primul etaj și o scară de lemn în exterior pentru a ajunge în camere. Dar, pentru uși și ferestre lipseau scândurile și așteptând ca acestea ne fie trimise de la Constantinopol, a trebuit să ne mulțumim, pentru închiderea tuturor deschizăturilor, cu câteva foi de hârtie găsite în fundul cuferelor și de câteva ziare vechi cu care domnul Blondeau a binevoit să contribuie la mizeria noastră. Deja din prima zi a instalării noastre în noua reședință de la Constanța, drapelul francez ne flutura deasupra capetelor și am avut satisfacția ca, la umbra sa, să vedem nefericitul oraș revenind încetul cu încetul la viață. Deja intendența franceză îi dădea, în toate duminicile o animație insolită, căci acestea erau zilele de plată pentru muncitorii însărcinați cu seceratul <recoltei> în stepe. Odată cu mijlocul <lunii> iulie, primii muncitori terasieri au sosit din Țara Românească, iar numărul lor a crescut rapid. La interval de o lună, am putut vedea acea tăcere mormântală înlocuită cu mișcarea cea mai zgomotoasă și mai stranie pe care era posibil să ți-o imaginezi. Părea că toate populațiile din Orient se înțeleseră să-și dea întâlnire aici. În zilele de odihnă, românii erau ocupați cu dansurile lor naționale, în timp ce rușii, cazacii și stupidul bulgar se ocupau cu consumarea rachiului²¹ și curând cădeau cu toții împreună, unii din cauza oboselii, alții din cauza beției. În mijlocul acestei întregi mulțimi se agitau grecii, evreii sau armenii, căutând, ca totdeauna, o posibilitate de câștig. Tătarii, îndărătul fumului ciubucurilor lor, păreau câteodată să regrete severitatea profetului, iar turcii ... cu picioarele încrucișate în fața unei cafenele de stradă, își mențineau imposibila gravitate de care nu se despart niciodată. Nimic nu era mai curios și totodată mai bizar decât amestecul tuturor acestor costume, care, prin contrastul lor, produceau adesea efectul cel mai fermecător.

Rochia albă //, cu margini de culoare roșie, a cazacilor, se detașa cu mult p. 17 farmec de îmbrăcăminte sumbră a bulgarilor. În schimb, culorile strălucitoare ale veșmântului turc se armonizau bine cu costumele antice ale românilor cu fizionomie interesantă.

²⁰ *Tanzimat*. „Reorganizare”, perioadă în evoluția Imperiului otoman, caracterizată printr-o serie de reforme structurale, începând cu anul 1839.

²¹ *Rakiu*.

Populații întregi de cazaci, femei, bătrâni, copii, veniseră să lucreze pentru aprovizionările militare; dar toate aceste familii, ai căror membrii au putut fi folosiți la lucrări de cosit, de strângere a fânului și de transportare a acestuia, dispărură de îndată ce recoltarea produselor din stepă se încheie. Micile câpițe de fân plasate în câmpie nu cereau altceva decât o supraveghere activă, din cauza imenselor incendii care au pus adesea în alertă întreaga populație din Constanța.

Întreaga activitate a lucrătorilor de la intenđență se găsi concentrată asupra acestui din urmă aspect, atâta timp cât a durat întocmirea marilor stoguri, a lucrărilor de presare și de legare a grămezilor de fân destinate să fie imbarcate. Aprovizionările care s-au putut face au fost considerabile și peste o sută de mii de chintale de fân au fost recoltate într-un spațiu pătrat cu latura de numai zece kilometri.

Lucrările de terasament n-au contribuit nici ele să anime mai mult Constanța. Aici era întrebuințată în exclusivitate populația românească de care am mai vorbit; căci românii, chiar dacă nu sunt puternici sunt muncitori, în timp ce turcii sunt leneși, iar cazacii aproape permanent beți, când rachiul este la dispoziția lor. Am încercat, în cele de mai sus, să descriem mulțimea care se agita, în orele și în zilele de repaus, în jurul locuințelor antreprenorului și lucrătorilor. Locuința noastră, aflată la mică distanță, nu era complet ferită de neajunsurile acestei vecinătăți.

Ni s-a întâmplat adesea să o blestemăm, când fiind hărțuiți noaptea de microscopicii tovarăși de pat, încercam să aprindem o luminare, pe care vântul o stingea imediat prin fisurile *palatului* nostru. Raporturile noastre cu muncitorii erau permanente. Petreceam adesea zile întregi în mijlocul lor, iar cartierul nostru, aflat la mică distanță de al lor, primea din partea lor frecvente vizite. Nu erau întotdeauna de acord cu antreprenorul de lucrări și chiar reuniunile lor nu erau întotdeauna fără altercații și certuri. De aceea, ofițerii francezi erau luați
p. 18 întotdeauna drept judecători ai // acestor contestații. Nimic mai pitoresc decât aceste judecăți cu adevărat antice. Aproape întotdeauna părțile alegeau dimineața ca moment, întrucât atunci este cea <parte a zilei> când spiritul judecătorului trebuie să fie mai luminat. Într-adevăr orientalii nu sunt niciodată mai bine dispuși decât după prima lor gustare și dacă vor să obțină ceva, atunci reușesc.

Drept urmare, după ce ne aprovizionam cu orez, urcam dimineața pe galeria locuinței noastre pentru a ne lua cea dintâi masă, lamentându-ne în comun despre persecuțiile nocturne și căutând la orizont vreun vas nou; părțile se așezau în curte într-un cerc, în spatele interpretului nostru. De la înălțimea galeriei judecătorul asculta succesiv pe acuzatori și acuzați, pronunța decizia și toată lumea se retrăgea satisfăcută fără a mai visa la un apel imposibil. Era suficient ca judecătorul să se arate pentru ca diferendele între națiuni să înceteze, căci aceasta este docilitatea populațiilor orientale și atât de mare este respectul pe care ele îl arată numelui francez. Vechile prejudecăți dispăreau încetul cu încetul și la vederea acestor turci care ignorau înțelepciunea imam-ului lor, și veneau să-și tranșeze cearta la picioarele unui ofițer francez, îmi place să cred că justiția franceză funcționează chiar la Constantinopol unde supușii turci²² și francezi recurg adesea la justiția franceză.

²² *Raias*.

Dar locul unde se vedea cea mai vie animație era malul <mării>; lucrările de intențență necesitau săptămânal acolo cel mai mare număr de muncitori, în timp ce construirea terasamentului drumului ocupa exclusiv pe oamenii misiunii la jumătatea falezii. În rest, malul nu era mai puțin animat nici măcar duminica, zi de curățenie generală. Mai ales familiile cazace se făceau remarcate prin absența aproape completă a celei mai elementare pudori. Se poate ușor imagina efectul supărător pe care îl făcea asupra spiritului otomanilor, ale căror moravuri sunt totdeauna atât de sacre cel puțin în exterior, spectacolul beției, al destrăbălării, înșelătoriei și lașității pe care populațiile creștine ale Orientului îl dau din păcate destul de des.

Din locuința noastră, situată la marginea falezii și punctul culminant al capului <maritim>, vedeam întregul oraș, înconjurat de mare. Am spus că locul pe care se desfășura toată această mișcare era plaja; dincolo de cap, câteva corturi turcești nu păreau a fi aruncate acolo decât pentru a mări încă și mai mult aspectul impunător // de calm și singurătate al ruinelor. De trei ori pe zi, muezinul, din p. 19 înaltul minaretului său, își îndreaptă vocea pierdută către deșert. Acest mic tablou, pe care n-am ezitat să-l admirăm, nu era pentru noi decât o prea fidelă imagine a întregii Turcii; viață și mișcare într-adevăr, pe coastele mărilor și pretutindeni unde se desfășoară activitatea energetică a populațiilor străine, iar în celelalte locuri singurătate și moarte, pe care vocea lui Mahomed n-ar ști să o reanimeze.

Constanța ne păru transfigurată de-a lungul întregii luni septembrie și nu a trebuit nimic altceva decât vederea ruinelor sale pentru a ne reaminti primul său aspect. Colonia noastră se mări cu un nou detașament de soldați din infanteria marină, de vreo douăzeci de oameni. Un furnizor de arme își stabili la Constanța antrepozitele și doi dintre vânzători veniră să îngroașe mica noastră societate franceză. Am avut, de asemenea, vizite încântătoare; în ultimele zile ale lunii august, domnul Grandt, negustor englez din București²³, însoțit de domnul Power, comisar al armatei britanice, au venit să ne ceară ospitalitate pentru o zi. Domnii de Lémon²⁴ și <Victor> Place²⁵, consuli ai Franței, au trecut succesiv prin Constanța ducându-se, unul la Constantinopol și altul la Iași. De îndată ce recoltarea fânului a fost terminată, în golful nostru care nu primise până atunci decât vizita săptămânală a unui remorcher care ducea corespondența la Varna, apărură numeroase nave care veneau să încarce fânul. De aceea am avut ocazia să vedem o serie de căpitani, care își marcau trecerea prin Constanța doar prin împușcarea vânatului din împrejurimi. Apele golfului avură succesiv onoarea de a mângâia flancurile vaselor *City of Manchester* și *Ocean Herald*. Acest din urmă cliper ne-a adus cu el două călătorese fermecătoare, dintre care una era fiica căpitanului, un american plin de amabilitate și distracție. *Ocean Herald* părăsise Statele Unite de mai bine de un an, iar cele două pasagere, plasate în fundul unui încântător budoar flotant, suferiseră toate furtunile și asistaseră la toate peripețiile mai emoționante ale războiului. Le-am

²³ Bukarest.

²⁴ Emile Lémon, funcționar al ambasadei franceze la Constantinopol.

²⁵ Victor Place, consul al Franței la Iași (1853–1864).

întâlnit într-o zi pe aceste două doamne pe străzile Constanței: turcii, mirați, nu-și dezlipseau ochii de acest spectacol pentru ei. *Ocean Herald* plecă a doua zi la Kerçi²⁶.

p. 20 Deșertul nostru căpătase în proprii noștri ochi un farmec neprevăzut. Îmi amintesc, de asemenea, cu încântare // veselele noastre reuniuni, când, după masa de seară, în mijlocul unor discuții intime, ne plăcea să împrăștiem fumul Țigaretelor în briza serii. Ruinele erau luminate de razele soarelui care asfințea, dar nouă ne plăcea să lăsăm să zboare reveriile noastre spre Franța, căci totul ne reamintea că această lumină vine din Occident. Se poate totuși spune că <acestei> case nu-i lipsea confortul și că sobrietatea noastră <aproape> căzăcească făcuse loc unor festinuri vesele. Cu noi se afla un grec, fost sergent în armata rusă și care [...] după ce încercase toate meseriile sfârșise prin a se face bucătar. În momentul plecării noastre el avea să părăsească și această ultimă îndeletnicire, pentru a deveni misit la Varna. El ne detesta în chip cordial: din această cauză de câteva ori ne-am temut ca instinctele patriotice să nu-l determine să comită vreo eroare gravă în ce privește calitatea mâncărilor sale. Toate temerile noastre se risipiră, noi fiind încă în viață a doua zi după ce *Leonidas* (acesta era numele lui), lovit în inimă, află despre știrea căderii Sevastopolului. De altfel, era supravegheat de aproape de către elevul său recalcitrant, Tott, unul din soldații misiunii care, de la sosirea noastră în Dobrogea, pusese mâna pe funcția de șef al bucătăriei. Încă din primele zile el excelă într-o artă pe care, practic nu o învățase niciodată. Dar Tott nu putea face față la toate; pe cât era de bun bucătar, la fel de prost era ca servitor și de aceea a trebuit să-i căutăm un ajutor. Remarcasem, în acest sens, un tânăr muncitor român, care, în anumite ocazii, fusese chiar infirmierul meu. Fizionomia sa dulce și inteligentă, era încadrată de părul lung și umbrit de pălăria largă de fetru; era unul din personajele *românești* cele mai remarcabile pe care le-am întâlnit.

Am avut aceeași părere despre bunăvoința și inteligența lui *Costache*²⁷ și nu am ezitat de a-l prezenta ca îndeplinind toate condițiile dorite. L-au găsit totuși un pic prea pitoresc, iar dificultatea era de a-l civiliza într-o zi. Era totuși *român* și acest titlu era suficient pentru a i se cere totul. Caporalul se însărcină să-i dea botezul civilizației. Fu dus la marginea mării, unde fu despuiat de rochia mare românească, de pălăria cea largă și chiar de frumosul său păr. Se procedase la o toaletă completă, așa că la micul dejun am fost serviți de către un servitor // în p. 21 pantaloni de nanchin și în redingotă neagră cu butoni. Dar sărmanul Costache avea ochii încă muiați de lacrimi, căci la vederea părului tuns și a noului costum, s-a pus pe plâns la gândul maică-sii care, spunea el, „n-o să-l mai recunoască”. Tudor, vizitiul misiunii era un transilvănean care, după ce servise în războiul din Ungaria²⁸, se refugiase în Țara Românească. Pălăria sa largă de fetru negru, care îi acoperea aproape complet capul mic, precum și părul lung care îi flutura pe umeri, dădeau costumului său european un aspect straniu. Unicul gând al lui Tudor era de a avea șase cai la căruța sa²⁹ și de a ține în mâinile sale hațurile lungi. Nu mă pot

²⁶ *Kemci*. Localitate în peninsula Crimeea, Ucraina.

²⁷ *Costaki*.

²⁸ Autorul are în vedere confruntările militare prilejuite de revoluția maghiară din anii 1848–1849.

²⁹ *Carroussa*.

gândi fără să zâmbesc la toate subterfugiile, la toate mijloacele mai mari sau mai mici pe care le întrebuița Tudor, pentru a evita umiliința de a nu avea decât doi cai de condus. Câte suspine nu am auzit noi de la el când trebuia, de-a lungul stepelor să conducă o căruță trasă de cai bătrâni și încărcată de atâtea bagaje. El avea ceva comun cu toți vizitii din Țara Românească, care se cred dezonozați când au mai puțin de patru cai de condus. De altfel, mulți dintre boieri nici n-ar îndrăzni să străbată străzile din București cu un atelaj de doi cai; se întâlnesc frecvent destui <boieri> care au zece <cai> la trăsura lor.

Către sfârșitul lunii septembrie, un tânăr călător englez, domnul Dodson, care venise să petreacă câteva zile la Constanța, fără a-i păsa de tristul nostru confort, a adus cu el pe unul din prietenii noștri din Paris, care venise să ne viziteze. Această plecare a fost pentru noi asemenea primei brume de toamnă. Către mijlocul lui octombrie, părăsirăm aproape cu totul Constanța unde lucrările erau terminate, căci toată activitatea era concentrată acum pe malurile Dunării.

N-am părăsit Constanța înainte de a face o ultimă excursie pe malurile lacurilor pe care le exploram adesea cu pușca pe umăr și de unde, într-o zi, era cât pe-aci să nu mă mai întorc ca urmare a exploziei făcută de arma mea. Dacă urmărești spre nord malul mării, la patru kilometri de la acest punct vezi dispărând falezele și coasta nu mai este formată decât din dune. Primul lac pe care îl întâlnești la câțiva kilometri de Constanța, după ce ai traversat micul sat tătar de la Anadolchioi³⁰ este micuțul lac Cuciukghiol³¹. Aproape de malurile sale curge un // p. 22 izvor, a cărui apă proaspătă și curată a înlocuit de multe ori pentru noi fântânile din Burgundia și Guyard. N-am putut niciodată să ne obișnuim complet cu apele sălcii ale lacurilor și puțurilor din Dobrogea. *Să nu beți apa aceasta*, spusesese Ovidiu cu mult înaintea noastră și acei dintre cititorii mei care au fost obligați de împrejurări să bea această apă stătută vor fi înțeles bucuriile pe care le-am încercat utilizând izvorul de la Anadolchioi. Un pic mai departe decât Cuciukghiol, la șapte sau opt kilometri de Constanța, se găsește un lac frumos, pe care turcii îl numeau lacul de lapte (Siutghiol)³² luminat de razele soarelui întocmai ca un braț de mare. Nouă ne plăcea să-l numim lacul lui Ovidiu. Marele poet exilat i-o fi vizitat vreodată malurile? Durerea l-a făcut totuși să fie prea nedrept cu aceste locuri pentru a fi binevoit să le cânte și nimic în versurile sale nu le desemnează. Ceea ce a putut face domnul Humboldt³³ în lucrarea sa *Cosmos*, Ovidiu <nu a putut>, căci el nu a simțit maiestuoasa frumusețe a naturii care îl înconjura.

Lacul Siutghiol nu este separat de mare decât printr-o dună foarte îngustă de nisip, de-a lungul căreia își deversează apele. Ici și colo trestii înalte îi mărginesc malurile și aproape pretutindeni valurile sale limpezi vin să se izbească de pietrișul <de pe mal>. Aflat sub o salcie, singurul arbore care se remarcă în stepe, vederea lacului este încântătoare: falezele mari de cretă albă își aruncă în depărtare reflexele, cărora li se adaugă în chip armonios cele ale unei mici insule împădurite.

³⁰ *Anadolkeii*, azi înglobat în mun. Constanța.

³¹ *Kutchuk-Gucul*, azi dispărut.

³² *Suth-Gucul*, lac în nordul orașului Constanța, integrat în structura stațiunii Mamaia.

³³ Alexander von Humboldt (1769–1859), cunoscut naturalist, geograf și călător german.

Noi am numit-o insula lui Ovidiu. Unul dintre noi a căutat în zadar mormântul poetului sub lianele dese ale insulei solitare. O imagine a Sfintei Fecioare³⁴, fixată de un arbore, deasupra rogojinei unui sărman pescar bulgar, a fost singura urmă pe care am văzut-o la reședința omului.

De altfel, teribilul flagel din 1854³⁵, care avea să lovească armata noastră, s-a produs pe malurile lacului Siutghiol. Am călcat adesea, fără s-o știm, pe eroi ce au rămasiște la Pallas³⁶, la Canara³⁷ sau la Cergalic³⁸, unde nici o urmă a trecerii francezilor nu a rămas pentru a reaminti de aceste dureroase suveniruri.

III

Ruine antice la Constanța – Tomis și Constanția.

Ovidiu în exil

p. 23 Ruinele antice de care este acoperit solul Constanței ne-au stârmit destul de des atenția pentru ca să merite să le acordăm o privire mai atentă. Din primele zile ale sosirii noastre vameșul turc se oferise să ne arate un *tumulus* unde se găsiseră – spunea el – multe medalii și bijuterii antice. Am avut șansa de a avea ca ghid în plimbarea noastră pe arheologul Blondeau, care studiasse deja ruinele de la Constanța. Ieșind din oraș, savantul nostru tovarăș ne arată mai întâi marele șanț care se întinde pe toată lățimea capului, de la un mal la altul și care servea drept incintă. El a găsit un drum, acoperit de mormane de pământ și despre care credea că fusese protejat de o palisadă.

p. 24 Ridicătura prezenta câteva deschideri care corespundeau cu ridicăturile șanțului. Acestea trebuie să fi fost porțile orașului, de la care porneau drumurile care se îndreptau spre stepe. Abia făcusem câțiva pași în afara incintei, că am și ajuns la un tumul mai ridicat, unde se vedeau urmele de săpături recente. Legenda pe care turcul nostru // ne-a povestit-o asupra acestui tumul avea ea oare vreo bază? Nu putem să ne pronunțăm, deoarece domnul Blondeau a săpat și alți tumuli fără a găsi a nimic. Ceea ce era remarcabil era însă că acești tumuli mai mici convergeau spre un tumul mult mai ridicat decât alții și care putea fi observat de la mare distanță de la orice punct din stepă. Această înălțime ne călăuzea bine în mijlocul acestor singurătăți și ea servește drept un excelent punct de reper pentru navigatorii care caută Constanța. Poate să fi servit odinioară ca observator pentru a scruta orizontul stepei sau mai curând a sprijinit o fortificație. De la incinta orașului până la marele tumul încă ușor să observăm urmele acoperite ale drumurilor care

³⁴ *Panagia* (grec).

³⁵ Este vorba de epidemia de holeră din 1853 în Moldova, răspândită în anii 1854–1855 și în Țara Românească, de unde cel mai probabil s-a transmis și în Dobrogea. Mai pe larg asupra acestui episod, vezi Gh. Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc. O calamitate a vremurilor moderne*, București, Edit. Academiei, 2002, p. 207–215.

³⁶ Cartier al municipiului Constanța.

³⁷ *Kanara*. Azi dispărut, situat probabil la nord de Palazu Mare.

³⁸ Neidentificat.

trebuiau să permită celor două puncte să comunice între ele. După domnul Blondeau, tumulii plasați întotdeauna pe linile drepte ale drumurilor și pe creste serveau în același timp atât ca indicatori ai drumurilor cât și ca morminte. Nu este exclus ca mulți din acești tumuli să ascundă locuri de înmormântare; aceasta s-a putut constata în Crimeea, în toată Rusia meridională, precum și în partea orientală a Țării Românești, unde ei sunt foarte numeroși. În Rusia meridională, tumulii sunt aproape peste tot situați pe liniile de împărțire a apelor. Tumulii au fost deci atât morminte cât și observatoare, fără însă ca această dublă destinație să fie reunită în mod constant.

La întoarcerea din plimbarea noastră, am mers către vest de-a lungul incintei orașului, până la o râpă cu un povârniș foarte adânc. La intrarea în această râpă și, de asemenea, la marginea mării, se găsesc resturile unei construcții gigantice pe care la început am luat-o drept o fortificație, dar care trebuie să fi fost ridicată pentru a servi drept paravan împotriva năvălirii valurilor. O bucată de zid și baza unui tun sunt tot ce a mai rămas în acest loc. Restul a căzut în mare, care le-a măcinat sub forma unor enorme rămășițe. Malul, din acest punct până la cap, este acoperit de aceste ruine. Se remarcă aici resturile, probabil mult mai moderne, ale unor chei, iar când marea este calmă și apa limpede se pot vedea ușor la o mică distanță de mal resturi de construcții, mai ales dale, care par a fi încă la locul lor, dar care acum sunt acoperite de nisip.

Pe mal se pot vedea, de asemenea, coloane de granit roșu, precum și blocuri magnifice de marmură albă, complet diferite de structura geologică // a țării. Am p. 25 remarcat pe unul din aceste blocuri două excavații sculptate, care ar fi putut servi drept vase pentru apele lustrale în cazul unor sacrificii. Mi s-a părut că am văzut o formă asemănătoare în templul lui Isis³⁹ de la Pompei⁴⁰. Unul dintre noi a găsit, de asemenea, pe malul mării două capiteli ioni de o mare puritate a formei și de dimensiuni colosale, înfundate cu pedestalele pilăștrilor neterminate.

În jurul capului este un zid continuu care ar fi putut servi odinioară și ca zid de susținere și întărire. Peste tot, de altfel, faleza, formată aproape exclusiv din cochilii calcaroase, marnă și argilă aparținând <epocii> terțiarului inferior, se prezintă încărcată de o mare cantitate de resturi de ceramică, de oseminte de animale și de toate acele locuri care indică existența în vechime a unui oraș foarte populat. Domnul Gaudin ne-a arătat într-o zi o ușă din zid sau mai curând, orificiul unei galerii subterane care ar fi putut servi drept conductă pentru apa potabilă, adusă aici de la două mici sătucuri, Pallas și Canara, pe malurile lacurilor Siutghiol și Cuciukghiol. De altfel, în jurul acestor sate se văd încă ruinele canalelor. Înăuntrul Constanței mai multe puțuri antice comunică într-adevăr cu această galerie subterană, iar traseul drumului a traversat, de asemenea, un vechi canal. Toate aceste lucrări, potrivit inginerilor noștri, erau foarte bine făcute și trebuie atribuite romanilor. Când ne-am întors în oraș, după ce am urcat cu greu faleza, i-a fost ușor domnului Blondeau să ne arate cantitatea de fragmente de inscripții, de

³⁹ Ysis. Zeitate din mitologia egipteană, soția lui Osiris personificarea vieții și a belșugului.

⁴⁰ Pompei. Oraș antic în Campania (Italia), distrus în anul 79 e.n. în urma erupției vulcanului Vezuviu.

coloane, de sculpturi, care se întâlnesc peste tot pe străzile triste. Toate casele turcești, acum aflate în stare de ruină au fost construite cu resturi răzlețe din orașul vechi. Aici o friză greacă servește drept fundament unui zid roman, dincolo cărămizi romane care formează scara unei case turcești, iar pedestalul statuii unui împărat este posibil să se găsească în piața publică, ascuns sub plante sălbatice și resturi de fân. Ceva mai încolo un mormânt servește de adăpătoare bivoliilor și cailor, iar o cale romană își etalează încă dalele mari. Nicăieri în regiunea dunăreană nu se găsesc vestigii de asemenea importanță. Este de asemenea permis să presupui încă de la început că pe locul Constanței s-a aflat cel mai mare oraș din p. 26 această parte a vechiului imperiu roman //, anticul Tomis, pe care medaliile imperiale îl numesc metropola Pontului <Euxin>.

În vremurile moderne, turcii au făcut din Constanța un loc întărit, căci într-adevăr era un punct ușor de apărat. Istmul, larg de două sute cincizeci de metri era închis de o incintă apărută cu bastioane: patru redute la distanțe variind între trei sute și cincisute de metri alcătuiau o linie care urma aproape fidel incinta antică și apărau împrejurimile. În 1812 locul a fost bombardat de către ruși, în schimb în 1829 el s-a predat la o simplă somație. Începând cu această dată cetatea a fost dărâmată. Domnul Blondeau consideră că având în vedere evoluția frontului, ar fi fost foarte ușor să fie pusă în stare de apărare. Toată această parte a Turciei este de altfel slab fortificată. Vechia fortăreață de la Caraorman⁴¹, vechiul *Istrus* nu mai este decât o modestă redută de pământ care nu mai este întreținută de mult timp.

IV

Stepele și satele tătărești –

Valul lui Traian⁴²

p. 34 În timpul primei noastre excursii, cea din 12 iulie <1855>, căpițe mari de fân, de culoare aurie acopereau terenul ușor undulat care separă malurile Mării Negre de cele ale Dunării. Căldura era copleșitoare, iar în acest peisaj nimic nu venea pentru a odihni ochiul obosit de o lumină orbitoare. Tumulii, dintre care unii depășeau în înălțime semnele geodezice instalate de ofițerii austrieci, străpungeau ici și colo orizontul. Liniștea nu era tulburată decât de cântecul plângător al ciocârlilor, de țipetele de chemare ale potârnicărilor și de clinchetul ciocurilor berzelor, pe care le vedeai adesea apărând deasupra ierburilor mari, cu capul lor grav și venerat. Din când în când câte o pasăre se ridica, un vultur sau vreun erete țâșnea spre pământ ca o săgeată, iar mișcările precipitate ale spicelor și ale

⁴¹ Caraormé, azi com. Vadu, jud. Constanța.

⁴² Până în prezent istoricii și arheologii nu s-au pus de acord asupra datării acestui sistem de apărare. Potrivit lui Radu Vulpe, el ar fi fost construit la începutul secolului IV e.n. sub împărații Liciniu și Constantin și apoi re consolidat sub Valens către 368–379 (Cf. *Histoire ancienne de Dobroudja*, București, 1938, p. 300–318). Alte opinii la I. Barnea s.a., *Din istoria Dobrogei*, vol. II, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 387–388; Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1983, p. 140–143.

căpițelor indicau frica părții cele mai slabe a populației stepelor. Impresia pe care o făcea sufletului vederea acestor câmpii pustii amintea călătorului spectacolul singurătăților vaste ale oceanului, dar zgomotul manevrei, mișcarea de pe punte sunt, pe mare, surse permanente de distracție. În schimb maiestuoasa monotonie a stepelor nu este însuflețită // decât de strigătele animalelor sălbatice și de gemetele îndepărtate ale vântului.

p. 35

Stepele trebuie să fi produs odinioară multe cereale, căci pretutindeni se văd urmele vechilor culturi ale căror produse se strângeau pe loc în fiecare an. Dobrogea nu este astăzi decât o imensă preerie, lată de șaizeci de kilometri și lungă de mai mult de o sută douăzeci. În ce-i privește pe locuitori, aceștia nu cosesc decât ceea ce au nevoie pentru consumul animalelor, iar restul fânului se usucă pe loc. Din această cauză, în primele zile ale lui august încep să izbucnească incendii imense, care nu se opresc decât după epuizarea materialelor.

La o lună după sosirea noastră în Dobrogea, într-o seară în care noi ne aflam la Carachioi⁴³, mic sat tătar de interior, întreg orizontul din partea spre răsărit se ilumina și un fum gros și negru s-a ridicat de pe malurile în flăcări ale lacului Carasu. Nimic nu putea explica originea acestor incendii: o scânteie de la un ciubuc, un foc de bivuac sau chiar praful îl aprind într-o zi și timp de luni de zile el se întinde pe mai mult de patruzeci de leghe pătrate. Și astfel noi am văzut focul aprins la începutul lunii august pe malurile Dunării și ajungând după o lună până la falezile din Constanța, arzând totul în drumul său. Intendența franceză a pierdut din această cauză într-o zi trei sute de grămezi de fân pregătite în stepe. După incendiu aspectul ținutului se schimbă aproape complet: focul descoperă atunci pietrele de mormânt, ruinele de la nivelul solului, schelete de animale, care acoperă pământul în anumite locuri și trasează mii de drumuri fantastice în funcție de direcția în care a împins flăcările într-o parte sau alta. Cu toate acestea vegetația nu întârzie să renască și covorul care acoperă pământul trece prin toate nuanțele posibile, de la negrul cel mai închis la verdele cel mai blând.

În mijlocul stepelor, se văd adesea urme de pași și de drumuri încrucișându-se în toate sensurile. Fiecare, în căutarea sa, și-a trasat calea; aceasta constituie o mare dificultate pentru călătorul care, prea încrezător în amintirea primei sale excursii, crede că se poate ghida în direcția pe care a mai urmat-o odată. Legăturile între micile centre populate sunt aproape nule. De aceea, nu se poate vorbi de drumuri adevărate care să traverseze țara. Absența // sau neregularitatea căilor de p. 36 comunicații în interiorul Turciei amintesc armatei noastre de dificultățile fără număr de care s-a izbit la fiecare pas pe pământul Algeriei. Sultanul Mahmud⁴⁴, el însuși, când s-a îndreptat spre malurile Dunării, a trebuit să traverseze diferite câmpii, de la Constantinopol la Silistra, iar urmele trecerii sale ar fi fost complet pierdute, dacă radiția și câteva pietre comemorative, în parte sfărâmate, n-ar fi păstrat o anume amintire. Este ușor de imaginat ce consecințe deplorabile antrenează pentru Turcia o asemenea stare de lucruri și totala urgență pentru ea este aceea de a o face să înceteze. Vechiul drum de la Rasova sau de la Dunărea de Sus nu mai era, în momentul sosirii noastre, decât simpla urmă a unei harabale.

⁴³ *Karakui*. Veche denumire a orașului Năvodari.

⁴⁴ Mahomed al II-lea, sultan al Imperiului Otoman (1808–1839).

Satul turc Hasancea⁴⁵, către care se dirijează drumul francez care părăsește Constanța, a fost primul loc populat pe care l-am întâlnit în stepe. Aflat la circa patrusprezece kilometri de mare, acest sat nu este compus decât din câteva cabane mizerabile din lemn acoperite cu stuf. Unele sunt chiar săpate în pământ. Am fost totuși fericiți de a fi găsit acolo un pic de răcoare, atunci când căldura miezului zilei era aproape insuportabilă. Am putut să vedem ghizdurile puțurilor și pământul din jur complet acoperite de păsări din toate speciile, care mureau de sete. Aceste biete animale se lăsau aproape zdrobite sub picioarele cailor și boilor, pentru a-și disputa cele câteva picături de apă care le scăpau celor ce beau. În compensație, nopțile din Dobrogea sunt extrem de răcoroase și umede, iar roua este atât de abundentă dimineața, încât ai fi tentat să crezi că a plouat în timpul nopții.

Am fost primit la Hasancea de un bătrân turc, care ne oferă ospitalitate în bordeiul său⁴⁶ și ne aduse lapte, ouă și un *harbuz* (pepene verde), în timp ce soldații preparau micul dejun. Spre seară, am mers să ne luăm masa în spărturile unui zid vechi care ascundea complet o veritabilă pădure de spini și de anghelică de mari dimensiuni. Am fost atrași către acest loc de zgomotul incredibil al mierlelor p. 37 roșcate care // î' aleseseră drept reședință. În mai puțin de jumătate de oră, am capturat optzeci sau vreo sută din aceste mierle, din care excelentul nostru bucătar Tott a reușit să ne facă seara, în satul Murfatlar⁴⁷, cel mai delicios pilaf din lume. Ni s-a întâmplat adesea să alcătuim meniul prânzurilor noastre în funcție de locul în care ne aflăm. Nu am călătorit niciodată fără pușcă, iar când făceam o haltă în mijlocul excursiilor, era pentru a saluta trecerea stolurilor de potârniche și a cetelor de iepuri pe care le întâlneam. Vânatul este extrem de abundent în stepe și prodigioasa cantitate de iepuri, potârniche, dropii mari și mici care se găsește acolo constituie o pradă ușoară pentru lupi, vulpi, vulturi și păsările carnivore de toate speciile, ceea ce nu deranjează niciodată vânătorul. Vânat mai mult se găsește mai ales în zona valului lui Traian, căci acesta vine acolo, sub mărăcini, pentru un pic de umbră și de răcoare.

La șase kilometri de Hasancea, am întâlnit micul sat tătar Omurcea⁴⁸, pe care traseul drumului îl lasă un pic la stânga, apoi ruinele vechiului Murfatlar (la douăzeci și unu de kilometri) și, în fine, Carachioi (*satul negru*), pe care drumul francez îl traversează, lăsând noul Murfatlar la trei kilometri spre stânga. Acesta din urmă este ultimul punct al drumului spre Rasova, cel mai frecventat din provincie. Când am sosit la Murfatlar pentru prima oară (12 iulie 1855), ziua era pe sfârșite. În jurul unor bordeie sărmene, fiecare având deasupra un cuib de barză, stăteau boi și cai în apropiere sau se apropiau de puțurile în jurul cărora populația tătară se reunește încă de seara, întocmai ca în timpurile biblice, pentru a-și adăpa animalele.

Tătarii sunt esențial păstori și nomazi. Pare totuși că ei s-au fixat în câteva puncte din Dobrogea, căci sunt nouă sate tătărești sub jurisdicția unui han, cu reședința la Alacap⁴⁹. Toate aceste sate sunt formate din bordeie sau din case mici,

⁴⁵ *Hassandchia*, înglobat în com. Valu lui Traian, jud. Constanța.

⁴⁶ *Bordeitz*.

⁴⁷ *Murfatlar*, sat și com., jud. Constanța.

⁴⁸ *Omourdcha*, sat (Valea Seacă) înglobat la com. Valu lui Traian, jud. Constanța.

⁴⁹ *Alacapo*, azi com. Poarta Albă, jud. Constanța.

de doi sau trei metri înălțime, construite din nuiele și tencuite cu bălegar de vacă. Acoperișurile sunt, de regulă, din stuf sau pământ bătătorit, mai rar din olane arse, care se găsesc doar la Tulcea⁵⁰. Ruinele grecești, romane sau genoveze sunt aproape singurele surse din care se procură pietrele de construcții pe care le-am remarcat. Pământul acestor sate este acoperit de excrementele // animalelor p. 38 domestice, care sunt lăsate să se strângă până când densitatea și grosimea lor permit să fie tăiate în calupuri pătrate, care apoi sunt uscate la soare. Aceste calupuri servesc apoi drept materiale de construcție și materii combustibile. În aceste stepe, pentru ars nu se găsesc decât scaieți. Familiile tătărești pleacă adesea din satele și câteodată pentru mult timp, pentru a merge să caute mijloace de existență pe care nu le pot descoperi în stepele lor. Asta ne-ar putea face să considerăm aceste populații ca nomade. Totuși, aceleași familii, în mod obișnuit, la capătul unui timp mai scurt sau mai lung, revin în satele lor. De obicei locuințele sunt înconjurată de câmpuri de pepeni verzi și galbeni, de porumb și de mei, din care autohtonii se hrănesc aproape exclusiv.

Tătarii nu sunt totuși agricultori; ei sunt chiar și mai puțin decât bulgarii, pe care intenționa franceza abia a putut să-i întrebuințeze la lucrările terestre și la strângerea fânului. În schimb harabalele bulgare și tătărești ne-au făcut servicii foarte mari. Acestea sunt un fel de trăsuri pentru drum drept, în construcția cărora nu intră nici o bucățică de fier, căci totul este asamblat cu lemn. Aceste vehicule sunt trase de boi și câteodată, chiar de bivoli. În momentul sosirii sale în Dobrogea, la 1 iunie 1855, domnul Blondeau n-a putut găsi în tot districtul Constanța decât vreo cincizeci de harabale cu atelaj, în schimb, la 1 ianuarie 1856, erau aproape o mie. Cifra normală, înainte de invazie, trebuie să fi fost de cel puțin două mii. Ca toate popoarele din familiile mongolilor, tătarii au instincte belicoase și geniul distrugerii; ei nu au literatură, nu au istorie, nici un fel de cultură a artelor, sau cel puțin ceea ce merită acest nume, iar turcii nu încetează niciodată să-i acuze de brigandaj. Dar, în ceea ce ne privește, nu am avut vreun motiv să ne plângem de ei, deși aveam obiceiul de a traversa Dobrogea fără escortă. Bașbuzucii (capete nebune)⁵¹, par să fie singurii care au monopolul brigandajului și al crimei. Aceștia alcătuiesc niște așa-zise trupe de voluntari, care, în timp de război, se întrețin pe seama inamicului și care, în timp de pace, pentru a putea trăi îi jefuiesc pe nefericiții locuitori din ținuturile pe care le invadează.

Tătarii par să fie mai expansivi și mai pasionali // decât turcii. Ei mi-au p. 39 exprimat recunoștința lor pentru micile servicii medicale pe care le-am acordat în termeni foarte expresivi. Dar par să fie de o mare indiferență religioasă, deși profesează islamismul asemenea turcilor. În satele tătărești nu am văzut nici moschei, nici preoți. Să fie drept cauză marea lor mizerie? Totdeauna tătarii au constituit obiectul unei curiozități generale: mi se pare că văd încă toate acele figuri mongole neroade, grupate în cerc în jurul nostru, în stepe. Țin minte că nici una din mișcările noastre nu putea scăpa atenției lor naive.

⁵⁰ *Toulitcha.*

⁵¹ *Têtes folles.*

Tătarii din Carachioi au părut, la început, să fie bănuitori față de noi; dar când au început să ne vadă mai des și, mai ales, după ce ne-au admirat armele, ne-au primit foarte cordial. Ei ne aduceau, fără nici o dificultate ouă, lapte și găini. Populația feminină a rămas tot timpul mult mai sălbatică, căci de îndată ce ne apropiam fugea de rupea pământul. Prima oară când am venit la Carachioi, ne-am îndreptat mai întâi spre puțuri. La apariția noastră toate femeile care se ocupau cu scosul apei au fugit pe dată. Totuși, una dintre ele, mai puțin timidă decât celelalte a avut timp să ridice și lanțul și ciutura. Muream de sete și ne-am promis ca, pe viitor, să nu mai călătorim niciodată fără a avea o trusă de voiaj⁵² completă. Niciodată nu reușești în stepă să înlocuiești o ustensilă uitată sau pierdută.

Am avut întotdeauna o mare afecțiune pentru tătarii din Carachioi. Ei mă recunoșteau peste tot unde mă întâlneau și aveau totdeauna pentru doctor⁵³ salamalekuri și strângeri de mână. Unul dintre ei a împins într-o zi încrederea până a mă introduce în haremul său, cerându-mi o consultație pentru o tânără femeie clorotică, despre care am presupus că îi aparține. Bolnava nu mi-a arătat fața decât parțial. În timp ce îi examinam un ochi, ea îl ascundea pe celălalt și, arătându-mi limba, își acoperea nasul. Am fost surprins de curățenia și ordinea care domneau în locuința aceluia tatar. Nu avea câtuși de puțin un aer mizerabil și am fost destul de mirat când am descoperit acolo un pat în stil european și un raft de cărți. Mă pregăteam să le examinez pe acestea din urmă, când câteva detalii medicale pe care le-am solicitat celei mai // vârstnice dintre femei ne-au condus la o discuție generală. Din această cauză, explicând semnificația cererii mele prin intermediul subtilităților retoricii turce a interpretului nostru⁵⁴, domnul Katzaki, am pierdut din vedere biblioteca tatară.

Un platou înalt, care traversează drumul, se întinde pe o lungime de peste șaisprezece kilometri, între Carachioi și valea de la Ivrinezu Mic⁵⁵. Un puț săpat în mijlocul platoului, la o mare adâncime, ne-a arătat un strat de pământ adecvat vegetației, de o grosime de aproape treizeci de metri. Adâncimea acestor puțuri a necesitat, conform obiceiului din aceste ținuturi, stabilirea unei instalații permanente, constând într-un soi de bobină verticală și mobilă, în jurul căreia se înfășoară o frânghie. Pentru a scoate apă, călătorul este obligat să înhame calul său la această mașină în plin vânt. Puțurile mai puțin adânci nu sunt înzestrate în <aceste> stepe decât cu o bârnă oscilând pe un pivot ca în satele noastre din zona Champagne. O piatră grea plasată la una din extremități constituie contragreutatea, iar la extremitatea cealaltă este atârnată o găleată la capătul unei lungi tije din curmei de viță. Un trunchi de arbore scobit pentru a primi apă și care servește drept adăpătoare pentru animale completează întreaga instalație. Puțurile sunt, în general, numeroase în fiecare sat, dar apa nu este la fel de bună peste tot. La Carachioi, unde sunt săpate șapte <puțuri>, unul singur dintre acestea este câteodată tulbure când se agită găleata. Apa aceasta este într-adevăr excelentă, în timp ce la câțiva

⁵² *Talabalic.*

⁵³ *Hakim-bachi.*

⁵⁴ *Terdjiman-bachi.*

⁵⁵ *Ivrenetz*, sat, com. Peștera, jud. Constanța.

metri de acolo, alte puțuri nu furnizează decât o apă sălcie detestabilă. În aceste stepe, precum și în spațiul unor sate ruinate se pot întâlni adesea un număr destul de mare de puțuri izolate, pe care lipsa ghizdurilor le poate face periculoase pentru marșurile nocturne. Adâncimea acestor puțuri este variabilă și ea depinde, ca pretutindeni, de înălțimea locurilor și de nivelul izvoarelor de apă care le alimentează.

Stepele păstrează pe aceste platouri caracterul lor de măreție monotonă. Câteva priviri întâmplătoare asupra lacului Carasu relevă, din când în când, stoluri de păsări acvatice care aruncă reflexele lor albe pe apele negre ale lacului. Stepele p. 41 propriu-zise // se termină prin niște platouri, separate de Rasova prin două văi adânci, cea de la Ivrinez (sau Enichioi) și cea de la Caramanciu⁵⁶, care traversează drumul.

[Describe linia de fortificație cunoscută sub numele de Valul lui Traian].

V

Rasova. Românii și ȝiganii

De îndată ce se coboară în văile care se îndreaptă spre Dunăre natura ia un p. 48 aspect cu totul nou. Între Constanța și Rasova este întreaga diferență care separă Orientul de Occident. Umbrele, prelungindu-se în spatele marilor ridicături de teren care se învecinează cu Dunărea, se împletesc armonios cu lumina într-o atmosferă ușor vaporosă. Contrastele puternice și efectele neprevăzute ale luminii orientale lasă locul tentei melancolice și armonioase a naturii nordului. Valea Enichioi, cu marele lac care scaldă falezile verzi, cea de la Caramanciu, împreună cu miile de culori ale vegetației de toamnă, m-au făcut întotdeauna să visez la Occident, pe care ele îl amintesc sau te fac să-l presimți.

Când am ajuns la extremitatea văii de la Caramanciu, venind dinspre Constanța, am fost cuprinși de o admirație mută la vederea Dunării, care, dintr-odată și-a desfășurat în fața noastră lungile sale ondulații. Unul din brațe curge maiestuos pe o lățime de aproape șase sute de metri, între insulele mlăștinoase și împădurite ale Țării Românești // și înalte falezile turcești, cărora râpele le dau formele cele mai bizare și cele mai pitorești. Deasupra uneia dintre ele și pe o colină puternic înclinată, satul Rasova își etalează casele sărmene și bordeiele de p. 49 sub pământ. În acest punct de pe malurile fluviului staționează în mod obișnuit vase mari de construcție veche, iar în mica preerie pe care Dunărea o face când scad apele pasc numeroase cirezi de boi, de bivoli și de cai. Pescarul român, cu plase largi completează unul din aceste grandioase peisaje, cărora J<oseph> Vernet⁵⁷ le redă atât de bine poezia.

Am mai spus că Rasova, altădată un orașel foarte animat, păstrează încă urmele operei de distrugere efectuată de ruși și de bașbuzici. Locuitorii turci au dispărut aproape în întregime. Populația românească, de fapt singura care a mai

⁵⁶ Kara-Manché.

⁵⁷ Joseph Vernet, pictor peisagist francez (1714–1789), precursor al curentului impresionist.

rămas la Rasova, este plină de acea inteligență care o caracterizează într-un grad atât de ridicat. Trebuie că are în ea o forță de rezistență întrutotul remarcabilă, deoarece a putut îndura această viață plină de temeri și de mizerie care îi este hărăzită de atât de mult timp.

Am fost primiți la Rasova de șeful satului sau *ciorbagiul*⁵⁸ (omul care trebuie să împartă supa): imediat o familie a primit ordinul să ne cedeze locuința sa, dar noi am preferat să locuim în corturi pe timpul acestor călduri puternice.

Locuințele sunt atât de pline de insecte târătoare și zburătoare din toate speciile, încât este imposibil de redat supliciile cumplite pe care au trebuit să le îndure aceia dintre noi care, pentru a evita frigul, s-au culcat în case. Nu eram totuși complet la adăpost de acești inamici sub corturi și, în plus, riscam să fim azvârliți din acestea în timpul nopții de către boi, bivoli și cai, care de la apusul soarelui până în zori nu încetau să se zbenguie și să colinde prin sat. Noaptea, lupii veneau să vâneze purcelușii foarte aproape de noi, iar numeroșii câini din Rasova intrau atunci în agitație. Animale și zburătoare de toate speciile se coalizau împotriva inamicului comun și nimic nu vă poate face o idee despre // sabatul p. 50 infernal care tocmai ne asurzea. Era imposibil de dormit, dar cel puțin ne consolam cu gândul la prânzul copios care trebuia, a doua zi, să ne facă să uităm insomnia de peste noapte. Dar nu era altă cale decât cea furnizată de cei morți și găsiți dimineața sucombând pe teatrul acestor grele lupte. Românii, cumsecade la suflet, nu avuseseră niciodată inima de a sacrifica un bou sau o vacă în stare de deplină sănătate. În rest, Rasova era punctul unde se găsea cel mai ușor de mâncare. Puteai să cumperi aici *rachiu* (alcool făcut din grâne) și un vin slab și adesea tulbure. În schimb Dunărea furniza din abundență pește și de aceea cega și bibanul au făcut să fie uitate ușor țestoasele și mierlele pe care eram fericiți să le găsim pe câmpuri.

Raporturile noastre cu locuitorii satului au fost, în general, amiabile. Foarte adesea, la vederea fizionomiilor lor amabile, a costumelor lor asemănătoare cu cele ale unora din țărani noștri și a dansurilor lor naționale, am crezut că ne aflăm în mijlocul satelor noastre din Franța.

În primele zile populația s-a arătat, la început, puțin rezervată față de noi, dar acest gen de neîncredere făcu loc foarte curând celei mai prevenitoare amabilități. Aceasta s-a produs mai ales după balul câmpenesc care s-a dat cu ocazia luării Sevastopolului și când gazdele noastre s-au putut convinge că nu eram păgâni, cum îi lăsaseră să creadă popii lor și preoții schismatici. La puțin timp după sosirea noastră, <satul> Rasova fu vizitat de către un episcop ortodox și însoțitorii români ai misiunii luară inițiativa de redeschide biserica, închisă de prea mult timp. Unul dintre ei a făcut să sune clopotul cu funia, în loc de a-l izbi cu un ciocan de lemn cum se face în Turcia. Este foarte probabil că, după plecarea noastră *aga* turc să-și reia atribuțiile și să închidă din nou biserica.

Ignoranța religioasă a acestei populații este foarte mare. Singurele lor practici pioase sunt sărbătorile și posturile continue. Femeile nu pot intra în biserică decât

⁵⁸ *Tchersadji*. Fruntaș al unui sat românesc din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane. Dintre fruntașii ciorbagii se alegea primarul (cogebașul) satului (cf. Ioan Murariu, *8 500 de termeni istorici și arhaisme*. Dicționar, Bacău, 2008, p. 83).

în momentul căsătoriei lor și în această etapă nu intră în contact decât cu popa⁵⁹, care adesea este mai ignorant și mai bătăran decât enoriașii săi. Grijă pentru familia sa, precum și lucrările grele la care este supus ca muncitor sau ca // p. 51 negustor nu permit preotului schismatic să se ocupe de cult. Am văzut, de câteva ori, doi popi în mijlocul muncitorilor care lucrau la terasat <pământul>. Ei munceau la același tarif ca și ceilalți (doi franci pe zi).

Locuitorii imenselor câmpii mlăștinoase de pe malul stâng al Dunării sunt de o natură pașnică, dulce și indolentă și <se caracterizează prin> moliciune și slăbiciune fizică foarte mari. Fizionomia lor poartă amprenta clorozei sau anemiei. Uneltele lor sunt într-un raport direct cu această slăbiciune obișnuită și par aproape asemenea jucăriilor de copil, atunci când le compari cu ustensilele pe care muncitori francezi le folosesc în aceleași circumstanțe. În timpul sezonului cald, românii se ocupă mai mult cu agricultura. Ei dispun de multe animale, pe care le lasă în libertate în satele lor. În toate seriile de duminică și în zilele de sărbătoare fetele și flăcăii se strâng în cerc în jurul a doi sau trei muzicanți, țigani și se prind într-un dans pe care noi l-am luat prima oară drept un dans țărănesc din munții noștri⁶⁰. Țăranii români au conservat puritatea tipului italian. Femeile au o figură dulce și agreabilă, dar de o expresie mai melancolică decât cea a bărbaților. Pielea lor este albă și talia de o mare suplețe, lucru atribuit de domnul Caillat⁶¹ faptului că ele trebuie să poarte greutatea pe cap. De îndată ce apar primele zile friguroase, românii intră în bordeie sau locuințe subterane. Astfel, la 10 noiembrie, după o furtună violentă care a luat toate corturile din tabăra de la Ivrinezu <Mic>, un mare număr de muncitori ai misiunii au părăsit șantierul și cu greu am reușit să reținem câțiva pentru a termina lucrările încă neîncheiate. Românii nu ies aproape de loc din bordeie până la începutul primăverii, iar când ies o fac numai pentru a-și îngriji animalele <de lângă casă> sau pentru a merge la cârciumarul lor⁶² pentru a bea p. 52 cafea sau a se îmbăta cu rachiu. Românii nu par să aibă o pasiune violentă decât pentru joc. Supraveghetorii trebuiau să-i urmărească aproape tot timpul cu multă atenție pe muncitori, pentru // a-i împiedica să meargă să joace, în spatele unui tufiș sau a unei movile de pământ puținii <bani> pe care îi posedă. Femeile române, mult mai muncitoare decât bărbații lor, au grijă de toate lucrările în gospodărie și, mai ales, de țesutul stofelor groase de lână sau de postav, cu care sunt îmbrăcate familiile lor.

Am văzut mulți boemieni (sau țigani)⁶³ în mijlocul satelor românești de pe malurile Dunării, ca și în toate punctele din Dobrogea, de aceea nu voi părăsi

⁵⁹ Pope.

⁶⁰ la bovrée. Dans țărănesc francez din zone Auvergne.

⁶¹ I. M. Caillat, medic francez, autor al lucrării *Voyage médical dans les provinces danubiennes*, Paris, 1854, cunoscută, după cum se vede de către Camille Allard. Vezi date bibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români în volumul de față.

⁶² Okirchmar.

⁶³ Tziganes.

Rasova fără a spune câteva cuvinte <despre ei>. În Moldova-Valahia țiganii se împart în trei clase: *lingurari*⁶⁴ sau făcătorii de linguri, care sunt mai ales muncitori sedentari sau agricultori, *slujitori*⁶⁵, respectiv servitori sau robi aparținând boierilor care îi vând și îi cumpără asemenea unor proprietăți personale și, în fine, *șetrari*⁶⁶, adică locuitori ai corturilor sau nomazi. Pe aceștia din urmă nu-i întâlnești aproape deloc în Dobrogea. Ei au monopolul industriei fierului. Doar ei prelucreză acest metal, considerat impur de către români, de când acesta a străpuns mâinile și picioarele D<omnului> N<ostru> I<sus> C<hristos>. Țiganii au o remarcabilă aptitudine pentru muzică și dans. Naiul, mandolina și vioara sunt instrumentele lor <preferate>.

Domnul Poissonnier⁶⁷ ne spune că: „Sunt chemați la toate petrecerile de familie; prin cântecul lor ei fac să fie uitate toate suferințele țării și, prin intermediul cântecelor vechi inoculează adesea speranța în inimile românilor, așa de mândri de originea lor”. Românii nu sunt singurii care pun la contribuție talentul muzical al țiganilor. Turcii, de asemenea, n-ar ști să petreacă niciuna din sărbătorile și din divertismentele lor.

Noi înșine am recurs uneori la muzica țigănească, pentru a ne alunga plictiseala. Am povestit deja mai sus impresia pe care ne-a făcut-o la Varna această muzică. Țiganii sunt de o lipsă de curățenie respingătoare, acoperiți cu zdrențe și insecte. Poți să-i întâlnești adesea în stepe, înghesuiți în căruțele sau trăsurile, sau în vâgăuni de pământ, cărora românii le dau numele pitoresc de „cuiburi de țigani”. Ei se adaptează ușor la cerințele popoarelor în mijlocul cărora vin să se stabilească. De aceea, nu este de mirare să-i întâlnești, în calitate de creștini în Țara Românească și de mahomedani în Turcia. //

p. 53 Până în prezent ne-a fost imposibil să obținem noțiuni precise privind religia acestor familii nomade de țigani pe care îi întâlnești pretutindeni [...]

Ce este sigur este că mulți dintre țigani trăiesc într-o stare de completă lenevie; totuși, în general, sunt laborioși și par a deține monopolul vrăjitoriei în Orient. Majoritatea lor nu au, la propriu discutând, nici un fel de religie. Poeziile și cântecele lor păstrează totuși amintirea unei civilizații și a unei filozofii care nu le mai aparține și căreia, unii dintre ei, mai instruiți, îi păstrează în mod misterios tradiția. Domnul Blondeau a putut să se asigure că limba țigănească este un idiom hindus. Este o dificultate foarte mare să obții de la țigani oarecare informații asupra acestei chestiuni. Ei sunt extrem de circumspecți și nu vor să facă cunoscute nici limba, nici religia și nici originea lor. Domnul Blondeau a putut totuși obține o serie de cuvinte destul de completă pentru a putea trage concluzii.

⁶⁴ *Lingourari*.

⁶⁵ *Sloujitori*.

⁶⁶ *Schotrari*.

⁶⁷ Alfred Poissonnier, istoric și etnolog francez, autor al lucrării *Les esclaves tzigannes*, apărută la Paris în 1855. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor de călătorie ale lui Alfred Poissonnier, în volumul de față.

VI

Malurile Dunării și lacul Carasu⁶⁸.

Rușii și cazacii

În timpul șederii mele la Rasova am făcut excursii destul de dese pe malurile p. 54 Dunării și în trecătorile vecine. Am ajuns destul de mult pe înălțimi, pentru a contempla spectacolul magnific pe care Dunărea, strângând câmpiile Țării Românești între numeroasele sale brațe, îl oferă ochilor <privitorului>. Îmi plăcea să văd, de la înălțimea falezelor turcești, marele fluviu austriac⁶⁹, nemulțumit de curgerea sa lină, cum trece să roadă fără încetare pământul otoman, fără a-l putea invada. Îmi plăcea, mai ales, un punct, din înaltul căruia puteau fi văzute mai multe văi convergând spre o vale mai adâncă, care se deschidea spre Dunăre în fața Rasovei. În depărtare, asemănător unei mări care înglobează nenumărate insule, fluviul se îngustează brusc pentru a-și îndrepta cursul spre acel punct de pe malul turcesc care protejează construcția franceză. Ce vor deveni, oare, aceste lucrări? Fluviul poate le-z și distrus la această oră sau, fără îndoială, le va distruge curând, dacă nu va apărea o eventuală mână salvatoare care să le protejeze. Vor rămâne însă urmele acestora, pentru a dovedi, într-un fel, viitoarelor populații ale acestor regiuni că nu este imposibil de rezistat la presiunile fluviului și că Franța, având inițiativa acestei mari opere, a fost cea care a dat exemplul. //

Pe malurile Dunării, ca și pe cele ale Mării Negre, lacurile sunt numeroase. p. 55 Dar fazelele dunărene nu par să coboare sub apă precum cele de la mare. Ele se destramă pentru a forma văi adânci în care fluviul se precipită și apoi umple lacurile de la Oltina⁷⁰, de la Mârleanu⁷¹, Rasova, Enichioi și Carasu. Când, plecând de la Rasova, se urcă pe Dunăre, vei găsi malurile acesteia, ca și ale lacurilor pe care le formează, acoperite de păduri frumoase, câmpuri cultivate și sate. Numeroși pescari folosesc și exploatează aceste ape și totul ia aspectul unui anume fel de civilizație în apropierea Silistrei și Rusciucului. În schimb natura, dincolo de Rasova, este sălbatică și tristă. Dealurile roase de fluviu, adesea nu lasă nici o trecere între ele și apă. Populația românească nu depășește satul Seimeni⁷² și tot malul dunărean al Dobrogei este gol și arid până în împrejurimile <orașului> Tulcea. Abia între Hârșova⁷³ și Măcin⁷⁴ se observă, ici și colo, câteva sate căzăcești modeste.

În aval de Rasova, Dunărea formează pe malul turc cele două lacuri, cel de la Enichioi și lacul Carasu. Nu voi spune nimic despre cel dintâi, pentru a putea să mă

⁶⁸ Kara-Cu, lac, azi dispărut, integrat în structura canalului Dunăre – Marea Neagră.

⁶⁹ Flagrantă eroare de apreciere a autorului: în afară de Austria, Dunărea străbate atunci (ca și acum) și teritoriile altor state europene, ceea ce face practic imposibilă apartenența sa geografică la un singur stat, și îi conferă un caracter internațional.

⁷⁰ Lac și com. în jud. Constanța.

⁷¹ Merland. Lac mic în jud. Constanța.

⁷² Simen, sat și com. în jud. Constanța.

⁷³ Hirsowa, oraș în jud. Constanța.

⁷⁴ Matchin, oraș în jud. Tulcea.

opresc mai pe larg asupra împrejurimilor lacului Carasu, cel mai mare și mai important lac din Dobrogea. În <ziua de> 22 septembrie <1855> am plecat foarte de dimineață pentru a-i explora malurile. O potecă de circa șaisprezece kilometri lungime conduce, prin dealuri și văi, de la Rasova la Cernavodă⁷⁵, sat românesc aflat la extremitatea văii acestui lac⁷⁶. Un mic pod construit pe locul de scurgere de la Carasu care are o lățime de numai câteva zeci de metri, ne-a permis să traversăm valea fără să ne udăm. Această câmpie, de circa patru kilometri lățime, este inundată când vin apele mari. În acest punct pescarii au ridicat un baraj. Mirosul infect al <peștelui uscat> de acolo se răspândește până departe. După ce am traversat micul sat de la Cernavodă, compus din câteva case cu o înfățișare jalnică și restul aflate în ruină, ne-am angajat prin mijlocul stufărișului pentru a urma

p. 56 malurile // locului de scurgere care, urmare a retragerii apelor Dunării, avea o lungime de peste opt kilometri. Curentul nu prea rapid, dar având un volum destul de mare, arată că, în momentul scăderii apelor fluviului, lacul este alimentat de sursele din adâncuri. Acoperită de sălcii și de stuf, în mijlocul cărora margarete mari se înalță până la aproape doi metri de la pământ, această primă vale este închisă de un zid calcaros, ale cărui culori roșiatice, înnegrite de timp îl făceau să semene cu un monument istoric sau cu o mare ruină. În vârful falezei, vulturi mari planau în jurul cuiburilor lor, ale căror lungi dâre albicioase pe stânci le trădau prezența.

Era ora unsprezece, iar căldura razelor soarelui era extrem <de puternică> în fundul văii. Am urcat din nou, cu greutate, faleza pentru a coborî apoi spre malurile lacului care, în acest punct face un cot foarte pronunțat, înainte de a atinge lățimea maximă (mai mult de patru kilometri). Malul său semăna cu un țărm de mare și valuri mici izbeau un prundiș de roci albe, sfărâmate, care scânteiau în soare. Un adăpost din stuf și numeroase resturi de raci arătau că acest loc trebuie să fi primit frecvente vizite omenesti. Plaja era acoperită cu un mare număr de mici cochilii, moluște, scoici, melci și midii. Sub fiecare piatră se găsea câte un rac. Am stat încă mult timp pe malurile lacului sau mai curând pe însuși fundul acestuia, căci în multe locuri am putut zări urme de apă mult deasupra capetelor noastre. Un mare număr de pietre erau acoperite cu bureți de apă dulce uscați, pe care i-am luat la început drept polipi fosili.

Am ajuns într-un punct unde malul se lărgea considerabil. O turmă de oi trecea pe acolo, păzită de doi păstori, îmbrăcați în haine din piei, întocmai ca și bulgarii. Acești doi bărbați, la fel de sălbatici ca și ținutul lor, ofereau un efect încântător în mijlocul acestui singuratic și minunat peisaj. Chipul lor, de o mare puritate, le trăda originea și atunci i-am recunoscut pe români⁷⁷. La început, neîncrezători, n-au vrut să ne răspundă, dar când și-au dat seama că nu au motive să se teamă de noi, în momentul când au văzut că suntem francezi, ne-au spus, în

p. 57 românește că erau din Celebikioi⁷⁸, un mic sat bulgar. // Într-adevăr, după puțin

⁷⁵ „În prezent o companie engleză construiește o cale ferată între Cernavodă și Constanța: traseul ei urmează malurile lacului Carasu” (n.a.).

⁷⁶ *Tcenavoda*, oraș, jud. Constanța.

⁷⁷ *Valaques*.

⁷⁸ *Tchelebi-Keui*, zici Mircea Vodă, com., jud. Constanța.

timp, l-am observat, în fundul unei trecători aride și în spatele unei imense câmpii mlăștinoase, pe care pășteau numeroase turme de cai.

Bivolii sunt numeroși pe malurile lacului Carasu unde se ascund în mijlocul stufului. Un puternic zgomot de frunze strivite făcu să ne dezvăluie, pentru o clipă, prezența acestor animale, care ieșiră din mlaștini pentru a veni să se aranjeze în linie de bătaie în fața noastră. Ne-am pus caii în galop și atunci turma ne-a lăsat să trecem, fără dificultate și fără chiar a se speria. Celălalt mal al lacului, pe care noi l-am observat la doi sau trei kilometri, era foarte îngust și limitat de faleze mai apropiate de apă decât cele ale malului drept pe care îl explorasem. Când apele sunt scăzute, lacul nu formează decât niște mlaștini vaste. Micile sale golfuri sunt închise de dealuri înalte. Când apele sunt mari, extremitatea marelui lac se unește cu alte două lacuri mai mici. Abia atunci aceste întinderi de apă au o adâncime considerabilă, căci în momentul excursiei noastre aceasta era foarte mică.

Peste canal este ridicat un pod, iar curentul <de apă> este foarte rapid, făcând să comunice micile lacuri cu cel mare. Acest pod este situat la întretărirea tuturor drumurilor sau, mai curând a tuturor direcțiile considerate mai importante, între Dobrogea și ținuturile Babadag⁷⁹ și Tulcea. În acest punct noi am căutat în zadar orașul Carasu, căruia domnul Poujade⁸⁰, în lucrarea sa privind navigația la Dunărea de Jos, publicată în „La Presse” din 1 martie 1856, îi atribuie cincisprezece mii de locuitori. Nu l-am fi găsit niciodată, dacă câteva puțuri, pietre tumulare și resturi de ziduri nu ne-ar fi dezvăluit urmele <sale>. Mai întâi un incendiu la începutul acestui secol și mai apoi trecerea rușilor la 1829 au făcut să dispară ultimele vestigii ale <orașului> Carasu⁸¹.

Turcii, cu mobilitatea care îi caracterizează, l-au abandonat, dar numele încă se păstrează și un târg, care se ține în fiecare an, vine să amintească deșertului vechea sa însuflețire. Un ziar din februarie 1855, și anume „Gazette autrichienne” scrie: „Negustorii care au vizitat târgul de la Carasu au fost surprinși să găsească p. 58 acolo un nou oraș numit *Medgidia*”⁸². Tătarii din Crimeea, care fuseseră de partea turcilor // în ultima campanie⁸³ și care nu se mai crezuseră în siguranță la ei după evacuarea teritoriului lor de către armatele aliate, s-au retras cu familiile lor în Dobrogea, pentru a-și stabili acolo noile lor cămine. În timp ce, pentru moment găseau provizoriu ospitalitatea la turci și la bulgari până la Șumla, guvernatorul provinciei, Said-pașa a avut ideea de a-i adăposti într-un oraș nou pe care l-a numit *Medjidié* (Medgidia) în onoarea sultanului⁸⁴.

Acest oraș, a cărui construcție a început abia acum câteva luni, numără deja peste o mie de case, locuințe și multe altele în construcție. El mai cuprinde, de asemenea, hanuri pentru străini, precum și un bazar.

⁷⁹ Babadag, oraș, jud. Tulcea.

⁸⁰ Poujade, Eugène, consul al Franței în Țara Românească (1849–1853). Vezi date biobibliografice și însemnarea lui de călătorie în volumul de față.

⁸¹ Kara-Sou.

⁸² Medjidié, oraș, jud. Constanța.

⁸³ În mod evident, Camille Allard are aici în vedere războiul Crimeii (1853–1855).

⁸⁴ Este vorba de sultanul Abdul Medjid I (2 iulie 1835–25 iulie 1861).

Lacul Carasu atinge aproape satul tătăresc Alacapu, la 18 km de Constanța. Urmare a acestei poziții geografice, Alacapu se caracterizează prin specificul insalubru și prin caracterul endemic al febrei de aici. Câmpia gălbuie, aflată la extremitatea lacurilor amintește de departe un imens covor galben, într-atât de perfectă este nivelarea sa. Extremitatea lacurilor se găsește la treizeci și cinci de kilometri de Dunăre și este separată de Marea Neagră printr-un platou 7 1/2 leghe⁸⁵ în lungime și a cărui înălțime este de circa 60 m deasupra nivelului mării.

Am fost fericiți să găsim în fine, la Carachioi un dejun la care nu mai speram și ne-am întors la Constanța la ora cinci și jumătate, după ce am străbătut aproape 18 leghe într-o zi.

Nu am avut ocazia să vizitez ținutul fertil din jurul <orașului> Tulcea și nici regiunea gurilor Dunării. De aceea nu voi vorbi decât de locuitorii săi, care au venit cu diiul pentru a se pune la dispoziția serviciului misiunii și a intendenței și pe care i-am putut studia pe îndelete. Populația cea mai interesantă a acestei regiuni este numeroasa populație cazacă sau rusă care a adus servicii atât de mari intendenței franceze. Rușii erau cei mai buni lucrători din Dobrogea, cei mai muncitori și cei mai inteligenți. Ei erau, de asemenea, niște excelenți secerători. Soțiile și copiii lor se ocupau cu culegerea și depozitarea fânului. În orașele mari, rușii sunt negustori și mai practici, de asemenea, meserii ca: zidar, tâmplar, tăietor de lemne. În satele lor, care se află aproape toate pe malurile <lacului> Razelm și ale Dunării, ocupația principală este pescuitul, a cărui urmare întotdeauna este p. 59 comerțul. Această aptitudine // mercantilă este trăsătura particulară a caracterului moscoviților. Acestei <trăsături> îi datorează ei, mai ales numele de lipoveni (*lipone* în limba rusă însemnând cel ce negustorește)⁸⁶ pe care li-l atribuie alte popoare. Toți rușii mari (sau moscoviții) și-au păstrat atamanul, căci ei formează o comunitate cu totul specială și nu au alți judecători decât pe bătrânii lor. Ei nici măcar nu plătesc aceleași impozite ca ceilalți supuși <turci> (*ragas*), în schimb sunt obligați să efectueze serviciul militar și îl efectuează în regimentele de cazaci otomani.

Fanatismul religios este foarte mare la moscoviții din Dobrogea. Aceștia sunt toți membrii unor secte care au fugit, ca urmare a persecuției pe care guvernul de la Petersburg a practicat-o, în diverse epoci, împotriva dizidenților. În acest fel, pe malul drept al Dunării pot fi găsite modele ale aproape tuturor sectelor moscovite.

Datorez domnului Merey⁸⁷, vechi ofițer maghiar de origine rusă, pe care am avut onoarea să-l întâlnesc la Constanța, foarte interesante informații asupra diverselor secte ruse din Dobrogea.

Cea mai importantă este cea a *staroverilor* sau *starobradilor*, vechi credincioși, care respectă vechile ceremonii (*staraia vera* = veche credință, *obrada* = ceremonie). În timpul domniei țarului Alexei Mihailovici⁸⁸ (către 1654), patriarhul Nikon a corectat traducerea Cărilor Sfinte, care deveniseră practic de

⁸⁵ *Lieus*. O leghe = 4 445 m.

⁸⁶ Explicație fantezistă a lui Camille Allard.

⁸⁷ *Meriy*. Neidentificat.

⁸⁸ Alexei Mihailovici <Romanov>, țar al Rusiei (1645–1676).

neînțeles ca urmare a erorilor acumulate de către diverși copişti, a tipărit acest text corectat și l-a introdus în biserici. O serie de clerici de rang inferior și o mare parte a poporului nu au acceptat această nouă traducere. Ei considerau drept un sacrilegiu încercarea de a se atinge de opera sfinților Chiril și Metodiu. Ei nu au admis nici picturile moderne în bisericile lor și utilizau copii ale vechilor imagini, pe care le considerau veritabilele portrete ale sfinților. Ei fac semnul crucii cu două degete. Respectă foarte strict postul paștelui și zilele de post, nu fumează, nu mănâncă <carne de> iepure, poartă barbă și nu admit niciodată străini, nici în casele și nici în bisericile lor. Se consideră drept păstrători și păzitori ai vechii religii și speră că va sosi timpul când cultul lor va fi readmis și se vor putea întoarce în patrie. Când li se solicită dovezi ale speranțelor lor, ei răspund că totul este // scris în cărți. De aceea, la acest capitol sunt foarte superstițioși. Cuvântul carte, *kniga*, are pentru ei un sens cu totul misterios și reprezintă o putere morală. Preoții lor nu sunt respectați decât pentru că știu să citească din Cărțile Sfinte. A înțelege sensul cărților sfinte este o favoare pe care Dumnezeu nu o rezervă decât celor aleși. Pentru ei împăratul Rusiei, guvernanții și clerul modern nu sunt decât eretici. Simpatia întregii populații a Rusiei se îndreaptă către această sectă și, dacă guvernul nu s-ar opune prin măsurile de rigoare, vechiul cult ar lua repede locul celui modern. Am mai spus și cu alte prilejuri că staroverii au luptat vreme îndelungată contra guvernului rus căruia, odinioară, i-au cauzat, cu ajutorul streliților foarte mari tulburări. Numărul membrilor acestei secte crește, zi de zi, în Dobrogea. Noii refugiați, care sosesc aici, se convertesc din convingere sau, din conveniență, se fac că împărtășesc opiniile și obiceiurile staroverilor. Ei întrețin relații foarte strânse cu coreligionarii lor din Bucovina, din Moldova și Țara Românească, din Moscova și de pe malurile Donului.

Secta *Nemoliaki*-lor (cei care nu se roagă) pretinde că Dumnezeu cunoaște nevoile muritorilor și că dacă îi amintești acest lucru îl ofensezi. Ei se consideră creștini reformati și, într-un anume fel, protestanții bisericii schismatice rusești. Se ocupă mai ales cu comerțul, la Tulcea. De cealaltă parte a Dunării, ei se mai găsesc în câteva orașe din Transilvania: Brașov⁸⁹ și Sibiu⁹⁰.

Bezpopovții (fără preoți) nu au miniștri ai cultelor, dar ei se roagă Domnului.

Molocanii (*moloka* = lapte) nu mănâncă carnea animalelor și nu se hrănesc decât cu legume și cu lapte. Originea ultimelor trei secte despre care am vorbit este destul de obscură, iar numărul adeptilor este destul de mic. Molocanii, mai ales, nu sunt prea frecvenți în Dobrogea.

Subbotniki, cei care sărbătoresc sâmbăta (*subbota*) sunt mult mai numeroși în Imperiul rus decât toate celelalte secte, deoarece guvernul i-a persecutat mai puțin. Totodată se întâlnesc mai puțin în străinătate. Această sectă, aproape toată iudaică, prezintă un interes istoric destul de mare, în sensul că ea poate servi drept dovadă istoricilor // care susțin că marele duce Vladimir⁹¹, înainte de a îmbrățișa creștinismul, p. 61

⁸⁹ Cronstadt.

⁹⁰ Hermanstadt.

⁹¹ Este vorba de Vladimir I Sveatoslavici (980–1015), cneaz de Novgorod (969) și mare cneaz de Kiev, care a întărit autoritatea centrală și a introdus creștinismul ca religie de stat.

adoptase religia iudaică. Istoricii ruși oficiali resping această opinie și susțin că *subbotniki* sunt descendenții vechii populații a khazarilor.

Îmi mai rămâne acum să vorbesc despre *scopti* (eunuci). Această sectă este prea puțin numeroasă în Rusia, deoarece este persecutată în chip riguros de guvern. În Țara Românească este interzisă, sau oricum i se interzice să aibă prozeliți. Sediul său principal este la Iași, unde ea are o biserică. În Dobrogea nu pot fi întâlniți decât peregrini din această sectă, care vin aici câteodată pentru chestiuni comerciale. Scoptii sunt în general destul de bogați, iubesc confortul și se ajută mutual. Ceremoniile lor religioase sunt foarte puțin cunoscute, deoarece sunt acoperite de un mare mister. Ei își ascund mai ales ceremoniile funebre, în așa fel încât nu se știe nici unde cimitirele, nici ce fac cu morții <lor>. Tot ceea ce se cunoaște din religia lor este faptul că, după ce au avut trei copii ei se mutilează zicând că <fac aceasta> pentru a nu supraîncărca pământul cu specia umană. Domnul Caillat, în călătoria sa medicală în ținuturile dunărene, ne-a dat detalii foarte curioase despre scopti, pe care îi numește scapti. Scoptii nu sunt de origine tătară, cum crede acest autor. Toți sectanții de care am vorbit mai sus sunt moscoviți pur-sânge sau cazaci de la Don, care au o origine comună și pe care rusofonii îi cuprind sub numele de lipoveni⁹².

Rușii mici (locuitori ai Rusiei mici: Galiția, Podolia, Volânia, Kiev, Ucraina) populează o mare parte a orașelor și satelor din masivul Babadag. Aceștia sunt, în mare parte, dezertori din armata rusă sau oameni care au fugit din cauza tiraniei stăpânilor și se ocupă mai ales cu agricultura. Rușii mici par să fie descendenții vechilor cazaci zaporojeni, care s-au refugiat în Imperiul turcesc atunci când guvernul rus a vrut să le restrângă privilegiile. Primiți ca *musafiri* (oaspeți), ei și-au menținut vechiul șef sau *ataman* și continuă să constituie o comunitate războinică p. 62 care a adus o serie de servicii turcilor în războiul contra sârbilor. Însă în momentul invaziei // din 1828, atamanul lor a trădat cauza otomană și a trecut de partea rușilor. Când aceștia au evacuat <teritoriul> Turciei, au luat cu ei pe zaporojeni, care au fost transportați mai întâi în insula Taman⁹³. Doar un mic număr dintre ei a reușit să se refugieze din nou pe malul drept al Dunării. Astăzi ei nu se mai bucură de nici un privilegiu special. Intendența franceză i-a folosit pe toți acești oameni la secerat, iar numele zaporojenilor se bucură de multă cinste la toți ceilalți slavi. Rușii <mici> sunt mult mai puțin laborioși decât rușii mari, căci nu prea iubesc munca. Agricultori și războinici ei se apropie, mai mult, în privința caracterului, de popoarele meridionale, având și tipul fizic al acestora. Rușii mici iubesc poezia, dansul, muzica și cântecul, iar poezia lor este poate cea mai frumoasă dintre poeziile populare din Orient. Toate expedițiile războinicilor zaporojeni, toate luptele lor contra tătarilor, turcilor, moscoviților sau polonezilor sunt redată în cântecele lor numite *duma*, iar Chopin ni le-a făcut cunoscute. Aceste cântece, în tonuri minore, atât de pline de caracter, pe care ne plăcea atât de mult să le ascultăm, făceau totdeauna asupra noastră o profundă impresie. Rusul mic este bun și ospitalier, el nu uită niciodată să-l facă pe vizitator să-i asculte pe rapsozii săi

⁹² *Lippovany*.

⁹³ *Tamare*. Peninsula în Crimeea (actualmente în Ucraina).

preferați. Aceștia sunt niște bătrâni care, acompaniindu-se cu un instrument numit *lira*, redau într-o proză versificată amintirile istorice ale țării lor. Atât ei cât și cântecele lor sunt foarte persecutați de către guvernul rus.

Am locuit la Rasova până la 25 noiembrie și am putut vedea, la umbra drapelului francez, cum orașul ruinat se înviorază un pic. Din toate părțile reveneau cei care emigraseră, peste tot se construiau case noi, iar în momentul plecării noastre, Rasova deja se transformase. Mai mulți negustori veniseră să se stabilească aici, iar furnizorii armatei ridicaseră magazine mari, în jurul cărora erau strânse o mulțime de harabale destinate să transporte la Constanța aprovizionările armatei. Vasele cu aburi de pe Dunăre staționau, în acel moment, în fața Rasovei și p. 63
totul <se pare că> anunța // acestui oraș o importanță deosebită dacă, așa cum este de sperat, nimic nu va veni să oprească impulsul înregistrat aici de Franța. La 25 noiembrie însă prima zăpadă începu să cadă, iar stepele luară un aer destul de trist. Malurile fluviului și lacurile au înghețat, iar ultimul pachetot austriac revenea de la Galați, trăgând după el o lungă crustă de ghiață. Momentul plecării noastre se apropia, iar un sărman țaran român, uimit de prosperitatea <recent> născută a Rasovei, ne întrebă, cu naivitate într-o zi: „Ce se va alege de noi când ne veți părăsi?”

Când am revenit pentru ultima oară la Constanța pentru a ne imbarca, la 27 noiembrie, ni s-a părut că regăsim deșertul nostru din 7 iulie. Constanța ni s-a părut tristă și izolată, asemenea stepelor pe care tocmai le traversasem și un ușor strat de zăpadă, măturat ici și colo de vânt, începea să o acopere. Majoritatea muncitorilor intendenței franceze plecaseră și nu rămăseseră decât hamalii⁹⁴ și barcagii⁹⁵ necesari la imbarcarea grânelor. Deși garnizoana franceză fusese mărită în timpul absenței noastre, agitația zgomotoasă de dinainte fusese înlocuită de calm și tăcere.

Cu toate acestea, toate prăvăliile pe care prezența muncitorilor le făcuse să funcționeze rămăseseră <la locul lor>. Familiile turcești care fugiseră începeau să se întoarcă, iar pe vechile ruine fuseseră construite mari depozite de intendența franceză și furnizorii armatei. Totul promitea o prosperitate viitoare, care n-a încetat să sporească după plecarea noastră. Un francez care a locuit la Constanța p. 64
până la sfârșitul anului 1856 ne-a povestit că, în momentul plecării sale, drumul francez era plin de vehicule de transport și că în apele golfului de la Constanța se legănavă douăzeci și patru de nave comerciale. Admirabila sa poziție geografică, apropierea Dunării, precum și comoditatea legăturilor pe care drumul cel nou și calea ferată construită de o companie engleză i le vor asigura, promit Constanței o mare importanță comercială, grație elanului dat de prezența francezilor. Această prosperitate crescândă nu va fi frânată de temerile vreunui război, pe care actuala pace le-a risipit pentru multă vreme. Am vorbit deja de renașterea <orașului> Carasu sub numele de Medgidia⁹⁶. Viitorul // Dobrogei ni se pare asigurat. Extremele de temperatură datorate climei, precum și lipsa de salubritate, ale cărei dimensiuni au fost mult exagerate, nu vor constitui un obstacol la revenirea acestei enclave dunărene la viața civilizată.

⁹⁴ *Hamals.*

⁹⁵ *Mahonadji.*

⁹⁶ Afirmație fantezistă. Medgidia a luat naștere în 1840 ca o colonie a tătarilor aduși din Crimeea de sultanul Abdul Medjid, de la care a luat numele.

Viața francezului J.D. de Bois-Robert ne este puțin cunoscută. El a ajuns în spațiul românesc, ca turist, în timpul războiului Crimeii, în a doua jumătate a anului 1854 sau la începutul lui 1855, judecând după cele scrise și după anul apariției lucrării sale, *Nil et Danube. Souvenirs d'un touriste. Égypte, Turquie, Crimée, Provinces-Danubiennes* (illustré de 12 gravures à deux teintes et d'un très-grand nombre de vignettes sur bois par J.B. Arnout père et Carey), Paris, Librairie de A. Courcier, 1855. După informațiile pe care ni le oferă, putem presupune că era o persoană instruită, cu simțul observației și cel al umorului foarte dezvoltate. A călătorit mult și înaintea acestui voiaj în teritoriile aparținând Imperiului otoman și nu a ezitat, de fiecare dată, să facă comparații cu locurile vizitate anterior. A încercat să afle specificul locului, obiceiurile, mentalitatea locuitorilor, nu a pregetat să pătrundă în mediul țărănesc și în cel țigănesc, să cunoască oamenii și să le afle părerile.

Venind dinspre Constantinopol, periplusul său românesc începe în Dobrogea și se continuă apoi de-a lungul Dunării, spre patrie, cu o escală la București. Dobrogea este un ținut sărac, puțin prielnic unui trai îmbelșugat, totuși atât de pitoresc și încărcat de istorie, veche și nouă. Viața are aici aspecte patriarhale, amintind de familiile biblice. Află că de la Mangalia la Sulina imaginea este neschimbată: sate și orașe sărace, murdare, dar care păstrează încă urmele glorioase ale istoriei romane. Decide să scurteze drumul și de la Constanța se îndreaptă direct spre Cernavodă, unde întâlnește Dunărea, căreia îi închină un adevărat imn: „Aici Dunărea era într-adevăr frumoasă, cu malurile sale nesfârșite acoperite cu păduri și munți, cu sinuozități bruște desenând în fiecare moment imagini noi. [...] Mă gândesc în acest moment la Rin și compar cele două fluvii: Rinul, cu decorurile sale de operă, ar face alături de acest gigant al Europei o figură tristă.” Este convins că „trebuie să se petreacă, se vor petrece, evident, lucruri mari pe aceste maluri. Cadrul este prea vast pentru cele mici.”

Dincoace de Dunăre este impresionat de ospitalitatea țărănească, de semeția și limba acestor țărani („țărani vorbesc latina [...] sunt fii ai mării familii latine”), de atitudinea populației față de Franța („Franța este aici iubită ca o soră.”). Orașul București îi inspiră sentimente contradictorii: „este tipul cel mai complet al acestui amestec nemaiauzit de civilizații diverse, care este caracteristica generală a principatelor”. Deși nu este măgulitoare, descrierea orașului denotă o anume înțelegere și prețuire. Umorul nu lipsește, dacă ar fi să ne referim numai la explicația dată instituției vorniciei. Călătoria a continuat cu harabaua până la Dunăre și de aici spre Occident cu vaporul. Tonul și cuvintele de despărțire folosite aici, la marginile Orientului, sunt terifiante: „Bogat și nefericit Orient, pământ jalnic și predestinat în același timp!”

Referiri la J.D. de Bois-Robert și la însemnările sale de călătorie întâlnim la Nicolae Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, ediția a II-a, vol. III, București, Editura Casa Școalelor, 1929, p. 280–282.

Nilul și Dunărea. Amintirile unui turist.

Egipt, Turcia, Crimeea, Provinciile dunărene¹

Capitolul al zecelea

Pe măsură ce trecem de Cavarna², satele devin mai rare și nu mai au aspectul p. 303
atât de specific satelor turcești. Mangalia³, de exemplu, nu mai este un oraș turcesc.
Zidurile sunt toate // de piatră, străzile sunt largi. Acesta trebuie să fie, de p. 304
altminteri, un oraș foarte vechi. Un șanț îl înconjoară; o redută, cu fața spre Turcia,
domină digul pe care se trece peste micul lac sărat⁴ situat în sud. Am văzut printre
stâncile de pe țărm, la câțiva pași de valuri, pietre cioplite uriașe și un trunchi de
coloană canelată. O temelie adâncă a zidului, perpendiculară pe țărm, indică câteva
vechi cetăți. Portul nu are valoare. Este construită o singură casă, cu scopul de a
comunica cu marea. De la parterul ei se coboară pe plajă pe o scară din piatră
nefixată și fără balustradă, pe care riști să-ți rupi picioarele.

Mangalia sau Callatis este situată la 10 leghe⁵ sud de Constanța⁶ și populația
sa, compusă exclusiv din musulmani, nu depășește 1 000 de suflete. Aga de aici are
sub jurisdicția sa câteva sate locuite numai de turci, care se ocupă doar cu comerțul
cu grâu. [...]

De la Mangalia nu am mai văzut decât câteva sate sărace, // *Behkoî, Karana-* p. 311 312
*Sani, Samenlek*⁷ și, la stânga mea, un deșert de 30 de leghe. Nu există păduri pe
acest mal; terenul este mlăștinos și nămolul elastic este o sursă permanentă de mirosuri
pestilențiale. Evident, aceste câmpuri imense au servit altădată Dunării ca pat.

Aceste grinduri fetide, mormânt al atâtor ruși și al câtorva sute de francezi în
1854⁸, au ca nume general pe cel de Dobrogea Tătară sau mai degrabă Dobrogea⁹.
Aceasta este țara nefastă unde a fost surghiunit Ovidiu¹⁰. Această câmpie joasă și
mlăștinoasă a Dobrogei, întreruptă doar de colinele de la Babadag¹¹, se confundă
de departe cu câmpiile asemănătoare ale Basarabiei¹² și stepele Odesei¹³. Ea se

¹ Traducere după *Nil et Danube. Souvenirs d'un touriste. Égypte, Turquie, Crimée, Provinces-Danubiennes*, par M. J.D. de Bois-Robert, illustré de 12 gravures à deux teintes et d'un très-grand nombre de vignettes sur bois par J.B. Arnout père et Carey, Paris, Librairie de A. Courcier, 1855.

² *Kavarna*; oraș în sudul Dobrogei, astăzi în Bulgaria.

³ Astăzi oraș, jud. Constanța; numele antic – Callatis.

⁴ Limanul maritim Mangalia.

⁵ Unitate de măsură pentru distanțe, 1 leghe terestră = 4 445 m.

⁶ *Kustendjé, Kustendjé, Custendjeh*.

⁷ Localități neidentificate, probabil dispărute.

⁸ În războiul Crimeii (1853–1856).

⁹ *Tartaria-Dobroutscha, Dobrudja*.

¹⁰ Publius Ovidius Naso (43 î.Hr.–c. 17 d.Hr.), poet latin exilat la Tomis (9–c. 17 d.Hr.), autor al epistolelor în versuri *Tristele* și *Ponticele*.

¹¹ *Baba-Dagh*; podiș în nordul Dobrogei.

¹² Provincie istorică românească, situată între Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră.

¹³ Oraș în sudul Ucrainei, port la Marea Neagră.

termină prin delta Dunării, al cărei aspect este cel al unei imense aluviuni, unde ochiul nu zărește, pe o întindere de 30 de leghe, decât nisip, stufăriș, ierburi, câțiva arbori și câteva grupuri de colibe, teren vast tăiat de brațe de apă naturale, de smârcuri și de băltoace.

Aici mușirul [mareșalul] Omer-Pașa¹⁴ a atras o parte a armatei rusești și a lăsat-o în fața celui mai redutabil inamic pe care a putut să i-l găsească.

La câteva leghe de Constanța, pe drumul spre Galați¹⁵, terenul se undulează și formează numeroase muncel. Este un morman de oseminte. Acolo dorm amestecați soldații lui Traian¹⁶ sub *tumulii* lor, dacii învinși de Roma încă invincibilă și, de asemenea, alături de aceste rămășițe ale perioadei antice, soldații ruși loviți cu miile în 1828¹⁷ și în 1854 de frigurile Dobrogei.

p. 313 În aceste câmpii imense, atât de departe cât privirea poate cuprinde, // nu se zărește nici un pom, nici o vietate; iarbă, iarbă, peste tot iarbă. Soarele cade vertical peste aceste ierburi uscate și vântul, care nu găsește piedici în cale, le apleacă în bătaia sa ca valurile unei mări gălbui.

Din loc în loc, câteva fântâni săpate pentru nevoile călătorului rup monotonia peisajului sau câteva *pouza* (gospodărie¹⁸ în limbile transilvană, maghiară și slavă) reprezintă aici oaza veselă a deșerturilor Africii. În jurul fântânilor se opresc carele cu cai uscățivi, dar focoși, cu prelate de piele și cu căruțașul cu pălărie mare de fetru maro, cu bici gigantesc, și se așează aici pentru halta de noapte. Omul strânge pentru cai un pic de iarbă, scoarță proaspătă, le umple cu orz sau porumb măcinat desaga, apoi, legând de șfichiul biciului pălăria-i uriașă, o umple cu apă pentru a-și răcori animalele și pe el însuși.

Viața a deșertului, aproape nomadă, deprinsă pe spații întinse, cu ocupații ingenioase și cu libertățile neîngrădite ale singurătății, te regăsesc aici, în plină Europă, după ce te-am întâlnit atât de des în Lumea Nouă sau în singurătatea misterioasă a Africii!

Din când în când, dar numai pe dreapta, spre mare, zăresc câteva acoperișuri joase, o fântână cu ghizduri înverzite, o îngrăditură de mărăcini și de ierburi plăcut mirositoare: este o gospodărie bulgară. Aici se cântă și se dansează. Intrăm.

p. 314 Pentru acești oameni, totdeauna gata de petrecere, o orchestră este repede alcătuită. Există mereu la îndemână câteva *guzla* (ghitare) cu sunete stridente; castanietele par a se alătura chiar și ele degetelor îndemânate ale fetelor tinere și cu o tristețe furioasă, într-o tamburină mică. Dansatoare brunete și temperamentale pornesc la primele sunete.

Viața are și aici câteva aspecte patriarhale care îmi amintesc de familiile biblice: sub privirea lui Dumnezeu, deoarece legea nu are aici nimic de pretins, șeful gospodăriei are o putere nelimitată asupra copiilor și servitorilor săi. Este

¹⁴ Mihai Lattes (1806–1871), general otoman.

¹⁵ *Galatz*.

¹⁶ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d.Hr.). A cucerit Dacia în urma a două războaie, între 101–102 și 105–106 d.Hr.

¹⁷ În războiul ruso-turc (1828–1829).

¹⁸ *Ferme*.

bogat în tot ceea ce e necesar pentru viață, este sărac în toate inutilitățile luxului nostru civilizat. Este bogat, dacă bogăția constă în abundența alimentelor. Stabilite pe un pământ fertil, care nu a abuzat niciodată de munca omului, el a muncit primăvara și vara; a semănat cam la întâmplare grâul și porumbul, căci spațiul nu costă nimic aici. Recolta se face la întâmplare, ca și însămânțările: se lasă să cadă pe pământ a treia parte din semințe, altă treime se pierde pe drum, și rămâne încă destul pentru nevoile casei. În ce privește efectivele de cai, ei au câmpiile și bogățiile lor, pe care omul nu se obosește să le pregătească. Iarna vine și cerealele, adunate în silozuri în manieră arabă, îl vor hrăni pe proprietarul indolent. Calul, boul se vor îngrășa în țarcurile largi și țăranul gospodăru, culcat voluptuos lângă soba sa mare, va petrece zilele lungi în dulceața *kief*-ului oriental, înconjurat de rotocoalele sinilii ale excelentului tutun ce arde în pipa sa.

Pentru că bulgarul, adesea solitar pe vastele sale pășuni, are o prietenă fidelă, o societate de care nu se desparte niciodată, pipa sa.

Pipa bulgărească, sculptată drăgăstos de fumătorul // însuși, gătită ca o p. 315 amantă, este încrustată cu cuie și cu plase de cupru dispuse artistic. Tubul, din lemn de merișor, este ornat cu desene și arabescuri făcute cu vârful unui fier înroșit în foc. Pipa este obiectul unei gelozii unice, unei superstiții speciale; ea nu trebuie cedată unui străin, deoarece un obiect, atât de intim unit timp îndelungat cu stăpânul său, va da noului său posesor o putere magică asupra celui dinainte.

Iată locuințe și mai sălbatice: nu sunt case, sunt aproape bordeie. Acesta este un sat sau mai degrabă o tabără de țigani sau boemieni.

Aici, câteva case de pământ sau de piatră acoperite cu var, câteva case din lemn pictat. Locuințele sunt din chirpici sau din nuiile împletite. Cu cât înaintezi în stepă, cu atât natura este mai dezolantă. Lemnul dispăre și chirpiciul¹⁹ sau excrementele uscate de vacă sunt singurul combustibil cunoscut.

Acești țigani ai Carpaților și ai Bulgariei îmi amintesc de frații lor pe care i-am văzut pe toate drumurile mari ale Europei meridionale, în toate deșerturile Africii. Aceștia sunt și aici nomazi, cum i-am întâlnit în Spania, la Albacyn de Cordoue sau pe plaja de la San-Lucar; în Franța, câmpați în jurul arenelor din Nîmes; în Maroc, pe drumurile Tangerului; în sfârșit în Egipt, în apropierea Sfînxului și a Piramidelor.

Rasă misterioasă, pe care Europa a văzut-o apărând cu uimire amestecată cu groază și dezgust pe la începutul secolului al XV-lea²⁰, acești țigani, *tsikinnars* sau boemieni, par veniți din profunzimile Indiei sau din locurile inaccesibile ale Africii interioare. Numele din obișnuință și din nevoia de natură, ei // își fac tabere în p. 316 întreaga lume. Fetele îi asfixiază, ușa îi înfricoșează. Chiar și în climatul cel mai neîndurător, ei își fac tabăra în aer liber. Piepturile brune, părul scurt și creț și de un negru albăstrui, nasurile corioate, ochii ageri sunt trăsături pe care le recunoști peste tot, pretutindeni nealterate la o rasă identică cu ea însăși. O limbă uniformă,

¹⁹ *Kerbith*.

²⁰ Astăzi se acceptă, în general, că migrația țăganilor din India în Europa s-a făcut între secolele al IX-lea și al XIV-lea, în mai multe valuri. Apariția lor în Imperiul bizantin a fost datată la mijlocul secolului al XI-lea. Din Asia Mică țăganii au pătruns în Tracia, pe la începutul secolului al XIV-lea. De aici s-au răspândit în toate direcțiile.

stranie în energia ei, trădează, de altminteri, originea comună a acestor cete răspândite pe vechiul continent.

Capitala maritimă a Dobrogei este Constanța.

Constanța este vechiul Tomis²¹, loc celebru prin exilul lui Ovidiu. Aici a scris *Tristele* sale, elegii ale unui *dandy* roman surghiunit în provincie, departe de bulevardul Gand și de pasajul Operei din timpul său. Cu siguranță, există peisaje mai frumoase decât cel de aici, dar când văd ce este încă această țară, în ciuda a cinci torente distructive rusești, care trebuie să fi schimbat deplorabil înfățișarea p. 317 ținutului, înțeleg că // umorul poetului în dizgrație urătea refugiul în ochii săi. Auzind, ați crede că citiți o descriere a Tobolskului²² și că vă plimbați în plină Siberie.

Constanța nu merită numele de oraș. Cu golfulețul său, cu colibele mizerabile, cu populația zdrențăroasă, murdară, gălbejită, amintind de tipul țigănesc mai mult decât de cel grecesc, turcesc sau valah, acest sat n-ar fi în Franța decât cel mai sordid dintre cătunele Breitaniei. El nu are importanță decât prin poziția sa, la extremitatea liniei de apărare formată de anticul *Val al lui Traian* (*Vallum Trajani*) sau zidul lui Traian.

Aici Traian voia, printr-o tăietură de aproape 12 leghe, trecând lacul Carasu²³, să scurteze Dunărea cu 100 de leghe. Romanii și popoarele moderne au făcut lucrări mai mari decât aceasta. Un asemenea canal²⁴ ar fi fost una dintre soluțiile cele mai ușoare ale chestiunii gurilor Dunării. Sulina²⁵ nu ar mai tinde spre Nistru²⁶ dacă Dunărea ar curge de la Cernavodă²⁷ la Constanța.

Cum nu am nici o intenție de a traversa cele câteva leghe de mlaștină infectă care mă despart aici de gurile Dunării și cum pot afla fluviul în stânga mea, pe un drum acceptabil, fără a face ocolul enorm desenat de cotul care începe la Galați, lăsați-mă să vă spun în câteva cuvinte tot ceea ce este necesar de știut despre gurile Dunării și despre cele două maluri ale fluviului de la Sulina la Galați.

Se știe, Dunărea se varsă în Marea Neagră prin șapte brațe diferite, dintre care trei, Chilia²⁸, Sulina și Sfântu Gheorghe²⁹, sunt navigabile. Sulina, situată între p. 318 // celelalte două, este locul de trecere cel mai important și mai sigur, deși adâncimea fluviului, în ce privește îngrămădirile de nisip, nu este decât de douăsprezece la cincisprezece picioare³⁰ în apele mari și de șapte și jumătate în apele scăzute.

Referitor la micul oraș Sulina, situat pe aceste furci caudine ale Dunării, el înseamnă cam o sută douăzeci de case așezate pe malul drept, în fața carantinei. Garnizoana avea, înainte de război, între 360 și 400 de oameni.

²¹ *Tomes (Tomii)*.

²² Oraș în Federația Rusă, în sud-vestul Siberiei.

²³ *Karasou*. Lac, azi dispărut, integrat în structura Canalului Dunăre – Marea Neagră.

²⁴ Despre un astfel de proiect, vezi Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre Marea Neagră (1838-1852)*, în „Revista de istorie”, t. 29, 1976, nr. 2, p. 189-209.

²⁵ *Souline*, braț al Dunării.

²⁶ *Dniester*.

²⁷ *Tsernavoda*, oraș, jud. Constanța.

²⁸ *Kilia*.

²⁹ *Saint-Georges*.

³⁰ Veche unitate de măsură pentru lungime, 1 picior = 0,3048 m.

Plaja Dunării în acest loc este tristă, cu depresiuni mlăștinoase, câmpuri umede cu stuf gălbui, cețuri și vânturi eterne.

Orașul Sulina (în Basarabia)³¹, care a dat numele său întregului canal, este centrul unei stații de carantină stabilită aici de ruși. Ea este situată în fața orașului bulgăresc *Jeni-Fanal*³². Defileul sau canalul Sulina continuă până aproape de Galați; el este întortocheat și înconjurat de terenuri mlăștinoase acoperite de stuf des, locuite doar de santinelele de la vamă. Acești bieți oameni stau în colibe mizerabile de lemn, construite pe stâlpi care le ridică la 12–15 picioare deasupra solului, pentru a combate umiditatea excesivă a terenului; ei nu au altă companie, în izolarea lor, decât stolurile numeroase de pelicani și alte păsări acvatice care și-au ales locul în aceste mlaștini, din care se răspândesc aburi pestilențiali.

Între Sulina și Galați sunt 11 ore de drum la coborâre și în jur de 18 ore la urcare. Sulina ar fi un port important fără rivalitatea secretă de interese rusești și europene. Dar înnisiparea Dunării aici face trecerea dificilă, periculoasă și // costisitoare. Mulțumită neglijenței abile a guvernului rus, această trecere, a cărei p. 319 adâncime de 20 de picioare va fi ușor de asigurat în permanență, are acum în medie între 7 și 10 picioare. De aici prea dese transbordări oneroase pe mahone³³.

Dar, încă o dată, nu vă grăbiți să acuzați de toate machiavelismul rusesc. Cu ceva timp în urmă, înainte ca rușii să fie izgoniți din Sulina, cele 300 de mahone ale portului aparțineau colonelului comandant al locului, domnul Soluviov, nepotul generalului Feodorov³⁴, guvernatorul Basarabiei. Se înțelege de ce trecerea a fost prost întreținută.

Totuși, într-o zi, pentru aplicarea convenției încheiate în 1840³⁵ între Austria și Rusia și care însărcina pe cea din urmă să întrețină trecerea, o mașină de dragaj a fost comandată în Anglia. Dar comanda a fost anulată foarte repede, trecerea fiind, se afirma, subit îmbunătățită.

Repet, călător curios și imparțial, eu nu mă ocup de politică; dar nu mă pot opri să gândesc că, dacă eram german, nu aș fi văzut fără o nemulțumire profundă tunarii și vameșii ruși stăpâni ai gurii acestui fluviu, care își are izvorul în bazinul de marmură al grădinii Fürstemberg.

Malul drept al Dunării a fost dintotdeauna teatrul unor evenimente importante. Aproape toate orașele au fost cucerite și recucerite de ruși, de turci și de maghiari³⁶; de curând malurile fluviului au fost însângerate de luptele frecvente. Urcând pe Dunăre, primul oraș întâlnit este Ismail³⁷, care domină gurile Dunării și

³¹ Eroare, Sulina nu a intrat în componența Basarabiei.

³² Localitate neidentificată. Fals, teritoriile bulgărești nu s-au întins niciodată până în dreptul Deltei Dunării.

³³ Vase (ambarcațiuni) cu fundul plat, folosite la transportul mărfurilor, încărcarea și descărcarea navelor, pescuit.

³⁴ *Féodorof*; Pavel Ivanovici Feodorov, guvernator civil (1834–1836), apoi guvernator militar (1836–1854) al Basarabiei.

³⁵ Referire la Convenția de la Sankt Petersburg dintre Rusia și Austria, intitulată *Actul de navigațiune pe Dunăre*, prin care se institua libertatea de navigație între Dunăre și mare pentru toate pavilioanele țărilor în stare de pace cu Rusia.

³⁶ *Madgyars*; referire la perioada medievală.

³⁷ *Ismailof*, astăzi oraș în Ucraina, port pe brațul Chilia.

p. 320 care a fost cucerit // de crudul Suvorov³⁸ în 22 decembrie 1790. Mai sus, pe malul drept, Turcia are trei mici cetăți la Isaccea³⁹, Tulcea⁴⁰ și Măcin⁴¹, veritabile forturi luate și reluate în ultima campanie.

După Galați, care domină cursul fluviului, sunt situate Brăila⁴², Hârșova⁴³ și Cernavodă. Câteva leghe parcurse de la Constanța până la acest din urmă oraș m-au făcut să evit ocolul enorm pe care tocmai l-am descris. Am străbătut traseul cu poșta, într-o enormă cutie rulantă cocoțată pe două roți gigantești, condusă zgomotos și rapid de un îndemânatic și elegant surugiu.

Biciul surugiului bulgar este *tchiko*, unic și redutabil instrument pe care l-am întâlnit în estul Europei de la Tisa⁴⁴ până la Neva, de la Pesta la Sankt Petersburg. *Tchiko*, cu un mâner destul de scurt, se termină cu o curea nemăsurat de lungă, al cărui sfîchi este împletit cu grijă și împărțit în numeroase șuvițe, fiecare dintre ele având o bilă mică de plumb prinsă în capăt. Această armă, cu totul nouă, mînuită cu adresă, este la fel de teribilă ca *lasso*-ul mexican. Un cavaler lansat în galop poate înfășura cu o lovitură de *tchiko* un dușman sau calul acestuia și îl poate doborî fără greutate. Am văzut, pe drumul spre Moscova, un mujic lovind în galop, cu o lovitură de bici aproape asemănător, o biată vrabie care cânta pe acoperișul de paie al casei poștei.

Cernavodă nu este decât un cătun de douăzeci de case, unde trăiesc câțiva turci mizerabili, serviți de bulgari încă și mai mizerabili. Ierburi mari uscate, câteva p. 321 boschete de salcie firavă și vineție compun peisajul. Viața pare // a fi înțepenit aici și chiar păsăretul este reprezentat de berze grave, imobile într-un picior, în înaltul unui acoperiș.

Dar aspectele sălbatice și majestuoase ale Dunării m-au făcut să uit repede sărăcia, urâtenia locuitorilor umani.

Ajung la Cernavodă: merg la Dunăre. Mi se pare că revăd după mult timp un vechi prieten uitat, rămas în amintirile din tinerețe, mai firav, căruia adesea am convenit să-i vorbesc, fără să-l fi reîntâlnit vreodată. Iată deci acest fluviu uriaș, cel mai mare al Europei, care izvorăște din munții Württembergului⁴⁵ și care se grăbește spre Euxin⁴⁶, care traversează simultan Bavaria, Austria, Ungaria, Turcia, merge de-a lungul principatelor și se pierde în valurile Mării Negre, sub tunurile rușilor.

Priviți izvorul și vărsarea acestui fluviu majestuos și veți înțelege că a fost sortit de natură să servească drept legătură între Orient și Occident. El este, sau cel puțin, va fi în curând marea arteră a civilizației moderne, revenind astăzi spre punctul său de plecare.

³⁸ *Souvarof*: Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus care a cucerit cetatea Ismail de la turci, în timpul războiului ruso-austro-turc dintre 1787–1792.

³⁹ *Isatcha*, oraș, jud. Tulcea.

⁴⁰ *Toulitcha*.

⁴¹ *Matchin*, oraș, jud. Tulcea.

⁴² *Ibraïla*.

⁴³ *Hirsova*, oraș, jud. Constanța.

⁴⁴ *Theiss*.

⁴⁵ Regiune istorică în sud-vestul Germaniei.

⁴⁶ Pontus Euxinus, denumirea antică a Mării Negre.

Văzusem Dunărea la Viena și apele sale apatice nu avuseseră voce pentru urechile mele. O revăzusem la Budapesta și Ungaria părea a-i fi imprimat deja un caracter mai sălbatic, o atitudine mai mândră. Dar aici Dunărea era într-adevăr frumoasă, cu malurile nesfârșite acoperite cu păduri și munți, cu sinuozități bruște desenând în fiecare moment imagini noi. Trebuia să se petreacă, se vor petrece, evident, lucruri mari pe aceste maluri. Cadrul este prea vast pentru cele mici. // Mă p. 322 gândesc în acest moment la Rin și compar cele două fluvii: Rinul, cu decorurile sale de operă, ar face alături de acest gigant al Europei o figură tristă.

Aici, Dunărea este frontiera Bulgariei, pe care o separă de Țara Românească. Între aceste două provincii cursul fluviului se împarte natural în trei regiuni: Dunărea de Sus, de la Orșova⁴⁷ la Vidin⁴⁸; Dunărea de Mijloc, de la Vidin la Rusciuc⁴⁹ și Silistra⁵⁰; în sfârșit, Dunărea de Jos, de la acest din urmă oraș până la mare. Înainte de a ajunge la Orșova, cursul Dunării este închis într-un canal strâmt, ale cărui maluri sunt foarte abrupte. Iuțeala curentului este de o leghe și jumătate pe oră; vapoarele nu pot urca decât remorcate; chiar vasele cu aburi trec cu dificultate. Câteodată o parte a cursului este obstrucționată de cataracte veritabile: stânci enorme urcă la suprafața apei, pretutindeni se zăresc turbioane și stânci sub nivelul apei. Drumul // care face legătura, pe de o parte, între Serbia și Bulgaria, pe p. 323 de alta, între Ungaria și Țara Românească, este tăiat în stâncă pe cele două maluri. Cel de pe țărmul bulgar a fost construit în scări de împăratul Traian, cum atestă o inscripție ce există încă în piatră⁵¹. La ieșirea din acest defileu, fluviul se liniștește și se lărgește. În acest loc formează o insulă, pe care se ridică fortăreața Orșova. La cinci leghe mai jos, vis-à-vis de târgul românesc Cerneți⁵², se văd ruinele marelui pod al lui Traian⁵³, ai cărui piloni și cinci arcade, care mai există, atestă îndrăzneala și soliditatea.

Și mai departe se găsesc vârtejuri și cataracte care stânjenesc navigația la urcare, fără a fi totdeauna interceptate. Acolo sunt Vidinul și Nicopole⁵⁴. Ceva mai jos este Sviștov⁵⁵, apoi Rusciuc, plasat ca un luptător în fața Giurgiului⁵⁶; apoi Turtucaia⁵⁷, așezată pe panta unei coline; în sfârșit, Silistra, celebră prin recenta și admirabila sa apărare. [...] //

Aici începe Dunărea de Jos, căreia i-am schițat deja cursul. Lărgimea fluviului- p. 324 rege crește, viteza scade și el se întinde pe terenuri mlăștinoase imense, impracticabile.

La Cernavodă, unde am văzut Dunărea atât de schimbată ca proporții și caracter, am stabilit cu un ghid prețul pentru o excursie de câteva zile în principatele Moldova și Țara Românească⁵⁸. Nu voiam să fi avut în fața mea

⁴⁷ Orschova, oraș, jud. Mehedinți.

⁴⁸ Viddin, astăzi oraș în Bulgaria.

⁴⁹ Roustchouk; azi Ruse, oraș în Bulgaria.

⁵⁰ Silistria, oraș în Bulgaria.

⁵¹ Inscripția este cunoscută sub numele de *Tabula Traiana*.

⁵² Tchernetz, sat, com. Șimian, jud. Mehedinți.

⁵³ Construit de arhitectul roman Apolodor din Damasc (c. 60–125).

⁵⁴ Nikopoli, oraș în Bulgaria.

⁵⁵ Sistova, oraș în Bulgaria.

⁵⁶ Giurgevo.

⁵⁷ Tourtoukaï, astăzi Tutrakan, oraș în Bulgaria.

⁵⁸ *Les Principautés Moldo-Valaques*.

vechea Dacie fără a fi pus cel puțin piciorul în ea. Am calculat timpul care îmi rămânea înainte de plecarea vaporului <companiei> Lloyd și am trecut fluviul la Cernavodă, îndreptându-mă spre București.

Pun piciorul în Țara Românească și, trebuie să o spun, prima mea impresie nu este favorabilă.

În jurul meu se întinde stepa dezolantă, monotonă, cu tufe joase de mărăcini îndoite de vânt. Totuși, la o mai bună cercetare, am găsit într-un loc o căsuță românească încântătoare. Oare contrastul era cel care m-a făcut să o găsesc atât de plăcută? În spatele casei, un gard de mărăcini înconjură un lan de porumb și păsări de curte animau peisajul, atât de trist cu câțiva pași înainte. Femeia cumsecade care albea rufele la pârau, aproape de poarta sa, mi-a oferit o plăcintă cu usturoi și praz, care nu a putut trece drept prăjitură delicată, dar care mi-a amintit de tarteles cu praz din Picardia.

p. 325 De la primul pas făcut în câmpiile românești vă veți simți în țară latină. Țăranii vorbesc latina, latina lui Molière⁵⁹ sau vulgară⁶⁰, // dacă vreți, și totuși latina. Locuitorii Moldovei și ai Țării Românești sunt români, deci fii ai marii familii latine. Acest surugiu care își călărește fără șa calul sălbatic, acest păstor robust îmi amintesc de fiii energici ai Daciei,

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Costumele, blana de oaie aruncată pe umerii lor, pantalonii ușori care se leagă pe gleznă cu sfoară și sfârșesc în sandale de piele tăbăcită, așa sunt îmbrăcați prizonierii sculptați în marmură pe spirala coloanei lui Traian⁶¹.

Unică țară ai cărei locuitori, la șase sute de leghe de Franța, vorbesc o limbă ce amintește urechilor noastre dulcele dialect al Languedocului⁶²; care se numesc ei înșiși romani sau români și care își numesc țara un pământ roman, Țara Românească⁶³. Suntem deci aici în plină rasă latină și, totuși, la nord, la sud, la est, la vest sunt așezate națiuni slave, grecești sau otomane. Urmare inevitabilă a acestei înrudiri de origine și de limbă, Franța este aici iubită ca o soră. Și cu toate acestea, ce nu s-a întreprins pentru a face să dispară această simpatie? Un arhiepiscop al Moldovei⁶⁴ a mers, în secolul al XV-lea, până la a interzice caracterele latine pentru a consolida mai bine schisma.

Se cunoaște istoria strămoșilor românilor de astăzi.

p. 326 A fost, în regiunea situată în nordul Dunării, un numeros și puternic trib de sciți, numiți daci. Sub August⁶⁵ și sub Domițian⁶⁶ ei au rezistat foarte bine armatelor romane. A fost o probă aspră care a făcut elogiul unui popor. // Doar

⁵⁹ Pseudonimul lui Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673), dramaturg francez; una dintre caracteristicile operei sale este folosirea vorbirii populare.

⁶⁰ *De cuisine*.

⁶¹ Monument aflat în Forul lui Traian, având o înălțime de 29,78 m, ridicat în 113 pentru a aminti victoria împotriva dacilor.

⁶² Languedoc-Roussillon este una dintre cele 26 de regiuni ale Franței, având centrul la Montpellier.

⁶³ *Tsara roumaniasca*.

⁶⁴ Legendă, apărută după Conciliul de la Florența (1439), preluată și de Dimitrie Cantemir.

⁶⁵ Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus, primul împărat roman (27 î.Hr.–14 d.Hr.)

⁶⁶ Titus Flavius Domitianus, împărat roman (81–96 d.Hr.)

numizii și părții avuseseră un timp această onoare. Domițian îi atacase personal și Domițian fusese învins. Împăratul roman a trebuit să scadă orgoliul Cetății în fața acestei înfrângerii. El a consimțit să plătească tribut.

Dar acest lucru era rar și nu putea dura. Nu trebuia dat lumii, timp îndelungat, un exemplu periculos. Traian, în anul 102, a refuzat tributul. Firesc, dacii invadează și jefuiesc teritoriul imperial. Traian a mers la ei și Traian i-a bătut. Dar el nu i-a supus din prima încercare. A trebuit ca acest aspru împărat, care mersese desculț cât timp fusese în fruntea armatelor sale, să ierneze pe malurile Dunării și să construiască, prin Apolodor din Damasc, una dintre acele fortificații colosale care sfidează secolele și ale căror vestigii imense sunt vizibile încă astăzi, valul lui Traian, *vallum Traiani*.

Septimius Sever⁶⁷ a desăvârșit această cucerire și Dacia a fost o colonie romană.

Principatele au devenit, în lumea modernă, locul natural de trecere al invaziilor, teatrul luptei dintre nord și sud.

În fond, problema independenței și a naționalității pusă separat, principatele nu au avut decât de câștigat câte ceva la presiunea Rusiei. Situate între două imperii absolute, Țara Românească și Moldova au câștigat prin rivalitatea vecinilor un fel de guvern reprezentativ, scutiri de taxe electorale, municipale, ale școlilor primare. Totul nu este decât un germen, doar o doresc, dar este deja ceva. Condiția românilor nu s-a ridicat prea mult deasupra aceleia a // raialelor turcești și a șerbilor p. 327 din Rusia. Principiile administrației moderne, organizarea justiției după modelul francez sunt pentru principate binefaceri ale protectoratului rusesc.

La fiecare invazie a Rusiei, procedeele dominatorului se îndulcesc. Dacă, în ultima campanie, generalul Gorceakov⁶⁸ a trebuit, pentru a face să trăiască o armată considerabilă, să strivească și să sleiască țăranul, nu mai suntem în timpul în care un general rus, prevenit că boierii nu mai aveau boi pentru a-i asigura transporturile, răspundea: – Ei bine, să fie înhămați boierii!

Privite în ansamblu, cele două principate danubiene nu sunt decât o parte a acestui imens bazin care, la poalele Carpaților, se întinde spre sud-est de-a lungul Prutului⁶⁹, această frontieră diplomatică, al Siretului⁷⁰, al Oltului⁷¹ și al altor cursuri de apă de mai mică importanță, pentru a forma, în sfârșit, această câmpie uriașă care se termină pe malul stâng al Dunării.

Cu cât înaintez în țară și mă îndepărtez de mlaștinile dezolante ale Dunării, cu atât bogăția acestor ținuturi îmi apare în desfășurarea ei neașteptată. Există atât de multe vite în principate și ele cresc cu atât de puțină cheltuială pe excelențele pajiști naturale ale țării, că exportul cărnii afumate sau sărate constituie aici o ramură importantă de comerț.

Un coș (de fum) de uzină mi-a atras privirea la câteva sute de metri de un mic cătun. M-am informat, era sala de înjunghiere engleză pentru tăierea și sărarea porcilor.

⁶⁷ Lucius Septimius Severus, împărat roman (193–211).

⁶⁸ *Gortschakoff*, Mihail Dmitrievici Gorceakov (1795–1861), cneaz, general rus comandant al trupelor ruse din Principate (1853–1854), apoi generalisim în războiul Crimeii.

⁶⁹ *Pruth*.

⁷⁰ *Séreth*.

⁷¹ *Aluta*.

Câte resurse în aceste ținuturi, dacă activitatea occidentală a schimbat aici
p. 328 nepăsarea locuitorilor! Așteptând, totul este, în acest loc, // abandonat hazardului, lăsat la voia întâmplării și forțelor individuale. Se simte în toate detaliile neputința administrației.

Am vrut, de exemplu, să mi se spună ce este un drum în Țara Românească. Pentru ce drumul este aici și nu în altă parte? Alegerea este lăsată la bunul plac al surugiuului⁷². Și dacă se parcurge de mai multe ori același traseu, sunt nouă <oameni> care pariază contra unuia că nu se va mai trece prin aceleași locuri. Când se taie de-a curmezișul o pajiște și vehiculul pe roți face să se ridice sute de bivoli care rumegau grav și care se trântesc alături, aruncând priviri teribile spre cai; când se trece liniștit prin mijlocul unui lan de porumb sau printr-un crâng tânăr. Nu există decât poduri și înălțimi obligatorii. Și vă las să vă închipuiți cum sunt ele întreținute.

Aceste drumuri ale Dunării sunt parcurse în toate sensurile de populația cea mai pestriță ce poate fi văzută în Europa. Austrieci gravi și tacticoși, îmbrăcați în costume strâmte, mirosind a birou de la o leghe; englezi mândri și inflexibili; ruși acoperiți cu blănuri de oaie sau îmbrăcați în costumul temut de ofițer în călătorie; evrei polonezi și negustori; români cu căciulile lor de blană asemănătoare cușmelor sălbatice ale vechilor daci; bulgari pe jumătate dezbrăcați, iată ce puteți întâlni în toate porturile, pe toate vapoarele, pe drumurile interne, în târguri.

Frumoase și bogate ținuturi, dacă Dunărea, care le fertilizează, nu ar aduce în același timp bogăția și moartea. Frigurile de baltă (malaria) sunt înspăimântătoare pe toată valea fluviului. O armată pierde aici mai mulți oameni din cauza Dunării,
p. 329 decât din cauza gloanțelor și a ghiulelelor. Și nu este // remediu pentru această boală care pune stăpânire pe străin: el trebuie să plece sau să moară.

Acesta este spectacolul pe care-l prezintă Țara Românească. De la Dunăre la București⁷³.

București, orașul cu trei sute de clopotnițe, este tipul cel mai complet al acestui amestec nemaiauzit de civilizații diverse, care este caracteristica generală a principatelor. Am văzut de departe minaretele elegante ale unui oraș turcesc: am coborât din vehiculul pe roți și am găsit, pentru a mă duce la hotel, o birjă cu număr sau un *mylord*, al cărei vizitiu îndemânatic vorbește franțuzește. I-am spus să mă conducă la un hotel confortabil: pretenție ridicolă și curând redusă la adevărata valoare. Voinicul meu oprește la poarta unui han⁷⁴, unde, drept pat, mi se oferă un covor uzat, murdar și, vai! mult prea locuit.

Populația oferă același talmeș-balmeș. Vedeți trecând în această cabrioletă (*tilbury*) elegantă pe acest filfizon cu mănuși galbene, cu lornionul la ochiul //
p. 330 stâng. Am întâlnit, cu siguranță, această figură pe Champs-Élysée și la Operă, cu fes oriental pe cap și încadrat în redingota cu guler drept. Dar iată, trecând grav, un boier dintr-o bucată, cu caftan amplu și bogat, cu pantaloni largi, cu brâu de cașmir; capul venerabil și bărbos îi este acoperit cu *kalpak* de astrahan.

⁷² *Souroudjou*.

⁷³ *Bucharest*.

⁷⁴ *Kani*.

Numai jupânul⁷⁵, acesta este numele poporului de jos, conservă cu obstinație vechiul costum românesc. Pentru el, costumul negru, pălăria ca un burlan de sobă, pantalonii strânși nu pot acoperi decât un străin și, dintre toți străinii, cel mai de disprețuit în ochii săi, un neamț.

Oraș de 90 000 de locuitori, oraș de lux și de plăceri, Bucureștiul își merită numele românesc; *Boukour* înseamnă bucurie (*joie*). Ca Neapole, alt oraș de plăceri, el este așezat alături de un vulcan. Cutremurele de pământ sunt dese aici; prin urmare, nu se construiesc, în general, decât case cu un singur etaj. În mahalale⁷⁶ fiecare casă are stăpânul său.

Climatul este agreabil aici vara, dar, vreme de cinci luni este aspru și uneori groaznic. Când suflă vântul rusesc, crivățul⁷⁷, care bate din nord-est, termometrul arată 25 de grade sub zero. Cinci sau șase picioare de zăpadă acoperă drumurile și sania înlocuiește celelalte vehicule. Nu mai este Orientul, este Siberia!

Monumentele Bucureștiului amintesc de amestecul populației sale pestrițe.

Biserica Sf. Gheorghe⁷⁸, principala biserică a orașului, nu are stil. Picturile și arabescurile interioare, // singurele detalii originale pe care le poate oferi, au p. 331 dispărut sub stratul groaznic de var, resursă supremă a arhitecților germani. Înăuntru, singur, balustrada pridvorului dă idee despre eleganța originală a acestui edificiu bizantin atât de des pustiit și care, în 1854, servea de spital și de ambulanță armatei ruse.

Este interesant să studiezi populația inițială a Bucureștiului, fondul chiar al vechiului neam roman. Se găsesc aici calități intelectuale de prim ordin, o eleganță naturală, o abundență de idei și imagini care te fac să te gândești la Italia; dar se simte sub toate acestea resemnarea unui popor multă vreme strivit, istovit, oprimat. Există, de exemplu, puține țări, vorbesc de cele mai puțin libere din Europa, unde poate înflori o instituție ca aceea a vorniciei⁷⁹.

Știți ce este Vornicia? Este la București întruparea civilizației care se naște, cu justiția sa promptă și puțin scrupuloasă. Aici se ține prăvălia bunului-plac și a loviturilor de baston.

Exemplu. Vizitiul propriu v-a răsturnat puțin într-una dintre aceste grămezi enorme de noroi lichid, adunate cu o grijă paternă pe străzile din București. Îl duceți la Vornicie. Aici primește douăzeci de lovituri de baston și vă retrageți satisfăcuți unul de celălalt. Bucătarul vă arde friptura și nu-i iese sosul, îl trimiteți cu o mică scrisoare de recomandare la Vornicie. El revine mai abil decât Carême⁸⁰. O patrulă de poliție întâlnește un paznic de noapte⁸¹ adormit de-a lungul unei

⁷⁵ *Joupoun*.

⁷⁶ *Mahala!cs*.

⁷⁷ *Krivatz*.

⁷⁸ Este vorba de biserica Sf. Gheorghe-Nou, închinată Sf. Mormânt, a cărei construcție a început în 1670, a fost reluată în 1693 sub Constantin Brâncoveanu și a fost târnosită în 1707. Până în 1863, la secularizarea averilor mănăstirești, a fost centrul administrativ al averilor Sf. Mormânt din țară.

⁷⁹ *Vornichie*.

⁸⁰ Marie-Antoine Carême (1784–1833), cunoscut în epocă drept „rege al bucătarilor, bucătar al regilor”.

⁸¹ *Tchiné-acolo*. Este, evident, o transcriere a întrebării paznicului: „cine e acolo?”.

borne: este trezit cu lovituri de baston, fără prejudicierea rației legale care îl așteaptă la Vornicie. //

p. 332 Ați înțeles dinainte că această civilizație, a cărei bâta este alfa și omega, este o infiltrare rusească.

Acest oraș este, în fond, vesel și simpatic: locuitorii sunt spirituali și buni. Climatul este vătămător, dar plin de inexplicabile atracții.

Urmați-mă pe una dintre aceste străzi pitorești, mărginite de case vopsite.

Sub această streășină în ruină, de-a lungul pereților tencuiți cu var, a căror albeață caldă se detașează atât de bine în tablourile lui Décamps⁸² al nostru, un vânzător de pepeni de apă s-a așezat în mijlocul unei adevărate coline de pepeni. Acest fruct delicios și tovarășul său, castravetele, sunt complicii Dunării în opera devastatoare de depopulare. O armată care, după un marș anevoios, sub cerul de foc, găsește la îndemână aceste fructe ucigătoare, este o armată decimată.

Trebuie, neîndoindu-se, să existe vreo calitate extraordinară în aceste ape, în aceste câmpuri, în acești munți; trebuie ca solul ținuturilor udate de Dunărea de Jos să fie atrăgător mai presus de orice, ca să vedeți o mulțime de străini stabilindu-se pentru totdeauna în principate.

Este oare farmecul obiceiurilor ceea ce îi reține? este viața acestei aristocrații spirituale, elegante, voluptuoase? Nu știu, dar puțini dintre cei care au venit în Țara Românească sau în Moldova rezistă acestei seducții. Ei rămân acolo, ei vor să moară acolo.

Un englez, căruia i-am cerut motivația acestei preferințe, mi-a răspuns cu un proverb românesc: *Dembovitza appa doulte, tzine bea nou se mai doulte. //*

p. 333 „Dâmbovița (este râul care curge la București) poartă ape dulci; oricine le bea nu mai poate pleca.”

De fapt, aristocrația românească este ospitalieră prin excelență și sociabilă în cel mai înalt grad. Francezul, mai ales, este primit cu un fel de admirație entuziastă. Limba noastră este limba tuturor oamenilor de lume; veți căuta multă vreme înainte de a găsi într-o bibliotecă alte cărți decât cărți franțuzești.

Un salon din București dă o imagine a situației intermediare a principatului între cele două civilizații, a Orientului și a Occidentului. Aici, costumul negru stă lângă magnificul costum al vreunui boier român demodat; pălăria doamnei Herbault, rochia Alexandrinei se etalează alături de feregea; aventurierul neamț, grec sau polonez are alături pe armeanul bogat, pe care adesea îl jupoaie. Acest amestec, care se regăsește în mai mare măsură în stradă, unde se contopesc evreii, tătarii, țigani, rușii, europenii, constituie la București un fel de originalitate prezentă cotidian.

Curând, mulțumită progreselor civilizației, gazul, costumul negru, asfaltul vor invada totul și Bucureștiul se va ridica la înălțimea Brives-la-Gaillarde-ului sau a Carpentras-ului⁸³.

Dar trebuie să părăsesc această țară atrăgătoare; vaporul <companiei> Lloyd nu m-ar aștepta. Mă îndrept spre biroul diligenței; veți vedea că folosesc acest cuvânt, nu altul, pentru că vehiculul meu nu are nume.

⁸² Alexandre-Gabriel Décamps (1803–1860), pictor francez.

⁸³ Orașe în Franța.

Suntem la sfârșitul verii, tot drumul meu va traversa câmpuri și sate, cu puține excepții, // printr-un praf fin și pătrunzător, care orbește și sufocă. Ei bine, p. 334 iarna, acest praf, alcătuit din particule de pământ uscat, se transformă într-un măr negru, lipicios, urât mirositor. Și să vă mai mirați de insalubritatea acestei țări!

Un car titanesc, o *araba* care trebuie că seamănă *plastrum*-ului timpurilor antice, carului condus de Nausica⁸⁴, are înhămați opt cai; cred că vom pleca, dar iată și alți cai care, sosind, sunt plasați în urma primilor; și iată, doisprezece, șaisprezece, optsprezece în sfârșit. Optsprezece cai, e magnific! Așa vom merge mai repede? Sărmanii cai, au coaste care străpung înfiorător o piele mult prea încercată de sfichiurile biciului; sunt mici și slăbuți.

Dar surugiul s-a avântat în șa. Acești cai mici, plâpânzi, își scutură urechile la sunetul unei teribile lovituri de bici; se pun în mișcare, trag, zboară. În realitate, nu mi-e teamă decât să nu ajungă doar ei, după ce ar fi uitat vehiculul și conținutul lui în vreunul dintre șanțurile uriașe ale drumului.

Dar nu, m'cul meu vizitiu român mi-a aruncat o privire liniștitoare: se vede că voinicul este sigur de el. În cămașa sa ordinară, cu mâneci largi, strânsă în talie cu un brâu de piele cu ornamente aurite, cu cizmele cu apărători bordate cu roșu și albastru, culorile naționale ale principatelor Moldova și Țara Românească, cu pălăria cu boruri largi, garnisite cu panglică fluturând, el pare demonul vitezei. Aruncă în vânt, pentru a-și atâța mai mult atelajul îndrăcit, sunete subțiri și melancolice, al căror efect se armonizează admirabil cu aceste vaste câmpuri uniforme. //

Ajungem la un popas. Văd o grindă lungă transversală, în echilibru pe o altă p. 335 orizontală și având la una dintre extremități, agățată cu un cablu, o piatră cioplită. La celălalt capăt este o jumătate de butoi. Aceasta este o fântână și în jurul fântânii se ridică, dar se ridică foarte puțin, câteva colibe de pământ și paie, a căror treime, dacă nu mai mult, este ascunsă sub pământ și al căror acoperiș este acoperit cu stuf. Este un sat.

Satul, din moment ce sat este, este în rumoare. Pare că este o sărbătoare aici. Fete tinere înaintază cu un aer curios și binevoitor spre vehiculul meu. Sunt îmbrăcate cu cămăși cu mâneci largi, peste care e pusă o tunică strâmtă de lână roșie. Părul bogat, negru ca pana corbului, este împletit și împodobit doar cu un fel de voal de mătase bej. Fetele sunt frumoase, înalte, cu figură inteligentă; dar au obiceiul deplorabil de a folosi farduri, pe care le întind într-un strat incredibil pe față.

Băieții poartă un pantalon scurt bufant, din pânză, o vestă scurtă de postav, bordată în culori strălucitoare.

Aud o muzică pătrunzătoare și melancolică: este orchestra sărbătorii. Se dansează sau se va dansa. Instrumentul favorit este *cobza*, un fel de mandolină pe care muzicanții o răzuiește, acesta este cuvântul, cu o pană subțiată și ale cărei sunete monotone par a fi acompaniamentul obligatoriu al întregii plăceri.

Revenit pe malurile Dunării, am urcat pe puntea vasului austriac. Era bun-ramasul de la Orient și intrarea în Europa.

Bogat și nefericit Orient, pământ jalnic și predestinat în același timp!

⁸⁴ Personaj legendar, fiica regelui Alcinos; l-a salvat pe Ulise și l-a dus la palatul tatălui ei.

STEFAN DIETRICH

Medicul militar Stefan Dietrich s-a aflat la București în perioada ocupației austriece a principatelor române, survenită ca urmare a declanșării războiului Crimeii. Comandant al unui spital de campanie, căpitanul Stefan Dietrich a redactat, la cererea unui ofițer de rang superior, al cărui nume nu este din păcate menționat, un raport ce cuprindea părerea sa asupra situației Bucureștiului, în particular, și a Țării Românești, în general. Ca și rapoartele redactate de agentul secret Flavius, de Alfons von Wimpffen sau Stokera (prezente, de asemenea, în paginile acestui volum), cel al lui Stefan Dietrich, mult mai puțin interesant din punctul de vedere al evaluărilor politice, se păstrează în Arhiva Ministerului Poliției de la Viena. La noi raportul a fost publicat de același Mihail Popescu sub titlul *Descrierea orașului București făcută de căpitanul austriac Stefan Dietrich în anul 1855*, în „Bucureștii Vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice «Bucureștii Vechi» anii I–IV, 1930–1934 (apărut în 1935), p. 87–97.1935. Conform scurtei introduceri, redactată de către primul editor, Dietrich făcea parte din rândul acelor ofițeri cărora li s-a cerut să dea o formă scrisă experiențelor trăite în timpul ocupației, pentru a se putea pregăti o eventuală anexare a Țării Românești și Moldovei la Imperiul Habsburgic. În afara datei redactării (12 decembrie 1855), a funcției ocupate de Dietrich și a contextului în care a redactat scurtele sale impresii, Mihail Popescu nu a furnizat și alte date biografice.

Sărac în aspecte politice, raportul lui Stefan Dietrich furnizează însă informații interesante despre viața cotidiană a locuitorilor și a trupelor de ocupație din București. Nu lipsesc descrierile și părerile critice asupra modului în care arăta orașul, dar nici aspecte precum petrecerile, moravurile, aprovizionarea cu alimente și apă, viața artistică și culturală. Vorbitor al limbii franceze, căpitanul austriac a observat influența directă și indirectă a Franței asupra principatelor dunărene. Deosebit de interesant este paragraful dedicat relațiilor armatei austriece cu cea otomană, precum și cu miliția Țării Românești. Capitala și întreg principatul îi apăreau lui Dietrich ca fiind lipsite de strălucire, dar cu un deosebit potențial de transformare, fapt posibil (evident, în opinia autorului) doar prin încorporarea în Imperiul Habsburgic.

În absența unei variante originale a raportului lui Stefan Dietrich, ne-am limitat la preluarea variantei lui Mihail Popescu, la traducerea expresiilor germane lăsate existente și la adaptarea textului conform cerințelor ortografice actuale. Am intervenit, de asemenea, acolo unde fraza era neclară din cauza sintaxei.

Cunoscut nemijlocit istoriografiei românești datorită lui Mihail Popescu, raportul întocmit de Stefan Dietrich în 1855 a servit ca sursă pentru o serie de lucrări, precum: Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459–1862)*, București, 1963; Florian Georgescu, Alexandru Cebuc, Petre Daiche, *Probleme edilitare bucureștene*, București, 1966; Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Sport-Turism, 1979; Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeii și epocii Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, an III, nr. 2, 2000, p. 4–5; Adrian Silvan Ionescu, *Moda românească 1790–1850. Între Stambul și Paris*, București, Editura Maiko, 2001; Adrian Majuru, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, București, Compania, 2005.

STEFAN DIETRICH

Raportul căpitanului Stefan Dietrich¹

1855

Excelență,

Scrisoarea Excelenței Voastre de la 10 octombrie a. c. m-a încurajat și mi-a mărit zelul, pentru dezlegarea unei probleme care aici prezintă greutatea mai mari ca în altă parte. Bunăvoința Excelenței voastre mă îmbărbătează. Cel mai puternic impuls este datoria și onoarea tuturor speranțelor mele, spre care se îndreaptă sufletul meu, cu toate că acum, la începutul iernii vieții mele, nu pot să înflorească pentru mine decât flori de gheață, cari se topesc sub ultima suflare caldă. <Urmare a> prea stimatei dorințe a Excelenței Voastre, cu plecăciune mă grăbesc să fac cunoscut o schiță a Bucureștiului, asupra căruia deși, numai după o scurtă ședere aici, pot totuși să dau la lumină câteva adevăruri.

Îngrămădirea de clădiri din centru, periferiile neîngrijite, grădini<le> necultivate și curțile murdare, fac ca orașul București, care-i destul de întins, să nu fie deloc frumos. Mulțimea bisericilor, mănăstirilor, palatelor și a caselor nu folosește la nimic, căci ordinea lipsește complet și bunul cu răul se amestecă în cel mai deplin contrast. Din cauza unui foc întâmplat cu câțiva ani mai înainte², o parte din oraș zace încă în ruine, cu pivnițe ce se deschid ca adevărate prăpăstii în cele mai frecventate străzi! Un râu întortocheat și destul de mare³ își rostogolește valurile tulburi prin oraș și apa lui servește ca articol de vânzare, la băut și gătit, cu toate că în el se scurg și canalele. Malurile lui dezgustătoare sunt legate prin podețe sărăcicioase de lemn. Orașul constă dintr-un adevărat labirint de străzi strâmbe, strâmte, foarte murdare și adesea foarte lungi. În cea mai elegantă parte a orașului străzile sunt foarte rău pavate, iar în ceea ce privește pe cele de la periferie nici vorbă de asemenea minuni. Pe aceste străzi mișună neîncetat și fără nici o regulă nenumărate căruțe, care se ciocnesc una de alta, închid circulația, amenințând la fiecare pas pe trecători cu călcarea sau strivirea. Ici și colo doar, pentru apărarea pietonilor se află trotuare pavate cu pietre necioplite, care din pricina acoperișurilor fără streșini zac în apa ce se scurge, făcându-le impracticabile. Mulțimea turnurilor strălucitoare ale bisericilor, văzute din depărtare, face să te aștepți la ceva poetic, cu atât mai mult cu cât românii numesc cu mândrie Bucureștiul „Micul Paris”⁴. Slabă sentință după dezamăgirea unei priviri mai de aproape. Străinul dintr-o țară civilizată preferă sătucul modest din ordonata lui patrie, orașului cu bogății îngrămădite fără rost. Într-adevăr sunt foarte multe palate ale boierilor mari, încărcate de străluciri orientale și eleganță occidentală; scările, chiar și holurile,

¹ Text preluat după Mihail Popescu, *Descrierea orașului București făcută de căpitanul austriac Stefan Dietrich în anul 1855*, în „Bucureștii Vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice «Bucureștii Vechi»”, anii I–IV, 1930–1934 (apărut în 1935), p. 87–97.1935.

² „Focul din 1847” (n.n., M. Popescu).

³ Dâmbovița.

⁴ *Klein Paris*.

sunt tapetate cu covoare dintre cele mai scumpe, împodobite cu oglinzi aurite, cu statui de bronz și chiar cu tablouri rare.

În clinchete de zurgălăi trec neîntrerupt la plimbare cele mai scumpe echipaje și calești, tapetate cu catifea roșie, purtând lumea elegantă, îmbrăcată după ultima modă pariziană. La baluri, doamnele strălucesc îmbrăcate în catifele și mătăsuri și împodobite cu diamante; totuși această eleganță și strălucire nu poate ascunde fizionomia țigănească⁵ a orașului București, deoarece palatul și coliba stau alături.

Vara, căldura este aproape de nesuportat, până la 42° în cameră ziua, 25° noaptea, încât nu poți dormi. Pe străzi praful trece de gleznă iar vârtejurile stârnite de turme<le de vite> și cai fac aerul sufocant. Acesta și deasa schimbare de temperatură fac să se ivească cele mai rele boli, mai ales tifosul și frigurile, la care contribuie și apa rea de băut și necurătenia orașului. Primăvară aici nu există, căci căldura vine repede; în schimb, ca despăgubire, toamna neobișnuit de lungă este anotimpul cel mai frumos, căci nici chiar Italia nu poate procura zile mai curate și mai dulci, nopți mai luminoase și mai plăcute ca aici, în acest anotimp. Iarna, când de obicei plouă cu lunile, străzile se transformă în râuri smârcoase, care la marginile orașului formează mlaștini atât de periculoase și adânci încât se pot chiar îneca <și> oameni și cai. Anul acesta din fericire a căzut foarte multă zăpadă, lucru mai plăcut pietonilor, dându-le prilejul de a patina.

În genere, țara, limba, caracterul și statura românilor au foarte mare asemănare cu Italia și locuitorii săi.

În timpul nopții orașul este luminat mizerabil, în schimb e bine păzit. El e asigurat cu numeroși gardiști cari sunt pe toate străzile și la toate răspântiile, cercetând pe toți trecătorii fără deosebire⁶. Spargerii și hoții, ca și scandaluri mari, sunt foarte rare; caracterul poporului este liniștit, modest și binevoitor, cu toate că românii, în genere, nu au simpatie pentru nemți.

Românul este foarte abil și avid de cultură, sunt aici chiar țigani care vorbesc cu ușurința limbii materne între 4 și 6 limbi străine.

Au rămas impregnate în toți urmele legiunilor romane. Cu toate că incendiile aici sunt foarte dese, totuși sunt stinse repede, deoarece corpul pompierilor este foarte bine organizat, fiecare pompier îndeplinindu-și cu conștiinciozitate datoria.

Un aspect interesant dă negoțul care se află în mâna a aproape tuturor națiunilor. Un lux neobișnuit și pofta de cumpărare ce se observă la toate clasele sociale, măresc avântul acestuia, mai ales iarna când se strâng aici din toate colțurile țării boierii. Aproape fiecare stradă e un șir imens de tot felul de prăvălii, cu enorme magazine de mărfuri. Bijuterii, ceasuri, mătăsuri sunt foarte des căutate, Tot astfel se văd la fiecare pas cofetării și magazine cu delicatese, unde sunt minunat așezat tot felul de lucruri fine. În vecinătatea acestora se găsesc numeroase cârciumi murdare, unde soldații își potolească setea și fumează. Aur și argint în monedele tuturor țărilor se găsesc din abundență, căci orașul este bogat prin averile colosale ale boierilor, ale preoților greci, precum și prin comerțul foarte întins.

⁵ *Stark zigeunerartig.*

⁶ Asupra aspectelor privind iluminatul public și paza de noapte în perioada respectivă, a se vedea Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 126; George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 114.

Evreii sunt ca pretutindeni și aici stăpânii schimbului. Un gulden de argint valorează 67 1/2 crăițari. O bancnotă <de un> gulden numai 60 crăițari, în monedă de aramă austriacă. Deși monede de aur și argint sunt multe în comerț, totuși bancnotele de hârtie austriece sunt foarte căutate, din cauza negoțului cu Austria.

Cât de bogat e orașul se poate vedea din aceea că, deși se găsesc și săraci, ca pretutindeni, rar te izbești de cerșetori, din contră foarte des de țigănci cu picioarele goale, la gâtul cărora strălucesc ducați sau taleri; același fel de podoabe se găsește și la fetele din popor.

În București negoțul este liber, fiecare poate după plăcere să exercite unul sau mai multe negoțuri și din cauza aceasta articolele se vând foarte scump, mai ales cele de lux.

Un comitet sub președinția prințului Ghica⁷, care vorbește foarte bine limba germană, și pe care îl cunosc personal, conduce afacerile comunei, <dar> cu toată bunăvoința ce-o depune nu se observă nici o schimbare în bine.

Boierul, scutit de orice dare, e obișnuit să se gândească și să se îngrijească numai de el, pe câtă vreme ceilalți trebuie să suporte toate greutățile. <Nu oferă> de bună voie nici o ofrandă pentru binele orașului, de aceea acest oraș mare și bogat a rămas în urmă din multe puncte de vedere, încât poate fi comparat cu un diamant de foarte mare preț în montura cea mai rudimentară, și așa va rămâne dacă nu va interveni sceptrul austriac, ca o baghetă magică, care prin proverbiala-i energie să aducă ordinea salvatoare.

Dintre toți partizanii⁸ cari pescuiesc bucuros în ape tulburi, aceia sunt ridicați în slavă, de pe urma cărora se poate avea un câștig. Hangii și evreii sunt adoratorii prețuiți, cei din urmă se îmbogățesc ca furnizori și mijlocitori în toate afacerile mari; păcat că întotdeauna însă câștigul lor e în paguba țării.

Bucureștii au o mulțime de piețe mari în care se țin târgurile zilnice, acestea mișună de cumpărătorii și vânzătorii produselor țării. Cai și tot felul de vite de tăiere <se vând>. Movele de cereale, paie pentru împletit, nemăsurate cantități din cele mai frumcane și mai bune fructe, tot felul de legume și toate speciile de pești, sunt oferite în cantități mari. Cu câțiva ani înainte viața era foarte ieftină, acum s-a scumpit de 8–10 ori și tendința de scumpire continuă, din cauza cumpărăturilor făcute de aliați. Ofițerul cu masa o duce cam greu căci un abonament pentru 4 mâncări la prânz costă, de obicei, 2 ducați pe lună.

Halele de pește și carne sunt locuri dezgustător de murdare; prin prima străinul poate trece doar cu foarte mare precauție, cea de a doua e înțesată de șoareci care în nopțile cu lună, se plimbă în cete înspăimântătoare.

Cea mai frumoasă și veselă stradă din București este Lipscani⁹, unde sunt cele mai bogate și luxoase magazine, care prin mărimea și strălucirea lor se pot măsura cu magazinele vieneze. Sunt aici case de comerț care au excedente anuale de peste o jumătate de milion de franci.

⁷ Dimitrie Ghica (1816–1897), revoluționar pașoptist, om politic. Prefect al Poliției (1855–1857) și primar al Capitalei (1857–1861).

⁸ Termen neclar.

⁹ Situată în centrul vechi al Bucureștiului, în zona comercială. Atestată din secolul al XVII-lea; cf. George Potra, *op. cit.*, p. 97–105.

Bucureștiul, ca și întreaga Țară Românească, nu are nici o fabrică sau manufactură care să lucreze produsele brute ale țării; doar o singură fabrică de lumânări. Din pricina aceasta sunt aproape toate importate și vândute cu un câștig destul de mare, care îmbogățește repede pe vânzători, mai ales când sunt ridicați dintre amăuți.

Jocul de cărți este foarte răspândit în toate clasele sociale, mizându-se pe sume enorme, din care cauză multe familii de boieri s-au ruinat.

În palatele și casele marilor și micilor boieri, domnește un lux extraordinar în expunerea de aur, argint, oglinzi, tapete, covoare, cu o artă de împodobire orientală, totuși după cel mai modern gust franțuzesc. Numai ceea ce vine din Franța și în special de la Paris e admirat și glorificat. Entuziasmul pentru tot ceea ce e franțuzesc este atât de mare, încât orice ar veni din altă țară, chiar dacă e bun și frumos, nu-i luat în seamă, căutând să înăbușe și entuziasmul celor cu înclinație spre bine și frumos. O ocupație franțuzească ar fi avut mult mai mare trecere aici. Francezilor li s-ar fi dat mai multă atenție decât trupelor austriece, care impresionează mai mult prin ținuta lor.

În societate se vorbește, de obicei, românește, totuși în unele cercuri se vorbește în franceză și în germană. Felul de-a te primi, în puținele case în care am fost, este foarte binevoitor și politicos; cred că acest lucru se datorează faptului că eu cunosc limba franceză.

Soireele sunt societăți de fumat, în care fiecare membru e preocupat ca să scoată nori de fum din ciubuce enorm de lungi; pe divane primitoare, doamnele se întrec în a fuma. Pentru a te răcori primești dulceață cu apă și ceva mai târziu o cafea turcească. Cei ce nu vor să vorbească sau nu știu să spună nimic se joacă continuu cu mătânii de chihlimbar. Dacă societatea se binedispune și tinerii au poftă de joc, se și face rost repede de un taraf de trei ȝigani, meșteri în ale muzicii, unul cu violina, altul cu naiul și al treilea cu cobza și în salonul mare și luxos se începe dansul spre bucuria bătrânilor care-i privesc; mai întâi un cadril și după aceea dansurile naționale.

În interiorul casei, mărginit la persoana sa, boierul trăiește de obicei prost; în ceea ce privește curățenia, de asemenea, nu-i prea pretențios. Majoritatea servitorilor o formează ȝiganii, care prin felul lor de-a fi nu-s tocmai pilde de curățenie. Cu o îndemânare uimitoare ei pot fi: feciori, vizitii, bucătari și grăjdari; acasă umblă mai mult în zdrențe; la paradă, dimpotrivă, sunt îmbrăcați în livrele bogate <și> stau ȝanțoși pe capra trăsorii. Tot pe aceștia nu arareori îi vezi în curțile boierești, cum spoiesc cu picioarele vasele de bucătărie. ȝiganii sunt un izvor de bogăție pentru boieri, și cu toate că nu-s priviți ca sclavi și nu pot fi vânduți, totuși pot între rude să-i schimbe și chiar să-i vândă.

Locuitorii de pe moșiile boierești sunt obligați la anumite zile de muncă pentru boier, cine vrea să fie scăpat de aceasta, ca și cei ce doresc să se mute pe altă moșie, trebuie să plătească o dare anuală. Această dare aduce boierilor un venit anual ce se ridică uneori la câteva mii de ducăți; lucrul acesta este de altfel și o cauză pentru care boierii se tem de stăpânirea austriacă, căci știu că atunci acest privilegiu va fi desființat; de altfel, din această cauză, aproape jumătate din țară este pustie și zace în barbarie.

Moldova și Țara Românească sunt bucăți de paradis pentru o mână harnică și o cultură înțeleaptă. Amândouă țările dacă ar fi unite ar deveni unul dintre cele mai frumoase și mai strălucite regate ale lumii și, pentru podoaba monarhiei austriece, s-ar potrivi de minune.

Pământul aici este peste măsură de productiv. Humusul e mai gros de un picior și așa de fertil încât sămânța aruncată rodește însutit. Celor harnici le rodește de două ori pe an. Ulei, cereale, miere și toate fructele italienești se găsesc tot așa de multe pe cât de gustoase, încât ar deveni grâнарul Austriei.

Populația, sub o înțeleaptă și blândă guvernare, s-ar dubla repede și bogăția nemăsurată care zace încă nedescoperită în sânul pământului, ar fi în fața lumii întregi ca un succes al industriei austriece.

Râurile și pâraiele cuprind în malul lor metale prețioase, izvoare de cuarț și izvoare de sare, care ar putea aduce comerțului un venit pe atât de însemnat, pe cât de nesecabil. Zăcămintele de chihlimbar așteaptă numai a fi exploatate, spre a fi transformate în obiecte de artă pe cât de frumoase, pe atât de folositoare pentru averea statului.

Asemenea unui om care nu-și cunoaște darurile cu care-i înzestrat, sau asemenea unei vieți sortită la bine, însă rău înțeleasă, tot astfel țara sortită a fi un paradis vegetează sub blestemul și întunericul barbariei.

Din pricina prea marii lipse a brațelor de lucru, orice om în stare să muncească, găsește câștig în București. Cel din urmă servitor primește pe lângă întreținerea completă și un salariu lunar de 3 ducăți, care se ridică uneori la 6 ducăți.

Toți meseriașii sunt de obicei străini și sunt plătiți foarte bine. Câștigul lor este foarte mare și pot agonisi sume frumoase, dacă sunt înțelepți.

Bucureștiul este <ca> „o stâncă de mare primejdioasă”¹⁰ unde sirenele stau la pândă și barcagiii nesocotiți își pierd capul; totuși răul nu-i mai mare ca în altă parte, dar prea feluritele atracții fac pericolul mai mare. În spitalele militare avem vreo sută de soldați, care își ispășesc păcatele.

Precauția și cultura ofițerilor austrieци contrastează puternic cu risipa la petreceri a ofițerilor ruși, cari o duc din chef în chef, aruncând din plin banii pe fereastră, supărând pe negustori și antreprenori, care când e vorba să-i compare <pe austrieци> cu rușii, natural că-i detestă; totuși prin dărmicia soldaților austrieци, în comparație cu sărăcia aproape de cerșetorie a soldaților ruși, se compensează venitul negustorilor. Onoarea ofițerilor austrieци a fost mărită și prin faptul că furnizorul, care era însărcinat cu spălatul rufelor, a preferat să dea faliment decât să continue, căci după mărturisirea-i proprie, a licitat încredințat că are să furnizeze ca și la ruși. Din această cauză ofițerul austriac este numai temut, dar nu iubit, <dar> când localnicii se vor întări în credința unei durabile stăpâniri, atunci sigur că are să vină și iubirea.

Orașul posedă un teatru mare, teatrul național, și altul mai mic, teatrul francez; în primul se cântă opere italienești cu distribuții destul de bune. Pe lângă acestea se mai joacă și vodeviluri în limba română, la care lumea merge grămadă, căci românul e iubitor de muzică. Clădirea teatrului național¹¹ trebuie să fi costat ca

¹⁰ *Eine gefaehrliche Klippe.*

¹¹ Construcția, începută în 1846, fusese terminată și inaugurată în decembrie 1852.

la 80 000 ducăți, căci este foarte frumoasă și poate sta alături de cel mai frumos teatru din Viena. Ofițerii plătesc la teatru jumătate din prețul obișnuit, adică cu 30 de crahari se obține un loc numerotat la parter. În teatrul franțuzesc, care reprezintă mai mult un salon mare, se joacă piese mici în limba franceză.

Prințul domnitor a pus la dispoziția ofițerilor austrieci un palat foarte frumos pentru cazino. Acesta a fost de curând deschis în prezența Statului Major și a celorlalți ofițeri. Cazinoul este des frecventat și ofițerii și funcționarii militari își petrec frumos orele libere de seară. Generalul plătește lunar 6 florini, ofițerii de Stat Major 1,20 fl<orini>, căpitanii 40 creihari și ofițerii inferiori 20 creihari. De două ori pe săptămână cântă muzica la cazino.

Trupele din oraș, care sunt formate din trei națiuni: turcești, românești și austriece, nu vin în contact și chiar când se întâlnesc se privesc rece. Ținuta trupei austriece este țănoșă, impozantă și plină de strălucire. Miliția românească este îmbrăcată după moda rusească și se aseamănă cu jandarmeria austriacă. Îi lipsește însă ajustarea, curățenia și renumele, căci pe stradă adesea vezi baionete și sulite ruginite. Cavaleria are cai proști, totuși acești cai mărunți și murdari sunt foarte buni pentru serviciu. Ofițerii, când se întâlnesc cu cei austrieci, nu se salută, din care pricină ținuta și a unora și a celorlalți este glacială. Soldații din miliția valahă însă salută și dau onoarea cuvenită ofițerilor austrieci, atât în timpul serviciului cât și în afară de el; mai multă indiferență se observă între trupele austriece și turcești. Trupele turcești sunt foarte prost și murdar îmbrăcate, se vede că nu-s prea strâns ținute; arată însă a fi bine hrăniți. Când întâlnesc pe ofițerii austrieci îi privesc îndrăzneț, fără să-i salute, și numai în ultimul timp santinelele au luat bunul obicei de-a prezenta arma la trecerea ofițerilor austrieci. Ofițerii turci sunt foarte simpli și inculte și adesea rău îmbrăcați; în privire însă, ca și soldații, au strălucirea curajului militar și o hotărâre care-i fac buni soldați. Turcii fac aici pe stăpânii casei și posedă cele mai frumoase localuri, în care își au odăile tapetate cu covoarele cele mai scumpe și unde, stând pe divanuri și înconjuțați de ceilalți ofițeri, fumează ciubuce.

Excelența Voastră are descrierea Bucureștilor așa cum îmi apare mie, și o rog să îmi ierte atât prea multele detalii, expuse pe alocuri, cât și nepolitețea. De altfel înțelepciunea Excelenței Voastre va alege din aceasta ceea ce îi face trebuință, iar restul îl va lăsa; vroiam ca prin atâtea lămuriri să scot la iveală trăsăturile mai caracteristice. Asupra felului cum îmi trec eu vremea, prea supus aduc la cunoștință Excelenței Voastre, că sunt peste măsură de ocupat, că lupt mereu cu nenumărate neînțelegeri și că puterile din ce în ce îmi scad; sunt răsplătit însă din belșug cu încrederea și cinstea cu care Excelența Voastră mă încarcă. Prea supus, rog pe Excelența Voastră să aibă aceeași încredere în bunăvoința și stăruința mea, considerându-mă cel mai supus servitor al său.

Căpitan Ștefan Dietrich, Comandantul spitalului de campanie No. 2 din București.

București, 12 decembrie 1855.

ÉDOUARD GRENIER

(1819–1901)

Diplomatul și poetul francez Édouard Grenier s-a născut la Baume-les-Dames (Doubs), în 1819. Datorită studiilor strălucite, inteligenței și cunoașterii temeinice a limbii germane, a fost angajat ca secretar (și traducător în secret) de poetul Henri Heine, stabilit în Franța. Acum și-a șlefuit, credem, talentul literar, deși nu se poate spune despre această perioadă că a fost ușoară: poetul german avea puține cunoștințe de limba franceză, dar avea din plin orgoliul de a fi considerat ca perfect adaptat celei de-a doua patrii a sa. Prin urmare, înmâna secretarilor săi un text nemțesc și aceștia erau obligați să îl prelucereze și să scoată din el opera literară. Grenier nu a rezistat prea mult în slujba lui Heine. Drumul spre diplomație i-a fost deschis de compania tinerilor liberali în agitata perioadă revoluționară din preajma anului 1848 și de prietenia lui Lamartine, al cărui ucenic a fost. A îndeplinit misiuni diplomatice la Berlin și Berna, ca secretar de ambasadă și însărcinat cu afaceri. Cariera sa diplomatică părea a fi încheiată în 1850, în urma unui incident din viața privată. Anul 1851 i-a pus, într-adevăr, capăt: liberal convins, a părăsit diplomația după lovitura de stat din 2 decembrie. În acest moment, viața sa literară nu era semnificativă. Scrisese mult, dar publicase puțin. Acum a cunoscut consacrarea literară. Antibonapartist înfocat, atunci când i s-a oferit posibilitatea de a deveni secretar al regelui Jérôme, în 1854, a refuzat propunerea fără să stea pe gânduri, dar, în același an, a acceptat să dea curs demersurilor inițiate de A. Ubicini, la cererea lui Vasile Alecsandri, de a găsi un secretar francez pentru domnitorul Moldovei, Grigore Ghica. Numit în această funcție la începutul anului 1855, a păstrat-o aproape doi ani, până la sfârșitul domniei celui ce l-a angajat. Am putea spune că perioada petrecută la Iași a fost ultima călătorie a lui Grenier pe un alt meleag decât literatura. Întors în Franța, din 1856 s-a dedicat în întregime poeziei. Édouard Grenier a intrat în conștiința semenilor ca poet. În epocă i s-au publicat nu numai volumele de versuri, ci și un volum de corespondență. Corespondența cu Vasile Alecsandri, unul dintre cei mai dragi prieteni ai francezului, este de o frumusețe și o eleganță desăvârșite. Volumele de versuri, ca și cel de corespondență, au circulat și la noi.

În 1893, la 74 de ani, și-a publicat amintirile literare în „La Revue Bleue”, apoi într-un volum, *Mes souvenirs littéraires*, unde pomenește și oameni și locuri din vremea șederii sale în Moldova. Un an mai târziu, în 1894, a publicat volumul *En Moldavie 1855–1856*, la Besançon, în numai 10 exemplare (așa cum se menționează pe contrapagina de titlu), pentru a fi citit doar de prieteni, după moartea sa.

Este inutil, cred, să insistăm asupra importanței conținutului acestui volum pentru istoria noastră. Este inutil și să amintim că lucrarea a fost și este puțin cunoscută. Nu știm câte din cele zece exemplare se mai păstrează. Noi am utilizat pentru traducere exemplarul aflat la Paris, în Biblioteca Națională a Franței.

Volumul *En Moldavie* a constituit, totuși, subiectul a două studii de mare întindere, publicate în anii '30 ai secolului trecut: unul aparținând lui Barbu Șușanschi, *Un poète français, patriote moldave: Édouard Grenier, En Moldavie 1855–1856*, publicat în „Mélanges de l'École Roumaine en France”, t. XI, 1933, p. 49–151; al doilea, semnat V.I. Ghika, în *Spicuri istorice*, seria I-a, Iași, 1935, p. 80–144. Ambele au o parte introductivă, în care se dau date despre autor și condițiile în care a fost scris volumul, și o rezumare cu citate a conținutului său. Alte informații despre Grenier le-am descoperit în: Nicolae Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, București, 1922; Édouard Grenier, *Souvenirs littéraires*, Paris, 1894; Baille, *Le poète Édouard Grenier*, Besançon, 1906; Georges Gazier, *Édouard Grenier et ses correspondants*, Besançon, 1910; idem, *Lettres inédites du poète Basile Alecsandri à Édouard Grenier*, Paris, 1911.

ÉDOUARD GRENIER

În Moldova 1855–1856¹

- p. 22 <16 ianuarie 1855> În ciuda rigorilor anotimpului <iarna>, stării proaste a drumurilor și durerilor mele lombare, am ajuns totuși teferi și nevătămați la Cernăuți², capitala Bucovinei, la miezul nopții, pe jumătate înghețați. Am dormit aici câteva ore, dar nu ajunsesem la capătul chinurilor. La Mihăileni³, la frontiera moldovenească, alt supliciu. // Dacă nu ai trăsura ta de poștă, trebuie să te mulțumești cu căruța țării. Căruța este, pur și simplu, o caretă din lemn, numai din lemn, nimic decât lemn. Nu are nici măcar cuie de fier, cu atât mai puțin arcuri din oțel. Nu are capotă, <nu are> nimic pentru a te feri de zăpadă, ploaie și soare. M-am instalat cu stoicism, dar nu fără melancolie, în această cutie pătrată, cu ceva paie la picioare, și făcându-mi spetează din cele două bagaje ale mele, care erau, din fericire, din piele rusească și deci nu foarte tari. Și, mâna, vizitiu! iată-ne plecați. Trebuia să mă țin cu amândouă mâinile pentru a rezista la mișcările vehiculului și cailor. Caii sunt mici și urâți, dar excelenți, iar surugii și mai și. Nimic nu-i oprește. Drumul este groaznic sau, mai curând, nu este. Există o serie de fâgașe, care dau, de la distanță, iluzia unui drum și care urmează albiile râurilor sau poalele dealurilor. Când această urmă este impracticabilă, // căci hârtoapele sunt uneori adânci, se improvizează o nouă dără alături, mai sus sau mai jos de cea veche, în funcție de natura terenului, și aceasta devine drum o vreme, până când ești obligat să o schimbi. Am numărat deodată șapte dintre aceste drumuri, vechi sau noi, suprapuse unele peste altele, la jumătatea coastei unui munte. Terenul este atât de puțin prețuit, că e folosit după bunul plac; și surugii nu fac excepție. Mai mult, aș spune eu în glumă, în Moldova surugii fac drumurile, nu inginerii. Vorbesc despre acum treizeci de ani, să nu uităm. Să sperăm că asta s-a schimbat.
- p. 24 Un alt detaliu curios și important pe care l-am uitat: nu am trecut niciodată pe poduri, din motive temeinice, atât de subrezite sunt; surugii preferă să treacă pe alături, prin vad sau pe uscat, albiile mici ale râurilor care traversează drumurile.

- Astfel am ajuns frânt de oboseală la Botoșani⁴. Un boier, colonelul Vârnăv, în dizgrație // cred, anunțat de sosirea mea, mi-a oferit ospitalitate cu amabilitate. Nimic mai simplu, de altminteri. S-a instalat un pat pe un divan din salon, iată dormitorul. A doua zi m-am urcat în căruța mea și am ajuns duminică, 28 ianuarie, seara, la Iași⁵, fericit să-mi ating, în sfârșit, țelul călătoriei. Ceea ce e mai de mirare, am ajuns aproape vindecăt de durerile lombare. În ciuda căruței sau datorită ei? Nu știu. [...]

O mare decepție mă aștepta la Iași: Tastu, consulul Franței, un prieten, nu mai era aici, și eu care sperasem să trag la el! Tocmai fusese chemat să țină

¹ Traducere după Edouard Grenier, *En Moldavie 1855–1856*, Besançon, Imprimerie et Lithographie Paul Jacquin, 1894.

² Czernowitz.

³ *Mikhailéni*, sat, com., jud. Botoșani.

⁴ *Botochani*.

⁵ *Jassy*.

interimatul consulatului general din București. Ce decepție amară! contasem mult pe el, în toate privințele. Trist, am mers să dorm la hotel. Ziua următoare, prima mea grijă a fost să-l anunț pe Vasile Alecsandri⁶ de sosirea mea. A venit îndată să mă vadă. Înfățișarea lui este încântătoare. Este un om de vârsta mea, aproape de talia mea, // cu fruntea pleșuvă ca mine, cu o cunună de păr deja grizonat, foarte p. 26 distins ca maniere și ținută; ochi blânzi și adânci sub sprâncene late, ca ale lui Molière⁷, o gură surâzătoare cu o mustață groasă tăiată *en brosse*, care îi dădea un aer aparent de tânăr colonel, dar care, la primul surâs, a descoperit frumoșii dinți albi. În ciuda liniei cam dure a mustății și sprâncenelor, voioșia și delicatețea surâsului luminau pe neașteptate această amabilă și inteligentă fizionomie. Cred că, de la prima privire, am fost amândoi cuprinși de o afecțiune reciprocă. Pentru ce prietenia nu ar avea, și ea, surprizele ei⁸? se poate numi simpatie? Timpul nu a dezmințit această primă impresie. Mai degrabă, ea a crescut cu trecerea anilor; ea durează încă și va dura atât cât noi, nu-i așa, dragă Vasile?

El a mers să ia ordinele domnitorului⁹ și // în ziua următoare (30 ianuarie) p. 27 m-a dus cu el la palat.

Ceea ce se numește palat, la Iași, nu este decât o clădire mare, aparent cu aspect de cazarmă, situată la marginea orașului, în partea din spate a unei piețe nepavate (suntem deja în Orient), mlaștină iarna, rezervor de praf vara. Palatul trebuie să fi fost construit în timpul Restaurației¹⁰. Nu mă întrebați în ce stil: nu are. Este mare, atât de mare încât domnitorul nu ocupă decât o parte și a putut găzdui toate ministerele. E adevărat că acestea se reduc la două sau trei. [...]

Am urcat deci scara mare cu amabilul meu ghid și am ajuns în sala mare de așteptare care precede // cabinetul principelui, în mijlocul miniștrilor și aghiotanților, p. 28 foarte mirați de sosirea acestui nou venit, acest străin, acest francez, a cărei funcție viitoare nu e cunoscută. Căci se păstrase cea mai mare tăcere asupra acestei mici lovitură de stat, care era o adevărată schimbare politică, cel puțin cât o schimbare de ministru, din partea principelui domnitor. Secretarul particular pe care îl înlocuiam, prințul Mihail Suțu, nu bănuia nimic. El nu a aflat de destituirea sa și de sosirea mea decât a doua zi, când domnitorul i-a cerut să restituie, printr-unul dintre miniștri, portofoliul conținând corespondența sau cel puțin ce rămăsese din portofoliu, pentru că principele avusese istețimea de a lua înapoi, una câte una, hârtiile cele mai importante. [...]

Prezentarea s-a bucurat de bunăvoința și simplitatea dezirabile. Fusesem p. 30 prevenit de răceala și indiferența principelui. El mi-a întins mâna și m-a întrebat amabil despre călătoria mea și sănătate, în acest anotimp aspru. Pentru a-mi scuza întârzierea și înfățișarea, i-am povestit pe scurt, râzând, greutățile îndurate și l-am rugat să creadă că, de obicei, nu am o figură atât de tristă. Conversația a trecut de la

⁶ Basile Alecsandri, (1821–1890), poet, dramaturg, om politic, academician român.

⁷ Pseudonimul lui Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673), dramaturg francez.

⁸ *Ses coups de foudre*.

⁹ Grigore V Ghica sau Grigore Alexandru Ghica (1807–1867), domnitor al Moldovei (1849–1853, 1854–1856).

¹⁰ Epoca restaurației franceze (1814–1830) are și un stil caracteristic în artă.

politică și Sevastopol¹¹ la opera din ajun și trupa italiană de la Iași. În fine, principele m-a concediat spunându-i lui Alecsandri: „Conduceți-l pe domnul Édouard Grenier la copiii mei; se va găsi în familie”¹². Aceste cuvinte au fost spuse foarte simplu, cu același ton de indiferență și blândețe blazată ca restul. Nu l-am găsit mai puțin binevoitor și am ieșit încântat.

p. 31 Principele Grigore Ghica era un om foarte frumos, în jur de cincizeci de ani, înalt, puternic, cu umeri largi, // herculean, și totuși suplu, mâini de prelat; capul ușor înclinat și frumos încă. Părul negru, care trebuie să fi fost des și ondulat, începea să se rărească în creștetul capului; ochii blânzi și migdalați, nasul puternic ușor ridicat, o mustață fină care lăsa descoperită o gură frumoasă, dădeau nobilei sale figuri caracterul albanez al strămoșilor. Scurt, avea ținută în uniformă sa de principe, adică de generalisim, ornată cu epoleți mari de aur. Atitudinea sa ușor rece, indolentă și plictisită, adăuga grației naturale o demnitate fără afectare. Nu se supraestima. „Domnesc peste un gunoi”, i-a spus într-o zi lui Tastu. Era născut să fie domn: generos, sceptic, detașat de toate, sau cel puțin de multe lucruri. [...]

p. 34 E momentul să spunem, pentru a-l informa pe cititor, că frecvența titlurilor princiare reușește să obosească și să surprindă; mă grăbesc să deschid aici o paranteză pentru a explica de unde vine această abundență de prinți în Moldova și Țara Românească. Nobilimea nu este constituită ca în țările noastre occidentale; ea se compune din cel puțin paisprezece ranguri. Fiecare dintre aceste ranguri, în principiu, ar trebui să reprezinte o funcție, judecând după etimologia și semnificația lor. Astfel, există șatrul, căminarul, marele logofăt etc., adică fochistul, perceptorul, secretarul sau oratorul. Această ierarhie se împarte în boieri mari și mici; fiecare trebuia să urce această scară pe socoteala sa, fără a avea dreptul să lase moștenire titlul copiilor săi. Încă ceva, această nobilime era personală și viageră. Domnul însuși nu-și putea păstra titlul decât atât cât păstra funcția. Îl avea

p. 35 în continuare din curtoazie, când părăsea // tronul. [...]

La fel, din curtoazie, copiilor săi li se dădea titlul de beizadea, ceea ce înseamnă fiu de bey și care se traduce europenește prin cuvântul prinț, fără a li se spune totuși Alteță Serenisimă, titlu rezervat doar tatălui. [...]

p. 36 Am mers deci la micii prinți. Mic este cuvântul potrivit. Pe cât era tatăl de mare și de frumos, pe atât mai puțin erau cei trei băieți. Cel mai mare, Constantin, în jur de douăzeci și șapte de ani, avea înfățișarea unui mic năpârstoc. Mergea cu pași mărunți cu picioarele-i mici. Mic era capul său, la fel de mică mintea. În rest, nu era om rău. Avea de soție pe o tânără din Basarabia, Catița Balș, numită în intimitate *Catichon*, mică la fel ca el, oarecum drăguță, ceea ce frapează în această țară a frumuseții, dar inteligentă și amabilă. Al doilea dintre fii era prințul Ioan, foarte inteligent, dar încăpățânat ca un catâr; <avea> douăzeci și patru de ani. El este cel care va muri ca general și ministru al României la Sankt Petersburg. S-ar fi putut căsători cu fiica baronului Sina, multimilionar. Nu l-am putut convinge niciodată la această căsătorie, deși nu avea nici cea mai mică avere personală. Cei

¹¹ *Sébastopol*, azi oraș în Ucraina; locul celor mai importante acțiuni militare din cadrul războiului Crimeii (1854–1855).

¹² Grigore Ghica a avut trei soții (Elena Sturdza, Ana Catargi și Eufrosina Rollin) și opt copii (Constantin, Ioan, Ecaterina, Alexandru, Aglaia, Natalia, Grigore și Constantin).

doi fii mai mari erau aghiotanții tatălui lor. În sfârșit, ultimul, Alexandru, bun, deschis, dar mărginit ca fratele cel mare, // să fi avut douăzeci și doi de ani. Nu era p. 37
căsătorit încă; se va căsători, în timpul sejurului meu la Iași, cu încântătoarea fiică a doamnei Ruxandra Rosnoveanu, prințesa Adela. Toți frații, închiși la păr și la piele, Ioan singurul <fiind un> băiat destul de drăguț, dar prea mic. Iată aspectul bărbaților în familia princiară: unul singur inteligent și înzestrat de la natură, dar cu o încăpățănare de neînving. E de înțeles că bietul principe mi-a zis într-o zi suspinând: „Dacă aş avea un fiu ca tine!”; și asta nu era o vorbă în vânt, un suspin în van, o dorință de moment. Depindea de el să devină realitate; vom vedea mai târziu.

Să trecem la prințese. Alecsandri m-a condus mai întâi la prințesa Aglaia. Ghidul meu îmi spusese cât era de frumoasă. Dar mărturisesc că am fost surprins și că realitatea depășea elogiile lui. Cred că este cea mai mare și cea mai perfectă frumusețe pe care am întâlnit-o. Era brunetă ca // tatăl său, ale cărui trăsături p. 38
delicate și regulate le avea. Ochi superbi cu gene lungi și mai ales sprâncene cu o linie și o finețe ireale. Rafael¹³ nu le-a desenat atât de minunate. Restul era pe măsură: fără a fi mare, înălțimea sa o depășea pe cea a fraților săi și avea toate rotunjimile pe care sexul nostru le apreciază atât la celălalt. Pe scurt, era o frumusețe desăvârșită. Inteligența îi era dezvoltată, dar, fie dintr-o greșeală în educație, fie dintr-o greșeală a naturii, ea arăta lacune pe care, trebuie să o spun, nu părea să le bănuiască. Era muziciană pasionată și cânta cu o voce sigură, dar ușor falsă. Frumusețea și vocea sa aminteau păunul. Era măritată cu ministrul de Justiție Răducanu, un bărbat gras, rotund și foarte gurmând, destul de normal în rest. Această frumusețe rară și superbă îl adora. Nimic de zis. Și asta se vede încă destul de des. //

Primirea sa a fost plăcută, cum fusese, de altminteri, și cea a fraților săi. p. 39
Copiii principelui moșteniseră vorba atât de agreabilă a tatălui, pe care, totuși, nu o înțelegeau: într-adevăr, eram deja în familie. De aici am mers la prințesa Natalia, cea mai tânără dintre fiicele principelui, și ea foarte frumoasă, dar foarte diferită. Era blondă și rotundă la față, cu ochi verzi ca marea și un ten strălucitor, veselă, glumeață, zglobie, copil, mai ales copil răzgâiat, dar copil fermecător; nu avea optsprezece ani. Era căsătorită de cel puțin trei ani cu un alt copil, bietul Costică Balș. Nu va dura mult, dar să nu anticipăm. Să revenim la impresia plăcută pe care mi-a făcut-o și la acele începuturi ale sejurului meu, surâzătoare ca zorile zilei. Nuanțele sumbre vor veni destul de curând.

Rămânea de văzut o fiică a domnului, cea // mai mare¹⁴, căsătorită cu un grec, p. 40
Nikaki Mavrocordat. Aceasta nu era o frumusețe. Trecea chiar ca urâtă în țară, dar pe nedrept. În Franța, cu ochii ei negri și tenul mat și oacheș, ar fi fost găsită interesantă și chiar drăguță. Mi-am luat libertatea să i-o spun. Conversația nu lăncezea. Este momentul să descriu terenul pe care mă mișcam. Acesta nu este mai alunecos, mai periculos, mai plin de capcane, decât acela al micilor cursuri în care tot spiritul se toarnă în intrigi, în curiozitate malițioasă, unde plictiseala zămislește bârfa, unde batjocura este sarea și piperul conversației, cum pasiunea și capriciul

¹³ Rafael Sanzio (1483–1520), pictor italian, reprezentant al apogeeului Renașterii.

¹⁴ Ecaterina (Catinca).

sunt singura hrană a vieții; într-un cuvânt, aici trebuie să te amuzi cu orice preț și mai ales pe seama apropiaților. Și când acest apropiat e nou venit, un străin, ce întâmplare fericită! [...]

- p. 44 Am găsit, curând, peste tot, aceeași primire. O datoram, fără îndoială, poziției pe care o ocupam, poate și modului meu de a fi, dar mai ales, sunt fericit să o pot spune, adesea țării mele. În nici o parte <a lumii> nu am văzut Franța atât de iubită.
- p. 45 Aveam aici comori de simpatie. Nu știu ce au // devenit; dacă s-au pierdut, noi suntem vinovați. Nimic nu era mai ușor decât să le păstrăm pentru totdeauna. Strânși, aproape striviți între acești doi coloși, Rusia și Austria, amenințați fără încetare de dubla lor ambiție, în ciuda distanței și a regelui lor actual de origine prusiană¹⁵ (o invenție a lui Napoleon¹⁶!), <românii> se îndreaptă spre Franța, cu toată forța educației, gusturilor, manierelor, aspirațiilor și inteligenței lor. Aceștia sunt adevărații francezi ai Orientului. Să nu uităm asta niciodată. [...]
- p. 47 Orașul Iași are în întregime aspectul unui oraș oriental. Când îl vezi de pe Repedea, colina care îl domină la miazăzi, cu palatul, bisericile, casele înconjurate de arbori, înfrumusețate cu coloane și porticuri, ochiul este încântat. Dezamăgirea începe când te apropii. Este la fel în întregul Orient, mai mult, chiar la Constantinopol. Cocioabele care înconjoară aceste palate și aceste biserici, și palatele chiar, aceste frumoase coloane, aceste porticuri, totul nu este <făcut> decât
- p. 48 din lemn, // din cărămidă, chiar din chirpici acoperit cu un var înșelător. Străzile nu sunt pavate. Noroi sau praf, ce noroi! și ce praf! de neînchipuit în țările noastre. În vremea aceea, o singură stradă era pavată, artera principală a orașului. Chiar curtea palatului nu era decât o mare mlaștină sau groapă impracticabilă. Am stăruit atât pe lângă principe, că ea era, în sfârșit, pavată când am părăsit orașul Iași. Pentru a reveni la locuințe, fiecare casă are în față o mare grădină ovală, care permite trăsurilor să acceadă la peron și să staționeze lejer pe părțile laterale: este loc aici pentru cel puțin o duzină de trăsură. Această curte este înconjurată de case mici, colibe, cocioabe, barăci uneori, locuite de servitori, care sunt foarte numeroși. Cutare boier, prieten al meu, avea nouăzeci și șase de servitori de toate felurile. Fiecare casă își e suficientă sieși. Are aici, la îndemână, nu numai grajdurile și
- p. 49 șoproanele, dar și // vizitii, rândașii, brutarul, uneori și măcelarul, grădinarul, valeții, spoitorii, bucătarul, cafegii, *couvreur*-ul (este numit așa cel care pune masa și are în grijă argintăria și cristalele) proprii. Adesea, o grădină înconjoară aceste locuințe luxoase. Cât privește interiorul, nimic nu egalează confortul și luxul lor. Acolo se regăsesc toate bogățiile civilizației noastre occidentale cu divanul, atât de comod, al Orientului, care domină de-a lungul salonului. Stăpâna casei vă primește cu cea mai pură franceză și cele mai bune maniere. Îmbrăcămintea sa, venită fie de la Paris, fie de la Viena, este de un gust desăvârșit și de o eleganță rară. Și, deși educația și instrucția, mai ales, sunt adesea deficitare, atitudinea este, în general, foarte distinsă. Adăugați, aproape peste tot, frumusețea. Veți vedea că nu mă puteam plânge. [...]

¹⁵ Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), domnitor (1866–1881) și rege al României (1881–1914). La data apariției amintirilor lui Grenier, România era regat.

¹⁶ Napoleon III (Charles Louis Napoleon Bonaparte) (1808–1873), împărat al Franței (1852–1870).

Această aristocrație se compune din vreo douăzeci de familii, Ghica, Balș, p. 50
Sturza, Cantacuzino, Rosnoveanu, Moruzi etc. //

Toată această lume bună trăiește pe picior mare și, firește, se îndatorează. p. 51
Domnul și doamna au, fiecare, trăsura lor separată, câteodată și copiii la fel. La masă au totdeauna cel puțin șase tacâmuri în plus. Ele sunt puse pentru orice situație, pentru prietenii care pot veni sau pe care îi aduc. Lista de bucate este în consecință și poate face față oricărei eventualități. [...]

În serile de iarnă era teatrul italian, unde se regăseau și se vizitau din lojă în p. 52
lojă, ca în Italia. Vara, pe răcoare, se mergea la Copou, o esplanadă în afara orașului, pe înălțime, aproape de pădure, care se termina cu o grădină publică. Aici trăsurile și cavalerii se opreau și se așezau pe rânduri, ca la *Cascade* sau la *Bois de Boulogne*. Domnii descălecau și conversau cu doamnele. Câteodată chiar se mergea pe jos, lucru rar și care nu era permis decât aici. În oraș aceasta ar fi fost o necuviință. Mersul pe jos era bun doar pentru oamenii de rând și pentru evrei. În ciuda acestei // sentințe a modei, cum aveam obiceiul mersului pe jos și cum acest p. 53
exercițiu îmi era necesar, am avut curajul să merg pe jos, singur la început, apoi am convertit încet-încet micile prințese și am sfârșit prin a aduce acest obicei în modă sau cel puțin să îl fac acceptabil. Altă prejudecată: este dezonorant să urci într-o droșcă cu un singur cal. Orice boier sau orice străin care se respectă nu putea lua decât un vehicul cu doi cai. Pentru a termina seara, revenind de la Copou, se duc în vizită unii la alții, cinează și uneori joacă până dimineața cărți.

Se înțelege că vă vorbesc de Iașiul pe care l-am cunoscut, cel din 1855. Mi s-a spus că s-a schimbat mult, este posomorât și pustiu acum, după ce s-a făcut unirea principatelor și capitala s-a mutat la București. Bietul Iași! Nu l-am mai revăzut și nu-l voi mai revedea. Dar nu-l voi uita niciodată. Am petrecut acolo ore atât de frumoase și de agreabile! Și dacă am suferit acolo cele mai // amare dureri, p. 54
nu el mi le-a provocat, ci m-a ajutat să le suport.

Domnitorul m-a pus la lucru fără întârziere. A doua zi după prezentare, mi-a dat să redactez o depeșă urgentă. Consultând dosarul problemei, am văzut îndată că îmi pot îndeplini noua funcție și că franceza mea și obișnuința treburilor diplomatice nu vor trebui scrobite pentru a face față redactărilor precedente. Principele a părut mulțumit de munca mea. A schimbat câteva cuvinte, cum fac toți șefii, fie ei șefi de stat sau de divizie. Nu trebuia să salveze principiul autorității și să nu fie prea mulțumit imediat? Mă așteptam la asta. Nu am petrecut degeaba atâția ani în ministere și ambasade. [...]

Odată instalat, viața mea a luat un curs regulat. Iată-l în detaliu. Dacă îmi p. 60
îngădui să intru în amănunte, o fac pentru că sunt într-o țară străină și străină și în // p. 61
câteva privințe, pentru că viața aici nu seamănă deloc cu cea de la Paris sau din provincie. Mă trezeam la ora șapte. Mă sculam din pat la opt. La zece mi se aducea, de la bucătărie, dejunul, pe tavă de argint: două cotelete sau pui rece (puii sunt aici mari cât pumnul), cafea în cel mai frumos ibric turcesc; am crezut asta, până într-o zi când au avut cruzimea să îmi spună că fusese cumpărat de la Paris. [...]

Să mă întorc la dejunul meu. La prânz, urcam să primesc ordinele principelui. p. 62
Așteptam în marele salon care preceda cabinetul lui, cu miniștrii, aghiotanții și colonelul de serviciu. Conversam. Toată această lume era binevoitoare cu mine.

- Când îmi venea rândul, îl găseam pe principe în picioare, fumându-și trabucul; îi înmănam lucrarea din ajun, el îmi dădea sarcinile pentru ziua respectivă, indicându-mi sensul depeșelor. Adesea, îmi dicta el însuși, plimbându-se în lung și în lat; atunci mă instalam la biroul lui pentru a lua notițe sau a scrie după dictare. Avea o inteligență cuprinzătoare, spirit suplu și fin, dar nu avea metodă; nu știa niciodată să înceapă cu începutul și să sfârșască cu sfârșitul. Surprindea perfect fațetele unei probleme, atingând aproape toate punctele importante; conversația sau dictarea sa îmi dădeau atunci toate elementele de sprijin // pentru o lucrare bună.
- p. 63 Îmi rămânea numai să pun ordine în acest haos diplomatic și adesea începeam acolo unde el sfârșise. Astfel încărcat, coboram să lucrez în apartamentul meu până la ora prânzului, cel puțin dacă nu eram întrerupt de miniștrii sau de consulii care veneau să fumeze o țigaretă sau să discute cu secretarul principelui. Prânzul era de obicei la ora patru; dacă, din întâmplare, era devansat, domnul mă anunța printr-unul dintre servitori. Mă îmbrăcam și urcam în salonul în care erau reuniți comesenii. Beizadelele, aghiotanții, una sau două prințese cu soții lor, câteodată secretarul grec Bibika, un caraghios de care voi vorbi mai încolo. Se trecea în sala de mese când se anunța că domnitorul era acolo. Locul meu a fost totdeauna aproape de tinerele prințese; bucătăria era franțuzească; vinul la fel, un Chateau-
- p. 64 Laffite. Singurul detaliu puțin oriental era un soi de paj, care stătea în spatele // principelui cu un enorm evantai din pene de păun, lucrat la mănăstirea Văratîc¹⁷, și alunga muștele cu o gravitate imperturbabilă. Masa era destul de rapidă, principele mânca repede și în liniște. Nimeni nu îndrăznea să ridice vocea în fața principelui sau a tatălui și el neavând să le spună nimic nou, se tăcea. La început am făcut și eu ca toată lumea, am tăcut. Dar când am observat că tăcerea principelui venea din plictiseală, iar a mesenilor atât din timiditate cât și din vidul capetelor lor mici, când am fost convins că vor fi bucuroși toți, mari și mici, să nu se mai plictisească atât de regal, am rupt tăcerea și, fără a-l întreba pe domn (niciodată nu trebuie întrebat un domn), am riscat câteva glume. Am fost întrebat despre Paris, Franța, împărat, personajele zilei, viața mea, călătoriile, Germania, Italia, Anglia etc. Fața
- p. 65 principelui s-a descrețit; a fost // binevoitor, a început să mă tachineze. Îi răspundeam cu respect, dar liber. Masa s-a înveselit. Mesenii au devenit agreabili; copiii nu-și mai reveneau <din uimire> și mă complimentau. Domnul însuși a prins gustul <conversației> și îmi declara război când acceptam să mănânc în oraș. [...]
- p. 79 Ar fi poate indicat să dau acum, prin câteva caracteristici scurte, o idee despre situația politică a Moldovei în această epocă.
- În politica externă se știe. Vasală a Turciei, care numea domnitorii, protejată a Rusiei, care o invadea din când în când, ca și pe sora sa Țara Românească, în epoca respectivă sub puterea Austriei care o ocupase, Moldova avea ochii întorși spre Sevastopol, pentru a cunoaște viitorul pe care i-l pregăteau învingătorii. Trebuia să împace pe toată lumea, pe suveranul, pe vecinii, pe prietenii și dușmanii ei.
- În politica internă, această tânără națiune oferea un spectacol la fel de
- p. 80 interesant, cu aceleași puține elemente de // stabilitate și un viitor, de asemenea, nesigur: un domnitor, o țară, este adevărat, dar ales pentru șapte ani și al cărui

¹⁷ *Varatîck.*

mandat urma să expire curând; nici o reprezentare națională serioasă; o administrație fără control și fără tradiții; un cler ignorant și fără influență; o magistratură mereu instabilă, ale cărei sentințe puteau fi oricând schimbate de domnitor; puterea concentrată în mâinile unui singur om, stăpân să hotărască asupra vieții și onoarei slujitorilor săi, fără alt recurs la opinia publică și garanție decât blândețea moravurilor; proprietatea, aproape în întregime, în mâinile unei aristocrații înglodată în datorii, fără trecut și fără virtuți militare, deschisă tuturor fanteziilor și ideilor moderne, plutind ca în Olimp, deasupra sărmanului popor de țărani, rămas în urmă cu câteva secole și înveșmântați ca dacii de pe columna lui Traian, unii încă robi¹⁸: buni, simpli, puternici, care vor dovedi mai târziu, la Plevna¹⁹, // tot ce ascundeau în ei, eroism și viitor. Între aceste două extreme nu p. 81 exista o clasă de mijloc, o a treia stare inteligentă și muncitoare, pentru a uni aceste elemente disparate și a forma un tot național. În locul acestei burghezii laborioase, străini, evrei, făcând întregul comerț, toate meseriile, de la corsetul femeilor până la bijuterii și înalte operațiuni bancare; unii îi spoliau pe țărani prin camătă, la nivelul de jos, alții îi ruinau pe boieri prin împrumuturi oneroase, la nivelul de sus. Iată tabloul diverselor elemente disparate din care se compunea această țară, atât de ciudată, atât de interesantă.

Și dacă domnitorul ar fi putut soluționa aceste rele! Dar atotputernicia sa era iluzorie, mâinile îi erau legate. Nici suzeranul musulman, nici protectorul ortodox, nici vecinul catolic nu îi permiteau nici cea mai mică veleitate liberală. Trebuia să meargă pe căi ocolite, să menajeze în // afară, să facă față în același timp dificultăților, p. 82 rivalităților, opozițiilor de tot felul din interior. Și acestea nu lipseau. [...]

Toți <boierii> aspirau <la tron>: mai întâi cei ce avuseseră un domnitor printre strămoși, <cei din familiile> Sturdza, Balș, Rosnoveanu, Ghica din cealaltă ramură, și care formau cartierul Saint-Germain al Iașiului; apoi cei ce voiau să servească drept predecesori fiilor lor, cei ce se sprijineau pe o avere mare în țară sau pe înalții lor protectori de la Constantinopol, ca Moruzeștii, Cantacuzinii, Catargii sau chiar fiul prințului de Samos, // Vogoride, care avea două atuuri: tatăl, p. 83 foarte puternic la Sublima Poartă, și soția, cea mai bogată moștenitoare din țară. Adăugați la aceste două categorii de opozanți pe nemulțumiții de toate felurile și pe nerăbdătorii tinerimii liberale, care căutau să-și croiască un drum și să apropie viitorul: Kogălnicenii și Rosetteștii, chiar aceia care guvernează în prezent cu Brătienii Țării Românești. [...] Să nu uit un ultim partid, pe care l-am clasificat la rubrica puțin respectuoasă a partidului groțeștilor sau caraghioșilor. [...]

Spre mijlocul lui aprilie <1855> s-a petrecut la palat un eveniment care p. 106 descrie întocmai această societate și acest ținut.

Prințul Alexandru, al treilea dintre fiii domnitorului, era îndrăgostit de multă vreme de fiica doamnei Ruxandra Catargi. Nu știu din ce motive părinții se opuneau dorințelor îndrăgostiților; mariajul nu se putuse înfăptui. Domnitorul avea cel puțin o scuză: tinerii erau veri de un grad ce nu îngăduia căsătoria și nu voia, ca

¹⁸ Inexact. Emanciparea robilor (țigani) s-a înfăptuit chiar în timpul domniei lui Grigore Ghica, în decembrie 1855.

¹⁹ În timpul războiului de independență (1877–1878).

sef al statului, să dea un exemplu de nerespectare a legii. De obicei se ocolea încurcătura prin fuga tinerilor în Basarabia și revenirea lor după căsătorie. Din nefericire, din cauza războiului Crimeii, frontiera rusă era închisă. Rămânea p. 107 frontiera austriacă, încă deschisă. // Bietul prinț Alexandru plecase aici, după ce obținuse cu mare greutate consimțământul ciudatei sale soacre; madame Ruxandra îi spusese: vă dau opt zile; dacă într-o săptămână nu obțineți dispensele necesare, vă previn că îmi retrag consimțământul și o iau pe fiică-mea la Paris, unde mă așteaptă afacerile. Alexandru a fugit în Galiția cu complicitatea fraților săi, dar aici s-a lovit de formalitățile austriece. A trimis telegrame după telegrame fraților săi, pentru a-i veni în ajutor. Chiar atunci tatăl său era într-o scurtă călătorie la frontiera cu Țara Românească, pentru a se întâlni cu principele Știrbei²⁰, confratele de domnie. Nu trebuia să lipsească decât vreo patru sau cinci zile. Fratele mai mare, Constantin, nu a pierdut timpul. A mers să-l caute pe mitropolit, a obținut consimțământul lui pentru căsătorie, i-a chemat pe logodnici la el, le-a dat binecuvântarea și a trimis în grabă pe unul dintre cumnați în întâmpinarea p. 108 domnitorului, care se întorcea, pentru a-l preveni // de ceea ce se întâmplase și pentru a atenua prima izbucnire a mâniei sale. Prințul a revenit a doua zi. Eram toți în așteptare în josul scării celei mari <a palatului> și în primul rând cei doi vinovați. Ca de obicei, copiii i-au sărutat mâna. El a îmbrățișat pe toată lumea și foarte tandru pe noua sa fiică, l-a tras de ureche pe Alexandru, l-a amenințat cu degetul pe Constantin făcătorul de căsătorii. S-a prânzit cu voieșie și astfel totul s-a încheiat. [...]

Mă văd într-o după-amiază, cam tot atunci, pe la jumătatea lunii mai <1855>, în grădina prințesei Natalia, așezat pe treptele chioșcului. [...] Ea era capricioasă, nebunică, ușuratică, dar, fără îndoială, își iubea soțul. Fuseseră căsătoriți copii fiind, în urmă cu patru ani. El avea atunci douăzeci de ani, ea nu împlinise p. 111 optsprezece. O lună mai târziu, la 15 iunie, sârmanul Costică a fost omorât în duel de un ofițer austriac // care îi făcea curte soției sale. A fost o lovitură teribilă. S-a văzut cu ușurință efectul fulgerător al acestei morți în familia domnitorului și în societatea moldovenească. Tastu și cu mine am fost uluiți. Austriecii care ocupau țara, cum am spus, nu erau iubiți. Aproape că erau regretați rușii. Acest duel și această moarte, care a fost văzută ca un asasinat, au răscolit toate spiritele, mai curând toate inimile. Înfirmarea a fost impresionantă. S-a putut sesiza o emoție populară. După ritul ortodox, sârmanul Costică a fost dus la biserică cu fața descoperită, în mijlocul coroanelor de flori care îi acopereau sicriul. În convoi și de-a lungul străzilor nu am văzut decât ochi înecați în lacrimi. Tânărul Costică Balș nu avea decât prieteni și poporul! Îl privea pe cel ce-l omorâse ca pe un dușman și un ucigaș. Nu vorbesc de durerea domnitorului. Nu am îndrăznit să îl văd în prima p. 112 zi. După ceremonia funebră // mi-am făcut curaj și am mers să-l văd. L-am găsit șezând, copleșit; i-am sărutat mâna, ca unul dintre fiii săi, pentru prima dată. Mi-a luat capul în mâini și m-a îmbrățișat; lacrimi mari îi curgeau pe mustața sură. Nu mi-am putut opri inima și am plâns împreună. Nu am putut niciodată să văd, cu

²⁰ Barbu Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1856).

sânge rece, un om plângând. Durerea acestui tată m-a mâhnit profund. Nimeni nu îl putea înțelege mai bine ca mine: era copila lui dragă, preferata lui, care îi frânsese astfel inima.

Îl îndrăgisem deja pe principe din tot sufletul, era atât de bun cu mine! Dar acel moment a crescut și a adâncit afecțiunea mea. [...] Din prima zi, <domnița p. 115 Natalia> a plecat din Iași și s-a refugiat într-o mănăstire; din dorința ei, din porunca tatălui său? Nu îmi mai amintesc. [...] Aceste zile au fost răscumpărarea crudă a zilelor fericite dinainte. [...]

Prințul m-a desemnat să-l însoțesc în Bucovina, unde mergea să-l salute pe p. 119 împăratul Austriei²¹, care vizita această parte a imperiului său. Plecam <din Iași> în 27 iunie, la orele 7 seara. Dimineață eram la Cernăuți. Am fost găzduiți la Arhiepiscopie și după-amiază un arhiduce, i-am uitat numele, un unchi al împăratului, frate sau văr al celui sărman idiot demisionar de Ferdinand I²², a venit să-i facă o vizită domnitorului Moldovei. Domnitorul a vrut să-i prezinte pe însoțitorii săi, adică pe cei // doi aghiotanți și pe secretarul său. Ca să nu stârnească p. 120 nicio invidie între miniștri, nu luase pe niciunul cu el. Arhiducele a binevoit să adreseze cuvântul fiecăruia dintre noi, cu amabilitatea puțin rigidă și aproape mecanică, care îi deosebește pe principii din toate țările. S-a oprit mai mult timp la mine, întrebându-mă de cât timp eram secretarul domnitorului Ghica și ce post ocupasem înainte. Am înțeles că mă lua drept moldovean. N-am vrut să-l las să greșescă și i-am spus, deschis, că până la lovitura de stat²³ am servit în administrația franceză. La aceste cuvinte, alteța a tresărit, a făcut un pas înapoi și, încruntat, a spus cu o uimire aproape vecină cu groaza: „A, sunteți francez!”, a făcut o piruetă, mi-a întors spatele și s-a adresat brusc vecinului său, colonelul. Domnitorul era la doi pași. L-am privit fără să zic nimic. Când arhiducele // a p. 121 plecat, domnitorul a venit la mine și mi-a spus ridicând din umeri: „Ce vreți, lupii sunt totdeauna lupi pentru câini!” (o fi vreun proverb moldovenesc). [...] „Vom aranja asta”, mi-a spus. Seara, domnitorul și aghiotanții au fost invitați la masa imperială, dar nu și secretarul francez. Evident, eram în carantină. Nu mi se ierta păcatul strămoșesc. Domnul a deschis discuția cu baronul Testa, consulul austriac în Moldova, care ne însoțise // și care era și el la masa suveranului său. [...] Baronul p. 122 a fost foarte încurcat, s-a scuzat ca de o omisiune, a promis să repare totul și, într-adevăr, dimineața următoare am fost anunțat că voi avea onoarea de a fi primit într-o audiență particulară de împăratul austriac, în aceeași dimineață chiar. [...]

La întoarcerea în Iași, găsind palatul prea trist, domnitorul a mers și s-a p. 125 instalat la via sa de la Socola²⁴. [...] Din fericire, la via de la Socola, unde nu era decât o casă simplă de țară, cu o sală de prânz modestă, locurile libere erau mai puțin simțite decât în sala mare a palatului. Dar inima nu se lăsa păcălită. Veselia dispăruse. Bietul principe îmbătrânise cu zece ani. Nu puteam să-l privesc fără să mă întristez. Îi țineam companie. Prânzeam totdeauna cu el, apoi mă întorceam în

²¹ Franz Joseph I de Habsburg, împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916).

²² Ferdinand I de Habsburg, împărat al Austriei (1835–1848), rege al Boemiei și Ungariei (1830–1848), constrâns să abdice în decembrie 1848. A domnit sub tutela cancelarului Metternich.

²³ Din 2 decembrie 1852.

²⁴ Fost sat și apoi târgușor, azi cartier în sudul municipiului Iași.

oraș să petrec seara cu Tastu și dormeam la palat, pentru a reveni dimineața la Socola. Aici rămâneam să lucrez ziua într-un colț foarte incomod, alături de cabinetul principelui, deranjat de cei ce veneau și plecau, miniștri, aghiotanți, servitori sau solicitanți. Am sfârșit prin a mă ascunde în grădină și a mă instala aici în micul chioșc. [...]

- p. 126 La începutul lui august am avut ocazia să fac o excursie care mi-a adus o mare plăcere. Am mers să vizitez mănăstirile din munți: Neamț²⁵, Agapia, Văratice. Prima este o mănăstire de călugări, celelalte de călugărițe. Firesc, cele din urmă m-au interesat mai mult. Ele sunt, amândouă, situate într-o vale îngustă, la poalele
- p. 127 munților. Am început cu Văratice. Mă așteptam să văd // un singur edificiu mare, claustral, ca în mănăstirile noastre vechi. Acest cuvânt deșteaptă totdeauna în noi ideea de îngrădire, de sechestrare. Se apropie oarecum, un fel de incintă principală cu biserica în mijloc, locuită de călugărițele cele mai în vârstă și cele mai devotate, care țin să trăiască sau cel puțin să moară în umbra sanctuarului. Dar cum fiecare dintre călugărițe are casa sa, separată de celelalte de o grădină sau de arbori, cele mai tinere și mai „mondene” își împrăștie ici și colo, la poalele dealurilor, casele curățele, care seamănă mai degrabă cu un *cottage* englezesc decât cu o chilie. Normele lor nu sunt foarte severe, judecând după detalii: se spune că au dreptul să ofere ospitalitate vizitatorilor lor, dar nu mai mult de trei zile. Sunt obligat să mărturisesc că nu am verificat eu însumi această afirmație. Am fost găzduit la stărețe, nu am rămas decât o noapte. [...]
- p. 128 La Agapia, valea este foarte îngustă, mănăstirea foarte izolată, regulile mai severe. Acesta este locul unde biata mică prințesă Natalia a găsit refugiu. Trebuie să spun că speranța de a o vizita a cântărit mult în plăcerea produsă de perspectiva acestei excursii? N-am putut să o revăd fără o profundă emoție. Ea m-a primit într-un
- p. 129 fel de vorbitor, lipsit de gratii totuși – salonul stăreței, fără îndoială. Palidă, înveșmântată în negru, era // și mai frumoasă. Două călugărițe tinere stăteau alături în picioare, atente la cele mai mici gesturi ale ei, sorbindu-i cuvintele și arătându-și naiv admirația pentru fiica domnitorului sau, cine știe?, pentru o atât de frumoasă și de tânără păcatoasă. O căpriță de munte albă, care i se dăduse spre a-i îndulci captivitatea, își ținea capul mic pe genunchii ei. La intrarea mea, <prințesa Natalia> s-a ridicat pe jumătate și mi-a întins mâna. Am luat-o înclinându-mă și am dus-o la buze fără să îndrăznesc să o privesc; lacrimile îmi umpluseră ochii...

²⁵ Niamtzo.

ALFONS VON WIMPFEN

(1828–1866)

Descendent al unei familii de militari, contele Alfons von Wimpffen s-a născut la 23 august 1828, la Hietzing, în apropiere de Viena. Cariera sa sub arme a fost rapidă, dar de scurtă durată. A murit la 22 iulie 1866, în urma rănilor de suliță suferite în bătălia de la Náchod, desfășurată la 27 iunie 1866, prima înfruntare purtată între armatele prusace și austriece în războiul din acel an. Nu a ajuns decât la gradul de colonel și comandant de regiment.

Trimis la începutul carierei sale în Italia de nord, unde a servit în timpul campaniilor de reprimare a mișcărilor revoluționare din 1848, Alfons von Wimpffen a fost unul dintre colaboratorii apropiați ai feldmareșalului Johann Baptist (Ivan) von Coronini-Cronberg. S-a căsătorit la 7 octombrie 1860 cu contesa Caroline Lamberg.

Rapoartele lui contelui Alfons von Wimpffen (unul dintre cei mai iscusiți ofițeri austriece care au acționat în principate în timpul ocupației din 1854–1856) au fost destinate exclusiv autorităților militare austriece. Textele sale reprezintă o evaluare excelentă a vieții politice interne a Țării Românești, din punctul de vedere al intereselor Austriei, în timpul ocupației militare a principatelor, precum și în preajma convocării Divanurilor *ad-hoc*. Având, din 1852, gradul de căpitan, Alfons von Wimpffen pare să nu fi avut un rol activ în operațiunile militare, fiind mai degrabă agent secret¹, preocupat atât de mișcările trupelor inamice, cât și de starea de spirit din țările române. El nu a ezitat totuși să își arate deschis opiniile și să facă anumite recomandări de ordin politic superiorilor săi.

Alfons von Wimpffen este și autorul unei ample lucrări dedicate perioadei în care țările române s-au aflat sub ocupație austriacă: *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die oesterreichischen Truppen in den Jahren 1854–1856*, Viena, 1878, de fapt o colecție de articole publicate inițial în „Oesterreichische Revue” între 1864–1867 și retipărite în contextul redeschiderii crizei orientale. Și aici, stilul nu a fost unul literar, ci militar, uneori abrupt. Informațiile din scrierile destinate tiparului (precum descrierile diverselor partide și curente politice din Țara Românească) împărtășesc vederile din cele rezervate superiorilor săi militari și politici. Perspectiva sa a fost cea a unei ocupații austriece menită să aducă ordinea și să mențină legile din Țara Românească. Oamenii politici despre care vorbește Wimpffen, mereu din punctul de vedere austriac, sunt domnitorii Țării Românești și Moldovei, boierii influenți din principate, consulii străini, comandanții otomani sau liderii emigrației polone aflați în serviciul acestora.

Amintirile lui Wimpffen sale au fost (și sunt încă) socotite a fi o sursă esențială pentru cercetarea războiului Crimeii, după cum reiese și din comunicarea ținută de Nicolae Iorga la Academia Română în anul 1937. Dar, dat fiind publicul cărui îi erau adresate, precum și specificul misiunilor îndeplinite de Wimpffen pe teritoriul principatelor, acestea își concentrează atenția asupra operațiunilor militare desfășurate de trupele austriece, precum și asupra raporturilor, adesea dificile, cu cele otomane. Relațiile cu elita sau cu masa populației românești ocupă un loc redus. În ciuda acestui fapt, informațiile presărate în text le confirmă pe cele din rapoartele sale confidentiale și sunt

¹ La 4 august 1855, contele Johann von Coronini-Cronberg, comandantul trupelor de ocupație din Țara Românească, îi ordona lui Wimpffen să plece de la Giurgiu la Sulina, apoi în Dobrogea și Bulgaria, pentru a raporta asupra mișcărilor de trupe și a construcțiilor de drumuri din regiunile menționate; vezi Ion I. Nistor, *Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și Rapoarte din iunie 1854–martie 1857*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice Glasul Bucovinei, 1938, p. 805–806.

revelatorii pentru percepția stării de spirit a populației de către un ofițer însărcinat, se pare, cu o asemenea misiune. Perspectiva amintirilor lui Alfons von Wimpffen a fost mereu cea a ocupantului: menirea trupelor austriece a fost de a asigura ordinea și stabilitatea țărilor române în fața pericolului reprezentat de puterile suzerană și protectoare. Edificator din acest punct de vedere este descrierea revoltei ce a avut loc în martie 1855 la Craiova, nereprimată de către trupele austriece, ceea ce ar fi dejucat planurile inițiatorilor.

Primele două texte de mai jos provin din Arhiva Ministerului Austriac de Război. Cel dintâi a fost publicat doar în limba germană, în lucrarea de referință alcătuită de Ion I. Nistor, *Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și Rapoarte din iunie 1854–martie 1857*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice Glasul Bucovinei, 1938. Cel de-al doilea a văzut lumina tiparului atât în ediția de documente publicată de Ion I. Nistor cât și în traducerea românească a lui Mihail Popescu, *Documente inedite din preajma Unirii Principatelor din actele austriece păstrate în Arhivele Ministerului de Război de la Viena*, București, 1928, împreună cu „Memoriul lui Stokera”, dedicat situației similare din Moldova, redat, de asemenea, în acest volum al colecției *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Pentru o redare cât mai corectă, am comparat varianta germană publicată de Nistor (care nu a menționat totuși numele autorului) cu traducerea românească a lui Popescu, introducând corecturi acolo unde am considerat oportun. Totodată, am adăugat o serie de note explicative, păstrând pe cele introduse de Mihail Popescu.

Date biografice despre Alfons von Wimpffen se găsesc la Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, LVI, Viena, 1888, s.v.; Nicolae Iorga, *Conflictul militar austro-rus în 1854–56 după un martur austriac*, în „Academia Română – Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XIX, 1937, p. 249–272; Leonid Boicu, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853–1856)*, București, Editura Academiei R.S.R., 1972.

ALFONS VON WIMPFEN

1854

Raport al lui <Alfons von> Wimpffen către <Wilhelm von> Ramming² <von Riedkirchen>, Sibiu, 18 august 1854³

Ca urmare a ultimului meu raport secret <datat> București 14 a<le> l<unii>, îmi permit să raportez prin prezenta asupra notificării secrete, că am părăsit numitul oraș în aceeași seară și, ca urmare a numeroaselor accidente pe drumurile cumplite, am ajuns la Brașov⁴ abia la 16 ale aceleiași <luni>, pentru a raporta înălțimii sale feldmareșalului-locotenent Coronini⁵ asupra principalelor rezultate ale misiunii mele. La ordinul acestuia, a trebuit să îl însoțesc deîndată la Sibiu⁶ și

² Wilhelm Ramming von Riedkirchen (1815–1876), comandant militar austriac, participant la campaniile din 1848–1849 și din războiul Crimeii, apoi la cele din 1859 și 1866. În 1854 deținea gradul de general-maior și poziția de șef de stat-major al armatei a III-a din Ungaria. Între 1851–1854 a condus Biroul de Istorie Militară (Kriegsgeschichtlichen Buero) de la Viena.

³ Publicat de Ion I. Nistor, *Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și Rapoarte din iunie 1854–martie 1857*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice Glasul Bucovinei, 1938, p. 36–41.

⁴ Kronstadt.

⁵ Johann Baptist von Coronini-Cronberg (1794–1880), feldmareșal austriac, comandantul trupelor de ocupație din Țara Românească (1854–1856). Vezi relatarea sa din prezentul volum.

⁶ Hermannstadt.

de aceea izbutesc abia acum să trimit acele notițe explicatorii, pe care am avut onoarea de a le menționa în cele mai timpurii rapoarte secrete ale mele.

În ceea ce privește, înainte de toate, felul în care intervenția noastră a fost așteptată de către populație, în legătură cu aceasta se pare că stăpânește în toate părțile o anumită nerăbdare – așa spune aproape curiozitate. Din nefericire, este de netăgăduit că cel mai potrivit moment pentru aceasta, care fără îndoială a picat tocmai în timpul scurs între retragerea rușilor și intrarea turcilor, a fost pierdut pentru totdeauna. De atunci, turcii s-au instalat destul de bine; purtarea lor pe de-a-ntregul liniștită <și> câteva promisiuni bine calculate făcute boierilor de Omer Pașa⁷ au gonit teama inițială de jafuri și teama de o posibilă război din partea guvernului⁸ iar acel partid⁹ numeros, aflat sub un control care nu trebuie luat în seamă¹⁰, și care ar dori să ducă mai departe vechea economie boierească, vede fără doar și poate intrarea noastră nici cu speranță, nici cu așteptări. Acest partid este cel mai mare din țară; se teme cel mai mult de intrarea trupelor de ajutor ale puterilor occidentale, și ca urmare a acestui fapt le trec prin fața ochilor, ca stafiile, întoarcerea reformatoarelor și scenele din 1848; și foarte lămuritoare mi-a fost în această privință grija aproape temătoare cu care unele dintre cele mai însemnate și influente boieroaice, cărora le-am fost prezentat în seara de 13 <august 1854> pe promenadă, doamnele Suțu, Slătineanu, Filipescu, Ghica¹¹, etc., mai deschise la inimă decât soții lor, au rostit aproape într-un glas dorința ca trupele imperiale să nu fie înlocuite prin cele englezești, care ar aduce cu ele, în suita lor, tendințele democratice și răsturnarea tuturor relațiilor existente.

Această îngrijorare se întemeia pe niște zvonuri răspândite aproape peste tot în Bucureștiul acelor zile, al căror temei sau lipsă de temei nu am dorit să o cercetez, deși mi-a fost întărită și de domnul consul general von Laurin¹². Și anume, în suita consulului general al Marii Britanii, Colquhoun¹³, care se întorsese cu opt zile în urmă, trebuie că fusese un colonel englez, comisar plenipotențiar, care trebuia să se îngrijească de găzduirea și încartiruirea a 10 000 de oameni. Această știre, cu totul foarte puțin adevărată, a descurajat într-atât sus-numitul partid, pe care cred că îl pot numi, pentru a fi limpede, cu numele de <partidul> „bătrânilor valahi”¹⁴, a înviorat mult curajul și nădejile acelei facțiuni, care simpatizează în tăcere cu emigrația și cu tendințele de la 1848 și care poate fi numită a „tinerilor valahi”¹⁵, bine reprezentată și în capitală. Nu se poate îndeobște tăgădui că acest partid numără printre membri săi, în fracțiunea cea mai moderată,

⁷ Omer Pașa (Michael Latas) (1806–1871), general otoman de origine croată, comandant al armatei în războiul Crimeii, apoi ministru de război.

⁸ *Regierung*.

⁹ *Partey*.

¹⁰ *Diejenige zahlreiche Partey, die unter einer Controlle die gleich Null zu achten ist.*

¹¹ *Soutzo, Slatiniano, Philippesco, Ghika.*

¹² Anton von Laurin (1789–1869), diplomat, consul general al Austriei la București (1849–1855).

¹³ Robert Gilmour Colquhoun (1805–1870), consul general al Angliei la București între 1834–1859. Vezi și relatarea sa de călătorie cuprinsă în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. V (1847–1851), București, Editura Academiei, 2009, p. 177–212.

¹⁴ *Altvalachischen*.

¹⁵ *Jungwalachische*.

mare parte din cei mai cultivați, inteligenți și chiar cei mai cinstiți bărbați din țară; căpetenia lor dovedită, unul din nenumărații Ghica, în prezent prinț de Samos¹⁶, aparține, printre tinerii, boieri acelora care poate pe drept ar putea fi chemați să conducă cu dreptate și conștiinciozitate frâiele guvernului. Din nefericire, acest partid se află totuși cu totul sub influența englezească și este cu totul condus de foarte inteligentul, însă vicleanul și intrigantul consul-general Colquhoun. Același, cunoscând bine condițiile din țară după mai mulți ani în funcție, complotază în liniște, foarte violent, împotriva influenței noastre, caută să instige toate clasele populației¹⁷ pe cât posibil împotriva intervenției noastre și să aibă o atitudine neconvenabilă față de aceasta și chiar în primele zile ale prezentei sale șederi la București a determinat <alcătuirea unui> protest împotriva întoarcerii principelui Știrbei¹⁸, care în ziua plecării mele cuprindea deja peste 100 de semnături și care trebuia înmănat de o deputație de boieri lui Omer Pașa în ziua aceea. Din păcate nu se poate tăgădui nici că Știrbei, anume prin purtarea sa neobișnuită cu veniturile statului, <prin> sistemul său de mită și de stoarcere <de bani> lipsit de limite, și-a pierdut cu totul orice credit în țară. Nu există nimeni, în orice ținut, până la căpitanii de poștă și cei mai mărunți slujbași, care să nu îl învinovățească pe principe, cu glas tare, de a fi topit, fără multe nazuri, o sumă de 1 100 000 de ducăți, pe care țara îi strânsese din dări pentru construirea șoselei spre Brașov, în caseta sa privată¹⁹. Fără a putea proba justetea acestui fapt, această acuzație, care îmi ajunsese deja la urechi la București, s-a repetat la fiecare stație <de poștă>, la care am fost constrâns să îmi arăt indignarea față de starea cu adevărat jalnică a acestui drum.

Un al treilea, altfel numeros, partid din <această> țară, cel rusesc, și-a pierdut acum cea mai mare parte a altfel credincioșilor săi adepți, în parte prin fuga celor mai de seamă membri ai săi, precum Ioannides, Arghiropol²⁰ și alții, în parte prin acea nestatornicie a naturii omenești și mai ales a boierilor, care mereu întorc succesul în favoarea lor. Totuși, trebuie să se observe aici că nemărginita lipsă de chibzuință a administrației militare rusești și anume cumplitul sistem de aprovizionare, ce consuma de zece ori mai mult și secătuia puterile țării peste limite, <a făcut ca> numele rușilor să își fi pierdut pentru multă vreme toate simpatiile, cu precădere în păturile de jos ale populației. De asemenea, retragerea trupelor rusești a avut loc într-un asemenea fel, încât pentru populația acestor ținuturi, atât de deschisă la impresiile din afară, nimbul, care înconjură până acum puterea Rusiei, s-a pierdut probabil fără a putea fi adus înapoi. Trebuie să fi fost cu adevărat trist să vezi starea acestor trupe, altfel atât de puternice și bine înarmate,

¹⁶ Referire la Ion Ghica (1816–1897), revoluționar pașoptist, om politic liberal, fost prim-ministru, economist, scriitor memorialist, fost președinte al Academiei Române. Între 1853–1859 a fost numit de guvernul otoman bey al insulei Samos.

¹⁷ *Alle Classen der Bevölkerung.*

¹⁸ *Styr-Bey.* Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domnitor al Țării Românești între 1849–1853 și 1854–1856. Ca și fratele său, Gheorghe Bibescu, a studiat la Paris și a ocupat diverse funcții în administrația Țării Românești în perioada regulamentară.

¹⁹ *Privat-Chatouille.*

²⁰ *Ioannides, Argiropoulos.* Arghiropol deținea poziția de capuchehaie a domnului Țării Românești la Constantinopol.

neînvinse de fapt în vreo bătălie, care au pierdut un număr aproape de necrezut de oameni doar prin marșuri și contramarșuri fără strategie, între Silistra, București și Giurgiu, prin conducerea cu adevărat greșită <și> de neînțeles, mai cu seamă la ultimele marșuri de retragere forțată de la Frătești²¹ spre Urziceni²², prin soare arzător, boli și oboseală. Totuși, nu au lăsat pe nimeni pe drum în urma lor. Totul a fost cărat și a trebuit dus mai departe, iar boierul Florescu²³, numit comisar al guvernului pe lângă ruși în timpul marșului lor de retragere, a povestit detalii atât de năucitoare despre felul în care au fost transportați bolnavii și răniții, astfel încât trebuie să le consider aproape umflate. Doar spiritul minunat, ascultarea și disciplina, care zac în materialul <uman> cu adevărat splendid al ostașului rus de rând, trebuie că au zădărnicit în ultimele zile izbucnirea răscoalelor, pe care vrajba neconținută dintre ofițeri, și anume dintre cei de rang înalt, le-ar fi putut ușor prilejui. Căci au rămas în urmă la București doar 30 dintre cei grav bolnavi și răniți, cărora li s-a acordat ocrotirea turcilor, care au intrat și care i-au dat generalul turc Halim Pașa prilejul unei proclamații²⁴ de o neobișnuită neghiobie, care fără îndoială i-a fost deja adusă înaltului C<omandament> G<eneral>²⁵ la cunoștință prin consulul-general de la București. Unul dintre cei mai influenți membri ai partidului rusesc, prin întinsele sale moșii din Oltenia²⁶, bătrânul fost principe al Serbiei, Miloș Obrenovici²⁷, a urmat la Focșani²⁸ cartierul general al prințului Gorceakov²⁹.

Pentru a întregi tabloul partidelor politice din Țara Românească, nu pot să nu amintesc partidul poate cel mai numeros și tăcut, care, de fapt, nu aparține de nici una din facțiunile mai înainte numite, și care în principal ar dori doar să vadă că în țară se introduce o stare de siguranță, arătată mai clar de cuvintele pe care marele ban Cantacuzino³⁰ le-a scăpat la vizita mea, atunci când, la o observație <a mea> despre frumusețea și bogăția țării a strigat suspinând – „oh oui – le pays serait bien beau – si seulement une fois il savait, s’il est Turc, ou Russe, ou Autrichien – ou *Valaque*”³¹.

Din cele arătate mai înainte aproape că reiese că *noi*³² nu avem, de fapt, până acum, un partid în țară. Acel <partid>, care era pregătit să întâmpine cu chiote de

²¹ *Frătești*, jud. Giurgiu.

²² *Ursiceni*, jud. Ialomița.

²³ *Florescu*. Ion Em. Florescu (1819–1893), participant la războiul Crimeii ca ofițer atașat pe lângă armata rusă. S-a remarcat mai târziu ca politician de orientare conservatoare, prim-ministru și președinte al Senatului. A reorganizat armata română înainte de războiul de independență din 1877.

²⁴ Halim Pașa, comandant al trupelor otomane care au ocupat Bucureștiul după retragerea armatei ruse. Referire la proclamația din 27 iulie 1854.

²⁵ *Hohe A. C.*

²⁶ *Kleinen Wallachey*.

²⁷ Miloș Obrenovici (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839, 1858–1860).

²⁸ *Focșani*, jud. Vrancea.

²⁹ Mihail Dimitrievici Gorceakov (1795–1861), comandantul armatei rusești de ocupație din Țara Românească și Moldova, ulterior comandant al armatei ruse în războiul Crimeii.

³⁰ *Grossban Cantacuzino*. Constantin Cantacuzino.

³¹ În franceză în original. Traducere: „ah, da, țara ar fi frumoasă, măcar să știe dacă e turcească, sau rusească sau austriacă – sau *românească*”. (Termenul *valaque* a fost subliniat în text.)

³² Subliniat în text.

bucurie steagurile cezaro-crăiești la primele vești despre o intervenție austriacă, era partidul pretutindeni atât de numeros al așa-numiților loialiști³³, al fricoșilor, al lașilor – care ar fi înhățat în acea clipă orice mână de ajutor ca o ancoră de salvare. De când s-au arătat primele spaime de turci, acesta s-a sfărâmițat în nenumărate fracțiuni sau, de fapt, individualități, din care oriunde s-ar putea strânge o masă compactă doar după o mare spaimă de moment. Sarcina noastră este, de aceea, să ne făurim mai întâi un partid, ceea ce într-o țară cu un asemenea viitor, care ar putea deveni o Lombardie³⁴ de zece ori mai mare, nu ar fi un lucru cu adevărat de negândit.

Deocamdată, turcii au luat Bucureștiul în stăpânire ca și cum ar fi avut în minte o ședere mai lungă acolo. Anume, în timpul prezenței mele se aflau în cazarmă doar 600 de cavaleriști și 2 000 de infanteriști în tabăra de la Remuș³⁵, doar la Dărăști³⁶, una dintre poștele Bucureștiului, se aflau 2 regimente, câte două brigăzi la Frătești și Călugăreni³⁷ iar grosul de aproape 20 000 de oameni în tabăra de la Slobozia³⁸. Acest fapt este cu atât mai neplăcut, cu cât detașamentul care stă în București este format din Legiunea poloneză, al cărei șef, Sadik Pașa (Czaikowski)³⁹, este, după cum deja am amintit, comandant militar al orașului, și ai cărei membri sigur nu s-ar da în lături să exercite o anume influență păgubitoare asupra trupelor noastre din viitoarea garnizoană de la București, formate în parte din polonezi și italieni, în cazul unei încartiruri comune, în afară de multele agitații și posibile excese pe care le-ar putea prilejui o asemenea relație. Când, după plecarea noastră de la Cantacuzino, m-am aflat, la 15 august, ca însoțitor al Înălțimii-Sale, general-maior von Popovich la numitul Sadyk Pașa, căruia domnul general-maior trebuia să îi înmâneze ordinul lui Omer Pașa pentru predarea colonelului Omer Bey, am fost foarte surprins să aud că toate ordinele erau date de comandantul orașului numeroșilor săi aghiotanți în limba polonă și că rapoartele acestora erau date în aceeași limbă. Nu mai puțin însemnat pentru mine a fost să aud doi soldați turci dintr-un neam îmbrăcați după moda orientală să își spună „Magyar ali Klak”⁴⁰, la care amândoi au fost în stare să răspundă cu da.

Soldații turci arată, după cum am spus deja, murdari, zdrențăroși și la pământ. Am întâlnit, nu departe de București, cam o jumătate de escadron de cavalerie, din care fiecare al cincilea, al șaselea om, mărșăluind în front, fuma foarte liniștit din pipa lungă.

În ceea ce îl privește pe Omer Pașa însuși, vorbește fățiș două limbi. Pe cât de bucuros i-a vorbit înălțimii sale, general-maior von Popovich și după cum cred eu și locotenent-colonelului Kalik, despre iminenta ocupare a țării de către noi, pe atât trebuie că în altă parte, și anume față de boierii trimiși la el, s-a arătat foarte indignat de acest fapt și și-a arătat împotrivirea de a trebui să lase trupelor cezaro-

³³ *Gutgesinntten*.

³⁴ Regiune în nordul Italiei, parte a Imperiului austriac.

³⁵ *Rusch*, sat, com. Frătești, jud. Giurgiu.

³⁶ *Deresti*, sat, com., situată pe râul Argeș, jud. Ilfov. Se învecinează cu Dărăști-Vlașca, jud. Giurgiu.

³⁷ *Calugareni*, jud. Giurgiu.

³⁸ *Slobozia*, jud. Giurgiu.

³⁹ Michał Czaikowski (Sadik Pașa) (1804–1886). Vezi și relatarea sa de călătorie din prezentul volum.

⁴⁰ În original în text. Transliterare posibil greșită.

crăiești o țară atât de bogată, binecuvântată cu toate resursele, pe care a cucerit-o și a curățat-o de ruși, și care ar fi putut oferi armatei sale, de acum vreme de un an expusă tuturor lipsurilor pe pământul neprietenos al Bulgariei, toate resursele și numeroase căi de aprovizionare – o părere care poate din punctul lui de vedere nu este chiar de neluat în seamă. În orice caz, ar vrea să întărească linia Dâmboviței. De la retragerea armatei rusești, turcilor li s-a întărit mult poziția; se văd cuceritorii țării și învingătorii rușilor și fac ca acestea să conteze în orice chip cu puțință în față românilor.

Prințul Gorceakov trebuie că și-a așezat cartierul general la Bârlad⁴¹ de la 18 <ale lunii>, după spusele domnului Florescu, pentru a permite trupelor să treacă pe lângă el. Marșul de retragere se desfășoară neobișnuit de încet; căruțele armatei și bagajele sunt atât de numeroase, încât rușii, încă în ultimele zile ale șederii lor la București, când deja toate pregătirile de retragere erau terminate și toate nevoile de căruțe și alte mijloace de transport era considerate ca îndeplinite – iarăși după cele spuse de mult amintitul Florescu – considerau că mai trebuie găsite și rechiziționate încă 3 000 de care pentru transportul bagajelor.

1856

Memoriul lui Alfons von Wimpffen⁴²

Demnitatea de mare boier, rangul unui vornic – o vârstă de 40 de ani – dă dreptul după Regulamentul Organic, rămas încă lege de bază în Principatele Dunărene, la mult dorita, invidiata și totuși de neinvidiat, demnitate de domn, a cărei durată a fost mărginită de la <domnia pe> viață, la 7 ani, prin convenția de la Balta Liman.

Dacă ne-am hotărî să scoatem în evidență dintre marii boieri al Țării Românești, pe aceia care ar aspira la această demnitate și să-i caracterizăm în linii generale pe acei care, fie din partea țării, în caz de alegere, fie simplu numiți de Poartă în înțelegere cu marile puteri, ar avea mai mulți sorți de izbândă, prin situația politico-socială, antecedente și capacitatea lor, să ia loc pe lista candidaților, trebuie să începem mai întâi cu aceia care au mai avut această demnitate, deci cu mai multe drepturi. De la aceștia, pe care îi putem numi candidați de drept, vom trece la aceia ce s-ar putea numi candidați de fapt, care prin ambiția lor proprie, prin partizanii, trecutul și influența ce o au atât în țară, cât și în străinătate, pot căpăta un loc pe lista candidaților și în urmă trebuie să menționăm pe aceia care deși până acum n-au ridicat pretenții, totuși în cazul unei alegeri, prin faptul că împlinesc formalitățile legale, au dreptul să fie trecuți pe lista candidaților; pe aceștia noi i-am putea numi candidați legali.

⁴¹ *Berlat*, jud. Vaslui.

⁴² „Actele acestea se numesc ale lui Coronini și se află în „Kriegsarchiv” <Arhiva de război>, secția manuscriselor fasc. 332 din anii 1854–1856; numărul lor se ridică la câteva zeci de mii” (n.n., M. P.).

În sfârșit, să ne fie îngăduit, oricât de îndepărtat ar fi viitorul, să aruncăm o privire și asupra acelor persoane, care deși nu împlinesc, pentru moment, condițiile cerute de Regulamentul Organic, totuși, parte prin naștere și legături familiare, parte prin personalitatea și calitatea lor, au deja pretenții, deci nu trebuie să fie trecuți cu vederea la clarificarea unei chestiuni așa de importante, nici aceștia, cu atât mai mult cu cât în istoria acestor țări pline de viitor, ei vor avea să joace un rol însemnat.

Credem că nu facem nici o greșală, dacă i-am numi pe aceștia ca eventuali candidați la demnitatea de domn.

I. Candidați legitimi

a) Foștii domni pe viață.

1. Alexandru Ghica⁴³, fost domn temporar, între 1834–1842.

Ca frate vitreg al fostului domn pământean, Grigore Ghica⁴⁴, ca cel mai în vârstă reprezentant al familiei celei mai vechi și mai avute din țară, deși de origine albaneză, totuși prin starea financiară, prin numeroasele antecedente și ținută a reușit să fie preferat fanarioților venetici, ca național și ca român.

Acesta încă pe când trăia fratele său, a avut însemnate funcțiuni în stat, iar sub Kiselev⁴⁵, ca spătar, a organizat miliția țării. Prin modul cum a știut să se poarte în executarea slujbelor încredințate, și-a atras simpatia celor două curți – Petersburg și Constantinopol – încât îl socotiră ca cel mai chemat pentru demnitatea de domn.

Activ, inteligent, animat de cele mai bune sentimente, de o dreptate ireproșabilă, de un caracter cinstit, administrația din timpul domniei sale a fost exemplară și activă în diferite direcții, căpătându-și în felul acesta simpatia țării, nu însă pe a reprezentanților puterilor protectoare (Rusia și Turcia) la atacul cărora el se opunea întotdeauna cu o îndârjire, mai degrabă imprudentă și a căror influență caută s-o paralizeze prin înclinarea sa către Poartă.

Din această pricină însă, pierdu orice sprijin la Petersburg, iar Poarta, în urma tratatului de la Unkiar Iskelessi⁴⁶ și a ajutorului ce primise în 1841 de la ruși, fiind prinsă în sfera acestora, Rusiei îi fu ușor, folosindu-se și de intrigile boierilor făcute în preajma alegerilor la domnie precum și de complotul de la Brăila, să obțină de la Poartă un firman de înlocuire în 1842, producând astfel un prim precedent în stabilitatea domnilor în Principate.

Prințul Ghica părăsi domnia cu nume bun, el însuși foarte onorabil, cu toate că n-avusese nici puterea și nici voința să oprească de la despuierea țării, pe mării

⁴³ Alexandru Dimitrie Ghica (1796–1862), domnitor regulamentar (1834–1842) și caimacam al Țării Românești (1856–1858).

⁴⁴ Grigore al IV-lea sau Grigore Dimitrie Ghica (1765–1834), domnitor al Țării Românești 1822–1828.

⁴⁵ Pavel D. Kiselev (1788–1872), general rus, președinte al divanurilor Țării Românești și Moldovei (1830–1833) în perioada alcătuirii Regulamentelor Organice.

⁴⁶ Tratatul de la Unkiar Iskelessi a fost semnat între Rusia și Imperiul Otoman în iulie 1833, în contextul războiului dintre otomani și egipteni.

și micii funcționari. După acesta, prințul Alexandru, trăi câțiva ani în Viena, către a cărei interese, chiar în timpul domniei, părea că înclină. Apoi plecă la Paris, Dresda și în orașe mari din Europa. În 1854, folosindu-se de împrejurările tulburi, din acel timp, se înapoie la București și de atunci se stabili aici, unde locuiește și în prezent. Energicul de odinioară, hotărâtul și inteligentul Alexandru Ghica este însă deja consumat. Din cauza nedreptății și a lungului exil, moralicește zdrobit, în prezent purtătorul acestui nume, nu este decât o umbră a trecutului său, o firmă pentru orgoliul personal al familiei Ghica și al intrigilor josnice ale așa-numitului partid anglo-turc, care prin neobosiți ca Colquhoun și intriganți ca C. Souian⁴⁷ și alții de felul acesta, stăpânesc ambiția bătrânului. Acesta căzut pe jumătate în copilărie și-a schimbat „otium cum dignitate”⁴⁸ cu tristul rol al unui om de paie, Ghica deci, în situații cu totul schimbate năzuiește spre același Scaun de domnie, unde acum 18 ani, în plină putere a vârstei și cu toată elasticitatea unei energii necheltuite, a putut ține piept dușmanilor.

Prin numele, antecedentele și cvasi-legitimitatea și prin influența și legăturile însemnate ce le are la Constantinopol și nu mai puțin prin partizanii ce-i are în țară, prin bogăția însemnată și prin nimbul popularității de odinioară, Ghica are întâietate între aspiranții la scaunul domniei, la care partidul anglo-turc îl preferă, dacă nu chiar din dragoste, apoi din dorința de mânuire, candidatului lor propriu, vărul cu același nume, logofătul de la Samos, Ion Ghica.

2. Când steaua lui Alexandru Ghica apuse, se ridică o alta și mai strălucitoare în țară, în persoana unui om nou, cu puteri tinere, plin de speranțe, de un talent desăvârșit, cu o inteligență rară și un spirit și caracter ales, care deși din o treaptă de boieri mici, se ridică la cele mai înalte demnități și slujbe de stat.

În timpul administrației inteligente și binefăcătoare a lui Kiselev, în vârstă numai de 25 ani, tânărul Gheorghe Bibescu⁴⁹, dintr-o familie de boieri mici, din Craiova, în unire cu consulul general rus, Minciaki⁵⁰, a luat parte activă atât la alcătuirea Regulamentului Organic, cât și la toate proiectele de legi, privitoare la justiția și administrația țării.

Însărcinat cu diferite misiuni însemnate, aprig apărător al chestiunilor naționale și literare, secretar de stat în timpul lui Alexandru Ghica și secretar general activ al adunării naționale – prin căsătoria cu o principesă Brâncoveanu, încuscrit cu cele mai însemnate familii din țară și în posesia unei averi frumoase, Bibescu aparținea, încă din timpul domniei lui Ghica, clasei celei mai alese de boieri.

În timpul intrigilor pentru alegerile la Domnie, nu era nici vorbă de candidatura sa, până când el, în calitate de secretar general al Adunării naționale, printr-o cuvântare înflăcărată și spirituală, care până astăzi încă a rămas o capodoperă de stilistică românească, arătând toată seriozitatea chestiunii în cuvinte

⁴⁷ Neidentificat.

⁴⁸ Expresie aparținând lui Marcus Tullius Cicero, desemnând o modalitate demnă de a trăi după retragerea din viață publică.

⁴⁹ Gheorghe Bibescu (1804–1873), a studiat la Paris și a ocupat diverse funcții în administrația Țării Românești după intrarea în vigoare a Regulamentului Organic. Ales domn în 1842, abdică în 1848.

⁵⁰ Matvei Lvovici Minciaki, consul al Rusiei în principate.

alese și sfătuitoare a îndemnat, spre binele patriei, pe alegători să lepede orice personalitate de partid și orice coterie și să se gândească numai la binele națiunii.

Până atunci voturile între candidați erau aproape egal împărțite. Marele ban Iordache Filipescu⁵¹, grecul, avea aproape 40, Constantin Cantacuzino⁵², cam tot atâtea, Marele logofăt de la justiție Barbu Dimitrie Știrbei, cele mai multe, cam 60 de voturi, când deodată spre uimirea tuturor și bucuria majorității poporului numele lui Gheorghe Bibescu, cu majoritate zdrobitoare, fu scos din urna de voturi.

Dacă guvernarea domnitorului Gheorghe Bibescu, n-a corespuns așteptărilor, pe care țara ar fi putut, judecând după antecedente, să le aibă, cauza pe de o parte stă în strânsă legătură cu împrejurările externe ale mișcărilor generale ce au început să se ivească în Europa întreagă la 1848, iar pe de alta, nu mai puțin în slăbiciunea caracterului său, care din pricina strălucitei lui iscusințe, nu se putea observa dintr-odată. Adeseori el se lăsa să fie influențat mai ales de soția cea de-a doua, despotica și răutăcioasa soție ce se despărțise de spătarul Ghica, și pe care Gheorghe Bibescu când fu ales domn, după ce se despărțise de prima soție din pricină că era suferindă⁵³, o luă în căsătorie. Soția aceasta în tot timpul guvernării lui precum și după aceea, rămase geniul său rău, făcându-l să comită multe nedreptăți și înstrăinându-l de mulți prieteni.

Cu toate acestea, guvernarea de șase ani a lui Gheorghe Bibescu, a fost pentru țară, una din cele mai binecuvântate – s-au clădit în orașe străzi, la țară șosele, s-a făcut reforma administrativă și judiciară, s-a dat importanță literaturii și s-au ridicat cele mai însemnate clădiri din București. Slăbiciunea generală a caracterului său, cu toate aceste servicii incontestabile, nu poate fi tăgăduită, cu atât mai mult, cu cât ea stă în strânsă legătură cu toate actele sale de guvernământ. O administrație însă, oricât ar fi fost ea de energică, n-ar fi fost în stare atunci să stea împotriva presiunii duble, care s-a desfășurat în <timpul> evenimentelor din 1848, pe de o parte agitațiilor crescânde ale partidului revoluționar, pe de alta uneltirile reprezentanților Puterilor protectoare. Acțiunea revoluționarilor, care ca pretutindeni lua aici masca naționalismului, care a dat prilej să intervină misiunea importantă a consulului general rus Duhamel⁵⁴ și, în sfârșit, miliția militară de la Islaz, Caracal și Craiova, au fost făcute în strânsă legătură cu mișcările revoluționare, cari pe atunci tulburau Europa, făcând imposibilă, și în Muntenia, orice exercitare a autorității guvernului. Oscilând între excesele partidului popular și ale influenței rusești, Gheorghe Bibescu nu a putut să se țină curat de orice bănuială că ar încuraja în ascuns acțiunea partidului național, mai ales că prins de un îndrăzneț vis de mărire, începuse să cocheteze cu tendințele daco-românismului. În același timp, îi lipsea în momentele decisive, curajul hotărârii și amenințat de fanatici⁵⁵, și-a atras asupra-și

⁵¹ Gheorghe (Iordache) Filipescu (1765–1855), membru al comisiei de redactare a Regulamentului Organic din Țara Românească, candidat la domnie în 1834, caimacam în 1842–1843.

⁵² Constantin Cantacuzino, caimacam al Țării Românești în 1848–1849.

⁵³ Gheorghe Bibescu a fost căsătorit cu Zoe Mavrocordat, cu care a avut șase fii, a doua sa soție fiind Maria Văcărescu, cu care a avut două fiice.

⁵⁴ Alexander Osipovici Duhamel (1801–1880), general și diplomat rus. Vezi și relatarea sa din *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volum V, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 226–247.

⁵⁵ „A fost atacat de Mitică Krețulescu” (n.n., M. P.). Atentatul a avut loc la 9/21 iunie 1848.

o triplă presiune; pe aceea a <sușinătorilor> principiului național, pe care măgulindu-l, îl făcu revoluționar, apoi prin purtarea sa, neîncrederea rușilor și, în sfârșit, ura Porții, al cărui orgoliu, l-a suportat adeseori, cu toată mândria imunității naționale, ca odinioară când veneai în întâmpinarea sultanului la Dunăre. Îngrozit de împrejurările momentului, plecă alesul poporului din București, părăsind puterea la Buzău, se îndreptă spre Brașov în așteptarea momentului favorabil, care nu a mai venit. De la părăsirea scaunului domnesc, Bibescu s-a ținut departe de chestiunile politice, petrecându-și timpul când la Paris, când la Viena. Prin iscusința de netăgăduit, <prin> perfecta cunoaștere a țării, <prin> experiența, caracterul neprihănit și, în sfârșit, <prin> marea lui popularitate câștigată prin amabilitate și prin lungă durată a slujbelor sale, fostul domn are încă un loc însemnat printre oamenii țării.

Cu toate acestea, până acum nu s-a arătat că ar dori să recapete demnitatea pierdută, n-a încercat nici măcar ca Alex<andru> Ghica, prin uneltiri împotriva fratelui său, actualul domn, cu toate că ar fi avut de răzbunat oarecare injurii – dacă nu trădare – care au adus o încordare de neînălăturat între frați.

Cine privește, cu toate acestea, netulburat de partidele politice, descoperă, privind cu claritate printre simpatii și antipatii personale, cercetând pe oamenii liniștii, ai ordinei și ai situației, că numele lui Bibescu și Știrbei, ies la iveală. Și pentru aceasta trebuie, când se va întâmpla să vină chestia despre viitorul țării, ca numele fostului domn, să nu fie lăsat uitării. Dacă este incontestabil că în slăbiciunea caracterului său nu există o năzuință spre recăpătarea puterii, caracterul soției sale însă, care în exil a învățat puțin și, desigur, n-a uitat nimic, îi stă în ajutor spre întărirea acestuia.

II. Domni temporari

3. Barbu Dimitrie Bibescu, domn temporar, mai mare decât celălalt frate cu 6-7 ani, prin adopțiunea unchiului din partea mamei, Știrbei, moștenitor al acestui nume și a unei averi însemnate în Oltenia, a condus în timpul lui Alex<andru> Ghica cu multă înțelepciune ministerele Cultelor și Justiției, iar sub fratele său Internele și apoi cu sfatul și fapta părtaş la multe chestiuni de administrație, instrucție, agricultură și comerț, cu toate acestea nu destul de curat de învinuirea că prin uneltiri și tot felul de intrigi săvârșite în departamentul său a căutat să înlăture pe frate în folosul său personal, cu toate că nu l-a părăsit în momentele cele mai grele; de la 1849, prin convenția de la Balta Liman, a fost numit și investit domn al țării, pe timp de 7 ani.

Inteligent, activ, întreprinzător, bun administrator, prin lungi experiențe, câpătând încrederea oamenilor, acasă bun gospodar și nu mai puțin minunat om de finanțe decât conducător, totuși nu scutit de acuzarea „de nepotism” și de slăbiciunea de a fi lingușit; până la un grad energic, dar slab și iertător și în interesele sale proprii fără demnitate; caracter politic inviolabil și în același timp foarte mândru față de oamenii țării și arrogant, pentru aceasta nepopular în viața de toate zilele, totuși prin norocul de a avea o minunată soție, care prin virtuțile sale

personale, știe să mai netezească nepopularitatea soțului, este actualul domn al Munteniei, un curios amestec de calități minunate cu altele foarte rele.

III. Candidați de fapt

Printre acei bărbați pe care întâmplarea, lupta de partid, interesele familiale și legăturile personale, i-ar îndreptăți să fie unși în biserica Sărindar⁵⁶ pentru primirea sceptrului și chiar grijile domniei, stă în frunte, prin multe antecedente câștigate și prin exercitarea de două ori a puterii supreme, fostul caimacam al țării, Constantin Cantacuzino⁵⁷, care prin descendență feminină, se trage dintr-o familie împărătească efemeră de neam fanariot, de prin Evul mediu, din Bizanț, iar prin descendență bărbătească urmaș al vechii familii naționale boierești, Mărgineanu, a fost în timpul lui Alex<andru> Ghica, ministru la Culte, și apoi însărcinat cu multe demnități înalte, cu toate că mai mult pare decât este „mehr die Würde, als die Bürde”⁵⁸; Cantacuzino s-a aflat pe lista pentru alegerea <domnitorului> din 1843 printre candidații de frunte, când alegerea lui Bibescu l-a uimit atât pe el, cât și pe toată lumea. După aceasta, în urma catastrofei, care târî cu sine și pe Bibescu, în timpul repezii schimbări de guvernământ, fu numit de către dubla ocupațiune rusoturcă, caimacam, demnitate ce trebui s-o îmbrace iarăși când rușii, prin ocupația de la 1853-1854, îl siliră să plece pe rivalul său Știrbei, ce-l întrecuse la alegerea de domnie după convenția de la Balta Liman.

La retragerea rușilor în vara anului 1854, a fost numit de către generalul rus Budberg⁵⁹, ca președinte al Sfatului Administrativ, îmbrăcat încă odată cu cea mai înaltă demnitate; cu caracterul său mlădios, a reușit să preîntâmpine furtuna, menținându-se până când austriecii, ocupând țara prin convenția din 14 iunie 1854⁶⁰, au obținut reîntoarcerea domnului Știrbei, îndepărtându-l de la locul cu foarte mare răspundere, pe care mai mult l-a încurcat, decât l-a condus. Singurul lucru bun ce se poate spune despre administrația lui Cantacuzino, este că s-a silit tot timpul să prevină diferitele calamități ce se abăteau asupra țării, prin sacrificiul său personal. După dorință și la nevoie, ortodoxă sau mahomedană, anglo-turcă sau austriacă, ici-colo chiar naționalistă, politica lui Cantacuzino, cochetează cu toți, gata oricând să se plece, niciodată să se opună. Ca să facă pe placul tuturor, ea nu făcu nici un partid, unindu-se doar cu mândria nulităților.

⁵⁶ Biserica Sărindar, ctitorită în secolul al XVII-lea, s-a aflat pe Calea Victoriei. A fost demolată în 1896.

⁵⁷ Constantin Cantacuzino (?-1877), caimacam în Țara Românească (13 septembrie 1848–iunie 1849).

⁵⁸ „Mai mult onoarea decât povara” (în limba germană în original).

⁵⁹ Generalul Alexander Budberg (1797–1876), președinte al ocârmuirii principatelor în timpul ocupației rusești din 1853–1854. În varianta publicată de Mihail Popescu apare, dintr-o greșeală de tipar, Boubery.

⁶⁰ Este vorba despre Convenția încheiată între Austria și Imperiul Otoman la 2/14 iunie 1854, la Boyaköy, reglementând dubla ocupație a Țării Românești și Moldovei.

În anul 1849, cu toate pretențiile, care prin repede a desfășurare a lucrurilor, mai mult decât prin curagioasă apărare a intrigilor viclene a lui Fuad Efendi⁶¹ și nu mai puțin ale brutalului Omer Pașa, caimacamul a știut să aducă resturilor armatei austriece din Transilvania, care nu din cauza vitejiei dușmanului, ci din pricina nepregătirii se răspândise în Muntenia, ajutoare însemnate, ce i-au fost răsplătite de Curtea imperială.

În 1854, constrâns între retragerea forțată a acelora <pe care-i> căpătase protectori și care îl îmbătaseră cu ideea izbânzii și ocuparea țării de către austrieci, președintele guvernului reuși cu înțelepciune și lingușire să îndulcească toate neajunsurile. Fără mulțumirea de a-și fi făcut un partid, plecă de la putere, deși nu cu mare plăcere, fără să fi făcut nimănui nici un rău. Prea slab și fără însemnătate, după ce s-a retras de la putere n-a avut curajul să se prezinte ca șef al unui partid și să ia poziție, ca fost caimacam, împotriva domnului și aceasta mai degrabă din cauza lipsei voinței, decât a lipsei de experiență și de energie, totuși trebuie să-l punem în fruntea listei, deoarece fostul președinte al Sfatului Administrativ, este prieten de puțin folos și dușman nepericulos. Pentru un politician al machiavelismului, fără căutarea mijloacelor, dacă voiește să conducă afacerile principatului cu energie și înțelepciune, după plăcerile sale și pe domn să-l facă să joace cum îi cântă, Cantacuzino este omul de paie⁶², cel mai recomandat.

O altă nulitate în rândul candidaților de fapt, de data aceasta cu totul lipsită de calitate, este beizadea Constantin Ghica⁶³, fiul cel mai mare al lui Grigore Ghica, pe acesta întâmplarea nașterii sale l-a făcut mare ban și președinte al tribunalului suprem și apoi interesele private ale clientelei sale și ambiția ginerelui său, consulul general francez, Poujade⁶⁴, l-au făcut foarte capricios, ca să aibă pretenție să urmeze tatălui său în domnie, capriciu la care ține cu toată îndărătnicia. El n-are nici un partizan în țară și nici nu se bucură de atenția cuiva și apoi n-are nici o altă calitate, decât doar că-i din neamul unui fost domn.

Beizadea Constantin Suțu⁶⁵, căruia îi lipsește talentul și experiența administrativă, <cu> viața privată și averea cu totul zdruncinată, ca și toți cei înrudiți cu el, este un grec înfocat, întruchipează întreaga ură a poporului român, ca adevărat fanariot.

După moartea, de curând întâmplată la Karlsbad⁶⁶ al celui mai înfocat doritor de domnie, marele vornic Alecu Ghica⁶⁷, poreclit „căciulă mare”, rămâne în locul <lui> vărului său, neobositul și mult pomenitul, Ion Ghica, fost caimacam și în prezent bey la Samos. Acesta este protejatul lordului Stratford-Radcliffe⁶⁸ și al

⁶¹ Fuad Efendi (1815–1859), comisar otoman în principate în timpul revoluției de la 1848.

⁶² *Strohmman* (om de paie) în textul original.

⁶³ Constantin Ghica (1804–1867).

⁶⁴ Eugène Poujade (1815–1885), consul al Franței la București 1849–1854. Se căsătorise în 1850 cu Maria Ghica (?–1866). Vezi și relatarea sa de călătorie din prezentul volum.

⁶⁵ Constantin Suțu (1804–1882), ministru de finanțe în Țara Românească.

⁶⁶ Denumire germană a localității Karlovy Vary, stațiune balneară din Cehia de astăzi.

⁶⁷ Alexandru (Alecu) Ghica (1801–1855), boier muntean.

⁶⁸ Lord Stratford Canning, viconte de Radcliffe (1786–1880), ambasador britanic la Constantinopol între 1842–1858.

trabantului⁶⁹ său Colquhoun, precum și speranța și steaua partidului anglo-turc și a celui daco-român, în principate. El este unul dintre cei mai energici în intrigi de tot felul și prin șederea timp de mai mulți ani în Constantinopol, precum și prin rolul ce l-a jucat la 1848 și 1849, este destul de cunoscut, ca să mai fie descris.

Prin partizanii și legăturile ce le are la Constantinopol precum și prin sprijinul englezilor, de a căror încredere se bucură peste măsură de mult, pentru favoarea cărora de altfel a fost numai exilat la Samos, trece printre candidații cei mai de temut, cu toată spărtura ce a produs în lagărul naționaliștilor, pentru care lucru, de altfel, și-a înstrăinat pe toți prietenii dinainte ca Heliade⁷⁰, Tell⁷¹ și consorții, făcându-și-i dușmani de neîmpăcat, încât l-au făcut să se certe și cu socrul său Mavros⁷², amic al rușilor. Voturile care ar fi putut să le aibă, în caz de candidare, de partea sa și le-a pierdut printre partizanii din țară. Tot din această pricină și acum jură toți răzbunare împotriva colegului de altă dată și dușmanului de moare a lui Heliade.

IV. Candidați legali

Printre aceștia trebuiesc trecuți diferiți mari demnitari, care au gradul unui ban sau al unui mare vornic, cum aceștia au prea puține șanse la alegere, vor fi pomeniți numai în treacăt.

Demnitatea de ban a mai avut-o după marele ban Constantin Ghica și fostul spătar Herescu⁷³, din toate punctele de vedere om rău, ca formă exterioară politicos, creatură rusească cu totul dat acestora și de către Partidul național numit „ciocoi” și „muscal”.

În vara anului 1854, la intrarea turcilor în țară, dispăru la început pentru ca să apară apoi și să meargă în lagărul turcesc cel dintâi, ca să sărute mâna lui Ibrahim Pașa, ca și mai târziu generalisimului Omer Pașa; un om fără nici o considerație, și fără pretenție.

De ultimii aparține și banul Ion Vulpe Filipescu⁷⁴, actualmente ministru de justiție, boier de vremea veche, din pricina vârstei prea înaintate, stă departe de orice combinație. Acesta a fost ridicat de ruși în ocupația recentă, la rangul de mare ban, n-a fost însă recunoscut de domn, fiindcă s-a opus Turcia; acesta este superior des amintitului fost caimacam Const<antin> Cantacuzino, precum și actualului ministru de interne, marele comis Emanuel Băleanu⁷⁵, membru al unei familii din

⁶⁹ Termen german, desemnând un ostaș din garda de corp a unui principe sau nobil.

⁷⁰ Ion Heliade-Rădulescu (1802–1872), scriitor, filolog, jurnalist, revoluționar pașoptist, membru al locotenenței domnești în 1848.

⁷¹ Christian Tell (1808–1884), ofițer, revoluționar pașoptist, om politic. În 1848 a făcut parte din locotenența domnească. Primar al Bucureștiului (1870–1871).

⁷² Ion Ghica a fost căsătorit cu Alexandrina Mavros, fiica lui Nicolae Mavros (1782–1868), general în armata rusă.

⁷³ Constantin Năsturel Herescu (1798–1879), ofițer în armata rusă, apoi în cea a Țării Românești.

⁷⁴ Ion Vulpe Filipescu (1811–1863), a urmat studii de drept în Franța și a ocupat mai multe funcții în aparatul de stat al Țării Românești. Caimacam în „căimăcămia de trei” (octombrie 1858–24 ianuarie 1859).

⁷⁵ Emanoil (Manolache) Băleanu (?–?). Mare vornic, caimacam în 1848, apoi membru al „căimăcămiei de trei” (octombrie 1858–24 ianuarie 1859).

cele mai vechi, foarte bogate, mult timp dușmanul cel mai aprig al domnului, iar în prezent cu o prietenie ce se ține cu ața cea mai subțire. Studiile și le-a făcut în Germania și nu-i plecat spre interesele Austriei, e însă mărginit, înfumurat și foarte ranchiunos. De mult timp și-a pierdut experiența conducerii treburilor statului, și în acest post ar fi jucăria prietenilor și instrumentul egoistei și intrigantei sale soții.

Un loc foarte însemnat printre mari vornici, are prin vârstă și rang, experimentatul și spiritualul, totuși trăitul Const<antin> Cornescu⁷⁶; apoi prin talentul și experiența sa, fostul secretar de stat, actualul președinte de tribunal Iancu Manu⁷⁷, bărbat cu bune calități încărunțit în intrigi, însă înclinat partidului rusesc și, din cauză că-i fanariot, fără nici o simpatie în țară și fără șansă de alegere.

După vornici vin apoi cei cu demnitatea de mare și mic logofăt. Printre aceștia se găsesc două nume însemnate și anume: logofătul Câmpineanu⁷⁸ și Slătineanu, primul din partidul anglo-turc, secundul din cel rusesc. Ambii s-au distins la departamentul cultelor și ambii aparțin unor familii foarte însemnate. Logofătul Ion Oțetelișanu⁷⁹, un bărbat care datorită spiritului și speculației, a ajuns foarte bogat, ridicat dintr-o mică familie de boieri, din Craiova, iar în prezent administratorul, nu fără folos și după cum pare nestânjenit de nimeni, al finanțelor țării. Nici unul din aceștia, n-au ambiția să candideze la demnitatea de domn.

Ar mai fi apoi la această categorie de adăugat și logofătul Nicolae Băleanu⁸⁰, actualul șef al departamentului de finanțe și justiție, și Ion Vulpe Filipescu (junior), ambii fără nici o șansă. Apoi logofătul Ion Bibescu⁸¹, care este mai mult o caricatură a ambilor săi frați, de altfel fără pretenții. În sfârșit, marele logofăt, beizadea Scarlat Ghica⁸² care, din pricina relei sale stări familiale, și-a pierdut situația de-a fi fiul prințului național Grigore Ghica.

V. Candidați eventuali

Printre tinerii din țară care n-au intrat în treptele boierești, din cauza vârstei, dar care în viitor, prin situația lor personală și mai cu seamă prin legăturile lor familiale, vor putea avea pretenții și în același timp oarecare posibilități, trebuie trecuți mai întâi cei ce se înrudesesc cu familia Ghica, ca unii ce vor putea avea mai multe șanse și drepturi din cauza numeroasei clientele ce pot avea în țară.

Dintre aceștia cel mai chemat apare beizadeaua Dimitrie Ghica⁸³, bărbat de aproape 40 de ani și de abia în treapta a treia a ierarhiei boierești, agă, egal în

⁷⁶ Constantin Cornescu, om politic din Țara Românească, ministru.

⁷⁷ Ioan (Iancu) Manu (1803–1874), mare vornic, numit în „căimăcămia de trei” (octombrie 1858–24 ianuarie 1859) împreună cu Ion Vulpe Filipescu și Emanoil Băleanu.

⁷⁸ Ion Câmpineanu (1798–1863), om politic muntean, conducătorul Partidei Naționale, fondator al Societății filarmonice, revoluționar și ministru pașoptist.

⁷⁹ Ion Oțetelișanu (1795–1876), boier muntean.

⁸⁰ Nicolae Băleanu, fratele lui Emanoil Băleanu.

⁸¹ Ion Bibescu (?–1879), fratele domnitorilor Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, ministru al cultelor și instrucției în timpul domniei celui de-al doilea.

⁸² Scarlat Ghica (1812–1875), fiul fostului domnitor Grigore al IV-lea Ghica (1822–1828).

⁸³ Dimitrie Ghica (1816–1897), fost ofițer și magistrat, prefect al poliției, primar al Bucureștiului, prim-ministru, ministru, președinte al Senatului.

demnitate cu prefectul de poliție al Bucureștiului. Studiile și le-a făcut în Germania și a servit întâi în armata bavareză și apoi în cea rusească; cultivat prin multe călătorii în străinătate; are sentimente nobile, caracter loial și minte ageră. Este energic și activ. Păcat însă că-și întunecă aceste distinse calități printr-o mândrie fără seamă, ce-l urmărește pretutindeni, chiar și în viața familială.

Dintre toți membrii tineri ai familiei Ghica, locul cel mai însemnat îl câștigă nepotul de frate și moștenitorul prezumtiv al fostului domn, Alexandru Gheorghe Ghica⁸⁴, cu talent diplomatic, cu puțină educație germană, n-a avut până acum nici o însărcinare politică, fiind dușman al domnului și păcat, face parte din partidul anglo-turc, care l-a înstrăinat de interesele austriece.

La rând vine apoi iarăși familia Bibescu, care printr-un foarte ciudat joc al împrejurării, pare că-și începe iarăși jocul rivalității și în această generație cu cel al verilor. Fiul actualului domn, beizadea Gheorghe Știrbei⁸⁵, tânăr foarte prezentabil, crescut în Franța, cu educație militară, făcută în armata franceză, în prezent spătarul miliției muntene, care, pe încetul, caută să înlocuiască ținuta și disciplina rusească, cu cea franțuzească; posedă însă mai mult știință teoretică decât practică, pe care desigur cu timpul și-o va apropia, până acum, neavând încă nici o ocazie; este de o natură mai mult retrasă și închisă și impulsul spre dorința de a răvni la domnie i-l dă tatăl său. În toată ținuta lui însă nu respiră decât spiritul francez, pe care cu siguranță că-l va introduce și în ținuta politică, când va avea ocazie.

Domnul Bibescu are de asemenea un fiu mai tânăr, pe Nicolae Bibescu⁸⁶, la fel în serviciul Franței și se află în prezent cu armata colonială în Algeria.

Fiul cel mare din contră, Grigore Bibescu⁸⁷, prin adopțiune din partea bunicii, moștenitor și purtătorul numelui mult bogatei familii Basarab Brâncoveanu, care a dat cei mai mulți domni țării, actualmente maior de cavalerie în regimentul 4 de Ulani, trebuie trecut printre eventualii candidați la domnie, înaintea tuturor celorlalți; de altfel singurul în care își are toată speranța guvernul imperial. Acesta deși a fost crescut în Franța, totuși din pricina lungului serviciu ce l-a făcut în armata austriacă, cu siguranță va fi trecut de partea intereselor acesteia și va avea nădejde în Austria în caz de candidare.

Este înzestrat cu experiență, cu tact și când va fi concurentul celorlalți, va câștiga ușor în țară prin nimbul numelui său, prin averea și clientela sa și, mai ales, prin ajutorul Austriei, va ajunge prin aceasta cu siguranță ca Bibescu-Brâncoveanu să reușească.

Tot în familia Bibescu, mai este apoi ginerele domnului Bibescu, colonelul Ion Florescu⁸⁸, cu foarte bogate experiențe, în prezent ocupat în direcția clădirilor

⁸⁴ Alexandru Gheorghe Ghica era fiul lui Grigore Ghica, fratele domnitorului Alexandru Ghica.

⁸⁵ Gheorghe Știrbei, fiul lui Barbu Știrbei, general, ministru.

⁸⁶ Nicolae Bibescu (1832–1890), fiul domnitorului Gheorghe Bibescu, ofițer în armata franceză, scriitor, proprietar al palatului de la Mogoșoaia.

⁸⁷ Grigore Bibescu (1824–1911), fiul domnitorului Gheorghe Bibescu, ofițer în armata franceză, participant la campaniile din Mexic și Algeria, precum și la războiul franco-prusac din 1870–1871; scriitor și memorialist. Mormântul său se află la Mogoșoaia.

⁸⁸ Ion Em. Florescu era ginerele domnitorului Gheorghe Bibescu, fiind căsătorit cu fiica acestuia, Caterina. A doua sa soție a fost Alina Știrbei.

și a comunicațiilor, energic, muncitor, foarte corect în viața familială și socotit drept cea mai bună capacitate din țară. Dacă el nu dorește domnia, cu siguranță va fi îndemnat la aceasta de soție, ca fiică de fost domn.

Mențiune câștigă, în sfârșit, printre elementele tinere și fiul cel mai mare a fostului caimacam Ion Cantacuzino⁸⁹, tânăr cu experiență, în timpul administrației tatălui său, fost ministru la justiție, de care nu s-a despărțit fără să nu-și atragă privirile concetățenilor asupra sa; și el de asemenea foarte corect în viața familială și desigur cu multe speranțe.

VI. Capacitățile țării

În sfârșit, pentru o și mai completă lămurire, trebuie să mai menționăm câteva nume, care deși nu aparțin categoriilor amintite, totuși prin antecedentele lor au dreptul de a fi pomenite, dacă cei doritori de domnie, trebuie să fie cercetați.

1. Unul dintre aceștia este Eliade Rădulescu, dintr-o familie de boieri mici, de la Târgoviște, dotat cu un foarte rar talent literar, unit cu o mare agilitate politică de jurnalist dibaci. Scriitor sărbătorit, cu foarte multă simpatie la popor, ajuns până în conducerea țării, iar în urma revoluției, exilat. Foarte talentat, spiritual și în același timp vioi, Heliade este întemeietorul noii literaturi muntene și răsăritul națiunii, care poate să-l ridice ca partizan printre candidații la domnie.

În urma celor întâmplare în 1854 în lagărul generalisimului turc <Omer Pașa>, ni <se> arată că lui Heliade îi lipsește atât voința, cât și ambiția de a dori să ajungă pe scaunul domniei spre a tiraniza pe alții, din care cauză stă în exil în ciuda protectorului său, care îl socotește prin spirit ca un vicerege al românilor uniți, cărora Heliade le-a închinat primul cânt. Vacilor grase de la Dunăre și Dâmbovița le-a urmat însă, în curând, cele slabe din Eupatoria⁹⁰, în Kolhis, cancelaria viitorului vicerege, împodobit cu faimosul titlu al unui bey turc, se află la Paris, unde se hrănește din pâinea amară a exilului⁹¹.

Încheiere

Din toate acestea reiese că pentru un moment numai două nume ies în evidență, în aranjarea viitorului principatului Țării Românești: cei doi frați Bibescu; pentru care din aceștia doi se va apleca cumpăna balanței se va vedea.

Ne mărginim însă, să spunem pe scurt că pentru moment prințul Știrbei are mai multe șanse deoarece este „beati possidentes”⁹². Menținerea lui sfarmă dintr-odată toate intrigile, nu rănește nici o sensibilitate, apără țara și poporul de

⁸⁹ Ion Cantacuzino (1820-?), fost ministru și deputat.

⁹⁰ Localitate în Crimeea (astăzi în Ucraina), loc al unei bătălii decisive în războiul Crimeii, încheiată cu eșecul contraofensivei rusești la 17 februarie 1855.

⁹¹ După înfrângerea revoluției muntene din 1848, Ion Heliade-Rădulescu a trăit în exil la Paris până în 1859.

⁹² „Fericit cel care posedă”, expresie juridică în limba latină.

revoluție și răpește Porții și puterilor protectoare, ocazia însemnată a împărțirii mărului discordiei. Pentru aceasta trebuie renunțat la orice alegere în aceste țări zdruncinate de ură și de ambiția de partid, care ar mulțumi pe toți, de aceea un străin le-ar fi bine venit, în situația actuală, fiindu-le de un mai mare folos un tiran, decât un Titus⁹³ național, peste tot domnind invidia, intriga și pasiunea. Dacă aceasta nu se poate întâmpla, rămâne hotărât ca în interesul Austriei să fie susținut prințul Știrbei, totuși nu cu orice sacrificiu. Menține, și intervine pentru păstrarea lui Știrbei, Austria, are asigurată tutela asupra țării, deci trebuie s-o apere împotriva oricărui arbitrar, trebuie însă exercitată asupra prințului o influență stăruitoare, pentru ca pe de o parte să oferim supușilor săi, o garanție pentru păstrarea favoritului nostru, iar pe de alta, să câștigăm orice avantaje am avea de revendicat. Aceasta este politica actuală. Prințul Știrbei însă, nu-i tânăr, nici puternic și nici sănătos. Puterile sale sufletești și corporale, cheltuite spre a se putea menține în împrejurările trecute, l-au zdruncinat și în toamna trecută a fost în pragul morții. O politică clarvăzătoare, trebuie să se ocupe chiar de pe acum cu dispoziții pentru viitor și să nu se lase copleșită de greutatea momentului. Cred că am arătat ce combinații trebuie să ne preocupe în viitor.

Anul 1856, București
Alfons conte von Wimpffen

Amintiri din Țara Românească din timpul ocupației de către trupele austriece în anii 1854–1856⁹⁴

III. Ocuparea principatelor Țara Românească și Moldova de către trupele imperiale

p. 93 Sub asemenea auspicii, nu putea fi surprinzător faptul că, în chiar primele zile de după intrarea avangardei otomane, populația pașnică a fost speriată de demonstrații socialiste⁹⁵ iar apariția unor cluburi⁹⁶ sub patronajul demagogilor influenți a însemnat începutul unui șir de agitații, ce aveau ca scop, înainte de orice, demoralizarea și îndemnarea claselor de mijloc la revoluție⁹⁷.

Apariția unor oameni precum Nicolae Golescu⁹⁸, Rossetti⁹⁹, Mitică Krețulescu¹⁰⁰, dintre care acesta din urmă atrăsese asupra lui dezaprobarea generală

⁹³ Titus Flavius Vespasianus (39–81), împărat roman (79–81).

⁹⁴ Traducere după Alfons Grafen Wimpffen, *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die oesterreichischen Truppen in den Jahren 1854–1856*, Viena, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1878, p. 116–262.

⁹⁵ *Socialistische Demonstrationen*.

⁹⁶ *Clubs*.

⁹⁷ *Demoralisierung und Revolutionierung der Mittelclassen*.

⁹⁸ *Nicolaus Golesko*. Nicolae Golescu (1810–1877), general și om politic, revoluționar pașoptist, locotent domnesc în 1866 și prim-ministru în 1868.

⁹⁹ C. A. Rosetti (1816–1885), om politic pașoptist, liberal, jurnalist, membru al Academiei Române.

¹⁰⁰ *Mitika Krezulesko*.

printr-o încercare de asasinare a domnitorului Bibescu, a făcut să crească îngrijorarea, iar frica a atins nivelul cel mai înalt, deoarece exista temerea ca fostul președinte al guvernului provizoriu, talentatul Heliade în persoană//, prost văzut și temut doar prin actele sale nesăbuite din vremea revoluției, s-ar găsi de partea comandanților turci și ar avea o influență însemnată în sfātuirea acestora din urmă. [Asigurările comandanților otomani date direct deputățiilor Sfatului Administrativ sau prin proclamații]. p. 94

La îngrijorarea față de tendințele demagogice tot mai crescânde sub protecția <otomanilor> a început deja să se adauge apăsarea impunerilor materiale, când intendența armatei turcești a cerut Sfatului Administrativ, la 15 august <1854>, trecerea aprovizionării pentru opt luni a 100 000 de oameni pe spezele țării. În afară de aceasta, cererea de a se livra zilnic// 30 000 de ocale de carne, 150 de kilograme de orz și pâine¹⁰¹ și 180 de căruțe de fân a aruncat o umbră asupra încrederii în cuvântul generalisimului otoman <Omer Pașa>, care promisese, atât în cuvântarea către deputăție cât și în alte proclamații, plata regulată a alimentelor, în interesul țării sărăcite. [...] p. 95

Autoritățile locale, adesea aparent sau într-adevăr însuflețite de bune intenții, nu îndrăzneau să se opună presiunilor autocraților¹⁰² otomani. Stăpânea neapărat dreptul celui mai puternic. Fără a avea pe cineva care să se ocupe de acestea, organelor austriece le era cu adevărat greu să lupte contra acestora. Se cerea din partea acestora toată perseverența și vigoarea, toată abnegația și stăruința de care erau în stare, pentru ca în luptele continue cu puternicele piedici, mai sus-numite, și cu elementele care li se opuneau să culeagă un rod pe măsura cerințelor celor mai cumpătate. p. 116

Pe lângă nemulțumirea populației de a avea de-a face cu o mână forte, ce trebuia să aducă urmări bune acestor strădanii, trebuie totuși adăugate la starea de spirit, dată de primele vești ale intrării trupelor austriece, și agitațiile emigranților, care, în acest răstimp, fuseseră neobosiți în a surpa orice solidă temelie a unei ocupații austriece.

În parte, o asemenea schimbare, chiar fără a lua în considerare activitatea acelor elemente, se regăsea deja în gruparea partidelor.

Acestea erau pe atunci împărțite cu precădere în două facțiuni principale, cărora vrem să le dedicăm o anume considerație fără îndoială, nu doar pentru că se potrivesc încercării noastre de a descrie stările de spirit din țară, opuse mult așteptatei ocupații austriece, ci și deoarece // le vom întâlni de mai multe ori pe parcursul acestei <scrieri>. p. 117

Una dintre acestea, cu precădere prin trecerea personală <de care se bucurau> membrii săi, prin proprietăți și prin deținerea forței celor mai puternici și mai influenți, pe care îi vom numi bătrânii conservatori¹⁰³, mai cu seamă dacă ni se îngăduie să ne folosim o denumire străină și cu totul diferită pentru viața statului și poporului față de starea de fapt din Țara Românească – nu aștepta ocupația

¹⁰¹ *Brodfrucht.*

¹⁰² *Gewalthaber.*

¹⁰³ *Alt konservativen.*

austriacă nici cu speranță și nici cu dor. Nu avea ce să aștepte de la aceasta – altfel își făcea griji pentru înrăurirea trupelor austriece anume asupra oamenilor de rând, influențe potrivnice pentru interesele lor asupra stării oricum pe de-a întregul proaste a țăranilor din principat. Mai cu seamă, membrii influenți ai acestui partid, care în mare parte aveau poziții și voci cu greutate în guvernul de atunci, se împotriveau din motive personale întoarcerii domnitorului¹⁰⁴ <Barbu> Știrbei, care, după cum se știa, în urma ocupației austriece trebuia să reia frâiele puterii.

Partidul care li se opunea, care prefera să se audă denumit „al tinerilor valahi”¹⁰⁵ și a cărui facțiune mai radicală căpătase, din cauza educației mai cu seamă franțuzești a membrilor ei, porecla de „bonjuriști”¹⁰⁶, număra în rândurile sale numeroase inteligențe; doar că îi lipseau ținuta morală, dorința sinceră și capacitatea durabilă de a îmbunătăți cu adevărat starea de fapt. Tendințele subversive care se dezvoltau în rândurile ei doreau să răstoarne tot ce era în vigoare, dar în nici un caz nu ofereau cheazășia unei reîntemeieri noi și durabile!

De ocupația austriacă erau cu precădere mahniiți, din punctul de vedere al partidului lor, susținătorii acestei facțiuni, condusă și stăpânită de emigrație și de bărbații din revoluția munteană, care fără odihnă se străduiau să răspândească și în acele părți iubitoare de pace ale populației neîncrederea și disprețul față de trupele imperiale, prin toate mijloacele <de care dispuneau pentru a> învrăjbi și calomnia.

p. 118 În ceea ce privește marea masă a populației, aceasta se purta, de fapt, cu totul pasiv. Ceea ce aceasta aștepta era liniștea, pacea de după furtunile din ultima vreme, binele și, pentru <starea de> aici, trebuincioasa întărire a ordinii, <dar> sub al cui drapel îi era cu totul egal. Căutase cu dor către hotarele austriece, atât cât, după retragerea rușilor, întoarcerea binelui dorit// părea să țină de intrarea trupelor imperiale. Găsea grea apăsarea ocupației turcești; se temea de faptele clubiștilor de sub protecția acesteia – prezența lui <Ion> Heliade <Rădulescu> și a păgubitoarei activități petiționare de sub conducerea sa era pentru ea o povară¹⁰⁷. Mai cu seamă au stârnit multe nemulțumiri contribuțiile apăsătoare, care, impuse prin prezența armatei otomane în țară, se ridicau zilnic doar pentru București la suma de 4 600 de ducați în bani și în natură; în timp ce ridicarea de către turci a cinci spitale pentru holeră în mijlocul¹⁰⁸ orașului și, ca urmare, înmormântarea numeroșilor morți au făcut ca starea de spirit ce domnea să crească, pe alocuri, până la strigăte cu voce tare. Mai mult decât atât, de felul blajin și lipsit înflăcărare al poporului nu trebuie niciodată să ne temem. Dimpotrivă, din pricina ocupației austriece s-a petrecut o creștere a dărilor materiale, cu care țara oricum era încărcată; învățătura din ocupațiile rusească și turcească a stârnit multă neîncredere, în ciuda asigurărilor date deja oficial că trupele imperiale se vor îngriji pe speze proprii de nevoile lor, fără a împovăra țara, fapt ce a fost viguros folosit de către emigrație.

Acel partid, care să întâmpine cu entuziasm Austria la intrarea în țară, acel partid care atunci a primit tot sprijinul, ca o ancoră de primejdie, pentru a căuta

¹⁰⁴ *Hospodar.*

¹⁰⁵ *Jungwalachische.*

¹⁰⁶ *Bonjouristen.*

¹⁰⁷ *Greuel.*

¹⁰⁸ *Centrum.*

ocrotire împotriva strigoiului anarhiei năvălitoare, acel partid oriunde atât de numeros al așa numiților „binevoitori”, al celor slabi, se spărsese de multă vreme, de la primele semne de frică, în acele nenumărate fracțiuni, ba chiar indivizi, din care, oriunde, numai o mare primejdie putea aduna în scurt timp o masă compactă. [...]

Prin Convenția din 14 iunie <1854>, guvernul imperial își luase obligația de p. 125 a restabili starea legală în Principatele Dunărene.

Prin aceasta se înțelegea reinstalarea guvernului legal, care, pe atunci, în p. 126 virtutea// Convenției încheiate la 13 iunie 1849 la Balta-Liman, consta <în numirea> domnului Barbu Știrbei în Țara Românească, iar în Moldova a principelui Grigore Ghica pentru o perioadă de șapte ani – așadar până în 1856. [...]

Rechemarea domnitorilor pe tron a fost, în consecință, prima îndatorire politică pentru reinstalarea organismelor chemate <să răspundă> de starea de fapt legiuită, iar comisarul imperial <Derviș Pașa> primise la plecarea de la Constantinopol cele mai categorice instrucțiuni de a trece la aceasta, împreună cu comandantul trupelor imperiale, îndată după intrarea acestora în București. [...]

În ceea ce privește motivele acesteia, opoziția pe care serdarul¹⁰⁹ a arătat-o de la început împotriva prințului Știrbei se întemeia numai pe pricini personale, care, pe vremea ocupației ruso-turce a Principatelor după revoluția din 1849, îl dezbinaseră pe acesta din urmă de puternicul său dușman de astăzi, care pe atunci comanda trupele de ocupație otomane. Dușmănia pe care prințul trebuia să o îndure acum din partea lui Omer Pașa era un atât de puternică, încât în negocierile ce au privit această problemă s-a ajuns la declarația generalisimului care mai degrabă ar fi renunțat la poziția sa decât să își salute dușmanul personal ca domnitor la București.

Împotrivirea comisarului imperial nu a fost mai puțin vie și îndărătnică. Derviș Pașa a fost puternic susținut în această privință de reprezentanții Marii Britanii și Franței, care, de asemenea, se numărau, din pricini personale, printre cei mai înverșunați adversari ai prințului Știrbei.

Consulul general englez Colqhoun, o unealtă harnică a stăpânului său, Lord Stratford de Redcliffe, de ani bun cunoscător al tuturor intrigilor personale din țară, un agent viclean, îndrăzneț, neobosit, s-a folosit cu zel de prilejul ivit, pentru ca prin folosirea situației politice de moment să răcească foarte vechile sentimentele de ură personală față de domnitor. De asemenea, s-a făcut de la bun început conducătorul secret al fracțiunii anarhice și a condus împreună cu // Zamoyski¹¹⁰ și p. 127 tovarășii acestuia din tabăra emigrației – cu o mână dibace firele intrigii împotriva ordinii legale a lucrurilor și a ocupației austriece care o susținea.

Colegul său francez, consulul general Poujade, înrudit cu casa fostului domnitor Ghica, se lăsa folosit ca unealtă a unei intrigi de familie.

Prințul Alexandru Ghica, numit în anul 1834 ca domnitor pe viață al Țării Românești, depus opt ani mai târziu și de atunci trăind în afara țării, revenit totuși la București după plecarea trupelor rusești, sprijinea prin atitudinea de pretendent <la tron> intrigile familiei sale. Opoziția se strângea cu ușurință în jurul lui, chiar dacă fiecare dintre conducătorii acesteia, îndreptățiți prin *Regulamentul Organic*¹¹¹

¹⁰⁹ Referire la gradul otoman al lui Omer Pașa.

¹¹⁰ Wladyslaw Zamoyski (1803–1868), nobil polonez, ofițer, participant la revoluția din 1830–1831.

¹¹¹ Wimpffen a folosit termenul *Verfassung* (= constituție).

la a fi pretendenți la domnie, se gândea în taină la țeluri ambițioase și spera să le obțină prin favorurile demnitarilor otomani și ale organelor consulare străine. S-a format astfel o clică puternică, care, deocamdată unită, chiar dacă în era despărțită în scopurile mai mici – în cel mai de seamă – pierderea domnitorului <Barbu Știrbei> – nu se dădea în lături de la nici o insinuare, nici o acuză, nici o calomnie ca să îl compromită pe acesta în păreriile țării și în fața Înaltei Porți.

Această țesătură de intrigi era, prin spiritul său, împotriva limpezii litere a legii <stabilite> prin convenția din 14 iunie <1854>. [...]

La 30 septembrie <1854>, feldmareșalul-locotenent contele Coronini a aflat, pe căi de încredere, că s-ar lucra la tipărirea unui aviz care interzicea locuitorilor, în numele comisarului imperial <otoman Derviș Pașa> toate manifestările de bucurie și orice salut la adresa domnitorului care se întorcea, sub amenințarea celor mai grele pedepse. Anunțul era iscălit de nou-numitul comandant otoman al pieții, Mazar Pașa, englezul Steven Lakeman¹¹². Acest ofițer avusese de la preluarea postului său, în tot ceea ce privea relațiile zilnice cu garnizoana austriacă, o atitudine mai plină de ură decât predecesorul său, Czaikowski, ba chiar la intrarea trupelor imperiale în Ploiești¹¹³ susținuse suficient, prin purtarea sa, împiedicarea proclamației comandamentului suprem al armatei prin stări de spirit dușmănoase la adresa ocupației austriece. [Protestul austriac determină măsurile otomane.]

Proclamația lui Mazar Pașa nu a fost făcută publică, de teama unor contramăsuri ale părții austriece, fiind totuși afișată în toate localurile de obște, cafenele și hanuri, și răspândită în numeroase foi volante prin București.

S-a încercat, așadar, să se acționeze prin viu grai și prin scris asupra claselor cultivate¹¹⁴ ale populației, iar pentru intimidarea claselor oamenilor de rând s-a folosit mijlocul la îndemână // al forței. Lucrătorii care erau ocupați, din p. 140 însărcinarea de către stările mijlocii și negustorești, ce înclinau spre domnitor, cu ridicarea arcului de triumf și împodobirea caselor au fost arestați cu forța de soldații turci, la ordinul comandantului orașului, și maltratați. Spătarului miliției țării i s-a interzis să participe în vreun fel, cu corpurile militare de sub porunca sa, la primirea prințului.

Toate aceste uneltiri au fost ruinate de purtarea cinstită și liniștită a ocupației austriece, dar nu mai puțin de cumpănirea populației <muntenesce>, sănătoasă și dreaptă.

La 4 octombrie <1854>, domnitorul a sosit la Giurgiu¹¹⁵ de la Viena. Primit la Vidin, Nicopole și Ruse, din porunca Porții, cu toate onorurile acordate unui general otoman¹¹⁶, a putut singur să priceapă că intrigile țesute împotriva lui la București fuseseră dictate doar de ura personală a înalților dregători otomani și sub nici o formă nu se potriveau cu vederile puterii suzerane.

¹¹² Sir Steven Lakeman, general britanic de cavalerie, care a servit în armata otomană sub numele de Mazar Pașa. Ulterior s-a stabilit în România. Vezi și relatarea sa de călătorie din prezentul volum.

¹¹³ Plojesti.

¹¹⁴ *Intelligenten Classen*.

¹¹⁵ *Giurgevo*.

¹¹⁶ *Muschir*.

Salutat la Giurgiu de o deputație a Divanului administrativ¹¹⁷ și a celor mai înalte autorități, sub conducerea episcopului de Buzău¹¹⁸, apoi de boierii și reprezentanții breslelor negustorești, adunați în număr mare, <Barbu Știrbei> a primit din partea comandantului corpului de armată austriac, prin trimisul său, maiorul Du Mont¹¹⁹, chezașia liniștitoare că poate intra nesupărat în capitala sa.

III.

[...] La 2 octombrie <1854> a avut loc intrarea trupelor imperiale în Iași¹²⁰, p. 148 în număr de 6 batalioane infanterie, 4 divizii de cavalerie și 24 de tunuri.

Generalul de artilerie <von Paar>¹²¹, primit la intrarea în oraș de hatman și de miliția moldovenească, a primit la numita barieră pâine și sare din mâinile eforilor Iașului și a intrat în capitala Moldovei în fruntea trupelor imperiale.//

Apoi a fost salutat sărbătorește în locuința sa din palatul Rosetti-Roznoveanu¹²² p. 149 de cler în frunte cu mitropolitul, de către președintele Divanului administrativ și de toți boierii.

Intrarea trupelor imperiale s-a petrecut fără nici cea mai mică împotrivire, pretutindeni în capitală, ca și în întreaga țară, primirea putând fi numită prietenoasă, aproape din inimă. Pe atunci, populația Moldovei nu părea deloc răvășită de acele elemente care doar puțin mai înainte, în timpul marșului austriac către București, încărcaseră atmosfera. Trupelor imperiale li s-a dat cu adevărat prilejul de a păzi țara de temuta ocupație turcească; țelul zădărnicit printr-o neplăcută întârziere în Țara Românească fusese atins <în Moldova>, iar binefăcătorii și protectorii țării apăreau de acum ca oaspeți bineveniți.

Una dintre primele griji ale comandantului armatei a fost să folosească, după posibilități dispoziția favorabilă cu care a fost întâmpinat, atât în avantajul real al țării, cât și în favoarea intereselor Austriei, care mergeau mână în mână cu acesta.

A găsit, pentru aceste strădanii, sprijinul devotat al întreprinzătorului și raționalului președinte al Divanului, Constantin Sturdza¹²³. Situația ocupației austriece a fost în general așezată pe aceleași temelii ca și în Țara Românească. Încheierea formală a convenției referitoare la aceasta a reușit, și aici, prin intermediul comisarului imperial civil, baronul von Bach¹²⁴, care, după îndeplinirea sarcinii sale la București a primit aceeași misiune în capitala Moldovei. [...]

¹¹⁷ *Administrativrath*.

¹¹⁸ *Buseo*.

¹¹⁹ Alfons Heinrich Du Mont, baron von Monten (1812-1876), locotenent-colonel în armata austriacă din 1854, adjutant al feldmareșalului Nugent între 1849-1860.

¹²⁰ *Jassy*.

¹²¹ Alfred von Paar (1806-1885), comandantul trupelor de ocupație austriece din Moldova.

¹²² *Rosetto-Rosnovano*, actuala primărie a municipiului Iași.

¹²³ Constantin Sturdza, numit în 1854 în fruntea Sfatului Administrativ al Moldovei.

¹²⁴ Eduard von Bach (1815-1884), fratele lui Alexander von Bach, jurist și funcționar civil austriac, a fost numit de către Franz Joseph comisar civil pe lângă armatele austriece din principate între 1854-1856. Activase în guvernământul Galiției, comisar civil în Transilvania 1849-1850, din 1852 locțiitor în Austria Superioară.

p. 174 Principatelor le era oferită posibilitatea de a străbate sub protecția ocupației, după o mulțime de furtuni, un timp de relativ liniște și înflorire, dacă acel incorijibil partid, ce caută în dezordine și răsturnare tot ce îi trebuie pentru a trăi, ar fi putut îngădui pacea unei societăți răvășite.//

p. 175 Aceștia își aleseseră ca scenă a nelegiuitei lor acțiuni Oltenia. Slăbiciunea administratorului Filișanu¹²⁵ favoriza încercările demagogilor, care se îndreptau îndeosebi împotriva ocupației austriece, ca principala stavilă împotriva răspândirii ei.

Pornirile dușmănoase ale administrației orășenești dăduseră deja naștere mai multor neînțelegeri cu comandantul trupelor imperiale din Oltenia, feldmareșal-locotenent von Macchio¹²⁶, ce fuseseră stinse fie prin moderația generalul austriac aflat la fața locului, fie prin înțelegerea directă dintre domnitor și comandamentul corpului de armată de la București.

Totuși, în cele din urmă s-a ajuns la o dispoziție încordată în relațiile reciproce cu autoritățile din Craiova, ce când și când se răsfrângea și asupra locuitorilor instigați de zvonurile neliniștitoare. La începutul lunii martie, uciderea unui meșteșugar, dovedită a fi fost înfăptuită de un tovarăș de pahar al victimei, a fost folosită cu cap de trimișii propagandei¹²⁷, pentru a da formă acestei stări de spirit înfierbântate și pentru a chema la demonstrații ce, înainte de orice, trebuiau îndreptate împotriva ocupației austriece a acestei părți de țară, dar, de fapt, împotriva ocupării principatelor.

La 3 martie <1855> a avut loc, în fața clădirii administrației, o adunare¹²⁸ de aproape 500 de oameni, constând din indivizii cu cea mai joasă reputație din oraș și tinerii cei mai exaltați, care l-au silit pe administrator să trimită o adresă principelui domnitor.

Administratorul, care fusese de dinainte înștiințat de acest pas și acționând în taină, în acord cu tulburătorii liniștii, s-a entuziasmat de mulțimea din stradă într-atât, încât nu doar că a trimis o plângere domnitorului, ci chiar a întocmit o scrisoare către comandantul austriac, în care toate hotarele bunului simț și ale măsurii erau cu mult trecute.

Feldmareșalul-locotenent von Macchio s-a mulțumit să evite conflictele, să ia măsurile de siguranță militare necesare împotriva tulburărilor liniștii, prin consemnarea garnizoanei și înmulțirea patrulilor, și a raportat la București incidentul, care, de fel deloc de luat în seamă, // a câștigat în importanță doar prin

p. 176 comportamentul guvernului. [...]

Administratorul Filișanu a fost depus din funcția sa, sfatul orășenesc¹²⁹ curățat de elementele radicale, care avuseseră cel mai însemnat rol în uneltirile <ce duseseră> la tulburări [...].

¹²⁵ Filicano. Dimitrie Filișanu, boier oltean.

¹²⁶ Florian von Macchio (1802–1895), comandantul trupelor austriece din Oltenia (august 1854–aprilie 1856).

¹²⁷ *Sendlingen der Propaganda*.

¹²⁸ *Zusammenrottung*, termen mai degrabă peiorativ. Pentru o viziune de ansamblu asupra evenimentelor descrise de Wimpffen, a se vedea Leonid Boicu, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853–1856)*, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 236–237.

¹²⁹ *Magistrat*.

AGENTUL „FLAVIUS”

Din păcate, identitatea reală a agentului austriac „Flavius” rămâne încă necunoscută. Scrisorile sale de la Iași au fost publicate de Mihail Popescu sub titlul *Starea politică a Moldovei între anii 1854–1857*, în „Arhiva Românească”, tom IV, 1940, p. 229–258. Istoricul român le-a identificat în dosarele de arhivă privind activitatea Ministerului Poliției de la Viena. Expediate pe numele unor case comerciale sau persoane particulare, scrisorile vorbeau pe larg despre situația Moldovei în timpul ocupației austriece din 1854–1856. Deosebit de interesante sunt primele două scrisori, dedicate situației generale a Moldovei. De la scrisoarea a patra până la cea de a șasea (ultima), interesul „agentului secret” s-a concentrat asupra duelului între maiorul conte Stolberg și aga Constantin Balș, ginerele domnitorului Grigore Ghica. Corespondența „agentului” Flavius este relevantă pentru interesul manifestat de Austria asupra Țărilor Române în perioada 1854–1856. Dacă prima scrisoare cuprinde mai cu seamă informații generale despre curente politice și influența rusească, cea de a doua relevă modul în care „agentul” își desfășura activitatea secretă la Iași.

Spre deosebire de alte acte din arhivele de la Viena, publicate de același Mihail Popescu, scrisorile semnate de „Flavius” au fost tipărite doar în limba germană.

AGENTUL „FLAVIUS”

I

Iași, 4 iunie 1855

Domnului E. F. et Compagnie, la Viena

Deoarece vă este deja cunoscută din ziare starea de fapt sub legea marțială publicată aici, adaug doar că publicarea a făcut aici mai puțină senzație decât se dorea prin foile străine; aici în țară <lumea> este într-un tot de acord cu măsura ce nu îi supără pe adevărații locuitori ai țării iar asupra alegătorilor străini¹ și emigranților polonezi din Turcia² a avut o influență salutară, astfel încât, pentru moment, aceștia au dispărut de pe scenă.

Partidul național polonez nu a stârnit încă entuziasmul în rândul polonilor așezați aici de multă vreme, aceștia sunt căzuți și aici, ca și în Galiția, într-o aparentă apatie, emoțiile uneltirilor poloneze se manifestă mai mult în provinciile sudice ale imperiului turcesc, deoarece de pe pământul acesta au fost, până acum, alungate.

¹ *Auslaendische Waehler.*

² *Polnischen Tuerken*, referire la ofițerii și ostașii polonezi ce au luptat de partea Imperiului Otoman în războiul Crimeii.

Simpatiile pentru Austria încep să prindă rădăcini aici în țară, începe să fie priceput spiritul trupelor noastre, omul de rând se poartă mai bine cu poporul decât ofițerul în asemenea împrejurări. De la căpitan în sus toți domnii se bucură de întreaga atenție a publicului, vechile pricini sunt în parte uitate și la cel mai mic prilej sunt readuse în memoria publicului, mai degrabă a celui străin decât a celui de aici <și> doar prin ziarele partidului anti-austriac. Printre ofițerii inferiori există încă unele voci nechibzuite, i-am putea numi devoratori de boieri, care, prin vorbele lor grele, fără cunoștință de cauză și lipsite de judecată, trezesc sângele rău în relațiile dintre popoare.

Caruselul³ a făcut aici o impresie foarte favorabilă, prin el s-a măgulit mândria națională și s-au ridicat punți pentru apropiere. În general, se observă o schimbare a dispoziției în favoarea Austriei și a armatei.

Țăranul este bun câștigat pentru Austria, deoarece prin plata furniturilor primește bani, ceea ce trezește o dispoziție neobișnuit de favorabilă Austriei, <deși> boierii o privesc cu ceva îngrijorare, având în vedere menținerea *statu quo*-ului lor. Dacă relațiile de supunere nu vor fi puse în pericol de Austria, toate celelalte simpatii vor putea fi ușor înlăturate. Dar așa influența rusă crește totuși tot mai mult. S-a discutat cu satisfacție despre atitudinea îngrijorătoare, cu privire la principate, a trimișilor ruși la conferință⁴, ce lasă să se întrevadă grija binefăcătoare a rușilor pentru Principatele Dunărene⁵. Reprezentanții intereselor rusești sunt Singurov⁶ și Costache Sion⁷, ei sunt conduși de <Carl von> Kotzebue⁸, <căruia îi> raportează tot ce se întâmplă, aici până în cel mai mic detaliu. Însărcinarea lor este de a hrăni simpatiile rusești și de a pregăti trupele austriece pentru ciocniri, de care, dacă sunt aduse în această situație, se va aduce la cunoștința generală după voie prin gazete. Corespondența lor merge, prin intermediari, prin Cernăuți spre Basarabia și este în grija evreilor (<frații> Hersch, Nuchem și Leib Baron). Boierul Costache Sion este deja un om bătrân, trebuie că e un om rău, face opoziție fățișă Austriei. Singurov se abține de la aceasta. Mai multe despre acest capitol mai târziu.

Alegerea trimisului Negri⁹ pentru conferință a fost încuviințată de o mare parte, s-au împotrivit doar câțiva, care ar fi luat aceasta cu plăcere asupra lor, în căutare de privilegii.

Domnitorul <Grigore Ghica> se înconjoară tot mai mult cu rude, <care> ocupă dregătoriile. La 1 ale lunii <iunie 1855>, a fost înlocuit inactivul agă (șeful

³ *Das Carrousel*.

⁴ Referire la conferința de pace ce a avut loc între 15 martie–4 iunie 1855 la Viena.

⁵ *Donaulaender*.

⁶ *Singurov*. Mihail Singurov (Sungurov), arhitect și inginer rus, stabilit din 1832 la Iași, profesor la Academia Mihăileană, autor al mai multor monumente ridicate în capitala Moldovei.

⁷ *Kostaki Sion*. Paharnicul Constantin Sion (1795–1858), autorul *Arhondologiei Moldovei*.

⁸ Carl von Kotzebue, consul general al Rusiei în Principate, frecvent confundat cu fratele său, diplomatul și scriitorul Wilhelm von Kotzebue. Vezi și relatarea de călătorie a acestuia din urmă în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, s.n., vol. V (1847–1851), București, 2009, p. 213–225.

⁹ Costache Negri (1812–1876), revoluționar pașoptist, scriitor, agent diplomatic al Moldovei la Constantinopol (1855–1856), apoi al Principatelor Unite (1859–1866).

poliției) și a fost numit ginerele domnitorului, Balș¹⁰. Ca nou <numit> a început ceva mai viguros și foarte oriental, dar hărnicia sa nu promite să dureze mult. Guvernul format din rude va fi, desigur, prost văzut.

Principele Ghica¹¹ trebuie să fie chemat la Constantinopol, călătoria și chemarea sunt încă tănuite, nu se mai crede în revenirea sa. Pătrunde ideea unei uniri a celor două principate sub un domn ereditar, se dorește un prinț străin.

Printre boierii țării se desfășoară o colectă în scopuri necunoscute, ce totuși este ținută secretă față de domn.

Aici, între 3 și 4 <ale lunii iunie 1855>, noaptea, a ars un grajd unde se aflau 120 de cai cezaro-crăiești, toți au fost salvați, din harnașamente nu s-a pierdut nimic, <dar> originea <focului> este necunoscută. De partea austriacă se vorbește despre neatenție, moldovenii, care aruncă totul în spinarea grecilor, spun însă că grecii au făcut-o, pentru a-i ridica pe austrieci împotriva moldovenilor. Este <un lucru> semnificativ.

Aici se crede într-o diversiune a aliaților în Basarabia și începe să apară grija că teatrul de război s-ar putea muta acolo. De astăzi s-a răspândit aici un zvon încălcit despre o mare bătălie [...] ¹².

II

Iași, 7 iunie 1855

Domnului E. K. F. et Compagnie, la Viena

Legea marțială publicată de partea austriacă a devenit aici un fapt discutat de consulate și de străini, mai degrabă decât de moldoveni. A stârnit dezbatere în Divan, s-a cerut ca principele să promulge proclamația, fapt ce a trebuit respins după hotărârea Divanului după care nici principele nu putea decide asupra supușilor străini [...]. De aceea a trebuit ca proclamația deja trimisă ispravnicilor să nu fie publicată de aceștia. În principiu, în Divan s-a dorit chiar opoziția la proclamație și nerecunoașterea dreptului austrieșilor de a vorbi despre dreptul moldovenesc. Totuși, partidul principelui a reușit să arate apăsător că la intrarea lor rușii au suspendat toate instituțiile și chiar au guvernat; s-a vorbit chiar de comportamentul francezilor la Constantinopol și s-a vorbit cu îngrijorare despre o posibilă indispoziție a Austriei și astfel s-a ajuns să nu se facă nimic din ce ar fi putut în favoarea, dar nici împotriva proclamației, care a fost lăsată în seama consulatelor și stărostiilor.

Deoarece aici se ține seama de o lege doar trei zile, astfel nu ar mai fi vorbit nici un localnic despre aceasta, dacă străinii nu ar fi atacat aceste pedepse, și anume aliații¹³ noștri [...] care aveau ca pricină o singură încercare de ademenire și câteva dezertări care până la urmă au ieșit cu totul la iveală. Din punct de vedere politic

¹⁰ *Balsch*. Teodor Balș (1790–1857), caimacam al Moldovei 11 iulie 1856–17 februarie 1857.

¹¹ Grigore Ghică (1807–1857), domnitor al Moldovei între 1849–1857.

¹² Text neinteligibil.

¹³ *Verbindeten*.

acest act a fost descris ca un act de dezonoare, căci, după litera legii, amenințarea nu trebuie să fi fost autentică, pentru un protest al consulilor străini împotriva unei intervenții. Consulul francez trebuie să fi primit deja la 4 ale lunii <iunie 1856> depeșe în acest sens de la guvernul său, însemnând că și curtea de la Viena se va angaja în același sens. Se vorbește că reprezentanții puterilor occidentale înțeleg acest act cu prudență, pentru a arăta ca nu vor să lase în nici un caz mână liberă Austriei, aici influența franceză și engleză, împotriva celei rivale, austriece, iese vădit la lumină.

Personalități influente

Aici nu există, cu excepția deținătorilor înaltelor demnități, pe care îi voi descrie mai târziu, personalități influente, aici, din acest punct de vedere, se poartă pecetea bogăției sau funcției, cât mai multă eleganță, cu atât mai multă recunoaștere. Capul și cunoștințele sunt amănunte. Prințul Cantacuzino¹⁴, care are proprietăți și în Basarabia, apoi prințul Vogoride¹⁵ sunt personalități de care se râde mai mult sau mai puțin, totuși aceștia, ca și mai mulți bărbați bogați, nu exercită o influență politică ce ar fi întemeiată pe calcule inteligente, pe studiul și stărnirea patimilor în vederea folosirii acestora în scopuri politice. Părerile cele mai răspândite sunt mereu conduse de prezent, fiecare impresie arătată pe față le influențează, nu se lucrează nici la schimbarea condițiilor prezente, se așteaptă transformările din afară și există teama că ar putea sfârșit neconvenabil.

Dacă discuția ajunge la alegerea principelui <chestiune> ce stă înaintea pentru anul viitor, se arată drept cel mai firesc lucru faptul că actualul principe nu ar putea rămâne, deoarece nu este înzestrat pentru domnie, dar nu se cunoaște nici un bărbat destoinic de la care să se audă cu voce tare dorința pentru un prinț străin ca domn ereditar pentru amândouă principatele, de la care se vrea doar mântuirea țării. Totuși, aceasta rămâne chiar și în societatea boierilor doar o vorbă, fără ca partizanii ei să lupte pentru impunerea acesteia; căci moldovenii nu sunt pricepuți la agitațiile de durată. Boierul de țară îl urmează cu statornicie pe marele boier, ce aude de la el devine fapt, dar nu și unde există primejdii.

Pentru a judeca posibilitatea de a face agitație a caracterului acesteia adaug aici o parte din proclamația din anul 1848, a cărei atitudine, într-un moment în care toate frăiele erau scăpate din mână, poate servi ca temelie pentru judecata viitoarelor mișcări și a posibilelor lor scrieri. [...]

Despre chemarea principelui la Constantinopol nu se spune nimic bun. Partidul lui Bibescu¹⁶ pare să fie dispărut cu totul, din contra, trebuie că fiul principelui Sturdza¹⁷, care a trecut de la ruși la Omer Pașa și este favorizat de acesta, are partizani în Țara Românească¹⁸.

¹⁴ *Kantakuzeno.*

¹⁵ *Vogorides.* Nicolae Vogoride (1820–1863), boier moldovean, caimacam 1857–1858.

¹⁶ *Bibesko.* Gheorghe Bibescu (1804–1873), domnitor al Țării Românești 1843–1848, candidat la tron în 1859.

¹⁷ Referire la Grigore Sturdza, care a servit în armata otomană, în timpul războiului Crimeii, sub numele de Muhlis Pașa.

¹⁸ *Wallachei.*

În ceea ce privește agitațiile Rusiei mai pot observa, pe lângă ce am spus deja în <scrisoarea nr. 1>, că Herrsch Baron locuiește la Noua Suliță¹⁹ și se ocupă de corespondența lui Kotzebue pentru Cernăuți²⁰. Nuchem Baron locuiește la Sculeni²¹, aduce corespondența pentru Constantin Sion și Singurov, dar și altor boieri. Leib Baron are afaceri la Sculeni, locuiește uneori acolo și se îngrijește de corespondența pentru Iași. Kotzebue dorește să i se relateze despre tot, până în cel mai mic detaliu, mișcări de trupe, parazi, conflicte, etc.

Încercarea de a afla de care dintre cei trei evrei mă pot apropia sau ținerea acestora sub observație, pentru a deveni poate însărcinat cu corespondența, depășește mijloacele mele, mai ales că legea marțială îmi stă supărător în calea încercărilor de a mă apropia. Fără a ține cont de aceasta fac afaceri mai bune, de data aceasta.

Agitațiile partidului rusesc și ale lui Kotzebue se găsesc în mâinile grecilor, pentru a merge mai îndeaproape pe urmele acestora ar fi nevoie de un agent cunoscător de limbă greacă, căci aceștia fac conversație doar în limba greacă. (Srga al nostru de la Pancevo²² vorbește grecește.) Partidului rus îi aparțin mărturisit, totuși fără să facă agitație sau să aibă legături, boierii: Costache Sturdza²³, Nicolae Roznoveanu²⁴, Alecu Canta²⁵, cei trei frați Drăghici²⁶, Costache Șeptilici²⁷, Alecu Mavrodi²⁸, avocatul Borozin²⁹. Un anume Ștefan Dunca³⁰, avocat moldovean, fost supus austriac din Bucovina³¹ care a renunțat la supușenie, se află în serviciul lui Gorceakov³². Întâi-stătătorii mănăstirilor (așa-numiții egumeni³³) de la Golia, Trei Ierarhi, Dâncu, Frumoasa, Galata și Bârnova³⁴ (mănăstiri din Iași) sunt mai departe ispitiți de interesele Rusiei. În fruntea tuturor este episcopul Scriban³⁵ de la Socola, care este, totodată, și rector al Seminarului de la Socola, și înrăurește elevii. Un anume inginer Anton Fuchs, fost austriac, i-a urmat pe ruși, se găsește acum lângă Gorceakov și trebuie că este mâna dreaptă a acestuia în chestiunile de taină.

¹⁹ *Novosielice*, localitate în Republica Moldova.

²⁰ *Czernowitz*.

²¹ *Skuleni*, sat, com. Victoria, jud. Iași.

²² *Panczowa*, oraș în Serbia.

²³ *Kostaki Sturdza*.

²⁴ *Nikolai Rosnowan*, Nicolae Rosetti-Roznovanu, boier moldovean, ministru al finanțelor.

²⁵ *Aleko Kanta*.

²⁶ *Dregitsch*.

²⁷ *Kostaki Septilisch*.

²⁸ *Aleko Mavrodi*.

²⁹ *Borodzin*.

³⁰ *Ștefan Dunka*.

³¹ *Bukowina*.

³² *Gortschakow*. Mihail Dimitrievici Gorceakov (1795–1861), comandant al armatei ruse în războiul Crimeii.

³³ *Igumens*.

³⁴ *Golia, Tresvietitele, Danko, Fromosa, Galatha, Barnovski*.

³⁵ *Skriban*. Filaret Scriban (1811–1873), egumen al Mănăstirii Socola, profesor la Academia Mihăileană, rector al Seminarului Teologic de la Socola (1842–1860), membru al Divanului *ad-hoc*, profesor la Universitatea din Iași (1860–1863), fratele lui Neofit Scriban. Titlul de episcop este inexact.

În ceea ce privește strădaniile șefului fugarilor și anume propaganda lui Czaikowski³⁶, aici se află foarte puțin, dreptul marțial pare să fi împiedicat totul. [...] Acum sunt preocupat de starea de spirit din cercurile înalte și guvernamentale, despre care nu pot vorbi decât din auzite, pentru că este foarte scump; deoarece la acești oameni nu se poate merge pe jos, chiar și drumul cu trăsură până la o grădină costă un ducat pentru o seară.

Din auzite vă atrag atenția asupra unui anume Mihalachi³⁷, care se află în trecere pe la arendașa Braha³⁸, era în anul 1846 colporteur de proclamații către Austria, și putea fi ușor în legătură cu Petelenz, trebuie că vine des la Cernăuți.

Trimisul nostru de la Cernăuți a legat două legături bune, pe care eu totuși nu le pot folosi, deoarece sunt, pur și simplu, personale. Este un anume medic și un agă din Dzutikatesia³⁹ care se mișcă în toate cercurile societății și are legături în Divan, se vor afla tot timpul în relații inutile.

În ceea ce privește recensământul emigrației polono-ungare și italiene, chestiunea va merge greu, căci țara este plină de străini, aici se află sate ungurești care s-au strămutat pe vremea dobândirii Bucovinei. Diverse elemente își pot găsi adăpostul acolo, cum pot fi însă căutate. În țară sunt polonezi și unguri aflați în slujbe precum copişti, supraveghetori, intendenți, rachieri, hangii⁴⁰, etc., care se pierd aici precum nisipul în deșert pentru cel trimis să cerceteze; nu se poate ști care locuiesc cu voia autorităților, care sunt emigranți care în plus și-au schimbat numele. Doar consulatul poate îndeplini cu greu și cu multă pierdere de vreme această sarcină, căci are organisme subordonate în țară⁴¹. Chiar și aici la oraș s-a terminat doar cu multă oboseală lista numelor proprii⁴², fără să se știe dacă au sau nu pașapoartele, cât de multă anchetă s-a făcut în privința câte unei persoane, pentru a se ieși la liman. Vreau totuși să încerc ceva ce este posibil și în acest scop l-am ales în ținutul Botoșaniului⁴³ pe arendașul Laski, el a spus că în ultima vreme străinii s-au înmulțit în țară ca și cum ar fi răsărit din pământ, trimisul nostru de la Cernăuți îl cunoaște și va încerca să intre în legătură cu el.

Pentru Iași caut să mă apropii de un refugiat polonez, dar nu știu cât de mult mă voi apropia. Este un croitor prost, de aceea trebuie să comand la el ceva, pentru a mă putea apropia de el. Pentru Ungaria ar fi bun Lukacs, despre care am spus în iarnă că era la Vidin în serviciul arătat, și dorea să vină la mine [...]. Cu un sprijin modest ar putea să rătăcească prin toată țara și să caute astfel adevărata pasăre pe care trebuie să o cunoască. Ca preț pentru sarcina lui ar fi de promis întoarcerea în patrie pe lângă o remunerație. Rog să mi se spună prin unchiul Lefort dacă trebuie

³⁶ Michail Czaikovski (1808–1886), revoluționar și literat polonez care a servit în armata otomană sub numele de Sadyk Pașa. Vezi relatarea sa de călătorie din prezentul volum.

³⁷ *Michalaki*.

³⁸ Brăhășoia este un sat din com. Ștefan cel Mare, jud. Vaslui, întemeiat în secolul al XVIII-lea de ruteni plecați din Bucovina.

³⁹ În original în text. Termen neidentificat.

⁴⁰ *Propinatoren*.

⁴¹ Referire la stărostiile austriece din Țările Române, subordonate consulatelor de la București și Iași. Acestea grupau supușii austrieci din celelalte localități din principate.

⁴² *Eigennamen*.

⁴³ *Botoschaner Bezirk*.

să îl caut. Trebuie ca el să îmi scrie doar că tata încuviințează intrarea lui Lukacs în serviciu și voi căuta deja să îl aduc peste graniță și voi proceda atunci după poruncă. Mă apropii aici de câteva persoane, cu care trebuie să apar în interes de serviciu, cu înaltă încuviințare, apoi să pot intra în corespondență din străinătate, căci aici este destul de primejdios să legi legături sufletești ca străin, care nu este cu totul cunoscut; dacă sunt peste graniță, nu mai este nici un pericol în caz de neizbândă. Un așa-numit birou pentru noutăți, fără a încerca o pătrundere prea adâncă, aş putea întocmi prin cei care livrează proviantul, căci au organele lor oriunde se află armata, formând în același timp o rețea peste întreaga țară. Leg aceste legături de încuviințare și le pot încheia de la Viena.

Diverse

Nu a fost bine văzut consulul de aici, care, cu ocazia anunțului fericitei nașteri a unei prințese, cu prilejul unei remarci a principelui, a vorbit despre incapacitatea, încropeala și corupția autorităților. Baronul Testa⁴⁴ trebuie să se îndepărteze câteodată de patimi și ardoare.

Sunt aici mai mulți medici, totodată supuși austrieci, care se ocupă îndeosebi cu îngrijirea ostașilor la spitalul Sf. Spiridon; în ultima vreme au primit porunci clare, care i-au surprins în chip neplăcut, căci prin ordinul de a lucra până acum fără răsplată nu se recunoaște bunăvoința de până acum. De numit ar fi doctorul Russ, medicul-șef Bendella, doctorul Glick, etc.

Soția consulului austriac este o fiică a generalului rus Minciaki⁴⁵, fratele ei a fost atașat pe lângă consulatul rusesc de aici, întrețin o corespondență bogată.

Când am întrebat despre ofițerul turc în uniformă roșie, am dat de urma altuia. Boierii au promis o cantitate de postav pentru armata turcă, un ofițer turc a venit să o ridice, a rămas încă multe luni după trimitere aici și a plecat abia după publicarea legii marțiale (i se atribuie intenții nedrepte în scopurile legiunii poloneze).

Mai departe am fost atenționat asupra unui anume Suhopan⁴⁶, care este în prezent episcop-auxiliar⁴⁷ într-o mănăstire de lângă Roman (Tarnopol)⁴⁸ și în același timp egumen. Trebuie să fi fost crescut la Viena, a fost bine văzut în Bucovina, ar fi trebuit să devină episcop, a fost oprit ca urmare a intrigilor și a fost îndepărtat ca pretins ateu, a venit în Moldova, a devenit aici arhimandrit, a condus mai multe seminarii, a fost ținut la mare cinste datorită înțelepciunii sale, a fost îndepărtat ca urmare a unor excese (cred că din pricina unei palme dată la mânia unui învățăcel), s-a retras în Imperiul rus, a obținut datorită cunoștințelor sale remarcabile o poziție bună, la intrarea rușilor a devenit la intervenția lor episcop

⁴⁴ Heinrich von Testa (1807–1876), baron, consul-general al Austriei la Iași (1851–1855).

⁴⁵ *Minzikai*. Matei Lvovivi Minciaki, fost consul-general al Rusiei în Principatele Române.

⁴⁶ *Schoopan*. Vladimir Suhopan (1800–1882), După studii de teologie la Viena a predat la Seminarul din Cernăuți, trecând apoi în Moldova. A predat la Socola, fiind apoi egumen la Golia și vicar al Mitropoliei Ungovlahiei între 1878–1879.

⁴⁷ *Weihbischof*.

⁴⁸ *Roman (Tarnopolos)*. Probabil o transliterare greșită a titlului clerical de „Irinupoleos”.

aici *in partibus infidelium* și trebuie că a fost foarte activ în interesul Rusiei; doar că și-a schimbat mantaua după vânt și a fost, după cum se spune, foarte ușor să fie câștigat pentru interesele Austriei, ceea ce se putea obține prin simpla apropiere prietenească a autorităților, căci trebuie să fie mai austriac decât alții.

Legătura dintre consulul austriac Karl Dragolic și Marieta Hager, fostă actriță și mai mult, cu care trăiește de multă vreme în neorânduială⁴⁹, a dat prilejul unor bârfe, cu atât mai mult cu cât se gândește la căsătoria cu ea.

Aici se vorbește și că, la consulate, cazurile criminalicești sunt rezolvate prin compromisuri [...]. Totuși este o istorie neclară prin care nu se aruncă cea mai bună lumină asupra cancelarului consulatului; de aceea, trebuie să o amân până la o convorbire prin viu grai.

Flavius

⁴⁹ *Concubinat.*

STOKERA

Biografia comisarului imperial Stokera ne rămâne, din nefericire, necunoscută. S-a aflat cu certitudine în Moldova, în timpul ocupației militare austriece din 1854–1856. Textul de mai jos a fost publicat în original și în traducere românească de către Mihail Popescu (*Documente inedite din preajma Unirii Principatelor din actele austriece păstrate în Arhivele Ministerului de Războiu de la Viena*, București, 1928), împreună cu *Memoriul lui Alfons von Wimpffen*. Comisar imperial, Stokera ne oferă o imagine de ansamblu a posibilităților candidaților la tronul Moldovei din anul 1856. Spre deosebire de memoriul lui Alfons von Wimpffen, cel redactat de Stokera, deși autorul în cauză pare să cunoască bine a viața politică a Moldovei, nu a cuprins și recomandări adresate diplomaților austrieci privind căile de urmat pentru a asigurarea unei poziții mai puternice a Imperiului habsburgic în Moldova. De reținut este faptul că Alexandru Ioan Cuza era așezat la sfârșitul unei liste nominale de candidați al căror drept izvoră din *Regulamentul Organic*, toți însă socotiți „fără un serviciu real adus țării, fără partizani și în același timp fără pretenții”.

Pentru această ediție, am preluat și revizuit traducerea lui Mihail Popescu, pe care am completat-o cu un bogat aparat critic.

STOKERA

Memoriu asupra candidaților la demnitatea de domn¹ din Moldova²

I. Candidați cu șansă de alegere

1. Fostul domn Mihail Sturdza³. În prezent locuiește la Paris. În 1834 a fost ales domn pe viață, dar în 1849, din pricina relei administrațiuni, poate chiar din cauza relei purtări a fiului său Grigore⁴, cât și din cauza mișcării susținută de consulul rus⁵, a fost detronat, iar țara ocupată de trupele rusești.

¹ *Hospodarenwuerde*.

² Text preluat din Mihail Popescu, *Documente inedite din preajma Unirii Principatelor din actele austriece păstrate în Arhivele Ministerului de Războiu de la Viena*, București, 1928.

³ Mihail Sturdza (1794–1884), domnitor regulamentar al Moldovei (1834–1849).

⁴ Grigore Sturdza (1821–1901), fiului lui Mihail Sturdza. A făcut studii în Franța și Germania. A servit în armata otomană sub numele de Muhlis Pașa și a candidat la tronul Moldovei în 1859. Vezi și relatarea de călătorie a Annei Gabrielle de Cisternes (contesa Dash) din *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841–1846), București, Editura Academiei Române, 2007, p. 436–448.

⁵ Karl von Kotzebue (1805–1896), consul al Rusiei la Iași, apoi consul general în Principate, frecvent confundat cu fratele său, scriitorul și diplomatul Wilhelm von Kotzebue (1813–1887). Vezi însemnările celui din urmă în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volum V, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 213–225.

<Este> un bărbat cu multe însușiri și cu multă avere însă zgârcit și puțin onest.

În țară are foarte mulți prieteni cărora le-a acordat cu iscusință favoruri în timpul domniei sale [...]. În legăturile politice, înclină mai ales către partidul⁶ rusesc, însă, ca un egoist ambițios, este în stare să îl părăsească imediat ce ar găsi că interesele sale și împrejurările i s-ar dovedi potrivnice. El este cunoscut de toți în țară și stă în legătură cu diplomații Turciei, Rusiei și Franței. Agenții săi la Constantinopol sunt: tatăl său vitreg Vogoride⁷, Arghiropol și aproape toți bancherii. În țară lucrează pentru el: ministrul Ștefan Catargiu⁸, Lascarache Cantacuzino-Pășcanu⁹, ruda sa, frații¹⁰ Asachi¹¹ și Mihalachi, postelnicii: Cornea, Lipan și Burghilea, spătarul Burada și alții. Printre clerici îi are de partea sa, în parte, pe mitropolit și apoi pe episcopul de Huși¹² și pe cei mai mulți dintre stareții de mănăstiri. Speră să izbândească prin marea sa avere în bani lichizi, ca și prin <sprijinul> partizanilor săi, care sunt foarte numeroși și are și poate exercita o mare influență prin aceștia și prin mijloacele sale, prin poziția socială și administrativă a acestora ca și prin autoritatea spirituală.

2. Beizadea Dimitrie Sturdza¹³: fiul prințului Mihai Sturdza s-a căsătorit în Țara Românească¹⁴ și trăiește în prezent la Paris. Studiile și le-a făcut în Prusia și este un mare prieten al Prusiei. A fost pe vremuri general în miliția moldovenească și a introdus în cadrul acesteia uniforma prusacă și regulamentul militar. A trimis fiii de boieri moldoveni în școlile militare de la Berlin. Este un bărbat onest, cu maniere aristocratice însă cam sărac cu duhul. Nu are un partid al său, totuși poate conta pe cel al tatălui său la nevoie ca și pe sprijinul material prin averea sa. De mai mulți ani lipsește din țară și stă în diferite orașe din Germania, anume și la Viena, de la o vreme.

3. Beizadea Grigore Sturdza, al doilea fiu al fostului principe Mihail Sturdza. A aparținut mai înainte partidului rusesc și s-a aflat în serviciul militar al rușilor. Se găsește acum la Constantinopol, în serviciul militar al turcilor sub numele Muhlis Pașa. S-a căsătorit în Țara Românească, este un bărbat inteligent, energic, cu maniere aristocratice, însă zgârcit, lacom și iute la mânie. Și-a făcut studiile în Prusia. În Moldova se bucură de o foarte proastă reputație, din pricina deselor scandaluri și violențe ce le-a făcut în timpul domniei tatălui său, din care pricină, nu are chiar deloc un partid. Speră mult la atenția și sprijinul Turciei pentru serviciile prezente.

⁶ *Partei.*

⁷ Ștefan Vogoride era de fapt socrul lui Mihail Sturdza.

⁸ Ștefan Catargiu, om politic moldovean, membru al cămăcămiei Moldovei în octombrie 1858. Vezi mai jos caracterizarea făcută de Stokera.

⁹ Lascarache Cantacuzino-Pășcanu (1805–1875), boier moldovean.

¹⁰ *Die Gebrueder.*

¹¹ Gheorghe Asachi (1788–1869), om de cultură, scriitor, profesor la Academia Mihăileană.

¹² Meletie Istrati, episcop al Hușilor între 1851–1857.

¹³ Dimitrie Sturdza era fiul lui Mihail Sturdza și fratele lui Grigore Sturdza.

¹⁴ *Walachei.*

4. Grigore Ghica¹⁵, actual domn al Moldovei. Un om onest, delicat și politicos, cu puține daruri de administrație, în ceea ce privește progresul; este bigot, egoist, capricios și are slăbiciunea căpătuirii pe seama statului a numeroaselor sale rude. În țară n-are nici un partid, parte din pricina slăbiciunii și a corupției guvernului său, parte din starea precară a finanțelor. În 1849 cu ocazia alegerii, era partizan al turcilor, în 1853 al rușilor¹⁶, în 1854 al austrieilor, iar în 1855 al turco-francezilor. La Constantinopol se bizuiește pe Reșid Pașa¹⁷, pe al logofătului Aristraki, apoi pe al lui Fotiadis și Constantinidis. Întreține corespondență intimă și asiduă cu ministrul Franței la Viena, Bourqueney¹⁸ și are o mare slăbiciune pentru corespondență politică, pe care chiar în afară de cazuri de trebuință, îi place s-o întrețină cu diferiți diplomați și în cazuri ce nu-l privesc. În prezent între el și o parte dintre marii boieri, precum și clerul înalt, există <0> mare încordare. În Rusia i-a rămas un singur prieten și anume fratele său vitreg, generalul Harting¹⁹.

5. Vornicul Lascăr Cantacuzino-Pașcanu, bărbat cu maniere aristocratice și cu oarecare talent în administrație, imoral însă, depravat, foarte zgârcit, energic și foarte bogat. S-a căsătorit de trei ori, în prezent cu o belgiană, după ce s-a despărțit de a doua soție, o fiică a prințului Vogoride²⁰. În prezent e în străinătate în Germania, petrecându-și vremea acum probabil la Paris. În țară are numeroase rubedenii și în martie 1853, în timpul bolii domnului Ghica, a fost numit de turci în locul acestuia, Rusia însă, n-a vrut să-l recunoască, deoarece n-a vrut ca la începutul conflictului chestiunii orientale, să se mai facă vreo schimbare. Cantacuzino-Pașcanu a reușit să capete atunci bunăvoința Porții, datorită intervenției socrului său Vogoride, pe care acum, după despărțirea de fiica acestuia, nu mai poate conta. Acum poate spera la concursul rudelor, pe a prințului Mihai Sturdza, prințului Calimah, a fostului ministru în Paris, apoi pe Musuris <Pașa>²¹ și în sfârșit pe bani, căci dispune de averi imense. În țară are partizanii săi, la care s-au mai adăugat în ultimul timp și câteva din rudele lui Mihai Sturdza. În privința legăturilor politice, nu-i stabilit, înclină însă spre partidul franco-turc.

6. Vornicul Toderiță Balș²², fire aristocratică, fără talent și energic în administrație, este condus peste tot de soția sa și nu-i prea bogat. La Constantinopol nădăjduiește în ajutorul lui Reșid Pașa, Fuad Efendi²³, Sadik Pașa²⁴

¹⁵ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), numit domn al Moldovei între 1849–1854 în urma convenției ruso-otomane de la Balta Liman.

¹⁶ „Explicația la N. 5” (n.a.). La numărul 5 Stokera își expunea părerile asupra lui Lascăr Cantacuzino Pașcanu.

¹⁷ Mustafa Reșid Pașa (1800–1858), mare vizir otoman, de orientare politică liberală, inițiatorul mișcării de reformă cunoscută sub numele de Tanzimat.

¹⁸ François-Adolphe baron de Bourqueney (1799–1869), ambasador al Franței la Viena între 1853–1859, cu o scurtă întrerupere în mai 1856. Diplomat de carieră, misiunile sale au inclus poziții diplomatice la Washington, Londra, Berna și Constantinopol (1841–1848).

¹⁹ Căsătorit cu o descendentă a familiei Sturdza, rămasă văduvă din căsătoria cu un principe Ghica.

²⁰ Lascăr Cantacuzino-Pașcanu a fost căsătorit cu o altă fiică a lui Ștefan Vogoride, Haricleea (1828–1860), apoi cu Lucia de Gand.

²¹ Musuris Pașa, diplomat otoman, ambasador la Londra (1856–1885), delegat al Porții la Conferințele marilor puteri de la Paris (1859) și Londra (1871).

²² Teodor Balș (1790–1857), caimacam al Moldovei 11 iulie 1856–17 februarie 1857.

²³ Fuad Efendi (1815–1859), comisar otoman în principate în timpul revoluției de la 1848.

și a cumnatului său Vogoride. Se mai bucură de favoarea consulului general rus, Kotzebue, de a comisarului general rus Duhamel²⁵, precum și de aceea a prințului Gorceakov²⁶. În slujbele ce le-a avut până acum, exercitate destul de prost s-a lăsat condus de soția sa. În țară, are un partid foarte mic, care-i compus din rudele și clienții săi. Stă în strânsă legătură de prietenie cu Episcopul de la Huși și cu încă alte câteva fețe bisericești. La Constantinopol se află trecut pe lista candidaților pentru domnia Moldovei.

7. Vistiernicul Nicolae Rosetti-Roznovanu²⁷, fire aristocratică, fără nici un talent administrativ, indolent, are multe bogății în imobile, este pretutindeni condus de soția sa foarte ambițioasă și de secretarul său particular. Până acum n-a avut nici o slujbă politică, căci năzuiește numai spre domnie. Cu mitropolitul <Sofronie Miclescu>²⁸, stă în strânse legături de prietenie și este un filo-rus înfocat. La Constantinopol n-are nici un agent.

8. Logofătul Ștefan Catargiu, în prezent ministru la interne, aparține mai mult partidului național decât celui rusesc și a avut cele mai înalte demnități în țară. Totuși este dotat cu prea puțin spirit de administrație și nu-i prea bogat. Are pretenție să-și mulțumească rudele pe seama statului. Stă în strânsă legătură de prietenie cu o rudă, soția logofătului Bălănescu, care îl conduce și îl silește să comită nenumărate abuzuri. În țară are foarte puțini partizani, la Constantinopol, n-are nici un agent și nu se poate bizui decât pe un ajutor din partea fostului prinț Mihai Sturdza.

9. Vornicul C<ostache> Negri²⁹, actualul ministru al lucrărilor publice. A trăit mulți ani în Italia și e foarte bogat, capricios însă și fără energie. Aparține ideilor social-democratice. În 1849 a fost exilat, în țară n-are nici un partid. La Poartă a fost făcut cunoscut de ruda sa Vogoride și de prietenul său <Ion> Ghica³⁰, de la Samos. Misiunea cu care a fost însărcinat de prințul <Grigore Alexandru> Ghica la Viena și Constantinopol precum și prietenia ce a legat-o cu Sadik Pașa, a făcut să se nască în el pofta de domnie și-și bazează reușita pe prietenia ce o are la turci.

II. După Regulamentul Organic

Mai au dreptul să candideze la domnie și persoanele notate mai jos, toate însă, fără nici un serviciu real adus țării, fără partizani și în același timp fără pretenții până în prezent:

²⁴ Michail Czaikovski (Sadik Pașa) (1804–1886). Vezi și relatarea sa de călătorie în prezentul volum.

²⁵ Alexander Osipovici Duhamel (1801–1880), general și diplomat rus. Vezi și relatarea sa din *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volum V, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 226–247.

²⁶ Mihail Dimitrievici Gorceakov (1795–1861), în 1853–1854 comandant al armatei rusești de ocupație din Țara Românească și Moldova, ulterior comandant al armatei ruse în războiul Crimeii.

²⁷ Nicolae Rosetti-Roznovanu, boier moldovean, ministru al finanțelor.

²⁸ Sofronie Miclescu (1790–1863), mitropolit al Moldovei între 1851–1860.

²⁹ Costache Negri (1812–1876), scriitor, revoluționar pașoptist, diplomat.

³⁰ Ion Ghica (1816–1897), bey de Samos (1853–1859).

1. Logofătul Const<antin> Sturdza
2. Logofătul Costel Sturdza
3. Logofătul Gheorghieș Sturdza
4. Vornicul Gheorghieș Sturdza
5. Vornicul Vasilică Sturdza
6. Vornicul Alecu Ghica
7. Vornicul Theodoriță Ghica
8. Logofătul Vasilică Ghica
9. Logofătul Nicolae Kanta
10. Logofătul Dumitru Pașcanu
11. Logofătul Theodor Balș
12. Logofătul Costin Catargi
13. Logofătul Petrache Ruset
14. Logofătul Alecu Mavrocordat
15. Vornicul Nicu Mavrocordat
16. Vornicul Iordachi Beldiman
17. Logofătul Năstăsache Bașotă
18. Logofătul Iordachi Costachi
19. Logofătul Răducan Ruset
20. Logofătul Scarlat Ruset
21. Beizadea Costachi Sturdza
22. Logofătul Alecu Balș
23. Vornicul Lascarachi Bogdan
24. Vornicul Nicu Ruset
25. Vornicul Manolachi Chrisoverghi
26. Logofătul Grigore Crupenschi
27. Logofătul Iancu Cantacuzino
28. Vornicul Alecu Cantacuzino
29. Vornicul Scarlat Crupenschi
30. Vornicul Lascarachi Ruset
31. Vornicul Alecu Sturdza de la Bârlad
32. Vornicul Grigore Done
33. Vornicul Grigore Carp
34. Vornicul Iorgu Vârnav
35. Vornicul Alecu Catargiu
36. Vornicul Grigore Sturdza
37. Vornicul Iencușor Canta
38. Vornicul Dumitrachi Mavrocordat
39. Beizadea Costachi Ghica
40. Vornicul Alecu Kuza³¹
41. Vornicul Dumitru Ralet
42. Vornicul Iancu Pașescu
43. Vornicul Nicolai Millo

³¹ Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), ales domn la Iași (3 ianuarie 1859) și București (24 ianuarie 1859), a abdicat la 11 februarie 1866.

III. Persoane fără drept de alegere după *Regulamentul organic* și totuși în caz de alegere cu unele șanse de reușită

1. Prințul Nicolae Suțu³², bogat, energic și cu experiență în administrație, cunoaște țara în amănunțimi, onest, are tact diplomatic, progresist de mijloc, este indiferent <față de> rubedenii și a administrat onest, cea mai însemnată slujbă. Este însă, fanariot, e partizan al rușilor, iar la turci nu are nici o trecere, mai ales din pricină că fratele său, poetul Suțu, a aprins răscala din 1813 în Thessalia³³. Totuși la Constantinopol are susținători pe Vogoride, ruda sa, Calimachi, Arghiropol, Fotiade, Musuris <Pașa> și pe exilatul Aristarki³⁴. În țară are de partea sa pe toți intelectualii.

2. Spătarul Mihai Cantacuzino-Pașcanu³⁵, după *Regulamentul organic*, n-are dreptul la titlul de vornic. Are o avere destul de mică și nici o îndemânare în administrație. Până în prezent n-a avut nici o funcție administrativă. Apartine partidului turcesc, iar în țară are foarte puțini partizani în străinătate n-are agenți.

3. Vornicul Petrachi Mavrogheni³⁶, actualul ministru de finanțe. Fanariot, crescut în Rusia și fost supus al acesteia. E căsătorit cu o greacă, supusă rusă, nu posedă altă avere decât cea a soției sale. În Rusia are foarte multe rude. După ce a venit în Moldova și s-a înrudit cu prințul Ghica, a fost însărcinat de acesta cu diferite slujbe înalte. În timpul ocupației rusești din 1853 <a> condus trei ministere deodată. Are multe simpatii în Rusia și printre clerul grecesc. Culoarea politică nu și-a dat-o pe față până în prezent. Pe lista eventualilor candidați la domnie a fost trecut numai de domnitorul Ghica.

Încheiere

Deoarece, de la început, candidaților la demnitatea de domn nu li s-a cerut nimic altceva decât favoarea ce știau să și-o dobândească la Petersburg și Constantinopol, din această cauză aceștia până acum nu se căznesc decât pentru împlinirea acesteia, neavând, în majoritate, orice iscusință în conducerea țării. Din această cauză nu există nici un singur candidat, care să se bucure de simpatia generală și de aceea cu ocazia alegerilor pentru domnie, partidele se dușmănesc între ele, ajungând până la scandal și rămânând fiecare cu partizanul lor, nici un candidat nefiind în stare să câștige oameni din partidele adverse. Dacă, în sfârșit, se va întâmpla să se facă alegerea domnului, este de dorit să fie mărginită la candidați ce au drept după *Regulamentul Organic*, iar în caz de neînțelegere, să se mențină guvernul provizoriu, până când diferitele partide se vor hotărî în comun pentru un candidat.

Iași, 17 Ianuarie 1856

Stokera

Împuternicit și comisar cezaro-crăiesc³⁷

³² Nicolae Suțu (1799–1871), economist, om politic, memorialist.

³³ Provincie în Grecia.

³⁴ Nicolae Aristarki, capuchehaia Moldovei la Constantinopol.

³⁵ Mihail Cantacuzino-Pașcanu (1791–1857), boier moldovean.

³⁶ Petre Mavrogheni (1819–1887), boier moldovean, om politic, diplomat și economist.

³⁷ *K<önigliche und> K<aiserliche> Bevoll. u<nd> Landes Kommissar.*

EMANUEL SOLOMON FREIHERR VON FRIEDBERG
(MIROHORSKY)
(1829–1908)

Militar de carieră, ajuns la gradul de feldmareșal, contemporan și participant, prin natura însărcinărilor sale de militar, la importante evenimente ale secolului al XIX-lea, scriitor și pictor, cehul Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg (Mírohorský) descinde dintr-o veche și nobilă familie din Boemia. El s-a născut la Praga la 18 ianuarie 1829, fiind singurul copil al lui Augustin Ignátiu Solomon von Friedberg și al Theresei Fialková, moartă la câteva zile după naștere. O mare influență în educația acestuia a avut-o fratele mamei, Moritz Fialka, colonel în armata austriacă și, un timp, profesor de limba cehă la Academia Militară din Wiener Neustadt, care i-a insuflat dragostea pentru limba maternă, pentru literatura și cultura cehă. În 1837, în primul an de liceu la Academia Militară din Wiener Neustadt, Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg participă în paralel la un curs de pictură la Academia de Artă din Praga, fiind remarcat de unul dintre profesori pentru talentul și maturitatea sa. La recomandarea acestuia, urmează cursuri de pictură, simțindu-se tot mai atras de acest gen și intenționând chiar să abandoneze cariera militară, soluție neacceptată de tatăl și unchiului său. În 1846 a absolvit Academia militară cu gradul de locotenent clasa a II-a, dar a rămas încă un an pentru a-și desăvârși studiile militare, continuând, în paralel, perfecționarea în tainele penelului. În 1847, la 28 de ani tânărul baron ceh, părăsește Academia cu gradul de locotenent clasa I și este repatriat regimentului din Terezin. Tumultosul an revoluționar îl găsește cu regimentul său, în decurs de câteva luni (aprilie-august), în mai multe puncte fierbinți ale Imperiului Habsburgic ca: Regensburg, München, Innsbruck, Lombardia, Milano. În august revine pentru scurt timp la Terezin, pentru ca în septembrie să participe la înăbușirea revoluției la Praga, în octombrie la Viena, iar în decembrie la Budapesta. Pentru activitatea din armată a fost decorat și avansat în grad, iar în iunie 1849 a fost repatriat la Statul Major General al Armatei Dunării unde a participat, între altele, la luptele de la Timișoara. Ulterior este transferat la Statul Major General de la Budapesta. În 1850 împăratul Franz Iosif îl însărcinează se picteze scene de luptă ale armatei austriece, în special din luptele împotriva revoluționarilor din Ungaria. După finalizarea acestei sarcini, adevărata măsură a talentului său avea să fie dată de o specializare în care Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg (Mírohorský) a excelat, și anume cartografia militară, fiind autorul multor hărți privind Banatul, Voivodina, Țara Românească, Ungaria și Veneția. În 1853, de exemplu, din ordinele generalului Coronini, a refăcut harta frontierei militare a Banatului Timișoarei și Voivodinei, urmând traseul Dunării, pentru ca în 1856 să primească misiunea de a cartografia granița dintre Țara Românească și Moldova. După deplasări succesive la Graz, Mantua, Verona, în 1864 este promovat la gradul de locotenent-colonel. În 1866 participă la războiul austro-prusian, pe frontul din Italia, zona Verona, prilej pentru elaborarea lucrării *Amințiri dintr-un an de război 1866*, o analiză foarte interesantă privind structurile de personal și de comandă din trei armate, care cuprinde și reflecțiile și observațiile proprii asupra armatei austriece. Autorul se lansează în critici curajoase la adresa politicii habsburgice, arătând deficiențele strategice, erorile militare, tactice și operaționale, care au dus la înfrângere. În anii '70 a fost promovat în două rânduri, ajungând în 1878 feldmareșal. A fost pensionat în noiembrie 1883, după 37 de ani de carieră militară, în urma unui incident cu prilejul unui dîneu oferit de Franz Iosif, când prin intervenția sa a dat dovadă de un excesiv patriotism ceh, în opinia gazdei sale. Ofițer și expert militar excelent, fie în poziții de comandă sau profesionale, în special cartografice, Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg a fost, potrivit celor care l-au cunoscut

îndeaproape, un om foarte sincer și deschis, un apărător al dreptății și adevărului, venerat și iubit deopotrivă de subordonați și superiori și, mai presus de toate, un patriot desăvârșit, un om care i-a iubit pe cehi.

În toată perioada, indiferent de locul unde s-a aflat, a continuat să picteze. Cele peste 450 de tablouri în ulei, acuarele, schițe, desene, care constituie opera acestui militar, redau cele mai diverse aspecte de viață de la bătălii, soldați, ofițeri, portrete de generali, la peisaje, teme folclorice și religioase. Operele sale, tot mai apreciate de contemporani, au fost inserate în diferite publicații și expuse, ori de câte ori se ivea prilejul, în diferite săli de expoziții. Astfel, în 1856, a expus la Viena, în așa-numitele „Schönbrunnerhause” tablouri intitulate „Scene din România și Ungaria”, pictate în anii revoluției de la 1848-1849 și în timpul misiunii sale din 1856 în Țara Românească,

Talentul lingvistic și literar al lui Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg, evident încă din anii de studiu liceal, a primit în timp confirmarea. Cunoscător a mai multor limbi străine (10 după biografi), el a tradus importante creații literare din limbile engleză, franceză, italiană. El este autorul unor piese de teatru și corespondent pentru un ziar praguez, articolele sale fiind completate de fiecare dată cu propriile ilustrații.

A murit la Praga la 10 decembrie 1908.

Despre Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg (Mírohorský) au scris: Margareta Ștefănescu, *Însemnările unui ceh asupra Valahiei în anul 1856*, în „Arhiva”, XXXIV, nr. 3, 1929, p. 130–139; Arbore Virgiliu, *Milcovia văzută de un călător străin în anul 1856 (Cu 17 stampe reproduse în text)*, Focșani, Tip. Cartea Putnei, 1934, X+35 [–37] p; Elena Eftimiu, *Pe Dunăre – în România. Impresii de călătorie*, în „Almanahul literar artistic”, XIII, nr. 730, 1934, p. 6, nr. 731, p. 6 și 732, p. 6. O foarte scurtă semnalară despre militarul, topograful și pictorul ceh găsim și la Nicolae Iorga, în „Revista istorică”, XX, 1934, p. 177–178.

Misiunea din anul 1856 din Țara Românească a fost consemnată de Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg (Mírohorský) în lucrarea *Po Dunaji do Rumunska, pameti na vojensky pobyt v knížectví valašském g. 1856* (Pe Dunăre până în România. Amintiri din timpul șederii mele ca militar în principatul Valahiei în anul 1856), însoțită de 42 de desene, apărută la Praga. Nu cunoaștem data primei ediții, cea de-a doua este din 1916 și aparține editurii Dr. Frant Backovsky. Varianta în limba română datorată lui Virgil Arbore este de fapt o povestire a lucrării originale din care prezentăm un rezumat.

În primăvara anului 1856, înaintea sărbătorilor de Paști, căpitanul de Stat Major pe lângă Comandamentul Corpului I de armată, Emanuel Solomon von Friedberg, primea ordin telegrafic să se deplaseze în Țara Românească la secția cartografie nr. 6, cu sediul la Focșani, pentru efectuarea pe teren a măsurătorilor și cartografierea zonei de graniță dintre Principatele române. Plecarea din Praga a fost rânduită pentru data de 21 martie. După o oprire pentru cumpărături la Viena, autorul și-a continuat drumul spre Budapesta de unde, pe data de 26 martie 1856, s-a îmbarcat pe vaporul companiei austriece de navigație pe Dunăre, cu destinația Galați. Cu excepția ofițerilor austrieci printre care și comandantul său, căpitanul Querlonde, călătorii erau puțini: două tinere sârboaiice, o bătrână boieroaică din Moldova, doamna Dunca, cu fiica ei, care veneau de la Paris și mergeau la Iași. În drum admiră frumusețea și sălbăticia Dunării la Cazane, apoi pitorescul peisajului la Porțile de Fier și se plânge de condițiile de călătorie între Turnul-Severin și Galați din cauza unor turcilor murdari, cu care împărțea salonul. Malurile Dunării le găsește murdare, îndeosebi cel bulgăresc, unde observă numeroși câini vagabonzi care rătăceau flămânzi și lătrau de-ți luau auzul. După o ședere de câteva ore la Galați, în dimineața de 3 aprilie s-a deplasat în căruța poștei la Focșani. Pe drum autorul constată că, în partea drumului care aparținea de Moldova, gospodăriile erau mai frumoase și mai bogate decât cele din zona Țării Românești. Un mare spațiu în economia lucrării acordă descrierii orașului Focșani: locuințe, oameni, îmbrăcăminte, obiceiurile lor. Despre case, chiar și cele din centru, spune că erau joase și murdare, cu excepția câtorva case boierești cu înfățișare frumoasă și așezate în mijlocul unor curți mari.

Străzile, mai degradă ulițe, erau înguste, cele mai multe nepavate. Acolo unde exista, pavajul era prost încât, indiferent de anotimp, drumetul înota în praf și noroi, pe care numai vântul și soarele îl usca. Cele câteva biserici „în stil bizantin”, erau vopsite pe dinafară cu var ceea ce, în opinia sa, strică mult din farmecul acestor monumente și împiedică ochiul de a observa și admira multe din amănuntele caracteristice arhitecturii locale. Ceea ce l-a frapat a fost existența unui mare număr de ceasornicari în oraș, care aveau cele mai noi modele de ceasuri franțuzești și englezești, mult mai ieftine decât în Bohemia.

Femeile din înalta clasă nu luau în seamă ofițerii austriaci, cauza ar fi, după Emanuel Solomon von Friedberg, faptul că ele aveau pe cei care nu umblau prea mult pe jos, iar ofițerii austriaci alegeau de obicei acest fel de a se deplasa. El constată că doamnele, chiar și cele de rând, mergeau numai în trăsură. Îmbrăcămintea nu se deosebea mult de aceea din părțile Europei centrale și apusene. Costume interesante puteau fi văzute însă la oamenii de la țară, la boierii și boieroaicele bătrâne, la țigani și la evrei. „Tinerile boieroaice și orașencele erau îmbrăcate foarte elegant și după modă, dar nu dădeau prea multă importanță ordinii în ținută și etichetei. Pe stradă și la plimbare, prin praf sau noroi, purtau haine grele de catifea sau de mătase, decoltate tare și cu mânecile scurte, în timp ce la petrecerile de seară pretențioase, «unde după modul nostru de a vedea se impuneau astfel de haine», veneau îmbrăcate în *robe de chambre* foarte bogate și scumpe, iar în picioare cu papuci. Aveau pălăria așa după cum o impunea modelul cel mai nou, dar mantaua era murdară și uzată. Hainele erau scumpe, dar ciorapii rupți; pantalonașii aveau marginile de jos fin brodate, în schimb ghețele erau stâlciate. Într-un cuvânt o mare neorânduială în îmbrăcămintă, care trăda atât inconsecvența cât și lipsa de gust a doamnelor și domnișoarelor de aici, care au împrumutat moda demimondenelor pariziene numai la suprafață. Când trebuia să poarte o pălărie de tul, munteanca o purta, probabil, din cauza grămezii de păr lung și negru ca și cărbunele, numai pe vârful capului. Când frumoasa din apusul și centrul Europei purta crinolină, româncă trebuia să poarte pe sine o clădire enormă de stofă, înfioată ca un clopot. Purtau destule bijuterii veritabile, pe degete, la umere, pe piept și la urechi, însă acestea erau de cele mai multe ori neasortate.

Echipajele acestor boieroaice erau așa de stângaci și fără gust alcătuite, încât ar fi îndreptățit pe orice *sportsman* să zâmbească ori să rădă cu hohote. Un *bătaș*¹ voluminos era alături de un *poney*², iar vizitiul era îmbrăcat în cămașă și ȋțari. Altă dată se vedea o brișcă trasă de cai foarte mari, ca aceia de la trăsura de paradă a episcopului, condusă de un vizitiu în livrea, dar fără mănuși. La anumite sărbători apăreau în trăsuri foarte sărăcicioase și în zile obișnuite în echipajii elegante. Hotelurile din Focșani erau cele mai murdare și mai neîngrijite din toată lumea civilizată; case hidoase, intrări murdare, treptele stricate și curțile pline de băltoace în care se scăldau purceii și bivoli la un loc”³.

Camerele hotelurilor erau sărăcicioase, mâncarea puțină și rară, iar prăvăliile murdare. Ceea ce l-a uimit pe ofițer a fost faptul că bărbierii vărsau ligheanele cu apă și clăbuc de săpun chiar în mijlocul străzii, unde, de altfel, toată lumea arunca zoaiele și gunoaiele. Lenea și lipsa de elan în muncă îi caracteriza pe români. Casele erau construite fără o temelie solidă.

Pe străzi era vacarm, fiecare vânzător își lăuda în gura mare marfa: sacagii strigau cât puteau de tare, la fel cărpacii nomazi în curioase costume, țiganii fierari, spoitorii turci. Autorul se oprește cu descrierea asupra unui obicei, pe care-l consideră barbar, și anume acela de a ține morții în sicrie descoperite în fața ușilor locuințelor lor și de a-i plimba pe străzi până la cimitir, în loc de a-i duce pe drumul cel mai scurt.

La Focșani, Emanuel Solomon von Friedberg a întâlnit regimentul 7 ulani al arhiducelui Karl Ludvik, care venea de la Iași. Garnizoana Focșani se compunea din 2 companii ale regimentului 37 infanterie al arhiducelui Iosef, o companie a regimentul 4 de husari a principelui Schlik și statul-major de sub conducerea maiorului Vinkler de Seefels.

Măsurătoarea a început la 8 aprilie 1856 și i s-a încredințat o regiune muntoasă la apus de Focșani. A doua zi, însoțit de ofițerul Raimund Tscherpel, sosit tot de la Praga și de trei soldați, trimiși de Comandantul Cercului de completare al regimentului 31 din Sibiu, au pornit la Cotești și Cărligele, apoi mai departe spre Dălhăuți și împrejurimile mănăstirii⁴, așezată minunat între păduri și au urcat muntele Deleanu⁵, acoperit cu păduri, unde a trebuit să fixeze piramida. În timpul operațiunii a avut de întâmpinat multe greutăți cauzate de drumurile desfundate de ploii, de lipsa podurilor, a reperelor cum ar clădiri mai însemnate, biserici, servicii administrative, școli. Din cele 47 de sate prin care a trecut, numai o treime aveau biserici. Acestor impedimente li s-a adăugat și faptul că vechea

¹ Aici în sensul de cal mare, de tracțiune.

² În sensul de animal mic, pricăjit.

³ Virgiliu Arbore, *Milcovia văzută de un călător străin în anul 1856 (Cu 17 stampe reproduse în text)*, Focșani, Tip. Cartea Putnei, 1934, p. 8.

⁴ Mănăstire înființată în secolul al XV-lea, com. Cărligele, județul Vrancea.

⁵ Culme domoală în Munții Bucegi.

hartă, numită *Iosefinská* și alcătuită în vremea împăratului Iosif II, ce constituia punctul de plecare, era incompletă. Multe localități nu corespundeau așezării pe teren, mari suprafețe erau colorate cu verde, ca și cum pe acolo ar fi fost numai lunci și pășuni, nu erau trecute câmpiile, viile și pădurile erau însemnate aproximativ. Cât privește apele și drumurile acestea erau greșit sau prost indicate, munții semănau cu schelete de pești mai mici sau cu un pieptene cu dinții deși, iar văile apăreau ca niște pete mai întunecate. În zilele de 14 și 15 aprilie a lucrat nu departe de Ciorăști⁶, în următoarele două zilele a ajuns în satul Oreavu⁷ și pe vârful Măgura Urecheștilor. Autorul s-a ocupat și de pictarea a două biserici pe care le începuse încă de la Focșani. Printre ofițerii austrieci care erau însărcinați cu ridicările topografice, se aflau Hajek la Focșani, Guran la Bulboace, Waldstätten la Brăila, Stuchlik la Râmnicu-Sărat și Fischer în Târgul Cucului. Pe tot parcurul măsurătorii Emanuel Solomon von Friedberg a venit în contact cu locuitori, unii vorbeau franțuzește, italienește și nemțește, iar tinerii ca și cei puțin instruiți – care erau cei mai numeroși - vorbeau românește; bătrânii vorbeau neogreacă.

Din cauza purtării rușilor, românii nu-i iubeau; îi numeau *muskali*.

Pe parcursul deplasării prin satele Vrancei a fost cazat în locuințele țăranilor, prilej pentru ofițerul din armata austriacă de a consemna cât mai multe amănunte despre locuințe și oameni. În Dălhăuți, sat nu prea departe de Focșani, așezat între vii și păduri, este găzduit în casa unui boier, unde în afară de fiul acestuia se mai găsea un administrator și o servitoare bătrână care vorbea numai românește. Singurele nume pe care le auzea erau: Costache sau Dumitrache. În general, lumea se adresa celor bătrâni cu cuvântul *moșule*, la care aceștia răspundeau cu cuvântul *auz*, care, conchidea autorul, venea desigur de la latinescul *audio*. Bătrâna servitoare se numea Ecaterina și era strigată ca-n rusește, „Iecaterina”! Cartografiilor purtau cizme înalte, deoarece când ploua se făceau băltoace mari. Hrana acestora consta din limbă afumată sau fiartă, jambon, brânză din părțile locului, pui sau găini fripte, etc ... Seara se mânca o supă în care fierse o găină întreagă, o găină friptă cu oarecare garnitură, de obicei cartofi, ouă moi, tari sau jumări, se bea lapte sau apă rece. Interesante i s-au părut prețurile alimentelor, fixate de dorobanțul, alocat lor de autoritățile române și de cei trei soldați ai acestuia: o găină, 4 dobrachi = 7 novaci, un ou cca. un dobrac = 1 ½ novac, o oca de lapte = 1,41 litru, 2 dobraci = 3 novaci ½.

Costumul sătenilor era simplu ca și obiceiurile și hrana lor, care consta în mămăligă, făcută din făină de porumb sau făină de mei, din ouă tari, ceapă verde sau usturoi, brânză proaspătă, cu un gust foarte plăcut. Carnea se mânca numai la sărbătorile mari și atunci mai mult carnea de miel. Bărbații purtau cămăși și izmene, brăie colorate; în picioare ghetе sau opinci. Pe cap aveau căciuli de blană de oaie albă, neagră sau tărcată, iar vara pălării care aduceau puțin cu cele din Banat. Toate femeile aveau peste cămașă un brâu foarte curat, alb și bretele roșii sau galbene; în spate fote largi, negre, albastru închis sau gri închis.

Costumul era împodobit cu diferite culori foarte artistic și meșteșugit alese, cusute cu propria lor mână. Toate femeile își făceau hainele, lor și bărbaților, în casă: țesau stofa, colorau lăna, coseau și împodobeau haine. Țăranul român are hrană și locuință proastă, de aceea e slab și uscat. Femeile când lucrează își îndoie fotele, își sufecă mânecile cămășilor și-și ridică poalele fustelor, lucru nemaiîntâlnit de călător până acum. De obicei ele erau cu picioarele goale, au obraji frumoși, la fel ochii și părul, însă din cauza muncii împovătoare îmbătrâneau repede. Bărbații și flăcăii aveau obiceiul de a-și bărbieri capul întreg, sau numai unele părți ale capului, fapt care i se pare foarte curios, aparte și copilăresc.

În prima zi a lunii mai a primit vestea morții bunicii sale, baroneasa Andely Stäell-Holstein, dar a trebuit să continue măsurătoarea în jurul mănăstirii Dălhăuți. Despre călugării de aici consemnează că erau oameni frumoși cu păr și barbă lungă și cu ochi vii. Hainele lor constau din foi lungi, sure și plisate, de culoare gri-închis sau negre. Pe cap aveau potcapuri, iar în picioare ghetе foarte largi și vechi. Românii ortodocși au multe sărbători religioase pe care le respectă bucuroși. De asemenea au și numeroase zile de post, care se țin cu multă sfîntenie. Nu se mănă produse animale, ca: lapte, carne, unt, ouă, etc. Preoții sunt respectați atât de femei cât și de bărbați. Călugării și preoții muncesc singuri, la fel ca țăranii, în grădini, pe câmpii, la vii și, deși nu totdeauna fac aceste munci cu plăcere, totuși la adăpostul mănăstirii sunt scutiți de neplăcerile serviciului militar și biciul dorobanților.

⁶ Sat, com., jud. Vrancea.

⁷ Sat, com. Gugești, jud. Vrancea.

În timpul cât a stat în satul Faraoanele a văzut pentru prima dată cum se face mămăliga, pe care o găsește un aliment sănătos și notează modul de preparare.

La mijlocul lunii iunie îl găsim în apropiere de Odobești, iar la sfârșitul ei la Vulcăneasa⁸, localitate frumos așezată cu locuitori destul de săraci, dar foarte curați. Aici a fost impresionat de frumusețea gazdei sale, o femeie îmbrăcată într-un costum simplu, cu părul bogat și negru ca pana corbului și cu fața frumoasă ca a unei madone. Era foarte harnică și nu stătea toată ziua. Pregătea masa de trei ori pe zi, țesea covoare pe care le făcea din lână pe care singură o vopsea, spăla rufe sau lucra în grădină. Din nefericire somnul i-a fost tulburat de purici, ale căror ciupituri i-au provocat dureroase mâncărimi pe corp. Locuia nu departe de cimitir, unde a văzut o scenă care l-a contrariat. O văduvă s-a dus la mormântul proaspăt al bărbatului ei, a stat o vreme, a bocit, aproape chiar a urlat, iar la sfârșit a împrăștiat ceva pe mormânt. Întrebând lumea ce este, i s-a spus că bucate pentru cel adormit întru Domnul. Apoi văduva s-a ridicat în picioare, a plecat și pe drum s-a întâlnit cu o femeie cu care, fără nici o jenă, a râs tare.

La Andreiașu de Sus⁹ a locuit în casa celui mai bătrân țăran din sat, împreună cu cei 7 membrii ai familiei acestuia. Aici a văzut cum femeile coseau stând pe pământ cu picioarele sub ele, după obiceiul oriental, sau pe scaune foarte joase. Ofițerul din armata austriacă a fost impresionat de acești oameni de la munte, de sărăcia în care trăiau și de traiul lor patriarhal. Ei nu știau ce erau acelea chibrituri, iar focul îl făceau păstrând scânteia în cărbunii din vatră, ascunsă sub cenușă. Când scânteia se stinge, iar vecinii și neamurile nu aveau foc, atunci produceau scânteia prin frecarea a două lemne. Localnicii nu știau despre existența ceasornicelor. În timpul unei furtuni de vară, nevoit să stea în casă mai multe ore alături de ceilalți membrii ai familiei, a privit felul de a mânca al acestor bieți oameni. La ora cinei puneau masa de lemn în mijlocul casei, pe pământ, în jurul căreia se așezau: bunicul, pe pământul simplu, bunica și nepotul ședeau pe vine, fiul cu picioarele sub el și tânăra sateancă de cele mai multe ori mânca în picioare. Mămăliga aurie o făceau cocoloașe și apoi cu mâinile deseori murdare o duceau la gură. Se mânca puțină brânză, câteva ouă și ceapă sau usturoi verde, pe care le așezau în jurul mămăligii. Duminica, bătrânul dormea pe un sac sau pe vreun preș și nepotul pe pământul gol. Fiul era plecat după treburi, ori se găsea la serviciul militar de graniță, iar femeile stăteau prin casă. În Andreiașu de sus a cunoscut prima dată obiceiul, răspândit în toată partea muntoasă a acestei țări, de a locui în unele sate iarna (de la sfârșitul lunii octombrie până în mai) și-n altele vara, aflate în păduri, la munte. Andreiașul de sus era o reședință de iarnă. Aici și-a instalat tabăra pentru mai mult timp, efectuând zilnic deplasări pe dealurile și prin văile din apropiere. La 22 iulie a plecat de aici, despărțindu-se de bunele gazde la care stătuse.

La începutul lui august îl aflăm la Dumitrești¹⁰, unde are ocazia de a asista la târgul anual, face câteva schițe și ne oferă informații despre activitatea de aici, participanți și obiceiuri. La târg se vindeau și cumpărau obiecte dintre cele mai diverse: coase, bricege, pahare, sticle, briști, ceapă, usturoi, pălării, curele de piele, încălțăminte și jucării galbene. „Ceea ce era însă foarte interesant, era lumea îmbrăcată în straie de sărbătoare din cele mai îndepărtate colțuri ca și din cele mai apropiate, printre care se puteau găsi frumoase modele de costume și de marame”. Tot acolo a putut vedea „hora, frumos și maiestuos cadențată, precum și joc-ul care se conducea după sunetul viorilor țigănești foarte primitive, unde a dansat și el cu doamna zăpciului.

După târg, când s-a înserat, toți au plecat de unde veniseră. Multe maimuțări și mult zgomot se făcea, multe cântece se auzeau din partea tineretului, încât aproape asurzise de urechi. În fața ochilor se prezintă o lume pașnică, ordonată și liniștită care se întorcea acasă. Nu s-a întâmplat după cât a putut observa nici un accident, deși în Valahia, ca pretutindeni, sunt bețivi. Nu a fost mai puțin interesat de această lume pestriță, care mergea pe jos, călare sau în căruțe, clătănându-se, cântând, strigând de bucurie și ducând cu ea sticle cu băuturi alcoolice din care sorbea pe drum, după ce mai întâi le ciocnea, închinând. De asemenea plină de interes a fost expresia de prietenie sau de delicată dragoste a tinerilor față de tinerele fete liniștite și demne, în toată înfățișarea și ținuta lor. După câte i-a permis amurgul să observe, această mulțime care se mișca spre căminele ei, i-a făcut impresia unui cortegiu bachantic în tot ceea ce are el mai caracteristic”¹¹.

⁸ Sat, com. Mera, jud. Vrancea.

⁹ Sat, com. Andreiașu de jos, jud. Vrancea.

¹⁰ Sat, com. jud. Vrancea.

¹¹ Virgiliu Arbore, *op. cit.*, p. 26–28.

La 21 august s-a mutat la Chiojdeni¹², unde a stat până la 9 septembrie. Aici proprietarul moșiei, Marghiloman¹³, „era om de aproape 50 ani, iar soția lui era ceva mai în vârstă, însă bine conservată. I-au urât bun sosii în limba franceză și i-au dat drept locuință, al doilea pavilion, deoarece primul era plin cu musafiri din București: surorile doamnei și doi fii ai lor, unul de 16 ani, altul de 18 ani, care învățau la colegiul național. Gazdele nu aveau deloc copii. Amândouă pavilioanele erau foarte apropiate. El era adevărat stăpân în pavilionul său. Avea la dispoziție mere, pere și prune din belșug. Gustarea de dimineață i se trimitea foarte matinal, iar prânzul și cina o lua într-un frumos chioșc din grădină. Se întreținea de minune cu gazdele, întrucât toată lumea vorbea corect și perfect franțuzește”¹⁴.

Contactul lui Emanuel Solomon von Friedberg cu locuitorii satului a contribuit la completarea informațiilor privind problemele acestora, felul de a lucra pământul, dările, drepturile și îndatoririle lor. Astfel, el a aflat că „în schimbul unor avantaje – loc de pășune și de arat – proprietarul moșiei pretinde din partea țăranilor săi se lucreze 22 zile pe an cu toți membrii familiilor lor și cu toate vitele lor, atât la câmp cât și la alte treburile hotărâte de boier. De asemenea țăranul trebuie să-i lucreze 6 zile pentru stat, atunci când subocârmuirea hotărăște. Preoții n-au drepturi speciale, ci primesc numai atâtă cât capătă de la slujbele lor religioase. Nu sunt taxe fixe, ci acestea sunt benevole. Țăranii au dreptul de a se strămuta liber de pe un loc pe altul, sunt însă nemulțumiți de autorități”¹⁵.

Despre boieri scrie că nimeni nu putea fi boier, dacă nu a trecut printr-o slujbă de funcționar la stat ca civil sau militar, în vreme ce înainte rangurile boierești erau atribuite după plata unor sume de bani sau a unor daruri substanțiale în natură. Astfel, fiul celui mai înalt boier devenea boier numai după ce pătrundea într-o funcție publică și atunci primea demnitatea, în câteva zile, de la domn. Fiul domnului devenea prinț dacă un număr de boieri îi acordau, de bună voie, funcții înalte. În satul Modreni¹⁶ are prilejul să cunoască și locuiască în casa boierului Brăileanu cu care discută în românește, fiindcă acestea nu cunoșteau altă limbă și constată că nu era un om prea cultivat, fapt ce l-a determinat ca în serile de toamnă să țină gazdelor sale adevărate cursuri de astronomie.

La Dedulești¹⁷ a întâlnit mulți țigani, care locuiau într-o parte a satului, unde formau un fel de *ghetto* țigănesc – țigănie. Locuiau în case sărăcicioase sau în colibe. Unii slujiseră la diferiți boieri și l-au salutat foarte corect cu *bonjour* ! Crezând că știu franțuzește, el li s-a adresat în această limbă, însă i-au răspuns că mai mult nu știu, dar că i-ar putea răspunde în grecește ori în turcește, limbi pe care însă autorul nostru nu le cunoștea.

La 21 octombrie îl găsim în satul Coroteni¹⁸, unde a participat la o mică petrecere la care au fost și două călugărițe frumoase și tinere, rude apropiate gazdelor, care veniseră în vizită de la o mănăstire de maici din apropiere. „Călugărițele râdeau destul de liber și simțeau plăcere să se plimbe prin lume. Acest fapt i se păru călătorului nostru, care era liber cugetător, cam curios, cu atât mai mult, cu cât <în lumea din care venea> atât călugăriile cât și călugărițele nu pot să lege relații de familie. Petrecerea din acea seară a fost foarte veselă și însuflețită”¹⁹. A doua zi a avut ocazia să cunoască cea mai frumoasă casă și curte boierească, proprietatea bogatului boier Sihleanu²⁰, unde a admirat gustul cu care erau aranjate camerele cu mobile scumpe.

¹² Sat, com., jud. Vrancea.

¹³ Familia Marghiloman, Iancu și Grigore, a cumpărat moșia din satul Chiojdeni în 1856 de la Niculescu Cătu. Din acest moment noii proprietari au asigurat salariul învățătorului, rechizite gratuite elevilor și chiar îmbrăcăminte. Ulterior tot familia Marghiloman a construit o școală cu două săli de clasă.

¹⁴ Virgil Arbore, *op. cit.*, p. 28.

¹⁵ *Ibidem*, p. 29.

¹⁶ Sat, com. Salcia, jud. Buzău.

¹⁷ Sat, com. Topliceni, jud. Buzău.

¹⁸ Sat, com. Slobozia, jud. Vrancea.

¹⁹ Virgiliu Arbore, *op. cit.*, p. 34.

²⁰ Alexandru Sihleanu (1834–1857), poet român romantic, împreună cu Alexandru Odobescu și Gheorghe Crețeanu a redactat ziarul „Junimea română” (1851).

Aflat în plină toamnă într-o cunoscută zonă viticolă, descrie bogăția viilor, frumusețea culesului, felul cum se zdrobesc strugurii călcându-se cu picioarele și remarcă calitatea vinului. Deși pînă acuma nu băuse niciodată vin, s-a arătat deosebit de încântat. „Culegătorii erau foarte veseli și în fiecare seară după munca culesului și duminica după-amiaza, aveau muzică. Doi țigani le cîntau: unul din vioară, celălalt din țambal și ei jucau sau roboteau. Nu și-a putut închipui deloc cum acești oameni care munceau toată ziua, aveau totuși o așa bună dispoziție”²¹. Tot acum a vizitat mănăstirea de călugărițe din apropiere și a constatat că în afara câtorva călugărițe bătrâne, cele tinere se aflau în vizită sau la cules de vii pe la prietene.

Timpul s-a înrăutățit, frigul începea să devină tot mai greu de suportat, vremea mohorită anunța sfârșitul toamnei. Călătorul se grăbea să termine măsurătoarea, pentru că dorea ca sărbătorile de Crăciun și Anul Nou să le facă la Praga. La 28 octombrie 1856 își încheia practic misiunea, iar ca elogiul a acestui ținut pe care l-a cunoscut și îndrăgit a consemnat: „Voi păstra pînă la moarte aceste amintiri și, dacă ar fi să se vîndă, nu le-aș da pe oricâți bani mi s-ar oferi”.

²¹ Virgiliu Arbore, *op. cit.*

EMIL SAYN-WITTGENSTEIN-BERLEBURG

(1824–1878)

Fiu al prințului August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg (1788–1874) și al Franziskăi Maria Fortunata Allesina von Schweitzer (1802–1878), Emil a ales cariera militară, înrolându-se în regimentul de cavalerie al principatului de Nassau. După ridicarea la rangul de maior (1845), Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg a fost scos la pensie datorită ideilor politice conservatoare pe care le susținea. Plecat în Rusia, a intrat în armata rusă în 1849, iar după campania din Caucaz (1852) a devenit și aghiotant al țarului.

În iunie 1856 se căsătorește cu Pulcheria Cantacuzino (1840–1865), din ramura Pașcanu, fiica lui Nicolae Cantacuzino și a Luciei Paladi. Astfel, a intrat într-o familie în care căsătoriile reprezentau o întărire a patrimoniului, dar mai ales a influenței politice. Dacă urmărim doar această ramură a puternicei familii Cantacuzino, observăm cum alianțele matrimoniale sunt făcute cu familii domnitoare (Brâncoveanu, Callimachi, Ghica, Sturdza, Știrbei, Suțu) sau din rândul boierilor de prim rang (Balș, Văcărescu, Vogoridi). Singurii intruși ar părea Emanuel Arghiropol și Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg. Totuși, aceasta este doar o părere, întrucât aceste familii aveau o puternică influență în zonă, datorită înruderilor și relațiilor de prietenie. De aceea, unele din afirmațiile prințului, care se regăsesc în scrisorile trimise părinților săi, deși pot părea îndrăznețe, își aveau un anumit temei. Prin căsătoria cu Pulcheria Cantacuzino, Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg a moștenit nu numai moșiile acesteia, dar și relațiile politice, intrând într-un cerc favorabil, din punct de vedere politic, Rusiei. În *Amintirile și corespondența* sa, apărute în 1888 în două volume, înregistrează impresiile asupra Unirii în principate, a situației propriiei moșii. Deoarece a revenit în principate de nenumărate ori, pentru că trebuia să poarte de grijă moșiilor sale, în special celei de la Fântânele, relatările sale sunt mult mai numeroase și îl vom regăsi și în perioada domniei lui Al. Ioan Cuza, dar și a celei a lui Carol I. După moartea Pulcheriei Cantacuzino-Pașcanu (1865), Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg s-a căsătorit a doua oară cu baroneasa Claidorf, de origine poloneză. În timpul războiului ruso-turc (1877–1878) a fost chemat în suita țarului, pentru a asista și participa la campania de la sudul Dunării. Nu după mult timp, sănătatea sa a început să se deterioreze, ceea ce l-a determinat să se întoarcă acasă. Moartea a survenit în 1878. Despre Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg a scris B. Poten în *Allgemeine Deutsche Biographie*, 43, Leipzig, 1898, p. 619.

EMIL SAYN-WITTGENSTEIN-BERLEBURG

Amintiri și corespondență¹

p. 373

Iași², 3/15 iulie 1856.

Iubiții mei părinți,

Iată, suntem în Iași de patru zile și sunt într-atât de copleșit de treburi, de tratative și de căldură încât sufăr de plictiseală. Nu am văzut încă moșiile³,

¹ Traducerea după textul Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg, *Souvenirs et correspondance*, vol. I, Paris, C.Lévy, 1888, p. 373–376.

² Jassy.

³ Fiind căsătorit cu Pulcheria Cantacuzino (ramura Pașcanu) (1840–1865) din iunie 1856, prințul Emil Sayn-Wittgenstein de Berleburg administra moșiile ce-i reveniseră ca zestre soției sale.

intenționând a le vizita la plecarea mea. Iașiul este un oraș îngrozitor, ceva între o mahala a unui oraș de provincie rus și un oraș levantin. <Căldura> ne pârjolește. Am făcut în două zile drumul de la Galați⁴ la Iași înghesuți câte patru (trei femei și cu mine) într-o caleașcă mică, îngrozitoare, închisă, semănând cu o pompă de incendiu și făcând de rușine instrumentele de tortură din arsenalul de la Veneția. Asud încă! Nu se vorbește aici decât despre politică și unirea principatelor. Este o fermentație foarte mare și // se vrea un prinț străin care să nu aparțină unei mari p. 374 puteri. Austriecii sunt urâți pentru înfumurarea și violența lor și <locuitorii> îi regretă pe ruși, deși nu-i iubesc nici pe aceștia prea mult. Soacra mea⁵ și cu mine facem planuri pentru a mă pune la conducerea principatelor.

Ea crede că este un lucru realizabil și i-a scris lui Platen⁶, având întru totul intenția de a ne câștiga o partidă aici, ceea ce nu ar fi imposibil.

Adio, nu mai pot!

Vă voi scrie curând mai mult.

Émile Wittgenstein.

Iași, 6/18 iulie 1856.

Iubiții mei părinți,

Suntem încă la Iași, unde ne-am supărat precum păgânii. Iată, sunt doar două zile de când vremea pare a se îndrepta și ca să vă povestesc despre potopul care ne-a ținut blocați de-a lungul acestor ultime zece zile, ar fi imposibil. Toată partea de jos a orașului a fost inundată, <oamenii> se plimbau pe străzi în hârdaie de spălat rufe și toate podurile de pe Siret⁷ și de pe Bistrița⁸ au căzut; acesta fiind motivul pentru care încă nu am plecat spre Fântânele⁹. Se spune că este o moșie superbă, care are mai mult de trei mile pătrate și că, din arendă în arendă, prețul său de exploatare va continua să crească. Intenționez să aduc câteva îmbunătățiri, între altele să construiesc mori precum și o baterie pentru grâu și să transform pădurea într-un parc¹⁰, operațiune pe care cu greu am putea să o ducem la bun sfârșit. Mi-am terminat socotelile cu tutela.

Pulcheria este foarte bolnavă după o vreme atât de rea; ea are în mod constant febră și se culcă aproape în toate serile la ora șase. Ieri ea a luat chinină și nu mai are // accese <de febră>. Nu-mi place să părăsesc acest loc foarte enervant. Mă gândesc să plec poimaine cu ea la Fântânele. Ne vom îndrepta spre Galați, unde ne p. 375

⁴ Galatz.

⁵ Lucia Paladi (?–1860).

⁶ Neidentificat.

⁷ Szered.

⁸ Bystriza.

⁹ Fontanelli, sat, com. Hemeiș, jud. Bacău. În această comună, dar în actualul sat Lilieci, a fost construit în perioada 1864–1866 conacul Cantacuzino-Waldenburg, ce a intrat, prin succesiune, în posesia Luciei Schonburn-Waldenberg, unicul copil al cuplului Pulcheria Cantacuzino-Émile Sayn-Wittgenstein de Berleburg.

¹⁰ *Faire parquer la forêt.*

vom îmbarca pe 26 <iulie>. Vom veni la Berlin prin Viena, unde doresc să petrec trei zile pentru a-mi aduce omagiile regelui. În sfârșit, pe 9 august ne vom îmbarca pentru Szczecin¹¹.

Al vostru fiu care vă iubește tandru,

Émile Wittgenstein.

Berlin, 6 august 1856.

Iubiții mei părinți,

Trebuie să vă împărtășesc pe cât de repede posibil marea bucurie de care am avut parte pe neprevăzute ieri seară. Mă pregăteam de culcare când un curier sosit de la Petersburg, cu corespondența, a intrat și mi-a dat din partea împăratului¹² crucea Sf. Gheorghe¹³, anexată unei scrisori scrise de mâna sa, aici reprodușă:

„Dragul meu Wittgenstein, cu mare plăcere v-am acordat crucea Sf. Gheorghe (a patra clasă) în urma prezentării care mi-a fost făcută în ce privește ordinul și vă trimit decorația, ca un semn al neîncetatei mele bunăvoințe în ceea ce vă privește. Doresc să o purtați și să știți cât mă bucur că aveți ocazia să o obțineți, căci îmi face plăcere să văd în voi un ofițer curajos și demn și un servitor bun și plin de zel. Vă felicit încă o dată și vă doresc din toată inima mea fericire și prosperitate.

Alexandru.”

Recunoașteți că am putea da chip și suflet unui asemenea om.

p. 376

Am fost ieri la Potsdam, unde am fost primit cum nu se putea mai bine, // de rege¹⁴, regină¹⁵ și împărăteasă¹⁶. Acestea două din urmă m-au însărcinat să le-o aduc astăzi pe Pulcheria, care este puțin bolnavă. Regele m-a interogat îndelung atât asupra principatelor, cât și asupra tatei¹⁷, despre care afirma că-i semănă mult ca înfățișare dar și ca stare de spirit, ceea ce m-a măgulit mult. Am fost surprins să-l aud vorbind de tine, bunul meu tată, într-un mod cu adevărat afectuos. M-a însărcinat, în două rânduri, să-ți transmit, fără greșală, complimente pline de afecțiune din partea sa. În ce privește planurile noastre moldo-valahe, împărăteasa mi-a vorbit, adăugând că le cunoaște datorită prințesei de Lieven¹⁸, căreia i-am scris. Regele a adăugat că acolo nu era un post de dorit; la care eu i-am răspuns că eu nu eram de aceeași părere, dimpotrivă. Cred că prințul Ghica, alături de care am

¹¹ Stettin, oraș, Polonia.

¹² Aleksandr II Nikolaevich (1818–1881), țar al Rusiei (1855–1881), mare duce al Finlandei și rege al Poloniei.

¹³ Distincție militară acordată de către statul rus începând cu anul 1807.

¹⁴ Frederick William IV (1795–1861), rege al Prusiei (1840–1861).

¹⁵ Elisabeta Ludovika de Bavaria (1801–1873), regină a Prusiei (1840–1861).

¹⁶ Elisabeta de Bavaria (1838–1898), împărăteasă a Austriei și regină a Ungariei, Croației și Boemiei (1854–1898) în calitate de soție a împăratului Franz Iosif I (1848–1916).

¹⁷ August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg (1788–1874), prinț și ofițer prusac.

¹⁸ Dorothea Benckendorff, prințesă de Lieven (1785–1857), soția prințului Khristofor Andreyevich Lieven (1774–1839), general și ambasador rus la Londra (1812–1834).

făcut călătoria de la Galați la Viena, îmi va oferi sprijin la Paris; cel puțin a prins drag de mine și, în ce-l privește pe secretarul său, în care mi-am pus încrederea, vorbindu-i, mi-a spus că nu observa nimic imposibil; ideea chiar părea să-i placă. Dacă, în ce vă privește, puteți (poate prin Rechenberg¹⁹) să mă ajutați, mi-ați face un mare serviciu.

Am petrecut două zile la Fântânele, o moșie superbă, aflată într-una din cele mai frumoase țări din lume. Într-adevăr, am ales un loc feeric pentru a începe construirea unui conac. Vom părăsi orașul Szczecin sâmbătă, pe 9 «august», într-o companie minunată. Prințul Alexandru²⁰ trebuie să sosească în această dimineață; el este de partea noastră alături de prințul Ludovic²¹.

Fiul tău care te iubește,

Émile Wittgenstein.

¹⁹ Alexander von Rechenberg, guvernator în Finlanda.

²⁰ Neidentificat.

²¹ *Louis*.

JULIUS FRANZ SCHREIBER VON HESSINGHAUSEN

(1833–?)

Scrise la vârsta senectuții, amintirile lui Julius Franz von Hessinghausen, numit Schreiber, nu abundă în informații exhaustive asupra istoriei românești de la mijlocul secolului al XIX-lea. Născut în 1833 la Lengefeld (Westfalia), Julius Franz von Hessinghausen s-a înrolat în armata austriacă, servind inițial ca ofițer de artilerie, apoi, prin mijlocirea familiei sale, în arma cavaleriei. În timpul războiului Crimeii, regimentul său a fost mutat la frontiera balcanică dintre imperiile austriac și otoman.

Călătoria sa la București a avut loc în jurul anului 1856, când a părăsit armata austriacă. Regimentul său a staționat o vreme și la Brașov, pe care nu l-a descris însă. Impresiile despre București, oraș pe care îl găsea pe jumătate oriental, pe jumătate occidental, pot servi la reconstituirea vieții cotidiene de la jumătatea secolului al XIX-lea, cu precădere cea a elitei urbane: petreceri, jocuri de cărți, plimbăriacompaniate de lăutari în Grădina Cișmigiu și la șosea, vizite la ghicitoare. Un element aparte este descrierea Dâmboviței și a sacagiilor. Călătoria pe Dunăre până la Porțile de Fier nu ocupă un loc important.

După revenirea la Viena, Julius Franz von Hessinghausen a devenit funcționar al căilor ferate austriece. În toamna anului 1871 avea să reîntre în contact cu spațiul românesc, ca funcționar al societății ce administra linia ferată Lvov – Cernăuți, dar fără a descrie Bucovina.

Despre Julius Franz von Hessinghausen și aspectele referitoare la români ale autobiografiei sale a scris Nicolae Iorga: *Încă un călător german la noi*, în „Revista Istorică”, an XIX, nr. 7–9, iulie–septembrie 1933, p. 245–246, articol în care era de părere că textul acestuia abundă în „note [...] pline de curioase cugetări metafizice, al căror interes e de obicei cam slab”. În „Revista Istorică”, an XXVIII, nr. 1–12, ianuarie–decembrie 1942, p. 24–26, apărând, o altă notă a lui Nicolae Iorga despre cartea lui Hessinghausen, intitulată *Încă un călător german în România*, observațiile fiind, în mare parte, aceleași ca în urmă cu nouă ani. O scurtă notă despre ediția după care s-a făcut traducerea de mai jos se găsește în *Jahresberichte für neuere Literaturgeschichte*, vol. 19–20, Berlin, 1910, p. 744–745.

JULIUS FRANZ SCHREIBER VON HESSINGHAUSEN

Călătoria mea prin viață. O autobiografie¹

p. 187

Deoarece statul major al regimentului se afla pe atunci la Brașov (Transilvania)², am așteptat acolo până la hotărârea asupra cererii mele pentru lăsarea la vatră. Întâmplarea a făcut să cunosc o boieroaică din București, care locuia în același han cu mine și care, împreună cu cele două fete ale sale,

¹ Traducere după Julius F. von Hessinghausen, gennant Schreiber, *Meine Reise durchs Leben. Eine Selbstbiographie*, ediția a III-a adăugită, Dresda, E. Pierson's Verlag, 1909, p. 187–201. Conform explicațiilor date de autor, numele său de familie era Schreiber, dar, înrudit fiind cu familia von Hessinghausen, a preluat și acest nume nobiliar.

² *Kronstadt (Siebenbürgen)*.

petrecuse în apropiere de Brașov o parte a fierbinții veri bucureștene, iar acum era gata să se întoarcă acasă. Când i-am împărtășit intenția mea de a călători spre Viena, ea a întrebat dacă nu vreau să fac drumul până acolo prin București, unde mi-ar fi putut asigura o găzduire prietenoasă în casa sa.

Deoarece mie această întâmplare mi s-a părut una norocoasă și m-a și stârnit să văd Bucureștiul (aceasta înseamnă: orașul bucuriei)³ cu proprii mei ochi, o posibilitate care nu s-ar mai fi ivit niciodată, m-am hotărât repede și am urmat propunerea ce mi se făcuse, cu atât mai doritor, cu cât calea ferată ce pornea pe atunci de la Pesta nu // ajungea decât până în orașul Seghedin⁴, destul de îndepărtat de Brașov, pe când drumul de întoarcere de la București îmi oferea plăcerea de a mă folosi de un vas cu aburi de la Giurgiu⁵. p. 188

Curând după aceea mi-am început călătoria către „orașul bucuriei”. Drumul mergea prin pasul Timiș⁶ către punctul de vamă românesc de la Predeal, până unde m-a servit poșta austriacă. Pentru mai departe, trebuia să mă încredințez unei trăsurici ușoare, fără arcuri, care era trasă de patru cai de poștă mici, dar iuți de picior, și care, pe seară, zgâlțâit și dărâmat din toate încheieturile, m-a adus pe drumuri proaste, netrase la linie⁷ – drumuri construite nu existau pe atunci în Țara Românească – la București.

Pe calul înșeuat al trăsurii stătea ghemuit, pe jumătate aplecat spre stânga, <având> fruntea acoperită cu o căciulă de miel grea și flocoasă, un român⁸ lung cât un plop, ale cărui picioare încălțate cu opinci⁹ și obiele (cnemide¹⁰) atârnav legănându-se până la chișița calului, și, învârtind un bici lung, striga fără încetare animalului în galop *Heidi!* (înainte!), în timp ce privea cu grijă în spate la călătorul său, <să vadă> dacă acesta mai ședea în trăsurică sau dacă nu cumva a zburat, deși peste scaunul său de paie era întinsă o frânghie. Căci goana peste lemn și piatră era sălbatică și cu atât mai scumpă <pentru călător> cu cât mai plăcut pica <pentru vizitii> bacșișul, a cărui mărime firește că dădea locul unui „poștalion” după altul la schimbarea cailor la stația de poștă. Bacșișul¹¹, // fie spus în treacăt, provine din vremea stăpânirii turcești asupra țării, căci mai ales limba turcă nu a rămas fără înrăurire asupra limbii românilor, căci multe cuvinte sunt luate din cea turcească. p. 189

Sosit în fața locuinței cunoștinței mele de la Brașov, așezată în „culoarea roșie”¹² a orașului, am fost primit cu prietenie de către ea și de soțul ei, un grec pe care vreau să-l numesc Cornides, <și care> vorbea, din păcate, la fel de puțină

³ Bukarest (rumänisch Bucuresti, d. h. Stadt der Freude).

⁴ Szegedín, oraș în Ungaria.

⁵ Giurgewo.

⁶ Tömöserpaß.

⁷ Ungebahnte.

⁸ Kutzowlach, confuzie evidentă în textul original. „Cuțovlahi” este o denumire dată de către greci populației aromâne din Macedonia.

⁹ Bundschuhén (Opintschen).

¹⁰ Knemides.

¹¹ Der Backscisch.

¹² „Roten Viertel”. Denumire a unei unități administrative a Bucureștiului, apărută la începutul secolului al XIX-lea, ce cuprindea zona comercială centrală și o porțiune din malul drept al Dâmboviței; cf. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 286.

germană ca și franceză, și îndată am fost condus în odaia ce-mi fusese menită, pentru a trece, mai întâi, la foarte necesara curățire a ființei mele prăfuite. Am prins puteri printr-o mică gustare și am fost invitat să iau parte la un joc de cărți pe care stăpâna casei îl aranjase repede. Dacă o oarecare petrecere¹³ nu poată fi îndeosebi gândită fără un joc de cărți, totuși aici nu prea putea fi vorba despre așa ceva, căci cei cu care jucam se întrețineau cu un joc de noroc cu totul necunoscut mie, de aceea și neprielnic, iar pentru îndulcire oaspetelui străin i-au fost oferite petale de trandafir fierte în zahăr (dulcețuri¹⁴) alături de un pahar cu apă. Sfârșitul cântecului a fost pentru mine: *metti mano alla borsa*¹⁵, <adică> bagă mâna în pungă!

p. 190 Că acest joc de noroc a avut asupra mea aceeași înrăurire ca <alte> asemenea jocuri asupra lui Lessing¹⁶, și anume că mi-a provocat o mișcare interioară vindecătoare, // atât aș putea spune, căci de atunci încolo m-am păzit de alte <asemenea> întâmplări.

Pentru a sărbători vizita mea, stăpânul casei a dat un ospăț care mie mi-a rămas în amintire prin faptul că sfârâma în mână fiecare pahar de șampanie pe care îl golea, astfel încât podeaua era acoperită cu cioburi. Când, de-a dreptul uimit, m-am uitat întrebător spre stăpâna casei, mi s-a explicat că soțul ei a învățat acest obicei prost de la ofițerii ruși¹⁷, care până nu de mult se aflau la București și care l-au impresionat mai puternic decât cei imperiali <austrieci>. Ei, mă gândeam în sinea mea, acolo ar fi putut învăța domnul Cornides ceva cu adevărat cuviincios! Căci dacă și eu cred că există întâmplări pline de înțelesuri și de speranță, care ar putea da prilejul unei bucurii în exces, <astfel încât> să distrugi paharul, de care se folosește la bucurie, totuși nu puteam socoti un ospăț oarecare printre aceste întâmplări.

p. 191 Întins pe o suprafață neobișnuit de mare, orașul București, „țilindrul de pe capul unui barbar” și de fel un oraș pe măsura numelui său, așa cum trebuie să fie, după cum era zugrăvit, de pildă, Valencia, „orașul florilor”¹⁸, se află așezat într-o câmpie monotonă. Oferă puține clădiri demne de a fi văzute; colibe micuțe stau lângă case <ce arătau> ca niște vile, străzile erau de cele mai multe ori înguste și prăfuite și doar cele aglomerate erau prevăzute cu un pavaj din piatră denivelat, peste care // birjele¹⁹ mâunate de scopiți²⁰ ruși fără bărbi se îmbulzeau ca turbate. De vrei să o iei la stânga pe o stradă, era doar nevoie să atingi brațul stâng al vizitiului cu bastonul – la dreapta, brațul drept. Semnalul de oprire îl dădea o lovitură ușoară pe spate: o comodă „limbă fără vorbe” într-o țară al cărei grai²¹ nu îi este la îndemână unui străin.

¹³ *Geselligkeit*.

¹⁴ *Dultschas*.

¹⁵ În limba italiană în text.

¹⁶ Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781), scriitor, filosof, dramaturg și publicist iluminist german.

¹⁷ Referire la ocuparea Țării Românești și Moldovei de către armata rusă la începutul războiului Crimeii (1853–1854). Din 1854 până în 1856 cele două principate s-au aflat sub ocupația armatelor austriece și otomane.

¹⁸ *Valencia, la ciudad de los flores* (în limba spaniolă în text).

¹⁹ *Pirschars (Fiaker)*.

²⁰ *Skopzen (Verschnitteten)*. Scopiiții, membri ai unei secte ce propovăduia abstinența extremă, se așezaseră la București în prima jumătate a secolului al XIX-lea și se îndeletniceau în principal cu birjăritul.

²¹ *Idiom*.

La ceasurile târzii de seară, drumurile orașului, luminate doar de razele lunii rămân liniștite și părăsite, iar de la lăsarea serii drumețul singuratic, poate pierdut în gânduri, care se întoarce acasă atunci poate fi speriat rău de gardianul de noapte, care apare deodată de după colțul întunecat al vreunei case cu al său *cine-i acolo*²² strigat cu glas tare.

Strada principală, întinsă prin întreg orașul, de la est la vest, numită Podul Mogoșoaiei²³, m-a adus în fața barierei orașului pe „șosea”, locul de promenadă al lumii galante²⁴ bucureștene, care se arată și își dă întâlniri acolo, mergând în sus și în jos în trăsuri elegante sau cu domnii discutând aprins, pășind pe lângă portiera cupeului. Altfel, nu am descoperit și alte lucruri demne de a fi văzute, poate în afară de țigani care cântau la nai, în destul de golașa grădină Cișmigiu²⁵, așezată în mijlocul orașului, acompaniați de broaștele care orăcăiau neîncetat în iazul noroios, ascunzându-se în mlaștina – *quamvus sint sub aqua, sub aqua maledicere tentant*²⁶ p. 192 – // o muzică supărătoare pentru urechi (din nefericire, aici lipsea un Perseu care să amuțească broaștele din Seriphos²⁷), după cum viața și îndeletnicirile de pe străzile prăfuite se deosebeau puțin de cele din alte orașe pe jumătate orientale.

În grădina Cișmigiu mi-au atras atenția, din cauza tinereții și a farmecului lor, mai multe doamne, aparent măritate, care se plimbau pe acolo <purând rochii cu> lungi trene, și care, cu puțină vreme mai înainte, coborâseră în fața intrării grădinii din echipajele lor, pe a căror capră ședea, alături de vizitiu, un arnăut cu aparențe războinice, înarmat cu pistoale, îmbrăcat în port național alb, cu așa numita fustanelă²⁸ sau cămașă albaneză, și care deschidea portiera pasagerilor și apoi pășea grav în urma lor.

Călăuza mea mi-a dat de înțeles că fiecare familie de vază pune preț pe a-și mărita fetele ce ies de la pension cât mai repede cu putință. Căci, spunea el cu înțelepciune, fetele se aseamănă trandafirilor care înfloresc repede, a căror soartă este să fie rupți deîndată ce coroana s-a împlinit, ca astfel să bucure ochii soțului, căci altfel petalele se ofilesc fără folos și nu rămâne nimic altceva decât stigma uscată, care nu place nimănui. [...]

Grădina Cișmigiu, liniștită în timpul săptămânii, e însuflețită duminicile și în p. 193 zilele de sărbătoare de fetele și femeile drăgălașe de la țară, în mândre și bogat colorate rochii de gală, către care străinul caută cu plăcere.

„Deoarece sunteți doar o dată la București”, mi-a spus într-o zi prietenoasa mea gazdă, „trebuie să <mergem> să vă ghicească o țigancă pe care o cunosc, deoarece trebuie că sunteți curios să vă aflați viitorul, iar bătrâna mea este cu adevărat ca un o profet”. [...] – *Dunque avanti, corragio!*²⁹ Să încercăm o dată, jumătate de dragul glumei, jumătate de cel al ghicitului viitorului³⁰!

²² *Tschinakollo! (Halt, wer da!)*.

²³ *Podumogoschoe*, astăzi Calea Victoriei.

²⁴ *Halb- und Ganzwelt*.

²⁵ *Cismetschiugarten*.

²⁶ „Unul din versurile lui Ovidiu ce imita orăcăitul broaștelor. În traducere <germană>: *pe cât de adânc se ascund (broaștele) în apă, chiar și în apă încearcă să blesteme*” (n. a.).

²⁷ Referire la un episod din mitologia greacă: eroul Perseu ar fi făcut să tacă broaștele din insula Seriphos.

²⁸ *Fustanella*.

²⁹ *Deci înainte, curaj!* În original în text.

³⁰ *Mantik*.

Era o seară întunecată, neprietenoasă, când, <împreună> cu însoțitoarea mea, bine mascată, am pornit la drum către țigancă ce locuia într-o mahala³¹ îndepărtată. Ajuns acolo, am văzut într-o odaie mică, slab luminată de o lampă cu ulei, o țigancă bătrână, zbârcită, gârbovită în fața unei măsuțe acoperită cu cărți de joc murdare, care ne privea scrutător, ținând mâna la ochi. După ce însoțitoarea mea a explicat scopul venirii noastre, arătând spre mine, sibila³² a început să tălmăcească figurile, după ce amestecase cărțile și a stat o bucată de vreme liniștită, gândindu-se la ele. //

p. 194 În cele din urmă mi-a vorbit astfel, prin gura însoțitoarei mele: mușteriu meu va ajunge la o poziție nobilă în viață, asemenea unui general, dar la o vârstă înaintată va avea de trecut printr-o suferință dureroasă la ochi. Altceva nu se putea întrevede din cărți³³. [Considerații asupra situației sale de moment, inspirat de vorbele ghicitoarei.]

p. 195 După ce i-am dat babei câțiva crăitari de argint³⁴, pentru care a părut că mulțumește cum se poate mai bine, am pornit înapoi. Între timp se făcuse // tot mai întuneric și nici nu apucasem să străbatem mare parte din drum, când un câine mare m-a atacat furios pe la spate și mi-a sfâșiat de tot pantalonii (un început rău pentru cariera proorocită). „Mângâiați-vă”, fu de părere însoțitoarea mea, de asemenea înspăimântată, „o haină sfâșiată poate fi refăcută de orice croitor – totuși nimeni nu <poate reface> o inimă sfâșiată”, după care a mers o vreme în tăcere alături de mine. [Considerații asupra dezamăgirilor în dragoste.]

Dar, a continuat ea, ceea ce v-a profețit sibila vi se va împlini cu siguranță. V-a vestit o viață lungă, iar cine trăiește mult, are parte de multe. Să așteptăm și vom vedea! [Considerații asupra realizărilor personale de până atunci; vorbește despre boala de ochi de la bătrânețe.]

p. 199 Prin partea de apus a Bucureștiului curge o apă tulbure, ce izvorăște din Alpii Transilvaniei³⁵ și trece de-a lungul câmpiei valahe. Numit Dâmbovița³⁶, <râu> din care, pe atunci, se făcea pentru locuitorii orașului un *sirop des grenouilles*³⁷, din apa de băut îmbunătățită cu un adaos de alaun și din mulțimea de bacterii³⁸ care înotau în ea, iar pentru nevoile personale se aducea în butoaie fixate pe cărucioare cu două roți de către o anume breaslă, cea a sacagiilor³⁹. Mi s-a spus că această apă, deși nu se putea măsura la prospețime și curățenie cu cea a Tibrului – anume, era murdară și caldă – totuși are un gust foarte dulce și că cine bea o dată din ea nu mai pleacă de la București, la fel ca acela care, de bea o dată din apa Nilului, trage mereu spre malurile sale.

p. 200 Trebuie însă să vă încredințez deschis că, deși îmi // amintesc cu recunoștință de ospitalitatea ce mi-a fost arătată, această lucrare a apei Dâmboviței, pe care

³¹ Mahala (Vorstadt).

³² Die Sybille.

³³ „După toate aparențele, țiganii au descoperit cărțile în Europa; nu pentru joc, ci pentru ghicit. Artă ghicitului în cărți, dar mai ales chiromanția (arta ghicitului în palmă) se sprijină, evident, pe observații și combinații transmise din neam în neam” (n. a.).

³⁴ Silberzwanziger. Monedă austriacă echivalentă cu 20 de crăitari.

³⁵ Transilvanischen Alpen.

³⁶ Dimbowitza.

³⁷ Expresie din limba franceză cu sensul de „apă de ploaie”.

³⁸ Bakterien.

³⁹ Wasserträger (apajune).

Pindar, de ar fi cunoscut-o, nu ar fi cântat-o niciodată în ale sale ode olimpice, dedicate regelui Hiero al Siracuzei, ca *ariston men hydor* (cel mai bun dintre elemente este apa)⁴⁰, nu s-a făcut simțită la mine și că, în cele din urmă, am fost totuși bucuros să mă pot instala la Giurgiu pe vasul cu aburi ce trebuia să mă ducă înapoi în Austria.

Adâncimea mică a Dunării nu îngăduia vasului cu aburi să străbată pe atunci încă periculoasele stânci și bancuri ale fluviului, un amestec de bariere din piatră în lungime de 2500 de metri, numit „Porțile de Fier”, pe o parte a căruia s-a construit un canal navigabil; de aceea, am coborât la Vârciorova⁴¹, în apropiere de care (la Turnu Severin⁴²) construise Traian un pod peste Dunăre, din care pe atunci încă stăteau în picioare pilonii, iar de acolo a trebuit să mă folosesc de o trăsură până la Orșova⁴³, punctul de graniță ungurească. După cercetarea bagajului de către slujbașii vămii de acolo, cărora li se alăturase și un iezuit, pentru a cerceta câteva cărți și hârtii pe care le luasem cu mine: au mirosit și au scotocit prin toate, pantaloni, cămăși, batiste, căutau mai cu seamă tutun și apoi și cărți interzise, m-am urcat din nou pe nava deja pregătită, care m-a dus în aproape 48 de ceasuri până la Pesta⁴⁴,// p. 201 de unde am pornit fără zăbavă către Viena, pe drumul de fier.

⁴⁰ Vers al lui Pindar (522 î. Hr.–446 î. Hr.).

⁴¹ Verciorova, com., jud. Caraș-Severin.

⁴² Turn-Severin, astăzi Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți.

⁴³ Orsova.

⁴⁴ Pest.

THOMAS ABEL BRIMAGE SPRATT

(1811–1888)

Thomas Abel Brimage Spratt s-a născut la data de 11 mai 1811, într-o familie înstărită și care se bucura de un mare prestigiu în societatea engleză, datorită curajului dovedit de tatăl său, comandantul James Spratt, în bătălia de la Trafalgar (1805). Urmând exemplul tatălui său, Thomas Spratt se înscrie în marina regală engleză în 1827, avansând în mod constant și remarcându-se în varii domenii de activitate (navigație, cartografie, geologie, hidrologie). În 1841 a fost ridicat la rangul de locotenent, iar opt ani mai târziu la cel de comandant de vas. În tot acest timp a efectuat o serie de călătorii, care l-au adus în atenția publicului. Cea mai importantă dintre ele a fost cea începută în primăvara anului 1842 alături de profesorul și naturalistul Edward Forbes în zona Anatoliei. În timp ce locotenentul Thomas Spratt s-a preocupat de cartografierea și explorarea geografică, Forbes s-a interesat de istoria naturală, iar tovarășul lor, E.T. Daniel, de vestigiile antice. Împreună au descoperit 18 orașe antice necunoscute exploratorilor, dintre care amintim Candyba, Cynac, Lagbe, Phellus și Rhodiapolis. Impresiile și observațiile au fost incluse în lucrarea *Travels in Lycia, Milyas and the Cybiris*, apărută în 1846. Mai târziu, în 1852, a continuat explorările, dar de data aceasta în Creta și Malta, publicând pe baza observațiilor sale trei cărți voluminoase. Prima dintre ele a fost *On the geology of Malta and Gozo* (1854), urmată în 1865 de *Travels and researches in Crete*, în două volume. La momentul apariției acestei ultime lucrări, Thomas Spratt era deja membru de onoare al Institutelor de Arheologie din Berlin și Roma. A treia dintre operele dedicate insulei din Marea Mediterană a fost *Sailing directions for the island of Candia or Crete*, apărută în 1866 din ordinul amiralității engleze și servind intereselor navigației.

Războiul Crimeii l-a surprins la comanda vasului *Spitfire* din marina engleză, participând în mod activ la asediul asupra Sevastopolului (1854–1855) și la atacurile asupra orașelor Kertch (1855) și Kinburn (1855). Încă din timpul războiului, a fost promovat la rangul de căpitan (ianuarie 1855), aceasta fiind o modalitate de recunoaștere a meritelor sale precum și o stimulare pentru viitor. Din 1856 și până în 1863, îl găsim la bordul vasului *Medina* ducând la bun sfârșit misiuni de explorare atât în Marea Neagră, cât și în Marea Mediterană. În acest context trebuie plasată și descrierea sa asupra Insulei Șerpilor, prezentată în fața membrilor Comisiei Europene a Dunării în 1856. Surprinzând aspecte de ordin geologic și istoric, dar mai ales clarificând importanța pe care insula o avea pentru bunul mers al navigației în zonă, prezentarea sa concisă a depășit caracterul descriptiv obișnuit. Ea fost tradusă și în engleză pentru a fi inclusă între lucrările Societății Regale de Geografie din Londra în 1857¹.

După retragerea sa în Anglia, Thomas Spratt nu a mai revenit la conducerea bordului vreunui vas, fiind numit general în rezervă în 1872 și mai apoi, în 1878, ca o încununare a întregii sale activități, vice-amiral. A murit la 12 martie 1888, la reședința sa din Tunbridge Wells. Informații despre activitatea și viața sa pot fi găsite în G.H. Richards, *Obituary: Vice-Admiral Thomas A.B. Spratt* în „Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography” vol. 10, no. 4 (apr. 1888), p. 242–244; Margaret Deacon, *Vice-Admiral T.A.B. Spratt and the development of oceanography in the Mediterranean. 1841–1873*, National Maritime Museum, 1978; *Geology: Webster's Quotations. Facts and Phrases*, Icon Group International, 2008, p. 309.

¹ T. Spratt, *Remarks on the Serpent Island* în „Journal of the Royal Geographical Society of London”, vol. 27 (1857), p. 220–224.

THOMAS ABEL BRIMAGE SPRATT

Observații asupra insulei Fido-Nisi sau asupra Insulei Șerpilor²

În ciuda îngustimii sale, Insula Șerpilor este deosebită din mai multe puncte de vedere: în primul rând, prin poziția sa este, dacă putem spune astfel, ochiul Dunării; și în al doilea rând, pentru că este aproape singura insulă care se găsește în Marea Neagră.

Ea pare a fi așezată acolo pentru a călăuzi vapoarele și pentru a le servi drept pavază împotriva pericolelor care le amenință, – maluri joase și adâncimea redusă care se întind în fața gurilor Dunării și de-a lungul deltei, ce are un litoral, cu o întindere de 50 mile³, care nu se ridică, în niciun punct, la mai mult de două picioare deasupra nivelului apelor.

Din punct de vedere geologic, această insulă este la fel de deosebită; ea nu seamănă sub niciun chip cu formațiunile coastelor vecine, din Dobrogea⁴ sau din Basarabia⁵. Alcătuirea sa indică, în mod clar, că ea nu a făcut niciodată parte din aceste coaste și că nu a fost creată nici de aluviunile Dunării.

Natura rocilor sale demonstrează, dimpotrivă, că ea are aceeași alcătuire ca și munții care se întind la sud-vestul Mării Negre, în Bulgaria etc.

Deci, ea pare a fi un pisc înaintat din grupa rocilor șistoase, din zona septentrională a Dobrogei, aproape de Beștepe⁶ și de Tulcea⁷. Într-adevăr, roca insulei este de o natură silicioasă și dispusă stratificat. Ea conține cristale mari de cuarț și în unele locuri capătă aspect de jasp roșu.

Fâșii înguste, de șist fărâmicios, separă aceste straturi groase de 200 picioare⁸ cel puțin, cum am putut să-mi dau seama prin înclinarea lor de la 10 la 20 grade spre est. Totuși, înălțimea insulei deasupra nivelului apelor nu este mai mare de 130 picioare.

Observațiile pe care le fac asupra naturii geologice a insulei, dovedesc că ele nu se aseamănă deloc cu terenurile netede și joase ale Basarabiei, cum am auzit adesea spunându-se. Într-adevăr, laturile interioare ale terenurilor nu se ridică la mai mult de 10 picioare deasupra mării și sunt alcătuite dintr-o argilă pământie, ce acoperă stepa, în general netedă. Iată cât de puțin am putut să-l observ, de pe marele catarg al <navei> Medina, ancorat în aceste meleaguri.

În ce privește latura Basarabiei, aflată la nord de Insula Șerpilor, ea pare că abia depășește înălțimea stufului din Deltă și deci pare a face parte din acest spațiu.

² Traducere după *Remarques sur l'île de Fido-Nisi ou île des serpents, par le Capitaine Spratt, C. B. Commandant la Medina de la Marine Royale Britannique* în „Commission Européenne du Danube. Projets pour l'amélioration de la navigabilité du Bas-Danube (art. 16 du Traité de Paris, du 30 mars 1856)”, Kilia, 1856, 4 p. [nepag.]

³ 1 milă marină = unitate de măsură pentru lungimi, folosită în navigație, egală cu 1852 m.

⁴ Dobrutcha.

⁵ Bessarabie.

⁶ Besh-Tépé, com., jud. Tulcea.

⁷ Toultscha, oraș, jud. Tulcea.

⁸ Unitate de măsură a lungimii, egală cu aproximativ o treime dintr-un metru.

Insula Șerpilor oferă încă un mare interes, datorită amintirilor. Într-adevăr, vechii greci credeau că Ahile s-a oprit aici pentru ultima oară și i-au ridicat un templu de o oarecare frumusețe chiar pe insulă.

Planul alăturat aici arată că insula are o mie de sinuozități și că este mărginită de stânci de la 60 până la 100 de picioare înălțime, scăldându-se într-o apă foarte adâncă. Insula are, mai degrabă, // forma unui triunghi, din care unul dintre unghiuri se prelungește și se transformă într-un promontoriu turtit, atingând cel puțin jumătate din înălțimea totală a insulei.

Acest mic promontoriu are o plajă, acoperită de pietricele, accesibilă pe uscat din două părți și servind drept debarcader. Dinspre nord, s-a cioplit în faleză o cărare, care pare a fi fost folosită drept drum de remorcare pentru navele cu un mic pescaj. Dinspre sud, unde este mai ușor de debarcat, găsim urmele unui drum, alcătuit din mari blocuri <de stâncă> suprapuse, o muncă uriașă și, evident, foarte veche.

Interesul care îl naște această insulă, datorită amintirilor pe care le trezește, devenise pentru mine foarte mare atunci când am ajuns în vârful promontoriului. Într-adevăr, solul este acoperit cu fragmente de ceramică antică, vase etc. Se vedea în mod clar că pentru a reconstitui o perioadă s-au făcut săpături arheologice pentru a găsi aceste vestigii ale antichității. De altfel, se pare că s-a făcut puțin caz de obiectele din ceramică, care sunt toate sparte și curios ar fi, fără îndoială, să se fi descoperit obiecte de o valoare mai mare cum sunt monedele etc.

Nu am părăsit aceste cioburi decât după câteva momente, când am găsit fragmente de vase, decorate cu inscripții grecești. Unele păreau a-și fi lăsat urma în argilă, pe când era încă moale, în timp ce altele fuseseră gravate, după ce materialul căpătase deja o oarecare duritate și culoarea îi fusese aplicată.

Unele dintre aceste cioburi aveau picturi în culoare neagră, altele în culoare roșie, reprezentând în mod vag animale sau desene ornamentale. Totul era sfărâmat, dar aceste resturi dovedeau că forma vaselor trebuie să fi fost foarte elegantă. Putem concluziona că Insula Șerpilor a fost locuită încă dintr-o epocă foarte îndepărtată.

Încă mai găsim fragmente de sticlă și din obiecte de metal.

Numeroase cioburi de toate, provenind fără nicio îndoială de la ulcioare, și urme de locuințe, care indică în mod clar că promontoriul era locuit de o mică colonie. În ce privește templul, care se afla pe vârful insulei, nu am găsit nicio urmă. Nu vedem decât câteva blocuri de marmură, cu un volum de patru până la cinci metri cubi. Unul are niște caractere indescifrabile, două sau trei sunt decorate cu muluri grosolane și care par să fi făcut parte din antablamentul unui mic fronton. Probabil că sunt rămășițele templului lui Ahile.

Partea vestică a insulei păstrează încă urmele unei vechi ocupații: solul este presărat de blocuri mari, care fac parte din structura antică a unor pereți lungi, ce serviseră probabil la delimitarea proprietăților, în perioada în care insula era cultivată, căci terenul este acoperit peste tot de un strat de humus negru și rodnic, adânc de 2 până la 3 picioare.

De asemenea, am găsit urme de clădiri și trei fântâni dintr-o perioadă foarte îndepărtată.

Toate aceste urme indică în mod clar că insula a fost ocupată în jurul primelor epoci ale istoriei grecești și este posibil ca chiar vreo republică elenică să

fi făcut comerț cu țările riverane din josul Dunării, și și-a stabilit <aici> antrepoziții. Într-adevăr, datorită distanței care o separă de terenul mlăștinos al Dunării, Insula Șerpilor nu putea suferi nici de mirosurile insalubre, nici de ostilitatea locuitorilor coastelor. Natura a realizat, dacă putem spune astfel, o fortăreață maritimă aproape inexpugnabilă. Și altădată era suficientă doar înălțimea sa pentru a se construi un far, servind drept ghid navigatorului cutezător, care se apropia de țărmurile Deltei.

În antichitate, descrierea cea mai completă care i-a fost făcută acestei insule se găsește în călătoria în jurul Mării Negre⁹ făcută de Arian¹⁰, sau într-o scrisoare adresată împăratului Hadrian¹¹ de același autor despre călătoria la Marea Neagră. Extrag pasajul următor:

„Se spune că Thetis a dăruit insula cu titlu de proprietate fiului ei, Ahile, care s-a așezat acolo. De asemenea, este acolo un templu și o statuie din lemn a eroului, arătând o origine foarte veche. Insula nu mai este locuită și abia dacă se văd câteva capre. Pentru a-i câștiga bunăvoința, se obișnuiește să se sacrifice câteva în memoria lui Ahile.

În templu se găsesc agățate un anumit număr de ofrande, precum cupe, inele și bijuterii de o valoare destul de mare, toate în cinstea lui Ahile.

La fel, sunt agățate și tablete, cu inscripții în versuri, cu măsuri diferite, atât în limba greacă cât și în latină, toate având drept obiect elogiul lui Ahile.

Insula este frecventată de mai multe specii de păsări, pescăruși, scufundători, mai ales lișițe, într-un număr ce nu poate fi socotit. În fiecare zi și de dimineață, aceste păsări vizitează templul, îl părăsesc apoi, își udă penele și revin scuturându-și-le în piețe, pe care le curăță și le mătură cu aripa. Este ceea ce se spune de către mulți.

Cei care acostează în această insulă, cu intenția expresă de a vizita templul, aduc cu ei animale potrivite jertfei. În cinstea eroului, ei sacrifică o parte dintre ele și redau libertatea celorlalte. Chiar și cei care sunt obligați, datorită vremii nefavorabile, să se oprească pe insulă, trebuie să-l consulte pe Ahile. Dacă el cere ca ei să aleagă, drept jertfă, unul din animalele insulei, ei oferă, în același timp, templului prețul animalului indicat. Dar dacă oracolul refuză darul (deoarece există un oracol în templu), ei sunt obligați să ridice prețul etc. În acest fel s-a adunat o mare comoară în templu, acumulată prin prețul victimelor”.

Datorită acestui templu mai mulți autori antici au dat insulei numele lui Ahile. Alții au denumit-o Leukè, datorită culorii luminoase a falezelor sale¹² și chiar dacă Arian ne asigură că nu era locuită în timpul domniei lui Hadrian, ruinele pe care le-

⁹ Euxin.

¹⁰ Arrien. Lucius Flavius Arrianus (cca 86–146), militar, istoric și filozof roman de origine greacă, guvernator al Capadociei, autor al unor importante lucrări de tactică militară, al *Expediției lui Alexandru cel Mare în Asia*, dar și al unei *Călătorii la Marea Neagră* (*Periplus Ponti Euxini*).

¹¹ *Empereur Adrien*. Hadrian (Publius Aelius Hadrianus) (76–138), împărat roman (117–138).

¹² Dintre autorii antici care i-au dat această denumire insulei sau una apropiată (Leuky, Leuce) îi amintim pe: Nicandru (*Metamorfoze*, cartea a IV-a), Strabon (*Geographia*, II, 5, 22; VII, 3), Ptolemeu (*Geographia*, III, 10), Dionysos Periegetul (*Orbis Descriptio*, 541–548), Pausanias (*Laconica*, XIX, 11), Ammianus Marcelinus (*Res Gestae*, XII, 8).

am văzut demonstrează că a fost, într-o perioadă foarte îndepărtată, și că a servit drept antrepozit, după cum am spus mai sus.

Numele recent de Fido-Nisi sau Insula Șerpilor a fost dat, fără îndoială, datorită numărului foarte mare de șerpi care o populează, după ce a fost abandonată de oameni. Chiar și azi șerpilor sunt numeroși; sunt șerpi autentici de mare, care se hrănesc cu pești și trăiesc pe falezele abrupte. Am zărit mai mult de douăzeci, încolăciți pe o stâncă înaltă, în razele calde ale unui soare de octombrie. Mai mulți au murit în puțuri și în rezervoare, ceea ce înseamnă că apa nu este potabilă și că trupelor turcești, ce ocupă insula, trebuie să li se aducă apă de la Dunăre¹³.

Acești șerpi sunt negri, cu excepția pântecelui, care este de o culoare alburie. Au capul mic și o lungime de 4 până la 5 picioare. Nu sunt periculoși, dar totuși înfățișarea lor este departe de a fi plăcută.

Farul așezat în vârful insulei a fost construit de ruși din cărămizi făcute în altă parte. Turnul este înalt de 50 de picioare și lumina farului său proiectează până departe o lumină strălucitoare. Guvernarea turcească a fost cea care l-a introdus. A fost aprins pentru prima oară pe 15 octombrie 1856.

După această descriere, sunt obligat să vorbesc despre avantajele pe care le oferă Insula Șerpilor, devenită celebră datorită evenimentelor recente care au avut loc. Dacă admitem, după cum am și făcut, că, de drept, un teritoriu aflat în litigiu trebuie să facă parte din țara cu al cărui teren seamănă cel mai mult, atunci Insula Șerpilor ar aparține în mod evident mai degrabă Bulgariei sau Dobrogei decât Basarabiei. //

Ea se află la o distanță de 24 de mile de coastele cele mai apropiate ale Deltei Dunării și este situată la aceeași depărtare de Sulina¹⁴ și Chilia¹⁵. Drept urmare nu se poate zări dinspre niciuna dintre guri, deși de la înălțimea fiecăruia dintre farurile Sulinei și din Fido-Nisi poate fi văzut și celălalt. Deci este îndoielnic faptul că Insula Șerpilor a fost adesea de un mare ajutor pentru vasele care navigau către fluviu, căci este foarte ridicată și te poți apropia foarte ușor, fără să te expui niciunui risc.

Navele, împinse de un vânt dinspre nord-est, care nu sunt în stare să traverseze bara, pot foarte bine să ancoreze la adăpostul insulei în timpul verii sau să rămână în împrejurimi și întotdeauna la vedere, ca să plece din nou spre gura <Dunării>, imediat ce timpul se schimbă și la prima briză prielnică.

Deci, putem, fără să exagerăm, să numim Insula Șerpilor ochiul și scutul Dunării, farul și structura sa permițând navigatorilor să evite bancurile de nisip ale coastelor joase. Pentru că, adesea, datorită influenței curenților, lipsei observațiilor, împins de vânturile de nord-est, navigatorul ar fi putut foarte ușor indus în eroare de inexactitatea calculelor sale, să se afle în mari pericole fără un asemenea ghid. De fapt, <el> a pierdut destul timp, stând prea mult în largul mării sau ar fi eșuat în nisipurile unei plaje aflată în direcția vântului, pentru că s-a apropiat prea mult până când nu a mai putut-o evita.

¹³ Probabil o confuzie. După tratatul de la Adrianopol din 1829, Insula Șerpilor, ca și gurile Dunării, revine Rusiei, care construiește aici, în 1842, un far.

¹⁴ *Sulina*, oraș și port la Marea Neagră, jud. Tulcea.

¹⁵ *Kilia*. Chilia Veche, com., jud. Tulcea.

În ce privește <vasul> Medina, după ce a suportat o furtună venită dinspre nord-est, și-a aruncat ancora în partea dinspre sud-vest a insulei și am văzut patru nave mari ancorate la adăpostul stâncilor, la o ancablură¹⁶ de coastă, cu un fund de 12 până la 15 stânjeni¹⁷.

În împrejurimile insulei, albia mării pare a fi formată din scoici și șlam¹⁸, în care ancorele se înfig cu ușurință. Și Arian spunea că insula servea drept refugiu navelor în caz de vreme rea.

Deci, este evident că realizarea unui far are o dublă importanță din acest punct de vedere: atât pentru comerțul cât și pentru navigația de pe Dunăre. Deci, insula are o utilitate și o importanță specială.

Deși navele plecau la Odesa¹⁹, putând să-și recunoască traseul ghidându-se după acest far, Insula Șerpilor nu este de un atât de mare avantaj pentru comerțul Odesei, cât pentru cel al Dunării. Într-adevăr, Odesa are laturi foarte ridicate înspre cele două coaste, un far pe promontoriul Fontana și mai multe în port.

Insula Șerpilor, fără a asigura beneficii indispensabile, este, în acest timp, foarte folositoare comerțului Odesei. Și trebuie să observăm că ea nu constituie sub nicio formă un pericol pentru navigație. Natura a ridicat-o la o mare înălțime deasupra mării făcând-o, de asemenea, un far. Plasând o lumină, oamenii îl pot face vizibil pe timpul nopții și, de asemenea, indiferent care va fi gura <Dunării> asupra căreia Comisia Europeană a Dunării se va pronunța, Insula Șerpilor va rămâne întotdeauna un punct foarte important. Ea va fi farul, așezat înaintea fundurilor joase ale Deltei și navele mari vor putea să se ghideze de foarte departe după acest punct de reper, pe care-l zărim și noaptea și ziua, de la o distanță de 18 până la 24 mile.

T. A. B. Spratt, căpitan

La bordul <vasului> Medina.

<Scriș> la Chilia, 6 noiembrie 1856.

¹⁶ 1 ancablură = unitate de măsură pentru lungimi, egală cu a zecea parte dintr-o milă marină.

¹⁷ 1 stângen <marin> = unitate de măsură pentru lungimi, egală cu 1,83 m.

¹⁸ limon. Termenul face referire la deșeurile formate din fărâmișarea mineralelor.

¹⁹ Odessa. Oraș și port la Marea Neagră, regiunea Odesa, Ucraina.

CHARLES GEORGE GORDON

(1833–1885)

Ofițer de carieră – un brav ce a luptat pe trei continente și a adus însemnate servicii coroanei britanice – Charles George Gordon nu este, propriu-zis un memorialist în genul majorității celor ce au fost incluși între copertile acestui volum. Călător, mai degrabă datorită specificului ocupației decât din pasiune, Gordon a străbătut distanțe enorme în Europa, Asia și Africa, întreținând o intensă corespondență cu familia fără, însă, a intenționa să dea publicității acele epistole în care se împletesc informațiile succinte, la obiect, privind sarcinile de servicii și locurile vizitate cu relatările, uneori amuzante, despre oamenii și situațiile cu care s-a confruntat. În consecință, stilul său nu este acela al unui călător intelectual, atent la formulări și la cizelarea frazei în vederea adunării impresiilor sale, la întoarcerea din voiaj, într-un volum destinat tot unor cititori intelectuali, ci acela direct și neadulcorat al unui militar, preocupat de încheierea cât mai urgentă și cu succes a misiunii primite spre a se întoarce în patrie și a se pune, din nou, la dispoziția superiorilor, pentru alte însărcinări. În traducerea ce urmează se va vedea cum Gordon sare, cu ușurință și eleganță, de la prezentarea membrilor comisiei de trasare a graniței basarabene și a caracterului acestora, la schițarea peisajului natural sau al celui urban în care își desfășurau activitatea și de la problemele legate strict de specialitatea sa – cartografierea și executarea hărților frontierei (de care era sătul până peste cap după desenarea a circa 100 de planuri ce era, prea adesea, obligat să le modifice în conformitate cu fluctuațiile politicii europene) – la cele legate de cazare, de lipsa de ospitalitate a oficialităților țariste și de neplăcerile cauzate de comercianții veroși, pentru a transla apoi spre partidele de vânătoare la care participase și gravurile ori fotografiile cu subiecte din războiul Crimeii pe care le colecționase. Se vede că expeditorul nu ținea seama de regulile, bine stabilite în acea epocă, ale stilului epistolar, ci dădea frâu liber șuvoiului gândurilor și dorinței de informare cât mai amănunțită a destinatarului asupra vieții ce o ducea și a păcăniilor prin care trecuse în timpul misiunii.

Charles George Gordon s-a născut la Woolwich, pe 28 ianuarie 1833. Era cel de-al patrulea fiu al generalului locotenent Henry William Gordon. A fost și el destinat carierei armelor și, după ce a făcut școala la Taunton, a fost admis, în 1848, la Academia Militară din Woolwich. Pe 23 iunie 1852 a primit gradul de sublocotenent (echivalentul acestui grad în armata britanică este *second lieutenant*) în arma genului. În luna decembrie 1854 este trimis în Crimeea, unde începuseră luptele dintre trupele aliate franco-britanice și cele ruse, în ceea ce avea să se numească războiul Crimeii. Debarcă în golful Baloclava pe 1 ianuarie 1855. Se evidențiază prin curaj și prin aptitudinile sale militare. Este rănit pe 6 iunie, într-un schimb de focuri între tranșee dar, încă în convalescență, participă peste douăsprezece zile, la asediul nereușit al Redanului, pe 18 iunie 1855. Pe 17 octombrie, ia parte la expediția amfibie aliată asupra Fortului Kinburn, de la confluența Niprului cu Bugul. După căderea Sevastopolului, evacuarea părții sudice a orașului de către ruși și ocuparea lui de aliați – eveniment derulate între 8 și 10 septembrie 1855 – Gordon este implicat în demolarea docurilor importantului port al Mării Negre. Pentru bravura dovedită în campanie a fost distins cu medalia britanică a războiului Crimeii, cu bareta Sevastopolului, medalia otomană a conflictului și „Legiunea de Onoare” acordată de guvernul imperial francez. După încheierea ostilităților este desemnat, alături de locotenentul E. R. James (devenit ulterior general maior) și de colonelul E. Stanton (ajuns general și înobilat), ambii genști cu experiență, în comisia de trasare a graniței dintre Moldova și Imperiul rusesc. Primise funcția de comisar adjunct al celui organism internațional ce activa în Basarabia. A fost apoi trimis la Erzerum, împreună cu același camarad James, pentru a stabili granița asiatică dintre cele două imperii rivale. Acolo a avut drept superior pe colonelul Lintorn Simmons, care a devenit

general și a fost înobilat. Revine în Anglia în octombrie 1857, dar șederea nu este prea lungă pentru că, în primăvara următoare, primește misiunea de a supraveghea plantarea bornelor de hotar în Armenia, în zona unde trasase granița cu câteva luni mai înainte.

Pe 1 aprilie 1859, Gordon este înaintat la gradul de căpitan și primește postul de aghiotant al corpului de la Chatham. În august 1860 luptă în cel de-al treilea război chinezesc în care acționau trupe aliate franco-britanice. El se afla sub comanda generalului-locotenent Sir James Hope Grant și este prezent, în octombrie, la capturarea Pekinului (astăzi Beijing). Este decorat cu medalia britanică a acestui război, cu bareta pentru Pekin, după care este avansat maior și i s-a dat comanda geniștilor de la Tientsin unde staționează în următorii doi ani. Această poziție îi permite să exploreze, pe o lungă întindere, Marele Zid Chinezesc. În aprilie 1862 este detașat la Shanghai, la solicitarea autorităților imperiale chinezești, pentru a apăra orașul împotriva răsculaților Taiping. Participă la mai multe lupte, ia cu asalt fortăreața Sing-poo și alungă rebelii din Kah-ding. Ulterior, este însărcinat să cartografieze zona din jurul Shanghaiului. Dar răscola Taiping nu fusese înăbușită încă și negustorii din Shanghai formaseră, pe speze proprii, o armată pe care o pusese sub comanda unor ofițeri europeni sau americani, care nu se arătasera suficient de pregătiți pentru această dificilă sarcină și fuseseră înfrânți de rebeli. Guvernatorul general al provinciei Kiang, Li Hung Chang, apelează la comandantul suprem al trupelor expediționare britanice pentru a-i recomanda un militar capabil a lua comanda „Armatei Mereu Victorioase” (cum fuseseră numite trupele ce prea ades suferiseră eșecuri pe câmpul de luptă). Gordon este sfătuit de superiorul său să accepte această poziție și, pe 21 martie 1863, intră în serviciul Chinei, primind puteri discreționare și titlul de mandarin. În scurt timp, din adunătura pestriță de circa patru mii de soldați chinezi comandați de ofițeri albi de toate naționalitățile el va face o armată bine instruită, cu care va duce 33 de lupte cu dușmanii și va repurta victorii însemnate în următorii doi ani, ce au culminat cu totala anihilare a rebelilor. Totdeauna se afla în fruntea soldaților săi, neînarmat, ținând doar un baston în mână, despre care trupele – formate din oameni simpli și superstițioși – începuseră să creadă că este o baghetă fermecată care-l protejează de gloanțele vrăjmașe. Împăratul l-a răsplătit cu o enormă sumă de bani pe care, modestul Gordon, a refuzat-o, în pofida insistențelor suveranului. Totuși, a acceptat o medalie de aur, titlul de Ti-Tu – ce reprezenta cel mai înalt grad în armata chineză – precum și haina galbenă și pălăria cu pană de păun ce se acorda mandarinilor de primul rang.

Revine în patrie la începutul anului 1865 și, în luna septembrie, este numit comandant al trupelor de geniu de la Gravesend (fusese avansat locotenent-colonel în februarie 1864, când încă se afla în China). Urmează 6 ani de liniște, cu activități de rutină. În acest timp supraveghează construcția unor fortificații destinate a apăra malurile Tamisei. Om cu inima bună, iubitor al copiilor, își dedica timpul liber vizitării școlilor din cartierele sărace și ajutorării elevilor nevoiași, pe care adesea îi aducea la el acasă, spre instruire și repaus. În luna octombrie 1871 este numit membru în Comisia Europeană a Dunării cu sediul la Galați. În timpul petrecut din nou în România, primește misiunea de a se deplasa în Crimeea, împreună cu generalul Sir John Adaye, pentru a constata starea în care se aflau cimitirele în care erau înmormântați soldații britanici decedați în războiul din 1854–1855.

Când Sir Samuel Baker demisionează din funcția de guvernator al Africii Centrale, Gordon este numit în locul său și-și preia postul în primăvara anului 1874. Urmează 3 ani de muncă intensă și realizări notabile: întărirea garnizoanelor, construcția unui lanț de posturi militare fortificate, la distanță de o zi unul de altul, alungarea negustorilor de sclavi și câștigarea încrederii populației locale, fapt ce a adus liniște și siguranță într-un ținut până atunci periculos. A făcut și explorări, fiind primul alb care a observat cursul Nilului Victoria până la trecerea sa prin Lacul Albert. Nereușind să stârpească comerțul cu sclavi, ce era încurajat și întreținut de guvernatorul Sudanului, își dă demisia în 1876. Dar, la solicitările vice-regelui Egiptului de a-și relua postul, în ianuarie 1877, revine la Cairo, unde este investit guvernator general pentru Sudan, Darfour, Provinciile Ecuatoriale și litoralul Mării Roșii, cu misiunea de a eradica traficul cu sclavi și a îmbunătăți mijloacele de comunicare în acest întins teritoriu african. Pe 5 mai același an își preia atribuțiile la Khartum. Dar, foarte activ din fire, nu stă mult în acel loc ci se deplasează la Darfour, unde liniștește spiritul de revoltă ce stăpânea acolo și pacifică zona. Spre a demoraliza negustorii de sclavi ce-și extinseseră controlul până la Dara, Gordon face un marș forțat, străbătând 85 de mile într-o zi și jumătate, călare pe o cămilă, și-și face apariția neînsoțit în garnizoana locală. A doua zi se deplasează, cu o mică escortă, în tabăra negustorilor de sclavi ce dispuneau de o forță considerabilă și anunță că are de gând să-i dezarmeze. Acțiunea sa surprinzătoare și energică îi face pe negustori să se retragă în fieful lor, fără a opune

rezistență. Viteza de deplasare, acțiunile ferme fără a folosi armele, îl impun pe Gordon – numit din acel moment Gordon pașa – în fața căpeteniilor locale. Urmează doi ani de activitate febrilă și marșuri forțate prin uriașul teritoriu ce-l administra, pentru a înăbuși sărmerițe, a pacifica diversele căpetenii nesupuse și a pune capăt comerțului cu sclavi. La un moment dat este făcut prizonier de regele Ioan al Abisiniei, dar reușește să scape cu micul său grup și să ajungă la Marea Roșie, după ce își croiește calea printr-o zonă muntoasă accidentată, cu piscuri înzăpezite și temperaturi scăzute. Revenit la Cairo în decembrie 1879, își oferă demisia. Pentru serviciile sale deosebite, vice-regele îl decorase cu ordinul Medjidie, clasele a doua și întâi. Revine în Anglia la începutul anului următor și, pentru a-și recupera sănătatea zdruncinată de efort și de clima în care trăise, petrece câteva luni în Elveția. Întors în metropolă în aprilie 1880, luna următoare pornește, din nou, la drum însoțindu-l, în calitate de secretar particular, pe marchizul de Ripon, ce fusese numit vice-rege al Indiilor. Dar constată că structura sa de om activ și cu inițiativă nu se potrivește cu o asemenea funcție și demisionează. La două zile după aceasta, primește o telegramă prin care este solicitat să vină în China, în calitate de consultant pentru luarea unei decizii privind relațiile cu Rusia ce, în acel moment erau foarte tensionate. Urmează o altă călătorie lungă și grea prin Hong Kong, Shanghai și Chefoo, la Tsientsin, unde se desfășura conferința și unde el reușește să convingă autoritățile chineze să păstreze pacea.

O scurtă perioadă de repaus, petrecută în Irlanda, este succedată de preluarea, în chip voluntar și fără plată, a funcției de comandant al genștilor în Insula Mauritius, în iulie 1881. La începutul anului următor, Gordon preia comanda tuturor trupelor stanționate acolo la plecarea fostului șef al garnizoanei. Este avansat la rangul de general-maior, pe 24 martie 1882. Dar nu rămâne în aceasta poziție de rutină decât foarte puțin timp, pentru că este solicitat în Colonia Capului pentru a deveni guvernator în Basutoland unde era dus un război îndelungat cu populațiile băștinașe. Dar, când ajunge la Capetown, pe 3 mai 1882, constată că fusese oarecum indus în eroare pentru că acel post era ocupat de un funcționar în care guvernul nu avea încredere și ar fi voit să-l înlocuiască, dar nu îndrăznea pentru a nu suscita noi conflicte cu localnicii care-l iubeau și-l susțineau pe acesta. Lui Gordon i se oferă doar comanda supremă a trupelor coloniale. Și aici spiritul său pacifist joacă un rol esențial în aplanarea diferendelor dintre căpeteniile locale. Dar, comportamentul său deschis și intervenția în favoarea salvării vieții unuia dintre șefii băștinașilor, pe care autoritățile plănuiseră a-l asasina chiar când parlamentările erau în curs, îl face indezirabil guvernului. În octombrie generalul maior părăsește Colonia Capului și revine în Anglia, unde se găsește în stare de disponibilitate. În consecință, își împlinește un vis mai vechi: acela de a vizita Țara Sfântă unde petrece aproape întregul an 1883. Leopold, regele belgienilor, îi solicitase de mai multă vreme serviciile pentru a deveni guvernator în Congo. Deplasându-se la Bruxelles pentru a primi investitura, descoperă că Ministerul de Război al Belgiei nu-i validează numirea. Exact atunci este chemat în Anglia pentru a fi trimis în Sudan, unde era nevoie de un militar cu experiență ca el, după ce trupele egiptene conduse de colonelului William Hicks fuseseră masacrate, în noiembrie 1883, la sud de El Obeid, de răsculații lui Mahdi, un șef religios. Gordon este numit, din nou, guvernator general al Sudanului. Revenirea sa la Khartum, în februarie 1884, s-a transformat într-o primire triumfală din partea populației, care-l stima și-l respecta pentru anterioara sa activitate acolo. Misiunea sa era de a aduna toate trupele răspândite pe întregul teritoriu sudanez și de a le evacua spre nord, în Egiptul pașnic. Dar trebuia să organizeze și o administrație stabilă care să poată prelua guvernarea după retragerea sa. Ca primă măsură, Gordon pașa declară independența Sudanului și solicită întăriri din partea trupelor otomane și a celor indiene și musulmane din ținuturile învecinate. Dar nu primește nici un ajutor și, după ce reușise să expedieze, pe Nil, circa 2 500 de persoane, spre zona sigură din nord, pe 12 martie orașul Khartum este încercuit de trupele mahdiste care îl asediază timp de zece luni. În ultima telegramă pe care o poate expedia, pe 16 aprilie, Gordon critica sever dezinteresul guvernului de a-i trimite întăririle cerute. După aceea, firele telegrafice sunt tăiate de asediatori. Dar, cunoștințele sale de genist, hotărârea, curajul și mijloacele inspirate de a-și încuraja atât mica garnizoană cât și populația civilă, au fost definitorii pentru a rezista atât de mult timp unui inamic foarte numeros și fanatizat. La Londra, guvernul era criticat vehement pentru această intervenție în Africa și, cu toată situația dramatică în care se afla acea mână de supuși britanici de sub comanda lui Gordon, decizia de a trimite un contingent în ajutorul său a trenat. În sfârșit, acesta a fost trimis, părăsind Anglia pe 1 septembrie, sub comanda generalului locotenent Lord Garnet Wolseley. Dar, în marșul prin deșert, început pe 30 decembrie, trupele au fost atacate și au dat două bătălii care au încetinit avansarea. Gordon avea la dispoziție cinci nave cu abur, complet echipate și cu provizii suficiente, dar nu a încercat să se

salveze. Dimpotrivă, când rezistența devenise disperată și pierderea orașului era iminentă, în loc să se îmbarce și să părăsească locul, Gordon a trimis vasele spre nord, cu mai multe persoane ce trebuiau scoase din încercuire și cu jurnalele și corespondența sa. La aflarea veștii că o forță de intervenție este pe punctul de a ajunge la Khartum, Mahdi își intensifică eforturile de a cucerii orașul și, luni 26 ianuarie 1885, dă asaltul final asupra fortificațiilor apărute de o garnizoană împuținată, extenuată și flămândă. Generalul Gordon cade, eroic, în luptă, după ce rezistase 317 zile. Trupul îi este hăcuit iar capul este oferit, ca trofeu, lui Mahdi. Ajutorul sosește două zile mai târziu, fără a mai putea salva pe vreunul dintre apărători.

La aflarea veștii dispariției apărătorului de la Khartum, sunt făcute ceremonii de proporții care, sigur, i-ar fi plăcut foarte mult modestului Gordon: data de 13 martie este stabilită ca zi de doliu național, toate bisericile și catedralele din Anglia țin slujbe funebre, iar la cele de la Westminster și St. Paul din Londra asista familia regală, membrii Camarei Lorzilor și ai Comunelor, precum și toți ofițerii superiori din trupele de uscat și din marină aflați în Capitală. Parlamentul acordă o substanțială compensație bănească familiei defunctului – 20 000 de lire sterline – și comandă un monument ce va fi dezvelit în Trafalgar Square, în 1888, datorat sculptorului Hamo Thornycroft. Un alt monument, din bronz – ce-l reprezintă pe general călare pe cămilă, așa cum se deplasa în mod frecvent în Sudan – este ridicat, la inițiativa și cu cheltuiela camarazilor din Corpul de Geniu, la cazarma de la Chatham, unde Gordon studiasse și apoi deținuse, pentru scurt timp, o funcție de comandă. Opera aparținea sculptorului Onslow Ford. Avându-se în vedere dragostea, generozitatea și caritatea pe care le arătase militarul față de copiii fără posibilități, a fost fondată, în memoria sa, o instituție numită „Casa băieților lui Gordon” (Gordon Boys’ Home) destinată micuților lipsiți de cămin și de mijloace materiale pentru a deprinde o meserie și a se face utili societății.

Charles George Gordon scrisese destul de mult, ținuse jurnale și întreținuse o intensă corespondență cu familia și cu prietenii. În timpul vieții fuseseră publicate trei volume, o culegere de ordine și rapoarte din timpul primei sale șederi în Africa, *Publications of the Egyptian General Staff. Provinces of the Equator. Summary of letters and reports from the Governor-General* (Cairo, 1877), impresiile sale din călătoria în Țara Sfântă pe care o efectuase în anul de neactivitate, *Reflections in Palestine* (London, 1883) și scrisorile din timpul primelor sale misiuni în estul Europei, *General Gordon's Letters from the Crimea, the Danube and Armenia, August 18, 1854, to November 17, 1858* (London, 1884). Dar, dispariția sa atât de violentă și aura de erou legendar care îl înconjură, au făcut ca, postum, să fie date publicității mai multe volume, în care erau adunate pagini din scrierile sale personale. Marea majoritate apar în chiar anul dispariției sale, fapt ce denotă interesul pe care îl suscita viața sa aventuroasă: *General Gordon's Private Diary of his Exploits in China* (London, 1885); *Gordon. A woman's memoirs of him, and his letters to her from the Holy Land* (London, 1885); *Letters to his Sister, M. A. Gordon* (London, 1885); *Letters to the Rev. R. V. Barnes* (London, 1885); *The Journals of General Gordon at Kartoum* (London, 1885); *General Gordon's last Journal. A facsimile of the last of the six volumes of journals despatched by General Gordon, before the fall of Kartoum* (London, 1885); *Diary of the Taiping Rebellion* (London, 1890).

Pentru biografia lui Charles George Gordon am folosit informații din Leslie Stephen, Sidney Lee (ed.), *Dictionary of National Biography* (vol. XXII, London, 1890, p. 169–176) și din I. F. W. Beckett, *Victoria's Wars* (Shire Publications, Ltd., Princes Risborough, 1998, p. 28, 56).

Volumul de scrisori în care se găsesc referiri despre ținuturile românești și din care s-a făcut traducerea de față, *General Gordon's Letters from the Crimea, the Danube and Armenia, August 18, 1854, to November 17, 1858* a apărut la editura Chapman and Hall, sub îngrijirea și cu prefața lui Demetrius C. Boulger, în vara lui 1884, cu 6 luni înaintea morții bravului militar, când acesta se afla asediat în Khartum. Cartea nu se găsește în bibliotecile din România și a fost obținută o fotocopie de la British Library din Londra. Aceste scrieri ale ofițerului britanic au fost făcute cunoscute la noi de Adrian-Silvan Ionescu în articolul *Impresiile locotenentului Charles George Gordon din Moldova, mai 1856-aprilie 1857* („Revista Istorică” tom XVI, nr.1–2, 2005, p. 105–116), republicat, sub același titlu dar cu unele modificări și cu adăugarea ilustrației, în Adrian-Silvan Ionescu (coordonator) *Războiul Crimeii. 150 de ani de la încheiere* (Editura Istros, Brăila, 2006, p. 281–298).

CHARLES GEORGE GORDON

Scrisori de la Dunăre

p. 104 *Galati*¹, 23 mai 1856.

Am ajuns în dimineața aceasta după o călătorie de trei zile de la Constantinopol și vizitând, pe drum, Varna. Varna este oraș turcesc singuratic, interesant doar prin faptul că trupele noastre au plecat de aici spre Crimeea². Vaporul, care era una dintre navele de pasageri și poștale ale Lloyd-ului austriac, s-a ținut aproape de mal tot timpul drumului. Țărmlul este frumos dar pare aproape nelocuit. Gura Dunării (Sulina) nu este mai lată de un sfert de milă, iar epavele a douăzeci de vase zac acolo. Bara de nisip nu are decât zece picioare de apă deasupra ei, deși rușii s-au angajat să o țină curată. De la gura Dunării la Tulcea³, fluviul este exact ca Tamisa la Barking Reach, nimic altceva decât stufăriș și o câmpie întinsă. Puțin mai sus de Tulcea începe Brațul Chilia⁴, care curge spre Ismail. (...) Este lat de circa 600 de yarzi⁵. Pichetele rusești sunt de-a lungul unui

p. 105 țărml, iar turcii sunt pe celălalt. Comisarul rus a protestat față de comisarul moldovean // pentru că spune că acesta nu este menționat în tratat⁶ ca fiind unul dintre comisarii pentru <trasarea> noii granițe; dar credem că aceasta este doar pentru a câștiga timp. Oricum, această chestiune va fi rezolvată într-o zi-două. <În comisie> este un colonel francez pentru Franța, un general rus pentru Rusia și un general austriac pentru Austria. Deocamdată nu l-am văzut decât pe comisarul francez. Vom merge de-a lungul graniței să comparăm terenul cu hărțile rusești. Dacă nu sunt corecte, noi, adică James⁷ și cu mine va trebui să cartografiem ținutul. Încă nu-ți pot spune prea mult despre graniță, dar o voi face imediat ce aflu. Galații sunt plini de praf și nu sunt defel locul oportun pentru a locui. Locuitorii sunt în număr de 28 000. Aici se află o garnizoană austriacă și, de asemenea, miliția moldovenească care este îmbrăcată exact ca soldații ruși. Pe vapor am venit cu niște ofițeri austrieci. Este lucru nostim de văzut cum îi disprețuiesc pe ruși; sau, cel puțin, pretind că o fac.

Îmi vei trimite toate scrisorile la consulul britanic din Galați. Moldova pare să fie formată dintr-o câmpie joasă cu dealuri unduioase. Aici prețurile sunt foarte mici: carnea doi și trei penny pe livră⁸ și porumbul la fel de ieftin. //

p. 106 Ține minte și spune-mi – am grămezi de chinină⁹, să le trimit.

¹ *Galatz*.

² Varna slujise drept bază de aprovizionare și de concentrare a trupelor aliate franco-britanice, adunate acolo între 25–29 mai 1854.

³ *Tulscha*.

⁴ *Kilia*.

⁵ Un yard = 0,9144 m. 600 = cca. 428,64 m.

⁶ Tratatul de pace de la Paris, semnat pe 30 martie 1856, prin care s-a încheiat războiul Crimeii.

⁷ Locotenent E. R. James din Corpul Regal de Geniu.

⁸ Unitate de măsură britanică echivalentă cu 453,6 grame.

⁹ Gordon se aprovizionase cu chinină ca antidot contra malariei și a stărilor febrile, pe care le-ar fi putut produce zonele insalubre unde călătorea.

Bolgrad, 9 iunie 1856.

Am ajuns aici, părăsind Galații pe 7 iunie și am dormit într-un sat de pe drum. Am traversat Prutul la Reni. Este lat de circa 40 de yarzi [36,57 m] și are un curent puternic; dar, mai sus de Reni, nu se navighează aproape deloc. Rușii sunt neobișnuit de politicoși. Te-ar fi făcut să râzi felul cum se strângea lumea în jurul nostru, ca și când am fi animale sălbatice. Aici am întâlnit câțiva ofițeri ruși din Sevastopol; și ei erau, la fel, foarte politicoși. Ținutul de aici și până la Reni este foarte întins cu mici viroage și se află la aproape 160 de picioare¹⁰ deasupra nivelului mării. Este semănat cu porumb, pe suprafețe întinse, ce par nesfârșite pentru că nu există împrejmuiri sau pomi, ci doar șes. Doar câteva sate se află pe fundul viroagelor unde se găsește apă. În drumul până aici am întâlnit o invazie de lăcuste. Pământul era negru de ele și, mai multe grupuri de optzeci până la o sută de bărbați și băieți, desfășurați în linie de-a lungul acestei mari suprafețe de teren, se străduiau cu bucăți de cârpă legate de bețe, să gonească lăcustele spre // drum, p. 107 unde cădeau într-un șanț săpat în acest scop, care le sfârșea existența. Când cad în el acesta este umplut <cu pământ>. Acesta este, desigur, un mod foarte ineficient de a scăpa de ele.

Porumbul este foarte ieftin aici, iar pământul este atât de mult, încât o suprafață este cultivată doar odată la cinci ani și, prin acest mijloc, se evită efortul de a-l îngrașa ori de a-l ara adânc. Peste tot este mare lipsă de apă, cu excepția viroagelor. Bolgrad este un oraș destul de mare și cartierul general al armatei basarabene.[...].

Felul în care suntem cazați este prin a da afară pe oameni dintr-o parte a caselor lor, care ne sunt date nouă. Lor nu le pasă, pentru că-i plătim bine. Ne-au fost repartizați patru cazaci, ca să ne servească și să ne însoțească. Foarte probabil // că este amestecat și puțin spionaj în această amabilitate; dar ei sunt, cu p. 108 certitudine, mult mai politicoși decât austriecii.

Nu cred că mai am prea mult să spun pentru moment, dar voi mai lăsa deschisă această scrisoare câteva zile. Pe hartă, Bolgrad este notat drept Tabor¹¹, se află pe malul lacului Jalpugul¹². 16 iunie. Măine plecăm spre Prut (Catamori¹³).

Kartaleni¹⁴, zece mile¹⁵ depărtare, 29 iunie 1856

Am părăsit Bolgradul pe 18 iunie și, prin călătorii scurte de câte douăzeci mile pe zi, am ajuns în acest loc care este un mic sat lângă Prut și la aproape optsprezece mile de Catamori, cel mai vestic punct al graniței. De obicei pornim pe la patru dimineața și ne încheiem călătoria la începerea părții toride a zilei.

În fiecare sat (care sunt destul de mizere) sunt repartizate case pentru fiecare membru al comisiei; dar eu dorm, în general, în cortul meu, pentru că este mai

¹⁰ Un picior = 0,3058 m.

¹¹ Poate Tabacu, sat, com., raion Bolgrad, regiunea Odesa (Ucraina).

¹² *Jalpukh*, lac de apă dulce în sudul Basarabiei pe cursul inferior al Dunării, azi Ucraina.

¹³ *Katamori*, oraș pe malul Prutului în Ucraina.

¹⁴ Oraș la Dunăre, în județul Ismail, azi în Ucraina.

¹⁵ o milă terestră = 1609 m.

curat. (...) M-am dus la Chișinău¹⁶, capitala Basarabiei, să iau provizii, etc. Este un loc ce nu are nimic interesant în el. Se afla acolo un regiment de cavalerie.

Cineva poate călători foarte ieftin aici. Pentru circa optzeci de mile, am plătit p. 109 sub o liră sterlină pentru trei cai de poștă. Vehiculele sunt foarte proaste // nefiind altceva decât mici harabale.

Aici sunt pelicani. Dropii, mari și mici, iepuri și potârnichi. Ținutul este mai bun decât la Bolgrad; dealurile sunt mai înalte și sunt mai multe păduri. Este același gen de ținut de câmpie. Putem termina <treaba> pe la sfârșitul lui octombrie, dar mă îndoiesc, pentru că rușii sunt la fel ca de obicei, găsind din nimic dificultăți.

Stanton¹⁷ și colonel francez Besson¹⁸ și cu mine mâncăm împreună. Francezul nu are pe nimeni cu el. Sapeurii noștri și James sunt la Bolgrad. Măine ne întoarcem, iar eu voi pleca la Chișinău, iar de la Chișinău, peste Prut, la Iași¹⁹, să iau depeșele. Stanton merge mai departe spre Bolgrad. Voi părăsi această scrisoare până ajung la Iași.

(...) Am ajuns la Iași la două și jumătate pe 1 iulie, după o călătorie umedă. Am călătorit în căruța de poștă, un fel de cărucior scund, fără arcuri, foarte ușor și complet deschis, care cu patru cai hodorogeste cu mare viteză prin hârtoapele drumului. Prin ploaie, eram de o murdărie desăvârșită. M-am descurcat bine p. 110 neștiind o vorbă în limba lor. Odată am pierdut o roată. Iașii îmi plac foarte mult. // Lumea era foarte politicoasă și mi-a pus o mulțime de întrebări. Am fost dus să-l vizitez pe domnitor, prințul Ghica²⁰, care era, de asemenea, foarte politic. Doamnele și domnii sunt, în prezent, foarte preocupați politic de unirea principatelor sub un principe străin. Orașul este frumos, dar viața este mult mai scumpă decât la Londra. Boierii trăiesc mare parte a vieții lor la Paris, iar societatea este complet franțuzită. Există aproape 30 000 de evrei în Iași care trăiesc pe socoteala acestor boieri, cerând <camătă> 200 %. Recoltele promet să fie teribil de bune în acest an. M-am dus la Iași cu depeșe și pentru a-i aduce lui Stanton un cifru. Am stat acolo trei zile. Prințul întreține un mare fast și i-am fost prezentat cu multă ceremonie. Uniforma englezească a produs o imensă senzație. Alaltăieri patru ruși au fost împușcați pentru crimă. Generalul austriac Parr²¹ <sic> căruia i-am făcut o vizită, este acum foarte sever.

Am părăsit Iașii, sâmbătă seara pe o ploaie torențială, într-o trăsură pe care o cumpărasem pentru Stanton, și am ajuns la Galați luni dimineața, călătorind neîntrerupt noapte și zi, cu șase până la opt cai <schimbați> la fiecare zece mile. M-am oprit două ore la Galați și apoi am pornit spre Bolgrad, unde am ajuns la nouă seara și unde am aflat că a doua zi dimineața comisia avea să pornească // p. 111 pentru a desăvârși ceea ce rămăsese din frontieră până la Marea Neagră. Am cunoscut o mulțime de oameni la Iași, aproape toți nobili²². Unul dintre ei, cel mai

¹⁶ Kichenau.

¹⁷ Colonel E. Stanton din Corpul Regal de Geniu.

¹⁸ Colonel F. Besson, comisarul francez pentru trasarea graniței rusești.

¹⁹ Jassy.

²⁰ Grigore Alexandru Ghica (1807-1857), domnitorul Moldovei (1849-1853; 1854-1856).

²¹ General locotenent conte Paar, comandantul trupelor cezaro-crăiești, staționate în Moldova.

²² Autorul formulează astfel *nearly all titled* (aproape toți au titluri).

distins, era un colonel rus de cazaci, prințul Wittgenstein²³, care se remarcase foarte mult la Kars²⁴. Este o persoană foarte drăguță care a întâlnit, la Paris, o doamnă moldoveancă și s-a însurat cu ea.

Akermann, gura Nistrului²⁵, 17 iulie 1856.

Am fost de acum pe întreaga frontieră, de la Catamori pe Prut la Borna Sola²⁶, la Marea Neagră, o distanță de aproape 200 de mile. Este un stil neobișnuit de viață, mergând circa douăzeci de mile pe zi și făcând tabăra pe la ora zece; ținutului îi lipsesc copacii pentru a fi frumos. Nu a fost prea cald și până acum nu ne-am putut plânde de lipsa ploii având nu numai vijelii ci și ploaie mocănească zile întregi, fără întrerupere. Vânătoarea o să fie bună în sezonul potrivit, pentru că sunt o mulțime de dropii și alte animale. În ceea ce privește insalubritatea locului, aceasta este o eroare deoarece nu am fost vreodată la o distanță mai mică de optzeci de mile de Dunăre și numai vegetația putrezită a aceluia fluviu cauzează frigurile la Galați, // București și Giurgiu²⁷. Ținutul prin care călătorim este foarte p. 112 uscat fiind, la circa 250 picioare deasupra mării, și este, într-adevăr, departe de a fi un teren mlăștinos.

Akermann este un oraș (rusec) de 30 000 de oameni și, ca toate orașele rusești, este în impas. Aici este un vechi fort turcesc. Ținutul înconjurător este foarte nisipos și nu atât de jos cum ne lăsau hărțile să credem. Celălalt mal al estuarului Nistrului este la fel. Acum noi fixăm, în sfârșit, frontiera *pe hărți* și când aceasta este gata, vom merge să marcăm *chiar pe teren* stâlpii noului hotar. Nu cred că vom mai sta mai mult de două luni și jumătate. Până în acest loc totul a mers foarte bine și-mi place extrem de mult munca <aceasta>.

În câteva zile mă voi duce la Odesa și-ți voi spune cum mi se pare. Cred că vrei să-ți aduc acasă o soție rusoaică; dar sunt sigur că nu ai admira doamnele rusoaice pe care le-am văzut eu. [...] //

Generalul Codrington²⁸ a fost la Odesa cu câteva zile în urmă, în drumul spre p. 113 casă. Evreii mișună aici. De fapt, sunt sigur că ei formează marea parte a populației. Poartă un caftan lung și sunt foarte stricți în ținerea sabatului sâmbăta, ceea ce este o mare belea pentru noi, pentru că avem trei vizitii evrei care vor totdeauna să stea în acea zi. [...].

²³ Un membru al acestei familii, prințul Victor Wittgenstein, a servit ulterior cu generalul Gordon în China, împotriva răsculaților Taiping (nota editorului Demetrius Boulger).

²⁴ Cetate din Caucaz deținută de otomani și asediată de trupele rusești comandate de generalul Nikolai Nikolaievici Muraniev, în intervalul 29 septembrie – 26 noiembrie 1855.

²⁵ *Dniester*.

²⁶ Neidentificat.

²⁷ *Giurgevo*.

²⁸ Sir William Codrington (1804–1884), comandant suprem al trupelor britanice din Crimeea, numit pe 11 noiembrie 1855, spre a ocupa această funcție înaltă, rămasă vacantă după moartea feldmaresalului lord Raglan (1788–1855) și demisia succesorului acestuia, generalul Sir James Simpson. Era fiul amiralului Sir Edward Codrington. Își începe cariera militară în 1821, în Regimentul 88 Infanterie. În 1854 primește comanda Întăiei Brigăzi a Diviziei de Infanterie Ușoară cu care participă la bătăliile de la Alma (20 septembrie 1854) și Inkerman (5 noiembrie 1854). După război intră în politică și devine membru al Parlamentului, ca reprezentant al orașului Greenwich (1857–1859). Este numit guvernator al Gibraltarului (1859–1865).

p. 114 După ultimele relatări din București, prințul Știrbei²⁹, domnitorul Țării Românești³⁰, a fost detronat³¹ // El este un mare susținător al austrieilor. Cei din urmă vor să păstreze principatele și în timpul iernii ceea ce vor și face dacă noi nu ne terminăm treaba înaintea începerii ei <a iernii>. Ei <austrieii> sunt foarte mult împotriva unirii <principatelor>. Ghica, domnitorul moldovean, este pentru unire. I-am fost prezentat când am fost la Iași și cred că ți-am spus asta înainte. Rusa și româna sunt singurele limbi vorbite de țărani; iar între franceză și germană, cea din urmă este cea mai utilă.

P. S. Am învățat puțin rusește. *Чарлесь Гордонъ* este Charles Gordon în rusește.

Akermann, 23 aug<ust> 1856.

Ne aflăm încă aici, ciorovăindu-ne în privința frontierei, dar nu vom mai rămâne mult. Sper să ieșim în circa zece zile să o trasăm chiar pe teren. Am primit un turbulent prinț moldovean, numit Sturdza³², care este comisar secund pentru Turcia. Se sfădește mereu cu rușii și întârzie treaba. Vremea este aici foarte plăcută, nu prea cald; și atâta cât am văzut, clima nu este nesănătoasă. [...]

p. 115 Stokes³³, maior din Corpul Regal de Geniu, este numit în comisie pentru mai buna navigare a Dunării – o chestiune foarte dificilă și care va dura mult până va fi rezolvată. [...]

Suntem ocupați cu executarea planurilor frontierei care să fie trimise guvernului nostru și este o muncă anevoioasă.

Galați, 29 sept<embrie> 1856. Este mult timp de când am scris și de când nu am primit nimic de la tine; și deși am foarte puține să-ți spun, voi rupe liniștea. Am venit aici pentru două zile de la Bolgrad, unde sunt încartiruit acum, și mă ocup de planurile frontierei care sunt în număr de treizeci și două. (...) // Nu s-a stabilit încă p. 116 nimic cu privire la Bolgrad. Guvernul francez a lăsat acest punct la latitudinea rușilor; dar guvernul nostru, cu turcii și austrieii, susțin ca Bolgradul să fie transferat moldovenilor. Va fi un mare triumf asupra rușilor dacă dispunem de el, împotriva lor și a francezilor. Mă aștept la un fierbinte război al hârtiilor pe care îl duce în prezent guvernul nostru pentru aceasta.

Colonelul Besson ne-a dăruit, lui Stanton și mie, mici portrete ale sale. Nu le admir pe cele mici, oricare ar fi modelul. În următoarea mea <scrisoare> o să-ți trimit o vedere a Bolgradului, etc., și ți-aș trimite niște vânat, dar este cam departe. Maiorul Stokes este aici; el este Comisar pentru Dunăre. Clima este încântătoare în Basarabia. Doar acei oameni care trăiesc prost și mănâncă enorm de mulți pepeni și alte lucruri similare, se îmbolnăvesc. Este un ținut strașnic pentru pepeni, tărtăcuțe,

²⁹ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domnitor al Țării Românești (1849–1853, 1854–1856).

³⁰ *Wallachia*.

³¹ Deoarece expiraseră cei 7 ani de domnie, prințul Barbu Știrbei lăsase frăiele puterii în grija Sfatului Administrativ al Țării Românești (cf. Opisul Domnesc nr. 995/27 iunie/7 iulie 1856) și se retrăsese la moșia sa de la Bistrița înainte de a părăsi țara.

³² Grigore Sturdza (1821–1901), fiul domnitorului Mihail Sturdza, militar de carieră, a fost mai întâi colonel în armata rusă apoi, la izbucnirea Războiului Crimeii, a intrat în armata otomană ajungând general sub numele Muchlis Pașa.

³³ „Acum colonel Sir John Stokes, R. E. <Royal Engineers>” (n. edit. Demetrius C. Boulger).

dovleci, etc., de toate culorile, formele și mărimile. A început culesul strugurilor – nu prea mulți în acest an. Cred că nu contează, pentru că vinul lor nu este altceva decât oțet prost. Culturile de porumb nu sunt prea rodnice. Am obținut aici *caviar* destul de ieftin.

Galații nu au devenit ceea ce au sperat oamenii de stat să se întâmple la deschiderea // Dunării. Odesa a pus mâna pe întregul negoț, aducând articole de p. 117 care rușii erau văduviți în timpul războiului. Nu am aflat ce fac în Sevastopol.

Chișinău 10 nov<iembrie> 1856. Îți scriu un rând ca să-ți relatez rezultatul unei vânători de lupi pe care am întreprins-o deunăzi. Am adunat vreo 200 de țărani și circa cincizeci de puști, și anume Stanton, James, eu, prințul Sturdza, cel de-al doilea comisar turc, colonelul Besson, vreo opt sau zece funcționari ruși, iar restul țărani. Pădurea era la aproximativ douăzeci și cinci de mile de Chișinău așa că noaptea din ajun am dormit într-un sat și, a doua zi, am înconjurat o porțiune de pădure și am început operațiunile. În prima zi nu am tras un foc; iar prada noastră a fost, una peste alta, cinci vulpi, douăzeci și opt de iepuri dar nici un lup. Ziua următoare am mers la altă pădure și am înconjurat un loc unde țăranii văzuseră noaptea trecută niște lupi. Noi, trăgătorii, eram plasați nu mai departe de douăzeci și opt de yarzi unul de altul, astfel încât să facă imposibilă scăparea unui lup. Totuși, noi am neglijat această precauție și, din cauza aceasta, am scăpat șapte lupi, pentru că erau nouă în pădure, și doar doi au fost uciși. Patru vulpi și douăzeci și cinci de iepuri // au completat prada. Am tras patru focuri și am ucis doi iepuri; Stanton a ucis, ziua anterioară, o vulpe și azi un iepure. A fost distractiv dar, întrucâtva un măcel pentru că iepurii, lupii, etc., încercau și rupeau linia și erau siliți să fugă prin fața puștilor până erau uciși. Am tras într-un lup și l-am atins, dar a scăpat. Avusesem alice mici, nr. 4, iar el era în tufiș. La marginea pădurii aveam ogari care urmăreau iepurii care scăpaseră de trăgători. Lupii sunt mai mari decât câinii și au fălci mai mari. Iarna sunt cumpliti și atacă oamenii; deocamdată este prea devreme să facă aceasta. Aici sunt și cerbi mici dar nu am văzut nici unul cu acest prilej. Aș fi dorit să fii cu noi la vânătoare. Am ucis aproape 100 de capete de vânat de diverse soiuri anul acesta, și-ți voi trimite o descriere a viitoarei noastre vânători.

Mă tem că nu voi ajunge acasă până în aprilie, pentru că nu se vede nici un semn de rezolvare a chestiunii Bolgradului. Comisarii ruși încearcă să facă guvernul francez să-și schimbe comisarul pentru că nu le place felul cum îi tratează acesta. Rușii de aici ne fură din toate părțile.

Chișinău, 10 nov<embrie> 1856. Rușii sunt oamenii // care taie scrisorile și p. 119 fac totul pentru a-i enerva pe cei ce scriu scrisori. Prețurile sunt absurd de ridicate și fiecare scrisoare primește o chitanță de la oficiul poștal. Iarna s-a așternut aici foarte aspră. Am avut zăpadă pe 6 [ale lunii] și geruri tăioase de atunci încolo.

[Urmează o descriere mai succintă a vânătorii despre care s-a vorbit mai sus].

Planurile noastre înaintează destul de încet și vom fi în acest loc, cred că până în martie sau aprilie și probabil că vor fi unele dificultăți, pentru că rușii vor târăgăna cât pot de mult predarea teritoriului. Nu-ți poți imagina felul în care ne

jecmănesc negustorii ruși și, pe lângă aceasta, mărfurile lor sunt atât de proaste încât se rup în bucăți când le întrebuințezi. Detest negustorii din Rusia pe care i-am văzut aici și nu am auzit nici un lucru bun despre ei. Ei fac o glumă din a-i jefui pe comisari.

[Urmează câteva întrebări legate de Corpul de Geniu din care autorul făcea parte și o solicitare pentru periodicul „Jackson's Journal”].

p. 120 *Chișinău, 18 nov<embrie> 1856.* Suntem acuma în mijlocul zăpezii și al gerului, zăpada a început pe 6 noiembrie ceea ce este foarte devreme pentru aceste părți. În acest moment este înaltă de aproape opt inci³⁴. Dacă izbutești și tata se poate dispensa de ea, aș dori să-mi trimiți planul, pe hârtie subțire, al liniilor Sevastopolului. Mă voi strădui să-i fac rost de un altul, la întoarcerea mea.

Rușii au încă aversiune față de comisari și (deși nu m-aș fi dus chiar dacă ar fi fost vreo societate), nimeni nu s-a gândit să invite pe comisari la cină, nici chiar guvernatorul Basarabiei. Comisarii au fost la un singur dineu public și acesta a fost totul. Guvernatorul general al Basarabiei l-a invitat la ceai pe colonelul Besson, comisarul francez, iar după aceea au jucat whist și a trebuit să-i plătească guvernatorului 6,8 șilingi pentru folosirea pachetului de cărți ! Suntem asigurați că guvernul rusesc dăduse 36 000 de ruble pentru a ne întreține și a ne caza în condiții bune, în schimb, oficialitățile au băgat totul în propriile buzunare. Nu spun aceasta pentru că mi-ar place să fac cunoștință cu ei, ci pentru a-ți da o idee despre câștigurile lor suplimentare. Aici sunt circa 2 000 de soldați, dar nu-i vedem niciodată; sunt încartiruiți la locuitori așa cum sunt toți soldații ruși. //

p. 121 Există riscul de a fi dispersată comisia, pentru că guvernele nu cad de acord asupra Bolgradului și nu aș fi surprins dacă rușii ar refuza să cedeze ceva. Guvernul francez este la baza tuturor acestora. Am început să mergem cu sania pe aici, deși este cam devreme; câteodată, când țărani vin în sănii, ei descoperă că zăpada s-a topit înainte de a se întoarce și trebuie să se ducă înapoi prin noroi.

(...) Comisia Dunării și-a început, în sfârșit, activitatea când Dunărea va îngheța într-o lună. Maiorul Stokes are familia la Galați. Stanton este un excelent comisar și este foarte mult iubit de ceilalți. Colonelul Besson, comisarul francez, locuiește cu noi; este foarte voinic și preferabil mării majorități a francezilor. Nu-i plac nici lui rușii mai mult decât nouă, în pofida guvernului său.

[Urmează un pasaj în care autorul își exprimă satisfacția pentru activitatea ministrului britanic al Afacerilor Străine, Lord Clarendon, care trimitea depeșe foarte clare și ferme în decizii].

Voi încerca să-ți trimit un ziar care a trecut prin chinurile [la care l-a supus]
p. 122 cenzorul rus, care înnegrește toate materialele care nu plac // guvernului. Scrisorile sunt înțepate doar pentru a enerva lumea, pentru că în prezent nu mai există carantină.

Chișinău, 6 dec<embrie> 1856. Suntem în plină iarnă – zăpadă, etc. Termometrul < arată > 7 grade³⁵ și ne-au spus că va ține așa timp de două luni.

³⁴ Cca. 20,32 m.

³⁵ Gordon măsoară temperatura în grade Fahrenheit așa că cele 7⁰ menționate de el corespundeau unei temperaturi de aproximativ – 15⁰ C.

Planurile înaintază deși mai sunt încă multe de făcut. Stăm acum într-o casă foarte confortabilă și este toată a noastră. Aparține unui colonel rus care este la Moscova. Dl. Russell³⁶, corespondentul lui *Times*, și un tiz de-al nostru, un domn Lewis Gordon, au venit aici în drumul lor din Crimeea spre Anglia. Dl. Russell a călătorit pe uscat de la Moscova, făcând treisprezece zile până la Sevastopol. Sevastopolul, spune el, este exact cum a fost lăsat. Nu s-a făcut încă nimic și va rămâne neatins timp de doi ani. Geniștii americani în serviciul rusesc speră să fie capabili a scoate din nou la suprafață vasele scufundate (șaptesprezece la număr)³⁷. Dl. Russell avea cu el un interpret care servise la intenđența noastră în Crimeea. Dorea să-l luăm noi dar, spre norocul nostru, nu am făcut-o; pentru că am primit o notă de la dl. Russell, datată în Cernăuți, la frontiera austriacă, în care ne avertiza în privința zisului interpret, care fugise și luase cu el un cojoc din piele de oaie, cizme și // p. 123 lanțul de la trăsura lui Russell.

Rușii <sunt> încă reci și sunt cam deranjați de zvonul cedării Bolgradului. Dacă acest zvon este adevărat, o să terminăm prin martie și aş putea fi acasă în aprilie. (...) Sper că toți sunt bine și veți avea un Crăciun fericit ... Am pentru tine câteva planuri și frumoase gravuri cu principalele evenimente ale războiului, în viziunea rușilor. Au cea mai absurdă idee despre subiect, după cum vei vedea.

Chișinău, 29 dec<embrie> 1856. Această poștă este infamă în Rusia. Scrisorii tale i-a luat nouă zile ca să vină de la Iași. Toți suntem foarte bine iar eu mi-am isprăvit toată treaba, până când sunt rezolvate chestiunile, ceea ce cred că se va întâmpla foarte curând deoarece chiar rușii spun că vor da moldovenilor Bolgradul, iar aceasta va fi un mare triumf pentru noi. Dacă vestea ne vine curând și începem lucrul imediat, ne va lua (pentru a termina întreaga lucrare) până la mijlocul lui martie 1857. Colonelul Besson s-a dus la Iași iar Derviş Pașa la Constantinopol, pentru o lună sau două. Cel din urmă vorbește foarte bine englezește și pare a fi un tip foarte bine din categoria sa. Fanton, comisarul rus este un bătrân foarte viclean, plin de șiretlicuri avocățești; este francez prin // naștere p. 124 dar naturalizat în noua lui țară.

Chișinăul este ultimul loc în care mi-ar plăcea să rămân; este atât de oribil de trist.

Guvernatorii districtelor au fost avertizați acum câteva săptămâni să se pregătească de război, care cred că era mult mai aproape decât își imagina lumea; totuși presupun că problemele vor fi cu totul rezolvate. Unul dintre ofițerii turci, un

³⁶ William Howard Russell (1820–1907), gazetar britanic de origine irlandeză, primul și cel mai mare corespondent de front. Și-a publicat reportajele în periodicul londonez „The Times”. Materialele sale pline de note critice, trimise din Crimeea – unde a stat aproape 2 ani pentru a observa evoluția războiului – au contribuit în mare măsură la îmbunătățirea vieții soldaților din tranșee, prin intervenții ferme în reorganizarea serviciului de aprovizionare și a serviciului medical al armatei, până atunci aproape inexistente. Russell și-a câștigat o bună reputație de gazetar onest și admirabil observator al stării reale a combatantului simplu, căruia i-a luat apărarea și l-a descris fără a-i glorifica inutil faptele. A mai fost trimis să facă reportaje în timpul războaielor din India, în războiul civil american și în războiul Zulu.

³⁷ Pe 9 septembrie 1855, după căderea bastionului Malakov, când rușii evacuează partea sudică a Sevastopolului, scufundaseră în golf opt vase cu pânze și zece vase cu aburi ce nu mai putuseră părăsi rada și nu trebuiau să cadă în mâna aliaților.

om tânăr, a murit deunăzi la Iași, de ftizie. Era atașat comisiei și fusese bolnav de ceva timp. Ofițerii ruși sunt foarte deconcertați că Bolgradul este cedat și spun că nu pot înțelege aceasta. Produsele alimentare sunt foarte ieftine aici, carnea fiind cam doi penny livra; pe de altă parte băcănia este exorbitant de scumpă ... Rușii au douăzeci și cinci de nave de război în Marea Caspică și-și amplifică trupele în acea zonă.

P. S. 1 ian<uarie> 1857. La mulți ani tuturor.

p. 125 *Chișinău, 9 ian<uarie> 1857.* Acum suntem edificați în cheștiunea frontierei. Rusia a renunțat la Bolgrad și a primit în schimb o porțiune de teritoriu egală cu cea cedată, atât în privința numărului de locuitori cât și al întinderii de pământ. Aproape îmi // terminasem planurile și o jumătate din ele vor trebui redesenate. Totuși, este o consolare să știi că această cheștiune este rezolvată. Toate le-am aflat prin telegraf, de la Paris și, prin același mesaj, am înțeles că trebuie să plecăm imediat să lucrăm pe frontieră pentru a o finisa până la 30 martie și astfel să permitem ca teritoriul cedat să fie înmănat în acea zi moldovenilor. Plecăm în câteva zile, deși termometrul este la 4 grade³⁸. Îți poți imagina cât se grăbesc pentru a termina aceasta.

Rușii se prefac că au impresia că au ieșit învingători în această dispută, dar va fi greu să convingă omenirea să fie de aceeași părere.

Deși atât de frig nu este multă zăpadă iar timpul este foarte senin, excelent pentru sanie. Derviș Pașa, care a plecat la Constantinopol, cred că nu se mai întoarce, deși este primul comisar turc. Noua frontieră pleacă de la Tobak și Bolgrad în Moldova, și dă, în schimb, Rusiei o bucată de pământ lângă Prut. (...)

Pentru călătorie vom pune tălpici la trăsura noastră dar luăm și roțile cu noi în caz de dezgheț.

p. 126 Austrieii rectifică // frontiera cu Moldova și iau în stăpânirea lor mari suprafețe din zisa țară. Unii oameni s-au dus la culcare moldoveni și s-au trezit austrieci – niciodată invers. Consulii cred că au protestat și vor fi obiecții în privința aceasta.

Chișinău, 12 ian<uarie> 1857. Credeam că anterioara mea scrisoare avea să fie cea din urmă înainte să plecăm pe frontieră, dar în ziua când am expediat-o, am primit în completă siguranță și deloc deteriorată, harta Sevastopolului. [...]

Poate nu știi că planul bătăliei de la Alma a fost găsit, accidental, ascuns într-un vechi sertar.

p. 127 Mă voi strădui să obțin, pe drumul de întoarcere, setul complet al fotografiilor Sevastopolului³⁹ și alte // câteva luate de un fotograf francez⁴⁰ pe care l-am întâlnit la bordul vaporului Lloyd-ului austriac. Am luat, de asemenea, câteva excelente stampe <cu imagini> ale războiului, foarte bine lucrate și cu admirabile portrete ale unora dintre principalii generali ruși; dintre acestea am, în total,

³⁸ Cca. – 18° C.

³⁹ Fotograful britanic James Robertson (1813–1881) care era stabilit la Constantinopol, a executat o suită de fotografii cu ruinele Sevastopolului, după ce acesta fusese cucerit de aliați.

⁴⁰ Este probabil, vorba de fotografii Léon-Eugène Méhédin (1828–1905) care imortalizase fortificațiile Sevastopolului înainte de a fi demantelate. El era colaboratorul pictorului Jean-Charles Langlois (1789–1870), venit să se documenteze în vederea realizării unei panorame cu „Luarea Sevastopolului”.

cincizeci și șase. Acum când am pus tălpi la trăsura noastră, a început foarte repede, dezghețul, iar pe străzi glodul este înalt până la osie.

Astăzi este Anul Nou rusesc iar lumea își face vizite. În ceea ce privește muzica, eu cred că nu merită să o avem, pentru că bănuiesc că rușii nu au mai mult de două melodii care pot fi, realmente, numite rusești. Bunicul lui James, Sir R. Gardner, a murit; am aflat aceasta săptămâna trecută. Plecăm de aici într-o săptămână. Curierul cu hârtiile semnate la Congresul de la Paris, încă nu a ajuns. Atașez un decalc al semnăturii comisarilor noștri; sunt așezate în ordinea alfabetică a țărilor reprezentate dar semnătura comisarului care posedă locul este cea dintâi. Populația teritoriului cedat este [în număr] de 154.000. Sunt interesat de statul major al armatei și aş vrea să știu dacă noi suntem potriviți pentru a intra.

Chișinău, 29 ian<uarie> 1857. Sperăm să plecăm, pentru trei săptămâni sau o lună de aici, // după care ne întoarcem aici să terminăm planurile etc. Am făcut p. 128 cunoștință cu multe persoane foarte drăguțe care sunt deosebit de amabile. Sunt moldoveni dar dețin proprietăți în Basarabia. Teritoriul va fi cedat în două părți. Zona sudică este formată din Ismail, Chilia, Reni și Bolgrad, precum și Delta Dunării. Partea nordică este formată de zona dintre Prut și <lacul> Jalpug. Colonelul francez a fost obligat să-și trimită servitorul înapoi în Franța, prin Odesa. Iarna pare să se fi terminat dar drumurile sunt la fel de proaste ca în Crimeea pe vremea cea mai rea, iar terenurile joase sunt inundate de la topirea zăpezii.

Până în prezent Dunărea nu a înghețat anul acesta, ceea ce este o întâmplare extraordinară. Ai observat cumva dacă dl. Russell a început să-și scrie aventurile ? Ne-am primit instrucțiunile despre schimbările de frontieră înaintea celorlalți, exceptându-i pe ruși, ceea ce arată că guvernul nostru este foarte prompt. Ceilalți nu le-au primit încă pe ale lor. Aici sunt mulți prinți și prințese, pentru că toți copiii de prinț au același titlu, așa că îți poți imagina cum se înmulțesc. Blazoanele lor sunt foarte neobișnuite. Includ unul pentru a-l cerceta. Este ca un trofeu de război. //

Bolgrad, 9 feb<ruarie> 1857. Nu am decât puțin timp să scriu și nici prea p. 129 multe de spus, în afara știrii că am terminat <trasarea> frontierei până aici și sper să o isprăvim pe toată în mai puțin de o săptămână. Am părăsit Chișinăul sâmbătă 31 ianuarie și am venit la Doljeler, un sat pe frontieră, mergând pe un drum ce trecea prin coloniile germane⁴¹, care sunt superioare oricăror altora din Basarabia. Ei nu plătesc nici un fel de biruri sau taxe în afară de o capitație de opt penny pe an. Toate aceste colonii au fost fondate în 1813, iar satele sunt numite după bătăliile câștigate în campania Leipzigului⁴². Vremea a fost ieri teribil de rece; termometrul trebuie să fi fost sub zero⁴³. Frigul era mult mai intens decât l-am simțit vreodată mai înainte. Îl însoțea o briză și singurul lucru pe care îl puteam face era să măsurăm unghiurile cu *teodolitul*. Sticlele de sherry, învelite în paie, erau înghețate. Ziua anterioară nu a fost plăcută, cu zăpadă și vânt. Din fericire, zăpada nu este foarte înaltă. Azi nu este prea rău pentru că vântul nu mai bate. Înainte de a primi tu aceste rânduri, partea sudică a Basarabiei și Delta Dunării vor

⁴¹ Autorul le numește *Prusiene*.

⁴² Este vorba de campania purtată, în 1813, de Napoleon I împotriva Rusiei și Prusiei care culminase cu „bătălia nașionilor” de la Leipzig, unde trupele franceze suferă o răsunătoare înfrângere.

⁴³ Cca. – 20° C.

p. 130 fi date Moldovei și, în două săptămâni, tot teritoriul va fi cedat. Noi ne întoarcem la Chișinău și, când toate // planurile sunt gata – în aproximativ șase săptămâni, presupun – munca noastră va fi terminată. Nu am auzit dacă Dunărea a înghețat sau nu, dar bănuiesc că este la fel ca lacul Jalpug, deși gheața nu este prea groasă.

Chișinău, 19 feb<ruarie> 1857. În sfârșit, am ajuns, efectiv, la întocmirea frontierei și suntem foarte bucuroși, pentru că satele erau locuri foarte neplăcute pentru a trăi în ele. Aici ne-am întors pe 15 <februarie> și ne-am început planurile, pe care sperăm să le terminăm cu totul la sfârșitul lui martie. Teritoriul va fi predat pe 8 martie și, peste puțin timp, o comisie de moldoveni va veni să îl preia.

Vremea este acum frumoasă, la fel ca în Crimeea.

Contele Stroganoff⁴⁴, guvernatorul general, este zilnic așteptat aici pentru a aranja poștele, etc. Noul teritoriu adaugă un sfert la venitul anual al Moldovei, ceea ce este grozav. Aici nu prea avem noutăți. Sunt foarte multe petreceri, etc, ca de obicei înaintea Postului Mare. [...]. Scrisorile mele fac, în general, zece zile plecând de aici la Iași. //

p. 131 Avem acum aici pe generalul care comandă toate poștele Rusiei și care se străduiește să pună lucrurile în ordine în această regiune. Numai un ofițer general este eligibil pentru acest post.

Chișinău, 5 martie 1857. Acum suntem destul de plictisiți pentru că a început Postul Mare; dar, în timpul zilei suntem încă foarte ocupați și sperăm să mai dureze șase săptămâni până terminăm. Contele Stroganoff, guvernatorul general al Miciei Rusii este aici în legătură cu cedarea teritoriului. Ar fi fost predat cu ceva timp mai înainte, dacă moldovenii ar fi fost gata, dar ei sunt îngrozitori în orice afacere.

Chiar acum am aflat de la Iași că a murit caimacamul Balș⁴⁵. A murit de boală de plămâni. Vor urma formidabile intrigi în privința succesorului său, căci de acesta va atârna greu chestiunea unirii.

Vremea este frumoasă și lumină totală până la șase și jumătate [seara]. Majoritatea lumii de aici postește. Duminică este la catedrală o mare ceremonie, în cursul căreia sunt blestemate toate naționalitățile care nu aparțin Bisericii Ortodoxe (grecești). Rușii sunt oarecum rușinați de această ceremonie și va avea loc devreme, pentru a-i împiedica pe străini să asiste. //

p. 132 *Chișinău, 30 martie 1857.*

[Lordul Clarendon îl eliberează din funcție pe colonelul Stanton și pe subordonații acestuia și sunt trecuți sub ordinele colonelului Lintorn Simmons, urmând a pleca spre Constantinopol și apoi spre Armenia.] //

p. 133 Suntem foarte plictisiți aici iar vremea este, din nou, foarte rece. Totuși, am fost atât de ocupați încât de abia am putut ieși zece zile din casă. Sper că Lordul Palmerston⁴⁶ va rămâne în funcție. Habar nu ai cât interes au străinii în dezbaterile noastre. O să mai scriu încă odată din acest loc și apoi din Galați și Constantinopol.

⁴⁴ Serghei Grigorievici Stroganov (1794–1882), guvernator general al Miciei Rusii apoi al Moscovei (1859–1860). A fost fondatorul Institutului de Arte și Meserii din Moscova (1825).

⁴⁵ Teodor (Toderiță) Balș (1790–1857), mare boier, adversar al Unirii principatelor, numit caimacam al Moldovei pe 2/14 iulie 1856.

⁴⁶ Henry Temple, viconte Palmerston (1784–1865), om politic britanic, ministru de externe (1830–1841, 1846–1851), prim-ministru (1855–1858, 1859–1865).

Chișinău, 10 aprilie 1857. Vei fi primit ultima mea scrisoare, în care îți spuneam că mi s-a ordonat să mă alătur colonelului Simmons pentru granița Asiei. Părăsim acest loc în două zile și-ți voi scrie de la Galați, unde luăm vaporul austriac pentru Constantinopol. Ne-am terminat munca, totul a fost semnat iar numărul total al planurilor ce le-am făcut este mai mare de 100. În ceea ce mă privește, mi-au ajuns pentru întreaga viață. [...].

Fiecare se pregătește aici să plece. Comisarii ruși sunt foarte supărați de plecarea noastră atât de repede, pentru că și ei vor fi forțați să plece la St. Petersburg pe un timp când drumurile sunt în cea mai groaznică // stare. Stanton se duce direct acasă, cu planurile etc., și va ajunge curând după <ce sosește> această scrisoare. Lumea aici este foarte preocupată de Lordul Palmerston; ei speră că nu va reuși în apelul către țară. Eu sper că va reuși⁴⁷. p. 134

Galați, 16 aprilie 1857. Doar câteva rânduri pentru a te anunța că am ajuns teafăr aici și că plec la Constantinopol într-o zi sau cam așa ceva. Stanton și cu mine am mers prin Iași și am coborât aici pe malurile Siretului⁴⁸, care sunt frumos împădurite. Am văzut Carpații mai tot timpul drumului și am avut o vreme splendidă, deși este mult prea devreme ca pomii să fie verzi. Un lup ne-a tăiat calea în plină zi la nici zece yarzi de cai; lupii sunt foarte îndrăzneți în acest ținut, dar arar ajung atât de departe ca acesta. Proaspăt cedatul teritoriu este în mare dezordine. Locuitorii refuză să se supună moldovenilor și nimeni nu are autoritate. Sunt numai unsprezece luni de când am ajuns aici pentru Comisia Basarabeană iar acum suntem // trimiși într-alta. O să trimit de la Constantinopol o cutie cu lucruri. Spune-mi orice ți-ai dori, pentru că este preferabil să ți le trimit decât să aleg eu lucruri nefolositoare. p. 135

Galați, 15 aprilie 1857

[Scrisoare destinată altei persoane, care are aproximativ aceeași descriere a drumului de la Chișinău, prin Iași, la Galați]

Comisia pentru principate⁴⁹ își începe lucrările și va fi foarte dificil, pentru că moldovenii sunt poporul cel mai nestatornic și mai uimitor de pe pământ. Ei îi maimuțăresc în totul pe francezi, sunt foarte ceremonioși și gătiți, etc. Stokes este aici, dar nimeni nu știe ce este Comisia Dunării. p. 136

Cred că problema principatelor s-ar putea să aibă anumite consecințe violente în Europa. Funcționarii trimiși de guvernul moldovenesc să preia teritoriul cedat au primit mită și au făcut trafic în modul cel mai rușinos. Consecința este că noul teritoriu este în stare de anarhie și, probabil, prin intrigi rusești, populația s-a lepădat de orice autoritate.

⁴⁷ „Acesta se referă la cunoscutul apel al Lordului Palmerston către țară, în chestiunea Chinei. Trebuie adăugat că țara a răspuns entuziast și l-a susținut pe ministru împotriva Camerei Comunelor” (n. edit.).

⁴⁸ Sereth.

⁴⁹ Este vorba despre comisarii marilor puteri europene ce trebuiau să supravegheze buna desfășurare a alegerilor pentru divanurile ad-hoc.

Adevărata identitate a persoanei care se ascunde în spatele inițialelor G.W.M. nu ne este cunoscută, dar se pot face numeroase speculații, pornind inclusiv de la numele unui cunoscut jurnalist și călător, George W.M. Reynolds. Totuși, nu ne vom aventura în a da un nume concret persoanei care a scris textul relatării de mai jos, preferând, în schimb, a-i contura principalele trăsături. Revista „Fraser's Magazine for Town and Country”, la care a ales să-și publice rândurile, era recent constituită (1830) și primea materiale originale, menite a răspunde cerințelor cititorilor săi. *O privire fugară asupra Principatelor* este un asemenea text, în care cursivitatea vorbelor, modul de așezare al frazelor și modul de abordare al subiectelor denotă un om cultivat, cu o cultură politică și un bun observator al evenimentelor din jurul său. El a făcut dus-întors drumul de la Giurgiu la București, după care a pornit spre Belgrad. În punctele terminus ale călătoriei lui în principate a stat mai mult de două-trei zile, intrând în contact cu societatea românească și întâlnindu-se cu personaje importante ale momentului (consulul Robert Gilmour Colquoun, Johann Cronberg-Coronini). Judecățile personale despre starea principatelor, viitorul politic al acestora și amestecul puterilor străine se împletesc într-un mod echilibrat și plăcut cu ineditul informațiilor sociale legate de întâmplările din societatea bucureșteană. Călătorul întrevede și atacă modul de implementare al justiției, corupția și depravarea boierimii muntene, care se deda la răutăți cotidiene din simpla plăcere a distracției. Astfel, textul se transformă într-o sursă demnă de urmărit, într-o discuție asupra vieții în principate la jumătatea veacului al XIX-lea.

O privire fugară asupra Principatelor¹

p. 129

[...] Da, Țara Românească este tot atât de impregnată de germanism precum Hanovra. Nu mult după ce am ajuns la Giurgiu², întreaga atmosferă din jurul nostru s-a schimbat. Da! Suntem din nou într-un tărâm în care se folosesc scaune și mese, cești și farfurioare, bonete și volane, iar privirile nu se retrag de îndată ce au fost aruncate. Doamnele din Țara Românească sunt foarte frumoase și nu obiectează cu nimic când se spune aceasta. Orașul are un pavaj – de fapt un caldarâm neted și felinare – și nu există o opulență a luxului, ci doar un hotel care arată creștinește, cu un proprietar german, chelneri unguri și, bineînțeles, refugiați, iar călătorul încântat, care pe când era în Turcia se bucura de nu mai puțin demna apelare de „Johnny” – denumirea generică dată englezului în est după război³ –, se ridică în toată splendoarea civilizației germane și devine un domn cu adevărat și cu totul respectabil sau un iubit cavaler. Cina este gata la masa hotelului. Gata cu mâncatul

¹ Traducerea s-a efectuat după textul original *A peep into the Principalities*, publicat în „Fraser's Magazine for Town and Country”, august 1856, p. 129–139.

² *Giurgevo*.

³ Este vorba de războiul Crimeii (1853–1856).

cu degetele, șezând pe vine ca o maimuță, acum avem parte de o masă decentă, cu față de masă și chelner – adevărat, niciunul dintre acestea curat – și mai multe feluri de mâncare, în care predomină eternul șnițel⁴ și care constau, sunt obligat să recunosc, din cele mai grase rezultate ale bucătăriei germane.

Este de prisos să-i anunț pe domnii din Anglia – care, desigur, nu stau acasă lenevind – dar, de la război încoace, sunt puține senzații mai plăcute decât aceea de a merge la culcare. [...] Proprietarul are o frizură uluitoare, o privire indiferentă pe chip și un inel uriaș cu pecete pe deget. Comportamentul său față de oaspeți era p. 130 acela // al unui părinte îngrijorat și tolerant. “Bunii domni vor călători azi tocmai până la București?” întreabă el, cu o neliniște aparentă. Chiar acum pașapoartele lor sunt la domnul consul. Nu ar fi mai plăcut să rămâneți în această noapte <aici>, pentru a relua drumul mâine în zori?”. Dar respectabilii domni au o treabă importantă în București și, după o întârziere obositoare legată de pașapoartele lor, marele blestem al drumeților prin Europa Centrală, hotărâsc să plece îndată, pentru a ajunge la destinația lor în modul cel mai rapid și puțin confortabil posibil, folosind ceea ce este cunoscut sub numele de poștalion⁵.

Dacă a existat o țară prosperă, rodnică și bogată, fără îndoială că aceea este Țara Românească. Acele părți din Norfolk⁶, care ating regiunile mlăștinoase, îi oferă probabil englezului o idee mai clară asupra câmpiilor întinse pe care le întâmpină călătorul mergând de la Giurgiu spre București. În principal, solul este format dintr-o minunată argilă neagră și, deși este cultivat în mod scandalos, pare a produce din belșug tot ceea ce este necesar vieții – pajiști abundente, care se întind mile și mile⁷ de-a rândul, până când se pierd în pâcla verii; câmpuri de porumb, ce se unduiesc leneșe în adierea vântului, iar cirezile de vite rumegă satisfăcute în bătaia soarelui. Este foarte puțină umbră acolo, întrucât nu există niciun copac singuratic, iar pădurile sunt doar câteva și îndepărtate unele de altele. Totul îndeamnă la lene, odihnă și <arată> un fel de belșug sfidător. Chiar și țărâtimea, deși grosolan îmbrăcată în pânză aspră maro, cu nelipsita căciulă din piele de oaie, este o categorie sănătoasă și arătoasă. Atât bărbații cât și femeile sunt <oameni> înalți, senini și bine proporționați, cu un ten măsliniu, păr negru fluturând, ochi și dinți frumoși. Vechea Romă își aducea luptătorii din principate. [...]

Cu un asemenea pământ și o asemenea țărâtime, de ce nu este Țara Românească cea mai bogată țară din Europa? Trebuie să recunoaștem, jugul turcesc este foarte ușor de dus. Cu greu credem că ar dori să schimbe această situație. Suzeranitatea Porții nu i-a deranjat niciodată pe supușii săi, căci turcul este un stăpân destul de blând. Cu pământul, clima, oamenii și recolta, cu o țară pregătită mai mult decât oricare pentru construirea de căi ferate și cu Dunărea la îndemână, asemenea unui drum spre mare, ce nu ar fi putut deveni Țara Românească sau sora ei, Moldova? Tot ce au nevoie principatele este un guvern,

⁴ Schnissel.

⁵ Poste-wagen.

⁶ Ținut în zona de est a Angliei, ce are drept reședință orașul Norwich.

⁷ Unitate de măsură pentru lungimi folosită în trecut, care a variat în timp de la o țară la alta și care azi măsoară 1609, 3 m., fiind folosită în Anglia și Statele Unite ale Americii.

dar atâta timp cât domnul⁸ sau conducătorul statului este ales la fiecare șapte ani⁹, atâta timp cât mâinile care țin frâiele țării sunt complet lipsite de autoritate, datorită mașinațiunilor constante ale acelor care țin într-o stare de înșădă, această stare de lucruri va continua.

Este inutil să stăruim asupra marii importanțe politice a principatelor. Subiectul este deja răsuflat. Dacă ele ar fi cele mai sărace regiuni care au înfometat o hoardă întreagă de barbari migratori, propria lor situație ar fi o sursă constantă de neliniște pentru cei care mențin “balanța puterii” în Europa. Dar cu înzeștrările pe care le au, ele au devenit demne de interes pentru aceia care mănuiesc destinele națiunilor. Când Moldova și Țara Românească vor deveni un singur stat, independent și în alte aspecte, cu excepția numelui, și când acest stat va fi pus sub autoritatea unui conducător numit *pe viață* – o fază de tranziție care, în cele din urmă, va duce, cel mai probabil, la instaurarea monarhiei – Europa se va aștepta să vadă mult-râvnitele principate, osul disputat al tuturor, crescând într-o națiune mare și înfloritoare. Între timp, legea existentă aproape că este inutilă. Marii boieri sau domnii de la țară fac exact ceea ce-și doresc, iar nefericiții țărani sunt cei care suferă. În Moldova, vechiul și bunul plan ca justiția // “să fie luată în mâini de cei care preiau puterea și să o păstreze cei care pot” pare a fi forma adevăratului cod al ținutului administrativ. Tâlhariile sunt comise zilnic fără a fi pedepsite, iar dacă vreodată este dat un exemplu, cu un procent de douăzeci la unu că cel pedepsit nu este vinovatul. Deși, după cum prințul Ghica¹⁰ observa, într-un mod curios, într-o zi că atunci când un om era trimis la moarte “dacă ar mai fi trăit încă douăsprezece luni cu siguranță că ar fi ajuns să-și merite pedeapsa”.

Pentru a oferi un exemplu al dreptății moldave aducem în discuție un caz despre care am aflat și care a avut loc la Iași¹¹, reședința principatului. <Este vorba despre> un englez, care locuia de câțiva ani în principate și care, pe lângă ocupația sa de crescător de cai, se străduia să introducă cele mai moderne tehnici în agricultură. De asemenea, era un om a cărui ocupație l-a pus în legătură cu cele mai cunoscute familii boierești ale țării și căruia i se datorau mari sume de bani, datorită cailor, mașinilor de treierat, plugurilor de pământ etc. de către unul dintre principalii boieri ai Moldovei. Bani nu urmau a fi înapoiți, întrucât nu era avantajos pentru boier să plătească. Englezul își pierduse o mare parte din capital și era neplăcut pentru el să aștepte. Poate că vocifera prea mult pentru drepturile sale, poate că a uitat că nu era în Temple-Bar¹², ci în est, și își permitea o libertate de exprimare pe care o putea deține doar în Marea Britanie. Într-o seară a fost arestat

⁸ *Hospodar*.

⁹ Se face trimitere la una din prevederile tratatului de la Balta Liman (1 mai 1849), referitoare la cele două principate, prin care domnul era ales pe o perioadă de șapte ani de către Imperiul Otoman. Cei doi domni aleși au fost Barbu Dimitrie Știrbei, pentru Țara Românească și Grigore Alexandru Ghica, pentru Moldova.

¹⁰ *Ghika*.

¹¹ *Jassy*.

¹² Barieră în Londra, care despărțea cartierul comercial de cel politic și care era un simbol al justiției populare. După ce a devenit o ruină la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost recuperată și restaurată în perioada contemporană.

în propria casă, luat de lângă soția și familia sa și închis într-un spațiu izolat, într-un sanatoriu. Degeaba a protestat, a amenințat și a jurat că se va răzbuna. A rămas acolo pentru cinci săptămâni, la sfârșitul cărora a fost eliberat într-un mod la fel de lipsit de politețe ca și atunci când a fost închis, cu observația că a fost norocos că a scăpat așa de ieftin. Nu a existat nicio cale de redresare. Și nici până în ziua de azi nu a obținut nicio compensație pentru ofensa adusă sau vreo para din datoria care a stat la baza acestei grave jigniri. Într-adevăr, un asemenea act de nedreptate față de un supus britanic nu ar fi putut fi comis în Țara Românească. Avem un consul în București, care se remarcă prin fermitatea și energia caracterului, ca și prin politețea pe care această poziție deosebită o cere. Dar Iași este departe de București și deși, dacă dreptatea ar fi făcută celui care suferă, atunci s-ar datora străduințelor domnului la care facem referire, totuși credem că învinsul este cu totul nevoit să se resemneze cu o tranzacție care i-a adus ruina lui și familiei sale. De ce jugul austriac, cu tot cu împovăărătoarele manevre ale poliției și spionilor, ar fi de preferat unei asemenea situații nu știm, deși ne punem întrebări de ce chiar munteni și moldovenii ar consimți la această propunere.

Fără îndoială că ar fi un lucru minunat a adăuga principatele la teritoriile deținute de împăratul german, incluzându-le în imperiul său restrictiv. Fără îndoială că poliția austriacă nu ar trebui să piardă din vedere niciodată o atât de valoroasă achiziție și perseverența cu care vecinul imperial și-a urmărit scopul, în ce privește Turcia, nu ar fi adecvată unui succesor al Cezarilor, referindu-ne la Dacia din Antichitate. Anul trecut acesta era un subiect obișnuit de conversație printre străini, care tratau cu toată seriozitatea dezmembrarea Europei, fără a ține seama de ceea ce este al meu sau al tău¹³, făcând următoarea împărțire: de ce Franța nu ar avea Turcia europeană? Iar Anglia, Siria și întreaga parte asiatică a Turciei? Austria <ar avea> Principatele? Iar Rusia cu ce rămâne? Oh, Rusiei i se va da înapoi Crimeea, *când aceasta va fi cucerită*. Iar atunci Constantinopolul se va transforma într-un oraș hanseatic sub protecția Marilor Puteri. Dragul meu, nimic nu părea mai ușor pentru francezi în ce privește această tranzacție: “vei stârni o revoltă împotriva sultanului, vei mărșălui cu o coloană de infanterie și două rânduri a câte nouă jandarmi, pentru a o înăbuși și a-l pune la adăpost pe sultan, sub protecția noastră, într-unul din palatele sale de pe malul Bosforului. Ne luăm asupra noastră frâiele puterii, îi împușcăm pe toți rebelii pe care i-am stârnit să se revolte și care, astfel, nu vor avea nimic de povestit”. Și iată, gata afacerea¹⁴. Vrea să aibă doar ocazia și omul potrivit. Așa // pierd cei ce nu sunt de față și nu înțeleg lucrurile spuse. p. 132

Dar să ne reîntoarcem la principate. Tot așa cum populația se aseamănă germanilor în obiceiuri, vestimentație și gusturi, fără îndoială că sunt la fel de germani și în simpatiile lor, dar mai ales în spiritul anti-austriac. Degeaba erau vreo treizeci de mii de uniforme albe în armata imperială încartiruită în interiorul și în împrejurul Bucureștiului. Degeaba erau vreo încă cincizeci de mii împrăstiați în restul Țării Românești și în Moldova și în zadar era impusă această armată sub

¹³ *Meum and Tuum*, în text.

¹⁴ *Et voila l'affaire finie*.

comanda contelui Coronini¹⁵, generalul cu inima cea mai bună, generoasă și plină de curtenie. Indiferent ce ar face, Austria era la fel de urâtă de popoarele latine ale vechii Dacii, precum a fost chinuită, înflăcărată și mult umilită Ungarie.

Unui om a cărui viață a fost petrecută mai ales în șa și care tocmai a sosit dintr-o călătorie făcută călare zile de-a rândul, nu-i vom recomanda sub nicio formă această modalitate de parcurgere a drumului căci cunoscătorii știu că cel mai bun mijloc <de transport> este poștalionul. Acest mijloc de transport este realizat în întregime din lemn și nu are niciun arc. Fiind aproape de aceeași dimensiune și aspect ca al leagănului unui copil, fără nicio bancă sau alt postament, un adult poate presupune că seamănă cu cușca lui Baiazid¹⁶, în care prizonierul nu putea sta nici întins, nici așezat și nici în picioare. Pentru că doar un singur pasager putea sta lângă vizitiu, care se cocoța pe o mică băncuță din față și, în general, este tras de nu mai puțin de patru sau cinci cai, se presupune că biciul nu este necesar, iar pasul este liniștit. De fapt, mergi încontinuu la galop și pe măsură ce opririle sunt din ce în ce mai rare, la mai mult de șapte sau opt mile în lungime, iar caii sunt animale grațioase, bine hrănite, atunci distanța dintre Giurgiu și București – în jur de cincizeci de mile – este ușor de parcurs în cinci ore. Fiecare călător are un poștalion și cinci cai pentru sine și poate că încă unul, gol, pentru bagaje. Vizitii, îmbrăcați în pânza lor aspră și de proastă calitate, <pe cap> cu căciuli din piele de oaie, țipă, agitându-și biciurile și scuturându-și hăturile, pornind de îndată ce echipajul lor pune picioarele pe pământ, părând a pune atâta suflet în această cursă ca și cum ar avea de câștigat un pariu cu fiecare Jehu¹⁷ ce-i apărea ca rival pe câmpii. Degeaba se fac jurăminte, rugăciuni, rugăminți stăruitoare, gesticulații din partea călătorului transportat. Nici măcar un pistol îndreptat spre capul plin de păr nu l-ar determina <pe surugiu> să se oprească pentru o clipă. Nimic nu-l oprește decât o distrugere completă <a vehiculului> și asta, datorită mecanismului din lemn și sistemului de scripeți, este o întâmplare obișnuită. Dar atunci, cu foarte mult material la îndemână, asemenea pagube sunt ușor remediate și, curând, până să răsuflă sau să-ți scuturi oasele, el o ia din nou din loc, mai repede și mai agitat ca înainte.

Un mijloc de transport care călătorește în acest mod de la Giurgiu la București fără a fi distrus, este, într-adevăr, un obiect de valoare. Cadrul, care poate susține deplasarea fără probleme și pe care îl arătăm cu curaj, nu există. Pe lângă alte neplăceri, poziția victimei – aflată aproape la același nivel cu genunchii cailor, neprotejată de vreun bord împotriva apei sau prin alte mijloace moderne – atrăgând după sine o expunere nefericită a înfățișării sale la noroiul și mizeria pe care cinci animale galopând îl pot arunca, el ajunge în cele din urmă, pentru a-și face intrarea

¹⁵ Johann Baptist Coronini-Cronberg (1794–1880), comandant militar austriac de origine italiană, care în timpul revoluției pașoptiste a deținut rangul de general-maior imperial. În 1850 a devenit guvernator civil și militar al Banatului, iar în perioada 1854–1856 a condus trupele austriece de ocupație din Țara Românească. Vezi date bio-bibliografice și însemnări despre perioada petrecută în principate, în volumul de față.

¹⁶ Baiazid I (1354–1403), sultan otoman. Textul face trimitere la perioada pe care acesta a petrecut-o în captivitate, după înfrângerea suferită în fața hanului mongol, Timur Lenk, la Ankara (20 iulie 1402). Unele surse îl prezintă pe Baiazid în postura de trofeu, ținut de către învingători într-o cușcă.

¹⁷ Jehu, rege al Israelului (cca 841–814).

în capitala Țării Românești, mânjit din cap până-n picioare cu cel mai rodnic pământ al țării. Tot ceea ce deține este fărâmițat în bucățele mici, trabucurile sale făcute numai mucuri, el însuși tremurând ca pelteaua și dinții săi dislocați din gingii.

Bucureștiul șagălnic, iată o poreclă pusă, nu și fără motiv, acestui oraș pitoresc, care, într-adevăr, este un loc plăcut, un amestec de copaci, case, străzi ample și clădiri cu arhitectură veche, frontonuri, colțuri și hornuri, are un efect încântător asupra ochiului, în timp ce călătorul din Turcia ajunge să simtă că este încă o dată în mijlocul civilizației. Locuitorii imită obiceiurile și se îmbracă, după puțină, urmând modelul vecinilor noștri din Paris, deși limba franceză este // rar p. 133 auzită în București. Când nu știu limba germană (și sunt mulți cei care nu știu nicio altă limbă decât pe a lor) se reîntorc la limba lor, româna, care păstrează mult din baza sa, latina, și îi reamintește unui englez de zilele sale de școală și de primele tristeți. Boierii nu sunt, sub nicio formă, o clasă socială bine educată. Probabil că nu există vreo țară – poate, cu excepția Poloniei – în care clasele sociale înalte sunt atât de lipsite de învățătură sau demoralizate ca în Țara Românească. Situația boierimii în fiecare dintre acestea este aproape aceeași, cu excepția faptului că prima, de la dezmembrarea sa a gustat mai mult din adevărata libertate și din avantajele unei guvernări decât oricând înainte. Vremurile fericite încă se lasă așteptate pentru Țara Românească. Din toate simpatiile care au fost pierdute, cele pe care John Bull¹⁸ le consideră a fi de neînlocuit sunt cele arătate „nefericiților de polonezi”. [...]

Totuși, ne-am îndepărtat prea mult de principala stradă a Bucureștiului, în care acum ar trebui să fim îmbrăcați și curățați, ultimul, un proces nu foarte ușor de dus la bun sfârșit. Suntem mândri să spunem că o uniformă britanică este respectată peste tot. Și oricât de puternice ar fi fost prejudecățile Angliei față de Austria în timpul războiului, trebuie să recunoaștem, din proprie experiență, că nu am putut depista nici cea mai mică urmă de amabilitate din partea austriecilor față de noi. Dimpotrivă, ori de câte ori se acorda o favoare sau se manifesta <vreo> generozitate, oricât de mărunță, exista mereu asigurarea că aceasta era îndreptată către un ofițer francez, pe care fiecare oficial austriac părea a-l respecta și recunoaște. Toți ofițerii din armata austriacă sunt aproape întotdeauna niște gentlemen, cei mai importanți aristocrați considerând că este un privilegiu a-și sluji monarhul. Și deși, astăzi, se pare că este o *vexata quaestio* că o armată ar trebui sau nu ar trebui să includă printre ofițerii trimiși pe câmpul de luptă domni <din aristocrație> eu mărturisesc faptul că sunt favorabil acestei măsuri, cel puțin pentru cantonamente. Nu pot vorbi nici de bine nici de rău despre politetea și bunătatea arătată nouă, iar datoria noastră ne-a adus în contact cu angajați de tot soiul din cadrul guvernului. Mai înainte am stat douăsprezece ore în București, l-am așteptat pe contele Coronini, generalul ce comanda întreaga armată de ocupație din principate, și am primit cele mai calde încurajări și cel mai puternic sprijin din partea sa. În tot acest timp, nu numai că și-a exprimat cele mai amabile sentimente față de armata engleză, dar și simpatia față de greutățile și privațiunile îndurate de-a

¹⁸ Denumire metaforică dată Angliei încă din secolul al XVIII-lea în caricaturi și periodicele ilustrate.

p. 134 lungul // asediului, pe care le cunoștea îndeaproape, la fel ca și admirația neascunsă față de poporul englez și speranța că propriul său neam și al nostru vor ajunge aliați în marea luptă pentru libertatea Europei, care se decidea în Crimeea. Caracterul și comportamentul ofițerului au fost de curând atât de dezbătute, în mod deschis, în afacerea colonelului Türr, încât este corect ca versiunea fiecărei părți să poată să se facă auzită. Deși există riscul repetării aceleiași povești, totuși am fi bucuroși a recapitula câteva din circumstanțele care au dus la arestarea colonelului Türr, circumstanțe care, datorită lungii noastre șederi în Austria și Ungaria din toamna anului 1855, au putut fi verificate. Fără să adoptăm poziția extremă a vreuneia dintre părți, adică cea prin care Türr era ridicat la rangul de martir, în timp ce cealaltă îl dădea drept renegat, vom admite că, asemenea multora dintre conaționalii săi, acest ungur era un bărbat pe cinste și un soldat înflăcărat. Naționalitatea a creat, poate mai mult decât orice, un sentiment de simpatie în favoarea sa. Și englezii, care nu sunt înclinați a examina comportamentul favoriților lor – la toate evenimentele până să-i dea jos de pe piedestalurile lor – i-au dat lui Türr o încredere nemerită pentru dezertarea sa din armata austriacă, transformând-o într-o acțiune plină de abnegație a unui om care nu va fi determinat să slujească împotriva voinței sale. „Aveam aici un bărbat minunat – spuneau ei – care prefera o moarte de un anumit tip, decât să se alăture rândurilor agresorilor poporului său; care renunță mai degrabă la poziție, reputație și viață decât să-și tragă sabia împotriva Ungariei; și care, la prima ocazie oferită, revine la profesia sa, în serviciul Angliei, ca apărător al libertății și apoi angajat într-un conflict înverșunat și disperat cu cel mai mare dușman al libertății în general, și cu ungurii în particular. Aproape sub culorile engleze, la toate evenimentele angajat ca ofițer britanic, acest om este arestat ca din senin de acoliții austrieci, dușmanul nostru tainic sau, în cel mai bun caz, prietenul nostru lipsit de credință; uniformă sa britanică îi este scoasă și se face paradă cu ea într-o țară, ba mai mult, în chiar teritoriul unui aliat, înainte să fie închis pe viață sau să aibă parte de o moarte violentă și rușinoasă. Aceste argumente le-am auzit spuse de o sută de ori și foarte *ad captandum*, aceste cuvinte sunt încă despuiate de conținutul lor, când sunt mereu folosite, dar totuși sunt atât de minunate în ele însele, dar pot cădea la pământ, datorită lipsei unui singur ingredient, și anume, adevărul. Acum haideți să revizuim adevăratele evenimente ale cazului, și să vedem dacă noi nu am acceptat mai degrabă o declarație venită dintr-o singură tabără, care corespundea cu părerile noastre preconcepute și cu tendința de autoamăgire. Colonelul Türr (asta dacă într-adevăr era colonel), ungur prin naștere, a slujit, ca mulți dintre conaționalii săi, în armata austriacă. Acea armată pe care o credea potrivită pentru a o părăsi pe când era activ în serviciul militar și în prezența unui dușman, nu în propria țară, nu față în față cu frații și rudele, ci luptând pentru libertate într-una din campaniile italiene. Un asemenea act, prin regulamentul serviciului militar austriac, determină pedeapsa cu moartea asupra vinovatului. Numele său, împreună cu cel al regimentului, este postat pe ușa fiecărei cazărmi și este considerat în afara legii, chiar dacă nu va fi niciodată reprimat și executat. Cu acest blestem asupra sa, Türr a intrat în serviciul Angliei, fără îndoială că având cele mai bune intenții și am spus deja că, din puținul pe care-l știm despre el ca persoană, credem că este un om

amabil și curajos. Ca parte a activității sale, a fost trimis în Țara Românească și angajat într-un departament legat de transportul pe uscat. În București a devenit la fel de cunoscut precum însuși domnul, dar, din nefericire, Bucureștiul era pe atunci ocupat de o armată austriacă și, nu mai puțin lipsit de ghinion, a fost faptul că chiar regimentul căruia îi aparținuse în trecut Türr făcea parte din acea divizie, care se afla sub comanda contelui Coronini. Austriecilor nu le-a lipsit niciodată camaraderia care definește un militar și, atât ofițerii cât și // soldații de rând par să p. 135 fi fost foarte deranjați de insulta ce li s-a adus prin prezența unui dezertor din propriul lor regiment, al cărui nume era postat la intrarea în cazarmă, dar care mergea liniștit și avea o poziție cu responsabilitate, fiind protejat de o uniformă străină, chiar sub ochii lor.

Este ușor de înțeles pentru orice militar un asemenea sentiment. Nu va fi nimeni surprins să afle despre muștrările frecvente, ascunse sub cuvintele dure, dar pline de respect, adresate contelui Coronini asupra acestui subiect. *Generalul* a fost nevoit să țină seama de ele. *Domnul* era nerăbdător să evite o problemă care nu putea aduce cu sine nimic bun, și care ar putea să determine apariția unor efecte neplăcute. I-a trimis lui Türr nu mai puțin de trei mesaje, rugându-l stăruitor să părăsească orașul și să-și ducă îndatoririle la bun-sfârșit în altă parte. Totuși, ungurul a considerat că este mai bine să se pună capăt acestei chestiuni și nu a luat deloc în seamă avertismentul generalului. Orgoliul militar nu mai putea suporta și Türr a fost arestat de un membru al gărzii soldaților austrieci. „Hainele i-au fost smulse” – spun partizanii săi – „și i-a fost aruncat un palton grosolan”. Noi putem spune că haina albastră i-a fost luată din ordinul expres al contelui Coronini, astfel încât uniforma britanică să nu fie batjocorită, iar prizonierul să fie îmbrăcat în cea a regimentului căruia îi aparținea și din care dezertase.

Bineînțeles, s-a apelat imediat la consulul englez. Dl. Colquhoun¹⁹, care, cu tactul și energia pentru care este atât de cunoscut în București, a protestat calm, dar ferm. „Îl arestez ca dezertor austriac”, a spus contele Coronini. „Pe responsabilitatea voastră, domnul general”, a răspuns dl. Colquhoun. Dar acești doi bărbați, domni în adevăratul sens al cuvântului, nu au avut nici măcar pentru o clipă vreun diferent personal asupra subiectului. Contele Coronini s-a îndreptat personal și imediat către Viena pentru a raporta întreaga întâmplare și pentru a prelua ordinea împăratului²⁰ asupra supușilor săi. Raportul spune că a afirmat în mod deschis că: „ar trebui să-și frângă sabia dacă stăpânul său imperial nu-i confirmă acțiunile”. Cunoscându-l pe om, ar trebui să spunem că era puțin probabil ca el să facă o amenințare pe jumătate, într-un mod atât de exaltat și de nelalocul lui. Înainte, în fiecare cafea, în fiecare salon din Austria răsună numele contelui Coronini și al colonelului Türr. Oamenii preluau subiectul și îl discutau, luând partea, fiind fie pentru, fie împotriva Marii Britanii. Oamenii vorbeau despre el mai mult ținând cont de sentimente decât de drepturi. „Ce ați fi făcut dacă ați fi fost într-o situație asemănătoare?” era întrebarea constantă care ni se punea de către ofițerii austrieci.

¹⁹ Robert Gilmour Colquhoun (1805–1870), consul englez în principate (1834–1854), ale cărui însemnări despre spațiul românesc se regăsesc în vol. V al prezentei serii, p. 178–212.

²⁰ Franz Joseph I (1830–1916), împărat al Austriei, rege al Boemiei și Ungariei (1848–1916).

„Am fi dorit să așteptăm decizia oricăruia dintre cei trei ofițeri, dar nu ne-ar fi plăcut să ni se ordone prin *Times*²¹”. Acestea le-am auzit de nenumărate ori la rând. Între timp, Türr a fost închis. Mulți oameni credeau că va fi executat. El însuși credea acest lucru și era pregătit. Cele două guverne au ajuns la o înțelegere tacită asupra subiectului. Și dacă nu ne înșelăm, după câteva săptămâni de încarcerare în fortăreața din Komárom²², ungurul a fost eliberat. De atunci, l-am văzut de mai multe ori la Constantinopol, fiind un bărbat chipeș și bine clădit.

Nu avem intenția în a ne amesteca într-o problemă care ține de dreptul internațional. Acum se discută încă, dacă ocuparea de către austrieci a principatelor le-a dat dreptul de a închide dezertorii pe un teren neutru. Lucrul asupra căruia insistăm este atitudinea plină de generozitate și amabilitate în toate privințele a contelui Coronini, care a fost în mod nedrept calomniat și insultat pentru implicarea sa în înțelegere. Dacă ar fi făcut mai puțin decât a făcut, ar fi eșuat în îndeplinirea datoriei sale de soldat. Așa cum a procedat a netezit drumul pentru a păstra totul într-un cadru clar, departe de orice dispută dezagreabilă. După cum se întâmplă de obicei, pasărea a intrat fără să clipească în capcana vânătorului de păsări. *Quem Deus vult perdere, prius dementat*.

p. 136 Pare ciudat să vezi un pașă turc într-o lojă la Operă. Există în București un teatru mic, încântător, bine sprijinit de către // locuitori și, intrând în el pentru prima oară, trebuie să mărturisesc faptul că am fost surprinși să fim invitați într-un mod amabil de către pașă pentru a ne alătura lui în lojă. Aceasta era foarte bine înzestrată, cu o anticameră în care Excelența sa se putea retrage și fuma din narghilea când se plictisea de reprezentație – fapt ce avea să se întâmple curând – având numeroase perne și lucruri care să-i asigure confortul pe tot parcursul piesei. A fost politicos, cum este de fiecare dată un turc, deși cam neclar în complimente și opinii. Cel puțin așa ni s-a părut, deslușind aforismele Excelenței sale prin intermediul unui interpret. Totuși, dacă ne gândim la dificultățile în care lucrează de obicei acest funcționar, traducând dintr-o limbă în care nu este sub niciun chip maestru într-una în care era doar foarte puțin cunoscător, nu vom fi surprinși să aflăm că mare parte din înțelepciunea reciprocă a grupurilor s-ar fi pierdut în cadrul adunării.

Oamenii par să trăiască în București doar pentru a se amuza și din acest punct de vedere ne amintește foarte mult de Paris. Ziua începe cu plimbări și muzică în grădinile minunate ale orașului, unde se pare că în fiecare seară cântă o formație și unde doamnele din Țara Românească sunt încântate să-și expună noile toalete aduse din străinătate și să uimească prin farmecul lor natural. Acesta din urmă nu trebuie să fie disprețuit și recomandăm să se obțină dovezi pentru a preveni susceptibilitatea oricărui tânăr domn, care iese după-amiaza să ia aer prin cele mai la modă zone din București. Artileriștii care au fost aduși <aici> sunt cu adevărat extraordinari – ochii de un negru strălucitor sau și, mai periculos, de un albastru profund și calm; cu pletele bogate, fluturând în aer, cu trăsături puternice, magnifice, asemenea zeilor, fiind gata să-i pună pe fugă pe dușmani de îndată ce li

²¹ „The Times”, ziar britanic publicat încă din 1785.

²² *Comorn*, oraș, Ungaria.

se va cere. Este adevărat, au avut la îndemână varianta predării. Dar pentru a face dreptate acestor doamne, ele își tratau prizonierii cu clemență și amabilitate. Oamenii petreceau întreaga zi fără rost, flirtând și făcând răutăți, după care, <seara> luau cina și mergeau la operă, revenind apoi în grădini. Și același proces agreabil, dar fără un final concret avea loc din nou până târziu în noapte. Și acest fel de lucruri se petreceau săptămâni la rândul, lună după lună, an după an, singura schimbare fiind anotimpul. Nici nu-i de mirare că societatea din București este atât de depravată. Nu-i de mirare că boierii munteni sunt înecați în datorii și înclinați spre risipă. Într-adevăr, distracția este un lucru plăcut, dar consecințele sale sunt întotdeauna aceleași, atunci când devine principala activitate a vieții.

„O vezi pe acea doamnă vorbind cu atâta vervă celor trei domni sub copac?” m-a întrebat o cunoștință amabilă pe când ne plimbam tacticos prin grădini la asfințitul soarelui, fumând, ascultând melodia divină compusă de Strauss²³ și cântată extraordinar de către formația austriacă. „Vrei să auzi cum are loc o poveste de dragoste în viața adevărată? Vrei să știi ce drăcușor este? Vino și stai la umbră, comandă două înghețate și îți voi spune totul despre ea. Uită-te la ea acum” a continuat prietenul nostru, unul dintre acele persoane pe care le întâlnești adesea în societățile străine, care par a ști totul despre celălalt. „Uită-te la ea acum, cu ochii ei mari și negri, părul negru ca pana corbului și trăsăturile frumoase, deși obosite datorită orei târzii și emoției, dar încă drăguță și încântătoare până la un anumit punct. Nicio altă femeie din grădină nu ar putea purta acea rochie albă și acea bonetă albă, împodobită doar cu o panglică roșie și să arate atât de strălucitoare! Cât de cochetă este! Cum zâmbește și își arată dinții frumoși și face cu mâna ei micuță. Totuși, este pătată de sânge. Da, dragul meu, la fel de sigur ca și cum ea însăși ar fi îndreptat arma. O știu de când era o copilă. Nu este atât de tânără, dar unele femei nu îmbătrânesc niciodată. Și încă mai are multe răutăți de făcut. Să mergem mai departe! Totuși, îmi place de ea. Este o vulpoaică pe cinste! Dragul meu, unul dintre acei bărbați este soțul ei. Este drăgăstoasă cu el când nu este nimeni de față sau când vrea să le facă în ciudă unora dintre prietenii lui. <<Margareta²⁴, // i-am spus într-o zi aproape cu doi ani în urmă, vrei ca toată p. 137 omenirea să-ți fie la picioare? Vanitatea ta este atât de nepotolită? Nu-l poți cruța pe bietul Adolphe și să te mulțumești cu un singur frate? Fritz este robul tău supus. El este cel mai mare, fă ce vrei cu el, dar lasă-l, de dragul meu, pe bietul băiat în pace. Este prietenul meu. Margareta, îl cunosc prea bine, îi vei frânge inima>>.

Și-a ridicat privirea disprețuitoare și s-a uitat cu o cruzime de care *doar* ea este capabilă, în timp ce-mi răspundea: <<Nu, nu, de mii de ori nu. Îl voi *umili*. A spus că baroneasa B. era mai frumoasă și mai deșteaptă decât mine, nu-i așa? Baroneasa B., nesăbuita aceea blondă? Îl voi învăța să mă cunoască mai bine și apoi *îl* voi lăsa să-și frângă inima, dacă e atât de prost. Vino mâine la mine. Îți voi arăta cum știu a-l manevra, căci voi bărbații sunteți toți la fel>>.

L-am avertizat pe Adolphe. I-am vorbit calm și l-am prevenit. Drace, noi trebuie să ne ajutăm, căci asemenea <femei> sunt dușmani naturali pentru noi. Dar

²³ Johann Baptist Strauss I (tatăl) (1804–1849), compozitor austriac.

²⁴ *Marguerite*.

a fost în zadar, Adolphe nu a crezut niciun cuvânt din ce i-am spus. Ea i-a dat un mugur și una dintre mânușile ei, iar el a înnebunit după ele. Ce vreți? băiatul o iubea – cum un bărbat poate iubi doar o dată – cu toată inima și cu tot sufletul. Nu ca tine și ca mine, dragul meu, care suntem oameni de lume, ci ca un nebun. Desigur, dacă nu l-am putut salva, nu mai avea rost să-mi pierd timpul cu această problemă. Aceste lucruri trebuie să-și urmeze cursul. Am fost cu el acasă la ea și am privit-o cum se juca de-a șoarecele și pisica. Bietul băiat! Am văzut cum în două secunde terminase cu el și că devenise sclavul acelei femei. Cât de inteligent acționase: mai întâi întâmpinându-l binevoitor, apoi vorbindu-i despre fratele său – reține, rivalul său, și încă unul foarte chipeș – și astfel <făcându-l> de-a dreptul supărat și aproape violent. Și, în cele din urmă, apăsându-i mâna la încheietură l-a întrebat, în timp ce-mi arunca o privire (de parcă nu m-ar fi rugat chiar ea să vin), de ce nu poate să-l vadă singură. Sângele unguerească al băiatului s-a înfierbântat. Dacă Margareta i-ar fi spus să cadă jos și să moară la picioarele ei, ar fi fost atât de nebun încât să i se supună, după care ea ar fi râs de el. Pe când mergeam unul lângă altul, mi-o lăuda. Trăsăturile sale trădau emoția când îi menționa numele. Era un caz. Dar, trebuie să recunosc, aș fi preferat să fie oricine numai Adolphe nu. Așa încât aventura a continuat și ea i-a stârnit pe frați unul împotriva altuia, până când au înnebunit amândoi de gelozie și mezinul a devenit capabil de orice, *de orice*. Prietene, era o afacere neplăcută. Am fost de față când s-au certat, nu din cauza ei, ci dintr-o prostie datorată jocului de cărți. S-a ajuns la lovituri, erau înnebuniți, trebuie să fi fost nebuni. Provocarea a apărut și a fost acceptată. Poți să crezi, s-au dus să se lupte! Acești doi frați care au supt de la același sân. Am reușit să rezolvăm problema în mod discret. Am scos gloanțele din pistoalele amândorura. Asta judecând după furia lor, în special după cea a lui Adolphe, după ce au descoperit înșelătoria. Nu am avut dreptate? Respect legea armelor. Am fost eu însumi pe câmpul de luptă de mai multe ori. Dar vezi, dragul meu, erau frați, era un pic prea mult <de suportat>. S-ar fi întâmplat mai multe lucruri, și mai grave, dar am rugat-o stăruitor pe Margareta să intervină. Ferească Dumnezeu să-i fi lăsat singuri. Iartă-mă, să-l fi lăsat pe frumosul meu Adolphe să fie adus acasă împușcat în inimă? Soarta, spun vecinii noștri turci. Câteodată cred că *există* un asemenea lucru precum soarta. Cum s-a descurcat cu Fritz nu știu. Era un ins calm, dâr și oricât ar fi ținut la ea, niciun bărbat al niciunei femei nu ar fi răbdător să fie batjocorit. Bineînțeles că ea îl plăcea mai mult pe el dintre cei doi. Dar Adolphe – știu cum l-a făcut pe Adolphe să-și dea cuvântul de onoare că nu va ridica niciodată mâna, amenințând viața fratelui său, făcând din asta o condiție a dragostei sale promițându-i în schimb că va fi a sa – a acționat cu de la sine putere. Băiatul era înnebunit de fericire. După cum deja v-am spus, prieteni, era tânăr și un nebun trist. A lădat-o întreaga noapte. Vă asigur că eram sătul de el până să mă culc. S-a plimbat întreaga noapte sub ferestrele ei – era norocos că nu putea privi înăuntru – iar a doua zi a plecat cu Fritz, <ea> devenind mai rece ca niciodată față de tânărul meu // prieten. Așa încât i-a stârnit pe cei doi frați unul împotriva celuilalt, făcându-l pe fiecare să creadă că celălalt era singurul obstacol în calea fericirii sale. Dar cel mai mult s-a distrat pe seama victoriei obținute asupra bietului Adolphe și,

așa precum a și jurat că va și face când m-am ridicat împotriva ei, l-a subjugat pe băiat. Asta nu mai putea continua. Frații s-ar fi luptat de o sută de ori, dar datorită onoarei au renunțat. Ungurul nu-și încalcă niciodată cuvântul. Făceau parte din vechea nobilime ungară: bogați, chipeși, politicoși și devotați. Trebuie ca asemenea oameni să se sacrifice pentru triumful efemer al unei femei? Trebuie ca cea mai nobilă și sinceră inimă să fie frântă datorită unui mic drăcușor în muselină care hotărăște să facă pe nebuna? Nu este treaba noastră. Inimile *noastre* nu se lasă pradă suferinței așa ușor și eu, cel puțin, nu permit niciodată dragostei să-mi strice pofta de mâncare. Dar Adolphe și fratele său erau prea puțin filozofi și, poți să crezi, în nebunia lor aruncau cu banul pentru a decide dacă să se sinucidă sau nu. Trebuie să fi fost teribil de înfiorătoare, deși *arată* foarte bine în seara aceasta cu lumina soarelui în spate. Cred că ești de acord cu mine când afirm că miza a meritat riscul. Nu am știut nimic până când totul s-a terminat. Se pare că învinsul urma să se bucure de un an de grație în care nu trebuia să fie deranjat în consumarea dragostei sale de către rival. Am observat că Adolphe s-a grăbit să se arunce în cea mai mare extravaganță, ceea ce la Paris se numea „a-ți mânca” averea foarte repede pentru a scăpa foarte repede de rivalul său, dar am crezut că aceasta se datora fie bunului simț fie unui capriciu al fratelui mai mare. Mă întreb dacă i-a spus vreodată Margaretei? Câteodată cred că ea a știut tot timpul. În primele luni cred că Adolphe s-a felicitat pentru succesul său. A fost fericit să-și vândă viața pentru un an în compania ei – și poate mai mult decât viața – dar, pe măsură ce trecea timpul, am văzut cum obrazul îi devenea din ce în ce mai palid, iar fața pe zi ce trece mai transfigurată. Mai mult, chiar și atunci ea nu putea să reziste plăcerii de a-l face *nefericit*. Prietene, îți spun, femeia aia nu are mai multă inimă decât o piatră. Într-o dimineață am aflat totul. Adolphe și-a cheltuit și ultimul florin²⁵ și și-a zburat creierii. Mi-a lăsat o scrisoare și am aflat totul. Vezi, și-a ținut cuvântul și s-a purtat cu desăvârșire ca un gentleman. Mănușa ei a fost găsită pe cadavrul său. Fritz nu s-a întors niciodată. Nu cred că a deranjat-o prea tare. Asta s-a întâmplat abia cu șase luni în urmă. Crezi că arată foarte mâhnită acum? Pfui! Prietene, hai să mai fumăm o țigară și apoi să mergem la Operă”.

În orice altă țară o asemenea tragedie ar fi creat cel puțin senzație, dar nu și în Țara Românească. Victima era un ungar, eroina una dintre frumusețile din principate. Părea că este privită ca un fapt obișnuit, o urmare firească și probabil că englezul cel serios și denunțatorul cel aprig, atunci pășind prin grădini, erau singurii oameni prezenți care tratau subiectul cu o oarecare îngrijorare. Noi, în Anglia, cu greu putem concepe că oamenii sunt capabili de asemenea absurdități, mult mai potrivite cu sângele fierbinte și oriental – care există din plin în toate aceste națiuni, care au fost încă o dată depășite de către asiatici – și devenim martorii multor scene din viața reală, care par a aparține doar tărâmului romantismului.

Ce păcat de soldat, azi aici, mâine acolo. „Haideți, băieți, haideți” și „Fetele pe care le lăsăm în urmă” sunt refrenele cântecului său. Încă o dată, trebuie să ne lăsăm la mila poștalionului și să ne îndreptăm pașii spre Giurgiu și astfel să

²⁵ Monedă de aur sau de argint care a circulat și în țările române și care în Anglia era echivalentul a 2 șilingi.

navigăm pe măriștea Dunăre, lăsând, nu fără regret, în încântătorul București multe cunoștințe minunate și unul sau doi prieteni. La Giurgiu am fost mai mult decât impresionați de politețea turcilor, când au forțat trecerea pe râu la acel punct și i-au gonit val-vârtej pe ruși prin Țara Românească, în timpul campaniei de la Dunăre din 1854. S-a pus adesea întrebarea: „Cum de a putut Omer pașa²⁶ să poarte o asemenea luptă pe un astfel de fluviu precum Dunărea în retragerea sa?” Înșuși

p. 139 Omer pașa nu era // prezent la acțiune. Încrederea în el, asemeni majorității victoriilor obținute de turci în ultimii ani, se datora unui grup de ofițeri englezi care pătrunseseră în mulțime, iar unul dintre ei, nu cel mai puțin remarcabil, care a condus atacul în acea zi, a fost colonelul Balfour Ogilvy, unul dintre marii eroi, ce, vai, își doarme ultimul somn în Crimeea²⁷. Niciodată un succes nu a fost mai vrednic de laudă pentru armatele turcești: trupele au trecut râul în câteva mici vagoane, care ar fi trebuit să fie scufundate de vreo duzină de ori de către tunurile rusești aflate pe poziție, în partea opusă. Au atins uscatul sub un foc puternic, au luat cu asalt redutele rusești și le-au cucerit cu baioneta, urmărindu-i pe ruși până aproape de București, la o distanță de mai mult de patruzeci de mile. *Noi* am avut întotdeauna impresia că, pe uscat, turcul poate să se măsoare cu rusul și că trupele turcești conduse de ofițerii englezi sunt capabile de *orice*.

Călătoria în susul Dunării a fost, într-o oarecare măsură, neinteresantă: țărmul Moldovei este neted și plin de păduri, iar peisajul este aproape același ca și în interiorul țării, precum la Iași. O trăsătură demnă de luat în seamă a acestei țări este numărul foarte mare de țigani, care se găsesc în toate colțurile Moldovei. În ciuda obiceiurilor acestor oameni deosebiți din alte părți, majoritatea celor de *aici* sunt robi ai proprietarilor de pământ și emanciparea țăganilor²⁸, după cum li se mai spune, este una dintre problemele politice care se află acum în discuție pentru a fi introdusă în principate. Din alte puncte de vedere, Moldova și Țara Românească seamănă foarte mult. În ce privește solul, peisajul, populația, sunt surori gemene și ar fi o politică inteligentă a le uni cât de curând într-o singură țară. Cât de mare este contrastul când ajungi la Belgrad. [...]

²⁶ Omer-pașa (Mihai Lattes) (1806–1871), general otoman, comandant al trupelor de ocupație în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească.

²⁷ David W. Balfour-Ogilvy (1811–1855), nobil englez și locotenent colonel în războiul Crimeii. A murit de holeră în tabăra de la Sevastopol (12 iulie 1855).

²⁸ *Zynginies*

REPERTORIU CRONOLOGIC

Francesco Nardi

Prelat venețian, profesor la Universitatea din Padova, Francesco Nardi este unul dintre cei mai cunoscuți teologi catolici, autor a 62 de lucrări despre istoria catolicismului, destinul papalității, raportul dintre stat și biserică. În toamna lui 1852, Nardi a pornit într-o călătorie spre Constantinopol pe ruta Trieste – Viena – Pesta, apoi cu vaporul pe Dunăre. Descrie țărmul românesc al fluviului, insistând asupra localității Orșova, relatează o incursiune pe uscat în împrejurimile localității Cladova, prilej pentru a observa chipurile țăranilor români, sărăcia acestora și de a constata asemănarea limbii române cu italiana și latina. Interesante sunt considerațiile sale privitoare la călătoria prin Dobrogea. Personalitate iscoditoare, Nardi a făcut drumul de la Brăila la Galați pe uscat și a descris peisajul din lunca Siretului, a remarcat dezvoltarea portului moldovean, activitatea lui comercială și a fost surprins să întâlnească pe parcursul călătoriei sale venețieni, fie ei hotelieri, marinari sau chiar vameși. În încheiere descrie navigația pe Dunăre prin brațul Sulina.

Laurence Oliphant

Laurence Oliphant a participat la diferite misiuni diplomatice în calitate de secretar al lordului Elgin. O vreme, a fost corespondent al cotidianului „The Times” și raportor semioficial al Foreign Office-ului, timp în care a călătorit în multe țări din Europa, Asia și America. A vizitat Moldova în două rânduri, 1852 și 1863. Rezultatul primei călătorii a fost publicarea volumului *The Russian Shores of the Black Sea in the Autumn of 1852*, apărut la Londra în 1853. Impresiile celui de-al doilea voiaj au fost încredințate revistei „Blackwood Magazine” sub titlul *Letters from the Principalities*. Prima carte a căpătat o valoare deosebită în condițiile în care autoritățile londoneze și publicul englez erau foarte interesați de cunoașterea realităților din Rusia și împrejurimi în condițiile înăsprii relațiilor dintre Londra și Sankt Petersburg. Relatarea nu cuprinde prea multe descrieri ale spațiului românesc, ci este mai degrabă o prezentare a condițiilor de navigație pe Dunăre, de la Sulina la Porțile de Fier, însoțită de interesante considerații privind situația Basarabiei și soarta principatelor în cazul, anexării spațiului românesc extracarpatic de către Rusia.

Warrington Wilkinson Smyth

Mineralog englez, președinte al Societății Geologice din Londra și al Societății Regale de Geologie din Cornwall, autor a numeroase lucrări de specialitate, a călătorit în Europa, Asia Mică, Siria și Egipt. Un interes deosebit a manifestat față Imperiul Otoman, unde a vizitat cele mai îndepărtate colțuri, prezentând în relatarea sa de călătorie (*A year with the Turks or sketches of travel in the european and asiatic dominions of the Sultan*) doar acele spații prea puțin descrise de vreun alt autor. În drumul său pe meleagurile românești, în 1852, i-au reținut atenția, în special, aspectele de ordin geografic și geologic și mai puțin cele de ordin social și politic.

Julius Heinrich Petermann

Doctor în orientalistică, profesor de filologie orientală și membru al Academiei de Științe a Prusiei, Julius Heinrich Petermann a călătorit în Orientul Apropiat între 1852–1855 fiind interesat de manifestările religioase din zonă. În drum spre Constantinopol, a urmat ruta Berlin, Viena, Budapesta, de unde a navigat pe Dunăre și Marea Neagră până în capitala otomană. Practic, cu excepția unei scurte șederi la Băile Herculane și la Mehadia, a câtorva ore petrecute la Giurgiu și unei opriri la Galați, orientalistul german nu a intrat în contact îndelungat cu lumea românească. La Galați, Petermann l-a întâlnit pe consulul prusian König, care i-a mijlocit vizita la croitorul Rhode, cunoscut pentru colecția de numismatică

achiziționată, la sfatul său, de Muzeul Regal din Berlin. Deosebit de interesantă este lista pasagerilor care s-au imbarcat la Galați pentru Constantinopol.

Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes

Celebru geolog și arheolog francez care în 1853, la întoarcerea de la Constantinopol, a călătorit pe Dunăre de la Sulina la Viena. Spațiul românesc a fost perceput mai mult de la bordul vasului, dar formația sa științifică și cunoștințele de ofițer de vamă au dat consistență observațiilor sale, deosebit de interesante în preajma declanșării războiului Crimeii. Boucher de Perthes a fost impresionat de Delta Dunării, căreia i-a dedicat numeroase pagini. El a făcut o radiografie parcursului fluviului și evidențiat diversitatea speciilor de păsări, s-a arătat uimit de amplasarea posturilor de observație rusești de la graniță, a descris uniforme soldaților, a făcut referiri la disciplina militară, a remarcat construcțiile militare ridicate de ruși cu ocazia războiului din 1828–1829, cât și ruinele monumentelor antice ce aminteau de trecutul roman al regiunii. O parte din drum l-a avut ca tovarăș de călătorie pe Miloš Obrenović, principele Serbiei.

George William Frederick Howard conte de Carlisle

Membru al unei importante familii aristocratice engleze și al Camerei Lorzilor, al șaptelea conte de Carlisle a fost nu numai un om politic, ci și un literat, pamfletar și călător unanim apreciat. A călătorit în Statele Unite și Canada, dar și în Europa, incredintând tiparului impresiile culese cu aceste prilejuri. Astfel, *Diary in Greek and Turkish Waters* ne oferă informații referitoare la Principatele române. Plecat la 3 iunie 1853 din Londra, lordul Carlisle ajunge la Viena, de unde ia vaporul spre Constantinopol, poposind în porturile românești: Turnu Severin, Giurgiu, Brăila, Galați, prilej de a consemna aspecte de viață socială, culturală și, bineînțeles, comercială.

Patrick O'Brien

Politician liberal, membru al Camerei Comunelor, Patrick O'Brien a fost interesat de spațiul românesc odată cu intrarea trupelor țariste în Principatele române, în vara anului 1853. În septembrie 1853 a sosit în București, unde avea să rămână aproximativ trei luni, până în decembrie, când a plecat prin Brașov, Sibiu și Arad, la Viena. În cele 181 de pagini ale volumului *Journal of a residence in the Danubian Principalities in the autumn and winter of 1853*, politicianul irlandez descrie condițiile navigației la gurile Dunării, controlate în acel moment de autoritățile țariste, prezintă situația carantinei din Țara Românească, pericolele călătoriei pe drumurile interne. Un spațiu mai amplu este alocat căilor de comunicație de-a lungul istmului dobrogean, de la Cernavodă și Rasova către Constanța și posibilităților de amenajare a unui canal. Face referiri la confruntările dintre armatele rusă și otomană, în apropiere de Giurgiu și Oltenița.

Siegfried Kapper

Deși a studiat medicina, Siegfried Kapper s-a dedicat îndeaproape studiului ramurii sudice a slavilor. A călătorit în Banatul românesc în 1851-1853 și 1854. Deși ar fi dorit să treacă în Țara Românească, a fost împiedicat de măsurile luate de comandanții militari otomani și ruși în anul 1854. Prima călătorie în Banat i-a prilejuit vizita la minele de aur de la Oravița și o cunoaștere a relațiilor sociale din zonă. Cea din 1854 a fost de scurtă durată, Kapper neputând trece de Orșova.

Joseph Archer Crowe

Figură proeminentă a societății engleze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, diplomat și jurnalist de mare finețe, Joseph Archer Crowe a fost prezent la aproape toate bătăliile importante ale războiului Crimeii, indiferent de frontul pe care s-au purtat. Corespondent de război pentru „*Illustrated London News*” încă din 1853, a călătorit pe Dunăre, a asistat la bătălia de la Calafat, pentru ca apoi să se îndrepte spre București, unde avea să cunoască îndeaproape elita politică românească. Cu acest prilej a sesizat animozitățile existente între autoritățile turcești și cele austriece, dezaproband acțiunile acestora din urmă. Ca și tatăl său s-a alăturat cauzei românilor, fiind autorul unor articole favorabile acestora.

Théophile-Sébastien Lavallée

Istoric, geograf și statistician militar, cu vaste cunoștințe și în domeniul matematicii și literaturii franceze, Théophile-Sébastien Lavallée a fost trimis în 1853, probabil, să inspecteze teatrul de război și să întocmească un raport asupra celor găsite la Dunărea de Jos. Autorul face o radiografie exactă a cursului Dunării, malurilor fluviului, completată de informații

privind relieful, rețeaua hidrografică, istoria și populația Țării Românești, fortărețele, starea lor, posibilitățile de trecere a fluviului, situația trupelor turcești și rusești din teritoriu.

Andrew Archibald Paton

Unul dintre cei mai buni cunoscători ai spațiului sud-est european, Andrew Archibald Paton a făcut mai multe călătorii în zonă datorate nu atât intereselor dictate de profesia sa (corespondent și apoi consul), cât mai ales nevoii de a înțelege epoca pe care o trăia. În însemnările sale descrie bătălia de la Calafat.

Charles Doussault

Artist documentarist, plastician de mare valoare, francezul Charles Doussault a ajuns în ținuturile românești la începutul deceniului cinci, urmând să petreacă aici mai mulți ani. Declașarea războiului Crimeii l-a determinat să publice în revista „L'Illustration” din 1853, 1854 și 1856 amintirile și desenele din această perioadă. Informațiile furnizate de pictor sunt foarte variate, de la cele sociale la cele religioase, climaterice, demografice, geografice, urbanistice și culturale, exprimate clar și cu o notă de nostalgie pentru această perioadă fericită din viața sa. Charles Doussault a surprins în desenele sale ultimele scipiri ale eleganței din vechiul regim, dar și ascensiunea modelor occidentale care aveau să schimbe radical aspectul țării.

P<iotr ?) Jadovski

Ofițer rus al armatei de ocupație (cel mai probabil cu gradul locotenent-colonel dat fiind responsabilitățile sale), care a fost prezent pe meleagurile românești în 1853-1854. Comandant militar al orașului Buzău, importantă „etapă de aprovizionare” a armatei ruse, Jadovski a îndeplinit această funcție mai mult de un an (până în septembrie 1854). În 1856 a publicat *Moldavija i Valahiia v sovremennosti. Iz zapisok ofitsera*, care cuprinde date despre starea orașelor (mai pe larg despre Iași și Buzău), rețeaua stradală, starea clădirilor, formele de administrație, lăcașurile de cult, locuitori. Ofițerul rus, bun cunoscător al limbii române, remarcă și caracterul unitar al poporului din cele două țări, determinat de limbă, obiceiuri, comunitate istorică și trăsăturile psihice comune.

Anonim polonez

Nu cunoaștem identitatea acestui ofițer al armatei ruse, polonez de origine și medic de profesie. Însemnările sale zilnice cuprind informații diverse despre prezența trupelor de ocupație, drumul lor prin țările române, localitățile întâlnite pe parcurs, descrieri în amănunt ale unor sate și orașe, impresii despre viața locuitorilor.

James Oscar Noyes

Medic și publicist american (gazetar și corespondent de front), investit în 1854 cu rang militar în armata otomană de Omer pașa și repartizat unei unități din București; autorul volumului *Roumania: The Border Land of the Christian and the Turk* și al articolelor *The Danubian Principalities* și *Moldavia and Walachia*, apărute în revista americană „The National Magazine”. Prima publicație oferă publicului american date și informații despre locurile străbătute, oamenii întâlniți și viața lor de zi cu zi, tradiții, obiceiuri, religie, monumente istorice, navigația pe Dunăre, starea drumurilor și mijloacele de călătorie.

E. N. Hénouque-Melville

Despre francezul E. N. Hénouque-Melville nu dispunem de date biografice. A călătorit în spațiul românesc în intervalul octombrie 1854 – aprilie 1855, iar însemnările sale privind această experiență constituie o succintă radiografie, binevoitoare și plină de înțelegere, asupra societății din Țara Românească de la mijlocul veacului al XIX-lea. De o atenție deosebită se bucură capitala țării.

Thibault Lefebvre

Avocat la Curtea de Casație și la Consiliul de Stat, membru al Academiei din Blois, al Societății din Berry și al Societății de Economie Politică din Paris, Thibault Lefebvre este unul dintre călătorii francezi, care a lăsat mărturie prețioasă despre starea economică a spațiului românesc. A vizitat Țara Românească în două rânduri, în 1853 și 1857. Călătorul francez a scris o lucrare despre finanțele și statutul diplomatic al principatului, intitulată *Études diplomatiques et économiques sur La Valachie*, apărută în 1858.

Lev Nicolaevici Tolstoi

Proeminentă personalitate a literaturii moderne ruse și a literaturii universale, Lev Nicolaevici Tolstoi s-a dedicat o vreme carierei militare, fapt care explică și prezenta sa în spațiul

românesc. În martie 1854, împreună cu alți ofițeri și soldați din armata din Caucaz, Tolstoi a fost detașat în cadrele armatei de la Dunăre, iar la 17 martie 1854 a ajuns la București. A rămas aici până la 20 iulie/2 august același an. A lăsat impresii despre viața în capitala munteană, despre confruntarea dintre ruși și turci de la Silistra și a criticat starea jalnică a căilor de comunicație și a mijloacelor rudimentare de transport din cele două principate.

Alexandre Charles Fay

Ofițer în armata franceză și apoi general, participant la expediția din Dobrogea (1854) despre care ne-a lăsat câteva informații.

Michael Czajkowski (Sadyk pașa)

Ucrainian, participant la mișcările revoluționare poloneze, unul dintre apropiații contelui Adam Czartoryski, figura emblematică a emigrației poloneze și reprezentantul ei în Imperiul otoman, Michael Czajkowski (Sadyk pașa) a fost comandantul regimentului de cazaci otomani în timpul războiului Crimeii. Memoriile sale cuprind date și informații despre luptele de la Dunăre, din Câmpia munteană și din Dobrogea din vara anului 1853 până în ianuarie 1855. El ne dezvăluie și ambiția lui Omer pașa de a deveni domn în principate, idee sprijinită de Ion Heliade Rădulescu și conturează portretele lui Anton Ilinski (Iskender pașa), Omer pașa, Barbu Știrbey, generalul Coronini.

Stephen Bartlett Lakeman (Mazar pașa)

Olandez crescut în spirit francez, diplomat și militar, Stephen Bartlett Lakeman a fost trimis de Omer pașa la București, în septembrie 1854, în calitate de guvernator, funcție îndeplinită până în 1855. Succintele sale referiri la această perioadă privesc conflictul cu generalul austriac Johann Cronberg-Coronini, generat de măsurile ferme și intervențiile sale pentru rezolvarea situației într-un mod cât mai favorabil pentru otomani.

Alfred Poissonnier

Profesor de limbă și literatură franceză timp de câțiva ani la București, Alfred Poissonnier este un atent observator al societății românești, fiind impresionat de instituția robiei, a cărei funcționare, chiar și la mijlocul secolului al XIX-lea, ținea nu numai de legea scrisă, ci și de cutumă. Interusul său s-a materializat în lucrarea *Les esclaves tziganes dans les Principautés Danubiennes* care cuprinde informații culese direct despre viața și obiceiurile Țiganilor.

O. Squarr

Ziarist belgian care în anii 1853 și 1854 a vizitat teatrul de operațiuni al războiului Crimeii cu dorința de a oferi cititorilor din Occident date și informații despre Principatele dunărene și Bulgaria, dar și despre cauzele conflictului, forțele combatante, desfășurarea luptelor și implicațiile lor asupra locuitorilor. El ne oferă o imagine obiectivă a capitalei Țării Românești și a societății bucareștene din timpul conflictului și critică moravurile decăzute ale boierimii și lipsa ei de atitudine în fața unor vicisitudini ale sorții.

Heinrich von Hess

Militar de carieră cu gradul de general de artilerie, Heinrich von Hess a fost însărcinat între 1851–1853 cu misiuni militare la Varșovia, Sankt Petersburg și Berlin, iar în 1854 a negociat și a încheiat tratatul dintre Austria și Prusia, privind participarea la războiul Crimeii. El a fost martor ocular și actor al evenimentelor derulate în Moldova și în Țara Românească, în timpul conflictului. Scrisorile sale către contele Buol-Schauenstein cuprind informații culese „la cald” de von Hess despre situația politică și economică a celor două Principate.

Anonim englez

Textul aparține unui corespondent de război și a fost publicat în „Blackwood’s Edinburgh Magazine”. Autorul face referire la bătălia de la Calafat și surprinde nu atât prezența românilor cât mai ales a turcilor, ofițeri cu rang înalt sau simpli soldați. Viața într-o tabără militară este descrisă în cele mai mici amănunte, de la masa luată pe fugă, la pedepsele date de comandanți și incursiunile neașteptate asupra inamicului până la relațiile interumane.

Elise Bonzé (Rose Pompon)

Memorialistă atipică de origine modestă, franțuzoaica Elise Bonzé, pe nume de scenă Rose Pompon, face o călătorie în principate în 1854 pentru a reclama renta promisă de un boier român, aflat la Paris. Întâmplările prin care a trecut la Iași – unde îl cunoaște pe fiul domnitorului care face o mare pasiune pentru ea – apoi la București, în plin război – unde succește capul tuturor militarilor ruși, de la tinerii locotenenți la generali și până la comandantul

suprem, feldmareșalul Paschevici – sunt consemnate, cu duioșie dar și multă vervă, în paginile sale de memorii, redactate la bătrânețe.

Ferdinand Quesnoy

Medic militar al cartierului general al armatei franceze, Ferdinand Quesnoy a fost unul dintre primii corespondenți voluntari de front ai revistei „L'Illustration” pentru care a scris și despre Dobrogea anulul 1854. Autorul dedică mai multe pagini Mangaliei și Constanței.

Edmund Spencer

Căpitanul Edmund Spencer este unul dintre cei mai înveterați călători prin Orient și unul dintre prolificii autori de memoriale de voiaj apărute în deceniile patru-șase a secolului al XIX-lea. La izbucnirea războiului Crimeii publică volumul *Turkey, Russia, the Black Sea and Circassia*, în care autorul, care străbătuse anterior aceste locuri, face o analiză amănunțită și pertinentă a potențialului economic al zonelor vizitate. Parcurge drumul de la Galați la Iași, merge apoi în Bucovina, vizitează Cernăuții, revine la Galați de unde se îmbarcă pe vas cu destinația Constantinopol.

Eugène Poujade

Consul general al Franței în Principatele române și remarcabil cunoscător al problemelor orientale, Eugène Poujade a fost un mare prieten al românilor și un luptător pentru drepturile lor. În lucrarea *Chrétiens et Turcs. Scènes et souvenirs de la vie politique, militaire et religieuse en Orient* dedică un mare spațiu românilor. Impresiile de călătorie în Bucovina, la Iași, București alternează descrierea structurilor sociale, a raporturilor dintre boieri și țărani, cu situația călugărilor din mănăstirile închinat sau starea de spirit a românilor în această epocă de adânci transformări. Cunoscător al vieții politice, el oferă un tablou fidel al revoluției de la 1848, al războiului Crimeii și al influenței Rusiei în principate.

Joseph Caillat

Medic francez, rezident în principate în perioada 1845–1848, Joseph Caillat este autorul unei lucrări publicată ulterior la Paris în foileton, într-un periodic de specialitate. Lucrarea este deosebit de interesantă prin referirile privitoare la serviciul sanitar: numărul și specializările medicilor de la orașe, din județe, de celor militari, de carantină, descrierea spitalelor existente în orașele din Țara Românească; tabele privitoare la nașterile, bolile și decesele din anii 1841–1844 întregesc informația. Autorul face o descriere minuțioasă a maladiilor și remarcă diversitatea izvoarelor de ape minerale din Țara Românească și Moldova. Un paragraf interesant este cel dedicat afecțiunilor specifice deținuților condamnați la ocnă pe viață.

Moritz von Angelli

Militar de carieră, Moritz von Angelli s-a aflat la Iași ca locotenent, în timpul ocupației austriece a Principatelor dunărene. Amintirile despre această perioadă au fost scrise la aproape 50 de ani de la evenimente. Relatarea sa cuprinde aspecte privind organizarea corpului pompierilor sau a aprovizionării cu apă de băut a Iașului, dar și informații privind minoritățile etnice prezente în capitala Moldovei. Țigani și ceangăii i-au atras atenția. Deosebit de interesante sunt și informațiile referitoare la circulația monetară în perioada ocupației austriece.

Eugène Jouve

Gazetar din Lyon care în timpul războiului Crimeii a petrecut opt luni la Gallipoli, Constantinopol, Adrianopole, Ruscuc, București și Sevastopol de unde a trimis reportaje. Documentarea la fața locului a stat la baza lucrării *Guerre d'Orient. Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée* în care autorul schițează portrete pline de vitalitate războinicilor de rând, comandanților iluștri, oamenilor de stat ca: Omer pașa, Iskender Bey și Sadyk pașa, Coronini, Zamoyski, principii domnitori Știrbei și Ghica, marele ban Constantin Cantacuzino, Emanoil Băleanu și Alexandru Ghica „Căciulă Mare”. Autorul face descrieri amuzante ale mijloacele de transport românești, ale posibilităților de găzduire și aprovizionare cu produse alimentare. Moravurile locale sunt un alt subiect dezbătut, cu nedisimulat umor, de gazetarul francez.

Johann Baptist Alexius von Coronini-Cronberg

Contele Johann Baptist von Coronini-Cronberg a participat la campaniile anti-napoleoniene, la reprimarea revoluției din 1848 din Italia, iar în 1854 a preluat comanda corpului de armată austriac care a ocupat Țara Românească. Corespondența sa din perioada iunie 1854-martie 1857 a fost publicată de Ion I. Nistor și cuprinde acte din care reiese raporturile cu autoritățile

române și populația românească. Nu lipsite de interes sunt considerațiile lui Coronini asupra politicii ce ar fi trebuit dusă de Austria în principate.

Camille Allard

Medic francez, pelerin pe meleagurile românești în timpul războiului Crimeii, membru al misiunii tehnice franceze din Dobrogea, unde a stat în perioada iunie-noiembrie 1855. Relatarea șederii și activității sale în Dobrogea, însoțită de câteva gravuri sugestive, cuprinde considerații despre relieful dobrogean, precaritatea căilor de comunicație, starea localităților, naționalitățile întâlnite, viața lor cotidiană.

J.D. de Bois-Robert

Turistul francez J.D. de Bois-Robert a ajuns în spațiul românesc, venind de la Constantinopol, în a doua jumătate a anului 1854 sau la începutul lui 1855 potrivit celor scrise. A călătorit spre patrie prin Dobrogea, apoi pe Dunăre, a făcut un scurt popas la București. El ne oferă informații despre Mangalia, Sulina, Constanța, Cernavodă, este impresionat de ospitalitatea românilor și constată asemănarea izbitoare a limbii române cu latina.

Stefan Dietrich

Medicul militar Stefan Dietrich s-a aflat la București în perioada ocupației austriece a Principatelor române. În calitate de comandant al unui spital de campanie, el a redactat, la cererea unui ofițer de rang superior, un raport ce cuprinde părerea sa asupra situației Bucureștilor, în particular, și a Țării Românești, în general. Raportul furnizează informații interesante despre viața cotidiană a locuitorilor și a trupelor de ocupație, despre petrecerile, moravurile, aprovizionarea cu alimente și apă, viața artistică și culturală a capitalei. Deosebit de interesant este paragraful dedicat relațiilor armatei austriece cu cea otomană, precum și cu miliția Țării Românești.

Édouard Grenier

Diplomat și poet francez, Édouard Grenier a fost secretar al domnului Moldovei, Grigore Ghica, timp de aproape doi ani, începând cu 1855. În 1894, a publicat volumul *En Moldavie 1855–1856*, în numai 10 exemplare, în care face portretele domnului, ale fiilor și fiicelor acestuia, al lui Vasile Alecsandri și face referiri la capitala Moldovei și edificiile ei.

Alfons Graf von Wimpffen

Descendent al unei familii de militari, contele Alfons von Wimpffen a fost unul dintre colaboratorii apropiați ai feldmareșalului Johann Baptist von Coronini-Cronberg. Rapoartele sale din 1854–1856 au fost destinate exclusiv autorităților militare austriece și reprezintă o evaluare excelentă a vieții politice interne a Țării Românești, din punctul de vedere al intereselor Austriei. El este și autorul unei ample lucrări dedicată perioadei în care țările române s-au aflat sub ocupație austriacă, ce cuprinde părerile sale despre domnii Țării Românești și Moldovei, boierii influenți din principate, consuli străini, comandanții otomani sau liderii emigrației polone aflați în serviciul acestora.

Agentul „Flavius”

Austriac cu identitate necunoscută, el semnează cu numele „Flavius” mai multe scrisori expediate către unele case comerciale sau persoane particulare în timpul ocupației austriece. Corespondența sa este relevantă pentru interesul manifestat de Austria asupra țărilor române în perioada 1854–1856.

Stokera

Comisar imperial, Stokera despre care se cunosc foarte puține date, s-a aflat în Moldova în timpul ocupației militare austriece din 1854–1856. El ne oferă o imagine de ansamblu a posibiloilor candidaților la tronul Moldovei în anul 1856.

Emanuel Solomon Freiherr von Friedberg (Mirohorsky)

Militar de carieră, scriitor și pictor, cehul Emanuel Solomon Frieherr von Friedberg (Mirohorsky) a fost și un excelent cartograf militar, fiind autorul multor hărți privind Banat, Voivodina, Țara Românească, Ungaria și Veneția. În 1856 a primit misiunea de a cartografia granița dintre Țara Românească și Moldova, consemnată în lucrarea *Po Dunaji do Rumunsko, pameti na vojensky pobyt v knížectví valašském g. 1856 (Pe Dunăre până în România. Amintiri din timpul șederii mele ca militar în principatul Valahiei în anul 1856)*, însoțită de 42 de desene. Autorul ne descrie traseul graniței, ne oferă informații despre localități, oamenii întâlniți, viața lor de zi cu zi, obiceiuri, tradiții, orașe.

Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg

Prinț german, înrolat în armata rusă, aghiotant al țarului, Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg a intrat în una din cele mai puternice și influente familii din principate prin căsătoria cu Pulcheria Cantacuzino. Volumul *Souvenirs et correspondance* cuprinde date despre situația propriei moșii, mediul politic românesc și impresii despre unire.

Julius Franz von Hessinghausen

Prusianul Julius Franz von Hessinghausen a călătorit în două rânduri în Principatele române: prima dată în 1856 când a staționat o vreme la Brașov și București și a doua oară în toamna anului 1871 ca funcționar al societății căilor ferate austriece ce administra linia ferată Lvov – Cernăuți. Însemnările despre spațiul românesc datează din prima călătorie. Impresiile despre București, oraș pe care îl găsea pe jumătate oriental, pe jumătate occidental, pot servi la reconstituirea vieții cotidiene din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu precădere cea a elitei urbane: petreceri, jocuri de cărți, plimbări acompaniate de lăutari în Grădina Cișmigiului și la șosea, vizite la ghicitoare. Un element aparte este descrierea Dâmboviței și a sacagiilor.

Thomas Abel Brimage Spratt

Locotenent și apoi comandant de vas, membru de onoare al Institutelor de Arheologie din Berlin și Roma, Thomas Abel Brimage Spratt a fost și un pasionat călător preocupat de cartografierea și explorarea geografică a ținuturilor străbătute. Războiul Crimeii l-a găsit la comanda vasului „Spitfire” din marina engleză, participând activ la asediul Sevastopolului și la atacurile asupra orașelor Kerci și Kinburn. Între 1856–1863 a fost comandantul vasului „Medina” și a dus la bun sfârșit misiuni de explorare în Marea Neagră și Marea Mediterană. În acest context trebuie plasată și descrierea făcută insulei Șerpilor, prezentată în fața membrilor Comisiei Europene a Dunării în 1856, care cuprinde informații de ordin geologic și istoric și clarifică importanța insulei pentru bunul mers al navigației în zonă.

Charles George Gordon

Ofițer de carieră, Charles George Gordon este mai degrabă călător datorită specificului ocupației decât din pasiune. El a parcurs distanțe enorme în Europa, Asia și Africa și a scris destul de mult, de la jurnale de călătorie, la o bogată și intensă corespondență cu familia și cu prietenii. Scrisorile în care se găsesc referiri despre ținuturile românești de la Dunărea de Jos și Basarabia privesc a doua jumătate a anului 1856.

G.W.M.

Jurnalist englez cu identitate necunoscută care a călătorit pe Dunăre până la Giurgiu, a ajuns la București și apoi s-a îndreptat spre Belgrad. Însemnările cuprind păreri ale lui despre starea principatelor, viitorul lor politic, amestecul puterilor străine. Călătorul critică modul de implementare a justiției, corupția și depravarea boierimii muntene, care se deda la răutăți cotidiene din simpla plăcere a distracției.

INDICE*

- Abdul Medjid, sultan otoman (1839–1861) 327, 455, 577, 585, 591
Aberdeen, conte englez 499
Ada-Kaleh, insulă pe Dunăre, azi dispărută 19, 37, 43, 44, 53, 74, 75, 117, 647; cetate turcească pe ~ 39, 75, 647
Adrianopol, azi Edirne, oraș în Turcia 63, 277, 464, 517, 571; tratatul de la ~ (1829) 25, 32, 33, 78, 81, 89, 125, 250, 461, 499,
Africa 398, 574, 588, 615; deșerturile ~ 642, 643
Agapia, mănăstire în jud. Neamț 493, 494, 672; organizare 493; venituri 494
Aglaia, fiica lui Grigore Alexandru Ghica 665
Ahile, erou în mitologia greacă 729, 731
Ahmed Muhtar Pașa (?–1919), general și mare vizir otoman 120, 121, 140, 141, 143, 332, 335, 399, 400, 465, 471, 484, 485
Ahmed Vefik-effendi (1823–1891), diplomat și învățat otoman, trimis în principate 454
Akkerman (Cetatea Albă), azi Belgorod-Dnestrovski, oraș în Ucraina 160, 741, 742; frontieră 741; populație 741; relief 741; tratatul de la ~ 368
Alacap v. Nazarcea
Albacyn, vechi oraș în Granada, Spania 643
Albania, albanezi 443, 453
Albrecht, vapor pe Dunăre 203
Alecsandri, Vasile (1821–1890), poet, dramaturg, om politic român 663, 664, 665
Alep, oraș în Siria 572
Alexandria, orașul 55, 262; patriarhia de la ~ 496, 498
Alexandrina, modistă celebră în epocă 652
Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400–1432) 346
Alexandru I, țar al Rusiei (1801–1825) 30, 488
Alexandru II, țar al Rusiei (1855–1881), mare duce al Finlandei și rege al Poloniei 720
Alexandru, fiul lui Grigore Alexandru Ghica 665, 669, 670
Algeria, algerieni 393, 625, 688
Alhambra, oraș în Spania 446
Ali pașa (1815–1871), mare vizir 328, 332
Ali pașa, comandant militar otoman 334, 335
Ali-Pașa din Tepelen (localitate în Albania) 494
Allard, Camille, medic francez, călător în țările române (1855); biografie 611–612; text 612–639
Alma, batalia de la ~ 452, 484, 746
Aluniciu, sat, com., jud. Prahova 540
America/Lumea Nouă 642; Statele Unite ale Americii 39, 44, 240, 246, 435, 573, 619

* Indicele a fost alcătuit de Venera Achim, conform notelor traducătorilor textelor.

Amu-Daria, râu Asia 206
 Amutrium, localitate antică, astăzi Răcari, oraș jud. Dâmbovița 20
 Anadolchoi, sat tătar în Dobrogea 621
 Anastase (muscalagiul), ȝigan lăutar 351
 Anderlich, căpitan de vas 24
 Andropov 305
 Angelli, Moritz von (1829–1904), colonel și istoric militar austriac, călător în țările române;
 biografie 545, text 545–564
 Anglars, d', ofițer francez 467
 Anglia/Marea Britanie, englezi 25, 33, 89, 92, 97, 128, 376, 190, 266, 269, 271, 273, 280,
 281, 282, 286, 294, 295, 326, 333, 446, 451, 466, 467, 479, 481, 499, 502, 510, 570,
 572, 588, 591, 606, 645, 650, 652, 668, 751, 752, 755, 761; comerț 81, 82, 92; fabrici
 ale ~ 92; interese politice în Țara Românească 675, 693; rol în Orient 451; presa 460;
 diplomati 461, 467; trupe în Crimeea 341
 Anonim englez, călător în țările române (1854); biografie 382; text 382–401
 Anonim polonez, medic și ofițer în armata rusă, călător în țările române (1853–1854);
 biografie 193; text 193–199
 Anrep, Joseph Carl von (Iosif Romanovici Anrep) (1796–1860), general rus 189, 463, 471, 472
 Antiohia, patriarhia din ~ 496
 Antonio, negustor venețian 23
 Anvers, oraș în Belgia 271, 292, 363, 493
 Apollonius din Rhodos (295–230 î. Hr.), poet antic grec 48
 Apolodor din Damasc (c. 60–125 d.Hr.), arhitect roman 76, 649; podul lui ~ 76
 Appert, François Nicolas (1749–1841), industriaș și inventator francez 278
 Arabia 322, 478; deșerturile ~ 481
 Arab-Tabia, fortareată turcească pentru apărarea Silistrei 476, 478, 572
 Arad, orașul 103
 Arcadia, regiune în Grecia 112
 Argeș, râul 99, 101, 126, 128, 205, 255, 260, 261, 360, 467, 481, 512, 515, 570
 Arghiropol, capucehaia Țării Românești la Constantinopol 676; agent moldovean la
 Constantinopol 706, 710
 Argoul-Grad, oraș în Bulgaria 132
 Arian, Lucius Flavius (c. 86–146), militar, istoric și filosof roman 731, 733
 Aristarchi, capucehaie a Țării Românești 458, 707, 710
 Aristas, student 201, 208, 209, 210
 Armenia, armeni 140, 362, 429, 557, 558, 560, 561, 652, 748; trupe turcești la granița cu ~ 128
 Arnota, mănăstire în jud. Vâlcea 494
 Arnstein & Eskeles, bancă austriacă 50
 Aromâni (cuțovlahi) 443, 444, 445
 Asachi, Gheorghe (1788–1869), cărturar moldovean 706
 Asachi, Mihalachi 706
 Asan 445
 Asia 206, 254, 283, 451, 466, 480, 485, 574, 615; Asia Mică 143, 240, 443, 451, 481
 Aspiate Sebastocrator, general grec 445
 Asturia, regiune în Spania 534
 Atena, orașul 56
 Athalia, regina evreilor (sec. IX î.Hr.) 66
 Athos, Muntele 56, 172, 259, 496, 497, 498
 Atilla, conducătorul hunilor (434–453) 430

Atlantic, oceanul 139
 Aubrun, închisoare 257
 Augustini, general austriac 333, 484, 485
 Augustus (Caius Iulius Caesar Octavianus), primul împărat roman (27 î.Hr.–14 d.Hr.) 648
 Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus) împărat roman (270–275) 444
 Australia, comparație 434
 Austria/Imperiul habsburgic, austrieci 19, 32, 33, 37, 53, 58, 71, 74, 89, 142, 160, 169, 199, 215, 242, 250, 257, 262, 263, 266, 271, 274, 282, 283, 285, 290, 294, 296, 328, 354, 375, 378, 381, 436, 439, 444, 448, 449, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 460, 461, 464, 470, 474, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 502, 503, 510, 512, 521, 550, 553, 555, 567, 569, 645, 646, 650, 666, 668, 670, 671, 702, 727, 738, 742, 746, 756; absența unui partid propriu în principate 678, 693; diplomați/consuli/agenți 460; agenție de navigație 296; armata/trupe austriece 454, 456, 482, 483, 484, 486; atitudinea românilor față de ~ 666, 698; căi ferate 550; comerț cu principatele 432, 656; compozitori ~ v. Johann Baptist Strauss; convenție cu Rusia 645; feldmareșali ~ v. Johann Baptist Coronini-Cronberg; guvernul austriac 448, 455, 503; influență în principate 374, 375, 376, 380; interesele politice în Principate 604, 606, 608, 609, 610, 685, 687, 688, 690, 695; împărați ai ~ v. Franz Joesph I; împărăteasă a ~ v. Elisabeta de Bavaria; intervenția militară în războiul Crimeii 570; moneda austriacă în Moldova 487, 563; ocuparea Bucureștiului de trupele ~ 128, 129, 339; ocupația militară a principatelor 116, 546, 551, 552, 586, 587, 590, 592, 593, 594, 599, 601, 602, 605, 658, 659, 694, 699, 753, 754; posibila anexare a principatelor 659; presa austriacă 455, 460; revoluția din ~ (1848) 557
 Avari, populație migratoare 110
 Avril, Philippe (1654–1698), călugăr iezuit, călător în Orientul Îndepărtat și Europa 47
 Azergue, râu în Franța 584
 Babacai (Papagoy), stâncă pe Dunăre 50
 Babadag, oraș, jud. Tulcea 21, 331, 332, 335, 635; garnizoană turcească 474; podișul ~ 641
 Bacău, orașul 167, 266
 Bach, Eduard von (1815–1884), comisar civil austriac în Principate (1854–1856) 599, 695
 Bach, Friedrich (1817–?), medic și poet 105, 106, 111, 112
 Baden, ducat în sud-vestul Germaniei 59
 Bagdad, oraș în Irak 140
 Bahlui, râul 546, 548, 555
 Baia de Aramă, oraș, jud. Mehedinți 514
 Baiazid I (Fulgerul), sultan otoman (1389–1402) 754
 Balaklava, lupta de la ~ 479
 Balcani, Munți 56, 135, 139, 152, 201, 445, 529; regiunea ~ 132, 135, 444, 460
 Balcic (Dionysopolis), oraș în Bulgaria 421, 424, 612
 Balduin I, conte de Flandra și Hainaut, împăratul Imperiului latin de Răsărit (1204–1205) 445
 Balfour-Ogilvy, David W. (1811–1855), ofițer englez 124, 127, 762
 Ballard, John Archibald (1829–1880), ofițer englez în armata otomană 127, 128
 Balș, Alecu, logofăt moldovean 709
 Balș, Catița (Catichon), nora lui Grigore Alexandru Ghica 664
 Balș, Constantin, ginerele lui Grigore Alexandru Ghica 665, 670
 Balș, familie boierească în Moldova 667, 670
 Balș, Panaiot, boier moldovean 334
 Balș, Teodor (Toderiță) (1790–1857), om politic moldovean 600, 699, 707, 709, 748

Balta Albă, sat, com., jud. Buzău 544
 Balta-Liman, convenția de la ~ (1849) 498, 499, 501, 502, 503, 679, 683, 684, 693
 Banat 40, 107, 110, 137, 138, 456, 484, 512; evrei în ~ 111; granița militară 104; hoți 111, 112; trupe austriece 456
 Bârlad, orașul 167, 168, 189, 307, 308, 492, 679; biserici 168; comerț, prăvălii 168; evrei în ~ 168
 Barmen, oraș, astăzi parte a orașului Wuppertal, Germania 56
 Baron, Hersch 698, 701
 Baron, Leib 698, 701
 Baron, Nuchem 698, 701
 Bartlett Lakeman, Stephen (Mazar Pașa) (1823–1897), ofițer și diplomat englez, călător în țările române; biografie 337–338; text 338–343; 328, 330, 616, 694
 Bartolomei 306, 307
 Basarab-Brâncoveanu, familie boierească din Țara Românească 443, 688
 Basarabia 30, 56, 58, 59, 65, 81, 128, 152, 205, 280, 302, 328, 340, 354, 367, 368, 369, 377, 440, 444, 456, 466, 468, 486, 492, 501, 570, 591, 641, 645, 664, 670, 698, 699, 700, 729, 732; agricultură 742, 743; climă 742, 744, 747; colonii germane 747; guvernatori ai ~ 744; populație 426, 742; resurse naturale 30; trupe ruse 456, 744
 Bâsca, com., jud. Buzău 540
 Bașotă, Năstăsache, logofăt moldovean 709
 Batin (Cervena), sat în Bulgaria 132
 Baumgartner, ofițer superior rus 472
 Bavaria 646
 Bayonne, oraș în Franța 292
 Bazargic, azi Dobrič, oraș în Bulgaria 475; trupe franceze la ~ 309, 310, 311
 Baziaș, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin 50, 104; calea ferată Baziaș–Oravița 105; mănăstirea ~ 104
 Băile Herculane, oraș, jud. Caraș-Severin 40, 514
 Bălăceanu, Constantin, boier din Țara Românească 544
 Băleanu, Emanoil (1793–1862), boier muntean 593, 686
 Băleanu, Nicolae 687
 Bălți, oraș în Republica Moldova 301
 Băneasa, câmpia de la ~ 447; pădure 255, 367
 Bechet, sat, com., jud. Dolj 529
 Beecher-Stowe, Harriet (1811–1896), romancieră americană 558
 Bega, râul 37; canalul ~ 138
 Behkoï, localitate neidentificată în Dobrogea 641
 Beirut, oraș în Liban 276
 Beldiman, Iordachi, vornic moldovean 709
 Belgia 215, 591
 Belgrad, orașul 56, 137, 292, 762
 Bellu (Bellio), Barbu (1825–1900), om politic român 129; casa lui ~ 129
 Bem, Józef (1794–1850) general polonez, unul dintre conducătorii armatei revoluționare maghiare (1848–1849) 448, 449, 576
 Benckendorff, Dorothea, prințesă de Lieven (1785–1857), soția prințului Khristofor Andreyevich Lieven, general și ambasador rus la Londra 720
 Bendella, medic austriac la Iași 703
 Bender v. Tighina
 Beoția, provincie antică grecească 583

Béranger, Pierre Jean de (1780–1857), poet francez 304
 Berdicev, oraș în Ucraina 331
 Berlin, orașul 49, 71, 459, 706, 720; capela rusească de la ~ 459; curtea de la ~ 480; moldoveni la ~ 459; Muzeul Regal din ~ 55
 Besson, F., colonel francez 740, 743, 744, 745
 Beștepe, com., jud. Tulcea 729; coline 25
 Beudant, François Sulpice (1787–1850), geolog francez 514
 Bibescu Gheorghe, domn al Țării Românești (1842–1848) 94, 152, 180, 246, 260, 433, 446, 498, 500, 604, 605, 681, 682, 683, 684, 689, 700; căsătoria cu o prințesă Brâncoveanu 681; tentativa de asasinat a lui Mitică Kretzulescu 691;
 Bibescu, Grigore (1824–1911) 688
 Bibescu, Ion (?–1879), fratele domnitorilor Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei 687
 Bibescu, Nicolae (1832–1890), boier muntean, colonel 462, 688
 Bibika, secretarul grec al lui Grigore Alexandru Ghica 668
 Bievre, fost afluent al Senei 584
 Bistrița, mănăstire în jud. Vâlcea 494
 Bistrița, râul 205, 719; inundații și distrugerea podurilor 719
 Blondeau, membru al misiunii franceze în Dobrogea 614, 617, 622, 623, 627, 632
 Boboci, sat, com. Jugureni, jud. Prahova 540
 Boemia 51, 143, 281
 Bogdan, Lascarachi, logofăt moldovean 709
 Boierime 456, 482, 483, 487, 488, 489, 491, 495, 501, 503, 504, 508; proprietari de robi țigani 558, 658; reședințe 547, 658; timp liber, plimbări 551, 559, 657, 658; vestimentație 559
 Bois de Boulogne, loc de promenadă pentru parizieni 236, 667
 Bois-Robert, J.D. de, călător francez în țările române (1854–1855); biografie 670; text 671–653
 Bolgrad, oraș în Ucraina 739, 740, 742, 743, 744, 745, 746, 747
 Bonaparte v. Napoleon I
 Bonzé Elise (Rose Pompon), dansatoare de origine franceză, călătoare în țările române (1853–1854); biografie 402–403; text 403–418; prietenă a ~ v. Olimpia; relația amoroasă și căsnicia ~ cu Ion Gr. Ghica 405–413; relația amoroasă cu feldmareșalul Ivan Paskevici 414–418
 Borca, sat, com., jud. Neamț 541
 Borcea, braț al Dunării 133
 Bordeaux, regiune viticolă în Franța 280
 Boreas, vapor 34
 Borna Sola 741
 Borozin, avocat moldovean 701
 Borsec, oraș, jud. Harghita 538
 Bosfor, navă 66, 67
 Bosfor, strâmtoarea 461
 Bosnia, bosniaci 25, 324, 446, 454, 455, 457, 460, 464, 499,
 Bosquet, Pierre François Joseph (1810–1861), mareșal francez 310
 Botoșani, orașul 487, 554, 662; ținut în Moldova 702
 Boucher, Jacques de Crèvecœur de Perthes (1788–1868), geolog și arheolog francez, călător în țările române, biografie 57; text 58–72
 Boulean, țigan lăutar 351
 Bourqueney, François-Adolphe baron de (1799–1869), ambasador al Franței la Viena 707
 Bradu, sat, com., jud. Argeș 541

Braha, arendașă în Moldova 702
 Brâncoveanu, familie boierească munteană 494
 Brâncovenesc, spital din București 212, 530
Braova, localitate neidentificată în Bulgaria 135
 Brașov, orașul 103, 196, 198, 256, 273, 289, 450, 454, 637, 674, 676, 683, 722, 723; locuitori 103
 Bratislava, oraș în Slovacia 26
 Brayer, A. (1775–1848), medic francez 524
 Brăești, sat, com., jud. Buzău 541
 Brăila, orașul 20, 22, 23, 33, 46, 55, 65, 68, 134, 135, 159, 250, 254, 256, 263, 265, 269, 270, 271, 273, 274, 287, 288, 289, 290, 294, 295, 298, 330, 331, 332, 354, 427, 473, 474, 484, 513, 525, 528, 530, 535, 536, 538, 570, 646, 680; carantină 529; comerț 81, 83, 84, 84, 116, 280, 431; construirea liniei telegrafice 602; fortăreața 134; hanuri 289; nave rusești la ~ 466; port al Țării Românești 76, 134; rate de schimb 432; trupe turcești la ~ 341; urbanizare 83, 84, 85; port 76; vamă/carantină 82, 83;
 Brătianu, Dimitrie (1818–1892), diplomat și om politic român 129
 Brătianu, familie boierească în Țara Românească 543, 669
 Breaza, oraș, jud. Prahova 541, 543
 Breslau (Wrocław), oraș în Polonia 292
 Bretania, regiune în Franța 644
 Briarees, uriaș mitologic 62
 Brillat-Savarin, Anthelme (1755–1826), gastronom francez 521
 Brives-la-Gaillarde, oraș în Franța 652
 Brocullo, căpitan 182, 183
 Bruch, biolog 61
 Bruck, Karl Ludwig von (1798–1860), om politic, diplomat și economist austriac 24, 485, 599, 601, 602
 Brussa, oraș în Turcia 276, 277
 Bruxelles, orașul 362, 363
 Brza-Palanka, localitate în Serbia 117
 Bucovina 280, 435, 436, 437, 444, 486, 487, 489, 607, 637, 662, 671, 701, 702, 703; frontiera austriacă cu Moldova 439; influența austriacă 440; populație, componenta etnică românească 426, 440; viața economică 440
 București, oraș 20, 56, 71, 89, 90, 93, 96, 102, 116, 126, 129; 132, 146, 164, 170, 180, 189, 193, 206, 207, 210, 212, 220, 221, 234, 240, 243; 251, 252, 256, 263, 272, 277, 285, 288, 289, 301, 302, 303, 304, 320, 322, 323, 329, 351, 352, 359, 368, 427, 436, 446, 447, 449, 450, 453, 455, 456, 462, 463, 466, 467, 468, 470, 472, 474, 479, 481, 482, 483, 484, 487, 488, 490, 491, 494, 495, 498, 500, 501, 504, 506, 514, 517, 522, 525, 526, 542, 566, 569, 574, 577–578, 583–585, 589, 590, 594, 595, 597, 621, 648, 650–652, 655, 663, 667, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 693, 694, 722, 723, 724, 725, 741, 742, 751; administrație, organizarea administrativă-judecătorească 235, 433, 525, 526, 575, 582, 657, 723; aprovizionarea cu apă (sacagii), fântâni, lacuri 522, 538, 726; boieri 213, 491, 652, 655–656, 575, 582, 722, 723; calamități (incendii, epidemii) 234, 363, 586, 651, 655; câini vagabonzi 213, 235, 726; ceremonia revenirii lui Barbu Știrbei 599; clima 651, 656; colonie franceză, francezi 243, 582; colonie germană 587; comerț, negustori 414, 433, 619, 656, 657; consuli, consulat, agenți straini 467, 468, 591, 592; Dâmbovița în ~ 655; educație, învățământ, instituții de cultură 194–199, 364–366, 652; generali rusi 453; grădini, parcuri hanuri, hoteluri, restaurante (Cișmigiu, Waremberg), cafenele 93, 196, 154, 194–199, 212, 255, 364–366,

447, 450, 488, 581, 584, 650, 725; industrie, manufacturi 658; influența rusă și austriacă 491, 677, 678, 692; intrarea trupelor turcești în ~ 127; intrarea trupelor ruse în ~ 127; locuitori și străini: aspect fizic, vestimentație, etnii: austriei, bulgari, englezi, evrei, greci, francezi, nemți, români, ruși, țigani 97, 156, 194–199, 240–241, 725, 726; mănăstiri, mitropolie, biserici 261, 262–263, 498, 650, 651, 655, 660; modernizare 242, 755; modă 212, 236, 129–240, 364–366, 595; moravuri 182, 239–240, 364–366, 414–418; organizarea corpului pompierilor 656; ocupație militară austriacă 128–129, 339, 588, 589, 591, 601, 660, 695, 696, 753–754; ocupația militară otomană 128, 576, 581, 591, 660, 677, 678, 692; ocupația militară rusă, tabere 92, 95–96, 98, 582–583; poliție 325; populație 490, 491; 650, 651, 652; presă, cenzură 236; religie, cler, credință, ceremonii, sărbători religioase, biserici 236–238, 194–199; relațiile dintre armatele austriacă, otomană, munteană 591; revoluția (1848) 446, 577, 581; situație sanitară, medicină, medici, spitale 260, 527, 530, 531, 532, 533, 535, 536, 537, 586; societate, limbi străine 43, 44, 45, 239, 568, 650, 652, 755; străzi (Podul Mogoșoaiei, Podul Calicilor, Târgu de Afară), ulițe, mahalale, piețe 93, 154–155, 194–199, 235, 242, 253, 255, 256, 363–264, 535, 581, 588, 589, 594, 595, 651, 652, 657, 725; spitale 212; teatru, reprezentații, săli, prețuri 93–94, 101, 235–236, 659, 660; transport 212, 417; timp liber, baluri, distracții, plimbări 94, 101, 153, 155–156, 180, 181, 212, 239, 364, 415, 447, 592, 656, 658, 675, 724, 725; transport public (birje) 724; tribunale 498; urbanism, lucrări edilitare, clădiri, monumente 212, 360–362, 490, 651, 652; viață cotidiană, alimentație, ospete 490, 491, 592, 724.

Budapesta 26, 50, 60, 273, 285, 290, 646, 647, 723, 727; Dunărea la ~ 647

Budberg, Andrei von (1820–1881), diplomat și general rus, președinte al Divanelor Moldovei și Țării Românești 433, 470, 684

Budești, oraș, jud. Călărași 100

Buffon, Georges Louis Leclerc, conte de ~ (1707–1788), iluminist, botanist francez 60

Bug, fluviul 456

Bughea de Jos, com., jud. Argeș 541

Bulgaria 25, 54, 58, 59, 68, 117, 123, 132, 135, 142, 275, 276, 278, 279, 354, 367, 443, 445, 446, 451, 454, 460, 464, 465, 471, 472, 475, 479, 481, 499, 512, 529, 536, 572, 575, 584, 616, 627, 642, 643, 646, 647, 679, 729, 732; alimentație 568, 569; populație migratoare 428; trupe franceze în ~ 311

Buol-Schauenstein, Karl von (1797–1865) diplomat austriac, însărcinat cu medierea conflictului dintre Imperiul otoman și Rusia 373

Burada, boier moldovean 706

Burgas, oraș în Bulgaria 80

Burghelea, boier moldovean 706

Burgundia, regiune din Franța 621

Busselot, ofițer francez 125

Butler, căpitan de geniu englez 476

Buzău 167, 169, 172, 173, 176, 190, 192, 288, 307, 320, 324, 328, 490, 513, 514, 523, 525, 578, 579, 585, 683, ; biserici 174; comerț 177; construcția liniilor telegrafice 602; episcopia și domeniile ei 173, 490, 695; învățământ 173; obiceiuri 175; populație 177, 179; râul 173, 177, 512; religie români 174; spital 490; străzi 173; timp liber 174, 179; trupe ruse 176; trupe turcești 341; vestigii baie turcească 178, 179

Cahul, oraș în Republica Moldova 24; lac în Ucraina 24

Caillat, Joseph, medic francez, călător străin în țările române (1854); biografie 511; text 512–544; 631, 638

Calabria, regiune în Italia 268
 Calafat, oraș, jud. Dolj 20, 44, 54, 92, 117, 132, 136, 139, 265, 269, 270, 289, 382, 392, 398, 399, 400, 466, 468, 470, 471, 472, 473, 479, 480, 513, 529; fortificațiile de la ~ 120, 121, 122, 123, 140, 142, 143, 383, 384; lupta de la ~ 158
 Calea Lactee 209
 Caliacra, cap la Marea Neagră 612
 Calieri, Paolo zis Veronese (1528–1588), pictor 224
 California, comparație 267, 450
 Callatis v. Mangalia
 Camenița, oraș în Ucraina 331
 Câmpina, oraș, jud. Prahova 514, 543
 Campina, regiune în Belgia 493
 Câmpineanu, Ioan (1798–1863), colonel și om politic 323, 687; familia 326
 Câmpulung, oraș, jud. Argeș 514, 525, 530, 541
 Canara, sat azi dispărut 622
 Canning, Stratford Charles, lord de Redcliffe (1786–1880), diplomat englez 98, 461, 479,
 Canrobert, François Certain (1809–1895), general și om politic francez 311, 424, 478
 Canta, Alecu, boier moldovean 701
 Canta, Iencușor, vornic moldovean, 709
 Canta, Nicolae logofăt moldovean 709
 Cantacuzino, Alecu, vornic moldovean 709
 Cantacuzino, Constantin (1800–1875), boier muntean, caimacam al Țării Românești (1848–1849) 323, 329, 449, 455, 576, 589, 592, 593, 677, 678, 682, 684, 685, 686
 Cantacuzino, familie boierească în Moldova 667, 669
 Cantacuzino, Iancu, logofăt moldovean 709
 Cantacuzino, Ion (1820–?) 689
 Cantacuzino, Pulcheria (1840–1865), boieroaică din Moldova 719, 721
 Cantacuzino, Șerban, domn al Țării Românești (1678–1688) 497, 534
 Cantacuzino-Pășcanu, Lascăr (Lascarache) (1805–1875), boier moldovean 706, 707
 Cantacuzino-Pășcanu, Mihail (1791–1857), boier moldovean 710
 Cantu, istoric 350
 Capul lui Cod, aflat pe Coasta de Est a SUA 204
 Caput Bovis 20
 Caracal, oraș, jud. Olt 513, 577, 682
 Carachioi v. Năvodari
 Caramurat v. Mihail Kogălniceanu
 Caraorman (fortăreața Istru), azi com. Vadu, jud. Constanța 624
 Carasu (Apa Neagră), râu în Dobrogea 86, 87, 474; lac, azi dispărut 86, 87, 628, 633, 634, 635, 636, 644
 Carbuccia, Jean-Luc (1808–1854), general francez 310
 Carême, Marie-Antoine (1784–1833), bucătar celebru în sec. XIX 651
 Cârliababa, sat, com., jud. Suceava 440
 Carol al XII – lea, rege al Suediei (1697–1718) 212, 543
 Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), domnitor (1866–1881) și rege al României (1881–1914) 666
 Carol VI (1685–1740), împărat romano-german (1711–1740) 138
 Carp, Grigore, vornic moldovean, 709
 Carpați, Munții 22, 68, 96, 102, 146, 160, 162, 201, 205, 210, 275, 291, 296, 351, 353, 368, 418, 434, 440, 448, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 499, 503, 510, 512, 513, 514, 516,

536, 558, 643, 649, 726; culmi ale ~ 139; mănăstiri 491, 493; minereuri în ~ 97; ocne de sare 490;

Carpentras, oraș în Franța 652

Carsium v. Hârșova

Casa de Austia v. Austria

Cascine, loc de promenadă pentru parizieni 667

Castravan, munți în Liban 276

Castro, evreu spaniol din Constantinopol 56

Catamori, localitate în Ucraina 739, 741

Catargi, Costin, logofăt moldovean 709

Catargi, familie boierească în Moldova 669

Catargi, Ruxandra, boieroaică moldoveancă 669, 670

Catargiu, Alecu, vornic moldovean, 709

Catargiu, Lascăr (1823–1899), om politic 600

Catargiu, Ștefan, boier moldovean, membru al căimăcămiei de trei 706, 708

Cattaro, azi Kotor, oraș în Muntenegru 459

Caucaz 139, 302, 304; regiune 276

Cavarna, oraș în Bulgaria 641

Cazaci 29, 633

Călărași, orașul 129, 223, 330, 470, 473, 476, 479, 480, 529, 530; trupe turcești la ~ 130

Căldărușani, mănăstire în jud. Ilfov 496,

Călimănești, oraș, jud. Vâlcea 538, 541, 542, 543

Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu 147, 208, 570, 678; trupe rusești la ~ 126; trupe turcești la ~ 126, 127, 128; vale 322

Ceahlău, Muntele 205

Ceatal, insulă în Delta Dunării 20, 134, 135

Çeatmalar, sat, jud. Constanța 311

Celebikioi v. Mircea Vodă

Cerna, râul 19, 52, 53, 535

Cernavodă, oraș, jud. Constanța 33, 46, 87, 88, 89, 152, 296, 634, 644, 646, 647, 648; armata turcească 86; canal 376, 377, 378; populație 86

Cernăuți 56, 375, 438, 439, 487, 662, 671, 698, 701, 702, 745; construirea liniei telegrafice până la Iași 599; descrierea orașului 440

Cerneți, azi Șimian, înglobat în orașul Drobeta Turnu Severin, jud. Mehedinți 255, 290, 513, 529, 647

Cetate, sat, com., jud. Dolj 189, 204, 205, 471, 472; bătălia de la ~ 121, 204, 383, 388, 399, 582

Chalcocondylas, Laonicos (Chalcondylas) (c. 1430–1464 sau 1465), istoric bizantin 445

Champ de Mars, parc în Paris 69

Champagne, regiune în Franța 281, 583, 628

Champs-Élysée, bulevard în Paris 236, 584, 650

Chateau-Laffite, vin franțuzesc 668

Chaussée d'Antin, bulevard parizian 363

Chemnitz, oraș în Germania 56

Chilia Nouă, oraș în Ucraina 24, 62

Chilia Veche, sat, com., jud. Tulcea 134, 160, 732, 747

Chilia, braț al Dunării 25, 31, 32, 81, 88, 133, 134, 135, 644, 738

China, chinezi 359, 418

Chișinău, oraș în Republica Moldova 301, 303, 462, 463, 740, 743, 744, 745, 746, 747, 748; vânătoare 743

Choctaw, populație amerindiană din SUA 207
 Chopin, Frédéric, compozitor și pianist polonez (1810–1849) 638
 Chrisoverghi, Manolachi, vornic moldovean 709
 Christian Tell (1808–1884), ofițer, revoluționar pașoptist, om politic 686
 Ciclade, insule grecești 68, 494,
 Cignnis, vapor pe Dunăre 59
 Ciolanu, mănăstire în jud. Buzău 189, 190, 191
 Cișmigiu, grădină publică 196, 725; baltă 538
 Ciuperceni, sat, com., jud. Teleorman 471
 Ciurunk Kepri 335
 Cladova, azi Schela Cladova, înglobată în orașul Drobeta Turnu Severin, jud. Caraș Severin 19
 Clarendon, George William Frederick Viliers, lord (1800–1870), om politic britanic 378, 748
 Clarke, Edward Daniel (1769–1822), mineralog englez și călător în Țările Române 48
 Cochinchina, regiune în sudul Vietnamului 276
 Cocytus, râu al Infernului 210
 Codrington, William Sir (1804–1884), comandant al trupelor britanice din Crimeea 741
 Colentina șosea în București 253, 260; câmpie 588
 Cologne v. Köln
 Colquhoun, Robert Gilmour (1805–1870), consul englez în principate (1834–1959) 93, 94,
 95, 343, 605, 675, 676, 681, 686, 693, 757
 Colțea, spital din București 212, 527, 530, 531
 Comarnic, oraș, jud. Prahova 255
 Comănești, oraș, jud. Bacău 266
 Comisia Europeană a Dunării 733, 744
 Compania Dunării, companie austriacă de navigație 291, 298
 Constandinidis, agent al lui Grigore Alexandru Ghica la Constantinopol 707
 Constantin al IX-lea Paleologul (1449–1453) 518
 Constantin Brâncoveanu, domnitor în Țara Românească (1689–1714) 525
 Constantin Racoviță, domn al Țării Românești (1753–1756) 351
 Constantin Șerban, domn al Țării Românești (1654–1658) 497
 Constantin, fiul lui Grigore Alexandru Ghica 664, 670
 Constantinopol 21, 22, 26, 55, 56, 58, 64, 66, 76, 80, 82, 88, 89, 98, 132, 133, 143, 151,
 189, 234, 242, 262, 271, 272, 273, 275, 284, 297, 329, 333, 340, 341, 342, 343, 362,
 412, 413, 444, 445, 451, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466,
 477, 478, 485, 496, 497, 498, 499, 501, 517, 531, 534, 573, 601, 602, 603, 606, 610,
 617, 666, 669, 680, 681, 686, 693, 699, 700, 706, 707, 708, 710, 738, 745, 746, 748,
 753, 758; cartiere 526, 531, 534; comerț cu cereale al ~ cu Țara Românească 139;
 diplomați/consuli/agenți la ~ 477; emigrația revoluționară românească 605; patriarhul
 de la ~ 220, 444, 496
 Constanța, orașul 21, 33, 46, 86, 88, 133, 152, 311, 376, 377, 378, 421, 612, 617, 619, 620,
 621, 627, 629, 636, 639, 641, 642, 644, 646; așezare, aspect plajă 613; descriere a ~
 422, 423; istoric (Tomis) 622, 623, 624; misiunea franceză, francezi 614, 617, 618–
 619, 639; populația 615, 617, 618, 639, 644; port 87
 Conyers Robert Rowland, ofițer englez 124
 Copcenii, astăzi Adunații-Copăcenii, sat, com., jud. Giurgiu 210
 Copou, cartier în Iași 546, 547, 550, 559; grădină publică în Iași 667
 Coran 384, 385
 Corbary, Hélène, solistă franceză de operă 235
 Corfu, insulă grecească 45

Cornea, boier moldovean 706
 Cornescu, Constantin 687
 Cornides, grec din București 723, 724
 Coroana de Fier, decorație austriacă 449
 Coronini-Cronberg, Johann Baptist Alexius von (1794–1880), feldmareșal-conte austriac, comandant al corpului de armată austriac în timpul ocupației Țării Românești (1854–1856), guvernator al Banatului (1859–1861), călător în țările române; biografie 598, text 599–610; 128, 322, 327, 333, 339, 373, 483, 484, 485, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 674, 694, 754, 755, 757; întâlnirea cu Omer Pașa 340
 Corso, bulevard parizian 69
 Costache, muncitor român 620
 Costachi, Iordachi, logofăt moldovean 709
 Cotroceni, mănăstire în București 325
 Cozia, mănăstire, jud. Vâlcea 494, 543
 Cracovia, oraș în Polonia 486, 550
 Craiova, orașul 20, 251, 257, 268, 272, 274, 275, 287, 289, 463, 479, 483, 513, 525, 526, 527, 528, 530, 681, 682, 687, 696; armata rusă de la ~ 120; străzi 255, 256; trupe rusești la ~ 140, 142
 Crimeea, peninsula în sudul Ucrainei 61, 276, 320, 378, 453, 467, 485, 534, 577, 622, 635, 641, 738, 745, 747, 748; campania din ~ 479; expediția din ~ 309; hanii din ~ 500; războiul ~ 128, 129, 670, 762; trupele franceze și engleze din ~ 341
 Crowe, Eyre Evans (1799–1868), jurnalist și istoric englez 128
 Crowe, Joseph Archer (1828–1896), diplomat, corespondent de război și jurnalist englez, călător în țările române; biografie 118–119; text 119–130; servitor al lui ~ (Ismail) 130; tată al lui ~ v. Eyre Evans Crowe
 Crucea de Piatră, sat, com. Călugăreni, jud. Giurgiu 126
 Crupenschi, Grigore, logofăt moldovean 709
 Crupenshi, Scarlat, vornic moldovean 709
 Cruveilhier, Jean (1791–1874), medic francez 530
 Cuca, sat, com., jud. Galați 324, 334
 Cuciukghiol, lac dispărut 621, 623
 Cunningham, Charles, viceconsul englez în principate 76
 Curești, localitate neidentificată 307
 Curlandia, prințesa de ~ 501
 Curtea de Argeș, oraș, jud. Argeș 525
 Cuza, Alexandru Ioan (1820–1873), pârcălab de Covurlui 709
 Czajkowski, Michal (Sadyk-pașa) (1808–1886), general otoman de origine poloneză, călător în țările române, biografie 312–313; text 313–336; 126, 127, 477, 478, 484, 485, 592, 678, 694, 702, 707, 708
 Dacia, daci 54, 68, 76, 105, 110, 115, 202, 434, 443, 444, 486, 642, 648, 649, 650, 753; cucerirea romană 649; Dacoromania 111
 Daia, sat, com., jud. Giurgiu 481
 Damasc, oraș în Siria 568
 Damat Mehmed Ali-pașa (1815–1871), om politic și diplomat otoman 465,
 Dâmbovița, râul 96, 128, 156, 211, 238, 255, 360, 515, 525, 535, 584, 652, 679, 689, 726
 Dannenberg, Piotr Andreevici, general rus 99, 308, 320, 453, 454, 467,
 Darius I (549–486 î.Hr.), rege al Persiei 48

Dash, Anne Gabrielle de Cisternes, de Courtiras, vicontesă de Poïloue de Saint-Mars (contesa ~) (1805–1872), scriitoare franceză și călătoare în principate (1845); căsătoria ~ cu Grigore Sturdza 407–408
 David, personaj biblic 192
 Dărăști, sat, com., jud. Ilfov 678
 Dărăști-Vlașca, com., jud. Giurgiu; trupe turcești la ~ 127, 128
 Décamps, Alexandre-Gabriel (1803–1860), pictor francez 652
 Decker, Karl von ~ (1784–1844), general și strateg militar prusac 397
 Del Re, ofițer venețian 22
 Demidov, Anatoli Nicolaevici (1812–1870) diplomat rus 61, 351
 Derviş Ibrahim Pașa (1817-1896), comisar otoman în principate 483, 587, 590, 599, 600, 686, 693, 745, 746
 Diana, vas cu aburi austriac 50; zeiță în mitologia romană 408
 Dickens, Charles John Huffam (1812–1870), romancier englez 45
 Dietrich, Stefan, ofițer, medic militar austriac, călător în țările române (1855); biografie 654–655; text 655–660
 Dieu, colonel francez 125, 126, 326
 Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei (1710–1711) 351
 Dina, iubita lui Brocullo 183
 Dobreni, sat, com., jud. Giurgiu 100; trupe rusești la ~ 99
 Dobrogea 27, 133, 134, 151, 320, 421, 474, 475, 477, 570, 575, 581, 589, 641, 642, 644, 729, 732; ape 621; bulgari 627, 634; climă 626; descriere 424, 612, 613, 616, 620, 624, 633; expediția din ~ 309, 310, 311; fauna 635; lacurile ~ 633, 634, 635; locuitori: 629-631, 636; ocupația rusească 474; români 63; ruși 636; secte religioase 636, 637, 638; tătari 625, 627, 628; trupe franceze în ~ 309, 310, 311; trupe rusești în ~ 421, 310, 422; turci 636; Țigani 631-631; Valul lui Traian 624
 Dodson, călător englez 621
 Domițian (Titus Flavius), împărat roman (81–96 d.Hr.) 648, 649
 Don, fluviul 61, 328, 329, 331, 335, 637; cazaci pe ~ 638
 Done, Grigore, vornic moldovean 709
 Donizetti, Gaetano (1797–1848), compozitor italian 23
 Dorohoi, oraș, jud. Botoșani 487
 Doussault Charles (1814–1880), pictor, litograf și desenator francez, călător în țările române; biografie 144–146; text 146–160; despre ~ 150
 Dragolic, Karl, consul austriac 704
 Drava, râu, afluent al Dunării 60, 74
 Drăgășani, oraș, jud. Vâlcea 279, 280, 523
 Drăghici, familie boierească din Moldova 701
 Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin 18, 51, 290
 Dresda, oraș în Germania 49, 587, 681
 Drobeta Turnu-Severin, orașul 20, 76, 727
 Dryanlar, localitate neidentificată 87
 Du Mont, Alfons Heinrich, baron von Monten (1812–1876), locotenent-colonel în armata austriacă 325, 695
 Dubravka, oraș în Muntenegru 460
 Dudești, spital din București 530
 Duhamel, Aleksandr Osipovici (1801–1880), diplomat și general rus, comisar pentru Principatele Române 447, 449, 452, 455, 456, 491, 501, 682, 708
 Dumitrache <Ochialbi>, Țigan lăutar 351

Dumitraky-bey 335

Dunavăț, braț al Dunării 135

Dunăre, fluviu 18, 23, 25, 26, 53-56, 58, 60-61, 65, 66, 68, 85, 87, 98, 101, 120, 122, 123, 128, 130, 132-136, 142, 146, 151, 152, 166, 189, 201, 205-207, 211, 234, 242, 250, 254, 256, 267, 273, 286, 301, 304, 310, 328, 335, 354, 360, 368, 377, 383, 387, 426, 427, 431, 434-440, 446, 451, 453, 455, 462, 464-480, 482, 484, 485, 486, 492, 499, 500, 507, 509, 510, 512, 513, 536, 566-572, 578, 581, 583, 591, 604, 607, 612, 616, 617, 621, 625, 629, 631, 633, 635, 637, 638, 639, 641, 644-650, 652, 653, 683, 689, 729, 731, 732, 738, 741-744, 748, 762; ~de Jos 39, 40, 48, 475, 510; brațele și gurile ~ 132-136, 151, 375-377, 616, 642, 644, 645; carantină la ~ 76-77; comerț pe ~ 81, 82, 116, 117; descrierea ~ 646-647; cataractele ale ~ v. Porțile de Fier; flora și fauna 492; flota militară a Moldovei 562; garnizoane pe ~ 133, 135, 136; granița militară austriacă pe ~50; insulele ~ 156-158, 492; insulă pe ~ v. Ada-Kaleh; lacuri ale ~ 633; navigația pe ~/companii de navigație 29, 32, 33, 34, 37, 43, 44-47, 50, 55, 76, 77, 78, 80, 86, 88, 89, 105, 135, 204, 377, 727, 732, 733; pichete pe ~ 77, 492; proiecte de canal de la ~ la mare 644.

Dunca, Ștefan, avocat moldovean 701

Dvina, râu Rusia 206

Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei (1762-1796) 171

Ecaterina, fiica lui Grigore Alexandru Ghica 665

Egetas, localitate antică, azi Brza Palanka în Serbia 20

Egipt 240, 359, 491, 521, 641, 643; Piramidele 643; Sfinxul 643

El Dorado 550

Elba, fluviul 50

Elisabeta de Bavaria (1838-1898), împărăteasă a Austriei și regină a Ungariei, Croației și Boemiei (1854-1898), soție a împăratului Franz Iosif I (1848-1916) 720

Elisabeta, fort austriac pe malul sârbesc al Dunării 53

Elveția 97, 250, 281, 494, 591

Eminé, fiica lui Omer-pașa 450

Ems, oraș în Germania 538; râu 60

Enichioi, lac azi dispărut 633

Epir 445, 496

Erekli, fabrică imperială otomană 56

Erevan, oraș în Armenia 362

Espinasse, Charles Marie Esprit (1815-1859), general francez 311

Eupatoria, bătălie în războiul Crimeii 689

Europa, europeni 33, 37, 39, 97, 135, 136, 141, 143, 149, 159, 160, 179, 202, 211, 237, 240, 253, 254, 344, 355, 356, 367, 377, 409, 426, 427, 432, 434, 437, 441, 443, 451, 461, 464, 466, 472, 480, 484, 485, 499, 500, 509, 510, 512, 554, 567, 569, 582, 591, 608, 615, 616, 642, 643, 646, 647, 650, 651, 653, 681, 751; Europa orientala 444

Evrei 39, 56, 111, 139, 156, 168, 406, 429, 431, 437, 489, 549, 551, 552, 557, 558, 560, 561, 563, 650, 652, 667, 669, 741; zarafi 656

Ewjejel Gtechrbaty 331

Fântânele, sat, com. Hemeiuș, jud. Bacău; moșia ~ a familiei Cantacuzino-Berlebourg, modernizarea ~ 719

Fântânele, sat, com., jud. Suceava 541

Fataties, Vasile, general grec 445

Fay, Charles Alexandre (1827–1903), general francez, călător în țările române; biografie 309; text 309–311

Fălticeni, oraș, jud. Suceava 276

Feodorov, Pavel Ivanovici, guvernator civil (1834–1836), apoi guvernator militar (1836–1854) al Basarabiei 645

Ferdinand I de Habsburg, împărat al Austriei (1835–1848), rege al Boemiei și Ungariei (1830–1848) 671

Fialkowski, polonez, proprietar de cafea 198

Filantropia, spital în București 530

Filaret, fântână în București 522

Filipescu Gheorghe (Iordache) (1765–1855), ministrul Treburilor din Lăuntru (1847, 1849–1854) 147, 151

Filipescu, familie boierească din Țara Românească 675

Filipescu, Gheorghe (1785–1855), mare ban 518, 682

Filișanu, Dimitrie, boier din Țara Românească 696

Finlanda 463

Fischbach, general rus 463, 466,

Flandra 445, 493

Flavius, agent secret austriac în Moldova (1855); biografie 697; text 697–704

Flămânda, azi înglobat în Ciuperceni, sat, com., jud. Teleorman 135

Florența, orașul 480

Florescu, Ion Em., (1819–1893), comisar guvernamental pe lângă trupele rusești 677, 679, 688

Florian, René (1810–1881), autor francez de vodeviluri 238

Focșani, orașul 22, 160, 165, 167, 168, 307, 308, 320, 324, 332, 368, 375, 483, 490, 498, 501, 570, 578, 579, 677; administrație 169; așezare 168; așezăminte religioase 168, 169, 498; construcția liniilor telegrafice 602; frontieră 168; incendiu (1864) 169; ocupații 169; trupe ruse 169; trupe turcești la ~ 341

Fonton, de Verrailon Mihail L., comisar rus 745

Fotiade, agent la Constantinopol 707, 710

Fouché, ofițer francez

Franța 23, 71, 125, 150, 155, 190, 240, 241, 249, 257, 264, 268, 269, 270, 271, 273, 277, 278, 280, 281, 282, 286, 290, 294, 350, 366, 376, 385, 396, 403, 404, 449, 451, 452, 459, 466, 477, 479, 481, 502, 503, 507, 510, 517, 590, 596, 639, 641, 643, 644, 648, 652, 662, 665, 666, 668, 671, 688, 706, 707, 738, 744, 747, 753; administrația franceză 671; armata/trupe franceze 451, 478, 570, 571, 581; atitudinea românilor față de ~ 666; consul al ~ în Moldova 408, 409, 411; detașament de pontonieri la București 594; diplomați/consuli/agenți 449, 452; influența în principate 607, 608, 609, 610, 649, 693; limba franceză 652, 666; mărfuri franceze 658; moneda franceză în Moldova 563; sprijin pentru unirea principatelor 591; școala de călărie ~ 397, 398; trupe ~ în Crimeea 341; trupe ~ în Dobrogea 309, 310, 311; trupe ~ la Varna 311

Franz Joseph I de Habsburg, împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916) 325, 457, 585, 587, 591, 671, 757

Frătești, sat, com., jud. Giurgiu 208, 320, 481, 570, 583, 677, 678

Frederick William IV, rege al Prusiei (1840–1861) 720

Friedberg, Emanuel Solomen Freiherr von (Mirohorsky) (1829–1908), cartograf și feldmareșal austriac de origine cehă, călător în țările române; text 711–717

Frumoasa, mănăstire în Iași 546

Fuad-effendi (Mehmet-pașa) (1815–1869), comisar turc în Principatele Române 446, 447, 448, 449, 450, 452, 454, 456, 491, 685, 707

G.W.M., călător anonim englez în țările române (1857); biografie 750; text 750–762

Gabrovo, defileul de la ~ 132

Galata, biserică în Iași; turnul ~ 151

Galata, cartier în Constantinopol 526

Galați 22, 23, 24, 29, 33, 45, 51, 64, 65, 68, 89, 134, 135, 151, 160, 184, 256, 265, 269, 271, 273, 275, 276, 278, 279, 291, 294, 296, 323, 368, 412, 427, 436, 440, 463, 473, 474, 484, 485, 489, 492, 513, 535, 553, 578, 639, 642, 644, 645, 646, 719, 721, 738, 739, 740, 743, 744, 748; așezare, străzi, navigație 85; boli 741; carantina din ~ 55, 56, 76, 77, 529, 536; comerț 31, 81, 82, 84, 116; comerțul prin 431; consulate 55, 56; cultura în ~ 77; descriere a ~ 46, 47, 55 77; extinderea liniei telegrafice de la Iași 599, 602; fabrici 33, 34, germani, italieni la ~ 77; granizoană austriacă 738; hotel 55, 85; locuitori 738; port al Moldovei 76, 85, 134, 562; *porto-franco* 55; rate de schimb 55, 432; stăpânire austro-otomană 374; 375

Galiția 68, 328, 440, 486, 489, 638, 697, 698; evrei 489

Gallipoli, oraș în Turcia 477; holera în ~ 310

Gand, bulevard în Paris 644

Gange, fluviu 155

Garcinsky, căpitan 335, 336

Gargalac, lac, jud. Constanța 311

Gaudin, medicul misiunii militare franceze în Dobrogea 614, 623

Gautier, Théophile (1811–1872), jurnalist, poet, scriitor și critic francez 413

Gavarni (Sulpice-Guillaume Chevalier) (1804–1866), grafician și caricaturist francez 417

Geismark, Friedrich Caspar von (1783–1848), general, aghiotant al țarului Nicolae I 501

Genova, oraș în Italia 271

Gentz, Friedrich von (1764–1832), om politic, economist și diplomat german 461

George R., boier român

George Sand (Aurore Lucile Dupin), baroană Dudevant (1804–1876), scriitoare franceză 308

Gepizi, populație migratoare 110

Germania, germani/nemți 25, 280, 281, 290, 354, 376, 429, 459, 461, 470, 479, 510, 544, 557, 558, 645, 651, 652, 668, 687, 688, 706, 707, 747; arhitecți germani 651; coloniști în Banat și Transilvania 110; ~ la Galați 77; poșta din ~ 343

Gherai Mengli, han tătar 138

Ghermani, familie de sârbi din Țara Românească 503

Ghica, Alexandru (1804–1857), boier român 559, 562

Ghica, Alexandru (Alec) (1801–1855) boier român 593, 685

Ghica, Alexandru Dimitrie, domnitor (1834–1842) și caimacam al Țării Românești (1856–1858) 245, 256, 297, 323, 329, 452, 497, 506, 510, 543, 680, 681, 683, 684, 687, 693

Ghica, Alexandru Gheorghe 688

Ghica, Cantacuzino, prințesă 535

Ghica, Constantin (1804–1867), fiul lui Grigore Ghica, 329, 600, 685, 686

Ghica, Dimitrie (1816–1897), prefect al Poliției (1855–1857) și primar al Bucureștiului (1857–1861) 657, 687

Ghica, familie de boieri din Moldova și Țara Românească 39, 434, 435, 443, 496, 667, 669, 675, 687, 752; servitor al prințului ~ 44

Ghica, Gheorghe, boier moldovean 459

Ghica, Grigore Alexandru, domn al Moldovei (1849–1853; 1854–1856) 329, 375, 405, 410, 433, 434, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 498, 586, 592; 599, 604, 663, 664, 667, 668, 669, 670, 671, 693, 698, 699, 700, 708, 710, 740, 742

Ghica, Grigore Dimitrie, domn al Țării Românești (1822–1828) 94, 469, 497, 525, 680
 Ghica, Ion (1816-1897), revoluționar pașoptist, om politic liberal, bey de Samos (1853-1859) 605, 675, 681, 685, 708
 Ghica, Ion Grigore (1829–1891), militar, diplomat și literat român; relația amoroasă și căsnicia lui ~ cu Elise Bonzé (Rose Pompon) 405–413
 Ghica, Scarlat (1812-1875) boier român 325, 687
 Ghica, Theodoriță, vornic moldovean 709
 Ghica, Vasilică, logofăt moldovean 709
 Gitschel, localitate neidentificată pe Dunare 473
 Giurgiu, orașul 20, 21, 44, 68, 70, 85, 89, 90, 97, 98, 99, 100, 123, 124, 132, 135, 136, 146, 206, 207, 250, 251, 255, 256, 266, 270, 272, 273, 274, 287, 289, 290, 295, 321, 322, 354, 446, 463, 466, 467, 468, 470, 480, 481, 482, 491, 513, 525, 530, 535, 538, 568, 575, 579, 589, 597, 647, 676, 694, 695, 723, 741, 750, 754, 762; așezare și descriere 45, 54, 55, 234, 242; carantina 529; castel genovez 207; fortul Sf. Gheorghe 573; garnizoana de la ~ 76; hanuri 147; jaf în războiul Crimeii 571, 573, 574; lupta de la ~ 158, 159; navigație cu aburi 727; populație 234; tabără rusească 92; telegraf 602; vânătoare la ~ 125, 126;
 Glauchau, oraș în Germania 56
 Glick, medic austriac la Iași 703
 Godkin, Edwin Lawrence (1831–1902), corespondent de război, jurnalist și editor american de origine irlandeză 122, 126
 Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832), filozof și scriitor german 304, 305
 Goldner Stephan, antreprenor fabrică 33, 85, 92
 Golenți, sat înglobat în orașul Calafat, jud. Dolj 121; atacul de la ~ 122; turcii la ~ 387–390, 399, 400; trupe rusești la ~ 387–390, 399, 400
 Golescu, Nicolae (1810-1877), general și om politic 690
 Golia, mănăstirea din Iași 487
 Goliat, personaj biblic 192
 Golubač, oraș în Serbia 50; ruinele fortăreței ~ 50
 Golubač, peșteră pe malul sârbesc al Dunării 18, 202
 Goncearov, cazac 331
 Gorceakov, Alexandr Mihailovici (1783–1883), prinț, cancelar al Rusiei 198
 Gorceakov, Mihail Dmitrievici (1795–1861), cneaz, general rus 94, 95, 101, 116, 160, 189, 260, 271, 304, 306, 462, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 476, 478, 481, 485, 571, 574, 583, 649, 677, 678, 701, 708
 Gordon, Charles George (1833–1885), ofițer englez, călător în țările române; biografie 734–737; text 737–749
 Gordon, Lewis 745
 Görgey, Artúr (1818–1916), general și om politic ungur, comandant al armatei revoluționare maghiare (1848–1849) 451,
 Gorj, județ 538
 Gornet, sat, com., jud. Prahova 540
 Goți, populație migratoare 428
 Grabbe, general în serviciul Rusiei 501, 502
 Grach, colonel prusac în serviciul Turciei 476, 477, 478,
 Grandt, negustor englez 619
 Grave, regiune viticolă în Franța 279
 Grădinești, sat, com., jud. Bacău; trupe turcești la ~ 341
 Grădiștea, sat, com., jud. Ialomița 544

Grecia, greci 56, 58, 272, 280, 283, 443, 444, 445, 455, 480, 494, 512, 429, 557, 560, 561, 595, 652; căsătorii cu românce 444; eteriști 443

Grenier, Édouard (1819–1901), diplomat și poet francez, stabilit în Moldova în anii 1855–1856, călător în țările române; biografie 661; text 662–672

Grosser, negustor din Berlin 56

Gruia, com., jud. Mehedinți 111

Grünne, Karl von (1808–1884), conducător al Cancelariei Militare Austriece (1850–1859) 606

Guizot, François (1787–1874), om politic și istoric francez 502

Gura Ialomiței, sat, com., jud. Ialomița 529

Gürzalilar, localitate în Bulgaria 310

Guyard, localitate în Franța 621

Guys, Ernest-Adolphe-Hyacinthe-Constantin (1803–1892), corespondent de război, pictor și ilustrator francez 122

Hadrian (Publius Aelius Traianus Hadrianus) (76–138), împărat roman (117–138) 20, 731

Haemus v. Balcani, Munții

Hager, Marieta, actriță 704

Hagi Ghirghi Hristo, haiduc sârb 328, 335, 336

Halcinski, Feodor Lavrentevici (1788–1860), diplomat rus, consul la București 462, 470; consul la Iași 433

Halil, bancher 329

Halim-pașa, comandant al trupelor otomane 126, 127, 128, 321, 325, 330, 677

Hamburg, oraș în Germania 292

Hanemann, Christian Friedrich Samuel (1755–1843) 535

Hangu, sat, com., jud. Neamț 541

Hanovra, oraș în Germania 750

Hârșova, oraș, jud. Constanța 21, 55, 68, 69, 133, 135, 331, 570, 633, 646; garnizoana 133, 474; cucerire rusească 133; armata turcească 86;

Harting, general rus 707

Hasancea, sat, înglobat în com. Valu lui Traian, jud. Constanța 626

Hassan pașa, comandant otoman 332, 335, 480

Hațeg; valea ~ 40

Haustaube, general austriac

Haynau, Jacob Julius von (1786–1853), general austriac 453,

Heliade-Rădulescu, Ion (1802–1872), scriitor, om politic român 327 686, 689, 691, 692

Hénoque-Melville, E. N., călător francez în țările române (1854–1855); biografie 233; text 234–243

Herăstrău, grădină publică în București 306

Herbault, modistă celebră în epocă 652

Hercule, erou din mitologia greacă 52

Hermine, vas cu aburi al Companiei Austriece de Navigație pe Dunăre 53

Herson, oraș în Ucraina 301

Herțegovina 460, 464, 471

Hess, Heinrich von (1788–1863), baron și feldmareșal austriac, negociator al tratatului dintre Austria și Prusia (1854), privind participarea la războiul Crimeii, comandant al trupelor austriece de ocupație din Principate (1854), călător în țările române; biografie 370–373; text 373–381; 482, 483, 586, 595, 600, 602; proclamația către români 587, 590, 591

Hessinghausen, Julius Franz Schreiber von, ofițer austriac, funcționar al căilor ferate, călător în țările române (1856); biografie 722; text 722–727
 Hiero, personaj antic 727
 Hillel, Manoaah (1797–1862), bancher 601, 602
 Hinde, colonel englez 124
 Hindustan, peninsula în sudul Asiei 352
 Hippodrome, hipodrom parizian 69
 Homer, poet antic 480
 Horezu, mănăstire în jud. Vâlcea 494
 Hotin, oraș în Ucraina; cetatea ~ 368
 Howard, George William Frederick (1802–1864), conte de Carlisle, diplomat și scriitor englez, călător în țările române; biografie 73–74; text 74–78
 Hrisant, stareț la Horezu 494
 Hugo, Victor (1802–1885), scriitor și dramaturg francez 240
 Humboldt, Alexander von (1769–1859), naturalist și geograf german 621
 Huni, populație migratoare 110, 428
 Huși, oraș, jud. Vaslui 33; episcopia de ~ 496, 706, 708
 Hyde Park 584

 Iaggelon, dinastie poloneză 328
 Ialomița, județ 273; râul 255, 261, 270, 345, 368, 512
 Ialpug/Jalpuk, lac în Ucraina 24, 441, 739, 747
 Iancu, Avram (1824–1872), lider al revoluției române din Transilvania (1848–1849) 454
 Iarca, Scarlat, căpitan 172, 173, 175, 177
 Iași 44, 132, 162, 163, 165, 167, 189, 193, 194, 215, 278, 308, 320, 368, 373, 403, 412, 450, 450, 455, 456, 458, 462, 463, 468, 484, 487, 489, 490, 491, 492, 496, 498, 500, 501, 517, 526, 545, 546, 554, 560, 599, 619, 662, 665, 666, 667, 669, 671, 701, 702, 718, 719, 740, 745, 748; atitudine față de ruși 164; biserici 487, 666; boierime 491, 559, 740; cale ferată 375; cazărmi ale miliției pământene, garnizoana locală, uniforme, parăzi 547, 561, 563; circulația monetară, zaraflăc 564; consulate (francez) 609; construcții 487, 666; evrei 489, 560; garnizoana austriacă în timpul ocupației militare 601, 695; grădini publice 163, 164, 667; germani, folosirea limbii germane, prezența în economie 557, 559; inundații în ~ 719; încartiruirea trupelor austriece în ~ 547; limba franceză 666, 740; linia telegrafică 599, 602; mahalale, străzi, ulițe 163, 427, 436, 487, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552; mănăstiri (Golia, Trei Ierarhi, Dâncu, Frumoasa, Galata, Bârnova); minorități 283, 437, 546, 549, 557, 559, 560; moravuri în ~ 164, 403, 404; organizarea corpului de pompieri 554, 556; reședința domnească 547, 663, 666; reședințe boierești 547, 549; ruși 740; salubritate urbană 546, 547, 550, 55; seminarul de la Socola 701; spitale (Sf. Spiridon) 703; timp liber 403; 405, 407, 559, 664, 667; transporturi 550, 551 tribunale 498; turci 745, 746; viața cotidiană 164, 165, 667
 Ierusalim 56, 78; mănăstiri 497
 Ilahi-Tabia, fortareata construită pentru apărarea Silistrei 478
 Ilfov, județ 273
 Ilinișna, Pelaghia, mătușa lui Tolstoi 303
 Ilinsky, Anton (Iskender-bey) (1814–1864), polonez înrolat în armata otomană 121, 122, 127, 128, 324, 471, 472, 575, 576, 577, 592
 Illustrated London News, periodic britanic (1842–1971) 129; corespondenți ai ~ v. Joseph Archer Crowe, Constantin Guys

Imperiul habsburgic v. Austria
 Imperiul otoman v. Turcia
 Imperiul roman v. Roma
 India, indieni 76, 322, 643
 Inkermann, bătălia de la ~ 452, 484
 Innocențiu III (Giovanni Lotario, conte de Segni), papă (1198–1216) 445
 Insula Șerpilor (Fido-Nisi, Leukè) 29; descriere 729–733
 Ioan, fiul lui Grigore Alexandru Ghica 664, 665
 Ioannides, reprezentant al partidului pro-rus din Țara Românească 676
 Iona, personaj biblic, 109
 Ionică, țigan lăutar 351
 Ioniță Caloian (1197–1207) 445
 Iordan, râu în Orientul Apropiat 203
 Ipsilanti, Constantin, domn al Țării Românești (1802–1806, 1806–1807) 469, 500
 Irlanda, irlandezi; populația din ~ 75; comerț 92
 Isaac II Anghelos, împărat bizantin (1185–1195; 1203–1204) 445
 Isaacson, locotenent austriac 439
 Isaccea, oraș, jud. Tulcea 24, 46, 59, 64, 134, 135, 331, 440, 646; cetatea/fortul 466, 474, 646; garnizoana 134, 475
 Isis, zeitate egipteană 623
 Islaz, sat, com., jud. Teleorman 5, 21, 135, 265, 270, 524, 528
 Ismail Pașa (György Kmety) (1810–1865), general otoman de origine maghiară 121, 130, 140, 143, 330, 331, 332, 335, 460, 466, 468, 471, 472,
 Ismail, oraș în Ucraina 24, 30, 31, 62, 78, 134, 135, 160, 354, 441, 473, 474, 616, 645, 738, 747; cetatea ~ 134; nave rusești 466
 Istanbul v. Constantinopol
 Italia, italieni 27, 58, 77, 143, 179, 216, 480, 651, 667, 668, 708; comparație cu Țara Românească 656; ~ la Galați 77
 Iustinian I cel Mare, împărat al Imperiului bizantin (527–565) 349
 Iusuf-pașa, comandant otoman 330, 332, 335
 Ivrinezul Mic, sat, com. Peștera, jud. Constanța 628
 Izlaz, sat, com., jud. Teleorman 470, 682
 Izmir, oraș în Turcia 39
 Izvoarele, sat, com., jud. Giurgiu 529
 Izvor, sat, com., jud. Dolj 270

 Jadovski, P., ofițer rus, comandant militar al orașului Buzău (iulie 1853–septembrie 1854), călător în țările române; biografie 161; text 162–192
 James, E.R., locotenent 738, 740, 743
 Jelačić, Josip de Bužim (1801–1859), general și om politic croat 453
 Jeni-Fanal, localitate neidentificată 645
 Jiu, râul 51, 135,
 Jouve, Eugène, jurnalist francez, călător în țările române (1854); biografie 565; text 566–597
 Jupalnicul Vechi, sat dispărut, locuit de coloniști din Boemia 51
 Jurenak, căpitan al vasului Diana 50

 Kalik, ofițer superior austriac 482, 678
 Kapper, Siegfried (1821–1879), slavist, călător în țările române; biografie 104, text 104–117
 Kara Mustafa (1634 sau 1635–1683), mare vizir otoman 566

Karageorghević, Alexandru, principe al Serbiei (1842–1858) al Serbiei 457
 Karamzin, Andrei Nikolaevici (1814–1854), ofițer rus 577
 Karamzin, Nikolai Mihailovici (1766–1826), istoric rus 577
 Karana-Sani, localitate neidentificată în Dobrogea 641
 Karazin, Kazimir Iv. (1795–1875), ofițer superior rus 169
 Karlsbad (Karlov Vary), oraș în Cehia 538, 685
 Karlsruhe, oraș în Germania 54
 Karr, Jean Alphonse (1808–1872), scriitor francez 304, 306
 Karr, Jean Alphonse, scriitor francez (1808–1872) 306
 Kars, cetate în Caucaz 485, 741
 Kartal, oraș în Ucraina 64
 Kartaleni, localitate neidentificată 739
 Katzaki, interpret turc 628
 Kerci, oraș în Ucraina 620
 Kiev, orașul 301, 638
 Kirkov, ofițer rus 326
 Kiselev, grădină și loc de promenadă în București 447
 Kiselev, Pavel Dimitrievici (1788–1872), general și diplomat rus, președinte plenipotențiar al divanurilor Moldovei și Țării Românești (1829–1834) 25, 497, 499, 680, 681
 Kock, Charles Paul de (1793–1871), scriitor francez 110
 Kogălniceanu, familie boierească în Moldova 669
 Kolletis, Iannis (1773–1847), aromân de origine, medic, om politic grec 443
 Köln, oraș în Germania 292
 Komárom, oraș, Ungaria; fortăreața de la ~ 758; trupe rusești în ~ 143
 König, consul prusian la Galați 55
 Koslidja, localitate în Bulgaria; trupe franceze la ~ 309
 Kossuth, Lajos (1802–1894), lider revoluționar maghiar, guvernator al Ungariei (1848–1849) 454
 Kotzebue, August von, general rus 476
 Kotzebue, Carl von (1805–1896), consul general al Rusiei la Iași și București 94, 449, 698, 701, 705, 707
 Kretzulescu, Dimitrie (1823–1874), general și om politic român 127, 321, 323, 329, 333, 690
 Kretzulescu, Nicolae (1812–1900), medic, academician și om politic român 128, 530
 Krıjanovski 307
 Kurdistan, Munții 481
 Kursk, localitate în Rusia 301
 Kütahya, oraș, Turcia 45
 Kuziel, localitate neidentificată 86
 Languedoc-Roussillon, regiune în Franța 648
 Lattas, Mihail v. Omer-pașa
 Laurin, Anton von (1789–1869), consul general al Austriei la București (1849–1855) 675
 Lauth, Ernst (1803–1837), medic german 530
 Lavallée, Théophile-Sébastien (1804–1866), istoric, geograf și statistician militar francez; călător în țările române; biografie 131; text 132–136
 Lazistan, teritoriului din sud-estul Mării Negre 443
 Lăpușneanu, Alexandru, domnitor al Moldovei (1552–1561; 1564–1568) 210
 Le Havre, oraș Franța 292
 Lefebvre, Thibault, economist și avocat francez, călător în țările române (1853); biografie 244–245; text 245–299

Leiningen-Westerburg, Karl August (Károly) (1819–1849), conte și general maghiar 124
 Leipzig, oraș în Germania 274, 281, 284, 286, 364, 747
 Lémon, Emile, funcționar la ambasada franceză din Constantinopol 619
 Leonida (Leonidas), rege spartan (490–480 î.Hr.) 466, 620
 Leopold Robert, pictor 486
 Leova, oraș în Republica Moldova 305, 492
 Lermontov, Mihai Iurievici (1814–1841), poet rus 304, 305
 Leroy, Eufrosina (1817–1889), soție a domnului Grigore Alexandru Ghica 407
 Lessing, Gotthold Ephraim (1729–1781), iluminist german 724
 Letea, insulă în Delta Dunării 81, 88, 135
 Linange, conte, agent austriac la Constantinopol 460, 461
 Linné, Karl von (1707–1778), botanist, fizician, zoolog suedez 60
 Lintorn, Simmon, colonel englez 748
 Linz, oraș în Austria 290
 Lipan, boier moldovean 706
 Liprandi, Pavel Petrovici (1796–1864), general rus 473, 479
 Lituania 326
 Livorno, oraș în Italia 271, 286, 480
 Lloyd, companie de navigație pe Dunăre 23, 24, 29, 648, 652, 738, 746
 Logis, mareșal francez 329
 Lom, oraș în Bulgaria 132
 Lombardia, regiune în Italia 276, 285, 678
 Londra, orașul 40, 50, 59, 84, 147, 211, 222, 269, 273, 283, 284, 286, 362, 377, 378, 740, 752; parcuri 367
 Longobarzi, populație migratoare 110
 Lopătari, sat, com., jud. Buzău 541
 Lord Stratford Canning, viconte de Radcliffe (1786–1880), ambasador britanic la Constantinopol (1842–1858) 605, 685, 693
 Lowenthal, ofițer superior austriac 482
 Lucescu, colonel, hatman al miliției pământene a Moldovei 600
 Lüders, Alexandr Nicolaevici (1790–1874), comandant al trupelor rusești în principate (1848–1855) 151, 447, 448, 451, 452, 453, 454, 466, 473, 474, 475, 476, 478, 501
 Ludovic al XIV-lea, rege al Franței (1643–1715) 299
 Lukacs, agent austriac la Vidin 702, 703
 Lvov, oraș în Ucraina; evrei din ~ 139
 Lyon, oraș în Franța 239, 321

 Macchio, Florian von (1802–1895), comandantul trupelor austriece din Oltenia 696
 Macedonia 445
 Maghiari, populație migratoare 110, 428
 Maglavit, sat, com., jud. Dolj 385; trupe rusești la ~ 384
 Mahmud al II-lea, sultan otoman (1808–1839) 625
 Mahmud Mușa, comandant otoman 326
 Maia Catargi, sat lângă București, azi dispărut 304
 Maine, stat pe coasta de est a SUA 215
 Malaga, regiune viticolă din Spania 523
 Malișev 306
 Mallen, întreprinzător francez 257, 268
 Malta 82, 523

Manasia, sat, com., jud. Ialomița 330
 Mangalia, oraș, Constanța 48, 641; descriere 421, 422; istoric 421, 424; populație 641; trupe franceze la ~ 309, 310
 Mango, diminutiv pentru Alexei Arcadieșici Stolîpin, tatăl viitorului prim-ministru al Rusiei, A. A. Stolîpin 307, 308
 Manolescu Gheorghe, notabilitate în Buzău 179, 180
 Manu, Ioan (Iancu) (1803–1874), mare vornic 687
 Manuc bey, hanul lui ~ 212
 Marach, localitate în Siria 572, 575
 Marais, cartier parizian 70
 Marassi, funcționar 24
 Marea Azov 25, 267, 275, 294
 Marea Britanie v. Anglia
 Marea Caspică 746
 Marea Greciei 68
 Marea Măneștii 60
 Marea Marmara 461
 Marea Mediterană 24, 265
 Marea Neagră 24, 25, 26, 29, 32, 33, 39, 46, 58, 78, 87, 88, 132, 139, 201, 210, 235, 267, 273, 274, 275, 290, 294, 354, 368, 376, 377, 378, 432, 441, 475, 512, 513, 612, 624, 636, 644, 646, 729, 731, 740, 741; carantina 456, ; flota rusa la ~ 456
 Marko Kraveșici, fiul cneazului Lazăr 324
 Maroc 643
 Marsigli, Luigi Ferdinando (1658–1730), militar, naturalist 203
 Marsilia, oraș în Franța 256, 268, 269, 272, 278, 281, 284, 286, 290, 294, 614
 Marsillon, Jean, inginer francez 525
 Martinești, sat, com. Tataranu, jud. Vrancea 2
 Mașa 303
 Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632–1654) 497
 Mathes, maistru minier la Oravița 107, 108, 109
 Matthieu, negustor din Galați 56
 Mavrocordat, Alecu, logofăt moldovean 709
 Mavrocordat, Constantin, domn al Țării Românești (1730, 1731–1733, 1735–1741, 1744–1748, 1756–1758, 1761–1763) și Moldovei (1733–1735, 1741–1743, 1748–1749, 1769); reformele din 1746 503
 Mavrocordat, Dumitrachi, vornic moldovean, 709
 Mavrocordat, Nicolae (Nikaki), hatman, ginerele lui Grigore Alexandru Ghica 458, 665, 709
 Mavrocordat, Nicolae, domn al Moldovei (1709–1710, 1711–1715) și al Țării Românești (1715–1716, 1719–1730) 497
 Mavrodi, Alecu, boier moldovean 701
 Mavrogheni, Petre (1819–1887), om politic, diplomat, economist 600, 710
 Mavros, Nicolae (1782–1868), inspector general al carantinelor din principate 326, 465, 686
 Maxwell, ofițer și jurnalist englez 122, 126
 Mazzepa, Ivan Stepanovici, hatman al Ucrainei (1687–1708) 77, 224
 Măcin, oraș, jud. Tulcea 68, 133, 330, 331, 335, 464, 473, 474, 633, 646; cetate 646; cucerire rusească 133, 134; garnizoana ~ 133, 473
 Măgura, sat, com. jud. Buzău 541
 Măgurele, oraș, jud. Ilfov 127

Mănăstirea, sat înglobat în orașul Pătârlagele, jud. Buzău 541
 Mărcuța, spital din București 530
 Mărgineanu, familie boierească din Țara Românească 684
 Mărgineni, mănăstire în jud. Dâmbovița 172, 179
 Mărtinești, sat, com, jud. Vrancea; trupe turcești la ~ 341
 Măxineni, sat, com., jud. Brăila 332, 334, 484; trupe turcești la ~ 341
 Mecca, oraș în Arabia Saudită 78, 559
 Medgidia, oraș 635, 639
 Medjidie, fortăreață lângă Silistra 476
 Meer, cartier în Anvers 363
 Mehadia, sat, com., jud. Caraș-Severin 40, 50, 106, 111, 514; băile de la ~ 51, 52, 53;
 hoteluri la ~ 52, 53; peisaj 53
 Mehedinți, județ 528
 Mehmed-bey, colonel 332
 Mehmet Iskender-pașa v. Antoni Aleksander Ilinski
 Mehmet Sadyk-Pașa v. Michal Czajkowski
 Mehmet-pașa v. Fuad-effendi
 Menșikov, Aleksandr Sergheevici (1787–1869), cneaz, om politic și general rus 459, 461,
 462,
 Mesta, asociație de ciobani din Spania 250
 Metsovo, oraș în nord-vestul Greciei (în aromână Aminciu) 443, 445,
 Metternich, Klement-Wenceslav-Lothar, principe de ~ (n. 1773-1859), cancelar al Austriei
 (1809-1848), principalul negocitor la Congresul de pace de la Viena (1815) , 296,
 381
 Miclescu, Sofronie (1790–1863), mitropolit al Moldovei 708
 Mihai Vitaezu 208
 Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601) 192; palatul lui ~ 526
 Mihail Kogălniceanu, sat, com., jud. Constanța 86
 Mihalachi 702
 Mihăileni, sat, com., jud. Botoșani 487, 535, 662
 Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577–1583, 1585–1591) 346
 Milano, oraș în Italia, organizarea corpului de pompieri 555
 Millo, Matei (1814–1896), actor și dramaturg 236
 Millo, Nicolai, vornic moldovean 709
 Minciaki, Matvei Lvovici, consul rus în principate 681, 703
 Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386–1418) 346
 Mircea Vodă, sat, com., jud. Constanța 634
 Mississippi, stat american 427
 Mitea, moșie 303, 304
 Moara Domnească, sat, com. Găneasa, jud. Ilfov 306, 326
 Mocanu, insulă pe Dunăre 98, 207, 468, 470,
 Modlin, fortăreață în Polonia în sec. al XIX-lea 475
 Moesia, provincie romană 445
 Mogoșoaia, com., jud. Ilfov 506; barieră 255
 Mohacs, oraș în Ungaria 291
 Mohileni, localitate în Republica Moldova 331
 Moldova <Nouă>, oraș jud., Caraș Severin 201
 Moldova 22, 25, 30, 31, 32, 63, 64, 68, 76, 80, 82, 84, 128, 134, 136, 162, 165, 166, 168,
 169, 197, 205, 210, 215, 242, 278, 302, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 353, 354, 356,

367, 368, 369, 373, 374, 378, 414, 426, 426, 433, 436, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 455, 456, 457, 459, 461, 462, 463, 465, 470, 479, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 492, 495, 496, 497, 499, 501, 502, 503, 504, 506, 507, 509, 510, 512, 514, 579, 591, 592, 600, 605, 606, 637, 641, 646, 647, 648, 649, 652, 653, 662, 664, 671, 679, 693, 699, 703, 706, 707, 708; 751-752; 746, 748; agricultură 488, 490, 550, 560, 600, viticultură 427, 432, 437; aşezare geografică, relief, reţea hidrografică, bogăţii 368, 541, 738; buget, finanţe, impozite, împrumuturi, monedă, taxe, tribut 375, 432, 487, 506, 507, 509, 563-564, 601-602, 603; capitală a ~ v. Iaşi; carantine 82, 465; câini vagabonzi în ~556; codul civil al ~ 347, 348, 349; clase sociale: boieri, ţărani 77, 215, 487-488, 502, 669, 698, 699; consecinţe ale convenţiei Balta-Liman în ~502; consuli şi consulate în ~ 702, 703, consul englez în ~ v. Robert Gilmour Colquhoun, consul al Franţei în ~ v. Adolphe Billecocq; domn al ~ v. Grigore Alexandru Ghica; emigraţie revoluţionară 557; frontiere ale ~ 160, ~ cu Țara Românească 42, 44, 169; influenţă străină franceză şi engleză 700, ~ austriacă 374-375, 380; instituţii 169, 699, pompieri 555; justiţia în ~ 752-753; minorităţi etnice în ~ 557, 702, evrei în ~ 489, 490, 498, 549, 551, 552, 557, 558, 560, 561, 563, francezi 551, 558, 560, grecii 601, 699, unguri 558, 702, ȕigani 632; ocupaţia militară austriacă în ~ 695; ocupaţia militară rusă în ~ 457; oraşe în ~, descriere generală, locuinţe 428-429; organizare administrativă a ~ 509; origine latină, limbă 368, 444, 648; porturi ale ~ v. Galaţi; politică internă, partide politice 55, 600-602, 608, 699, 700, 701, 706, 707, 708; populaţie 166, 215, 216, 426, 429, 431, 459, 557, 659, 668-669, 747; protectorat rusesc al ~ 166; reforme 499, 502, 504, 505, 506, 507, 508; religie, confesiune, cler, organizare bisericească, secte religioase, ceremonii, lăcaşuri de cult, preoţi, mitropolit al ~ 166, 167, 190, 406, 427, 429, 445, 495, 496, 498, 507, 549, 551, 553-554, 561, 668, 671, 672, 706; revoluţia de la 1848 în ~ 604, 700; sistem electoral 508; situaţia politică externă 668; transport, drumuri, comunicaţii 169, 170, 375, 599, 602, 662; trupe turceşti în ~ v. Buzău, Focşani, Grădineşti, Mărtineşti, Măxineni; viaţă cotidiană, obiceiuri, moravuri, hrană, sărbători, saloane şi petreceri, superstiţii, muzică, vestimentaţie, mobilier 196, 430, 486, 520, 522, 548, 738.

Moldoviţa, sat, jud. Caraş-Severin 105

Molière (Jean-Baptiste Poquelin) (1622-1673), dramaturg francez 648, 663

Monastir, localitate în Grecia 464

Moracca, râu în Muntenegru 460

Moreea (Peloponez), regiune din Grecia 276

Moruzi, Alexandru (1815-1878), boier moldovean, economist 606

Moruzi, Dimitrie (Dumitrache), mare dragoman al Porţii (1808-1812) 486

Moruzi, familie boierească în Moldova 667, 669

Moruzi, fratele lui Dimitrie 487

Moscova, oraşul 303, 512, 637, 646

Mouhlis Paşa (Grigore M. Sturdza) (1821-1901), ofiţer otoman de origine română 126, 407, 408

Moussa-paşa, comandant militar turc al Silistrei 476, 478

Muntenegru 142, 459, 460, 464; influenţa rusească 459

Muntenia, parte a Țării Româneşti 197, 199, 467

Murad-paşa, general turc 393, 394, 397, 399, 400

Murat, Joachim, general francez şi rege al Napoleonului (1808-1815) 324

Muraviev, general rus 485

Mureş, râul 60, 103

Murfatlar, sat, com., jud. Constanţa 626

Muscel, fost județ al Țării Românești 538
 Musialovici, căpitan cazaci 329
 Mustafa Reșid-pașa (1800–1858), diplomat și om politic turc 461
 Mustafa-pașa, general turc 471, 472, 474,
 Musuris Pașa, diplomat otoman, ambasador la Londra (1856–1885) 707, 710
 Mușetești, sat, com., jud. Argeș 538

 Napier, Charles (1872–1853), amiral englez 198
 Napoleon al III-lea (Charles Louis Napoleon Bonaparte), împărat al Franței (1852–1870)
 198, 666
 Napoleon I, împărat al Franței (1804 – 1814/1815) 211, 368, 460, 587
 Nardi, Francesco (1808–1877), prelat venețian, călător în țările române; biografie 17; text
 18–26
 Narew, râu în Polonia 475
 Natalia, fiica lui Grigore Alexandru Ghica 665, 670, 671, 672
 Nausica, personaj legendar 653
 Nazarcea, sat, com. Poarta Albă, jud. Constanța 626, 636
 Nămolosa, sat, com., jud. Galați 332
 Năsturel Herescu, Constantin (1798–1879), ofițer în armata rusă, apoi în cea a Țării
 Românești 686
 Năvodari (Carachioi), 625, 626, 636; tătari la ~ 628
 Neamț, mănăstire în jud. Neamț 492, 493, 494, 672; venituri ale mănăstirii 492, 493;
 călugări ruși 493; tipografie 493; județul ~ 367; râul ~ 492
 Neapole, oraș în Italia 94, 97, 179, 279, 324, 480, 651
 Neef, negustor din Sollingen 56
 Negoiești, sat, com. Șoldanu, jud. Călărași 99, 100
 Negotin, oraș în Serbia 117
 Negri, Costache (1812–1876), revoluționar pașoptist, scriitor, diplomat român 334, 698, 708
 Nehoiu, oraș, jud. Buzău 540
 Nekrasov, Nicolai Alexeevici (1821–1878), poet rus 304, 308
 Nepokoicițki, general rus 453, 454, 458, 459,
 Nera, râu în Banat 19
 Nero (Claudius Germanicus), împărat roman (54–68) 210
 Nesselrode, Karl Vasilievici, conte von (1780–1862), diplomat, ministru de externe al
 Rusiei (1816–1856) 462, 463, 469
 Neva, fluviu 238, 646
 New York, oraș în SUA 218, 222
 Ney Michel (1769–1815), mareșal francez 310
 Nichan, ordin militar otoman 143
 Nicolae I, țar al Rusiei (1825–1855) 24, 64, 94, 189, 359, 436, 454, 455, 457, 458, 461, 465,
 479, 480, 492, 577
 Nicolescu, maior român 462
 Nicolinț, sat, com. Ciuchici, jud. Caraș-Severin 105
 Nikon, patriarh rus 636
 Nicopole, oraș în Bulgaria 21, 54, 132, 135, 206, 512, 524, 647, 694
 Niger, râu în Africa 206
 Nikolaev, oraș în Ucraina 25, 456
 Nil, fluviul 25, 206, 641, 726
 Nipru, fluviul 320, 328

Nistru, fluviul 135, 206, 367, 368, 444, 512, 513, 607, 644
 Nîmes, oraș în Franța 643
 Noe, arca lui ~ 66
 Norfolk, ținut în Anglia 751
 Noua Suliță, localitate în Republica Moldova 701
 Noua Zeelandă 43
 Noverejski 306
 Noyes, James Oscar (1829–1872), medic, jurnalist și diplomat englez, călător în țările române; biografie 201; text 201–232

 Obrenovici, Efraim, fratele lui Miloș Obrenovici 330
 Obrenovici, familie de sârbi din Țara Românească 503
 Obrenovici, Miloș (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839 și 1858–1860) 158, 208, 536, 677
 O'Brien, Patrick (1823–1895), politician și jurnalist englez, călător în țările române; biografie 79; text 80–103
 Occident 254, 345, 444, 646, 652
 Oceakov, militar rus 331, 332, 335
 Ochterlone, scoțian, general în armata rusească 467
 Ocna, astăzi Ocnele Mari, oraș, jud. Vâlcea 539, 540
 Odessa, oraș în Ucraina 29, 32, 64, 152, 234, 270, 296, 432, 641, 732; evrei în ~ 741, 747
 Odobești, oraș, jud. Vrancea 165, 169
 Olanda 215
 Olănești, oraș, jud. Vâlcea 541
 Olhin 405
 Olimp, Muntele 669
 Olimpia, prietenă a călătorei Elise Bonzé (Rose Pompon) 404, 405, 413, 414
 Oliphant Laurence (1829–1888), diplomat englez, călător în țările române; biografie 27–28; text 29–37
 Olmütz (Olomouc), oraș în Cehia 456
 Olt, râul 21, 60, 132, 135, 205, 255, 257, 261, 286, 463, 473, 494, 495, 512, 538, 649
 Oltenia 132, 205, 267, 268, 279, 320, 464, 466, 467, 473, 479, 510, 677, 683, 696
 Oltenița, oraș, jud. Călărași 21, 99, 100, 101, 102, 132, 136, 189, 302, 330, 446, 467, 468, 471, 478, 513, 529, 582; lupta de la ~ 158, 159, 160; soldați turci la ~ 99
 Olteț, râul 345, 494
 Omer Bey, colonel în armata otomană 678
 Omer-pașa (Mihail Lattas) (1806–1871), general turc de origine croată 116, 128, 198, 206, 208, 223, 242, 320, 321 322, 323, 324, 325, 326, 327, 330, 332, 333, 338, 339, 341, 342, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 460, 461, 464, 465, 466, 467, 468, 470, 471, 472, 474, 476, 477, 478, 479, 481, 482, 483, 484, 485, 566, 570, 571, 572, 575, 578, 579, 581, 586, 587, 589, 590, 591, 592, 593, 642, 675, 676, 678, 685, 686, 693, 700, 762; calitățile de comandant și strateg 567; comportament arbitrar 452; fiica lui 450; guvernator militar al Bucureștiului 452; întâlnirea cu Johann Baptist Coronini-Cronberg 340; soacra lui 450; soția lui ~ 326, 450
 Omurcea (Valea Seacă), sat înglobat în com. Valu lui Traian, jud. Constanța 626
 Oravița, oraș, jud. Caraș-Severin, 112; descrierea orașului 106, 110; exploatarea aurului 109; Galeria Ereditare Josef 109; industria de extragere și prelucrare a minierurilor la 106, 107; îngrijire medicală 107; Mina Elisabeta, parte a aerarului 108; mineri germani 110; teatru, asociație corală 110, 111

Orfeu, personaje mitologic 222
 Orient/Levant 24, 146, 147, 201, 276, 432, 443, 451, 471, 499, 510, 646, 651, 652, 653, 663, 666
 Orlov, Aleksei Fiodorovici (1786–1861), conte, diplomat rus 458
 Orlov-Denizov, tânăr ofițer rus 478
 Orșova Nouă v. Ada-Kaleh
 Orșova Veche (Ossova, Ossehowa), oraș, jud. Mehedința 18, 50, 52, 53, 71, 72, 116, 137, 202, 255, 290, 512, 727; agent consular rus la ~ 117; cale ferată la ~ 138; carantina de la ~ 138; hotel 51; mine de cărbune la ~ 138;
 Osman-bey, ofițer turc 467, 474
 Ossian, bard scoțian (sec. III) 223
 Osten-Sacken, general rus 468
 Ostoja, maior 323
 Ostrov, mănăstire în jud. Vâlcea 495; insulă pe Olt 543
 Otetelișanu, Gheorghe, boier muntean 325
 Otetelișanu, Ion (1795–1876), boier muntean 687
 Ovidiu (Publius Ovidius Naso) (43 î.Hr.–17/18 d.Hr.), poet latin 47, 48, 77, 78, 422, 621, 622, 641, 644

 Paar, Alfred von (1806–1885), comandantul trupelor de ocupație austriece din Moldova 695, 740
 Pad, râu în Italia 24, 25
 Paladi, Lucia (?–1860), soția lui Nicolae Cantacuzino 719
 Pallas, azi cartier al Constanței 622, 623
 Palmerston, Henry Temple, viconte (1784–1865), om politic britanic 748
 Pancevo, oraș în Serbia 701
 Pantelimon, spital din București 530
 Paris, orașul 71, 147, 153, 211, 239, 253, 276, 281, 284, 285, 286, 362, 363, 377, 404, 405, 412, 413, 414, 489, 503, 559, 592, 621, 658, 666, 667, 668, 670, 681, 683, 689, 705, 706, 707, 721, 740, 746; bulevarde 69, 363, 644, 650; cartiere 367, 669; congresul/tratatul de la ~ 258, 286, 510, 746; Opera 644, 650; parcuri/locuri de promenadă 367
 Pasărea, mănăstire în jud. Ilfov 494; priveghi la ~ 494
 Paskevici, Ivan Fiodorovici (1782–1856), conte, feldmareșal rus, prinț de Varșovia 451, 453, 472, 473, 476, 478, 479, 480, 579; memoriu adresat țarului Nicolae 479, 480; relația amoroasă a lui ~ cu Elise Bonzé (Rose Pompon) 414–418
 Pasquier 345
 Passarowitz (Pojarevac), oraș în Serbia 440
 Passau (Passavia), oraș în Germania 26
 Pașcanu, Dumitru, logofăt moldovean 709
 Pașescu, Iancu, vornic moldovean, 709
 Paton Andrew Archibald (1811–1874), diplomat englez, călător în țările române; biografie 137; text 137–143
 Pavlov, general de divizie rus 467
 Păcurari, mahala în Iași 546, 547
 Peel, Robert (1788–1850), om politic englez 140, 269
 Pera, cartier al Istanbulului 461, 573
 Perislava, azi Nufăru, sat, jud. Tulcea 68
 Perseu, erou mitologic 725

Persia 140, 276, 431, 432; regi ai ~ 48
 Pesta v. Budapesta
 Pesth, vas cu aburi al Companiei Austriece de Navigație pe Dunăre 54
 Peștera Hoților, jud. Caraș-Severin 53
 Petelenz 702
 Petermann, Julius Heinrich (1801–1876), orientalist german, călător în țările române, biografie 49, text 49–56
 Petrarca, Francesco (1304–1374), poet și umanist italian 494
 Petre și Asan, conducătorii răscoalei antibizantine (1185–1186) 445
 Peuke, insulă a Dunării 48
 Peyssonnel, Charles de (1727–1790), scriitor francez 274
 Philadelphia, oraș în Statele Unite 257
 Piatra <Neamț> 493
 Picardia, regiune în Franța 648
 Pind, Munții 443
 Pindar (522 î. Hr.–446 î. Hr.), poet antic 727
 Piotr, servitorul lui Noyes 211
 Pirinei, Munții 139, 250
 Pitești, oraș, jud. Argeș 514, 525, 537
 Place, Victor, consulul Franței la Iași (1853–1864) 619
 Plevna, oraș în Bulgaria ; luptele de la ~ 669
 Ploiești, orașul 170, 183, 184, 514, 525, 537, 697
 Poarta Albă (Alacap), sat, com., jud. Constanța 88
 Poarta v. Turcia
 Podolia, regiune în Polonia 638
 Poiana Mare, sat, com. Poiana Mare, jud. Dolj 121; trupe rusești la ~ 384
 Poiana Mărului, mănăstire în jud. Vrancea 190
 Poissonnier, Alfred; francez, profesor de limbă și literatură franceză, călător în țările române (1853); biografie 344; text 344–352; 240, 632
 Pokrovskoe, localitate în Siberia 303
 Polonia, polonezi 61, 198, 283, 322, 394, 395, 477, 489, 500, 577, 607, 650, 652, 754; evrei în ~ 489; insurecția din Polonia 477
 Polovragi, mănăstire în jud. Gorj 494
 Poltava, oraș în Ucraina 301, 303
 Pomarée, însoțitoarea lui Skender-bey 324
 Pompei, oraș antic 623
 Pontus Euxin v. Marea Neagră
 Poppovich, general austriac 327, 678
 Portița, insulă în Delta Dunării 135
 Portugalia, portughezi 283, 393
 Porțile de Fier 18, 19, 34, 37, 39, 43, 53, 75, 117, 138, 139, 602, 727; cataracte ale Dunării 201, 202, 203, 204
 Posești, sat, com., jud. Prahova 541
 Potsdam, oraș, Germania 720
 Poujade, Eugène (1815–1885), diplomat francez, consul general al Franței la București (1849–1854), călător în țările române; biografie 442– 443; text 443–510; 94, 329, 635, 685, 693
 Power, comisar militar englez 619
 Poznanski, colonel 323

Praga, oraș în Cehia 275
 Prahova, județ 275; 512
 Predeal, jud. Brașov, punct de vamă 723
 Prim y Prats, Juan (1814–1870), marchiz de Castillejos, general spaniol 126, 467, 576
 Principatele/provinciile danubiene/dunărene v. Moldova și Țara Românească
 Procopius din Cezareea (497–555), istoric bizantin 19
 Prusia, prusaci 58, 199, 281, 381, 502, 571, 666, 706
 Prut, râul 24, 56, 59, 60, 64, 65, 78, 135, 152, 160, 162, 190, 193, 205, 210, 269, 272, 332, 333, 334, 353, 368, 375, 439, 440, 462, 479, 480, 484, 485, 492, 499, 501, 509, 535, 649, 739, 740, 741, 746, 747
 Puchner, Anton (1779–1852), comandant al trupelor austriece din Transilvania (1848–1849) 448, 449

 Quesnoy, Ferdinand, medic militar și corespondent de război francez, călător în țările române (1854); biografie 419–420; text 421–424

 Raab, râu în Austria 60
 Radovan, sat, com., jud. Dolj 471
 Rafael Sanzio (1483–1520), pictor italian, reprezentant al Renașterii 665
 Raglan, lord 465
 Rahova, oraș în Bulgaria 132, 331
 Ralet, Dumitru, vornic moldovean 600, 709
 Rama, ruine în Serbia 50
 Ramadan, insulă pe Dunăre 321, 322, 324, 446, 480, 481, 482, 573
 Ramazan, sărbătoare musulmană 54
 Râmnicu <Sărat>, oraș, jud. Buzău 167, 170, 171, 256, 288, 307, 544; liniilor telegrafice 602; linia de fortificații de la ~ 342
 Ramming von Riedkirchen, Wilhelm (1815–1876), comandant militar austriac 674
 Râmnic, afluent al Siretului 167, 171, 490
 Râmnicu Vâlcea, orașul 514, 525
 Ramsgate, oraș-port, Anglia 125
 Rashid pașa, comandant otoman 161
 Rasova, sat, com., jud. Constanța 21, 33, 46, 87, 88, 133, 570, 616, 625, 626, 633, 634, 639; așezare, populație 629–632; religie 630–631
 Ratisbona, astăzi Regensburg în Germania 202
 Razelm, lac 636
 Razim, lac maritim 135
 Răcășdia, sat, com., jud. Caraș-Severin 106
 Răducanu, ginerele lui Grigore Alexandru Ghica 665
 Rădureni, castelul din ~ 157
 Rechenberg Alexander von ~, guvernator al Finlandei 721
 Regatul Suediei și Norvegiei 56
 Regensburg (Ratisbona), oraș în Germania 26
 Regnault, Elias (1801–1868) publicist, scriitor francez 283
Regulamentul organic 435, 488, 495, 496, 497, 499, 502, 503, 504, 505, 508, 603, 604, 679, 680, 681, 693, 708, 710
 Reims, oraș în Franța 240
 Remuș, sat, com. Frățești, jud. Giurgiu 678
 Reni, oraș în Ucraina 24, 59, 64, 134, 160, 334, 368, 377, 440, 484, 616, 739, 747

Repede, colină în Iași 666
 Reșid Mustafa pașa (1800–1858), mare vizir 328, 329, 332, 462, 463, 470, 707
 Reșid-effendi, pașa de la Vidin 201, 204
 Rhode, croitor german din Galați, numismat 55
 Richmond, parc londonez 367
 Rin, fluviul 74, 97, 203, 206, 647
 Riza-pașa, seraskier 340, 477, 478,
 Roberts, secretar al lui Henry Pelhalm-Clinton, duce de Newcastle 343
 Roma/Imperiul roman 40, 76, 97, 166, 203, 211, 428, 430, 431, 486, 642, 648, 649; armata romană 648
 Roman, căpitan francez 125, 126
 Roman, oraș în jud. Neamț 367; episcopie 496, 703
 România, români 105, 115, 558, 579, 609, 656, 664; alimentație 520, 522; atitudinea față de anexarea străină 607; caracter, moravuri 518, 519; chestiunea unirii din perspectiva austriacă 609; confesiunea ortodoxă 607; cunoașterea limbilor străine (germană, franceză) 601, 724; influența franceză 608; limba română 108, 558, 656; îmbrăcăminte 519, 520; îndeletniciri 209; limba română, influențe turcești 607, 723; locuințe 209, 222, 225; muzică, dansuri 209, 218; obiceiuri 210, 271; obiceiuri și ceremonii de nuntă 112, 113, 114, 115; originea daco-romană 609; originea etnică și a limbii 426, 430; originea latină 560, 656; port tradițional 51, 52, 114, 115; 607, 723; stații de poștă 723; superstiții 216, 218
 Romanov, Alexei Mihailovici, țar 636
 Romulus, fondatorul Romei 216
 Ron, râu în Franța 203
 Rose, W., călător împreună cu Julius Heinrich Petermann 50
 Rosetti Radu (1820–1868), om politic român 324, 325, 326, 340, 535
 Rosetti, Constantin A. (1816–1885), om politic pașoptist, liberal, jurnalist, membru al Academiei Române 690
 Rosetti-Răducanu, ministru al justiției în Moldova 600
 Rosetti-Roznovanu, Nicolae, boier moldovean, ministru de finanțe 701, 708
 Rosnoveanu, Adela, nora lui Grigore Alexandru Ghica 665
 Rosnoveanu, familie boierească în Moldova 667, 669
 Rosnoveanu, Ruxandra, boieroaică moldoveancă 665
 Rossetti, familie boierească în Moldova 669
 Rotunda, sat, com. Corbeni, jud., Argeș 541
 Roussel, Théophile (1816–1903), medic și om politic francez 534
 Rubicon, râu în Italia 64
 Rudiger, general rus 453,
 Rumelia 143, 58, 211, 276, 278, 449, 450, 451, 454, 510; mănăstirile din ~ 496, 497
 Rusciuc, azi Ruse, oraș în Bulgaria 21, 68, 89, 98, 132, 202, 206, 207, 297, 354, 360, 449, 464, 466, 480, 481, 482, 491, 522, 566, 575, 579, 590, 595, 633, 641, 647, 694; cucerirea de ruși 132; influența orientală în ~ 123–124; ofițeri occidentali 573; populație a ~ 44; tabăra militară otomană 567, 568, 571
 Ruse v. Rusciuc
 Ruset, Lascarachi, vornic moldovean, 709
 Ruset, Nicu, vornic moldovean 709
 Ruset, Petrache, logofăt moldovean 709
 Ruset, Răducanu, logofăt moldovean 709
 Ruset, Scarlat, logofăt moldovean 709

Rusia, Imperiul rus 22, 24, 25, 29, 61, 62, 68, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 89, 94, 96, 97, 117, 120, 132, 133, 134, 135, 143, 149, 162, 169, 172, 189, 190, 192, 205, 236, 251, 253, 258, 264, 266, 272, 273, 283, 290, 296, 320, 353, 356, 358, 360, 368, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 395, 426, 429, 432, 434, 435, 439, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 463, 465, 466, 468, 469, 470, 479, 480, 482, 484, 485, 486, 489, 491, 493, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 509, 510 ; 512, 513, 551, 557, 560, 566, 567, 581, 583, 589, 591, 603, 622, 633, 638, 641, 644, 645, 649, 650, 652, 666, 668, 670, 680, 703, 704, 706, 707, 710, 738, 739, 740, 743, 744, 745, 746, 748, 753; administrația 464, 468; armata rusă 152, 310, 360, 447, 448, 451, 455, 456, 461, 462, 463, 467, 468, 470, 471, 473, 479, 492, 642, 651; calugari rusi 493; conflicte cu Turcia 166; convenție cu Austria 645; diplomati/consuli/agenți 446, 449, 455, 456, 460, 463, 469; evacuarea principatelor 480; flotă pe Dunăre aparținând ~ 135; generali/ofiteri 446, 453, 454, 455, 456, 468, guvernul rus 645; influența rusească asupra principatelor 595, 608, 610; jafuri/abuzuri ale trupelor rusești 474; legiunea greacă 588; lupte/ciocniri cu Turcia 447, 453, 466, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 481; manevre de recunoaștere ale trupelor ~ 122, 123; monede rusești în Moldova 563; ocuparea Dobrogei 474; ; ocuparea principatelor 447, 462, 464, 698, 699, 700, 701; politica externă 480; protectoratul asupra principatelor 577; războaie cu turcii 132; război ruso-turc (1828) 152, 421, 422; războiul ruso-turc (1853–1856) 414, 416, 418; stăpână la gurile Dunării 133, 134, 135, 136, 645; trupele rusești în principate 659

Russ, medic austriac la Iași 703

Russell, William Howard (1820-1907), gazetar britanic 745, 747

Rustem-effendi (Wolski), ofițer polonez în armata turcească 466,

Sabar, afluent al Argeșului 481

Sacy, Silvestre de (1758–1838), lingvist și orientalist francez 519

Sadyk-Pașa v. Michail Czajkowski

Said-pașa, ultimul *rouméli-valessi* al Turciei 98, 491, 572, 635

Saint-Arnaud, Jacques Achille Leroy de (1798–1854), mareșal francez 452, 465,

Saint-Cloud, suburbie și parc al Parisului 367

Saint-Germain, cartier parizian 239, 669

Saint-Gobain, localitate lângă Paris 239

Sakelarides, consul grec în Moldova 601

Salem, turc, șeful atelajelor și intendenței din Constanța 615

Salonic, oraș Grecia 276, 277

Samenlek, localitate neidentificată 641

Sami Pașa, guvernator otoman al Vidinului 120, 139, 141

Samos, insulă în Marea Egee 605, 675, 681, 685, 686, 708; prințul de ~ (Ștefan Văgăreanu) 669

Samuil, conducător al Țaratului bulgar de apus (997–1014) 445

Sankt Petersburg 61, 158, 296, 434, 449, 457, 459, 461, 473, 497, 499, 500, 501, 502, 503, 517, 562, 588, 603, 646, 664, 680, 710, 720; tratat de la ~ 252

San-Lucar, plajă în Spania 643

Sardinia, regat 23, 294

Sasa, râu afluent al Dunării 201

Satanov, sat în Basarabia neidentificat 466

Sauterne, regiune viticolă în Franța 279

Sava, afluent al Dunării 61, 74

Saverny, trupe turcești la ~ 341

Savoia, Eugeniu de (1663–1736), principe și feldmareșal al Sf. Imperiu romano-german 138
 Sayn-Wittgenstein-Berleburg, August Ludwig (1788–1874), prinț și ofițer în armata Rusiei 720
 Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Emil (1824–1878), ofițer și diplomat rus, călător în țările române; biografie 718; text 718–721; soție a ~ v. Pulcheria Cantacuzino; moșie a ~ v. Fântânele; soacră a ~ v. Lucia Paladi
 Săcuieni, județ astăzi desființat 275, 540
 Scheideman 303
 Schela Cladovei, sat, azi parte a orașului Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți 39, 54, 117; descriere a ~ 42, 43
 Schewitz, profesor elvețian 71
 Schild, navă 24
 Schilder, general de geniu rus 473, 476, 478,
 Schiller, Friedrich von (1759–1805), poet german 306
 Scoția, scoțieni 88, 127
 Scriban, Filaret (1811–1873), egumen al Mănăstirii Socola 701
 Sculeni, sat, com. Victoria, jud. Iași 162, 193, 492, 701; vama/carantina de la ~ 193
 Scylla și Charibda, monștri mitologici 116
 Secte religioase (scoți) 551, 724
 Secu, mănăstire în jud. Neamț 492, 493; venituri 492, 493
 Selvan, general rus 478
 Semendria (Smederevo), oraș în Serbia 50, 104
 Semlin, astăzi Zemun, cartier al Belgradului 137, 201, 291
 Sena, fluviul 236, 559
 Septimius Sever, împărat roman (193–211) 71
 Serbia, sârbi 25, 37, 52, 54, 70, 105, 110, 117, 132, 142, 254, 257, 267, 272, 275, 276, 279, 290, 330, 354, 443, 446, 451, 460, 466, 471, 479, 499, 503, 512, 536, 647, 677
 Serioja 303, 304
 Seriphos 725
 Seriputovski, Adam Osipovici (?–1860), general-locotenent, comandantul artileriei ruse al armatei de la Dunăre 302; fiul său, camarad cu Tolstoi 304
 Sevastopol, oraș în Ucraina 25, 242, 301, 354, 378, 484, 570, 664, 668, 739, 744, 746; bătălia de la ~342; căderea ~ 452, 473
 Sever (Lucius Septimius), împărat roman (193–211) 203, 649
 Sévres, oraș în Franța 239
 Sf. Ana, decorație rusească 450
 Sf. Gheorghe, braț al Dunării 25, 81, 88, 135, 202, 295, 377, 644; insulă în Delta Dunării 135
 Sf. Gheorghe, mănăstire în Focșani 169; biserică în București 150–151, 261, 651
 Sf. Ioan, mănăstire din Focsani 498; sărbătoare creștină 54
 Sf. Leopold, decorație austriacă 449
 Sf. Pantelimon, spital în București 260
 Sf. Petru și Pavel, sărbătoare 538
 Sf. Sava, colegiu în București 513
 Sf. Spiridon, biserica din Iasi 487
 Sf. Spiridon, episcop din Erevan 362
 Sf. Spiridon, spital în București 260
 Sfântul Mormânt 496
 Shakespeare (1564–1616), dramaturg englez 452
 Shja pașa 332

Siberia 71, 501, 582, 644, 651
 Sibiciu, sat în componența orașului Pătârlagele, jud. Buzău 540
 Sibiu 103, 448, 457, 637, 674
 Sicilia, insulă italiană 58
 Sienna, oraș în Italia 612
 Silistra, oraș în Bulgaria 46, 55, 68, 89, 132, 303, 304, 464, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 582, 612, 616, 633, 647, 667; lupta de la ~ 158, 159–160
 Simici, familie de sârbi din Țara Românească 503
 Simmons John, locotenent – colonel britanic 322, 326, 328
 Simmons, John Lintorn Arabin (1821–1903), mareșal, diplomat și om politic englez 126, 127, 342
 Sina, baron 664
 Sinai, Muntele 496, 497
 Sinan Pașa (1506–1596) 566
 Sinești, sat, com., jud. Ilfov 306
 Singurov, Mihail, arhitect și inginer rus 698, 701
 Sion, Constantin (1795–1858) 698, 701
 Siracuza 727
 Siret, râul 22, 55, 60, 68, 84, 96, 134, 160, 205, 256, 333, 341, 342, 367, 368, 375, 484, 492, 512, 535, 570, 579, 649; inundații și distrugerea podurilor 719
 Siria 572, 573
 Sița, o fată 184
 Siutghiol, lac 87, 621–622
 Sîr-Daria, râu Asia 206
 Skanderberg (1403–1468) conducător politic albanez 324
 Skariatîn, Grigori Iakovlevici (?–1849), ofițer superior rus 448, 454,
 Skripety, localitate neidentificată în Oltenia 471
 Slam Râmnic, fost județ al Țării Românești 513
 Slatina, orașul 20, 255, 261, 463, 513
 Slănic Moldova, oraș, jud. Bacău 541
 Slănic, oraș, jud. Prahova, salina 275
 Slătineanu, familie boierească din Țara Românească 675, 687
 Slătineanu, tânără prințesă 325
 Slobozia, sat, com., jud. Giurgiu 206, 320, 321, 368, 481, 678; tabăra turcească de la ~ 124, 125
 Smirna, astăzi Izmir în Turcia 262
 Smurda, insula pe Dunăre 207
 Smyth, Warrington Wilkinson (1817–1890), geolog englez, călător în țările române; biografie 38; text 38–48
 Societatea danubiană 18, 21, 24
 Societatea imperială de navigație 290
 Socola, azi cartier al orașului Iași 489, 671, 672; biserica 410; casa domnească 671, 672; via domnească 671
 Soliman Magnificul, sultan otoman (1520–1566) 192
 Sollingen, oraș în Germania 56
 Soluviov, colonel, nepot al generalului Feodorov 645
 Soubiran Ghica, Aurélie Magueritte de (1820–1904) 243
 Souian, C. 681
 Soult, Nicolas-Jean de Dieu (1769–1851), mareșal francez 567
 Spania, spanioli 250, 283, 393, 643

Spencer, Edmund, medic militar englez, călător în țările române (1853); biografie 425; text 426–441
 Spratt, Thomas Abel Brimage (1811–1888), ofițer și explorator englez, călător în țările române; biografie 728; text 729–733
 Squarr O., jurnalist belgian, călător în țările române (1853–1854); biografie 353; text 353–369
 Srga, agent austriac în Serbia 701
 Stanton, E., colonel francez 740, 748
 Sterbeț, munte 202
 Stokera, comisar imperial în Moldova, călător în țările române (1856); biografie 705, text 705–710
 Stokes, John, colonel 742, 744
 Strabon (63/64 î.Hr.–cca 24 d. Chr.), geograf, istoric și filosof grec 48, 421
 Strauss, Johann (1825–1899), compozitor austriac 150
 Strauss, Johann Baptist (1804–1849), compozitor austriac 762
 Stroganov, Serghei Grigorievici (1794–1882), om politic rus 748
 Strunga, sat, com., jud. Iași 541
 Sturdza, Alecu, vornic moldovean, 709
 Sturdza, Const<antin>, logofăt moldovean 606, 659, 701, 709
 Sturdza, Dimitrie, fiul lui Mihail Sturdza 706
 Sturdza, familie boierească în Moldova 667, 669
 Sturdza, Gheorghies, logofăt moldovean 709
 Sturdza, Grigore (Muhlis Pașa) (1821–1901), prinț, fiul lui Mihail Sturdza 332, 575, 586, 587, 700, 705, 706, 709, 742, 743
 Sturdza, Ioniță Sandu (1762–1842), domn al Moldovei (1822–1828) 488
 Sturdza, Mihail (1794–1884), domn regulamentar al Moldovei (1834–1849) 276, 332, 434, 455, 456, 487, 492, 498, 501, 604, 705, 707, 708
 Sturdza, Vasilică, vornic moldovean 709
 Styria, regiune în Austria 552
 Subin 304
 Sublima Poartă v. Turcia
 Suceava, județul 367
 Suhopan, Vladimir (1800–1882), episcop de Roman 703
 Suleiman-pașa, general, comisar turc în Principatele Române 446
 Sulina oraș, jud. Tulcea 24, 25, 26, 32, 48, 54, 56, 58, 62, 78, 80–82; 89, 134, 135, 292, 294, 295, 296, 297, 331, 738; braț 29, 46, 88, 89, 377, 644, 645, 732; atacul de la ~ 160; carantina 644, 645; garnizoana 644
 Surani, sat, com. jud. Prahova
 Suțu, Constantin (1804–1882), om politic 685
 Suțu, familie boierească din Țara Românească 675
 Suțu, Mihail, secretar particular al lui Grigore Alexandru Ghica 663
 Suțu, Nicolae (1799–1871), economist, om politic 710
 Suvorov, Aleksandr Vasilievici (1729–1800), general rus 134, 170, 171, 441, 490, 646
 Sveatoslavici, Vladimir I (980–1015), cneaz de Novgorod (969) și mare cneaz de Kiev 637
 Sviștov, oraș în Bulgaria 132, 647
 Szczecin, oraș în Polonia 720, 721
 Széchenyi István (1791–1860), conte maghiar, om politic și scriitor 18, 290; drumul ~ 40
 Szeged, oraș în Ungaria 138, 723
 Szolnok, oraș în Ungaria 103, 550

Șabelski, general 332
 Șalom, negustor evreu din Buzău 178
 Șaru Dornei, com., jud. Suceava 541
 Șeptilici, Costache, boier moldovean 701
 Șerbăneasa, sat, com. Valea Lungă, jud. Dâmbovița 541
 Șistov, oraș în Bulgaria 206; pacea de la ~ 250
 Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504) 168, 492
 Știrbei, Barbu (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1856) 264, 329, 330, 334, 340, 433, 447, 452, 455, 456, 457, 459, 462, 463, 469, 470, 483, 491, 577, 585, 590, 592, 599, 600, 602, 604, 605, 606, 670, 676, 682, 683, 684, 689, 690, 692, 693, 742
 Știrbei, Gheorghe, fiul lui Barbu Știrbei, general, ministru 688
 Știrbei; palatul ~ 414
 Ștrul, spion 334
 Șumen v. Șumla
 Șumla, oraș în Bulgaria 125, 133, 335, 396, 464, 465, 470, 476, 477, 478, 616, 635

 Tabor (Tabacu), sat, com., raion Bolgrad, Ucraina 739, 746
 Tacitus, Publius Cornelius (55-120), istoric roman 166
 Tahia pașa, comandant otoman 335
 Tajo, râu în Pen. Iberică 446
 Talmud 56
 Taman, insulă 638
 Tamisa, fluviul 58, 59, 738
 Tanger, oraș în Maroc 643
 Târgoviște, orașul 483, 514, 525, 526, 689
 Târgu Frumos, oraș, jud. Iași 545, 547
 Târgu Neamț, oraș, jud. Neamț 493; spital 493; han 493
 Târgu-Jiu, orașul 514, 525
 Târgul, afluent al Argeșului 541
 Tastu, consul al Franței la Iași 662, 664, 670, 672
 Taurida, regiune a Scitiei în antichitate 61
 Tătari, populație migratoare 428; ~ în Dobrogea 625, 626, 627, 635
 Tătărași, mahala în Iași 546
 Tecuci, oraș, jud. Galați 167, 168, 308, 492; vestigii istorice 168
 Teheran, oraș în Persia 491
 Tekié, colină în Bulgaria 612
 Teleajen, salina 275
 Telega, com., jud. Prahova 515, 539, 540, 541
 Tesalia 445, 496
 Testa, Heinrich von (1807–1876), baron, consul al Austriei la Iași 671, 703
 Tewfik-Bei 120, 121
 The Evening Standard, periodic britanic 394
 The Morning Chronicle, periodic britanic 389, 400
 The Times, periodic britanic 758
 Thespis din Icaria, actor 23
 Thessalia, provincie în Grecia 710
 Thetis, nimfă în mitologia greacă 731
 Tibru, fluviul 487, 726
 Tighina, oraș în Republica Moldova 368

Timiș, trecătoare 723
 Timișoara, orașul 137; calea ferată din ~ 138; urbanism 138; banatul de ~ 444
 Timoc, afluent al Dunării 117, 132, 135; regiune 117
 Tirol, regiune în Austria 110, 494
 Tisa, râul 60, 74, 444, 512, 607, 646
 Tiskievici 307
 Tismana, mănăstire în jud. Gorj 494, 514
 Titov, ministru al Rusiei în Turcia 501
 Tobolsk, oraș în Federația Rusă 644
 Tokay, vin de ~ 321, 331, 523
 Tolstoi, Lev Nicolaevici (1828–1910), celebru romancier rus, călător în țările române; biografie 300–301; text 301–308
 Tomis v. Constanța
 Tott, soldat 620, 626
 Touraine, regiune în Franța 279
 Tracia 276
 Traian (Marcus Ulpius Traianus), împărat roman (98–117 d.Hr.) 18, 19, 64, 202, 203, 444, 642, 644, 647, 649, 727; apeductul 52; columna lui ~ 486, 520, 648, 669; cucerirea Daciei 649; drumul lui ~ 40, 74, 202; podul lui ~ 19, 43, 51, 71, 76, 202, 204, 647, 727; Tabula ~ 74; Valul lui Traian 21, 133, 152, 421, 474, 644, 649
 Transilvania 40, 132, 196, 205, 254, 351, 354, 369, 375, 418, 426, 436, 444, 448, 450, 451, 453, 454, 486, 487, 501, 503,
 Trastevere, cartier al Romei 20
 Trebizonda, oraș-port la Marea Neagră 24
 Trei Ierarhi, biserica din Iași 487
 Trieste, oraș în Italia 24, 50, 82, 116, 267, 271, 272, 284, 286
 Trochu, Louis Jules (1815–1896), general și om politic francez 125
 Tudor, vizitiul misiunii militare franceze 620, 621
 Tula, oraș în Rusia 303
 Tulcea, orașul 24, 25, 31, 47, 59, 63, 134, 331, 335, 377, 473, 474, 633, 635, 636, 646, 729, 738; construcții 627; fortăreața/garnizoana 134, 646; ocupație franceză 616; ruși 637; tătari 627; turci 616; vestigii istorice 627
 Turcia (Imperiul Otoman, Înalta Poartă, Sublima Poartă) 19, 32, 39, 56, 58, 68, 77, 82, 96, 97, 128, 132, 135, 136, 138, 142; 158, 159, 162, 166, 189, 192, 193, 249, 250, 252, 258, 264, 267, 272, 275, 280, 283, 290, 294, 295, 309, 328, 332, 354, 355, 356, 359, 360, 374, 376, 378, 380, 383, 384, 385, 386, 387, 398, 399, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 451, 464, 465, 465, 466, 468, 469, 470, 474, 475, 476, 477, 480, 482, 486, 491, 496, 499, 500, 501, 502, 503, 509, 510, 572, 601, 603, 606, 613, 615, 616, 617, 619, 625, 632, 635, 638, 641, 646, 668, 669, 679, 683, 686, 690, 694, 706, 745, 746, 753; armata otomană în războiul Crimeii 140; atitudinea romanilor fata de ~ 444, 455, 468; comisari imperiali 446; conflicte cu Rusia 166; convertiri la religia musulmana 449, 450; diplomati 461; divanul 446, 448, 455, 456, 457, 460, 464, 498; emigrația polonă 587, 589; emigrația maghiară 587, 589; jafuri/abuzuri ale trupelor 475, 481; lupte/ciocniri cu Rusia 447, 453, 466, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 481; ocupația militară în principate 1854-1856 116, 675, 678, 691, 694; ocuparea Bucureștiului 581, 594; ofițeri străini în armata ~ 141, 142, 143, 393; populații 455; raiale turcești 649; războaie cu rușii 132; ; războiul ruso-turc (1828–1829) 421; război ruso-turc (1853–1856) 414, 762; reforme 499; statutul politico-juridic al Țării Românești față

de ~ 41, 751,752; suzeranitatea asupra principatelor 426, 429, 431, 434, 435, 439,444, 566, 567, 569, 573, 575, 586, 590, 591, 593, 595, 596; tribut 469, 470; trupe ~ la granița cu Armenia 128; turcii din ~ 391, 392, 395

Turnu <Măgurele>, oraș, jud. Teleorman 54, 132, 135, 250, 470, 512, 513

Turnu Roșu, trecătoare în Carpați 205, 448, 512, 542

Turnu Severin, orașul 19, 202, 203, 256, 291, 513, 529, 530

Türr, colonel englez de origine maghiară (1856) 756, 757, 758

Turtucaia, azi Tutrakan, oraș în Bulgaria 21, 46, 101, 32, 294, 360, 466, 467, 476, 478, 480, 647

Țara Românească (Valahia, Muntenia) 22, 23, 25, 30, 32, 37, 39, 54, 68, 80, 82, 84, 90, 111, 117, 128, 134, 136, 138, 139, 162, 166, 169, 192, 204, 207, 234, 242, 254, 260, 272, 273, 298, 302, 344, 345, 346, 347, 349, 351-354, 359, 367-368, 373, 374, 378, 387, 443-449, 450-457, 459, 461, 462, 465, 470, 479, 483, 485, 487, 489, 490, 492, 494, 495-499, 500, 501, 502, 503, 504, 506, 507, 509, 510, 557, 591, 659, 600, 605, 606, 620-621, 622, 633, 641, 646, 647, 648, 649, 650, 652, 653, 664, 668, 669, 670, 679, 685, 693, 698, 699, 700, 706, 750; administrație, organizare administrativă 177, 188, 504, 509, 528; agricultura și creșterea animalelor în ~ 41-42, 91, 488-489, 649, 751, podgorii 516; alimente, alimentație 357, 520, 522; armată 252, 481; așezare geografică, bogății, faună, floră, relief, climă 91, 95-96, 515, 539, 540, 543, 266, 659; calamități (incendii, epidemii) 213-214; capitală a ~ v. București; clase sociale, raporturi boieri-țărani, raporturi boieri-arendăși, ranguri și titluri în ~ 41, 91-92, 148, 152-153, 240-241, 355, 487-488, 502-503, 500, 502, 503, 504, 517; comerț, cod comercial 50, 91, 96, 139, 264, 265, 274, 280, 281; consuli și consulate, consul englez în ~ v. Robert Gilmour Colquhoun, consul francez în ~ v. Adolphe Billecocq; cultură și societate 42; dezvoltare economică, industrie, manufacturi 276, 658; finanțe, monedă 54, 262-263, 264, 284, 487; domn al ~ v. Gheorghe Bibescu; fortificații militare în ~ v. Calafat; frontiere, pașapoarte 146, 160, 250; frontiera ~ cu Moldova 42, 44, 603, 660; frontiera ~ cu Imperiul Habsburgic 74; impozite, tribut și alte obligații, venituri 248, 251, 245-246, 488, 506-50, 509, 603; istoria ~ 40-41; influența austriacă în ~ 374, 380; instituții 253, 482, 651, 652; învățământ, școli 261; legislație în ~ 349; justiția în ~ 753; limba română 216, 368, 444, 517, 648, franceză 239; locuințe 91, 523-524; modernizare, reforme, linii telegrafice 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 599, 602; negoț, negustori 282; ocupația austriacă în în ~ 229, 753-754; ocupația rusă 152, 358, 457; revoluția din 1821 în ~ 443, 1848 în ~ 42, 500-501, 604, 675, 682, 686, 692, 693; localități în ~ 355, 356; politică internă, partide politice 675, 676, 677-678, 679, 686, 688, 691, 692; populație 96, 166, 216, 282, 283, 284, 512, 653; populație alogenă 489-490, 742; porturi ale ~ v. Giurgiu, Brăila; presă, cenzură 236; protectorat rusesc 141; Regulament organic 529; religie, confesiune, cler, ceremonii, lăcașuri de cult, preoți 147-148, 166-167, 171-172, 218-220, 236-238, 259, 445, 495, 496, 498, 507, 517, 595-596; recensământ 257; sistem electoral 508; statutul politico-juridic al ~ 41, 373-374, 751-752, secte religioase 637, 638; stațiuni balneare 540, 541, 542, 543; transport, drumuri, navigație, hanuri, locuri de popas în ~ 91, 102-103, 146-147, 169, 170, 216, 129-130, 221, 222, 223, 224, 241-242, 261, 286, 287-289, 290, 291, 295, 650, 653, 723, 751, 754-755; trupe austriece în ~ v. București; trupe rusești în ~ v. București, Calafat, Călugăreni, Craiova, Golenți, Maglavit, Poiana Mare; trupe turcești în ~ v. Brăila, București, Calafat, Călărași, Călugăreni, Dărăști-Vlașca, Golenți; țigani 240, 355-356, 532; urbanism în ~ 120, 171; muzica 653; viață cotidiană, obiceiuri, moravuri, sărbători,

saloane și petreceri, superstiții, muzică, vestimentație, mobilier, unelte gospodărești 175-177, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 196, 236, 239-240, 357, 486, 518, 651; situația sanitară, servicii medicale 536-537, 528-529; vămi, carantine 82, 249, 253, 259, 465;

Țigani 214, 344-352, 551, 643, 652; abuzuri împotriva ~ 348; categorii/tagme 349; căsătoria 347, 348, 349; dansul și muzica 345; demografie 430; emanciparea ~ 347, 762; fugari 348; hrană 345, 350; impozite 431; îmbrăcăminte 345, 546; legislația privitoare la ~ 347, 348, 349; limba 430, 656; mod de viață 345, 350, 549, 643; nomadism/ migrație 344, 430; ocupații 42, 113, 345 349, 350, 351, 352, 556, 557, 657, 725, 726; organizare 349, 350; prețul robilor ~ 348; religie 346, 352; robia 215, 344, 346, 347, 558, 559; ~ în București 156

Ucraina 477, 638

Ulise 102

Ungaria, unguri 25, 50, 52, 137, 170, 267, 274, 283, 290, 291, 328, 354, 426, 427, 449, 451, 453, 454, 455, 485, 486, 514, 515, 517, 562, 607, 620, 645, 646, 647, 702, 751, 754, 756; calea ferată din ~ 138; insurecția maghiară 448, 449, 451, 486, 503, 562; ofițeri maghiari în armata turcă 466

Unirea, sat, com. Unirea, jud. Dolj 385

Unkiar Iskelessi, tratatul ruso-otoman 680

Ural, Munții 110

Urusov, prinț, general rus 470

Urziceni, oraș, jud. Ialomița 255, 261, 288, 677

Ușakov, general rus 474,

Valahia Mică v. Oltenia

Valahia v. Țara Românească

Vâlcea, județ 538; salină 275

Valencia, oraș în Spania 724

Valerian 303, 304

Vâlsan, râu 538

Valul lui Traian 87, 88, 624

Vârciorova, com., jud. Caraș-Severin 727

Varna oraș în Bulgaria 63, 65, 80, 129, 133, 242, 296, 336, 376, 417, 421, 451, 464, 465, 477, 478, 484, 570, 594, 612, 614, 619, 620, 738; armata franceză la ~ 311, 451; consiliul de la ~ 465; holera în ~ 310

Vârnav, colonel moldovean 662

Vârnav, Iorgu, vornic moldovean, 709

Vârșeț, Munții 106

Varșovia, orașul 456, 517, 562

Vârteșcoi, sat, jud. Vrancea 22

Vasilache D. 184

Vaslui, orașul 167, 308

Vălenii de Munte, oraș, jud. Prahova 540

Vărațic, mănăstire în jud. Neamț 493, 494, 668, 672; venituri 494

Veneția, orașul 22, 179, 180, 271, 272, 719

Verdi, Giuseppe (1813-1901), compozitor italian 94

Verona, oraș în Italia 276

Verviers, oraș în Belgia 273

Vespasian (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (79-81) 690

Veterani, Friedrich (1650–1695), mareșal în armata austriacă 18, 201; grota lui ~ 201, 514
 Veteranu (Idris-kuius) 88
 Vidin, oraș în Bulgaria 20, 44, 54, 117, 119, 132, 135, 136, 139, 201, 205, 290, 292, 294, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 391, 394, 398, 464, 466, 468, 647, 694, 702
 Viena, orașul 21, 26, 34, 39, 50, 56, 60, 65, 66, 67, 71, 88, 102, 103, 140, 141, 189, 234, 263, 267, 273, 274, 284, 285, 290, 291, 292, 296, 326, 333, 354, 404, 485, 552, 556, 588, 590, 592, 595, 602, 647, 660, 666, 681, 683, 694, 700, 703, 706, 707, 708, 720, 721, 723, 727, 757; conferința de la ~ 328, 377; curtea de la 448, 454, 460, 461, 480, 484, 485; Dunărea la ~ 647; populația 196;
 Vimper, localitate neidentificată; trupe turcești la ~ 341
 Vincennes, oraș în Franța 582; școală militară 467; vânătorii din ~ 387
 Vintilă Vodă, mănăstire în jud. Buzău 190
 Vistula, fluviul 475
 Vlașca, fost județ al Țării Românești 273
 Vogoride, Conachi boier moldovean 334
 Vogoride, Nicolae (1820–1863), caimacam al Moldovei (1857–1858) 669, 700, 708, 710
 Vogoride, Ștefan 706, 707
 Volânia, regiune în Ucraina 324, 638
 Volga, fluviul 29, 34, 206; cazacii de pe ~ 206
 Vosnesensk, oraș în Ucraina 457, 458
 Vulpe Filipescu Ion, fiul lui Ion Vulpe Filipescu 687
 Vulpe Filipescu, Ion (1811–1863) 686

 Wallenstein, Albrecht Wenceslas Eusebius von (1583–1634), general german 553
 Waremberg, grădină publică în București 196
 Wellington, Arthur Wellesley, duce de ~ 84, 95
 Westmale, mănăstire în Belgia 493
 Wetzstein, consul general prusian la Damasc 50
 Whist, violonist 198
 Wierblicki, căpitan 321
 Wierzbicky, Peter (1794–1847), medic și botanist 110
 Wimpffen, Alfons Graf von (1828–1866), ofițer austriac, călător în țările române; biografie 673–674; text 674–696
 Wittenberg, oraș în Germania 50
 Wittgenstein, Victor, prinț, colonel de cazaci 741
 Wolski v. Rustem-effendi
 Worovici, Janus 329
 Würtemberg, regiune în sud-vestul Germaniei 646

 Yacoub Aga, ofițer otoman de origine poloneză, comandant al regimentului de bașbuzuci 121, 122, 389, 394, 399, 400
 Yalta, oraș în Ucraina 31
 Yusuf, general otoman 310, 311

 Zacki-effendi 566
 Zamoyski, Wladislaw (1803–1868) nobil polonez 322, 328, 330, 587, 693
 Zanes, azi Kladovo în Serbia 20
 Zatoka, localitate neidentificată pe Dunare 473
 Zibroul-Palanka, oraș în Bulgaria 132
 Zichy, Ödön (1809–1848), conte și ofițer maghiar, executat pentru trădare 451
 Zimnicea, oraș, jud. Teleorman 470, 529
 Zlătari, mănăstire în București 498

LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR OCAZIONALI CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUȚIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Daniela Bușă

Prefață

Repertoriu cronologic

Revizuirea generală a volumului

b. și adaptare traducere text publicat Anonim polonez

b. t. O. Squarr, traducere din limba franceză

b. și adaptare traducere text publicat Emanuel Solomon Frieherr von Freidberg (Mírohorský)

Venera Achim

b. t. Théophile-Sébastien Lavallée, traducere din limba franceză

b. t. Alfred Poissonnier, traducere din limba franceză

b. t. Eugène Poujade, traducere din limba franceză

b. t. J.D. de Bois-Robert, traducere din limba franceză

b. t. Édouard Grenier, traducere din limba franceză

Constantin Ardeleanu

b. t. Laurence Oliphant, traducere din limba engleză

b. t. Patrick O'Brien, traducere din limba engleză

Ileana Căzan

b. t. Heinrich von Hess, traducere din limba germană

Adrian Silvan Ionescu

b. t. Charles Doussault, traducere din limba franceză

b. t. James Oscar Noyes, traducere din limba engleză

b. t. Elise Bonzé (Rose Pompon), traducere din limba franceză

b. t. Ferdinand Quesnoy, traducere din limba franceză

b. t. Edmund Spencer, traducere din limba engleză

b. t. Eugène Jouve, traducere din limba franceză

b. t. Charles George Gordon, traducere din limba engleză

Bogdan Popa

b. t. Julius Heinrich Petermann, traducere din limba germană

b. t. Siegfried Kapper, traducere din limba germană

b. t. Moritz von Angelli, traducere din limba germană

b. t. Johann Baptist Alexius von Coronini-Cronberg, traducere din limba germană

b. t. Ștefan Dietrich, revizuit traducere text publicat

b. t. Alfons von Wimpffen, traducere din limba germană și adaptare traducere text publicat

b. t. Agentul „Flavius”, traducere din limba germană și revizuit traducere Stokera

b. t. Stokera și revizuire text publicat

b. t. Julius Franz von Hessinghausen, traducere din limba germană

Nicoleta Roman

- b. t. Warrington Wilkinson Smyth, traducere din limba engleză
- b. t. George William Frederick Howard conte de Carlisle, traducere din limba engleză
- b. t. Joseph Archer Crowe, traducere din limba engleză
- b. t. Andrew Archibald Paton, traducere din limba engleză
- b. t. Charles Alexandre Fay, traducere din limba franceză
- b. t. Stephen Bartlett Lakeman (Mazar paşa), traducere din limba engleză
- b. t. Anonim englez, traducere din limba engleză
- b. t. Emil Sayn-Wittgenstein-Berleburg, traducere din limba franceză
- b. t. Thomas Abel Brimage Spratt, traducere din limba franceză
- b. t. G.W.M., traducere din limba engleză

Marian Stroia

- b. t. P<iotr ?) Jadovski, traducere din limba rusă
- b. t. Camille Allard, traducere din limba franceză
- b. t. E. N. Hénoque-Melville, traducere din limba franceză
- b. t. Lev Nicolaevici Tolstoi, traducere din limba franceză

Raluca Tomi

- b. t. Francesco Nardi, traducere din limba italiană
- b. t. Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes, traducere din limba franceză
- b. t. Thibault Lefebvre, traducere din limba franceză
- b. t. Michael Czajkowski (Sadyk paşa), traducere din limba franceză
- b. t. Joseph Caillat, traducere din limba franceză

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
FRANCESCO NARDI	bibliografie 17
	text 18
LAURENCE OLIPHANT	bibliografie 27
	text 29
WARINGTON WILKINSON SMYTH	bibliografie 38
	text 38
JULIUS HEINRICH PETERMANN	bibliografie 49
	text 49
JACQUES BOUCHER DE CRÈVECŒUR	bibliografie 57
DE PERTHES	text 58
GEORGE WILLIAM FREDERICK HOWARD,	bibliografie 73
CONTE DE CARLISLE	text 74
SIR PATRICK O'BRIEN	bibliografie 79
	text 80
SIEGFRIED KAPPER	bibliografie 104
	text 104
JOSEPH ARCHER CROWE	bibliografie 118
	text 119
THÉOPHILE-SÉBASTIEN LAVALLÉE	bibliografie 131
	text 132
ANDREW ARCHIBALD PATON	bibliografie 137
	text 137
CHARLES DOUSSAULT	bibliografie 144
	text 146
P<IOTR ?> JADOVSKI	bibliografie 161
	text 162
ANONIM POLONEZ	bibliografie 193
	text 193
JAMES OSCAR NOYES	bibliografie 200
	text 201
E. N. HÉNOCQUE-MELVILLE	bibliografie 233
	text 234
THIBAUT LEBEVRE	bibliografie 244
	text 245
LEV NICOLAEVICI TOLSTOI	bibliografie 300
	text 301
CHARLES ALEXANDRE FAY	bibliografie 309
	text 309
MICHAEL CZAJKOWSKI (SADYK PAȘA)	bibliografie 312
	text 313
SIR STEPHEN BARTLETT LAKEMAN	bibliografie 337
(MAZAR PAȘA)	text 338

ALFRED POISSONNIER	bibliografie	344
	text	344
O. SQUARR	bibliografie	353
	text	353
HEINRICH VON HESS	bibliografie	370
	text	373
ANONIM ENGLEZ	bibliografie	382
	text	382
ELISE BONZÉ (ROSE POMPON)	bibliografie	402
	text	403
FERDINAND QUESNOY	bibliografie	419
	text	421
EDMUND SPENCER	bibliografie	425
	text	426
EUGÈNE POUJADE	bibliografie	442
	text	443
JOSEPH CAILLAT	bibliografie	511
	text	512
MORITZ VON ANGELLI	bibliografie	545
	text	545
EUGÈNE JOUVE	bibliografie	565
	text	566
JOHANN BAPTIST ALEXIUS VON CORONINI- CRONBERG	bibliografie	598
CAMILLE ALLARD	text	599
	bibliografie	611
	text	612
J.D. DE BOIS-ROBERT	bibliografie	640
	text	641
STEPHAN DIETRICH	bibliografie	654
	text	655
ÉDOUARD GRENIER	bibliografie	661
	text	662
ALFONS VON WIMPFEN	bibliografie	673
	text	674
AGENT „FLAVIUS”	bibliografie	697
	text	697
STOKERA	bibliografie	705
	text	705
EMANUEL SOLOMON FREIHERR VON FRIEDBERG (MIROHORSKY)	bibliografie	711
	text	711
ÉMIL SAYN-WITTGENSTEIN – BERLEBURG	bibliografie	718
	text	718
JULIUS FRANZ SCHREIBER VON HESSINGHAUSEN	bibliografie	722
	text	722
THOMAS ABEL BRIMAGE SPRATT	bibliografie	728
	text	729
CHARLES GEORGE GORDON	bibliografie	734
	text	738
G. W. M.	bibliografie	750
	text	750
REPERTORIU CRONOLOGIC		763
INDICE		771
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR		811

**EDITAT CU SPRIJINUL AUTORITĂȚII NAȚIONALE
PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

ISBN 973-27-1129-9

9 789732 720042

www.dacoromanica.ro

14 Lei